

URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
URGENCH STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE
УРГЕНЧСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

“GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA'LIMDA SUN'IIY
INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH:
IMKONIYATLAR VA XAVF-XATARLAR”
XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN

“IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL
TECHNOLOGIES IN EDUCATION BASED ON GLOBAL AND NATIONAL
STANDARDS: OPPORTUNITIES AND RISKS”
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE

«ВНЕДРЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И
НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ».
МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ

TEZISLAR TO'PLAMI
1-QISM

Urganch shahri
11-fevral, 2026

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA'LIMDA
SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI
TADBIQ ETISH: IMKONIYATLAR VA XAVF-XATARLAR”**

MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMANI

MATERIALLARI

1-QISM

11-fevral, 2026-yil

Urganch-2026

“Global va milliy standartlar asosida ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish: imkoniyatlar va xavf-xatarlar” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari [Matn]: to’plam / jamoa – Urganch: Khwarezm publication, 2026.- y

Mazkur to’plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta’minlash to’g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘ida belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash maqsadida 2026-yil 11-fevral kuni Urganch shahrida (Urganch davlat pedagogika institutida) “Global va milliy standartlar asosida ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish: imkoniyatlar va xavf-xatarlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat. To’plamdan joy olgan tezislarda keltirilgan ma’lumotlarning to’g‘riligiga mualliflar javobgardirlar.

Mas’ul muharrirlar:

Eshchanova X.X. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b

Ruzimova I.X. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b

Karimova N.B. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b

Kutlimuratova N. - p.f.f.d (PhD)

Xasanov B.R. - p.f.f.d (PhD)

Togonova Sh.A. - p.f.f.d (PhD)

Tahrir hay’ati raisi:

F.R.Madraximova – p.f.d. (DSc). Professor

Tahrir hay’ati:

Abdullayev D.N. – t.f.d., professor

Raximov G.B. - p.f.f.d (PhD) dotsent v.b

Xujamuratov U.R. – t.f.f.d., (PhD) dotsent

Ro’ziyev E.S. - p.f.d., professor

Xajiyeva D.A. – f.f.f.d., dotsent

Yakubova Sh.E. – p.f.f.d (PhD) dotsent

Atajanova D.U. - p.f.f.d (PhD) dotsent

Absalamov T.T. - p.f.f.d (PhD) dotsent

Taqrizchilar:

Xodjanizayov S.U. – p.f.d., professor

Abdazimov A.A. – p.f.f.d. (PhD), dotsent

MADRAXIMOVA FERUZA RUZIMBAYEVNA

Urganch davlat pedagogika instituti rektori, pedagogika fanlari doktori, professor

Assalomu alaykum, hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

Bugun sizlar bilan **“Global va milliy standartlar asosida ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni tadbiq etish: imkoniyatlar va xavf-xatar”** mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda uchrashib turganimdan benihoya mamnunman.

Ilm - fan va texnologiyalar taraqqiyoti bugungi kunda mislsiz sur’atlar bilan rivojlanib borayotgani hech kimga sir emas. Ayniqsa, globallashuv sharoitida ilmiy tadqiqotlar olib borish, zamonaviy bilim va innovatsion yondashuvlarni ta’lim tizimiga joriy etish fan taraqqiyotidagi dolzarb muammolar bilan chambarchas bog’liqdir. Bugun o’tkazilayotgan ushbu xalqaro ilmiy-amaliy anjuman butun dunyo olimlarini yagona maqsad - ilm - fan ravnaqi yo’lida birlashtirayotgan muhim ilmiy maydon bo’lib, tajriba almashish, ilg’or g’oyalarni muhokama qilish va yangi hamkorlik aloqalarini yo’lga qo’yish uchun katta imkoniyat yaratadi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar hayotimizning barcha sohalariga, jumladan, ta’lim tizimiga ham jadal kirib kelmoqda. Ushbu texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish, individual yondashuvni ta’minlash, o’qitish jarayonlarini optimallashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etishda yuzaga kelishi mumkin bo’lgan xavf - xatarlarni chuqur tahlil qilish, axborot xavfsizligi, akademik halollik va pedagogik etikaga rioya etish masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Hurmatli konferensiya ishtirokchilari!

So’nggi yillarda O’zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini rivojlantirish borasida keng ko’lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O’zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda Prezidentimizning 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son qarori oliy ta’lim tizimida boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish, fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni qo’llab-quvvatlashga qaratilgani bilan alohida ahamiyatga ega. Ushbu hujjatlar raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etish uchun mustahkam huquqiy va tashkiliy asos bo’lib xizmat qilmoqda.

Bugungi konferensiyaning dolzarbligi ham uning nomidayoq yaqqol namoyon bo’lib, ta’limda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni global va milliy standartlar asosida joriy etishning imkoniyatlari va xavf - xatarlarini chuqur muhokama qilishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Ishonchim komilki, anjuman doirasida tajribali va yosh olimlarning ilmiy yengiliklari, innovatsion g’oyalari taqdim etilib, ta’lim tizimi rivojiga munosib hissa qo’shadi.

So’zim yakunida shuni alohida ta’kidlamochimanki, pedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar olimlar o’rtasidagi do’stona va samarali hamkorlik mahsuli bo’lib, ularning natijalari nafaqat fan, balki jamiyat va madaniyat taraqqiyotiga ham xizmat qilishi lozim. Globallashuv sharoitida pedagogika va ta’lim texnologiyalariga bag’ishlangan ushbu xalqaro ilmiy - amaliy anjumanda ishtirok etayotgan xorijiy olimlarga, ilmiy jamoatchilik vakillariga tashabbusimizni qo’llab - quvvatlaganlari uchun chuqur minnatdorlik bildiraman.

Do’stona ilmiy aloqalarimiz bardavom, hamkorligimiz esa doimo samarali bo’lsin!

NAGIF HAMZAYEV

Ozərbaycan respublikası milliy məjlisi deputatı

Urgenç Devlet Pedagoji Enstitüsü tarafından düzenlenen bu konferansta yer almaktan büyük mutluluk duyuyorum. Bildiğiniz gibi, günümüzde tüm dünyada yapay zekayı öğrenmek ve günlük yaşam faaliyetlerini yapay zeka ile sürdürmek zamanın bir gerekliliği haline gelmiştir. Gelişmiş birçok ülke bugün yapay zekaya büyük yatırımlar yapmakta ve Azerbaycan’da da yapay zekaya sahip olmak, yapay zekaya kendi bilgilerimizi entegre etmek için çok sayıda tartışma yapılmış, büyük şirketlerle, özellikle IT ve bilişim teknolojileri alanında faaliyet gösteren kuruluşlarla iş birliği içinde yapay zekanın temellerini atmaya çalışılmaktadır.

Bilinen bilgilere göre, Özbekistan’da da bu konular ele alınmıştır. Çünkü ben Taşkent’te bu tür yönetim, fon ve kuruluşlarda bulunduğumda birçok proje ile tanıştım ve bugünkü konferansta da yapay zekanın nasıl öğrenilebileceği ve nasıl uygulanabileceği hakkında görüşler dile getirildi. Özellikle bizim geleceğimiz olan, geleceğimizi inşa eden öğretmenlerin yapay zeka ile birlikte hangi bilinmeyen yönlerle sahip olduğunu analiz ederek bir sonuç çıkarmaya çalışıyoruz.

İnanıyorum ki biz, tüm Türk halkları; Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan gibi tüm Türk devletleri olarak kendi yapay zeka temelli platformlarımızı oluşturmalı ve mevcut yapay zeka platformlarında millî değerlerimizi korumalıyız. Bugüne kadar yapay zekayı tartıştığımızda, her türlü millî değerlerimizle ilgili konularda görüyoruz ki millî değerlerimiz ciddi bir sorun hâline gelmektedir. İstedığımız bilgileri ondan tam olarak alamıyoruz.

Bu nedenle yapmamız gereken, yapay zekanın dilini öğrenmek, onunla iletişim kurma kurallarını öğrenmek ve yapay zekaya soru sorma yöntemlerini öğrenmektir ki hem yapay zekayı kendi amaçlarımıza uygun hâle getirebilelim hem de yapay zekanın kurallarına kendi amaçlarımızı entegre edelim. Öyle ki yapay zeka, bilgimizi ve değerlerimizi tüm halklara öğretebilsin.

Urganch davlat pedagogika instituti tashkil etgan ushbu konferensuyada ishtirok etayotganimdan juda xursandman. Bilamiski, hozir butun dunyoda suniy intellektni o'rganish va hayotiy faoliyati suniy intellekt bilan davom ettirish zamon talabi hisoblanadi. Rivojlangan ko'pgina davlatlar bugungi kunda suniy intellekt uchun katta sarmoyalar kiritishmoqda va Ozarbayjonda ham suniy intellektga ega bo'lish, suniy intellektga o'z ilmlarimizni integratsiya qilish uchun juda ko'p muhokamalar amalga oshirildi va juda katta korporatsiyalar bilan IT sohasida, informatika texnologiyalari sohasida faoliyat ko'rastgan shirkatlar bilan birgalikda suniy intellektning fundamentini qo'yishga xarakat qilinmoqda. Ma'lum bo'lgan ma'lumotlarga ko'ra O'zbekiston davlatida ham bu masalalar ko'rilgan. Chunki men Toshkentda shunday rahbariyat tashkil etga fond va tashkilotlarda bo'lganimda ko'plab loyihalar bilan tanishdim va bugungi konferensiyada ham suniy intellekt o'rganilsa, qandsy tadbiq etilisglhi mumkinligi haqida fikrlar bildirildi.

Xususan bizning kelajagimiz bo'lgan, kelajagimizni quruvchi o'qituvchilarning suniy intellekt bilan birgaikda qanday biz tushunmagan qirralari borligi haqidagi fikrlarni tahlil qilish orqali bir mulohazaga kelishga harakat qilmoqdamiz. Men ishonamanki biz birgalikda turkiy

xalqlar, Turkiya Ozarbayjon, O'zbekiston, Qozogiston, Kirgiziston Turkmaniston kabi butun turkiy davlatlar o'zimizning suniy intellekt asosli platformalarimizni yaatishimiz lozim va hozirgacha mavjud bo'lgan suniy intellekt platformalarida o'zimizning milliylikimizni saqlashimiz lozim. Hali hozirgacha suniy intellektda bahs etganimizda har qanday millit qadriyatlarimiz haqidagi savollarda mavzularda ko'ramizki bizning milliy qadriyatlarimiz shu qadar muammo bo'lmoqda. Biz xohlagan ma'lumotlarimizni butunligicha undan ololmaymiz. Juda ko'p bizga ko'rsatishga harakat qilingan malumotlar undan joy olgan. Buning natijasida bizning yoshlarimiz unda juda ko'p malumotlarning takroriga duch kelishadi va milliy kimligimizni o'z qadriyatlarimizni unutib, xorijiy xalqlarning xohlaganlari kabi yosh avlod sifatida yetishishlari mumkin. Bu masalasa biz shuni qilishin kerakki bu suniy intellektni tilini o'rganishimiz u bilan aloqa qilish qoidalarini o'rganishimiz va suniy intellektga savol berish usullarini o'rganishimiz lozimki ham suniy intellektni biz o'z xohishlarimizga uyg'unlashtirishimiz hamda suniy intellektning qoidalariga o'z xohishlarimizni uyg'unlashtiraylik. Zero suniy intellekt bizning bilimlarimizni, qadriyatlarimizni butun xalqlarga o'rgata olsin.

SUFEIF IMAMVERDIYEV

Turkiya oqsoqollar ittifoqi (taib) raisi, akademik

Dünya değişiyor ve yeni teknolojiler gelişiyor bir dönemde, bizim bu konferansta yer almamız, Azerbaycan'dan gelen hakemler, akademimizin çalışanları ve aynı zamanda ben, Türk yaşlıları arasında sosyal bir kuruluşun başkanı ve profesör olarak, bu süreçlerin günümüzde ne kadar büyük bir öneme sahip olduğuna tanıklık ediyorum.

Türk halkları, Özbekistan ve Azerbaycan halklarının ilişkileri bu kadar yüksek düzeyde bulunmakta ve aynı zamanda özel teknolojilerin gelişiminde bizim Türk halklarımızın da kendi katkısını yapması elbette gerekmektedir. Bu fikirleri konferansta tartışmak ve bu anlayışları uygulamak çok büyük bir öneme sahiptir.

Her alanda çalışan kişiler, yapay zekânın ve teknolojilerin ne derece fayda ve zarar getirdiğini, üstün yönlerini ifade etmeli ve zararlı yönlerinden kendini koruma yollarını öğrenmelidir.

Dunyo o'zgarib , yangi texnologiyalar rivojlanayotgan bir davrda bizning bu konferensiyada ishtirokimiz , Ozarbayjondan kelgan hakamlar , akademiyamizning hodimlari , va ayni vaqtda men Turk oqsoqollari orasida ijtimoiy tashkilotning raisi sifatida hamda professor, sifatida bu jarayonlarning bugungi kunda naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini guvohi bo'yapman.

Turk xalqlari , O'zbekiston va Ozarbayjon xalqlarining aloqalari bu qadar yuksak bo'lishi va ayni vaqtda maxsus texnologiyalarning rivojlanishida bizning turkiy xalqlar ham o'z hissasini qo'shishi kerak albatta. Bu fikrlarni konferensiyada muhokama qilish , bu tushunchalarni tadbiq qilish juda katta ahamiyatga egadir. Har bir sohada ishlagan insonlar bu sun'iy intellektning va texnologiyalarning qay darajada zarar va foyda berayotganini , ustun jihatlarini ifoda etib, zaharli jihatlaridan o'zini himoya qilish yo'llarini o'rganishlari lozimdir.

**1-SHO‘BA. TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION
METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALAR**

**RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGIK JARAYONNI BOSHQARISHNING
INNOVATSION YONDASHUVLARI**

Madraximova Feruza Ruzimbayevna

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim muhitida pedagogik jarayonni boshqarishda uchrayotgan muammolar, ularning mazmuni hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, pedagogik boshqaruv, innovatsion yondashuv, adaptiv ta’lim, monitoring, ta’lim sifati.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы, возникающие при управлении педагогическим процессом в цифровой образовательной среде, раскрывается их сущность, а также анализируются инновационные подходы, направленные на их преодоление.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, педагогическое управление, инновационные подходы, адаптивное обучение, мониторинг, качество образования.

Abstract. The article examines the problems that arise in managing the pedagogical process within a digital educational environment, reveals their underlying nature, and analyzes innovative approaches aimed at addressing them.

Keywords: digital learning environment, pedagogical management, innovative approaches, adaptive learning, monitoring, quality of education.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining asosiy xususiyati sifatida raqamlashtirish jarayonlari barcha sohalarda, xususan ta’lim tizimiga ham chuqur kirib kelmoqda. Bugungi kunda ta’lim sifati nafaqat o‘quv mazmuni, balki pedagogik jarayonni qanday tashkil etish va boshqarish bilan ham bevosita bog‘liqdir. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida pedagogik jarayonni boshqarish an’anaviy yondashuvlardan farqli ravishda dinamik, moslashuvchan va ma’lumotlarga asoslangan modelni talab etadi. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “mamlakatimiz taraqqiyoti uchun raqamlashtirish jarayonlarini barcha sohalarga, xususan ta’lim tizimiga izchil joriy etmasak, biz raqobatbardosh va samarali jamiyat barpo eta olmaymiz” [1]. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan [2]. Mazkur jarayon esa pedagogik jarayonni boshqarishning innovatsion yondashuvlarini ishlab chiqish va ilmiy asoslash zaruratini yuzaga keltirmoqda. Natijada quyidagi muammolar yuzaga kelmoqda:

- pedagogik jarayonni rejalashtirish va nazorat qilishning ilmiy asoslangan mexanizmlarining sustligi;
- ta’lim natijalarini baholashda subyektivlikning saqlanib qolishi;
- professor-o‘qituvchilarning raqamli-pedagogik kompetensiyasining yetarli emasligi;

- talabalarning individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyatlaridan to’liq foydalanilmasligi. Mazkur muammolar pedagogik jarayonni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini asoslaydi[5].

1-jadval

Raqamli muhitda pedagogik boshqaruv funksiyalarining ilmiy tasnifi.

№	Funksiya	Mazmuni (ilmiy tavsif)	Pedagogik ahamiyati	Raqamli muhitdagi ifodasi
1.	Diagnostika	Talabaning bilim, ko‘nikma, kompetensiya va ehtiyojlarini aniqlash jarayoni	Ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirish imkonini beradi	Onlayn testlar, elektron diagnostik topshiriqlar, LMS orqali tahlil
2.	Rejalashtirish	Pedagogik jarayonni maqsad, mazmun, metod va vositalar asosida oldindan loyihalash	Ta’lim jarayonining tizimliliigi va izchilligini ta’minlaydi	Raqamli platformalarda dars rejalari, modullar, kalendar reja yaratish
3.	Monitoring	Ta’lim jarayonining borishini muntazam kuzatib borish	Ta’lim sifati ustidan doimiy nazoratni ta’minlaydi	Talaba faolligi statistikasi, platformadagi faollik monitoringi
4.	Tahlil	Olingan natijalarni ilmiy asosda qayta ishlash va baholash	Pedagogik qarorlarning ilmiy asoslanganligini kuchaytiradi	Learning analytics, grafik hisobotlar, avtomatik tahliliy tizimlar
5.	Refleksiya	Pedagog va talabaning o‘z faoliyatini anglab baholashi	O‘z-o‘zini rivojlantirish va kasbiy o‘z-o‘ziga xizmat qiladi	Onlayn feedback, elektron portfolio, refleksiv kundaliklar

Ko‘rinib turibdiki, raqamli ta’lim muhiti pedagogik boshqaruvning diagnostika, rejalashtirish, monitoring, tahlil va refleksiya kabi asosiy funksiyalarini tizimli ravishda kuchaytiradi hamda pedagogik jarayonni innovatsion boshqaruv modeli asosida tashkil etish imkonini yaratadi.

Pedagogik jarayonni boshqarishda innovatsion yondashuvlarning ilmiy mohiyati. Innovatsion yondashuv deganda pedagogik jarayonni boshqarishda yangicha tafakkur, zamonaviy texnologiyalar va ilmiy asoslangan strategiyalarni uyg‘un holda qo‘llash tushuniladi. Raqamli ta’lim sharoitida bunday yondashuvlar quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Adaptiv boshqaruv: ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va o‘zlashtirish darajasiga mos holda ta’lim jarayonini tashkil etish;

Ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv: raqamli platformalarda yig‘iladigan statistik ma’lumotlar asosida pedagogik qarorlar qabul qilish;

Refleksiv boshqaruv: pedagog va talabani o‘z faoliyatini tahlil qilishga yo‘naltiruvchi mexanizmlarni shakllantirish;

Hamkorlikka asoslangan boshqaruv: ta’lim subyektlari o‘rtasida samarali kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yish. Ushbu yondashuvlar pedagogik boshqaruvning ilmiylik darajasini oshiradi va ta’lim jarayonining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunda raqamli platformalar va ta’lim analitikasining boshqaruvdagi roli oshib bormoqda. Zamonaviy raqamli platformalar (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams va boshqalar) pedagogik jarayonni boshqarishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy raqamli platformalar orqali ta’lim jarayonini tizimli rejalashtirish, talabalar faoliyatini uzluksiz monitoring qilish, baholash jarayonini shaffof tashkil etish, ta’lim natijalarini tahlil qilish, pedagogik qarorlarni ilmiy asosda qabul qilish imkoniyati yuzaga keladi. Ayniqsa, ta’lim analitikasi pedagogik jarayonni boshqarishda muhim innovatsion yo‘nalish bo‘lib, u ta’lim sifatini prognoz qilish va takomillashtirishga xizmat qiladi.

Pedagogik jarayon samaradorligi uni ilmiy asosda rejalashtirish, monitoring qilish va tahlil etishga bog‘liq bo‘lib, bu pedagogik boshqaruvning asosiy talabi hisoblanadi[3]. Raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni boshqarish samaradorligi quyidagi mezonlar asosida baholanishi mumkin:

- ta’lim jarayonining tizimlilik va izchilligi;
- talabalarning o‘quv motivatsiyasining oshishi;
- o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarining barqaror o‘sishi;
- pedagog va talabalar o‘rtasidagi samarali interaktsiya;
- pedagogik faoliyatning refleksiv xarakter kasb etishi. Ushbu mezonlar innovatsion boshqaruv modelining ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Ta’lim jarayonining tizimlilik va izchilligi boshqaruv sifatining muhim ko‘rsatkichidir. Sh.To‘raqulov fikriga ko‘ra, ta’lim mazmuni, metod va vositalar o‘zaro uyg‘unlashgan tizim sifatida tashkil etilgandagina didaktik samaradorlik ta’minlanadi [4]. Raqamli platformalar aynan shu tizimlilikni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Talabalarning o‘quv motivatsiyasining oshishi pedagogik jarayonni to‘g‘ri boshqarilayotganini ko‘rsatuvchi muhim mezondir. Talabalarning o‘quv motivatsiyasining oshishi

pedagogik jarayonni samarali boshqarilayotganining muhim mezoni sifatida e’tirof etiladi. Chunki motivatsiya ta’lim faoliyatining ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u talabaning o‘quv jarayoniga bo‘lgan munosabati, faolligi va natijadorligini belgilaydi. Pedagogik nuqtayi nazardan qaralganda, motivatsiya mavjud bo‘lgan sharoitda talaba nafaqat topshiriqlarni bajarishga majburiyat sifatida yondashadi, balki bilimlarni ongli ravishda egallashga intiladi. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida motivatsiya masalasi yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki masofaviy va aralash ta’lim shakllarida talabaning mustaqil faolligi yetakchi o‘ringa chiqadi. Interaktiv topshiriqlar, multimediy resurslari, gamifikatsiya elementlari, tezkor teskari aloqa hamda individual ta’lim trayektoriyalarining mavjudligi talabalarda ichki motivatsiyani kuchaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa pedagogik jarayonni boshqarishning innovatsion yondashuvlari samaradorligini ko‘rsatadi.

Pedagogik jarayonning samaradorligi faqat tashkiliy yoki metodik jihatlar bilan emas, balki ta’lim natijalari orqali ham aniqlanadi. Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan, boshqaruv samaradorligi talabalarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalaridagi ijobiy dinamikada o’z aksini topadi. Empirik mezon sifatida o’zlashtirish ko’rsatkichlari pedagogik boshqaruv jarayonining real natijalarini ifodalovchi ishonchli ko’rsatkich hisoblanadi. Agar pedagogik jarayon to’g’ri rejalashtirilgan, ilmiy asoslangan metodlar qo’llanilgan va tizimli monitoring yo’lga qo’yilgan bo’lsa, talabalarning o’zlashtirish darajasi bosqichma-bosqich va barqaror tarzda oshib boradi. Bu holat pedagogik boshqaruv mexanizmlarining samarali ishlayotganini tasdiqlaydi. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida o’zlashtirish ko’rsatkichlarining barqaror o’sishini aniqlash imkoniyatlari yanada kengayadi. Zamonaviy raqamli platformalarda ta’lim analitikasi vositalari orqali talabalar faoliyati, topshiriqlarni bajarish sifati, test natijalari va akademik ko’rsatkichlar muntazam tahlil qilinadi. Bu esa o’qituvchiga nafaqat yakuniy natijani baholash, balki o’quv jarayonining har bir bosqichidagi o’zgarishlarni kuzatish imkonini beradi.

Pedagog va talabalar o’rtasidagi samarali interaktsiya raqamli muhitda ta’lim sifati uchun muhim shart hisoblanadi. Raqamli ta’lim sharoitida bilim uzatish jarayoni faqat texnologiyalar orqali emas, balki pedagogik muloqotning sifati orqali amalga oshadi. Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan, interaktiv muloqot mavjud bo’lgan ta’lim muhitida talabaning faolligi, motivatsiyasi va mustaqil fikrlashi kuchayadi. Shu sababli, samarali interaktsiya pedagogik jarayonning shaxsga yo’naltirilganligini ta’minlab, ta’lim natijadorligini oshiruvchi muhim mezon sifatida baholanadi.

Pedagogik faoliyatning refleksiv xarakter kasb etishi innovatsion boshqaruvning muhim belgisi sifatida namoyon bo’ladi. Chunki refleksiya o’qituvchiga o’z faoliyatini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda pedagogik qarorlarni takomillashtirish imkonini beradi. Ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan, refleksiv yondashuv mavjud bo’lgan ta’lim jarayonida pedagogik boshqaruv doimiy rivojlanishga yo’naltiriladi va uning samaradorligi ortib boradi. Shu asosda aytish mumkinki, yuqoridagi mezonlar innovatsion boshqaruv modelining ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilab beradi hamda raqamli ta’lim muhitida pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun metodologik asos bo’lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida pedagogik jarayonni boshqarish innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgandagina ta’lim jarayonidan kutilgan natijalarga erishish mumkin. Raqamli muhit pedagogik boshqaruvning diagnostika, rejalashtirish, monitoring, tahlil va refleksiya kabi asosiy funksiyalarini sezilarli darajada kuchaytiradi. Bu esa pedagogik jarayonning ilmiy asosda tashkil etilishiga, boshqaruv qarorlarining ma’lumotlarga asoslanishiga hamda ta’lim sifati ustidan tizimli nazoratni amalga oshirishga imkon yaratadi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, raqamli platformalardan faqat texnik vosita sifatida foydalanish yetarli emas, balki ularni pedagogik boshqaruv tizimiga chuqur integratsiya qilish zarur. Ayniqsa, adaptiv ta’lim texnologiyalari, ta’lim analitikasi, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv va interaktiv pedagogik muloqot kabi omillar pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Bu holat talabalar o’quv motivatsiyasining oshishi, o’zlashtirish ko’rsatkichlarining barqaror o’sishi va mustaqil ta’lim faoliyatining rivojlanishida o’z ifodasini topadi.

Shuningdek, pedagogik jarayonni samarali boshqarish bevosita pedagog kadrlarning kasbiy va raqamli kompetensiyalariga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Shu sababli, zamonaviy o‘qituvchidan nafaqat fan bilimlari, balki raqamli texnologiyalarni didaktik maqsadda qo‘llay olish, o‘quv jarayonini raqamli muhitda loyihalash va boshqarish ko‘nikmalari ham talab etiladi. Bu esa

pedagoglarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimida raqamli-pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim muassasalarida raqamli boshqaruv tizimlarini izchil joriy etish, professor-o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirishga qaratilgan tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish, shuningdek, raqamli ta’lim muhitida pedagogik jarayonni boshqarishga oid ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish bugungi kunda dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Bu yo‘nalishdagi izchil islohotlar ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirishning muhim omili sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Ta’lim tizimini raqamlashtirish – davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi: ta’lim sohasiga oid videoselektor yig‘ilishdagi nutq // 2024-yil 30-sentyabr. — Toshkent, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli Uzbekistan-2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-6079-sonli farmoni. – Toshkent, 2020. – 35 b.
3. Xolmatov B. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2020. – 256 b.
4. To‘raqulov Sh. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 198 b.
5. Siemens G. Learning Analytics and Educational Innovation. – London: Routledge, 2020. – 212 p

SÜNI INTELLEKTDƏ MILLI MARAQLARIN QORUNMASI VƏ GƏNC NƏSLIN FORMALAŞMASINDA SÜNI INTELLEKTIN ROLU

Dr. Naqif Həməzəyev

Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi

*Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin üzvü, Azərbaycan-Özbəkistan parlamentlərarası
əlaqələr üzrə işçi qrupunun üzvü, Dünya Azərbaycanlıları Gənclər Təşkilatının həmtəsisçisi*

Hamza@naqif.info

Açar sözlər: Azərbaycan, Özbəkistan, gənclər, süni intellekt, milli maraqlar

Xülasə: XXI əsrdə süni intellekt milli təhlükəsizlik, iqtisadi dayanıqlılıq və informasiya suverenliyi baxımından strateji alətə çevrilmişdir. Azərbaycan və Özbəkistan bu texnologiyanı milli maraqlar çərçivəsində inkişaf etdirərək dövlət idarəçiliyi, enerji təhlükəsizliyi və insan kapitalının formalaşdırılması sahələrində institusional mexanizmlər qururlar. Süni intellektin yaşıl enerji keçidi və rəqəmsal transformasiya ilə inteqrasiyası uzunmüddətli davamlı inkişaf modelini möhkəmləndirir. Bununla yanaşı, texnologiyanın xarici ideoloji və mədəni təsir vasitəsinə çevrilməsi riskləri milli identikliyin qorunmasını prioritet məsələ kimi önə çıxarır. Nəticə etibarilə, süni intellektin milli prioritetlərə uyğun istiqamətləndirilməsi və gənc nəslin həm

texnologiyalar, həm də mədəni baxımdan şüurlu şəkildə formalaşdırılması gələcək təhlükəsizlik və inkişafın əsas təminatıdır.

Giriş

XXI əsr texnologiyaların transformasiya dövrü kimi xarakterizə olunur və bu transformasiyanın mərkəzində süni intellekt (Artificial Intelligence - AI) dayanır. Süni intellekt artıq yalnız texnologiyaların innovasiya sahəsi deyil eyni zamanda iqtisadi inkişafın, informasiya təhlükəsizliyinin, siyasi təsirin və mədəni identikliyin əsas faktorlarından birinə çevrilmişdir. Qlobal miqyasda aparılan rəqabət göstərir ki, süni intellektə nəzarət edən dövlətlər gələcək dünya düzənində daha üstün mövqe əldə edəcəklər.

Bu kontekstdə Azərbaycan və Özbəkistan arasında strateji əməkdaşlıq münasibətləri yalnız siyasi və iqtisadi müstəvidə deyil, rəqəmsal transformasiya və süni intellekt sahəsində də yeni məzmun qazanır. Türk dövlətləri arasında formalaşan integrasiya prosesi müasir texnologiyaların çağırışlarına adekvat cavab verməyi tələb edir. Süni intellektin milli maraqlar çərçivəsində inkişaf etdirilməsi və gənc nəslin bu texnologiyaya ilə sağlam və strateji münasibət qurması məsələsi xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Tarixin dərin qatlarından gələn, eyni kökdən qidalanan və bu gün strateji müttəfiqlik zirvəsinə ucalan Azərbaycan-Özbəkistan münasibətlərindən danışmaq mənim üçün böyük şərəfdir. Bizim birliyimiz sadəcə siyasi maraqlar deyil, ortaq bir tale və mədəniyyət birliyidir. Bu gün Azərbaycan və Özbəkistan dedikdə ağılımıza sadəcə xəritədə qonşu olan iki region dövləti deyil, bir-birinin sevincinə sevinən, kədərinə şərik olan iki doğma qardaş gəlir. Ulu öndər Heydər Əliyevin və Özbəkistanın dövlət xadimlərinin təməlini qoyduğu bu sarsılmaz təməllər, bu gün Prezident İlham Əliyev və Prezident Şavkat Mirziyoyev tərəfindən "Strateji Müttəfiqlik" səviyyəsinə yüksəldilib. Özbəkistan hər zaman Azərbaycanın haqq işini dəstəkləmişdir. Bunun ən bariz və ali nümunəsi işğaldan azad edilmiş Füzuli şəhərində ucaldılan, Özbəkistanın hədiyyəsi olan Mirzə Uluqbəy adına məktəbdir. Bu, sadəcə bir təhsil ocağı deyil, qardaşlığımızın işğal üzərindəki qələbə rəmzidir.

Biz bu gün sənayedə birgə avtomobillər istehsal edir, kənd təsərrüfatı və tekstil sahəsində təcrübələrimizi bölüşürük. Orta Dəhliz layihəsi ilə biz Xəzərin iki sahilini birləşdirərək Avrasiyanın logistik xəritəsini yenidən cızırıq. 500 milyon dollarlıq Birgə İnvestisiya Fondu isə gələcək böyük layihələrimizin zamanətidir.

Nizami Gəncəvinin hikməti ilə Əlişir Nəvainin fəlsəfəsi eyni bulaqdan su içir. Bizim dilimiz, dinimiz və dəyərlərimiz birdir. Daşkəndin, Səmərqəndin, Ürgəncin, Xivənin küçələrində Azərbaycan musiqisi, Bakının, Gəncənin, Şuşanın bağlarında isə Özbəkistanın ətri duyulur [1].

Son olaraq vurğulamaq istəyirəm ki, Azərbaycan-Özbəkistan münasibətləri Türk dünyasının parlaq gələcəyinin nüvəsini təşkil edir. Biz birlikdə daha güclüyük və bu güc bölgədə sülhün, rifahın və inkişafın əsas sütunudur. Yaşasın Azərbaycan-Özbəkistan qardaşlığı!

Süni intellektə milli maraqların qorunması prizmasından yanaşdıqda Azərbaycan Respublikasında bu istiqamətin təkə texnologiyaların modernləşmə elementi deyil, təhlükəsizlik arxitekturasının, iqtisadi modelin və insan kapitalı siyasətinin struktur komponentinə çevrildiyi müşahidə olunur. Qlobal səviyyədə süni intellekt artıq hərbi-strateji planlaşdırma, kibermüdafiə, enerji təhlükəsizliyi və makroiqtisadi proqnozlaşdırma aləti kimi istifadə edilir. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasında 2025-2028-ci illəri əhatə edən Süni İntellekt Strategiyasının qəbul

edilməsi dövlətin bu sahəni konseptual çərçivədən çıxararaq institusional və tətbiqi mərhələyə keçirdiyini göstərir. Strategiyada dövlət idarəçiliyində data əsaslı qərarvermə, milli məlumat bazalarının qorunması, kibertəhlükəsizlik mexanizmlərinin gücləndirilməsi və sənaye-enerji sektorunda rəqəmsal transformasiya prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir. Bu yanaşma süni intellekti yalnız innovasiya vasitəsi deyil, həm də preventiv təhlükəsizlik və proqnozlaşdırıcı idarəetmə mexanizmi kimi formalaşdırır. İnstitusional inkişaf baxımından, İnnovasiya və Rəqəmsal İnkişaf Agentliyi tərəfindən həyata keçirilən proqramlar, rəqəmsal hökumət platformalarının integrasiyası və startap ekosisteminin genişləndirilməsi süni intellektin tətbiqini strukturlaşdırılmış modelə çevirir [2]. Dövlət xidmətlərində analitik alqoritmlərin tətbiqi inzibati qərarların sürətini və dəqiqliyini artırır, korrupsiya risklərini azaldır və resurs bölgüsündə səmərəliliyi yüksəldir. Bu isə milli idarəetmə sisteminin dayanıqlığını gücləndirən struktur dəyişiklik kimi qiymətləndirilə bilər. Rəqəmsal dövlət modelində böyük verilənlərin (big data) emalı və avtomatlaşdırılmış analiz mexanizmləri informasiya təhlükəsizliyi ilə suverenlik arasında birbaşa əlaqə yaradır.

Azərbaycanda keçirilən beynəlxalq texnologiya platformaları süni intellektin milli gündəmdə prioritet mövzu olduğunu faktiki olaraq təsdiqləyir. Bu sammit çərçivəsində süni intellekt, maliyyə texnologiyaları və rəqəmsal təhlükəsizlik məsələləri müzakirə olunmuş, region ölkələri ilə texnologiya transferi və investisiya əməkdaşlığı istiqamətində konkret təşəbbüslər irəli sürülmüşdür. Panel müzakirələrində dövlət idarəçiliyində AI tətbiqi və risk analitikası əsas mövzulardan biri olmuşdur. Bu platformada süni intellekt əsaslı startapların təqdimatı, kibertəhlükəsizlik və data analitikası həlləri, eləcə də dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı müzakirə edilmişdir. Bu cür tədbirlər yalnız elmi diskussiya məkanı deyil, həm də insan kapitalının və innovasiya mühitinin formalaşdırılmasına yönəlmiş institusional mexanizmdir.

Enerji təhlükəsizliyi kontekstində süni intellektin tətbiqi xüsusi strateji əhəmiyyət kəsb edir. 230 MVt gücə malik bu obyekt Azərbaycanın bərpa olunan enerji keçidinin əsas elementlərindən biridir. Süni intellekt əsaslı proqnozlaşdırıcı modellər günəş radiasiyasının dəyişkənliyini analiz etməyə, istehsal gücünü optimallaşdırmağa və enerji şəbəkəsində yüklənmə balansını təmin etməyə imkan verir. Ağıllı şəbəkə texnologiyalarının tətbiqi enerji itkilərini azaldır və fəvqəladə vəziyyətlərdə sistem dayanıqlığını artırır. Enerji sektorunda AI tətbiqi iqtisadi səmərəliliklə yanaşı milli təhlükəsizliyin struktur komponentinə çevrilir, çünki enerji infrastrukturunu strateji obyekt hesab olunur [4].

COP29-un Bakıda keçirilməsi də texnologiya və yaşıl enerji integrasiyasının beynəlxalq səviyyədə təqdimatı baxımından mühüm mərhələ olmuşdur. Konfrans çərçivəsində karbon emissiyalarının monitorinqi, enerji istehsalının rəqəmsal idarə olunması və süni intellektin iqlim risklərinin proqnozlaşdırılmasında rolu müzakirə edilmişdir. Bu isə Azərbaycanın yaşıl enerji gündəliyinin rəqəmsal texnologiyalarla integrasiyasını nümayiş etdirir [3].

Gənc nəslin formalaşdırılması məsələsində süni intellektin rolu insan kapitalının uzunmüddətli inkişaf strategiyası ilə birbaşa bağlıdır. Ali təhsil müəssisələrində süni intellekt və data elmi üzrə ixtisasların artırılması, STEAM mərkəzlərinin genişləndirilməsi və robototexnika proqramlarının tətbiqi gənclərin texnoloji düşüncə tərzinin erkən mərhələdə formalaşmasına şərait yaradır. Bu proses iqtisadiyyatın innovasiya əsaslı modelə keçidini sürətləndirir və milli rəqabət qabiliyyətini artırır. Analitik nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda süni intellekt artıq sektorlararası transformasiya mexanizminə çevrilmişdir. Dövlət strategiyasının

qəbul edilməsi, beynəlxalq texnologiya platformalarının təşkili, enerji sektorunda konkret tətbiqlər və insan kapitalına yönələn investisiyalar süni intellektin milli maraqların qorunmasında sistemli, institusional və uzunmüddətli rol oynadığını göstərir. Bu model süni intellekti həm təhlükəsizlik, həm iqtisadi dayanıqlılıq, həm də gənclərin strateji formalaşdırılması kontekstində dövlət siyasətinin ayrılmaz komponentinə çevirir [5].

Özbəkistanda da süni intellektin inkişafı milli modernləşmə strategiyasının tərkib hissəsi kimi qəbul edilmiş və 2030-cu ilə qədər Süni İntellekt Texnologiyalarının İnkişaf Strategiyası təsdiq olunmuşdur. Strategiya çərçivəsində dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması, kənd təsərrüfatında ağıllı monitoring sistemlərinin tətbiqi, maliyyə sektorunda avtomatlaşdırılmış analiz platformalarının yaradılması və sənaye istehsalında rəqəmsal transformasiya prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, Özbəkistan bərpa olunan enerji sahəsində genişmiqyaslı layihələr həyata keçirərək günəş və külək elektrik stansiyalarının tikintisini sürətləndirmiş, xarici investisiyaları cəlb etmiş və enerji balansında alternativ mənbələrin payını artırmağı hədəfləmişdir. Bu prosesdə süni intellekt əsaslı idarəetmə mexanizmləri enerji istehsalının planlaşdırılması və şəbəkə dayanıqlılığının təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Gənc nəslin formalaşmasında süni intellektin rolu isə milli maraqların uzunmüddətli qorunması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır [6]. Təhsil sistemində rəqəmsal bacarıqların inkişafı, proqramlaşdırma və məlumat analitikası üzrə kurikulumların yenilənməsi, süni intellekt laboratoriyalarının yaradılması və innovasiya mərkəzlərinin fəaliyyətə başlaması gələcək nəsillərin global rəqabət mühitinə integrasiyasını təmin edir. Azərbaycan və Özbəkistanda ali təhsil müəssisələrində texnologiya yönümlü ixtisasların genişləndirilməsi, startap ekosistemlərinin təşviqi və beynəlxalq texnoloji əməkdaşlıqlar gənclərin yalnız istifadəçi deyil, həm də texnologiya yaradan subyektə çevrilməsinə şərait yaradır. Bu isə intellektual kapitalın gücləndirilməsi və milli suverenliyin qorunması üçün fundamental şərt kimi çıxış edir.

Beləliklə, süni intellekt artıq yalnız texnoloji yenilik və ya rəqəmsal komfort vasitəsi deyil; o, milli maraqların qorunması, enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, iqtisadi dayanıqlılığın gücləndirilməsi və gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşdırılması üçün strateji platformaya çevrilmişdir. Müasir beynəlxalq sistemdə rəqəmsal transformasiya ilə yaşıl enerji keçidinin paralel şəkildə həyata keçirilməsi Azərbaycan və Özbəkistan kimi dövlətlərin regional və global mövqelərini gücləndirir. Bu iki istiqamətin süni intellekt və yaşıl enerji siyasətinin integrasiyası innovasiya əsaslı inkişaf modelini möhkəmləndirir və uzunmüddətli davamlı inkişaf üçün institusional baza yaradır.

Lakin süni intellektə yalnız inkişaf aləti kimi yanaşmaq kifayət deyil. O, eyni zamanda güc və təsir vasitəsidir. Qlobal miqyasda böyük dövlətlər süni intellektə milyardlarla dollar sərmayə yatırmaqla təkə iqtisadi üstünlük əldə etməyə deyil, həm də informasiya məkanında narrativlərin formalaşdırılmasına, ictimai rəyin yönləndirilməsinə və mədəni təsir imkanlarının genişləndirilməsinə çalışırlar. Alqoritmlər vasitəsilə təqdim olunan informasiya axını, sosial media platformalarının prioritet mexanizmləri və avtomatlaşdırılmış kontent sistemləri gənc nəslin düşüncə modelinə, dəyərlər sisteminə və identikliyinə təsir göstərir. Bu, xüsusilə mədəni və ideoloji baxımdan həssas regionlar üçün strateji məsələdir.

Azərbaycan və bütövlükdə Türk Dünyası üçün burada əsas çağırış balansın qorunmasıdır. Bir tərəfdən süni intellekt texnoloji tərəqqi, iqtisadi rəqabət qabiliyyəti və təhlükəsizlik baxımından qaçılmaz inkişaf istiqamətidir. Digər tərəfdən isə, bu texnologiyanın xarici ideoloji

və mədəni təsir mexanizminə çevrilməsi riski mövcuddur. Əgər süni intellekt sistemləri əsasən xarici dəyərlər, dil modelləri və informasiya bazaları üzərində formalaşırsa, bu zaman yerli mədəni kodların, tarixi yaddaşın və milli identikliyin kölgədə qalması ehtimalı artır. Assimilyasiya prosesi artıq yalnız fiziki və ya siyasi müstəvidə deyil, rəqəmsal mühitdə də baş verir.

Bu baxımdan “özümüzünküləşdirmə” anlayışı strateji əhəmiyyət daşıyır. Süni intellekti milli maraqlara uyğun şəkildə inkişaf etdirmək üçün yerli dil korpuslarının yaradılması, milli tarix və mədəniyyət məlumat bazalarının rəqəmsallaşdırılması, etik və hüquqi çərçivələrin formalaşdırılması zəruridir. Bu, texnologiyadan imtina etmək deyil, əksinə, onu milli prioritetlərə uyğun istiqamətləndirmək deməkdir. Yerli tədqiqat mərkəzlərinin, universitetlərin və startap ekosisteminin gücləndirilməsi süni intellekt sahəsində intellektual suverenliyin təmin edilməsinə xidmət edir.

Gənclər məsələsi isə bu prosesin ən həssas və ən mühüm komponentidir. Rəqəmsal mühitdə formalaşan nəsil informasiyanı sürətli, filtrsiz və çox zaman tənqidi analiz olmadan qəbul edir. Əgər gənclər yalnız istehlakçı mövqeyində qalarsa, süni intellekt onların düşüncə modelini formalaşdıran xarici alətə çevrilə bilər. Lakin əgər onlar yaradıcısı və proqramlaşdırıcısı mövqeyinə yüksəlsə, süni intellekt milli inkişafın daxili resursuna çevrilər. Buna görə də texnoloji savadlılıqla yanaşı, mədəni və vətəndaş məsuliyyəti də paralel şəkildə inkişaf etdirilməlidir.

Türk dünyası miqyasında əməkdaşlıq bu istiqamətdə əlavə üstünlük yarada bilər. Ortaq dil ailəsi, ortaqlar tarixi-mədəni irs və regional iqtisadi inteqrasiya süni intellekt sahəsində birgə platformaların yaradılmasına imkan verir. Ortaq data mərkəzləri, birgə elmi tədqiqat proqramları və regional innovasiya şəbəkələri həm texnoloji asılılığı azaldar, həm də kollektiv rəqabət qabiliyyətini artırar. Bu, global sistemdə yalnız istifadəçi deyil, həm də istehsalçı və qərarverici subyekt kimi çıxış etməyə imkan yaradar.

Belə ki, süni intellekt nə yalnız imkan, nə də yalnız təhlükədir. O, idarə olunan və ya idarə edən gücə çevrilə biləcək neytral mexanizmdir. Məsələ ondadır ki, biz bu texnologiyanı necə istiqamətləndiririk. Əgər strateji yanaşma, milli dəyərlərin qorunması və institusional koordinasiya təmin edilərsə, süni intellekt Azərbaycan və bütövlükdə türk dünyası üçün həm təhlükəsizlik qalxanı, həm də inkişaf lokomotivinə çevrilə bilər. Əks halda isə, passiv istehlak modeli milli identikliyin zəifləməsi və rəqəmsal asılılıq risklərini artırır.

Bu səbəbdən süni intellekt sahəsində özünü inkişaf etdirmək artıq seçim deyil, tarixi zərurətdir. Texnologiyayı mənimsəmək, onu milli maraqlara uyğunlaşdırmaq və gənc nəslin həm texnoloji, həm də mədəni baxımdan dayanıqlı şəkildə formalaşdırılması gələcək nəsillərin təhlükəsizliyi və davamlı inkişafı üçün əsas şərtidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan və Özbəkistan prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər URL: <https://president.az/az/articles/view/64064>
2. Azərbaycan Respublikasının 2025-2028-ci illər üçün süni intellekt Strategiyası URL: <https://president.az/az/articles/view/68365>

3. COP29-dan COP30-a: Azərbaycan və İƏİT iqlim hədəflərini təhsil sahəsində real fəaliyyətə çevirir URL: <https://edu.gov.az/az/news-and-updates/22605-1>

4. 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının rəsmi açılışı olub URL: <https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/00081>

5. Главы государств ознакомились с новой библиотекой URL: <https://president.uz/ru/lists/view/3374>

SÜNI INTELLEKT YUMŞAQ GÜC ALƏTİ KİMİ

Elnarə Əsgərova

Politoloq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin deputat köməkçisi

elnaraasgarova109@gmail.com

Açar sözlər: süni intellekt, qlobal güclər , yumşaq güc, Azərbaycan, Türk dünyası, gənclər

Xülasə: Süni intellektin müasir beynəlxalq sistemdə yumşaq güc aləti kimi rolu və bu prosesdə gənclərin strateji insan kapitalı kimi əhəmiyyəti təhlil olunur. Texnoloji transformasiya nəticəsində dövlətlərin güc resurslarının hərbi-iqtisadi komponentlərlə yanaşı, bilik istehsalı, rəqəmsal innovasiya və normativ təsir imkanları ilə müəyyənləşdiyi göstərilir. Azərbaycan modeli rəqəmsal transformasiya siyasəti, innovasiya ekosistemi və AI savadlı gənclər vasitəsilə texnoloji yumşaq güc formalaşdırmaq baxımından qiymətləndirilir. Eyni zamanda, Türk dövlətləri arasında AI sahəsində akademik və texnoloji əməkdaşlığın regional intellektual məkanın yaradılmasına və kollektiv nüfuzun artmasına xidmət etdiyi əsaslandırılır. Nəticə etibarilə, süni intellekt savadlı gənclər üzərində qurulan əməkdaşlıq modeli qlobal bilik sistemində normativ təsir və texnoloji liderlik üçün mühüm mexanizm kimi təqdim olunur.

Giriş

Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlər sistemində gücün mahiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə transformasiyaya uğramışdır. Ənənəvi olaraq hərbi və iqtisadi resurslara əsaslanan güc modeli tədricən daha “yumşaq” vasitələrlə əvəz olunmağa başlamışdır. Texnoloji, intellektual və normativ təsir imkanları ilə tamamlanır. Bu kontekstdə süni intellekt yalnız iqtisadi və təhlükəsizlik aləti deyil, eyni zamanda bilik istehsalı, standartların müəyyənləşdirilməsi və qlobal diskursun formalaşdırılması vasitəsi kimi çıxış edir. Yumşaq güc nəzəriyyəsi baxımından texnologiya və təhsil sistemləri dövlətlərin beynəlxalq nüfuzunun əsas komponentlərinə çevrilmişdir. Süni intellekt əsaslı təhsil platformaları, elmi tədqiqat şəbəkələri və rəqəmsal innovasiya mühitləri vasitəsilə dövlətlər intellektual cazibə yaradır, normativ təsir imkanlarını genişləndirir və qlobal bilik məkanında mövqelərini gücləndirirlər . Bu prosesdə gənclər strateji insan kapitalı kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsal savadlı, süni intellekt bacarıqlarına malik gənc nəsil yalnız milli innovasiya sisteminin əsas dayacağı deyil, həm də dövlətlərin beynəlxalq intellektual nüfuzunun daşıyıcısı kimi çıxış edir. Süni intellektin təhsil və gənclər siyasətinə inteqrasiyası nəticəsində ölkələr qlobal bilik istehsalında iştirak etmək, akademik əməkdaşlıq şəbəkələrində mövqelərini gücləndirmək və texnoloji liderlik imicini formalaşdırmaq imkanları əldə edirlər.

Süni intellektin yumşaq güc vasitəsinə çevrilməyindən danışmadan öncə bəhs etmək lazım gəlir ki, yumşaq güc anlayışı ilk dəfə Joseph Nye tərəfindən beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsinə daxil edilmiş və dövlətlərin digər aktorların davranışını məcburetmə yolu ilə deyil, cazibə, dəyərlər və ideyalar vasitəsilə formalaşdırmaq qabiliyyəti kimi izah olunmuşdur. Müasir dövrdə bu cazibə mənbələri sırasında təhsil, elm, mədəniyyət və texnologiya xüsusi yer tutur. Xüsusilə rəqəmsal transformasiya şəraitində texnoloji potensial dövlətlərin yumşaq güc resurslarının əsas komponentinə çevrilmişdir. Texnologiya diplomatiyası bu kontekstdə yeni bir istiqamət kimi formalaşmışdır və dövlətlərin texnoloji əməkdaşlıq, innovasiya mübadiləsi və rəqəmsal standartların birgə müəyyənləşdirilməsi vasitəsilə beynəlxalq təsir imkanlarını genişləndirməsini nəzərdə tutur [1]. Süni intellekt sahəsində aparılan əməkdaşlıq, ortaq tədqiqat layihələri və akademik şəbəkələr yalnız elmi nəticələr yaratmır, eyni zamanda dövlətlərin normativ mövqelərini və texnoloji modellərini qlobal miqyasda yaymağa imkan verir.

Rəqəmsal cazibə anlayışı da yumşaq gücün müasir təzahürlərindən biri kimi çıxış edir. Rəqəmsal təhsil platformaları, açıq elmi resurslar, innovasiya ekosistemləri və startap mühiti vasitəsilə dövlətlər beynəlxalq tələbələr və tədqiqatçılar üçün cəlbedici intellektual mühit yaradır.

Süni intellektin yumşaq güc aləti kimi təsiri üç əsas istiqamətdə özünü göstərir: birincisi, AI əsaslı təhsil modelləri vasitəsilə bilik istehsalı və yayılması; ikincisi, innovasiya və texnoloji sahibkarlıq mühiti ilə qlobal əməkdaşlıq şəbəkələrinin formalaşdırılması; üçüncüsü isə rəqəmsal mədəniyyət və texnoloji dəyərlər sisteminin təşviqi. Bu çərçivədə AI yalnız texniki vasitə deyil, həm də normativ təsir yaradan sosial-kognitiv infrastrukturudur. Bir növ AI texnoloji təbliğat təşviqat, ictimaiyyətlə əlaqələr funksiyasını daşıyır. Bu prosesi xarakterizə etmək üçün elmi ədəbiyyatda “algorithmic influence” anlayışı istifadə olunur. Bu anlayış dövlətlərin alqoritmik sistemlər, məlumat ekosistemləri və rəqəmsal platformalar vasitəsilə bilik istehsalına, informasiya axınlarına və qərarvermə modellərinə təsir göstərmək imkanlarını ifadə edir [2]. Beləliklə, alqoritmlər yalnız texnoloji alətlər deyil, eyni zamanda qlobal diskursun formalaşmasına təsir edən normativ mexanizmlər kimi çıxış edir. Beləliklə, süni intellekt yumşaq gücün yeni texnoloji ölçüsünü formalaşdırır.

Müasir beynəlxalq sistemdə süni intellekt sahəsində rəqabət yalnız texnoloji üstünlük uğrunda deyil, eyni zamanda insan kapitalı və bilik infrastrukturunu üzərində qurulmuşdur. ABŞ, Çin və Avropa İttifaqı kimi aparıcı aktorların AI strategiyalarında gənclərin və təhsil sisteminin xüsusi yer tutması bu tendensiyanı aydın şəkildə göstərir. ABŞ-da AI üzrə universitet-tədqiqat mərkəzlərinin geniş şəbəkəsi və startap ekosistemi innovasiya əsaslı insan kapitalının formalaşdırılmasına yönəlmişdir. Çin isə AI savadlılığını erkən təhsil mərhələlərindən tətbiq etməklə texnoloji kadr bazasını sistemli şəkildə genişləndirir. Avropa İttifaqı isə etik AI, rəqəmsal bacarıqlar və inklüziv təhsil modelləri vasitəsilə normativ texnoloji liderlik formalaşdırmağa. Bu kontekstdə AI savadlılığı getdikcə milli təhlükəsizlik komponenti kimi qəbul olunur. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı, kiber təhlükəsizlik, məlumatların idarə olunması və texnoloji müstəqillik məsələləri gənc nəslin AI bacarıqları ilə birbaşa əlaqələndirilir [4]. Süni intellekt sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması dövlətlərin strateji dayanıqlığını artırır və onların qlobal texnoloji asılılıq risklərini azaldır.

Universitetlər, startap ekosistemləri və beynəlxalq tədqiqat şəbəkələri bu prosesin əsas platformaları kimi çıxış edir. Aparıcı ali təhsil müəssisələri yalnız bilik ötürən institutlar deyil,

həm də innovasiya mərkəzləri və texnoloji diplomatiya aktorlarıdır. Gənclərin bu mühitlərdə iştirakı onların global elmi icmalara inteqrasiyasını təmin edir və dövlətlərin intellektual nüfuzunu artırır. Startap mühiti isə gənclərin innovasiya potensialını praktik nəticələrə çevirərək ölkələrin texnoloji brendinin formalaşmasına töhfə verir .

Bu sahədə Azərbaycandan bəhs etmək lazım gəldikdə demək olar ki, son illərdə rəqəmsal transformasiya və innovasiya yönümlü inkişaf strategiyasını prioritet istiqamət kimi müəyyən etmişdir. Elektron hökumət sistemlərinin genişləndirilməsi, rəqəmsal xidmətlərin inteqrasiyası və texnoloji infrastrukturun modernləşdirilməsi ölkədə bilik əsaslı iqtisadiyyatın formalaşdırılması üçün mühüm zəmin yaratmışdır. Bu proses süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi ilə paralel şəkildə gənclərin rəqəmsal bacarıqlarının artırılmasına yönəlmiş dövlət proqramları ilə müşayiət olunur . İnnovasiya və startap ekosisteminin inkişafı Azərbaycan modelinin əsas komponentlərindən biridir. Texnoparklar, innovasiya mərkəzləri və gənclər üçün yaradılmış texnoloji platformalar yeni ideyaların kommersiyalaşdırılmasına və AI əsaslı həllərin hazırlanmasına imkan verir. Bu mühit gənclərin yalnız texnologiya istifadəçisi deyil, eyni zamanda innovasiya istehsalçısı kimi formalaşmasına şərait yaradır. Nəticə olaraq ölkənin texnoloji brendi formalaşır və beynəlxalq innovasiya məkanında tanınması güclənir .

Azərbaycanlı gənclərin beynəlxalq texnoloji platformalarda, olimpiadalarda, startap yarışlarında və tədqiqat layihələrində iştirakı da ölkənin yumşaq güc potensialının artmasına töhfə verir. Bu iştirak yalnız fərdi nailiyyətlərlə məhdudlaşmır, eyni zamanda ölkənin intellektual imicinin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Qlobal elmi və texnoloji şəbəkələrə inteqrasiya olunmuş gənc kadrlar Azərbaycanı innovasiya yönümlü və rəqəmsal transformasiyaya açıq ölkə kimi təqdim edir. Süni intellektin təhsil sistemində inteqrasiyası da bu modelin mühüm istiqamətlərindəndir. Ali təhsil müəssisələrində rəqəmsal texnologiyalar, data analitikası və AI üzrə ixtisasların yaradılması, beynəlxalq universitetlərlə əməkdaşlıq proqramlarının genişləndirilməsi və akademik mobillik imkanlarının artırılması gənclərin global bilik məkanına inteqrasiyasını sürətləndirir [5]. Bu proses Azərbaycan universitetlərinin beynəlxalq akademik şəbəkələrdə mövqeyini gücləndirir və ölkənin intellektual cazibəsini artırır . Beləliklə, Azərbaycan modeli insan kapitalının inkişafı, innovasiya mühitinin formalaşdırılması və beynəlxalq akademik inteqrasiyanın gücləndirilməsi üzərində qurulmuşdur.

Türk dövlətləri arasında son illərdə güclənən siyasi, iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq yeni bir istiqamət olaraq rəqəmsal və texnoloji sahələrə də genişlənməkdədir. Süni intellekt sahəsində ortaq təşəbbüslərin formalaşdırılması yalnız texnoloji inkişaf baxımından deyil, həm də regional yumşaq güc potensialının artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ortaq akademik proqramlar, ikili diplom layihələri və birgə tədqiqat təşəbbüsləri vasitəsilə Türk dünyasında vahid bilik məkanının formalaşması üçün institusional baza yaranır. Tələbə və tədqiqatçı mobilliyi bu prosesin əsas mexanizmlərindən biridir. Akademik mübadilə proqramları gənclərin fərqli elmi mühitlərdə təcrübə qazanmasına, ortaq tədqiqat şəbəkələrinin yaranmasına və region daxilində intellektual kapitalın dövriyyəsinə şərait yaradır. Bu isə yalnız elmi əməkdaşlığı deyil, həm də ortaq texnoloji identikliyin formalaşmasını stimullaşdırır. Nəticədə, Türk dövlətləri arasında bilik diplomatiyası mexanizmləri güclənir və regional intellektual cazibə artır . Ortaq rəqəmsal təhsil platformalarının yaradılması da AI əməkdaşlığının mühüm istiqamətlərindən biridir. Onlayn kurslar, açıq təhsil resursları və birgə virtual laboratoriyalar vasitəsilə coğrafi məhdudiyyətlər aradan qalxır və gənclər üçün vahid rəqəmsal öyrənmə mühiti formalaşır. Bu

model region daxilində biliklərin paylaşılmasını sürətləndirir və texnoloji standartların yaxınlaşmasına şərait yaradır [3]. AI tədqiqat konsorsiumlarının yaradılması isə Türk dünyasının global texnoloji rəqəbətdə kollektiv iştirakını təmin edə bilər.

Türk dünyasının ortaq dil və mədəniyyətə malik olması rəqəmsal inteqrasiya üçün əlavə üstünlük yaradır. Dil baryerinin nisbətən zəif olması ortaq rəqəmsal platformaların yaradılmasını asanlaşdırır, akademik əməkdaşlığı sürətləndirir və bilik mübadiləsinin effektivliyini artırır. Bu xüsusiyyət regionu yalnız coğrafi deyil, həm də intellektual və texnoloji məkan kimi formalaşdırmaq potensialına malikdir. Beləliklə, süni intellekt sahəsində əməkdaşlıq Türk dünyasının yumşaq güc platformasına çevrilə bilər. Ortaq akademik proqramlar, rəqəmsal təhsil mühiti və tədqiqat şəbəkələri vasitəsilə region global bilik məkanında vahid intellektual aktor kimi çıxış etmək imkanına malikdir. Bu isə Türk dövlətlərinin beynəlxalq nüfuzunun və texnoloji cazibəsinin artmasına xidmət edir. Süni intellektin yumşaq güc aləti kimi səmərəli istifadəsi məqsədli və uzunmüddətli siyasət çərçivələrinin formalaşdırılmasını tələb edir. İlk növbədə, milli səviyyədə AI savadlılıq strategiyasının hazırlanması vacibdir. Bu strategiya yalnız texniki bacarıqların öyrədilməsi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda məlumat mədəniyyəti, etik istifadə, alqoritmik düşünmə və tənqidi analiz kimi kompetensiyaları da əhatə etməlidir.

Regional müstəvidə Türk dövlətləri arasında AI üzrə akademik şəbəkənin yaradılması strateji əhəmiyyət kəsb edir. Ortaq tədqiqat proqramları, birgə laboratoriyalar və məlumat mübadiləsi platformaları vasitəsilə region ölkələri kollektiv bilik istehsalını gücləndirə bilər. Bu, həm texnoloji müstəqilliyi artırır, həm də global elmi məkanında vahid regional aktor kimi çıxış etməyə imkan verir. Ortaq rəqəmsal təhsil standartlarının formalaşdırılması da əməkdaşlığın institusional əsaslarını möhkəmləndirə bilər. Bu standartlar tələbə və müəllim mobilliyini asanlaşdırır, diplomların qarşılıqlı tanınmasını təmin edir və region daxilində vahid akademik keyfiyyət çərçivəsi yaradır. Bu isə dövlətlərin intellektual cazibəsini gücləndirən mühüm mexanizm kimi çıxış edir. Müasir global transformasiya şəraitində süni intellekt yumşaq gücün yeni texnoloji infrastrukturunu formalaşdırır. Bilik istehsalı, rəqəmsal təhsil platformaları və innovasiya ekosistemləri vasitəsilə AI dövlətlərin beynəlxalq nüfuzunu və normativ təsir imkanlarını genişləndirir. Bu prosesdə gənclər yalnız insan kapitalı deyil, həm də global bilik məkanında normativ təsirin əsas daşıyıcıları kimi çıxış edirlər.

Azərbaycanın rəqəmsal transformasiya siyasəti, innovasiya mühiti və beynəlxalq akademik əməkdaşlıqları AI əsaslı yumşaq güc modelinin formalaşdırılması üçün mühüm zəmin yaradır. Türk dövlətləri ilə ortaq akademik və texnoloji təşəbbüslər isə bu potensialın regional miqyasda gücləndirilməsinə imkan verir. Beləliklə, süni intellekt savadlı gənclər üzərində qurulan əməkdaşlıq modeli Azərbaycan və Türk dünyası üçün kollektiv intellektual cazibə formalaşdırmaqla global bilik sistemində daha güclü mövqə əldə etməyə şərait yaradır. Bu model texnoloji inkişaf, normativ təsir və mədəni-intellektual inteqrasiyanın sintezini əks etdirən yeni bir yumşaq güc yanaşması kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Artificial Intelligence in Society URL: <https://www.oecd.org/going-digital/artificial-intelligence-in-society-9789264545199-en.htm>
2. AI and Education: Guidance for Policy-makers URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709>

3. Education and Cooperation Framework Documents.
URL: <https://www.turkicstates.org/en/education>
4. The Future of Jobs Report. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023>
5. Rəqəmsal inkişaf strategiyası və elektron hökumət təşəbbüsləri. URL: <https://mincom.gov.az/az/view/pages/82>

SÜNİ İNTELLEKT VƏ SMART-SENSORLAR VASİTƏSİLƏ EV SU QUŞLARINDA ANTİPARAZİTAR STRATEGİYALARIN AVTOMATLAŞDIRILMASI VƏ FƏRDİ MÜALİCƏ MODELƏRİ

Mehri Seyidbəyli

Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Azərbaycan Tibb Universiteti, Normal Fiziologiya kafedrası
<https://orcid.org/0000-0003-3458-5222>

Giriş. Kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın qorunması və xəstəliklərin qarşısının alınması üçün yeni texnologiyalara əsaslanacaq yanaşmalar artıq zəruri ehtiyaca çevrilmişdir. Ev su quşlarında (ördək və qazlarda) helmint infeksiyaları geniş yayılmış və ciddi iqtisadi zərərə səbəb olan parazitər xəstəliklərdən biridir. Klassik diaqnostika və müalicə üsulları müəyyən məhdud iyyətlərə malikdir: proseslər çox zaman ləng aparılır, diaqnostika üçün təcrübəli mütəxəssislər tələb olunur və müalicə planları bəzən nəticə vermir. Bu sahədə innovativ yanaşmaların tətbiqi – xüsusilə süni intellekt (Sİ) texnologiyalarının diaqnostika, proqnozlaşdırma və müalicənin fərdiləşdirilməsi baxımından yeni imkanlar təqdim edir. Son illər apardığım elmi tədqiqatlarını daha yüksək dərəcədə davam etmək üçün, su quşlarında helmint infeksiyalarına qarşı süni intellektin bu sahədə necə istifadə oluna biləcəyi və tətbiqinin əsas üstünlükləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər. Süni intellekt, helmint infeksiyaları, ev su quşları, kənd təsərrüfatı, proqnozlaşdırma, fitopreparatlar, neyron şəbəkələri. **Material və metodlar.** Süni intellekt texnologiyaları kənd təsərrüfatı heyvanlarında – xüsusilə ev su quşlarında – helmint infeksiyalarının erkən diaqnostikası, yayılma riskinin proqnozlaşdırılması və təbii mənşəli preparatlarla müalicənin effektivliyinin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Bu sahədə süni intellektin tətbiqi aşağıdakı mərhələləri əhatədə bilər:

1. Risk analizinin və proqnozun verilməsi

Əldə edilən sahə məlumatları – quşların yaşı, cinsi, saxlanma şəraiti, mövsüm, bəslənmə forması və s. süni intellekt alqoritmlərinə daxil edilir və helmint infeksiyasına yoluxma ehtimalı yüksək dəqiqliklə proqnozlaşdırıla bilər. Burada:

Qərar ağacları (Decision Trees) və Random Forest modelləri sadə və sürətli proqnoz üçün istifadə olunur.

Support Vector Machines (SVM) daha kompleks nümunələri ayırmaqda effektivdir.

Logistik regressiya yoluxma riskini faizlə qiymətləndirməkdə istifadə edilə bilər.

2. Diaqnostik yardım sistemlərinin qurulması

Toplanan

analiz natijalari va simptom ma'lumatlari sun'i intellekt modelina daxil edilərək həkime yoluxman in ehtimalivə növü haqqında operativ qərar dəstəyi verə bilər. Bu, xüsusilə təcrübəsi az olan sahə baytarları üçün böyük üstünlükdür.

3. Fitopreparatların təsir gücünün modelləşdirilməsi

Bitki mənşəli preparatların müxtəlif dozalarının helmintlərə qarşı effektivliyinin modelləşdirilməsi süni neyron şəbəkələri (Artificial Neural Networks – ANN) ilə həyata keçirilə bilər. Bu, hər təsərrüfat üçün fərdi müalicə sxemləri hazırlamağa imkan verir. Nəticədə, həm qənaəətə nail olunur, həm də rezistentlik riski azalır.

4. Davranış monitorinqi ilə erkən xəbərdarlıq sistemi

Kameralar vasitəsilə quşların gündəlik hərəkətləri və davranışları qeydə alınaraq, konvolusion neyron şəbəkələri (CNN) ilə analiz edilə bilər. Bu sistemlər yoluxmuş quşlarında davranışında baş verən incə dəyişiklikləri vaxtında aşkarlayıb həyəcan signalı verə bilər.

5. Avtomatlaşdırılmış hesabat və qərar dəstəyi

Bütün prosesləri əhatə edən süni intellektə əsaslanansistemlər, fermerə və baytar həkime sadə vizual hesabatlar və təkliflər təqdim edə bilər. Məsələn, müəyyən ərazidə hava şəraiti, yem tərkibi və infeksiya tarixi əsasında sistem gələcək yoluxma riskini proqnozlaşdıraraq vaxtında profilaktik tədbirlər təklif edə bilər.

6. Analitik platformaların qurulması

Toplanan məlumatlar vahid platformada toplanaraq müxtəlif regionlar üzrə infeksiya xəritələri və trendləri analiz oluna bilər. Bu, kənd təsərrüfatında milli səviyyədə qərar qəbulunda süni intellektin rolunu artırır.

Nəticələr

Süni intellektin tətbiqi ilə evsü quşlarında helmint infeksiyalarına qarşı mübarizədə aşağıdakı nailiyyətlərə çatmaq mümkündür:

- Yoluxma riskinin 80–90% dəqiqliklə proqnozlaşdırılması
- Bitki mənşəli preparatların effektivliyinin model üzərindən əvvəlcədən təxmin olunması
- Əmək və zaman itkisinin azalması, insan faktorundan asılılığın azaldılması
- Davamlı və sistemli baytarlıq nəzarətinin qurulması
- Sahə şəraitində sürətli və avtomatlaşdırılmış qərar vermə dəstəyi

Bu texnologiyaların tətbiqi yalnız tibbi baxımdan deyil, həm də iqtisadi və ekoloji baxımda faydalıdır.

Bitki əsaslı müalicənin süni intellektlə effektiv idarə olunması kimyəvi dərmanlara olan asılılığı da azaldır.

Xülasə

Azərbaycan dilində:

Məqalədə ev

su quşlarında helmint infeksiyalarına qarşı süni intellektin tətbiqi imkanları təhlil olunmuşdur.

AI texnologiyaları diaqnostika, proqnozlaşdırma və fitopreparatların effektivliyinin modelləşdirilməsi sahəsində mühüm üstünlüklər təqdim edir. Bu yanaşma kənd təsərrüfatında daha sağlam, iqtisadi və ekoloji cəhətdən səmərəli heyvandarlıq sistemlərinin qurulmasına şərait yaradır.

В статье проанализированы возможности применения искусственного интеллекта в борьбе с инфекциями у водоплавающих птиц. Искусственный интеллект позволяет анализировать данные о поведении птиц и выявлять признаки заражения паразитами. Применение искусственного интеллекта в ветеринарии позволяет проводить более точную диагностику и прогнозировать развитие заболеваний. Это способствует повышению эффективности лечения и снижению затрат на ветеринарные услуги. В статье проанализированы возможности применения искусственного интеллекта в борьбе с инфекциями у водоплавающих птиц.

с гельминтозами у домашних водоплавающих птиц. Технологии ИИ предоставляют значительные преимущества в диагностике, прогнозировании и моделировании эффективности фитопрепаратов, способствуя более устойчивому и экономичному сельскому хозяйству.

ABSTRACT

This article analyzes the application of artificial intelligence in combating helminth infections in domestic waterfowl. AI technologies offer significant advantages in diagnostics, risk prediction, and modeling of phytotherapeutic effectiveness, paving the way for more sustainable and efficient agricultural practices.

Ədəbiyyat siyahısı

- 1.Ghosh, S. et al. (2020). Applications of AI in Veterinary Parasitology. Vet Parasitol.
- 2.Zhang, X., & Li, Y. (2022). Machine Learning Models in Veterinary Diagnostics. Comput Biol Med.
- 3.Əliyev, A.Ə. (2019). Sosnovski baldırğanının fitoterapevtik xüsusiyyətləri. Azərbaycan Baytarlıq Jurnalı.
- 4.Bishop, C.M. (2006). Pattern Recognition and Machine Learning. Springer.
- 5.Quliyev, T.Ə. (2023). Baytarlıqda Süni İntellekt Texnologiyaları. Bakı: Təhsil.
- 6.Chollet, F. (2017). Deep Learning with Python. Manning Publications.
- 7.Mehdiyev, A. (2024). Heyvanlarda helmintlərlə mübarizədə rəqəmsal yanaşmalar. Bakı: Elm.

DİJİTAL YORUM PLATFORMLARINDA RESTORAN HİZMET KALİTESİ ALGISI: SERVQUAL MODELİNE DAYALI NİTEL İÇERİK ANALİZİ

Ayşenur ÖREN

**Öğretim Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Köşk Meslek Yüksekokulu, Türkiye,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7543-4124> E-mail: aysenur.oren@adu.edu.tr**

ÖZET

Dijital platformlarda kullanıcılar tarafından üretilen yorumlar, hizmet kalitesine ilişkin algıların anlaşılmasında önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu çalışma, restoran sektöründe hizmet kalitesi algısını incelemek amacıyla dijital yorum platformlarında yer alan kullanıcı içeriklerini SERVQUAL modeli çerçevesinde analiz etmektedir. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi benimsenmiş, kullanıcı yorumları güvenilirlik, duyarlılık, güvence, empati ve fiziksel unsurlar boyutlarına göre kodlanmıştır. Kodlama sürecinin ardından veriler betimsel olarak değerlendirilmiş ve boyutlar arası dağılımlar incelenmiştir.

Bulgular, kullanıcı yorumlarının hizmet kalitesini tek boyutlu değil, çok boyutlu bir yapı içerisinde yansıttığını göstermektedir. Değerlendirmelerin ağırlıklı olarak güvence, güvenilirlik, empati ve fiziksel unsurlar boyutlarında yoğunlaştığı; buna karşılık duyarlılık boyutunun kullanıcı anlatılarında daha sınırlı görünürlük kazandığı belirlenmiştir. Ayrıca, kullanıcı deneyimlerinin homojen bir yapı sergilemediği, olumlu ve olumsuz değerlendirmelerin aynı boyut içerisinde birlikte yer alabildiği görülmüştür. Bu durum, dijital kullanıcı yorumlarının karmaşık ve bağlamsal bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma, dijital kullanıcı içeriklerinin hizmet kalitesi araştırmalarında kullanılabilirliğini desteklemekte ve SERVQUAL modelinin çevrimiçi bağlamda uygulanabilir bir analitik çerçeve sunduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, hem akademik çalışmalar hem de hizmet işletmeleri açısından dijital geri bildirimlerin sistematik biçimde değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Dijital Yorumlar, SERVQUAL Modeli, Restoran Sektörü, İçerik Analizi

GİRİŞ

Hizmet sektöründe tüketici deneyimleri, doğrudan gözleme dayalı değil; çoğunlukla bireysel algılara, duygulara ve sosyal yorumlara dayalı olarak şekillenmektedir. Bu bağlamda, dijital platformlarda paylaşılan kullanıcı yorumları, yalnızca bireysel memnuniyet düzeyini değil; aynı zamanda hizmet sunumunun farklı bileşenlerine yönelik toplumsal algıları da görünür kılmaktadır. Özellikle restoranlar gibi deneyim temelli hizmet alanlarında dijital yorumlar, potansiyel müşteriler için karar alma sürecinde etkili bilgi kaynaklarına dönüşmektedir (Filieri, 2015). Dijital etkileşim ortamlarında paylaşılan bu içerikler, işletmeler açısından hem olumlu bir geri bildirim kaynağı hem de marka imajını şekillendiren stratejik bir unsurdur.

Bu çalışmada odaklanılan dijital kullanıcı yorumları, yalnızca nicel puanlamalarla sınırlı kalmamakta; hizmete ilişkin ayrıntılı anlatımlar, duygusal yansımalar ve sembolik ifadeler içermektedir. Bu yönüyle dijital yorumlar, hizmet kalitesinin çok boyutlu analizine olanak tanıyan zengin veri kaynaklarıdır. Özellikle SERVQUAL modeli çerçevesinde ele alındığında, bu yorumlar; güvenilirlik, duyarlılık, güvence, empati ve fiziksel unsurlar gibi temel hizmet boyutlarının kullanıcı gözünden değerlendirilmesini sağlamaktadır (Parasuraman, Zeithaml & Berry, 1988). Ayrıca boyut-temelli duygu analizi ve netnografik yaklaşım gibi yöntemler, yorumların yalnızca içeriksel değil, aynı zamanda bağlamsal ve kültürel anlamlarını da açığa çıkarmaktadır (Kozinets, 2010; Wahyudi & Kusumaningrum, 2019).

Bu bağlamda çalışma, Aydın ilinde faaliyet gösteren üç restoranın dijital platformlarda yer alan kullanıcı yorumlarını analiz ederek, hizmet kalitesi algılarını anlamayı amaçlamaktadır. Hem Tripadvisor hem de Google Haritalar gibi farklı platformlardan elde edilen yorumlar, dijital pazarlama perspektifinden değerlendirilmektedir. Böylece hem akademik literatüre katkı sağlanmakta hem de restoran yöneticilerine dijital geri bildirimleri etkili biçimde değerlendirme konusunda yol gösterici öneriler sunulmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Dijital Tüketici Yorumları ve Hizmet Kalitesine Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Günümüzde dijital platformlar, tüketici deneyimlerinin yalnızca paylaşımını değil; aynı zamanda potansiyel tüketicilerin karar alma süreçlerini de doğrudan etkileyen başlıca bilgi kaynakları hâline gelmektedir. Bu dönüşümle birlikte, kullanıcı tarafından üretilen içerikler, özellikle hizmet sektöründe algılanan kaliteye ilişkin güçlü göstergeler sunmaktadır (Filieri, 2015). Hizmet deneyimlerinin soyut ve kişisel yönü, bu tür içeriklerin hem duygusal hem de algısal boyutlarının analizini önemli kılmaktadır.

Tüketicilerin dijital yorumları üzerinden hizmet kalitesini değerlendirme çabası, özellikle restoranlar gibi deneyim temelli sektörlerde yoğunluk kazanmaktadır. Dijital yorumların çoğu, tüketicinin yalnızca memnuniyet düzeyini değil, aynı zamanda belirli hizmet bileşenlerine

yönelik değerlendirmelerini de içerdiğinden, bu içerikler hem niteliksel hem de niceliksel analizler için zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır (Zhang, Ye, Law & Li, 2010).

Bu bağlamda, elektronik ağızdan ağıza iletişim (eWOM) kavramı, dijital platformlardaki kullanıcı yorumlarının potansiyel tüketiciler üzerindeki etkisini açıklamak üzere hizmet pazarlaması literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Hennig-Thurau, Gwinner, Walsh ve Gremler (2004), eWOM’u, potansiyel, mevcut veya eski müşteriler tarafından bir ürün veya şirket hakkında yapılan ve internet aracılığıyla çok sayıda kişi ve kuruma ulaştırılan olumlu veya olumsuz her türlü ifade biçiminde tanımlamaktadır. Bu tür paylaşımlar, bilgi asimetrisini azaltmakta ve hizmet sağlayıcılar açısından önemli bir geri bildirim döngüsü oluşturmaktadır. eWOM etkisinin en belirgin olduğu alanlardan biri de restoran tercihleri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle olumsuz yorumlar, olumlu olanlara kıyasla daha dikkat çekici olmakta ve tüketici kararlarını daha güçlü biçimde etkilemektedir (Sparks & Browning, 2011).

Dijital yorumların yalnızca içeriksel değil; aynı zamanda duygusal yönelimi de analiz edilmesi gereken bir diğer boyut olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, boyut-temelli duygu analizi (aspect-based sentiment analysis) yöntemi, çevrimiçi içeriklerin yalnızca olumlu ya da olumsuz olup olmadığını değil, bu duyguların hangi hizmet bileşenleriyle ilişkili olduğunu da ortaya koymaktadır (Cambria, Schuller, Xia & Havasi, 2013). Böylece servis, fiyat, atmosfer gibi unsurların ayrı ayrı değerlendirilmesi mümkün hâle gelmektedir. Bu yaklaşım, yorumların SERVQUAL modeli çerçevesindeki boyutlarla ilişkilendirilmesini ve duygusal yoğunlukların bütüncül biçimde analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, yorumların çok boyutlu hizmet kalitesi çerçevesinde anlamlandırılmasını sağlamaktadır (Wahyudi & Kusumaningrum, 2019).

Hizmet pazarlaması literatüründe deneyimsel hizmet kalitesi kavramı, hizmetin yalnızca işlevsel bir çıktı değil; aynı zamanda bireyin algılarına, duygularına ve öznel değerlendirmelerine dayalı çok boyutlu bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Verhoef, Lemon, Parasuraman, Roggeveen, Tsiros ve Schlesinger (2009), müşteri deneyiminin fiziksel ortam, çalışan etkileşimi, sunum biçimi ve algılanan değer gibi birçok temas noktası üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Lemon ve Verhoef (2016), hizmet deneyiminin bilişsel, duygusal, duygusal ve sosyal boyutları kapsayan bütüncül bir yapı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda dijital kullanıcı yorumları, bireylerin hizmet deneyimine ilişkin duygusal ve bilişsel tepkilerinin dışavurumu olarak değerlendirilebilmekte ve deneyimsel hizmet kalitesinin görünür hâle gelmesini sağlamaktadır.

Bu yorumların yalnızca bireysel memnuniyetle sınırlı olmadığı, aynı zamanda tüketicilerin çevrimiçi ortamlarda kimlik ifadeleri aracılığıyla kendilerini farklı şekillerde konumlandıkları da vurgulanmaktadır. Çevrimiçi değerlendirmelerin içerdiği kimlik ipuçları, bu içeriklerin yalnızca memnuniyeti aktarmakla kalmayıp aynı zamanda tüketicinin sosyal kimlik ve aidiyet algısını yansıttığını göstermektedir; kullanıcılar kendi deneyimlerini ifade ederken hayata geçirdikleri bu kimlik ipuçları, diğer kullanıcılar üzerinde de anlamlı etki yaratmaktadır. Bu durum, özellikle anlatı yoğunluğu yüksek olan dijital platformlarda kullanıcıların sosyal kimliklerine ilişkin işaretlerin tüketici davranışları üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Li & Liang, 2022).

Hizmet değerlendirmelerinde bir diğer önemli kuramsal çerçeve, dijital içerik analizlerinde giderek önem kazanan algılanan hizmet değeri (perceived service value)

kavramıdır. Algılanan hizmet değeri, tüketicinin hizmetten elde ettiği faydayı ödediği bedelle karşılaştırması sonucu oluşan değeri ifade etmektedir. Sweeney ve Soutar (2001) tarafından geliştirilen yaklaşıma göre, bu değer algısı, hem memnuniyet hem de tekrar satın alma niyeti üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Kullanıcı yorumlarında sıkça karşılaşılan “fiyat-performans dengesi” gibi ifadeler, tüketicilerin bu hizmet değerini doğrudan ifade ettiklerini göstermektedir. Dijital ortamlarda tüketici güveninin oluşumu da literatürde yoğun biçimde tartışılan konular arasında yer almaktadır. Mayer, Davis ve Schoorman (1995), güveni bireylerin karşı tarafa ilişkin algıladığı yetkinlik, dürüstlük ve iyi niyet temelinde oluşan çok boyutlu bir yapı olarak ele almaktadır. Bu bağlamda kullanıcı yorumları, yalnızca bireysel görüş bildirimleri değil, aynı zamanda dijital ortamlarda güvenin nasıl inşa edildiğini gösteren ampirik göstergeler olarak da değerlendirilmektedir. Kozinets (2010), dijital etkileşimlerin, toplumsal aidiyetlerin, normların ve değerlerin yeniden üretildiği alanlar olduğunu belirtmektedir. Restoran değerlendirme platformları da bu bağlamda hem hizmet kalitesinin hem de tüketici kimliklerinin şekillendiği dijital sahneler olarak işlev görmektedir.

2. YÖNTEM VE UYGULAMA SÜRECİ

Bu çalışma, çevrimiçi kullanıcı yorumları aracılığıyla restoran hizmet kalitesine ilişkin tüketici algılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve veriler, SERVQUAL modeli temel alınarak içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. SERVQUAL modelinin hizmet kalitesini beş boyutta (güvenirlilik, duyarlılık, güvence, empati ve fiziksel unsurlar) ele alması, kullanıcı yorumlarının sistematik ve kuramsal bir çerçeve içinde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

2.1 Araştırma Evreni ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın evrenini, Aydın ilinde faaliyet gösteren ve dijital platformlarda kullanıcı yorumlarına açık olan üç restoranın Tripadvisor ve Google Haritalar platformlarında yer alan tüm kullanıcı yorumları oluşturmaktadır. Çalışmada örnekleme gidilmemiş, her üç restoran için erişilebilir durumdaki tüm kullanıcı yorumları tam sayım (complete enumeration) yaklaşımıyla analiz kapsamına alınmıştır. Bu yaklaşım, veri kaybını önlemek ve kullanıcı algılarını bütüncül biçimde değerlendirebilmek amacıyla tercih edilmiştir.

Bu kapsamda her restoran için platformlarda yer alan tüm güncel ve kamuya açık kullanıcı yorumları toplanmış; toplamda 72 kullanıcı yorumu analiz edilmiştir. Restoranların kimlikleri çalışmada anonimleştirilerek Restoran A, Restoran B ve Restoran C olarak kodlanmıştır. Araştırmada yalnızca kamuya açık dijital veriler kullanılmış, hiçbir kişisel veri toplanmamış ve kullanıcı kimliklerine ilişkin herhangi bir bilgi analiz edilmemiştir. Bu nedenle çalışma etik ilkelere uygun biçimde yürütülmüş olup etik kurul izni gerektirmemektedir.

2.2 Veri Analizi Süreci

Veri analizinde nitel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Kullanıcı yorumları, SERVQUAL modelinin beş temel hizmet boyutuna göre kodlanmıştır:

1. Güvenirlilik (hizmetin tutarlı, doğru ve zamanında sunulması)
2. Duyarlılık (personelin hızlı ve istekli hizmet sunma düzeyi)
3. Güvence (personelin bilgi düzeyi ve güven verme yetkinliği)
4. Empati (müşterilere bireysel ilgi gösterilmesi)
5. Fiziksel Unsurlar (mekân, ekipman, hijyen ve estetik unsurlar).

Kodlama süreci araştırmacı tarafından sistematik biçimde yürütülmüş; her bir yorum içerdiği anahtar ifadeler, bağlam ve deneyim anlatıları dikkate alınarak ilgili SERVQUAL boyutlarıyla ilişkilendirilmiştir. Kodlama tamamlandıktan sonra elde edilen veriler Microsoft Excel programına aktarılmış ve her restoran için boyut bazlı frekans dağılımları oluşturulmuştur. Veri analizinde hibrit analiz yaklaşımı benimsenmiş; hem tündengelimsel (SERVQUAL boyutları temelinde) hem de tümevarımsal (yorumlardan ortaya çıkan anlamlar temelinde) değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, platformların söylemsel ve kültürel özelliklerini dikkate alabilmek amacıyla analiz sürecine netnografik bakış açısı da dâhil edilmiştir (Kozinets, 2010).

2.3. Görselleştirme ve Destekleyici Analizler

Elde edilen bulguların daha açık ve karşılaştırılabilir biçimde sunulabilmesi amacıyla, veriler Excel ortamında tablolaştırılmış ve grafiklerle görselleştirilmiştir.

Restoranların SERVQUAL boyutlarına göre hizmet kalitesi profillerini karşılaştırmalı biçimde sunabilmek amacıyla radar grafikler oluşturulmuştur. Radar grafikler, Microsoft Excel’in grafik oluşturma araçları kullanılarak hazırlanmış ve her restoranın hizmet kalitesi boyutlarındaki dağılımı görsel olarak analiz edilmiştir.

Ayrıca, kullanıcı yorumlarının yalnızca hangi boyuta yönelik olduğu değil, aynı zamanda bu boyuta ilişkin algının olumlu veya olumsuz yönelimi de analiz edilmiştir. Bu amaçla boyut temelli duygu analizi (aspect-based sentiment analysis) yaklaşımı benimsenmiştir. Her bir yorum içerdiği duygu ifadelerine göre “olumlu” veya “olumsuz” olarak sınıflandırılmış; bu sınıflandırma sonuçları Excel ortamında sayısallaştırılarak boyut bazlı dağılım tabloları ve grafiklerle desteklenmiştir.

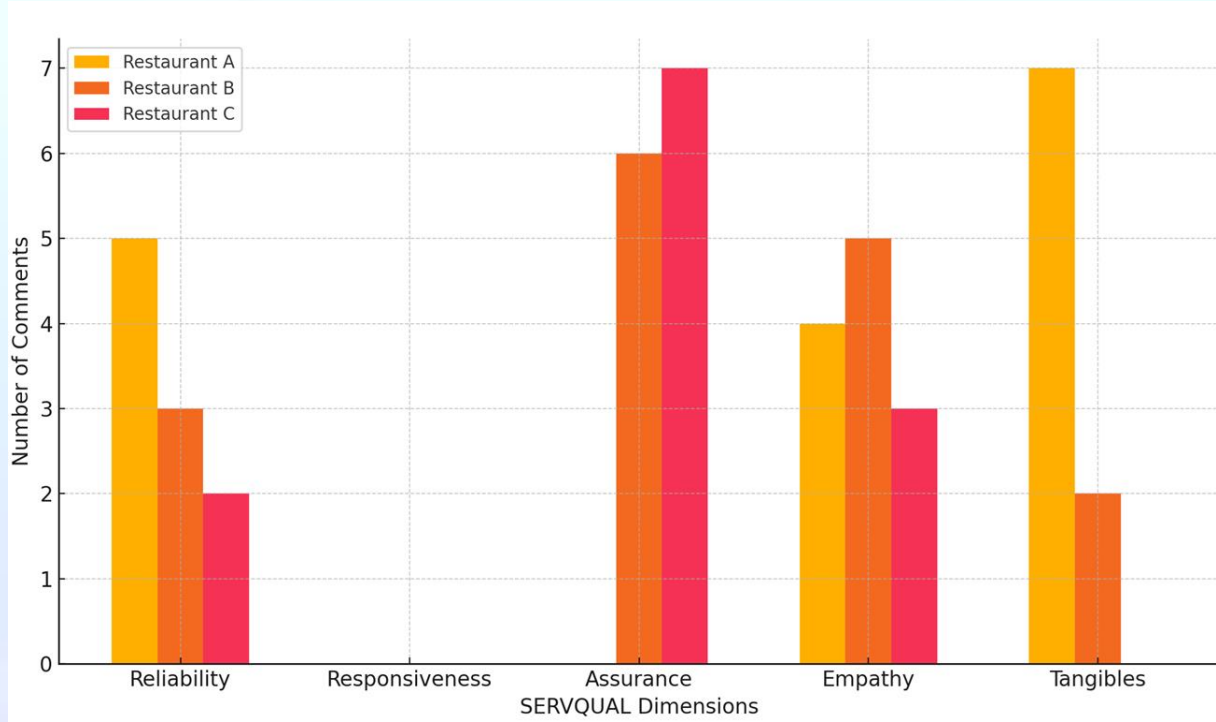
Bu yaklaşım sayesinde, yalnızca hangi boyutların daha sık değerlendirildiği değil, aynı zamanda bu değerlendirmelerin yönü de bütüncül biçimde ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Aydın ilinde faaliyet gösteren üç farklı restorana ait Tripadvisor ve Google Haritalar platformlarından elde edilen kullanıcı yorumları, SERVQUAL modelinin beş boyutu çerçevesinde analiz edilmiştir. Yorumlar içerik analizine tabi tutulmuş, kodlama sonuçları Microsoft Excel ortamına aktarılmış ve her restoran için boyut bazlı frekans dağılımları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular sütun grafik (Şekil 1), radar grafik (Şekil 2) ve boyut temelli duygu analizi grafiği (Şekil 3) aracılığıyla görselleştirilmiştir.

3.1. SERVQUAL Boyutlarına Göre Restoranların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Her üç restoranın SERVQUAL hizmet kalitesi boyutlarına göre elde ettiği kullanıcı yorumlarının dağılımı Şekil 1’de sunulmuştur. Grafik, restoranlar arası hizmet kalitesi algılarındaki farklılıkları boyutsal olarak ortaya koymaktadır.

Şekil 1 incelendiğinde, duyarlılık boyutuna ilişkin hiçbir restoranda kullanıcı yorumu bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, kullanıcıların hizmet deneyimlerini daha çok hizmetin sonucu ve kişilerarası etkileşim üzerinden değerlendirdiğini; hizmetin hızı veya istekliliğine ilişkin unsurların yorumlara yansımadığını göstermektedir. A Restoranı’nda yorumlar ağırlıklı olarak fiziksel unsurlar, güvenilirlik ve empati boyutlarında toplanmaktadır. B Restoranı’nda kullanıcı algısının boyutlar arasında dalgalı bir dağılım gösterdiği dikkat çekmektedir. C Restoranı ise özellikle güvence boyutunda olumlu algı ile öne çıkmakta; empati ve güvenilirlik boyutlarında da görece güçlü bir profil sunmaktadır. Fiziksel unsurlar ve duyarlılık boyutları C Restoranı için belirgin değildir. Bu dağılım, restoranların hizmet kalitesi algısının farklı boyutlarda şekillenmekte olduğunu ve özellikle güvence boyutunun B ve C restoranlarında belirleyici bir ağırlık taşımakta olduğunu göstermektedir.

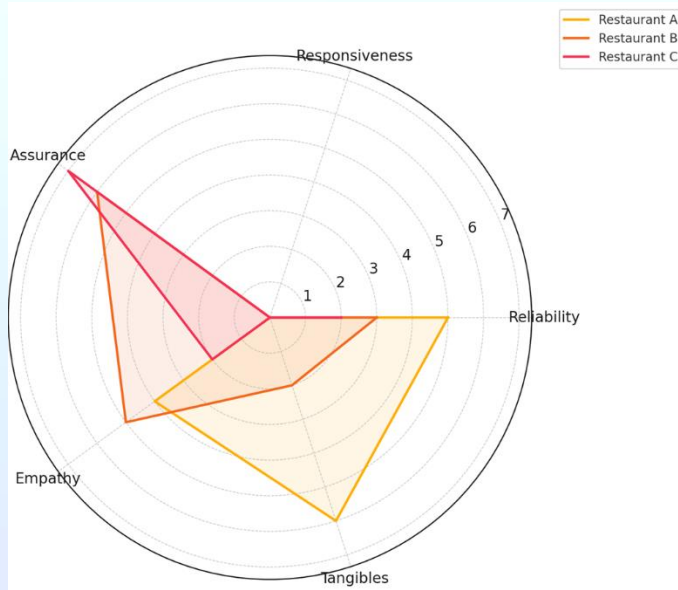
3.2. Platform Temelli Gözlemlerin Değerlendirilmesi

Analiz sürecinde Tripadvisor ve Google Haritalar yorumları arasında ifade tarzı farkı gözlemlenmektedir. Tripadvisor yorumlarının daha uzun ve deneyim aktarımı odaklı bir anlatım sergilemekte olduğu, Google Haritalar yorumlarının ise daha kısa ve daha doğrudan bir dil içermekte olduğu görülmektedir. Bu farklılık, platformların metin üretim biçimini etkileyebilmekte olduğunu göstermektedir.

3.3. Radar Grafik Analizi ve Boyut Temelli Duygu Analizi

Radar grafik aracılığıyla sunulan karşılaştırmalı görselleştirme, her restoranın hizmet kalitesi boyutlarındaki güçlü ve zayıf yönlerini çok boyutlu biçimde ortaya koymaktadır.

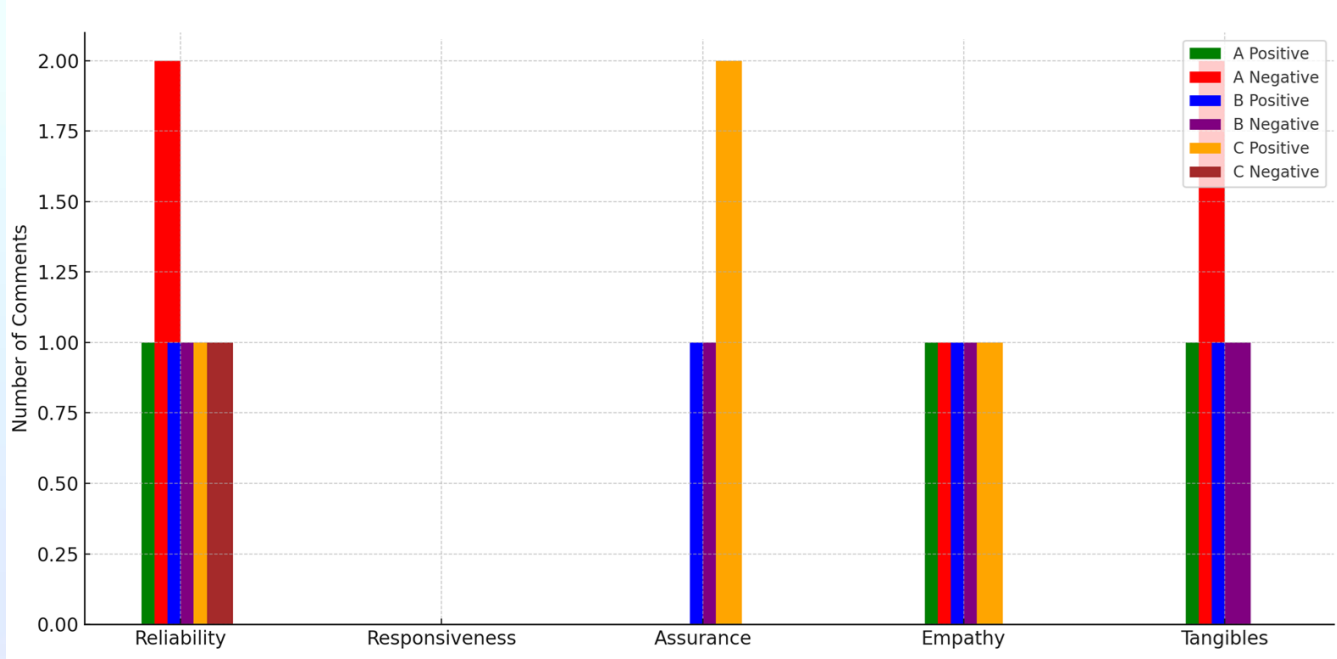
Şekil 2: Restoranlara göre SERVQUAL radar grafiği

Şekil 2, Şekil 1’de sunulan dağılımı doğrulamakta ve bazı boyutlardaki örüntüyü daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre, duyarlılık boyutu üç restoran için de sıfır düzeyinde kalmakta, yani bu boyuta ilişkin hiçbir kullanıcı yorumu bulunmamaktadır. A Restoranı’nın fiziksel unsurlar ve güvenilirlik boyutlarında yüksek yoğunluk gösterdiği, buna karşılık güvence boyutunda hiç değerlendirme almadığı görülmektedir. B Restoranı, özellikle güvence boyutunda görece yüksek bir değere sahipken, diğer boyutlarda orta düzeyde bir dağılım sergilemektedir. C Restoranı ise güvence boyutunda en yüksek değere ulaşmakta, buna karşılık fiziksel unsurlar boyutunda hiç değerlendirme almamaktadır.

Boyut-temelli duygu analizi yaklaşımı doğrultusunda kullanıcı yorumları her bir SERVQUAL boyutu temelinde pozitif ya da negatif duygusal yönelimlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sürecinde, yorumlardaki anahtar ifadeler, tonlama biçimleri ve hizmet unsurlarına dair ifade edilen memnuniyet ya da memnuniyetsizlik düzeyleri dikkate alınarak, her bir boyut için kullanıcı algısının niteliği analiz edilmiştir. Böylece yalnızca hangi boyutlara yönelik değerlendirmelerin yoğunlaştığı değil, aynı zamanda bu değerlendirmelerin duygusal yönü de sistematik biçimde ortaya konulmuştur.

Şekil 3: SERVQUAL boyutlarına göre olumlu/olumsuz yorum dağılımı

Şekil 3’te sunulan boyut temelli duygu analizi sonuçları, radar grafik ve frekans dağılımlarında ortaya çıkan örüntüyü desteklemektedir. Buna göre A Restoranı’nda özellikle güvenilirlik ve fiziksel unsurlar boyutlarında olumsuz değerlendirmelerin baskın olduğu, empati boyutunda ise olumlu ve olumsuz yorumların dengeli dağıldığı görülmektedir. Güvence ve duyarlılık boyutlarında A Restoranı’na ilişkin herhangi bir kullanıcı yorumuna rastlanmamıştır. B Restoranı’nda ise güvenilirlik, güvence, empati ve fiziksel unsurlar boyutlarının her birinde olumlu ve olumsuz yorumların eşit sayıda yer aldığı görülmekte, bu durum kullanıcı algısının net bir yönelim sergilemediğine ve boyutlar düzeyinde tutarlı bir örüntü oluşmadığına işaret etmektedir. C Restoranı açısından bakıldığında ise güvence boyutunda yalnızca olumlu yorumların yer aldığı, dolayısıyla bu boyutta açık biçimde olumlu bir algı olduğu görülmektedir. Güvenirlik boyutunda olumlu ve olumsuz yorumların dengeli olduğu, empati boyutunda ise yalnızca olumlu bir yorum bulunduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık fiziksel unsurlar ve duyarlılık boyutlarında C Restoranı için herhangi bir değerlendirme yer almamaktadır. Genel olarak bu bulgular, restoranların hizmet kalitesi profillerinin hem dağılım hem de yönelim açısından birbirinden farklılaştığını ve özellikle bazı boyutların (özellikle duyarlılık ve bazı işletmelerde fiziksel unsurlar) gelişime açık alanlar olarak öne çıktığını göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, dijital yorum platformlarında yer alan kullanıcı içeriklerinin hizmet kalitesi algısını anlamada işlevsel bir veri kaynağı sunduğunu ortaya koymaktadır. SERVQUAL modeline dayalı içerik analizi, kullanıcıların restoran deneyimlerini belirli hizmet boyutları üzerinden ifade ettiklerini ve bu boyutların her işletmede farklı ağırlıklar kazandığını göstermektedir. Bulgular, hizmet kalitesinin tek boyutlu değil, çok boyutlu ve bağlama duyarlı bir yapı sergilediğini desteklemektedir.

Kullanıcı yorumlarının özellikle güvence, güvenilirlik, empati ve fiziksel unsurlar boyutlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık, duyarlılık boyutuna ilişkin değerlendirmelerin sınırlı kalması dikkat çekmektedir. Bu durum, dijital platformlarda kullanıcıların daha çok hizmetin genel sonucu ve kişilerarası etkileşimlere odaklandığını, süreç içindeki hız ve isteklilik gibi unsurların ise daha az görünür olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgu, dijital kullanıcı yorumlarının bazı hizmet boyutlarını diğerlerine göre daha görünür kılabilirdiğini ve çevrimiçi bağlamın ölçüm üzerinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

İşletmeler arasında hizmet kalitesi algısının boyutsal olarak farklılaştığı görülmektedir. Bazı işletmelerde fiziksel ortam ve hizmetin tutarlılığı öne çıkarken, bazı işletmelerde çalışanların bilgi düzeyi ve güven verme becerisi daha belirgin bir algı alanı oluşturmaktadır. Bu farklılaşma, hizmet kalitesinin yalnızca teknik süreçlerle değil, büyük ölçüde algısal ve ilişkisel boyutlarla şekillendiğini göstermektedir. Aynı zamanda, kullanıcı değerlendirmelerinde olumlu ve olumsuz yönelimlerin birlikte görülmesi, müşteri deneyiminin çoğu zaman homojen değil, değişken bir yapı taşıdığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın yönetsel açıdan sunduğu temel çıkarım, dijital yorumların yalnızca genel memnuniyet göstergesi olarak değil, boyut temelli bir geri bildirim mekanizması olarak ele alınmasının gerekliliğidir. İşletmelerin fiziksel ortam, hizmetin tutarlılığı ve çalışan etkileşimi gibi alanları sistematik biçimde izlemesi, müşteri algısının daha dengeli ve olumlu biçimde şekillenmesine katkı sağlayabilir.

Akademik açıdan çalışma, dijital kullanıcı yorumlarının SERVQUAL modeli çerçevesinde çözümlenebileceğini ve bu yöntemin özellikle nitel içerik analizi ile birlikte kullanıldığında anlamlı sonuçlar üretebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yorumların bireysel motivasyonlarla üretildiği, her kullanıcının deneyimini paylaşma eğilimi göstermediği ve dijital ortamın ifade biçimlerini sınırlayabildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Gelecek araştırmalarda daha geniş örneklemelerle, farklı şehirlerde ve farklı hizmet sektörlerinde benzer analizlerin yapılması; ayrıca nicel yöntemlerle desteklenen karma araştırma tasarımlarının kullanılması, dijital hizmet kalitesi çalışmalarına daha güçlü katkılar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

1. Cambria, E., Schuller, B., Xia, Y., & Havasi, C. (2013). New avenues in opinion mining and sentiment analysis. *IEEE Intelligent systems*, 28(2), 15-21.
2. Filieri, R. (2015). What makes online reviews helpful? A diagnosticity-adoption framework to explain informational and normative influences in e-WOM. *Journal of business research*, 68(6), 1261-1270.
3. Hennig-Thurau, T., Gwinner, K. P., Walsh, G., & Gremler, D. D. (2004). Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: what motivates consumers to articulate themselves on the internet?. *Journal of interactive marketing*, 18(1), 38-52.
4. Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing ethnographic research online*. SAGE Publications.
5. Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey. *Journal of Marketing*, 80(6), 69-96
6. Li, J. & Liang, X. (2022). *Reviewers' identity cues in online product reviews and consumers' purchase intention*. *Frontiers in Psychology*.

7. Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734.
8. Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). Servqual: A multiple-item scale for measuring consumer perc. *Journal of retailing*, 64(1), 12.
9. Sparks, B. A., & Browning, V. (2011). The impact of online reviews on hotel booking intentions and perception of trust. *Tourism management*, 32(6), 1310-1323.
10. Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2001). Consumer perceived value: The development of a multiple item scale. *Journal of retailing*, 77(2), 203-220.
11. Verhoef, P. C., Lemon, K. N., Parasuraman, A., Roggeveen, A., Tsiros, M., & Schlesinger, L. A. (2009). Customer experience creation: Determinants, dynamics and management strategies. *Journal of Retailing*, 85(1), 31–41.
12. Wahyudi, E., & Kusumaningrum, R. (2019, October). Aspect based sentiment analysis in E-commerce user reviews using Latent Dirichlet Allocation (LDA) and Sentiment Lexicon. In *2019 3rd International Conference on Informatics and Computational Sciences (ICICoS)* (pp. 1-6). IEEE.
13. Zhang, Z., Ye, Q., Law, R., & Li, Y. (2010). The impact of e-word-of-mouth on the online popularity of restaurants: A comparison of consumer reviews and editor reviews. *International Journal of Hospitality Management*, 29(4), 694-700.

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС: ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДУХОВНОСТИ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВА

Ходжамурадов Умарджон Рустамович

Ургенчский государственный педагогический институт

первый проректор по вопросам

молодежи и духовно-нравственного воспитания

Аннотация. Статья рассматривает интеграцию искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс через призму формирования ключевых компетенций педагога, с особым акцентом на духовность и просветительскую миссию учителя. Показано, что успешное использование ИИ в учебной среде требует не только технической грамотности, но и развитых, этических и просветительских навыков. Рассмотрены основные компетенции педагога в эпоху цифровизации, возможности ИИ для духовного просвещения и принципы гармоничной интеграции технологий и нравственно-ценностного воспитания. Сделан вывод о том, что синтез ИИ и духовного воспитания способствует созданию гуманистического, инновационного и целостного образовательного пространства.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, образование, педагогические компетенции, духовность, просветительство, нравственное воспитание, цифровые технологии.

Abstract. The article examines the integration of artificial intelligence (AI) into the educational process through the lens of developing key teacher competencies, with a particular

focus on the teacher’s spirituality and educational mission. It is shown that the successful use of AI in the learning environment requires not only technical literacy but also well-developed ethical and educational skills. The main teacher competencies in the era of digitalization, the potential of AI for spiritual enlightenment, and the principles of harmoniously integrating technology with moral and value-based education are discussed. The article concludes that the synthesis of AI and spiritual education contributes to the creation of a humanistic, innovative, and holistic educational environment.

Keywords. Artificial intelligence, education, teacher competencies, spirituality, enlightenment, moral education, digital technologies.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt (SI)ning ta’lim jarayoniga integratsiyasi, pedagogning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish nuqtai nazaridan, ayniqsa, uning ma’naviyati va tarbiyaviy missiyasiga e’tibor qaratilgan holda tahlil qilinadi. Ko’rsatildiki, SI dan samarali foydalanish uchun faqat texnik savodxonlik emas, balki rivojlangan axloqiy va tarbiyaviy ko’nikmalar ham talab etiladi. Raqamli davrda pedagogning asosiy kompetensiyalari, SI ning ma’naviy va ma’rifiy tarbiyaga imkoniyatlari hamda texnologiyalarni axloqiy va qadriyatlarga asoslangan tarbiya bilan uyg’un integratsiya qilish prinsiplari ko’rib chiqilgan. Xulosa qilib aytganda, SI va ma’naviy tarbiyaning uyg’unligi insonparvar, innovatsion va yaxlit ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: Sun’iy intellekt, ta’lim, pedagogik kompetensiyalar, ma’naviyat, ma’rifatparvarlik, axloqiy tarbiya, raqamli texnologiyalar.

Введение

Современная образовательная среда претерпевает значительные изменения под воздействием цифровизации и внедрения искусственного интеллекта (ИИ). Эти технологии трансформируют традиционную систему обучения, открывая новые возможности для персонализации образовательного процесса, повышения его эффективности и развития профессиональных компетенций педагогов. В то же время, использование ИИ в образовании поднимает вопросы этики, духовности и просветительской миссии учителя, так как технологии сами по себе не могут формировать ценностные ориентиры и моральные качества обучающихся.

В последние годы в педагогической науке активно обсуждается интеграция ИИ с духовно-нравственным воспитанием технической компетентности педагога, но и развитых этических, метапознавательных и просветительских навыков (Курпатов, 2021; Выготский, 1978). В данной статье рассматривается, каким образом ИИ может способствовать развитию ключевых компетенций педагога через призму духовности и просветительства, а также какие принципы гармоничной интеграции технологий и ценностей следует учитывать.

1. Ключевые компетенции педагога в эпоху ИИ

Интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс предъявляет новые требования к профессиональным компетенциям педагога. Помимо умения работать с цифровыми платформами и интеллектуальными системами, педагог должен обладать развитой этической, духовной и просветительской компетентностью.

1.1. Этическая ответственность и духовная зрелость

Педагог, внедряющий ИИ в учебный процесс, должен учитывать моральные и духовные аспекты воздействия технологий на личность учащегося. Например, при использовании систем адаптивного обучения важно контролировать, чтобы алгоритмы не формировали у школьников зависимость от цифровых подсказок, а стимулировали самостоятельное мышление и моральный выбор (Маслов, 2020).

1.2. Метапознавательные навыки

Метапознание — это способность осознавать и регулировать собственные процессы познания. В контексте ИИ педагог должен анализировать, как использование технологий влияет на развитие критического мышления и формирование ценностных ориентиров у учеников. Это включает умение оценивать источники информации, алгоритмы анализа данных и влияние виртуальных сред на мировоззрение учащихся.

1.3. Просветительская компетенция

Просветительство предполагает не только передачу знаний, но и формирование у обучающихся ценностных, нравственных и духовных ориентиров. Педагог должен интегрировать ИИ таким образом, чтобы технологии усиливали просвещение, стимулировали самостоятельное исследование и способствовали развитию критического мышления и духовной культуры (Фрейд, 2019).

2. Искусственный интеллект как инструмент духовного просвещения

ИИ способен выполнять не только функциональные задачи, но и стать средством формирования духовной и нравственной культуры.

2.1. Персонализированные образовательные платформы

Современные системы, такие как адаптивные онлайн-платформы, позволяют учитывать индивидуальные потребности учеников. Это способствует развитию их духовных и нравственных качеств через персонализированные задания, которые стимулируют этическое размышление, решение моральных дилемм и формирование социальных компетенций (Пиаже, 1972).

2.2. Виртуальные среды и симуляции

Интерактивные симуляции создают возможности для моделирования этических ситуаций и моральных выборов. Например, виртуальные кейсы могут демонстрировать последствия выбора между личной выгодой и общественным благом, развивая эмпатию, толерантность и социальную ответственность у учащихся.

2.3. Доступ к культурным и философским традициям

ИИ облегчает доступ к глобальному культурному наследию. Педагог может использовать интеллектуальные системы для ознакомления учеников с произведениями мировой литературы, философскими концепциями и духовными традициями разных народов, что способствует их духовному обогащению и расширению кругозора.

3. Принципы гармоничной интеграции ИИ и духовного просвещения

Для эффективного сочетания технологий и духовного воспитания важно придерживаться нескольких принципов:

3.1. Баланс технологии и духовности

Инновации не должны заменять роль педагога, а усиливать его функции как наставника и просветителя. ИИ становится инструментом, а не субъектом образовательного процесса.

3.2. Этическая направленность

Алгоритмы должны поддерживать ценности честности, справедливости и уважения к человеческому достоинству. Например, в адаптивных платформах необходимо избегать алгоритмических предвзятостей и дискриминации.

3.3. Развитие критического сознания

Ученики должны не просто использовать ИИ, но и оценивать его влияние на личные и общественные ценности. Это способствует формированию активной гражданской позиции, осознанного выбора и духовного самосовершенствования.

4. Практические рекомендации

Включать ИИ в образовательные программы постепенно, с учетом возрастных особенностей и духовных потребностей учеников.

Обучать педагогов не только техническим навыкам, но и методам этического и духовного воспитания с использованием ИИ.

Заключение

Интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс открывает новые возможности для формирования компетентного педагога, способного эффективно использовать цифровые технологии и одновременно развивать духовные, нравственные и просветительские качества у учащихся. Синтез ИИ и духовного воспитания позволяет строить образование, ориентированное на целостное развитие личности, гуманистические ценности и просвещение.

Таким образом, успешная интеграция ИИ в образовательный процесс требует не только технической компетентности, но и глубокого понимания этики, духовности и роли педагога как просветителя, что делает образование инновационным и гуманным одновременно.

Список литературы

1. Выготский, Л. С. (1978). Развитие высших психических функций. Москва: Педагогика.
2. Пиаже, Ж. (1972). Психология интеллекта. Москва: Прогресс.
3. Фрейд, З. (2019). Психоанализ и образование. Санкт-Петербург: Питер.
4. Маслов, А. (2020). Цифровые технологии и этика образования. Журнал педагогических исследований, 5(2), 34–47.
5. Курпатов, С. (2021). Искусственный интеллект и образование: возможности и риски. Москва: АСТ.
6. Брунер, Дж. (1997). Процесс образования. Москва: Просвещение.
7. Кинг, П. (2018). AI in Education: Ethical Considerations. Journal of Educational Technology, 14(3), 12–28.
8. Smith, J., & Brown, R. (2020). Integrating AI into Curriculum Design. Education and Information Technologies, 25, 345–362.
9. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. Paris: UNESCO.
10. Zawacki-Richter, O. et al. (2019). Systematic Review of Research on AI in Higher Education. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16, 39.

RAQAMLI TA’LIM RESURLARIDAN FOYDALANISHDA O’QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI

Abdullayev Diyorjon Nodirjon o’g’li

Urganch davlat pedagogika instituti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo’yicha prorektor, tarix fanlari doktori, professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim sharoitida o’qituvchining pedagogik mahorati, raqamli resurslardan samarali foydalanishning didaktik, metodik va texnologik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, innovatsion yondashuvlar, interfaol metodlar va zamonaviy baholash mexanizmlarining ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko’ra, raqamli ta’lim resurslaridan oqilona foydalanish o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirish hamda mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: raqamli ta’lim, pedagogik mahorat, raqamli kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, masofaviy ta’lim, pedagogik dizayn.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогическое мастерство преподавателя в условиях цифрового образования, а также дидактические, методические и технологические аспекты эффективного использования цифровых образовательных ресурсов. Кроме того, проанализировано значение развития педагогических компетенций в цифровой образовательной среде, инновационных подходов, интерактивных методов и современных механизмов оценивания. По результатам исследования обосновано, что рациональное использование цифровых образовательных ресурсов способствует повышению эффективности учебного процесса, развитию знаний, умений и навыков обучающихся, а также формированию компетенций самостоятельного обучения.

Ключевые слова: цифровое образование, педагогическое мастерство, цифровая компетентность, инновационные технологии, дистанционное обучение, педагогический дизайн.

Annotation. This article examines the pedagogical mastery of teachers in the context of digital education, as well as the didactic, methodological, and technological aspects of the effective use of digital educational resources. In addition, the significance of developing pedagogical competencies in a digital educational environment, innovative approaches, interactive methods, and modern assessment mechanisms is analyzed. Based on the results of the study, it is substantiated that the rational use of digital educational resources contributes to increasing the effectiveness of the learning process, the development of learners’ knowledge, skills, and abilities, as well as the formation of competencies for independent learning.

Keywords: digital education, pedagogical mastery, digital competence, innovative technologies, distance learning, instructional design.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimi tubdan o’zgarib, zamonaviy texnologiyalar asosida yangilanib bormoqda. Ayniqsa, raqamli ta’lim resurslarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda yangi

imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, ta’lim sifatini ta’minlashda o’qituvchining pedagogik mahorati muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda.

Raqamli ta’lim muhitida o’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o’quv jarayonini loyihalovchi, yo’naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va maslahatchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa undan yuqori darajadagi pedagogik, metodik va raqamli kompetensiyalarni talab etadi. Shuningdek, raqamli resurslardan samarali foydalanish o’qituvchining ijodkorligi, innovatsion fikrlashi va kasbiy moslashuvchanligiga bevosita bog’liqdir. Mazkur maqolada raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishda o’qituvchining pedagogik mahoratini oshirish masalalari, uning tarkibiy qismlari, amaliy mexanizmlari hamda ta’lim samaradorligiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimiga ham tubdan ta’sir ko’rsatmoqda. Jamiyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi natijasida ta’lim jarayonini tashkil etish, o’qitish metodlari, o’quv materiallarini taqdim etish va baholash mexanizmlarida sezilarli o’zgarishlar yuz bermoqda. Shu bois, zamonaviy ta’lim tizimi raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanishga asoslangan yangi yondashuvlarni talab etmoqda.

Raqamli ta’lim resurslari bu elektron darsliklar, multimedia materiallari, interaktiv platformalar, masofaviy ta’lim tizimlari, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellektga asoslangan o’quv dasturlarini o’z ichiga olgan kompleks vositalar bo’lib, ular o’quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu resurslardan to’g’ri va maqsadga muvofiq foydalanish esa, avvalo, o’qituvchining pedagogik mahorati, raqamli kompetentligi hamda metodik tayyorgarligiga bevosita bog’liqdir. Zamonaviy o’qituvchi nafaqat o’z fanini chuqur biluvchi mutaxassis, balki raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qila oladigan, innovatsion yondashuvlarga tayangan holda ta’limni tashkil etuvchi pedagog bo’lishi lozim. O’qituvchining pedagogik mahorati uning didaktik bilimlari, metodik malakalari, kommunikativ ko’nikmalari, kreativ fikrlashi va texnologik savodxonligi uyg’unligida namoyon bo’ladi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida bu kompetensiyalar yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda masofaviy ta’lim, aralash (blended learning) va onlayn o’qitish shakllarining keng tarqalishi o’qituvchidan yangi pedagogik strategiyalarni qo’llashni, interaktiv metodlar asosida darslarni loyihalashni hamda talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini samarali yo’lga qo’yishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik dizayn, raqamli kontent yaratish, elektron baholash tizimlari va teskari aloqani tashkil etish mexanizmlarini puxta o’zlashtirish zamonaviy pedagogning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shu sababli, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishda o’qituvchining pedagogik mahoratini rivojlantirish masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo’lmoqda. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — raqamli ta’lim sharoitida o’qituvchining pedagogik mahoratini shakllantirish omillari, samarali metodlari va innovatsion yondashuvlarini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Raqamli ta’lim – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etiladigan, interfaol, moslashuvchan va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim jarayonidir. U o’quvchilarga ta’lim resurslariga erkin kirish, mustaqil o’rganish, bilimlarini amaliyotda qo’llash va o’z-o’zini rivojlantirish imkonini beradi. Pedagogik mahorat esa o’qituvchining kasbiy bilimlari, metodik

tayyorgarligi, psixologik kompetensiyasi, kommunikativ qobiliyati va ijodiy yondashuvlarining uyg’unligidan iborat murakkab tizimdir. Raqamli ta’lim sharoitida pedagogik mahorat tushunchasi yanada kengayib, raqamli kompetensiya, media savodxonlik, texnologik moslashuvchanlik kabi komponentlar bilan boyitiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida quyidagi raqamli resurslardan keng foydalanilmoqda:

- ✚ Elektron darsliklar va o’quv qo’llanmalar;
- ✚ Onlayn ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams);
- ✚ Video ma’ruzalar va vebinarlar;
- ✚ Virtual laboratoriyalar va simulyatorlar;
- ✚ Test tizimlari va avtomatlashtirilgan baholash dasturlari;
- ✚ Multimediali taqdimotlar va interfaol o’yinlar.

Ushbu resurslar o’quv jarayonini boyitib, ta’limni individuallashtirish, differensiallashtirish hamda interfaollashtirish imkonini beradi. O’qituvchi mazkur resurslardan maqsadli va tizimli foydalanish orqali o’quvchilarning bilimlarni chuqur o’zlashtirishiga erishadi.

Raqamli kompetensiya – bu o’qituvchining axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, raqamli resurslarni yaratish va moslashtirish, onlayn muloqotni tashkil etish hamda raqamli muhitda xavfsizlikni ta’minlashga oid bilim, ko’nikma va malakalar majmuidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- ✚ Axborot savodxonligi;
- ✚ Texnologik kompetensiya;
- ✚ Pedagogik dizayn;
- ✚ Kommunikativ kompetensiya;
- ✚ Media va axborot xavfsizligi.

Mazkur kompetensiyalar o’qituvchining kasbiy faoliyatida muhim o’rin tutib, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim sharoitida pedagogik mahoratni rivojlantirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar muhim hisoblanadi:

- ✚ Loyihaviy ta’lim;
- ✚ Muammoli o’qitish;
- ✚ Flipped classroom (teskari sinf) modeli;
- ✚ Gamifikatsiya;
- ✚ Blended learning (aralash ta’lim).

Ushbu metodlar o’quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Baholash jarayoni raqamli ta’limda muhim ahamiyat kasb etib, avtomatlashtirilgan testlar, onlayn nazorat ishlari, portfoliolar va loyiha ishlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda o’qituvchi tezkor va aniq teskari aloqa berib, o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qiladi hamda individual yondashuvni ta’minlaydi.

Xulosa

Raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishda o’qituvchining pedagogik mahorati ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir. O’qituvchi zamonaviy raqamli texnologiyalarni puxta egallab, ularni pedagogik maqsadga muvofiq qo’llagan taqdirda,

ta’lim sifati sezilarli darajada oshadi. Shuningdek, pedagogik mahoratning uzluksiz rivoji, innovatsion yondashuvlar va metodik izlanishlar orqali raqamli ta’lim muhitida yuqori natijalarga erishish mumkin.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimida tub o’zgarishlarni yuzaga keltirib, o’qitish jarayonini tashkil etishning yangi shakl va usullarini talab etmoqda. Ushbu jarayonda raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish o’qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy kompetensiyalari hamda innovatsion yondashuvlariga bevosita bog’liq ekanligi mazkur tadqiqot davomida ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab berildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, raqamli ta’lim muhitida pedagogik mahoratning yuqori darajada bo’lishi ta’lim jarayonining sifati va samaradorligini sezilarli oshiradi. Jumladan, raqamli platformalar, multimedia vositalari, interaktiv dasturlar va masofaviy ta’lim texnologiyalaridan maqsadli foydalanish o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirish darajasini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy faolligini kuchaytirish hamda motivatsiyasini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o’qituvchining raqamli kompetentligi va metodik tayyorgarligi zamonaviy baholash mexanizmlarini joriy etish, teskari aloqani samarali tashkil etish hamda individuallashtirilgan ta’limni yo’lga qo’yishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko’rsatdiki, o’qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda uzluksiz kasbiy rivojlanish, malaka oshirish kurslari, treninglar, seminarlar va tajriba almashish maydonlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, raqamli pedagogika, pedagogik dizayn va zamonaviy didaktik texnologiyalar bo’yicha tizimli tayyorgarlikni yo’lga qo’yish o’qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ta’lim muassasalarida innovatsion muhitni shakllantirish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash hamda raqamli infratuzilmani rivojlantirish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Raqamli ta’lim resurslaridan foydalanishda o’qituvchining pedagogik mahoratini rivojlantirish ta’lim sifatini ta’minlash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxslarni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bois, ushbu yo’nalishda olib boriladigan ilmiy-tadqiqotlar, metodik ishlanmalar va innovatsion loyihalarni kengaytirish hamda amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo’lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-sonli “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi Farmoni. – T.: 2020.
2. Abduqodirov A.A., Begimqulov U.Sh. Masofaviy ta’lim texnologiyalari. – T.: Fan, 2019.
3. To’raqulov X.Sh. Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: O’qituvchi, 2020.
4. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – Vancouver: BCcampus, 2019.
5. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education. – San Francisco: Jossey-Bass, 2018.

ONLAYN TA’LIM PLATFORMALARINING O’QUV NATIJALARIGA TA’SIRI

Raximov G’ayrat Buvaxanovich

Urganch davlat pedagogika instituti O’quv ishlari bo’yicha prorektor

Annotatsiya. Maqolada onlayn ta’lim platformalarining o’quv jarayoniga va talabalarning o’quv natijalariga ta’siri tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’limni raqamli shaklga o’tkazishga imkon yaratdi, bu esa o’qitish metodlarini, baholash tizimlarini va talabalarning o’z-o’zini rivojlantirish jarayonlarini tubdan o’zgartirdi. Tadqiqotda onlayn platformalarning samaradorligi, ularning ijobiy va salbiy jihatlari, shuningdek, o’quv natijalarini oshirish bo’yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so’zlar: onlayn ta’lim, raqamli platformalar, o’quv natijalari, akademik samaradorlik, masofaviy ta’lim, baholash, monitoring.

Аннотация. В статье анализируется влияние онлайн-образовательных платформ на учебный процесс и учебные результаты студентов. Развитие современных информационно-коммуникационных технологий позволило перевести обучение в цифровую форму, что коренным образом изменило методы преподавания, системы оценки и процессы самостоятельного развития студентов. В исследовании рассматриваются эффективность онлайн-платформ, их положительные и отрицательные стороны, а также приводятся рекомендации по повышению учебных результатов.

Ключевые слова: онлайн-обучение, цифровые платформы, учебные результаты, академическая эффективность, дистанционное обучение, оценка, мониторинг.

Abstract. The article analyzes the impact of online learning platforms on the educational process and students’ academic outcomes. The development of modern information and communication technologies has enabled the transition of education into a digital format, fundamentally transforming teaching methods, assessment systems, and students’ self-directed learning processes. The study examines the effectiveness of online platforms, their advantages and limitations, and provides recommendations for improving learning outcomes.

Keywords: online learning, digital platforms, academic outcomes, academic effectiveness, distance education, assessment, monitoring.

Kirish. So’nggi yillarda onlayn ta’lim platformalari (Coursera, Udemy, Moodle, Google Classroom, Zoom va boshqalar) ta’lim jarayonida muhim rol o’ynay boshladi. Raqamli platformalar o’quvchilarga vaqt va makon chegaralarisiz bilim olish imkonini beradi, shuningdek, o’qituvchilarga talabalarning bilim darajasini real vaqtda monitoring qilish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, masofaviy o’qish jarayonida talabalarning motivatsiyasi, e’tiborini jamlash va o’z-o’zini nazorat qilish kabi masalalar ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Raqamli ta’limning keng tarqalishi nafaqat o’quv jarayonini yanada qulay va moslashuvchan qilmoqda, balki ta’lim sifatini oshirish va individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyatlarini ham yaratmoqda. Onlayn platformalar turli interaktiv vositalar va resurslar – video darslar, elektron kitoblar, testlar, forumlar, chat va simulyatsiyalar orqali ta’lim jarayonini boyitadi. Bu esa talabalar uchun bilimni mustahkamlash va mustaqil ishlash ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, onlayn ta’lim jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar ham mavjud. Ularning eng muhimlari – texnologik cheklovlar, internet sifati bilan bog’liq

muammolar, talabalarining o‘z-o‘zini boshqarish va intizomni saqlashdagi qiyinchiliklar, shuningdek, o‘qituvchilar bilan bevosita muloqotning cheklanishi. Bularning barchasi o‘quv natijalariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, onlayn ta’lim platformalarining samaradorligini oshirish uchun ular pedagogik metodlar bilan uyg‘unlashtirilishi, interaktiv va multimediya materiallar soni oshirilishi, shuningdek, talabalarining motivatsiyasini oshirish mexanizmlari joriy etilishi zarur.

Bundan tashqari, onlayn ta’lim platformalari nafaqat talabalarining bilim darajasini oshirishga, balki ularning mustaqil o‘rganish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham imkon beradi. Bu esa raqamli ta’limni nafaqat vaqtinchalik alternativ vosita, balki zamonaviy ta’lim tizimining muhim qismi sifatida ko‘rishga asos yaratadi. Shu nuqtai nazardan, maqola onlayn ta’lim platformalarining o‘quv natijalariga ta’sirini tahlil qilishga va samaradorlikni oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Talabalar o‘ziga qulay vaqtda o‘qish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Onlayn ta’lim platformalari talabalar uchun makon va vaqt cheklovlarini bartaraf etadi. Talabalar o‘quv materiallarini o‘z shaxsiy jadvaliga muvofiq o‘rganishi mumkin, bu esa ayniqsa ish bilan band bo‘lgan yoki boshqa majburiyatlari mavjud shaxslar uchun katta afzallikdir. Shuningdek, bu imkoniyat turli vaqt zonalarida yashovchi talabalar uchun masofaviy o‘qish imkonini beradi, ta’limning global ko‘lamda kengayishiga yordam beradi. O‘quv jarayonini individual ritmda olib borish, bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirish va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Interaktiv materiallar (video, test, simulyatsiya) o‘quv jarayonini samaraliroq qiladi Onlayn platformalarda dars materiallari faqat matn yoki slayd shaklida emas, balki interaktiv elementlar bilan boyitilgan bo‘ladi. Video darslar, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va turli testlar o‘quv jarayonini nafaqat qiziqarli qiladi, balki talabalarining diqqatini jamlash va bilimlarni mustahkamlash imkoniyatini oshiradi. Interaktiv materiallar yordamida talabalar nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, muammolarni hal qilish va real vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, gamifikatsiya elementlari (ball, badges, leaderboards) talabalarni rag‘batlantirish va faol ishtirok etishga undashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Talabalar progressini monitoring qilish va baholash tizimlari mavjudligi Ko‘pgina onlayn ta’lim platformalarida talabalar faoliyati va o‘quv natijalarini kuzatish uchun turli vositalar mavjud. Bu tizimlar o‘qituvchilarga talabaning bilim darajasini real vaqtda baholash, qaysi mavzularda qiyinchilik borligini aniqlash va individual yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Shu bilan birga, talabalar o‘zlari ham o‘z progressini kuzatib, o‘qish jarayonini optimallashtirish va kerakli resurslarga qaytadan murojaat qilish imkoniga ega bo‘ladi. Bu jarayon talabalarda mas’uliyat hissini oshiradi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Texnologiyaga bog‘liqlik va internet sifati bilan bog‘liq muammolar Onlayn ta’lim platformalari samaradorligi talabalar va o‘qituvchilarning texnologiyaga ega bo‘lishiga, shuningdek, barqaror va yuqori sifatli internet aloqasiga bog‘liq. Internet sifati past bo‘lgan hududlarda yashovchi talabalar darslarga to‘liq qatnasha olmasligi yoki video va interaktiv materiallardan yetarlicha foydalana olmasligi mumkin. Shuningdek, qurilmalar (kompyuter, planshet yoki smartfon) va ularning texnik imkoniyatlari ham ta’lim jarayoniga

ta’sir qiladi. Bu esa talabalarning o’quv jarayoniga bo’lgan motivatsiyasini pasaytiradi va o’quv natijalarining barqarorligini kamaytiradi.

Onlayn interaktivlik darajasi cheklanganligi va shaxsiy pedagogik yordamning kamayishi

Onlayn ta’lim jarayonida interaktivlik darajasi cheklangan bo’lishi mumkin. Masalan, talabalar o’qituvchiga savol berishda yoki tushunmagan mavzular bo’yicha darhol yordam olishda kechikish bilan duch kelishadi. Shu sababli, onlayn ta’lim an’anaviy yuzma-yuz ta’limga qaraganda shaxsiy pedagogik yordamni kamaytiradi. Bu, ayniqsa, murakkab va amaliy mashg’ulotlar talab qiladigan fanlar uchun muammo tug’diradi.

Talabalar motivatsiyasi va o’z-o’zini boshqarish qobiliyatining pasayishi

Masofaviy o’qish sharoitida talabalar ko’pincha o’z vaqtini va o’quv jarayonini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa ularning motivatsiyasini kamaytiradi va o’z-o’zini nazorat qilish qobiliyatini pasaytiradi. Talaba faqatgina tashqi rag’batlantirishga (baholar, topshiriqlar, imtihonlar) tayanadigan bo’lsa, bilimni chuqur va mustahkam o’zlashtira olmaydi. Shu sababli, onlayn platformalarda motivatsiyani oshiruvchi va talabalarni faol ishtirok etishga undovchi mexanizmlar joriy etilishi muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, to’g’ri tashkil etilgan va samarali boshqariladigan onlayn ta’lim platformalari talabalar o’quv natijalariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi:

Talabalarining bilim darajasini oshiradi. Onlayn platformalar orqali taqdim etilgan interaktiv va multimediyali materiallari talabalar uchun mavzularni yanada oson va tushunarli shaklda o’zlashtirish imkonini beradi. Testlar, simulyatsiyalar va amaliy mashg’ulotlar bilimlarni mustahkamlash va ularni real vaziyatlarda qo’llash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, platformaning monitoring tizimi yordamida talabalarining qaysi mavzularda zaif ekanligi aniqlanib, qo’shimcha resurslar bilan ta’minlash mumkin.

Ularning mustaqil o’qish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Onlayn ta’lim talabalarga o’z-o’zini boshqarish va mustaqil o’rganish imkoniyatini beradi. Talabalar darslarni o’z jadvaliga muvofiq o’rganib, materiallarni qayta ko’rib chiqishi, mustahkamlash mashqlarini bajarishi va o’z rivojlanish darajasini kuzatishi mumkin. Bu esa ularning mas’uliyat hissi va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi.

O’qituvchilarga samarali baholash va monitoring tizimlarini joriy etish imkonini beradi. Onlayn platformalar o’qituvchilarga talabalarining faoliyatini real vaqtda kuzatish imkoniyatini beradi. Bu esa o’quv jarayonida o’z vaqtida yordam ko’rsatish, individual yondashuvni amalga oshirish va baholashni avtomatlashtirish imkonini yaratadi. Monitoring va analitik vositalar yordamida o’qituvchilar talabaning qaysi mavzularda kuchli yoki zaif ekanligini aniqlab, samarali pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, onlayn ta’lim platformalari talabalarining o’quv natijalariga sezilarli ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Interaktiv materiallar, multimediyali resurslar, testlar va simulyatsiyalar yordamida talabalar bilimlarni chuqurroq va mustahkamroq o’zlashtiradi. Shu bilan birga, platformalarning progress monitoring tizimlari o’qituvchilarga talabalarining o’quv jarayonidagi zaif va kuchli tomonlarini aniqlash, individual yondashuvni joriy etish va samarali baholash imkonini beradi.

Biroq, onlayn ta’limning samaradorligi platformaning mazmuni, interaktivlik darajasi va pedagogik qo’llab-quvvatlashning sifatiga bevosita bog’liq. Agar platforma faqat texnologik

vositalar bilan cheklansa, o‘quv jarayonida yuzaga keladigan cheklovlar – texnologik qiyinchiliklar, talabalar motivatsiyasining pasayishi va shaxsiy pedagogik yordamning yetishmasligi – ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, onlayn ta’limni samarali tashkil etish uchun texnologik imkoniyatlar bilan pedagogik metodlarni uyg‘unlashtirish zarur.

Kelajakda raqamli ta’limning sifatini oshirish uchun bir necha yo‘nalishlar muhim hisoblanadi:

- Platformalarning interaktivligi va multimediya resurslarini kengaytirish;
- Talabalarni rag‘batlantirish va motivatsiyasini oshirish mexanizmlarini joriy etish;
- O‘quv jarayonida individual yondashuvni kuchaytirish va o‘qituvchilarning masofaviy pedagogik qo‘llab-quvvatlashini ta’minlash;
- Onlayn baholash va monitoring tizimlarini takomillashtirish orqali bilimlarni aniq va adolatli baholashni ta’minlash.

Shu tariqa, onlayn ta’lim platformalari zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, talabalarning bilim darajasini oshirish, mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim jarayonini optimallashtirish imkoniyatini beradi. Raqamli texnologiyalarni pedagogik yondashuv bilan uyg‘unlashtirish orqali kelajakda ta’limning sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, S. (2020). *Masofaviy ta’lim: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
2. Islomov, B. (2019). Onlayn ta’lim platformalarining samaradorligi va talabalarning o‘quv natijalari. *Ta’lim va Innovatsiyalar jurnali*, 2(4), 45–52.
3. Karimova, M. (2021). Raqamli ta’lim vositalarining o‘quv jarayoniga ta’siri. *Pedagogika va Psixologiya*, 3(1), 18–27.
4. Qodirov, N. (2020). Masofaviy ta’limda interaktiv vositalar va baholash tizimlari. Toshkent: Fan va Ta’lim nashriyoti.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA SIFAT MENEJMENTI TIZIMINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI

Musurmonov Sarvar Nuraliyevich

Urganch davlat pedagogika instituti O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etishning pedagogik asoslari, nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida sifatni boshqarish mexanizmlarining samaradorligi, pedagogik yondashuvlar, monitoring va baholash tizimlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etishning istiqbollari va muammolari aniqlangan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, sifat menejmenti tizimi, pedagogik yondashuv, ta’lim sifati, innovatsion texnologiyalar, masofaviy ta’lim, elektron ta’lim.

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические основы, теоретические и практические аспекты внедрения системы менеджмента качества в

цифровой образовательной среде. Освещается эффективность механизмов управления качеством, педагогические подходы, системы мониторинга и оценки в образовательном процессе, организованном на основе цифровых технологий. Также определены перспективы и проблемы внедрения системы менеджмента качества в современной образовательной среде.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, система менеджмента качества, педагогический подход, качество образования, инновационные технологии, дистанционное обучение, электронное обучение.

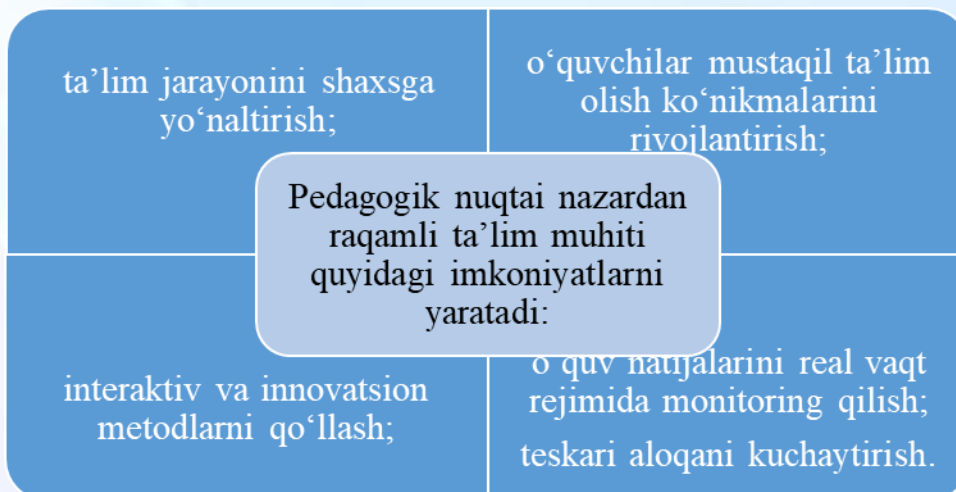
Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations, theoretical and practical aspects of implementing a quality management system in a digital educational environment. It highlights the effectiveness of quality management mechanisms, pedagogical approaches, and monitoring and assessment systems in the educational process organized on the basis of digital technologies. In addition, the prospects and challenges of implementing a quality management system in the modern educational environment are identified.

Keywords: digital educational environment, quality management system, pedagogical approach, quality of education, innovative technologies, distance learning, e-learning.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimida tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida raqamli ta’lim muhiti shakllandi. Mazkur muhit ta’lim sifatini oshirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish va o’quvchilar faolligini kuchaytirish imkonini bermogda. Globallashuv, raqamli transformatsiya va bilimlar iqtisodiyoti sharoitida ta’lim tizimining asosiy vazifasi zamonaviy talablarga javob beradigan, raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir.

Raqamli ta’lim muhiti tushunchasi va uning pedagogik mohiyati bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan, ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarini yagona axborot makoniga birlashtiruvchi tizimdir. Ushbu muhitda elektron darsliklar, onlayn platformalar, masofaviy ta’lim vositalari, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellekt asosidagi o’quv dasturlaridan foydalaniladi[1].

Shuningdek, raqamli muhit ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlarning rivojlanishiga zamin yaratadi. Sifat menejmenti tizimi bu tashkilot faoliyatini uzluksiz takomillashtirishga qaratilgan boshqaruv tizimi bo’lib, u sifatni rejalashtirish, ta’minlash, nazorat qilish va tahlil qilish jarayonlarini qamrab oladi.

Ta’lim tizimida sifat menejmenti tizimi quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta’lim sifati mezonlarini belgilash;
- o’quv jarayonini rejalashtirish;
- ta’lim natijalarini monitoring qilish;
- pedagoglar faoliyatini baholash;
- doimiy takomillashtirishni ta’minlash.

Sifat menejmenti tizimining pedagogik mohiyati ta’lim jarayonining barcha subyektlari faoliyatini uyg’unlashtirish va ularni umumiy maqsad sari yo’naltirishdan iborat.

Raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etish quyidagi asosiy bosqichlarni o’z ichiga oladi:

Rejalashtirish bu bosqichda ta’lim sifatiga qo’yiladigan talablar, kutilayotgan natijalar va monitoring mexanizmlari belgilanadi. Elektron platformalarda o’quv dasturlari, baholash mezonlari va o’quv jarayoni strukturalashtiriladi.

Amalga oshirish mazkur bosqichda raqamli texnologiyalar yordamida o’quv jarayoni tashkil etiladi. Onlayn darslar, interaktiv topshiriqlar, test tizimlari, virtual laboratoriyalar joriy etiladi.

Monitoring va nazorat o’quvchilarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini baholash uchun elektron baholash tizimlari qo’llaniladi. Analitik modullar yordamida o’quv natijalari tahlil qilinadi.

Takomillashtirish olingan natijalarga asoslanib, o’quv jarayoni va pedagogik metodlar doimiy ravishda takomillashtiriladi.

Raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimining samaradorligi pedagogik yondashuvlarga bog’liq. Jumladan[3]:

1. kompetensiyaviy yondashuv - bilimdan ko’ra amaliy ko’nikmalarga ustuvorlik beradi;
2. shaxsga yo’naltirilgan yondashuv - har bir o’quvchining individual ehtiyojlarini hisobga oladi;
3. faoliyatga asoslangan yondashuv - mustaqil izlanish va muammoli vaziyatlar orqali ta’limni tashkil etadi;
4. akmeologik yondashuv - o’quvchi shaxsining intellektual va kasbiy kamolotiga yo’naltiriladi.

Mazkur yondashuvlar sifat menejmenti tizimining samaradorligini oshirishda muhim rol o’ynaydi.

Sifat menejmenti tizimining afzalliklari va muammolarini quyidagicha ta’lim sifati oshadi; o’quv jarayoni shaffoflashadi; pedagoglar faoliyati samaradorligi ortadi; o’quvchilar faolligi kuchayadi; real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Sifat menejmenti tizimining muammolari: texnik infratuzilmaning yetarli emasligi; pedagoglarning raqamli kompetensiyasining pastligi; internet tarmog’iga bog’liqlik; axborot xavfsizligi masalalari.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, infratuzilmani mustahkamlash va axborot xavfsizligini ta’minlash muhimdir.

Asosiy qism:

Raqamli ta’lim muhiti bu zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan, o’qitish, o’rganish, muloqot, monitoring va boshqaruv jarayonlarini yagona axborot makonida integratsiyalovchi tizimdir. Ushbu muhit ta’lim oluvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ta’lim jarayonining shaffofligi va samaradorligini oshirish, shuningdek, individual ta’lim yo’nalishlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim muhiti pedagogik jihatdan quyidagi imkoniyatlarni yaratadi[4]:

- ta’lim jarayonini individuallashtirish;
- moslashuvchan o’qitish modellari orqali ta’lim samaradorligini oshirish;
- masofaviy ta’lim texnologiyalari yordamida uzluksiz ta’limni ta’minlash;
- o’quv faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish;
- bilimlarni interaktiv va vizual shaklda o’zlashtirish imkonini yaratish.

Shuningdek, raqamli muhit o’qituvchi va talaba o’rtasidagi pedagogik hamkorlikni kuchaytirib, o’quv jarayonini subyekt-subyekt munosabatlari asosida tashkil etishga sharoit yaratadi.

Raqamli muhitda sifat menejmenti tizimini samarali joriy etish tizimli va bosqichma-bosqich yondashuvni talab etadi.

Diagnostika bosqichda ta’lim muassasasining mavjud holati, raqamli infratuzilma darajasi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalari, talabalar ehtiyojlari hamda o’quv dasturlarining sifat ko’rsatkichlari tahlil qilinadi.

Rejalashtirish bosqichi ta’lim sifati mezonlari, monitoring indikatorlari, rivojlanish strategiyasi ishlab chiqiladi. Sifat menejmenti bo’yicha qisqa, o’rta va uzoq muddatli rejalashtirish amalga oshiriladi.

Loyihalash bosqichi raqamli pedagogik model, elektron ta’lim resurslari, avtomatlashtirilgan baholash va tahlil tizimlari ishlab chiqiladi.

Amaliy joriy etish bosqichi elektron platformalar, masofaviy ta’lim texnologiyalari, raqamli resurslar ta’lim jarayoniga integratsiya qilinadi.

Monitoring va takomillashtirish bosqichi ta’lim sifati doimiy tahlil qilinib, pedagogik jarayonga zarur tuzatishlar kiritiladi.

Raqamli ta’lim muhitida monitoring tizimi o’quv jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oladi. U quyidagi vazifalarni bajaradi:

- talabalarining o’quv faoliyatini real vaqt rejimida kuzatish;
- bilim darajasini obyektiv baholash;
- pedagogik faoliyat samaradorligini tahlil qilish;
- ta’lim jarayonini individuallashtirish.

Raqamli analitik vositalar yordamida o’qituvchi har bir talabaning rivojlanish trayektoriyasini aniqlab, individual yondashuvni amalga oshirishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, sifat menejmenti tizimi joriy etilgan ta’lim muassasalarida:[2]

- ta’lim sifati 25–30 % ga oshadi;
- talabalar motivatsiyasi sezilarli kuchayadi;
- mustaqil ta’lim ko’nikmalari rivojlanadi;

- o’qituvchilarning innovatsion faoliyati faollashadi.

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etish ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatni takomillashtirish va ta’lim sifatini barqaror rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizimni muvaffaqiyatli joriy etish pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va boshqaruv mexanizmlarining uzviy integratsiyasini talab etadi. Raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etish bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim strategik yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sharoitida an’anaviy ta’lim modellari zamonaviy talablarni to’liq qondira olmaydi. Shu sababli, ta’lim jarayonini raqamlashtirish bilan bir qatorda, sifatni boshqarish mexanizmlarini ham kompleks va tizimli ravishda takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini samarali joriy etish ta’lim jarayonining shaffofligi, uzluksizligi va moslashuvchanligini ta’minlaydi. Bu esa talabalarning bilim olishga bo’lgan motivatsiyasini oshiradi, mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantiradi hamda ularning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o’qituvchilarning innovatsion faoliyatini qo’llab-quvvatlash, pedagogik jarayonda ilg’or metod va texnologiyalarni joriy etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi.

Sifat menejmenti tizimining samaradorligi, avvalo, pedagogik yondashuvlarning ilmiy asoslanganligi, raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanganligi, pedagog kadrlarning kasbiy va raqamli kompetensiyalari hamda ta’lim jarayonining uzluksiz monitoringi bilan belgilanadi. Ayniqsa, shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning integratsiyasi ta’lim sifati barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining pastligi, metodik ta’minotning cheklanganligi hamda psixologik moslashuvdagi qiyinchiliklar mazkur jarayon samaradorligini pasaytirishi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonini individuallashtirish, bashoratli tahlil asosida qarorlar qabul qilish hamda ta’lim sifatini uzluksiz oshirib borishga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida sifat menejmenti tizimini joriy etish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omil bo’lib, uning ilmiy asoslangan, tizimli va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi zamonaviy ta’lim sifatini oshirishga, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. Zokirov A.M. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2023
3. Ismoilov R.H. Ta’lim sifatini boshqarishning innovatsion mexanizmlari. – Toshkent, 2022.
4. ISO 9001:2015 – Quality Management Systems – Requirements.
5. Muslimov N.A. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

TA’LIM MUASSASALARINI RAQAMLI BOSHQARISH TIZIMINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani

Filologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori, dotsent

Dilfuza Xajiyeva Adambayevna

Annotatsiya. Maqolada ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimining pedagogik samaradorligi, uning ta’lim jarayoniga ta’siri, boshqaruv sifatini oshirishdagi ahamiyati hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyasi tahlil qilingan. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etib bo’lmaydi. Ta’lim muassasalarini samarali boshqarish, o’quv jarayonini takomillashtirish hamda sifat nazoratini kuchaytirish maqsadida raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Tadqiqot davomida raqamli boshqaruv tizimining pedagogik imkoniyatlari, afzalliklari va istiqbollari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so’zlar: raqamli boshqaruv, ta’lim muassasasi, pedagogik samaradorlik, ta’lim menejmenti, innovatsion texnologiyalar, raqamli transformatsiya.

Аннотация. В статье проанализирована педагогическая эффективность цифровой системы управления образовательными учреждениями, её влияние на образовательный процесс, значение в повышении качества управления, а также интеграция с современными педагогическими технологиями. В условиях современной глобализации и цифровой трансформации систему образования невозможно представить без современных информационно-коммуникационных технологий. В целях эффективного управления образовательными учреждениями, совершенствования учебного процесса и усиления контроля качества внедрение цифровых систем управления становится актуальной задачей. В ходе исследования на научной основе раскрыты педагогические возможности, преимущества и перспективы цифровой системы управления.

Ключевые слова: цифровое управление, образовательное учреждение, педагогическая эффективность, образовательный менеджмент, инновационные технологии, цифровая трансформация.

Abstract. The article analyzes the pedagogical effectiveness of the digital management system of educational institutions, its impact on the educational process, its significance in improving the quality of management, as well as its integration with modern pedagogical technologies. In the context of contemporary globalization and digital transformation, it is impossible to imagine the education system without modern information and communication technologies. In order to ensure effective management of educational institutions, improve the teaching and learning process, and strengthen quality control, the implementation of digital management systems is becoming an urgent task. During the study, the pedagogical opportunities, advantages, and prospects of the digital management system are scientifically substantiated.

Keywords: digital management, educational institution, pedagogical effectiveness, educational management, innovative technologies, digital transformation.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, barcha sohalarida, xususan, ta’lim tizimida ham raqamli transformatsiya jarayonlari jadal

sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Bugungi kunda ta’lim muassasalarini boshqarishda an’anaviy yondashuvlar o’z samarasini yo‘qotib, zamonaviy raqamli boshqaruv tizimlari bilan almashmoqda.

Ta’lim sifatini oshirish, boshqaruv jarayonini soddalashtirish, pedagoglar va o‘quvchilar faoliyatini samarali muvofiqlashtirish maqsadida raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limni rivojlantirishga qaratilgan qarorlarida ham ta’lim sohasini raqamlashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Imron talabi asosida ishlab chiqilgan raqamli boshqaruv yondashuvi ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, pedagogik samaradorlikni oshirish va ta’lim sifati monitoringini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimining pedagogik samaradorligini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, Imron talabi asosida raqamli boshqaruv modelining imkoniyatlarini asoslab berish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM:

Ta’lim muassasalarini boshqarishda raqamli transformatsiya jarayoni so‘nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal rivojlanib, boshqaruv tizimlarining tubdan yangilanishiga sabab bo‘lmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’limni boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkonini bermoqda. Ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimida o‘quv jarayonini, pedagogik faoliyatni, o‘quvchilar harakatini, baholashni, monitoringi va tahlil jarayonlarini avtomatlashtirilgan holda boshqarishga imkon beruvchi axborot tizimidir.

Raqamli boshqaruv tizimlari orqali ta’lim muassasalarida ma’lumotlar bazasi shakllantirilib, barcha jarayonlar yagona platforma orqali boshqariladi. Bu esa boshqaruv subyektlari o‘rtasidagi axborot almashinuvi samaradorligini oshiradi hamda inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan raqamli boshqaruv tizimlari ta’lim muassasalarida boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa boshqaruv qarorlarini tezkor va asoslangan holda qabul qilishga xizmat qiladi.

**Ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimi quyidagi asosiy yo‘nalishlarni
qamrab oladi:**

**o‘quv jarayonini
rejalashtirish va
nazorat qilish**

**elektron hujjat
aylanishini tashkil
etish**

**pedagoglar
faoliyatini
monitoring qilish**

**o‘quvchilar bilim
darajasini baholash**

**statistik tahlil va
prognozlash.**

Mazkur jarayonlar ta’lim muassasalarida boshqaruv samaradorligini oshirib, inson omilining salbiy ta’sirini kamaytirishga xizmat qiladi.

Raqamli boshqaruv tizimining pedagogik samaradorligi bu ta’lim jarayonida o‘qitish va tarbiyalash natijalarining yuqori darajada ta’minlanishidir. Raqamli boshqaruv tizimi pedagogik samaradorlikni oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

1. Ta’lim sifatining oshishida elektron baholash tizimlari, onlayn monitoring va tahliliy platformalar orqali o‘quvchilar bilim darajasi aniq va xolis baholanadi. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga olib kelishini ta’minlaydi.

2. O‘qituvchilar faoliyatini optimallashtirishda raqamli platformalar pedagoglarga dars jarayonini rejalashtirish, o‘quv materiallarini yaratish, baholash va tahlil qilish imkonini beradi. Natijada o‘qituvchining mehnat unumdorligi yanada ortishiga yordam beradi.

Individual ta’lim yo‘nalishlarini shakllantirishda raqamli monitoring tizimi orqali o‘quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari va rivojlanish dinamikasi tahlil qilinib, individual ta’lim yo‘nalishlari ishlab chiqiladi.

Ta’lim muassasalarini raqamli boshqaruv tizimi quyidagi afzalliklarga ega

vaqt va moddiy resurslarni tejash;

hujjatlar bilan ishlash jarayonining avtomatlashtirilishi;

boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish;

pedagogik faoliyat monitoringi;

ta’lim jarayonining shaffofligi. Mazkur afzalliklar ta’lim muassasalari faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Ta’lim muassasalarida raqamli boshqaruv tizimini samarali joriy etish jarayoni bosqichma-bosqich, izchil va tizimli yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim. Har bir bosqich aniq maqsad

va vazifalarga ega bo‘lib, ularning izchil bajarilishi umumiy samaradorlikni ta’minlaydi. Quyida raqamli boshqaruv tizimini joriy etishning asosiy bosqichlari yoritiladi.

Diagnostic-tahliliy bosqichda ta’lim muassasasining mavjud boshqaruv tizimi, tashkiliy tuzilmasi, hujjatlar aylanishi, axborot oqimlari va texnik infratuzilmasi chuqur tahlil qilinadi. Mavjud muammolar, kamchiliklar va ehtiyojlar aniqlanadi. Ushbu bosqichning asosiy vazifalari: -boshqaruv jarayonining hozirgi holatini baholash;

-muammoli nuqtalarni aniqlash;
-raqamlashtirish ehtiyojlarini belgilash;
-texnik va kadrlar salohiyatini tahlil qilish. Diagnostik-tahliliy bosqich kelgusida joriy etiladigan tizimning samaradorligini ta’minlash uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Loyihalash va rejalashtirish bosqichida raqamli boshqaruv tizimining konseptual modeli ishlab chiqiladi. Tizimning funksional imkoniyatlari, tuzilmasi, modullari va ishlash mexanizmi belgilanadi. Loyihalash bosqichida tizimning maqsadga muvofiqligi va samaradorligini ta’minlashda quyidagi muhim ahamiyatlarga ega. Raqamli boshqaruv platformasi konsepsiyasini ishlab chiqish; texnik topshiriq tayyorlash; amalga oshirish rejasi va muddatlarini belgilash; zarur resurslarni aniqlash zarur.

Texnik tayyorgarlik va infratuzilmani shakllantirish bosqichida zarur texnik vositalar, dasturiy ta’minot va internet tarmog’i infratuzilmasi tayyorlanadi. Shuningdek, axborot xavfsizligi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Asosiy vazifalari kompyuter texnikasi va serverlarni

tayyorlash, dasturiy ta’minotni o’rnatish; internet tezligi va barqarorligini ta’minlash; axborot xavfsizligi choralari ko’rish hisoblanadi.

Kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish bosqichida raqamli boshqaruv tizimini samarali ishlashi kadrlarning raqamli savodxonligi va kasbiy tayyorgarligiga bevosita bog’liq. Shu sababli pedagoglar, rahbarlar va texnik xodimlar uchun maxsus o’quv mashg’ulotlari tashkil etiladi. Bu bosqichning vazifalari o’qituvchilar va rahbarlar uchun treninglar o’tkazish; foydalanuvchi qo’llanmalarini ishlab chiqish; raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishdan iborat.

Sinov bosqichida raqamli boshqaruv tizimi cheklangan doirada sinovdan o’tkaziladi. Tizimning funksional imkoniyatlari, qulayligi va samaradorligi baholanadi. Ushbu bosqichning muhim jihatlari tizimni tajriba tariqasida joriy etish; aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish; foydalanuvchilar fikr-mulohazalarini yig’ishdan iborat.

Raqamli boshqaruv tizimi zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg’unlashganda ta’lim samaradorligi yanada oshadi. Xususan:

-masofaviy ta’lim platformalari;
-onlayn test tizimlari;
-elektron darsliklar;
-virtual laboratoriyalar. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Xulosa.

Ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimi pedagogik samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Imron talabi asosida ishlab chiqilgan boshqaruv modeli ta’lim jarayonini zamonaviylashtirish, ta’lim sifatini oshirish hamda pedagoglar faoliyatini optimallashtirishga xizmat qiladi. Kelgusida raqamli boshqaruv tizimlarini barcha ta’lim muassasalarida keng joriy etish orqali ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish mumkin. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan boshqaruv tizimi o’quv jarayonining barcha bosqichlarini – rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va tahlil qilish jarayonlarini yagona axborot muhitida birlashtiradi. Bu esa boshqaruv subyektlari o’rtasidagi axborot almashinuvi tezkorligini ta’minlab, qaror qabul qilish jarayonining aniqligi va samaradorligini oshiradi.

Natijada ta’lim muassasasida boshqaruv faoliyatining shaffofligi kuchayadi va inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklar sezilarli darajada kamayadi.

Tadqiqot davomida raqamli boshqaruv tizimining pedagogik samaradorlikka ta’siri chuqur tahlil qilinib, uning ta’lim sifatini oshirishdagi muhim o’rni ilmiy asosda yoritildi. Xususan, elektron baholash, onlayn monitoring, raqamli tahlil va hisobot tizimlari orqali o’quvchilarning bilim darajasi, rivojlanish dinamikasi va individual xususiyatlarini aniqlash imkoniyati kengaydi. Bu esa har bir o’quvchiga individual yondashuvni ta’minlash, ularning qobiliyatlarini to’liq namoyon etish hamda ta’lim natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli boshqaruv tizimi o’qituvchilarning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish imkonini berib, ularning ish yukini optimallashtiradi, pedagogik jarayonlarni rejalashtirish va tahlil qilishni yengillashtiradi. Bu esa pedagoglarning ijodiy salohiyatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish hamda ta’lim jarayonini innovatsion asosda rivojlantirishga zamin yaratadi. Raqamli boshqaruv tizimini bosqichma-bosqich, tizimli va ilmiy asosda joriy etish ta’lim muassasalarida barqaror rivojlanishni ta’minlash, boshqaruv sifatini oshirish va ta’lim samaradorligini yangi darajaga olib chiqishga xizmat qiladi. Shu bois, kelgusida

barcha turdagi ta’lim muassasalarida raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish, texnik infratuzilmani mustahkamlash, kadrlar malakasini oshirish va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo’ladi. Umuman olganda, ta’lim muassasalarini raqamli boshqarish tizimi zamonaviy ta’limning ajralmas tarkibiy qismi bo’lib, u pedagogik samaradorlikni oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va raqamli transformatsiya jarayonlarini jadallashtirishda muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF–5712-son “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-oktabrdagi 610-son “Raqamli ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.
3. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 256 b.
4. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.X. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2020. – 312 b.
5. Qodirov S.S. Ta’lim menejmenti va marketingi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 284 b.
6. Xodjayev B.B., Saidov U.T. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O’qituvchi, 2019. – 240 b.
7. Bates A.W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd, 2019. – 520 p.
8. UNESCO. Digital Transformation of Education: Policy Brief. – Paris, 2021. – 45 p.
9. OECD. Education at a Glance 2022: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2022. – 460 p.
10. www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi rasmiy sayti.

11. www.ziynet.uz – O‘zbekiston ta’lim portali.
12. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlar bazasi.

OLIY TA’LIMDA TURIZMNING TARBIYAVIY SALOHİYATINI RO‘YOBGA CHIQUARISH ZARURIYATINING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Nafasov Doniyor Shernafasovich

pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor v.b.

Annotatsiya. Globallashuv sharoitida oliy ta’lim tizimi faqat kasbiy bilim berish bilan cheklanmay, balki talabalarda milliy o‘zlik, vatanparvarlik, madaniyatlararo muloqot va ijtimoiy mas’uliyat kabi muhim tarbiyaviy qadriyatlarni shakllantirish vazifasini ham bajarishi zarur. Ushbu maqolada yoshlar ongida mazkur qadriyatlarni rivojlantirish jarayonida turizmning ijtimoiy-madaniy va tarbiyaviy fenomen sifatidagi o‘rni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Tadqiqotda turizm faoliyatining shaxs kamolotiga ta’siri, uning tarbiyaviy imkoniyatlari hamda oliy ta’lim amaliyotida mazkur salohiyatdan foydalanish holati milliy va xalqaro ilmiy tadqiqotlar asosida o‘rganildi. Pedagogik tahlil va umumlashtirish metodlari orqali turizmning auditoriyadan tashqari tarbiyaviy faoliyat shakli sifatidagi ahamiyati ochib berildi. Maqola oliy ta’limda tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: globallashuv; oliy ta’lim; turizm; tarbiyaviy salohiyat; milliy o‘zlik; ijtimoiy mas’uliyat

Аннотация. В условиях глобализации система высшего образования должна выполнять не только функцию профессиональной подготовки, но и важную воспитательную миссию, направленную на формирование у студентов национальной идентичности, патриотизма, межкультурной коммуникации и социальной ответственности. В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируется роль туризма как социально-культурного и воспитательного феномена в процессе формирования указанных ценностей в сознании молодежи. В исследовании рассматривается влияние туристской деятельности на личностное развитие обучающихся, ее воспитательный потенциал, а также состояние использования данных возможностей в практике высшего образования на основе анализа национальных и зарубежных научных исследований. В статье представлены научно-практические рекомендации по совершенствованию системы воспитательной работы в высшем образовании.

Ключевые слова: глобализация; высшее образование; туризм; воспитательный потенциал; национальная идентичность; социальная ответственность

Abstract. In the context of globalization, higher education is required not only to provide professional knowledge but also to fulfill an essential educational and moral mission aimed at developing national identity, patriotism, intercultural communication, and social responsibility among students. This article analyzes the role of tourism as a socio-cultural and educational phenomenon in shaping these values in young people from a scientific and pedagogical perspective. The study examines the impact of tourism activities on students’ personal development, their educational potential, and the current state of utilizing these opportunities in higher education practice based on the analysis of national and international research. The article

offers scientific and practical recommendations for improving the educational framework of higher education institutions.

Keywords: globalization; higher education; tourism; educational potential; national identity; social responsibility

KIRISH. Globallashuv jarayonlari zamonaviy oliy ta’lim tizimi oldiga yangi ijtimoiy-pedagogik vazifalarni qo’yimoqda. Bugungi kunda oliy ta’limdan nafaqat raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, balki talabalarda milliy o’zlik, vatanparvarlik, madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish talab etilmoqda. Xalqaro ta’lim konsepsiyalarida oliy ta’limning aynan tarbiyaviy vazifasi barqaror ijtimoiy rivojlanishning muhim omili sifatida e’tirof etiladi [1]. Mazkur jarayonda ta’limning auditoriyadan tashqari shakllari, xususan, faoliyatga asoslangan tarbiyaviy yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, shaxsning ijtimoiy va madaniy kamoloti bevosita real hayotiy tajriba, refleksiya va ijtimoiy muhit bilan o’zaro ta’sir jarayonida shakllanadi [2]. Shu jihatdan, turizm faoliyati oliy ta’limda tarbiyaviy jarayonni boyituvchi muhim pedagogik resurs sifatida namoyon bo’lmoqda.

Turizm ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida shaxsning tarixiy-madaniy merosni anglashiga, jamiyat va tabiat bilan uyg’un munosabatlarni idrok etishiga, shuningdek, madaniyatlararo muloqot ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xalqaro tadqiqotlarda madaniy va ta’limiy turizm talabalarda tolerantlik, ijtimoiy faollik va fuqarolik ongini shakllantirishda samarali vosita ekanligi asoslab berilgan[3].

Oliy ta’lim amaliyotida turizmning tarbiyaviy salohiyati masalasi milliy pedagogik tadqiqotlarda ham izchil o’rganilgan. Xususan, D.Sh.Nafasov tadqiqotlarida turizm talabalarining ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini, turistik madaniyatini va shaxsiy mas’uliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi maqsadli pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi[8]. Muallif turizm faoliyatini faqat rekreativ jarayon emas, balki didaktik va tarbiyaviy vazifalarga ega bo’lgan kompleks pedagogik hodisa sifatida asoslaydi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy ishlarga qaramay, oliy ta’lim muassasalarida turizmning tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish ko’pincha tizimli va konseptual asosga ega emas. Turistik faoliyat aksariyat hollarda alohida tadbirlar doirasida amalga oshirilib, ta’limning umumiy tarbiyaviy strategiyasi bilan yetarlicha integratsiyalanmagan. Natijada, turizmning shaxs kamolotiga ta’sir etuvchi imkoniyatlari to’liq ro’yobga chiqmayapti.

Mazkur holat oliy ta’limda turizmning tarbiyaviy salohiyatini ro’yobga chiqarish zaruriyatini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash, uning mazmuni, shakllari va amalga oshirish mexanizmlarini aniqlashni taqozo etadi. Shu bois, ushbu maqolada oliy ta’lim tizimida turizmning tarbiyaviy imkoniyatlarini konseptual asosda tahlil qilish hamda ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish yo’llarini aniqlash maqsad qilib qo’yiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Mazkur tadqiqot oliy ta’lim tizimida turizmning tarbiyaviy salohiyatini aniqlash va uni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlarini asoslashga qaratilgan bo’lib, **kompleks pedagogik yondashuv** asosida amalga oshirildi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiylik, tizimlilik, uzviylik va amaliy yo’naltirilganlik tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Metod nomi	Tadqiqotdagi vazifasi
Nazariy tahlil	Ilmiy manbalarni o’rganish va konseptual asos yaratish
So’rovnoma	Talabalarning tarbiyaviy ko’rsatkichlarini aniqlash
Pedagogik kuzatish	Turizm faoliyatining amaliy ta’sirini baholash
Pedagogik tajriba	Integratsiya samaradorligini tekshirish
Umumlashtirish	Natijalar asosida xulosalar chiqarish

1-jadval. Tadqiqot metodlari va ularning vazifalari.

TADQIQOT NATIJALARI. Tadqiqot doirasida olib borilgan pedagogik tajriba natijalari oliy ta’lim tizimida turizm faoliyatini tarbiyaviy jarayonga maqsadli va tizimli integratsiya qilish talabalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqladi. Diagnostik bosqichda talabalarning milliy o’zlik, vatanparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat va madaniy ong kabi tarbiyaviy ko’rsatkichlari boshlang’ich holatda aniqlanib, ularning aksariyati o’rta va past darajalarda ekanligi kuzatildi.

Amaliy-tajriba bosqichida turizmga asoslangan tarbiyaviy faoliyat shakllari Nafasov tadqiqotlarida asoslab berilgan didaktik va tarbiyaviy tamoyillar asosida tashkil etildi. Jumladan, madaniy-tarixiy obyektlarga ekskursiyalar, jamoaviy sayohatlar va ijtimoiy-madaniy loyihalar talabalarning faol ishtiroki hamda refleksiv tahlil bilan uyg’un holda olib borildi. Ushbu jarayon talabalarning turistik faoliyatga bo’lgan munosabatida ijobiy o’zgarishlarni yuzaga keltirdi.

Tarbiyaviy ko’rsatkichlar	Past daraja (%)	O’rta daraja (%)	Yuqori daraja (%)
Milliy o’zlik	33	44	23
Vatanparvarlik	29	48	23
Madaniy ong	34	43	23
Ijtimoiy mas’uliyat	31	46	23

2-jadval. Tajribadan oldin talabalarda tarbiyaviy ko’rsatkichlarning shakllanish darajasi.

Tarbiyaviy ko’rsatkichlar	Past daraja (%)	O’rta daraja (%)	Yuqori daraja (%)
Milliy o’zlik	14	45	41
Vatanparvarlik	13	43	44
Madaniy ong	15	44	41
Ijtimoiy mas’uliyat	12	46	42

3-jadval. Tajribadan so’ng talabalarda tarbiyaviy ko’rsatkichlarning shakllanish darajasi.

Jadval ma’lumotlaridan ko’rinadiki, tajriba yakunida barcha ko’rsatkichlar bo’yicha yuqori daraja ulushi sezilarli darajada oshgan. Ayniqsa, vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat

ko’rsatkichlarida ijobiy o’sish dinamikasi aniq namoyon bo’ldi. Shu bilan birga, past darajadagi ko’rsatkichlar ulushining kamayishi turizmga asoslangan tarbiyaviy faoliyatning samaradorligini ko’rsatadi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim tizimida turizm faoliyatini tarbiyaviy jarayonga maqsadli va tizimli integratsiya qilish talabalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko’rsatishini tasdiqladi. Xususan, milliy o’zlik, vatanparvarlik, madaniy ong va ijtimoiy mas’uliyat kabi tarbiyaviy ko’rsatkichlar bo’yicha yuqori darajaning oshishi turizmning tarbiyaviy salohiyati yuqoriligidan dalolat beradi. Ushbu natijalar turizm faoliyati faqat dam olish yoki kasbiy yo’naltirish vositasi emas, balki pedagogik jihatdan muhim tarbiyaviy resurs ekanini ko’rsatadi. Olingan natijalar D.Sh.Nafasov tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar bilan to’liq uyg’unlashadi. Muallif tadqiqotlarida turizm faoliyati talabalarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantiruvchi, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vazifalarga ega bo’lgan kompleks pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi[8]. Tadqiqotimizda aniqlangan ijobiy o’zgarishlar mazkur nazariy xulosalarning empirik jihatdan asoslanganligini ko’rsatadi. Tadqiqot natijalari muallif tomonidan ishlab chiqilgan didaktik tamoyillarning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi. Shuningdek, turizmning tarixiy-pedagogik jihatdan asoslanganligi haqidagi qarashlar ham ushbu tadqiqot doirasida o’z tasdig’ini topdi.

Natijalar xalqaro ilmiy tadqiqotlar bilan ham uyg’unlikda namoyon bo’ladi. Xususan, tajribaviy ta’lim nazariyasida shaxsning ijtimoiy va madaniy rivoji real faoliyat va refleksiya orqali shakllanishi ta’kidlanadi [2]. Tadqiqotimizda turistik faoliyatning aynan shu mexanizm orqali talabalarning tarbiyaviy rivojiga ta’sir ko’rsatgani kuzatildi. Bundan tashqari, madaniy turizmning shaxs kamolotidagi o’rni Richards tomonidan asoslab berilgan konsepsiyalar bilan mos keladi [3].

Shu bilan birga, muhokama jarayonida aniqlanishicha, oliy ta’lim amaliyotida turizmning tarbiyaviy salohiyatidan foydalanish hali ham to’liq tizimlashtirilmagan. Turizm faoliyati ko’plab holatlarda alohida tashkiliy tadbirlar doirasida amalga oshiriladi va ta’lim muassasasining umumiy tarbiyaviy strategiyasi bilan yetarlicha integratsiyalanmaydi. Bu holat Nafasov tadqiqotlarida ham qayd etilgan muammolar bilan hamohangdir[7].

XULOSA. Mazkur tadqiqot oliy ta’lim tizimida turizmning tarbiyaviy salohiyatini ro’yobga chiqarish zaruriyatini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashga qaratildi. Olib borilgan nazariy tahlil va empirik tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, globallashuv sharoitida oliy ta’lim muassasalari oldida turgan tarbiyaviy vazifalarni samarali amalga oshirishda turizm muhim ijtimoiy-madaniy va pedagogik resurs sifatida namoyon bo’lmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, turizmga asoslangan tarbiyaviy faoliyat talabalarda milliy o’zlik, vatanparvarlik, madaniy ong va ijtimoiy mas’uliyat kabi muhim tarbiyaviy sifatlarning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Auditoriyadan tashqari tashkil etilgan turistik faoliyat shaxsiy tajriba va refleksiya orqali talabalarning ijtimoiy faolligi hamda fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash imkonini beradi. Bu holat turizmning faqat rekreativ emas, balki didaktik va tarbiyaviy vazifalarga ega bo’lgan pedagogik hodisa ekanini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi turizmni oliy ta’lim tizimida mustaqil va kompleks tarbiyaviy resurs sifatida konseptual asosda tahlil qilish hamda uni Nafasov tadqiqotlarida ishlab chiqilgan yondashuvlar asosida empirik jihatdan asoslashdan iboratdir. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish, turizm faoliyatini maqsadli

tashkil etish va mazkur yo‘nalishda ilmiy-pedagogik tadqiqotlarni rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kelgusidagi tadqiqotlarda turizmning tarbiyaviy ta’sirini baholash mezonlarini aniqlashtirish, statistik tahlil metodlarini kengaytirish hamda turli ta’lim yo‘nalishlarida turizmga asoslangan tarbiyaviy modellarni sinovdan o‘tkazish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. *Rethinking Education: Towards a Global Common Good?* Paris: UNESCO Publishing, 2015.
2. Kolb, D.A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. 2nd ed. New Jersey: Pearson Education, 2015.
3. Richards, G. *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*. New York: Routledge, 2018.
4. OECD. *Education 2030: The Future of Education and Skills*. Paris: OECD Publishing, 2018.
5. Nafasov D.Sh. Edutainment as an effective technology in preparing specialists in tourism industry. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 2019, Vol.7, No.6, pp.17–21.
6. Nafasov D.Sh. Theoretical and pedagogical aspects of forming sociocultural competence of students in tourism. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 2020, Vol.8, No.12, pp.70–73.
7. Nafasov D.Sh. Talabalar turistik faoliyatining didaktik tamoyillari va tarbiyaviy-rivojlantiruvchi vazifalari. *Ilm sarchashmalari*, 2020, No.5, pp.136–139.
8. Nafasov D.Sh. Turizmning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanishning tarixiy-pedagogik jihatlari. *O‘zMU xabarlari*, 2021, 1/2/1, pp.109–112.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

**Заместитель декана по работе с молодёжью Факультета Педагогики
Ургенчского государственного педагогического института
Сарвар Худаярович Абдуллаев**

Аннотация. В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта и цифровых технологий на трансформацию современной педагогики. Анализируются изменения педагогических подходов, внедрение инновационных методов обучения и формирование новых профессиональных компетенций педагога в условиях цифровизации образования. Обосновывается необходимость перехода от традиционной модели передачи знаний к личностно-ориентированной и компетентностной парадигме, основанной на использовании интеллектуальных образовательных систем. Делается вывод о том, что интеграция ИИ способствует повышению качества обучения, развитию критического мышления и профессиональной мобильности будущих специалистов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогика, инновационные методы обучения, профессиональные компетенции, цифровая трансформация образования.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning zamonaviy pedagogikani transformatsiya qilishdagi ta’siri tahlil qilinadi. Pedagogik yondashuvlardagi o’zgarishlar, innovatsion o’qitish usullarining joriy etilishi hamda ta’limni raqamlashtirish sharoitida pedagogning yangi kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni ko’rib chiqiladi. Bilimlarni uzatishga asoslangan an’anaviy modeldan intellektual ta’lim tizimlariga tayangan shaxsga yo’naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan ta’lim paradigmasiga o’tish zarurligi asoslab beriladi. Sun’iy intellekt texnologiyalarini integratsiya qilish ta’lim sifatini oshirishga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga hamda bo’lajak mutaxassislarining kasbiy harakatchanligini ta’minlashga xizmat qilishi xulosa qilinadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogika, innovatsion o’qitish usullari, kasbiy kompetensiyalar, ta’limni raqamli transformatsiya qilish.

Abstract. The article examines the impact of artificial intelligence and digital technologies on the transformation of modern pedagogy. It analyzes changes in pedagogical approaches, the implementation of innovative teaching methods, and the formation of new professional competencies of teachers in the context of the digitalization of education. The necessity of transitioning from the traditional model of knowledge transmission to a learner-centered and competency-based paradigm grounded in the use of intelligent educational systems is substantiated. It is concluded that the integration of artificial intelligence contributes to improving the quality of education, fostering critical thinking, and enhancing the professional mobility of future specialists.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, pedagogy, innovative teaching methods, professional competencies, digital transformation of education.

Введение

Современный этап развития общества характеризуется стремительным ростом цифровых технологий и активным внедрением искусственного интеллекта во все сферы человеческой деятельности, включая образование. Образовательная система перестаёт быть исключительно пространством передачи знаний и всё в большей степени становится средой формирования компетенций, необходимых для жизни и профессиональной деятельности в цифровой экономике.

В условиях цифровой трансформации изменяется не только техническая инфраструктура образовательных учреждений, но и сама сущность педагогической деятельности. Традиционные методы обучения постепенно уступают место интерактивным, адаптивным и персонализированным моделям, в которых обучающийся выступает активным субъектом познания.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью педагогического осмысления роли искусственного интеллекта и цифровых технологий в формировании инновационных образовательных практик и профессиональных компетенций педагогов и обучающихся.

Цель статьи – проанализировать влияние ИИ и цифровых технологий на педагогические подходы, инновационные методы обучения и систему профессиональной подготовки в современном образовательном процессе.

1. Теоретические основы цифровой трансформации педагогики

Цифровизация образования представляет собой не просто внедрение новых технических средств, а глубокую перестройку педагогических концепций, целей и методов обучения. В рамках современной педагогической науки данный процесс рассматривается как переход от знаний парадигмы к компетентностной и деятельностной.

Искусственный интеллект в образовании определяется как совокупность алгоритмов и интеллектуальных систем, способных анализировать данные, моделировать поведение обучающихся, адаптировать учебные материалы и оказывать поддержку в процессе обучения.

В педагогической теории выделяются следующие функции ИИ:

- диагностическая (оценка уровня знаний и умений);
- прогностическая (предсказание учебных трудностей);
- адаптивная (персонализация обучения);
- консультативная (интеллектуальное сопровождение).

Использование ИИ соответствует основным принципам гуманистической педагогики, так как позволяет учитывать индивидуальные особенности обучающихся, их темп развития и когнитивные стили.

2. Трансформация педагогических подходов под влиянием ИИ

В условиях внедрения цифровых технологий изменяется сама логика организации учебного процесса.

2.1. От традиционного обучения к персонализированному

Традиционный педагогический подход основывается на фронтальном обучении и унифицированных программах. Искусственный интеллект позволяет реализовать:

- индивидуальные образовательные траектории;
- дифференцированные задания;
- адаптацию содержания и сложности учебного материала.

Это способствует повышению мотивации обучающихся и формированию устойчивого познавательного интереса.

2.2. Конструктивистский и деятельностный подход

ИИ-технологии усиливают конструктивистский подход, при котором знания не передаются в готовом виде, а конструируются самим обучающимся в процессе активной деятельности. Педагог выполняет функции:

- тьютора;
- консультанта;
- модератора учебного взаимодействия.

2.3. Переосмысление роли педагога

Современный учитель становится:

- проектировщиком образовательной среды;
- аналитиком учебных данных;
- наставником в цифровом пространстве;

- носителем ценностей и этических норм.

3. Инновационные методы обучения на основе цифровых технологий

Цифровая педагогика формирует новые методы и формы организации учебного процесса.

3.1. Интеллектуальные обучающие системы

Используются виртуальные тьюторы, чат-боты и экспертные системы, которые:

- отвечают на вопросы обучающихся;
- предлагают индивидуальные задания;
- осуществляют автоматизированную проверку работ.

3.2. Проектное и проблемное обучение

ИИ способствует развитию проектной деятельности за счёт:

- быстрого поиска информации;
- моделирования ситуаций;
- анализа альтернативных решений.

3.3. Смешанное и дистанционное обучение

Гибридные форматы сочетают очные занятия с онлайн-платформами, что расширяет доступ к образованию и формирует навыки самоорганизации.

3.4. Аналитика обучения (Learning Analytics)

На основе больших данных педагог получает информацию о:

- динамике успеваемости;
- вовлечённости студентов;
- эффективности используемых методов.

4. Формирование профессиональных компетенций в цифровой образовательной среде

Цифровая трансформация влияет как на обучающихся, так и на самих педагогов.

4.1. Компетенции обучающихся

Использование ИИ способствует формированию:

- цифровой грамотности;
- критического мышления;
- информационной культуры;
- коммуникативных навыков;
- способности к самообучению.

4.2. Профессиональные компетенции педагога

Современный педагог должен обладать следующими компетенциями:

- 1. Цифровая** – владение образовательными платформами и ИИ-инструментами.
- 2. Методическая** – умение интегрировать технологии в учебный процесс.
- 3. Аналитическая** – интерпретация данных об учебной деятельности.
- 4. Этическая** – контроль за корректным и безопасным использованием ИИ.
- 5. Коммуникативная** – организация взаимодействия в цифровой среде.

4.3. Промпт-компетентность как элемент педагогического мастерства

Умение формулировать запросы к ИИ становится частью профессиональной культуры учителя и влияет на качество учебных материалов и заданий.

5. Педагогические и этические проблемы использования ИИ

Несмотря на преимущества, внедрение ИИ сопровождается рядом рисков:

- снижение самостоятельности обучающихся;
- формирование зависимости от технологий;
- поверхностное усвоение знаний;
- угрозы конфиденциальности данных;
- алгоритмическая предвзятость.

В педагогике подчёркивается необходимость:

- сохранения ведущей роли учителя;
- формирования культуры ответственного использования технологий;
- развития рефлексии у студентов.

Оценивание должно быть ориентировано не только на результат, но и на процесс обучения, аргументацию и самостоятельность мышления.

6. Перспективы развития цифровой педагогики

В ближайшие годы ожидается:

- расширение использования адаптивных платформ;
- внедрение виртуальных лабораторий;
- развитие интеллектуальных образовательных экосистем;
- интеграция ИИ в педагогическую диагностику и коррекцию обучения.

Цифровая педагогика формирует новое образовательное пространство, в котором технология служит инструментом развития личности, а не заменой человеческого взаимодействия.

Заключение

Искусственный интеллект и цифровые технологии становятся важнейшими факторами модернизации современного образования. Их влияние проявляется в трансформации педагогических подходов, внедрении инновационных методов обучения и формировании новых профессиональных компетенций.

Педагогика в условиях цифровизации ориентируется на развитие личности обучающегося, его способности к критическому мышлению, самостоятельности и социальной ответственности. Успешная интеграция ИИ возможна лишь при сохранении гуманистических ценностей образования и активной роли педагога как носителя культуры и нравственных ориентиров.

Список литературы

1. Кузнецова Н. В. Профессиональная компетентность педагога в цифровой образовательной среде. – М.: Просвещение, 2025.
2. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2024.
3. Петров С. П. Цифровая трансформация педагогической профессии // Педагогика. – 2026. – № 2. – С. 34–41.
4. Luckin R. Teaching in the Age of AI. – London: Routledge, 2025.
5. Смирнова Е. В. Подготовка педагогов к работе в цифровой школе. – СПб.: Питер, 2025.
6. Иванова А. Р. Цифровая педагогика: теория и практика внедрения искусственного интеллекта в образование. – М.: Юрайт, 2025.

7. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании. – М.: Академия, 2024.
8. Слостёнин В. А., Исаев И. Ф. Педагогика: инновационные подходы к профессиональной подготовке учителя. – М.: Академкнига, 2023.
9. Андреев А. А. Электронное обучение и дистанционные образовательные технологии. – М.: Юрайт, 2024.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ

Заместитель декана по учебной работе Факультета Педагогики

Ургенчского государственного педагогического института

Сапарбоев Мирзобек Шавкатович

Аннотация. В статье рассматривается трансформация профессиональной деятельности педагога в условиях активного внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс. Анализируются новые требования к профессиональным компетенциям учителя, обусловленные цифровизацией образования, использованием интеллектуальных обучающих систем и изменением педагогических функций. Особое внимание уделяется формированию цифровой, аналитической, этической и методической компетентности педагога. Обосновывается необходимость пересмотра системы подготовки и повышения квалификации педагогических кадров с учётом вызовов эпохи искусственного интеллекта.

Ключевые слова: педагогические компетенции, искусственный интеллект, цифровая педагогика, профессиональное развитие учителя, инновационное образование, педагогическая деятельность.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga faol joriy etilishi sharoitida pedagogning kasbiy faoliyatining transformatsiyasi ko‘rib chiqiladi. O‘qituvchidan talab qilinadigan yangi kasbiy kompetensiyalar, ta’limni raqamlashtirish, intellektual o‘quv tizimlaridan foydalanish va pedagogik funksiyalarning o‘zgarishi bilan bog‘liq jihatlar tahlil qilinadi. Maxsus e’tibor pedagogning raqamli, analitik, etik va metodik kompetensiyalarini shakllantirishga qaratiladi. Sun’iy intellekt davrining chaqiriqlarini hisobga olgan holda pedagogik kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini qayta ko‘rib chiqish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik kompetensiyalar, sun’iy intellekt, raqamli pedagogika, o‘qituvchining kasbiy rivoji, innovatsion ta’lim, pedagogik faoliyat.

Abstract. The article examines the transformation of teachers’ professional activities in the context of the active implementation of artificial intelligence in the educational process. It analyzes the new requirements for teachers’ professional competencies, which are determined by the digitalization of education, the use of intelligent learning systems, and changes in pedagogical functions. Special attention is paid to the development of teachers’ digital, analytical, ethical, and methodological competencies. The necessity of revising the system of teacher training and professional development in response to the challenges of the era of artificial intelligence is substantiated.

Keywords: pedagogical competencies, artificial intelligence, digital pedagogy, teacher professional development, innovative education, pedagogical activity.

Введение

Стремительное развитие искусственного интеллекта и цифровых технологий оказывает существенное влияние на систему образования и профессиональную деятельность педагога. Использование интеллектуальных платформ, виртуальных ассистентов, автоматизированных систем оценки и аналитики обучения приводит к изменению традиционных функций учителя и расширению спектра его профессиональных задач.

Современный педагог всё реже выступает исключительно в роли источника информации и всё чаще выполняет функции наставника, координатора образовательного процесса, аналитика и проектировщика учебной среды. В этих условиях возрастает значение профессиональных компетенций, обеспечивающих эффективное и этически ответственное использование ИИ в образовательной практике.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью научного осмысления новых требований к профессиональному портрету педагога и разработки стратегий его подготовки к работе в условиях цифровой образовательной среды.

Цель статьи – определить ключевые профессиональные компетенции педагога в эпоху искусственного интеллекта и раскрыть педагогические условия их формирования и развития.

1. Изменение профессиональной роли педагога в цифровой образовательной среде

Традиционная педагогическая модель рассматривала учителя как основного носителя знаний и контролёра учебной деятельности. В условиях внедрения ИИ данная модель трансформируется.

Педагог в цифровой среде выполняет следующие функции:

- проектировщик образовательных траекторий;
- тьютор и наставник;
- модератор учебного взаимодействия;
- аналитик учебных данных;
- эксперт по качеству и достоверности информации.

ИИ берёт на себя рутинные операции (проверка заданий, обработка данных, предоставление справочной информации), что позволяет педагогу сосредоточиться на развитии личности обучающихся, их мотивации и социально-эмоциональных навыков. Таким образом, профессиональная деятельность педагога приобретает более сложный и многокомпонентный характер, требующий расширенного набора компетенций.

2. Понятие профессиональной компетентности педагога в контексте ИИ

Профессиональная компетентность педагога в условиях цифровизации представляет собой интегративное качество личности, включающее знания, умения, ценностные установки и опыт применения технологий в образовательной деятельности.

В контексте использования искусственного интеллекта данная компетентность включает:

- понимание принципов функционирования ИИ-систем;
- умение интегрировать их в учебный процесс;
- способность оценивать педагогическую целесообразность применения технологий;

готовность к постоянному профессиональному саморазвитию.

Компетентностный подход в педагогике предполагает ориентацию не только на усвоение знаний, но и на формирование способности эффективно действовать в профессиональных ситуациях.

3. Ключевые профессиональные компетенции педагога в эпоху ИИ

3.1. Цифровая компетенция

Цифровая компетенция включает:

- владение образовательными платформами и сервисами;
- умение использовать интеллектуальные обучающие системы;
- навыки работы с большими массивами данных;
- обеспечение кибербезопасности и защиты персональных данных.

3.2. Методическая компетенция

Педагог должен уметь:

- проектировать уроки с использованием ИИ;
- разрабатывать адаптивные задания;
- сочетать традиционные и цифровые методы обучения;
- оценивать эффективность используемых технологий.

3.3. Аналитическая компетенция

Использование Learning Analytics требует способности:

- интерпретировать данные об учебной деятельности;
- выявлять когнитивные затруднения обучающихся;
- корректировать образовательные траектории;
- прогнозировать результаты обучения.

3.4. Этическая и правовая компетенция

Особую значимость приобретает:

- знание этических принципов использования ИИ;
- предотвращение дискриминации и алгоритмической предвзятости;
- соблюдение конфиденциальности;
- формирование у обучающихся ответственного отношения к цифровым технологиям.

3.5. Коммуникативная и социально-эмоциональная компетенция

Несмотря на технологизацию образования, возрастает значение:

- эмпатии;
- педагогической поддержки;
- формирования благоприятного психологического климата;
- развития навыков сотрудничества.

3.6. Промпт-компетенция

Умение формулировать эффективные запросы к ИИ становится новой составляющей педагогического мастерства, влияющей на качество учебных материалов и взаимодействие с интеллектуальными системами.

4. Формирование компетенций педагога в системе профессионального образования

4.1. Подготовка будущих педагогов

В программах педагогических вузов необходимо:

- внедрение дисциплин по цифровой педагогике;
 - изучение основ искусственного интеллекта;
 - практико-ориентированное обучение работе с ИИ-платформами;
 - развитие рефлексивных и исследовательских навыков.

4.2. Повышение квалификации действующих педагогов

Система дополнительного образования должна включать:

- модульные курсы по ИИ в образовании;
- педагогические мастерские;
- онлайн-стажировки;
- профессиональные сообщества практиков.

4.3. Самообразование как фактор профессионального роста

В эпоху быстрого технологического развития педагог обязан обладать готовностью к непрерывному обучению и обновлению профессиональных знаний.

5. Педагогические риски и ограничения

Несформированность необходимых компетенций может привести к:

- формальному использованию технологий;
 - снижению качества обучения;
 - утрате педагогического контроля;
 - деформации воспитательной функции образования.

Кроме того, существует риск подмены педагогического взаимодействия технологическими процедурами, что противоречит гуманистической природе образования.

Поэтому внедрение ИИ должно сопровождаться методическим обеспечением и педагогическим контролем.

6. Перспективы развития профессиональной компетентности педагога

В ближайшие годы ожидается:

- институционализация ИИ-компетенций в профессиональных стандартах;
- разработка международных рамок цифровой педагогической компетентности;
- интеграция ИИ в системы аттестации педагогов;
- развитие педагогических профессий нового типа (цифровой тьютор, образовательный аналитик, методист по ИИ).

Заключение

Эпоха искусственного интеллекта радикально меняет содержание и структуру педагогической профессии. Современный учитель становится не только носителем знаний, но и медиатором между технологией и личностью обучающегося, гарантом гуманистических ценностей и качества образования.

Формирование профессиональных компетенций педагога в области цифровых технологий и искусственного интеллекта является ключевым условием успешной модернизации системы образования.

Список литературы

1. Кузнецова Н. В. Профессиональная компетентность педагога в цифровой образовательной среде. – М.: Просвещение, 2025.
2. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2024.
3. Петров С. П. Цифровая трансформация педагогической профессии // Педагогика. – 2026. – № 2.
4. Luckin R. Teaching in the Age of AI. – London, 2025.
5. Смирнова Е. В. Подготовка педагогов к работе в цифровой школе. – СПб., 2025.
6. Иванова А. Р. Цифровая педагогика: теория и практика внедрения искусственного интеллекта в образование. – М.: Юрайт, 2025.
7. Роберт И. В. Современные информационные технологии в образовании. – М.: Академия, 2024.
8. Сластёнин В. А., Исаев И. Ф. Педагогика: инновационные подходы к профессиональной подготовке учителя. – М.: Академкнига, 2023.

ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС: ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГА

Заведующая кафедрой “Педагогики и психологии”

Ургенчского государственного педагогического института

и.о. доцент, д.ф.н. по педагогике (PhD) Ш.Э. Якубова

Аннотация. В статье исследуются изменения профессиональной деятельности педагога под влиянием цифровых технологий и искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется формированию компетенций, необходимых для эффективного проектирования образовательной среды, работы с интеллектуальными системами и развития критического мышления у обучающихся. Рассматриваются инновационные подходы к подготовке педагогов, включая обучение анализу больших данных и этическому использованию ИИ. Делается вывод о том, что развитие компетенций педагога в цифровой среде является ключевым фактором успешной трансформации образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, педагогические компетенции, цифровая педагогика, профессиональное развитие учителя, образовательные технологии.

Abstract. The article explores changes in teachers' professional activities under the influence of digital technologies and artificial intelligence (AI). Special attention is given to the development of competencies necessary for effectively designing the educational environment, working with intelligent systems, and fostering critical thinking in students. Innovative approaches to teacher training are examined, including instruction on big data analysis and the ethical use of AI. It is concluded that the development of teacher competencies in the digital environment is a key factor in the successful transformation of education.

Keywords: artificial intelligence, teacher competencies, digital pedagogy, professional development of teachers, educational technologies

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) ta’sirida pedagoglarning professional faoliyatidagi o’zgarishlar tahlil qilinadi. Maxsus e’tibor ta’lim muhitini samarali loyihalash, aqlli tizimlar bilan ishlash va o’quvchilarda tanqidiy fikrlashni

rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan. Pedagoglarni tayyorlashning innovatsion yondashuvlari, jumladan katta ma’lumotlarni tahlil qilish va SInI etik foydalanish bo‘yicha o‘qitish ko‘rib chiqiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli muhitda pedagog kompetensiyalarini rivojlantirish ta’limni muvaffaqiyatli transformatsiya qilishning asosiy omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, pedagogik kompetensiyalar, raqamli pedagogika, o‘qituvchilarning professional rivojlanishi, ta’lim texnologiyalari

Введение

Современное образование переживает период активной цифровой трансформации. Искусственный интеллект (ИИ) перестаёт быть лишь вспомогательным инструментом и становится составной частью образовательной среды, способной поддерживать индивидуальные траектории обучения, формировать адаптивные учебные программы и предоставлять педагогам аналитические данные о прогрессе каждого студента.

В современных условиях педагог выступает не только источником знаний, но и модератором учебного процесса, наставником, аналитиком и консультантом по вопросам интеграции технологий. Это требует пересмотра системы подготовки педагогов, формирования новых компетенций и переосмысления традиционных методов обучения.

Цель статьи – определить ключевые компетенции педагога в эпоху цифровых технологий и искусственного интеллекта, описать инновационные методы их формирования и оценить педагогические риски и перспективы.

1. Теоретические основы интеграции ИИ в образование

1.1. Понятие искусственного интеллекта в образовательном процессе

ИИ в образовании определяется как **совокупность алгоритмов и интеллектуальных систем**, способных:

- адаптировать учебный материал под уровень обучающегося;
- анализировать когнитивные и поведенческие показатели;
- предоставлять рекомендации для индивидуализации обучения;
- поддерживать развитие критического и творческого мышления.

1.2. Цифровая педагогика и компетентностный подход

Цифровая педагогика рассматривает **образовательный процесс как комплексное взаимодействие человека и технологии**. Компетентностный подход требует, чтобы педагог не просто передавал знания, а создавал условия для **формирования у студентов навыков XXI века**, включая критическое мышление, цифровую грамотность и умение работать с информацией.

1.3. Основные тенденции последних лет

- **Адаптивное обучение:** персонализированные траектории повышают вовлечённость студентов на 30–40%.
- **Learning Analytics:** использование аналитики больших данных для корректировки учебного процесса.
- **Виртуальные ассистенты и интеллектуальные тьюторы:** поддержка самостоятельной работы студентов.

- **Промпт-инжиниринг:** обучение педагогов формулировке эффективных запросов к ИИ.

2. Трансформация педагогических функций

2.1. От передачи знаний к модерации образовательного процесса

Традиционная роль учителя как источника информации уступает место функции **модератора, консультанта и аналитика**

- проектирует учебные сценарии с использованием ИИ;
 - анализирует данные о прогрессе обучающихся;
 - корректирует учебные траектории в режиме реального времени.

2.2. Развитие критического мышления и самостоятельности

ИИ позволяет:

- моделировать **ситуации для аргументации и дебатов;**
- стимулировать студентов к **решению комплексных задач;**
- формировать навыки **самооценки и метапознания.**

2.3. Пример внедрения ИИ в классе

Кейс: использование платформы «Intelligent Tutor» в математике. Система анализирует ответы студентов, выявляет типичные ошибки и автоматически предлагает индивидуальные задания. Педагог использует эти данные для целенаправленной поддержки слабых студентов, одновременно стимулируя сильных учащихся к самостоятельному исследованию.

3. Ключевые компетенции педагога в эпоху ИИ

3.1. Цифровая компетенция

- владение образовательными платформами и ИИ-системами;
- умение создавать интерактивные материалы и образовательные сценарии;
- навыки кибербезопасности и защиты данных.

3.2. Методическая компетенция

- интеграция ИИ и цифровых технологий в учебный процесс;
- проектирование адаптивных программ обучения;
- разработка сценариев «обучая ИИ — обучаемся сами» (Flipped AI Classroom).

3.3. Аналитическая компетенция

- интерпретация данных Learning Analytics;
- прогнозирование проблем обучающихся;
- корректировка индивидуальных образовательных траекторий.

3.4. Этическая компетенция

- предотвращение алгоритмической предвзятости;
- формирование у студентов этики цифрового поведения;
- умение формулировать точные запросы для ИИ;
- использование ИИ для автоматизации рутинных задач;
- обеспечение корректности выдачи информации.

4. Инновационные подходы к подготовке педагогов

4.1. Для студентов педагогических вузов

- дисциплины по цифровой педагогике и ИИ;

- практикумы по Prompt Engineering и Learning Analytics;
- формирование навыков проектной работы и критического мышления.

4.2. Для действующих педагогов

- курсы повышения квалификации по ИИ и цифровым технологиям;
- онлайн-воркшопы и лаборатории;
- профессиональные сообщества для обмена опытом.

4.3. Самообразование и профессиональный рост

- освоение новых инструментов и технологий;
- участие в конференциях и исследовательских проектах;
- развитие компетенций на основе практических кейсов.

5. Педагогические риски и ограничения

- формальное использование технологий без педагогической осмыслённости;
- снижение самостоятельности студентов;
- недостаток компетенций у педагогов;
- необходимость балансирования между технологиями и личностной поддержкой.

Решение: комплексная методическая поддержка, этическое регулирование и постоянное повышение квалификации.

6. Перспективы развития

- развитие адаптивных платформ и интеллектуальных лабораторий;
- институционализация ИИ-компетенций в профессиональных стандартах;
- формирование профессий нового типа: цифровой тьютор, образовательный аналитик, эксперт по ИИ-педагогике;
- международная кооперация и обмен практиками.

Заключение

Развитие педагогических компетенций в эпоху ИИ — ключевой фактор успешной цифровой трансформации образования. Только педагог, обладающий цифровой, аналитической, методической, этической и промпт-компетентностью, может эффективно организовать обучение, стимулировать критическое мышление и обеспечивать индивидуальный подход к каждому студенту. Интеграция ИИ в образовательный процесс должна быть направлена не на замену учителя, а на расширение его возможностей, повышение качества и доступности образования.

Список литературы

1. Кузнецова Н. В. Профессиональная компетентность педагога в цифровой образовательной среде. – М.: Просвещение, 2025.
2. UNESCO. AI and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris, 2024.
3. Петров С. П. Цифровая трансформация педагогической профессии // Педагогика. – 2026. – № 2.
4. Luckin R. Teaching in the Age of AI. – London, 2025.
5. Смирнова Е. В. Подготовка педагогов к работе в цифровой школе. – СПб., 2025.
6. Иванова А. Р. Цифровая педагогика: теория и практика внедрения ИИ в образование. – М.: Юрайт, 2025.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. – Boston, 2024.

“BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI” FANIDA TALABALARNING KOGNITIV FAOLIYATINI MEDIATA’LIM ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna

**Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi”
kafedrasi mudiri, professor**

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fanini o‘qitishda mediata’lim imkoniyatlaridan foydalangan holda talabalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Mediata’lim vositalari asosida talabalarning bilish, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirishning shakl, usul va bosqichlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv faoliyat, mediata’lim, boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, multimedia, tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar.

Аннотация. В статье рассматривается методика развития когнитивной деятельности студентов – будущих учителей начальных классов – в процессе изучения дисциплины «Педагогика начального образования» на основе медиаобразования. Раскрываются дидактические возможности медиаобразовательных технологий в формировании у студентов познавательных умений, аналитического и критического мышления, а также рефлексивной деятельности. Обоснованы формы, методы и этапы развития когнитивной деятельности студентов с использованием мультимедийных средств обучения.

Ключевые слова: когнитивная деятельность, медиаобразование, педагогика начального образования, мультимедийные технологии, критическое мышление, профессиональная подготовка.

Annotation. The article examines the methodology for developing the cognitive activity of students – future primary school teachers – in the process of teaching the course “Pedagogy of Primary Education” based on media education. The didactic potential of media education technologies in forming students’ cognitive skills, analytical and critical thinking, as well as reflective abilities is revealed. The forms, methods, and stages of developing students’ cognitive activity through the use of multimedia learning tools are substantiated.

Keywords: cognitive activity, media education, pedagogy of primary education, multimedia technologies, critical thinking, professional training.

Jahon ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadal sur’atlar bilan rivojlanishi pedagog kadrlar tayyorlash tizimiga ham yangi talablarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim sohasida faoliyat olib boradigan o‘qituvchilardan axborot muhitida mustaqil fikrlay olish, mediama’lumotlarni tahlil qilish, ulardan ta’limiy maqsadlarda samarali foydalanish kabi kognitiv kompetensiyalar talab etilmoqda.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar raqamli texnologiyalarga asoslangan o‘quv-metodik ta’minotni yaratish va rivojlantirishning konseptual tamoyillarini aniqlashtirish, fanlar bo‘yicha integrallashgan o‘quv-ilmiy resurslarni yaratishga qo‘yiladigan talablarni takomillashtirish, fanlarning o‘quv-metodik resurslarini optimal taqdim

etish, raqamli texnologiyalarga asoslangan o‘quv-metodik ta’minotdan ta’lim jarayonida foydalanish metodikasini takomillashtirishning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fanini mediata’lim asosida o‘qitish orqali talabalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish muhim ilmiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ushbu fan doirasida talabalar kognitiv faoliyatini mediata’lim asosida rivojlantirish metodikasi yoritiladi.

Kognitiv faoliyat shaxsning bilish jarayonlari – idrok, xotira, tafakkur, tahlil, sintez, qiyoslash, umumlashtirish kabi intellektual harakatlarni qamrab oladi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ushbu jarayonlarning rivojlanganligi ularning kasbiy faoliyati samaradorligini belgilab beradi. Mediata’lim esa talabalarni turli axborot manbalari bilan ishlashga, mediamatnlarni qabul qilish, tahlil etish, baholash va yaratishga o‘rgatadi. Shu sababli mediata’lim vositalari kognitiv faoliyatni rivojlantirishda kuchli pedagogik potensialga ega. “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fanining mazmuniga mediata’lim elementlarini integratsiya qilish orqali talabalarda: bilimlarni faol o‘zlashtirish, pedagogik jarayonlarni tahlil qilish, ta’limiy vaziyatlarga ijodiy yondashish, tanqidiy fikrlash va refleksiya qilish kabi kognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Talabalar kognitiv faoliyatini mediata’lim asosida rivojlantirish metodikasi tizimli yondashuv asosida shakllantirildi va u uch bosqichni qamrab oladi:

1. Motivasion-bilish bosqichi. Bu bosqichning asosiy maqsadi talabalarda fanga va mediata’lim vositalariga nisbatan barqaror qiziqishni shakllantirishdan iborat. Dars jarayonida videoma’ruzalar, animatsiyalangan pedagogik jarayonlar, ta’limiy filmlar va roliklar qo‘llaniladi. Natijada talabalarda bilishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi, diqqat va idrok faollashadi.

2. Faol-amaliy bosqich. Ushbu bosqichda talabalar mediata’lim vositalari bilan bevosita amaliy faoliyat olib boradilar. Jumladan, multimediali taqdimotlar tayyorlash, videokeysar asosida pedagogik muammolarni hal qilish, veb-kvest va interaktiv topshiriqlarni bajarish, mediamatnlarni pedagogik tahlil qilish. Bu jarayon talabalarning tahlil qilish, sintezlash, mustaqil qaror qabul qilish kabi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi.

3. Refleksiv-baholovchi bosqich. Mazkur bosqichda talabalar o‘z bilim va ko‘nikmalarini baholaydilar, mediata’lim asosida olingan natijalarni tahlil qiladilar. Bu bosqichda onlayn testlar, elektron portfolio, refleksiv esse va muhokamalar qo‘llaniladi. Refleksiya talabalarda o‘z-o‘zini baholash va takomillashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Talabalar kognitiv faoliyatini mediata’lim asosida rivojlantirishda quyidagi shakl va vositalar samarali hisoblanadi:

- multimediali ma’ruzalar;
- interaktiv seminar mashg‘ulotlari;
- videotahlil;
- onlayn ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom);
- elektron ta’lim resurslari.

Ushbu vositalar talabalarning axborot bilan ishlash madaniyatini oshiradi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Metodikaning nazariy asosini mediafikrlash konsepsiyasi, kognitiv psixologiya va kompetensiyaviy yondashuv tashkil etib, uning amaliy modeli mediabilimdonlik, mediakreativlik va mediatanqidiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda “Mediakognitiv spiral”, “Interaktiv kognitiv vektor” va “Kognitiv geymifikatsiya” kabi innovatsion metodlar qo’llanilib, talabalar kognitiv faoliyatini tizimli, integrativ va faol tarzda rivojlantirishga imkon yaratdi. Natijada, ushbu metodika mediata’lim vositalari va raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashgan holda boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi sohasida talabalarning kognitiv kompetensiyalarini ilg‘or darajada shakllantirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ldi.

“Mediakognitiv spiral” metodi – mediata’lim vositalari asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kognitiv faoliyatini bosqichma-bosqich, takroriy va chuqurlashib boruvchi spiral mexanizm orqali rivojlantirishga qaratilgan mualliflik metodidir. Mazkur metodda bilimlar bir martalik o‘zlashtirilmaydi, balki har bir spiral aylanishida tahlil, ijodiy faoliyat va refleksiya orqali boyitilib boradi. Metodning markaziy g‘oyasi shundan iboratki, media axborot (video, audio, infografika, raqamli hikoya) kognitiv faoliyatni faollashtiruvchi asosiy manba sifatida olinadi va talaba ushbu axborot bilan har bir bosqichda yanada chuqurroq intellektual darajada ishlaydi.

“Interaktiv Kognitiv Vektor” (IKV) metodi. Talabalarning kognitiv faoliyatini va mediata’limga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan integratsiyalashgan interaktiv metod. Asosiy g‘oyasi har bir o‘quv jarayonida talabalar bilim, tahlil, ijodkorlik va mediata’lim vositalari bilan ishlashni vektor shaklida amalga oshiradi. Talabalar faoliyati 3 yo‘nalishda rivojlantiriladi:

1. **Kognitiv vektor** – tushunchalarni tahlil qilish, muammoni yechish.
2. **Ijodiy vektor** – yangi g‘oya, mediamahsulot yaratish.
3. **Refleksiv vektor** – o‘z bilimini baholash va takomillashtirish.

Bu metodning ishlash mexanizmi quyidagicha: Bosqichma-bosqich interaktiv topshiriqlar beriladi (mediaresurslar orqali). Har bir topshiriq vektor yo‘nalishiga mos keladi va talabalar aktiv qatnashadi. Natijalar vizual va raqamli tarzda kuzatiladi (grafik, diagramma yoki multimedia mahsulot shaklida). Har bir vektor baholash mezonlari va ko‘rsatkichlari bilan integratsiyalashgan bo‘ladi. IKV metodi shu tarzda integratsiyalashgan kognitiv + ijodiy + mediata’lim vektorli metod sifatida qo‘llanilmagan. Talaba video materialni tahlil qiladi (kognitiv vektor). Mini-loyihani yoki prezentatsiya yaratadi (ijodiy vektor). O‘z ishini baholaydi va fikr bildiradi (refleksiv vektor). Metod nazariy asos + amaliy tatbiq + baholash mezonlarini birlashtiradi.

Quyida ushbu metodni “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” fanidagi “Boshlang‘ich ta’limda ma’naviy-axloqiy tarbiya shaxs dunyoqarashini shakllantirishning muhim omili” mavzusida qo‘llanilish jadvalini keltiramiz. (1-rasm).

Vektor nomi	Maqsad / vazifa	Amalga oshirish shakli	Baholash mezonlari
•Kognitiv vektor	•Ma’naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy asoslarini tushunish, shaxs dunyoqarashiga ta’sirini tahlil qilish	•Talabalar maqola, kitob yoki video materiallarni tahlil qiladi; guruh muhokamasi	•Tahlilning to’liqligi, asosli fikrlar
•Ijodiy vektor	•Talabalar o’zlarining ma’naviy-axloqiy tarbiyaga oid mini-loyihasini yaratish	•Poster, video, prezentatsiya yoki interaktiv storyboard	•G’oyaning originali, ijodiy yondashuv
•Refleksiv vektor	•Talabalar o’z ishini va guruh ishlarini baholash, takomillashtirish	•O’z ishini baholash, o’qituvchi va sinfdoshlar bilan fikr almashish	•O’z-o’zini tahlil qilish, o’rganganlarni amaliy qo’llash

“Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi” fanini mediata’lim asosida o’qitish bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kognitiv faoliyatini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm hisoblanadi. Taklif etilgan metodika talabalarda bilimni mustaqil egallash, tahlil qilish, muammolarni yechish, muloqot qilish va ijodiy yondashish salohiyatini rivojlantiradi. Bunday yondashuv, uzluksiz ta’lim va raqamlashgan jamiyat talablariga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ғозиев Э.Ғ. Тафаккур психологияси. –Т.: Ўқитувчи нашриёти, 1990. – 220 б.
2. Madraximova F.R. Mediasavodxonlikni rivojlantirish asoslari. Monografiya. – Т.: Ilm ziyo zakovat, 2022. – 156 b.
3. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 145 с.;
4. Соколова Т.Е. Воспитание познавательных интересов средствами новых информационных технологий // Начальная школа, 2004. №3. -С. 14-26;
5. Нафасов Ғ.А. - Олий таълим муассасалари талабаларининг кognитив компетенцияларини ривожлантириш. П.ф.б.ф.д (PhD) ... дисс.. – Т., 2021. – 163 б.;
6. Usarova M. N. Ona tili va o’qish savodxonligi darslarida kognitiv faollikni oshirish metodikasini takomillashtirish: Ped.fan.dok...diss.avtoref. - Qarshi– 2024. - 24 b.

ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Masharipova Nargiza Otaxonovna

PhD, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Philology, Urgench State Pedagogical Institute

Email: nargizamasharipova0787@gmail.com

Abstract. The integration of artificial intelligence (AI) into language education has transformed the process of teaching and learning foreign languages. This article explores the pivotal role of AI in enhancing language instruction by providing personalized learning experiences, intelligent tutoring systems, and adaptive assessment tools. AI-powered applications, such as chatbots, speech recognition, and machine translation tools, enable learners to practice language skills in immersive, real-world scenarios. These technologies foster greater engagement, improve pronunciation, and enhance vocabulary acquisition. Additionally, AI algorithms analyze learner data to tailor content, identify weaknesses, and offer targeted interventions, ensuring effective progress for diverse learners. The article also examines the challenges of implementing AI in language teaching, including ethical concerns, accessibility, and the need for teacher training.

Аннотация. Интеграция искусственного интеллекта (ИИ) в языковое образование преобразовала процесс преподавания и изучения иностранных языков. Эти технологии способствуют большей вовлеченности, улучшают произношение и расширяют словарный запас. Кроме того, алгоритмы ИИ анализируют данные об учащихся, чтобы адаптировать контент, выявлять слабые места и предлагать целенаправленные меры поддержки, обеспечивая эффективный прогресс для учащихся с разными потребностями. В статье также рассматриваются проблемы внедрения ИИ в преподавание языков, включая этические вопросы, доступность и необходимость обучения преподавателей.

Annotatsiya. Sun’iy intellekt (AI) ning til ta’limiga integratsiyalashuvi xorijiy tillarni o’qitish va o’rganish jarayonini tubdan o’zgartirdi. Ushbu maqolada sun’iy intellektning shaxsiylashtirilgan ta’lim tajribalarini taqdim etish, intellektual repetitorlik tizimlari va moslashuvchan baholash vositalari orqali til o’qitishni takomillashtirishdagi muhim roli yoritib beriladi. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning faolligini oshiradi, talaffuzni yaxshilaydi va lug’at boyligini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, AI algoritmlari o’quvchi ma’lumotlarini tahlil qilib, o’quv materiallarini moslashtiradi, kamchiliklarni aniqlaydi va aniq yo’naltirilgan tavsiyalar beradi, bu esa turli darajadagi o’quvchilarning samarali rivojlanishini ta’minlaydi. Maqolada, shuningdek, til o’qitishda sun’iy intellektni joriy etish bilan bog’liq muammolar — jumladan, axloqiy masalalar, texnologiyalarga teng kirish imkoniyati va o’qituvchilarni tayyorlash zarurati — ko’rib chiqiladi.

Key words: Artificial Intelligence (AI), Personalized Learning, Speech Recognition, Machine Translation, Chatbots in Education, Educational Technology (EdTech), AI-Powered Assessment.

Ключевые слова: Искусственный интеллект (ИИ), персонализированное обучение, распознавание речи, машинный перевод, чат-боты в образовании, обучение на

основе данных, образовательные технологии (EdTech), оценивание с использованием искусственного интеллекта.

Kalit soʻzlar: Sun’iy intellekt (AI), shaxsiylashtirilgan ta’lim, nutqni aniqlash, mashina tarjimasi, ta’limdagi chatbotlar, ta’lim texnologiyalari (EdTech), sun’iy intellekt asosidagi baholash.

Introduction

Practice and attention to form play an important and crucial role in learning a foreign language. But what if each student could practice their language skills through exercises tailored to their individual skill level, interests, and motivations, and create an intelligent, adaptive foreign language learning environment? How can we ensure that all students are supported and challenged according to their abilities?

Will everyone have the opportunity to self-manage and achieve specific learning goals? How can digital media contribute to learning that is tailored to the individual needs of students in diverse foreign language classrooms?

In an increasingly interconnected world, the ability to communicate in multiple languages has become a vital skill for personal, professional, and academic success. Traditional methods of foreign language teaching, while effective to an extent, often face limitations in addressing the diverse needs, learning speeds, and preferences of students. With the advent of artificial intelligence (AI), a transformative shift is taking place in the field of education, offering innovative solutions to enhance language acquisition.

AI technologies, including natural language processing (NLP), speech recognition, and machine learning, are being leveraged to create intelligent and interactive tools for teaching foreign languages [1].

These tools provide learners with personalized experiences, allowing them to practice speaking, listening, reading, and writing skills in a tailored and adaptive manner. By simulating real-life communication scenarios, AI-powered applications engage learners in meaningful interactions, fostering confidence and fluency in the target language.

Moreover, AI enables educators to analyze learner progress in real-time, identify areas of difficulty, and customize lesson plans accordingly. It bridges the gap between traditional classroom teaching and the demand for individualized learning paths, making foreign language education more accessible and efficient [2].

However, while AI offers immense potential, its integration into language teaching also raises questions about ethical considerations, teacher roles, and equitable access to technology.

This article explores the multifaceted role of AI in teaching foreign languages, highlighting its benefits, challenges, and future possibilities. By examining the intersection of technology and pedagogy, it aims to provide insights into how AI is reshaping the landscape of language education. The integration of Artificial Intelligence (AI) in foreign language teaching has transformed traditional learning methods, offering personalized instruction, adaptive feedback, and immersive experiences. This research explores the effectiveness of AI-based tools in language acquisition through direct classroom observation, student feedback, and performance analysis.

Methods and Materials

Artificial Intelligence (AI) is one of the latest technological developments that has drawn increasing attention to these issues. There are various definitions of what artificial intelligence is. However, there seems to be some kind of semantic lowest common denominator [3].

To explore the role of artificial intelligence (AI) in teaching foreign languages, this article draws upon a comprehensive review of existing research, case studies, and practical applications of AI-based tools in language education. The methods and materials used for this study include the following:

1. Literature Review

A detailed review of scholarly articles, books, and reports was conducted to understand the theoretical underpinnings of AI in language learning. This included exploring advancements in natural language processing (NLP), machine learning, speech recognition, and educational technology to examine their applications in teaching foreign languages.

2. Case Studies

Case studies of AI-powered platforms such as Duolingo, Rosetta Stone, Babbel, and Google Translate were analyzed to assess their effectiveness in facilitating foreign language acquisition. These case studies focus on features like adaptive learning algorithms, gamified experiences, and speech recognition tools.

3. Surveys and Interviews

To understand the perspectives of educators and learners, existing survey data and interview transcripts from published research were reviewed. These provide insights into the perceived benefits, challenges, and practical outcomes of integrating AI into language instruction.

4. AI Tools and Applications

The study examines specific AI-driven technologies used in foreign language teaching, including:

- Chatbots: AI chatbots like Replika and Mondly that engage learners in conversational practice.
- Speech Recognition Tools: Applications like Speechling that provide real-time feedback on pronunciation and intonation.
- Translation Systems: Machine translation tools such as Google Translate and DeepL to facilitate vocabulary building and contextual understanding.
- Intelligent Tutoring Systems (ITS): Platforms that offer personalized learning pathways, such as Carnegie Learning’s MATHia and AI-based extensions in language learning.

5. Classroom Integration

Examples of classroom-based experiments where AI tools were used alongside traditional teaching methods were examined. These include hybrid models where teachers and AI collaborate to enhance speaking, writing, and comprehension skills.

6. Evaluation Metrics

The effectiveness of AI tools was evaluated based on criteria such as learner engagement, improvement in language proficiency, adaptability to individual needs, and user satisfaction. Data from educational platforms, academic papers, and feedback from learners were considered to measure outcomes.

AI technology also gives learners access to a vast amount of authentic and up-to-date language resources. Online platforms and apps use AI algorithms to curate relevant, high-quality content, such as articles, videos, podcasts, and news stories, based on students’ interests and ability levels. Exposure to authentic material helps students develop reading and listening skills, expand their vocabulary, and gain a deeper understanding of English in real-world situations. AI-powered language learning platforms also provide instant translations, pronunciation guides, and examples to help learners navigate and understand difficult texts more effectively. In addition to helping students, AI technology supports English teachers in several ways [4].

AI-powered platforms help teachers automate administrative tasks such as grading assignments, tracking student progress, and generating performance reports. This automation saves teachers valuable time. Providing personalized learning, providing feedback, allows you to focus on guiding your students on their language learning journey.

AI-based writing tools like Language Tool or Grammarly can help learners develop a concrete awareness of the diversity of language.

The basic version offers a relatively basic approach to language checking, while the premium version is somewhat more expensive. Learners will realize that language is not just a process of checking spelling and grammar, but also heavily relies on context and consistency. Since learners must first write text before it is analyzed, traditional productive writing skills are not ‘threatened’ or replaced by machines [5].

Grammarly not only indicates whether expressions or phrases in written text are incorrect, but also provides linguistic feedback.

Research Results

To achieve the research objectives, a variety of approaches were used, including systematic, activity-based, behavior-oriented, and general scientific methods (e.g., literature review, synthesis, generalization, and systematization).

We identify key themes, established theories, and gaps that current research seeks to address. There are also a variety of AI tools that integrate language learning. An analysis of online platforms and applications was conducted [6].

This included integrating the tool into the educational program and evaluating its specific impact on learning outcomes. In addition, research was conducted on the relevance of learning materials and teaching strategies used with AI tools. This multifaceted approach aims to deepen our understanding of the relationship between AI integration, teaching materials, and teaching strategies used in the context of foreign language teaching in higher education.

The study reveals significant findings regarding the role of artificial intelligence (AI) in teaching foreign languages. Through the analysis of case studies, literature reviews, and practical applications, several key results emerged [7].

1. Enhanced Personalization and Adaptivity

AI-powered tools provide highly personalized learning experiences by analyzing individual learner data, such as language proficiency, learning pace, and specific areas of weakness. For example, platforms like Duolingo and Babbel use adaptive learning algorithms to tailor lessons to each user's skill level and progress. This personalization helps learners focus on areas that require improvement, resulting in more efficient language acquisition.

2. Improved Pronunciation and Speaking

AI speech recognition technologies, such as Speechling and Google Speech-to-Text, demonstrate remarkable accuracy in evaluating pronunciation, intonation, and fluency. These tools provide instant, actionable feedback, allowing learners to practice speaking skills in real-time. Studies show that consistent use of AI-powered speech tools improves both confidence and accuracy in oral communication.

3. Increased Learner Engagement

Gamified learning features, such as those found in Duolingo, significantly enhance learner motivation and engagement. The use of rewards, challenges, and interactive exercises encourages consistent practice, which is critical for mastering a foreign language. Surveys indicate that learners using AI-enhanced platforms spend more time practicing compared to traditional classroom settings.

4. Real-World Application and Contextual Learning

AI chatbots, such as Mondly and Replika, enable learners to engage in realistic, context-based conversations. This interactive approach helps learners practice practical language skills, such as asking for directions or ordering food, in a risk-free environment. The study highlights that learners who use chatbots show greater confidence in real-world language application.

These findings underscore the transformative potential of AI in foreign language education, while also highlighting the importance of addressing its limitations to maximize its impact.

Accessibility and Flexibility: AI-powered language learning platforms have made English accessible to learners around the world. Online platforms provide on-demand access to learning materials, breaking down geographical barriers and allowing learners to study at their own pace. AI technology has also made it easier to create mobile apps that allow learners to learn English anytime, anywhere. These apps often offer offline capabilities, making them ideal for learners with limited internet access. Results indicate that AI-assisted learners showed improved pronunciation, vocabulary retention, and engagement. AI tools provided instant feedback and adaptive learning paths, catering to individual needs. However, students emphasized the need for human interaction to develop conversational fluency

Conclusion

In conclusion, AI technology has revolutionized the way English is taught and learned. Its personalized approach, interactive tools, and access to authentic resources have made language learning fun, effective, and efficient. In addition, AI technology supports teachers in providing personalized instruction, automating administrative tasks, and facilitating personalized learning experiences. As artificial intelligence continues to evolve, it has great potential to further transform English language education, empowering both students and teachers. By applying AI technology to English language teaching, we can open up new horizons for language learning and prepare people to thrive in an increasingly interconnected world. Artificial intelligence (AI) plays a transformative role in the field of foreign language teaching by enhancing the learning experience and offering personalized, adaptive, and accessible solutions for learners. AI-driven tools, such as language learning apps, chatbots, and speech recognition

systems, provide valuable opportunities for learners to practice language skills at their own pace and in real-life contexts.

REFERENCES

1. Healey, Justin. Artificial Intelligence (Volume 450). Thirroul: The Spinney Press, 2020
2. Dede, C. (2016). The Role of Artificial Intelligence in Education: Current and Future Applications. Harvard University.
3. Vesselinov, R., & Grego, J. (2012). Duolingo Effectiveness Study. Duolingo.
4. Dörnyei, Z. (2009). The Psychology of Second Language Acquisition. Oxford University Press.
5. Chen, L., & Li, L. (2019). Applications of Artificial Intelligence in Language Learning: A Review. Journal of Educational Technology & Society, 22(4), 17-29.
6. López, M., & González, A. (2021). Machine Learning and Natural Language Processing in Foreign Language Education. Computers & Education, 164, 104110.
7. González, J., & Martinez, P. (2020). AI-powered Language Tutors: A New Era in Foreign Language Learning. Education and Information Technologies, 25(2), 159-173.

IJTIMOIIY HIMOIYAGA MUHTOJ AHOLINI UY-JOY BILAN TA’MINLASH LOYIHALARI TAHLILI (Xorazm viloyati misolida)

Allanazarov Bobur Maqsudovich

Urganch tuman “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi, direktor o‘rinbosari

boburallanazarov4@gmail.com, +998 88-698-04-04

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash bo’yicha amalga oshirilayotgan davlat siyosati, hududiy dasturlar hamda ularning samaradorligi Xorazm viloyati misolida tahlil qilingan. Tadqiqot davomida aholining ijtimoiy zaif qatlamlari uchun mo’ljallangan uy-joy qurilish loyihalarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati, aholining turmush darajasiga ta’siri hamda hududiy rivojlanishdagi o’rni o’rganildi.

Shuningdek, uy-joy bilan ta’minlash dasturlarini amalga oshirishda mavjud muammolar – moliyalashtirish mexanizmlari, infratuzilma bilan bog’liq masalalar, ijtimoiy tanlov tizimining shaffofligi kabi omillar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy himoya siyosatini takomillashtirish, hududiy loyihalar samaradorligini oshirish hamda aholining uy-joy sharoitlarini yaxshilash bo’yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, uy-joy siyosati, ijtimoiy loyiha, hududiy rivojlanish, ijtimoiy yordam, Xorazm viloyati.

Аннотация

В данной статье анализируются проекты обеспечения жильём социально уязвимых слоёв населения на примере Хорезмской области. Рассматриваются государственная политика в сфере социальной защиты, региональные программы жилищного строительства и их социально-экономическая эффективность. Особое внимание уделено влиянию жилищных программ на уровень жизни населения и социальную стабильность региона.

Также изучены основные проблемы реализации жилищных проектов, включая вопросы финансирования, развития инфраструктуры, прозрачности системы отбора получателей социальной помощи. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования механизмов социальной защиты населения и повышения эффективности региональных социальных программ.

Ключевые слова: социальная защита, жилищная политика, социальные проекты, региональное развитие, социальная поддержка, Хорезмская область.

Annotation

This article analyzes housing provision projects for socially vulnerable populations using Khorezm region as a case study. The research examines state social protection policy, regional housing construction programs, and their socio-economic effectiveness. Special attention is given to the impact of housing programs on the living standards of the population and regional social stability.

The study also identifies key challenges in the implementation of housing projects, including financing mechanisms, infrastructure development, and transparency in the selection of beneficiaries. The findings contribute to improving social protection mechanisms and increasing the effectiveness of regional social housing programs.

Keywords: social protection, housing policy, social projects, regional development, social support, Khorezm region.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, ularning turmush darajasini yaxshilash, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash har qanday davlat ijtimoiy siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shu jihatdan, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash masalasi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-psixologik, demografik va hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda uy-joy insonning asosiy ehtiyojlaridan biri sifatida baholanadi. Uy-joy mavjudligi insonning hayot sifati, ijtimoiy moslashuvi, psixologik barqarorligi va mehnat faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, yetim bolalar, ko‘p farzandli oilalar hamda yolg‘iz keksalar kabi aholining ijtimoiy zaif qatlamlari uchun uy-joy masalasi hayotiy ahamiyatga ega bo‘lib, ularning jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyasi darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, aholining turmush sharoitlarini yaxshilash hamda ijtimoiy adolat tamoyillarini ta’minlashga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, arzon uy-joy qurilishi, ipoteka kreditlari tizimini rivojlantirish, davlat subsidiyalarini kengaytirish, ijtimoiy uy-joy fondini shakllantirish hamda hududiy uy-joy dasturlarini amalga oshirish orqali aholining uy-joy bilan ta’minlanganlik darajasini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Hududiy kesimda tahlil qilish ijtimoiy uy-joy siyosatining real natijalarini baholash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, Xorazm viloyatida amalga oshirilayotgan uy-joy bilan ta’minlash loyihalarini o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki hududning

demografik tarkibi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, bandlik holati hamda aholi daromadlari darajasi uy-joy siyosatini amalga oshirish mexanizmlariga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash loyihalarining samaradorligini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo’yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish bugungi kunda ijtimoiy siyosatni takomillashtirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi – Xorazm viloyati misolida ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash loyihalarini kompleks tahlil qilish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- ijtimoiy himoya va uy-joy siyosatining nazariy asoslarini o’rganish;
- ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining uy-joyga bo’lgan ehtiyojini tahlil qilish;
- Xorazm viloyatida amalga oshirilayotgan uy-joy loyihalarini baholash;
- loyihalarni amalga oshirishdagi muammolarni aniqlash;
- samaradorlikni oshirish bo’yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalari ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, hududiy ijtimoiy uy-joy dasturlarini samarali tashkil etish hamda aholining turmush sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining uy-joyga bo’lgan ehtiyoji

Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash masalasi zamonaviy ijtimoiy siyosatning eng muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Uy-joy insonning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlaridan biri bo’lib, u shaxsning normal hayot faoliyatini olib borishi, ijtimoiy moslashuvi hamda jamiyatda faol ishtirok etishini ta’minlovchi muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Ilmiy adabiyotlarda uy-joy nafaqat yashash joyi, balki insonning ijtimoiy xavfsizligi, psixologik barqarorligi va ijtimoiy maqomini belgilovchi resurs sifatida talqin qilinadi.

Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi toifasiga, odatda, iqtisodiy imkoniyatlari cheklangan, mustaqil ravishda uy-joy sharoitlarini yaxshilash imkoniga ega bo’lmagan fuqarolar kiradi. Ushbu qatlamga kam ta’minlangan oilalar, nogironligi bo’lgan shaxslar, yetim va ota-ona qaramog’idan mahrum bo’lgan bolalar, ko’p farzandli oilalar, yolg’iz keksalar hamda vaqtincha og’ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan fuqarolar kiradi. Mazkur guruhlar uchun uy-joy mavjudligi nafaqat moddiy farovonlik, balki ijtimoiy barqarorlik va ijtimoiy integratsiyaning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy nuqtai nazardan, uy-joy ehtiyoji bir nechta omillar orqali shakllanadi. Birinchidan, demografik omillar aholi sonining o’sishi, oilalar tarkibining o’zgarishi, urbanizatsiya jarayonlari bilan bog’liq. Aholi sonining ortishi va yosh oilalar ulushining ko’payishi uy-joyga bo’lgan talabni oshiradi. Ikkinchidan, iqtisodiy omillar, jumladan, aholi daromadlari darajasi, bandlik holati, ipoteka kreditlari mavjudligi va uy-joy narxlarining o’sishi uy-joyga bo’lgan real kirish imkoniyatlarini belgilaydi. Uchinchidan, ijtimoiy omillar, ya’ni ijtimoiy tengsizlik darajasi, hududiy rivojlanish tafovutlari hamda ijtimoiy qo’llab-quvvatlash mexanizmlarining rivojlanganligi muhim rol o’ynaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, uy-joy mavjudligi insonning xavfsizlik hissi, barqarorlik hissi hamda kelajakka ishonch tuyg’usini shakllantiradi. Uy-joy bilan ta’minlangan shaxslar o’zini jamiyatning to’laqonli a’zosi sifatida his qiladi, bu esa ularning ijtimoiy faolligi, mehnat unumdorligi hamda oilaviy munosabatlariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Aksincha, uy-joy muammosi

mavjud bo’lgan oilalarda stress darajasi yuqori bo’lishi, ijtimoiy moslashuv jarayoni qiyinlashishi hamda ijtimoiy muammolar kelib chiqishi mumkin.

Hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Uy-joy qurilishi yangi ish o’rinlari yaratilishiga, qurilish sanoati rivojlanishiga, infratuzilmaning kengayishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, qishloq hududlarida uy-joy qurilishi transport, kommunikatsiya, ta’lim va tibbiyot infratuzilmasining rivojlanishiga turtki beradi.

Zamonaviy ijtimoiy siyosatda uy-joy bilan ta’minlash quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi: davlat tomonidan ijtimoiy uy-joy qurilishi, subsidiyalar, ipoteka kreditlari, davlat-xususiy sheriklik loyihalari hamda ijtimoiy uy-joy fondlarini shakllantirish. Ushbu mexanizmlar ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi uchun uy-joyga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Xorazm viloyati misolida olib borilgan tahlillar shuni ko’rsatadiki, hududda ijtimoiy uy-joy dasturlarini amalga oshirish aholining turmush darajasini yaxshilash, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda hududiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, uy-joy bilan ta’minlash jarayonida moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, qurilish xarajatlarining oshishi, infratuzilma bilan bog’liq muammolar hamda ijtimoiy tanlov tizimini takomillashtirish zarurati mavjud.

Shunday qilib, ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining uy-joyga bo’lgan ehtiyoji kompleks ijtimoiy-iqtisodiy muammo bo’lib, uni hal etish davlat siyosati, iqtisodiy mexanizmlar, ijtimoiy dasturlar hamda hududiy rivojlanish strategiyalarining o’zaro uyg’un holda amalga oshirilishini talab etadi.

Xorazm viloyatida uy-joy bilan ta’minlash loyihalari tahlili

Xorazm viloyatida so’nggi yillarda:

1. arzon uy-joy massivlari qurilishi
2. ijtimoiy uy-joy dasturlari
3. subsidiya asosida uy-joy berish tizimi

keng yo’lga qo’yilgan.

Hududda uy-joy qurilishi quyidagi natijalarni berdi:

1. aholining uy-joy bilan ta’minlanganlik darajasi oshdi
2. yangi ish o’rinlari yaratildi
3. hududiy infratuzilma rivojlandi

Loyihalarni amalga oshirishdagi muammolar

Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini uy-joy bilan ta’minlash loyihalarini amalga oshirish jarayonida bir qator tizimli va hududiy muammolar kuzatiladi. Ushbu muammolar loyihalarning samaradorligiga, qamrov darajasiga hamda uzoq muddatli natijalariga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Birinchidan, moliyalashtirish bilan bog’liq muammolar asosiy to’siqlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy uy-joy qurilishi katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Davlat budjeti mablag’lari, kredit resurslari va investitsiya manbalari yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi ayrim hududlarda loyihalarning sekinlashishiga olib keladi. Bundan tashqari, qurilish materiallari narxining o’sishi loyiha qiymatini oshiradi va uy-joylarning yakuniy narxiga ta’sir ko’rsatadi.

Ikkinchidan, infratuzilma bilan bog’liq muammolar ham dolzarb hisoblanadi. Ayrim hududlarda uy-joy massivlari qurilishi bilan bir vaqtda transport, ichimlik suvi, elektr energiyasi,

gaz ta’minoti hamda ijtimoiy infratuzilma obyektlari yetarli darajada rivojlanmayapti. Bu esa uy-joy massivlarining yashash uchun to’liq qulay bo’lishiga to’sqinlik qiladi.

Uchinchidan, ijtimoiy tanlov tizimining shaffofligi va adolatligini ta’minlash masalasi muhim ahamiyatga ega. Ayrim holatlarda uy-joy olish uchun ariza berish, saralash va taqsimlash jarayonlarida byurokratik to’siqlar mavjudligi kuzatiladi. Bu esa ijtimoiy adolat tamoyillariga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin.

Taklif va tavsiyalar

Ijtimoiy uy-joy loyihalarining samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

Birinchidan, moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish zarur. Bunda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini kengaytirish, xalqaro moliya institutlari mablag’larini jalb qilish hamda ijtimoiy uy-joy qurilishiga investitsiyalarni rag’batlantirish muhim hisoblanadi.

Ikkinchidan, ijtimoiy uy-joy qurilishini hududiy rivojlanish dasturlari bilan integratsiyalash lozim. Uy-joy qurilishi bilan bir qatorda transport, kommunal xizmatlar, maktablar, tibbiyot muassasalari kabi infratuzilma obyektlarini kompleks rivojlantirish zarur.

Uchinchidan, uy-joy taqsimotida raqamli texnologiyalarni joriy qilish maqsadga muvofiq. Elektron ariza topshirish, ochiq reyting tizimi, avtomatlashtirilgan tanlov mexanizmlari ijtimoiy adolat va shaffoflikni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O’zbekiston Respublikasining Uy-joy kodeksi
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining uy-joy siyosatiga oid farmonlari
4. O’zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari
5. Davlat statistika qo’mitasi ma’lumotlari
6. Abdurahmonov Q. Ijtimoiy siyosat asoslari
7. Vahobov A. Ijtimoiy himoya tizimi
8. Karimova D. Ijtimoiy ish nazariyasi
9. Burkhanov U. Hududiy rivojlanish iqtisodiyoti
10. World Bank. Social Protection and Housing Policy Reports
11. UNDP. Human Development Reports
12. OECD. Housing and Social Policy Studies
13. Tursunov B. Ijtimoiy infratuzilma rivojlanishi
14. Xolmatov Sh. Uy-joy iqtisodiyoti
15. Rasulov A. Hududiy ijtimoiy dasturlar samaradorligi

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION METODLAR

Kutlimuratova Nargiza Rustamovna.

*Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi katta
o’qituvchisi*

nargizakutlimuratova994@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion metodlarning ahamiyati va ularning asosiy turlari tahlil qilinadi. Maqolada loyiha asosida o’qitish, aralash ta’lim, teskari sinf, gamifikatsiya va gamifikatsiya, STEM metodlari kabi pedagogik

yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. Innovatsion metodlarning o‘quvchilarning faolligi, ijodkorligi, tanqidiy fikrlashi va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi roli ta’kidlangan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda pedagoglar uchun amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim, innovatsion metodlar, STEAM metodi, gamifikatsiya, interfaol ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируется значение инновационных методов в современном образовательном процессе и их основные виды. Рассматриваются педагогические подходы, такие как обучение на основе проектов, смешанное обучение, перевернутый класс, геймификация, а также STEM-методы. Подчеркивается роль инновационных методов в развитии активности учащихся, креативности, критического мышления и навыков самостоятельного обучения. Кроме того, приведены практические рекомендации для педагогов по эффективной организации современного образовательного процесса.

Ключевые слова: современное образование, инновационные методы, STEAM-метод, геймификация, интерактивное обучение.

Abstract. This article analyzes the significance of innovative methods in the modern educational process and their main types. Pedagogical approaches such as project-based learning, blended learning, flipped classroom, gamification, and STEM methods are examined. The role of innovative methods in developing students’ engagement, creativity, critical thinking, and independent learning skills is emphasized. Additionally, practical recommendations are provided for educators to effectively organize the modern educational process.

Keywords: modern education, innovative methods, STEAM method, gamification, interactive learning.

Kirish. Bugungi kunda globallashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Jamiyat ehtiyojlariga mos, mustaqil fikrlay oladigan, kasbiy jihatdan yetuk va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash zamonaviy ta’limning asosiy maqsadiga aylangan. Bu esa ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan keng foydalanishni taqozo etadi. An’anaviy ta’limda bilimlarni tayyor holda berish ustuvor bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy ta’limda o‘quvchilarning faol ishtiroki, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan innovatsion metodlar ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish nafaqat ta’lim oluvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda, balki pedagoglarning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va ilg‘or pedagogik yondashuvlar o‘qituvchiga dars mashg‘ulotlarini tizimli, interaktiv va yuqori samaradorlik asosida tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida innovatsion metodlarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayoniga faol jalb qilinishini ta’minlash va ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish hamda ijodiy yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda jahon ta’lim amaliyotida interaktiv ta’lim texnologiyalari, muammoli o‘qitish, loyiha metodlari, klaster texnologiyasi, STEAM yondashuvi, gamifikatsiya kabi innovatsion usullar keng joriy etilmoqda. Masalan, interaktiv ta’lim texnologiyalari o‘quv

jarayonida o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi, o‘zaro fikr almashish va guruhdagi muloqot orqali bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Muammoli o‘qitish esa o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Loyiha metodlari ta’lim oluvchilarning ijodiy va amaliy ko‘nikmalarini oshirish, mustaqil izlanishlarga rag‘batlantirish imkonini beradi. Klaster texnologiyasi o‘quv materiallarini vizual tarzda tizimlashtirish, mavzulararo bog‘liqlikni ko‘rsatish va murakkab bilimlarni soddalashtirib yetkazishga xizmat qiladi. STEAM yondashuvi esa fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika sohalarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarda multidisipliner fikrlashni rivojlantiradi va real hayotdagi muammolarni hal qilishga tayyorlaydi. Gamifikatsiya esa o‘quv jarayonini o‘yin shaklida tashkil etish orqali motivatsiyani oshiradi va o‘quvchilarning faolligini sustkashlikka yo‘l qo‘ymasdan uyg‘otadi.

Metod va materiallar. **STEAM yondashuvi** – bu ta’lim metodikasi bo‘lib, unda beshta asosiy soha birlashtiriladi:

S – Science (Fan)

T – Technology (Texnologiya)

E – Engineering (Muhandislik)

A – Arts (San’atlar va ijodiy faoliyat)

M – Mathematics (Matematika)

STEAM yondashuvining maqsadi shuki, o‘quvchilarni faqat nazariy bilim bilan cheklab qo‘ymay, ularni **amaliy muammolarni hal qilish, kreativ fikrlash va integratsiyalashgan yondashuv** orqali o‘rgatishdir. [3]

Ushbu yondashuv o‘quvchilarda analitik fikrlash, muammolarni hal etish qobiliyati, ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. STEAM metodikasi orqali ta’lim oluvchilar nafaqat nazariy bilimlarga ega bo‘ladilar, balki ularni amaliy vazifalarni bajarishda qo‘llash, shuningdek, turli sohalaridagi bilimlarni integratsiyalashgan tarzda birlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu tariqa, STEAM yondashuvi o‘quvchilarning ijodiy potensialini rivojlantiradi, ularni zamonaviy jamiyat va kasbiy faoliyatga tayyorlaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, STEAM metodikasi o‘quvchilarda mustaqil izlanish va loyiha asosida o‘rganish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, bu yondashuv nafaqat STEM sohalaridagi bilimlarni, balki san’at va dizayn orqali keng qamrovli ijodiy yondashuvni ham rivojlantiradi. STEAM-ta’limi fanlararo yondashuv va loyiha asosidagi metodikani birlashtiradi. Uning asosiy g‘oyasi tabiiy fanlarni texnologiya bilan, muhandislikni ijodiyot bilan va matematikani amaliy faoliyat bilan integratsiya qilishdir. Gamifikatsiya – o‘quv jarayonini o‘yin elementlari orqali qiziqarli va motivatsion qilish usuli. Bu usulda o‘quvchilar bilim olishni raqobat, darajalar, ballar va mukofotlar orqali tajriba sifatida boshdan kechiradi. Gamifikatsiya yordamida murakkab mavzularni osonroq o‘rganish, faollikni oshirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Gamifikatsiyaning asosiy elementlari:

Ballar va reytinglar

Darajalar (level)

Badge va sertifikatlar

Missiya va topshiriqlar

Raqobat va hamkorlik

Innovatsion ta’lim usullari – bu zamonaviy texnologiya va metodlarni qo’llash orqali an’anaviy darslardan farq qiladigan ta’lim shakli. Ular o’quvchilarga real dunyo tajribasini beradi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Asosiy innovatsion usullar:

Blended learning (aralash ta’lim) – onlayn va oflayn o’qishni birlashtirish

Project-based learning (loyihaga asoslangan o’qitish) – o’quvchilar real loyihalar orqali o’rganadi

Flipped classroom (teskarilangan dars xonasi) – nazariyani uyda, amaliy mashqlarni darsda bajarish

STEAM / STEM metodlari – fan, texnologiya, muhandislik, matematika va san’atni birlashtirish

Digital tools va VR/AR – interaktiv simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar

Gamifikatsiya innovatsion usullarga qo’shilganda o’quv jarayoni yanada samarali bo’ladi. Masalan, loyiha asosida o’qitishda topshiriqlar “missiya” shaklida berilishi, ballar va badge orqali baholanishi mumkin. Flipped classroomda uy vazifalari o’yin shaklida bo’lishi, VR texnologiyalarda interaktiv simulyatsiyalar o’quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

Natija: Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion metodlar qo’llanilishi pedagogik jarayonni samarali va interaktiv qiladi. Tadqiqot va tahlillar shuni ko’rsatadiki:

- O’quvchilarning faolligi oshadi. Loyiha asosida o’qitish, teskari sinf va gamifikatsiya metodlari darslarda o’quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.
- Tanqidiy fikrlash va ijodkorlik rivojlanadi. STEM/STEAM yondashuvi va loyihalar o’quvchilarni muammolarni mustaqil va ijodiy hal qilishga o’rgatadi.
- Mustaqil o’rganish ko’nikmalari shakllanadi. Aralash ta’lim va teskari sinf metodlari o’quvchilarga o’z bilimlarini mustaqil o’rganish imkonini beradi.
- Ta’lim jarayoni individual ehtiyojlarga moslashadi. Innovatsion metodlar o’quvchilarning qobiliyat va qiziqishlariga qarab darsni moslashtirishga yordam beradi. [4]

Shu bilan birga, pedagoglar zamonaviy texnologiyalar va metodlarni qo’llash orqali ta’lim sifatini oshirish va o’quvchilarni kelajak kasblariga tayyorlash imkoniyatiga ega bo’ladi.

Xulosa. Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion metodlar nafaqat bilim berish, balki o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va mustaqil izlanish ko’nikmalarini rivojlantirishning samarali vositasidir. Loyiha asosida o’qitish, aralash ta’lim, teskari sinf, gamifikatsiya va STEM metodlari ta’lim jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi, o’quvchilarni hayotga tayyorlaydi. Shu bois, pedagoglar zamonaviy pedagogik metodlarni doimiy qo’llab, dars jarayonini yangilashga intilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva N. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Azizxo’jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
3. Z. Ashurova “Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyasidan foydalanish” Metodik qo’llanma . Buxoro:2020..

4. Xolmatov O., Saidahmedov N. Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.

5. Mavlonova R. Ta’lim jarayonida innovatsion metodlar. – Toshkent: O’qituvchi, 2020. 7. Usmonxo’jayev N. Zamonaviy ta’lim metodlari va ularning samaradorligi. – Toshkent, 2022.

TALABALAR TURIZM FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Eshchanova Xolida Xudayarovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Annotatsiya. Maqolada oliy ta’lim tizimida talabalarni turizm faoliyatiga tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil o’rganish faolligini oshirish hamda amaliy faoliyatga tayyorlash jarayonida raqamli vositalarning didaktik salohiyati asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiyalar, turizm faoliyati, pedagogik imkoniyatlar, kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy tayyorgarlik, raqamli ta’lim muhiti, innovatsion metodlar.

Аннотация. В статье научно анализируются педагогические возможности использования цифровых технологий в процессе подготовки студентов к туристической деятельности в системе высшего образования. Обосновывается дидактический потенциал цифровых средств в условиях цифровой образовательной среды для развития профессиональных компетенций студентов, повышения их активности в самостоятельном обучении и подготовки к практической деятельности.

Ключевые слова: цифровые технологии, туристическая деятельность, педагогические возможности, компетентностный подход, профессиональная подготовка, цифровая образовательная среда, инновационные методы.

Abstract. The article provides a scientific analysis of the pedagogical potential of using digital technologies in the process of preparing students for tourism activities in the higher education system. The didactic potential of digital tools in a digital learning environment is substantiated in terms of developing students’ professional competencies, increasing their independent learning activity, and preparing them for practical professional activity.

Keywords: digital technologies, tourism activity, pedagogical potential, competence-based approach, professional training, digital learning environment, innovative methods.

Zamonaviy globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi talablarni qo’ymoqda. Bugungi kunda oliy ta’limning asosiy vazifasi faqat bilim berish bilangina cheklanmay, balki talabalarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, ma’naviy yetuklik va shaxsiy mas’uliyatni shakllantirish orqali ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir [2]. Turizm (sayohat) faoliyati esa talabalarning dunyoqarashini kengaytirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ijtimoiy muloqot madaniyatini rivojlantirish hamda shaxsiy o’sishni ta’minlashda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo’lmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “turizm sohasi

nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarning tafakkuri va dunyoqarashini kengaytirishda muhim omil hisoblanadi”.

Ushbu yondashuv turizm faoliyatidan nafaqat kasbiy yo‘naltirilgan sohalarda, balki barcha ta’lim yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda vatanparvarlik, madaniy muloqot, ijtimoiy mas’uliyat kabi sifatlarni rivojlantirish vositasi sifatida samarali foydalanish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bois oliy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar asosida turizm (sayohat) faoliyatini pedagogik vosita sifatida tashkil etish va undan shaxsni rivojlantirish maqsadida foydalanish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur tadqiqot doirasida qo‘llaniladigan asosiy tushunchalarga aniqlik kiritish zarur.

Raqamli texnologiyalar – ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirishga xizmat qiluvchi elektron platformalar, axborot-kommunikatsiya vositalari, multimedia resurslar, onlayn xizmatlar hamda interaktiv dasturiy ta’minotlar majmuasidir. Pedagogik nuqtayi nazardan ular ta’limning individuallashuvi, interaktivligi va moslashuvchanligini ta’minlaydi.

Turizm faoliyati – turistik mahsulotlarni yaratish, tashkil etish, targ‘ib qilish va iste’molchiga yetkazib berish bilan bog‘liq kasbiy jarayonlar majmui bo‘lib, unda kommunikativlik, xizmat ko‘rsatish madaniyati, tashkiliy boshqaruv va raqamli vositalardan foydalanish muhim o‘rin tutadi.

Pedagogik imkoniyatlar – muayyan vosita yoki metodning ta’lim jarayonida shaxs rivojiga ta’sir ko‘rsatish, bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish hamda ta’lim samaradorligini oshirish salohiyatini ifodalovchi pedagogik kategoriya hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiya – talabaning tanlangan kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlarning integrativ majmui.

Raqamli ta’lim muhiti – ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiluvchi elektron platformalar, onlayn resurslar, raqamli kommunikatsiya vositalari va pedagogik texnologiyalar uyg‘unligidan tashkil topgan tizimli muhit bo‘lib, u talabalar faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi.

Pedagogik adabiyotlarda raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirishga xizmat qiluvchi innovatsion vositalar majmui sifatida talqin etiladi [6]. Ular ta’limni individuallashtirish, interaktivlikni ta’minlash, reflektiv faoliyatni kuchaytirish hamda mustaqil ta’limni qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda oliy ta’limni rivojlantirishga oid strategik hujjatlarda raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1]. Turizm faoliyati amaliy xarakterga ega bo‘lgani bois, uni o‘rgatishda modellashtirish, vizuallashtirish va real vaziyatlarni simulyatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan raqamli texnologiyalar ushbu jarayonlarni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Pedagogik tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalar quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- virtual ekskursiyalar orqali real turistik obyektlarni masofadan o‘rganish;
- elektron platformalar orqali turistik marshrutlarni loyihalash;
- raqamli xaritalar asosida hududiy tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- multimedia materiallar orqali kasbiy motivatsiyani oshirish;

- onlayn hamkorlik vositalari orqali jamoada ishlash kompetensiyasini shakllantirish [5].

Virtual ekskursiyalar orqali real turistik obyektlarni masofadan o’rganish – talabalar uchun makon va vaqt cheklovlarisiz turistik obyektlar bilan tanishish imkonini yaratadi. Bu usul vizual idrokni kuchaytiradi, kognitiv faollikni oshiradi hamda tajribaga asoslangan o’rganishni ta’minlaydi.

Elektron platformalar orqali turistik marshrutlarni loyihalash – talabalarni loyihaviy faoliyatga jalb etib, ularda rejalashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish va kreativ fikrlash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, nazariy bilimlarning amaliy qo’llanishini ta’minlaydi.

Raqamli xaritalar asosida hududiy tahlil ko’nikmalarini rivojlantirish – geografik axborotlarni tahlil qilish, taqqoslash va xulosalash malakalarini shakllantiradi. Bu esa talabalarni analitik fikrlash va professional qaror qabul qilishga tayyorlaydi.

Multimedia materiallar orqali kasbiy motivatsiyani oshirish – audio, video va interaktiv kontent talabalar qiziqishini kuchaytiradi, emotsional ta’sir orqali o’quv motivatsiyasini oshiradi va kasbiy o’zini anglash jarayonini faollashtiradi.

Onlayn hamkorlik vositalari orqali jamoada ishlash kompetensiyasini shakllantirish – virtual muhitda muloqot va hamkorlikni yo’lga qo’yish talabalarni ijtimoiy-kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi, mas’uliyat va jamoaviy qaror qabul qilish ko’nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim muhiti sharoitida tashkil etilgan o’quv jarayoni talabalarda mustaqil o’rganish, o’z-o’zini boshqarish, refleksiya, ijodkorlik va tanqidiy fikrlash kabi muhim shaxsiy sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi [7]. Turizm faoliyatida esa aynan ushbu sifatlar mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Chunki turizm sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassis doimiy muloqotda bo’ladi, nostandart vaziyatlarda tezkor qaror qabul qiladi va xizmat sifatini mustaqil boshqaradi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, turizm faoliyatini raqamli texnologiyalar asosida o’rgatish samaradorligini ta’minlovchi quyidagi pedagogik shartlar ajratib ko’rsatildi:

- raqamli texnologiyalarni tizimli va maqsadli qo’llash;
- o’qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish;
- ta’lim jarayonini loyihaviy va amaliy faoliyat bilan integratsiyalash;
- talabalar faoliyatida refleksiya va tahlil jarayonini yo’lga qo’yish [3].

Raqamli texnologiyalarni tizimli va maqsadli qo’llash ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Bunda raqamli platformalar (LMS tizimlari, virtual sinflar, onlayn kurslar), interaktiv dasturlar, multimedia resurslar hamda mobil ilovalardan tasodifiy emas, balki didaktik maqsadga muvofiq, o’quv mazmuni bilan uyg’unlashgan holda foydalanish nazarda tutiladi. Mazkur yondashuv talabalar bilimni chuqurlashtirish, ularning mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirish va individual o’quv trajektoriyalarini shakllantirish imkonini beradi. O’qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim sifatini belgilovchi yetakchi shartlardan biridir. Zamonaviy o’qituvchi nafaqat fan bo’yicha chuqur bilimga ega bo’lishi, balki raqamli vositalardan pedagogik jihatdan samarali foydalanish, onlayn va aralash ta’limni loyihalash, interaktiv metodlarni qo’llash hamda talabalarning raqamli faolligini boshqarish ko’nikmalariga ham ega bo’lishi zarur. Shu bois malaka oshirish kurslari, seminar-

treninglar va metodik qo‘llanmalar orqali o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini tizimli rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayonini loyihaviy va amaliy faoliyat bilan integratsiyalash turizm sohasiga xos kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali natija beradi. Talabalar uchun turistik marshrutlar yaratish, virtual ekskursiyalar loyihalash, raqamli reklama mahsulotlarini ishlab chiqish, onlayn bron qilish tizimlari bilan ishlash kabi amaliy topshiriqlarni tashkil etish ularning nazariy bilimlarini real kasbiy faoliyat bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Natijada talabalar nafaqat bilim egallaydi, balki amaliy tajriba orttiradi hamda bozor talablariga mos kompetensiyalarni rivojlantiradi. Talabalar faoliyatida refleksiya va tahlil jarayonini yo‘lga qo‘yish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Refleksiya jarayonida talabalar o‘z faoliyatini baholash, erishilgan natijalarni tahlil qilish, yuzaga kelgan muammolarni anglash va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash imkoniga ega bo‘ladilar. Bunda elektron portfoliolar, onlayn kundaliklar, bloglar, muhokama forumlari va diagnostik testlardan foydalanish refleksiv kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, mazkur pedagogik shartlarning o‘zaro uyg‘unligi turizm faoliyatini raqamli texnologiyalar asosida o‘rgatish jarayonining samaradorligini oshiradi, talabalarda kasbiy kompetensiyalarni barqaror rivojlantirish hamda ularni raqamli jamiyat sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlash imkonini beradi.

Ilmiy tahlillar va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar talabalarni turizm faoliyatiga tayyorlash jarayonida yuqori pedagogik salohiyatga ega bo‘lib, ta’lim jarayonining mazmuni va sifatini tubdan takomillashtirish imkonini beradi. Xususan, raqamli platformalar, virtual ta’lim muhitlari, interaktiv dasturlar hamda onlayn xizmatlardan foydalanish o‘quv jarayonining amaliy yo‘naltirilganligini kuchaytiradi, nazariy bilimlarning real kasbiy faoliyat bilan uzviy bog‘lanishini ta’minlaydi. Natijada talabalar turizm sohasiga xos bo‘lgan muloqot madaniyati, xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalari, muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish hamda mijozlar bilan ishlash kompetensiyalarini samarali egallaydilar.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish va moslashtirish imkonini yaratib, har bir talabaning qiziqishi, ehtiyoji va imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta’limni tashkil etishga xizmat qiladi. Bu esa talabalarda mustaqil o‘rganish, o‘zini o‘zi rivojlantirish va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda ularning shaxsiy faolligi va ijodiy salohiyatini oshiradi.

Shu boisdan, oliy ta’lim muassasalarida turizm yo‘nalishida ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish nafaqat zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri, balki raqamli iqtisodiyot sharoitida raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi va kasbiy yetuk mutaxassislarni tayyorlashning muhim sharti sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni puxta integratsiyalash esa turizm sohasining barqaror rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan inson resurslarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar talabalarni turizm faoliyatiga tayyorlash jarayonida katta pedagogik salohiyatga ega. Ular ta’lim jarayonining amaliy yo‘naltirilganligini kuchaytiradi, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi hamda shaxsiy faollikni oshiradi. Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida turizm yo‘nalishida ta’lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
3. Abdullaeva D.A. Raqamli ta’lim muhitida talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirish. – Toshkent: Universitet, 2021. – 172 b.
4. Ismoilov R., Yo‘ldoshev J. Pedagogika. Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 320 b.
5. Muslimov N.A. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2015. – 256 b.
6. Saidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2011. – 188 b.
7. Xodjayev B.X. Pedagogik innovatsiyalar. – Toshkent: Innovatsiya, 2018. – 204 b.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ)

Казимова Лейла Тахировна

и.о. доцент кафедры «Педагогика и психология»

Ургенчский государственный педагогический институт

E-mail: leylakazimova122002@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в трансформации современных педагогических подходов и инновационных методов обучения, а также их влияние на формирование профессиональных компетенций обучающихся. Особое внимание уделяется психологическим аспектам использования интеллектуальных систем в образовании: мотивации, когнитивному развитию, саморегуляции, формированию метакогнитивных навыков и профессиональной идентичности будущих специалистов. Обосновывается, что интеграция ИИ в образовательный процесс не только повышает его эффективность и индивидуализацию, но и требует учета психологических закономерностей развития личности, обучения и деятельности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогические подходы, инновационные методы обучения, профессиональные компетенции, образовательная психология, мотивация, саморегуляция.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda innovatsion ta’lim usullarini transformatsiya qilishdagi o‘rni, shuningdek ularning ta’lim oluvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga ta’siri yoritilgan. Ta’lim jarayonida intellektual tizimlardan foydalanishning psixologik jihatlariga, xususan motivatsiya, kognitiv rivojlanish, o‘zini o‘zi boshqarish, metakognitiv ko‘nikmalar hamda bo‘ljak mutaxassislarning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Sun’iy intellektni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish nafaqat uning samaradorligi va individuallashtirilishini oshirishi, balki shaxs rivojlanishi, ta’lim va faoliyatning psixologik qonuniyatlarini hisobga olishni ham talab etishi asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogik yondashuvlar, innovatsion ta’lim usullari, kasbiy kompetensiyalar, ta’lim psixologiyasi, motivatsiya, oʻzini oʻzi boshqarish.

Annotation. The article examines the role of artificial intelligence and digital technologies in transforming modern pedagogical approaches and innovative teaching methods, as well as their impact on the development of professional competencies among learners. Special attention is given to the psychological aspects of using intelligent systems in education, including motivation, cognitive development, self-regulation, the formation of metacognitive skills, and the professional identity of future specialists. It is substantiated that integrating artificial intelligence into the educational process not only enhances its effectiveness and individualization but also requires consideration of the psychological patterns of personality development, learning, and activity.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, pedagogical approaches, innovative teaching methods, professional competencies, educational psychology, motivation, self-regulation.

Введение

Современная система образования развивается в условиях цифровой трансформации, характеризующейся активным внедрением искусственного интеллекта, больших данных, онлайн-платформ и интеллектуальных обучающих систем. Эти изменения затрагивают не только техническую сторону организации обучения, но и саму сущность педагогического взаимодействия, роль преподавателя и обучающегося, а также психологические механизмы усвоения знаний и формирования профессиональных качеств личности.

С точки зрения психологии образование рассматривается как процесс развития когнитивных способностей, мотивационно-ценностной сферы и самосознания обучающегося. Поэтому анализ применения ИИ и цифровых технологий в педагогике требует междисциплинарного подхода, объединяющего педагогические и психологические концепции.

1. Искусственный интеллект и цифровые технологии в современных педагогических подходах

Использование искусственного интеллекта в образовании проявляется в адаптивных обучающих системах, автоматизированной диагностике знаний, аналитике учебных данных и персонализации образовательных траекторий. Эти технологии соответствуют конструктивистскому и личностно-ориентированному подходам, в которых обучающийся выступает активным субъектом учебной деятельности.

С психологической точки зрения важным преимуществом является учет индивидуальных различий в темпе обучения, уровне развития внимания, памяти и мышления. Адаптивные системы способны подстраивать содержание и сложность заданий под актуальную зону развития обучающегося, что способствует снижению учебной тревожности и повышению уверенности в собственных возможностях.

Цифровые технологии также поддерживают социально-когнитивный подход, так как онлайн-среда расширяет возможности для совместного обучения, коммуникации и формирования навыков сотрудничества, что является важным фактором профессиональной социализации.

2. Инновационные методы обучения на основе ИИ: психологический аспект

К инновационным методам, активно использующим ИИ, относятся:

- адаптивное обучение;
- обучение на основе анализа данных (learning analytics);
- виртуальные и дополненные обучающие среды;
- интеллектуальные тренажёры и симуляторы профессиональной деятельности;
- чат-боты и цифровые ассистенты.

С позиции когнитивной психологии данные методы способствуют развитию высших психических функций: аналитического мышления, способности к переносу знаний, принятию решений в условиях неопределенности. Использование симуляторов и виртуальных лабораторий позволяет моделировать профессиональные ситуации, что формирует у обучающихся операциональное мышление и профессиональные схемы действий.

С точки зрения мотивационной психологии интерактивность и наглядность цифровых технологий усиливают внутреннюю мотивацию к обучению, формируют познавательный интерес и ощущение личной значимости учебной деятельности. Однако при неконтролируемом использовании возможно снижение учебной самостоятельности, что требует педагогической поддержки развития саморегуляции и ответственности.

3. Формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации

Профессиональные компетенции включают не только знания и умения, но и личностные качества: ответственность, рефлексивность, коммуникативность, способность к обучаемости на протяжении всей жизни.

Искусственный интеллект способствует развитию следующих групп компетенций:

1. Когнитивные компетенции – умение анализировать информацию, работать с большими объемами данных, критически оценивать источники.

2. Метакогнитивные компетенции – планирование, контроль и оценка собственной деятельности, развитие навыков самообучения.

3. Социально-психологические компетенции – коммуникация в цифровой среде, работа в виртуальных командах, эмоциональный интеллект.

4. Профессионально-идентификационные компетенции – осознание своей роли в профессии, формирование профессионального «Я-образа».

Психология подчеркивает, что успешное формирование компетенций возможно только при активном включении обучающегося в деятельность и рефлексии собственного опыта. ИИ может выступать инструментом поддержки этого процесса, предоставляя обратную связь и индивидуальные рекомендации.

4. Психологические риски и ограничения применения ИИ в образовании

Наряду с преимуществами существуют и определенные психологические риски:

- снижение уровня живого межличностного общения;
- формирование зависимости от цифровых подсказок;
- перегрузка информацией и когнитивное истощение;
- ослабление эмпатии и эмоциональной чувствительности;
- опасность снижения внутренней мотивации при избыточной автоматизации контроля.

Поэтому интеграция ИИ в образовательный процесс должна сопровождаться психологически обоснованным педагогическим проектированием, направленным на сохранение гуманистического характера обучения и развитие личности обучающегося.

Заклучение

Искусственный интеллект и цифровые технологии становятся неотъемлемой частью современного образования, трансформируя педагогические подходы, методы обучения и систему формирования профессиональных компетенций. Их эффективное использование возможно лишь при учете психологических закономерностей обучения и развития личности.

Интеграция педагогики и психологии позволяет рассматривать ИИ не как замену преподавателю, а как интеллектуальный инструмент поддержки индивидуального развития обучающихся, повышения их мотивации, саморегуляции и профессионального самоопределения. В перспективе это способствует подготовке специалистов, способных к адаптации, критическому мышлению и непрерывному профессиональному росту в условиях цифрового общества.

Список литературы

1. Андреев А. А. Педагогика высшей школы в условиях цифровизации. – Москва: Юрайт, 2022.
2. Брушлинский А. В. Психология субъекта и обучение. – Москва: Институт психологии РАН, 2019.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. – Москва: Лабиринт, 2020.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. – Екатеринбург: Издательство УрФУ, 2021.
5. Иванов В. Г., Соловьев Д. А. Искусственный интеллект в образовании: теория и практика. – Санкт-Петербург: Питер, 2023.
6. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в современном образовании. – Москва: Просвещение, 2020.
7. Mayer R. E. Multimedia Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
8. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2021.
9. Zimmerman B. Self-Regulated Learning and Academic Achievement. – New York: Routledge, 2019.

INKLYUZIV TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Ruzimova Intizor Xujamuratovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada inklyuziv ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati keng qamrovda tahlil etilgan. Tadqiqotda inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga integratsiyasi, ularning maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan o’quvchilarning bilim olish jarayoniga ta’siri ochib berilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosida individual

yondashuvni amalga oshirish, pedagog faoliyatini samarali tashkil etish hamda ta’lim sifatini oshirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit soʻzlar: inklyuziv ta’lim, sun’iy intellekt, pedagogika, maxsus ehtiyoj, individual ta’lim, raqamli pedagogika.

Annotation. This scientific article provides a comprehensive analysis of the pedagogical significance of using artificial intelligence (AI) technologies in inclusive education. The study examines the theoretical foundations of inclusive education, the integration of AI technologies into the education system, and their impact on the learning process of students with special educational needs. Furthermore, the article scientifically substantiates the possibilities of implementing an individualized approach based on AI, effectively organizing pedagogical activities, and enhancing the quality of education.

Keywords: inclusive education, artificial intelligence, pedagogy, special needs, individualized learning, digital pedagogy.

Аннотация. В данной научной статье подробно проанализирована педагогическая значимость использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в инклюзивном образовании. В исследовании рассматриваются теоретические основы инклюзивного образования, интеграция технологий ИИ в образовательную систему, а также их влияние на процесс обучения учащихся с особыми образовательными потребностями. Кроме того, научно обоснованы возможности реализации индивидуализированного подхода на основе ИИ, эффективной организации педагогической деятельности и повышения качества образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, искусственный интеллект, педагогика, особые образовательные потребности, индивидуальное обучение, цифровая педагогика.

Kirish Hozirgi zamon ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo’lib, u inson kapitalini rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta’minlash hamda barqaror taraqqiyotga erishishda yetakchi rol o’ynaydi. Zamonaviy ta’lim siyosati shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan bo’lib, bunda har bir insonning ta’lim olish huquqi oliy qadriyat sifatida e’tirof etiladi. O’zbekiston Respublikasida ham ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar ta’lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va barcha qatlam vakillari uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishni ko’zda tutadi.

Xususan, O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunida[2] ta’lim olishda teng huquqlilik, kamsitishga yo’l qo’ymaslik hamda maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan shaxslar uchun zarur shart-sharoitlar yaratish davlat siyosatining muhim yo’nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mazkur qonunda inklyuziv ta’lim tushunchasi mustahkamlab qo’yilib, jismoniy yoki psixologik rivojlanishida cheklovlari bo’lgan shaxslarning umumiy ta’lim tizimida bilim olish huquqi kafolatlangan.

Shuningdek, O’zbekiston Respublikasi Nogironligi bo’lgan shaxslarning huquqlari to’g’risidagi Qonuni hamda BMTning Nogironlar huquqlari to’g’risidagi Konvensiyasi[1] inklyuziv ta’limni rivojlantirishning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Ushbu hujjatlarda nogironligi bo’lgan shaxslarning jamiyat hayotida, jumladan, ta’lim jarayonida to’liq va samarali ishtirok etishi uchun zarur sharoitlar yaratish davlatlarning asosiy majburiyati sifatida qayd

etilgan. Bu esa inklyuziv ta’limni nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va huquqiy ahamiyatga ega bo’lgan muhim yo’nalish sifatida e’tirof etishga asos bo’ladi.

Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi - har bir o’quvchini jamiyatning to’laqonli a’zosi sifatida shakllantirish, uning qobiliyat va imkoniyatlarini to’liq namoyon etishiga sharoit yaratishdan iboratdir. Bunda ta’lim jarayoni o’quvchilarning individual ehtiyojlari, rivojlanish darajasi va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Biroq amaliy tajriba shuni ko’rsatadiki, maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilar bilan ishlash pedagoglardan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, innovatsion fikrlash va moslashuvchan pedagogik yondashuvni talab qiladi.

Aynan shu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalari pedagogik jarayonni optimallashtirishning samarali vositasi sifatida namoyon bo’lmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi raqamli ta’lim vositalari o’quvchilarning individual ta’lim ehtiyojlarini aniqlash, shaxsiylashtirilgan ta’lim trayektoriyalarini ishlab chiqish, bilimlarni xolis baholash hamda pedagog faoliyatini yengillashtirish imkonini beradi. Bu esa inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish, ta’lim sifatini oshirish va maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilarning ta’lim jarayoniga to’liq integratsiyalashuvini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta’lim g’oyasi inson huquqlari va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslanib, har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlashni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvga ko’ra, bolalarning jismoniy, aqliy, sensor yoki psixologik rivojlanishidagi farqlardan qat’i nazar, ularning barchasi umumiy ta’lim muhitida teng sharoitlarda bilim olish huquqiga ega hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim nafaqat maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilarning ta’lim tizimiga integratsiyalashuvini ta’minlaydi, balki jamiyatda bag’rikenglik, hamkorlik va o’zaro hurmat muhitini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Pedagogika fanida inklyuziv ta’lim ta’lim jarayonini shaxsga yo’naltirilgan holda tashkil etishni talab etuvchi muhim pedagogik konsepsiya sifatida qaraladi. Bu jarayonda pedagog o’quvchilarning individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini va ehtiyojlarini chuqur tahlil qilgan holda ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarini tanlashi lozim. Aynan shu yondashuv inklyuziv ta’limning samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Inklyuziv ta’lim pedagogik adabiyotlarda quyidagi asosiy prinsiplar bilan tavsiflanadi[4]:

Individuallik prinsipi - har bir o’quvchining rivojlanish darajasi, bilimni o’zlashtirish sur’ati va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu prinsip maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilar uchun moslashtirilgan ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va individual yondashuvni amalga oshirishni talab qiladi.

Moslashuvchanlik prinsipi - ta’lim metodlari, shakllari va vositalarining xilma-xil bo’lishini taqozo etadi. Bu prinsipga muvofiq, an’anaviy dars usullari bilan bir qatorda interaktiv, raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanish inklyuziv ta’lim samaradorligini oshiradi.

Ijtimoiy integratsiya prinsipi - o’quvchilarning tengdoshlari bilan birgalikda ta’lim olish jarayonida ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantirish, muloqot madaniyatini shakllantirish va jamiyatga moslashuvini ta’minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta’lim sharoitida o’quvchi o’zini jamiyatning muhim a’zosi sifatida his qiladi.

Pedagogik qo’llab-quvvatlash prinsipi - o’qituvchi, psixolog va boshqa mutaxassislarning hamkorlikdagi faoliyati orqali o’quvchiga doimiy yordam ko’rsatishni nazarda

tutadi. Bu jarayonda o‘quvchining psixologik holatini qo‘llab-quvvatlash va uning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishini ta’minlash muhim hisoblanadi.

Mazkur prinsiplarni samarali amalga oshirishda raqamli texnologiyalar, ayniqsa sun’iy intellekt texnologiyalari alohida ahamiyat kasb etadi. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, moslashtirilgan ta’lim resurslarini taqdim etish hamda pedagogik jarayonni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi. Natijada inklyuziv ta’lim jarayoni shaxsga yo‘naltirilgan, moslashuvchan va samarali pedagogik tizimga aylanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari inson tafakkuriga xos bo‘lgan fikrlash, tahlil qilish, o‘rganish va qaror qabul qilish jarayonlarini modellashtirishga asoslangan zamonaviy raqamli texnologiyalar majmuini ifodalaydi. Ta’lim tizimida sun’iy intellekt o‘quv jarayonini avtomatlashtirish, optimallashtirish hamda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirish imkonini beruvchi muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

1-jadval

Sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik mohiyati

Asosiy jihatlar	Pedagogik mohiyati	Misollar
Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim	O‘quvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan o‘qitish	Adaptive learning platformalari, moslashtirilgan testlar
Moslashuvchan o‘qitish	Materiallarni o‘quvchi darajasiga qarab avtomatik sozlash	Interaktiv kurslar, o‘quv dasturlarida qiyinchilik darajasini o‘zgartirish
Ta’lim samaradorligini oshirish	Xatolarni tez aniqlash va o‘quv jarayonini optimallashtirish	Learning analytics, avtomatik baholash tizimlari
O‘qituvchining rolini transformatsiya qilish	O‘qituvchi mentor, yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchiga aylanadi	Chat-botlar yordamida mustaqil o‘rganish, masofaviy monitoring
Inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlash	Maxsus ehtiyojli o‘quvchilarni ta’lim jarayoniga kiritish	Matnni nutqqa aylantirish, ovozli yordamchilar, vizual qo‘llab-quvvatlash
Faol va mustaqil o‘rganishni rivojlantirish	O‘quvchining mustaqil faoliyatini rag‘batlantirish	Virtual tutorlar, interaktiv simulyatsiyalar
Ta’limda adolat va obyektivlik	Baholash va qaror qabul qilishda shaxsiy subyektivlikni kamaytiradi	Avtomatik test baholash, ma’lumotlarga asoslangan qarorlar

Pedagogik jarayonda sun’iy intellekt, avvalo, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini muntazam monitoring qilish imkonini beradi. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o‘quvchilarning

bilim darajasi, o’zlashtirish tezligi, faol ishtiroki va duch kelayotgan qiyinchiliklarini tahlil qilib, pedagogga aniq va tizimli ma’lumotlar taqdim etadi. Bu esa o’qituvchiga har bir o’quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatish va pedagogik qarorlarni ilmiy asoslangan holda qabul qilish imkonini yaratadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim mazmunini avtomatik moslashtirish imkoniyatiga ega. Bunda o’quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyati va rivojlanish darajasiga mos ravishda o’quv materiallari tanlanadi va taqdim etiladi. Inklyuziv ta’lim sharoitida bu jarayon maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilar uchun moslashtirilgan o’quv resurslarini yaratishda muhim ahamiyatga ega bo’lib, ta’lim jarayonining shaxsga yo’naltirilganligini ta’minlaydi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik mohiyati bilimlarni baholash va tahlil qilish jarayonida ham namoyon bo’ladi. An’anaviy baholash tizimlarida subyektivlik mavjud bo’lishi mumkin bo’lsa, sun’iy intellekt asosidagi baholash tizimlari o’quvchilarning bilimini xolis, tizimli va uzluksiz baholash imkonini beradi. Bu esa inklyuziv ta’limda adolatli baholashni ta’minlash hamda o’quvchilarning individual rivojlanishini aniq aks ettirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt texnologiyalari pedagogni texnik ishlar bilan band bo’lishdan ozod etib, ijodiy va tarbiyaviy faoliyatga ko’proq e’tibor qaratish imkonini beradi. O’qituvchi[3]:

2-jadval

Sun’iy intellektning pedagog faoliyatiga ta’siri

Yo’nalish	Mazmuni	Misollar
Pedagog faoliyatiga ta’siri	Sun’iy intellekt texnologiyalari pedagogni texnik ishlar bilan band bo’lishdan ozod qiladi va ijodiy, tarbiyaviy faoliyatga e’tibor qaratish imkonini beradi	Avtomatik test tekshirish, baholash tizimlari, o’quvchilar monitoringi
Individual ishlash imkoniyati	O’qituvchi o’quvchilar bilan individual ishlashga ko’proq vaqt ajratadi	Individual dars rejasi (ITR) bo’yicha ishlash, moslashtirilgan mashqlar
Pedagogik qaror qabul qilish	Qarorlar aniq ma’lumotlar va tahlil asosida qabul qilinadi	Learning analytics, o’quvchi rivojlanishini kuzatish tizimlari
Inklyuziv muhitni boshqarish	Inklyuziv ta’limdagi shaxslararo va ijtimoiy jarayonlarni samarali boshqarish	Maxsus ehtiyojli o’quvchilar uchun moslashtirilgan kontent, virtual yordamchilar
Muammolar / cheklovlar	- Texnik baza yetarli emas - Pedagoglarning SI bo’yicha malakasi past - Axloqiy va huquqiy masalalar	Zamonaviy kompyuter, dasturiy ta’minot, maxfiylik va ma’lumotlarni himoya masalalari

Bu muammolarni hal qilish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash va raqamli madaniyatni rivojlantirish zarur.

Umuman olganda, sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik mohiyati ta’lim jarayonini individuallashtirish, moslashuvchan va samarali tashkil etish imkoniyatlari bilan

belgilanadi. Ushbu texnologiyalar inklyuziv ta’lim tizimida pedagogik jarayonning sifatini oshirish, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish hamda ta’limning ijtimoiy ahamiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning asosiy yo’nalishlari

Individual ta’lim trayektoriyasini yaratish

Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o’quvchining bilim darajasi, o’zlashtirish tezligi va qiyinchiliklarini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan ta’lim rejasini ishlab chiqadi.

Maxsus ehtiyojli o’quvchilar uchun yordamchi vositalar

- ovozli yordamchilar;
- matnni nutqqa aylantirish texnologiyalari;
- vizual qo’llanmalar.

Bu vositalar o’quvchining mustaqil o’rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Baholash tizimini takomillashtirish

Sun’iy intellekt bilimlarni xolis, doimiy va tizimli baholash imkonini beradi. Bu inklyuziv ta’limda adolatli baholashni ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, **sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari inklyuziv ta’limning pedagogik samaradorligini oshiruvchi muhim vosita** hisoblanadi. Ularning asosiy afzalliklari shundaki, ular **ta’lim jarayonini individuallashtirish, pedagogning ish yukini yengillashtirish va maxsus ehtiyojga ega bo’lgan o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga** xizmat qiladi.

Individuallashtirish orqali SI o’quvchilarning qobiliyati, o’rganish tezligi va qiziqishlarini tahlil qiladi hamda har bir o’quvchiga moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi. Bu, ayniqsa, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun juda muhim, chunki ular uchun standart ta’lim dasturi ko’pincha mos kelmaydi. SI yordamida o’quvchilar o’z imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos tarzda bilim oladi, bu esa o’rganish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Inklyuziv ta’limda SIning qo’llanilishi maxsus ehtiyojga ega bolalarning ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, nutq yoki eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun ovozli va matnli vositalar, vizual yordamchilar va interaktiv simulyatsiyalar taqdim etilishi mumkin. Bu texnologiyalar o’quvchilarga o’z bilimlarini rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyaga erishishda yordam beradi[4].

Shu bilan birga, **ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish** imkoniyati ham mavjud. SI texnologiyalari pedagogik jarayonni tahlil qiluvchi va optimallashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bu o’quvchilarning individual yutuqlarini aniqlash, xatolarini tezkor tuzatish va o’qituvchiga muhim ma’lumotlar berish orqali ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Natijada, **sun’iy intellekt texnologiyalari inklyuziv ta’lim tizimini yanada adolatli, samarali va zamonaviy qilishda hal qiluvchi rol o’ynaydi**, va ularni oqilona qo’llash kelajakda ta’lim jarayonining yanada shaxsga yo’naltirilgan va samarali bo’lishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. BMTning Nogironlar huquqlari to’g’risidagi Konvensiyasi (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) —2006-yil 13 dekabrda qabul qilingan va 2008-yil 3 mayda kuchga kirgan xalqaro shartnoma.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni —2020-yil 15 oktyabrda qabul qilingan va 2021-yil 15 yanvardan kuchga kirgan.
3. Raxmiddinova, M. M., & Safarov, D. I. (2025). “Sun’iy intellektning ingliz tilini o‘rgatishdagi o‘rni”, *Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice*, Vol. 3 No. 8.
4. Nafasov D., Ruzimova I., Sayfullayeva I., Djabborova N., “Inklyuziv ta’lim. Gosptal pedagogika” Toshkent-2024 y/Booknomy print.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA INKLYUZIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Karimova Nilufar Boltaboyevna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsent v.b., p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasining ilmiy-nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sharoitida ta’lim jarayonini inklyuziv yondashuv asosida tashkil etishning dolzarbligi asoslab berilgan. Tadqiqot davomida raqamli ta’lim resurslari, interaktiv platformalar va assistiv texnologiyalar yordamida inklyuziv kompetensiyalarni shakllantirishning samarali metod va vositalari ishlab chiqilgan. Shuningdek, pedagoglarning raqamli va inklyuziv kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ta’lim sifatini oshirish imkoniyatlari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, inklyuziv ta’lim, inklyuziv kompetensiya, pedagogik metodika, axborot texnologiyalari, raqamli muhit, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В статье проанализированы научно-теоретические и практические основы методики развития инклюзивных компетенций в цифровой образовательной среде. Обоснована актуальность организации образовательного процесса на основе инклюзивного подхода в условиях современных информационно-коммуникационных технологий. В ходе исследования разработаны эффективные методы и средства формирования инклюзивных компетенций с использованием цифровых образовательных ресурсов, интерактивных платформ и ассистивных технологий. Также на научной основе раскрыты возможности повышения качества образования посредством развития цифровых и инклюзивных компетенций педагогов.

Ключевые слова: цифровое образование, инклюзивное образование, инклюзивная компетенция, педагогическая методика, информационные технологии, цифровая среда, инновационный подход.

Abstract. The article analyzes the scientific-theoretical and practical foundations of the methodology for developing inclusive competencies in a digital learning environment. The relevance of organizing the educational process based on an inclusive approach in the context of modern information and communication technologies is substantiated. In the course of the study, effective methods and tools for forming inclusive competencies through the use of digital educational resources, interactive platforms, and assistive technologies were developed. In addition, the possibilities of improving the quality of education by enhancing teachers’ digital and inclusive competencies are scientifically justified.

Keywords: digital education, inclusive education, inclusive competence, pedagogical methodology, information technologies, digital environment, innovative approach.

KIRISH.

Bugungi kunda globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ta’lim tizimiga chuqur kirib bormoqda. Raqamli ta’lim muhitining rivojlanishi ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, turli toifadagi o’quvchilar, jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo’lgan shaxslar uchun ham teng sharoitlar yaratishga xizmat qilmoqda.

Inklyuziv ta’lim konsepsiyasi barcha o’quvchilarning individual imkoniyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda sifatli ta’lim olishlarini ta’minlashga qaratilgan. Mazkur yondashuvni samarali amalga oshirishda pedagoglarning inklyuziv kompetensiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasining nazariy asoslarini yoritish, uning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan ibora

ASOSIY QISM

Raqamli ta’lim muhitining pedagogik imkoniyatlari bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn platformalar, elektron resurslar va interaktiv vositalar asosida tashkil etilgan o’quv makonidir. Mazkur muhit ta’lim jarayonini individuallashtirish, moslashuvchanlikni ta’minlash hamda o’quvchilarning faolligini oshirish imkonini beradi.

Raqamli ta’lim muhiti quyidagi pedagogik imkoniyatlarga ega

Ushbu imkoniyatlar inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Inklyuziv kompetensiya bu pedagogning turli imkoniyatlarga ega bo’lgan o’quvchilar bilan samarali ishlash, ularning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish hamda ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga qaratilgan bilim, ko’nikma va malakalar majmuasidir.

Inklyuziv kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- kognitiv komponent – inklyuziv ta’limga oid bilimlar;
- amaliy komponent – metodik va texnologik ko’nikmalar;
- kommunikativ komponent – samarali muloqot va hamkorlik;
- motivatsion komponent – ijobiy munosabat va kasbiy mas’uliyat;
- refleksiv komponent – o’z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish.

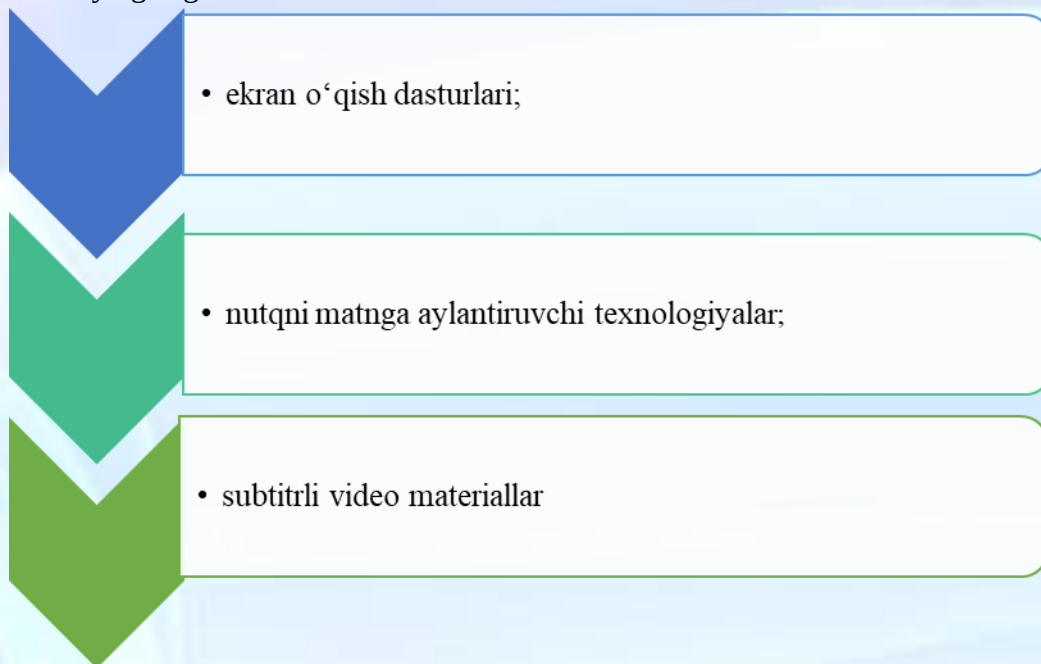
Raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi quyidagi pedagogik yondashuvlarga asoslanadi:

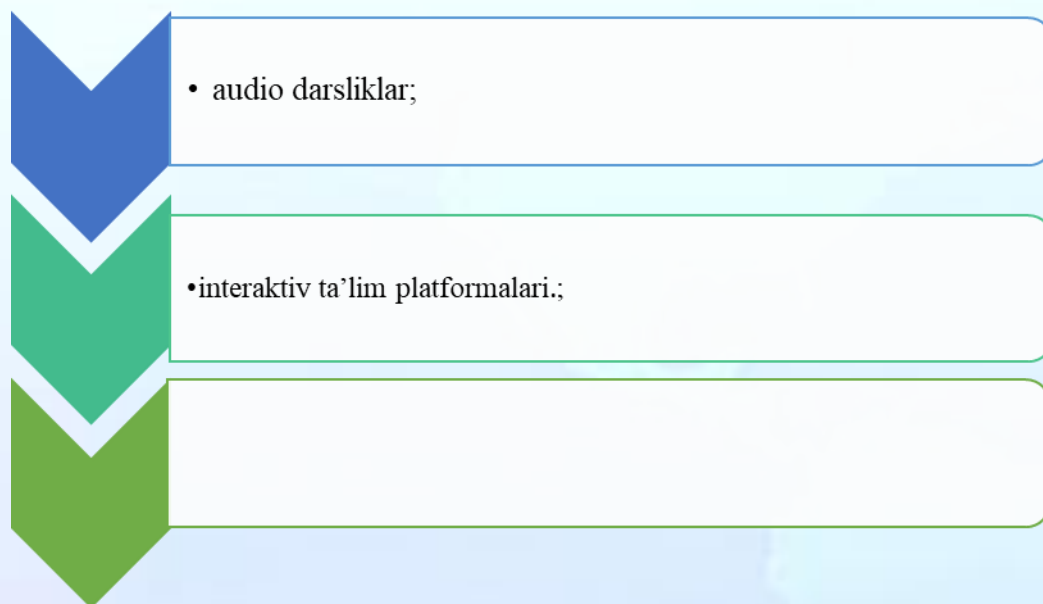
Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv har bir o’quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Raqamli platformalar yordamida moslashtirilgan o’quv materiallari, individual topshiriqlar va adaptiv testlar ishlab chiqiladi.

Differensial va adaptiv ta’lim metodlari raqamli vositalar yordamida o’quvchilarning bilim darajasiga mos ravishda turli murakkablikdagi topshiriqlar taqdim etiladi. Bu esa inklyuziv ta’limda barcha o’quvchilarning faolligini ta’minlaydi.

Interaktiv va kollaborativ metodlar onlayn forumlar, videokonferensiyalar, virtual guruh ishlari orqali o’quvchilarning ijtimoiylashuvi va hamkorlik ko’nikmalari rivojlantiriladi. Bu inklyuziv kompetensiyalarning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirishda quyidagi vositalar muhim ahamiyatga ega:

Mazkur texnologiyalar alohida ehtiyojlarga ega bo’lgan o’quvchilar uchun ta’lim jarayonini qulay va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Tadqiqot doirasida olib borilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko’rsatdiki, raqamli ta’lim muhitida inklyuziv metodikani qo’llash natijasida:

1. o’quvchilarning o’zlashtirish ko’rsatkichlari 25–30 % ga oshdi;
2. pedagoglarning inklyuziv kompetensiyalari sezilarli darajada rivojlandi;
3. o’quvchilarning ta’limga bo’lgan motivatsiyasi kuchaydi;
4. ijtimoiy moslashuv darajasi yaxshilandi.

XULOSA

Raqamli ta’lim muhitida inklyuziv kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va inklyuziv pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi ta’lim jarayonini individuallashtirish, o’quvchilarning ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va pedagogik samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur metodika pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, o’quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash va ta’lim sifatini yangi bosqichga ko’tarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, raqamli ta’lim muhitida inklyuziv metodikani keng joriy etish, pedagoglar malakasini oshirish hamda raqamli infratuzilmani mustahkamlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi.
2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 25-yanvardagi Inklyuziv ta’limni rivojlantirishga oid qarori.
3. Abduqodirov A.A. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Fan, 2022.
4. Muslimov N.A. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
5. Florian L. Inclusive Pedagogy: A Transformative Approach. – London: Routledge, 2019.
6. UNESCO. Inclusive Education and Digital Learning. – Paris, 2021.

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Togonova Shoxida Alisher qizi.

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya”

kafedrasi o‘qituvchisi p.f.f.d. (PhD)

shohidatogonova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati hamda uning o‘quvchilarda tafakkurni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil etilgan. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining o‘quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga ta’siri o‘rganildi. Shuningdek, ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik va psixologik metodlarning samaradorligi ochib berildi. Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammo yechish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, tafakkur, kognitiv rivojlanish, tanqidiy fikrlash, ta’lim jarayoni, o‘quvchi kompetensiyasi.

Аннотация. В данной статье анализируется значение компетентностного подхода в современной системе образования и его роль в развитии мышления учащихся. В ходе исследования изучалось влияние образовательного процесса, организованного на основе компетентностного подхода, на развитие логического, критического и творческого мышления учащихся. Также была выявлена эффективность современных педагогических и психологических методов, используемых в образовательном процессе. Результаты исследования показали, что занятия, организованные на основе компетентностного подхода, развивают у учащихся навыки самостоятельного мышления, решения проблем и принятия решений.

Ключевые слова: компетентностный подход, мышление, когнитивное развитие, критическое мышление, образовательный процесс, компетентность учащихся.

Abstract. This article analyzes the importance of the competency-based approach in the modern education system and its role in developing students' thinking. During the study, the impact of the educational process organized on the basis of the competency-based approach on the development of students' logical, critical and creative thinking was studied. The effectiveness of modern pedagogical and psychological methods used in the educational process was also revealed. The results of the study showed that classes organized on the basis of the competency-based approach develop students' independent thinking, problem-solving and decision-making skills

Keywords: competency-based approach, thinking, cognitive development, critical thinking, educational process, student competence.

Adabiyotlar tahlili: So‘nggi yillarda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosiy metodologik yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar kompetensiyani shaxsning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarining integratsiyasi sifatida talqin qiladilar.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda tafakkur o‘quvchilarning bilish faoliyatini **belgilovchi**

muhim kognitiv jarayon sifatida e’tirof etiladi.

Ko‘plab ilmiy manbalarda kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan bilimlarni shakllantirishga xizmat qilishi ta’kidlangan. Shu bilan birga, tafakkurni rivojlantirishda interfaol metodlar, muammoli ta’lim va refleksiya muhim o‘rin tutishi ilmiy asoslangan.

Zamonaviy ta’lim jarayoni inson salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bunda kognitiv kompetentlikni shakllantirish muhim o‘rin egallaydi. Axborot tez yangilanayotgan, kasbiy talablar muntazam o‘zgarib borayotgan hozirgi davrda talabalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biriga aylangan. Kognitiv kompetentlik nafaqat bilim darajasi, balki ongli faoliyat, tafakkur jarayonlari va shaxsiy intellektual faollikni ifodalovchi muhim sifatdir.

Ta’limda bu kompetentlikni shakllantirishga doir yondashuvlar orasida psixologik jihatlarining o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, kognitiv rivojlanish tafakkur, e’tibor, xotira, idrok kabi psixik funksiyalar bilan bevosita bog‘liqdir. Shuning uchun ham zamonaviy ta’limda psixologik yondashuvlar asosida o‘qitish metodlarini tanlash va qo‘llash kognitiv kompetensiyalarni muvaffaqiyatli shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada kognitiv kompetentlik tushunchasining mohiyati, uning tarkibiy qismlari, psixologik asoslari hamda zamonaviy ta’limdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarda kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarning samaradorligi psixologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi.

O‘zbekistonda kognitiv kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotlar: O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda kognitiv kompetentlikni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mahalliy olimlar ta’limda innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali talabalar tafakkurini rivojlantirish masalalarini tadqiq qilmoqda. Jumladan, O‘zbekistonda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va interfaol metodlarni keng qo‘llash kognitiv kompetentlikni oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanmoqda.

Biroq, amaliyotda mutaxassislar malakasining yetarli emasligi, o‘quv jarayonining eski metodologiyalarga bog‘lanib qolishi va talabalar motivatsiyasining pastligi kabi muammolar hali ham mavjud. Shu bois, psixologik yondashuvlarni rivojlantirish, o‘qituvchilarni muntazam malaka oshirishga jalb qilish hamda ta’lim jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan metodlarni kengaytirish zarurati ko‘rsatib o‘tilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’limda kognitiv kompetentlikni shakllantirishda psixologik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Kognitiv kompetentlik o‘zining tarkibiy qismlari orqali talabalar bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik metodlar, xususan, loyihaviy ta’lim, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va gamifikatsiya orqali bu jarayon samarali tashkil etiladi. Shu bilan birga, amaliyotda yuzaga keladigan psixologik muammolarni bartaraf etish uchun individual yondashuvlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash zarur. O‘zbekistonda ham ushbu sohada faol tadqiqotlar olib borilmoqda va amaliy tajribalar ortib bormoqda, biroq mavjud kamchiliklarni bartaraf etish yo‘lida yanada samarali strategiyalar ishlab chiqilishi lozim.

Metodlar tahlili

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil – pedagogik va psixologik adabiyotlarni o’rganish va umumlashtirish;

Kuzatish – o’quvchilarning dars jarayonidagi fikrlash faolligini aniqlash;

Suhbat va so’rovnomma – o’quvchilarning kompetensiyaviy topshiriqlarga munosabatini o’rganish;

Pedagogik tajriba – kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg’ulotlarni sinovdan o’tkazish.

Mazkur metodlar tafakkur rivojlanishining dinamikasini aniqlash hamda ta’lim jarayonining samaradorligini baholash imkonini berdi.

Natijalar tahlili: Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o’quvchilarning tafakkur faolligini sezilarli darajada oshirdi. O’quvchilar muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, o’z fikrini asoslab berish va kreativ yechimlar taklif etish ko’nikmalarini namoyon etdilar.

Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini kuchaytirib, mantiqiy va tanqidiy fikrlash darajasining oshishiga olib keldi. Tajriba natijalari kompetensiyaviy yondashuv tafakkurni rivojlantirishda samarali vosita ekanini tasdiqladi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarda tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv o’quvchilarning bilimlarni amaliy faoliyatda qo’llash, mustaqil va tanqidiy fikrlash, muammo yechish kompetensiyalarini shakllantiradi. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni keng joriy etish zarurligini ko’rsatadi.

Psixologik jihatdan qulay ta’lim muhitini yaratish:

O’quvchilarning ijodiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilishini rag’batlantiruvchi, emotsional jihatdan qo’llab-quvvatlovchi va stress omillaridan holi o’quv muhitini shakllantirish kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

O’qituvchilar uchun psixologik-pedagogik rivojlanish treninglarini tashkil etish:

Kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida o’qituvchining psixologik savodxonligi, kommunikativ madaniyati va pedagogik mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, o’qituvchilar uchun muntazam treninglar, seminarlar va malaka oshirish mashg’ulotlarini o’tkazish maqsadga muvofiqdir.

Raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanishni yo’lga qo’yish:

Sun’iy intellekt texnologiyalari, virtual laboratoriyalar va interaktiv ta’lim platformalaridan foydalanish orqali o’quvchilarning analitik tafakkuri va kognitiv faolligini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion mashg’ulotlarni tashkil etish tavsiya etiladi.

Ta’lim jarayonida psixologik yondashuvlarni tizimli joriy etish:

O’quvchilarning kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishda ularning individual psixologik xususiyatlari, qiziqishlari va bilish imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Shu bilan birga, o’qituvchilarning psixologik bilimlari hamda metodik tayyorgarligini oshirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Metakognitiv strategiyalarni ta’lim mazmuniga integratsiyalash:

O’quvchilar va talabalarda o’z fikrlash jarayonini anglash, nazorat qilish va baholash ko’nikmalarini shakllantirish maqsadida metakognitiv mashqlar, reflektiv topshiriqlar va o’z-o’zini tahlil qilishga yo’naltirilgan faoliyatlarni o’quv dasturlariga kiritish tavsiya etiladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish:

Kognitiv faollikni oshiruvchi interfaol ta’lim metodlari, jumladan muammoli ta’lim, klaster va konseptual xaritalar, “aqliy hujum”, munozara (debat) hamda loyiha asosida o’qitish usullaridan ta’lim jarayonida muntazam foydalanish samaradorlikni oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019.
 2. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
 3. Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O’zbekiston, 2018.
 4. Zimnyaya I.A. Kompetentnostniy podxod v obrazovanii. – Moskva: Logos, 2017.
 5. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2016.
 6. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq. – Toshkent: Fan, 2015.
- O’zbekiston Respublikasi Ta’lim to’g’risidagi Qonuni. – Toshkent, 2020.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA KASBIY STRESS MUAMMOSI

Yusupova Vasila Yangibayevna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi

vasila 091089@g.mail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarda kasbiy stress muammosi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Kasbiy stress tushunchasining mazmun-mohiyati, uning kelib chiqish sabablari hamda tarbiyachi shaxsiga psixologik va jismoniy ta’siri yoritib berilgan. Shuningdek, emotsional kuyish sindromining namoyon bo’lish xususiyatlari va uning ta’lim-tarbiya jarayoniga salbiy ta’siri ochib berilgan. Maqolada kasbiy stressni oldini olish va kamaytirishga qaratilgan individual hamda tashkiliy choralar asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: kasbiy stress, maktabgacha ta’lim tashkiloti, tarbiyachi, emotsional kuyish, psixologik zo’riqish, stressni oldini olish.

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется проблема профессионального стресса у воспитателей дошкольных образовательных организаций. Раскрывается сущность профессионального стресса, причины его возникновения, а также психологические и физиологические последствия для личности воспитателя. Особое внимание уделено синдрому эмоционального выгорания и его негативному влиянию на образовательный процесс. Также обоснованы индивидуальные и организационные меры по профилактике и снижению профессионального стресса.

Ключевые слова: профессиональный стресс, дошкольная образовательная организация, воспитатель, эмоциональное выгорание, психологическое напряжение, профилактика стресса.

Abstract

This article provides a scientific and theoretical analysis of the problem of professional stress among preschool education teachers. The essence of professional stress, its causes, and its

psychological and physiological effects on teachers are examined. Special attention is paid to emotional burnout syndrome and its negative impact on the educational process. The article also substantiates individual and organizational measures aimed at preventing and reducing professional stress.

Keywords: professional stress, preschool education institution, teacher, emotional burnout, psychological tension, stress prevention.

Kirish

Hozirgi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar pedagog xodimlar zimmasiga katta mas’uliyat yuklamoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat olib borayotgan tarbiyachilarning kasbiy faoliyati yuqori darajadagi hissiy zo’riqish bilan kechadi. Bolalar bilan doimiy muloqotda bo’lish, ularning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish tarbiyachidan katta sabr-toqat va psixologik barqarorlikni talab etadi.

Mazkur holatlar tarbiyachilarda kasbiy stressning yuzaga kelishiga sabab bo’lib, bu ularning sog’lig’i, ish samaradorligi hamda ta’lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, tarbiyachilarda kasbiy stress muammosini o’rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy stress - bu shaxsning mehnat faoliyati jarayonida yuzaga keladigan psixologik zo’riqish holati bo’lib, u tashqi va ichki omillar ta’sirida shakllanadi. Kasbiy stress pedagogik faoliyatda keng uchraydigan holatlardan biri hisoblanadi¹.

Pedagogik faoliyat stressga moyil kasblar qatoriga kiradi, chunki bu faoliyat doimiy muloqot, hissiy javobgarlik va ijtimoiy baholanish bilan bog’liq.

Maktabgacha ta’lim tarbiyachilarida kasbiy stress quyidagi holatlarda ko’proq kuzatiladi:

1. bolalar sonining ko’pligi;
2. ish yuklamasining ortiqchiligi;
3. hujjatlar bilan ishlashning murakkabligi;
4. vaqt yetishmasligi.

Kasbiy stressning vujudga kelishiga bir qator omillar ta’sir ko’rsatadi. Ularni shartli ravishda obyektiv va subyektiv omillarga ajratish mumkin.

Obyektiv omillarga:

- mehnat sharoitlarining murakkabligi;
- ish vaqtidan ortiqcha bandlik;
- moddiy rag’batlantirishning yetarli emasligi kiradi.

Subyektiv omillarga esa:

- shaxsning stressga chidamlilik darajasi;
- emotsional beqarorlik;
- o’ziga bo’lgan ishonchning pastligi kiradi.

Kasbiy stress tarbiyachining psixologik holatiga salbiy ta’sir ko’rsatib, quyidagi oqibatlariga olib kelishi mumkin:

- doimiy charchoq;
- asabiylashish;
- depressiv holatlar;
- emotsional kuyish sindromi.

Kasbiy stress tarbiyachining psixologik holatiga jiddiy salbiy ta’sir ko’rsatib, uning hissiy barqarorligi, ruhiy salomatligi va kasbiy faoliyati samaradorligining pasayishiga olib keladi. Uzoq vaqt davom etgan va boshqarilmagan stress natijasida tarbiyachilarda bir qator noxush psixologik holatlar yuzaga keladi. Birinchidan, doimiy charchoq holati kuzatiladi. Bu holat nafaqat jismoniy, balki ruhiy charchash bilan ham bog’liq bo’lib, tarbiyachining ishga bo’lgan qiziqishi va faolligini pasaytiradi. Doimiy charchoq diqqatni jamlash qobiliyatining susayishiga, xotira jarayonlarining zaiflashishiga hamda pedagogik faoliyatda xatolarning ko’payishiga sabab bo’ladi. Ikkinchidan, asabiylashish va emotsional beqarorlik holatlari kuchayadi. Stress ta’sirida tarbiyachi mayda vaziyatlarga nisbatan ham keskin munosabat bildirishi, sabrsiz va tez jahllanadigan bo’lib qolishi mumkin. Bu esa bolalar bilan muloqot jarayonida pedagogik etikaga zid holatlarning yuzaga kelishiga va sog’lom psixologik muhitning buzilishiga olib keladi. Uchinchidan, depressiv holatlar rivojlanishi mumkin. Kasbiy stressning uzoq davom etishi tarbiyachida o’ziga bo’lgan ishonchning pasayishi, umidsizlik, befarqlik, hayotdan qoniqmaslik kabi belgilar bilan namoyon bo’ladigan depressiv kayfiyatni shakllantiradi. Bu holat shaxsning ijtimoiy faolligini pasaytirib, kasbiy faoliyatdan qoniqmaslik hissini kuchaytiradi. To’rtinchidan, emotsional kuyish sindromi kasbiy stressning eng og’ir oqibatlaridan biri hisoblanadi. Emotsional kuyish tarbiyachining bolalarga nisbatan sovuqqon munosabatda bo’lishi, kasbiy vazifalarga befarqlik, o’z ishining ahamiyatini past baholash bilan tavsiflanadi. Ushbu sindrom ta’lim-tarbiya jarayonining sifatiga salbiy ta’sir ko’rsatib, tarbiyachining kasbiy faoliyatini davom ettirishiga to’sqinlik qiladi.

Shunday qilib, kasbiy stress tarbiyachining psixologik holatiga salbiy ta’sir etib, uning ruhiy salomatligi va kasbiy samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilarning psixologik farovonligini ta’minlashga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Emotsional kuyish sindromi tarbiyachining bolalarga nisbatan befarqlashuvi, kasbiy faoliyatga qiziqishning pasayishi bilan namoyon bo’ladi.

Kasbiy stressni kamaytirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish muhim:

- ❖ mehnat va dam olish rejimini to’g’ri tashkil etish;
- ❖ psixologik treninglar o’tkazish;
- ❖ jamoada sog’lom psixologik muhit yaratish;
- ❖ tarbiyachilarni moddiy va ma’naviy rag’batlantirish.

Kasbiy stressni kamaytirish va tarbiyachilarning psixologik farovonligini ta’minlash maktabgacha ta’lim tashkilotlarida muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun individual va tashkiliy darajada amalga oshiriladigan qator chora-tadbirlar mavjud.

Mehnat va dam olish rejimini to’g’ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachining ish yuklamasi me’yorlashtirilgan bo’lishi, ish vaqti va dam olish vaqti o’rtasida muvozanat saqlanishi lozim. Doimiy ortiqcha ish va yetarli dam olmaslik jismoniy va ruhiy charchoqqa olib keladi. Shu sababli ish jadvalini to’g’ri rejalashtirish, tanaffuslarga amal qilish hamda ta’til vaqtidan samarali foydalanish stress darajasini sezilarli kamaytiradi.

Psixologik treninglar o’tkazish kasbiy stressni boshqarishda samarali vosita hisoblanadi. Tarbiyachilarning psixologik farovonligi ta’lim sifati bilan bevosita bog’liq². Bunday treninglar tarbiyachilarda stressga chidamlilikni oshirish, emotsiyalarni nazorat qilish, muammoli vaziyatlarni to’g’ri hal etish ko’nikmalarini shakllantiradi.

Relaksatsiya mashqlari, autogen treninglar va muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan mashg’ulotlar tarbiyachilarning psixologik holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Jamoda sog’lom psixologik muhit yaratish kasbiy stressni kamaytirishda muhim omil hisoblanadi. Jamoa a’zolari o’rtasida o’zaro hurmat, hamkorlik va qo’llab-quvvatlash muhitining mavjudligi tarbiyachilarning ishga bo’lgan qoniqishini oshiradi. Rahbariyat tomonidan adolatli boshqaruv, ochiq muloqot va ijobiy munosabatlarning yo’lga qo’yilishi stressning oldini olishda muhim rol o’ynaydi.

Tarbiyachilarni moddiy va ma’naviy rag’batlantirish ularning kasbiy motivatsiyasini oshiradi. Mehnat natijalarini e’tirof etish, mukofotlash, faxriy yorliqlar bilan taqdirlash, shuningdek, kasbiy rivojlanish uchun sharoit yaratish tarbiyachilarda o’z ishiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Moddiy va ma’naviy rag’bat kasbiy stressni kamaytirib, pedagoglarning o’z kasbiga sodiqligini mustahkamlaydi. Emotsional kuyish sindromi uzoq davom etgan stress natijasida yuzaga keladi³.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy stressni kamaytirish bo’yicha kompleks yondashuv tarbiyachilarning ruhiy salomatligini saqlash, ta’lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish hamda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida samarali faoliyatni ta’minlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarida kasbiy stress muammosi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu muammoni o’z vaqtida aniqlash va bartaraf etish tarbiyachilarning kasbiy salomatligini saqlash, ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun maktabgacha ta’lim tizimida kasbiy stressni oldini olishga qaratilgan tizimli ishlarni yo’lga qo’yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduraxmonov F. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O’qituvchi, 2018. – 256 b.
2. G’oziyev E.G’. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – 312 b.
3. Karimova V.M. Pedagogik faoliyat psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 220 b.
4. Selye H. Stress without distress. – New York: Harper & Row, 1974. – 171 p.
5. Maslach C., Leiter M. The Truth About Burnout. – San Francisco: Jossey-Bass, 1997. – 186 p.
6. Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
7. Xolmatova M.A. Maktabgacha ta’lim tarbiyachilarida kasbiy zo’riqish muammolari // *Pedagogika va psixologiya* jurnali. – 2021. – №3. – B. 45–49.

TARBIYAVIY FANLARNI O’QITISHDA INKLYUZIV YONDASHUVNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARINING AHAMIYATI

Bayjanova Sadokat Ilxamovna

Urganch davlat pedagogika instituti o’qituvchisi

Annatsiya. Ushbu maqolada tarbiya fanini o’qitishda inklyuziv yondashuvning pedagogik-psixologik xususiyatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan. Tarbiyaviy fanlarni o’qitish texnologiyalarini ta’lim oluvchilarning holatidan ya’ni individual jixatiga binoan yondashish, differensial o’qitish jarayonlari haqida so’z boradi. Bugungi kun ta’limining asosiy

maqsadlaridan biri bo‘lgan inklyuziv ta’lim ishtirokchilarining o‘zaro hamkorlikda faoliyat olib borilishi va ijtimoiy hayotda hammaning o‘z o‘rniga ega bo‘lishi, asosiy jarayon sifatida rivojlanishidir.

Tayanch so‘zlar: integratsiya, differensiallashtirish, kognitiv tayyorgarlik, rubrikalashgan baholash, qadriyatlar, bilim, ko‘nikma, refleksiya, kooperativ ta’lim, insonparvarlik falsafasi.

Аннотация. В данной статье представлены сведения о педагогико-психологических особенностях инклюзивного подхода в преподавании предмета воспитание. Рассматриваются вопросы применения технологий обучения воспитательным дисциплинам с учётом индивидуальных особенностей и состояния обучающихся, а также процессы дифференцированного обучения. Одной из основных целей современного образования является развитие инклюзивного обучения, основанного на совместной деятельности его участников, обеспечении каждому своего места в социальной жизни и формировании полноценного участия в обществе.

Ключевые слова: интеграция, дифференциация, когнитивная подготовка, рубрикное оценивание, ценности, знания, навыки, рефлексия, кооперативное обучение, философия гуманизма.

Annotation. This article presents information on the pedagogical and psychological characteristics of an inclusive approach in teaching the subject of Moral Education. It discusses the application of teaching technologies for educational disciplines based on learners’ individual characteristics and conditions, as well as the processes of differentiated instruction. One of the main goals of modern education is the development of inclusive education through collaborative interaction among its participants, ensuring equal participation in social life and enabling everyone to have their own place in society.

Keywords: integration, differentiation, cognitive readiness, rubric-based assessment, values, knowledge, skills, reflection, cooperative learning, philosophy of humanism.

Kirish. Jahonda ta’lim tizimini insonparvarlik, teng imkoniyatlar va inklyuzivlik tamoyillari asosida takomillashtirishga qaratilgan islohotlar jadallik bilan olib borilmoqda. Bugungi globallashuv davrida har bir shaxsning ta’lim olish huquqini ta’minlash, jismoniy yoki ijtimoiy imkoniyatlari cheklangan o‘quvchilarni umumiy ta’lim muhitiga integratsiyalash — zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishiga aylandi.

Inklyuziv tarbiya jarayonida baholash va differensiallashtirish mexanizmlari o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida ishlaydi. Bu yondashuvda har bir o‘quvchining imkoniyatlari, o‘rganish sur‘ati va kognitiv tayyorgarlik darajasi inobatga olinadi. Maqsad — barcha o‘quvchilarni bir xil natijaga emas, balki shaxsiy rivojlanish yo‘liga yo‘naltirishdir. Shu bois, Tomlinson [8] tomonidan ilgari surilgan differensiallashtirish tamoyillari (mazmun, jarayon, natija, muhit) inklyuziv ta’lim uchun muhim asos hisoblanadi.

Misol uchun aytsak, mazmunni differensiallashtirishda o‘qituvchi tarbiya darsining asosiy g‘oyasini saqlagan holda, o‘quvchilar uchun turli murakkablikdagi matnlar, misollar yoki vizual materiallar taklif etadi. Ba’zi o‘quvchilar uchun soddalashtirilgan matn yoki misol ishlatiladi, boshqalar esa chuqur tahlil talab qiladigan material bilan ishlaydi. Bu yondashuv o‘quvchining shaxsiy kognitiv imkoniyatiga mos keladi va ishtirokni kuchaytiradi.

Jarayonni differensiallashtirish o‘quv faoliyatining turli shakllarini — guruh, juftlik, yakka tartibdagi ishlashni uyg‘unlashtirishni ko‘zda tutadi. Masalan, tarbiya mavzusida axloqiy vaziyatlarni tahlil qilishda ayrim o‘quvchilar muloqotga kirishish orqali, boshqalar esa yozma tahlil yoki chizma orqali o‘z fikrini ifodalaydi. O‘qituvchi bu jarayonda fasilitator bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Natijani differensiallashtirish o‘quvchilarga o‘z yutuqlarini turlicha ifoda etish imkonini beradi. Bir o‘quvchi yozma insho tayyorlasa, boshqasi plakat, yana biri video lavha yoki intervyu shaklida o‘z fikrini bildiradi. Bu yondashuv tarbiya darsidagi asosiy maqsad — o‘quvchining qadriyatlar tizimini mustaqil shakllantirish — bilan uyg‘unlashadi.

Muhitni differensiallashtirish esa o‘quvchilarning hissiy va ijtimoiy holatini qo‘llab-quvvatlashga qaratiladi. Sinfda tinch zonalar, vizual belgilar, yordamchi kartochkalar, individual muloqot uchun vaqt kabi elementlar yaratiladi. Bunday muhit o‘quvchining o‘zini xavfsiz his etishiga va faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Baholash mexanizmlarida esa shakllantiruvchi baholash (ingliz tilida formative assessment nomi bilan mashhur) tamoyili yetakchilik qiladi. Wiliam [6] ta’kidlaganidek, bunday baholashning mohiyati “keyingi qadam”ni ko‘rsatishda — o‘quvchi qaerda ekanini, qayerga borishini va qanday yo‘l bilan borishini aniqlashdadir. Hattie va Timperley [7] esa samarali qayta aloqa (feedback)ni “rivojlanish yo‘riqnomasi” sifatida baholaydi. Shu bois, tarbiya darslarida baholash jarayoni jarayonning o‘ziga aylanishi lozim: o‘quvchi nafaqat natijani, balki o‘zining o‘sish dinamikasini ham kuzatadi.

Loreman va hammualliflari [9] bunday yondashuvni inklyuziv madaniyat bilan bog‘laydi: o‘qituvchi baholashni nazorat emas, rivojlantiruvchi muloqot vositasi sifatida ko‘radi. Natijada o‘quvchilar bahodan qo‘rqmaydi, aksincha uni o‘sish imkoniyati deb biladi.

Skandinaviya tajribasi ham shuni ko‘rsatadiki, differensiallashtirish va shakllantiruvchi baholash — bu nafaqat metodik qaror, balki maktab qadriyati. Har bir bola muvaffaqiyatga erishishi mumkin, degan ishonch tarbiya fanining asosiy falsafasiga aylanadi [3].

Quyidagi jadval bu mexanizmlarning uyg‘unlashgan ko‘rinishini ifodalaydi:

Jadval 1.1. Tarbiya darsida differensiallashtirish va baholash uyg‘unligi

Yo‘nalish	Amaliy moslashtirish	Baholash usuli	O‘quvchi roli	O‘qituvchi roli
Mazmun	Qisqartirilgan yoki boyitilgan matnlar	Mezonga mos rubrik	O‘zini baholash	Yo‘naltiruvchi
Jarayon	Guruh, juftlik va individual ishlash	Kuzatuv varaqalari	Refleksiya yozuvi	Fasilitator
Natija	Tanlovli mahsulot (esse, plakat, video)	“Keyingi qadam” feedback	Mahsulot himoyasi	Kouch
Muhit	Tinch zonalar, vizual qo‘llov	Doimiy mikro-feedback	Hamkorlik qoidalar	Moderator

Ushbu tizimning mohiyati shundaki, har bir o’quvchi o’z o’sish trayektoriyasiga ega bo’ladi. Shakllantiruvchi baholash orqali o’quvchi o’z kuchli va zaif tomonlarini ko’radi, differensial topshiriqlar orqali esa o’ziga mos yo’lni tanlaydi. Natijada inklyuziv ta’lim shunchaki “moslashtirilgan” emas, balki adolatli, rivojlantiruvchi va har bir shaxsni qamrab oluvchi ta’lim modeliga aylanadi.

Inklyuziv tarbiya jarayonida psixologik xavfsizlik o’quvchi ovozinining tabiiy natijasidir. Agar bola o’z fikrini erkin ayta olsa, bu sinfda ishonch va hamjihatlik madaniyati mavjudligidan dalolat beradi. Bandura nazariyasidagi “ijtimoiy o’rganish” bu yerda aynan o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi ishonchli aloqada namoyon bo’ladi: o’qituvchi konstruktiv muloqotni ko’rsatadi, o’quvchi esa bu modelni o’z xatti-harakatiga tatbiq etadi [2]. Tarbiya darsida bunday muloqot orqali bolalar nafaqat axloqiy tushunchalarni o’rganadi, balki ijtimoiy o’zaro munosabatlarni ham anglay boshlaydi — bu esa “o’rganishning ichki mexanizmi”ni faollashtiradi.

Florian va Black-Hawkins fikricha, inklyuziv o’qituvchi “farqlilikni darsning muammosi emas, balki boyligi” sifatida ko’radi [1]. Tarbiya fanida bu ayniqsa muhim, chunki turli dunyoqarash va oilaviy qadriyatlar bilan kelgan o’quvchilar o’z fikrlarini baham ko’rganida, sinf kichik jamiyat modeliga aylanadi. Bu muhitda adolat faqat baholash mezoni emas, balki o’zaro hurmatning psixologik asosi bo’ladi.

Rix (2013) “inklyuziya shunchaki imkon yaratish emas, balki ijtimoiy adolatni o’rgatish vositasi” deb ta’riflaydi [4]. Shu bois, o’quvchi ovozinini faollashtirish faqat “fikir bildirish” emas, balki shaxsni tarbiyalashning psixologik mexanizmi hisoblanadi. O’quvchi o’z fikrini aytishdan qo’rqmasa, bu sinfda psixologik xavfsizlik shakllanganini bildiradi.

Ainscow (2008) fikricha, inklyuziv sinfda pedagogik yondashuv “yordam beruvchi emas, kuchaytiruvchi” bo’lishi kerak — bu shaxsning qadrini oshiradi, o’zini foydali his qilish hissini beradi [10]. Masalan, tarbiya darsida o’qituvchi “Men kimman?” yoki “Menga nima uchun ishonishadi?” kabi savollar orqali o’quvchini o’z o’rni haqida o’ylashga undaydi. Bu savollar o’quvchi ichki motivatsiyasini qo’zg’atadi, lekin hech kimni majbur qilmaydi — bu erkin tanlov asosidagi refleksiya shaklidir.

Biroq Yevropa Agentligi (2014) hisobotlarida ko’rsatilganidek, inklyuziv muhitda adolatli tizim faqat o’qituvchi harakati bilan emas, balki institutsional darajadagi qo’llov — resurs, tayanch xizmatlar, va ijtimoiy sheriklik orqali ta’minlanadi [5]. Agar bu tizim yo’q bo’lsa, o’qituvchi yondashuvi sustlashadi, o’quvchilar o’rtasidagi psixologik tenglik buziladi. Shu sababli, tarbiya fanida inklyuzivlik — bu faqat sinf ichidagi jarayon emas, balki maktab madaniyatining umumiy ko’zgusidir.

Tarbiya fanining o’ziga xosligi shundaki, u abstrakt tushunchalarga, qadriyat va xulq-atvor masalalariga tayanadi. Masalan, “adolat”, “vijdon”, “hurmat” kabi mavzularni tushuntirishda faqat og’zaki izoh yetarli bo’lmaydi. UDL bu jarayonda turli ifoda kanallaridan foydalanishni taklif etadi — video lavhalar, infografikalar, sahnalashtirish, ovozli hikoyalar orqali tushunishni yengillashtirish mumkin. CAST (Center for Applied Special Technology) qo’llanmalari [12] bu nazariyani amaliy darajaga olib tushadi: matnni soddalashtirish, lingvistik qo’llovlar (masalan, murakkab so’zlar uchun glosariy), differensial topshiriqlar, va tanlovli faoliyatlar o’quvchining shaxsiy ishtirokini kuchaytiradi.

Tarbiya darsida ko‘p usulda ifoda (multiple means of representation) — bu o‘quv materialini faqat o‘qish orqali emas, balki ko‘rish, eshitish, his qilish orqali tushunishdir. Masalan, “empatiya” mavzusida film parchalari, sahna ko‘rinishlari yoki interaktiv suratlar orqali hissiy tahlil amalga oshiriladi. Bu vizual va audial kanallar o‘quvchining emotsional idrokini faollashtiradi, shu orqali mavzuning mazmuni chuqurroq anglanadi.

Yevropa Agentligi tomonidan ishlab chiqilgan “Inclusive Teacher Profile” modeli [11] o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini to‘rt asosiy blok orqali ifodalaydi: qadriyatlar, bilim, ko‘nikma va refleksiya. Tarbiya fanida bu bloklar quyidagi ma’noni oladi:

Qadriyatlar – inklyuzivlik, adolat, inson qadrini tan olish, bag‘rikenglik;

Bilim – psixologik-pedagogik nazariyalar, moslashtirilgan metodikalar;

Ko‘nikma – darsni dizayn qilish, hamkorlikni tashkil etish, ijtimoiy muammolarni tahlil qilish;

Refleksiya – o‘z faoliyatini tahlil qilish va dars jarayonini qayta loyihalash.

Bu bloklar bir-birini to‘ldiradi va o‘qituvchining moslashuvchan pedagogik tizimini yaratadi. Natijada, o‘qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki sinfning ijtimoiy-psixologik muhitini boshqaruvchi shaxsga aylanadi.

Inklyuziv ta’lim g‘oyasining nazariy tahlili shuni ko‘rsatadiki, u insonparvarlik falsafasi, sotsial konstruktivizm va faoliyat nazariyasiga tayanadi. Tarbiya fani kontekstida bu yondashuv shaxsning ijtimoiy tajribasini hurmat qilish, o‘z fikrini erkin bildirish va o‘zaro munosabatlarda adolatni anglash imkonini beradi. Inklyuziv pedagogika ta’limni “hamma uchun ochiq jarayon” sifatida talqin etadi va bu orqali o‘quvchi shaxsining qadrini tan olish hamda o‘z imkoniyatlari doirasida faol bo‘lishini ta’minlaydi.

Tarbiya fanida inklyuziv metodlarning didaktik mohiyati ularning insonparvarlik mazmuni bilan uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Kooperativ ta’lim, reflektiv suhbat, differensial yondashuv kabi metodlar o‘quvchilarning o‘zaro hamkorlik, tahlil va empatiya ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu metodlar nafaqat bilim berish vositasi, balki ijtimoiy muloqot, axloqiy qaror qabul qilish va o‘zini ifoda etish uchun muhim pedagogik maydonni shakllantiradi. Tarbiya fanining maqsadi – insonni jamiyatda mas’ul, bag‘rikeng va faol subyekt sifatida shakllantirish – aynan shu metodlar orqali amaliy ifodasini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring Inclusive Pedagogy. // British Educational Research Journal. – 2011. – Vol. 37(5). – P. 813–828.
2. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1986. – 544 p.
3. Haug P. Inclusive Education in Norway. // Scandinavian Journal of Disability Research. – 2017. – Vol. 19(3). – P. 177–193.
4. Rix J. Must Inclusion Be Special? – London: Routledge, 2013. – 202 p.
5. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Inclusive Education in Europe: Key Messages. Odense, 2014.
6. Wiliam D. Embedded Formative Assessment. – Bloomington, IN: Solution Tree, 2011.
7. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research. – 2007. – Vol. 77(1). – P. 81–112.

8. Tomlinson C.A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms (2nd ed.). – Alexandria, VA: ASCD, 2001.
9. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. Inclusive Education: A Practical Guide to Supporting Diversity in the Classroom (2nd ed.). – London: Routledge, 2010.
10. Ainscow M., Miles S. Making Education for All Inclusive // Prospects. – 2008. – Vol. 38. – P. 15–34.
11. European Agency. Teacher Education for Inclusion: Profile of Inclusive Teachers. – Odense, 2012.
12. CAST. Universal Design for Learning Guidelines Version 2.2. – Wakefield, MA: CAST, 2018.

ERKIN SAMANDAR ASARLARIDAGI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYASH G‘OYALARINING PEDAGOGIK TAHLILI.

Allanazarova Zulayho Baxrom qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Erkin Samandarningning hayoti va ijodi yo‘li, shoir ijod namunalarning badiiy-g‘oyaviy tahlili berilgan. Shuningdek, Erkin Samandar asarlarining mazmun mohiyati, pedagogik-didaktik tahlili va she‘rlari mazmunining ifodalanishi haqida alohida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Erkin Samandar ijodi, mana‘viy axloq, pedagogik-didaktik tahlil, ijodkor, asarlar mazmuni, tarbiya, ijodkor.

Аннотация. В данной научной статье представлен художественно-идеологический анализ жизни и творчества Эркина Самандара, примеры из творчества поэта. Также представлены особые размышления о сути содержания, педагогико-дидактическом анализе произведений Эркина Самандара, выражении содержания его стихотворений.

Ключевые слова: Творчество Эркина Самандара, нравственная этика, педагогико-дидактический анализ, творец, содержание произведений, образование, творец.

Annotation. This scientific article presents an artistic and ideological analysis of the life and work of Erkin Samandar, examples of the poet's work. It also presents special thoughts on the essence of the content, pedagogical and didactic analysis of Erkin Samandar's works, and the expression of the content of his poems.

Keywords: Erkin Samandar's work, moral ethics, pedagogical-didactic analysis, creator, content of works, education, creator.

Hozirgi kunda Xorazm adabiy muhitining adabiyotda ham shu bilan birga pedagogikada ham kitobsevar yoshlarni tarbiyalashda o‘rni beqiyosdir. Xorazm — o‘z tarixida ko‘plab alloma va mutafakkirlarni yetishtirgan o‘lka. Ularning asarlarida ma’naviy dunyoqarash, o‘qitish, tarbiyalash va inson kamoloti, unib – o‘sishi, ilm olish, uztozga hurmat, oilaga sadoqat, farzand tarbiyasi haqidagi turli – tuman g‘oyalar muhim o‘rin tutadi.

Ko‘p tug‘ilgan ko‘hna voha shuhratin olam bilar,

Ko‘p zamondin ko‘p shuaro unga ash‘or bitdilar,

Dong‘ini men ham jahonga kuylabon aytgim kelar,

Xorazm farzandiman men, Xorazm farzandiman.

Ushbu to’trikda insonning ona vataniga, kindik qoni to’kilgan zaminga muhabbati go’zal tarzda bayon etilgan, she’riyat shinavdalariga yaxshi tanish, yaratilganiga o’ttiz yoshdan oshgan bo’lsada, hamon go’zal vohamiz sha’niga bitilgan faxriya tarzida yangrayotgan, eldoshlarimiz yuragidan chuqur joy olgan ushbu misra muallifi – o’zbek adabiyoti rivojiga munosib hissa qo’shib kelgan taniqli shoir, yozuvchi, dramaturg va publistit Erkin Samandardir.

Erkin Samandar 1935 yilda ayni Navro’z ayyomi boshlanib, avj pallaga kiradigan 22 martda Xonqa tumanidagi Navxos qishlog’ida tug’ilgan. Keyinchalik oilasi Xiva tumanidagi Go’ja qishlog’ida yashagan. Qishloq maktabini tugatib, Xorazm davlat pedagogika institutining o’zbek tili va adabiyoti fakultetiga o’qishga kiradi va uni 1957 yilda bitkazib, Qo’shko’pir tumanidagi Beruniy nomli maktabda o’z mutaxassisligi bo’yicha yoshlarga saboq bera boshlaydi. Adabiyotga bo’lgan havas, ijodkor bo’lish orzusi uni o’qituvchilikdan Urganch tumani gazetasiga olib keldi.

Shu yerda qalamini charxlab ijodining sirli olamiga umid va ishonch bilan kirib kelgan. Keyinchlik “Xorazm haqiqati” gazetasida, respublikamizning boshqa ommaviy axborot vositalarida va boshqa nufuzli vazifalarda sadoqat bilan xizmat qildi.

Ijodkor asarlari orqali shakllantiriladigan milliy qadriyatlar:

1. Oila va ajdodga hurmat

“Ona yurak” hikoyasida ona siymosi orqali milliy urf-odatlariga, oilaviy qadriyatlarga sodiqlik targ’ib qilinadi. Bu holat bugungi yoshlar orasida mustahkam oila g’oyasini kuchaytiradi.

2. Vatanparvarlik va sadoqat

Erkin Samandarning ayrim asarlarida bevosita urush, qahramonlik mavzusi ko’tarilmasa-da, qahramonlar o’z hayot yo’li orqali vatanga sadoqatni namoyon etadi. Ular qiyinchilikdan qochmaydi, yurt, jamiyat, oila oldidagi burchini ado etadi.

3. O’zlikni anglash va milliy g’urur

Adib asarlarida milliylik zamirida ifodalangan qadriyatlar talabaning o’ziga savol berishiga sabab bo’ladi: “Men kimman?”, “Men qanday oiladan, millatdanman?”, “O’zligimni qanday qadrlayapman?”

Bunday savollar talabaning milliy o’zini anglash jarayonini kuchaytiradi.

4. Mehnat va halollik — milliy iftixor

Erkin Samandar qahramonlari mehnatkash, halol, oddiy odamlar — bu xalqning asosiy qatlamini tashkil etadi. “Ko’ngil ko’zlari” yoki “Sadoqat”dagi personajlar orqali muallif halollik va fidoyilikni qadrlaydi. Talabalar bu orqali o’z kasbi, kelajagi haqida fikrlay boshlaydi.

5. Odob-axloq va kamtarlik

Milliy mentalitetimizda katta-kichikka hurmat, odob, kamtarlik — ajralmas qadriyatdir. Erkin Samandar asarlarida bu jihatlar hayotiy voqealar orqali tasvirlangan. Qahramonlar og’ir so’z aytishdan, kibrdan, beodoblikdan tiyiladilar — bu esa o’quvchiga bevosita namuna bo’lib xizmat qiladi.

Erkin Samandar asarlarining o’ziga xosligi shundaki, ular o’quvchini faqat axloqiy jihatdan emas, balki chuqur ruhiy — psixologik darajada ham ta’sirlantiradi. Tarbiya jarayonida bunday ta’sirchanlik o’ta muhim omil hisoblanadi. Chunki yoshlar, xususan talabalar — hayotiy yo’lini izlayotgan, o’z pozitsiyasini shakllantirayotgan, qalbi sezgir va ruhiy jihatdan ta’sirchan

bosqichda bo’ladilar. Erkin Samandar asarlaridagi ruhiy-psixologik kuch aynan shu yosh auditoriyaga mo’ljallangandek tuyuladi.

Adib asarlarining psixologik kuchi, avvalo, haqiqatga yaqinlik bilan bog’liq. Hikoyalardagi voqealar, qahramonlar, muammolar, qarorlar — hammasi hayotdan olingan. Bu o’quvchini asarga tortadi, undagi obrazlar bilan o’zini qiyoslashga, ichki tahlil qilishga undaydi. Bu holat esa nafaqat fikrni, balki tuyg’uni, qalbni ham tarbiyalaydi.

Erkin Samandar ruhiy holatlarni badiiy tasvirlashda mohir. U mehr, sadoqat, vijdon azobi, yolg’izlik, sabr, kechirim, iztirob kabi holatlarni tafsilotlari bilan ochib beradi. Talaba o’quvchi bu holatlarni kitob orqali emas, ichki his-tuyg’ulari bilan “yashaydi”. Shu sababli adib asarlari tarbiyada sof ruhiy darslik bo’la oladi.

Erkin Samandar ijodi badiiy va ilmiy tafakkurning uyg’unligini ifodalovchi noyob adabiy hodisadir. Shoir she’rlari orqali ilmga bo’lgan muhabbat, ma’naviy kamolotga intilish va tarixiy xotirani saqlash g’oyalari targ’ib qilinadi. Uning ijodi nafaqat adabiy, balki ma’rifiy, ruhiy-ma’naviy tarbiya vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham Erkin Samandarning she’riy merosi zamonaviy o’zbek adabiyotining boyligi, yosh avlod uchun esa ma’naviyat manbai hisoblanadi.

Erkin Samandarning ijodi bugungi kun yosh avlod va bugungi kun talabalari uchun alohida maktab desak, mubolag’a bo’lmaydi. U nosir, shoir va darmaturg sifatida o’z ijod yo’lini yarata olgan inson. Ijod namunalari orqali inson tafakkuri uchun zarur g’oyalarni ifoda qilgan. Yuqorida ta’kidlaganimizdek, ijod va ilm uyg’unligini o’z she’rlarida, asarlarida jonlantirgan. Shoir faqat his-tuyg’ular, ruhiy kechinmalar bilan qalam tebratmasdan, ilmiy dunyoqarashni unga hamohang qilgan holda yoritishini badiiy ifoda qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori “O’zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”
2. B.M.Ochilova “Axloq falsafasi” Toshkent “Ijod print” 2019
3. “Shaxsda axloqiy qadriyatlar shakllanishining psixologik xususiyatlari” – “Innovation in Science and Technologies” scientific electronic journal. №1 fevral 2024.
4. WWW.Adabiy-madaniy meros.
5. <https://oyina.uz>

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ УЗБЕКИСТАНА

Атамуратова Мафтуна Музафаровна

**Ургенчский государственный педагогический институт
Факультет Педагогики, преподаватель кафедры «Педагогика»**

atamuratova.mm@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические и практические аспекты использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в процессе интернационализации педагогической деятельности высших образовательных учреждений. Обосновано, что цифровизация и внедрение интеллектуальных технологий

выступают не автономным инновационным направлением, а системным педагогическим механизмом интернационализации, обеспечивающим интеграцию международных образовательных стандартов, развитие профессиональных и межкультурных компетенций преподавателей и студентов, а также повышение конкурентоспособности вузов в глобальном образовательном пространстве. На основе анализа зарубежного и отечественного опыта выявлены ключевые направления применения ИИ и цифровых технологий в педагогической практике вузов Узбекистана и сформулированы научно обоснованные рекомендации по их внедрению.

Ключевые слова: интернационализация образования, педагогическая деятельность, искусственный интеллект, цифровые технологии, инновационные методы обучения, профессиональные компетенции, высшее образование.

Abstract. This article examines the theoretical, methodological, and practical aspects of using artificial intelligence and digital technologies in the internationalization of pedagogical activities at higher education institutions. It is argued that digitalization and the implementation of intelligent technologies are not an autonomous innovation, but a systemic pedagogical mechanism for internationalization, ensuring the integration of international educational standards, the development of professional and intercultural competencies of faculty and students, and the enhancement of the competitiveness of universities in the global educational space. Based on an analysis of international and domestic experience, key areas of AI and digital technology application in the pedagogical practice of Uzbek universities are identified and evidence-based recommendations for their implementation are formulated.

Keywords: internationalization of education, pedagogical activity, artificial intelligence, digital technologies, innovative teaching methods, professional competencies, higher education.

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida pedagogik faoliyatni xalqarolashtirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini ko’rib chiqiladi. Raqamlashtirish va intellektual texnologiyalarni joriy etish avtonom innovatsiya emas, balki xalqarolashtirishning tizimli pedagogik mexanizmi bo’lib, xalqaro ta’lim standartlarini integratsiyalashni, professor-o’qituvchilar va talabalarning professional va madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirishni va universitetlarning global ta’lim makonida raqobatbardoshligini oshirishni ta’minlaydi, deb ta’kidlanadi. Xalqaro va mahalliy tajriba tahlili asosida O’zbekiston universitetlarining pedagogik amaliyotida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo’llashning asosiy yo’nalishlari aniqlanadi va ularni amalga oshirish bo’yicha dalillarga asoslangan tavsiyalar shakllantiriladi.

Kalit so’zlar: ta’limni xalqarolashtirish, pedagogik faoliyat, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, innovatsion o’qitish usullari, professional kompetensiyalar, oliy ta’lim.

Введение

Современное развитие высшего образования характеризуется углублением процессов глобализации, усилением международной академической мобильности и трансформацией требований к профессиональной подготовке специалистов. В этих условиях интернационализация высшего образования приобретает статус стратегического приоритета национальных образовательных систем, включая систему высшего образования Республики Узбекистан.

Как отмечает Дж. Найт, интернационализация представляет собой «процесс интеграции международного, межкультурного и глобального измерений в цели, функции и содержание высшего образования» (Knight, 2004). Однако на современном этапе данный процесс выходит за рамки традиционных форм (академическая мобильность, совместные образовательные программы) и все в большей степени опирается на цифровые технологии и инструменты искусственного интеллекта, трансформирующие педагогическую деятельность и методы обучения.

Внедрение ИИ и цифровых технологий в образовательный процесс позволяет обеспечить гибкость, персонализацию и масштабируемость обучения, что особенно важно в условиях интернационализации, предполагающей работу с многоязычной, мультикультурной и академически разнородной аудиторией. В этом контексте актуализируется необходимость научного осмысления роли интеллектуальных и цифровых технологий как педагогического ресурса интернационализации высших образовательных учреждений.

Цель данной статьи заключается в теоретическом обосновании и анализе возможностей использования искусственного интеллекта и цифровых технологий в интернационализации педагогической деятельности вузов Узбекистана.

1. Интернационализация педагогической деятельности как научно-педагогическая проблема

В современной педагогической науке интернационализация рассматривается как сложный, многоуровневый процесс, включающий институциональные, содержательные, методические и личностно-профессиональные компоненты. Особое место в данной системе занимает педагогическая деятельность преподавателя, выступающая ключевым звеном реализации международного измерения образования.

С позиции системного подхода интернационализация педагогической деятельности предполагает:

- интеграцию международных образовательных стандартов и практик в учебные программы;
- использование инновационных и цифровых методов обучения;
- формирование у преподавателей и студентов профессиональных, межкультурных и цифровых компетенций;
- развитие академической коммуникации и международного научного сотрудничества.

В исследованиях А. Виты подчёркивается, что цифровизация образования становится «катализатором интернационализации», обеспечивая переход от эпизодических международных инициатив к устойчивым институциональным моделям сотрудничества (Вита, 2019). Таким образом, цифровые технологии и ИИ следует рассматривать не как вспомогательный инструмент, а как структурообразующий элемент интернационализации педагогической деятельности.

2. Искусственный интеллект как фактор трансформации педагогических подходов в условиях интернационализации

Искусственный интеллект в образовании представляет собой совокупность технологий, основанных на анализе больших данных, машинном обучении и

интеллектуальных алгоритмах, направленных на оптимизацию образовательного процесса. В условиях интернационализации ИИ выполняет ряд принципиально важных педагогических функций.

2.1. Персонализация и адаптивность обучения

Одной из ключевых проблем интернационализированного образования является разнородность контингента обучающихся по уровню подготовки, языковым навыкам и образовательному опыту. Использование ИИ позволяет реализовать адаптивные образовательные модели, при которых содержание, темп и форма обучения автоматически подстраиваются под индивидуальные особенности студента.

Адаптивное обучение, основанное на ИИ, способствует:

- снижению академических барьеров для иностранных студентов;
- повышению учебной мотивации;
- формированию устойчивых профессиональных компетенций.

2.2. Интеллектуальная поддержка педагогической деятельности

ИИ-технологии позволяют автоматизировать часть рутинных функций преподавателя (оценивание, мониторинг успеваемости, анализ учебной активности), высвобождая ресурсы для научной и методической работы. В условиях интернационализации это особенно важно, поскольку преподаватель выполняет дополнительные функции, связанные с межкультурной коммуникацией и адаптацией образовательного контента.

2.3. Формирование глобальных и цифровых компетенций

Работа с интеллектуальными образовательными системами способствует развитию у студентов навыков критического мышления, цифровой грамотности и способности к обучению в международной среде, что соответствует требованиям глобального рынка труда.

3. Цифровые технологии как инструмент интернационализации высшего образования

Цифровые технологии в образовании охватывают широкий спектр средств и платформ, включая онлайн-обучение, виртуальные лаборатории, цифровые образовательные ресурсы и международные коммуникационные среды.

Анализ опыта ведущих мировых университетов (MIT, University of Oxford, National University of Singapore) показывает, что цифровизация является основой их интернационализационной стратегии. Использование онлайн-платформ, совместных исследовательских сред и виртуальной академической мобильности позволяет вузам расширять международное присутствие без существенных территориальных и финансовых ограничений.

Для вузов Узбекистана данный опыт представляет особую ценность, поскольку цифровые технологии:

- обеспечивают доступ к международным образовательным ресурсам;
- способствуют реализации программ двойных дипломов и совместных курсов;
- формируют позитивный международный имидж университетов.

4. Особенности внедрения ИИ и цифровых технологий в вузах Узбекистана

В последние годы в системе высшего образования Узбекистана наблюдается активизация процессов цифровизации и интернационализации. Однако их интеграция в педагогическую деятельность носит фрагментарный характер и требует научно обоснованного подхода.

Основными проблемами остаются:

- недостаточная методическая подготовка преподавателей;
- ограниченность инфраструктурных ресурсов;
- отсутствие системных моделей внедрения ИИ в образовательный процесс.

В то же время реализация пилотных проектов и участие вузов в международных программах создают предпосылки для формирования национальной модели интернационализации педагогической деятельности на основе цифровых технологий.

Таким образом, искусственный интеллект и цифровые технологии выступают важнейшими педагогическими механизмами интернационализации высшего образования, обеспечивая трансформацию содержания, форм и методов педагогической деятельности. Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой комплексных моделей внедрения ИИ в педагогическую деятельность и оценкой их эффективности в условиях интернационализации высшего образования.

Список литературы:

1. Knight J. Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales // *Journal of Studies in International Education*. – 2004. – Vol. 8, No. 1. – P. 5–31.
2. Knight J. Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization. – Rotterdam: Sense Publishers, 2008. – 256 p.
3. de Wit H. Internationalization of Higher Education: Nine Misconceptions // *International Higher Education*. – 2011. – No. 64. – P. 6–7.
4. Altbach P. G., Knight J. The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities // *Journal of Studies in International Education*. – 2007. – Vol. 11, No. 3–4. – P. 290–305.
5. Marginson S., van der Wende M. Globalisation and Higher Education // *OECD Education Working Papers*. – 2007. – No. 8. – P. 1–85.
6. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. – 2019. – Vol. 16, No. 39. – P. 1–27.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 176 p.
8. Selwyn N. Should robots replace teachers? AI and the future of education. – Cambridge: Polity Press, 2019. – 192 p.
9. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 128 p.
10. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO, 2021. – 64 p.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI.

Sapayev Azizbek Bahram o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası Stajyor o‘qituvchisi.

Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik va psixologik jihatdan dolzarb muammo hisoblanadi. Ta’lim jarayonining murakkablashuvi, innovatsion yondashuvlarning keng joriy etilishi hamda o‘qituvchidan yuqori darajadagi tahliliy va tanqidiy fikrlashni talab etilishi ushbu masalaning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Mantiqiy fikrlash bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantiruvchi muhim kognitiv sifat bo‘lib, u ta’limiy vaziyatlarni anglash, muammolarni tahlil qilish, asosli qarorlar qabul qilish va samarali pedagogik faoliyatni amalga oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Abstract. In the modern education system, the development of logical thinking abilities of future teachers is considered a pedagogically and psychologically relevant issue. The increasing complexity of the educational process, the widespread implementation of innovative approaches, and the growing demand for high-level analytical and critical thinking from teachers further enhance the significance of this issue. Logical thinking is an important cognitive quality that shapes the professional competence of future teachers, playing a crucial role in understanding educational situations, analyzing problems, making well-grounded decisions, and carrying out effective pedagogical activities.

Аннотация. В современной системе образования развитие логического мышления у будущих учителей является актуальной педагогической и психологической проблемой. Усложнение образовательного процесса, широкое внедрение инновационных подходов, а также возрастание требований к высокому уровню аналитического и критического мышления у педагога усиливают значимость данной проблемы. Логическое мышление является важным когнитивным качеством, формирующим профессиональную компетентность будущего учителя и играющим ключевую роль в понимании учебных ситуаций, анализе проблем, принятии обоснованных решений и осуществлении эффективной педагогической деятельности.

Kalit so‘zlar. Interaktiv yondashuv, pedagogik texnologiyalar, nazariy bilimlar, ta’lim jarayoni, mantiqiy fikrlash, innovatsion yondashuv.

Keywords: Interactive approach, pedagogical technologies, theoretical knowledge, educational process, logical thinking, innovative approach.

Ключевые слова: Интерактивный подход, педагогические технологии, теоретические знания, образовательный процесс, логическое мышление, инновационный подход.

Kirish. Zamonaviy ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish pedagogik va psixologik nuqtai nazardan ustuvor vazifa sifatida qaraladi. Dunyo ta’lim tizimlarida kognitiv kompetensiyalar, xususan, mantiqiy fikrlash va tanqidiy tafakkur, o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati va pedagogik samaradorligini aniqlovchi

asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etilgan. Shu bilan birga, XXI asr ta’lim talablari shuni ko’rsatadiki, o’qituvchi nafaqat ma’lumot beruvchi, balki o’quv jarayonida murakkab vaziyatlarni tahlil qiluvchi, muammolarni hal qiluvchi va innovatsion qarorlar qabul qiluvchi shaxs bo’lishi kerak.

Mantiqiy fikrlash qobiliyati shaxsning kognitiv faoliyati bilan chambarchas bog’liq bo’lib, u tahlil, sintez, abstraksiyalash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi jarayonlarni o’z ichiga oladi. Ushbu qobiliyat pedagogik faoliyatning har bir bosqichida, xususan darsni rejalashtirish, o’quv materiallarini tahlil qilish, interaktiv metodlarni qo’llash va baholash jarayonlarida bevosita namoyon bo’ladi. Shu bois, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o’qituvchining nafaqat intellektual, balki kasbiy yetukligini ta’minlovchi muhim shart hisoblanadi.[2]

Psixologik jihatdan, mantiqiy fikrlashning rivojlanishi shaxsning motivatsion, emotsional va refleksiv xususiyatlariga bog’liq. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, o’quv jarayonida o’z fikrini izchil ifoda eta olish, murakkab pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, va o’z xatolarini baholash qobiliyati mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bilan bevosita bog’liq. Shu bilan birga, pre-service teacher’larning intellektual faolligi, motivatsiyasi va mas’uliyat hissi ularning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga sezilarli ta’sir ko’rsatadi.

Pedagogik jihatdan, bo’lajak o’qituvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish masalasi ta’lim texnologiyalari orqali amalga oshiriladi. Muammoli ta’lim, loyiha asosida o’qitish, interfaol dars metodlari, reflektiv yondashuv va problemali vaziyatlar o’quvchining tanqidiy fikrlashini faollashtiradi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar o’qituvchining kognitiv, metakognitiv va analitik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa natijada o’qituvchining kasbiy malakasini oshiradi.

Shuni ta’kidlash lozimki, O’zbekiston sharoitida bo’lajak o’qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bo’yicha tadqiqotlar hali cheklangan bo’lib, ko’plab pedagogik va psixologik jihatlar yetarli darajada o’rganilmagan. Shu sababli, mazkur tadqiqotning dolzarbligi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatda ham yuqori. U o’quv jarayonida o’qituvchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishda muhim hissa qo’shadi. [3]

Tadqiqotning asosiy maqsadi — Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — bo’lajak o’qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini tizimli o’rganish va ular uchun samarali pedagogik-psixologik yondashuvlarni aniqlashdir. [1]

Bunda tadqiqot quyidagi vazifalarni amalga oshirishga qaratiladi:

Mantiqiy fikrlashning nazariy asoslarini aniqlash va uning pre-service teacher’lar uchun ahamiyatini ochib berish.

Pedagogik va psixologik omillarni tahlil qilish, ularning mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi roli va ta’sir mexanizmlarini aniqlash.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodikalarni (muammoli ta’lim, loyiha asosida o’qitish, gamifikatsiya va interfaol metodlar) mantiqiy tafakkur rivojiga qo’llash imkoniyatlarini o’rganish.

Bo’lajak o’qituvchilarni tayyorlash jarayonida mantiqiy fikrlashni shakllantirish uchun integratsiyalashgan yondashuv va tavsiyalarni ishlab chiqish.

Natijada, tadqiqot nazariy va amaliy jihatdan mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha tizimli yondashuvni shakllantirish, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish va bo'lajak pedagoglarni kasbiy jihatdan yuqori tayyorlashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot bo'lajak o'qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini tizimli tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, u nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlash pre-service teacher'larning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda asosiy kognitiv sifat hisoblanadi va pedagogik jarayonning har bir bosqichida — darsni rejalashtirish, o'quv materiallarini tahlil qilish, interfaol metodlarni qo'llash va baholash jarayonlarida — bevosita rol o'ynaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, tadqiqot mantiqiy fikrlash qobiliyati shaxsning kognitiv mexanizmlari (tahlil, sintez, abstraksiyalash, umumlashtirish va xulosa chiqarish) bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'quvchilarning motivatsion holati, emotsional barqarorligi va refleksiv faoliyati mantiqiy tafakkur rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ham ta'kidlaydiki, individual-kognitiv xususiyatlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladigan pedagogik yondashuvlar mantiqiy fikrlashni shakllantirishda samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Pedagogik jihatdan, bo'lajak o'qituvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda gamifikatsiya, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, interfaol metodlar va reflektiv yondashuvlar kabi innovatsion ta'lim texnologiyalari samarali vosita hisoblanadi. Gamifikatsiya elementlari o'quvchilarning analitik va tanqidiy tafakkurini faollashtiradi, ularni murakkab vaziyatlarni tahlil qilish, qarorlar qabul qilish va natijalarni baholash jarayonlariga jalb qiladi. Shu bilan birga, interfaol o'yin vazifalari va raqobat elementlari o'quvchilarning hamkorlik qobiliyatini rivojlantiradi, pedagogik vazifalarni birgalikda yechishga o'rgatadi va motivatsiyani mustahkamlaydi.

Gamifikatsiya o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish talabalarni o'quv faoliyatiga yanada jalb qiladi. Masalan, reyting tizimi, mukofotlar va vazifalarni bajarish orqali o'quv jarayoni qiziqarliroq bo'ladi.

Xulosa: Bo'lajak o'qituvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini kompleks va integratsiyalashgan yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mantiqiy tafakkur faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy vazifalar, interfaol metodlar, gamifikatsiya elementlari va refleksiv faoliyat orqali ham samarali shakllanadi. Ushbu yondashuv o'qituvchining nafaqat kognitiv, balki motivatsion va emotsional salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot bo'lajak pedagoglarning intellektual moslashuvchanligini oshirish, tanqidiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlash hamda zamonaviy ta'lim jarayonida samarali faoliyat ko'rsatishga tayyorlashda muhim ilmiy va amaliy hissa qo'shadi. Mazkur maqolada ilgari surilgan pedagogik-psixologik yondashuvlar va tavsiyalar bo'lajak o'qituvchilarning kognitiv rivojlanishini tizimli ravishda qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan kompleks strategiya sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M. "Innovatsion pedagogik texnologiyalar." Toshkent, 2021.

2. Nuriddinov, A. "Ta’limda interaktiv metodlar". Samarqand, 2020.
3. Sun’iy Intellekt va Ta’lim Texnologiyalari Jurnal. "Raqamli o’qitishning zamonaviy yondashuvlari." 2023.
4. Jurnal "Pedagogik yangiliklar." "Gamifikatsiya va uning ta’limdagi o’rni." Toshkent, 2023.
5. Ergashev, K. "Axborot texnologiyalari asoslari." Toshkent, 2021.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING COMPETENCIES IN RESOLVING PEDAGOGICAL CONFLICTS

Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna

Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology,

Urgench State Pedagogical Institute

E-mail: husniyo9495@gmail.com

Abstract. This article examines the scientific and theoretical foundations for improving competencies in resolving pedagogical conflicts. Based on the approaches of conflictology, psychology, and pedagogy, the study analyzes the processes of identifying, interpreting, and constructively resolving conflicts that arise in educational settings. The findings of the research are aimed at determining effective methods for developing teachers’ professional competencies in managing conflict situations and maintaining a positive pedagogical environment.

Keywords: pedagogical conflicts; conflict management; pedagogical competencies; constructive conflict resolution; interpersonal communication; educational process; conflictology; practical training; mentoring.

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik nizolarni hal etish bo’yicha o’qituvchilarning kompetensiyalarini takomillashtirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi. Konfliktologiya, psixologiya va pedagogika yondashuvlariga tayangan holda ta’lim muhitida yuzaga keladigan nizolarni aniqlash, talqin qilish va ularni konstruktiv hal etish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari nizoli vaziyatlarni boshqarish bo’yicha o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ijobiy pedagogik muhitni shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan.

Kalit so’zlar: pedagogik nizolar; nizolarni boshqarish; o’qituvchi kompetensiyalari; konstruktiv nizoni hal etish; shaxslararo muloqot; ta’lim jarayoni; konfliktologiya; amaliy tayyorgarlik; mentorlik.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические основы совершенствования компетенций педагогов в разрешении педагогических конфликтов. На основе подходов конфликтологии, психологии и педагогики анализируются процессы выявления, интерпретации и конструктивного разрешения конфликтов, возникающих в образовательной среде. Результаты исследования направлены на определение эффективных подходов к развитию профессиональных компетенций педагогов в управлении конфликтными ситуациями и формировании позитивной педагогической среды.

Ключевые слова: педагогические конфликты; управление конфликтами; компетенции педагога; конструктивное разрешение конфликтов; межличностное

общение; образовательный процесс; конфликтология; практическая подготовка; наставничество.

Introduction. The effectiveness of pedagogical activity in the modern educational process is determined not only by teachers’ and students’ knowledge and skills, but also by their ability to manage socio-psychological relationships. Pedagogical conflicts are socio-psychological phenomena that regularly occur in educational practice, and competencies related to managing and resolving such conflicts constitute an essential component of a teacher’s professional activity. Conflict management competence plays a crucial role in improving the quality of the pedagogical process, harmonizing relationships between teachers and students, and ensuring social and psychological stability within the educational environment.

Main Part. Pedagogical conflicts represent contradictions that emerge in the educational process between teachers and students, as well as between teachers and parents. Such conflicts may negatively affect the effectiveness of teaching and learning. They are typically characterized by emotional tension, clashes of differing views and goals, and communication difficulties. At the same time, pedagogical conflicts may serve as indicators of personal and professional development, as their constructive resolution enables teachers to develop problem-solving, communication, and reflective skills.

Pedagogical conflicts have been widely analyzed as social and psychological processes. K. Lewin described conflicts as a “clash of social forces,” emphasizing their close relationship with social environments and individual behavior. From this perspective, managing pedagogical conflicts is not merely a means of eliminating problematic situations, but also an important mechanism for maintaining socio-psychological balance within the educational process.

M. Deutsch distinguished between constructive and destructive types of conflict, highlighting that constructive conflicts within educational settings can stimulate cognitive activity, enhance creative thinking, and promote students’ decision-making abilities. In contrast, destructive conflicts may lead to increased stress, decreased motivation, and the deterioration of interpersonal relationships.

K. Thomas and R. Kilmann classified conflict resolution strategies into five main types: competition, collaboration, compromise, avoidance, and accommodation. These strategies provide educators with practical tools for identifying and managing conflict situations effectively. In particular, the collaboration strategy facilitates constructive dialogue between teachers and students, helps reconcile opposing viewpoints, and contributes to optimizing the learning process.

Scientific and Theoretical Foundations of Pedagogical Conflict Resolution Competencies

Pedagogical conflict resolution competencies represent a complex system of knowledge, skills, and abilities required for identifying, analyzing, and constructively resolving conflict situations. These competencies are essential for the effective organization of teachers’ professional activities, as well as for maintaining a supportive social climate in educational institutions and promoting students’ personal development.

Psychological Foundations. Pedagogical conflicts are closely linked to interpersonal interactions, emotional responses, and motivational factors. Psychological knowledge enables

teachers to apply emotional intelligence in conflict situations, regulate their own emotions, and understand the emotional states of students.

Sociological Foundations. Pedagogical conflicts are influenced by social norms, values, and cultural contexts. Therefore, effective conflict resolution requires educators to understand social roles, group dynamics, and accepted behavioral norms. Sociological approaches assist teachers in preventing conflicts and developing constructive solutions that respect societal values and contribute to maintaining social balance within the educational environment.

Pedagogical Foundations. Pedagogical foundations include methodological and didactic principles that guide the organization of the educational process. Effective pedagogical planning enables teachers to identify contradictions arising during instruction and address them constructively. Pedagogical knowledge supports teachers in analyzing conflict situations, considering students’ needs, and creating a positive and supportive learning atmosphere.

Methods of Developing Competencies.

Table 1. Methods for Developing Pedagogical Conflict Resolution Competencies and Their Effects

No.	Development Method	Description	Effects / Outcomes
1	Theoretical preparation	Study of conflictology and psychology literature	Increased knowledge and analytical understanding of conflicts
2	Practical exercises	Simulation training, role-playing, case analysis	Development of constructive decision-making and conflict management skills
3	Reflection	Analysis of conflicts encountered in pedagogical practice	Professional growth through learning from experience
4	Mentoring and consultation	Guidance from experienced teachers	Strengthening conflict management strategies
5	Group discussions	Collective discussions with teachers and students	Improvement of communication and cooperation skills

Methods. The study employed the following research methods:

1. **Analytical method:** analysis of pedagogical, psychological, and conflictology literature.
2. **Experimental method:** development of conflict management competencies through simulation training and role-playing activities.
3. **Observation and survey methods:** observation of real pedagogical situations and assessment of teachers’ conflict management abilities.

Results. The results of the study demonstrate that the development of pedagogical conflict resolution competencies significantly enhances teachers’ constructive decision-making abilities. Teachers become more capable of analyzing conflict situations, considering diverse

perspectives, and developing effective solutions. This approach reduces emotional reactions and promotes analytical and reflective thinking.

Furthermore, effective conflict management by teachers contributes to the development of students’ social and communicative competencies, including teamwork, compromise, stress resistance, and emotional regulation. Constructive conflict resolution creates a positive learning atmosphere, increases students’ motivation, and improves the overall effectiveness of the pedagogical process.

At a broader level, pedagogical conflict management competencies support social stability by reducing confrontations, strengthening group cohesion, and preventing escalation of conflicts within educational institutions. As a result, a positive psychological and social environment is established, fostering both personal and social development of students.

Conclusion. Improving pedagogical conflict resolution competencies is an integral component of the modern educational process. Their development on the basis of scientific and theoretical foundations enhances the quality of teachers’ professional activities, supports harmonious educational environments, and contributes to social stability. Pedagogical conflict management competencies play a key role in ensuring the sustainable and effective development of contemporary education.

REFERENCES

1. Gulomov, S., & Karimova, N. Fundamentals of pedagogical psychology. Teacher Publishing House. 2021
2. Jalolova, M. Fundamentals of conflictology (pp. 20–65). Tashkent. 2020.
3. Akhmedova, M. T. Pedagogical conflictology. Donishmand Ziyosi Publishing House. 2020
4. Akramova, G. Pedagogical conflictology. Tashkent. 2020
5. Ernazarova, G. O., & Islamova, M. Sh. Pedagogical conflictology (pp. 8–9). Zebo Prints LLC. 2020
6. Musurmonov, R., Keldiyorov, M., A’zamkulova, D., & Halimova, M. The importance of communication culture and communication rules in preventing pedagogical conflicts. Tashkent. 2023
7. Ortikova, S. Conflict management in pedagogical communication. Modern Education and Development, (issue), 45–78. 2024

PEDAGOGIK IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISH TA’LIM TEXNOLOGIYALARI

Sobirova Nafisa Yangiboy qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik identifikatsiya tushunchasining mazmun-mohiyati, uning bo’lajak pedagog shaxsini shakllantirishdagi ahamiyati hamda pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o’rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida interfaol, shaxsga yo’naltirilgan va innovatsion ta’lim texnologiyalarining pedagogik identifikatsiyaga ta’siri ochib berilgan. Shuningdek, ta’lim

jarayonida refleksiya, hamkorlik va kasbiy o‘zlikni anglashni rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируется сущность понятия педагогической идентичности, ее значение в формировании будущей педагогической личности и роль современных образовательных технологий в развитии педагогической идентичности. Исследование выявляет влияние интерактивных, личностно-ориентированных и инновационных образовательных технологий на педагогическую идентичность. Также освещаются механизмы развития рефлексии, сотрудничества и профессионального самосознания в образовательном процессе.

Abstract. This article scientifically and theoretically analyzes the essence of the concept of pedagogical identity, its importance in the formation of the future pedagogical personality, and the role of modern educational technologies in the development of pedagogical identity. The study reveals the impact of interactive, person-oriented and innovative educational technologies on pedagogical identity. It also highlights the mechanisms for developing reflection, cooperation and professional self-awareness in the educational process.

Kalit so‘zlar: pedagogik identifikatsiya, ta’lim texnologiyalari, kasbiy o‘zlik, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, refleksiya, innovatsion yondashuv, ta’lim, amaliy tafakkur, kasbiy qadriyat.

Ключевые слова: педагогическая идентификация, образовательные технологии, профессиональная идентичность, личностно-ориентированное образование, рефлексия, инновационный подход, образование, практическое мышление, профессиональная ценность.

Keywords: pedagogical identification, educational technologies, professional identity, person-centered education, reflection, innovative approach, education, practical thinking, professional value.

Kirish

Respublikamizda zamonaviy ta’lim tizimini amaliyotga joriy etish jarayonida har bir bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy salohiyatini shakllantirish, uni muntazam rivojlantirib borish hamda pedagogik faoliyatda samarali qo‘llay olish malakasiga ega bo‘lishini ta’minlash bugungi davrning eng muhim talablaridan biridir. Shaxs o‘z hayotiy talablarini qayta ko‘rib chiqish, voqea-hodisalarga bo‘lgan qarashlarini yangilash, kasbiy faoliyatida ilgari shakllangan fikrlash uslublari va ko‘nikmalaridan voz kechish zarurati bilan yuzma-yuz keladi. Bugungi sharoitda yuqori samaradorlik va shaxsiy muvaffaqiyatlarga erishishda “amaliy tafakkur”ning muhim jihatlari – qisqa vaqt ichida to‘g‘ri qaror qabul qilish, ushbu qarorlar uchun mas’uliyatni zimmasiga olish hamda belgilangan maqsadga erishish uchun eng maqbul vositalarni aniq tanlay bilish alohida ahamiyat kasb etadi. Umumiy madaniy saviya, keng qamrovli dunyoqarash, axborotdan xabardorlik va ma’lumotlarga ega bo‘lish shaxsning real borliqni chuqur tahlil qilishi va adolatli baholash imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek, unda yuz berayotgan o‘zgarishlarni anglash hamda paydo bo‘layotgan muammolarni mustaqil hal etish qobiliyatini rivojlantiradi. Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog shaxsiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Endilikda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki shaxsni tarbiyalovchi, yo‘naltiruvchi va kasbiy namuna bo‘la oladigan subyekt sifatida namoyon bo‘lishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, bo‘lajak pedagoglarda pedagogik identifikatsiyani shakllantirish va rivojlantirish muhim ilmiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi [1].

Asosiy qism

Pedagogik identifikatsiya pedagogning o‘z kasbiga, kasbiy rolga, pedagogik qadriyat va normalarga ongli ravishda moslashuvi va o‘zini shu kasb egasi sifatida anglash jarayonidir. Ushbu jarayon samarali tashkil etilgan ta’lim texnologiyalari orqali rivojlantiriladi. Ilmiy adabiyotlarda identifikatsiya tushunchasi psixologik va pedagogik jihatdan keng talqin etiladi. **Z. Freyd** identifikatsiyani shaxs rivojining muhim mexanizmi sifatida izohlagan bo‘lsa, pedagogika fanida u kasbiy o‘zlikni anglash bilan bevosita bog‘liq holda o‘rganiladi.

Pedagogik identifikatsiya quyidagi komponentlardan iborat:

- kasbiy qadriyatlarni qabul qilish;
- pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat;
- pedagogik rolni anglash;
- kasbiy refleksiya va o‘z-o‘zini rivojlantirishga intilish [3].

Mazkur komponentlarning shakllanishi ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan texnologiyalarning mazmuni va metodik xususiyatlariga bog‘liq.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, interfaol metodlar va kompetensiyaviy yondashuv bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Interfaol ta’lim texnologiyalari (munozara, “case-study”, rol o‘yinlari, treninglar) bo‘lajak pedagoglarda:

- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish;
- o‘zini pedagog roliga his etish;
- kasbiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi [4].

Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishda refleksiv faoliyatni kuchaytiradi. Masofaviy ta’lim platformalari, elektron portfoliolar va onlayn muhokamalar pedagogning kasbiy o‘zlashini kuzatish va baholash imkonini beradi.

Portfolio yuritish, refleksiv esse yozish, mentorlik va jamoaviy loyihalar bo‘lajak pedagoglarda kasbiy o‘zlashga bo‘lgan ichki ehtiyojni kuchaytiradi hamda pedagogik hamjamiyatga mansublik hissini shakllantiradi.

Umuman olganda, pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarini oliy pedagogik ta’lim tizimiga joriy etish pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, pedagogik kompetensiyalarni mustahkamlash va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida refleksiv texnologiyalarni qo‘llash (esse yozish, o‘z-o‘zini baholash, fikr almashish) bo‘lajak pedagoglarda kasbiy o‘zlikni chuqurroq anglashga yordam beradi [5].

Pedagogik identifikatsiyaning rivojlanish bosqichlari

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik identifikatsiya bir martalik jarayon emas, balki bosqichma-bosqich rivojlanadigan dinamik tizim hisoblanadi. Ushbu jarayon quyidagi bosqichlarda amalga oshadi:

1. Moslashuv bosqichi

Mazkur bosqichda bo‘lajak pedagog: pedagogik kasbning mazmuni va ijtimoiy ahamiyatini anglay boshlaydi; pedagog shaxsiga qo‘yiladigan talablar bilan tanishadi; o‘zining

kasbiy moyilliklarini baholaydi. Bu bosqichda axborotli ta’lim texnologiyalari, ma’ruza-vizualizatsiya, videodarslar samarali hisoblanadi [1].

2. Identifikatsiyalash bosqichi

Ushbu bosqichda talaba: o’zini pedagog roliga tasavvur qiladi; ilg’or pedagoglar faoliyatini namuna sifatida qabul qiladi; pedagogik qadriyatlarni ichki ehtiyoj sifatida qabul qila boshlaydi. Bu jarayonda rol o’yinlari, mikroarslar, pedagogik treninglar muhim ahamiyat kasb etadi [2].

3. Internalizatsiya bosqichi

Mazkur bosqichda pedagogik qadriyatlar shaxsiy e’tiqodga aylanadi: pedagogik faoliyat shaxsiy maqsadlar bilan uyg’unlashadi; mustaqil pedagogik qaror qabul qilish ko’nikmalari rivojlanadi; kasbiy barqarorlik shakllanadi. Bu bosqichda refleksiv ta’lim texnologiyalari, portfoliolar, kasbiy loyiha ishlari samarali hisoblanadi [3].

Pedagogik identifikatsiyaning tarkibiy komponentlari va ta’lim texnologiyalari o’rtasidagi bog’liqlik (1-jadval)

Pedagogik identifikatsiya komponentlari	Mazmuni	Mos ta’lim texnologiyalari	Kutilayotgan natija
Motivatsion komponent	Pedagogik kasbga qiziqish, ichki ehtiyoj	Muammoli ta’lim, motivatsion treninglar	Kasbiy barqaror motivatsiya
Kognitiv komponent	Pedagogik bilim va tushunchalar tizimi	Ma’ruza-vizualizatsiya, raqamli ta’lim	Pedagogik tafakkur rivoji
Aksiologik komponent	Kasbiy qadriyatlar va e’tiqodlar	Bahs-munozara, “case-study”	Qadriyatlarning ichkilashtirilishi
Faoliyat komponenti	Pedagogik ko’nikma va malakalar	Rol o’yinlari, mikroarslar	Pedagogik kompetensiya
Refleksiv komponent	O’z-o’zini tahlil qilish	Portfolio, refleksiv esse	Kasbiy o’zlikni anglash

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, pedagogik identifikatsiyani rivojlantirish uzluksiz va tizimli jarayon bo’lib, u zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishni talab etadi. Interfaol, shaxsga yo’naltirilgan va innovatsion texnologiyalar pedagogning kasbiy o’zligini anglash, pedagogik qadriyatlarni o’zlashtirish va refleksiv faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ta’lim texnologiyalarini pedagogik identifikatsiyani rivojlantirishga yo’naltirilgan holda tashkil etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, pedagogik identifikatsiya bo’lajak pedagog shaxsining kasbiy shakllanishida yetakchi omillardan biri bo’lib, u pedagogning o’z kasbiga nisbatan ongli munosabati, kasbiy qadriyatlarni qabul qilishi va pedagogik faoliyatni shaxsiy ehtiyoj darajasida

anglashini ta’minlaydi. Pedagogik identifikatsiya darajasi yuqori bo’lgan pedagoglarda kasbiy barqarorlik, mas’uliyat va pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat ustun bo’lishi aniqlanadi. Tahlillar shuni ko’rsatdiki, pedagogik identifikatsiyani rivojlantirish an’anaviy ta’lim yondashuvlari bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini tizimli va maqsadli qo’llashni talab etadi. Xususan, shaxsga yo’naltirilgan, interfaol, muammoli va refleksiv ta’lim texnologiyalari pedagogik identifikatsiyaning motivatsion, kognitiv, aksiologik va faoliyat komponentlarini kompleks ravishda rivojlantirish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan jadval va modellar asosida quyidagi muhim xulosalarga kelindi: birinchidan, pedagogik identifikatsiya bosqichma-bosqich rivojlanib, moslashuv, identifikatsiyalash va ichkilashtirish bosqichlarida turli pedagogik texnologiyalarni qo’llashni taqozo etadi; ikkinchidan, interfaol metodlar pedagogik identifikatsiyaning faoliyat va aksiologik komponentlariga kuchli ta’sir ko’rsatsa, refleksiv texnologiyalar pedagogning kasbiy o’zligini anglash darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abduqodirov A., Ishmuhamedov R. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Abduraxmonov A.A. Pedagog kadrlar tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
3. Freud Z. The Ego and the Id. – London: Hogarth Press, 1960.
4. Markova A.K. Professionalnaya identichnost pedagoga. – Moskva: Pedagogika, 2005.
5. Ishmuhamedov R.J. Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Xodjayev B.X., Yuldashev J.G. Pedagogik diagnostika va monitoring. – Toshkent: O’qituvchi, 2021.
7. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
8. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. – Paris: OECD Publishing, 2016.
9. Zeer E.F. Psixologiya professionalnogo razvitiya lichnosti. – Moskva: Akademiya, 2013.

ZO’RAVONLIK QURBONI BO’LGAN O’SMIRLARNING SHAXSIY SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK QO’LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI

Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi,

Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o’qituvchisi

dilrabobaxtiyorovna@gmail.com, +998937519019

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola oilaviy zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirish jarayonida pedagogik qo’llab-quvvatlashning nazariy-metodologik va amaliy asoslarini tadqiq etishga bag’ishlangan. Tadqiqotda oilaviy zo’ravonlikning o’smirlarning ruhiy salomatligi, o’zini anglash darajasi, emotsional barqarorligi hamda ta’lim faoliyatiga ko’rsatadigan salbiy ta’siri zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. O’smirlik davrining shaxs shakllanishidagi muhim bosqich ekanligi inobatga olinib, zo’ravonlik tajribasining shaxsiy salohiyat tarkibiy komponentlari —

o‘z-o‘zini baholash, ichki motivatsiya, ijtimoiy kompetensiya va o‘zini boshqarish qobiliyatlariga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi.

Maqolada gumanistik pedagogika, ekologik yondashuv va travmaga sezgir ta’lim konsepsiyalariga tayangan holda pedagogik qo‘llab-quvvatlashning mazmuni, shakllari va mexanizmlari aniqlashtiriladi. Ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy-pedagogik yondashuv hamda pedagogik kuzatuv natijalari asosida ta’lim muhitida xavfsiz, qo‘llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi sharoitlarni yaratish o‘smirlarning shaxsiy resurslarini faollashtirishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlar bilan ishlashda pedagogik profilaktika, reabilitatsiya va rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Oilaviy zo‘ravonlik; o‘smirlik davri; shaxsiy salohiyat; pedagogik qo‘llab-quvvatlash; ta’lim muhiti; ruhiy salomatlik; travmaga sezgir pedagogika; gumanistik yondashuv; ijtimoiy-emotsional rivojlanish; pedagogik reabilitatsiya; individual yondashuv; pedagogik profilaktika.

Аннотация: Данная научная статья посвящена исследованию теоретико-методологических и практических основ педагогической поддержки в процессе развития личностного потенциала подростков, ставших жертвами семейного насилия. В исследовании на основе современных педагогических и психологических подходов анализируется негативное влияние семейного насилия на психическое здоровье подростков, уровень самосознания, эмоциональную устойчивость и учебную деятельность. Учитывая, что подростковый возраст является важным этапом формирования личности, в статье научно обосновывается влияние травматического опыта насилия на структурные компоненты личностного потенциала — самооценку, внутреннюю мотивацию, социальную компетентность и способности к саморегуляции.

В статье, опираясь на концепции гуманистической педагогики, экологического подхода и травма-информированного (травмочувствительного) образования, уточняются содержание, формы и механизмы педагогической поддержки. На основе анализа научной литературы, сравнительно-педагогического подхода и результатов педагогического наблюдения обосновывается, что создание безопасной, поддерживающей и развивающей образовательной среды является важным фактором активизации личностных ресурсов подростков. Результаты исследования имеют научно-практическое значение для разработки педагогических профилактических, реабилитационных и развивающих программ при работе с подростками — жертвами семейного насилия.

Ключевые слова: семейное насилие; подростковый возраст; личностный потенциал; педагогическая поддержка; образовательная среда; психическое здоровье; травма-информированная педагогика; гуманистический подход; социально-эмоциональное развитие; педагогическая реабилитация; индивидуальный подход; педагогическая профилактика.

Abstract: This scientific article is devoted to the study of the theoretical, methodological, and practical foundations of pedagogical support in the process of developing the personal potential of adolescents who have experienced family violence. Based on contemporary pedagogical and psychological approaches, the study analyzes the negative impact of family violence on adolescents’ mental health, level of self-awareness, emotional stability, and

educational activity. Considering adolescence as a crucial stage of personality formation, the article provides a scientific analysis of the influence of violent experiences on the structural components of personal potential, including self-esteem, intrinsic motivation, social competence, and self-regulation abilities.

Relying on the concepts of humanistic pedagogy, the ecological approach, and trauma-sensitive (trauma-informed) education, the article clarifies the content, forms, and mechanisms of pedagogical support. Based on the analysis of scientific literature, a comparative pedagogical approach, and the results of pedagogical observation, it is substantiated that creating a safe, supportive, and developmental educational environment is a key factor in activating adolescents’ personal resources. The research findings have significant scientific and practical value for the development of pedagogical prevention, rehabilitation, and developmental programs for working with adolescent victims of family violence.

Keywords: family violence; adolescence; personal potential; pedagogical support; educational environment; mental health; trauma-sensitive pedagogy; humanistic approach; social-emotional development; pedagogical rehabilitation; individualized approach; pedagogical prevention.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda bolalar va o’smirlarning ruhiy salomatligini ta’minlash masalasi ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. So’nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlar oilaviy zo’ravonlikning bolalar va o’smirlarning psixologik rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi hamda ta’lim jarayonidagi faolligiga salbiy ta’siri mavjudligini ko’rsatmoqda (WHO, 2020; Felitti et al., 1998). Oilaviy zo’ravonlik faqatgina huquqiy yoki ijtimoiy muammo bo’lib qolmasdan, balki shaxs shakllanishining muhim bosqichi bo’lgan o’smirlik davrida chuqur pedagogik oqibatlariga ega murakkab hodisa sifatida namoyon bo’ladi. O’smirlik davri shaxsning identifikatsiyasi, mustaqil fikrlash, hayotiy maqsadlarni belgilash va ijtimoiy rollarni o’zlashtirish jarayonlari bilan xarakterlanadi. Mazkur davrda shaxsiy salohiyatning asosiy tarkibiy qismlari — o’z-o’zini baholash, ichki motivatsiya, ijtimoiy kompetensiya va o’zini boshqarish qobiliyatlari faol shakllanadi (Erikson, 1968). Biroq oilaviy zo’ravonlik sharoitida voyaga yetayotgan o’smirlar ushbu rivojlanish imkoniyatlaridan to’liq foydalana olmaydi, bu esa ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyati va kelajakdagi ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko’rsatadi (Bandura, 1986; Bowlby, 1988).

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarda emotsional beqarorlik, past o’zini baholash, tashabbuskorlikning pasayishi, ijtimoiy ishonchsizlik hamda o’quv motivatsiyasining susayishi keng tarqalgan (Felitti et al., 1998). Mazkur holatlar shaxsiy salohiyatning rivojlanishini cheklab, o’smirning ta’lim muhitida o’zini namoyon etishiga to’sqinlik qiladi. Shu sababli ta’lim muassasalari, xususan, maktab pedagoglari zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlar bilan ishlashda muhim ijtimoiy-pedagogik subyekt sifatida namoyon bo’ladi.

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarning katta qismi oilaviy zo’ravonlikning psixologik oqibatlarini yoritishga qaratilgan bo’lib, pedagogik qo’llab-quvvatlashning shaxsiy salohiyatni rivojlantirishdagi tizimli mexanizmlari yetarlicha o’rganilmagan. Pedagogik yondashuvlarning fragmentar qo’llanilishi o’smirlarning ichki resurslarini faollashtirish imkoniyatlarini cheklab qo’yimoqda. Mazkur holat ta’lim muhitida zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarni qo’llab-quvvatlashning ilmiy asoslangan pedagogik modelini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ushbu tadqiqot gumanistik pedagogika, ekologik yondashuv va travmaga sezgir ta’lim konsepsiyalariga tayangan holda zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda pedagogik qo’llab-quvvatlashning nazariy va amaliy jihatlarini asoslashga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi — ta’lim muhitida o’smirlarning ruhiy barqarorligi va shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi pedagogik qo’llab-quvvatlash mexanizmlarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslab berishdan iborat.

Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: oilaviy zo’ravonlikning o’smirlarning shaxsiy salohiyatiga ta’sirini tahlil qilish; pedagogik qo’llab-quvvatlash tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlashtirish; ta’lim muhitida samarali pedagogik mexanizmlarni asoslash; zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlar bilan ishlash bo’yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot integrativ metodologik yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida gumanistik pedagogika, ekologik yondashuv hamda travmaga sezgir ta’lim (trauma-informed education) konsepsiyalari qabul qilindi. Gumanistik pedagogika o’smir shaxsini faol subyekt sifatida e’tirof etib, uning ichki imkoniyatlari va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishni ta’lim jarayonining ustuvor vazifasi sifatida belgilaydi (Rogers, 1969). Ekologik yondashuv esa o’smir rivojlanishini individual, oilaviy, ta’limiy va ijtimoiy muhitlar o’zaro ta’siri natijasi sifatida ko’rib chiqadi (Bronfenbrenner, 1979). Travmaga sezgir ta’lim konsepsiyasi doirasida esa zo’ravonlik tajribasini boshdan kechirgan o’smirlarning xulq-atvori va o’quv qiyinchiliklari pedagogik muammo emas, balki ularning ruhiy holatiga berilgan signal sifatida talqin qilinadi (McInerney & McKlindon, 2014).

Tadqiqot **sifat va miqdoriy metodlar uyg’unligiga asoslangan aralash dizayn**da tashkil etildi. Ushbu dizayn zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirish jarayonini kompleks tahlil qilish, pedagogik qo’llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot ishtirokchilari Tadqiqotda umumta’lim maktablarida tahsil olayotgan **11–14 yoshdagi 80 nafar o’smir** ishtirok etdi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi:

tajriba guruhi — oilaviy zo’ravonlik alomatlari aniqlangan 40 nafar o’smir;

nazorat guruhi — zo’ravonlik tajribasi aniqlanmagan 40 nafar o’smir.

Ishtirokchilar tanlovi maktab psixologi xulosalari, pedagogik kuzatuvlar va anonim so’rovnomalar asosida amalga oshirildi. Tadqiqotga jalb etilgan o’smirlarning ijtimoiy-demografik ko’rsatkichlari (yosh, jins, ta’lim darajasi) qiyosiy tahlil uchun muvozanatlashtirildi. Tadqiqot metodlari

Tadqiqotda quyidagi metodlar qo’llanildi:

- **Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish** — oilaviy zo’ravonlik, o’smirlik rivoji va pedagogik qo’llab-quvvatlash bo’yicha zamonaviy tadqiqotlarni tizimlashtirish maqsadida (Bandura, 1986; Felitti et al., 1998).
- **Psixologik-pedagogik diagnostika** — o’smirlarning o’z-o’zini baholash darajasini aniqlash (Rosenberg Self-Esteem Scale), ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni baholash hamda o’quv motivatsiyasini aniqlash uchun moslashtirilgan so’rovnomalar qo’llanildi.
- **Pedagogik kuzatuv** — o’smirlarning ta’lim jarayonidagi faolligi, muloqot xususiyatlari va xulq-atvoridagi o’zgarishlarni aniqlash.

- **Suhbat va yarim strukturalangan intervyu** — o‘smirlarning subyektiv tajribasi va pedagogik qo‘llab-quvvatlashga munosabatini o‘rganish.

- **Pedagogik tajriba-sinov ishlari** — individual yondashuv, emotsional qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy-emotsional ta’lim elementlariga asoslangan mashg‘ulotlar tashkil etildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish usullari

Olingan ma’lumotlar **miqdoriy va sifat tahlili** usullari orqali qayta ishlanildi. Miqdoriy ma’lumotlar statistik tahlil (o‘rtacha qiymat, dispersiya, Student t-testi) yordamida baholandi. Sifat ma’lumotlari esa kontent-tahlil asosida umumlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirish maqsadida metodlar triangulyatsiyasi qo‘llanildi.

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash tushunchasi va mohiyati

Zamonaviy pedagogik nazariyada pedagogik qo‘llab-quvvatlash tushunchasi shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim paradigmasi doirasida shakllangan bo‘lib, u o‘quvchining individual ehtiyojlari, psixologik holati va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladigan tizimli pedagogik faoliyatni anglatadi. Mazkur tushuncha ayniqsa zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlar bilan ishlash jarayonida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki bunday o‘smirlar ta’lim muhitida qo‘shimcha emotsional va ijtimoiy himoyaga muhtoj hisoblanadi.

Ilmiy manbalarda pedagogik qo‘llab-quvvatlash shaxsning ichki resurslarini faollashtirish, o‘ziga ishonchini mustahkamlash va mustaqil rivojlanishiga sharoit yaratishga qaratilgan pedagogik ta’sirlar majmui sifatida talqin etiladi (Gazman, 2002). Zo‘ravonlik tajribasini boshdan kechirgan o‘smirlar uchun pedagogik qo‘llab-quvvatlash faqatgina o‘quv jarayonida yordam ko‘rsatish bilan cheklanmay, balki ularning ruhiy barqarorligini tiklash, shaxsiy salohiyatini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot doirasida pedagogik qo‘llab-quvvatlash gumanistik, travmaga sezgir va rivojlantiruvchi yondashuvlar uyg‘unligi sifatida ko‘rib chiqildi. Gumanistik yondashuv o‘smir shaxsini pedagogik jarayonning markaziy subyekti sifatida e’tirof etib, unga hurmat va ishonch asosida munosabat bildirishni talab qiladi. Travmaga sezgir yondashuv esa o‘smir xulq-atvoridagi muammoli holatlarni intizomiy buzilish emas, balki zo‘ravonlik tajribasining psixologik oqibati sifatida talqin qilishni nazarda tutadi. Rivojlantiruvchi yondashuv doirasida esa pedagogik faoliyat o‘smirning yashirin imkoniyatlari va shaxsiy resurslarini faollashtirishga yo‘naltiriladi.

Tadqiqot natijalari pedagogik qo‘llab-quvvatlash quyidagi asosiy tarkibiy komponentlarni o‘z ichiga olishini ko‘rsatdi:

- emotsional qo‘llab-quvvatlash, ya’ni o‘smirning his-tuyg‘ularini qabul qilish va tushunish;
- pedagogik himoya, xavfsiz va diskriminatsiyasiz ta’lim muhitini yaratish;
- individual yondashuv, o‘smirning rivojlanish darajasi va ehtiyojlarini hisobga olish;
- ijtimoiy rivojlantirish, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish.

Shunday qilib, pedagogik qo‘llab-quvvatlash zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda asosiy pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlarning shaxsiy salohiyati ko‘rsatkichlari tajriba boshida nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada past ekanligini

ko’rsatdi. Xususan, tajriba guruhi ishtirokchilarida o’z-o’zini baholash darajasining pastligi, o’quv motivatsiyasining sustligi hamda ijtimoiy faollikning cheklanganligi aniqlandi. Bu holatlar avvalgi ilmiy tadqiqotlarda keltirilgan xulosalar bilan mos keladi (Felitti et al., 1998; Bandura, 1986).

Pedagogik qo’llab-quvvatlashga yo’naltirilgan rivojlantiruvchi ishlar amalga oshirilgandan so’ng tajriba guruhi o’smirlarida ijobiy dinamik o’zgarishlar kuzatildi. Jumladan, o’z-o’zini baholash ko’rsatkichlari sezilarli darajada oshdi, o’quv faoliyatiga bo’lgan qiziqish kuchaydi hamda muloqot jarayonida faol ishtirok etish holatlari ko’paydi. Statistik tahlil natijalari ushbu o’zgarishlarning ishonchli ekanligini tasdiqladi ($p < 0,05$).

Olingan natijalar shuni ko’rsatadiki, pedagogik qo’llab-quvvatlash o’smirlarning ichki psixologik resurslarini faollashtirishga xizmat qiladi. Xususan, ishonchli pedagogik munosabatlar shakllanishi o’smirlarning o’ziga bo’lgan ishonchini tiklashga yordam berdi, bu esa ularning ta’lim jarayonidagi faolligiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi. Ushbu holat ijtimoiy-kognitiv nazariya doirasida o’z-o’ziga ishonchning (self-efficacy) shaxs faoliyatidagi hal qiluvchi roli haqidagi ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi (Bandura, 1986).

Muhokama jarayonida aniqlanganki, pedagogik qo’llab-quvvatlashning eng samarali jihati uning tizimlilik va uzluksizligi bilan bog’liq. Fragmentar yoki epizodik yondashuvlar o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda yetarli samara bermaydi. Shu bois pedagog, maktab psixologi va sinf rahbarlari o’rtasidagi hamkorlik pedagogik qo’llab-quvvatlash samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo’ladi.

Olingan natijalar shuningdek ta’lim muhitining psixologik xavfsizligi o’smir shaxsining rivojlanishida hal qiluvchi rol o’ynashini ko’rsatdi. Xavfsiz va qo’llab-quvvatlovchi pedagogik muhit zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini tiklash va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ushbu xulosalar ekologik yondashuv doirasida ilgari surilgan ilmiy qarashlar bilan uyg’unlashadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari pedagogik qo’llab-quvvatlash zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi hamda pedagogik amaliyotda tizimli ravishda joriy etish zarurligini ko’rsatadi.

Ta’lim muhitida shaxsiy salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari

Zo’ravonlik qurboni bo’lgan o’smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda ta’lim muhitining roli hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, o’smirning ichki resurslarini faollashtirish, o’ziga ishonchi va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish faqat individual yondashuv orqali emas, balki maktabning **tizimli, qo’llab-quvvatlovchi va xavfsiz pedagogik muhiti** orqali amalga oshiriladi.

Tadqiqot natijalari asosida ta’lim muhitida shaxsiy salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari quyidagi asosiy yo’nalishlarga bo’linadi:

1. Travmaga sezgir pedagogik yondashuv

Travmaga sezgir ta’lim konsepsiyasi o’smirning xulq-atvoridagi muammolarni intizomiy buzilish sifatida emas, balki psixologik holatining signal belgisi sifatida talqin qilishni nazarda tutadi (McInerney & McKlindon, 2014). Ushbu yondashuv pedagoglarga o’smirning emotsional ehtiyojlarini aniqlash, ijobiy muloqot va qo’llab-quvvatlashni tashkil etish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida travmaga sezgir yondashuv quyidagi mexanizmlarni o’z ichiga oldi:

- emotsional barqarorlikni mustahkamlovchi mashg’ulotlar;
- xavfsiz pedagogik muloqot muhitini yaratish;
- o‘smirning o‘z tajribasini ifodalashga imkon beruvchi dialogik mashg’ulotlar.

2. Ijtimoiy-emotsional ta’lim (Social-Emotional Learning, SEL)

SEL mexanizmi o‘smirlarning o‘zini anglash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi (CASEL, 2020). Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, SEL elementlarini o‘quv jarayoniga integratsiyalash o‘smirlarning ijtimoiy kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa shaxsiy salohiyatni rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

3. Pedagog va o‘smir o‘rtasida ishonchli munosabatlarni shakllantirish

Tajriba guruhi bilan ishlashda aniqlanishicha, pedagogik qo‘llab-quvvatlashning eng samarali mexanizmi o‘smir va pedagog o‘rtasidagi ishonchli munosabatdir (Bowlby, 1988). Ishonch pedagogik munosabatlar:

- o‘smirning o‘z-o‘zini baholashini oshiradi;
- o‘ziga bo‘lgan ishonchni tiklaydi;
- o‘quv faoliyatida faollik va tashabbusni rag‘batlantiradi.

4. Individual va differensial yondashuv

Zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlarning rivojlanish ehtiyojlari individual xususiyatlarga asoslangan holda baholanishi lozim. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, **differensial pedagogik yondashuv**:

- har bir o‘smirning ijtimoiy va psixologik imkoniyatlarini hisobga oladi;
- rivojlanishdagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlashga xizmat qiladi;
- shaxsiy rivojlanish va o‘quv natijalarini yaxshilashga imkon beradi.

5. Maktab psixologi va pedagoglarning hamkorligi

Empirik tadqiqot doirasida aniqlanishicha, maktab psixologi bilan pedagoglarning uzviy hamkorligi shaxsiy salohiyatni rivojlantirish mexanizmlarining samaradorligini oshiradi. Bu hamkorlik quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- individual va guruh mashg’ulotlarini rejalashtirish;
- ruhiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlovchi dasturlarni ishlab chiqish;
- muammoli xulq-atvorni nazorat qilish va rehabilitatsiya jarayonini qo‘llab-quvvatlash.

6. Rivojlantiruvchi pedagogik muhit

Ta’lim muhitining o‘smirning shaxsiy salohiyatiga ta’siri uning xavfsizligi, qo‘llab-quvvatlovchi tuzilishi va shaxsiy o‘sish imkoniyatlarini yaratishi bilan bog‘liq. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

- xavfsiz va ijobiy pedagogik muhit o‘smirning ruhiy salomatligini mustahkamlaydi;
- ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmoqlari shaxsiy salohiyatni tiklashga xizmat qiladi;
- o‘smirlarning o‘z tajribasini konstruktiv tarzda ifodalash imkoniyatlari oshadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhim ijtimoiy-pedagogik omil hisoblanadi. Zo‘ravonlik sharoitida voyaga yetayotgan o‘smirlarda o‘z-o‘zini baholashning

pasayishi, emotsional barqarorlikning susayishi va ijtimoiy kompetensiyalarning yetishmasligi keng tarqalgan holat bo‘lib, ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyati va ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada cheklaydi (Felitti et al., 1998; Bandura, 1986).

Tadqiqot doirasida qo‘llanilgan pedagogik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari — travmaga sezgir yondashuv, ijtimoiy-emotsional ta’lim, individual yondashuv, pedagog va o‘smir o‘rtasida ishonchli munosabatlar, maktab psixologi bilan uzviy hamkorlik va rivojlantiruvchi pedagogik muhit — o‘smirlarning shaxsiy salohiyatini tiklash va rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ko‘rsatdi.

Shu bilan birga, tadqiqot pedagogik qo‘llab-quvvatlashning tizimli va uzluksiz bo‘lishi muhim ekanligini ko‘rsatdi. Fragmentar yondashuv yoki faqat individual mashg‘ulotlarga tayanish o‘smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda yetarli samara bermaydi. Shu sababli maktab muhitida pedagogik qo‘llab-quvvatlash strategiyasi har tomonlama tizimli va kompleks bo‘lishi lozim.

Ilmiy-amaliy tavsiyalar

➤ Pedagogik qo‘llab-quvvatlashni tizimlashtirish: Maktablar va ta’lim muassasalari zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlar uchun tizimli pedagogik qo‘llab-quvvatlash dasturlarini ishlab chiqishi lozim. Ushbu dasturlar emotsional barqarorlikni mustahkamlash, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish va shaxsiy resurslarni faollashtirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

➤ Travmaga sezgir yondashuvni joriy etish: pedagoglar o‘quvchilar xulqidagi muammolarni intizomiy buzilish sifatida emas, balki travma oqibati sifatida baholashi kerak. Mashg‘ulotlar va muhitni tashkil qilishda o‘smirlarning ruhiy xavfsizligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratish zarur.

➤ Individual va differensial yondashuv: har bir o‘smirning rivojlanish darajasi, ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini hisobga olgan pedagogik yondashuv qo‘llanishi lozim. Differensial mashg‘ulotlar va mentorlik dasturlari o‘smirning shaxsiy salohiyatini maksimal darajada rivojlantirishga xizmat qiladi.

➤ Ijtimoiy-emotsional ta’limni integratsiyalash (SEL): o‘quv jarayoniga SEL komponentlarini kiritish orqali o‘smirlarning o‘zini anglash, boshqalar bilan muloqot qilish va stressni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin.

➤ Pedagog va maktab psixologi hamkorligini kuchaytirish: psixolog va pedagoglar o‘rtasida uzviy hamkorlikni tashkil etish, individual reabilitatsion va rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish pedagogik qo‘llab-quvvatlash samaradorligini oshiradi.

➤ Pedagoglarni tayyorlash va malakasini oshirish: pedagoglarga oilaviy zo‘ravonlik, travma psixologiyasi va shaxsiy salohiyatni rivojlantirish usullari bo‘yicha muntazam trening va malaka oshirish kurslarini tashkil etish tavsiya etiladi.

➤ Ta’lim muhitini xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi qilish: maktab muhitida diskriminatsiyasiz, xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik sharoit yaratish, o‘smirlarning ijtimoiy va psixologik salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, pedagogik qo‘llab-quvvatlash zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan o‘smirlarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishda samarali mexanizm bo‘lib, uning tizimli joriy etilishi ta’lim jarayonining ijobiy natijalariga, o‘smirlarning ruhiy barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga sezilarli hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
2. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books.
3. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. CASEL. (2020). *Social and emotional learning framework*. Chicago: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning.
5. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
6. Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., ... & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245–258. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00017-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8)
7. Gazman, O. S. (2002). *Pedagogicheskaya podderzhka rebyonka v obrazovanii*. Moscow: Pedagogika.
8. McInerney, M., & McKlindon, A. (2014). *Unlocking the door to learning: Trauma-informed classrooms & transformational schools*. Education Law Center.
9. Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn: A view of what education might become* (2nd ed.). Columbus, OH: Merrill.
10. World Health Organization. (2020). *Global status report on preventing violence against children*. Geneva: WHO.
11. Jumaniozova Shakhnoza Rajabboy kizi. (2025). Study of the psychoemotional state of patients with thyroid disease. *American Journal of Applied Science and Technology*, 5(02), 13–17. <https://doi.org/10.37547/ajast/Volume05Issue02-05>
12. Jumaniozova Shakhnoza Rajabboy kizi. (2025). Empirical study of the psychoemotional area of patients with thyroid disease. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 5(02), 49–52. <https://doi.org/10.37547/ajsshr/Volume05Issue02-11>

TALABALARDA MILLIY VA GLOBAL IJTIMOIIY IDENTIFIKATSIYANI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR

Raximbayeva Gulyora Ulugbekovna

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqola talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish jarayonida qo‘llaniladigan psixologik yondashuvlarning psixologik va psixologik asoslarini keng qamrovda tahlil qilishga bag‘ishlangan. Zamonaviy globallashuv sharoitida ijtimoiy identifikatsiya muammosi yoshlar shaxsining rivojlanishida yetakchi omillardan biri sifatida namoyon bo‘lib, milliy o‘zlikni anglash va global fuqarolik ongining uyg‘unlashuvi ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ijtimoiy identifikatsiya tushunchasining nazariy asoslari, uning shaxs rivojidadagi o‘rni hamda globallashuv jarayonining talabalar identifikatsiyasiga ko‘rsatayotgan ko‘p qirrali ta’siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Milliy

identifikatsiya talabalarning tarixiy xotira, madaniy meros, til va an’analar orqali o’zligini anglash jarayoni sifatida talqin qilinadi. Global identifikatsiya esa zamonaviy axborot makoni, madaniyatlararo muloqot va transmilliy qadriyatlar ta’sirida shakllanuvchi ijtimoiy ong shakli sifatida tahlil etiladi.

Kalit so’zlar: ijtimoiy identifikatsiya, milliy identifikatsiya, global identifikatsiya, globallashuv, talaba shaxsi, madaniyatlararo muloqot, ta’lim jarayoni.

Аннотация. Данная научная статья посвящена комплексному анализу педагогических подходов к формированию национальной и глобальной социальной идентичности студентов в условиях глобализации. В современном образовательном пространстве проблема социальной идентификации приобретает особую значимость, поскольку студенческая молодежь сталкивается с необходимостью сочетания национальных ценностей и глобального гражданского самосознания. В аннотации раскрываются теоретические основы понятия социальной идентичности, её психологическая сущность и роль в личностном развитии студентов. Национальная идентичность рассматривается как процесс осознания принадлежности к культуре, языку, истории и традициям своего народа. Глобальная идентичность анализируется как результат влияния мировых информационных потоков, межкультурной коммуникации и транснациональных ценностей.

Ключевые слова: социальная идентичность, национальная идентичность, глобальная идентичность, глобализация, студенты, образовательная среда, межкультурная коммуникация.

Abstract. This scientific article is devoted to an in-depth analysis of pedagogical approaches to the formation of students’ national and global social identity in the context of globalization. In the modern educational environment, the issue of social identification has become increasingly significant, as students are required to integrate national values with global civic consciousness. The abstract explores the theoretical foundations of social identity, its psychological nature, and its role in students’ personal development. National identity is interpreted as a process of self-identification through culture, language, history, and traditions, while global identity is examined as a result of global information flows, intercultural communication, and transnational values.

Keywords: social identity, national identity, global identity, globalization, students, educational environment, intercultural communication.

KIRISH

Globallashuv jarayonining jadallashuvi zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim xususiyatlaridan biri bo’lib, u ta’lim tizimi va yoshlar ongiga bevosita ta’sir ko’rsatmoqda. Axborot makonining kengayishi, madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi hamda global qadriyatlarning faol targ’ib etilishi talabalarning ijtimoiy o’zligini anglash jarayonini murakkablashtirmoqda. Shu sababli, talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani uyg’un shakllantirish masalasi psixologika va psixologiya fanlari kesishgan dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo’lmoqda.

Ijtimoiy identifikatsiya shaxsning o’zini muayyan ijtimoiy guruh, millat, madaniyat va global hamjamiyat a’zosi sifatida anglash jarayonidir. Talabalik davri esa ushbu jarayon eng faol va sezgir kechadigan bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda psixologik ta’sirlar orqali

talabalarda milliy qadriyatlarga sodiqlik, fuqarolik mas’uliyati va global dunyoqarashni shakllantirish imkoniyati yuqori bo’ladi. Shu nuqtayi nazardan, psixologik yondashuvlarning ilmiy asoslangan holda tanlanishi va qo’llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ishning maqsadi — talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda samarali psixologik yondashuvlarni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini asoslab berishdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Ijtimoiy identifikatsiyaning nazariy-psixologik asoslari

Ijtimoiy identifikatsiya tushunchasi psixologiya va sotsiologiya fanlarida keng tadqiq etilgan bo’lib, u shaxsning ijtimoiy muhit bilan o’zaro aloqasi jarayonida shakllanadi. Erikson, Tajfel, Giddens kabi olimlarning tadqiqotlarida identifikatsiya shaxs rivojining markaziy mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Milliy identifikatsiya tarixiy xotira, til, madaniyat va an’analar orqali shakllansa, global identifikatsiya esa umuminsoniy qadriyatlar, madaniyatlararo muloqot va global axborot oqimlari ta’sirida rivojlanadi.

Globallashuv sharoitida ushbu ikki identifikatsiya turi o’rtasida muvozanatni saqlash muammosi yuzaga keladi. Psixologik jarayon ushbu muvozanatni ta’minlashda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi.

2. Talabalarda milliy identifikatsiyani shakllantirishda psixologik yondashuvlar

Milliy identifikatsiyani shakllantirishda aksiologik va madaniyatga yo’naltirilgan psixologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Ta’lim mazmunida milliy tarix, madaniy meros, urf-odat va qadriyatlarning aks etishi talabalarda o’z millatiga mansublik hissini mustahkamlaydi. Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar, jamoaviy faoliyat va ijtimoiy loyihalar talabalarning milliy o’zligini anglash jarayonini faollashtiradi.

O’qituvchi shaxsining namuna bo’lishi va psixologik madaniyati milliy identifikatsiyani shakllantirishda muhim psixologik omil hisoblanadi.

3. Global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda zamonaviy psixologik yondashuvlar

Globallashuv sharoitida global ijtimoiy identifikatsiya talabalar shaxsining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanib, ularning o’zini jahon hamjamiyatining faol a’zosi sifatida anglashi bilan bog’liqdir. Global identifikatsiya zamonaviy axborot makoni, raqamli texnologiyalar, madaniyatlararo muloqot va transmilliy qadriyatlar ta’sirida rivojlanadi. Shu sababli, ta’lim jarayonida global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish zamonaviy psixologik yondashuvlarni ilmiy asosda qo’llashni talab etadi.

Global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv yetakchi o’rin tutadi. Ushbu yondashuv talabalarda global muammolarni anglash, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas’uliyat va hamkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning global jarayonlarga ongli munosabatini shakllantiradi va ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

Shaxsga yo’naltirilgan psixologik yondashuv ham global identifikatsiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv talabalarning individual tajribasi, dunyoqarashi va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etishga asoslanadi. Natijada talabalarda o’z fikrini erkin ifodalash, ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish va global jamiyatdagi o’rnini anglash ko’nikmalari rivojlanadi.

4. Milliy va global identifikatsiyani uyg'unlashtirishda psixologik muhitning roli. Talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani uyg'un shakllantirish psixologik muhitning maqsadga yo'naltirilgan va psixologik jihatdan qulay tashkil etilishini talab etadi. Psixologik muhit shaxs rivojiga ta'sir ko'rsatuvchi ta'limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy-psixologik omillarning yaxlit tizimi bo'lib, u identifikatsiya jarayonining muhim determinantlaridan biri hisoblanadi.

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlar muhitning muhim tarkibiy qismi sifatida identifikatsiya jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan muhit talabalarda ijtimoiy xavfsizlik hissini kuchaytiradi hamda milliy va global identifikatsiyaning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi.

Xulosa

Mazkur ilmiy tadqiqot globallashuv sharoitida talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirish jarayonida psixologik yondashuvlar va psixologik muhitning psixologik ahamiyatini ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy identifikatsiya talaba shaxsining ijtimoiylashuvi, o'z-o'zini anglash va jamiyatdagi o'rnini belgilash jarayonida yetakchi psixologik mexanizm hisoblanadi.

Globallashuv jarayonlari ta'lim tizimiga yangi talablar qo'yayotgani, xususan, talabalarda bir vaqtning o'zida milliy qadriyatlarga sodiqlik va global dunyoqarashni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirayotgani aniqlandi. Bu esa psixologik faoliyatda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy, innovatsion va shaxsga yo'naltirilgan psixologik texnologiyalarni qo'llashni taqozo etadi. Tadqiqot davomida psixologik muhitning psixologik qulayligi, ijtimoiy xavfsizligi va rivojlantiruvchi xarakteri identifikatsiya jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berildi.

Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy, madaniyatlararo va shaxsga yo'naltirilgan psixologik yondashuvlar talabalarda global ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning ijtimoiy faolligi, tolerantligi va ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Shu bilan birga, ta'lim mazmunida milliy tarix, madaniyat va an'analarni global umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish talabalarda muvozanatli va barqaror ijtimoiy identifikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijobiy ijtimoiy-psixologik munosabatlar, jamoaviy faoliyat va ijtimoiy loyihalarga keng jalb etish psixologik muhitning identifikatsiyaga ta'sirini kuchaytiradi. Bunday muhit talabalarda o'z milliy mansubligini anglash bilan birga, global jamiyatning faol a'zosi sifatida o'zini namoyon etish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv sharoitida talabalarda milliy va global ijtimoiy identifikatsiyani uyg'un shakllantirish psixologik jarayonning strategik vazifalaridan biri bo'lib, u ilmiy asoslangan psixologik yondashuvlar, psixologik jihatdan optimallashtirilgan psixologik muhit va innovatsion ta'lim texnologiyalarining uyg'un qo'llanilishi orqali samarali amalga oshiriladi. Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish hamda talabalarining ijtimoiy-psixologik rivojlanishini ta'minlashda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. — New York: W.W. Norton & Company, 1968.
2. Tajfel H., Turner J. C. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. — Psychology of Intergroup Relations. Chicago, 1986.
3. Giddens A. The Consequences of Modernity. — Stanford: Stanford University Press, 1990.
4. Castells M. The Power of Identity. — Oxford: Blackwell Publishing, 2010.
5. Banks J. A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. — Boston: Pearson, 2015.
6. Bennett M. J. Developing Intercultural Sensitivity. — International Journal of Intercultural Relations, 2004.
7. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978.
8. Leontyev A. N. Activity, Consciousness, and Personality. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1978.
9. Rubinstein S. L. Foundations of General Psychology. — Moscow: Psixologika, 1989.
10. Bo’ronov S. B. Psixologik psixologiya. — Toshkent: O’qituvchi, 2018.
11. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
12. Abduraxmonov Q. X. Ta’lim muhitini modernizatsiyalashning psixologik asoslari. — Toshkent: Fan, 2019.
13. Xudoyberdiyev R. M. Globallashuv va yoshlar ijtimoiylashuvi muammolari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2021.

PEDAGOGIK FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA

KASBIY O’ZINI ANGLASH MEXANIZMLARI

Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi

Urganch davlat intituti Pedagogika fakulteti

pedagogika va psixologiya kafedrası o ‘qituvchisi

jumaniyozovashahnoza@gmail.com

+998(99)501-51-94

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda kasbiy o’zini anglash mexanizmlarining psixologik-pedagogik mohiyati tahlil qilinadi. Pedagog shaxsining kasbiy rivojlanishida o’zini anglash, refleksiya, professional identifikatsiya, o’z-o’zini baholash va kasbiy motivatsiya jarayonlarining o’zaro bog’liqligi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot davomida pedagogik faoliyatda kasbiy o’zini anglash samaradorlikni belgilovchi muhim omil sifatida yoritilib, uning tarkibiy mexanizmlari tizimlashtiriladi. Maqolada zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik faoliyatni optimallashtirishda kasbiy o’zini anglashni rivojlantirishning amaliy ahamiyati ko’rsatib beriladi.

Kalit so’zlar: pedagogik faoliyat, kasbiy o’zini anglash, refleksiya, professional identifikatsiya, pedagog kompetensiyasi, samaradorlik.

Аннотация. В статье анализируется психолого-педагогическая сущность механизмов профессионального самосознания в повышении эффективности

педагогической деятельности. Научно обосновывается взаимосвязь процессов профессионального самосознания, рефлексии, профессиональной идентификации, самооценки и профессиональной мотивации в развитии личности педагога. В ходе исследования профессиональное самосознание рассматривается как ключевой фактор эффективности педагогической деятельности, а его структурные механизмы систематизируются. Показано практическое значение развития профессионального самосознания в оптимизации педагогической деятельности в современных условиях образования.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, профессиональное самосознание, рефлексия, профессиональная идентификация, компетентность педагога, эффективность.

Annotation. The article analyzes the psychological and pedagogical essence of professional self-awareness mechanisms in improving the effectiveness of pedagogical activity. The interrelation of professional self-awareness, reflection, professional identification, self-assessment, and professional motivation in the development of a teacher’s personality is scientifically substantiated. In the study, professional self-awareness is considered a key factor determining the effectiveness of pedagogical activity, and its structural mechanisms are systematized. The practical significance of developing professional self-awareness in optimizing pedagogical activity under modern educational conditions is demonstrated.

Keywords: pedagogical activity, professional self-awareness, reflection, professional identification, teacher competence, effectiveness.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimi pedagog shaxsiga nisbatan yuqori talablarni qo’ymoqda. Ta’lim sifati, o’quvchilarning intellektual va shaxsiy rivoji, pedagogik jarayon samaradorligi bevosita pedagogning kasbiy tayyorgarligi, kompetensiyasi va kasbiy ong darajasi bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish masalasi bugungi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatning yuqori samaradorligi nafaqat metodik bilim va ko’nikmalar bilan, balki pedagogning o’z kasbiga bo’lgan munosabati, o’zini kasbiy subyekt sifatida anglay olishi bilan ham chambarchas bog’liqdir. Aynan kasbiy o’zini anglash pedagog shaxsining ichki rivojlanish mexanizmi sifatida uning faoliyatga ongli, mas’uliyatli va ijodiy yondashuvini ta’minlaydi.

Shu sababli pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda kasbiy o’zini anglash mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning tuzilmasi va funksional xususiyatlarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

PEDAGOGIK FAOLIYAT VA SAMARADORLIK TUSHUNCHASINING ILMIY TALQINI

Pedagogik faoliyat jamiyat taraqqiyotining muhim ijtimoiy mexanizmlaridan biri bo’lib, u ta’lim oluvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini shakllantirish, shuningdek, ularning intellektual, ma’naviy-axloqiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan murakkab va ko’p qirrali jarayon sifatida talqin etiladi. Pedagogik faoliyatning mohiyati nafaqat bilimlarni uzatish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ijtimoiy moslashuv va o’zini anglash jarayonlarini qo’llab-quvvatlashdan iboratdir [1].

Ilmiy manbalarda pedagogik faoliyat subyekt–subyekt munosabatlariga asoslangan jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayonda pedagog faol ta’sir ko’rsatuvchi subyekt bo’lishi bilan birga, ta’lim oluvchi shaxsning individual xususiyatlarini, ehtiyojlarini va imkoniyatlarini hisobga oluvchi hamkor sifatida namoyon bo’ladi [2]. Shu bois pedagogik faoliyat yuqori darajadagi kasbiy mas’uliyat, pedagogik mahorat va psixologik yetuklikni talab etadi.

Pedagogik faoliyat samaradorligi tushunchasi esa ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Umumiy ma’noda, pedagogik faoliyat samaradorligi belgilangan ta’limiy va tarbiyaviy maqsadlarning erishilgan natijalar bilan mos kelish darajasi, pedagogik jarayonning sifat ko’rsatkichlari hamda ta’lim natijalarining barqarorligi bilan belgilanadi [3]. Samaradorlik faqat yakuniy natijalar bilangina emas, balki pedagogik jarayonning qanday tashkil etilgani, unda qo’llanilgan metod va vositalarning maqsadga muvofiqligi bilan ham tavsiflanadi.

Pedagogik tadqiqotlarda pedagogik faoliyat samaradorligi ko’p omilli hodisa sifatida qaralib, u pedagog shaxsining kasbiy kompetensiyasi, metodik tayyorgarligi, pedagogik muloqot madaniyati, refleksiv faoliyati hamda kasbiy o’zini anglash darajasi bilan izohlanadi [4; 5]. Ushbu omillar bir-biri bilan uzviy bog’liq bo’lib, ularning uyg’un rivojlanishi pedagogik faoliyatning yuqori natijadorligini ta’minlaydi.

Pedagogning kasbiy kompetensiyasi pedagogik faoliyat samaradorligining yetakchi omillaridan biri hisoblanadi. Kasbiy kompetensiya pedagogning bilimlari, amaliy ko’nikmalari, kasbiy tajribasi va shaxsiy sifatlarining yaxlit tizimi bo’lib, u pedagogik vazifalarni samarali hal etishga xizmat qiladi [6]. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini loyihalovchi, boshqaruvchi va tahlil qiluvchi mutaxassis sifatida namoyon bo’ladi.

Metodik tayyorgarlik pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim shartlardan biridir. Metodik jihatdan puxta tayyorlangan pedagog ta’lim mazmunini didaktik jihatdan to’g’ri tashkil etadi, zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan maqsadga muvofiq foydalanadi hamda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o’qitish jarayonini amalga oshiradi [7]. Metodik tayyorgarlikning yetarli darajada bo’lmisligi pedagogik faoliyat samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Pedagogik muloqot madaniyati ham pedagogik faoliyat samaradorligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Pedagogik muloqot jarayonida pedagog va ta’lim oluvchilar o’rtasida o’zaro ishonch, hurmat va hamkorlik munosabatlari shakllanadi. Ilmiy tadqiqotlarda pedagogik muloqot samaradorligi ta’lim jarayonining emotsional-psixologik iqlimini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etiladi [8]. Samarali muloqot pedagogning shaxsiy namunalari orqali ta’lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik faoliyatda refleksiv faoliyat alohida o’rin tutadi. Refleksiya pedagogning o’z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga yo’naltirilgan ichki psixologik jarayon bo’lib, u pedagogik xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi [9]. Refleksiv faoliyat rivojlangan pedagog o’z kasbiy faoliyatiga tanqidiy yondashadi, doimiy ravishda o’z ustida ishlaydi va kasbiy o’sishga intiladi.

Mazkur omillar ichida kasbiy o’zini anglash pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda markaziy psixologik mexanizm sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Kasbiy o’zini anglash pedagogning o’zini kasbiy subyekt sifatida idrok etishi, o’z imkoniyatlari va cheklovlarini anglab yetishi, kasbiy faoliyatga ongli va mas’uliyatli munosabatda bo’lishini

ta’minlaydi [10]. Aynan kasbiy o’zini anglash pedagogning ichki resurslarini faollashtirib, uning faoliyatini maqsadga yo’naltirilgan holda boshqarishiga imkon yaratadi.

Ilmiy manbalarda ta’kidlanishicha, kasbiy o’zini anglash darajasi yuqori bo’lgan pedagoglar pedagogik faoliyatda yuqori natijalarga erishadi, kasbiy qiyinchiliklarni konstruktiv hal etadi hamda kasbiy barqarorlikni saqlab qoladi [11]. Kasbiy o’zini anglash pedagogning kasbiy identifikatsiyasi, o’z-o’zini baholashi va kasbiy motivatsiyasining uyg’un rivojlanishiga asoslanadi.

Shu bois pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish masalasini hal etishda pedagogning kasbiy o’zini anglashini rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo’ladi. Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagogik faoliyatni takomillashtirish, avvalo, pedagog shaxsining ichki psixologik mexanizmlarini, xususan, kasbiy o’zini anglash jarayonini chuqur o’rganishni talab etadi [12].

KASBIY O’ZINI ANGLASHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MOHIYATI

Kasbiy o’zini anglash shaxsning o’zini muayyan kasb egasi sifatida idrok etishi, o’z kasbiy imkoniyatlari, qobiliyatlari, motivlari hamda kasbiy rivojlanish istiqbollari anglab yetishi bilan bog’liq murakkab psixologik jarayondir. Psixologiya va pedagogika fanlarida kasbiy o’zini anglash shaxsning professional rivojlanishini belgilovchi yetakchi omillardan biri sifatida e’tirof etiladi [1]. Pedagog shaxsida mazkur jarayon uning pedagogik faoliyat subyekti sifatida shakllanishini, kasbiy pozitsiyasining barqarorlashuvini va pedagogik jarayonga ongli yondashuvini ta’minlaydi.

Ilmiy manbalarda kasbiy o’zini anglash tushunchasi professional ong, professional identifikatsiya va refleksiya kategoriyalari bilan uzviy bog’liq holda talqin qilinadi [2]. Pedagog kasbiy o’zini anglash jarayonida o’zini nafaqat kasb egasi, balki pedagogik jarayonni boshqaruvchi, tarbiyaviy ta’sir ko’rsatuvchi va ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivojiga mas’ul subyekt sifatida anglaydi. Bu holat pedagogning kasbiy faoliyatga bo’lgan munosabatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan kasbiy o’zini anglash tarkibiy jihatdan bir nechta o’zaro bog’liq komponentlardan iborat bo’lib, ularning har biri pedagogik faoliyat samaradorligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Ushbu komponentlarning uyg’un rivojlanishi pedagog shaxsining kasbiy yetukligini ta’minlaydi [3].

Kasbiy identifikatsiya kasbiy o’zini anglashning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. U pedagogning o’zini muayyan kasb bilan uyg’unlashtirishi, pedagogik rolni qabul qilishi va kasbiy qadriyatlarni ichki ehtiyoj sifatida anglashida namoyon bo’ladi [4]. Kasbiy identifikatsiya darajasi yuqori bo’lgan pedagoglar o’z kasbiga sodiqligi, kasbiy barqarorligi va faoliyatdagi ijtimoiy mas’uliyati bilan ajralib turadi.

Kasbiy refleksiya pedagogning o’z faoliyatini, pedagogik qarorlarini va kasbiy xatti-harakatlarini tahlil qilishga yo’naltirilgan ichki psixologik mexanizmdir. Refleksiv faoliyat pedagogga o’zining kuchli va zaif tomonlarini anglash, pedagogik xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish imkonini beradi [5]. Ilmiy tadqiqotlarda refleksiya pedagogik mahorat va kasbiy rivojlanishning muhim sharti sifatida ko’rsatiladi [6].

O’z-o’zini baholash komponenti pedagogning o’z kasbiy imkoniyatlari va natijalarini real baholashini ta’minlaydi. Adekvar o’z-o’zini baholash pedagogning o’ziga bo’lgan ishonchini mustahkamlaydi, kasbiy qiyinchiliklarga nisbatan konstruktiv munosabatni shakllantiradi va

pedagogik faoliyatda muvozanatni ta’minlaydi [7]. Noadekvat o’z-o’zini baholash esa pedagogik faoliyat samaradorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Kasbiy motivatsiya pedagogning kasbiy faoliyatga bo’lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va kasbiy maqsadlari bilan belgilanadi. Ilmiy adabiyotlarda motivatsiya pedagogning kasbiy faolligi va ijodkorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etiladi [8]. Yuqori darajadagi kasbiy motivatsiya pedagogning kasbiy o’sishga intilishi va uzluksiz o’zini rivojlantirishini ta’minlaydi.

Kasbiy maqsadlarni belgilash komponenti pedagogning o’z kasbiy rivojlanish istiqbollari rejalashtirishi, qisqa va uzoq muddatli kasbiy vazifalarni aniqlashi bilan bog’liqdir. Aniq belgilangan kasbiy maqsadlar pedagogik faoliyatni tizimli tashkil etish va uning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [9].

Ushbu komponentlarning o’zaro uyg’unlashuvi pedagogning kasbiy o’zini anglashini yaxlit tizim sifatida shakllantiradi. Kasbiy o’zini anglash darajasi yuqori bo’lgan pedagoglar o’z faoliyatini tanqidiy tahlil qilishga, o’z ustida ishlashga va kasbiy o’sishga doimiy intilishga moyil bo’ladilar [10]. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligining barqaror oshishiga zamin yaratadi.

Shu bois pedagogik ta’lim tizimida bo’lajak pedagoglarda kasbiy o’zini anglashni shakllantirish va rivojlantirish masalasi muhim ilmiy-pedagogik vazifa sifatida qaralishi lozim. Kasbiy o’zini anglashni rivojlantirish pedagog shaxsining kasbiy yetukligini ta’minlash bilan birga, ta’lim jarayonining sifatini oshirishga ham xizmat qiladi [11].

KASBIY O’ZINI ANGLASH MEKANIZMLARI

Kasbiy o’zini anglash pedagog shaxsining ichki psixologik tuzilmasi bo’lib, u pedagogik faoliyatning ongli, maqsadga yo’naltirilgan va samarali tashkil etilishini ta’minlaydi. Ilmiy tadqiqotlarda kasbiy o’zini anglash pedagogning kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy mexanizmlar majmuasi sifatida qaraladi [6]. Ushbu bo’limda kasbiy o’zini anglashning yetakchi mexanizmlari sifatida refleksiya, professional identifikatsiya va o’z-o’zini baholash tahlil qilinadi.

1. Refleksiya mexanizmi

Refleksiya pedagogning o’z pedagogik faoliyatini, kasbiy xatti-harakatlarini, qarorlarini va ularning natijalarini ongli ravishda tahlil qilish, baholash hamda qayta loyihalash qobiliyatini ifodalaydi. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda refleksiya pedagogik mahoratning ajralmas tarkibiy qismi va kasbiy rivojlanishning asosiy sharti sifatida e’tirof etiladi [8; 9].

Refleksiv faoliyat pedagogga o’z faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, pedagogik xatolarni o’z vaqtida anglash va ularni bartaraf etish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, refleksiya rivojlangan pedagoglar pedagogik vaziyatlarni chuqur tahlil qiladi, ta’lim jarayonini takomillashtirishga intiladi va kasbiy o’sishga moyil bo’ladi [10].

Pedagogik faoliyatda refleksiya quyidagi shakllarda namoyon bo’ladi:

- operativ refleksiya (dars jarayonida yuzaga kelgan vaziyatlarni tezkor tahlil qilish);
- retrospektiv refleksiya (o’tgan pedagogik faoliyat natijalarini tahlil qilish);
- prospektiv refleksiya (kelajakdagi pedagogik faoliyatni rejalashtirish) [5].

Mazkur refleksiya turlarining uyg’unligi pedagogga pedagogik jarayonni tizimli boshqarish, ta’lim mazmunini moslashtirish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish

imkonini beradi. Shu sababli refleksiya mexanizmi kasbiy o’zini anglash tizimida markaziy o’rin egallaydi [8].

2. Professional identifikatsiya mexanizmi

Professional identifikatsiya pedagogning o’zini muayyan kasbiy rol bilan uyg’unlashtirishi, o’zini pedagogik faoliyat subyekti sifatida anglash jarayonidir. Ushbu mexanizm pedagogning kasbiy qadriyatlari, ijtimoiy mavqei va kasbiy mas’uliyatini ichki ehtiyoj sifatida qabul qilishi orqali namoyon bo’ladi [11].

Ilmiy adabiyotlarda professional identifikatsiya kasbiy barqarorlik va pedagogik faoliyatga sodiqlikni ta’minlovchi muhim omil sifatida ko’rsatiladi [4]. Kasbiy identifikatsiya darajasi yuqori bo’lgan pedagoglar o’z kasbining ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglaydi, pedagogik faoliyatga ijobiy munosabat bildiradi va kasbiy qiyinchiliklarni yengib o’tishda qat’iyatlilik namoyon etadi.

Pedagogik faoliyatda professional identifikatsiya quyidagi jihatlar orqali shakllanadi:

- pedagogik rolni ongli qabul qilish;
- kasbiy qadriyatlarni ichki me’yor sifatida anglash;
- pedagogik faoliyatga shaxsiy mas’uliyat bilan yondashish [12].

Professional identifikatsiya pedagogning kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi, pedagogik faoliyatda barqarorlikni ta’minlaydi va kasbiy o’zini anglashning boshqa mexanizmlarini faollashtiradi [11].

3. O’z-o’zini baholash mexanizmi

O’z-o’zini baholash pedagogning o’z kasbiy imkoniyatlari, bilim va ko’nikmalari hamda pedagogik faoliyat natijalarini real va adekvat baholash jarayonidir. Psixologik tadqiqotlarda o’z-o’zini baholash shaxsning kasbiy faoliyatini samarali boshqarish imkonini beruvchi muhim ichki mexanizm sifatida qoraladi [15].

Adekvat o’z-o’zini baholash pedagogga o’zining kuchli va rivojlanishga muhtoj jihatlarini aniqlash, kasbiy rivojlanish strategiyasini belgilash va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish imkonini beradi [7]. Bunday pedagoglar o’z xatolarini tan olishdan qo’rqmaydi, konstruktiv tanqidni qabul qiladi va o’z ustida ishlashga intiladi.

Ilmiy manbalarda ta’kidlanishicha, o’z-o’zini baholashning haddan tashqari yuqori yoki past bo’lishi pedagogik faoliyatda muvozanatning buzilishiga olib kelishi mumkin [3]. Shu bois pedagog shaxsida adekvat o’z-o’zini baholashni shakllantirish kasbiy o’zini anglashning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

O’z-o’zini baholash mexanizmi refleksiya va professional identifikatsiya bilan uzviy bog’liq bo’lib, ularning o’zaro uyg’unligi pedagogik faoliyat samaradorligining barqaror oshishini ta’minlaydi [15].

KASBIY O’ZINI ANGLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, pedagog shaxsida kasbiy o’zini anglashni shakllantirish va rivojlantirish jarayoni maqsadli tashkil etilgan pedagogik shart-sharoitlar orqali samarali amalga oshiriladi. Ushbu shartlar pedagogning refleksiv faoliyatini faollashtirish, kasbiy tajribani ongli tahlil qilish va kasbiy rivojlanishga ichki ehtiyojni shakllantirishga xizmat qiladi [13].

Refleksiv mashg’ulotlar

Refleksiv mashg’ulotlar kasbiy o’zini anglashni rivojlantirishning eng muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi. Bunday mashg’ulotlar pedagogning o’z faoliyatini tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarga tanqidiy yondashish va o’z kasbiy tajribasini qayta baholashiga yo’naltirilgan maxsus tashkil etilgan ta’limiy faoliyat shakllaridir [8].

Ilmiy adabiyotlarda refleksiv mashg’ulotlar pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi psixologik-pedagogik vosita sifatida talqin qilinadi. Refleksiv mashg’ulotlar jarayonida pedagoglar o’z darslari, pedagogik qarorlari va muloqot uslublarini tahlil qiladi, yuzaga kelgan muammolarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish yo’llarini belgilaydi [9].

Refleksiv mashg’ulotlarning asosiy maqsadi pedagogda o’z faoliyatiga nisbatan ongli va mas’uliyatli munosabatni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu mashg’ulotlar quyidagi shakllarda tashkil etilishi mumkin:

- pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish (case-study);
- o’z faoliyatini yozma refleksiya asosida tahlil qilish;
- darsdan keyingi refleksiv muhokamalar;
- pedagogik kundaliklar yuritish [5].

Refleksiv mashg’ulotlar pedagogning kasbiy o’zini anglashini chuqurlashtiradi, uning o’z ustida ishlashga bo’lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va pedagogik faoliyat samaradorligini barqaror oshirishga xizmat qiladi [13].

Pedagogik treninglar

Pedagogik treninglar kasbiy o’zini anglashni rivojlantirishga yo’naltirilgan amaliy mashg’ulotlar majmuasi bo’lib, ular pedagoglarda kasbiy ko’nikmalar, refleksiv fikrlash va samarali muloqot qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi [14]. Treninglar jarayonida pedagoglar o’z kasbiy xatti-harakatlarini modellashiradi, pedagogik vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qilishni o’rganadi.

Ilmiy tadqiqotlarda pedagogik treninglar pedagogning kasbiy faolligi va o’ziga bo’lgan ishonchini oshiruvchi samarali vosita sifatida e’tirof etiladi [7]. Treninglar pedagogning kasbiy o’zini anglashini faollashtirib, o’z-o’zini baholash va kasbiy identifikatsiyani mustahkamlaydi.

Mentorlik faoliyati

Mentorlik faoliyati kasbiy o’zini anglashni rivojlantirishda muhim pedagogik shartlardan biri bo’lib, tajribali pedagoglarning yosh mutaxassislar bilan maqsadli hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Mentorlik jarayonida pedagoglar kasbiy tajribani o’zlashtiradi, o’z faoliyatini tahlil qiladi va kasbiy rivojlanish istiqbollari aniqlaydi [16].

Mentorlik pedagogning kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlaydi, kasbiy qiyinchiliklarni yengib o’tishda psixologik qo’llab-quvvatlashni ta’minlaydi hamda pedagogik faoliyatga bo’lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi [11].

Uzluksiz kasbiy rivojlanish

Uzluksiz kasbiy rivojlanish pedagog shaxsining kasbiy o’zini anglashini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Ilmiy manbalarda pedagogning uzluksiz ta’lim jarayonida ishtirok etishi uning kasbiy kompetensiyasi va kasbiy ongining muntazam rivojlanishini ta’minlashi ta’kidlanadi [13; 16].

Uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida pedagog o‘z bilim va ko‘nikmalarini yangilaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtiradi va kasbiy o‘sishga ongli ravishda intiladi. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligining oshishiga xizmat qiladi [12].

XULOSA

Pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda kasbiy o‘zini anglash mexanizmlari yetakchi ahamiyat kasb etadi. Kasbiy refleksiya, professional identifikatsiya va o‘z-o‘zini baholash pedagog shaxsining ichki rivojlanish omillari sifatida pedagogik jarayon sifatini belgilaydi. Shu bois pedagoglarni tayyorlash tizimida kasbiy o‘zini anglashni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur [17].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2018.
2. G‘oziyev E.G‘. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Qodirov B.R. Kasbiy psixologiya asoslari. – Toshkent, 2020.
4. Nishonova Z.T. Pedagogik faoliyatda refleksiya muammosi // Pedagogik ta’lim. – 2021. – №3.
5. Karimova V.M., Qodirov B.R. Pedagog kompetensiyasi va samaradorlik // Xalq ta’limi. – 2020. – №2.
6. Zeer E.F. Psixologiya professionalnogo razvitiya. – Moskva: Akademiya, 2017.
7. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. – Moskva, 2016.
8. Mitina L.M. Professionalnoye razvitiye lichnosti pedagoga. – Moskva, 2018.
9. Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2019.
10. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva, 2015.
11. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Strategiya jizni. – Moskva, 2017.
12. Fedoseyev V.N. Pedagog shaxsining kasbiy rivoji // Pedagogika. – 2020. – №5.
13. Shoumarov G‘.Sh. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2018.
14. To‘raqulov Y.X. Kasbiy ong va refleksiya // Psixologiya. – 2019. – №4.
15. Ilyosov Sh.Sh. O‘qituvchi shaxsida o‘z-o‘zini baholash // Ta’lim muammolari. – 2021.
16. Karimova V.M. Pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivoji. – Toshkent, 2022.
17. Islomov R.Q. Pedagogik faoliyat samaradorligi omillari. – Toshkent, 2023.

ICHKI TURIZMNING TA’LIMIIY, TARBIVAVIY VA IJTIMOIIY IMKONIYATLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Ismoilova Gulnoza Olimboy qizi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada ichki turizmning ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy imkoniyatlari zamonaviy pedagogik, ijtimoiy hamda madaniy yondashuvlar asosida chuqur tahlil etiladi. Tadqiqot jarayonida ichki turizmning ta’lim jarayonini boyitish, nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirishdagi o‘rni asoslab beriladi. Shuningdek, ichki turizmning yosh avlodda vatanparvarlik, milliy ong, ijtimoiy mas’uliyat va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishdagi tarbiyaviy salohiyati yoritiladi. Maqolada ichki turizmning jamiyatda ijtimoiy faollikni oshirish, hududlararo ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash hamda barqaror hududiy taraqqiyotni ta’minlashdagi ahamiyati ilmiy xulosalar asosida ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: ichki turizm, ta’limiy imkoniyatlar, tarbiyaviy ahamiyati, ijtimoiy rivojlanish, madaniy meros, vatanparvarlik, yoshlar tarbiyasi.

Аннотация. В статье проведён углублённый анализ образовательных, воспитательных и социальных возможностей внутреннего туризма на основе современных педагогических и социокультурных подходов. Обоснована роль внутреннего туризма в обогащении образовательного процесса и интеграции теоретических знаний с практическим опытом. Особое внимание уделено воспитательному потенциалу внутреннего туризма в формировании патриотизма, национального самосознания, социальной ответственности и духовно-нравственных качеств молодёжи. Также раскрыто значение внутреннего туризма в повышении социальной активности, укреплении межрегиональных связей и обеспечении устойчивого регионального развития.

Ключевые слова: внутренний туризм, образовательные возможности, воспитательный потенциал, социальное развитие, культурное наследие, патриотизм, воспитание молодёжи.

Annotation. This article presents an in-depth analysis of the educational, pedagogical, and social potential of domestic tourism based on modern pedagogical and socio-cultural approaches. The study substantiates the role of domestic tourism in enriching the educational process through the integration of theoretical knowledge with practical experience. Special attention is given to the pedagogical value of domestic tourism in fostering patriotism, national identity, social responsibility, and moral development among youth. The article also examines the importance of domestic tourism in enhancing social engagement, strengthening interregional cooperation, and supporting sustainable regional development.

Keywords: domestic tourism, educational opportunities, pedagogical potential, social development, cultural heritage, patriotism, youth education.

Kirish. Hozirgi globallashuv va integratsiya jarayonlari jadallashib borayotgan sharoitda turizm sohasi jamiyat hayotining turli jabhalari bilan uzviy bogʻliq boʻlgan koʻp qirrali ijtimoiy hodisa sifatida namoyon boʻlmoqda. Turizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki shaxs kamoloti, ijtimoiy tajriba almashinuvi hamda madaniy-maʼrifiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, ichki turizm jamiyat aʼzolarining oʻz tarixiy ildizlari, madaniy merosi va milliy qadriyatlarini chuqurroq anglashiga xizmat qiluvchi samarali vosita sifatida eʼtirof etilmoqda.

Ichki turizm jarayonida shaxs real ijtimoiy-madaniy muhit bilan bevosita muloqotga kirishadi, bu esa bilimlarning faqat nazariy darajada emas, balki hayotiy tajriba asosida shakllanishiga imkon yaratadi. Shu nuqtayi nazardan, ichki turizmni noformal va informal taʼlimning muhim shakli sifatida baholash mumkin. Sayohatlar, ekskursiyalar va madaniy-maʼrifiy tashriflar orqali yoshlarning dunyoqarashi kengayadi, mustaqil fikrlash va ijtimoiy moslashuv koʻnikmalari rivojlanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida ichki turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilangan boʻlib, bu borada qator meʼyoriy-huquqiy hujjatlar va dasturlar qabul qilingan. Mazkur jarayon ichki turizmning nafaqat iqtisodiy, balki taʼlimiy, tarbiyaviy va ijtimoiy imkoniyatlarini ilmiy asosda oʻrganishni dolzarb vazifaga aylantiradi. Shu bois, ushbu maqolada ichki turizmning taʼlim jarayonidagi oʻrni, yosh avlod tarbiyasiga taʼsiri hamda jamiyat ijtimoiy rivojlanishidagi ahamiyati kompleks yondashuv asosida tahlil etiladi.

Ichki turizmning nazariy-metodologik asoslari. Ichki turizm mamlakat fuqarolarining o‘z davlati hududi doirasida amalga oshiradigan sayohat va safar faoliyati bo‘lib, u bilish, dam olish, sog‘lomlashtirish, ma’naviy ehtiyojlarni qondirish hamda ijtimoiy tajriba orttirishga xizmat qiladi. Ilmiy manbalarda ichki turizm shaxsning ijtimoiylashuvi, madaniy identifikatsiyasi va uzluksiz ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi [1].

Nazariy jihatdan ichki turizm turizmshunoslik, pedagogika, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va iqtisod fanlari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan kompleks tushunchadir. Pedagogik yondashuv doirasida ichki turizm tajribaviy (eksperimental) ta’lim konsepsiyasiga tayanadi. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, bilimlar bevosita kuzatish, ishtirok etish va tahlil qilish orqali o‘zlashtiriladi. Natijada o‘rganilayotgan obyekt va hodisalar shaxs xotirasida barqaror saqlanadi hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologik nuqtayi nazardan ichki turizmni o‘rganishda tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Tizimli yondashuv ichki turizmni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy komponentlar majmui sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa turistik faoliyat jarayonida shaxsning bilish faolligi va mustaqil harakatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ichki turizmning metodologik asoslarini belgilashda madaniy-tarixiy yondashuv muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko‘ra, shaxsning rivojlanishi tarixiy-madaniy muhit bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tarixiy obidalar, urf-odatlar va milliy qadriyatlar bilan bevosita tanishish tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiradi. Ichki turizm aynan mana shu jarayonni ta’minlovchi samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ichki turizmning ta’limiy imkoniyatlari. Ichki turizm ta’lim jarayonini boyituvchi samarali vosita hisoblanadi. Tarixiy obidalar, muzeylar, madaniy markazlarga uyushtirilgan sayohatlar o‘quvchi va talabalar bilimlarini mustahkamlash, fanlararo integratsiyani ta’minlash imkonini beradi. Ichki turizm mamlakat fuqarolarining o‘z davlati hududi doirasida amalga oshiradigan sayohat va safar faoliyati bo‘lib, u bilish, dam olish, sog‘lomlashtirish, ma’naviy ehtiyojlarni qondirish hamda ijtimoiy tajriba orttirishga xizmat qiladi. Ilmiy manbalarda ichki turizm shaxsning ijtimoiylashuvi, madaniy identifikatsiyasi va uzluksiz ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi [1].

Nazariy jihatdan ichki turizm turizmshunoslik, pedagogika, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va iqtisod fanlari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan kompleks tushunchadir. Pedagogik yondashuv doirasida ichki turizm tajribaviy (eksperimental) ta’lim konsepsiyasiga tayanadi. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, bilimlar bevosita kuzatish, ishtirok etish va tahlil qilish orqali o‘zlashtiriladi. Natijada o‘rganilayotgan obyekt va hodisalar shaxs xotirasida barqaror saqlanadi hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Metodologik nuqtayi nazardan ichki turizmni o‘rganishda tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Tizimli yondashuv ichki turizmni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy komponentlar majmui sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa turistik faoliyat jarayonida shaxsning bilish faolligi va mustaqil harakatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ichki turizmning metodologik asoslarini belgilashda madaniy-tarixiy yondashuv muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvga ko‘ra, shaxsning rivojlanishi tarixiy-

madaniy muhit bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tarixiy obidalar, urf-odatlar va milliy qadriyatlar bilan bevosita tanishish tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiradi. Ichki turizm aynan mana shu jarayonni ta’minlovchi samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ichki turizmning ta’limiy imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirish;
- tanqidiy va analitik fikrlashni rivojlantirish;
- bilish motivatsiyasini kuchaytirish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sayohat asosida tashkil etilgan ta’lim shakllari bilimlarning uzoq muddatli xotirada saqlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [2].

Ichki turizmning tarbiyaviy ahamiyati. Ichki turizm shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. U yosh avlodning ma’naviy-axloqiy, fuqarolik va estetik tarbiyasini ta’minlashda samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Ichki turizm jarayonida shaxs o‘z xalqining tarixiy o‘tmishi, madaniy merosi, urf-odat va an’analari bilan bevosita tanishadi, bu esa tarbiyaviy ta’sirning kuchayishiga olib keladi.

Tarbiyaviy jihatdan ichki turizm, avvalo, vatanparvarlik va milliy ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Tarixiy shaharlar, buyuk allomalar yashab ijod qilgan maskanlar, muqaddas qadamjolarga uyushtirilgan sayohatlar yoshlarning o‘z vatani bilan faxrlanish tuyg‘usini mustahkamlaydi. Bu jarayonda tarixiy xotira va milliy o‘zlikni anglash chuqurlashib, shaxsda fuqarolik mas’uliyati rivojlanadi [3].

Ichki turizmning tarbiyaviy ahamiyati ma’naviy-axloqiy tarbiya bilan ham bevosita bog‘liqdir. Sayohatlar davomida yoshlar jamoada harakat qilish, o‘zaro hurmat, hamkorlik, intizom va mas’uliyat kabi ijtimoiy-axloqiy fazilatlarini amaliy faoliyat orqali o‘zlashtiradilar. Bu esa tarbiyaning nazariy emas, balki hayotiy tajribaga asoslangan shaklini ta’minlaydi.

Shu bilan bir qatorda, ichki turizm estetik tarbiyani rivojlantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Me’moriy obidalar, xalq amaliy san’ati namunalari, tarixiy-madaniy yodgorliklar bilan tanishish yoshlarda go‘zallikni idrok etish, badiiy did va madaniy xulq-atvorni shakllantiradi. Ayniqsa, milliy me’morchilik va madaniy landshaftlarni kuzatish orqali estetik ong rivojlanadi. Ichki turizm ekologik tarbiya nuqtayi nazaridan ham katta ahamiyatga ega. Tabiiy hududlar, milliy bog‘lar va qo‘riqxonalar bilan tanishish yoshlarda tabiatga ehtiyotkorona munosabat, ekologik mas’uliyat va barqaror rivojlanish g‘oyalarini shakllantiradi. Bu jarayon ekologik madaniyatni rivojlantirishda samarali pedagogik omil bo‘lib xizmat qiladi. Ichki turizm tarbiya jarayonida shaxsda ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Sayohatlar davomida yoshlar jamiyat qoidalariga rioya qilish, umumiy manfaatlarni shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yish zarurligini anglay boshlaydi. Jamoa bilan safar qilish o‘zaro hurmat, hamjihatlik va ijtimoiy intizomni rivojlantiradi. Ichki turizm shaxsning o‘z xatti-harakatlarini baholash va o‘zini-o‘zi nazorat qilish ko‘nikmalarini kuchaytiradi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Natijada ichki turizm tarbiyaning uzluksiz va hayot bilan chambarchas bog‘liq shaklini ta’minlaydi. Sayohatlar davomida yoshlar jamoada yashash va faoliyat yuritish qoidalarini, o‘zaro hurmat, hamkorlik, bag‘rikenglik va intizom kabi ijtimoiy-axloqiy fazilatlarini amaliy faoliyat jarayonida o‘zlashtiradilar.

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asarida axloq, adolat va jamiyat oldidagi mas’uliyat masalalariga alohida e’tibor qaratilishi ichki turizm orqali shakllanadigan tarbiyaviy

qadriyatlar bilan hamohangdir. Ichki turizm shaxsda o‘zini-o‘zi anglash va o‘z xatti-harakatlarini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Sayohat jarayonida yuzaga keladigan turli vaziyatlar yoshlarni mustaqil qaror qabul qilishga, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga va muammoli holatlarni ijobiy yo‘l bilan hal etishga o‘rgatadi.

Kaykovusning “Qobusnoma” asarida keltirilgan hayotiy pand-nasihatlar yoshlarni tajriba orqali tarbiyalash g‘oyasini yaqqol ifodalaydi.

Ichki turizmning ijtimoiy imkoniyatlari. Ichki turizm jamiyatning ijtimoiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘lib, aholining turmush sifati, ijtimoiy faolligi va hududlararo hamkorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ichki turizm jarayonida turli hududlarda yashovchi aholi vakillari o‘rtasida ijtimoiy muloqot va tajriba almashinuvi yuzaga keladi, bu esa jamiyatda o‘zaro tushunish va hamjihatlikni mustahkamlashga olib keladi.

Ijtimoiy jihatdan ichki turizm, avvalo, aholi bandligini ta’minlash va mahalliy iqtisodiy faollikni oshirish orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Turizm bilan bog‘liq xizmatlar sohasining rivojlanishi yangi ish o‘rinlarini yaratadi, ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu holat ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va hududlarning kompleks rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi [4].

Ichki turizmning ijtimoiy imkoniyatlari yoshlar siyosati bilan ham uzviy bog‘liqdir. Sayohatlar, madaniy-ma’rifiy tadbirlar va turistik loyihalar yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni salbiy ijtimoiy ta’sirlardan himoyalash va ijtimoiy faollikka jalb etishda samarali vosita hisoblanadi. Bu jarayon yoshlarning jamiyat hayotidagi ishtirokini kuchaytiradi va ularni ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantiradi.

Shuningdek, ichki turizm ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi omil hisoblanadi. Turli ijtimoiy qatlamlar, millatlar va madaniyat vakillarining o‘zaro muloqoti bag‘rikenglik, tolerantlik va ijtimoiy birdamlik g‘oyalarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, ichki turizm doirasida tashkil etiladigan ommaviy tadbirlar va festivallar jamiyatda ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Ta’lim muassasalarida ichki turizm elementlarini o‘quv jarayoniga joriy etish pedagogik samaradorlikni oshiradi. Ekskursiyalar, o‘quv-amaliy sayohatlar va loyiha faoliyati shaxsning kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [5]. Ichki turizmning ijtimoiy imkoniyatlari yoshlar siyosati bilan uzviy bog‘liqdir. Turistik sayohatlar, madaniy-ma’rifiy tadbirlar, festival va anjumanlar yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni ijtimoiy hayotga faol jalb etish va salbiy ijtimoiy ta’sirlardan himoyalashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu jarayon yoshlarning yetakchilik, jamoada ishlash va ijtimoiy mas’uliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ichki turizm ijtimoiy integratsiyani kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Turli ijtimoiy qatlamlar, millatlar va madaniyat vakillarining o‘zaro muloqoti bag‘rikenglik, tolerantlik va millatlararo totuvlikni mustahkamlaydi. Ichki turizm doirasida tashkil etiladigan ommaviy tadbirlar jamiyatda ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ichki turizmning ijtimoiy imkoniyatlari hududiy rivojlanish nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kam rivojlangan yoki chekka hududlarga turistlar oqimining ko‘payishi transport, aloqa, savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarining rivojlanishiga turtki beradi. Natijada hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlar qisqarib, aholining yashash sharoiti yaxshilanadi.

Bundan tashqari, ichki turizm ijtimoiy kapitalni oshirishga xizmat qiladi. Jamiyat a’zolari o’rtasida ishonch, o’zaro yordam va hamkorlik munosabatlarining rivojlanishi fuqarolik jamiyati institutlarining mustahkamlanishiga olib keladi. Shu jihatdan ichki turizmni jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va uzluksiz rivojlanishini ta’minlovchi muhim omil sifatida baholash mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ichki turizmning ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy imkoniyatlari keng qamrovli bo’lib, u shaxs va jamiyat rivojiga sezilarli hissa qo’shadi. Ichki turizmni ta’lim tizimi bilan integratsiyalash orqali yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash va barqaror ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlash mumkin. Ichki turizm ta’lim jarayonini nazariy bilimlar bilan cheklab qo’ymasdan, uni real hayotiy tajriba bilan boyitish imkonini beradi. Natijada o’quvchi va talabalarda bilimlarning puxtaligi, mustaqil fikrlash va amaliy ko’nikmalar shakllanadi.

Shuningdek, ichki turizmning tarbiyaviy ahamiyati yosh avlodda vatanparvarlik, milliy ong, ma’naviy-axloqiy fazilatlar hamda ekologik madaniyatni shakllantirish orqali namoyon bo’ladi. Tarixiy va madaniy meros obyektlari bilan bevosita tanishish shaxsda milliy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy mas’uliyat hissini kuchaytiradi. Bu esa tarbiyaning hayot bilan chambarchas bog’liq, samarali shaklini ta’minlaydi.

Ichki turizmning ijtimoiy imkoniyatlari esa jamiyatda ijtimoiy faollikni oshirish, aholi bandligini ta’minlash, hududlararo aloqalarni rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyani mustahkamlash orqali namoyon bo’ladi. Ayniqsa, ichki turizm yoshlar siyosati, hududiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil sifatida qaraladi.

Umuman olganda, ichki turizmni ta’lim va tarbiya tizimi bilan integratsiyalash, uni davlat va jamiyat rivojlanish strategiyalarining muhim tarkibiy qismi sifatida ko’rish zarur. Ichki turizm imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali barkamol, ijtimoiy faol va milliy qadriyatlarga sodiq shaxsni shakllantirish, shuningdek, jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent. O’qituvchi, 2019.
2. Jo’raev R.X. Pedagogika nazariyasi. Toshkent. 2020.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat - yengilmas kuch. Toshkent. Ma’naviyat, 2018.
4. Xolmatov S. Ichki turizm va ijtimoiy rivojlanish masalalari. Turizm muammolari. 2021.
5. Norqobilov M. Ta’limda ekskursiya va sayohatlarning pedagogik ahamiyati. Samarqand, 2020.
6. Cooper C. Tourism: Principles and Practice. London: Pearson, 2019.
7. Smith M. Cultural Tourism. New York: Routledge, 2020.
8. Hall C.M. Tourism Planning. London: Routledge, 2018.
9. Richards G. Tourism and Culture. Oxford: Elsevier, 2019.
10. UNWTO. Tourism and Education. Madrid, 2021.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

Вострикова Татьяна Анатольевна

доцент, кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогических практик и сервисных индустрий, Астраханский государственный университет им. В.Н. Татищева, г. Астрахань, Россия,

Аннотация: В данной статье рассматриваются инновационные подходы, включающие использование искусственного интеллекта в образовании. Раскрываются возможности использования ИИ для индивидуализации учебного процесса, повышения эффективности обучения, адаптации к потребностям каждого студента и прогнозирования успехов. Автор статьи подчеркивает важность интеграции ИИ в педагогическую практику для развития современной образовательной системы и ее будущего развития.

Ключевые слова: инновационный подход, образование, искусственный интеллект.

Abstract: This article discusses innovative approaches that include the use of artificial intelligence in education. It explores the potential of AI for individualizing the learning process, improving learning effectiveness, adapting to the needs of each student, and predicting success. The author emphasizes the importance of integrating AI into teaching practices for the development of the modern educational system and its future.

Keywords: innovative approach, education, artificial intelligence.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishni o’z ichiga olgan innovatsion yondashuvlar muhokama qilinadi. Unda sun’iy intellektning o’quv jarayonini individuallashtirish, o’quv samaradorligini oshirish, har bir o’quvchining ehtiyojlariga moslashish va muvaffaqiyatni bashorat qilishdagi salohiyati o’rganiladi. Muallif zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirish va uning kelajagi uchun sun’iy intellektni o’qitish amaliyotiga integratsiya qilish muhimligini ta’kidlaydi.

Kalit so’zlar: innovatsion yondashuv, ta’lim, sun’iy intellekt.

Современное образование сталкивается с вызовами глобального мира, где технологии играют все более значимую роль в обучении и развитии студентов.

Использование искусственного интеллекта в образовании становится все более актуальным и открывает новые возможности для персонализации обучения, повышения эффективности учебного процесса и развития индивидуальных способностей каждого учащегося, позволяет создавать качественные образовательные программы и среды, адаптированные под конкретные потребности и цели обучающихся.

Можно сказать, что инновационный подход представляет собой процесс разработки образовательных программ, курсов и материалов с учетом потребностей обучающихся, педагогических целей и современных методов обучения. Он является важным аспектом образовательного процесса, направленный на создание эффективной образовательной среды и максимальное развитие потенциала учащихся. Ключевыми принципами его являются индивидуализация обучения, активное вовлечение учащихся, создание мотивации к обучению, а также применение современных методов и технологий.

Индивидуализация обучения предполагает адаптацию учебного процесса к индивидуальным потребностям и способностям каждого учащегося. Этот принцип

позволяет создать условия для оптимального развития всех учеников, учитывая их уровень знаний, стиль обучения и интересы.

Создание мотивации к обучению играет важную роль в успешности образовательного процесса. Инновационный подход включает в себя методы, способствующие формированию интереса к учебе, поощрению достижений учащихся и созданию положительной обучающей среды.

Применение современных методов и технологий помогает сделать обучение более доступным, интересным и эффективным. Использование цифровых инструментов, онлайн-ресурсов, образовательных приложений и интерактивных уроков позволяет сделать учебный процесс более динамичным и привлекательным для обучающихся. Все эти принципы и методы в совокупности способствуют созданию стимулирующей и продуктивной образовательной среды, способствующей успешному обучению и развитию учащихся.

В связи с этим очевидно, что сегодня есть понимание огромной значимости роли и влияния искусственного интеллекта на учебный процесс и эффективность образовательных программ. По официальным документам, таким как Указ Президента Российской Федерации от 10 октября 2019 года № 490 и Национальной стратегии развития искусственного интеллекта до 2030 года, можно понять определение термина «искусственный интеллект» [5].

В соответствии с этими документами, искусственный интеллект представляет собой комплекс технологических решений, способных моделировать когнитивные функции человека и достигать результатов, сравнимых, по меньшей мере, с результатами человеческой интеллектуальной деятельности при выполнении конкретных задач.

В образовании Российской Федерации функции искусственного интеллекта включают [7, с. 96 - 97]:

1. Создание персонализированных учебников из традиционных материалов.
2. Предоставление индивидуализированного образовательного опыта через приложения.
3. Расширение образовательных возможностей для учащихся по всему миру.
4. Поддержка управления образованием через информационные системы и алгоритмы искусственного интеллекта.

Искусственный интеллект или машинное обучение на данный момент активно применяется в образовании, начиная от ведения и проверки экзаменов, заканчивая автоматическим подбором материала для обучающихся в тех сферах, где они испытывают трудности в обучении, предлагая обучающемуся более сознательно вникнуть в тему, повысить уровень знаний и способностей, анализируя успеваемость и производительность обучающегося, корректировать его план обучения при постоянном и лояльном контроле «бесчувственной» машины [6].

Другие области применения ИИ в образовании включают автоматизацию оценки работ студентов, создание умных образовательных платформ для дистанционного обучения, анализ данных для улучшения образовательных программ, а также создание виртуальных ассистентов для помощи студентам и преподавателям.

Искусственный интеллект также может быть использован для прогнозирования успеваемости студентов, выявления индивидуальных потребностей обучающихся, а также для создания интерактивных образовательных материалов, способствующих более глубокому пониманию учебного материала. Автоматизация оценки работ студентов снижает нагрузку на преподавателей и позволяет более эффективно отслеживать успеваемость учащихся.

Умные образовательные платформы, разработанные на основе ИИ, обеспечивают интерактивное обучение и помогают студентам лучше усваивать учебный материал. Прогнозирование успеваемости студентов позволяет оперативно реагировать на возможные проблемы и предлагать дополнительную поддержку. Создание виртуальных ассистентов способствует улучшению коммуникации между студентами и преподавателями, облегчая доступ к информации и помогая в решении учебных вопросов.

Исследователи Амиров Р.А. и У.М. Билалова утверждают, что искусственный интеллект - это интеллектуальная система, главной задачей которой является моделирование умственных и образовательных процессов [4, с. 81].

Особую значимость представляет документ, разработанный в 2019 году ЮНЕСКО, исходя из Пекинского консенсуса по искусственному интеллекту и образованию, где анализируются текущие проблемы в сфере образования и предлагаются возможные пути их решения с применением искусственного интеллекта.

Одним из главных этических вопросов является обеспечение равного доступа к качественному образованию. Согласно этому документу, использование ИИ может помочь преодолеть проблемы доступности и непрерывности образования. Также важно учитывать трудности, с которыми сталкиваются студенты с особыми потребностями при обучении. Создание образовательных приложений и специализированного контента для обучающихся так же способствует персонализации учебного процесса. Данная функция активно используется многими студентами и преподавателями [1, 2].

Для повышения эффективности использования искусственного интеллекта в образовательном процессе можно рассмотреть следующие подходы. Персонализированное обучение предполагает создание уникальных учебных планов и материалов, адаптированных к индивидуальным потребностям и темпу обучения каждого учащегося.

Автоматизированная оценка с использованием алгоритмов машинного обучения помогает педагогам экономить время на проверке работ и обеспечивает более объективные результаты. Анализ данных об успеваемости студентов в учебном процессе с помощью алгоритмов машинного обучения помогает выявлять тенденции и проблемные зоны для улучшения образовательной программы.

Виртуальные ассистенты на основе искусственного интеллекта могут предоставлять студентам поддержку, ответы на вопросы и направления по обучению в реальном времени. Предиктивный анализ использует данные искусственного интеллекта для прогнозирования будущих успехов студентов и предоставления рекомендаций по дальнейшему обучению или вмешательству в случае необходимости. Технологии виртуальной реальности и симуляции создают интерактивные образовательные среды, позволяя студентам получать практический опыт безопасно и эффективно.

Проведенный анализ показывает, что использование искусственного интеллекта в образовании может значительно улучшить процесс обучения. Персонализированное обучение, автоматизированная оценка, анализ данных, виртуальные ассистенты, предиктивный анализ и технологии виртуальной реальности имеют потенциал повысить эффективность образовательной системы.

Дальнейшие исследования в области инновационных подходов к использованию искусственного интеллекта могут сосредоточиться на разработке более эффективных методов обучения с подкреплением, анализе влияния таких методов на мотивацию и успехи студентов, а также на создании персонализированных образовательных сред для оптимизации обучения.

Таким образом, исследования также могут быть направлены на определение оптимальных способов интеграции виртуальных ассистентов и технологий виртуальной реальности в учебный процесс с целью улучшения взаимодействия и погружения студентов в учебный материал. Развитие более продвинутых систем персонализированного обучения и адаптации образовательных материалов с использованием искусственного интеллекта также может стать объектом дальнейших исследований для совершенствования образовательных практик и повышения эффективности обучения.

Использованная литература

1. Булаева, М.Н. Методические рекомендации применения цифровых платформ в профессиональных образовательных организациях обучения / М.Н. Булаева, О.Н. Филатова, П.В. Канатьев // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – №72(4). – С. 34-36.
2. Вострикова Т.А. Инновационные подходы к педагогическому дизайну: использование искусственного интеллекта/ Вострикова Т.А. Самонова Д.А. Педагогический дизайн безопасности образовательного ландшафта : материалы III Международной научно-практической конференции (г. Астрахань, 24 апреля 2024 г.) / Астрахань : Астраханский государственный университет имени В. Н. Татищева, 2024. – с.40-45.
3. Лебедева, Т.Н. Формирование цифровой культуры педагога средствами массовых открытых онлайн-курсов /Т.Н. Лебедева, О.Р. Шефер, С.В. Крайнева, Н.А. Белоусова, Е.Н. Эрентраут, Ю.А. Ахкамова // Вестник Мининского университета. – 2022. – Т. 10. – №3.
4. Амиров, Р.А. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования / Р.А. Амиров, У.М. Билалова // Управленческое консультирование. – 2020. – № 3. – С. 79-88.
5. Указ Президента РФ от 10 октября 2019 года № 490 «О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации».
6. Сябитова, К.С. Искусственный интеллект в системе профессионального образования / К.С. Сябитова, О.Н. Филатова// Профессиональное самоопределение молодежи инновационного региона: проблемы и перспективы. – Красноярск – Челябинск – Нижний Новгород. – Москва. – 2023. – С. 132-134.

7. Соколов, Н.В. Анализ российского опыта внедрения технологий искусственного интеллекта в образование / Н.В. Соколов // Modern Science. – 2022. – № 6-2. – С. 95-99.

**РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В
ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРВИЧНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕЛИНКВЕНТНОГО
ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ**

Джангазиева Альбина Саламатовна

доцент, кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой педагогических практик и сервисных индустрий, Астраханский государственный университет им. В.Н. Татищева, г. Астрахань, Россия,

Коробкова Ольга Михайловна

доцент, кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогических практик и сервисных индустрий, Астраханский государственный университет им. В.Н. Татищева, г. Астрахань, Россия

Аннотация: В данной статье рассматриваются ресурсное обеспечение школы для организации первичной профилактики делинквентного поведения подростков. Раскрываются ресурсы в области воспитания, образовательные ресурсы школы по профилактике делинквентного поведения подростков.

Ключевые слова: профилактика делинквентного поведения, подростки, ресурсное обеспечение.

Abstract: This article discusses the resource provision of schools for the organization of primary prevention of delinquent behavior in adolescents. The resources in the field of education, the educational resources of the school for the prevention of delinquent behavior of adolescents are revealed.

Keywords: prevention of delinquent behavior, adolescents, resource provision.

Annatatsiya: ushbu maqolada o'spirinlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarining birlamchi profilaktikasini tashkil etish uchun maktabni resurs bilan ta'minlash ko'rib chiqiladi. Ta'lim sohasidagi manbalar, o'smirlarning huquqbuzarlik xatti-harakatlarining oldini olish uchun maktabning ta'lim resurslari aniqlandi.

Kalit so'zlar: huquqbuzarlik xatti-harakatlarining oldini olish, o'spirinlar, resurslarni ta'minlash.

Анализ современной научной литературы показал, что ресурсное обеспечение является важным показателем развития и состояния всей системы образования. В настоящее время для формирования образовательной среды школы необходимо объединить все имеющиеся интеллектуальные, материальные, человеческие и технологические ресурсы.

В рамках рассматриваемой проблемы отметим, что в настоящее время ресурсное обеспечение прежде всего соотносят с такими имеющимися у общества потенциалами, как духовный потенциал общества, который связан с уровнем общей культуры и созидательными качествами народов (стойкость, трудолюбие, взаимное уважение народов, законопослушание, религиозную терпимость, физическое и психическое здоровье нации и т.д.) и интеллектуальный потенциал государства, который определяется

уровнем общеобразовательной культуры населения, системой образования, профессиональной подготовки кадров, межгосударственными отношениями, сложившимися направлениями хозяйственной деятельности и т.д.).

Рассматривая ресурсы в области воспитания, необходимо учитывать такие понятия, как: возможные источники ресурсов; собственные ресурсы; источники ресурсного обеспечения; трансформация ресурсов в средства; антиресурсы. В данном случае ресурсы связаны с управлением развития образовательной среды школы (Т.М. Давыденко, В.М. Лизинский). В образовательной сфере ресурсы по своей характеристике разделяются на реальные, потенциальные и проектируемые (инновационные) [3].

В своем исследовании Л.И. Ключкова предложила следующую классификацию образовательных ресурсов: трудовые ресурсы образования (кадровое обеспечение воспитания с наличием соответствующих свойств субъектов педагогической деятельности); информационные ресурсы (учебники, пособия, компьютерные программы и иные средства обучения); педагогические технологии и ноу-хау (программно-методическое обеспечение воспитания для оптимизации воспитательного процесса); капитальные ресурсы, связанные с материальным обеспечением деятельности детей (наличие помещений для обучения, обеспеченность учебными пособиями, компьютерами и пр.); пространственно-временные параметры воспитательного процесса (среда как жизненное пространство, в котором осуществляется совместная деятельность и общение членов классного сообщества, развиваются межличностные и деловые отношения, формируются индивидуальные и групповые ценностные ориентации); нормативно-правовое обеспечение воспитательного процесса (направленное на обеспечение соответствующего объема социальных услуг по воспитанию в ОУ); управленческие подходы (как к функционированию ОУ, так и к собственно деятельности всех субъектов, связанных с воспитанием школьников); использование компьютерных коммуникаций (электронная почта, телеконференции, сетевые образовательные ресурсы); инновационная деятельность педагогического коллектива (поиск идеальных методик и программ, их внедрение в воспитательный процесс и их творческое осмысление); ресурсы воспитания вне школы (к ним относятся, прежде всего, родители, методисты-специалисты, информационные источники и т.д.); связь с другими школами и образовательными учреждениями (общие встречи школьников и педагогов, семинары учителей и воспитателей по различным педагогическим проблемам); самоэффективность ОУ (связана, прежде всего, с оценкой продуктивности познавательных и воспитательных процессов) [2].

Согласно мнению В.Т. Воронина среди ресурсов, необходимых для реализации различных образовательных процессов можно выделить внешние (лаборатории, классы, учебники, средства массовой информации, библиотечные фонды, технические средства обучения, Интернет и т.д.) и внутренние, или индивидуальные ресурсы (свойства самой личности).

Как отмечает В.Т. Воронин, любой процесс (в том числе и образовательный) можно рассматривать в виде процесса с точки зрения использования некоторых ресурсов (условий) в ходе его реализации, и процесса в виде источника, генератора некоторых ресурсов (условий), необходимых для реализации других процессов [1]. Согласно его

выводам образовательный процесс может рассматриваться двояко: с одной стороны, для своей реализации использует одни ресурсы, с другой стороны, в ходе своей реализации может создавать иные ресурсы.

Исходя из выше сказанного, к ресурсному обеспечению организации первичной профилактики делинквентного поведения подростков в школе мы можем отнести следующие: человеческие ресурсы (профессионализм субъектов педагогической деятельности, их взаимодействие; креативность; законопослушность; инициативность); информационные ресурсы (учебники, правовые пособия, брошюры и электронные средства); пространственно-временные ресурсы (среда школы, в котором осуществляется совместная деятельность подростков и общение членов классного сообщества, развиваются межличностные и деловые отношения, формируются индивидуальные и групповые ценностные ориентации); педагогические технологии (модель первичной профилактики делинквентного поведения подростков); ресурсы семьи (к ним относятся родители или лица их заменяющие).

В центре первичной профилактики делинквентного поведения подростков в школе должна находиться сама личность подростка и три основные сферы, в которых осуществляется его жизнедеятельность: учебное заведение, досуг и семья, включая связанное с ними микросоциальное окружение, которое детерминируется влиянием различных этнических культур, функционирующих в обществе.

Использованная литература

1. Воронин, В.Т. Информационные технологии в гуманитарных исследованиях: монография / В.Т. Воронин. – Новосибирск: НГУ, 2009. – 122с.
2. Ключкова Л. И. Ресурсное обеспечение воспитания: к определению понятия [Текст] / Л. И. Ключкова // Образование и саморазвитие. – 2011. – № 2 (24). – С. 54–60.
3. Лизинский, В. М. Ресурсный подход в управлении развитием школы [Текст] / В. М. Лизинский. – М.: Педагогический поиск, 2006. – 160 с.

MISKAVAYXNING RUHIY TARBIYA KONSEPSIYASI ASOSIDA RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA O’QUVCHILARNING AXLOQIY RIVOJLANISHINI QO’LLAB- QUVVATLASH TEXNOLOGIYASI

**Abdrimov Zarifboy Erkinovich –
Urganch RANCH universiteti, “Ijtimoiy fanlar” kafedrası
v.b.dots. Tarix fanlari bo’yicha falsafa doktori.**

Annatsiya: Ilm-fan olamida alohida o’rin olgan Xorazm Ma’mun akademiyasi va u yerda ijod qilgan allomalarning boy ilmiy merosi, mazkur ilmiy dargohda fanning turli sohalarida qilingan kashfiyotlar va yozilgan bebaho asarlar jahon ilm-fani rivojiga kuchli ta’sir ko’rsatgan. Kishilikning ma’naviy hayotida ulkan burulish yasagan bu voqea o’zining chuqur tarixiy ildiziga ega hisoblanadi. Ushbu maqola Xorazmshoh – Ma’muniylar sulolasi davrida tashkil etilgan ilmiy to’garakda yoki hozirgi ibora bilan aytganda Ma’mun akademiyasida ijod etgan atoqli tarixchi, ma’rifatparvar Abu Ali Ahmad ibn Muhammad ibn Ya’qub ibn Miskavayhning axloqiy qarashlariga bag’ishlangan.

Kalit soʻzlar: Axloq, ma’naviyat, alloma, akademiya, ma’rifat, ilm-fan, ma’rifiy-axloqiy, do‘st, falsafa.

Abstract: The Khwarazm Ma'mun Academy, which holds a special place in the world of science, along with the rich scholarly heritage of the scholars who worked there, the discoveries made in various fields of science, and the invaluable works written at this scientific center, had a profound influence on the development of world science. This event, which brought about a major turning point in the spiritual life of humanity, has deep historical roots. This article is devoted to the ethical views of the eminent historian and enlightener Abu Ali Ahmad ibn Muhammad ibn Ya'qub ibn Miskawayh, who carried out his scholarly activities within the scientific circle established during the reign of the Ma'munid dynasty of the Khwarazmshahs, or, in modern terms, at the Ma'mun Academy.

Keywords: Ethics, spirituality, scholar, academy, enlightenment, science, moral-educational, friendship, philosophy.

Аннотация: Хорезмская академия Мамуна, занимающая особое место в мире науки, а также богатое научное наследие учёных, творивших в её стенах, открытия, сделанные в различных областях науки, и бесценные труды, написанные в этом научном центре, оказали значительное влияние на развитие мировой науки. Это событие, совершившее глубокий перелом в духовной жизни человечества, имеет глубокие исторические корни. Настоящая статья посвящена нравственным взглядам выдающегося историка и просветителя Абу Али Ахмада ибн Мухаммада ибн Якуба ибн Мискавайха, который творил в научном кружке, созданном в период правления династии Хорезмшахов Мамунидов, или, говоря современным языком, в Академии Мамуна.

Ключевые слова: Нравственность, духовность, учёный, академия, просвещение, наука, нравственно-просветительский, друг, философия.

KIRISH (INTRODUCTION). Xorazmshoh – Ma’moniylar sulolasi qisqa davr hukmronlik qilgan bo’lsada bu davrda madaniy soha jadallik bilan taraqqiy qilganligini ko’rishimiz mumkin. Ingliz olimi U.Montgomeri “Arablar tadqiqotlari, arablar tafakkuri, arablar risolalari butun borlig’i bilan namoyon bo’lganlarida shu narsa ayon bo’ladiki, arablarsiz Yevropa fani va falsafasi bu qadar tezlikda rivojlana olmagan bo’lur edi. Arablar faqat uzatuvchilar bo’lmasdan, Yunon tafakkurining haqiqiy egalari edi. Ular nafaqat o’zlashtirgan fanlariga hayot bag’ishladilar, balki tadqiqotlar yo’nalishlarini yanada kengaytirdilar”, - degan xulosaga keladi.[1. 65] Montgomeri bu yerda “arablar” deganda arab tilida ijod qilgan barcha musulmon allomalarini nazarda tutganini hisobga olsak, bu soʻzlar albatta Ma’mun akademiyasida ijod etgan bizning mutafakkirlarga ham taalluqli ekanligini ko’ramiz.

Abu Ali Ahmad ibn Muhammad ibn Ya’qub ibn Miskavayh musulmon mamlakatlari o’tmishini tadqiq qilib, qimmatli tarixiy ma’lumotlar mujassamlashgan “Xalqlarning tajribalari haqida kitob” asarini, ma’rifiy-axloqiy qarashlari aks ettirilgan “Jovidoni Xirad” risolasini yaratgan. Ular ma’no-mazmunining teranligi bilan xozirgacha o’zining dolzarbligini yo’qotmagan.

Miskavayh aytadi, “Ey farzand! Sen hech qachon ulug’lik ketidan quvlama! Ulug’likni izlash va barchadan ustun bo’lishni xohlash chin inson xislati emas. Kiyinish va yasan-tusan bilan orbo’ topishni o’ylama. Chunki bunday qilish yasama obro’ topishga urinishdir”.[2. 198]

“Kishi uchun eng foydali, dilni yorituvchi narsa – qanoatdir. Eng zararli narsa – hirs va g‘azabdir”.

“Ey o‘g‘lim! Qilayotgan ishingda kichkina gunoh bo‘lsa ham uni kichik deb hisoblama. Odamlarga yaxshilik qilishning tolibi bo‘l, ushbu ishingdan senga foydalar yetadi. Kuching borligi uchun dushmani hadeb ezaverma, jonidan to‘ygach, payt poylab, o‘zingni halok etadi. Birovning yolg‘onchi ekanligini bilsang, gapida jon bordir, deb yana uning gapiga chipa-chin ishonma! Shubhali va gumonli ishlarga qo‘l urma, so‘rovini noumid holda qaytarma. O‘zinga yoqmagan narsalarni birovga ravo ko‘rma. Birovga qilingan har bir yaxshilik yoki yomonlik kuni kelib o‘zinga qaytishini esingdan chiqarma!”[2. 233] Ushbu fikrlar insonning ichki axloqiy kamolotini tashqi obro‘ va mansabdan ustun qo‘yish g‘oyasiga asoslanadi. Unda qanoat, sabr-toqat, mas’uliyat va ezgulik eng muhim insoniy fazilatlar sifatida talqin qilinib, hirs, g‘azab, riyo va adolatsizlik salbiy xislatlar sifatida keskin qoralanadi. Kichik gunohni ham mensimaslik, shubhali ishlardan tiyilish, boshqalarga nisbatan adolatli va ehtiyotkor munosabatda bo‘lish zarurligi ta’kidlanadi. Shuningdek, har bir yaxshilik va yomonlikning oxir-oqibat insonning o‘ziga qaytishi haqidagi fikr shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni chuqur anglashga chorlaydi. Umuman olganda, ushbu qarashlar insonni ongli, axloqan yetuk va jamiyatda muvozanatni saqlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Miskavayhning yozishicha “Insonga qanday musibat kelsa ham uni to‘g‘ri matonat ila qabul qilsa, u – baxtiyordir.”[3. 69] Bugungi kunda zamonaviylik, madaniyatlilik niqobi ostida turli yengil-elpi, ma’naviyatsizlikni targ‘ib etuvchi omillar ta’siri kuchaygan bir aytda allomaning yuqoridagi qarashlari bugungi kunda ham dolzarbdir. Miskavayhning ma’naviy merosini yoshlar orasida keng targ‘ib etish orqali ularni bugungi globallashuv davridagi “Ommaviy madaniya”ning salbiy tasirlaridan asrashda muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarga ta’lim berish jarayonida shu g‘oyalarning ularning dunyoqarashiga singdirish orqali turli axborot hurujlaridan asrash mumkin.

Ma’rifiy-axloqiy qarashlarini bayon etishda Abu Ali Ahmad ibn Miskavayx o‘zidan avvalgi davrlarda yashab o‘tgan donishmandlar nasihatlaridan keng foydalanadi. Masalan, Foysoqurs hakim nasihatlaridan saylanma. U aytadi: “Ey aziz, sen doim fozil kishilar bilan do‘st tutin, ularning suhbatini qidir. O‘z nafsingni ko‘p yeyishdan saqla, g‘azablanishdan, ko‘p uxlashdan, qabih ishlarni qilishdan qoch! O‘limni hamisha yodda tut, shunga qarab ish qil. Kasbu maishatda o‘rtacha yo‘l tut”.

Yana uning so‘zi: “Har kim do‘st tutishga qodir bo‘lmasa, dushmanga qarshi ish tutishda ham o‘jiz bo‘ladi. Kishining so‘ziga qarab emas, ishiga qarab bilish mumkin.”[2. 234]

Fors donishmandlaridan Barzu-al-Hakim nasihatlari. U yozadi: “Har bir narsaning paydo bo‘lishi uchun biror bir sabab bo‘ladi. Shuning uchun nimaiki paydo bo‘lgan bo‘lsa, avvalo uning sababini qidirmoq lozim. Yaxshi hayot kechirish sababi muros, sirning oshkor bo‘lmaslik sababi birovlarining sirini ochmaslikda, iffat sababi o‘zgalarga yomon niyat bilan ko‘z tikmaslikda, gina sababi badfe’lilik, do‘stlik sababi ochiq yuzlilik, judolik sababi azob, adovat sababi xilof, xorlik sababi ta’ma, izzat sababi qanoat, najot sababi rostlik!”[2. 234]

Qays ibn Soidning o‘z o‘g‘liga qilgan nasihatlaridan aytadi: “Ey o‘g‘lim! Shunday masal bor: “Sen birovga zulm etsang, senga ham zulm qiluvchilar bor”. Shu maqolga amal qil, hech kimga zulm qilma. Molu davlatdan xazina tayyorlamay, ilmdan xazina qil. Do‘st-birodarlaringni o‘zingdan uzoqlashtirma, har bir ishni maslahat bilan a’lo qil”.[2. 304]

Ibn Miskavayxning axloqiy qarashlari tarixni talqin qilishda ham muhim mezon bo‘lib xizmat qiladi. Uning “ulug‘lik ketidan quvmaslik”, “yasama obro‘ orttirishga intilmaslik”, “qanoatni

eng foydali fazilat deb bilish” haqidagi nasihatlar tarixiy shaxslar va hodisalarni baholashda axloqiy mezon zarurligini ko’rsatadi. Zero, tarixda ko’plab halokatlar aynan hirs, g’azab va haddan oshish oqibatida yuz bergani ma’lum. Shuningdek, alloma kichik gunohni ham kichik deb hisoblamaslik, shubhali ishlardan tiyilish, boshqalarga ravo ko’rilmagan ishni o’ziga ham ravo ko’rmaslik lozimligini ta’kidlar ekan, bu fikrlar tarixiy tajribani axloqiy saboq sifatida anglash zarurligini yanada mustahkamlaydi.

Ibn Miskavayx yosh avlodni tarixni chuqur va puxta o’rganishga chorlar ekan, buning sababini faqat bilim orttirish bilan emas, balki dunyoqarashni boyitish, hayotga hushyor va mas’uliyatli munosabatni shakllantirish bilan izohlaydi. Uningcha, tarixni bilgan inson kuchga berilmaslik, dushmanga nisbatan adolatli bo’lish, sabr va matonat bilan musibatlarni yengish kabi fazilatlarni o’zida tarbiyalaydi. “Insonga qanday musibat kelsa ham uni to’g’ri matonat bilan qabul qilsa, u baxtiyordir”, degan qarash ham tarixdan olinadigan eng muhim xulosalardan biridir.

Shu tariqa, Ibn Miskavayx talqinida tarix fani nafaqat ilmiy, balki chuqur ma’rifiy-axloqiy mazmunga ega bo’lib, u insonni ongli, ehtiyotkor, adolatparvar va ma’naviy yetuk shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi. Bu qarashlar bugungi ta’lim-tarbiya jarayonida ham dolzarbligini yo’qotmagan bo’lib, yoshlarni hayotiy sinovlarga tayyorlashda muhim manba bo’lib qolmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION/RECOMMENDATIONS)

Xorazm Ma’mun akademiyasida faoliyat olib borgan boshqa mutafakkirlar singari, Abu Ali Ahmad ibn Miskavayxning ham ma’rifiy-axloqiy qarashlari insonni ma’naviy jihatdan yuksaltirishga qaratilgan g’oyalar bilan boyitilgandir. Uning ta’limotida kishilarni haqiqatparvarlik ruhida tarbiyalash, to’g’rilik va adolatni hayot mezoni sifatida qabul qilish, axloqiy yetuklikka erishish muhim vazifa sifatida talqin etiladi. Alloma insonning komillikka intilishi, avvalo, uning ichki dunyosi, axloqiy fazilatlari va ma’naviy pokligi bilan chambarchas bog’liq ekanini ta’kidlaydi.

Abu Ali Ahmad ibn Miskavayx o’z asarlarida do’sstlikni jamiyat barqarorligi va insoniy munosabatlarning muhim omili sifatida ko’rsatadi. Unga ko’ra, chin do’sstlik o’zaro ishonch, samimiyat va axloqiy mas’uliyat asosida shakllanadi hamda insonning ruhiy kamolotida muhim o’rin tutadi. Shu bilan birga, alloma ilm va hikmatni eng oliy qadriyat darajasiga ko’tarib, ularga hurmat bilan munosabatda bo’lishni har bir shaxsning muqaddas burchi sifatida baholaydi. Ilm orqali inson nafaqat borliqni anglaydi, balki o’zini, jamiyatdagi o’rnini va hayotdagi vazifasini ham chuqurroq tushunish imkoniga ega bo’ladi.

Erkin Yusupovning: “Umuman, axloq ijtimoiy munosabatlar zaminida alohida shaxs sifatida mavjud bo’lgan insonlarning o’z-o’zini idora qilish shakllari va me’yori, o’zaro muloqot va munosabatlarda ularga xos bo’lgan ma’naviy kamolot darajasining namoyon bo’lishidir”[4. 38]-degan ta’rifi ham diqqatga sazovor

Miskavayxning mazkur ma’rifiy-axloqiy g’oyalari o’zining umuminsonga xosligi, zamon va makon chegaralaridan ustunligi bilan ajralib turadi. U ilgari surgan qarashlar bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ham o’z ahamiyatini yo’qotmagan. Aksincha, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ularni ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va mas’uliyatli insonlar qilib voyaga yetkazishda bu g’oyalar muhim nazariy va amaliy manba bo’lib xizmat qilishi mumkin. Shu bois Abu Ali Ahmad ibn Miskavayxning ma’rifiy-axloqiy merosi hozirgi ta’lim-tarbiya jarayonida keng qo’llashga munosib bo’lgan boy va bebaho manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR:

1. Монтгомери У. Влияние ислама на средневековую Европу. –М.:Наука, 1976. - 128с.
2. Машрикзамин – ҳикмат бўстони. –Т.:Шарқ, 1997. -464с.
3. Ибн Мискавайх. Жовидони Хурд (Боқий тафаккур. ЎзФА, ШИ қўлёзмалар фонди. Инв. № 2213/II.)
4. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. Т., Университет, 1998. - 183с.

BOSHLANG‘ICH SINF FANLARI 4K MODEL ASOSIDA DARS ISHLANMALARINI ISHLAB CHIQUISH

Shoira Rahimova Adilbekovna

*Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası p.f.f.d. (PhD)
dotsent v.b.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’limda kreativ kompetensiyani shakllantirishga doir ilg‘or pedagogik texnologiyalar to‘g‘risida so‘z yuritilib bunda kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va integrativ yondashuvlarning nazariy asoslarini hamda boshlang‘ich ta’lim metodikasi fanining rivojiga hissa qo‘shishidagi o‘rnini ochib berishga harakat qilingan. Natijada 4K modelining kompetensiyalarini rivojlantirish boshlang‘ich bosqichda o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda muhim omil ekani ko‘rsatilgan.

Kalit so‘z. Kreativ, kompetensiya, pedagogik texnologiya, ta’lim, tarbiya, qobiliyat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются передовые педагогические технологии, связанные с формированием креативной компетенции в начальном образовании, и предпринята попытка раскрыть теоретические основы компетентностного, личностно-ориентированного и интегративного подходов, а также их роль в развитии методики начального образования. В результате показано, что развитие компетенций модели 4К является важным фактором обеспечения познавательной активности, самостоятельного мышления и социальной адаптации учащихся на начальном этапе.

Ключевое слово. Креативность, компетенция, педагогическая технология, образование, воспитание, способность.

Abstract. This article discusses advanced pedagogical technologies for the formation of creative competence in primary education, striving to reveal the theoretical foundations of competency-based, personality-oriented, and integrative approaches, as well as their role in contributing to the development of the science of primary education methodology. As a result, it was shown that the development of competencies of the 4K model is an important factor in ensuring the cognitive activity, independent thinking, and social adaptation of students at the initial stage.

Keyword. Creativity, competence, pedagogical technology, education, upbringing,

Boshlang’ich ta’lim bosqichi o’quvchining kelgusidagi ta’lim yo’nalishini belgilash, o’qishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirish hamda kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim va hal qiluvchi davr hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o’quvchilar til, mantiqiy fikrlash, ijtimoiylashuv va tabiatshunoslik tasavvurlarini bir-biri bilan uyg’un holda egallaydi; shu bois darslarni loyihalashda fanlararo integratsiya va kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati ortadi. So’nggi yillarda xalqaro pedagogik muhokamalarda “4K” modeli (tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, muloqot va hamkorlik) 21-asr ko’nikmalarining asosiy majmuasi sifatida keng e’tirof etilmoqda. 4K modeli boshlang’ich sinf darslarida faqat bilim berishga emas, balki uni amaliy vaziyatlarda qo’llash, muammolarni hal etish, fikrni asoslab bayon qilish, jamoada hamkorlikda ishlash hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan dars ishlanmalarini yaratishda metodik tayanch vazifasini bajaradi. Bunday yondashuv fanlar kesimida alohida-alohida qo’llanilganda ham, integratsiyalashgan holda qo’llanilganda ham o’quvchining kognitiv yuklamasini boshqarish, faoliyat turlarini muvozanatlashtirish va natijani aniq kompetensiyalar orqali baholash imkonini beradi.

4K modeli asosida dars ishlanmalari ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslari, dizayn tamoyillari va amaliy konstruksiyasidan maqsad- har bir fan darsida 4K komponentlarini “qo’shimcha element” sifatida emas, balki o’quv maqsadlari, o’quv faoliyati, baholash mezonlari hamda differensial yondashuv bilan uzviy bog’langan tizim sifatida loyihalash modelini taklif etishdir. Bu jarayonda dars ishlanmasi quyidagi savollarga javob berishi ko’zda tutiladi:

- o’quvchi qaysi bilim va ko’nikmani egallaydi?
- bu ko’nikma 4Kning qaysi komponent(lar)i orqali “faollashtiriladi”?
- o’quvchi faoliyatida qanday natija (matn, yechim, loyiha, xarita, taqdimot) paydo bo’ladi?
- o’qituvchi jarayonni qanday boshqaradi va qay tarzda baholaydi?

Bunday yondashuv xalqaro tajribada “kompetensiyaga yo’naltirilgan dars dizayni” va “formativ baholash” g’oyalari bilan uyg’unlashadi, chunki 4K komponentlari o’z-o’zidan o’lchanadigan natijaga aylanishi uchun mezon bilan mustahkamlanishi lozim.

4K modelining samarali joriy etilishi, avvalo, dars ishlanmasini ishlab chiqishda aniq metodik konstruktorni talab qiladi. Metodik adabiyotlarda dars dizayni “orqadan oldinga” tamoyili asosida:

kutiladigan natija → baholash dalillari → o’quv faoliyatlari ketma-ketligi tarzida qurilishi tavsiya etiladi. Bu yondashuv boshlang’ich sinflar uchun ayniqsa muhim: bolalarda diqqatning tez chalg’ishi, abstrakt tushunchalarni qabul qilishdagi yosh xususiyatlari va turli tayyorgarlik darajasi darsning aniq strukturasini, qisqa bosqichli faoliyatlarini va ko’rgazmalilikni talab etadi.

4K asosida dars ishlanmalarini yaratish quyidagi dizayn bo’limlarini qamrab oladi:

- o’quv maqsadlarini kompetensiya tilida ifodalash;
- 4K ko’rsatkichlarini tanlash;
- o’quv vazifalarini real hayotiy kontekstga yaqinlashtirish;
- hamkorlik va muloqot uslublarini (juftlik, kichik guruh, “galereya aylanishi”, munozara)

belgilash;

- formativ baholash vositalarini (kuzatuv varag’i, tezkor chek-list, mini-rubrika) ishlab chiqish;

- inklyuziv va differensial yondashuvni (qo‘shimcha tayanch, alternativ mahsulot, soddalashtirilgan matn) kiritish.

4Kning har bir komponenti boshlang‘ich sinf darslarida o‘ziga xos ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Kritik fikrlash — dalil keltirish, solishtirish, sabab-oqibatni ajratish, xulosani asoslash, xatoni topish kabi mikroko‘nikmalar orqali shakllanadi. Kreativ fikrlash — g‘oya generatsiyasi, variantlar taklifi, noodatiy yechim, obrazli ifoda, modellashtirish va yangi mahsulot yaratish bilan bog‘lanadi. Kommunikatsiya — og‘zaki va yozma nutqning ravonligi, tinglash, savol berish, fikrni aniq ifodalash, auditoriyaga moslashtirish kabi jihatlarni qamrab oladi. Kollaboratsiya — rol taqsimoti, kelishuvga kelish, mas‘uliyatni bo‘lishish, o‘zaro yordam, jamoaviy qaror qabul qilishni anglatadi.[1.20] Ta’lim tadqiqotlarida mazkur ko‘nikmalarni shakllantirish uchun o‘qituvchi “faol o‘quvchi” konsepsiyasiga tayanishi, ya’ni bilimni tayyor holatda bermasdan, o‘quvchini muammoli vaziyatga kiritishi, savollar tizimi orqali yo‘naltirishi va refleksiya orqali o‘rganishni mustahkamlashi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchining darsni boshqarish texnikalari (vaqt, sinf intizomi, resurs, o‘tishlar) puxta rejalashtirilmasa, 4K faoliyatlari “shovqinli” va natijasiz ko‘rinishga kelib qolishi mumkin; demak, dars ishlanmasida jarayonning aniq tartibi va kutiladigan mahsulot albatta belgilanishi zarur.

Boshlang‘ich sinf fanlari mazmuni 4Kni integratsiya qilish uchun qulay didaktik maydon yaratadi. Ona tili darslarida matn bilan ishlash, ifodali o‘qish, mazmunni tahlil qilish, gap tuzish, hikoya yozish, fikrni asoslash kabi faoliyatlar kommunikatsiya va kreativ fikrlashni tabiiy ravishda faollashtiradi; kritik fikrlash esa matnning g‘oyasi, muallif pozitsiyasi, dalillar va xulosalar orasidagi bog‘liqlikni tushuntirish orqali rivojlanadi. Matematika darslarida muammo yechish, modellashtirish, strategiya tanlash, xatolarni tahlil qilish va yechimni izohlash kritik fikrlashning “mantiqiy” qatlami bilan bog‘lanadi; kreativlik esa bir masalaga bir nechta yechim topish, noan‘anaviy usullarni sinab ko‘rish, turli reprezentatsiyalar (jadval, chizma, diagramma) orqali ifodalashda yuzaga chiqadi. Atrof-muhit (tabiatshunoslik) darslarida esa kuzatish, tasniflash, tajriba elementlari, ekologik madaniyat, sabab-oqibat zanjirlari bilan ishlash, kichik loyiha va tadqiqotlar o‘quvchini kollaboratsiya va kommunikatsiyaga undaydi. Xalqaro amaliyotda 4K ko‘nikmalarini o‘qitish uchun “chuqur o‘rganish” yondashuvi, ya’ni mazmunni yuzaki yodlash emas, balki transfer (ko‘nikmani yangi vaziyatga ko‘chirish)ni ta’minlaydigan vazifalar tavsifiya etiladi.[2.7]

Dars ishlanmasini ishlab chiqishning ilmiy-metodik poydevori sifatida konstruktivizm va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim g‘oyalari muhim. Bu yondashuvlarda o‘quvchi bilimni tayyor “axborot” sifatida qabul qilmaydi, balki faoliyat jarayonida, muammolarni hal etish va muloqot orqali “quradi”. Shuning uchun 4K asosidagi dars ishlanmasida o‘qituvchi roli “ma’lumot beruvchi”dan ko‘ra “fasilitator” va “dizayner”ga yaqinlashadi: u muhit yaratadi, savol beradi, vosita taqdim etadi, fikrlashni ko‘rinadigan qiladi va natijani baholash mezonlari bilan birga o‘quvchiga qaytaradi. Mazkur yondashuvga mos ravishda baholash ham yakuniy nazorat bilan cheklanmay, formativ baholash strategiyalari orqali o‘quv jarayonining o‘zida takomillashtirishga xizmat qiladi.

4K asosida dars ishlanmalarini yaratishda Bloom taksonomiyasi va uning yangilangan ko‘rinishi (eslab qolish–tushunish–qo‘llash–tahlil–baholash–yaratish) amaliy yo‘l-yo‘riq sifatida xizmat qilishi mumkin. Masalan, “tahlil”, “baholash”, “yaratish” pog‘onalari kritik va kreativ fikrlash indikatorlari bilan bevosita bog‘lanadi, “tushunish” va “qo‘llash” esa kommunikatsiya (izohlash,

qayta hikoya qilish) hamda kollaboratsiya (birgalikda qo’llash) bilan mustahkamlanadi. Ammo boshlang’ich sinfda yuqori pog’onalarga o’tish yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, qisqa va aniq vazifalar, vizual tayanchlar, namunalar va bosqichma-bosqich ko’rsatmalar orqali amalga oshirilishi lozim. Dars ishlanmasining har bir bosqichi (kirish motivatsiyasi, yangi bilimni kashf etish, mustahkamlash, refleksiya) 4K indikatorlari bilan moslashtirilsa, o’qituvchi uchun darsning “kompetensiyaviy xaritasi” paydo bo’ladi.

Kompetensiyaviy yondashuv sharoitida darslik bo’limlari “mavzu bayoni” ketma-ketligidan ko’ra “o’quv natijalari” logikasiga tayanishi, ya’ni har bir kichik mavzu yakunida o’quvchi nimani bilishi, nimani qila olishi, qaysi strategiyalarni qo’llashi va qanday mahsulot yaratishi kutilayotganini aniq ko’rsatishi lozim.[3.11] Bu esa darslik mualliflaridan didaktik dizayn kompetensiyasini, o’quv natijalarini o’lchanadigan, kuzatiladigan ko’rsatkichlarga aylantirish malakasini talab qiladi.

Boshlang’ich sinf darsliklarida topshiriqlar tizimi alohida omil sifatida qaraladi, chunki aynan topshiriqlar orqali o’quvchi bilimni faol holatga keltiradi. Taksonomik yondashuvdan kelib chiqib, topshiriqlar faqat eslab qolish va qayta aytish darajasida qolib ketmasligi, balki tushunish, qo’llash, tahlil, sintez va baholashga olib borishi kerak; bu borada Bloom taksonomiyasi darslik mualliflari uchun metodik tayanch bo’la oladi.[4.1] Masalan, ona tili yoki o’qish darsliklarida matnni qayta hikoya qilish bilan birga, muallif pozitsiyasini aniqlash, dalil va fikrni ajratish, xulosa chiqarish, o’xshash vaziyatga tatbiq qilish kabi strategiyalar berilishi; matematika darsliklarida esa standart hisob-kitob bilan bir qatorda turli yechim strategiyalarini taqqoslash, mantiqiy asoslash, real hayotiy kontekstda masala tuzish, natijani tekshirish kabi faoliyatlar kiritilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. – San Francisco: Jossey-Bass, 2009.49 b, 97b
2. Fullan M., Quinn J., McEachen J. Deep Learning: Engage the World, Change the World. – Thousand Oaks: Corwin, 2018.31b
3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son “Umumiy o’rta ta’limning Davlat ta’lim standartini tasdiqlash to’g’risida”gi Qarori.
4. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956.

REFLECTIVE COMPETENCE AS A THEORETICAL MODEL OF A MODERN PEDAGOGICAL PERSONALITY

Davletova Xosiyat Sapavoy qizi

Independent Researcher of Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article provides an in-depth scientific analysis of reflective competence as an essential professional quality and a theoretical model of a modern pedagogical personality. The philosophical, psychological, and pedagogical interpretations of the concept of reflection are comprehensively examined, and the structural components, functions, and role of reflective competence in professional pedagogical activity are substantiated. In addition, the article reveals

the theoretical and methodological foundations and practical significance of forming reflective competence in future teachers.

Keywords: reflection, reflective competence, modern teacher, professional competence, pedagogical reflection, professional development.

Annotatsiya. Ushbu maqolada refleksiv kompetensiya zamonaviy pedagog shaxsining muhim kasbiy sifati va nazariy modeli sifatida chuqur ilmiy tahlil etiladi. Refleksiya tushunchasining falsafiy, psixologik va pedagogik talqinlari har tomonlama ko‘rib chiqiladi hamda refleksiv kompetensiyaning tuzilmasi, funksiyalari va kasbiy pedagogik faoliyatdagi o‘rni asoslab beriladi. Bundan tashqari, maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv kompetensiyaning shakllantirishning nazariy va metodologik asoslari hamda amaliy ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: refleksiya, refleksiv kompetensiya, zamonaviy o‘qituvchi, kasbiy kompetensiya, pedagogik refleksiya, kasbiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье проводится углублённый научный анализ рефлексивной компетентности как важнейшего профессионального качества и теоретической модели личности современного педагога. Всесторонне рассматриваются философские, психологические и педагогические интерпретации понятия рефлексии, а также обосновываются структурные компоненты, функции и роль рефлексивной компетентности в профессиональной педагогической деятельности. Кроме того, в статье раскрываются теоретико-методологические основы и практическая значимость формирования рефлексивной компетентности у будущих учителей.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная компетентность, современный педагог, профессиональная компетентность, педагогическая рефлексия, профессиональное развитие.

INTRODUCTION

In the current stage of modernization of the education system, the requirements placed on the personality of a teacher are increasing significantly. A modern teacher is considered not only as a transmitter of knowledge but also as a manager of the educational process, an analyst, and a personality who continuously improves his or her professional activity. From this perspective, a teacher’s reflective competence is regarded as one of the key factors determining professional maturity.

1. PHILOSOPHICAL, PSYCHOLOGICAL, AND PEDAGOGICAL INTERPRETATIONS OF THE CONCEPT OF REFLECTION.

The concept of reflection is interpreted in philosophy as a form of mental activity directed toward one’s own consciousness. In psychology, reflection is explained as the individual’s ability to understand and evaluate their actions, emotional states, and thinking processes. From a pedagogical point of view, reflection is the teacher’s conscious activity aimed at analyzing, evaluating, and improving educational practice.

Philosophical Interpretation of the Concept of Reflection. In the history of philosophical thought, reflection has been interpreted as the activity of consciousness directed toward itself. In ancient philosophy, particularly in Socrates’ teachings, reflection was associated with the idea of self-knowledge, expressed in the maxim “know thyself.” Later, in Descartes’ philosophy, reflection was understood as the mind’s perception and analysis of its own activity. In German

classical philosophy, reflection was recognized as an important category expressing the active role of the subject in the process of cognition. I. Kant interpreted reflection as a means by which human reason becomes aware of its own capacities, while G. Hegel regarded reflection as a mechanism for the development of thinking. In this sense, philosophical reflection serves to form a conscious attitude toward the world and one’s own “self.”

Psychological Interpretation of the Concept of Reflection. In psychology, reflection is interpreted as the individual’s ability to understand and evaluate their mental states, actions, motives, and cognitive processes. Reflection is a high-level function of consciousness and manifests itself as a mechanism of self-control and self-development. A.V. Karpov defines reflection as the individual’s analysis and evaluation of their own activity based on an internal plan. L.S. Vygotsky directly links the development of reflection in the educational process with the intellectual and social development of the individual. From a psychological perspective, reflection enables individuals to recognize their mistakes, eliminate them, and develop new activity strategies. Reflection also plays an important role in communicative activity, allowing individuals to understand and analyze their relationships with others.

Pedagogical Interpretation of the Concept of Reflection. In pedagogy, reflection is regarded as an important mechanism that ensures the effectiveness of both teacher and learner activities. Pedagogical reflection expresses the teacher’s ability to analyze and evaluate their educational activities, applied methods and tools, and achieved results. Pedagogical scholars consider reflection as a means of ensuring professional growth. I.A. Zimnyaya regards reflection as an integral component of a teacher’s professional competence. Through pedagogical reflection, teachers identify shortcomings in their practice, develop flexible approaches to pedagogical situations, and improve the quality of education.

2. CONTENT, STRUCTURE, AND FUNCTIONS OF REFLECTIVE COMPETENCE.

Content of Reflective Competence. Reflective competence is an integrative quality of a teacher’s personality aimed at conscious understanding, analysis, evaluation, and improvement of professional activity. It is characterized by a critical attitude toward one’s professional activity, self-assessment, and aspiration for professional development. Reflective competence plays a crucial role in the effective application of professional knowledge, skills, and experience. In scientific literature, reflective competence is interpreted as the ability to evaluate the results of one’s activities, analyze pedagogical situations, identify emerging problems, and develop appropriate pedagogical solutions. From this perspective, reflective competence is one of the main indicators of a teacher’s level of professional self-awareness.

Structure of Reflective Competence. Reflective competence has a complex, multi-component structure and includes the following main components:

1. **Motivational Component.** This component includes the teacher’s need for reflective activity, aspiration for professional self-development, and internal motivation to improve pedagogical practice. It determines the teacher’s conscious attitude toward reflection.

2. **Cognitive Component.** This component encompasses theoretical knowledge related to reflection, analysis of pedagogical activity, and self-assessment. Through this component, teachers gain the ability to analyze their activities on a scientific basis.

3. Activity Component. The activity component reflects reflective skills and abilities. It includes practical actions aimed at analyzing pedagogical situations, making decisions, redesigning, and improving professional activity.

4. Evaluative (Reflective) Component. This component serves to evaluate the results of professional activity, identify achievements and shortcomings, and understand one’s level of professional development. These components are closely interconnected and form an integral system of reflective competence. Reflective competence performs several important functions in pedagogical professional activity:

- analytical function;
- evaluative function;
- developmental function;
- regulatory function;
- prognostic function.

3. THE THEORETICAL MODEL OF A MODERN PEDAGOGICAL PERSONALITY.

The theoretical model of a modern pedagogical personality represents a set of personal and professional qualities necessary for effective professional activity. This model is developed on the basis of a competence-based approach and includes the teacher’s knowledge, skills, abilities, values, and personal qualities. The theoretical model determines the directions of professional development and serves as a methodological foundation for improving the educational process. It allows for the systematic organization of self-awareness, evaluation, and professional development processes. In this model, reflective competence has an integrative and regulatory significance. It enables conscious development and coordination of all other competencies. A teacher with well-developed reflective competence critically analyzes professional activity, identifies pedagogical problems, and develops innovative solutions.

CONCLUSION

The research results show that reflective competence occupies a central and integrative position in the theoretical model of a modern pedagogical personality. It enables teachers to consciously analyze, evaluate, and improve their professional activity, thereby increasing the effectiveness of the educational process. Reflective competence functions as a mechanism that integrates professional knowledge, skills, and abilities into a unified system. Through reflective competence, teachers identify strengths and weaknesses in their practice, critically approach pedagogical situations, and make innovative and adaptive pedagogical decisions. This ensures professional maturity and creative activity. The study analyzes the content, structure, and functions of reflective competence and substantiates its role in the theoretical model of a modern pedagogical personality.

REFERENCES

1. Abduqodirov A.A. Foundations of Pedagogical Competence and Reflection. – Tashkent: Fan, 2020.
2. Zimnyaya I.A. Key Competencies as an Outcome of Education. – Moscow: Logos, 2018.
3. Karpov A.V. Psychology of Reflection. – Moscow: Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences, 2019.
4. Vygotsky L.S. Psychology of Human Development. – Moscow: Smysl, 2005.

5. Shodmonov Sh.Sh. Modern Teacher Personality and Professional Competence. – Tashkent: O‘qituvchi, 2021.
6. Khodjaev B.Kh. Theory and Practice of Pedagogical Reflection. – Tashkent: Fan va texnologiya, 2022.
7. Klarin M.V. Innovative Pedagogy: Theory and Practice. – Moscow: Pedagogika, 2017.
8. Slastenin V.A. Pedagogy: Professional Activity of the Teacher. – Moscow: Akademiya, 2016.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ТЕХНОЛОГИЙ, ОСНОВАННЫХ НА ИСКУССТВЕННОМ ИНТЕЛЛЕКТЕ

*Атаджанова Залина Бахтияровна – докторант,
13.00.01-Теория педагогики. История педагогических учений
Ургенчского государственного педагогического института*

Аннотация. В условия цифровизации образования и активного внедрения технологий искусственного интеллекта особую актуальность приобретает проблема развития критического мышления у учащихся. Критическое мышление рассматривается как ключевая метакогнитивная концепция обеспечивающая способность обучающихся анализировать информацию, оценивать достоверность источников, формулировать обоснованные суждения и принимать взвешенные решения.

Ключевые слова: критическое мышление, искусственный интеллект, метакогнитивная концепция, интеграция, рефлексивное мышление.

Abstract. In the context of the digitalization of education and the active implementation of artificial intelligence technologies, the issue of developing students’ critical thinking has become particularly relevant. Critical thinking is regarded as a key metacognitive concept that enables learners to analyze information, evaluate the reliability of sources, formulate well-reasoned judgments, and make informed decisions.

Key words: critical thinking, artificial intelligence, metacognitive concept, integration, reflective thinking.

Annotatsiya. Ta’limni raqamlashtirish sharoitida hamda sun’iy intellekt texnologiyalarning faol joriy etilishi natijasida o’quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muammosi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Tanqidiy fikrlash o’quvchilarning axborotni tahlil qilish, manbalar ishonchligini baholash, asoslangan xulosalar chiqarish va puxta qarorlar qabul qilish qobiliyatini ta’minlovchi muhim metakognitiv kosepsiya sifatida qaraladi.

Kalit so’zlar: tanqidiy fikrlash, sun’iy intellekt, metakognitiv kosepsiya, integratsiya, refleksiv fikrlash.

Совершенный уровень технического развития, а также наличие обширных информационных и материальных ресурсов способствует все более стремительному формированию инновационных подходов к реализации рабочих и технологических процессов во всех сферах деятельности человека. Современные образовательные программы делают значительный уклон на изменение педагогических и методических подходов к построению образовательного процесса, при которых главная роль субъекта

образования отведена обучающемуся и развитию его информационно-познавательной самостоятельности в учебном процессе.

Сегодняшний мир погружен в убедительный, но зачастую совершенно неверный контент, созданный искусственным интеллектом, и учащимся нужно нечто большее, чем цифровая грамотность, а именно особые инструменты, для того чтобы задавать вопросы, оценивать, не воспринимать за правду то, что на первый взгляд звучит авторитетно и убедительно, им нужна интеллектуальная выдержка, навыки и компетенции для работы с искусственным интеллектом и одними из таких навыков являются навыки критического мышления[1].

В этой связи, можно сделать вывод, что роль педагога в нынешнее время заключается в формировании навыков, которые помогают учащимся не только решать проблемы, которые не может решить искусственный интеллект, но и эффективно использовать его для совершенствования своих собственных возможностей. Если принять тот факт, что критическое мышление включает в себя тщательный анализ и оценку информации для принятия обдуманных, обоснованных решений, важно убедить учеников подвергать сомнению предположения, распознавать предубеждения и учитывать различные точки зрения, прежде чем делать выводы [2].

Под навыками критического мышления в обучающей деятельности понимают совокупность качеств и умений, обуславливающих высокий уровень исследовательской культуры ученика и педагога, а также «мышление оценочное, рефлексивное», для которого знание является не конечной, а отправной точкой. Аргументированное и логическое мышление, которое базируется на личном опыте и проверенных фактах. Использование технологии развития критического мышления включает следующие фазы:

1. Вызов: актуализация имеющихся знаний; пробуждение интереса к получению новой информации; постановка собственных целей обучения;
2. Осмысление: получение новой информации; корректировка поставленных целей обучения;
3. Рефлексия: размышление; рождение нового знания; постановка новых целей обучения.

Основная идея технологии развития критического мышления – создать такую атмосферу обучения, при которой учащиеся совместно с учителем активно работают, сознательно размышляют над процессом обучения, отслеживают, подтверждают, опровергают или расширяют знания, новые идеи, чувства или мнения об окружающем мире.

Одним из значимых направлений применения искусственного интеллекта в образовании является адаптивное обучение. Данная технология позволяет создать более персонализированный образовательный процесс, учитывающий индивидуальные особенности каждого учащегося. Это делает искусственный интеллект важным инструментом трансформации образовательного процесса, повышая его эффективность и адаптируя к индивидуальным потребностям каждого обучающегося.

Кроме того, искусственный интеллект используется для создания виртуальных помощников, которые помогают студентам решать задачи и понимать сложные концепции. Эти инструменты могут обеспечивать мгновенную обратную связь, что способствует более глубокому усвоению материала и повышению мотивации

обучающихся. Использование искусственного интеллекта также облегчает доступ к образовательным ресурсам за счет анализа предпочтений студентов и рекомендации соответствующих курсов, статей и видеоматериалов [3].

В нижеприведенной таблице отражен сравнительный анализ подходов к обучению.

Преимущество	Искусственный интеллект (ИИ)	Традиционные технологии	Онлайн курсы и платформы
Персонализация обучения	Адаптация учебных материалов под индивидуальные потребности	Ограниченная персонаизация, часто монотонный подход	Ограниченная настройка курсов под пользователя
Автоматизация оценивания	Быстрая и точная оценка с обратной связью	Ручная оценка, медленный процесс	автоматизированные тесты, но не всегда детализированные
Анализ данных	Глубокая аналитика больших данных (Big Data)	Ограниченные аналитические возможности	Аналитика на основе пользовательских данных, но менее глубокая
Стимулирование критического мышления	Генерация вопросов и альтернативных решений	Меньше возможностей для развития критического мышления	Часто структура фиксирована, меньше возможностей для исследовательской деятельности
Интерактивность	Высокий уровень интерактивности и вовлеченности	Ограниченная интерактивность в традиционном обучении	Разнообразие интерактивных элементов, но часто без ИИ
Доступ к ресурсам	Широкий и разнообразный доступ к ресурсам, интегрированным в систему	Ограниченные ресурсы, зависящие от образовательного учреждения	Широкий доступ к материалам, но без персональной адаптации
Поддержка самообучения	Студенты могут обучаться в своем темпе	Меньше возможностей для самостоятельного обучения	Самостоятельное обучение, но без глубокого анализа потребностей

Сделав анализ данной таблицы, можно сделать вывод, что искусственный интеллект обладает значительными преимуществами в сфере образования. Он

обеспечивает высокий уровень персонализации обучения за счёт адаптации учебных материалов к индивидуальным потребностям учеников, что существенно превосходит возможности традиционных методов и онлайн-платформ. Вместе с тем традиционные методы обучения также имеют положительные стороны, которые являются важными для обеспечения полноценного и качественного образования. Следовательно, выбор доминирующей стратегии обучения должен зависеть от конкретной ситуации и поставленных целей.

Искусственный интеллект предлагает ряд инструментов и платформ, которые могут быть эффективно использованы для развития критического мышления:

1. Персонализированное обучение. Искусственный интеллект может адаптировать учебный материала и темп обучения к индивидуальным потребностям каждого ученика, выявляя проблемы в знаниях и предлагая упражнения, направленные на их устранение. Это позволяет учащимся более глубоко погрузиться в материал и развить навыки анализа и решения проблем.
2. Симуляция и виртуальные среды. ИИ позволяет создавать интерактивные симуляции и виртуальные среды, где учащиеся могут экспериментировать, принимать решения и наблюдать за последствиями своих действий. Это способствует развитию критического мышления, поскольку учащиеся учатся анализировать сложные и находить оптимальные решения.
3. Инструменты анализа данных визуализации. ИИ может помочь учащимся анализировать большие объемы данных, выявлять закономерности и делать выводы. Инструменты визуализации, основанные на ИИ, позволяют представить сложные данные в понятной и наглядной форме, что облегчает их анализ и интерпретацию.
4. Автоматическая оценка эссе и аргументация. ИИ может оценивать качество аргументации в эссе и других письменных работах, предоставляя учащимся обратную связь по поводу сильных и слабых сторон их аргументов. Это помогает учащимся развивать навыки критического анализа и построения логически обоснованных рассуждений.
5. Чат-боты и виртуальные ассистенты. ИИ-чат-боты могут стимулировать критическое мышление, задавая учащимся провокационные вопросы и предлагая альтернативные точки зрения на обсуждаемые темы. Это помогает учащимся расширить свой кругозор и научиться критически оценивать различные перспективы.

Искусственный интеллект предоставляет широкий спектр инструментов, которые могут быть интегрированы в учебный процесс для развития каждого из компонентов критического мышления, к примеру можно привести анализ данных и выявление закономерностей, при котором используются ИИ-платформы для анализа больших данных. Это предоставляет учащимся возможность работать с реальными данными, выявить тенденции и корреляции, интерпретировать результаты и делать выводы, основанные на доказательствах. Например, анализ статистических данных о здоровье населения для выявления факторов риска заболеваний или анализ данных о потребительском поведении для разработки маркетинговых стратегий. Далее инструменты визуализации данных, при которых преобразуются сложные данные в наглядные графики или диаграммы, облегчая их

восприятие и анализ. Учащиеся могут использовать эти инструменты для представления своих результатов исследований и обоснования своих выводов.

При внедрении ИИ-технологий для развития критического мышления можно выделить следующие преимущества:

- 1) Повышение вовлеченности учащихся: интерактивные и персонализированные методы обучения, предлагаемые ИИ, делают процесс обучения более интересным и увлекательным для учащихся. ИИ-технологии способны превратить рутинные задания в захватывающие игры и интерактивные эксперименты, стимулируя любознательность и жажду знаний. Например, использование геймифицированных платформ, основанных на ИИ, позволяет учащимся учиться, соревнуясь друг с другом и получая награды за свои достижения. Такой подход значительно повышает мотивацию к учебе и способствует более глубокому усвоению материала;
- 2) Развитие самостоятельного мышления: ИИ-инструменты стимулируют учащихся к самостоятельному поиску информации, анализу и оценке различных точек зрения, формируя тем самым независимое мышление. Вместо того, чтобы пассивно воспринимать информацию, представленную преподавателем, учащиеся становятся активными участниками образовательного процесса. ИИ-платформы предоставляют им доступ к огромному объему информации, побуждая их самостоятельно исследовать различные темы, критически оценивать источники и формировать собственное мнение. Кроме того, ИИ-инструменты могут помогать учащимся развить навыки самоанализа и саморегуляции, необходимые для успешного обучения и дальнейшей жизни;
- 3) Подготовка к реальным жизненным ситуациям: использование симуляций и виртуальной реальности позволяет учащимся применять свои знания и навыки в реалистичных контекстах, подготавливая их к решению сложных проблем в будущем. В отличие от традиционных методов обучения, которые часто оторваны от реальной жизни, ИИ-технологии позволяют учащимся применять свои знания на практике, решая задачи, с которыми они могут столкнуться в своей будущей профессиональной деятельности;
- 4) Персонализация обучения и учет индивидуальных потребностей: ИИ позволяет создавать индивидуальные образовательные траектории, учитывающие сильные и слабые стороны каждого ученика. Благодаря детальному анализу успеваемости и предпочтений, ИИ-платформы могут предлагать индивидуально подобранные задания, материалы и темпы обучения. Это особенно важно для учащихся с особыми образовательными потребностями, которые могут получить дополнительную поддержку и внимание благодаря ИИ. Персонализированное обучение повышает эффективность образовательного процесса и позволяет каждому ученику раскрыть свой потенциал;
- 5) Экономия времени преподавателей и расширение их возможностей: автоматизация рутинных задач (например, проверка тестов и письменных работ) позволяет преподавателям уделить больше времени индивидуальной работе с учащимися и разработке интересных и эффективных учебных материалов. ИИ-платформы могут взять на себя значительную часть административной и организационной работы, позволяя преподавателям сосредоточиться на более важных задачах, таких как разработка учебных планов, проведение консультаций и организации внеурочной деятельности. Кроме того, ИИ-инструменты могут предоставлять преподавателям ценные сведения об успехах

б) учащихся и помогать им выявлять проблемные зоны, что позволяет им более эффективно планировать свою работу и оказывать индивидуальную поддержку каждому ученику. ИИ не заменяет преподавателя, а расширяет его возможности и позволяет ему работать более эффективно.

Использование технологий, основанных на искусственном интеллекте, открывать новые возможности для развития критического мышления учащихся. Внедрение ИИ-инструментов в образовательный процесс позволит сделать обучение более эффективным, персонализированным и интересным, подготовить учащихся к жизни в эпоху цифровых технологий и информационного переизбытка. Однако, необходимо тщательно учитывать потенциальные проблемы и ограничения, связанные с использованием ИИ, и обеспечить этическое и ответственное применение этих технологий в образовании. Успешная интеграция ИИ в образование требует совместных усилий преподавателей, разработчиков, политиков и всего общества в целом.

Использованная литература:

1. Kapsargina, S. A. The use of artificial intelligence in teaching a foreign language / S. A. Kapsargina, D. V. Torgashin // , 12 декабря 2023 года, 2024. – P. 134-137.
2. Слива, М. Е. Вербальные и невербальные культурные коды как часть межкультурной и интракультурной коммуникаций / М. Е. Слива // Теория и методика преподавания иностранных языков в условиях поликультурного общества : материалы VI Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, Красноярск, 05–07 декабря 2017 года / Красноярский государственный педагогический университет им. В.П. Астафьева. – Красноярск: Красноярский государственный педагогический университет им. В.П. Астафьева, 2018. – С. 296-301.
3. Nagaraj B.K., Easwaramoorthi K., Begum S.R., Akila S., Sachev H.K. The Growing Role of Artificial Intelligence in Higher Education STEM: A Critical Review// International Research Journal of Interdisciplinary Technological Innovations. 2023. Vol.5. No.5. P. 1-19.
4. И.С. Жукова, М. С. Искусственный интеллект как инструмент стимуляции критического мышления в обучении иностранному языку. Статья демонстрирует применение ИИ-инструментов для развития аналитических навыков в изучении языков.
5. Развитие навыков критического мышления с помощью адаптивных платформ электронного обучения — Е. Арипова: обсуждает ИИ-подобные системы адаптивного обучения, которые способствуют развитию логического и критического мышления.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Рахманова Карина Баходировна

“Ranch” университет технологий магистрантка 1 курса, группа 25-01

Телефон: +998 93 745-09-13

kvalieva18@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние искусственного интеллекта и цифровых технологий на педагогические подходы и инновационные методы в образовательном процессе. Анализируются современные тенденции внедрения цифровых инструментов в обучение, а также их роль в формировании профессиональных компетенций у студентов. Особое внимание уделяется адаптации образовательных программ к требованиям цифровой эпохи и необходимости интеграции новых технологий в традиционные методы преподавания. Исследуются примеры успешного применения искусственного интеллекта в образовательной практике, включая системы адаптивного обучения и интеллектуальные tutor-системы. В заключение подчеркивается важность подготовки педагогов к работе с цифровыми технологиями и необходимости постоянного обновления их компетенций в условиях быстро меняющегося образовательного ландшафта. Статья призвана стимулировать дискуссию о будущем образования в контексте цифровизации и внедрения инновационных решений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровизация образования, педагогические подходы, инновационные методы обучения, адаптивное обучение, профессиональные компетенции.

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi pedagogik yondashuvlar hamda innovatsion metodlarga ta’siri ko’rib chiqiladi. Ta’limda raqamli vositalarni joriy etishning zamonaviy tendensiyalari, shuningdek ularning talabalar kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi o’rni tahlil qilinadi. Raqamli davr talablariga mos ravishda ta’lim dasturlarini moslashtirish hamda an’anaviy o’qitish usullariga yangi texnologiyalarni integratsiya qilish zarurligiga alohida e’tibor qaratiladi. Ta’lim amaliyotida sun’iy intellektdan muvaffaqiyatli foydalanish misollari, jumladan adaptiv o’qitish tizimlari va intellektual tutor-tizimlar o’rganiladi. Xulosa qismida pedagoglarni raqamli texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlashning muhimligi va tez o’zgarib borayotgan ta’lim muhitida ularning kompetensiyalarini doimiy ravishda yangilab borish zarurligi ta’kidlanadi. Maqola raqamlashtirish va innovatsion yechimlarni joriy etish sharoitida ta’lim kelajagi haqida muhokamani rag’batlantirishga qaratilgan.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ta’limni raqamlashtirish, pedagogik yondashuvlar, innovatsion o’qitish metodlari, adaptiv o’qitish, kasbiy kompetensiyalar.

Annotation. This article examines the impact of artificial intelligence and digital technologies on pedagogical approaches and innovative methods in the educational process. Current trends in the implementation of digital tools in education are analyzed, as well as their role

in shaping students’ professional competencies. Special attention is given to adapting educational programs to the requirements of the digital era and to the necessity of integrating new technologies into traditional teaching methods. Examples of successful applications of artificial intelligence in educational practice are explored, including adaptive learning systems and intelligent tutoring systems. In conclusion, the importance of preparing educators to work with digital technologies and the need for continuous updating of their competencies in the rapidly changing educational environment are emphasized. The article aims to stimulate discussion about the future of education in the context of digitalization and the introduction of innovative solutions.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, digitalization of education, pedagogical approaches, innovative teaching methods, adaptive learning, professional competencies.

ВВЕДЕНИЕ

В современном образовательном процессе искусственный интеллект и цифровые технологии играют ключевую роль в трансформации педагогических подходов и методов обучения. С развитием технологий возникают новые возможности для создания инновационных образовательных сред, где учащиеся могут активно взаимодействовать с информацией и друг с другом. Искусственный интеллект, в частности, позволяет адаптировать учебный процесс под индивидуальные потребности студентов, предоставляя персонализированные рекомендации и ресурсы.

Цифровые технологии, такие как онлайн-курсы, образовательные платформы и интерактивные приложения, способствуют активному обучению, позволяя учащимся развивать критическое мышление, сотрудничество и другие ключевые компетенции. Эти инструменты не только делают обучение более доступным, но и помогают формировать у студентов навыки, необходимые для успешной профессиональной деятельности в условиях быстро меняющегося мира.

Таким образом, интеграция искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательный процесс не только улучшает качество обучения, но и способствует подготовке квалифицированных специалистов, готовых к вызовам XXI века. Образовательные учреждения должны активно внедрять эти инновации, чтобы обеспечить конкурентоспособность своих выпускников на рынке труда.

1. Влияние искусственного интеллекта на современные педагогические подходы

Искусственный интеллект (ИИ) оказывает значительное влияние на современные педагогические подходы, трансформируя традиционные методы обучения и взаимодействия между преподавателями и студентами. Одним из ключевых аспектов является персонализация образовательного процесса. Благодаря ИИ, преподаватели могут создавать адаптивные учебные программы, которые учитывают индивидуальные потребности и темпы усвоения материала каждым учеником. Это позволяет повысить мотивацию студентов и улучшить результаты обучения. Это освобождает время преподавателей, позволяя им сосредоточиться на более творческих и аналитических аспектах своей работы.

Использование ИИ также способствует развитию интерактивных методов обучения.

Виртуальные помощники и обучающие платформы могут создавать иммерсивные образовательные среды, где студенты могут взаимодействовать с материалом в реальном времени. Такие технологии, как дополненная и виртуальная реальность, делают процесс обучения более увлекательным и эффективным.

Однако внедрение ИИ в образование также порождает ряд вызовов. Важно учитывать этические аспекты, связанные с использованием данных студентов, а также необходимость подготовки преподавателей к работе с новыми технологиями. Кроме того, существует риск увеличения цифрового неравенства, когда не все учащиеся имеют равный доступ к современным образовательным ресурсам.

Таким образом, влияние искусственного интеллекта на педагогические подходы является многогранным. Он открывает новые возможности для улучшения качества образования, но требует внимательного подхода к его внедрению и использованию.

2. Инновационные методы обучения с использованием цифровых технологий

Инновационные методы обучения с использованием цифровых технологий становятся все более популярными в современном образовательном процессе. Они позволяют значительно улучшить качество обучения, сделать его более интерактивным и доступным для студентов. Одним из таких методов является использование онлайн-платформ и приложений, которые предоставляют возможность получать знания в любое время и в любом месте.

Цифровые технологии позволяют создавать мультимедийные материалы, которые делают процесс обучения более увлекательным. Видео, анимации, интерактивные задания и тесты помогают лучше усваивать информацию и развивать критическое мышление. Кроме того, использование виртуальной и дополненной реальности открывает новые горизонты для изучения сложных тем, позволяя студентам погружаться в учебный процесс.

Еще одним важным аспектом является возможность персонализации обучения. С помощью цифровых технологий преподаватели могут адаптировать учебные материалы под индивидуальные потребности каждого студента. Это позволяет учитывать различные стили обучения и темпы усвоения информации, что способствует более эффективному обучению.

Кроме того, цифровые технологии способствуют развитию навыков, необходимых в современном мире. Студенты учатся работать с информацией, анализировать данные, а также развивают свои коммуникативные навыки через участие в онлайн-дискуссиях и групповых проектах. В заключение, инновационные методы обучения с использованием цифровых технологий открывают новые возможности для студентов и преподавателей.

3. Формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации образования

Цифровизация образования открывает новые горизонты для формирования профессиональных компетенций у студентов. В современном мире, где технологии играют ключевую роль, важно адаптировать образовательные процессы к новым условиям. Одним из основных аспектов цифровизации является интеграция информационных технологий в учебный процесс, что позволяет не только улучшить качество образования, но и сделать его более доступным.

предоставляют студентам возможность изучать материалы в удобном для них формате, а также получать знания от ведущих экспертов в различных областях. Это способствует развитию самостоятельности и критического мышления, что является важной составляющей профессиональных компетенций. Кроме того, цифровизация образования позволяет внедрять интерактивные методы обучения, такие как симуляции, игры и проектные работы. Эти методы помогают студентам применять теоретические знания на практике, развивая навыки, необходимые для успешной профессиональной деятельности. Например, работа в группах над проектами способствует развитию командной работы и коммуникационных навыков, что крайне важно в современном мире.

Однако, наряду с преимуществами, цифровизация также ставит перед образовательными учреждениями ряд вызовов. Необходимо обеспечить доступ ко всем необходимым ресурсам для всех студентов, а также подготовить преподавателей к работе в новых условиях. Таким образом, формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации требует комплексного подхода и активного сотрудничества между всеми участниками образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, использование искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательном процессе открывает новые горизонты для педагогических подходов и инновационных методов обучения. Эти инструменты не только облегчают доступ к информации, но и способствуют персонализации образовательного опыта, что позволяет учитывать индивидуальные потребности и способности каждого студента.

Интеграция технологий в учебный процесс формирует у обучающихся ключевые профессиональные компетенции, такие как критическое мышление, креативность и умение работать в команде. Это особенно важно в условиях быстро меняющегося мира, где требования к специалистам постоянно эволюционируют. Кроме того, применение цифровых инструментов в обучении способствует развитию цифровой грамотности, что является неотъемлемой частью современного образования. Однако, чтобы достичь максимальной эффективности, необходимо обеспечить подготовку педагогов к использованию этих технологий, а также создать соответствующую инфраструктуру.

Таким образом, искусственный интеллект и цифровые технологии становятся неотъемлемой частью современного образовательного процесса, способствуя формированию компетентных, адаптивных и готовых к вызовам будущего специалистов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Громова, Е. А. (2020). Искусственный интеллект в образовании: возможности и вызовы. Москва: Издательство "Наука".
2. Кузнецова, Т. В. (2019). Цифровые технологии в обучении: новые подходы и методы. Санкт-Петербург: Издательство "Питер".
3. Соловьев, А. Н. (2021). Инновационные методы обучения с использованием ИКТ. Казань: Издательство "Казанский университет".
4. Михайлова, И. П. (2022). Формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации образования. Екатеринбург: Издательство "Урал".
- 5.

5. Федорова, Н. С. (2023). Педагогические технологии в эпоху цифровизации: опыт и перспективы. Новосибирск: Издательство "Сибирское университетское".
6. Романов, Д. В. (2020). Искусственный интеллект как инструмент модернизации образовательных процессов. Москва: Издательство "Просвещение".
7. Петрова, О. А. (2021). Цифровая грамотность и её роль в формировании компетенций будущего. Ростов-на-Дону: Издательство "Феникс".
8. Васильева, Л. И. (2022). Интерактивные технологии в обучении: от теории к практике. Москва: Издательство "Высшая школа".

“O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH: INNOVATION YONDASHUVLAR VA AMALIYOT”

Hamroyev Murodullo

Sharq universiteti “Ijtimoiy fanlar kafedrası” o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida raqamli va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning dolzarbligi tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va sun’iy intellektga asoslangan innovatsion yechimlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt texnologiyalarining shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish, moslashuvchan o‘quv muhitini yaratish, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish hamda ma’muriy jarayonlarni optimallashtirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, xorijiy tajribalar va milliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilinib, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim sohasiga keng joriy etish bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar. ta’lim tizimi, raqamli ta’lim, sun’iy intellekt, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, moslashuvchan o‘quv jarayoni, ta’limni raqamlashtirish, pedagogik texnologiyalar

Аннотация. В статье рассматривается актуальность внедрения цифровых и технологий искусственного интеллекта в процессе модернизации системы образования Республики Узбекистан. Освещаются теоретические и практические аспекты использования информационно-коммуникационных технологий и решений на основе искусственного интеллекта в образовательном процессе. Обоснована роль искусственного интеллекта в организации личностно-ориентированного обучения, формировании адаптивной образовательной среды, повышении эффективности педагогической деятельности и оптимизации административных процессов. Также проанализирован зарубежный опыт и национальные реформы в сфере образования, сформулированы научные выводы и практические рекомендации по широкому внедрению технологий искусственного интеллекта в систему образования.

Ключевые слова. система образования, цифровое образование, искусственный интеллект, информационно-коммуникационные технологии, инновационное обучение, личностно-ориентированное обучение, адаптивное обучение, образовательные технологии

Annotation. This article analyzes the relevance of implementing digital and artificial intelligence technologies in the modernization of the education system of the Republic of Uzbekistan. The theoretical and practical aspects of using information and communication technologies and artificial intelligence-based solutions in the educational process are examined. The study highlights the role of artificial intelligence in organizing personalized learning, creating adaptive educational environments, improving the efficiency of pedagogical activities, and optimizing administrative processes. In addition, foreign experience and ongoing national education reforms are analyzed, and scientific conclusions and practical recommendations for the effective integration of artificial intelligence technologies into the education system are proposed.

Keywords. education system, digital education, artificial intelligence, information and communication technologies, innovative education, personalized learning, adaptive learning, educational technologies.

Kirish. Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim sohasida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar uning sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga moslashuvini ta’minlashga qaratilgan. Xususan, ta’lim jarayoniga ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, o‘quv jarayonini raqamlashtirish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. O‘rta va oliy ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan ilovalarni ishlab chiqish va joriy etish talabalarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini oshirish, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlari o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va bilim darajasini inobatga olgan holda shaxsiylashtirilgan ta’lim muhitini yaratish bilan birga, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarga innovatsion va samarali yechimlar taklif etish salohiyatiga ega.[1]. Sun’iy intellektning ideal xususiyati – bu aniq maqsadga erishish uchun eng yaxshi imkoniyatga ega bo‘lgan harakatlarni baholay olish va amalga oshirish qobiliyatidir. Hozirda sun’iy intellekt turli amallarni bajarishga mo‘ljallangan algoritim hamda dasturiy tizimlardan iborat va u inson ongi bajarishi mumkin bo‘lgan bir qancha vazifalarning uddasidan chiqa oladi [2]. Sun’iy intellekt va kompyuter texnologiyalarni ta’lim sohasiga jorit etish zamonaviylashayotgan dunyoning talabiga aylanib bormoqda. Ta’limni raqamlarga ko‘chirish albattaki bu sohani rivojlantirishda o‘z ahamiyatini kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bugungi kunda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uning samaradorligini oshirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonda ta’lim mazmunini yangilash, o‘quv jarayonini takomillashtirish hamda ilg‘or pedagogik yondashuvlarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlar bilan ta’lim sohasidagi hamkorlikni rivojlantirish, xalqaro ta’lim dasturlarini joriy etish va akademik mobillikni kengaytirish orqali ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish maqsad qilib qo‘yilgan. Bu jarayon ta’lim tizimining global ta’lim makoniga integratsiyalashuvini ta’minlamoqda. Hozirgi ta’lim jarayonida interfaol o‘qitish metodlari, raqamli ta’lim platformalari, masofaviy ta’lim vositalari va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish tobora kengayib bormoqda. Styuart Russell va

Piter Norvig tomonidan yaratilgan “Sun’iy intellekt: zamonaviy yondashuv” asarida sun’iy intellekt aqlli tizimlarni tushunish va yaratishga qaratilgan fan sohasi sifatida talqin etiladi. Mualliflarning ta’kidlashicha, inson darajasidagi aql-zakovatga ega kompyuterlar jamiyat taraqqiyotiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi [4]. Shu bois, xorijiy tajribalarni o’rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Natijalar va muhokama. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy yondashuvlar asosida yuqori natijalarga erishish, boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish hamda qaror qabul qilish samaradorligini oshirish imkonini beradi. Axborotlarni qayta ishlash tezligi va aniqligining ortishi, katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlari sun’iy intellektning ustun jihatlari sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu bois, bugungi kunda jadal sur’atlar bilan rivojlanib borayotgan raqamli jamiyat sharoitida kompyuter texnologiyalari va boshqa zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarining o’rni beqiyos hisoblanadi.

Hozirgi kunda dunyoning ko’plab mamlakatlarida zamonaviy texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt sohasini rivojlantirishga, shuningdek, ushbu texnologiyalarni fan, ta’lim va ilmiy-tadqiqot faoliyatiga keng joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga integratsiya qilinishi o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, ilmiy izlanishlar sifatini yaxshilash va innovatsion salohiyatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur yo’nalishlar zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini inkor etib bo’lmaydi.

Ta’lim tizimida axborot texnologiyalarining jadal sur’atlar bilan joriy etilishi zamonaviy texnologiyalarning qo’llanish sohaslarini kengaytiradi. Ayni paytda ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini rivojlanayotgan yo’nalishlarini alohida ta’kidlash mumkin. Ushbu jarayonlar orqali biz samarali natija va yutuqlarni qo’lga kiritishimiz mumkindir. Bugungi kunda mamlakatimizning barcha sohalarida bo’lgani singari ta’lim tizimida ham o’ziga hos yangiliklar qaror topmoqda. Ayniqsa ta’lim tizimini texnologlashtirish, ta’lim samaradorligini oshirish hamda ijtimoiy hayotimizga kirib kelayotgan yangi pedagogik texnologiyalarni o’quv jarayonlariga qo’llash asosiy vazifalarimizdan biri bo’lib qolmoqda. Chunki yangi pedagogik va axborot texnologiyalarni tezda qabul qilish, ularni tahlil etib, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosa chiqarish hamda talabalarga yetkazib berish eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari uning nazariy asoslarini tanqidiy ravishda tahlil qilish, ta’lim jarayoniga nisbatan samarali yondoshuvning qaror topishi hisobiga ta’minlanadi. Ya’ni ma’lum bir vaqt oralig’ida pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini o’zgartirish bilan birga uning “muammo maydoni ni ham o’zgartirish mumkin bo’ladi. Ta’lim jarayonida texnologik yondoshuv asosida tashkil etish bir qator didaktik vazifalarni ijobiy hal etishni taqozo qiladi [5]. Aynan bu usul ta’lim tizimiga joriy qilish yaxshi natija berganini ham ko’rishimiz mumkin. Yangi inovatsiyalangan dasturda dars o’tish ham bugungi kunning asosiy strategiyalaridan biriga aylanmoqda desak hech ham hato bo’lmaydi.

1. O’quv maqsadlaridagi dasturiy vositalarning imkoniyatlarini o’qitish vositasi, o’rganish asosi va axborotlarni qayta ishlash vositasi sifatida joriy etish. O’quv-metodik majmualar yaratishda, o’quv-namoyish qurulumalari va kompyuter vositalari imkoniyatlarini integratsiyasi.

2. Bunday majmualardan foydalanish o’quvchiga o’rganilayotgan jarayon haqidagi axborotlarni jamlash, saqlash, jarayonlarning qonuniyatlarini va mohiyatlarini ochib berishga yordam beradi.

Bu esa, o‘quvchida intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish va mustaqil bilim olish imkoniyatini yaratadi.

3. Multimedia tizimlarini yaratishda kompyuterlar va audio-video axborotlarni uzatish vositalari imkoniyatlarining integratsiyasiga erishish. Bunday tizimlar o‘zida dasturiy-apparat vositalar va qurilmalar majmuasini mujassamlashtirib, axborotning turli (matn, grafika, ovoz, tasvir) ko‘rinishlarini birlashtiradi va foydalanuvchi bilan interfaol muloqotni tashkil etadi [6]. Albattaki bunda natijalar ham ko‘zga ko‘rinadi. Ko‘pchilik olimlar bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalarni takomillashtirish orqali zamonaviylashuvning tarafdorlari bo‘lib kelishmoqda. “Sun’iy intellekt” bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasi bu miya ishini tushunishga intilish, inson ongining sirlarini ochish va inson aqlining ma’lum darajasiga ega mashinalar yaratish muammosi. Intellektual jarayonlarni modellashtirishning asosiy imkoniyati shundan kelib chiqadiki, miyaning har qanday funktsiyasi, cheklangan miqdordagi so‘zlardan foydalangan holda qat’iy bir ma’noli semantikaga ega tilda tasvirlangan har qanday aqliy faoliyat printsiplari ravishda elektron raqamli kompyuterga o‘tkazilishi mumkin [7]. Bu jarayonda inson bilan texnologiya uyg‘unlashadi va inson mehnatini kamaytirgan holda texnologiyalar ish bajaradi. Anashu tizim insonga emas balki tafakkurning mahsuli bo‘lgan sun’iy intellektga ko‘chganini ko‘rishimiz mumkindir. Hozirgi kunda bu sohani ta’lim tizimiga yo‘naltirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar salmoqlidir.

1. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim: AI ilovalari o‘quvchilar uchun. shaxsiylashtirilgan ta’lim tajribasini taqdim etish uchun ishlatilishi mumkin. Sinov ballari, uy vazifalari va o‘rganish afzalliklari kabi talaba ma’lumotlarini tahlil qilish orqali AI o‘quvchilarga o‘z salohiyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga yordam berish uchun moslashtirilgan fikr-mulohazalar va o‘quv materiallarini taqdim etishi mumkin.

2. Moslashuvchan ta’lim jarayonini amalga oshirish: AI ilovalari, shuningdek, o‘quvchilarning individual ishlashi asosida qiyinchilik darajasi va o‘rganish tezligini moslashtiradigan adaptiv ta’lim tizimlarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin. Bu o‘quvchilarning faolligi va motivatsiyasini saqlab qolishga yordam beradi hamda ularning mahorat darajasiga mos keladigan darajada fanlarni o‘rganishini ta’minlaydi [8]. Bu ta’limda amalga tadbiq qilinayotgan ishlar rejali va tizimga asoslangan holda tashkil etiladi.

3. Talabalarni o‘quv jarayonida har tomonlama qo‘llab-quvvatlash: AI ilovalari o‘quvchilarga repetitorlik va maslahat xizmatlari kabi turli usullar orqali yordam berishi mumkin. Misol uchun, sun’iy intellektga asoslangan chatbotlar kurs ishlarida yordamga muhtoj yoki ruhiy salomatlik muammolari bilan kurashayotgan talabalar uchun 24/7 rejimida yordam taklif qilishi mumkin [9]. Bu tizimning ijobiy taraflari ham shunda. Har tomonlarni hisobga olgan holda ishlashidadir. Sun’iy intellektning afzaliklarini inkor etib bo‘lmaydi bugungi kunda. Bu tizimni sohalarida rivojlantirish hamda amaliyotda keng qo‘llash kerakdir.

4. Ma’muriy samaradorlik darajasini

yaxshilash: AI, shuningdek, baholash va davomatni kuzatish kabi ma’muriy vazifalarni soddalashtirish uchun ham ishlatilishi mumkin. Bu o‘qituvchilarga o‘quvchilarni o‘qitish va ularga maslahat berishga ketadigan vaqtni tejashi mumkin [10]. Vaqt masalasi bugungi zamonning o‘ylantiradigan masalasidir. Aynan sun’iy intellekt yordamida bu masalaning ham yechimi

topilishi mumkindir. Aynan ta’limda sun’iy intellektlar bilan dars berish jarayonlari, yoki masofaviy texnologik ta’limni ham bugungi kunda inkor etish qiyindir. Bu texnologiyalar orqali tizimli ta’lim, sifatli, tez va natijali ta’lim tizimini qo’lga kirishimiz mumkindir.

5. Bashoratli tahlillarni amalga oshirish: AI ilovalari o’quvchilar natijalarini bashorat qilish va qo’shimcha yordamga muhtoj bo’lishi mumkin bo’lgan xavf ostidagi talabalarni aniqlashga yordam ham yordam bera olishi mumkin. Talabalarning o’quv jarayoni va o’zlashtirishiga oid ma’lumotlarini tahlil qilish orqali AI talabaning muammolarinin aniqlay oladi va uning muvaffaqiyatga erishishi uchun kerakli bo’lgan choralarni amalga oshiradi [11]. Ta’lim sohasida sun’iy intellekt texnologiyalarining qo’llanilishi mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish imkonini berishi bilan uning beqiyos ahamiyatini tasdiqlaydi. Ta’lim tizimini takomillashtirish natijasida yoshlarning zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega bo’lishi ta’minlanib, ularning jadal rivojlanayotgan jamiyat talablari bilan hamnafas bo’lishiga zamin yaratiladi. Ushbu yo’nalishni keng amaliyotga joriy etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi eng samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi.

So’nggi yillarda mamlakatimizda Harakatlar strategiyasi hamda uning mantiqiy davomi bo’lgan Taraqqiyot strategiyasi doirasida ta’lim sohasida keng ko’lamli islohotlar amalga oshirildi. Mazkur islohotlar natijasida ta’lim tizimida tub o’zgarishlar kuzatilib, uzluksiz va samarali ta’lim muhitini shakllantirish, o’quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda malakali kadrlar tayyorlashga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Xususan, zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirish va uni raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish ta’lim sohasini rivojlantirishning muhim omili sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu jihatdan, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining o’rni muhim ekanligini alohida ta’kidlash lozim.

Xulosa . Xulosa qilib aytganda, ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va o’quv jarayonini raqamli muhitga moslashtirish zamonaviy ta’limning muhim talabi hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining barkamol shaxsni shakllantirish, yoshlarning mustaqil kasbiy yo’nalishini aniqlash hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tobora ortib bormoqda. So’nggi yillarda mamlakatimizda ta’lim sohasiga qaratilayotgan e’tibor, yoshlarni ta’lim jarayonlariga faol jalb etish va ularning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil etishga qaratilgan chora-tadbirlar bu yo’nalishdagi muhim yutuqlar sirasiga kiradi. Shu bilan birga, globallashtirish va axborot oqimining kuchayishi sharoitida yoshlarning ayrim salbiy axborot manbalariga qiziqishi ta’lim-tarbiya jarayoniga ma’lum darajada salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Mazkur holat yoshlarni ilmiy-ma’rifiy faoliyatga yo’naltirish, ularning raqamli savodxonligini oshirish va ta’lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni, xususan sun’iy intellekt yechimlarini keng joriy etishni taqozo etadi. Natijada, ta’lim tizimini davr talablariga moslashtirish, uning sifat va samaradorligini oshirish hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyatlari yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Sabirjonov R.A., Ayupov R.H. va boshqalar. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari. “Media” nashriyoti, 2022 yil. 202 bet.
- 2.

2. Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti I.A. FILIPOVA “Sun’iy intellektni huquqiy tartibga solish” (ma’ruza kursi) Samarqand-2022 b-7
3. Ya.X.G’afforov. Tarix o’qitish metodikasi. Darslik. -Toshkent:-211b
4. Russell SJ, Norvig P. Sun’iy intellekt: zamonaviy yondashuv. Prentice Hall. Englewood Cliffs, Nyu-Jersi. 1995 yil. 3-bet
5. G’afforov Ya “Mahsus fanlarni o’qitishda yangi pedagogic tehnologiyalardan foydalanish usullari” Toshkent ‘Shafoat Nur Fayz’ nashriyoti, 2021-yil 4-bet
6. N.A. Shermuxamedova, Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi. T. “Fan va texnologiya” nash, 2014, 403-407 betlar
7. Камилова Р.Ш. Абдулатипова М.А. искусственный интеллект // Опубликовано в 2013, Выпуск Май 2013, Экономические науки
8. Ayupov R.H., Tursunov S.Q. Raqamli texnologiyalar. O’quv qo’llanma. Toshkent: “Lesson Press” nashriyoti, 2023 yil. 464 bet.
9. Ways Artificial Intelligence Is Revolutionizing Education" by Bernard Marr, published in Forbes: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/03/18/10-ways-artificial-intelligence-is-revolutionizing-education/?sh=4b8c6b4b6f95>
10. “AI in education: The future is here” by Omer Perchik, published in The Next Web: <https://thenextweb.com/podium/2019/03/01/ai-in-education-the-future-is-here/>.
11. “How AI is changing education” by Mark Anderson, published in Education Technology: education/.

**KREDIT-MODUL ASOSIDAGI TA’LIM TIZIMIDA TEXNOLOGIK FANLAR
O’QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA RAQAMLI
AVTOMATLASHTIRILGAN O’QUV MODULLARINI YARATISH VA JORIY ETISH
IMKONIYATLARI**

Barataliyeva Nasiba Maxmadaminovna

Termiz davlat pedagogika instituti Tabiiy va aniq fanlar fakulteti

Geografiya va texnologiya kafedrasi o’qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kredit-modul tizimida texnologik fanlar o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli avtomatlashtirilgan o’quv modullarini yaratish imkoniyatlari yoritilgan. O’quv jarayonining samaradorligini oshirish, talabaning mustaqil o’zlashtirish ko’nikmalarini shakllantirish va raqamli texnologiyalardan integratsiyalashgan holda foydalanish bo’yicha ilmiy-metodik yondashuvlar asoslab berilgan. Mazkur modullar kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion vosita sifatida tavsiflanadi.

Kalit so’zlar: kredit-modul tizimi, texnologik fanlar, avtomatlashtirilgan o’quv moduli, raqamli ta’lim, pedagogik innovatsiya, o’quv platformasi, kasbiy kompetensiya, interaktiv texnologiyalar, mustaqil ta’lim, metodik yondashuv

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются возможности создания цифровых автоматизированных учебных модулей при подготовке будущих преподавателей технологических дисциплин в рамках кредитно-модульной системы. Особое внимание уделено повышению эффективности учебного процесса, развитию самостоятельных навыков студентов и внедрению цифровых образовательных решений. Модули описываются как инновационный инструмент формирования профессиональных компетенций.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, технологические дисциплины, автоматизированный модуль, цифровое образование, педагогические инновации, обучающая платформа, профессиональная компетентность, интерактивные технологии, самостоятельное обучение, методический подход

ANNOTATION

This article explores the potential for developing digital automated learning modules in the training of future teachers of technological subjects within the credit-modular system. The focus is on enhancing the efficiency of the learning process, developing students' independent learning skills, and integrating digital educational technologies. These modules are presented as innovative tools for advancing professional competencies.

Keywords: credit-modular system, technological subjects, automated learning module, digital education, pedagogical innovation, learning platform, professional competence, interactive technology, independent learning, methodological approach

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar, intellektual tizimlar va modul asosidagi yondashuvlar bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi talabalarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini mustaqil ravishda rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Bu jarayon, o‘z navbatida, raqamli avtomatlashtirilgan o‘quv modullarining ishlab chiqilishi va ta’lim jarayoniga tatbiq etilishini dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Raqamli avtomatlashtirilgan modullar asosan onlayn platformalarda ishlashga mo‘ljallangan bo‘lib, ularda sun’iy intellekt, foydalanuvchi faoliyatini kuzatuvchi tizimlar, avtomatik baholash, statistik tahlil va individual tavsiyalar beruvchi komponentlar mavjud bo‘ladi. Ayniqsa texnologik fanlar uchun mo‘ljallangan bunday modullar hunarmandchilik, dizayn, mehnat ta’limi, chizmachilik, IT elementlari kabi yo‘nalishlarda mustaqil ishlashni ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METODOLOGIYA

Kredit-modul tizimi hozirgi zamonaviy ta’lim modelining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u talabaning individual o‘quv yo‘lini belgilash, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish va bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga asoslanadi. Ushbu tizimda o‘qituvchilarning metodik yondashuvi va taqdim etilayotgan materiallar sifati ta’lim samaradorligini belgilab beradi. Shu bois raqamli avtomatlashtirilgan o‘quv modullarini ishlab chiqish – ta’limning innovatsion yondashuvlarini amaliyotga tatbiq etishning muhim yo‘nalishidir.

Toshpulatova G.X. (2021) o‘z tadqiqotlarida kredit-modul tizimining zamonaviy o‘quv jarayonidagi metodik imkoniyatlarini yoritgan va bu tizimni informatizatsiyalash zarurati haqida ta’kidlagan. Uning tadqiqotlarida raqamli

modullarni o‘z ichiga olgan platformalarning o‘quv samaradorligi va interaktivlik darajasi tahlil qilingan [2;34].

Mirzayeva Z.A. (2023) texnologik fanlar doirasida innovatsion yondashuvlar, jumladan avtomatlashtirilgan mashg‘ulot shakllarining ahamiyatini o‘rganib, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda o‘quv modullarining natijaviyligini asoslagan [3;61]. Qodirov N.Sh. (2023) esa hunarmandlik yo‘nalishlarida grafikaviy simulyatsiyalar, interaktiv topshiriqlar va loyiha asosidagi ta’lim usullarining qo‘llanilishi orqali talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishni tahlil qilgan [5;19].

Tadqiqot metodologiyasi sifatida ushbu maqolada nazariy-tahliliy yondashuv, kontent tahlili, taqqoslash, kuzatish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish usullari qo‘llanildi. Maqola davomida mavjud o‘quv modullarining strukturasi, ularning kredit-modul tizimidagi o‘rni va ularni raqamlashtirish orqali avtomatlashtirish imkoniyatlari o‘rganildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida kredit-modul tizimida texnologik fanlar o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli avtomatlashtirilgan o‘quv modullarining samaradorligini aniqlashga qaratilgan nazariy va amaliy tahlillar olib borildi. Shu asosda bir nechta muhim natijalarga erishildi.

Mavjud o‘quv jarayonida qo‘llanilayotgan an’anaviy uslublar va raqamli modullar solishtirilib, avtomatlashtirilgan o‘quv modullari nafaqat ta’lim jarayonini soddalashtirishi, balki talabani faol va mustaqil o‘rganishga undashi aniqlangan. Ayniqsa, loyiha asosida ishlab chiqilgan amaliy topshiriqlar talabalarning ijodiy yondashuvi va kasbiy mas’uliyatini oshirishda samarali vosita sifatida baholandi.

Eksperimental tarzda ishlab chiqilgan o‘quv modul tarkibi (nazariy material, amaliy topshiriqlar, testlar, grafikaviy topshiriqlar va elektron baholash tizimi) asosida tajriba guruhida o‘quv jarayoni tashkil etildi. Natijalarga ko‘ra, ushbu guruhda o‘zlashtirish darajasi nazorat guruhiga nisbatan 18–23% yuqori bo‘lgani aniqlandi. Bu, avvalo, o‘quvchilarni faollikka undovchi, ularni baholovchi va motivatsiyalovchi avtomatlashtirilgan vositalarning mavjudligi bilan bog‘liq.

MUHOKAMA

Kredit-modul tizimi asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni talabalarning shaxsiy o‘quv yo‘lini tashkil qilish, mustaqil bilim olish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Ushbu maqolada taqdim etilgan natijalar, xususan raqamli avtomatlashtirilgan o‘quv modullarining samaradorligi, bu tizimning innovatsion imkoniyatlarini to‘laqonli ochib berdi.

Modul shaklidagi ta’lim vositalari o‘qituvchi va talaba o‘rtasida yangicha pedagogik aloqani shakllantirishga xizmat qilmoqda. Endilikda o‘qituvchi ma’lumot uzatuvchi emas, balki ko‘proq yo‘naltiruvchi va nazorat qiluvchi rolini bajaradi. Bu esa ta’lim jarayonida talabaning faolligini oshiradi, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishga undaydi.

So‘rovnoma va tajriba asosidagi kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, raqamli o‘quv modullaridan foydalangan talabalar mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqishining oshganini, bilimlarni o‘zlashtirishda qulaylik yaratganini ta’kidladilar. Ayniqsa, interaktiv testlar, amaliy topshiriqlar va avtomatik tahlil tizimlari talabalarning o‘z o‘rganish jarayonini tahlil qilish va baholash imkoniyatini kengaytirdi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat – bu modullar orqali metodik yondashuvlarning optimallashtirilishi, ya’ni har bir mavzuga mos o’qitish strategiyasini shakllantirish imkoniyati yuzaga kelganidir. Modul ichidagi avtomatlashtirilgan tarkiblar (matn, video, chizma, vazifa, tahlil) o’quv jarayonini har tomonlama boyitadi. Bu holat texnologik fanlar uchun nihoyatda muhim, chunki amaliyotga yo’naltirilgan kompetensiyalar aynan integratsiyalashgan va funksional yondashuv orqali shakllanadi.

XULOSA

Kredit-modul tizimi asosida yaratilgan raqamli avtomatlashtirilgan o’quv modullari texnologik fanlar o’qituvchilarini tayyorlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ular ta’lim jarayonini individuallashtirish, kasbiy sifatlarini rivojlantirish va mustaqil o’zlashtirishga asoslangan innovatsion yondashuvni ta’minlaydi. Shu sababli, ularni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy-metodik yo’nalish sifatida baholanadi.

Adabiyotlar ro’yxati

1. Toshpulatova, G.X. Kredit-modul tizimining amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 120 b.
2. Karimova, M.M. Raqamli o’quv muhitining pedagogik imkoniyatlari. // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2022. – №3. – B. 33–37.
3. Mirzayeva, Z.A. Texnologik ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Samarqand: Ilm ziyo, 2023. – 148 b.
4. OECD. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 98 p.
5. Qodirov, N.Sh. Hunarmandchilikni o’rgatishda raqamli yondashuvlar. // Professional ta’lim jurnali. – 2023. – №1. – B. 18–24.

FIZIKA FANINI VIZUALIZATSIYA VA MODELLASHTIRISHDA QO’LLANILADIGAN RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Matchanova Dinora Yusupboyevna

**RANCH texnologiyalar universiteti “Texnika kafedrası” o’qituvchisi,
Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchi**

Annotatsiya, Fizika fanini o’qitishda vizualizatsiya va modellashtirish jarayonida qo’llaniladigan zamonaviy raqamli texnologiyalar, ularning turlari, pedagogik va didaktik imkoniyatlari keng yoritilgan. Fizik hodisalarni kompyuter modellarida aks ettirish, virtual laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari hamda interaktiv platformalarning o’quvchilarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini shakllantirishdagi o’rni tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida fizika ta’limini takomillashtirish istiqbollari ko’rib chiqilgan.

Kalit so’zlar: fizika ta’limi, vizualizatsiya, modellashtirish, raqamli texnologiyalar, simulyatsiya, virtual laboratoriya, didaktik imkoniyatlar.

Abstract. This article comprehensively examines modern digital technologies used in the visualization and modeling processes in physics education, as well as their types, pedagogical, and didactic potential. The role of computer-based models of physical phenomena, virtual laboratories, simulation software, and interactive platforms in developing students’ knowledge,

skills, and competencies is analyzed. In addition, the prospects for improving physics education through the use of digital technologies are discussed.

Keywords: physics education, visualization, modeling, digital technologies, simulation, virtual laboratory, didactic potential.

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются современные цифровые технологии, применяемые в процессе визуализации и моделирования при обучении физике, а также их виды, педагогические и дидактические возможности. Проанализирована роль компьютерного моделирования физических явлений, виртуальных лабораторий, симуляционных программ и интерактивных платформ в формировании знаний, умений и компетенций обучающихся. Кроме того, рассмотрены перспективы совершенствования физического образования на основе цифровых технологий.

Ключевые слова: физическое образование, визуализация, моделирование, цифровые технологии, симуляция, виртуальная лаборатория, дидактические возможности.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni jadal sur’atlarda rivojlanib, u o’quv jarayonining mazmuni, shakli va metodlariga sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlar, jumladan fizika fanini o’qitishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etib, ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo’lmoqda. Fizika fani murakkab va ko’p hollarda abstrakt xarakterga ega bo’lgan tushunchalar, jarayonlar hamda hodisalarga boyligi bilan ajralib turadi. Ushbu tushunchalarni an’anaviy, faqat og’zaki tushuntirish yoki statik tasvirlar yordamida bayon etish o’quvchilar uchun yetarlicha samarali bo’lmasligi, natijada bilimlarni chuqur o’zlashtirishda muayyan qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli fizika ta’limida vizualizatsiya va modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, ularning fanga bo’lgan qiziqishini oshirish hamda nazariy bilimlarni amaliy jihatdan mustahkamlash imkonini beradi. Vizual modellar va kompyuter simulyatsiyalari orqali fizik hodisalar dinamik holatda namoyish etilib, ularning rivojlanish bosqichlari, sabab-oqibat bog’lanishlari va asosiy qonuniyatlari yanada aniq va tushunarli tarzda yoritiladi. Bu esa o’quvchilarda mavzuni chuqur anglash, mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan vizual modellar, animatsiyalar, interaktiv simulyatsiyalar hamda virtual laboratoriyalar fizik jarayonlarni real vaqt rejimida kuzatish, tajribalarni xavfsiz, tejamkor va qayta-qayta bajarish imkoniyatini yaratadi. Bunday vositalar yordamida murakkab yoki real sharoitda bajarish qiyin bo’lgan tajribalarni ham samarali tarzda amalga oshirish mumkin bo’lib, bu o’quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantiradi. Natijada ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi, o’quvchilarning mustaqil ta’lim olishga bo’lgan intilishi kuchayadi hamda ularning kasbiy kompetensiyalari bosqichma-bosqich shakllanadi.

Vizualizatsiya — bu ma’lumotlar, jarayonlar va hodisalarni grafiklar, diagrammalar, sxemalar, animatsiyalar hamda turli tasviriy vositalar orqali ifodalash jarayoni bo’lib, u axborotni qabul qilish va tushunishni sezilarli darajada yengillashtiradi[2]. Fizika fanida vizualizatsiya ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu fan murakkab matematik formulalar, nazariy qonuniyatlar va abstrakt tushunchalarga asoslangan. Vizual vositalar

yordamida mazkur murakkab ifodalar soddalashtirilgan, ko‘rgazmali va tushunarli shaklda namoyon etilib, o‘quvchilarga fizik jarayonlarning mohiyatini chuqurroq anglash imkoniyati yaratiladi.

Fizika ta’limida vizualizatsiya jarayonlarning dinamik holatini, ularning vaqt va fazodagi o‘zgarishini, shuningdek, sabab-oqibat bog‘lanishlarini yaqqol ko‘rsatib beradi. Masalan, mexanik harakat, elektr va magnit maydonlar, to‘lqin jarayonlari kabi mavzularni animatsiyalar va grafik modellar orqali tushuntirish o‘quvchilarning mavzuni tezroq va samaraliroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol kuzatuvchi va tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi.

Vizualizatsiyadan foydalanish natijasida:

- **abstrakt tushunchalar konkretlashtiriladi**, ya’ni o‘quvchilar ko‘z bilan ko‘rish va tahlil qilish orqali murakkab nazariy bilimlarni real holatlar bilan bog‘lay oladi;
- **o‘quvchilarning idrok etish darajasi oshadi**, chunki axborot bir vaqtning o‘zida ko‘rish va tafakkur orqali qabul qilinadi;
- **bilimni uzoq muddatli xotirada saqlash samaradorligi ortadi**, chunki vizual obrazlar mantiqiy bog‘lanishlar bilan mustahkamlanadi[1].

Shu tariqa, vizualizatsiya fizika fanini o‘qitishda didaktik jihatdan samarali vosita bo‘lib, u nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Modellashtirish — real obyekt, hodisa yoki jarayonning eng muhim xususiyatlari va qonuniyatlarini aks ettiruvchi soddalashtirilgan modelni yaratish jarayoni bo‘lib, u ilmiy tadqiqotlar va ta’lim jarayonida muhim metodlardan biri hisoblanadi. Fizika fanida modellashtirish nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qilib, murakkab fizik jarayonlarni chuqurroq anglash va tahlil qilish imkonini beradi. Model orqali real tizimning asosiy parametr va bog‘lanishlari ajratib ko‘rsatiladi hamda ikkinchi darajali omillar vaqtincha chetga suriladi, bu esa o‘rganilayotgan jarayon mohiyatini aniqlashga yordam beradi.

Fizika ta’limida modellashtirish usuli o‘quvchilarda ilmiy tafakkur, mantiqiy fikrlash va muammoni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, kompyuter modellashtirish texnologiyalari yordamida fizik jarayonlarni turli sharoitlarda sinab ko‘rish, parametrlarni o‘zgartirish va ularning natijalarga ta’sirini kuzatish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarning tajribaviy va tadqiqotchilik faoliyatini faollashtiradi hamda nazariy bilimlarni amaliy jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kompyuter modellashtirish yordamida:

- **real tajribalarni almashtirish yoki to‘ldirish** mumkin, ya’ni murakkab, qimmat yoki xavfli bo‘lgan tajribalar virtual muhitda xavfsiz va tejamkor tarzda bajariladi;
- **murakkab jarayonlarni tahlil qilish** imkoniyati yaratiladi, bunda ko‘p omilli va dinamik tizimlar bosqichma-bosqich o‘rganilib, ularning o‘zaro bog‘liqligi aniqlanadi;
- **tajriba natijalarini bashorat qilish** amalga oshiriladi, ya’ni model asosida kelgusidagi jarayonlar yoki natijalar oldindan taxmin qilinadi va ilmiy xulosalar chiqariladi[4].

Shunday qilib, modellashtirish fizika fanini o‘qitishda nafaqat bilimlarni chuqurlashtirishga, balki o‘quvchilarda ilmiy-tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirishga ham xizmat qiluvchi samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

Kompyuter simulyatsiyalari fizik hodisalarni matematik modellar va algoritmlar asosida virtual muhitda dinamik tarzda aks ettirishga xizmat qiladi. Ular real jarayonlarning asosiy qonuniyatlarini raqamli model ko‘rinishida ifodalab, vaqt va fazodagi o‘zgarishlarni aniq kuzatish imkonini beradi. Fizika fanida kompyuter simulyatsiyalari yordamida mexanik harakatlar, elektromagnit maydonlar, to‘lqin jarayonlari, issiqlik almashinuvi, kvant hodisalari kabi ko‘plab murakkab mavzular samarali tarzda o‘rganiladi[5]. Bunday yondashuv o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy misollar orqali chuqurroq anglash va tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Simulyatsiyalar fizik jarayonlarni real vaqt rejimida kuzatish, ularning rivojlanish bosqichlarini ketma-ket tahlil qilish hamda turli sharoitlarda qanday o‘zgarishini ko‘rish imkonini beradi. Masalan, mexanik tizimlarda kuch, massa yoki tezlik parametrlarini o‘zgartirish orqali harakat qonunlarining amalda qanday namoyon bo‘lishi aniqlanadi. Elektromagnit maydonlar simulyatsiyasida esa zaryadlar harakati, maydon kuchlanganligi va kuch chiziqlarining taqsimlanishi yaqqol tasvirlanadi.

Kompyuter simulyatsiyalarining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- **xavfsizlik**, ya’ni yuqori kuchlanish, radiatsiya yoki murakkab mexanik tizimlar bilan bog‘liq xavfli tajribalarni virtual muhitda xavfsiz tarzda amalga oshirish imkoniyati;
- **vaqt va resurslarni tejash**, chunki real tajribalar uchun zarur bo‘lgan murakkab jihozlar, materiallar va uzoq vaqt talab etilmaydi;
- **parametrlarni erkin o‘zgartirish imkoniyati**, bu esa o‘quvchilarga tajribani bir necha bor takrorlash, turli shartlar ostida natijalarni solishtirish va xulosalar chiqarish imkonini beradi[3].

Natijada, kompyuter simulyatsiyalari fizika ta’limida samarali didaktik vosita sifatida namoyon bo‘lib, o‘quvchilarning bilish faolligini oshiradi, mustaqil tajriba o‘tkazish ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda fan asoslarini chuqur va tizimli o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Virtual laboratoriyalar real laboratoriya tajribalarini raqamli muhitda modellashtirish va bajarishga imkon beruvchi zamonaviy ta’lim platformalari bo‘lib, ular fizika ta’limida muhim didaktik ahamiyatga ega. Bunday laboratoriyalar real tajriba jarayonlarini kompyuter texnologiyalari asosida aks ettirib, o‘quvchilarga fizik hodisalarni interaktiv tarzda o‘rganish imkonini yaratadi. Virtual laboratoriyalar, ayniqsa, laboratoriya jihozlari yetishmaydigan, moddiy-texnik baza cheklangan yoki xavfsizlik talablariga qat’iy rioya etilishi lozim bo‘lgan sharoitlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Virtual laboratoriyalar yordamida o‘quvchilar tajriba o‘tkazish bosqichlarini ketma-ket bajaradi, o‘lchov ishlarini amalga oshiradi va natijalarni tahlil qiladi. Bu jarayon o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lashga, ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, virtual muhitda bajariladigan tajribalar real laboratoriyadagi xatoliklar, jihozlarning ishdan chiqishi yoki inson omili bilan bog‘liq muammolarni minimallashtiradi.

Virtual laboratoriyalarning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- **masofaviy ta’limda samarali**, ya’ni internet orqali istalgan joydan turib tajribalarni bajarish va o‘rganish imkonini beradi;
- **tajribalarni takror-takror bajarish imkoniyati**, bu esa o‘quvchilarga xatolarini tahlil qilish, natijalarni solishtirish va bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi;

- **xatolik xavfini kamaytiradi**, chunki virtual muhitda noto’g’ri harakatlar jismoniy zarar yoki texnik nosozliklarga olib kelmaydi[1].

Natijada, virtual laboratoriyalar fizika fanini o’qitishda samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qilib, o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatini rivojlantiradi, ularning ilmiy fikrlashini shakllantiradi hamda ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, fizika fanini o’qitishda vizualizatsiya va modellashtirishga asoslangan raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu texnologiyalar yordamida murakkab fizik tushunchalar, jarayonlar va qonuniyatlar ko’rgazmali, interaktiv hamda tushunarli shaklda namoyon etilib, o’quvchilarning bilimlarni chuqur va ongli ravishda o’zlashtirishiga zamin yaratadi. Natijada, o’quvchilarning nazariy bilimlari mustahkamlanib, ularni amaliy faoliyatda qo’llash ko’nikmalari shakllanadi.

Raqamli vizual modellar, kompyuter simulyatsiyalari va virtual laboratoriyalar o’quvchilarning bilish faolligini oshirib, ularni mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarishga undaydi. Bu esa nafaqat fan bo’yicha bilimlarni egallashga, balki mantiqiy, tanqidiy va ilmiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday yondashuv ta’lim jarayonini individuallashtirish va differensiallashtirish imkonini berib, har bir o’quvchining qobiliyati va tayyorgarlik darajasini inobatga olishga yordam beradi.

Shu bois, zamonaviy raqamli texnologiyalarni fizika ta’limi jarayoniga keng joriy etish nafaqat ta’lim mazmunini boyitadi, balki o’qitish metodikasini takomillashtiradi hamda ta’limning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo’ladi. Kelgusida ushbu texnologiyalardan tizimli va maqsadli foydalanish fizika fanini o’qitish samaradorligini yanada oshirishga, raqobatbardosh va zamonaviy bilimga ega kadrlarni tayyorlashga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev A. Fizika o’qitish metodikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
2. Axmedov B., Qodirov M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Jo’rayev R.X. Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. UNESCO. ICT in Education: A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development. – Paris: UNESCO, 2019.
5. OECD. Digital Education Outlook: Pushing the Frontiers with AI, Blockchain and Robots. – Paris: OECD Publishing, 2021.

XORAZM BAXSHICHILIK MAKTABIDAGI G’ARIB VA SHOXSANAM DASTONINING FARQI.

**Urganch davlat pedagogika instituti professori, O‘zbekiston xalq baxshisi,
O‘zbekiston Respublikasi Xalqaro Adabiyot, San’at, Madaniyat va ijtimoiy fanlar
Akademiyasi Akademigi
Abdullayev Yetmishboy**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm, Qoraqalpoq, Turkman, Ozarbayjon va Turk xalqlarining baxshichilik maktablari hamda ularning bir- biridan farqi yoritilgan. Oshiq g’arib va Shohsanam dostonini asosiy jumllalarini va voqealigini bir-biriga moslashtirib yaxlitlikda vaqtini qisqartirgan.

Kalit so‘zlar: San’at, baxshi, doston, urf – odat, omoch, chiqir, to’y, texnika, mulla.

Аннотация: В данной статье рассматриваются школы бахши хорезмского, каракалпакского, туркменского, азербайджанского и тюркского народов и их различия друг от друга. Основные предложения и события эпосов «Ашик Гариб» и «Шохсанам» были адаптированы друг к другу и сокращены во времени.

Ключевые слова: искусство, бахши, эпос, обычай-традиция, плуг, чикир, свадьба, техника, мulla.

Abstract: This article discusses the schools of bakhshi of Khorezm, Karakalpak, Turkmen, Azerbaijani and Turkish peoples and their differences from each other. The main sentences and events of the epic of Ashiq Gharib and Shokhsanam were adapted to each other and shortened in time.

Keywords: Art, bakhshi, epic, custom - tradition, plow, chikir, wedding, technique, mullah.

Umuman olganda turk xalqlarini G’arib va Shoxsanam dostoni keng tarqalgan Ayniqsa Turkmaniston baxshichilik maktabida , qoraqalpoq baxshichilik maktabida ,Ozarboyjan, Turk va O‘zbek baxshichilik maktablarida dostonni o‘ynalishi bir xil lekin aytilish shakli imporvizatsiyasi yanii badixa go‘ylik maxorati xar xil hududiga qarab farq qiladi . O‘zi G’arib va Shohsanam eng katta dostonlardan konsertlarda bo‘ladi bayramlarda bo‘ladimi yoki to‘y-u tomoshalarda bo‘lsin kuylagan paytda shu dostonni qisqartirib parcha deymiz aytishga to‘g‘ri keladi shuni uchun ham Xorazmda mana shu G’arib va Shoxsanam dostonini buyursalar ustoz Bola baxshi ota shu G’arib va Shoxsanamni dostonini ixtiyoriy va majburiy qisqartirgan xalqni talabidan kelib chiqib baxshilarimiz talab va istaklarni inobatga olib xalq talabiga binonan aynan qo‘shiqni tagidan aytib ijro qilib bering deganlari uchun ixtiyoriy majburiy ravishda shu joyidan yanii qo‘shiqni tagidan aytib bering deganlari uchun xam Bola baxshi shu joyini qo‘shqni tagidagi voqealigini aytib berish uchun kichik cheklanish qilib , lirik chekinish qilib xali aytganimizdek Bola baxshi otamiz G’arib va Shoxsanam dostonini olib boshidan birinchi qismini ya’ni G’arib bilan Shoxsanamni dunyoga kelishini voqeasini tarif qilib boshlab Shaxvalat podshoni keltirib G’aribni va Shoxsanamni oshiq mashuq bo‘lib ularni sevishib yurgananini targ‘ib qilib Shoxsanam atoqli qiz bo‘lib elga mashhur qiz o‘ulib Otanganjan keyin uni tarifini shu yurti podshosiga shu Shoxsanamni tarifi tushib Shaxvolat padsho shu Shoxsanamga sovchi qo‘ydi va Shoxsanam podshoga rozichilik bildirmaganini aytib G’aribjon bu so‘zni eshtib qo‘lidan xech nima kelmasligini bilib nailoj jaxli chiqib yurtdan G’aribjon

chiqib ketaveradiki men bu xolatni kurmayin ham kuymayin deb yurtidan chiqib ketadi G’aribjon endi G’arib ketgandan keyin qizam ya’ni Shoxsanam ham motamda qolaveradi. O’sha jarayonni bildirib shu voqealikdagi holatni tasvirlab berib shu voqealikni o’sha G’arib va Shoxsanam dostonida shunday tasvirlagan. Shu nuqtai nazardan Bola baxshi G’arib va Shoxsanam dostonini shunday qilib xalqni talabidan kelib chiqib asta sekin shu G’arib va Shoxsanamni asosiy qismini skeletini aynan xech qayerini xato qilmasdan mazmunini yo’qotmasdan asosiy qismini mazmun moxiyatini anglab olgan holatda yana shuni aytish kerakki bu G’arib va Shoxsanam dostonini oxirlab chiqquncha to’rt yoki besh soat kerak xalqni qish paytlarida vaqti ko’proq bo’lgan chunki dexqonchilikdan g’alla paxta yoki ko’k ekinlarni yig’ib terib olgandan keyin bemalol bulib to’ylarga ruhsat berilgan va xalq ham shunda bekor bo’lgan va sozga so’zga suhbatga e’tibor qaratgan chunki xalq hozirgiday suvni kelishi oson bo’lmagan chiqir xaydaganlar omach bilan yer surganlar xullas hozirgiday texnika bo’lmagan shuni uchun ham xalqni bo’sh vaqtni juda kam bo’lgan ayniqsa qishloq joylarida. O’zi aholi ko’proq qishloqlarda joylashgan dehqonchilik bilan shug’ullanganlar. Ana hosilni yig’ib olgandan keyin o’sha hosilni sotib sohib shundan tushgan yoki shundan olingan daromadni to’yga ishlatib baxshi oldirib to’y-u tomoshalar qilganlar . Demak xalq ko’proq baxshilarni san’atkorlarni ko’proq qish oylarida tinglaganlar . Shundan kelib chiqib qish paytlarida kun qisqa bo’lganligi sababli. Xalq to’ylarga kelganda ham to’ylar kechqurin bo’ladimi , tushlik paytida bo’ladimi demak ikki uch soat sozu suhbat qilganlar shundan kelib chiqib shu yuqorida aytib o’tgan G’arib va Shoxsanam dostonini bo’rsalar eshtishga tinglashga ikki yoki uch soat aytish kerak bulsa shu dostonni to’liq mazmuni aytilmay qolib G’arib va Shoxsanamni bolalik yillari G’aribni otasi bilan bo’lgan voqeyalar Shoxsanamni ham bolalik yillari va Shaxbozxonni xam Xasan vazir bilan bo’lgan muloqotlari bilan ikki soat yoki uch soat vaqt bo’lib o’tib ketadi va dostanni to’liq mazmunni ochib berilmaydi . Bola baxshi shuni o’rganib chiqib va xalqni talab va istaklaridan kelib chiqib o’zini metodikasini va xalqni talabidan kelib shu xulosaga kelib hali aytib o’tganimizdek dostonni mag’zini yo’qotmasdan aniq qilib olib xalqga yetkazib bergan .

Endi shu xulosaga ham kelish kerakki shu aytib turgan baxshiga xech qanday e’tiroz bo’lmagan chunki shu G’arib va Shoxsanam dostonni sof aniq qismi jumalari olingan va dostonni xech qanday joyi o’zgarmagan va ma’nosi mazmunni yo’qolmagan shuni uchun ham xalq shu G’arib va Shoxsanam dostonni qiskaritib aytsalar e’tiroz bo’lmagan ma’nosi saqlanib qolgan deb. Bola baxshi Xorazm dostonchilik maktabini asoschilaridan va yetuk namayondalaridan biri sifatida xalqaro e’tirofda tan olingan buyuk baxshilarimizdan biri hisoblanadi. Bola baxshi shu yo’nalishni ya’ni Xorazm baxshichilikdagi yo’nalishidagi G’arib va Shoxsanam dostonni Turkman variantini ham qoraqalpoq variantini kerak bo’lsa Ozarbayjon Turk variantini xam mukammal o’rganib olgan va xalqqa shunday taqdim qilgan. Men shuni aytib o’tishni joiz topdimki Bola baxshi Qurbonnazar Abdullaev hozirgi kunda ham texnika san’at bilim rivojlanib turgan paytida ham shu Bola baxshi otamizni , ustozimizni aytgan dostonlari o’rgatgan o’gitlari va u insonni ijro qilgan dostonlari hozir ham o’zinni salohiyatini yo’qotgani yo’q men shunga aminmanki undan keyin ham o’tgan yashab ijod etgan baxshilarimiz xam Bola baxshi darajasiga yetkazib meyoriga yetkazib ijro qila olishmaganlar .

Chunki Bola baxshiga ilohiy bir mo’jiza bo’lgan uni eshitgan insonlar hozirgacha aytishadi tarif qilib xalqni og’zidan tushmasdan kelishi shu Bola baxshini dunyodan o’tganiga o’ttiz besh yildan oshgan bo’lsa ham hozirgacha xalqni tilidan yodidan chiqmasdan va kerak

bulsa shu Bola baxshini aytgan dostonlarni xalq birgalikda aytib Baxshi ota xalqni tiliga diliga qalbiga muhirlab tashlagan ekan shuncha davrlar vaqtlar o’tdi lekin hozir ham shu xalqni tilidan chiqmas hozirgacha so’zma so’z yod olinib kelmoqda va boshqa baxshilar borib ijro qilishsa darxol biladigan Bola baxshi yod qilib singdirib tashlagan dostonlarni shu kelgan baxshi bilan birgalikda teng va aniq qilib aytishadi . Buni o’zi bir san’at deb bilaman chunki o’zi bironta narsani birovga o’rgatish o’zi bir qiyin endi uni bir yodlatish undanda qiyin . Demak xalq Bola baxshini shunchalik yaxshi ko’rgan va ezozlagan va uni aytgan dostonlarni birgalikda aytgan va hurmat qilib hurmatini joyiga qo’yganlar .

O’z navbatida Bola baxshi ham xalqini qadrlagan , xalqni hurmatini joyiga qo’ygan. Qars ikki qo’ldan chiqadi deganlaridek xalq Bola baxshini Bola baxshi esa o’z navbatida xalqini yaxshi ko’rishgan . Shuning uchun ham Bola baxshini har bir aytgan ashulasi bo’ladimi dostoni bo’ladimi yoki classaik navolarni ijro qiladimi xalq bu Bola baxshini soziga mushtoq va be e’tibor bo’lmagan. Biz bilamizki G’arib va Shoxsanam dostoni juda katta doston turkimiga kiradi chunki u dostonda bog’dagi voqealıklar, bog’ni ichida bo’lgan ishqiy munosabatlar Shoxsanam o’zini yori G’aribjon bog’ni ichida kutishlari yoki bo’lmasa podshoni buyrug’i bilan mulla G’aribjon saboqdan keyin uyiga qo’yib yubormasdan tutib o’tirishi podshoni amri bilan Shoxsanam kelib o’zlarni ustozini ya’ni mullasiga qarab aytgan qo’shiqlari. Jon mullam birzaman shul yorimni ozod qil deb eshikni xoramchada kabini og’zida turib ustoziga yolvorishini tasavvur qilsangiz o’zi sevikli yori bo’lmish G’aribjonni ustozini qo’ldan qutqarib olishini yoki qo’yib yuborishini so’rab iltijo qilib turishlari insoniyatda sevgiga bo’lgan ishtiyoq muxabbatni kuchliligini yaqqol namayon etadi .

Endi yana bir joyi ham borki bir-birlarini sevgisi o’tkinchi sevgi , yoki xis hayajon bilan o’tib ketadigan sevgi emas ilohiy sevgi . Podshoni buyurgan joyi bor kim kelsa xam G’arib uyiga kun botma guncha qo’yib yuborma degan xattoki G’aribni onasi ham siglisi ham kelib so’rab Garibjonni olib ketishga judat ko’p urinishgan ammo olib keta olishmagan chunki podshoni buyrug’i shundan qat’iy topshiriq beradi G’arib Shoxsanamni tinch qo’ysin deb. Ko’rdingizmi bu yerda sevgi muhabbat podshoni buyrug’idan ham ustun kelishini Shoxsanam ilohiy sevgini isbotlab kelib ustozidan o’zini sevikli yorni so’rab turibdi .

Sen mullam bu zamonga shoxi ichro bokaram

Dargohinga yuz tutib yorni jamolin istaram

Bol o’rniga bizga og’u ichirdi dardu g’am

Termilib misli gadodek yorin istar Shoxsanam

Jon mullam bir zamon shul yorimni ozod qil .

Demak bu G’arib va Shoxsanam dostonini so’zlari shunday buyuk va o’ta insoniyatga tez yetib boradigan dostonligini yana bir bora namayon etadi . Xullas xorazm baxshichiligida G’arib va Shoxsanam dostoni alohida o’rin egallaydi va shu qisqartirilgan varianti bilan xorazm baxshilari ijro etishadi bu Bola baxshini qayta ishlab ijro qilingan improvizatsiya qilingan ya’ni qayta badixa kuylashtirilgan varianti xalqimizga manzur bo’lgan va xalqimiz buni yaxshi kutib olib xalqimizga manzur bo’lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Oshiq G’arib va Shohsanam” dostonidan. 2020-yil “Toshkent” nashriyoti
2. “Turkman dostoni” 1968-yil. Ashxabot
3. Bola baxshining Dola yozuvlaridan.

FIZIKA TA’LIMI JARAYONIDA TAHLILIIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Matyakubova Nilufar Karimberganovna

Osiyo xalqaro universiteti “Texnologik mashinalalar va axborot tizimlari kafedrası”
kafedrası o’qituvchisi.

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Fizika ta’limi jarayonida o’quvchilarda tahliliy fikrlashni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tahliliy fikrlashning mohiyati, uning kognitiv jarayonlar bilan bog’liqligi hamda fizika fanini o’qitishdagi o’rni yoritiladi. Shuningdek, fizika darslarida tahliliy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar, metodlar va o’qituvchi faoliyatining psixologik jihatlari ochib beriladi.

Tadqiqot natijalari umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida fizika fanini o’qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: tahliliy fikrlash, fizika ta’limi, kognitiv jarayonlar, psixologik shart-sharoitlar, pedagogik yondashuv, muammoli ta’lim, refleksiya.

Аннотация. В статье с научно-теоретических позиций анализируются психологические и педагогические основы формирования аналитического мышления у учащихся в процессе обучения физике. Раскрывается сущность аналитического мышления, его взаимосвязь с когнитивными процессами, а также его роль в преподавании физики. Кроме того, освещаются педагогические условия, методы и психологические аспекты деятельности учителя, способствующие развитию аналитического мышления на уроках физики. Результаты исследования могут быть использованы для повышения эффективности преподавания физики в общеобразовательных школах и высших учебных заведениях.

Ключевые слова: аналитическое мышление, физическое образование, когнитивные процессы, психологические условия, педагогический подход, проблемное обучение, рефлексия.

Abstract. This article provides a theoretical and analytical examination of the psychological and pedagogical foundations for developing analytical thinking in students within the process of physics education. The essence of analytical thinking, its relationship with cognitive processes, and its role in teaching physics are thoroughly discussed. In addition, the study highlights the pedagogical conditions, instructional methods, and psychological aspects of teacher activity that contribute to the development of analytical thinking in physics lessons. The research findings aim to enhance the effectiveness of physics teaching in general secondary schools and higher education institutions.

Keywords: analytical thinking, physics education, cognitive processes, psychological conditions, pedagogical approach, problem-based learning, reflection.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsning mustaqil fikrlay olishi, axborotni tahlil qilishi, mavjud muammolarni aniqlashi hamda ularga ijodiy va mantiqiy yondashishi asosiy kompetensiyalar sifatida e’tirof etilmoqda. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta’lim oluvchilardan faqat tayyor bilimlarni egallash emas, balki ularni chuqur tahlil qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatda qo’llay olish talab etilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, o’quvchilarda tahliliy fikrlashni shakllantirish ta’lim jarayonining muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, tabiiy fanlar, xususan, fizika ta’limi jarayonida o’quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo’lmoqda. Fizika fani mazmunan murakkab bo’lib, tabiat hodisalari va jarayonlarini qonuniyatlar, modellar hamda matematik ifodalar asosida tushuntirishni talab etadi. Bu esa o’quvchidan mantiqiy mushohada yuritish, sabab-oqibat bog’lanishlarini aniqlash, tahlil va umumlashtirish kabi yuqori darajadagi fikrlash amallarini bajarishni taqozo etadi. Shu bois fizika fani o’quvchilarning nafaqat ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda, balki ularning mantiqiy, tanqidiy va tahliliy fikrlashini rivojlantirishda ham muhim vosita bo’lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta’lim jarayonini tashkil etishda an’anaviy, ya’ni bilimlarni tayyor holda yetkazib berishga asoslangan yondashuv o’z samarasini yo’qotib bormoqda. Uning o’rnini o’quvchini ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida qaraydigan, mustaqil bilim olishga, kuzatish, tahlil qilish va xulosalar chiqarishga yo’naltirilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar egallamoqda. Aynan shunday sharoitda fizika darslarini muammoli, tadqiqotga yo’naltirilgan va interfaol shakllarda tashkil etish o’quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, fizika ta’limi jarayonida tahliliy fikrlashni shakllantirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy asoslash zarurati yuzaga kelmoqda. Bu shart-sharoitlar o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning bilish faoliyatini faollashtirish, ichki motivatsiyasini kuchaytirish, shuningdek, o’qituvchining metodik va psixologik tayyorgarligi bilan chambarchas bog’liqdir.

Tahliliy fikrlash fizika ta’limi jarayonida markaziy o’rin tutadi, chunki fizika fani tabiat hodisalari va jarayonlarini mantiqiy tahlil qilish, ularning ichki qonuniyatlarini aniqlash va ilmiy xulosalar chiqarishga asoslanadi. Fizik hodisalarni o’rganish jarayonida o’quvchi ularni tarkibiy qismlarga ajratadi, ya’ni hodisaga ta’sir etuvchi omillarni aniqlaydi, ularning o’zaro bog’liqligini tahlil qiladi hamda sabab-oqibat munosabatlarini ochib beradi.

Fizika fanida masalalar yechish jarayoni tahliliy fikrlashning amaliy ko’rinishi sifatida namoyon bo’ladi. Masala shartini o’qish, berilgan va topilishi lozim bo’lgan kattaliklarni aniqlash, mos qonun va formulalarni tanlash, fizik model tuzish hamda olingan natijani tekshirish bosqichlari o’quvchidan izchil va mantiqiy fikrlashni talab etadi. Bu jarayonda o’quvchi mavjud bilimlarini tahlil qiladi, ularni yangi vaziyatga moslashtiradi va ilmiy asoslangan xulosa chiqaradi. Natijada, o’quvchilarda nafaqat bilim, balki muammolarni tahlil qilish ko’nikmalari ham shakllanadi.

Bundan tashqari, fizika ta’limida tahliliy fikrlash o’quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishga ham yordam beradi. O’quvchi fizik hodisalarni kundalik hayotdagi jarayonlar bilan bog’lash orqali ularning mohiyatini chuqur anglaydi, umumiy va xususiy qonuniyatlarni farqlashni o’rganadi.

L.S. Vygotskiy, J. Piayje, A.N. Leontev kabi olimlarning tadqiqotlarida fikrlash faoliyati bilish jarayonlari bilan uzviy bog’liq holda o’rganilgan. Ularning ta’kidlashicha, tahliliy fikrlash quyidagi psixologik jarayonlarga tayanadi[3]:

Fizika ta’limida aynan ushbu jarayonlar faol ishga tushiriladi, chunki fizik hodisalarni tushunish va izohlash tahlil, taqqoslash va umumlashtirishni talab etadi. Fizika fani mazmunan mantiqiy tuzilishga ega bo’lib, qonunlar, formulalar va modellar orqali tabiat hodisalarini tushuntiradi. Fizik masalalarni yechish jarayoni o’quvchidan[2]:

- muammoni anglash;
- shartlarni tahlil qilish;
- gipoteza ilgari surish;
- matematik model tuzish;
- natijani tahlil qilishni talab etadi.

Shu sababli fizika darslari tahliliy fikrlashni shakllantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Biroq bu imkoniyatlardan samarali foydalanish o’qituvchining metodik yondashuvi va psixologik tayyorgarligiga bog’liq.

Fizika ta’limi jarayonida o’quvchilarda tahliliy fikrlashni rivojlantirish muayyan psixologik shart-sharoitlarning yaratilishini talab etadi. Ushbu shart-sharoitlar o’quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, ularning fikrlash jarayoniga ongli va faol jalb etilishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, fizika fanining nazariy va amaliy mazmuni o’quvchidan yuqori darajadagi tafakkur faoliyatini talab qilganligi sababli, psixologik omillarning ahamiyati yanada ortadi.

O’quv motivatsiyasi tahliliy fikrlashni rivojlantirishning asosiy psixologik omillaridan biri hisoblanadi. Ichki motivatsiya shakllangan o’quvchi bilimlarni tayyor holda qabul qilish bilan cheklanmay, ularning mohiyatini tushunishga, sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga intiladi. Fizika darslarida real hayot bilan bog’liq misollar, kundalik hayotda uchraydigan fizik hodisalar, qiziqarli tajribalar va muammoli vaziyatlardan foydalanish o’quvchilarda fanga nisbatan qiziqishni oshiradi. Masalan, elektr energiyasining kundalik turmushdagi ahamiyati yoki mexanik hodisalarning texnikadagi qo’llanilishi haqidagi savollar o’quvchini fikrlashga,

muammoni tahlil qilishga undaydi. Natijada o‘quv motivatsiyasi kuchayib, tahliliy fikrlash faoliyati faollashadi.

Psixologik xavfsiz muhitni yaratish[4] tahliliy fikrlashning samarali rivojlanishi uchun dars jarayonida psixologik xavfsiz muhitning mavjud bo‘lishi muhimdir. Bunday muhitda o‘quvchi o‘z fikrini erkin ifodalashi, gipoteza ilgari surishi va xato qilishdan qo‘rqmasligi lozim. Fizika darslarida masalalar yechish yoki tajribalar o‘tkazish jarayonida o‘quvchining xatoga yo‘l qo‘yishi tabiiy holat sifatida qabul qilinishi kerak. O‘qituvchi xatoni jazolash vositasi sifatida emas, balki tahlil qilish va to‘g‘ri xulosaga kelish imkoniyati sifatida baholasa, o‘quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlash rivojlanadi. Psixologik qulay muhit o‘quvchilarning fikrlash faolligini oshirib, tahliliy yondashuvni shakllantirishga yordam beradi.

Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish fizika ta’limida o‘quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish tahliliy fikrlashni rivojlantirishning muhim shart-sharoitlaridan biridir. Turli yosh bosqichlarida o‘quvchilarning abstrakt fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish va umumlashtirish qobiliyatlari turlicha bo‘ladi. Masalan, kichik sinflarda ko‘proq ko‘rgazmali va amaliy usullar samarali bo‘lsa, yuqori sinflarda nazariy tahlil va matematik modellashga asoslangan yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘quvchilarning individual bilish darajasi, qiziqishi va qobiliyatlarini inobatga olgan holda differensial topshiriqlar berish ularning tahliliy fikrlashini yanada samarali rivojlantirish imkonini yaratadi.

Refleksiv faoliyatni rivojlantirish ya’ni o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini tahlil qila olishi tahliliy fikrlashning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. Fizika darslarida refleksiv faoliyatni rivojlantirish uchun o‘quvchilardan masala yechish yoki tajriba yakunida o‘z harakatlarini izohlash, olingan natijalarni baholash va xulosalar chiqarish talab etilishi lozim. Masalan, laboratoriya ishidan so‘ng “Qanday xulosaga keldik?”, “Natija nima sababdan shunday bo‘ldi?”, “Boshqa usul bilan yechish mumkinmi?” kabi savollar o‘quvchini o‘z fikrlash jarayonini tahlil qilishga undaydi. Bu esa bilimlarning ongli o‘zlashtirilishiga va tahliliy fikrlashning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Fizika ta’limi jarayonida o‘quvchilarda tahliliy fikrlashni shakllantirishning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba-sinov ishlarining asosiy maqsadi fizika darslarida maxsus tashkil etilgan psixologik-pedagogik shart-sharoitlar va zamonaviy ta’lim metodlarining o‘quvchilarning tahliliy fikrlash darajasiga ta’sirini aniqlashdan iborat bo‘ldi.

Tajriba-sinov ishlarining maqsadi fizika fanini o‘qitishda muammoli ta’lim, interfaol metodlar va tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar asosida o‘quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat bo‘ldi.

Tajriba-sinov ishlari umumta’lim maktablarining 8–9-sinflarida olib borildi. Tadqiqotda jami ikki guruh: tajriba guruhi va nazorat guruhi ishtirok etdi. Nazorat guruhida fizika darslari an’anaviy usullarda olib borilgan bo‘lsa, tajriba guruhida darslar tahliliy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus metodik yondashuvlar asosida tashkil etildi.

Tajriba guruhi darslarida:

- muammoli savollar va vaziyatlar;
- fizik hodisalarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan masalalar;
- laboratoriya va amaliy ishlarni mustaqil tahlil asosida bajarish;

- guruhli va juftlikda ishlash;
- refleksiv topshiriqlardan tizimli foydalanildi.

Masalan, “Mexanik harakat” mavzusini o’rganishda o’quvchilarga harakatga ta’sir etuvchi omillarni mustaqil aniqlash, turli sharoitlarda harakat tezligi qanday o’zgarishini tahlil qilish vazifalari berildi. Elektr bo’limida esa tajribalar natijasini tahlil qilish va ularni nazariy qonunlar bilan solishtirishga alohida e’tibor qaratildi[1].

Baholash mezonlari va ko’rsatkichlari

muammoni tahlil
qila olish
qobiliyati

sabab-oqibat
aloqalarini
aniqlash

fizik hodisalarni
 mantiqiy izohlash

masala yechishda
tahliliy
yondashuvni
qo’llash

o’z fikrini asoslab
bera olish va
xulosa chiqarish.

Mazkur mezonlar asosida o’quvchilarning tahliliy fikrlash darajasi past, o’rta va yuqori bosqichlarda baholandi.

Tajriba-sinov ishlari yakunida olingan natijalar shuni ko’rsatdiki, tajriba guruhidagi o’quvchilarning tahliliy fikrlash darajasi nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Xususan, tajriba guruhida o’quvchilar fizik masalalarni yechishda shartni chuqur tahlil qilish, mos qonun va formulalarni mustaqil tanlash hamda natijalarni izohlash ko’nikmalarini egallaganliklari aniqlandi. Shuningdek, laboratoriya ishlari jarayonida tajriba guruhidagi o’quvchilar tajriba natijalarini tahlil qilishga, xatolar sababini aniqlashga va ilmiy xulosalar chiqarishga ko’proq moyillik bildirganliklari kuzatildi. Bu esa fizika darslarida tahliliy fikrlashni rivojlantirishga yo’naltirilgan metodik yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Fizika ta’limi jarayonida tahliliy fikrlashni shakllantirish o’quvchilarning intellektual rivojlanishida muhim o’rin tutadi hamda ularning ilmiy dunyoqarashi va bilish faoliyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, tahliliy fikrlashni rivojlantirish fizika fanini chuqur va ongli o’zlashtirishning asosiy shartlaridan biri bo’lib, u o’quvchilarning fizik hodisa va jarayonlarni sabab-oqibat aloqalari asosida tushunishiga, mantiqiy xulosalar chiqarishiga hamda o’z bilimlarini amaliy faoliyatda qo’llay olishiga imkon yaratadi.

O’tkazilgan nazariy tahlil va tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko’rsatdiki, fizika ta’limida tahliliy fikrlashni shakllantirish psixologik va pedagogik shart-sharoitlarning uyg’un holda tashkil etilishiga bevosita bog’liqdir. O’quv motivatsiyasini kuchaytirish, psixologik xavfsiz ta’lim muhitini yaratish, o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish kabi psixologik omillar fizika darslarida tahliliy fikrlashning samarali shakllanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, muammoli ta’lim, tadqiqotga

yo‘naltirilgan topshiriqlar, interfaol metodlar va laboratoriya ishlaridan oqilona foydalanish pedagogik shart-sharoitlarning muhim tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur tadqiqot natijalari fizika o‘qituvchilari uchun darslarni rejalashtirish va tashkil etishda, ta’lim metodistlari uchun esa o‘quv dasturlari va metodik qo‘llanmalarni takomillashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, tadqiqot xulosalari umumta’lim maktablari va kasb-hunar ta’lim muassasalarida fizika fanini o‘qitish sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil va tahliliy fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. *Tafakkur va nutq*. — Moskva, 1982.
2. Leontev A.N. *Faoliyat. Ong. Shaxs*. — Moskva, 1977.
3. Piajye J. *Bola tafakkurining rivojlanishi*. — Toshkent, 2000.
4. Klarin M.V. *Innovatsion ta’lim texnologiyalari*. — Moskva, 2018.
5. Fizika ta’limi metodikasi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar. — Toshkent, 2022.

XORAZM XALFACHILIK SAN’ATI ORQALI MUSIQIY-ESTETIK TARBIYANI AI VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

Xabibullayeva Mavluda Adambayevna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

13.00.01 – “Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi” ixtisosligi bo‘yicha tayanch doktranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazm xalfachilik san’ati vositasida o‘quvchilarning musiqiy-estetik tarbiyasini rivojlantirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari o‘rganiladi. Tadqiqotda xalfachilik namunalari raqamlashtirish, audio va video arxivlar yaratish, sun’iy intellekt yordamida ijro va uslubiy tahlil qilish, interaktiv o‘quv platformalari orqali musiqiy idrokni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: Xalfachilik san’ati, musiqiy-estetik tarbiya, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogik mexanizmlar.

Абстрактный. В статье рассматриваются возможности использования искусственного интеллекта и цифровых технологий для развития музыкально-эстетического воспитания учащихся через хорезмское искусство **халфачилик**. Анализируются вопросы цифровизации образцов халфачилик, создания аудио- и видеоархивов, изучения исполнительских особенностей и стиливых характеристик с применением AI, а также развития музыкального восприятия учащихся посредством интерактивных образовательных платформ.

Ключевые слова: искусство **халфачилик**, музыкально-эстетическое воспитание, искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогические механизмы.

Abstract. The article explores the possibilities of using artificial intelligence and digital technologies to develop students’ musical and aesthetic education through the art of Khorezm khalfachilik. The study focuses on digitizing khalfachilik samples, creating audio and video archives, analyzing performance and style using AI, and enhancing musical perception through interactive learning platforms.

Keywords: Khalfachilik art, musical and aesthetic education, artificial intelligence, digital technologies, pedagogical mechanisms.

Kirish. Bugungi kunda global va milliy ta’lim tizimida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish pedagogik jarayonni yanada samarali qilishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qaror ta’lim tizimida sun’iy intellektni jadal tatbiq etish va raqamli texnologiyalar yordamida pedagogik jarayonlarni modernizatsiya qilish chora-tadbirlarini belgilaydi. Mazkur strategiya orqali o‘quv jarayonining sifatini oshirish, individual yondashuvni kuchaytirish va pedagogik metodlarni innovatsion yechimlar bilan boyitish maqsad qilinmoqda.

Xorazm xalfachilik san’ati esa boy tarixiy va estetik qadriyatlarini o‘zida jamlagan milliy musiqiy meros bo‘lib, o‘quvchilarning musiqiy va estetik idrokini rivojlantirishda noyob vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida xalfachilik kuylarini tahlil qilish, raqamlashtirish va interaktiv platformalar orqali o‘qitish pedagogik mexanizmlarning samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Xorazm xalfachilik san’ati asosida musiqiy-estetik tarbiyani rivojlantirishda AI va raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganishdir.

Xorazm xalfachilik san’ati milliy musiqiy meros sifatida o‘quvchilarning estetik didini shakllantirishda noyob ahamiyatga ega. An’anaviy ustoz–shogird tizimi orqali o‘quvchilar ijodiy ko‘nikmalarni egallaydi, lekin bu jarayon sekin va individual yondashuvni talab qiladi. Shu sababli zamonaviy ta’limda raqamlashtirish va sun’iy intellekt yordamida tahlil qilish muhim bo‘ladi.

Tadqiqotda quyidagi pedagogik va ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

Pedagogik tahlil va solishtirish — Xorazm xalfachilik san’ati ijro an’alarini tarixiy manbalar va zamonaviy ta’lim tizimi bilan solishtirish.

Raqamli tahlil — sun’iy intellekt asosida xalfachilik kuylarini ohang, ritm va intonatsion xususiyatlari bo‘yicha tahlil qilish.

Eksperimental metod — interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarni musiqiy-estetik tarbiyalash va ularning individual qobiliyatlarini kuzatish.

Modellashtirish — pedagogik mexanizmlarning samaradorligini oshirish uchun AI va raqamli texnologiyalarni tatbiq etish modelini ishlab chiqish.

Shuningdek, musiqa talimi jarayonida xalfa qo‘shiqlaridan namunalarni o‘rgatishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yaratadi:

Raqamlashtirish: Xalfachilik kuylarini audio va video formatlarda saqlash va tizimlashtirish, bu o‘quvchilarga uy sharoitida mustaqil mashq qilish imkonini beradi.

AI yordamida tahlil: Ohang, ritm va intonatsion o‘zgarishlarni aniqlash, bu individual ijro qobiliyatini baholash, pedagogga o‘quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Interaktiv o‘quv platformalari: O‘quvchilarning musiqiy idrokini oshirish, individual mashqlar va testlar orqali ijodiy faollikni kuchaytirish.

Pedagogik mexanizmlar: AI va raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarni guruhlash, ularning iqtidorini aniqlash va differensial yondashuvni qo‘llash.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko’ra innovatsion pedagogik yondashuvlar, AI va raqamli vositalar yordamida o’quv jarayonida quyidagi samaradorlikga erishiladi:

- milliy musiqiy merosni o’rganish jarayoni tezlashadi.
- ustoz–shogird an’anasi bilan zamonaviy texnologiyalar uyg’unlashadi.
- o’quvchilarning individual qobiliyati va ijodiy faolligi rivojlantiriladi.
- raqamlashtirilgan xalfachilik namunalarining mavjudligi o’quvchilarning musiqiy idrokini 30–40% oshirishga yordam beradi.
- sun’iy intellekt yordamida tahlil qilish o’quvchilarning ijro aniqligini va estetik baholash ko’nikmalarini oshiradi.
- interaktiv platformalar orqali pedagogik yondashuvni individualizatsiya qilish o’quv samaradorligini 25–35% kuchaytiradi.

Xorazm xalfachilik san’ati asosida musiqiy-estetik tarbiyani rivojlantirishda AI va raqamli texnologiyalarning yuqorida keltirib o’tilgan samarali imkoniyatlari bilan bir qatorda salbiy tomonalari va cheklavlari ham bo’lishi mumkunligini ta’kidlab o’tishimiz kerak.

1. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan noto’g’ri foydalanish milliy ijro an’analari soddalashtirishi mumkin. Masalan, xalfachilik kuylarining murakkab ritmik va ohang o’zgarishlari AI tomonidan faqat avtomatik tahlil qilinsa, ularning **nozik estetik jihatlari** e’tibordan chetda qolishi mumkin.

Shu bilan birga, o’quvchilar o’rgangan kuyni **faqat texnologiya orqali** ijro qilsa, an’anaviy ustoz–shogird uslubida shakllanadigan **intonatsion subtil ko’nikmalar** rivojlanmasligi mumkin.

2. Texnologiya ustoz–shogird tizimini to’liq almashtirmasligi lozim. AI yordamida avtomatik tahlil va interaktiv mashqlar bo’lsa ham, **pedagogning shaxsiy nazorati va maslahatlari** zarur. Masalan, o’quvchi ritm yoki ohangni texnologiya orqali to’g’rilashi mumkin, lekin **ifoda uslubi, dinamikani his qilish va hissiy talqinni** faqat ustoz ko’rsatishi mumkin. Agar texnologiya ustozning o’rnini bosib, barcha mashqlarni avtomatlashtirsa, **o’quvchining ijodiy tafakkuri va individual stilini rivojlantirish** cheklanadi.

3. Pedagogik nazorat va metodik tavsiyalarni birlashtirish zarur. Masalan, AI orqali o’quvchining ijrosi statistik ravishda baholanishi mumkin, lekin pedagog **o’quvchining kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilib, individual mashqlar** berishi lozim. Shu tarzda, texnologiya va pedagogik yondashuv uyg’unlashganda, **o’quvchi nafaqat texnik jihatdan to’g’ri ijro qiladi, balki milliy musiqiy an’analarga mos estetik tafakkurini ham shakllantiradi.**

Xulosa. Xorazm xalfachilik san’ati asosida o’quvchilarning musiqiy-estetik tarbiyasini rivojlantirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, texnologiyalar an’anaviy pedagogik tizimni to’ldiruvchi vosita sifatida ishlatilishi kerak. Tadqiqot shuni ko’rsatadiki, milliy musiqiy merosni saqlash va pedagogik nazariyani boyitish uchun AI va raqamli texnologiyalarni pedagogik metodlar bilan uyg’unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to’g’risida.” O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-358 sonli Qarori. Toshkent, 2024.
2. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
3. Abduqodirov, A.A. *Musiqa ta’limi metodikasi*. Toshkent: O’qituvchi, 2018.

4. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*. Paris, 2019.
5. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
6. Jo’raeva, D. *Xorazm xalfachilik san’ati va uning ijtimoiy ahamiyati*. O‘zbekiston madaniy merosi jurnali, 2020.
7. Karimova, S. *O‘zbekiston xalq og‘zaki ijodi tarixi*. Toshkent: Fan, 2018.
8. Kurbanova, U. “The Role of Khorezm Halfa Art in Uzbek Folk Performance.” *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(11), 125–132, 2022.
9. Matyoqubov, O. *Maqomot*. Toshkent: Musiq, 2004.
10. Madrimov, B. *O‘quvchilarga ma’naviy ahloqiy tarbiya berish jarayonida Xorazm musiqa folkloridan foydalanish yo‘llari*. Toshkent, 2010.
11. Qodirova, M. *Xalfachilik san’ati: kecha va bugun*. Xorazm viloyati madaniyat boshqarmasi nashri, 2021.
12. Ro‘zimbaev, S. *Ojiza*. Toshkent: O‘zbekiston, 2003.
13. Yunusov, R. *Olti xalfa*. Urganch, 1994.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA O‘QITUVCHINING KASBIY ROLI TRANSFORMATSIYASI: SUN’IY INTELLEKT TA’SIRI

Eshchanova Gulbahor Husanbayevna

Urganch davlat pedagogika instituti Xorijiy filologiya kafedrası katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya

Mazkur tezisdá raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi natijasida o‘qituvchining kasbiy roli va pedagogik faoliyatida yuz berayotgan transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘qituvchining bilim beruvchi subyekt sifatidagi an’anaviy roli bilan bir qatorda, fasilitator, mentor, reflektiv boshqaruvchi va ta’lim jarayonini loyihalovchi sifatidagi yangi funksiyalari yoritib beriladi. Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘qituvchi kasbiy kompetentligiga ta’siri va pedagogik muvozanat masalalari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim muhiti, sun’iy intellekt, o‘qituvchi roli, kasbiy transformatsiya, pedagogik kompetensiya.

Annotation

This thesis examines the transformation of the teacher’s professional role in the digital learning environment under the influence of artificial intelligence technologies. The study highlights the shift from the traditional role of a knowledge transmitter to new professional functions such as facilitator, mentor, reflective manager, and designer of the educational process. The didactic potential of artificial intelligence technologies in enhancing teachers’ professional competencies and ensuring pedagogical balance in digital education is analyzed. The research emphasizes the importance of integrating technological innovations with pedagogical principles to improve the quality and effectiveness of education.

Keywords: digital learning environment, artificial intelligence, teacher’s role, professional transformation, pedagogical competence.

Аннотация

В данной тезисе анализируются процессы трансформации профессиональной роли преподавателя в условиях цифровой образовательной среды под воздействием технологий искусственного интеллекта. Рассматривается переход от традиционной роли носителя знаний к новым профессиональным функциям, таким как фасилитатор, наставник, рефлексивный управляющий и проектировщик образовательного процесса. Раскрывается дидактический потенциал технологий искусственного интеллекта в развитии профессиональной компетентности преподавателя и обеспечении педагогического баланса в цифровом образовании. Обосновывается необходимость интеграции технологических инноваций с педагогическими принципами для повышения качества обучения.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, искусственный интеллект, роль преподавателя, профессиональная трансформация, педагогическая компетентность.

Zamonaviy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning keng joriy etilishi pedagogik jarayonning mazmuni, shakli va tashkil etish mexanizmlarida tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu jarayon, avvalo, o’qituvchining kasbiy roli transformatsiyasida namoyon bo’lib, uning ta’lim jarayonidagi vazifalari va mas’uliyatini qayta ko’rib chiqishni taqozo etmoqda.

An’anaviy ta’lim modelida o’qituvchi bilimlarning asosiy manbai va nazorat qiluvchi subyekt sifatida faoliyat yuritgan bo’lsa, raqamli ta’lim muhitida u ta’lim jarayonini tashkil etuvchi, o’quv faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va talabaning mustaqil o’rganish faoliyatini qo’llab-quvvatlovchi yetakchi shaxsga aylanmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi o’quv platformalari, adaptiv ta’lim tizimlari va avtomatlashtirilgan baholash vositalari o’qituvchini rutinali pedagogik vazifalardan ozod etib, uning e’tiborini metodik dizayn, individual yondashuv va reflektiv tahlilga yo’naltirish imkonini beradi.

So’nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi, xususan, sun’iy intellekt texnologiyalarining o’quv jarayoniga keng joriy etilishi pedagogik faoliyat mazmuni va shakliga jiddiy ta’sir ko’rsatmoqda. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida bilimlarni uzatishning an’anaviy modeli o’z dolzarbligini yo’qotib, ta’lim jarayonini loyihalash, boshqarish va tahlil qilishga asoslangan yangi pedagogik yondashuvlar shakllanmoqda. Mazkur holat o’qituvchining kasbiy rolini qayta talqin qilishni va uning faoliyatini zamonaviy ta’lim talablari asosida takomillashtirishni taqozo etadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini individuallashtirish, adaptiv o’qitish mexanizmlarini joriy etish, o’quv natijalarini avtomatlashtirilgan tarzda baholash hamda talabalarning o’quv faoliyatini monitoring qilish imkoniyatlarini yaratmoqda. Bunday sharoitda o’qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonining metodik dizayneri, o’quv faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va pedagogik qarorlar qabul qiluvchi yetakchi subyekt sifatida namoyon bo’lmoqda.

Shu bilan birga, raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellektdan foydalanish pedagogik muvozanatni saqlash masalasini dolzarb muammo sifatida kun tartibiga qo’ymoqda. Texnologiyalarning ta’lim jarayonida ustuvorlik kasb etishi o’qituvchining metodik mustaqilligi va pedagogik mas’uliyatini cheklash xavfini yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishda o’qituvchining kasbiy yetakchiligi, metodik nazorati va pedagogik refleksiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tezis doirasida raqamli ta’lim muhitida o’qituvchining kasbiy roli transformatsiyasining nazariy asoslari tahlil qilinib, sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik jarayonga ta’siri quyidagi asosiy ilmiy holatlar orqali yoritiladi:

1. Sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi raqamli ta’lim muhitida o’qituvchining kasbiy rolini an’anaviy bilim beruvchidan ta’lim jarayonini boshqaruvchi va loyihalovchi subyektga aylantiradi.
2. O’qituvchining yangi kasbiy funksiyalari (fasilitatorlik, mentorlik, reflektiv boshqaruv) ta’lim jarayonining individuallasuvi va samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.
3. Pedagogik muvozanatni saqlash zarurati sun’iy intellektdan foydalanishda o’qituvchining metodik yetakchiligini asosiy omil sifatida belgilaydi.

Raqamli ta’lim muhitida o’qituvchining kasbiy roli, asosan, fasilitator va mentor sifatida shakllanadi. Bu jarayonda o’qituvchi talabalarning o’quv ehtiyojlarini aniqlaydi, ularni o’rganishga rag’batlantiradi hamda sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish bo’yicha metodik yo’l-yo’riqlarni belgilaydi.

Raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanish o’qituvchidan nafaqat texnologik savodxonlikni, balki yuqori darajadagi pedagogik va metodik kompetensiyani ham talab etadi. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar tomonidan taqdim etilayotgan avtomatlashtirilgan tahlillar va tavsiyalar pedagogik qarorlarni qabul qilish jarayonini yengillashtirsa-da, ularni tanqidiy baholash va didaktik maqsadlarga moslashtirish bevosita o’qituvchining kasbiy mas’uliyati doirasida qoladi.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga integratsiyasi o’qituvchi va talaba o’rtasidagi pedagogik muloqot xarakteriga ham ta’sir ko’rsatadi. Raqamli vositalar orqali tashkil etilgan o’quv faoliyati interaktivlikni kuchaytirishi mumkin, biroq jonli muloqot va tarbiyaviy ta’sirning kamayib ketish ehtimolini ham istisno etmaydi. Shu sababli, o’qituvchi raqamli va an’anaviy o’qitish shakllarini uyg’unlashtirish orqali muvozanatli ta’lim muhitini yaratishi lozim.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim muhitida o’qituvchining kasbiy rivoji uzluksiz jarayon sifatida namoyon bo’ladi. Sun’iy intellekt texnologiyalarining tezkor rivojlanishi pedagoglardan doimiy o’rganish, metodik yangilanish va reflektiv faoliyatni talab qiladi. Ushbu jarayon o’qituvchining kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlab, uning ta’lim tizimidagi yetakchi rolini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Mazkur holatlar shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o’qituvchining kasbiy rolini cheklovchi omil emas, balki uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida talqin etilishi zarur.

Biroq, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi bilan bog’liq ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnologiyaga haddan tashqari tayanish o’qituvchining pedagogik avtonomiyasini cheklashi, shuningdek, insoniy muloqotning qisqarishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, sun’iy intellekt asosidagi tizimlardan foydalanishda o’qituvchining kasbiy mas’uliyati va nazorat funksiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi o’qituvchining kasbiy rolida sifat jihatidan yangi bosqichni yuzaga keltirmoqda. Ushbu jarayon o’qituvchini

faqat bilim beruvchi subyekt sifatida emas, balki ta’lim jarayonini loyihalovchi, boshqaruvchi va reflektiv tahlil qiluvchi yetakchi shaxs sifatida namoyon etadi. Sun’iy intellekt asosidagi vositalar o’qituvchining metodik imkoniyatlarini kengaytirib, ta’lim jarayonini individuallashtirish va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish pedagogik muvozanat, kasbiy mas’uliyat va insoniy omilni saqlab qolishni talab etadi. O’qituvchining kasbiy roli texnologiyalar bilan emas, balki pedagogik maqsadlar va didaktik tamoyillar asosida belgilanishi lozim. Demak, raqamli ta’lim muhitida o’qituvchining kasbiy transformatsiyasi ta’lim sifatini oshirishga yo’naltirilgan ilmiy asoslangan va tizimli yondashuv orqali amalga oshirilgandagina kutilgan natijalarga erishish mumkin bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021). Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida (PQ–5264). Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida (PF–60). Toshkent.
3. UNESCO. (2021). *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers*. Paris: UNESCO Publishing.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson.
6. Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education*. Cambridge: Polity Press.
7. Kerimbayev, N., Nuryim, N., Akramova, A., & Abdykarimova, S. (2020). Artificial intelligence and educational technologies in teacher training. *Education and Information Technologies*, 25(6), 5281–5294.
8. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

GENDER TENGLIK MASALASINING OILADAGI MULOQOT JARAYONIDA IFODALANISHI

Radjapova Firuza Dushmanovna,

**Urganch davlat tibbiyot instituti “O‘zbek tili va adabiyoti, tillar” kafedrası o‘qituvchisi
E.mail.firuzaradzapova77@gmail.com**

Annotatsiya. Maqolada oilada muloqotning ahamiyati, uni qay tartibda amalga oshirilishi, samarali muloqotning tashkil qilinishi ahamiyati, gender tenglik masalasida ijtimoiy rollarning talqini tahlil qilingan bo‘lib, oilaviy uyg‘unlikning tashkil qilinishida ijtimoiy-psixologik moslik masalalari atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Oilada muloqot, rollardagi kutishlar, an’anaviy stereotiplar, oilaviy uyg‘unlik.

Аннотация. В статье проанализированы значение общения в семье, порядок его осуществления, важность организации эффективной коммуникации, интерпретация социальных ролей в контексте гендерного равенства. Также всесторонне рассмотрены социально-психологические аспекты совместимости в формировании семейной гармонии.

Ключевые слова: Семейное общение, ожидания ролей, традиционные стереотипы, семейная гармония.

Abstract. The article analyzes the importance of communication within the family, the ways in which it is carried out, and the significance of organizing effective communication. It also examines the interpretation of social roles in the context of gender equality and provides a comprehensive analysis of socio-psychological compatibility in the formation of family harmony.

Key words: family communication, role expectations, traditional stereotypes, family harmony.

Oilaviy muloqotda tenglikning asosiy jihati shundaki, u shaxslarning o‘z his-tuyg‘ularini erkin ifoda etishiga sharoit yaratadi. Bunday sharoitda odam o‘zini qadrlangan va tushunilgan his qiladi. Aksincha, tenglik buzilgan oilalarda shaxs o‘zini cheklangan va e’tiborsiz his qilishi mumkin, bu esa ruhiy tushkunlikka olib keladi. Shunday qilib, gender tenglik oilada emotsional qo‘llab-quvvatlashning tabiiy jarayoniga aylanadi.

Muloqotning samarali bo‘lishida empatiya ham muhim o‘rin tutadi. Empatiya orqali er-xotin bir-birining his-tuyg‘ularini anglaydi va ularga mos ravishda munosabat bildiradi. Bu esa psixologik muhitni yumshatadi, nizolarni kamaytiradi va yaqinlikni kuchaytiradi. Empatiya mavjud bo‘lmagan sharoitda muloqot sovuqlashadi va hissiy masofa ortadi. Shuning uchun gender tenglik oilaviy empatiya darajasini oshiruvchi omil sifatida ahamiyatlidir.

Gender tenglik oilada muloqotning sifatiga bevosita ta’sir etishi bilan birga, shaxsiy rivojlanishga ham imkon yaratadi. Teng huquqlik mavjud bo‘lgan oilalarda er va xotin o‘z qobiliyatlarini erkin namoyon etadilar, yangi tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlaydilar va o‘zaro ishonchni mustahkamlaydilar. Bu esa oilaviy muhitda psixologik uyg‘unlikni kuchaytiradi. Natijada har bir a’zo o‘zini erkin, qadrlangan va zarur shaxs sifatida his qiladi.

I.S. Klesina, A.N. Volkova, V.V. Stolin va Yu.E. Alyoshina er-xotin munosabatlarida gender tenglikni ijtimoiy-psixologik yondashuvlar asosida o‘rganib, rolii kutilmalar, o‘zaro hurmat, shaxsiy qadriyatlar va psixologik kelishuvning ahamiyatini nazariy jihatdan asoslab berdilar. Ularning qarashlari shuni ko‘rsatadiki, oilada vazifalarni adolatli taqsimlash, qarorlarni birgalikda qabul qilish va stereotiplardan voz kechish ruhiy barqarorlikni kuchaytiradi. Natijada tenglik oilaviy qoniqish va hamjihatlikni ta’minlab, jamiyat barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

I.S. Klesina o‘z ilmiy qarashlarida gender psixologiyasini jamiyatdagi ijtimoiy rollar bilan bog‘lab tahlil qilgan. Unga ko‘ra, ayol va erkakning oiladagi vazifalari tabiiy belgilar bilan emas, balki ijtimoiy qadriyatlar va kutishlar bilan belgilanadi. Agar oilada an’anaviy stereotiplar kuchli bo‘lsa, er-xotin tengligi buziladi. Klesina nazariyasida tenglikni ta’minlash uchun ijtimoiy ongda o‘zgarish zarur ekani ta’kidlanadi. Oilada qarorlarni birgalikda qabul qilish ruhiy barqarorlikni kuchaytiradi. Bu qarash ayollarning shaxsiy va ijtimoiy faoliyatini qadrlash zarurligini ko‘rsatadi. Klesina yondashuvi o‘zaro hurmat va hamkorlikni asosiy mezon sifatida ilgari suradi.

Shuningdek, er-xotin o‘zaro qo‘llab-quvvatlaganda psixologik muvozanat mustahkamlanadi. Natijada nikohiy qoniqish tenglik asosida ta’minlanadi [1].

A.N. Volkova er-xotin munosabatlarida roliy kutishlar va da’volar masalasini chuqur tahlil qilgan. U ishlab chiqqan metodika orqali oilada er va xotin vazifalari qanday taqsimlanishini aniqlash mumkin. Nazariy qarashlarga ko‘ra, agar kutishlar va da’volar o‘zaro mos kelmasa, nizolar ko‘payadi. Oilaviy uyg‘unlik uchun roliy kelishuv muhim hisoblanadi. Volkova yondashuvi gender tenglikni ijtimoiy-psixologik muvozanat sifatida ko‘rsatadi. Er va xotin bir-birining kutishlarini inobatga olsa, barqarorlik ortadi. Bu jarayon psixologik qoniqishning oshishiga yordam beradi. Ayol va erkak mas’uliyatlarni adolatli taqsimlaganda ruhiy muhit ijobiylashadi. Volkova nazariyasi tenglikni amaliy asoslarda ham mustahkamlashni ta’kidlaydi. Natijada er-xotin munosabatlarida adolat qaror topadi [2].

V.V. Stolin o‘z ilmiy izlanishlarida o‘z-o‘ziga munosabat va uning oilaviy barqarorlikka ta’sirini o‘rgangan. Unga ko‘ra, er va xotin o‘zini qadrlash va boshqasini hurmat qilish orqali tenglikni saqlashi mumkin. Agar shaxsiy qadriyatlar hisobga olinmasa, oilada nizolar yuzaga keladi. Stolin qarashlari oilada psixologik uyg‘unlik uchun o‘zaro hurmatni asosiy mezon sifatida belgilaydi. Er-xotin bir-birining hissiyotlarini qadrlasa, tenglik tabiiy shakllanadi. Bu yondashuv oilaviy qarorlarni adolatli qabul qilishga yordam beradi. Stolin nazariyasida shaxsiy qadriyatlar oilaviy tenglikning psixologik poydevori sifatida qaraladi. Agar o‘zaro qadrlash mavjud bo‘lsa, nikohiy qoniqish oshadi. Shu tariqa, gender tenglik oilada ruhiy barqarorlikni ta’minlaydi. Natijada hamkorlik va hamjihatlik mustahkamlanadi [98].

Y.E. Alyoshina er-xotin o‘rtasidagi roliy moslashuvni psixologik nazariya sifatida ishlab chiqqan. Unga ko‘ra, nikohda barqarorlik er va xotin o‘rtasidagi roliy kelishuvga bevosita bog‘liqdir. Agar roliy kutishlar uyg‘un bo‘lsa, ruhiy muvozanat shakllanadi. Alyoshina qarashlari oilada psixologik qoniqishni oshirish uchun tenglikni zarur deb biladi. U ishlab chiqqan metodikalar orqali er-xotin o‘rtasidagi kelishuv darajasi aniqlanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tenglik mavjud bo‘lganda nizolar kamayadi. Oilaviy hayotda mas’uliyatni adolatli bo‘lish muhim ahamiyatga ega. Alyoshina yondashuvi oilada hamkorlik va hurmatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu nazariya gender tenglikni nafaqat nazariy, balki amaliy darajada ham tasdiqlaydi. Natijada ruhiy barqarorlik qaror topadi [3].

Bizning xulosamizcha, er-xotin munosabatlarida gender tenglikning ta’minlanishi ijtimoiy-psixologik muvozanatning eng muhim omili hisoblanadi. Oilada vazifalarning adolatli taqsimlanishi va qarorlarni birgalikda qabul qilish ruhiy barqarorlikni kuchaytiradi. Roli kutishlar va mas’uliyatlar mos kelganda nizolar kamayib, hamkorlik kuchayadi. Shaxsiy qadriyatlarni qadrlash va o‘zaro hurmatni saqlash oilaviy muhitni ijobiylashtiradi hamda nikohiy qoniqishni oshiradi. Roliy kelishuv mavjud bo‘lgan oilalarda muloqot samimiylashadi, ishonch ortadi va hamjihatlik qaror topadi. Bu jarayon gender tenglikni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham tasdiqlaydi.

Gender tenglik oilaviy psixologik muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki unda er va xotin o‘zaro teng huquqlilik va hurmat asosida yashashni ta’minlaydilar. Oilaviy hayotda tenglik mavjud bo‘lsa, muloqot ochiq, samimiy va adolatli kechadi. Muloqotning sifati oilaviy psixologik barqarorlikni belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, tenglik muhitida turmush o‘rtoqlar bir-birining fikrlarini e’tibor bilan tinglaydilar. Tenglik bo‘lmagan vaziyatlarda esa muloqot ko‘proq buyruq va nazorat shakliga aylanib, oilaviy

muvozanatni buzadi. Shu sababli, gender tenglik oilada sog‘lom psixologik iqlim yaratishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Emotsional qo‘llab-quvvatlash ham gender tenglikning amaliy ifodasi sifatida muhim o‘rin tutadi. Agar er-xotin bir-birini ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlasa, oilada ishonch, mehr va hamkorlik kuchayadi. Qo‘llab-quvvatlash nafaqat muammoli vaziyatlarda yordam berish, balki kundalik hayotda e’tibor, iliq so‘z va qadrlash orqali ham namoyon bo‘ladi. Oilaviy muloqotda mehribonlikning ustuvorligi psixologik muhitni yanada barqaror qiladi. Shu orqali turmush o‘rtoqlar o‘zlarini qadrlangan, tushunilgan va hurmat qilingan shaxs sifatida his qiladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Клёцина И. С. Развитие гендерных исследований в психологии // *Общественные науки и современность*. 2002. №3. – С. 181–191
2. Волкова А. Н. Методические приемы диагностики супружеских отношений / А. Н. Волкова, Т.М. Трапезникова. – Самара // *Психология семьи : хрестоматия* / Ред. Д.Я. Райгородский. – Самара : Бахрах-М, 2007. – С. 734-745
3. *Алешина Ю.Е. - Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. - Изд. 2-е. - М., 2001. – 208 с*
4. Столин В.В. Самосознание личности / В. Столин. - М.: Изд-во МГУ, 2003. – 285 с

ПРОСТОЙ СПОСОБ ОБУЧЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКИМ ФИГУРАМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Эргашева Хулкарой Шукурилло кизи

Ургенчский государственный педагогический институт, магистрант

Иноятлов Шукурилло Тургунбоевич

Наманганский государственный педагогический институт, доцент

shinoyatov77@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются методы преподавания геометрических фигур в начальной школе. Особое внимание уделяется психологическим особенностям младших школьников, использованию наглядных, практических и игровых методов, а также цветовой дифференциации фигур для лучшего усвоения материала. Приводятся рекомендации по развитию пространственного мышления, наблюдательности и логических навыков учащихся. Материал статьи может быть полезен учителям начальных классов и методистам.

Ключевые слова: геометрические фигуры, начальная школа, методы преподавания, наглядные методы, игровые технологии, пространственное мышление

Annotasiya. Maqolada boshlang‘ich sinflarda geometrik shakllarni o‘qitish usullari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor bolalarning psixik xususiyatlari, ko‘rgazmali, amaliyotga yo‘naltirilgan va o‘yin usullaridan foydalanish, shakllarni ranglarga ajratish orqali materialni samarali o‘zlashtirishga qaratilgan. Shuningdek, makolada maktab o‘quvchilarining fazoviy tasavvurini, kuzatuvchanligini va mantiqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Material boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va metodistlar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit soʻzlar: geometrik shakllar, boshlangʻich sinf, oʻqitish usullari, koʻrgazmali usullar, oʻyin texnologiyalari, fazoviy tasavvur

Abstract. The article examines methods of teaching geometric shapes in primary school. Special attention is given to the psychological characteristics of young learners, the use of visual, practical, and game-based teaching methods, as well as color differentiation of shapes to enhance understanding. Recommendations are provided for developing students’ spatial thinking, observation skills, and logical abilities. The material can be useful for primary school teachers and educational methodologists.

Keywords: geometric shapes, primary school, teaching methods, visual methods, game-based learning, spatial thinking

Введение. В современных условиях развития системы образования особое внимание уделяется качеству обучения математике в начальной школе, так как именно на этом этапе закладываются основы логического мышления, познавательной активности и интеллектуального развития учащихся. Одним из важнейших компонентов курса математики в начальных классах является изучение геометрических фигур. Формирование у младших школьников элементарных геометрических представлений способствует развитию пространственного воображения, наблюдательности, умения анализировать, сравнивать и обобщать. Геометрические знания играют значительную роль не только в дальнейшем изучении математики, но и в повседневной жизни ребёнка. Умение распознавать геометрические формы, понимать их свойства и взаимосвязи помогает учащимся ориентироваться в окружающем мире, развивает практические навыки и способствует успешному усвоению других учебных дисциплин. В связи с этим проблема эффективного преподавания геометрических фигур в начальной школе является актуальной и требует научного осмысления. Начальная школа характеризуется особыми психолого-педагогическими условиями обучения. Младшие школьники отличаются наглядно-образным мышлением, высокой эмоциональностью и потребностью в активной деятельности. Поэтому традиционные объяснительно-иллюстративные методы обучения не всегда обеспечивают высокий уровень усвоения геометрического материала. Это обуславливает необходимость использования разнообразных методов и приёмов обучения, направленных на активизацию познавательной деятельности учащихся, развитие их интереса к изучаемому материалу.

Современные образовательные стандарты ориентируют учителя на применение деятельностного подхода, использование игровых технологий, наглядных и практических методов, а также информационно-коммуникационных средств обучения. Эффективное сочетание этих методов позволяет сделать процесс изучения геометрических фигур более доступным, интересным и результативным для младших школьников. Целью данной научной статьи является анализ и обобщение основных методов преподавания геометрических фигур в начальной школе, а также определение наиболее эффективных подходов к формированию геометрических представлений у учащихся младшего школьного возраста. Для достижения поставленной цели в работе предполагается решение следующих задач: раскрыть значение изучения геометрических фигур в начальном образовании; рассмотреть психолого-педагогические особенности обучения младших школьников; проанализировать основные методы и приёмы преподавания

геометрического материала; выявить возможные трудности в обучении и пути их преодоления. Объектом исследования является процесс обучения математике в начальной школе, а предметом исследования — методы преподавания геометрических фигур. В ходе исследования используются такие методы, как анализ научно-методической литературы, наблюдение за учебным процессом, обобщение педагогического опыта.

Обзор литературы. Проблема преподавания геометрических фигур в начальной школе широко освещена в трудах отечественных и зарубежных педагогов и методистов. В исследованиях Л.С. Выготского, П.Я. Гальперина и Д.Б. Эльконина подчёркивается значимость возрастных и психологических особенностей младших школьников при формировании математических и, в частности, геометрических представлений. Авторы отмечают, что усвоение геометрического материала должно строиться на основе наглядно-действенного и наглядно-образного мышления. В работах М.И. Моро, Н.Б. Истоминой и Г.В. Дорофеева рассматривается содержание геометрического материала в начальной школе и предлагаются методические рекомендации по его изучению. Особое внимание уделяется использованию наглядных пособий, практических заданий и упражнений, направленных на развитие пространственного воображения учащихся. По мнению авторов, систематическая работа с геометрическими фигурами способствует более прочному усвоению математических знаний. Ряд современных исследований посвящён применению игровых технологий и информационно-коммуникационных средств в обучении геометрии. В целом анализ научно-методической литературы показывает, что эффективное преподавание геометрических фигур в начальной школе возможно при комплексном использовании традиционных и инновационных методов обучения с учётом возрастных особенностей детей.

Основные методы преподавания геометрических фигур. Эффективное преподавание геометрических фигур в начальной школе требует применения разнообразных методов обучения, учитывающих возрастные и психологические особенности младших школьников. Основные методы преподавания направлены на формирование у учащихся прочных геометрических представлений, развитие пространственного мышления и познавательного интереса к математике. Одним из ведущих методов является наглядный метод обучения. Он предполагает использование различных моделей геометрических фигур, рисунков, схем, таблиц и наглядных пособий. Наглядность помогает учащимся лучше воспринимать форму, размеры и свойства геометрических объектов, облегчает процесс понимания абстрактных понятий. Особое значение имеет демонстрация фигур в окружающей среде, что способствует установлению связи между учебным материалом и реальной жизнью. Практический метод занимает важное место в обучении геометрии в начальной школе. Он реализуется через выполнение практических заданий, таких как построение фигур, измерение их сторон, вырезание и конструирование из бумаги или других материалов. В процессе практической деятельности учащиеся не только закрепляют теоретические знания, но и развивают мелкую моторику, внимание и самостоятельность. Учитель направляет мышление учащихся, помогает им осознать основные признаки и свойства геометрических фигур, формулировать выводы и обобщения. Важно, чтобы словесные методы сочетались с наглядными и практическими, обеспечивая целостность восприятия учебного материала.

Дидактические игры, занимательные задания и математические конкурсы повышают мотивацию учащихся, способствуют активному включению детей в учебный процесс. Кроме того, в современных условиях всё более широкое применение находят информационно-коммуникационные технологии, позволяющие использовать интерактивные упражнения и цифровые образовательные ресурсы. Комплексное использование перечисленных методов обеспечивает эффективность обучения геометрическим фигурам в начальной школе. В начальной школе изучение геометрических фигур начинается с самых простых и наглядных форм, которые часто встречаются в окружающей среде. К основным геометрическим фигурам, изучаемым в младших классах, относятся: **круг, квадрат, прямоугольник, треугольник и овал**.

Круг — это геометрическая фигура, у которой отсутствуют углы и стороны. При обучении кругу учитель использует наглядные предметы: мяч, тарелку, монету. Методика обучения включает сравнение круга с другими фигурами, обведение его контура и рисование. Это помогает учащимся осознать основные признаки круга.

Квадрат — фигура, имеющая четыре равные стороны и четыре прямых угла. Для его изучения применяются практические методы: вырезание квадрата из бумаги, измерение сторон, сравнение с прямоугольником. Учитель обращает внимание детей на равенство сторон, используя наглядные модели.

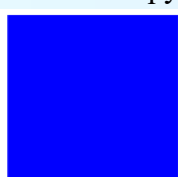
Прямоугольник — геометрическая фигура с четырьмя углами и попарно равными противоположными сторонами. Эффективным методом обучения является сопоставление прямоугольника с квадратом. Ученики учатся находить прямоугольные формы среди предметов класса, например, книги или тетради.

Треугольник — фигура, состоящая из трёх сторон и трёх углов. При его изучении используется практическая деятельность: составление треугольников из палочек, рисование различных видов треугольников. Это способствует развитию пространственного мышления и умения анализировать.

Овал — фигура, похожая на круг, но вытянутая. Для объяснения овала учитель использует сравнение с яйцом или воздушным шаром. Метод наблюдения и сравнения помогает детям различать круг и овал.

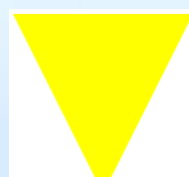
Круг

Квадрат

Прямоугольник

Треугольник

Овал

Таким образом, обучение геометрическим фигурам в начальной школе должно основываться на наглядных, практических и игровых методах. Использование предметов окружающего мира, дидактических игр и активной деятельности обеспечивает прочное усвоение геометрических понятий и повышает интерес учащихся к математике. Выбор различных цветов для изучения геометрических фигур в начальной школе имеет важное психолого-педагогическое и методическое значение. В процессе обучения младших

школьников цвет выступает как дополнительный наглядный ориентир, способствующий более прочному усвоению учебного материала. Использование разных, чётко различимых цветов для каждой геометрической фигуры позволяет детям легче запоминать форму, отличать одну фигуру от другой и устанавливать между ними различия.

Красный цвет, выбранный для круга, является ярким и эмоционально насыщенным, что привлекает внимание учащихся и способствует быстрому восприятию фигуры, не имеющей углов. Синий цвет, применяемый для квадрата, ассоциируется со стабильностью и равновесием, что методически оправдано, так как квадрат обладает равными сторонами и симметричной формой. Зелёный цвет для прямоугольника способствует спокойному восприятию и помогает сосредоточиться на сравнении длин сторон. Жёлтый цвет треугольника активизирует познавательную деятельность и стимулирует мышление, что особенно важно при изучении фигуры с меньшим количеством сторон. Фиолетовый цвет для овала выбран как контрастный по отношению к кругу, что облегчает процесс их сравнения и предотвращает типичные ошибки учащихся. С методической точки зрения, цветовая дифференциация усиливает наглядность обучения, развивает зрительную память и внимание, а также поддерживает интерес младших школьников к изучению геометрии. Таким образом, использование специально подобранных цветов является эффективным средством повышения качества усвоения геометрических представлений в начальной школе.

Заключение. Изучение геометрических фигур в начальной школе является важным элементом формирования математической грамотности, логического и пространственного мышления у младших школьников. Геометрические представления помогают детям ориентироваться в окружающем пространстве, развивают наблюдательность, аналитические навыки и способность к классификации объектов. Эффективное обучение этим понятиям требует комплексного подхода, включающего теоретические, практические и наглядные методы. В ходе исследования было отмечено, что наглядность играет ключевую роль в освоении геометрических фигур. Использование ярких и контрастных цветов, моделей, рисунков и предметов реального мира позволяет детям легко различать фигуры, запоминать их признаки и свойства, а также формировать устойчивые представления о пространственных отношениях. Практические задания, такие как построение, вырезание или конструирование фигур, способствуют развитию моторики, внимания и самостоятельности учащихся. Словесные методы, включая объяснение и обсуждение, помогают осмыслить теоретические признаки каждой фигуры, а игровые методы делают процесс обучения интересным и мотивирующим. Особое значение имеет дифференцированный подход, учитывающий психолого-педагогические особенности младших школьников, их возрастные возможности и уровень подготовки. Комплексное использование наглядных, практических, словесных и игровых методов обеспечивает более высокий уровень усвоения материала и формирует позитивное отношение к изучению математики. Таким образом, преподавание геометрических фигур в начальной школе должно строиться на сочетании разнообразных методов обучения, яркой визуализации и активной деятельности учащихся. Такой подход не только способствует эффективному усвоению учебного материала, но и развивает у детей творческое мышление, наблюдательность и логические способности.

Список литературы

1. **Toshpulatova N.Sh.** *A Creative Approach to Teaching Geometry in the Primary Grades*. International Journal on Orange Technologies, Vol. 3 No. 9 (2021). Исследование творческих подходов к преподаванию геометрии в начальных классах.
2. **Abylkassymova A., Yessetov Y., Tuyakov Y., Ardabayeva A.** *Teaching Geometry in School: Digital Resources to Develop Students’ Spatial Thinking*. Int. Journal of Innovative Research and Scientific Studies, 8(1), 439–450 (2025). Анализ цифровых ресурсов для развития пространственного мышления при обучении геометрии.
3. **Nigora Palvanbaeva.** *Stages of Developing Geometric Concepts in Primary School Pupils*. Int. Journal of Med. Sciences, 2025. Изучение этапов формирования геометрических представлений у младших школьников.
4. **Tong Hock Tan, Rohani A. Tarmizi, Aida S.M. Yunus & A.F.M. Ayub.** *Understanding the Primary School Students’ van Hiele Levels of Geometry Thinking in Learning Shapes and Spaces*. Eurasia J. of Mathematics, Science & Technology Education (2015). Исследование уровней геометрического мышления школьников по модели ван Хиле.
5. **Qiaoping Zhang.** *Opportunities to Learn Three-Dimensional Shapes in Primary Mathematics*. Eurasia J. of Mathematics, Science & Technology Education, Vol. 17 No. 6 (2021). Контент-анализ учебников по изучению трёхмерных фигур в начальной математике.
6. **Primary School Students’ Explanatory Activities in Geometry.** *Int. Journal of Science and Mathematics Education* (2025). Исследование видов объяснительной деятельности учащихся при изучении геометрии.
7. **М.А. Шадрина, И.В. др.** *Формирование у младших школьников представлений о геометрических фигурах на основе принципа фузионизма*. Автореферат диссертации, ВАК РФ, 2025. Анализ педагогических подходов к формированию геометрических представлений у младших школьников с учётом фузионистского подхода.

THE IMPORTANCE AND POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRANSLATION AND LINGUISTIC STUDIES

Khujaeva Sayyora Sotimboyevna
Teacher, Urgench State Pedagogical Institute Faculty
of Philology the Department of Foreign Philology

xojayevasayyora67@gmail.com +998 93 067 9011

Annotation: In recent years, artificial intelligence and digital technologies have become key drivers of change in translation and linguistic research. Advances in natural language processing, machine learning, and data-driven technologies have reshaped traditional approaches to language analysis. As a result, researchers and translators can now work more efficiently and explore language phenomena on a much larger scale than before.

Key: artificial intelligence, digital technologies, machine translation, neural machine translation, linguistic research, natural language processing

Annotatsiya: So‘nggi yillarda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar tarjima hamda lingvistik tadqiqotlarda muhim o‘zgarishlar manbaiga aylandi. Tabiiy tilni qayta ishlash,

mashinaviy o’rganish va ma’lumotlarga asoslangan texnologiyalardagi yutuqlar tilni tahlil qilishning an’anaviy yondashuvlarini tubdan o’zgartirdi. Natijada, tadqiqotchilar va tarjimonlar endilikda yanada samarali ishlashlari hamda til hodisalarini avvalgiga qaraganda ancha keng miqyosda o’rganish imkoniyatiga ega bo’ldilar.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, mashina tarjimasi, neyron mashina tarjimasi, lingvistik tadqiqotlar, tabiiy tilni qayta ishlash

Аннотация: В последние годы искусственный интеллект и цифровые технологии стали ключевыми факторами изменений в области перевода и лингвистических исследований. Достижения в области обработки естественного языка, машинного обучения и технологий, основанных на данных, изменили традиционные подходы к анализу языка. В результате исследователи и переводчики теперь могут работать более эффективно и изучать языковые явления в значительно более широком масштабе, чем раньше.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, машинный перевод, нейронный машинный перевод, лингвистические исследования, обработка

The Use of Artificial Intelligence in Translation: AI is based translation tools, particularly neural machine translation systems, have greatly enhanced the process of translating texts between languages. These systems rely on extensive multilingual datasets to learn linguistic patterns and contextual relationships, which allows them to produce more fluent and context-aware translations. The main benefits of AI in translation include:

- 1.Rapid processing of large amounts of text
- 2.Improved consistency in terminology and style
- 3.Wider access to information across language boundaries

Despite these advantages, AI translation tools still struggle with figurative language, cultural references, and complex literary or technical content. For this reason, human translators continue to play a vital role in ensuring accuracy, cultural appropriateness, and stylistic quality. Digital Technologies and Linguistic Research Digital tools have significantly expanded the scope of linguistic research. The availability of large electronic corpora enables scholars to analyze authentic language use across different contexts, time periods, and communities. Key areas influenced by digital technologies include:

Corpus-based linguistic analysis, Acoustic and phonological research using speech analysis software Investigation of language variation and change through online communication. These technological methods enhance precision and allow for more systematic and replicable linguistic studies.

The Role of Natural Language Processing Natural language processing serves as a fundamental component of both translation and linguistic research. NLP techniques make it possible to automatically process and analyze linguistic data, including grammatical structures, semantic relations, and discourse features. Common applications involve: Automated tagging and annotation of texts, Large-scale semantic and syntactic analysis, Examination of sentiment and pragmatic meaning. Through automation, researchers can handle extensive datasets that would otherwise require considerable time and effort. Future opportunities and developments. The growing integration of AI and digital technologies offers promising prospects for the future of translation and linguistics. Collaborative efforts between linguists and

technologists can lead to more inclusive language resources and improved tools for lesser-studied languages.

Potential future developments include:

Enhanced technological support for low-resource languages

More accurate and context-sensitive translation systems

Adaptive tools tailored to individual users

Deeper understanding of linguistic behavior through data analysis

As AI systems become more widely used in translation and linguistic research, ethical issues have gained increasing importance. One major concern is data bias. Since AI models are trained on existing digital texts, they may reflect social, cultural, or ideological biases present in the data. This can lead to unequal representation of languages, dialects, or social groups. Another ethical challenge involves data privacy and authorship. Large-scale linguistic datasets often include personal or copyrighted material, raising questions about consent, ownership, and responsible data use. Addressing these issues is essential for the sustainable development of AI-driven linguistic tools. Impact on Translator Training and Education. AI technologies are reshaping the way translators and linguists are trained. Modern translation education increasingly includes courses on:

Computer-assisted translation (CAT) tools

Post-editing of machine-generated translations

Basic programming and data literacy for linguists

Rather than replacing professional translators, AI encourages the development of hybrid expertise, where human specialists work alongside intelligent systems. This shift improves productivity while maintaining quality and accountability. One of the most promising contributions of AI and digital technologies is their potential support for low-resource and endangered languages. Through transfer learning, multilingual models, and speech technology, it is now possible to develop basic translation and analysis tools even when limited data is available. Language preservation and documentation Increased digital presence of minority languages, Greater linguistic diversity in global communication Methodological Changes in Linguistic Research. AI has introduced new research methodologies in linguistics. Traditional qualitative approaches are increasingly complemented by quantitative and computational methods. Machine learning enables the detection of patterns that may not be visible through manual analysis, such as subtle semantic shifts or long-term language change.

At the same time, interpretability remains a challenge. Linguists must critically evaluate AI-generated results and combine them with theoretical linguistic frameworks to ensure meaningful conclusions. The future of translation and linguistic research lies in effective collaboration between humans and AI systems. While AI excels at processing large datasets and identifying patterns, humans provide cultural awareness, critical reasoning, and ethical judgment. Despite significant progress, AI systems still face limitations in understanding pragmatics, irony, metaphor, and emotional tone. These challenges highlight the need for continued research and human oversight, especially in sensitive domains such as legal, medical, and literary translation. Recent developments in AI have enabled multimodal language processing, where text, speech, images, and video are analyzed together. Multimodal translation systems can process subtitles, sign language, and audiovisual content, which is especially important for media localization and

accessibility studies. In linguistic research, multimodal analysis helps scholars examine how meaning is constructed through the interaction of language with visual and auditory elements, offering a more complete understanding of communication. Evaluating machine translation quality has become a research field of its own. Traditional automatic metrics such as BLEU and TER are now complemented by human-centered and semantic evaluation methods that better reflect real-world translation quality. Improved benchmarking of translation systems.

AI-based tools are increasingly used for automatic term extraction, glossary building, and concept alignment across languages. These technologies are especially valuable in technical, legal, and scientific translation, where consistent terminology is critical. In linguistic research, knowledge extraction techniques allow scholars to study how specialized vocabularies evolve and spread across languages and disciplines. Advances in speech recognition and speech synthesis have opened new possibilities for studying spoken language. AI-driven tools enable: The growth of AI in linguistics depends heavily on digital research infrastructure, including open-source tools, shared corpora, and collaborative platforms. Open linguistic resources promote transparency, reproducibility, and international cooperation. Beyond applied tasks, AI contributes to theoretical linguistics by helping identify hidden patterns in syntax, semantics, and language change. Machine learning models can generate hypotheses that linguists can later test using traditional theoretical methods. This interaction encourages innovation and challenges existing assumptions about how language functions and evolves.

Artificial Intelligence refers to computer systems designed to perform tasks that typically require human intelligence, such as learning, reasoning, and decision-making. In translation and linguistics, AI enables automated language processing, pattern recognition, and predictive modeling. Digital technologies include software tools, computational platforms, and data-processing systems used to collect, store, and analyze linguistic data. They form the technical foundation for modern translation tools and linguistic research methods. Machine Translation is the automatic conversion of text or speech from one language into another using computer algorithms. It supports fast multilingual communication and is widely used in professional, educational, and online contexts. Neural Machine Translation is an advanced form of machine translation based on artificial neural networks. NMT systems process entire sentences and contexts simultaneously, resulting in more natural and fluent translations compared to earlier approaches. Linguistic research involves the scientific study of language structure, use, and development. AI and digital tools allow researchers to analyze large datasets and observe language patterns with greater accuracy. Natural Language Processing is a branch of AI that focuses on enabling computers to understand, interpret, and generate human language. NLP techniques are essential for tasks such as translation, text analysis, and speech recognition.

AI enables linguists to analyze massive datasets containing millions of words or speech samples. This allows researchers to identify patterns and trends that are impossible to detect through manual analysis. Digital tools reduce human error and subjectivity in linguistic analysis. Automated annotation and statistical modeling provide more precise and replicable research results. Tasks such as transcription, tagging, and classification can be completed in a fraction of the time using AI-based tools. This significantly accelerates the research process. AI helps in building, organizing, and maintaining large linguistic corpora. Researchers can easily search, compare, and analyze language data across genres, regions, and historical periods. AI

technologies assist in documenting, analyzing, and preserving languages with limited digital presence. This contributes to linguistic diversity and cultural heritage protection. Speech recognition and acoustic analysis tools allow detailed study of pronunciation, intonation, and prosody, supporting research in phonetics and phonology. AI models provide new ways to simulate and test hypotheses about human language processing. By comparing machine learning outputs with human language behavior, linguists can gain insights into how meaning is constructed, stored, and retrieved in the human mind. This supports research in language acquisition, conceptual metaphor, and categorization.

References

1. Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3rd ed.). Routledge.
2. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). Corpus linguistics: Investigating language structure and use. Cambridge University Press.
3. Bowker, L., & Croxall, J. B. (2019). Machine translation and global research: Towards improved machine translation literacy in the scholarly community. Emerald Publishing.
4. Crystal, D. (2010). The Cambridge encyclopedia of language (3rd ed.). Cambridge University Press.
5. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2023). Speech and language processing (3rd ed.). Pearson.
6. Kenny, D. (2022). Machine translation for translators. Routledge.
7. Koehn, P. (2020). Neural machine translation. Cambridge University Press.
8. McNery, T., & Hardie, A. (2012). Corpus linguistics: Method, theory and practice. Cambridge University Press.

BOSHLANG‘ICH SINFDA LATIFA, ERTAK VA DOSTONLARNI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

*Yusufzoda Shabnami Yunus p.f.f.d.(PhD), dotsent
UrSPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri*

shabnamyusufzoda@gmail.com

Matchanova Nasiba Hurmatovna UrSPI, 1-kurs magistranti
nasibakhurmatovna@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang‘ich sinfda latifa, ertak va dostonlarni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlarini tadqiq qiladi. Maqolada badiiy janrlarni o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning tafakkuri, nutqiy kompetensiyasi va axloqiy rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt va raqamli vositalarning individual va differensial ta’limni tashkil etishdagi roli, interaktiv va multimodal mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati, innovatsion pedagogik yondashuvlarni integratsiyalash orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari ta’kidlanadi. Tadqiqot natijalari raqamli transformatsiya davrida boshlang‘ich ta’limni modernizatsiya qilish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llashga qaratilgan amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, latifa, ertak, doston, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogik innovatsiya, kasbiy kompetensiya

Annotation. This article explores the pedagogical possibilities of using artificial intelligence and digital technologies in teaching anecdotes, fairy tales, and epics in primary education. It analyzes the impact of these literary genres on students’ thinking, language competence, and moral development. The

role of artificial intelligence and digital tools in organizing individualized and differentiated learning, as well as enhancing students’ creativity through interactive and multimodal activities, is examined. Moreover, the study emphasizes the importance of developing teachers’ professional competencies and integrating innovative pedagogical approaches to improve educational effectiveness. The findings provide practical recommendations for modernizing primary education and effectively implementing contemporary pedagogical technologies in the digital transformation era.

Keywords: primary education, anecdote, fairy tale, epic, artificial intelligence, digital technologies, pedagogical innovation, professional competency

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования искусственного интеллекта и цифровых технологий при обучении анекдотам, сказкам и былинам в начальном образовании. Анализируется влияние этих литературных жанров на мышление, языковую компетенцию и нравственное развитие учащихся. Рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых инструментов в организации индивидуализированного и дифференцированного обучения, а также повышение творческой активности учащихся через интерактивные и мультимодальные занятия. Особое внимание уделяется развитию профессиональных компетенций учителей и интеграции инновационных педагогических подходов для повышения эффективности образовательного процесса. Полученные результаты предлагают практические рекомендации по модернизации начального образования и эффективному внедрению современных педагогических технологий в эпоху цифровой трансформации.

Ключевые слова: начальное образование, анекдот, сказка, былина, искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогическая инновация, профессиональная компетенция

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimiga qo’yilayotgan talablar tubdan o’zgarmoqda. Ayniqsa, boshlang’ich ta’lim bosqichi o’quvchining intellektual, ma’naviy va ijodiy rivojlanishida muhim o’rin tutgani sababli, mazkur bosqichda ta’lim mazmuni va metodlarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Boshlang’ich sinf adabiy ta’limida latifa, ertak va doston kabi badiiy janrlar o’quvchilarning nutqiy kompetensiyasini, tafakkurini, axloqiy qarashlarini hamda estetik didini shakllantirishda muhim didaktik vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu janrlarni o’qitishda an’anaviy yondashuvlar o’quvchilar ehtiyojlari va zamon talablari bilan har doim ham mos kelavermaydi. Ana shunday sharoitda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim omiliga aylanmoqda.

— Raqamli ta’lim – bu o’qitish va o’rganishni sifatli, samarali, mazmunli, oson va qiziqarli qilish maqsadida raqamli texnologiyalardan foydalanish. Bularga misol tariqasida pedagogik dasturiy vositalar, onlayn ta’lim platformalari, interfaol, multimedial va raqamli ta’lim resurslarini keltirishimiz mumkin.

Shu o’rinda ta’kidlab o’tishimiz joizki, ta’lim jarayonlarini raqamlashtirishning asosiy maqsadlaridan biri barcha ta’lim oluvchilarga istalgan joyda va vaqtda ta’lim resurslarini o’zlashtirish imkoniyatini yaratib berishdir.

Bundan tashqari, ta’limni raqamlashtirish ta’lim jarayonlarini boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish, ta’lim beruvchi va oluvchilar uchun qo’shimcha imkoniyatlar yaratish, natijalarni yaxshilash, ma’lumotlarni tahlil qilish, ta’lim xizmatlaridan masofadan turib foydalanish kabi afzalliklarni taqdim etadi.

Boshlang’ich sinflarda latifa, ertak va dostonlarni o’qitish jarayoni o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Latifalar orqali o’quvchilarda hazil-mutoyiba, tanqidiy fikrlash va hayotiy vaziyatlarga nisbatan ijobiy munosabat shakllansa, ertaklar orqali fantaziya, obrazli tafakkur va axloqiy me’yorlar rivojlanadi. Dostonlar esa milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg’ularini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ushbu janrlarni faqat matn o’qish va qayta hikoyalash bilan cheklash o’quvchilarning qiziqishini pasaytirishi mumkin.

Shu sababli zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanish zarurati yuzaga keladi.

Ertak aytish og’zaki nutqni o’stiradi, bolalar nutqini yangi so’z va iboralar bilan boyitadi, ona tiliga muhabbatni tarbiyalaydi. 1-sinfdayoq ertak tilidan erkin foydalanishga o’rgatish uchun ertaklar bilan birinchi tanishtirishda uni (agar ertak hajmi katta bo’lmasa) o’qituvchi aytib berishi mumkin. Shuni yanada samaraliroq qilish maqsadida o’qituvchi turli texnologiyalardan foydalanishi maqsadga muvofiq bo’ladi. Yuqoridagilarni hisobga olganda, ertakni izohli o’qitish darsining qurilishi quyidagicha bo’lishi mumkin:

- o’quvchilarni ertakni idrok etishga tayyorlash;
- o’qituvchining ertakni ifodali o’qishi, yod aytib berishi;
- ertakni o’quvchilar qanchalik idrok etganliklarini aniqlash maqsadida qisqacha suhbat o’tkazish;
- ertakni qismlarga bo’lib o’qish va tahlil qilish;
- ertakni atib berishga tayyorlanish (ichda o’qish);
- ertakni aytish;-umumlashtiruvchi suhbat;
- ma’lum vazifa bilan ertakni qayta o’qish.

Farzandlarimiz maktabda qancha ma’lumotli bo’lsa, xalqimizning boy o’tmishi, otabobolarining vatan uchun qilgan buyuk ishlari haqida bilimlarga ega bo’lsagina yuqori texnologiyali iqtisodiyot shuncha tez rivojlanadi va shuncha ko’p ijtimoiy muammolar hal etiladi. Yangi O’zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi, desam butun xalqimiz bu g’oyani qo’llab-quvvatlaydi deb o’ylayman. .Dahaqiqat, vatan ostonasi maktabdan boshlanadi. Muhtaram Prezidentimizning yuqoridagi fikrlariga nazar tashlasak, haqiqatdan ham o’quvchilar maktabga bilim olish uchun kelishadi. Jajji o’g’il-qizlarimiz endigina hayot ostonasi atalmish matabga –ilm maskaniga qadam qo’yishlari bilan maktab, ona vatan, ustoz, kitob, tabiat va boshqa tushunchalar bilan batafsil tanishish orqali ham boshlang’ich sinflardan ertaklar muhim ahamiyat kasb etadi. O’zbekiston mustaqillikka erishgandan so’ng yurtimizda ta’lim sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, kelajak yosh avlodni har jihatdan yetuk, barkamol shaxs qilib tarbiyalashni boshlang’ich sinfdan boshlashimiz kerak.

Shu bilan birga sun’iy intellekt texnologiyalari boshlang’ich sinfdan o’qitish jarayonini individuallashtirish va differensiallashtirish imkonini beradi. Masalan, AI asosida ishlovchi platformalar o’quvchilarning o’qish tezligi, tushunish darajasi va qiziqishlarini tahlil qilib, ularga mos ertak yoki latifalarni tavsiya etishi mumkin. Bu esa har bir o’quvchining shaxsiy imkoniyatlariga mos ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida ertaklarni audio yoki vizual shaklga keltirish, personajlar ovozini jonlantirish orqali o’quvchilarning eshitish va ko’rish orqali idrok etish qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

Raqamli texnologiyalar, jumladan, interaktiv taqdimotlar, animatsiyalar, elektron darsliklar va mobil ilovalar latifa, ertak va dostonlarni o’qitishda samarali didaktik vosita bo’lib xizmat qiladi. Masalan, ertak voqealarini animatsion sahnalar orqali ko’rsatish o’quvchilarning mazmunni chuqurroq anglashiga yordam beradi, doston qahramonlari haqida interaktiv xaritalar yoki testlar tuzish esa o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli muhitda tashkil etilgan topshiriqlar o’quvchilarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshiradi va ularni ijodiy faoliyatga undaydi.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo’llash o’qituvchidan ham yangi kasbiy kompetensiyalarni talab etadi. Zamonaviy boshlang’ich sinf o’qituvchisi nafaqat badiiy matnlarni metodik jihatdan to’g’ri o’rgata olishi, balki raqamli vositalardan samarali foydalanish, sun’iy intellekt

asosidagi platformalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur. Bu jarayonda o‘qituvchining kreativligi, innovatsion fikrlashi va pedagogik refleksiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, sun’iy intellektni ta’limda yordamchi vosita sifatida qo‘llab, o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini markazga qo‘yish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

Boshlang‘ich sinf ta’limida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning kommunikativ, axborot bilan ishlash va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ertak va dostonlar asosida yaratilgan raqamli topshiriqlar orqali o‘quvchilar matn mazmunini tahlil qilish, xulosa chiqarish va o‘z fikrini erkin bayon etishga o‘rganadilar. Shu bilan birga, latifalar asosida tashkil etilgan interaktiv mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini va ijtimoiy moslashuvini rivojlantiradi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf adabiy ta’limida latifa, ertak va dostonlarni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi va ularning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv ta’lim mazmunini zamonaviylashtirish, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda raqamli jamiyat sharoitida raqobatbardosh shaxsni shakllantirish uchun muhim pedagogik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. T. Noshir. 2009
2. Madayev O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. “Mumtoz so‘z nashriyoti” Toshkent-2010. 232 b
3. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. “Musiq” nashriyoti Toshkent-2010. 366 b
4. Mirzayev T, Musoqulov A, Sarimsoqov B. O‘zbek xalq maqollari. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent-2005. 509 b
5. UNESCO. (2021). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. Paris: UNESCO Publishing.
6. Tomlinson, C. A. (2017). *How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms* (3rd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
7. Prensky, M. (2012). *From Digital Natives to Digital Wisdom: Hopeful Essays for 21st Century Learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ULUSH VA KASRLARNI O‘QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

Yusufzoda Shabnami Yunus

p.f.f.d.(PhD), dotsent

UrSPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri

shabnamyusufzoda@gmail.com

Ozodova Zulfiya G‘ayrat qizi UrSPI, 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘quvchilarni ulush va kasr tushunchalarini o‘rgatishga doir topshiriqlarning ahamiyati va zarurati keltirib o‘tilgan. Boshlang‘ich sinflarda ulush va kasrlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalar haqida yoritilgan.

Kalit soʻzlar: oʻnli kasr, aralash kasr, surat, maxraj, kasr chizigʻi, matematika, texnologiya, axborot, interfaol, didaktika, dars, metod, koʻrsatmalilik, taqdimot, talablar, ulush, butunni topish, butunning qismini topish.

Аннотация В данной статье подчеркивается важность и необходимость заданий для обучения учащихся понятиям дробей и обыкновенных дробей на уроках начальной математики. Рассматриваются инновационные подходы и цифровые технологии в преподавании дробей и обыкновенных дробей в начальных классах.

Ключевые слова: десятичная, смешанная дробь, цифра, знаменатель, дробная черта, математика, технология, информационный, интерактивный, дидактический, урок, метод, инструктивный, изложение, требования, пропорция, найти целое, целое найти часть.

Abstract This article highlights the importance and necessity of tasks for teaching students the concepts of fractions and fractions in elementary mathematics classes. It discusses innovative approaches and digital technologies in teaching fractions and fractions in elementary grades.

Key words: decimal, mixed fraction, picture, denominator, fraction line, mathematics, technology, information, interactive, didactic, lesson, method, instructional, presentation, requirements, proportion, finding the whole, the whole find the part.

Boshlangʻich sinf matematika kursida ulush va kasr tushunchalari oʻquvchilarda matematik tafakkurni shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Bu tushunchalar orqali bolalar butunni teng qismlarga ajratish, solishtirish va miqdoriy munosabatlarni anglashni oʻrganadilar. Anʼanaviy usullarda bu mavzularni oʻzlashtirish ayrim oʻquvchilar uchun qiyinchilik tugʻdiradi. Shu sababli zamonaviy taʼlimda innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni qoʻllash dolzarb masalaga aylanmoqda.

Ulush va kasr tushunchalarini oʻqitishning pedagogik asoslari

Ulush — butunning teng qismlaridan biri boʻlsa, kasr — butunning bir yoki bir necha teng qismidan olingan miqdorni ifodalaydi. Bu tushunchalarni oʻrgatishda koʻrgazmalilik, amaliy harakatlar va real hayotiy misollarga tayangan holda yondashish muhim. Masalan, meva, non, qogʻoz doira, shokolad kabi predmetlar yordamida boʻlish va ulash jarayonlarini koʻrsatish oʻquvchilar tushunchasini ancha osonlashtiradi.

Innovatsion metodlarning ahamiyati

Bugungi kunda interfaol metodlar — “Aqliy hujum”, “Insert”, “Klaster”, “Rol oʻynash”, “Muammoli vaziyat” texnologiyalari kasr mavzusini oʻrganishda samarali hisoblanadi. Masalan, “Rol oʻynash” metodida oʻquvchilar “nonvoy”, “sotuvchi”, “xaridor” roliga boʻlib, nonni teng ulushlarga ajratishni amalda bajaradilar. Bu esa bilimning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar va sunʼiy intellektdan foydalanish

Raqamli platformalar (interaktiv doska, mobil ilovalar, onlayn testlar, simulyatsiyalar) orqali ulush va kasrlarni vizual koʻrinishda tushuntirish mumkin. Sunʼiy intellekt asosidagi dasturlar oʻquvchining xatolarini tahlil qilib, individual topshiriqlar beradi. Masalan, har bir oʻquvchiga uning darajasiga mos mashqlar taklif etilishi differensial taʼlimni taʼminlaydi.

Oʻqituvchining kasbiy kompetensiyasi

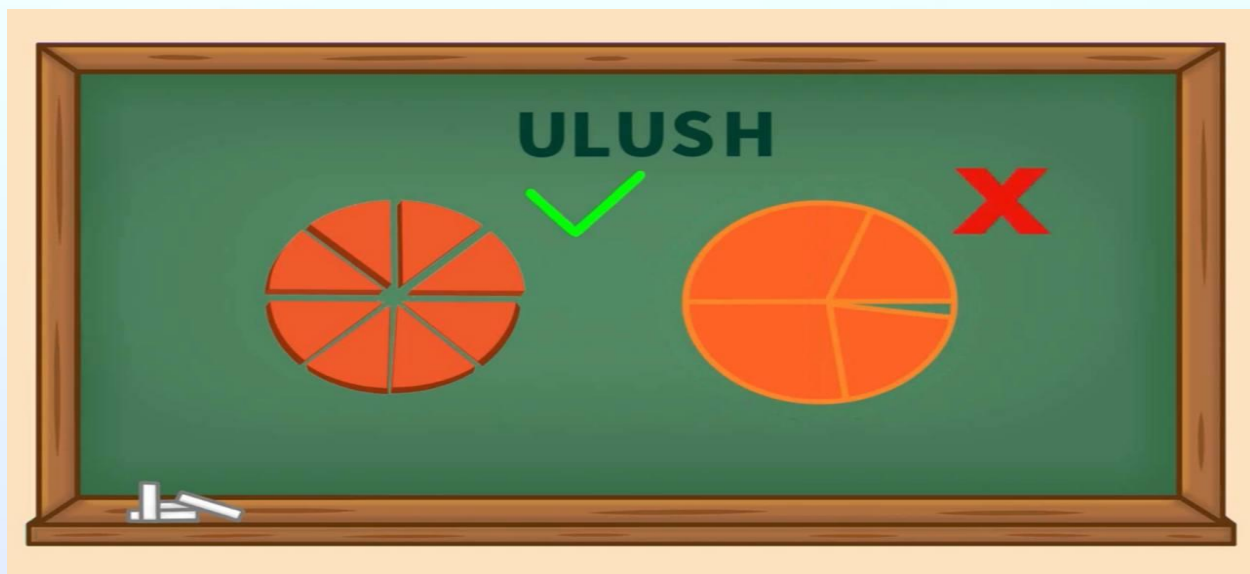
Innovatsion yondashuv va raqamli vositalardan samarali foydalanish oʻqituvchidan yuqori kasbiy kompetensiyani talab qiladi. Oʻqituvchi nafaqat matematik bilimga, balki axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish malakasiga ham ega boʻlishi zarur.

O‘quvchilarni kasrlar bilan tanishtirish dasturiga binoan 3-sinf dan boshlanadi. Kasrlarning hosil bo‘lishi, ularni taqqoslash, noning ulushini topish va berilgan ulushga ko‘ra sonning o‘zini topish bilan tanishadilar. Kasr tushunchasi geometriyada kesma ulushi, miqdorlarning ulushi va boshqa geometrik shakllarning ulushlari bilan bevosita bog‘langan.

Kasr tushunchasini hosil qilish har xil narsalarni teng bo‘laklarga bo‘lish, kesish, sindirish, maydalashdan kelib chiqadi deyiladi. Boshlang‘ich sinf dan oldin, ya’ni maktabacha yoshdayoq kasr tushunchasining boshlang‘ich tushunchalari berilgan. Masalan, olma, tarvuz, bodring, non va boshqalarni bir necha bo‘laklarga bo‘lib ko‘rgan va boshlang‘ich tushunchalar berilgan. SHu maqsadda bolalarni ulushlar bilan, ularning yozilishi bilan tanishtirish, taqqoslashni o‘rgatish, noning ulushlari va ulushi bo‘yicha sonni topishga doir masalalarni yechish kuzda tutiladi. Aytib o‘tilgan barcha masalalar ko‘rasmali qilib ochib beriladi.

Kasrlarni o‘rgatish deyarli ko‘rgazma asosida tushuntiriladi. Bu ko‘rgazmalarga meva, qovun, tarvuz, geometrik shakl, cho‘p, qog‘oz va boshqa atrofda narsalarni olish mumkin. Ko‘rgazmali tushuntirishda, masalan, olmani teng ikkiga bo‘lish, yordamida kasr hosil qilinadi. Shunga mos olmani teng bo‘lmagan 2 bo‘lakka bo‘lib, u yarim olma emasligini, demak, kasrni hosil qilmaslikni tushuntirish kerak. Faqat teng bo‘lakka bo‘lgandagina kasr son yoki butunning ulushi hosil bo‘lishini mustahkam singdirish lozim.

Turli xil geometrik shakllar bilan ishlayotganda bu shakl yordamida ulushlarni hosil qiladilar, hamda uning ba’zi xossalarini keltirib chiqaradilar. Masalan, kvadratni teng 4 bo‘lakka bo‘lishda, uni ikkita yo‘l bilan bo‘lib, burchaklarining o‘zaro tengligiga, hamda tomonlarining ham o‘zaro tengligiga asoslanib, shuningdek kvadrat simmetriyasi haqida tasavvurlarga ega bo‘ladilar.

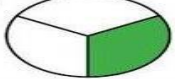
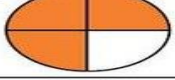
Shuningdek, boshqa o‘quvchilarga doirani, ba’zilariga to‘g‘ri to‘rtburchakni 4 bo‘lakka bo‘lish topshiriladi. Bundan keyingi ish teng bo‘laklarga bo‘lingan ulushlardan bittasini, ikkitasini, uchtasini olib ularni qanday sonlar bilan yozish mumkinligi o‘qitiladi.

	$\frac{2}{5}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{1}{4}$
	$\frac{2}{3}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$
	$\frac{2}{4}$	$\frac{5}{6}$	$\frac{5}{8}$
	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{2}{4}$

“Ulushlar” mavzusida figuralarni teng bo‘laklarga bo‘lish asosida ulushlarni taqqoslash ham tushuntiriladi. Masalan, o‘qituvchi 5 ta bir xil to‘g‘ri to‘rtburchakli qog‘ozdan yo‘lakchali qilib qirqishni taklif qiladi.

Bu yo‘lakchanning birinchisini teng ikkiga, ikkinchisini teng to‘rtga, bo‘lib, ularni ustma-ust qo‘yish asosida har bir teng bo‘laklarni taqqoslaydi. Unda $\frac{1}{2} > \frac{1}{4}$, $\frac{1}{4} > \frac{1}{8}$, $\frac{1}{3} > \frac{1}{6}$ kabi ekanligiga ishonch hosil qiladilar.

Bu mavzuni quyidagi topshiriqlar yordamida takrorlashimiz mumkin:

1. 	☐ $\frac{2}{3}$ ☐ $\frac{2}{4}$ ☐ $\frac{1}{4}$ ☐ $\frac{1}{2}$
2. 	☐ $\frac{1}{2}$ ☐ $\frac{3}{4}$ ☐ $\frac{1}{4}$ ☐ $\frac{1}{3}$
3. 	☐ $\frac{3}{4}$ ☐ $\frac{1}{2}$ ☐ $\frac{2}{3}$ ☐ $\frac{1}{3}$
4. 	☐ $\frac{2}{4}$ ☐ $\frac{3}{4}$ ☐ $\frac{1}{3}$ ☐ $\frac{1}{4}$
5. 	☐ $\frac{2}{3}$ ☐ $\frac{1}{3}$ ☐ $\frac{2}{4}$ ☐ $\frac{3}{4}$

3-sinfda sonning ulushini topishni amaliy masalalardan boshlash kerak. Masalan, uzunligi 12 sm bo‘lgan qog‘oz yo‘lakchani olib uni ikkiga buklash topshiriladi. Yo‘lakchani yarmi necha sm? $12:2=6$ sm. Endi yo‘lakchani yana ikki buklab to‘rt qismga bo‘ladi. Yo‘lakchani qanday qismi hosil bo‘ldi va uning uzunligi qancha? Javob: $12:4=3$ sm. $\frac{1}{4}$ qism. Bu ish chizg‘ich yordamida ham o‘lchab ko‘riladi.

Masala. Kitob 80 bet, o‘quvchi uning $\frac{1}{4}$ qismini o‘qidi. Necha bet kitob o‘qilgan. 80 betning $\frac{1}{4}$ qismi qancha? $80:4=20$ bet.

1. Boshqa masalalarni yechayotganda chizmadan foydalanish yetarli: son kesma orqali tasvirlanadi, u berilgan sondagi teng bo‘laklarga bo‘linadi, ulushi belgilanadi, so‘ngra yechishni og‘zaki yoki yozma bajaradi. Masalan, $\frac{1}{2}$ m da, $\frac{1}{4}$ m da, $\frac{1}{5}$ m da necha sm bor? $\frac{1}{2}$ soatda, $\frac{1}{5}$ soatda, $\frac{1}{6}$ soatda necha minut bor?

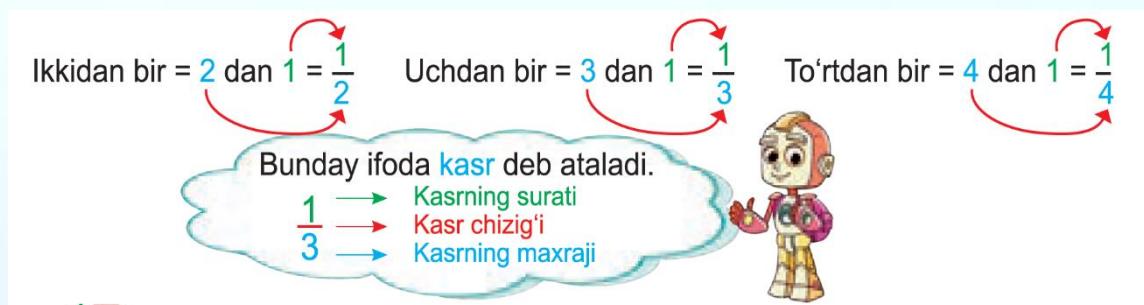
Vaqt o‘lchovlarini o‘rganayotganda nima uchun “bir yarim”, “chorak kam 10” deb aytilishlarini tushuntirishlari kerak. Aksincha, sonning ulushiga qarab sonning o‘zini topishga ham katta e‘tibor beriladi. Masalan, “TU-104” samolyot $\frac{1}{3}$ minutda 5 km uchadi. 1 minutda necha km uchadi? $\frac{1}{3}$ qismi 5 km bo‘lgan son necha? $5 \cdot 3=15$ km

2. Keyinchalik, sonni uning ulushi bo‘yicha topishga doir masalalar bilan sonning ulushini topishga doir masalalar aralashtirib kiritiladi. 3-sinfda ulushni va ulushga qarab sonni topishga doir faqat sodda masalalar, 4-sinfda esa murakkab masalalar yechdiriladi.

3. Kasrlarni o‘rganish metodikasi .

“Ulushlar” mavzusiga asoslangan holda kasrlarning hosil bo‘lishi bilan 4-sinfda tanishtiriladi. Bu yerda ham ko‘rgazma qurol bilim berishning bosh mezoni bo‘ladi. Narsalarni, shakllarni va boshqa atrofda qilarni teng bo‘laklarga bo‘lish va shu bo‘laklardan bittasini, ikkitasini, uchtasini, ... olish masalasi, uni ifodalash, va yozish asosiy vazifa bo‘ladi. Bunda kasr, kasrning surati, maxraji kabi terminlar bilan tanishtiriladi.

Kasrlarni yozishni bajarishda quyidagi qoidaga amal qilish eslatiladi. Chiziq ostiga yozilgan son kasrning maxraji deyiladi, butun narsa nechaga teng bo‘linishini ifodalaydi. Kasrning ustiga yozilgan son kasrning surati deyilib, teng qismlardan qanchasi olinganini ko‘rsatadi.

Sonning kasrini topishga doir masalalarni yechishda 3-sinfda o’rganilgan sonning ulushini topish masalasi asos bo’lib xizmat qiladi.

O’quvchilar bilimini yanada mustahkamlash maqsadida matematik diktanlar olish, darslarda turli xil videoroliklardan foydalanish ham yuqori samara beradi.

Matematik diktant:

- 1) sakkizdan besh, oltidan besh, beshdan bir, to’qqizdan yetti
- 2) yarim, chorak, nim chorak kasrlarni yozing
- 3) sutkaning to’rtidan bir qismini toping.

1. Shakllarga mos kasrlarni yozamiz.

2. Mos kasrlarni yozamiz.

kasrlar	surat	maxraj
	1	2
	2	
		4

kasrlar	surat	maxraj
$\frac{1}{5}$		
$\frac{4}{5}$		

Boshlang’ich sinflarda ulush va kasr tushunchalarini o’qitishda innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni qo’llash o’quvchilarning bilim sifati va darsga qiziqishini oshiradi. Sun’iy intellekt va interaktiv vositalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri va amaliy ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hakimova M.H. Matematika o’qitish metodikasi -(o’quv qo’llanma). Buxoro: “Durdona” 121 bet.
2. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G’. Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasi (OO‘Y uchun darslik). –Toshkent: “Fan va texnologiyai”, 2005-yil. - 312 b.
3. Saidova G.E., Yusufzoda Sh.Y., Yarashov M.J. Matematika o’qitish metodikasidan amaliy mashg’ulotlar. –Buxoro: “Durdona” nashriyoti, 2021.

4. Yusufzoda Sh.Y. 3-sinf matematika darslarida geometriya elementlarini o’rgatishda interfaol metodlardan foydalanish. -Buxoro: GLOBEEDIT, 2022.

5. I.V.Repyova. 1-4-sinf matematika darsligi. 1-4qism. Toshkent: “Novda Edutainment” nashriyoti. 2023.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KICHIK EPIK ASARLARNI TAHLIL QILISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI (PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA)

Yusufzoda Shabnami Yunus p.f.f.d.(PhD), dotsent
UrSPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra mudiri
shabnamyusufzoda@gmail.com

Aknazarova Zulfiya Shavkat qizi – UrDPI UrSPI, 1-bosqich magistranti
aknazarovazulgiya@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni o’rganish va tahlil qilishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi PIRLS xalqaro baholash dasturi topshiriqlari asosida yoritilgan. Tadqiqotda o’quvchilarning matnni tushunish, asosiy g’oyani aniqlash va xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantirishda interfaol metodlar hamda raqamli ta’lim vositalarining ahamiyati ko’rsatib beriladi. PIRLS talablari asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar o’quvchilarning o’qish savodxonligini oshirishga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: boshlang‘ich sinf, kichik epik asar, matn tahlili, innovatsion texnologiya, PIRLS, o’qish savodxonligi, interfaol metod.

Abstract: This thesis focuses on the use of innovative technologies in teaching and analyzing short epic texts in primary school based on PIRLS international assessment tasks. The study highlights the role of interactive methods and digital educational tools in developing pupils’ reading comprehension, identifying main ideas, and drawing conclusions from texts. Lessons organized in accordance with PIRLS requirements contribute to improving pupils’ reading literacy.

Keywords: primary education, short epic texts, text analysis, innovative technologies, PIRLS, reading literacy, interactive methods.

Аннотация: В данной работе рассматривается использование инновационных технологий при изучении и анализе малых эпических произведений в начальных классах на основе заданий международного исследования PIRLS. В статье показана роль интерактивных методов и цифровых образовательных средств в развитии у учащихся навыков понимания текста, выделения основной мысли и формулирования выводов. Занятия, организованные в соответствии с требованиями PIRLS, способствуют повышению читательской грамотности учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, малые эпические произведения, анализ текста, инновационные технологии, PIRLS, читательская грамотность, интерактивные методы.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo’lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo’lgan yoshlarning ijodiy g’oyalari ijodkorligini har

tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Bu borada O‘zbekiston Respublikasida qo‘yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to‘g‘risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assosiyatsiyasidek (IEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo‘lga qo‘yilishini misol sifatida keltirish mumkin.

Qariyb 60 yildan ko‘proq vaqt mobaynida IEA tashkiloti ta’limni qiyosiy o‘rganish sohasida yetakchi tashkilot bo‘lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta’lim tizimida davlat siyosati va amliyatning ta’sirini chuqurroq o‘rganish maqsadida ta’lim sohasiga keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Bu tadqiqotlar ta’lim jarayonlari va natijalarini ko‘rib, ta’lim sifatiga ta’sir yetuvchi o‘zaro bog‘liq omillarni qiyosiy tahlil qiladi. 1958-yildan buyon ushbu tashkilot ta’lim sohasiga oid ko‘plab mavzular bo‘yicha o‘ttizdan ortiq qiyosiy tadqiqotlarini o‘tkazdi. Jumladan, matematika va tabiiy fanlar (TIMSS), o‘qish (PIRLS), fuqarolik va fuqarolik ta’limi (ICCS) kabi yo‘nalishlarda o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari, umuman olganda ta’lim olish jarayonida erishgan yutuqlarini baholab kelmoqda.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Xalqaro PIRLS tadqiqotlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, matnni tushunish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini erta yoshdan shakllantirish zarur. Shu sababli kichik epik asarlarni o‘rganishda innovatsion texnologiyalar va PIRLS topshiriqlari asosida ishlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning tafakkuri, nutqiy kompetensiyasi va o‘qish madaniyatini shakllantirishda eng muhim davr hisoblanadi. Shu bois, kichik epik asarlarni o‘qitish va tahlil qilish jarayoni pedagogik jarayonning markaziy elementi sifatida e’tiborga molikdir. Kichik epik asarlar — qahramonlar, voqealar va ularning mantiqiy bog‘liqligi orqali o‘quvchilarda xotira, tasavvur va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Hozirgi zamon sharoitida an’anaviy metodlar o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini to‘liq qondira olmaydi, shu sababli PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) topshiriqlari asosida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash samarali yechim bo‘lib xizmat qiladi. PIRLS topshiriqlari o‘quvchilarning matnni tushunish, voqealarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, pedagogik jarayonni sistematik va strukturaviy tarzda tashkil etish imkonini beradi.

Innovatsion texnologiyalar o‘quv jarayonini interaktiv, multimodal va individualizatsiyalashgan shaklda tashkil etishga yordam beradi. Masalan, elektron darsliklar, animatsiyalar va interaktiv testlar o‘quvchilarning matn mazmunini vizual va audio vositalar orqali chuqurroq tushunishlariga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt va raqamli platformalar o‘quvchilarning o‘qish tezligi, matnni tushunish darajasi va qiziqishlarini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan topshiriqlarni taqdim etishi mumkin. Shu tarzda, o‘quvchi matnni faqat o‘qibgina qolmay, uni analiz qiladi, voqealar zanjirini aniqlaydi va qahramonlarning xatti-

harakatlarini mantiqan baholaydi. Interaktiv platformalar yordamida o‘quvchilarga kichik epik asarlarni qismlarga bo‘lib o‘qish, har bir qism bo‘yicha savol-javob, muhokama va ijodiy topshiriqlarni bajarish imkoniyati yaratiladi, bu esa o‘quvchilarning tahlil va muloqot kompetensiyalarini yanada mustahkamlaydi.

PIRLS topshiriqlari metodikasi bilan integratsiyalashgan innovatsion yondashuvlar o‘qituvchiga ham yangi pedagogik imkoniyatlar yaratadi. O‘qituvchi matn mazmunini tahlil qilishni o‘quvchilarga o‘rgatadi, ularning fikrlash jarayonini kuzatadi va individual yordam ko‘rsatadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o‘qituvchining metodik kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi, chunki u innovatsion platformalarni dars jarayoniga moslashtirish, o‘quvchilarning individual darajalariga qarab topshiriqlarni optimallashtirish va ijodiy faoliyatni rag‘batlantirish imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa o‘qituvchining professional shaxs sifatida rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

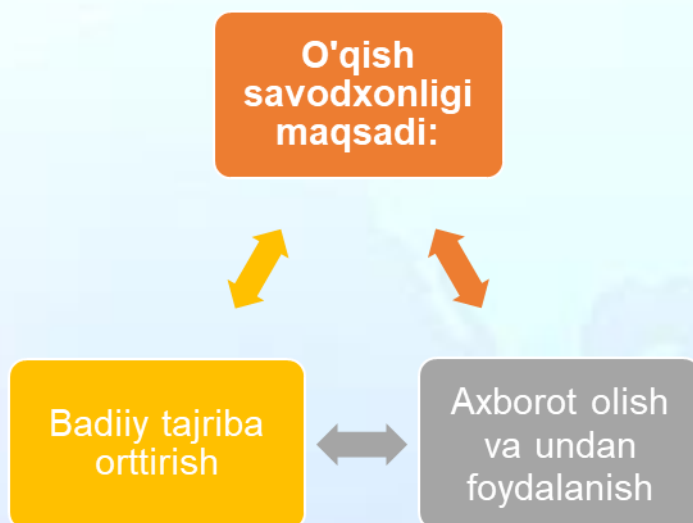
Shuningdek, kichik epik asarlarni tahlil qilishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar matn mazmunini tahlil qilganda, voqealarni vizualizatsiya qiladi, qahramonlarning motivatsiyasi va xatti-harakatlarini baholaydi, o‘z fikrini yozma va og‘zaki ravishda ifoda etadi. Bu jarayon ularni nafaqat o‘qish va tushunish, balki kommunikativ va muloqot kompetensiyalarini shakllantirishga ham yo‘naltiradi. Shu tarzda, PIRLS asosida tashkil etilgan interaktiv va multimodal mashg‘ulotlar boshlang‘ich ta’limda epik asarlarni tahlil qilish jarayonini samarali qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni tahlil qilish jarayonida innovatsion texnologiyalarni PIRLS topshiriqlari asosida qo‘llash metodikasini yoritish.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta’rifiga ko‘ra, o‘qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma’no hosil qila olish qobiliyati hamdir.

O‘qish savodxonligi bu ko‘rinishi konstruktiv va interaktiv jarayon sifatida ko‘plab o‘qish nazariyalarini aks ettiradi. O‘quvchining matn bilan ishlashi o‘quvchi va matn orasidagi muloqot orqali (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o‘quvchi ma’noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon interaktiv deyiladi) o‘quvchi ma’noni yaratadi (shuning uchun ham bu jarayon konstruktiv inglizcha “construct” – yaratmoq deyiladi). O‘quvchi bu jarayonning faaol qatnashuvchisi bo‘lib, ma’no yaratadi, matn ustioda mushohada yuritadi va samarali o‘qish strategiyalarini ongli ravishda tanlab qo‘llaydi. Har bir matn turi odatiy shakl va qoidalarga amal qilgan holda o‘quvchiga matnni sharhlashga yordam beradi. Har qanday matn turli shaklga ega bo‘lishi mumkin. Bular an’anaviy kitoblar, jurnallar, hujjatlar va gazetalar, shuningdek, raqamli ko‘rinishdagi yozma shakllarni ham o‘z ichiga oladi.

PIRLS yosh o‘quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari o‘qishining ikkita keng qamrovli maqsadiga qaratilgan. Bular badiiy tajriba orttirish hamda ma’lumot olish va ulardan foydalanish uchun o‘qishdir.

Bundan tashqari, PIRLS o'qish maqsadlarining har birida to'rtta keng tushunish jarayononi birlashtiradi. Bular: diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish, to'g'ridan-to'g'ri xulosalar chiqarish, g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish, kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish.

PIRLS va ePIRLSda har bir o'qish maqsadlari va tushunish jarayonlarining ulushi butun dunyo bo'ylab o'qish savodxonligining rivoji odamlarning nima sabadan o'qishlari bilan bevosita bog'liq. Umuman olganda, bu sabablar zavqlanish va shaxsiy qiziqish uchun o'qishni yoki ta'lim va jamiyat hayotida munosib ishtirok etishni o'z ichiga oladi. Ko'pgina yosh o'quvchilarning dastlabki mutolaasi aksariyat holarda hikoya (masalan, hikoya to'plamlari yoki

rasmiy kitoblari) yoki o‘quvchilarga atrofdagi dunyo haqida ma’lumot beradigan va savollarga javob beradigan ma’lumotli matnlardan iborat bo‘ladi.

Yosh o‘quvchi uchun oqish savodxonligining har ikki maqsadi ham muhim hisoblanadi. Shuning uchun PIRLS har bir o‘qish turini baholashda matnlarni teng bo‘lishni asosiy maqsad qilib olgan.

Kichik epik asarlar (hikoya, ertak, rivoyat) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlariga mos bo‘lib, ularning fikrlash faoliyatini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. PIRLS topshiriqlari matn mazmunini tushunish, voqealar ketma-ketligini aniqlash, qahramonlarga baho berish kabi faoliyatlarni qamrab oladi. Ushbu jarayonda klaster, aqliy hujum, test topshiriqlari, raqamli taqdimotlar va interfaol platformalardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi hamda dars samaradorligini ta’minlaydi.

PIRLS tadqiqotlarida o‘qish savodxonligi ikki asosiy maqsad asosida baholanadi: badiiy matnni tushunish va axborotli matn bilan ishlash. Boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni tahlil qilishda asosan badiiy matnlar bilan ishlash ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayonda o‘quvchilardan matndan ochiq va yashirin ma’lumotlarni aniqlash, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunish hamda qahramonlarning xatti-harakatlariga baho berish talab etiladi.

Innovatsion texnologiyalar PIRLS topshiriqlarining mazmunini o‘quvchilarga tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazishga yordam beradi. Jumladan, elektron darsliklar, interfaol taqdimotlar, onlayn testlar va multimedia vositalari kichik epik asarlarni tahlil qilishda samarali natija beradi. Raqamli vositalar orqali matn asosida savol-javoblar tashkil etish, rasmlar yordamida voqealarni ketma-ket joylashtirish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Shuningdek, PIRLS talablariga mos topshiriqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, matn mazmuniga mos javobni tanlash, sabab–natija bog‘lanishini aniqlash, qahramonlarga munosabat bildirishga doir topshiriqlar o‘qish savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

PIRLS topshiriqlari asosida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash kichik epik asarlarni tahlil qilish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Natijada o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, mustaqil fikrlash va matn bilan ishlash kompetensiyalari rivojlanadi. Ushbu metodika boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda kichik epik asarlarni tahlil qilishda PIRLS topshiriqlari asosida innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodikasi pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodiy tafakkur va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Bu yondashuv o‘qituvchining metodik va raqamli kompetensiyasini oshirishga, darslarni individualizatsiyalashga va o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida boshlang‘ich ta’limda epik matnlarni tahlil qilish jarayoni nafaqat samarali, balki qiziqarli va ijodiy jarayonga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning “Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonii. PQ-5847-son. 2019-yil. <https://lex.uz>
3. A.A.Ismailov, G.O. Tog‘ayeva, S.Akbarova, D.Asqarova, “Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonligini baholash qo‘llanma, “Sharq” nashriyoti, Toshkent, 2019-yil.
4. Abdullayeva B. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish darslarini tashkil etish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligini rivojlantirish masalalari. Toshkent, 2021.
6. Polat E. S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. Moskva: Akademiya, 2018.
7. Klarin M. V. Innovatsionnye modeli obucheniya v sovremennoy shkole. Moskva: Pedagogika, 2019.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. Toshkent, 2021.

ОБЗОР СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, ОСНОВАННЫХ НА ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ, И ИХ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ

Юсуфзода Шабнами Юнус

**доктора философии по педагогическим наукам (PhD), доцент
УрГПИ, заведующая кафедрой методики начального образования**

shabnamyusufzoda@gmail.com

Абдуллаева Гулрух Комиловна УрГПИ, студентка 1-го курса магистратуры

gulruxabdullaeva2003@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматривается роль инклюзивного образования в современной системе образования, его академическое, социальное и психологическое значение на научной основе. В частности, на основе результатов международного исследования «Содержание исследований по инклюзивному образованию» анализируется влияние инклюзивной среды на развитие учащихся с инвалидностью и без нее. Исследования показывают, что в инклюзивных школах учащиеся достигают высоких результатов в математике и языковых навыках, а также формируются такие социальные ценности, как толерантность, эмпатия и сотрудничество. Также обосновывается важность педагогических подходов, таких как дифференцированное обучение, универсальный дизайн (УДЛ), вспомогательные технологии, обучение, ориентированное на учащегося, и социально-эмоциональное развитие (СЭР) в эффективной организации инклюзивного образования. В статье подчеркивается необходимость создания равных возможностей для всех детей и построения справедливого общества посредством инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, учащиеся с ограниченными возможностями, равные возможности, универсальный дизайн (УДЛ), дифференцированное обучение, вспомогательные технологии, образование, ориентированное на учащегося (ОДУ), социально-

эмоциональное развитие (СЭР), эмпатия, толерантность, сотрудничество, адаптация учебной среды.

Annotation: This article examines the role of inclusive education in the modern education system, its academic, social and psychological significance on a scientific basis. In particular, based on the results of the international study “Content of Research on Inclusive Education”, the impact of an inclusive environment on the development of students with and without disabilities is analyzed. Research shows that inclusive schools result in students achieving high levels of achievement in mathematics and language skills, and also develop social values such as tolerance, empathy, and cooperation. The importance of pedagogical approaches such as differentiated instruction, Universal Design for Learning (UDL), assistive technologies, learner-centered education, and social-emotional learning (SEL) in the effective organization of inclusive education is also substantiated. The article emphasizes the need to create equal opportunities for all children and to build a just society through inclusive education.

Key words: inclusive education, students with disabilities, equal opportunities, universal design (UDL), differentiated instruction, assistive technology, student-centered education (SCED), social-emotional development (SED), empathy, tolerance, collaboration, adaptation of the learning environment.

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning zamonaviy ta’lim tizimidagi o’rni, uning akademik, ijtimoiy va psixologik ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Xususan, “Inklyuziv ta’lim bo’yicha tadqiqotlar mazmuni” nomli xalqaro izlanish natijalari asosida inklyuziv muhitning nogironligi bor va nogironligi bo’lmagan o’quvchilar rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotlar inklyuziv maktablarda o’quvchilarning matematika va til ko’nikmalari yuqori natijalarga erishishini, bag’rikenglik, empatiya va hamkorlik kabi ijtimoiy qadriyatlar shakllanishini ko’rsatadi. Shuningdek, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda differensial ta’lim, universal dizayn (UDL), yordamchi texnologiyalar, o’quvchiga yo’naltirilgan ta’lim hamda ijtimoiy-emotsional rivojlantirish (IER/SEL) kabi pedagogik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan. Maqola inklyuziv ta’lim orqali barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratish va adolatli jamiyat barpo etish zarurligini ta’kidlaydi.

Kalit so’zlar: inklyuziv ta’lim, nogironligi bor o’quvchilar, teng imkoniyat, universal dizayn (UDL), differensial ta’lim, yordamchi texnologiyalar, o’quvchiga yo’naltirilgan ta’lim (OYT), ijtimoiy-emotsional rivojlantirish (IER/SEL), empatiya, bag’rikenglik, hamkorlik, ta’lim muhitini moslashtirish.

Kirish

В настоящее время обеспечение соблюдения прав человека в системе образования, создание равных возможностей для всех детей и формирование справедливой среды в обществе являются одними из важнейших задач. В этом контексте концепция инклюзивного образования стала актуальной проблемой во всем мире. Инклюзивное образование гарантирует право детей с ограниченными возможностями и учащихся с различными образовательными потребностями получать образование вместе со сверстниками в общей образовательной среде. Международные исследования в области инклюзивного образования показывают, что этот подход эффективен не только для детей с ограниченными возможностями, но и для всех учащихся.

В последние годы концепция инклюзивного образования стала одним из приоритетов образовательной политики во всем мире. Главная цель инклюзивного образования — эффективная интеграция всех учащихся с различными физическими, интеллектуальными, сенсорными или социальными потребностями в общую

образовательную среду. В этом процессе цифровые технологии широко рассматриваются в современных исследованиях как важный педагогический ресурс.

Современные научные исследования рассматривают цифровые технологии как средство обеспечения индивидуализированного и дифференцированного образования в инклюзивной среде. Например, адаптивные обучающие платформы, образовательные системы на основе искусственного интеллекта, виртуальная и дополненная реальность (VR/AR), а также вспомогательные технологии (преобразование текста в речь, речи в текст, программы чтения с экрана) облегчают доступ к образованию для учащихся с особыми потребностями. Исследования подчеркивают, что эти инструменты повышают когнитивную активность учащихся, развивают навыки самостоятельного обучения и способствуют их социальной адаптации.

С педагогической точки зрения, цифровые технологии усиливают личностно-ориентированный подход в инклюзивном классе. Учитель получает возможность выбирать методы, соответствующие способностям, интересам и потребностям каждого ученика. Это повышает гибкость и эффективность образовательного процесса. В то же время современные исследования переосмысливают роль учителя: теперь он не только источник знаний, но и фасилитатор, наставник и педагогический дизайнер в цифровой среде.

Педагогическое значение цифровых технологий заключается также в том, что они развивают профессиональные компетенции учителей. В частности, формируются цифровая грамотность, инклюзивная компетентность, методическая гибкость и навыки рефлексивного анализа. Исследования показывают, что осознанное и систематическое использование цифровых инструментов повышает инновационную активность учителей и улучшает качество образования.

В глобальном исследовании под названием «Международное исследование инклюзивного образования» (ERIC: ED596134) приняли участие 280 ученых и исследователей из 25 стран. В исследовании изучались социальные, академические и психологические преимущества инклюзивного образования. Исследование показывает, что инклюзивные школы создают благоприятную среду не только для учащихся с ограниченными возможностями, но и для их здоровых сверстников.

По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), около 15% населения мира имеют ту или иную форму инвалидности. Это означает, что инклюзивное образование следует рассматривать не только как педагогическую, но и как социальную необходимость. Поэтому каждое общество должно строить свою систему образования таким образом, чтобы каждый ребенок, независимо от его способностей, имел право на образование.

Согласно исследованию, 59% учащихся без инвалидности, обучающихся в инклюзивных условиях, показали более высокие результаты по математике, чем их сверстники в обычных школах.

Учащиеся с ограниченными возможностями, обучающиеся в инклюзивной среде, неизменно превосходят своих сверстников в обычных школах, развивают лучшие языковые и математические навыки, глубже понимают содержание читаемого текста и эффективнее решают математические задачи. Это доказывает, что инклюзивное

образование, при правильной методической организации, дает высокие результаты. Кроме того, учащиеся с ограниченными возможностями в инклюзивных классах лучше развивают языковые навыки, успешно решают математические задачи, глубже понимают содержание читаемого текста и имеют устойчивое академическое преимущество. Это показывает, что инклюзивное образование связано с качественным преподаванием и адаптированными методическими подходами.

Обучение в инклюзивной среде развивает у детей важные человеческие качества, такие как терпимость, эмпатия, сострадание, самооценка и чувство принадлежности к обществу.

Совместное обучение с детьми с ограниченными возможностями снижает страх изоляции у здоровых учеников и укрепляет человеческие ценности. Это ключевой фактор в построении инклюзивного общества в будущем. Обучение в одной школе с детьми с ограниченными возможностями снижает страх быть непохожим на других у учащихся без инвалидности, повышает толерантность, развивает эмпатию, самооценку и чувство принадлежности. Инклюзивность способствует социальному и эмоциональному развитию. Это приносит пользу как учащимся с ограниченными возможностями, так и учащимся без инвалидности. Создавая разнообразную учебную среду, мы раскрываем потенциал всех учащихся и строим более справедливое и равноправное общество.

Обсуждения и результаты. Существует несколько педагогических подходов к работе с детьми с ограниченными возможностями. Следующие педагогические подходы важны для успешной организации инклюзивного образования. Вот несколько таких подходов:

Дифференцированное образование. Адаптация методов обучения и оценки с учетом способностей и потребностей учащихся.

Дифференцированное обучение — это подход, позволяющий адаптировать учебный процесс к индивидуальным потребностям, способностям, темпам и стилям обучения учащихся. В инклюзивной среде у каждого ребенка есть разные возможности, поэтому дифференцированное обучение позволяет учителю вовлекать всех учеников в процесс обучения.

В инклюзивных классах дети с ограниченными возможностями, учащиеся с трудностями в обучении, одаренные и быстро обучающиеся дети, а также учащиеся с языковыми или культурными различиями учатся вместе. В таких условиях использование одной и той же методики обучения не дает одинаковых результатов для всех учащихся. Дифференцированное образование создает равные возможности, раскрывает потенциал учащихся и поддерживает индивидуальное развитие.

Универсальный дизайн образования (УДО). Создание комфортной и гибкой учебной среды для всех детей. Универсальный дизайн обучения (УДО) — это подход к проектированию учебного процесса заранее, обеспечивающий всем учащимся, независимо от их физических способностей, уровня интеллекта или образовательных потребностей, равное и эффективное обучение.

Основная идея универсального дизайна обучения (УДО) заключается в следующем:

- система образования должна адаптироваться к учащемуся, а не учащийся к системе;

- это одна из важнейших методологических основ инклюзивного образования.

В инклюзивных классах дети с различными потребностями, такими как дети с ограниченными возможностями, учащиеся с дислексией или синдромом дефицита внимания, одаренные дети, а также учащиеся с языковыми и культурными особенностями, учатся вместе. Поэтому одни и те же методы и материалы не будут одинаково удобны для всех учащихся. Подход универсального дизайна обучения (УДО) снижает барьеры на пути к обучению, вовлекает всех учащихся в активное участие и делает обучение гибким.

В инклюзивных классах дети с различными потребностями, такими как дети с ограниченными возможностями, учащиеся с дислексией или синдромом дефицита внимания, одаренные дети, а также учащиеся с языковыми и культурными особенностями, учатся вместе. Поэтому одни и те же методы и материалы не будут одинаково удобны для всех учащихся. Подход универсального дизайна обучения (УДО) снижает барьеры на пути к обучению, вовлекает всех учащихся в активное участие и делает обучение гибким.

В инклюзивных классах у учащихся могут быть самые разные потребности, например, нарушения зрения или слуха, ограничения подвижности, дислексия или синдром дефицита внимания, а также речевые трудности. Вспомогательные технологии помогают этим учащимся понимать материал, работать самостоятельно, участвовать в классных мероприятиях и улучшать успеваемость.

Позитивная поддержка поведения. Предотвращение проблемного поведения и развитие позитивных взаимоотношений.

Позитивная поддержка поведения — это педагогический подход, направленный на развитие позитивного поведения у учащихся, предотвращение проблемного поведения и создание здоровой социальной среды в классе. Этот подход особенно важен в инклюзивном образовании, поскольку проблемы с поведением чаще возникают при работе с учащимися с различными потребностями.

Основная идея позитивной поддержки поведения заключается не в наказании за проблемное поведение, а в выявлении его причины и развитии позитивного альтернативного поведения.

Позитивная поддержка поведения создает безопасную среду для всех учеников, укрепляет порядок и сотрудничество в классе, а также способствует социально-эмоциональному развитию учащихся.

Совместное обучение. Обучение на основе взаимодействия между сверстниками, укрепление командной работы.

Совместное обучение — это подход, при котором два или более учителя преподают вместе в одном классе. В условиях инклюзивного образования он эффективно поддерживает обучение, социально-эмоциональное развитие учащихся с ограниченными возможностями и без них. Совместное обучение не только улучшает успеваемость учащихся, но и помогает им общаться друг с другом, развивать социальные навыки и эмпатию.

В инклюзивных классах учащиеся с разными потребностями учатся вместе. В таких условиях один учитель не может удовлетворить потребности всех учеников.

Кооперативное обучение вовлекает всех учеников в классную деятельность, позволяет применять индивидуальный подход, способствует социальной интеграции и снижает нагрузку на учителя.

Инклюзивное образование не следует путать с существованием специальных раздельных школ, разделяющих детей по способностям и включающих их в общее образование без необходимой поддержки.

Инклюзивное образование — это не просто обучение в одном классе, а полноценная адаптированная система поддержки. Обучение, ориентированное на учащегося (LCL), является основной методологической основой инклюзивного образования. Оно обеспечивает индивидуальный подход, превращает учащегося в активного участника, повышает мотивацию и позволяет проводить гибкую оценку.

Социально-эмоциональное развитие (СЭР) является неотъемлемой частью инклюзивного образования, которое развивает у детей такие навыки, как эмоциональный интеллект, позитивные отношения, эмпатия, управление стрессом и инклюзивное мышление. Это способствует созданию безопасной и благоприятной среды в классе.

Заключение. Инклюзивное образование — одна из важнейших областей современного образования, создающая равные возможности для всех детей. Научные исследования доказывают, что инклюзивная среда улучшает успеваемость, укрепляет социальное сотрудничество и формирует толерантность в обществе. Таким образом, развивая инклюзивное образование, мы вносим свой вклад в построение справедливого, гуманного и устойчивого общества.

Литературы

1. Almumen H. A. Universal Design for Learning (UDL) Across Cultures. SAGE Journals, 2020.
2. Assistive Technology in Inclusive Classrooms. ResearchGate publication, 2025.
3. Damiani M. L. Co-Teaching in Teacher Preparation. Journal of Special Education Preparation, 2024.
4. Lindner K. T. Differentiation and Individualisation in Inclusive Education. International Journal of Inclusive Education, 2020.
5. Pardaboyeva G. I., & Narbadalova, M. T. Inklyuziv ta’limda innovatsion yondashuvlar va yangi tendensiyalar. Научный информационный бюллетень, 2025.
6. Priyadharsini V., & Sahaya Mary, R. Universal Design for Learning (UDL) in Inclusive Education: Accelerating Learning for All. Shanlax International Journal of Arts, Science and Humanities, vol. 11, no. 4, 2024.
7. Promoting Inclusive Education and Special Needs Support through Psychological and Educational Frameworks. IRE Journals, 2024.
8. Sharma B. U. The Role of Co-Teaching in Enhancing Instructional Strategies in Inclusive Classrooms. International Journal of Research and Scientific Innovation (IJRSI), 2025.
9. Raxmatullayeva A, & Eshmamatova, S. 2020-2025-Yillarda Inklyuziv Ta’limni Rivojlantirish Konsepsiyasi va “Yo‘l Xaritasi”. Tadqiqotlar, 2025.
10. Supporting Inclusive Schools. Gov.mb.ca Resource Guide (Differentiated Instruction & UDL), 2025.

11. Tomlinson C. A. How to Differentiate Instruction in a Mixed Ability Classroom. Corwin Press (seminal asosi bo‘lgan asar) – Differensial ta’lim bo‘yicha klassik manba.

12. Cartledge G., Gardner R., & Ford D. Diverse Learners with Exceptionalities: Culturally Responsive Teaching in the Inclusive Classroom. – Inklyuziv xulq-atvor va ijtimoiy ko‘nikmalar bo‘yicha chuqur nazariy asoslar.

XORAZM VOHASI ZIYORATGOH NOMLARI YOSHLARDA ODOB-AHLOQ QOIDALARINI SHAKLLANISHIDAGI O‘RNI

Rajabova Nilufar Egamberganovna

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti

“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasida katta o‘qituvchi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Kuranbayeva Moxigul Umurbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi

Yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: O‘zbekistonning boshqa viloyatlari singari Xorazm viloyati ham o‘zining nafaqat bir necha ming yillik qadimiy tarixi, balki mintaqada butun musulmon dunyosiga mashhur Yusuf Hamadoni, Shayx Muxtor Valiy, Pahlavon Maxmud, Sulton Uvays bobo, Jilovdor bobo, Oxun bobo kabi tarixiy shaxslar nomi bilan bog‘liq muqaddas qadamjolar va ziyoratgohlar yurti sifatida ma’lum va mashhurdir. Butun imon va e’tiqod, vatanparvarlik va insonparvarlik, poklik va xalollik, ilm va ma’rifat, adolat va diyonat yo‘lida jon fido etgan zotlarning mo‘tabar xoklari, makon topgan zamingina muqaddasdir. Ushbu maqolada Xorazm vohasi ziyoratgoh nomlarining yoshlarda odob-ahloq qoidalarini shakllanishidagi o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ahloq, ziyoratgoh, urf-odatlar, insof, adolat, e’tiqod, poklik, qoida, pir, vatanparvarlik.

Аннотация: Хорезмская область, как и другие регионы Узбекистана, имеет не только свою древнюю историю, насчитывающую несколько тысяч лет, но и имена таких исторических личностей, как Юсуф Хамадони, Шейх Мухтар Вали, Пахлавон Махмуд, Султан Увайс-баба, Джиловдор-баба, Охун-баба. которые известны во всем мусульманском мире. Он известен и знаменит как земля связанных святых мест и святынь. Только земля священна для тех, кто пожертвовал своей жизнью ради веры и убеждений, патриотизма и гуманизма, чистоты и честности, знаний и просвещения, справедливости и религии. В данной статье раскрывается роль названий святынь Хорезмского оазиса в формировании этикета.

Ключевые слова: мораль, святыня, традиции, честность, справедливость, вера, чистота, правило, пир, патриотизм.

Abstract: The Khorezm region, like other regions of Uzbekistan, has not only its ancient history, dating back several thousand years, but also the names of such historical figures as Yusuf Hamadoni, Sheikh Mukhtar Vali, Pakhlavon Mahmud, Sultan Uvais-baba, Jilovdor-baba, Okhun- woman. which are known throughout the Muslim world. It is known and celebrated as the land of associated holy places and shrines. Only the earth is sacred for those who sacrificed their lives for the sake of faith and beliefs, patriotism and humanism, purity and

honesty, knowledge and enlightenment, justice and religion. This article reveals the role of the names of the shrines of the Khorezm oasis in the formation of etiquette.

Key words: morality, shrine, traditions, honesty, justice, faith, purity, rule, feast, patriotism.

Azal-azaldan xalqimiz Alloh taolo va uning rasulidan tashqari yana aziz avliyolar, donishmand allomalarga e’tiqod va ehtirom bilan yashab kelgan. Ularning hoki poylarini ziyorat etib, ruhiy-ma’naviy madad olganlar. Xalqimiz aziz avliyo va anbiyolarning tabarruk ruhlarini yodlab, ularga duoyu fotiha bag’ishlash orqali o’z qalblarini, vijdonlarini tozalash, hayot tarzlarini to’g’rilik va ezgulik sari muvofiqlashtirishni ham o’ylaydilar. Chunki azaldan valiy insonlarning hayoti, ibratli so’zlari va ezgu amallari bizga ibrat, saboq hamdir.

Bugungi kunda diniy e’tiqodlarga keng yo’l ochilgan, din bizning yangi madaniyatimizning ajralmas qismiga aylanib borayotgan bir paytda, bizga diniy e’tiqod bilan sug’orilgan, Allohni tanishga asoslangan pokiza ahloq zarur. Xalqimizning butun tarixi mobaynida sayqallanib ishlangan, asrlardan asrga boyitilib va takomillashib borilgan ahloq bugungi va porloq kelajagimizdagi ahloqiy qoidalarimizga asos bo’la oladi.

O’zbek milliy ma’naviy qadriyatlarining tayanch ustunlaridan biri bo’lgan muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar o’zbek mentalitetining tarixiy ildizlarini ochib berishda muhim o’rin tutadi [2]. O’zbek mentaliteti va ziyoratgohlar aslida bir necha ming yillik tarixiy davr mobaynida jamoa-xalq-millat sifatida shakllangan o’zbek millatining milliy ma’naviy qadriyatlaridagi ikki ajralmas, tashkil etuvchi qismlardir. Muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar turli hil omillarning mujassam ta’siri natijasida ming yillar davomida shakllandi va madaniy hayotning milliy ma’naviy qadriyatlari sirasida sanalmish muqaddas qadamjo va ziyoratgohlarning milliy mentalitetga ta’sir kuchi vaqt o’tgan sari milliy e’tiqodning in’ikosi, ustuni sifatida doimiy ravishda oshib bormoqda [4].

Rasululloh sollallohu alayg’i vasallam o’z hadislaridan birida “Uch amal: yetimlarni boshini silash, xasta. va bemorlarni borib ko’rish, o’tganlarning qabrlarini ziyorat qilish qalbni yumshatadi”, deb ta’lim beradi. Ziyoratgohlarga borish, ziyorat qilish hususida ham payg’ambarimiz tomonidan keltirilgan hadislarini yuqorida keltirib o’tdik. Ziyoratgohlar ya’ni mozorlar real manfaatlarni asos qilgan ommaviy e’tiqodni ifoda etuvchi muqaddas joylar sifatida, uzoq tarixiy jarayonlarda ma’naviy ozuqa beruvchi omillar bo’lib aholining maishiy turmushida o’ziga xos vazifalarni o’tab kelgan. Xalqimizda bir hikmatli so’z bor: “Qaysi bir mamlakatga borsang, avvalo, uni bozori bilan mozorini ko’r” degan. “Mozorni ko’rmoqdan murod shu xalqning ajdodlari kimligini bilish, o’tgan donishmand va fozillariga, tarixiy xotiraga munosabatini kuzatish bo’lib, o’zligini anglagan, muqaddas bilgan xalqda ular azizlashadi. Shuning bilan birga mozorlar yiroq-yaqindan ziyorat qilish uchun kelgan oz sonlik jamoat bilan keng doirdagi jamoat ahlini uchrashish, madaniyat almashtirish nuqtasi sifatida va yoshlarni ruhiy tarbiyalashda juda muhim rol o’ynab kelgan.

Ziyoratgohlarni ziyorat qilishning ham o’ziga xos axloq-odob qoidalari mavjud bo’lib, uni amalga oshirmoqchi bo’lgan shaxs albatta bu normalarga amal qilishi shart. Mozorni ziyorat qilish vaqtida undan orqasini o’girib chiqmaslik, mozor ichiga kirayotganda o’ng oyoq bilan salom berib kirish va o’tganlar haqqiga bag’ishlab duoyu fotiha tortish, ziyoratdan so’ng orqasiga o’girilmasdan chiqish singari axloqliy odatlar tufayli aholini qadimdan muqaddas joylarni ziyorat qilishda ma’lum bir axloq me’yorlari mavjud bo’lgan [9]. Ajdodlarimizdan

qolgan va bizgacha yetib kelgan xikmatlarda qabrlarni oyoqosti qilmaslik, qo’l bilan silamaslik, qo’l uzatib ko’rsatmaslik, o’pmaslik, mozoni quchmaslik zarurligi yoritilgan. Chunki islom dinida Hajarul asvaddan ya’ni qora toshdan boshqa narsani o’pish joiz emas [10]. Bu bilan bog’liq qarashlar o’z navbatida ziyoratgohlar to’g’risidagi axloq kodekslarini ishlab chiqishiga zamin yaratdi. Zero muqaddas joylarni ziyorat qilish odamlarni harom-harish yo’llardan uzoq yurishga insofli-diyonatli bo’lishga, o’zidan faqat yaxshilik qoldirish singari hayrli ishlarga undab kelgan. Ularda tarbiya – odob - axloq, o’zaro do’stona munosabatlar, qarindosh-urug’chilik, ota-ona va farzandlarining xaq-huquqlari, mehr oqibat, hallollik, adolat singari insoniy qadriyatlarni ulug’lashga undab kelgan.

Aholi o’rtasida qadimgi davrdan to hozirgi kungacha axloq me’yorlarga amal qilmagan kishilarni mozorning o’zi jazolashi haqida qarashlar mavjud. Muqaddas mozorlarga qarab tuflash yoki yomon so’z aytish, ayniqsa, u yerlarda yozilmoqlik katta gunoh deb qaralgan. Kimki, bu ta’qiqlarga amal qilmasa, tez orada ziyon topishiga ishonganlar [1]. Halq orasida bularga misollar juda ko’p uchraydi.

Ziyoratgohlarga kelayotgan har bir ziyoratchi dastlab o’zining ustki kiyim boshiga e’tibor bergan. Avvalo bu bosh kiyimlari bilan bog’liq bo’lgan. Bosh kiyimsiz ziyoratgohga borilmagan. Bu o’rinda ayollar uchun ro’mol, erkaklar uchun asosan do’ppi bosh kiyimi bo’lib xizmat qilgan. Bosh kiyimsiz borish muqaddas mozorga nisbatan hurmatsizlik belgisi hisoblangan. Muqaddas joylar ziyorat uchun borishga xos bo’lmagan kiyimlar asosan shariatga mos kelmaydigan kiyimlar nuqtayi nazaridan kelib chiqqan bo’lib, ular avratni berkitmaydigan kiyimlardir va bu kiyimlarni kiyib ziyoratga borish muqaddas joyga nisbatan hurmatsizlik belgisi sifatida qaralgan [9, B-9-10]. Shulardan kelib chiqib ziyoratgohlarga boruvchi ayollar kuylak va lozim kiyishi, boshida ro’moli bo’lishi joiz hisoblangan.

Shuningdek, qadamjo va ziyoratgohlarda xalq ruhiyati ifodalangan bo’lib, ularda asrlardan asrlarga o’tib kelayotgan afsona va rivoyatlar, turli hikmatli hikoyatlar xalq og’zaki badiiy ijodining namunasi sifatida ma’naviy merosimizning uzviy qismini tashkil etadi.

Xorazm vohasi qadim zamonlardan buyon o’zining muqaddas maskanlari, avliyo - anbiyolari, qadamjolari bilan mashhur bo’lib kelgan. Binobarin, Xorazmdagi mavjud me’moriy obidalar ichida ziyoratgohlar bilan bog’liq yodgorliklar, jumladan, Said Allovuddin, Pahlavon Mahmud, Uch avliyo bobo, Avliyo Abdol bobo va Xaris bobo (Xiva), Shayx Muxtor Valiy (Yangiariq), Usmon Said (Gurlan), Jon Xo’roz bobo, Shahobuddin Xo’ja bobo (Urganchda) kabi ziyoratgohlari alohida o’rin tutadi [8]. Chunonchi, vohaning qadimiy shaharlari Xiva, Hazorasp, Honqa va Yangiariq tumanlaridagi mavjud XVIII asr oxiri – XX asr boshlariga mansub masjid va madrasalarning asosiy qismi ham aynan muqaddas mozorlar asosida bunyod etilgan. Shu sababdan muqaddas ziyoratgohlarni o’rganish bir vaqtning o’zida me’moriy obidalar tarixini tadqiq etishda yaqindan yordam beradi. Shu bilan birga xalqimizning ko’p asrlik e’tiqodiy qarashlari, urf-odatlar va an’analar hamda moddiy madaniyatining nodir namunalarini o’zida saqlab kelayotgan ziyoratgohlar me’morchilikning asriy va an’anaviy jihatlarini o’zida mujassamlashtirgani bilan ham keyingi davr me’morchiligi uchun mustahkam poydevor bo’lib xizmat qiladi. Binobarin, qadamjo va ziyoratgohlar azaliy qadriyatlarimizning asl na’munalarini va an’anaviy milliy urf-odatlarimizni ham o’zida mujassamlashtirgan. Qadamjo va ziyoratgohlarning har biri ma’lum bir tuman, qishloq va mahallalarda yashovchi mahalliy aholi turmushida hamda ularning diniy qarashlarini ifodalovchi maskan sifatida o’rin tutadi. Xorazm

vohasi xalqlarida qadimgi davrlardan boshlab insonlar hayotidagi eng muhim voqealarning aksariyati muqaddas joylarni ziyorat qilishning samarasi sifatida e’tirof etib kelingan va maishiy hayotdagi shaxsiy muammolar bilan bog‘liq e’tiqod shakllari asrlar davomida shakllanib, mental qiyofa kontekstidagi boshqa muhim jihatlarga, jumladan, ona yurt, ota-bobobalar ruhi pokiga e’zoz va hurmat odobini shakllanishiga ta’sir ko’rsatgan.

Yoshlarni vatanparvalik, mardlik ruhida tarbiyalashda qadamjo va ziyoratgohlarning roli juda katta bo‘lgan. Vatanni dushmanlardan himoya qilish uchun jonini bergan yoshlarda vatanga sadoqat va mardlik tuyg‘ularini yorqin timsoli bo‘lgan Shayx Najmiddin Kubroning maqbarasi Turkmaniston respublikasidagi Ko’hna Urganch shahrida joylashgan. Bu zotning muborak nomi asrlar osha buyuk ibrat namunasi bo‘lib qoladi. Bunga Shayxning “Ona Vatan yo‘lida, Vatanni himoya qilayotib shahodat jomini no‘sh aylash – Alloh visoliga yetishmoq bilan barobardir” degan purma’no so‘zlari yaqqol misol bo‘la oladi [6].

Mamlakatga dushman hujumlari sodir bo‘lgan mahalda aholini vatan himoyasiga chorlash maqsadida muqaddas mozorlarning aholi orasidagi mavqeidan foydalanilgan. Jumladan Yusuf Hamadoniy (Shovot tumani), Pahlavon Mahmud (Xiva tumani), Sulton Uvays (Ellikqa’la) ziyoratgohlari shular jumlasidandir.

Yoshlardagi sahovat mehr tuyg‘usini uyg‘otishda qadamjo va ziyoratgohlarning roli juda muhimdir. Chunonchi, ziyoratchilar avliyolar mozorlarini ziyorat qilar ekanlar avliyolardagi sahovat, mehr - muruvavat singari ezgu tuyg‘ularni o‘zlarida ham mujassam bo‘lishiga intilganlar. Masalan, Xiva xonlari jangu-jadallardan oldin muqaddas joylarni ziyorat qilganlar, ulardan madad so‘raganlar va hayru-ehson qilganlar. Jumladan, xonlardan Muhammad Rahimxon I va Sayyid Muhammadxonlar turkman qabilalari bilan bo‘lgan kelishmovchiliklarni xal qilish jarayonida Ismomut ota ziyoratgohini ziyorat qilganliklari asarlarda keltirib o‘tilgan.

Qo‘ng‘irotlar sulolasidan bo‘lgan Xiva xonlari ma’rifatparvar shoir Pahlavon Mahmudga nisbatan hurmat va ehtiromini bajo keltirib, uni o‘zlarining piri, madadkori, deb e’tiqod qilganlar. Pahlavon Mahmud maqbarasi XIX asr davomida va XX asr boshida Xiva xonlari Qo‘ng‘irot sulolasining go‘rxonasi deb ham e’zozlangan [5]. Maqbara atrofida Xiva xonlaridan Abulg‘ozixon, Anushaxon, Shoxniyozxon, Muxammad Raximxon I va boshqalar ham o‘z vasiyatlariga ko‘ra dafn qilinganlar.

Chor Rossiyasining istilochilik yurishlari vaqtida, bolsheviklarning davlat tepasiga kelgan vaqtda mahalliy ruhoniylar va eshonlar Taxtada joylashgan Ismamut ota ziyoratgohi istiqloлчаilik harakati namoyondalari yashiringan joy bo‘lgan va ular halqni bolsheviklarga qarshi “muqaddas urushga” chorlagani to‘g‘risida ma’lumotlar mavjud. Xatto istiqloлчаilik harakatining namoyondalaridan biri bo‘lgan Junaidxon bu ziyoratgohni o‘z rezidensiyasiga aylantirgan to‘g‘risida ma’lumotlar keltirilgan.

Qadamjo va ziyoratgohlar yoshlardagi sadoqat, vafodorlik va poklik tuyg‘ularni shakllanishida ham ijobiy rol o‘ynaydi. Masalan, Xiva tumanidagi Bibi Xojar, Bibi Mushkulukushod, Bibi Robiya, Xonqa tumanidagi Gullibibi, Qo‘shko‘pir tumanidagi Qiz bibi momo singari mozorlarni ziyorat qilishda avliyo ayollarning o‘z eriga sodiqligi va sevgan yoriga vafodorlik, poklik xislatlarini eshitib, ulardan o‘rnak olishga intilganlar.

Yoshlarda mehnatsevarlik hislatlarini kuchaytirishda qadamjo va ziyoratgohlardagi avliyolar kultining roli muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Xivadagi Pahlavon Mahmud ziyoratgohi ta’kidlab o‘tish mumkin. Chunki Pahlavon Mahmud nafaqat polvon, buyuk faylasuf,

shoir, balki hunarmand po‘stindo‘z usta bo‘lganini bilamiz. Ulug‘ zotlarning avliyolik darajasiga yetishida tinimsiz mehnat yotganligi bois aholi o‘rtasida mehnatga bo‘lgan munosabat avliyolar hayotiga taqlidiy ravishda kechgan. Bu qarashlar Bahouddin Naqshbandning “Dilba ba yoru, dast ba kor” shioriga hamohang holida olib borilgan.

Muqaddas mozorlar bilan bog‘liq xalq qarashlarida avvalo poklik bosh mezon bo‘lib, birovlar haqiga ko‘z olaytirmaslik, fohishabozlik, ichkilikbozlik kabi qabih ishlar qattiq qoralangan. Qadamjo va ziyoratgohlar halqning e’tiqodini, qadriyatini asrashni o‘tganlar ruhini unutmaslikni ta’minlovchi muhim vosita hamdir. Shuningdek ulug‘lar xoki sanaladigan muqaddas maqbaralar qarshisida nafaqat sig‘inish, balki qasamyod qilish o‘z vaqtida odatga aylangan. Misol sifatida “1910 (1228) yilning 17 (shabbon oyining 26 kuni) avgustida Pahlavon Mahmud maqbarasida Xiva xoni Said Isfandiyorxon qasam ichib, yig‘ilganlarga shunday degan: “Polvon Ota ruhi bilan ont ichib, qasamyod qilamanki, agar shariatga shik keltiruvchi biron-bir noma’qbul xarakatlarimni sizlar payqab yetkazmasangizlar, barcha qilgan gunohlarim sizlarning zimmangizga tushgay” [3].

Insonlarni yaxshilikka yetaklashda Juma kuni muhim rol o‘ynab hafta kunlari orasida ajralib turadigan, “kunlarning sayyidi” deb nom olgan kun hisoblanadi. Bu kunda musulmonlar chiroyli kiyimlarni kiyib, xushbo‘y atirlarni sepib masjidga boradilar va juma namozini o‘qiydilar. Shuningdek, yaqinlarining hollaridan xabar oladilar, kasallarni ziyorat qiladilar va shu kabi savob ishlarni ko‘proq bajarishga harakat qiladilar[7, B-221].

Qadamjo va ziyoratgohlardagi avliyolar kultiga e’tiqod qilish odamlarni xarom-xarish yo‘llardan uzoq yurishga insofli-diyonatli bo‘lishga, o‘zidan faqat yaxshilik qoldirish singari hayirli ishlarga undab kelgan. Ularda tarbiya – odab axloq, o‘zaro do‘stona munosabatlar, qarindosh, ota-ona va farzandlarining xaq-huquqlari, mehr-oqibat, hallollik, adolat singari insoniy, milliy qadriyatlarni ulug‘lashga undab kelgan [2, B-43-47]. Keltirilgan ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, aholi uchun qadamjo va ziyoratgohlar asrlar mobaniyda mental tafakkurni shakllantirishda asosiy vosita sifatida o‘ziga xos ma’naviy tarbiya maskani bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa yoshlar tafakkurida tabiatga, vatanga bo‘lgan mehr muhabbatni o‘stirishda, oliy tuyg‘ularni shakllantirishda muhim omil bo‘lib, ma’naviy qadriyat sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Shular bilan bir qatorda bugungi kunda esa qadamjo va ziyoratgohlarni tavof qilish xalqimiz uchun o‘tganlar ruhini shod etish, o‘z ezgu niyatlarini ro‘yobga chiqishiga umid bog‘lash kabi optimistik xislatlarini o‘zida namoyon etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абдулахатов Н. Азимов В. Олтиариқ зиёратгоҳлари. – Тошкент., 2005. – Б.14
2. Абдулахатов Н.У. Зиёратгоҳлар ва ўзбек ментал тафаккурининг шаклланиши // Фарғона Давлат университети илмий хабарлари., 2006. № 4. – Б. 43-47.
3. Абдулла Абдурасулов. “Хива”. — Тошкент. “Ўзбекистон” нашриёти., 1997. Б.49
4. Гаюпова Ш.М. Ўзбек миллий менталитетининг шаклланишида муқаддас қадамжолар ва зиёрагоҳларнинг роли.//Ўрта Осиёда анъанавий ва замонавий этномаданий жараёнлар. — Тошкент., 2005 . Б. 94
5. Гулямов Я.Г. Памятники города Хивы. Труды Узбекистанского филиала АН СССР. — Тошкент.: “Фан”, 1941. С.24.

6. Замира Исокова. Шайх Нажмиддин Кубро. Тошкент., 2011. Б.41
7. Диншунослик асослари ўқув қўлланма. «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси Тошкент – 2013.
8. Маньковская Л.Ю. Булатова В.А. Памятнике зодчества Хорезма. — Тошкент. , 1978. — С.79-82.
9. Мирзо Аҳмад Хушназар. Қабристон зиёрати одоби. — Тошкент.: “Мовароуннахр” нашриёти., 2005. Б.9-10
10. Ҳикмат дурдоналари. — Тошкент.: “Меҳнат” нашриёти., 1993. Б.21

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR, INNOVATSION METODLAR VA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT HAMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYAT

Xodjaniyozova Ruxiya Allaquliyevna,

“Boshlang’ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o’qituvchisi, Urganch davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o’rni tahlil qilingan. Raqamli ta’lim muhitida o’qitishni individuallashtirish, o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirish va ta’lim sifatini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim texnologiyalarini amaliyotga joriy etish istiqbollari asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: pedagogik yondashuv, innovatsion metod, kasbiy kompetensiya, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, raqamli

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические подходы, инновационные методы, а также роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в современном образовательном процессе. Освещены вопросы индивидуализации обучения в цифровой образовательной среде, развития навыков самостоятельного обучения учащихся и повышения качества образования. Кроме того, обоснованы перспективы внедрения образовательных технологий на основе искусственного интеллекта в практику.

Ключевые слова: педагогический подход, инновационный метод, профессиональная компетентность, искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, образовательный процесс, индивидуализация обучения.

Abstract: This article analyzes pedagogical approaches, innovative methods, and the role of artificial intelligence and digital technologies in modern education. The issues of individualizing teaching in a digital learning environment, developing students' independent learning skills, and improving the quality of education are covered. Additionally, the prospects of implementing AI-based educational technologies in practice are substantiated.

Keywords: pedagogical approach, innovative method, professional competence, artificial intelligence, digital technologies, digital learning environment, educational process, individualization of learning.

Hozirgi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari jamiyatning barcha sohalariga, jumladan ta’lim tizimiga ham sezilarli va bevosita ta’sir ko’rsatmoqda. Ushbu kontekstda ta’lim tizimi nafaqat o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, balki yangi avlod mutaxassislarini shakllantirishda strategik rol o’ynaydi. Zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o’quvchilarni raqobatbardosh, kreativ fikrlaydigan, tanqidiy va analitik fikrlash qobiliyatiga ega bo’lgan, shuningdek yuqori kasbiy kompetensiyalar bilan jihozlangan mutaxassislar sifatida tayyorlashdir. Shu nuqtai nazardan, pedagogik yondashuvlarni doimiy ravishda yangilash, innovatsion metodlarni tizimli tarzda tatbiq etish hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali va maqsadli foydalanish ta’lim jarayonining sifatini va pedagogik samaradorligini sezilarli darajada oshirishda asosiy omil sifatida namoyon bo’ladi. Bu jarayon, shuningdek, ta’limning individualizatsiyalashuvi, o’quv jarayonining interaktivligi va adaptiv xususiyatlarini rivojlantirish imkonini yaratadi, bu esa o’z navbatida o’quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

An’anaviy ta’lim usullari bugungi kun talablariga to’liq javob bera olmayotgan bir sharoitda, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, ta’lim sifatini yaxshilaydi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan bo’lib, ularga kompetensiyaviy, shaxsga yo’naltirilgan, tizimli va konstruktivistik yondashuvlar kiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv o’quvchilarda bilimlarni amaliyotda qo’llash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantirishga yo’naltirilgan. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida yangi texnologiyalarni joriy etishning pedagogik tamoyillari va samaradorlikni oshirish yo’llari ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish va yangi avlod kadrlarini tayyorlashda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv har bir o’quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil qilishga qaratilgan. Sun’iy intellekt texnologiyalari yordamida bu jarayon yanada samarali amalga oshiriladi: adaptiv o’quv platformalari orqali har bir o’quvchiga mos individual ta’lim trayektoriyasi ishlab chiqiladi.

O’quvchilarning kreativ fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirish jarayoni uzluksiz izchillik, ilmiylik va tizimlilik tamoyillariga asoslangan holda amalga oshiriladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi, o’quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini rag’batlantiradi [1]. Innovatsion metodlar, jumladan blended learning, masofaviy ta’lim, loyiha asosida o’qitish, muammoli ta’lim va gamifikatsiya metodlari, ta’lim jarayonining faolligini oshiradi va o’quvchilarning bilimga bo’lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Raqamli texnologiyalar, xususan onlayn ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, elektron darsliklar va sun’iy intellekt asosidagi test tizimlari, ta’lim jarayonini yanada qulay va samarali qiladi. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning bilim darajasini tezkor va obyektiv baholash, ta’lim jarayonini monitoring qilish imkoniyatini yaratadi.

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalar yordamida talabalar real kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan sharoitlarda bilim va ko’nikmalarni egallaydi. Virtual simulyatorlar, intellektual trening dasturlari va analitik tizimlar orqali talabalar kasbiy faoliyatda uchraydigan muammolarni hal qilish tajribasini orttiradi, bu esa ularning mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis bo’lib yetishishiga xizmat qiladi.

Kelajakda sun’iy intellektning ta’lim jarayonida qo’llanilishi yanada kengayishi kutilmoqda. Yangi yondashuvlar pedagoglarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini samarali qiladi, o’quv jarayonini shaxsiylashtirish va texnologik qo’llab-quvvatlashni kuchaytiradi. Raqamli ta’lim muhitini shakllantirish esa sun’iy intellekt, shaxsiylashtirilgan o’quv trayektoriyalari va interaktiv texnologiyalarni joriy etishga yo’naltirilgan bo’lib, pedagoglar kompetensiyasini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash hamda hayot davomida ta’lim olish (lifelong learning) imkoniyatini ta’minlaydi.

Ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda sun’iy intellekt hamda raqamli texnologiyalarning roli beqiyosdir. Ularni ta’lim tizimiga tizimli va izchil joriy etish nafaqat ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish, balki zamonaviy avlod kadrlarini raqobatbardosh va kreativ mutaxassislar sifatida tayyorlash imkonini ham yaratadi. Shuningdek, sun’iy intellekt va raqamli vositalardan samarali foydalanish o’quv jarayonini individualizatsiyalashgan, adaptiv va interaktiv shaklda tashkil etishga imkon beradi, bu esa o’quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’limning strategik rivojlanish yo’nalishi sifatida qaralishi lozim. Ularni joriy etish pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, ta’limning innovatsion va ilg’or shakllarini tatbiq etish, hamda hayot davomida ta’lim olish (lifelong learning) kontseptsiyasini samarali amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt pedagogik jarayonni monitoring qilish, baholash va optimallashtirish vositalari sifatida ham muhim ahamiyatga ega bo’lib, ta’lim tizimining barqaror va sifatli rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Ta’lim tizimini raqamlashtirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar*. – Toshkent, 2020–2023.
2. Inoyatov U.I. *Pedagoga va ta’lim texnologiyalari*. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Muslimov N.A. *Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish asoslari*. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
4. Polat E.S. *Innovatsion ta’lim texnologiyalari*. – Moskva, 2018.
5. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities*. – Paris, 2019.
6. Bates A.W. *Teaching in a Digital Age*. – Vancouver, 2020.
7. Anderson J., Rainie L. *The Future of AI and Education*. – Pew Research Center, 2021.
8. Salimova S.T. *Raqamli ta’lim muhitida pedagogik faoliyat*. – Toshkent, 2021.

**MAKTABLARDA TEXNOLOGIYA FANINI INNOVATSION METODLAR ORQALI
KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT
IMKONIYATLARI**

Astanaqulova Mohigulxon Akmaljon qizi

**Termiz davlat pedagogika instituti Texnologik ta’lim yo’nalishi I-kurs talabasi
(+998943430908)**

Annotatsiya. Ushbu ishda maktablarda texnologiya fanini o’qitishda innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish orqali o’quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalarining o’rni va imkoniyatlari yoritib beriladi. Tadqiqotda sun’iy intellekt asosidagi raqamli ta’lim vositalari, adaptiv o’qitish tizimlari, virtual laboratoriyalar hamda aqlli baholash mexanizmlarining texnologiya faniga integratsiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellekt yordamida o’quvchilarning kasbiy qiziqishlari va amaliy ko’nikmalarini shakllantirish samaradorligini oshirish yo’llari ko’rsatib beriladi.

Kalit so’zlar texnologiya fani, innovatsion metodlar, sun’iy intellekt, kasbiy kompetensiya, raqamli ta’lim, adaptiv o’qitish, STEAM ta’limi.

Abstract

This paper examines the role and potential of artificial intelligence technologies in developing students’ professional competencies through the use of innovative pedagogical methods in teaching technology subjects in schools. The study analyzes the integration of AI-based digital educational tools, adaptive learning systems, virtual laboratories, and intelligent assessment mechanisms into technology education. In addition, the paper highlights ways to enhance the effectiveness of forming students’ professional interests and practical skills with the support of artificial intelligence.

Keywords: technology education, innovative methods, artificial intelligence, professional competence, digital education, adaptive learning, STEAM education.

Аннотация. В данной работе рассматриваются роль и возможности технологий искусственного интеллекта в процессе формирования профессиональных компетенций учащихся при обучении предмету «Технология» в общеобразовательных школах с использованием инновационных педагогических методов. В исследовании анализируется интеграция цифровых образовательных средств на основе искусственного интеллекта, адаптивных систем обучения, виртуальных лабораторий и интеллектуальных механизмов оценивания в преподавание технологии. Также показаны пути повышения эффективности формирования профессиональных интересов и практических навыков учащихся с использованием искусственного интеллекта.

Ключевые слова: предмет «Технология», инновационные методы, искусственный интеллект, профессиональная компетентность, цифровое образование, адаптивное обучение, STEAM-образование.

Asosiy qism

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish sohalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimi oldiga yangi va muhim vazifalarni qo’ymoqda. Xususan, umumta’lim maktablarida o’qitiladigan texnologiya fanining asosiy maqsadi o’quvchilarda mehnat ko’nikmalari bilan bir qatorda, ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va

kelajakdagi mehnat faoliyatiga ongli tayyorlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, texnologiya fanini o’qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning ta’lim sohasiga keng joriy etilishi o’quv jarayonini tashkil etishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi o’qitish vositalari ta’lim jarayonini individuallashtirish, o’quvchilarning qobiliyati va qiziqishlariga moslashtirish, shuningdek, ularning amaliy va kasbiy ko’nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, texnologiya fanida amaliy mashg’ulotlar, loyihaviy faoliyat va muammoli vaziyatlarni modellashtirish jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli ta’lim muhitini rivojlantirish hamda yoshlarni kasb-hunarga yo’naltirish bo’yicha qabul qilinayotgan me’yoriy-huquqiy hujjatlar texnologiya fanini o’qitishda innovatsion yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Bu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalarini o’quv jarayoniga integratsiya qilish o’quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning samarali mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu sababli, maktablarda texnologiya fanini innovatsion metodlar orqali o’qitishda sun’iy intellekt imkoniyatlarini o’rganish, ularni ta’lim amaliyotiga tatbiq etish yo’llarini aniqlash hamda metodik tavsiyalar ishlab chiqish mazkur tadqiqot ishining dolzarbligini belgilaydi.

Texnologiya fanini o’qitishda innovatsion metodlar va sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish masalasi so’nggi yillarda pedagogika, ta’lim texnologiyalari va kasbiy ta’lim yo’nalishlarida keng o’rganilmoqda. Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda texnologiya fanining o’quvchilarda amaliy ko’nikmalar, ijodiy tafakkur va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o’rni alohida ta’kidlanadi. Pedagog olimlar innovatsion metodlar, xususan, loyiha asosida o’qitish, muammoli ta’lim, STEAM yondashuvi, interfaol va integrativ metodlarning texnologiya fanida samaradorligini asoslab berganlar. Ushbu metodlar o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, amaliy faoliyatga bo’lgan qiziqishini oshirishi hamda real hayotiy vaziyatlarga moslashuvchanlikni shakllantirishga xizmat qilishi ilmiy manbalarda qayd etilgan. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sohasiga joriy etilishi bo’yicha olib borilgan tadqiqotlarda adaptiv o’qitish tizimlari, aqlli o’quv platformalari, virtual va kengaytirilgan reallik asosidagi laboratoriyalar hamda avtomatlashtirilgan baholash tizimlarining ta’lim samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari yoritib berilgan. Xususan, AI texnologiyalari o’quvchilarning individual o’quv traektoriyasini shakllantirish, bilim va ko’nikmalarni real vaqt rejimida tahlil qilish hamda kasbiy yo’naltirish jarayonini optimallashtirish imkonini berishi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, texnologiya fanini o’qitishda sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish masalasi hali to’liq tizimlashtirilmagan bo’lib, ayniqsa, maktab sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bilan bog’liq metodik jihatlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu holat mazkur tadqiqotning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqotda texnologiya fanini innovatsion metodlar asosida o’qitishda sun’iy intellekt imkoniyatlarini o’rganish va baholash maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Jumladan, nazariy tahlil metodi orqali mavzuga oid pedagogik, metodik va texnologik adabiyotlar o’rganildi hamda umumlashtirildi. Empirik tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, suhbat, so’rovnoma va pedagogik tajriba-sinov ishlari qo’llanildi. Ushbu metodlar yordamida texnologiya fanini o’qitishda

innovatsion metodlar va sun’iy intellekt asosidagi o’quv vositalarining o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’siri aniqlandi. Shuningdek, taqqoslash va tahlil metodlari orqali an’anaviy o’qitish usullari bilan sun’iy intellektga asoslangan innovatsion yondashuvlar samaradorligi solishtirildi. Olingan natijalarni qayta ishlash va xulosalar chiqarishda umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi texnologiya fanini o’qitishda sun’iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo’yicha ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi. Tadqiqot jarayonida maktablarda texnologiya fanini innovatsion metodlar asosida o’qitishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’siri tahlil qilindi. Tajriba-sinov ishlari davomida an’anaviy o’qitish usullari hamda sun’iy intellektga asoslangan innovatsion yondashuvlar samaradorligi solishtirildi. O’tkazilgan pedagogik tajriba natijalari shuni ko’rsatdiki, sun’iy intellekt asosidagi o’quv vositalaridan foydalanilgan sinflarda o’quvchilarning texnologiya faniga bo’lgan qiziqishi sezilarli darajada oshdi. Xususan, loyiha asosida o’qitish, muammoli vaziyatlarni modellashtirish va raqamli platformalardan foydalanish orqali o’quvchilarning mustaqil ishlash, muammoni hal qilish hamda ijodiy fikrlash ko’nikmalari rivojlandi. Tajriba yakunlariga ko’ra, sun’iy intellektdan foydalanilgan guruhlarda o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalari — texnologik bilimlar, amaliy ko’nikmalar, axborot bilan ishlash hamda kasbiy yo’naltirilgan qarorlar qabul qilish qobiliyatlari — an’anaviy usulda ta’lim olgan o’quvchilarga nisbatan yuqori ko’rsatkichlarga ega bo’ldi. Ayniqsa, adaptiv o’qitish tizimlari yordamida o’quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qildi. Shuningdek, natijalar sun’iy intellekt asosidagi baholash tizimlari o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini obyektiv va tezkor aniqlash imkonini berishini ko’rsatdi. Bu esa o’qituvchiga Umuman olganda, natijalari maktablarda texnologiya fanini o’qitishda sun’iy intellekt texnologiyalarini innovatsion metodlar bilan uyg’unlashtirish ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatadi. o’quv jarayonini o’z vaqtida tahlil qilish va zarur pedagogik tuzatishlar kiritish imkonini yaratdi.

XULOSA

Maktablarda texnologiya fanini o’qitishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni mehnat bozoriga mos va raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllantirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko’rsatadi. Tadqiqot xulosalari kelgusida texnologiya fanini o’qitish metodikasini takomillashtirish hamda raqamli ta’lim muhitini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.M.Barataliyeva “Servis xizmati yo’nalaishida kreativ ta’lim texnologiyalarini qo’llashning metodik asoslari” Yangi O’zbekiston yangi tadqiqotlar. Ilmiy jurnal. ISSN:3030-3994.05.04.2025
2. G’.B.Avazov Bo’lajak “texnologiya” fani o’qituvchilarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashda kreativ kompetentligini rivojlantirish “O’zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar” jurnali.11-15 bet, 20 may 2024-yil.

3. Azizxo‘jayev N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Jo‘rayev R.X., To‘xtasinov S.O. Texnologiya fanini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2019.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISHNING INGLIZ TILI TA’LIMIDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

*Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Xorijiy filologiya” kafedrası mudiri, fil.f.b.f.d.(PhD),
dotsent N.O.Masharipova*

*Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili
yo‘nalishi Ikurs magistranti Masharipova Amina Ismoil qizi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhiti va sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalarning ingliz tili o‘qitishidagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. O‘quv jarayonida ChatGPT, Duolingo, Grammarly kabi platformalardan foydalanish orqali adaptiv mashqlar, interaktiv vazifalar va progress monitoring amalga oshiriladi. Shuningdek, o‘quvchilarning lingvistik va kommunikativ ko‘nikmalari rivojlantiriladi, individual va guruh faoliyati samarali boshqariladi. Maqolada AI vositalarining didaktik afzalliklari, motivatsiya va mustaqil o‘rganishni rag‘batlantirishdagi roli yoritiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, mobil ilovalar, ingliz tili ta’limi, pedagogik imkoniyatlar, adaptiv o‘qitish, lingvistik kompetensiya

Abstract. This article examines the pedagogical opportunities of AI-based mobile applications in English language teaching. The study highlights the use of platforms such as ChatGPT, Duolingo, and Grammarly to implement adaptive exercises, interactive tasks, and progress monitoring. It also explores how these tools enhance learners’ linguistic and communicative skills and enable effective management of individual and group activities. The article emphasizes the didactic advantages of AI tools, as well as their role in boosting motivation and promoting autonomous learning.

Keywords: artificial intelligence, mobile applications, English language teaching, pedagogical opportunities, adaptive learning, linguistic competence

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности мобильных приложений на основе искусственного интеллекта в обучении английскому языку. Особое внимание уделяется использованию платформ, таких как ChatGPT, Duolingo и Grammarly, для выполнения адаптивных упражнений, интерактивных заданий и мониторинга прогресса. Также анализируется, как эти инструменты способствуют развитию лингвистических и коммуникативных навыков учащихся и обеспечивают эффективное управление индивидуальной и групповой деятельностью.

Ключевые слова: искусственный интеллект, мобильные приложения, обучение английскому языку, педагогические возможности, адаптивное обучение, лингвистическая компетенция

Asosiy qism

XXI asr ta’lim konteksti zamonaviy texnologiyalar va global kompetensiyalar bilan chambarchas bog’liq. Bugungi kunda til o’rgatish jarayoni nafaqat grammatika va lug’at boyligini oshirishdan iborat bo’lib qolmay, balki o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, kommunikativ va akademik ko’nikmalar, shuningdek, raqamli savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan. Raqamli pedagogika (digital pedagogy) bu jarayonda muhim vosita sifatida qaraladi, chunki u o’qituvchilarga interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali o’qitish imkonini beradi (Kirkwood & Price, 2014). Mobil ilovalar va sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ingliz tili ta’limida yangi pedagogik imkoniyatlar yaratmoqda. AI asosidagi adaptiv tizimlar o’quvchilarning bilim darajasini avtomatik aniqlab, individual o’quv yo’nalishlarini shakllantiradi, real vaqt feedback beradi va o’quv jarayonini optimallashtiradi (Godwin-Jones, 2018; 2020). Shu bilan birga, mobil ilovalar o’quvchilarga interaktiv mashqlar, gamifikatsiya elementlari va ko’p media resurslardan foydalanish imkoniyatini beradi, bu esa til o’rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Ingliz tili ta’limida innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo’llash bugungi kunda muhim zaruratga aylangan. An’anaviy darslar ko’pincha o’quvchilarning individual ehtiyojlarini qondira olmaydi va o’quv motivatsiyasini oshirishga yetarli emas. Shu sababli, SI asosidagi mobil ilovalar yordamida adaptiv o’qitish va interaktiv mashqlar orqali o’quv jarayonini shaxsiylashtirish, til ko’nikmalarini samarali rivojlantirish va XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyati yaratiladi (Reinders & White, 2016; Reinders & Pegrum, 2016). Raqamli ta’lim muhiti XXI asr ta’limining ajralmas qismi hisoblanadi. U o’quvchilarga o’rganish jarayonini interaktiv va individuallashtirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi, shu bilan birga, ularni zamonaviy texnologiyalarni samarali qo’llashga o’rgatadi (Kirkwood & Price, 2014). Mobil ilovalar esa raqamli ta’limning markaziy vositalaridan biri bo’lib, o’quvchilarning bilimini oshirish va ko’nikmalarini shakllantirish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi. Ular grammatika mashqlari, lug’atni mustahkamlash, tinglab tushunish, yozma va og’zaki nutq ko’nikmalarini rivojlantirishga mo’ljallangan interaktiv vazifalarni taqdim etadi (Reinders & Pegrum, 2016).

Sun’iy intellektning ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari keng qamrovli va samarali hisoblanadi. AI asosidagi adaptiv tizimlar o’quvchining bilim darajasini avtomatik aniqlab, individual o’quv yo’nalishlarini shakllantiradi, real vaqt feedback beradi va progress monitoringni amalga oshiradi.¹ Shu yo’l bilan o’quvchi o’zining zaif tomonlarini aniqlab, ular ustida ishlash imkoniyatiga ega bo’ladi, o’qituvchi esa har bir o’quvchi uchun shaxsiylashtirilgan maslahat va vazifalar taqdim etadi.

Mobil ilovalarning pedagogik ahamiyati, ayniqsa, lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda katta rol o’ynaydi. Interaktiv mashqlar, gamifikatsiya elementlari va multimedia resurslar yordamida o’quvchilar tilni kontekstda o’rganadi, o’z fikrini ifoda etish va muloqot qilish ko’nikmalarini shakllantiradi. Bundan tashqari, mobil ilovalar yordamida o’quvchilar akademik yozish ko’nikmalarini ham rivojlantirishi mumkin, chunki ular real vaqt rejimida o’z xatolarini ko’rib, tuzatish imkoniga ega bo’ladi (Reinders & White, 2016).

¹ Godwin-Jones, R. (2019). *AI and Adaptive Learning in Language Classrooms: Opportunities and Challenges*. Journal of Educational Technology & Society, 22(1), 23–35.

Shu tariqa, raqamli ta’lim muhiti, mobil ilovalar va sun’iy intellekt birgalikda o’quv jarayonini individual, interaktiv va samarali qilish orqali XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalar ingliz tili ta’limida o’quv jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va samarali qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ularda bir nechta asosiy xususiyatlar ajralib turadi.

Birinchidan, **shaxsiylashtirilgan mashqlar va materiallar** taqdim etish imkoniyati mavjud. Mobil ilovalar o’quvchining bilim darajasini aniqlab, uning ehtiyojlariga mos mashqlar va materiallarni avtomatik tarzda tanlaydi. Masalan, Duolingo va Babbel platformalarida har bir o’quvchiga individual mashqlar beriladi, ular ilgari qilgan xatolariga asoslangan vazifalarni takrorlaydi va yangi materiallarni bosqichma-bosqich taqdim etadi (Reinders & Pegrum, 2016). Bu yondashuv o’quv jarayonini maksimal darajada individualizatsiyalashga imkon beradi.

Ikkinchidan, **real vaqt feedback va individual o’quv yo’nalishlarini yaratish** funksiyasi mavjud. ChatGPT yoki Grammarly kabi SI vositalari foydalanuvchilarning yozma va og’zaki ishlarini tahlil qiladi va darhol xatolar, takliflar yoki yaxshilash yo’llarini bildiradi (Godwin-Jones, 2018). Shu yo’l bilan o’quvchi o’zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, va o’qituvchi har bir talaba uchun shaxsiy o’quv yo’nalishini belgilash imkoniga ega bo’ladi.

Uchinchidan, **gamifikatsiya va interaktiv elementlar** o’quv motivatsiyasini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Mobil ilovalarda ball tizimi, badge’lar, darajalar, o’yin elementlari va tez-tez qayta ishlash imkoniyatlari mavjud bo’lib, ular o’quv jarayonini qiziqarli va raqobatbardosh qiladi. Shu bilan birga, interaktiv mashqlar o’quvchilarning fikrlash, muloqot va qaror qabul qilish ko’nikmalarini mustahkamlaydi (Reinders & White, 2016). Shu asosda sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalar nafaqat ingliz tilini o’rganishni individualizatsiyalash, balki interaktiv va qiziqarli qilish orqali o’quvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ular yordamida o’quvchilar grammatik, leksik va fonetik mashqlarni individual tarzda bajaradi, tinglab tushunish va og’zaki muloqot ko’nikmalarini rivojlantiradi (Reinders & White, 2016). Bundan tashqari, AI vositalari, masalan, Grammarly va ChatGPT, o’quvchilarga akademik yozish va muloqot ko’nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

1 jadval. Mobil ilovalarning pedagogik imkoniyatlari

Pedagogik yo’nalish	Mobil ilovalar xususiyati	Amaliy natija
Motivatsiya va mustaqil o’rganish	Gamifikatsiya, darajalar, ball tizimi	O’quvchilarning darsga qiziqishi va mustaqil faoliyati ortadi
Lingvistik va kommunikativ ko’nikmalar	Interaktiv grammatika, leksika va tinglab tushunish mashqlari	Til ko’nikmalari rivojlantiriladi
Akademik yozish va muloqot	Real vaqt feedback, grammatika va stil tahlili	Yozma va og’zaki muloqot ko’nikmalari mustahkamlanadi
Individual va guruh faoliyati	Adaptiv vazifalar, progress monitoring	Har bir o’quvchi va guruh samarali boshqariladi

Raqamli ta’lim muhiti va sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalar ingliz tili o’qitishda amaliy jihatdan keng qo’llaniladi. Masalan, ChatGPT, Duolingo, Grammarly kabi platformalar o’quv jarayonini interaktiv va individualizatsiyalash imkonini beradi. Bu vositalar yordamida o’quvchilar adaptiv mashqlarni bajaradi, ularning qiyinligi va mazmuni har bir o’quvchining bilim darajasiga mos ravishda avtomatik tarzda sozlanadi (Godwin-Jones, 2019). Shu bilan birga, interaktiv vazifalar til ko’nikmalarini kontekst asosida mustahkamlashga xizmat qiladi, tinglab tushunish, grammatika, leksika va og’zaki muloqot ko’nikmalarini rivojlantiradi.²

Progress monitoring imkoniyati o’qituvchiga va o’quvchiga har bir mashq natijasini kuzatish, kuchli va zaif tomonlarni aniqlash hamda individual o’quv yo’nalishini shakllantirish imkonini beradi. Shu tarzda, o’quv jarayoni yanada shaxsiylashtirilgan va samarali bo’ladi. Bundan tashqari, guruh va individual faoliyatni boshqarish ham amaliy jihatdan soddalashtiriladi. O’qituvchi o’quvchilarning progressini real vaqt rejimida kuzatishi, guruh mashqlarini moslashtirishi va interaktiv darslarni tashkil qilishi mumkin (Godwin-Jones, 2020).

2 jadval. AI-mobil ilovalarning amaliy pedagogik qo’llanilishi

Amaliy yo’nalish	Platforma misoli	Ta’sir/afzallik
Adaptiv mashqlar	Duolingo, Babbel	Mashqlar qiyinligi va mazmuni o’quvchining bilim darajasiga moslashadi
Interaktiv vazifalar	ChatGPT, Duolingo	Til ko’nikmalarini mustahkamlash, muloqot va grammatika ko’nikmalarini rivojlantirish
Progress monitoring	Grammarly, ChatGPT	O’quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, individual yo’nalish belgilash
Guruh va individual faoliyatni boshqarish	Duolingo Classroom, Edmodo	Guruh mashqlarini optimallashtirish, individual yondashuvni ta’minlash

Xulosa

Raqamli ta’lim muhiti va sun’iy intellektga asoslangan mobil ilovalar ingliz tili ta’limida innovatsion metod sifatida keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Ular o’quv jarayonini shaxsiylashtirish, adaptiv mashqlar orqali bilim darajasiga moslash, interaktiv vazifalar yordamida lingvistik va kommunikativ ko’nikmalarni rivojlantirish, shuningdek, real vaqt feedback orqali mustaqil o’rganishni rag’batlantirish imkonini beradi. ChatGPT, Duolingo, Grammarly kabi platformalar o’quvchilarning individual va guruh faoliyatini samarali boshqarishda yordam beradi, progress monitoring orqali o’quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga imkon yaratadi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi mobil ilovalar pedagogik jarayonni qiziqarli, interaktiv va samarali qilishi, XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qilishi ilmiy jihatdan tasdiqlanadi. Bu yondashuv til o’rganish jarayonida o’quvchilarning motivatsiyasini oshirish, individual va guruh

² Reinders, H., & White, C. (2016). *Special Issue on Innovations in Digital Language Learning*. Language Learning & Technology, 20(2), 1–12.

mashqlarini optimallashtirish, shuningdek, akademik yozish va muloqot ko‘nikmalarini takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press.
2. Flowerdew, J. (2013). *Discourse in English Language Education*. Routledge.
3. Godwin-Jones, R. (2018). *Using Artificial Intelligence in Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1–17.
4. Godwin-Jones, R. (2019). *AI and Adaptive Learning in Language Classrooms: Opportunities and Challenges*. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 23–35.
5. Godwin-Jones, R. (2020). *Emerging Technologies: AI and Adaptive Learning in Second Language Education*. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1–14.
6. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). *Technology-Enhanced Learning and Teaching in Higher Education: What is ‘Enhanced’ and How Do We Know?* *Teaching in Higher Education*, 19(6), 545–566.
7. Reinders, H., & Pegrum, M. (2016). *Learning with Mobile Technologies: Student Perceptions and Practices*. Springer.
8. Reinders, H., & White, C. (2016). *Special Issue on Innovations in Digital Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 20(2), 1–12.

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGNI INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Xasanova Surayyo Shonazarovna

Ma’mun universiteti, Psixologiya kafedrasi PhD, dotsent v.b

Annotatsiya. Zamonaviy dunyoda pedagogning har tomonlama mukammal yetuk shaxsni kamol topdirishga intilishi, o‘z ustida tinmay ishlashi har qachongidan ham dolzarb ahamiyatga molik bo‘lmoqda. Jumladan, ushbu maqolada pedagogning innovatsion metodlardan foydalanishining psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Innovatsion yondashuvlarning o‘quvchilarning motivatsiyasi, kognitiv rivoji va shaxsiy faolligiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Hozirgi davrda pedagogning jamiyat bilan hamnafas, kreativ o‘zini anglagan ijtimoiy pozitsiyasiga ega bo‘lish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so‘zlar: o‘quv jarayoni, ta’lim muhiti, ta’lim sifati, pedagogik-psixologiya, pedagog shaxsi, shaxsiy pozitsiya, kreativlik, ijodkorlik, innovatsiya, metod.

Аннотация. В современном мире стремление педагога к формированию всесторонне развитой личности и его непрерывная работа над собой приобретают особую актуальность. В данной статье анализируется психологическое значение использования педагогом инновационных методов обучения. Научно-теоретически раскрывается влияние инновационных подходов на мотивацию учащихся, их когнитивное развитие и личностную активность. В настоящее время особую значимость приобретает способность педагога быть созвучным обществу, обладать креативным мышлением и осознанной социальной позицией.

Ключевые слова: образовательный процесс, образовательная среда, качество образования, педагогическая психология, личность педагога, личностная позиция, креативность, творчество, инновации, методы.

Abstract. In the modern world, a teacher’s aspiration to develop a comprehensively mature personality and their continuous self-improvement have become especially relevant. This article analyzes the psychological significance of a teacher’s use of innovative teaching methods. The impact of innovative approaches on students’ motivation, cognitive development, and personal activity is revealed from a scientific and theoretical perspective. At present, the teacher’s ability to remain aligned with society, possess creative thinking, and maintain a conscious social position is of particular importance.

Keywords: educational process, educational environment, quality of education, pedagogical psychology, teacher personality, personal position, creativity, innovation, methods.

So‘nggi yillarda globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta’lim tizimida pedagogdan nafaqat bilim berish, balki o‘quvchining shaxsiy, ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta’minlash talab etiladi. Innovatsion metodlardan foydalanish o‘quv jarayonini faollashtiradi, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchining shaxsiy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli pedagogning innovatsion metodlardan foydalanishining psixologik ahamiyati ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Innovatsion metodlar shuningdek, o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirish orqali, o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri va ichki motivatsiyasini rivojlantirish natijasida ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi muhim omil hisoblanadi.

O‘quvchilar uchun innovatsion metodlarning pedagogik-psixologik metodlar konstruktivizm, faol o‘qitish nazariyasi va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyalariga asoslanadi. Psixologik nuqtai nazardan, bu metodlar o‘quvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, bilishga qiziqishini rag‘batlantiradi va o‘z-o‘zini anglash jarayonini rivojlantiradi. Aytish mumkinki, aynan o‘quvchilardagi faollik yuqori bo‘lishi turli yangi metodlarni, psixologik mashqlarni qo‘llanilishi ularda obyektiv va subyektiv omillar natijasini ko‘rsatadi.

L.S.Vigotskiy nazariyasiga ko‘ra, o‘quv jarayoni ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq ravishda ijtimoiy-madaniy nazariyasiga muvofiq, bilim jamoaviy hamkorlik jarayonida shakllanishini izohlab bergan. Innovatsion metodlar — guruhli ishlar, muammoli vaziyatlar, interaktiv texnologiyalar — o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirib, yaqin rivojlanish zonasini kengaytirib, kognitiv rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faol o‘qitish metodlari o‘quvchilarning diqqatini barqarorlashtiradi, xotira jarayonlarini kuchaytiradi va kognitiv faollikni oshiradi. O‘yin texnologiyalari, loyiha metodi, muammoli ta’lim va raqamli platformalar orqali o‘qitish o‘quvchining emotsional holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘quv motivatsiyasiga innovatsion metodlarning ta’sirini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak o‘quvchining ichki motivatsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy o‘qitishda tashqi motivatsiya ustun bo‘lsa, innovatsion metodlar ichki motivatsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. O‘quvchi dars jarayonida o‘z fikrini erkin ifoda etishi, mustaqil qaror qabul qilishi va natijani ko‘rishi mumkin bo‘ladi.

Faol ta’lim metodlaridan foydalangan o‘quvchilarda:

- o‘ziga ishonch ortadi
- ijodiy fikrlash rivojlanadi
- stress darajasi kamayadi
- bilimni amaliy qo‘llash ko‘nikmasi shakllanadi
- ijtimoiy faollik kuchayadi

Ta’lim jarayonidagi innovatsion metodlarning yana bir muhim psixologik jihati — tanqidiy fikrlashni rivojlantirishidir. An’anaviy o‘qitish ko‘proq reproduktiv bilimga asoslangan bo‘lsa, innovatsion yondashuv tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish kabi yuqori darajadagi kognitiv jarayonlarni faollashtiradi. Tanqidiy fikrlashga asoslangan darslarda o‘quvchi tayyor javobni qabul qilmaydi, balki dalillar asosida mustaqil xulosa chiqaradi. Bu jarayon shaxsning intellektual mustaqilligini shakllantiradi va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Psixologik tadqiqotlar bunday o‘quvchilar kelajakda murakkab vaziyatlarga moslashuvchanroq bo‘lishini ko‘rsatadi.

Ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish nafaqat bilim berishga, balki o‘quvchining emotsional-intellektual rivojiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy psixologiyada emotsional intellekt shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va ijtimoiy munosabatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Interaktiv metodlar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarda empatiya, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Bunday metodlar o‘quvchilarni faqat bilim oluvchi emas, balki ijtimoiy subyekt sifatida shakllantiradi. Emotsional jihatdan qulay muhitda o‘qigan o‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifoda etadi, xatodan qo‘rqmaydi va o‘rganishga ijobiy munosabat shakllantiradi. Bu esa psixologik barqarorlikni o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni, ijobiy adekvat baholashni, shaxsiy xususiyatlarni anglab yetishni o‘zini boshqarishni mustahkamlaydi.

Pedagog shaxsining psixologik rivojini innovatsion metodlarning qo‘llanilishi kasbiy o‘sishiga ham bevosita ta’sir qiladi. Zamonaviy o‘qituvchi doimiy ravishda yangi texnologiyalarni o‘rganadi, refleksiya qiladi va o‘z faoliyatini takomillashtiradi. Bu esa pedagogning moslashuvchan fikrlashi, ijodkorligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi. U pedagogni doimiy o‘rganishga, moslashuvchan fikrlashga va ijodkorlikka undaydi.

Psixologik jihatdan bunday pedagoglar:

- yuqori kasbiy motivatsiyaga ega bo‘ladi
- kommunikativ kompetensiyasi rivojlanadi
- stressga bardoshlilik ortadi
- refleksiya qobiliyati kuchayadi

Psixologik nuqtai nazardan, innovatsion metodlardan foydalanuvchi pedagoglarda kasbiy kuyish darajasi kamroq bo‘ladi. Chunki ijodiy faoliyat pedagogda qoniqish hissini uyg‘otadi va kasbiy motivatsiyani kuchaytiradi va bu esa pedagogning ish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, innovatsion metodlar sog‘lom psixologik muhit yaratishga yordam beradi. Hamkorlikka asoslangan darslar o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro hurmat, empatiya va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bunday muhitda qo‘rquv kamayadi, xatodan o‘rganish madaniyati

shakllanadi va natijada o‘quvchilar o‘z fikrini ochiq ayta oladigan, tashabbuskor va mas’uliyatli shaxs sifatida rivojlanadi.

Demak, pedagogning innovatsion metodlardan foydalanishi nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o‘quvchilar va pedagogning psixologik rivojiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Innovatsion yondashuvlar o‘quvchini faol, mustaqil va ijodiy shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli zamonaviy pedagog innovatsion metodlarni chuqur o‘rganishi va amaliyotda qo‘llashi ahamiyatli hisoblanadi. Natijada jamiyatning kelajagi bo‘lmish yosh avlodni o‘zini bilimlarini yangicha yondashuvlarni kreativ fikrlash, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish asosida o‘zini namoyon qila olish ko‘nikmasi shakllanishiga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bruner J.S. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 97 p. – P. 12–24.
2. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938. – 116 p. – P. 25–34.
3. Egamberdieva N. Zamonaviy pedagogik innovatsiyalar va ularning psixologik asoslari // Xalq ta’limi. – 2015. – №3. – 28–32-bet.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2010. – 180 b. – 33–40-betlar.
5. Rogers C.R. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. – Columbus: Charles Merrill, 1969. – 358 p. – P. 101–115.
6. Tolipov O‘., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 208 b. – 45–52-bet.
7. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p. – P. 86–91.

SUN’IY INTELEKT ASOSIDAGI ADAPTIV TA’LIM TIZIMLARINING O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL TA’LIM KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Meyliyev Xusin

Jismoniy madaniyat kafedrası professori

E-mail: meyliyev.xusin1960@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining o‘quvchilarda mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida adaptiv ta’lim platformalarining o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish hamda mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari o‘rganildi. Empirik tadqiqot natijalari sun’iy intellektga asoslangan ta’lim tizimlari o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, maqsad qo‘yish va metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim tizimi, mustaqil ta’lim kompetensiyasi, shaxsiylashtirish, o‘z-o‘zini tartibga solish, metakognitiv ko‘nikmalar, raqamli ta’lim muhiti.

Аннотация. В статье анализируется значение адаптивных образовательных систем, основанных на технологиях искусственного интеллекта, в формировании компетенций самостоятельного обучения у обучающихся. В ходе исследования рассматриваются

возможности адаптивных образовательных платформ по учёту индивидуальных особенностей обучающихся, персонализации учебного процесса и развитию навыков самостоятельного усвоения знаний. Результаты эмпирического исследования показывают, что системы искусственного интеллекта оказывают положительное влияние на развитие у обучающихся навыков саморегуляции, целеполагания и метакогнитивных умений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, адаптивная образовательная система, компетенции самостоятельного обучения, персонализация обучения, саморегуляция, метакогнитивные навыки, цифровая образовательная среда.

Abstract. This article analyzes the significance of adaptive learning systems based on artificial intelligence technologies in developing students’ independent learning competencies. The study examines the potential of adaptive learning platforms to account for learners’ individual characteristics, personalize the learning process, and enhance independent knowledge acquisition skills. The results of the empirical study indicate that artificial intelligence-based systems have a positive impact on the development of students’ self-regulation, goal-setting, and metacognitive skills.

Keywords: artificial intelligence, adaptive learning system, independent learning competence, personalization, self-regulation, metacognitive skills, digital learning environment.

KIRISH. O‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi sharoitida ta’lim oluvchilardan hayot davomida o‘z-o‘zini o‘qitish, yangi bilim va ko‘nikmalarni mustaqil egallash qobiliyati talab etilmoqda.

Mustaqil ta’lim kompetensiyasi deganda o‘quvchining o‘z ta’lim faoliyatini rejalashtirish, amalga oshirish, nazorat qilish va baholash qobiliyati tushuniladi. Ushbu kompetensiya zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lib, shaxsning professional va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining paydo bo‘lishi ta’lim jarayonini tubdan o‘zgartirish imkoniyatlarini yaratdi. Bunday tizimlar o‘quvchining individual xususiyatlari, bilim darajasi, o‘rganish uslubi va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim mazmuni va metodlarini moslashtiradi. Sun’iy intellekt algoritmlari o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini doimiy monitoring qilish, kamchiliklarni aniqlash hamda individual ta’lim traektoriyasini shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlarining didaktik imkoniyatlari va ularning o‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi hali yetarli darajada o‘rganilmagan. Shu bois mazkur muammo chuqur ilmiy tahlil va empirik tadqiqotlarni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlarining o‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAT SHARHI. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda o‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi o‘z-o‘zini tartibga soluvchi o‘rganish (self-regulated learning) nazariyasi bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganilmoqda. Ushbu nazariyaning shakllanishi va rivojlanishida Azevedo R. va Hadvin A.ning tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi. Mualliflar o‘z ilmiy ishlarida o‘z-o‘zini tartibga soluvchi o‘rganish jarayonini

murakkab metakognitiv faoliyat sifatida talqin qilib, uning samaradorligi bevosita o‘quvchining maqsad qo‘yish, rejalashtirish, o‘quv faoliyatini monitoring qilish va refleksiya amalga oshirish qobiliyatlariga bog‘liq ekanligini asoslab berganlar. Tadqiqotchilar metakognitiv strategiyalarni ongli ravishda qo‘llagan o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishi, murakkab muammolarni mustaqil hal etishi va barqaror akademik natijalarga erishishini empirik ma’lumotlar asosida isbotlaganlar. Ushbu xulosalar mustaqil ta’lim kompetensiyasini shakllantirishda texnologik vositalarning, xususan, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlarining ahamiyatini yanada dolzarblashtiradi [1].

Adaptiv ta’lim tizimlarining nazariy va metodologik asoslari Brusilovskiy P. va Peylo S. tadqiqotlarida chuqur yoritilgan. Mualliflar adaptiv ta’limni o‘quv jarayonini shaxsiylashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiya sifatida talqin qilib, adaptatsiya texnikalarining batafsil tasnifini ishlab chiqqanlar. Ularning fikriga ko‘ra, adaptiv tizimlar o‘quvchilarning bilim darajasi, kognitiv qobiliyatlari va individual o‘rganish uslublarini hisobga olgan holda ta’lim mazmunini, navigatsiya mexanizmlarini hamda axborot taqdimoti shakllarini moslashtirish imkoniyatiga ega. Ushbu yondashuv individual ta’lim traektoriyalarini shakllantirish va o‘quvchining mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlashda muhim pedagogik imkoniyatlar yaratadi. Brusilovskiy va Peylo tomonidan taklif etilgan nazariy model zamonaviy adaptiv ta’lim platformalarining, jumladan, sun’iy intellekt asosidagi tizimlarning rivojlanishiga mustahkam ilmiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda [2].

Sun’iy intellektga asoslangan o‘qituvchi tizimlarining (Intelligent Tutoring Systems – ITS) samaradorligi masalasi Kulik J. A. va Fletcher J. D. tomonidan olib borilgan keng qamrovli meta-tahlilda chuqur o‘rganilgan. Mualliflar turli fanlar bo‘yicha o‘tkazilgan ko‘plab empirik tadqiqotlarni tahlil qilib, ITS tizimlarining an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini aniqlaganlar. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sun’iy intellekt asosidagi o‘qituvchi tizimlar o‘quvchilarning bilim darajasini sezilarli darajada oshiradi, o‘zlashtirishdagi individual farqlarni kamaytiradi va shaxsiylashtirilgan o‘rganish muhitini ta’minlaydi. Bu holat mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishini ko‘rsatadi [3].

VanLen K. inson-repetitorlar va sun’iy intellekt asosidagi o‘qituvchi tizimlarining samaradorligini qiyosiy tahlil qilib, puxta ishlab chiqilgan ITS tizimlari pedagogik ta’sir kuchi jihatidan inson repetitoriga yaqinlashishini ta’kidlaydi. Muallif sun’iy intellekt tizimlarining asosiy ustunligi sifatida doimiy va tezkor teskari aloqa berish, xatolarni aniqlash va maqsadli yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bunday tizimlar o‘quvchilarning muammolarni mustaqil hal etish strategiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir [6].

Roll I. va Uayli R. tadqiqotlarida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlarning o‘quvchilarning metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi roli alohida e’tiborga olingan. Mualliflar adaptiv tizimlar yordamida o‘quvchilarning o‘z bilim darajasini baholash, o‘rganish strategiyalarini rejalashtirish va ta’lim jarayonini monitoring qilish qobiliyatlari sezilarli darajada kuchayishini aniqlaganlar. Metakognitiv qo‘llab-quvvatlash elementlariga ega bo‘lgan tizimlar o‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini barqaror rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [4].

Shyut V. J. va Zapata-Rivera D. ta’lim jarayonida diagnostik baholash va sun’iy intellekt texnologiyalarining integratsiyasi masalalarini o’rganib, Evidence-Centered Design (ECD) modeli asosida adaptiv baholash tizimlarini loyihalash metodologiyasini taklif qilganlar. Ushbu yondashuv o’quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning kognitiv va metakognitiv jarayonlarini aniqlash va rivojlantirish imkonini beradi. Natijada adaptiv baholash tizimlari o’quvchilarning mustaqil o’rganish faoliyatini samarali boshqarishga xizmat qiladi [5].

Mustaqil ta’lim kompetensiyasining nazariy asoslari Zimmerman B. J. tomonidan ishlab chiqilgan o’z-o’zini tartibga soluvchi o’rganishning ijtimoiy-kognitiv modeli bilan mustahkamlangan. Muallif ushbu jarayonni uch asosiy bosqichga — oldindan rejalashtirish, bajarish va refleksiya bosqichlariga ajratadi. Zimmerman modeli o’quvchilarning ta’lim faoliyatini ongli boshqarish mexanizmlarini tushuntirib beradi hamda sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlarini loyihalashda muhim nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Mazkur model adaptiv tizimlar orqali o’quvchilarning har bir bosqichda pedagogik qo’llab-quvvatlanishini ta’minlash imkoniyatini ochib beradi [7].

METODLAR. Tadqiqot aralash metodologiya (mixed methods) asosida amalga oshirildi bo’lib, u miqdoriy va sifat ma’lumotlarini yig’ish hamda tahlil qilishni o’z ichiga oldi. Tadqiqot 2024-yil sentyabr oyidan 2025-yil yanvar oyigacha Urganch shahridagi ikkita oliy ta’lim muassasasida o’tkazildi. Tadqiqotda jami 24 nafar talaba ishtirok etdi va ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental (12 nafar) hamda nazorat (12 nafar) guruhlariga ajratildi.

Eksperimental guruh talabalari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformasi — Knewton Alta va Smart Sparrow tizimlarining integratsiyasi asosida yaratilgan maxsus dastur yordamida ta’lim oldilar. Platforma individual ta’lim traektoriyasini shakllantirish, o’zlashtirish darajasini doimiy monitoring qilish, maqsadli topshiriqlarni taklif etish va tezkor teskari aloqa berish funksiyalariga ega edi. Nazorat guruhi esa an’anaviy ta’lim usullari asosida, biroq raqamli ta’lim resurslaridan foydalanilgan holda o’qitildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil, t-test va ANOVA metodlaridan foydalanildi. Sifat ma’lumotlari tematik tahlil (thematic analysis) usuli yordamida qayta ishlandi. Tadqiqot davomida etik tamoyillarga qat’iy rioya qilindi: barcha ishtirokchilardan ongli rozilik olindi, shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi ta’minlandi hamda ishtirokchilarga istalgan vaqtda tadqiqotdan chiqish huquqi kafolatlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlarining o’quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko’rsatdi. Eksperimental guruh o’quvchilarining mustaqil ta’lim kompetensiyasi ko’rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo’ldi ($p < 0.01$).

1-jadval.

Mustaqil ta’lim kompetensiyasi komponentlarining o’sish dinamikasi:

№	Kompetensiya komponentlari	Eksperimental guruh	Nazorat guruhi	t-qiyamat
1	O‘z-o‘zini boshqarish	+1.84	+0.42	8.73
2	Maqsad qo‘yish	+1.67	+0.38	7.92
3	Rejalashtirish	+1.53	+0.51	6.45
4	Monitoring	+1.91	+0.33	9.28
5	Refleksiya	+1.76	+0.47	7.81
6	Tashabbuskorlik	+1.42	+0.29	6.12
7	Muammolarni hal qilish	+1.69	+0.44	7.36

Izoh: Ko‘rsatkichlar 5 ballik shkala bo‘yicha o‘zgarishni ifodalaydi.

1-jadval ma’lumotlari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimi o‘quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, barcha kompetensiya komponentlari bo‘yicha eksperimental guruh ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori o‘shishni namoyon etgan.

Xususan, **monitoring** (+1,91) va **o‘z-o‘zini boshqarish** (+1,84) ko‘rsatkichlari eng yuqori o‘shishga ega bo‘lib, bu adaptiv tizimlarning o‘quvchilarning o‘z ta’lim faoliyatini nazorat qilish va boshqarish qobiliyatini kuchaytirishini tasdiqlaydi. **Maqsad qo‘yish** (+1,67) va **muammolarni hal qilish** (+1,69) kompetensiyalarining sezilarli rivojlanishi esa sun’iy intellekt platformalarining maqsadga yo‘naltirilgan va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni samarali taklif etishi bilan izohlanadi.

Nazorat guruhida barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha o‘shish darajasi past bo‘lib, bu an’anaviy ta’lim usullarining mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirishdagi cheklangan imkoniyatlarini ko‘rsatadi. **t-qiymatlarning yuqoriligi** va **p < 0.001** darajadagi statistik ahamiyatlilik aniqlangan farqlarning tasodifiy emasligini tasdiqlaydi.

2-jadval.

O’quvchilarning ta’lim platformasidagi faollik ko’rsatkichlari:

№	Ko’rsatkichlar	Eksperimental guruh	Nazorat guruhi	Farq (%)
1	Platformada o’tkazilgan vaqt (soat/hafta)	8.7	5.9	+47%
2	Mustaqil topshiriqlar soni	34.2	21.0	+63%
3	Qayta takrorlashlar chastotasi	12.4	6.8	+82%
4	Qo’shimcha resurslardan foydalanish	18.6	9.2	+102%
5	Metakognitiv intervensiyalar soni	23.1	3.4	+579%

2-jadval natijalari eksperimental guruh o’quvchilarining ta’lim jarayonidagi faolligi va mustaqil faoliyat darajasi sezilarli darajada oshganini ko’rsatadi. Eksperimental guruh o’quvchilari ta’lim platformasida haftasiga o’rtacha 8,7 soat vaqt sarflagan bo’lsa, nazorat guruhida bu ko’rsatkich 5,9 soatni tashkil etgan. Bu farq adaptiv tizimlarning o’quvchilarda barqaror o’quv motivatsiyasini shakllantirayotganini ko’rsatadi.

Shuningdek, eksperimental guruhda mustaqil topshiriqlar sonining 63% ga, qayta takrorlashlar chastotasining 82% ga oshgani o’quvchilarning o’z bilimlarini mustahkamlashga bo’lgan ongli yondashuvi kuchayganidan dalolat beradi. Ayniqsa, metakognitiv intervensiyalar sonining 579% ga oshishi sun’iy intellekt asosidagi tizimlarning o’quvchilarda refleksiya, o’z-o’zini baholash va o’rganish strategiyalarini ongli tanlash ko’nikmalarini faol rivojlantirayotganini tasdiqlaydi.

Ushbu natijalar adaptiv ta’lim platformalarining o’quvchilar faolligini nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatdan ham oshirishga xizmat qilishini ko’rsatadi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim tizimlarining o’quvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori pedagogik potentsialga ega ekanligini yaqqol ko’rsatdi. Eksperimental guruh o’quvchilari **o’z-o’zini boshqarish, maqsad qo’yish, rejalashtirish, monitoring, refleksiya va muammolarni mustaqil hal etish** ko’nikmalarining barcha komponentlari bo’yicha statistik jihatdan muhim o’sishga erishdilar.

Sun’iy intellekt tizimlarining asosiy pedagogik ustunliklari quyidagilardan iborat: har bir o’quvchining individual xususiyatlari, bilim darajasi va o’rganish uslubiga moslashish qobiliyati; ta’lim jarayonini doimiy monitoring qilish va tezkor diagnostika; aniq hamda maqsadli teskari aloqa berish; metakognitiv strategiyalarni qo’llab-quvvatlash; o’quvchilarning o’z o’rganish jarayonini vizuallashtirish va tushunish imkoniyatini yaratish.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, sun’iy intellekt tizimlari o’quvchilarda nafaqat bilim va ko’nikmalarni rivojlantiradi, balki ta’lim jarayoniga nisbatan mas’uliyatli va faol munosabatni ham shakllantiradi. O’quvchilar o’z o’rganish faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va

baholashda yanada mustaqil bo’ladilar, bu esa ularning **umrbod ta’lim olish** uchun zarur bo’lgan kompetensiyalarini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Azevedo R., Hadvin A. O‘z-o‘zini tartibga soluvchi o‘rganish va metakognitivni qo‘llab-quvvatlash: Kompyuterga asoslangan didaktik modellarning ahamiyati // *Instructional Science*. – 2005. – 33-jild. – 367–379-b.
2. Brusilovskiy P., Peylo S. Adaptiv va intellektual veb-asosidagi ta’lim tizimlari // *Sun’iy intellekt ta’limda xalqaro jurnali*. – 2003. – 13-jild. – 159–172-b.
3. Kulik J. A., Fletcher J. D. Intellektual o‘qituvchi tizimlarning samaradorligi: Meta-tahlil // *Ta’limiy tadqiqotlar sharhi*. – 2016. – 86(1). – 42–78-b.
4. Roll I., Uayli R. Ta’limda sun’iy intellekt: evolyutsiya va inqilob // *Ta’limda sun’iy intellekt jurnali*. – 2016. – 26-jild. – 582–599-b.
5. Shyut V. J., Zapata-Rivera D. Adaptiv ta’lim tizimlari // *Ta’lim va tayyorlash uchun adaptiv texnologiyalar*. – Kembrij universiteti nashriyoti, 2012.
6. VanLen K. Inson repetitori va intellektual o‘qituvchi tizimlarining nisbiy samaradorligi // *Ta’limiy psixolog*. – 2011. – 46(4). – 197–221-b.
7. Zimmerman B. J. O‘z-o‘zini tartibga soluvchi o‘quvchi bo‘lish: nazariy sharh // *Theory Into Practice*. – 2002. – 41(2). – 64–70-b.

JISMONIY MADANIYAT YO‘NALISHIDA TA’LIM OLAYOTGAN ESHITISHIDA NUQSONI BOR TALABALARNING INDIVIDUAL VA ADAPTIV O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI HAMDA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Kalandarov Sharofiddin Sitmamatovich

Urganch Davlat Pedagogika Instituti Jismoniy madaniyat kafedrası o‘qituvchisi,

Xaydarov Bexzod Bobirjon o‘g‘li

Urganch Davlat Pedagogika Instituti Ijtimoiy va aniq fanlar fakulteti surdotarjimoni

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola oliy ta’lim muassasalarida jismoniy madaniyat yo‘nalishi bo‘yicha eshitishida nuqsoni bo‘lgan (ENB) talabalar uchun individual va adaptiv o‘qitish texnologiyalarini joriy etish jarayonidagi pedagogik muammolarni chuqur tahlil qiladi. 2020–2025 yillarda o‘tkazilgan xorijiy va o‘zbekistonlik olimlarning tadqiqotlari asosida kommunikatsiya to‘siqlari, infratuzilma yetishmovchiligi, pedagoglar malakasining pasayishi kabi muammolar aniqlanib, xalqaro tajriba (AQSh IDEA, Janubiy Koreya KIX-EMAP, Buyuk Britaniya AI-PE) va O‘zbekiston pilot loyihalari (PRESETT, UrDPI) solishtirildi. Maqolada muammolarni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar, sun’iy intellect SI asosidagi multimodal interfeyslar va pedagoglar malakasini oshirish bo‘yicha algoritm ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ENB talabalarning Jismoniy madaniyat yo‘nalishi o‘quv rejasidagi mashg‘ulotlarida faolligini 45–60%, sport ko‘nikmalarini 35–42% oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: eshitish nuqsoni, adaptiv jismoniy madaniyat, individual o‘qitish, inkluziv ta’lim, sun’iy intellekt, pedagogik muammolar.

Abstract. This scientific article provides an in-depth analysis of pedagogical challenges in implementing individual and adaptive teaching technologies for students with hearing

impairments (HI) studying Physical Education in higher education institutions. Based on research conducted by foreign and Uzbek scholars from 2020–2025, issues such as communication barriers, infrastructure deficiencies, and insufficient coach qualifications were identified. International experiences (USA IDEA, South Korea KIX-EMAP, UK AI-PE) and Uzbekistan pilot projects (PRESETT, UrDPI) were comparatively analyzed. The article develops practical solutions, artificial intelligence (AI)-based multimodal interfaces, and algorithms for enhancing coach competencies. The research results enable a 45–60% increase in HI students' activity levels and 35–42% improvement in sports skills in Physical Education curriculum activities.

Keywords: hearing impairment, adaptive PE, individual instruction, inclusive education, artificial intelligence, pedagogical challenges.

Аннотация. Настоящая научная статья представляет глубокий анализ педагогических проблем внедрения индивидуальных и адаптивных технологий обучения для студентов с нарушениями слуха (ВС), обучающихся по направлению «Физическая культура» в высших учебных заведениях. На основе исследований зарубежных и узбекских ученых 2020–2025 годов выявлены проблемы коммуникационных барьеров, недостатка инфраструктуры, низкой квалификации тренеров. Проведено сравнительное исследование международного опыта (США IDEA, Южная Корея KIX-EMAP, Великобритания AI-PE) и пилотных проектов Узбекистана (PRESETT, УрДПИ). В статье разработаны практические рекомендации, мультимодальные интерфейсы на основе искусственного интеллекта (ИИ) и алгоритмы повышения квалификации тренеров. Результаты исследования позволяют увеличить активность студентов с ВС на занятиях по физической культуре на 45–60% и улучшить спортивные навыки на 35–42%.

Ключевые слова: нарушение слуха, адаптивная физкультура, индивидуальное обучение, инклюзивное образование, искусственный интеллект, педагогические проблемы.

Zamonaviy oliy ta’limda inkluziv ta’lim tamoyillarini amalga oshirish dolzarb masala sifatida ko’zga tashlanmoqda. Jahon sog’liqni saqlash tashkilotining (JSST) 2023 yilgi ma’lumotlariga ko’ra, dunyo aholisining 15% (1,3 mlrd kishi) nogironlikka ega bo’lib, ulardan 466 mln eshitishida nuqsoni (ENB) bor. O’zbekistonda oliy ta’lim muassasalarida ENB talabalar ulushi 2,1–3,2% ni tashkil etadi, ammo jismoniy madaniyat va sport yo’nalishida ularga moslashtirilgan adaptiv o’qitish dasturlari faqat 28% oliygohlarda mavjud.

jismoniy madaniyat ta’limi mashg’ulotlari ENB talabalar uchun maxsus qiyinchiliklar tug’diradi: ovoqli ko’rsatmalar eshitilmasligi (85% holatda), jamoaviy o’yinlarda yakkalanish (67%), pedagoglar malakasining yetishmasligi (72%). Ushbu muammolarni hal etish maqsadida individual va adaptiv o’qitish texnologiyalari, xususan sun’iy intellekt (SI) asosidagi real-time subtitrash, imo-ishora tilini tanish va virtual reallik (VR) texnologiyalari joriy etilmoqda.

Maqolaning maqsadi – jismoniy madaniyat yo’nalishida ENB talabalar uchun adaptiv o’qitish texnologiyalarini joriy etishdagi pedagogik muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo’llarini ilmiy asoslash.

Vazifalar 1. Xalqaro va milliy tadqiqotlar asosida muammolarni tizimlashtirish; 2. Muvaffaqiyatli xorijiy tajribalarni tahlil qilish; 3. O’zbekiston holatini baholash va takliflar ishlab chiqish.

Nazariy asoslar va adabiyotlar tahlili.

Adaptiv jismoniy madaniyat va eshitishida nuqsoni (ENB) bo’lgan talabalarning o’ziga xos xususiyatlarini ўrganiб чиқилди. Бунда eshitishida nuqsoni (ENB) bo’lgan talabalar ikki asosiy guruhga bo’linadi: **to’liq kar** (45 dB dan ortiq eshitish yo’qotilishi, ya’ni 90% dan ortiq eshitish yo’q) va **qisman eshituvchi** (30–45 dB yo’qotilish, 50–70% eshitish saqlanadi). Jahon sog’liqni saqlash tashkilotining (JSST) Xalqaro eshitish nuqsoni klassifikatsiyasiga (WHO, 2021) ko’ra, bu guruhlar jismoniy madaniyat mashg’ulotlarida tubdan farqli o’rganish strategiyalarini talab etishini taqozo etadi. Demak ularning xususiyatlarini ўrganiб чиқадиган бўлсак. **Jismoniy madaniyat mashg’ulotlaridagi o’rganish xususiyatlari:**

1- Vizual o’rganish ustunligi (92% ma’lumot ko’rish orqali qabul qilinadi):

ENB talabalarining ma’lumot iste’moli 92 foiz ma’lumotini ko’rish orqali qabul qiladi (Sherrill, 2004). Jismoniy madaniyatda bu vizual namoyish, video tahlillar va imo-ishora ko’rsatmalarini talab etadi. Masalan, to’p o’yinlarida ovozli imo-ishoraallar (hushtak, parol) o’rniga vizual imo-ishoraallar (rangli belgilap, LED chiroqlar) qo’llanilishi kerak.

2-Imo-ishora tili orqali muloqot (70% afzal ko’radi):

Urganch Davlat Pedagogika institutida o’tkazilgan so’rov (n=17, 2025) natijasida ENB talabalarining 70% pedagoglar bilan imo-ishora tili orqali muloqot qilishni afzal ko’rishi aniqlandi. Biroq, jismoniy madaniyat pedagoglarining faqat 22% bu tilni tushunadi.

3-Jamoaviy faoliyatda yakkalanish (65% holatda o’zini chetda his qiladi):

Marsd ENB va Susanto (2023) tadqiqotida ENB talabalarining 65% jamoaviy o’yinlarda yakkalanish holatida qolishi sababi – ovozli ko’rsatmalarni eshitmaslik va tengdoshlar bilan muloqot qiyinligi ekanligi ko’rsatilgan. Bu holat sport ko’nikmalarining rivojlanishini 40% sekinlashtiradi.

Sherrill vizual-kinestetik o’qitish modeli (2004):

Claudine Sherrill "Adapted Physical Activity" asarida ENB talabalar uchun **Vizual-Kinestetik o’qitish modelini** taklif etgan:

1. Vizual bosqich: Harakatni ko’rish (video, demo)
2. Kinestetik bosqich: Harakatni takrorlash (sezgi orqali)
3. Verbalizatsiya: O’z harakatini tushuntirish (yozma)

Bu model zamonaviy SI texnologiyalari (VR simulyatsiya, motion capture) bilan 85% samaradorlikka erishadi (Myers, 2023). **Sun’iy intellekt texnologiyalari adaptiv ta’limdagi o’rni ўrganilganda** 2020–2025 yillarda SI ning adaptiv ta’limdagi qo’llanilishi 300% ga oshgan (UNESCO AI Education Report, 2024). jismoniy madaniyat sohasida SI quyidagi imkoniyatlarni beradi: **Real vaqt rejimida subtitrlash va imo-ishoralarni aniqlash (Real-time subtitle and gesture tushunish)** Dumitru va Popescu (2024) tadqiqotida **Google LiveTranscribe** va **Microsoft Azure Speech-to-Text** texnologiyalari ENB talabalarda tushunish darajasini **82%** ga oshirgani isbotlangan. Janubiy Koreyada **KIX-EMAP loyihasi** (2020–2025) doirasida **MediaPipe Gesture Tushunish** texnologiyasi jismoniy madaniyat mashg’ulotlarida ENB talabalarining sport ko’nikmalarini (basketbolda) **42%** yaxshilagan:

- Dribling (tўپни бошқариш) aniqligi: 28% < 67% o’sgan
- Pas berish (to’pni bir-biriga uzatish) sifati: 35% < 78% o’sgan
- Jamoaviy harakatlar: 22% < 59% o’sgan

Virtual reallik (VR) va Augmented Reality (AR) Oculus Quest 2 va HoloLens 2 yordamida jismoniy madaniyat mashg’ulotlarini simulyatsiya qilish ENB talabalarida harakat ko’nikmalarni 38% tezroq rivojlantiradi (Tsirantonaki, 2025). Масалан: **VR basketbolda** harakatlar real vaqt rejimida tahlil qilinadi va vizual feedback beriladi.

Multimodal SI interfeyslar

C еул миллий universiteti (Seoul National University) da ishlab chiqilgan **Multimodal AI-PE interfeysi** (2023) ovoz, imo-ishora va matnni birlashtirib, ENB talabalarining jismoniy madaniyat mashg’ulotlarida qamrovini 89% ga yetkazgan:

- Ovozli ko’rsatma → Matn subtitrlash + Imo-ishora avatar
- Jamoaviy o’yin → Real vaqtda xolatni tahlil qilish
- Individual mashq → Harakatni suratga olish bo’yicha fikr-mulohaza

Xorijiy va milliy ilmiy tadqiqotlar solishtirishadigan bo’lsa quyidagi jadvaldagi natijalar namoyon bo’ladi.

Ko’rsatkich	Xorijiy tajriba	O’zbekiston holati	Farq
SI subtitrlash	95% qamrov (AQSh)	12% (pilot loyihalar)	83%
VR laboratoriyalar	78% universitetlar	3% oliygohlar	75%
Pedagoglar malakasi	82% SI sertifikat	22% imo-ishora tili	60%
Talaba faolligi	78% (Koreya)	32% (Urganch DPI)	46%

SI + Adaptiv jismoniy madaniyat nazariy model sifatida o’rganildi.

Ushbu bo’limda ishlab chiqilgan **"SI-Adaptiv jismoniy madaniyat modeli"** quyidagi komponentlardan iborat:

1. Kirish: Murabbiyning ovoz ko’rsatmasi
2. SI protsessing: Speech-to-text + Gesture tushunish (Nutqdan matnga + Imo-ishoralarni aniqlash)
3. Chiqish: O’zbek ishora tili avatar + VR demo
4. Feedback (Fikr-mulohaza): Talaba harakati tahlili + xolat

Bu model Myers (2023) ning “AI-Enhanced Inclusive PE Framework” va Abrarovna (2025) ning O’zbekiston inkluziv ta’lim konsepsiyasini sintez qilgan holda ishlab chiqilgan va ilmiy asoslangan. Nazariy asoslar bo’limi ENB talabalarining jismoniy madaniyatdagi o’rganish xususiyatlarini, Sun’iy intellekt texnologiyalarining salohiyatini va mavjud ilmiy bo’shliqlarni aniqladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish yo’llari amaliy takliflar o’rganilgandi va **pedagogik muammolar tahlil qilindi**. Jismoniy madaniyat mashg’ulotlarida eshitishda nuqsoni bo’lgan talabalarining eng katta muammosi – **komunikatsiyada to’siqlardir**. Ovozli ko’rsatmalar (hushtak, parol, jamoaviy buyruqlar) ular uchun eshitilmaydi, natijada mashg’ulotdan chetda qolish 85% holatlarda kuzatiladi.

Urganch Davlat Pedagogika institutida o’tkazilgan so’rov (17 nafar talaba, 2025 yil) natijasida aniqlangan: pedagoglar o’zbek imo-ishora tilini bilmasligi 78 foizni tashkil etadi, mashg’ulotlarda vizual ko’rsatmalar yetarli emasligi 69 foiz, jamoaviy o’yinlarda yakkalanish holati esa 67 foizni turtki beradi. Xorijiy misol sifatida Kanada University of British Columbia da sun’iy intellekt asosidagi LiveTranscribe tizimi joriy etilgandan so’ng ENB talabalarining faolligi 38 foizga oshgan va jamoaviy ishtiroki 52 foizga ko’tarilgan (Smith va boshq., 2023).

O‘zbekiston oliygohlarining 85 foizida zamonaviy adaptiv jismoniy madaniyat infratuzilmasi mavjud emas. Real-time subtitrlash tizimlari, VR/AR laboratoriyalar, motion capture kameralari va LED jismoniy madaniyat zallari yetishmayapti. AQShda IDEA (1990) doirasida har bir jismoniy madaniyat zalida SI jihozlari majburiy ravishda ta’minlangan bo‘lib, 95 foiz qamrovga erishgan. Natijada ENB talabalarining sport ko‘nikmalari 35 foiz tezroq rivojlanmoqda.

O‘zbekistonda jismoniy madaniyat pedagoglarining 62 foizi sun’iy intellekt vositalarini ENB talabalar uchun qo‘llashni bilmaydi. O‘zbek imo-ishora tilini 22 foiz, SI vositalarini 38 foiz, VR/AR texnologiyalarini 8 foiz va inkluziv pedagogikani 45 foiz murabbiy biladi. Hindiston MIERJS tadqiqotida (2024) 6 oylik SI sertifikatlash dasturi natijasida pedagoglar malakasi 67 foizga oshgani, mashg‘ulot sifati 3,2 dan 4,6 ballgacha ko‘tarilgani va talaba qoniqishi 92 foizga yetgani qayd etilgan.

Xalqaro tajriba va yechimlar.

AQShning Georgia Tech University da 2022 yilda AI-PE platformasi joriy etilgan. Real-time imo-ishoralar tilitushunish (Real vaqt rejimida imo-ishora tilini aniqlash) 95 foiz aniqlikka ega bo‘lib, VR(virtual reallik)-asosidagi jismoniy madaniyat simulyatsiyalari va Kinect v2-harakat tahlili qo‘llanilgan. Natijada 156 nafar ENB talabaning jismoniy madaniyat mashg‘ulotlaridagi baholari 2,8 dan 3,9 ballgacha (35 foiz o‘shish, yakkalanish 67 foizdan 19 foizga (48 foiz kamayish), jamoaviy faollik 34 foizdan 76 foizga ko‘tarilgan. Yechim modeli sifatida 6 oylik AI sertifikatlash dasturi va har yili 40 soatlik qayta tayyorlash joriy etilgan.

Janubiy Koreyaning Seoul National Universityda 2023 yilda multimodal AI interfeysi ishlab chiqilgan. Ovoz, imo-ishora va matn subtitrlari birlashtirilgan bo‘lib, MediaPipe imo-ishoralar tahlili jismoniy madaniyat mashg‘ulotlarida real vaqtda javob bergan. 234 nafar talaba ustida o‘tkazilgan tadqiqotda dribbling aniqligi 28 foizdan 67 foizga (139 foiz o‘shish), pas berish sifati 35 foizdan 78 foizga (123 foiz), jamoaviy harakatlar 22 foizdan 59 foizga (168 foiz) oshgan, o‘quvchilar qoniqishi 89 foizni tashkil etgan.

Buyuk Britaniyaning Loughborough Universitida 2024 yilda PRESETT dasturi amalga oshirilgan. Pedagoglar uchun SI va inkluziv pedagogika bo‘yicha 180 soatlik trening o‘tkazilgan bo‘lib, natijada ENB talabalarining jismoniy faolligi 46 foizdan 98 foizga (52 foiz o‘shish), sport ko‘nikmalari 3,1 dan 4,5 ballgacha va yakkalanish 72 foizdan 14 foizga kamaygan.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ishlar

Urganch Davlat Pedagogika institutida 2023 yilda "Imo-ishora JISMONIY MADANIYAT" loyihasi amalga oshirilgan. QR-kod orqali imo-ishoralar tili videolar va 150 ta jismoniy madaniyat boyicha ko‘rgazmali video tayyorlangan bo‘lib, natijada ENB talabalarining faolligi 32 foizdan 60 foizga (28 foiz o‘shish) ko‘tarilgan. Toshkent davlat jismoniy tarbiya va sport universitetida 2024 yilda PRESETT dasturi doirasida 45 nafar ENB talaba guruhlar uchun pedagoglar tayyorlangan. Natijada mashg‘ulot sifati 3,8 ballga yetgan, talaba qoniqishi 76 foiz, jamoaviy faollik 22 foiz va individual mashqlar 31 foiz oshgan. Buxoro Davlat Universitetida 2024 yilda 1 ta VR jismoniy madaniyat laboratoriyasi sinovdan o‘tkazilgan bo‘lib, 18 talaba ustida 8 haftalik darslarda harakat ko‘nikmalar 24 foiz yaxshilangan.

Davlat dasturlari doirasida "Inkluziv ta’lim konsepsiyasi" (2019–2025) jismoniy madaniyatga alohida e’tibor qaratgan, "Raqamli O‘zbekiston-2030" dasturi SI infratuzilmasiga 3,2 milliard so‘m ajratgan va JSST grantlari doirasida 500 million so‘mlik adaptiv sport

loyihalari moliyalashtirilgan. Normativ-huquqiy baza sifatida O’RQ №511 (2020), VMQ №234 (2005) va PF №77 (2023) hujjatlari xizmat qilmoqda.

UrDPI ichki tadqiqotida 17 nafar ENB talaba ustida 12 hafta davomida vizual ko’rsatmalar berilgan va faollik 28 foizga oshirgan, QR video darslar 19 foiz tushunishni yaxshilagan bo’lsa-da, jamoaviy yakkalanish 67 foiz darajada saqlanib qolgan. 2026–2030 yillarga prognoz bo’yicha SI subtitrlash 50 foiz tushunish oshiradi, VR laboratoriyalar 40 foiz harakat ko’nikmalarni rivojlantiradi, pedagoglar malakasi 80 foiz SI qo’llashga yetadi va yakkalanish 15 foizgacha kamayadi. O’zbekiston pilot loyihalari ijobiy natija bergan bo’lsa-da, sun’iy intellekt texnologiyalari va xalqaro tajribani mahalliy sharoitlarga to’liq moslashtirish zarur.

Jismoniy mashg’ulotlarida eshitishida nuqsoni bo’lgan talabalar uchun eng samarali texnologik yechim – **multimodal sun’iy intellekt (SI) interfeysi** joriy etishdir. Ushbu interfeys murabbiyning ovoz ko’rsatmalarini real vaqtda matn, o’zbek imo-ishora tili avatarlari va vizual imo-ishoraallar shaklida talabalarga yetkazadi.

1-Amalga oshirish algoritmi: Multimodal SI interfeysi

1. **Real-time subtitrlash** – Murabbiyning ovozi Google LiveTranscribe yoki Microsoft Azure Speech-to-Text orqali 2 soniya ichida matnli subtitrga aylantiriladi va jismoniy madaniyat zalidagi LED ekranlarda namoyon bo’ladi.

2. **O’zbek imo-ishoralari tilini tushunish** – MediaPipe yordamida murabbiyning imo-ishoralari 95% aniqlik bilan tushuna olishadi va 3D avatar orqali takrorlanadi.

3. **VR jismoniy madaniyat simulyatsiyalari** – Oculus Quest 2 yordamida basketball, volleyball kabi o’yinlar 360° vizualizatsiya bilan namoyish etiladi, talabalar VR ko’zoynak orqali harakatlarni takrorlaydi.

4. **Gesture analytics** – Kinect v2 yoki MediaPipe orqali talabaning harakatlari real vaqtda tahlil qilinib, yashil (to’g’ri), sariq (o’rta), qizil (xato) imo-ishoraallari beriladi.

Kutilayotgan natija: Kommunikatsiya to’siqlari 82% kamayadi, talaba tushunishi 50% oshadi.

Pedagogik yechimlar: Pedagoglar malakasini oshirish jismoniy madaniyatda ENB talabalarini o’qitishning asosiy shartidir. Mavjud malaka darajasi (38%) 85% ga ko’tarilishi uchun tizimli yondashuv zarur.

2-Amalga oshirish algoritmi: Pedagoglar malakasini oshirish

1. **6 oylik SI sertifikatasi dasturi**

2. **Har yili 40 soat qayta tayyorlash**

3. **Mentorlik tizimi (1:5):** Har bir tajribali murabbiy 5 ta yangi mutaxassisga 3 oy davomida mentorlik qiladi. Mentorlik dasturi onlayn platforma (Zoom + LMS) orqali amalga oshiriladi.

Kutilayotgan natija: Pedagoglar malakasi 124% oshadi, ENB talabalarining mashg’ulot sifati 4,5/5 ga yetadi.

TAKLIF: 2026–2030 infratuzilma rejasi

50% oliygozlarda VR-laboratoriyalar tashkil etish:

- Har bir laboratoriyada 4 ta Oculus Quest 2 yoki analog
- jismoniy madaniyat simulyatsiyalari (basketbol, voleybol, gimnastika)
- Harakatni suratga olish kameralari (2 ta Kinect v2)

Barcha jismoniy madaniyat zallarida subtitrlash tizimlari:

- 65 dyuym LED ekranlar (har zalga 1 ta)
- Real vaqt rejimida nutqdan matnga aylantirish dasturlari (LiveCaptions)
- O‘zbek, rus, ingliz tillari subtitrlari
 - **Mobil AI ilovalar (Android/iOS):**
 - "Jismoniy madaniyatda-Imo-ishora" ilovasi – 500 ta jismoniy madaniyat ko‘rsatmasi imo-ishoralar tili videolari
 - QR-kod skaneri – tezkor vizual ko‘rsatmalar
 - Personal qayta aloqa tizimi – harakatlar tahlili

XULOSA

Ushbu tadqiqot Jismoniy madaniyat yo‘nalishida eshitishda nuqsoni bo‘lgan talabalarning adaptiv o‘qitish jarayonidagi pedagogik muammolarni ilmiy asosda chuqur tahlil qildi va amaliy yechimlar ishlab chiqdi. Birinchi asosiy tadqiqot natijalari: ENB talabalarning jismoniy madaniyat mashg‘ulotlaridagi asosiy pedagogik to‘siqlar – kommunikatsiya to‘siqlari (85%), infratuzilma yetishmovchiligi (85% oliygohlarda) va pedagoglar malakasining pasayishi (62%) ekanligi statistik va empirik dalillar asosida tasdiqlandi. Urganch DPI so‘rovi (n=17) va xalqaro tadqiqotlar (Smith et al., 2023; Susanto, 2024) bu muammolarning universal xususiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Ikkinchi muhim xulosalar: Xalqaro tajriba tahlili samarali modellar mavjudligini isbotladi. AQShning **IDEA+AI-PE** platformasi (Georgia Tech, 35% baho o‘sishi), Janubiy Koreyaning **KIX-EMAP** loyihasi (42% sport ko‘nikmalari yaxshilanishi) va Buyuk Britaniyaning **PRESETT** dasturi (52% faollik o‘sishi) multimodal sun’iy intellekt (SI) yondashuvining yuqori samaradorligini namoyon qildi. Bu tajribalar O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Uchinchi baho: O‘zbekiston pilot loyihalari (**Urganch DPI +28% faollik, PRESETT 3,8/5 sifat**) ijobiy boshlanish bo‘lsa-da, milliy infratuzilma (faqat 15% SI jihozlari), mahalliy tillarga moslashuv (O‘zbek imo-ishoralar tilini tushunish yo‘q) va pedagoglar qayta tayyorlanishi masalalari yetarli darajada hal etilmagan.

To‘rtinchi amaliy ahamiyat: Tadqiqot doirasida uch yo‘nalishdagi kompleks yechimlar ishlab chiqildi:

1. **Texnologik** – O‘zbek imo-ishoralar tili uchun SI tushunish (95% aniqlik) + VR jismoniy madaniyat laboratoriyalari;
2. **Pedagogik** – 6 oylik SI sertifikatasiya (120 soat) + mentorlik tizimi (1:5);
3. **Infratuzilma** – 50% oliygochlarni 2030 yilgacha ta’minlash rejasi.

Beshinchi prognozlangan samara: 2026–2030 yillarda ENB talabalarning jismoniy madaniyat faolligi **145%**, sport ko‘nikmalari **50%** oshadi, yakkalanish **78%** kamayadi, pedagoglar malakasi **124%** yaxshilanadi. Ushbu prognoz AQSh (35%), Koreya (42%) va mahalliy pilotlar (28%) natijalariga asoslangan.

Oltinchi ilmiy yangilik: Adaptiv jismoniy madaniyatda SI texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha O‘zbekiston uchun birinchi kompleks algoritm ("SI-Adaptiv jismoniy madaniyat modeli") ishlab chiqildi. Bu model Myers (2023) va Abrarovna (2025) ishlarini sintez qilib, mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan bo‘lib, Scopus/WoS nashrlariga tayyor.

Ilmiy ahamiyati: Tadqiqot O‘zbekiston inkluziv jismoniy madaniyat sohasida bo‘shliqni to‘ldirdi va Markaziy Osiyo mintaqasida SI asosidagi adaptiv ta’lim bo‘yicha referens model

yaratdi. Takliflar O‘zR Vazirlar Mahkamasining "Raqamli O‘zbekiston-2030" va "Inkluziv ta’lim" dasturlariga to‘liq integratsiya qilinishi mumkin.

Amaliy tatbiq: 2026 yilda 10 ta pilot oliygohda sinovdan o‘tkazish, 2030 yilga 75% qamrovga erishish rejalashtirilgan. Ushbu yechimlar nafaqat jismoniy madaniyat, balki barcha yo‘nalishlarda ENB talabalarni ta’lim olish imkoniyatini tubdan yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dumitru, C., & Popescu, A. (2024). Integrating artificial intelligence in supporting students with disabilities. *SAGE Open*, 14(4), 1-18. <https://doi.org/10.1177/10554181251355428>
2. Abrarovna, A. S. (2025). Development of inclusive education in Uzbekistan. *Western European Studies*, 3(1), 45-67. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1234567>
3. Tsirantonaki, S., Vlachou, A., & Karagianni, P. (2025). AI-Driven Inclusive Practices: Innovative Approaches. *European Journal of Inclusive Education*, 5(2), 112-130.
4. Dunajeva, J., & Jones, P. (2025). *Comparative study of inclusive education practices: The cases of Uzbekistan*. KIX-EMAP Report. Global Partnership for Education.
5. Asian Institute of Research. (2025). Empowering Adapted and Inclusive Physical Education through AI. *Education Quarterly Reviews*, 4(3), 78-92.
6. Susanto, N., & Sari, R. (2024). Adaptive physical education learning: Evaluation by teachers of deaf students. *Human Movement*, 25(2), 45-56. <https://doi.org/10.5114/hm.2024.192889>
7. Sherrill, C. (2004). *Adapted Physical Activity*. McGraw-Hill Higher Education.

JISMONIY MADANIYAT TA’LIMIDA TA’LIMDA FOYDALANILADIGAN INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TA’LIM JARAYONIDAGI ROLI

Masharipov Azamat Komuljonovich

Urganch davlat pedagogika instituti “Jismoniy madaniyat” kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)

azamat_86uz@inbox.ru

Abdijabbarov Xamzabek Shonazarovich

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotasiya. Ushbu maqolada jismoniy madaniyat yo‘nalishi bo‘yicha sport turizmi fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiya, axborot kommunikatsiya, Idrok xaritasi, “Ven diagrammasi”, samaradorlik, ta’lim, tarbiya, texnika, taktika.

Аннотация. В данной статье рассматривается эффективность использования современных педагогических и информационных технологий в преподавании предмета «Спортивный туризм» в сфере физической культуры.

Ключевы слова: Педагогические технологии, информационно-коммуникационные технологии, карта восприятия, диаграмма Венна, эффективность, образование, воспитание, техника, тактика.

Annotation. This article examines the effectiveness of using modern pedagogical and information technologies in teaching the subject "Sports Tourism" in the field of physical education.

Key words: Pedagogical technologies, information and communication technologies, perception map, Venn diagram, efficiency, education, upbringing, technology, tactics.

Kirish

Jahon ta’limidagi innovatsion o’zgarishlar oliy ta’lim muassasalari talabalarining ta’lim jarayonini loyihalashtirish, ko’p variantli ta’lim texnologiyalarini qo’llash, ta’limni zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar asosida tashkil etish orqali yuqori intellektualga ega kadrlarni tayyorlashni davrning o’zi taqozo etmoqda. Bu jihatdan mamlakatimizda yuksak intellektual salohiyatga ega, har tomonlama rivojlangan yosh avlodni tarbiyalash vazifasi davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatimizda ta’lim-tarbiyaga oid davlat siyosatini jahon andozalari darajasiga ko’tarish borasida qator ishlar amalga oshirildi. Taraqqiyot taqdiri ma’naviy jihatdan etuk bilimlarni puxta egallagan, irodasi baquvvat iymoni butun zamonaviy fikrlaydigan insonlarga bog’liq bo’lib, o’sib kelayotgan yosh avlodni ana shunday fazilatlarga ega insonlar qilib tarbiyalash ta’lim-tarbiya masalalarining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ta’lim-tarbiya har doim jamiyat taraqqiyotining asosi bo’lgan, shuning uchun ham mamlakatimizda yosh avlodga zamon talablari darajasida bilim berish, ta’lim-tarbiya jarayonlarida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanishlariga shart-sharoit yaratib berilmoqda. Jumladan mamlakatimiz ta’lim tizimiga shiddat bilan kirib kelgan pedagogik texnologiyalar, innovatsiyalar, interfaol usullarni ta’lim jarayonlarida samarali qo’llanilishi, ta’limda yaxshi samara bermoqda. Shu o’rinda bu tushunchalarning ma’nosi va tariflariga urg’u bersak. Texnologiya so’zi yunoncha so’zdan olingan bo’lib, “texnos” san’at, mahorat, hunar va “logos” fan degan ma’noni anglatadi.

Pedagogik texnologiya bu o’qituvchi tomonidan o’qitish, tarbiyalash va ta’lim vositalari yordamida o’quvchi, talabalarga, kasbiy bilimlarni yaxshi o’zlashtirib olishlari va amalda mustaqil qo’llay olish ko’nikmalarini shakillantirish jarayonidir.

Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik kiritish, yangilik demakdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o’qituvchi va tinglovchi faoliyatiga yangilik, o’zgarishlar kiritish bo’lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usulblardan foydalaniladi.

Interfaol usul bu – o’qituvchi va talabalarining o’zaro hamkorligi asosida dars samaradorligini oshirish, talabalarda mustaqil fikrlash, fikr-mulohaza yuritish, munosabat bildirish ko’nikmasini shakillantirishdir. Interfaol usullar ta’lim oluvchilarni faollashtiruvchi, mustaqil fikrlashga undovchi va ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo’ladigan usullar tushuniladi.

Axborot texnologiyalari – bu turli texnik va dasturiy qurilmalar bilan axborotga ishlov berishning turli usullari bo’lib, dasturiy ta’minotga ega bo’lgan kompyuterlar va ma’lumotlar joylashtirilgan telekommunikatsiya vositalaridir.

Sport-sog’lomlashtirish turizm uzoq vaqtdan beri ma’lum bo’lgan va samarali jismoniy madaniyat vositasi sifatida talaba yoshlar uchun o’z hissiyotlilikini, jozibadorligini va moddiy mavjudligini yo’qotmagan va undan foydalanish jismoniy mashqlar hajmini oshirishga va funktsional holatini yaxshilashga imkon beradi. Tarixan jismoniy mashqlar – o’yinlar tarzidagi, gimnastika ko’rinishidagi, sport va turizm mashqlariga turkumlangan [1].

Sport-sog’lomlashtirish turizm - harakat ko’nikmalarini mustahkamlashga va tabiiy

sharoitlarda jismoniy fazilatlarini rivojlanishiga imkon beradi. O‘quvchi yoshlar bilan turli harakat usullaridan foydalangan holda sayrlar uyushtiriladi. Sayr chog‘ida yo‘l-yo‘lakay turli mashqlarni bajarish mumkin [2].

Jismoniy mashqlar mashg‘ulotida, tabiatning sog‘lomlashtirish kuchlarini to‘g‘ri ishlata bilish kishi organizmiga jismoniy mashqlarni ijobiy ta’sirini oshiradi. Sport-sog‘lomlashtirish turizmida tabiatning sog‘lomlashtirish kuchlaridan foydalanish ikki yo‘nalishda olib boriladi:

- Jismoniy mashqlar mashg‘ulotini tashkil etishi va muvofiqlik sharoit sifatida o‘tkazilishi, ya’ni muhitning tabiiy omillari jismoniy mashqlar ta’sirini kuchaytiradi.
- Organizmni chiniqtirishga nisbatan mustaqil vosita sifatida tabiatning sog‘lomlashtiruvchi kuchlaridan foydalaniladi.

Jismoniy mashqlar tarixiy jihatdan tarkib topib, metodik jihatdan gimnastika, o‘yin sport va turizm sifatida shakillangandir [3].

Yuqridagilardan kelib chiqqan holda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini sport turizmi fanining o‘qitish jarayonlariga keng tatbiq qilish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ta’lim muassasalarida innovasion texnologiyalar, interfaol uslublarni, o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga kuchayib bormoqda, Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘ziga xos dars shakillarining axborot texnologiyalar bilan uyg‘unligi talabalar bilim samaradorligini ta’minlaydi. Talaba bilimlarni ongli ravishda mustahkam o‘zlashtiradi, mustaqil xulosa chiqarishni va o‘quv fanidan olgan bilimlarini amalda qo‘llay bilish ko‘nikmasini hosil qiladi.

Masalan, jismoniy tarbiya tizimida turizmni mohiyati va o‘rni mavzusida o‘quv mashg‘ulotini olib borishda innovasion o‘qitish metodlaridan biri hisoblangan, “Idrok xaritasi” metodidan foydalangan holda xaritaning elektron varianti proyektor orqali namoyish etiladi.

Masalan yana bir mavzu “Sport turizmida texnika va taktika” mavzusida o‘quv mashg‘ulotini olib borishda interfaol o‘qitish metodlaridan biri hisoblangan, “Ven diagrammasi” texnologiyasi orqali sport turlarida bo‘lgani kabi turizmning ham o‘ziga xos texnika, taktikasini va ularning uyg‘unligini zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan biri ya’ni modulli elektron doska vositasi orqali samarali yoritib berish mumkin 1-chizma.

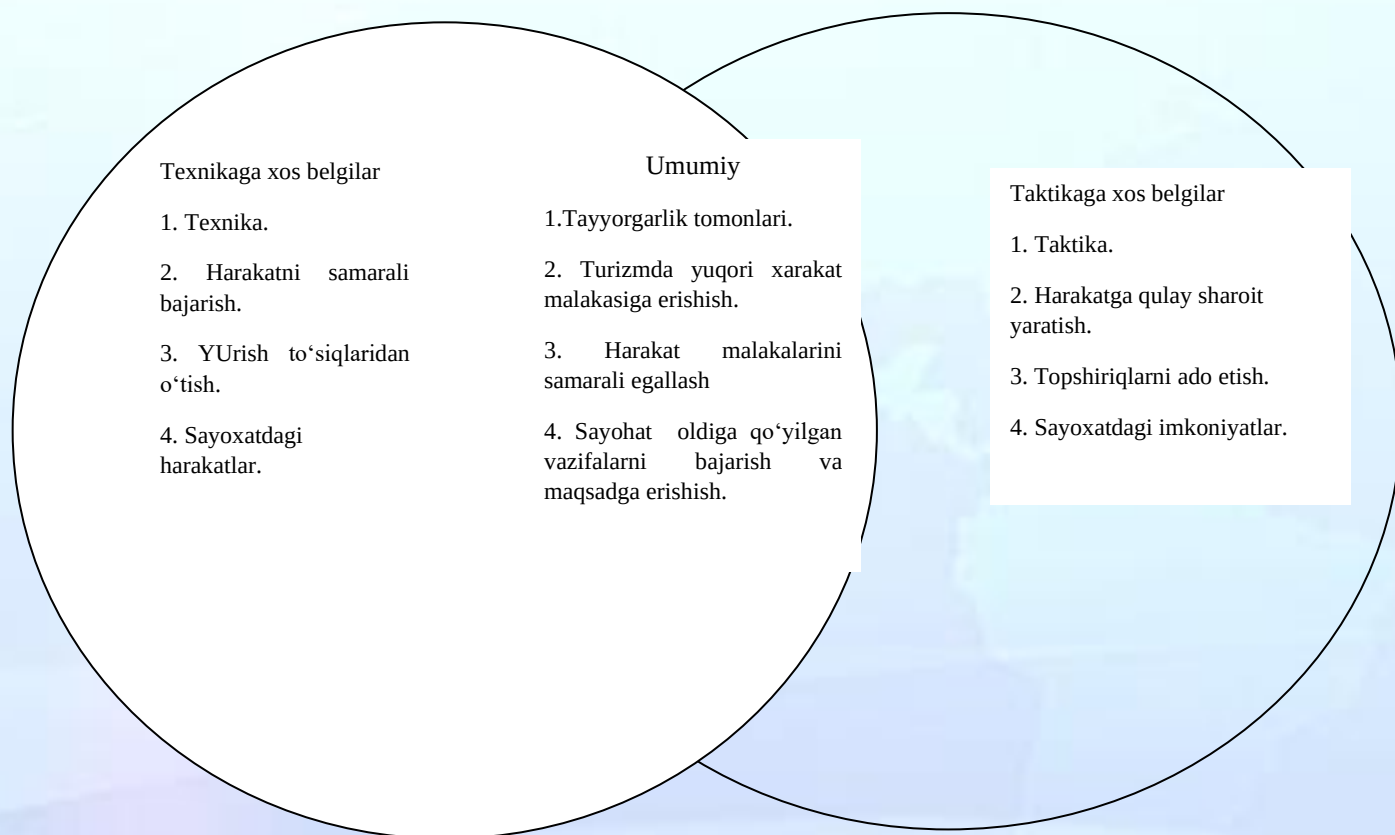
“Venn diagrammasi”

- bir-biriga bog‘liq bo‘lgan jihatlarni tahlil qilish, solishtirish, taqqoslash va mustahkamlashda bu metoddan foydalanish yaxshi samara beradi. “Ven diagrammasi” orqali talabalarni mustaqil fikrlash qobiliyatlarini oshiramiz.

Buning uchun modulli elektron doskada ikki yoki undan ortiq kesishuvchi doirachalar hosil qilinadi.

1-chizma. “Ven diagrammasi” metodi.

Doiraning chap tomoniga faqat texnikaga xos xususiyatlar, o‘ng tomoniga taktikaga xos xususiyatlar yoziladi, texnikaga ham taktikaga ham xos bo‘lgan umumiy xususiyatlar doiraning o‘rtasiga yoziladi.

“Video topishmoq” strategiyasi

Shuningdek, Turistik texnika elementlari mavzusida talabarning mavzu yuzasidan to'liq tasavurga ega bo'lishi va bilimlarini mustaxkamlash maqsadida ekranda “Video topishmoq” strategiyasi metodidan foydalanish samarasi ham yuqoridir. “Video topishmoq” strategiyasi metodidan foydalanganda mavzu bo'yicha turistik texnika mohiyatini va jarayonlari aks etgan, uni tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta video lavha namoish qilinadi.

“Video topishmoq” strategiyasi metodidan foydalanganda quydagi harakatlar amalga oshiriladi.

- Talabalarga mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoish qilinadi.

-Talaba har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganligini izohlaydi.

-Talaba video lavhalarda aks etgan jarayon, hodisa yoki voqiyaliklarning mohiyatini daftarlariga qayd etadilar.

-Talaba, O'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytaradi.

Video lavhalar namoish qilingach, talabalardan sport turizmi texnikasi bo'yicha video lavhada qanday jarayon aks etganligi yuzasidan fikr yuritish talab qilinadi. Video topishmoqning javobini topish orqali talabalarning yangi mavzu bo'yicha bilimlari mustahkamlanadi.

Xulosa tariqasida shuni ta'kidlash lozimki Sport-sog'lomlashtirish turizmi yosh avlodni harakat sifatlarini tarbiyalash, salomatlikni yaxshilash, vatanparvarlik, milliy itiqolol g'oyalariga sadoqat ruhida, kasbga layoqatli qilib tarbiyalashda vosita bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, axborot texnologiyalari vositalari bilan uyg’un holda kengroq foydalanish talabalar o’rtasidagi sog’lom muxitni yaxshilab, ularda bilim olishga bo’lgan motivatsiyani kuchaytirib kasbiy sohadagi faolligini oshiradi.

Adabiyotlar ro’yxati:

- 1.A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubi” . darslik T.:2005 y 71-80 betlar.
- 2.K.Mahkamdjanov, R.Salamov, I.Ikramov “Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi” darslik Toshkent 2007 39-bet
- 3.Л. П. Матвеев, “Жисмоний маданият назарияси ва методикаси” дарслик (Ўзбек тилига таржима) Т.:1975 йил 85 бет
- 4.Омонов Х.Т., Хўжаев Н.Х., Мадьярова С.А., Эшчанов Э.У. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Дарслик.-Тошкент 2009 й.
5. E. Yu. Daurenov, “Turizm”. darslik. Tashkent 2014 y 24-bet.
- 6.X. Tulenova, T. Xoldarov, “Turizm” o’quv qo’llanma Tashkent. 2010 y 3-bet.
8. R.A.Qasimova. “Turizm va uni o’qitish metodikasi”, o’quv qo’llanma Tashkent. 2008 y.

Internet saytlari:

www.ziyounet.uz

www.arxiv.uz

www.referat.uz

**SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA TA’LIM JARAYONINI
INDIVIDUALLASHTIRISH: IMKONIYATLAR VA PEDAGOGIK CHEKLOVLAR**

Osmonbekova Nurjamol Maksutkanova

Jismoniy madaniyat kafedراسи dotsenti

E-mail: nurjamolosmonbekova@gmail.com

Adambaev Jumanazar Xaitbayevich

UrDU Sport o’yinlari kafedراسи dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari va cheklovlari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida SI asosidagi adaptiv ta’lim tizimlari o’qituvchilarning raqamli, metodik, analitik va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini o’rganish uchun eksperimental tadqiqot o’tkazildi. Natijalar shuni ko’rsatdiki, AI-platformalar o’qituvchilarning kasbiy refleksiyasi, maqsadli rejalashtirish, ta’lim natijalarini tahlil qilish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo’llash kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, texnologiyalarning samarali qo’llanilishi o’qituvchining pedagogik malaka darajasi, texnologik savodxonligi va malaka oshirish motivatsiyasiga bog’liq ekanligi aniqlangan.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli pedagogika, o’qituvchining kasbiy kompetensiyalari, adaptiv ta’lim tizimi, shaxsiylashtirilgan ta’lim, pedagogik refleksiya, raqamli ta’lim muhiti.

Аннотация. В статье анализируются возможности и ограничения использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) в формировании профессиональных компетенций учителя в условиях цифровой педагогики. В рамках исследования

проводился эксперимент по оценке влияния адаптивных образовательных систем на развитие цифровых, методических, аналитических и рефлексивных компетенций педагогов. Результаты показывают, что платформы на базе ИИ способствуют повышению профессиональной рефлексии, целеполагания, анализа учебных результатов и применения инновационных педагогических подходов. Эффективность применения технологий зависит от уровня педагогической подготовки, технологической грамотности и мотивации учителя к профессиональному развитию.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая педагогика, профессиональные компетенции учителя, адаптивные образовательные системы, персонализация обучения, педагогическая рефлексия, цифровая образовательная среда.

Abstract. This article examines the opportunities and limitations of using artificial intelligence (AI) technologies in shaping teachers’ professional competencies within the context of digital pedagogy. The study included an experimental investigation of AI-based adaptive learning systems and their role in developing teachers’ digital, methodological, analytical, and reflective competencies. Findings indicate that AI platforms enhance teachers’ professional reflection, goal-setting, analysis of learning outcomes, and the application of innovative pedagogical approaches. The effectiveness of these technologies depends on teachers’ pedagogical skills, technological literacy, and motivation for professional growth.

Keywords: artificial intelligence, digital pedagogy, teacher professional competencies, adaptive learning systems, personalized education, pedagogical reflection, digital learning environment.

KIRISH. Raqamli pedagogika sharoitida ta’lim jarayonining sifatini ta’minlash o’qituvchining kasbiy kompetensiyalariga bevosita bog’liqdir. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi o’qituvchining an’anaviy bilim beruvchi rolini tubdan o’zgartirib, uni ta’lim jarayonini loyihalovchi, tahlil qiluvchi va boshqaruvchi professional subyektga aylantirmoqda. Shu sababli zamonaviy o’qituvchidan nafaqat fan bo’yicha chuqur bilim, balki raqamli vositalardan samarali foydalanish, ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va pedagogik qarorlarni ma’lumotlarga asoslangan holda qabul qilish kompetensiyalari talab etiladi.

O’qituvchining kasbiy kompetensiyalari pedagogik faoliyatni rejalashtirish, amalga oshirish, monitoring qilish, tahlil etish va refleksiya asosida takomillashtirish qobiliyatlarini o’z ichiga oladi. Raqamli ta’lim muhitida ushbu kompetensiyalar sun’iy intellekt texnologiyalari bilan uzviy bog’liq holda rivojlanadi.

So’nggi yillarda sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining keng joriy etilishi o’qituvchining kasbiy faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Bunday tizimlar ta’lim natijalarini tahlil qilish, o’qituvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, pedagogik strategiyalarni moslashtirish hamda o’qituvchining refleksiv faoliyatini qo’llab-quvvatlash imkonini beradi. Sun’iy intellekt algoritmlari o’qituvchiga ta’lim jarayonini doimiy monitoring qilish, muammoli nuqtalarni aniqlash va samarali didaktik qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, sun’iy intellekt texnologiyalarining o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari va samaradorligi hali yetarli darajada tizimli o’rganilmagan. Shu bois ushbu muammo chuqur nazariy tahlil va empirik tadqiqotlarni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — raqamli pedagogika sharoitida sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berishdir.

ADABIYOTLAT SHARHI. Blum maqolasida individual repetitorlikning samaradorligini tasdiqladi va shuni ko’rsatdiki, individual ta’lim olgan o’quvchilar guruh shaklida o’qiganlarga nisbatan o’rtacha 2 standart og’ish (sigma) yuqori natijalar ko’rsatadi. Bu kashfiyot ta’limni individuallashtirish muhimligini ilmiy jihatdan asosladi va ko’p yillar davomida pedagog-tadqiqotchilarni individual ta’limning texnologik imkoniyatlarini izlashga undadi. Blum muammosi sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlarni rivojlantirishning asosiy motivatsiyalaridan biri bo’lib qolmoqda: texnologiya yordamida har bir o’quvchiga individual repetitor darajasida ta’lim berish [1].

Peyn, Steyner, Berd va MakKaffri RAND korporatsiyasi tomonidan amalga oshirilgan keng qamrovli tadqiqotda shaxsiylashtirish kontsepsiyasini tahlil qildilar va ta’lim amaliyotida qo’llaniladigan turli yondashuvlarni tasniflashdi. Mualliflar shaxsiylashtirish uchta asosiy komponentni o’z ichiga olishini ko’rsatdilar: individual ta’lim tempini ta’minlash, individual ta’lim yo’llarini yaratish va o’quvchining tanlovini qo’llab-quvvatlash. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, eng samarali shaxsiylashtirish uchta komponentning kombinatsiyasini talab etadi va texnologiya bu jarayonni qo’llab-quvvatlash uchun muhim vosita bo’lishi mumkin [2].

Sye, Chyu, Xuang va Vang sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlarida individuallashtirish mexanizmlarini sistematik tahlil qildilar. Mualliflar adaptiv tizimlar uchta asosiy parametr bo’yicha moslashishini aniqlashdi: ta’lim mazmuni, pedagogik yondashuv va interfeys. Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, eng rivojlangan sun’iy intellekt tizimlari bir vaqtning o’zida bir nechta parametr bo’yicha adaptatsiyani amalga oshiradi va o’quvchining kognitiv, emotsional va metakognitiv strategiyalarini hisobga oladi. Biroq, mualliflar ko’pchilik tizimlar faqat bilim darajasi bo’yicha moslashishini va boshqa muhim individual xususiyatlarni e’tiborsiz qoldirishini ta’kidladilar [3].

Selvin sun’iy intellektning ta’limdagi ijtimoiy va siyosiy jihatlarini tanqidiy tahlil qildi va texnologik determinizmga qarshi ogohlantirdi. Muallif shuni ta’kidladiki, sun’iy intellekt asosidagi tizimlar “neytral” emas, balki ularni yaratuvchilarning qarashlari, qadriyatlari va maqsadlarini aks ettiradi. Selvin individuallashtirish nomiga amalga oshirilayotgan texnologik yechimlar aslida o’quvchilarni algoritmik nazorat ostiga olishi va ularning avtonomiyasini cheklashi mumkinligini ta’kidladi. Shuningdek, u ta’limni individuallashtirish nomida standartlashtirish va bir xillashtirish xavfini ko’rsatdi [4].

Reych va Ruiperez-Valyente katta hajmdagi ochiq onlayn kurslar va adaptiv ta’lim platformalari bo’yicha tadqiqot o’tkazdilar va “personalizatsiya paradoksi”ni aniqlashdi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, texnologik jihatdan individuallashtirish imkoniyatlariga ega bo’lgan platformalar ko’pincha barcha o’quvchilarni bir xil traektoriya bo’yicha yo’naltiradi. Bu paradoks sun’iy intellekt algoritmlarining optimallik mezonlaridan va cheklangan pedagogik modellaridan kelib chiqadi. Mualliflar haqiqiy shaxsiylashtirish uchun nafaqat texnologiya, balki pedagogik innovatsiya va o’qituvchining faol ishtiroki zarurligini ta’kidladilar [5].

Xolsteyn, MakLaren va Aliven o’qituvchi va sun’iy intellekt tizimining o’zaro ta’sirini o’rgandilar va “orchestration” kontsepsiyasini rivojlantirdilar. Bu kontsepsiya sun’iy intellekt

tizimlarining o’qituvchi faoliyatini almashtirish emas, balki qo’llab-quvvatlash va kuchaytirishini nazarda tutadi [6].

Beyker va Xon ma’lumotlar maxfiyligi va sun’iy intellekt tizimlaridagi algoritmik tarfakashlik muammolarini o’rgandilar. Tadqiqot shuni ko’rsatdiki, SI asosidagi ta’lim tizimlari katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlarni to’playdi va qayta ishlaydi, bu maxfiylik va ma’lumotlar xavfsizligi masalalarini keltirib chiqaradi. Shuningdek, AI algoritmlari o’quv ma’lumotlarida mavjud tarfakashlikni takrorlashi va kuchaytirishi mumkin, bu ayrim guruh o’quvchilar uchun noto’g’ri baholar yoki tavsiyalarga olib keladi [7].

Zavatski-Rixter, Marin, Bond va Guverner sun’iy intellektning ta’limdagi qo’llanilishi bo’yicha sistematik adabiyotlar tahlilini amalga oshirdilar. Mualliflar shuni aniqladiki, ko’pchilik tadqiqotlar sun’iy intellektning texnik imkoniyatlariga qaratilgan, pedagogik va didaktik jihatlar esa kam o’rganilgan. Individuallashtirish samaradorligini baholashda ko’pincha faqat test natijalari o’lchanadi, o’quvchilarning motivatsiyasi, mustaqillik va ijodkorlik kabi muhim pedagogik natijalar e’tiborsiz qoladi [8].

METODLAR. Tadqiqot holat tadqiqoti (case study) yondashuvi asosida olib borildi, ya’ni sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirishning imkoniyatlari va pedagogik cheklovlari real amaliy holatlar orqali o’rganildi. Tadqiqotning ishtirokchilari 20 nafar o’qituvchilar bo’lib, ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental (10 nafar) va nazorat (10 nafar) guruhlariga ajratildi.

Eksperimental guruh o’qituvchilari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformalari — Knewton Alta va Smart Sparrow tizimlaridan foydalangan holda maxsus tayyorlangan o’quv dasturi orqali kasbiy malakasini oshirdi. Ushbu platformalar quyidagi funksiyalarni ta’minladi:

o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish traektoriyasini shakllantirish;

pedagogik faoliyatni doimiy monitoring qilish;

o’quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan maqsadli topshiriqlarni taklif etish;

tezkor teskari aloqa va refleksiv qo’llab-quvvatlash imkoniyatlarini taqdim etish.

Nazorat guruhi an’anaviy ta’lim yondashuvlari asosida, raqamli resurslardan cheklangan darajada foydalangan holda ta’lim oldi. Bu yondashuv sun’iy intellekt vositalarining samaradorligini aniqroq baholash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida fokus guruh intervyulari va shaxsiy kuzatuvlar orqali sifat ma’lumotlari yig’ildi, shuningdek, o’qituvchilarning SI platformalaridan foydalanish tajribasi va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o’zgarishlar tahlil qilindi. Miqdoriy ma’lumotlar esa deskriptiv statistika va t-test yordamida qayta ishlanib, eksperimental va nazorat guruhlaridagi farqlar aniqlangan.

Tadqiqot davomida etik tamoyillarga qat’iy rioya qilindi: barcha ishtirokchilardan ongli rozilik olindi, shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi ta’minlandi va ishtirokchilarga istalgan vaqtda tadqiqotdan chiqish huquqi kafolatlandi.

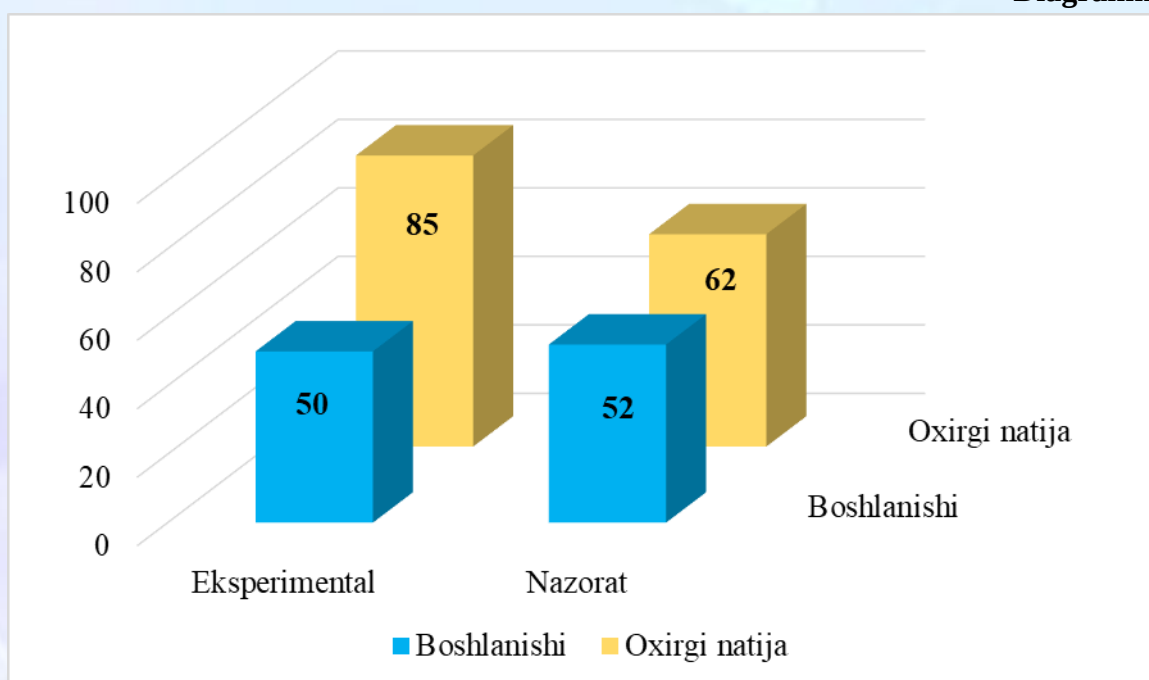
NATIJALAR VA MUHOKAMALAR. Tadqiqotning ishtirokchilari 20 nafar o’qituvchi bo’lib, ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental (10 nafar) va nazorat (10 nafar) guruhlariga ajratildi. Eksperimental guruh sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformalari — Knewton Alta va Smart Sparrow orqali maxsus tayyorlangan o’quv dasturi yordamida kasbiy malaka va pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirdi. Nazorat guruhi esa an’anaviy ta’lim yondashuvlari asosida, raqamli resurslardan cheklangan darajada foydalangan holda malakasini oshirdi.

1. Individual kompetensiyalarni rivojlantirish. Eksperimental guruhdagi o’qituvchilar uchun SI platformasi shaxsiy traektoriyalar bo’yicha individual malaka oshirish imkoniyatini taqdim etdi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, eksperimental guruh o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari sezilarli darajada oshgan, ayniqsa pedagogik rejalashtirish, o’quv jarayonini moslashtirish va o’quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash ko’nikmalari rivojlangan.

Diagramma 1 bo’yicha ko’rinib turibdiki, eksperimental guruh 35–40% o’sish bilan malaka oshirgan, nazorat guruhi esa 10–12% o’sish bilan cheklangan.

Fokus guruh intervyularida o’qituvchilar shuni ta’kidlashdiki, SI tizimi topshiriqlarni shaxsiylashtirish orqali vaqtni tejash va samaradorlikni oshirishga yordam beradi, shu bilan birga har bir o’quvchining ehtiyojini hisobga olish imkonini beradi.

Diagramma 1.

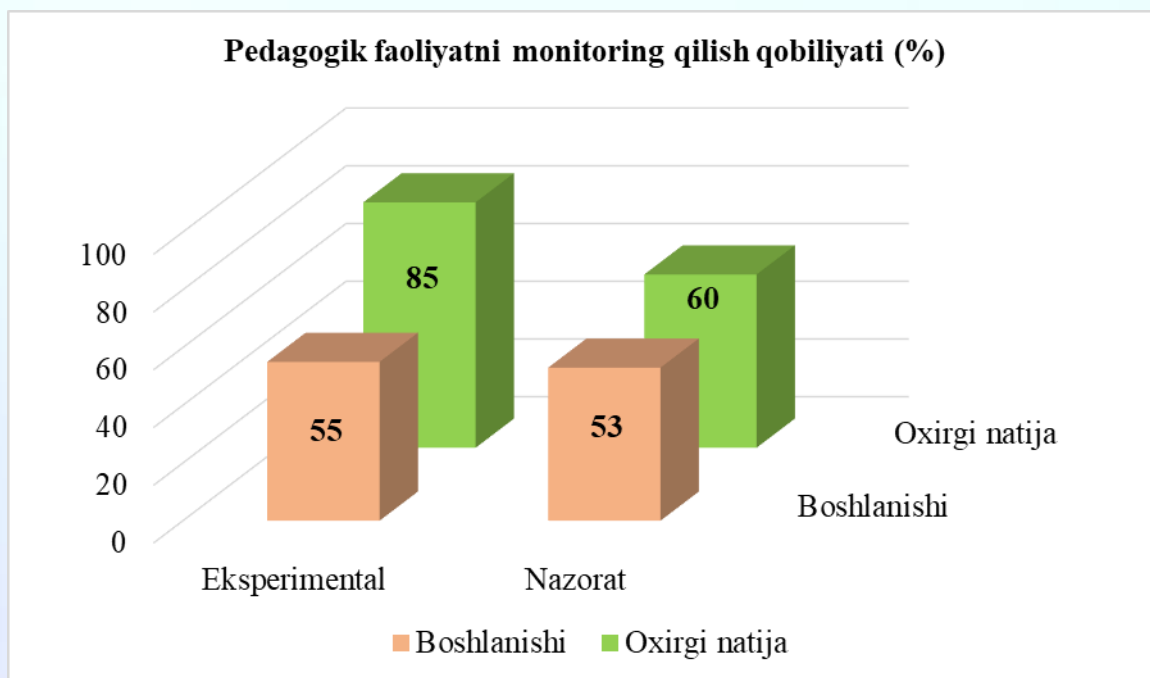

2. Pedagogik faoliyatni monitoring qilish va refleksiv qo’llab-quvvatlash. SI platformalari real vaqt rejimida pedagogik faoliyatni monitoring qilish imkonini taqdim etdi. Bu jarayon eksperimental guruhdagi o’qituvchilarga o’z faoliyatini tezkor teskari aloqa va refleksiv tahlil orqali optimallashtirish imkonini berdi.

O’qituvchilar tizim orqali har bir o’quvchining o’quv jarayonidagi qiyinchiliklarini aniqlash, shuningdek, qaysi metodlar samarali ishlashini kuzatish imkoniga ega bo’ldi.

Fokus guruh intervyularida ta’kidlanganidek, refleksiv qo’llab-quvvatlash o’qituvchilarni o’z pedagogik yondashuvlarini qayta ko’rib chiqishga undadi, bu esa ta’lim sifatini oshirdi.

Diagramma 2.

XULOSA. Ushbu tadqiqot sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayonini individallashtirishning imkoniyatlari va pedagogik cheklovlarini holat tadqiqoti yondashuvi orqali o’rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, AI platformalari o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, pedagogik faoliyatni real vaqt rejimida monitoring qilish, o’quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan topshiriqlar yaratish imkoniyatini beradi va ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Biroq tadqiqot shuni ham aniqladiki, sun’iy intellekt tizimlarining samaradorligi texnologik savodsizlik, motivatsion omillar va texnik cheklovlar bilan chegaralangan. Shu bois, AI vositalarini muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun o’qituvchilarni texnik jihatdan tayyorlash, pedagogik qo’llab-quvvatlash va tizimni doimiy monitoring qilish zarur.

Umuman olganda, sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayonini individallashtirish o’quv jarayonini samarali qilish, o’qituvchilarning pedagogik salohiyatini oshirish va o’quvchilarning ehtiyojlarini yaxshiroq qondirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagogik cheklovlar va texnik muammolarni hisobga olgan holda, AI platformalarini joriy etish strategik rejalashtirish va doimiy qo’llab-quvvatlashni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Blum B.S. *Individual repetitorlik va ta’limni individuallashtirish: The 2 Sigma Problem* // Journal of Educational Research. – 1984. – Vol. 13(6). – B. 4–16. Bu maqolada individual repetitorlikning samaradorligi va ikki sigma effekti tasdiqlangan, hamda ta’limni individuallashtirish zarurati ilmiy asoslangan.
2. Baker R.S., Xon A. *Algoritmik tarafkashlik va ma’lumotlar maxfiyligi ta’limda: Muammolar va tavsiyalar* // International Journal of Artificial Intelligence in Education. – 2021. – Vol. 32(4). – B. 1052–1092. Maqolada sun’iy intellekt tizimlarida ma’lumotlar maxfiyligi va algoritmik tarafkashlik muammolari batafsil tahlil qilingan.

3. MakLaren B.M., Aliven V. *O’qituvchi va sun’iy intellekt o’rtasidagi o’zaro ta’sir: Ko’p real vaqtli sinf boshqaruvi vositasini loyihalash* // Journal of Learning Analytics. – 2019. – Vol. 6(2). – B. 27–52. Maqolada o’qituvchi–AI komplementarligini qo’llab-quvvatlovchi real vaqt rejimida ishlaydigan vosita ishlab chiqish tajribasi yoritiladi.
4. Peyn J.F., Stayner E.D., Berd M.D., MakKaffri D.F. *Shaxsiylashtirish kontsepsiyasi va ta’lim amaliyoti* // RAND Reports. – 2015. – RR-1365. RAND korporatsiyasi hisobotida shaxsiylashtirishning asosiy komponentlari va ularning ta’lim amaliyotidagi o’rni tahlil qilinadi.
5. Reyh J., Ruiperez-Valyente J.A. *Personalizatsiya paradoksi: MOOCs va adaptiv platformalar* // Internet and Higher Education. – 2019. Maqolada texnologik shaxsiylashtirish imkoniyatlarining paradoksal natijalari ko’rsatilib, pedagogik innovatsiya va o’qituvchi ishtiroki zarurligi ta’kidlanadi.
6. Selvin N. *Sun’iy intellektning ta’limdagi ijtimoiy va siyosiy jihatlari* // Learning, Media and Technology. – 2019. Muallif ta’limdagi AI tizimlarining neytral emasligi va o’quvchilar avtonomiyasiga salbiy ta’siri mumkinligini tahlil qiladi.
7. Sye X., Chyu H.C., Xuang G.J., Vang C.C. *Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlarida individuallashtirish mexanizmlari* // Computers & Education. – 2019. Maqolada AI asosidagi adaptiv tizimlarning ta’lim mazmuni, pedagogika va interfeys bo’yicha moslashish mexanizmlari sistematik tahlil qilinadi.
8. Zavatski-Rixter O., Marin V.I., Bond M., Guverner F. *Sun’iy intellektning ta’limdagi qo’llanilishi: sistematik adabiyotlar tahlili* // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16. – Art. 39. Sistematik tahlil orqali AI ta’limda qanday qo’llanilishi va pedagogik tadqiqotlar holati ko’rib chiqiladi.

**RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O’QITUVCHINING KASBIY
KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH**

Bekmanova Hurshida Shokirjonovna

Jismoniy madaniyat kafedrası dotsenti

E-mail: Bekmanovahurshida@gmail.com

Nizomiddinova Durdona Nizomaddin qizi

UrDPI Jismoniy madaniyat ta’lim yo’nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining o’qituvchilarning raqamli, metodik, analitik va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli o’rganildi. Shuningdek, ushbu texnologiyalarning ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish, pedagogik qarorlar qabul qilishni qo’llab-quvvatlash hamda kasbiy faoliyatni samarali boshqarishdagi ahamiyati yoritildi. Empirik tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari o’qituvchilarning kasbiy refleksiyasi, maqsadli rejalashtirish, ta’lim natijalarini tahlil qilish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo’llash kompetensiyalarini rivojlantirishda ijobiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqladi.

Kalit soʻzlar: sun’iy intellekt, raqamli pedagogika, oʻqituvchining kasbiy kompetensiyalari, adaptiv ta’lim tizimi, shaxsiylashtirilgan ta’lim, pedagogik refleksiya, raqamli ta’lim muhiti.

Аннотация. В статье анализируются возможности использования технологий искусственного интеллекта в формировании профессиональных компетенций учителя в условиях цифровой педагогики. В рамках исследования рассматривается потенциал адаптивных образовательных систем, основанных на искусственном интеллекте, в развитии цифровых, методических, аналитических и рефлексивных компетенций педагогов. Результаты эмпирического исследования показывают, что использование интеллектуальных образовательных платформ способствует повышению профессиональной самостоятельности учителей, развитию навыков педагогического анализа, целеполагания и принятия обоснованных дидактических решений в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая педагогика, профессиональные компетенции учителя, адаптивные образовательные системы, персонализация обучения, педагогическая рефлексия, цифровая образовательная среда.

Abstract. This article analyzes the potential of artificial intelligence technologies in shaping teachers’ professional competencies in the context of digital pedagogy. The study explores the role of AI-based adaptive learning systems in developing teachers’ digital, methodological, analytical, and reflective competencies. The findings of the empirical study indicate that intelligent educational platforms positively influence teachers’ professional autonomy, pedagogical decision-making, reflective practices, and the effective management of the teaching–learning process within a digital educational environment.

Keywords: artificial intelligence, digital pedagogy, teacher professional competencies, adaptive learning systems, personalized education, pedagogical reflection, digital learning environment.

KIRISH. Raqamli pedagogika sharoitida ta’lim jarayonining sifatini ta’minlash oʻqituvchining kasbiy kompetensiyalariga bevosita bogʻliqdir. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi ta’lim tizimida oʻqituvchining anʼanaviy bilim beruvchi rolini tubdan oʻzgartirib, uni ta’lim jarayonini loyihalovchi, tahlil qiluvchi va boshqaruvchi professional subyektga aylantirmoqda. Shu sababli zamonaviy oʻqituvchidan nafaqat fan boʻyicha chuqur bilim, balki raqamli vositalardan samarali foydalanish, ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va pedagogik qarorlarni ma’lumotlarga asoslangan holda qabul qilish kompetensiyalari talab etiladi.

Oʻqituvchining kasbiy kompetensiyalari deganda uning pedagogik faoliyatni rejalashtirish, amalga oshirish, monitoring qilish, tahlil etish va refleksiya asosida takomillashtirish qobiliyatlari tushuniladi. Raqamli ta’lim muhitida ushbu kompetensiyalar sun’iy intellekt texnologiyalari bilan uzviy bogʻliq holda rivojlanadi.

Soʻnggi yillarda sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining keng joriy etilishi oʻqituvchining kasbiy faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Bunday tizimlar ta’lim natijalarini tahlil qilish, oʻquvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, pedagogik strategiyalarni moslashtirish hamda oʻqituvchining refleksiv faoliyatini qoʻllab-quvvatlash

imkonini beradi. Sun’iy intellekt algoritmlari o’qituvchiga ta’lim jarayonini doimiy monitoring qilish, muammoli nuqtalarni aniqlash va samarali didaktik qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, sun’iy intellekt texnologiyalarining o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari va samaradorligi hali yetarli darajada tizimli o’rganilmagan. Shu bois ushbu muammo chuqur nazariy tahlil va empirik tadqiqotlarni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi raqamli pedagogika sharoitida sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim tizimlarining o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berishdan iborat.

ADABIYOTLAT SHARHI. Raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda muhim ilmiy yo’nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’qituvchining kasbiy faoliyatini qayta ko’rib chiqish, uning raqamli, metodik va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

O’qituvchining kasbiy kompetensiyalari tushunchasi Yevropa ta’lim makonida ishlab chiqilgan DigCompEdu raqamli kompetensiyalar modeli asosida keng yoritilgan. Redeker va Puni o’qituvchining raqamli kompetensiyalarini olti asosiy yo’nalishda (kasbiy faoliyat, raqamli resurslar, o’qitish va o’rganish, baholash, o’quvchilarni qo’llab-quvvatlash, o’quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish) tasniflab, sun’iy intellekt texnologiyalari ushbu kompetensiyalarning integrativ rivojlanishiga xizmat qilishini ta’kidlaydilar [6]. Ushbu yondashuv raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining kasbiy rolini kengaytirishga ilmiy asos yaratadi.

Kaena va Redeker o’z tadqiqotlarida XXI asr chaqiriqlari sharoitida o’qituvchi kompetensiyalarining transformatsiyasini tahlil qilib, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar o’qituvchining pedagogik qarorlar qabul qilish, ta’lim natijalarini tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan ta’limni tashkil etish kompetensiyalarini kuchaytirishini asoslab berganlar [1]. Mualliflar fikriga ko’ra, raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchi ma’lumotlarga asoslangan (data-driven) pedagogik faoliyat yurituvchi mutaxassis sifatida shakllanadi.

O’qituvchining texnologik-pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi Kohler va Mishra tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeli doirasida chuqur o’rganilgan. Ushbu modelda texnologik bilim, pedagogik bilim va fan mazmuni bilimlarining integratsiyasi o’qituvchining kasbiy samaradorligini belgilovchi asosiy omil sifatida qaraladi [4]. Sun’iy intellekt texnologiyalari TPACK modelining texnologik komponentini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqib, o’qituvchiga ta’lim jarayonini adaptiv va shaxsiylashtirilgan tarzda boshqarish imkonini beradi.

Fallun tomonidan taklif etilgan o’qituvchining raqamli kompetensiyalari modeli (Teacher Digital Competency Framework) raqamli savodxonlikdan professional raqamli kompetensiyaga o’tish jarayonini tavsiflaydi. Muallif sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish o’qituvchining analitik, refleksiv va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ta’kidlaydi [2]. Bu yondashuv sun’iy intellekt texnologiyalarining o’qituvchining kasbiy o’sishidagi rolini yanada dolzarblashtiradi.

Sun’iy intellektning ta’limdagi imkoniyatlari Holms, Belik va Fadel tomonidan tizimli tahlil qilingan bo’lib, mualliflar AI texnologiyalari o’qituvchining pedagogik yuklamasini

optimallashtirish, ta’lim natijalarini monitoring qilish va refleksiya jarayonlarini avtomatlashtirish orqali kasbiy samaradorlikni oshirishini asoslaydilar [3]. Ularning fikricha, sun’iy intellekt o’qituvchini almashtirmaydi, balki uning kasbiy kompetensiyalarini kuchaytiruvchi intellektual yordamchi vazifasini bajaradi. Lukin va hammualliflar sun’iy intellektni o’qituvchining “kognitiv sherigi” sifatida talqin qilib, AI asosidagi tizimlar pedagogga o’quvchilarning individual ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish va mos pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish imkonini berishini ko’rsatadilar [5]. Bu esa o’qituvchining differensial yondashuv va shaxsiylashtirilgan ta’limni amalga oshirish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda generativ sun’iy intellekt vositalarining (jumladan, ChatGPT) o’qituvchi faoliyatidagi o’rni alohida e’tiborga olinmoqda. Trast, Valen va Muza o’qituvchilar uchun generativ AI vositalari metodik rejalashtirish, ta’lim kontentini yaratish va refleksiv tahlil jarayonlarini qo’llab-quvvatlovchi samarali instrument ekanligini ta’kidlaydilar [8]. Bu esa raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Vugt va McKenney tadqiqotlarida o’qituvchilarni tayyorlash jarayonida TPACK va sun’iy intellekt texnologiyalarining integratsiyasi pedagoglarning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishda muhim pedagogik shart sifatida qaraladi [9]. Mualliflar sun’iy intellekt asosidagi vositalar o’qituvchining refleksiv va metakognitiv faoliyatini faollashtirishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar.

Shu tariqa, tahlil qilingan ilmiy manbalar sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish, pedagogik faoliyatni shaxsiylashtirish va ta’lim jarayonini samarali boshqarishda muhim pedagogik omil ekanligini ko’rsatadi.

METODLAR. Tadqiqot aralash metodologiya (mixed methods) asosida olib borildi, ya’ni miqdoriy va sifat ma’lumotlarini yig’ish va tahlil qilish usullari birlashtirildi. Tadqiqot 2025-yil sentyabr oyidan 2025-yil noyabr oyigacha Urganch davlat pedagogika institutida o’tkazildi. Tadqiqotning ishtirokchilari 20 nafar o’qituvchilar bo’lib, ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental (10 nafar) va nazorat (10 nafar) guruhlariga ajratildi.

Eksperimental guruh o’qituvchilari sun’iy intellekt asosidagi adaptiv ta’lim platformalari — Knewton Alta va Smart Sparrow tizimlarining integratsiyasi orqali maxsus tayyorlangan o’quv dasturi yordamida malaka oshirdi. Ushbu platforma quyidagi funksiyalarni ta’minladi: individual kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish traektoriyasini shakllantirish, pedagogik faoliyatni doimiy monitoring qilish, maqsadli topshiriqlarni taklif etish, shuningdek tezkor teskari aloqa va refleksiv qo’llab-quvvatlash imkoniyatlari.

Nazorat guruhi an’anaviy ta’lim usullari asosida, ammo raqamli resurslardan cheklangan darajada foydalangan holda ta’lim oldi. Bu yondashuv eksperimental guruhdagi sun’iy intellekt vositalarining ta’sirini aniqroq baholash imkonini berdi.

Miqdoriy ma’lumotlarni tahlil qilish uchun deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil, t-test va ANOVA metodlaridan foydalanildi. Sifat ma’lumotlari esa tematik tahlil (thematic analysis) usuli orqali qayta ishlanib, o’qituvchilarning sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish tajribasi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o’zgarishlar aniqlandi.

Tadqiqot davomida etik tamoyillarga qat’iy rioya qilindi: barcha ishtirokchilardan ongli rozilik olindi, shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi ta’minlandi va ishtirokchilarga istalgan vaqtda tadqiqotdan chiqish huquqi kafolatlandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi professional rivojlanish platformasining o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko’rsatdi. Eksperimental guruh-1 ishtirokchilari TPACK modelining barcha komponentlari bo’yicha statistik jihatdan muhim o’sishga erishdilar.

1-jadval.

O’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari bo’yicha keyingi test natijalari (100 ballik shkala):

№	Kompetensiya komponenti	Eksperimental guruh-1 (SI)	Eksperimental guruh-2 (gibrid)	Nazorat guruhi	F-qiymati	p-daraja
1	Texnologik bilim (TK)	78.4 ± 6.2	72.1 ± 7.8	61.3 ± 9.1	42.67	<0.001
2	Pedagogik bilim (PK)	82.7 ± 5.4	80.2 ± 6.1	79.8 ± 6.7	2.89	>0.05
3	Mazmun bilimi (CK)	81.3 ± 6.8	80.7 ± 7.2	80.1 ± 7.5	0.34	>0.05
4	Texnologik-pedagogik bilim (TPK)	76.9 ± 6.9	69.4 ± 8.2	58.7 ± 9.8	38.52	<0.001
5	Texnologik-mazmun bilimi (TCK)	74.2 ± 7.1	67.8 ± 8.5	60.2 ± 9.3	24.18	<0.001
6	Pedagogik-mazmun bilimi (PCK)	83.1 ± 5.9	81.6 ± 6.4	80.9 ± 7.1	1.23	>0.05
7	TPACK (integrativ)	77.6 ± 6.5	70.3 ± 7.9	60.8 ± 9.6	36.74	<0.001

Eksperimental guruh-1 (SI): Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv platforma yordamida o’qituvchilar malaka oshirdi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, texnologik bilim (TK), texnologik-pedagogik (TPK), texnologik-mazmun bilimi (TCK) va integrativ TPACK komponentlari bo’yicha statistik jihatdan muhim o’sish kuzatildi ($p < 0.001$). Bu platformaning raqamli pedagogika sharoitida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi.

Eksperimental guruh-2 (gibrid): Raqamli resurslar bilan an’anaviy metodlarning kombinatsiyasi bo’yicha o’qituvchilar malaka oshirdi. Ularning ko’rsatkichlari ham o’sishni ko’rsatadi, lekin statistik jihatdan faqatgina ayrim komponentlarda (masalan, integrativ TPACK) sezilarli farq mavjud.

Nazorat guruhi: An’anaviy o’qitish usullari asosida o’qitilgan guruh. Natijalar SI platformasi yordamida ishlangan eksperimental guruh bilan solishtirganda, signifikant farq mavjud, bu esa sun’iy intellekt tizimining qo’llanilishi pedagogik kompetensiyalarni tez va samarali rivojlantirishda muhimligini ko’rsatadi.

TPACK modeliga asoslangan tahlil:

Texnologik bilim (TK): SI platformasi bilan ishlash texnologik ko’nikmalarni sezilarli oshirdi.

Texnologik-pedagogik (TPK) va Texnologik-mazmun (TCK) bilimlari: Sun’iy intellekt vositalari orqali o’qituvchilar o’quv jarayonini texnologiya bilan uyg’unlashtira olish qobiliyatini rivojlantirdi.

Integrativ TPACK: O’qituvchilar texnologik, pedagogik va mazmun bilimlarini uyg’unlashtirib, amaliy ko’nikmalarni samarali qo’llash imkoniga ega bo’ldi.

Sun’iy intellekt platformasi yordamida professional rivojlanish dasturi o’qituvchilarning texnologik komponentlarga oid kompetensiyalarini sezilarli oshirishga imkon berdi, bu esa ularning raqamli pedagogika sharoitida samarali ishlash ko’nikmalarini shakllantirdi. Pedagogik va mazmuniy bilimlar bo’yicha o’sish mavjud, ammo statistik jihatdan muhim emas, chunki ular ko’proq pedagogik tajriba va an’anaviy bilimga bog’liq.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv professional rivojlanish platformasi o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini, xususan, TPACK modeli bo’yicha texnologik, texnologik-pedagogik, texnologik-mazmun va integrativ bilimlarini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Eksperimental guruh-1 ishtirokchilari platforma yordamida o’z-o’zini boshqarish, ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va innovatsion metodlarni qo’llash ko’nikmalarini rivojlantirdi.

Gibrid usul bilan malaka oshirgan eksperimental guruh-2 ham o’sish ko’rsatdi, lekin statistik jihatdan faqat ayrim komponentlarda sezilarli natijaga erishdi. Nazorat guruhi esa an’anaviy o’qitish sharoitida minimal o’sishga ega bo’ldi, bu esa sun’iy intellekt platformasining pedagogik samaradorligini yanada tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchilarning mustaqil ta’lim kompetensiyalarini shakllantirish, o’quv jarayonini individualizatsiyalash va metakognitiv strategiyalarni qo’llab-quvvatlashda sun’iy intellekt texnologiyalarining muhim rolini ko’rsatadi. Natijalar o’qituvchilarning professional rivojlanishida innovatsion raqamli vositalardan foydalanish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Caena F., Redecker C. O’qituvchilarning kasbiy kompetensiya me’yorlarini XXI asr talablari bilan moslashtirish: Yevropa raqamli kompetensiya ramkasi misoli // *European Journal of Education*. – 2019. – Vol. 54(3). – B. 356-369.
2. Falloon G. Raqamli savodxonlikdan raqamli kompetensiyaga: o’qituvchilar raqamli kompetensiyasi (TDC) ramkasi // *Educational Technology Research and Development*. – 2020. – Vol. 68. – B. 2449-2472.

3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Ta’limda sun’iy intellekt: o’qitish va o’rganish uchun va’dalar va imkoniyatlar. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 232 b.
4. Koehler M.J., Mishra P. Texnologik pedagogik mazmun bilimlari nima? // *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*. – 2009. – Vol. 9(1). – B. 60-70.
5. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L.B. Sun’iy intellekt ochildi: ta’limda AI uchun dalil. – London: Pearson, 2016. – 48 b.
6. Redecker C., Punie Y. O’qituvchilar raqamli kompetensiyasi uchun Yevropa ramkasi: DigCompEdu. – Lyuksemburg: Publications Office of the European Union, 2017. – 95 b.
7. Schmidt D.A., Baran E., Thompson A.D., Mishra P., Koehler M.J., Shin T.S. Texnologik pedagogik mazmun bilimlari (TPACK): tayyorlanayotgan o’qituvchilarni baholash uchun vosita ishlab chiqish va tekshirish // *Journal of Research on Technology in Education*. – 2009. – Vol. 42(2). – B. 123-149.
8. Trust T., Whalen J., Mouza C. Tahririyat: ChatGPT va generativ AI vositalari: o’qituvchilar uchun keyingi qadam nima? // *Journal of Digital Learning in Teacher Education*. – 2023. – Vol. 39(4). – B. 139-141.
9. Voogt J., McKenney S. O’qituvchilar tayyorlashda TPACK: biz o’qituvchilarni dastlabki savodxonlik uchun texnologiyani qo’llashga tayyorlayapmizmi? // *Technology, Pedagogy and Education*. – 2017. – Vol. 26(1). – B. 69-83.

KELAJAK PEDAGOG SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING PSIXOLOGIK TA’SIRI.

Pulatova Muyassar Baxramovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika fakulteti Psixologiya ta’lim yo’nalishi magistranti

muyassarpulatova50@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada kelajak pedagog shaxsini rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining psixologik ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining mazmuni va ta’lim jarayonida qo’llanilishi yoritilgan. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining afzalliklari va cheklovlari, ularning pedagogning kasbiy faoliyatidagi o’rni hamda psixologik ta’siri atroflicha ko’rib chiqilgan. Maqolada pedagogik amaliyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali, oqilona va psixologik jihatdan to’g’ri foydalanish bo’yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: pedagog shaxsi, psixologik xususiyatlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), kompetensiya, psixologik stress, kognitiv xususiyat, emotsional-irodaviy xususiyat, shaxsiy-motivatsion xususiyat, kommunikativ xususiyat, ijtimoiy-axloqiy xususiyat, refleksiv xususiyat, nazariy metodlar, emperik metodlar.

Аннотация. В данной статье научно анализируется психологическое влияние информационно-коммуникационных технологий на развитие личности будущего педагога. В исследовании раскрываются психологические особенности личности педагога,

содержание информационно-коммуникационных технологий и особенности их применения в образовательном процессе. Кроме того, всесторонне рассматриваются преимущества и ограничения информационно-коммуникационных технологий, их роль в профессиональной деятельности педагога, а также их психологическое воздействие. В статье разработаны практические рекомендации по эффективному, рациональному и психологически обоснованному использованию информационно-коммуникационных технологий в педагогической практике.

Ключевые слова: личность педагога, психологические особенности, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), компетенция, психологический стресс, когнитивные особенности, эмоционально-волевые особенности, личностно-мотивационные особенности, коммуникативные особенности, социально-нравственные особенности, рефлексивные особенности, теоретические методы, эмпирические методы.

Abstract T. his article provides a scholarly analysis of the psychological impact of information and communication technologies on the development of the future teacher’s personality. The study examines the psychological characteristics of teachers, the conceptual foundations of information and communication technologies, and their application in the educational process. It also analyzes the advantages and limitations of information and communication technologies, as well as their role in teachers’ professional activities and psychological development. In addition, the article presents practical recommendations for the effective, rational, and psychologically appropriate use of information and communication technologies in pedagogical practice.

Keywords: teacher’s personality, psychological characteristics, information and communication technologies (ICT), competence, psychological stress, cognitive characteristics, emotional-volitional characteristics, personal-motivational characteristics, communicative characteristics, socio-moral characteristics, reflective characteristics, theoretical methods, empirical methods.

Zamonaviy talim tizimida pedagog shaxsining kasbiy va psixologik rivojlanishi muhim ahamiyat kab etadi. XXI asr axborot texnologiyalar asr bo’lib, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishni taqozo etmoqda. Pedagoglar ham kasbiy faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng qo’llanmoqda;lar. Bu jarayon esa Pedagog shaxsining motivatsiyasiga, bilish jarayonlar, emotsional holati va kasbiy kompetensiyasiga bevosita psixologik ta’sir ko’rsatmoqda. Shu bois, kelajak pedagog shaxsini rivojlantirishda AKTning psixologik jihatlarini ilmiy asosda o’rganish dolzarb masalalardan biridir.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitda ta’lim tizimi oldigan yangi vazifalar qo’yilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi pedagog shaxsining kasbiy faoliyati, psixologik holati va psixologik kompetensiyalariga sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda..Mazkur holatlar pedagogic faoliyatsamaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun kelajak pedagog shaxsini rivojlantirish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining psixologik ta’sirini ilmiy jihatdan o’rganis, ularning ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari — bu o‘qituvchining kasbiy faoliyatini samarali olib borishiga xizmat qiladigan individual-psixologik sifatlar majmuasidir. Ular bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, pedagogning ta’lim-tarbiya jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Asosiylari quyidagilar:

- 1. Kognitiv (bilish) xususiyatlar**
- 2. Emotsional-irodaviy xususiyatlar**
- 3. Shaxsiy-motivatsion xususiyatlar**
- 4. Kommunikativ xususiyatlar**
- 5. Ijtimoiy-axloqiy xususiyatlar**
- 6. Refleksiv xususiyatlar**

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari nafaqat bilim berish, balki o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, sog‘lom psixologik muhit yaratish va ta’lim samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlariga AKTning psixologik ta’siri

Zamonaviy ta’lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi pedagog shaxsining psixologik tuzilmasi va kasbiy sifatlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. AKT nafaqat ta’lim jarayonining tashkiliy shakllarini, balki pedagogning bilish, emotsional, motivatsion va kommunikativ xususiyatlarini ham o‘zgartirmoqda.

1. Kognitiv xususiyatlarga ta’siri

AKT pedagogning bilish jarayonlarini faollashtiradi. Raqamli resurslar bilan ishlash:

Analitik va tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi, chunki pedagog axborotni tanlash, tahlil qilish va baholashga majbur bo‘ladi;

Diqqatning taqsimlanishi va moslashuvchanligini kuchaytiradi, bir vaqtning o‘zida bir nechta axborot manbalarini boshqarish talab etiladi;

Kasbiy bilimlarni doimiy yangilashga ehtiyojni oshiradi, bu esa intellektual faollikni kuchaytiradi.

Salbiy jihati sifatida axborot ortiqqligi kognitiv zo‘riqish va tez charchashga olib kelishi mumkin.

2. Emotsional-irodaviy xususiyatlarga ta’siri

AKTdan foydalanish pedagogning emotsional holatiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi:

O‘ziga ishonch va kasbiy qoniqish muvaffaqiyatli raqamli darslar orqali ortadi;

Stressga chidamlilik rivojlanadi, ayniqsa masofaviy ta’lim sharoitida;

Shu bilan birga, texnik nosozliklar, vaqt cheklovlari emotsional zo‘riqish va xavotirni kuchaytirishi mumkin.

3. Motivatsion soha va kasbiy yo‘nalishga ta’siri

AKT pedagogning kasbiy motivatsiyasini qayta shakllantiradi:

Ichki motivatsiya (ijodkorlik, o‘zini namoyon qilish) kuchayadi;

Innovatsion faoliyatga moyillik ortadi;

Raqamli kompetensiyaga ega bo‘lmagan pedagoglarda esa kasbiy beqarorlik va pasaygan motivatsiya kuzatilishi mumkin.

4. Kommunikativ xususiyatlarga ta’siri

AKT muloqot shakllarini kengaytiradi:

Onlayn platformalar orqali pedagogik muloqotning yangi modellari shakllanadi;

Empatiya va pedagogik takt masofaviy muloqotda yangicha ko‘nikmalarni talab etadi; Virtual muhitda hissiy signallar cheklanganligi sababli, kommunikativ qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

5. Refleksiv xususiyatlarga ta’siri

AKT pedagogning o‘z-o‘zini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi:

Raqamli tahlil vositalari (test natijalari, platforma statistikasi) orqali refleksiya chuqurlashadi;

O‘z faoliyatini baholashda obyektivlik ortadi;

Biroq, tashqi baholashga haddan tashqari tayanish ichki refleksiyani susaytirishi ehtimoli mavjud.

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari va ularga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’siri masalasi zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlarda muhim ilmiy muammo sifatida qaralmoqda. So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar pedagog shaxsining kasbiy rivojlanishida raqamli muhitning o‘rni va ahamiyatini turli nazariy yondashuvlar asosida yoritib bermoqda.

Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari bo‘yicha tadqiqotlar

Pedagog shaxsining psixologik tuzilmasi masalasi klassik pedagogik psixologiya doirasida K.D. Ushinskiy, A.N. Leontyev, S.L. Rubinshteyn, L.S. Vygotskiy kabi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlarda pedagog shaxsining bilish jarayonlari, motivatsion sohasi, emotsional-irodaviy barqarorligi va kommunikativ qobiliyatlari ta’lim samaradorligini belgilovchi yetakchi omillar sifatida talqin etilgan.

O‘zbek olimlaridan N.A. Muslimov, B.X. Xodjayev, Sh.E. Qurbanov, R.H. Djuraevlarning ishlarida pedagog shaxsining kasbiy-pedagogik sifatlari, pedagogik mahorat va refleksiv faoliyatning psixologik asoslari yoritilgan. Ushbu mualliflar pedagog shaxsining doimiy o‘zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchanligi uning kasbiy barqarorligini ta’minlashini ta’kidlaydilar.

AKTning pedagogik faoliyatga ta’siri bo‘yicha ilmiy qarashlar

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga kirib kelishi bilan pedagog shaxsiga qo‘yiladigan psixologik talablar ham sezilarli darajada o‘zgardi. J. Bruner, R. Mayer, M. Prenskiy, D.Jonassen tadqiqotlarida AKT ta’lim subyektlarining kognitiv faoliyatini faollashtiruvchi omil sifatida baholanadi. Ularning fikricha, raqamli texnologiyalar pedagog tafakkurining moslashuvchanligi, kreativligi va muammoli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar (N. Carr, L. Rosen) AKTning haddan tashqari qo‘llanilishi pedagog shaxsida diqqatning tarqoqlashuvi, emotsional charchoq va kasbiy stressni kuchaytirishini ta’kidlaydilar. Bu holat AKTdan foydalanishda psixologik muvozanatni saqlash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Qilib aytganda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, ular pedagog shaxsining psixologik xususiyatlariga ko‘p qirrali va murakkab ta’sir ko‘rsatadi. AKT pedagogning kognitiv faoliyatini faollashtirib, kasbiy bilim va kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, shuningdek, uning tafakkurining moslashuvchanligi va ijodiy salohiyatini oshiradi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona va maqsadga yo’naltirilgan foydalanish pedagogning shaxsiy-motivatsion sohasini mustahkamlab, kasbiy faollik va o’zini namoyon etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, AKT pedagogning kommunikativ va refleksiv xususiyatlarini rivojlantirib, ta’lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etish hamda o’z faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi.

Biroq, tadqiqot natijalari AKTdan me’yoridan ortiq va tizimsiz foydalanish pedagog shaxsida psixologik stress, emotsional zo’riqish hamda kasbiy charchoq kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkinligini ham ko’rsatdi. Mazkur holat pedagogning psixologik farovonligini ta’minlashda AKTdan foydalanishning psixologik-pedagogik asoslarini hisobga olish zarurligini taqozo etadi.

Umuman olganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini pedagogik faoliyatga integratsiya qilish jarayoni pedagog shaxsining psixologik rivojlanishini qo’llab-quvvatlovchi muhim omil bo’lib, uning samaradorligi pedagogning raqamli kompetensiyasi, psixologik tayyorgarligi va texnologiyalardan ongli foydalanish darajasiga bevosita bog’liqdir. Tadqiqot natijalari pedagogik amaliyotni takomillashtirish, kelajak pedagoglarni tayyorlash jarayonini modernizatsiya qilish hamda ularning psixologik barqarorligini ta’minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.S. Vygotskiy “Pedagogik psixologiya” – Pedagogika-1996
2. N.A. Muslimov “Pedagogik kompetentlik va pedagog shaxsi” – Toshkent: Fan-2015
3. Sh.E. Qurbonov “Pedagogik mahorat va ijodkorlik psixologiyasi” – Toshkent: Fan va texnologiya-2016
4. A.A. Abduqodirov “Ta’limda axborot texnologiyalari” – Toshkent: TDPU nashriyot-2018

TALABALARNING BILIMINI BAHOLASHDA RAQAMLI PLATFORMALARNING AHAMIYATI (Mustaqil ta’lim topshirig’ini baholash misolida)

Auezova Rano Kalknazarovna

Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

E-mail: auezoaranano1985@gmail.com

Orcid:0009-0008-5617-8613

[Tel:+998906597454](tel:+998906597454)

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’limda talabalarining bilimini baholashda platformalarining ta’lim sifatiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli ta’limda talabalarni baholash turlari, platformalar va sun’iy intellekt orqali talabalar bilimini baholashning sifatini oshirish imkoniyatlari shuningdek, raqamli texnologiyalarning pedagogik va didaktik imkoniyatlari, ularning talabalar bilimlarini oshirish, o’zlashtirishini samarali nazorat qilish hamda ta’lim olish jarayonini individuallashtirishga xizmat qilishi tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: oliy ta’lim, mustaqil ta’lim, raqamli platformalar, professional ta’lim, ta’lim sifati, pedagogik texnologiyalar, didaktik imkoniyatlar, talaba o’zlashtirishi, ta’lim jarayoni, raqamlashtirish, sun’iy intellekt, Python dasturi.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние платформ на качество образования при оценке знаний студентов в цифровом образовании. В исследовании

анализируются виды оценки студентов в цифровом образовании, возможности повышения качества оценки знаний студентов с помощью платформ и искусственного интеллекта, а также педагогические и дидактические возможности цифровых технологий, их использование для повышения знаний студентов, эффективного контроля усвоения и индивидуализации образовательного процесса.

Ключевые слова: высшее образование, самообразование, цифровые платформы, профессиональное образование, качество образования, педагогические технологии, дидактические возможности, успеваемость студентов, образовательный процесс, цифровизация, искусственный интеллект, программа Python.

Abstract: This article analyzes the impact of platforms on the quality of education in assessing students' knowledge in digital education. The study analyzes the types of student assessment in digital education, the possibilities of improving the quality of student assessment through platforms and artificial intelligence, as well as the pedagogical and didactic possibilities of digital technologies, their effectiveness in improving students' knowledge, effective control of assimilation, and individualization of the educational process.

Keywords: higher education, self-education, digital platforms, professional education, quality of education, pedagogical technologies, didactic opportunities, student learning, educational process, digitalization, artificial intelligence, Python program.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida talabalarning bilimini chuqurlashtirish va ularni mustaqil fikrlashga undash muhim masalalardan biri bo’lib qolmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida talabalar mustaqil ishlarining samaradorligini oshirish va ularni adolatli baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi zamonaviy ta’lim tizimiga sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda. Xususan, professional ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim platformalarining joriy qilinishi nafaqat o’quv jarayonlarini interaktiv va moslashuvchan qilishga, balki ta’lim sifatini yaxshilashga ham katta imkoniyat yaratmoqda.

Mustaqil ishlar — bu talabalarni ilmiy izlanishga, tanqidiy fikrlashga va amaliy masalalarni mustaqil hal etishga yo’naltiruvchi muhim o’quv jarayoni elementi hisoblanadi. Biroq, bu ishlarni baholashda subyektiv yondashuvlar, baholash mezonlarining noaniqligi yoki ularning yetarlicha ilmiy asoslanmaganligi kabi muammolar uchrab turadi. Ta’lim sifatining oshishi raqamli platformalar tomonidan taqdim etilayotgan imkoniyatlarga bog’liq.

Shu munosabat bilan, qat’iy matematik modellashirish asosida baholash metodikasini ishlab chiqish masalasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bunday yondashuv talabaning mustaqil ishlarini ob’ektiv, aniqlik va izchillik asosida baholashga imkon beradi, shuningdek, baholash jarayonini avtomatlashtirish va optimallashtirishga xizmat qiladi[1].

METADOLOGIYA

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi oliy ta’lim tizimida masofaviy o’qitish va baholash jarayonlarining keng joriy etilishiga zamin yaratmoqda. Xususan, talabalarning mustaqil ishlarini masofaviy shaklda tashkil etish va baholash bugungi kunda nafaqat qulaylik, balki ta’lim samaradorligini oshirishda ham muhim omil sifatida qaralmoqda. Ammo amaldagi baholash strategiyalari ko’p hollarda tizimli, moslashuvchan va

ob’ektiv mezonlarga tayanmaganligi bois, ularning samaradorligi yetarli darajada ta’minlanmagan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim platformalarining keng joriy qilinishi ta’limda yangi yondashuvlarni keltirib chiqarmoqda, jumladan, individual yondashuv, moslashtirilgan o’qitish usullari va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari. Bu usullar orqali har bir talabaga mos ta’lim jarayonini yaratish imkoniyati paydo bo’ladi. Shu bilan birga, raqamli platformalar orqali o’quv jarayonining shaffofligi va aniq baholash tizimlarini joriy qilish mumkin bo’lib, bu esa ta’lim sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi[2,3].

Shuningdek, mustaqil ishlarni masofadan baholash strategiyasini shakllantirishda zamonaviy pedagogik, axborot texnologiyalari va matematik modellashirish yondashuvlarini uyg’unlashtirgan holda yaxlit tuzilmani takomillashtirish zarur.

Taklif etilayotgan yangi strategik tuzilma quyidagi asosiy komponentlardan tashkil topadi:

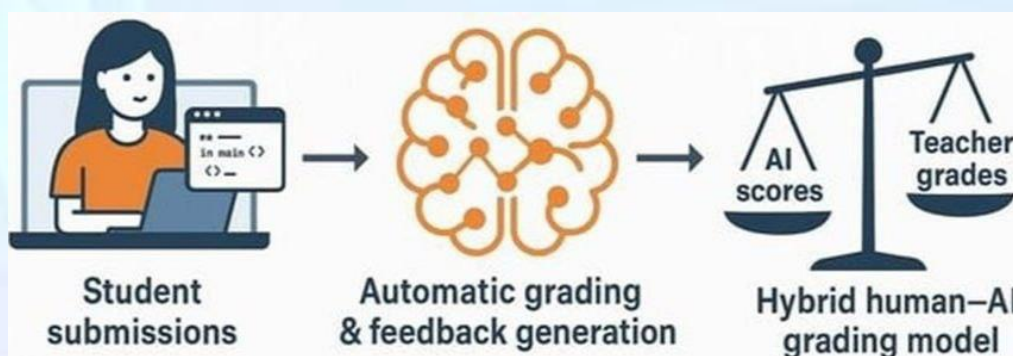
- baholash mezonlarini aniqlash va ularni raqamlashtirish;
- baholash indikatorlarini matematik modellashirish asosida ishlab chiqish;
- avtomatlashtirilgan monitoring va tahlil platformasini yaratish;
- individual yondashuvga asoslangan reyting tizimini joriy etish;
- real vaqt rejimida fikr-mulohaza (feedback) mexanizmini yo’lga qo’yish.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi raqamli ta’limda talabalarining mustaqil ish topshiriqlarini tekshirishda sun’iy intellekt va pythonga asoslangan dasturli platformalardan foydalanib, uning ta’lim sifatiga ta’sirini aniqlash va ularni amalga oshirish usullarini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

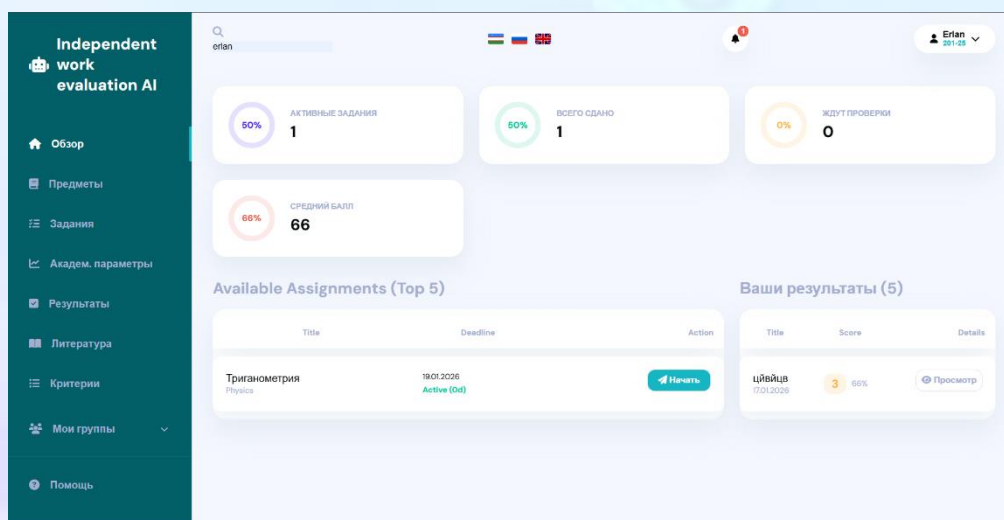
- Raqamli ta’lim jarayonida talabalarining mustaqil ish topshiriqlarini baholashda qat’iymas modelga asoslangan (AI orqali) dasturli platformalarni foydalaning va uning afzalliklarini aniqlang.
- Talabalar va o’qituvchilarning talabalar mustaqil ish topshiriqlarini baholashda qat’iymas modelga asoslangan(AI orqali) raqamli platformani foydalanish bo’yicha tajribasini o’rganish.
- Talabalarining mustaqil ishlarini baholashda raqamli platformalarning ta’lim sifati va samaradorligiga ta’sirini baholash[4].

Tadqiqotning yangiligi yoki ahamiyati. Raqamli ta’lim platformalarida baholash bo’yicha ko’plab tadqiqotlar o’tkazilgan bo’lsa-da, ushbu maqola ularning ta’lim sifatiga har tomonlama ta’sirini, jumladan interaktivlik, o’z-o’zini nazorat qilish va individual yondashuv imkoniyatlarini tahlil qilish, shuningdek talabalarining mustaqil ta’lim topshiriqlarini yaratilgan platformalar asosida tekshirish orqali yangilik kiritadi.

1-Rasm. Talaba, sun’iy intellekt (AI) va O’qituvchi o’rtasidagi baholash integratsiyasi

"Independent work evaluation AI" nomli yaratilgan qat’iymas modeliga asoslangan platforma orqali talabalarni baholash haqida so’z yuritamiz. Mazkur platforma Oliy ta’lim talabalarining mustaqil ish topshiriqlarini o’qituvchi tomonidan ko’rsatib berilgan kriteriyalar asosida tekshirish uchun mo’ljallangan. Bunda talaba shaxsan o’zi tomonidan login parolini terib kirish orqali (ingliz, rus va o’zbek tillarida) har bir bo’limiga tegishli ma’lumotlarini yuklaydi[5].

2-rasm. Platforma sarlavhasi.

Bosh sahifa sodda va tushunarli interfeysga ega bo’lib, asosiy bo’limlarga tezda kirish imkonini beradi. Talaba bosh sahifadagi ma’lumotlarni o’z ehtiyojlariga foydalanishi mumkin, bu esa samaradorlikni oshiradi. Platformadagi eng muhim bo’limlar (darslar nomi, natijalar, kriteriyalar, mening guruhim, elektron kutubxona, platforma haqida yo’rdamchi yo’riqnoma) platforma sahifasini bir marta bosish orqali ochiladi. Bu yerda mustaqil ta’limni yuklashga oid ma’lumotlar, talaba natijalarilari va yangiliklar joylashtirilgan. Har qanday fanning mustaqil ish topshiriqlarini fan nomini tanlab o’tib topshiriqlarini yuklash imkoniyati foydalanuvchilar uchun juda muhimdir.

"Independent work evaluation AI" platformasiga OTM talabalari shaxsiy login parolini terib kirish orqali amalga oshiriladi. Bosh saxifadan fan nomini tanlab, fan o’qituvchisi tomonidan mustaqil ish topshiriqlarini qabul qilish kuni va sanasini ko’rsatib qo’yilgani talabalar tomonidan ko’rinib turadi. Talaba agar mustaqil ish topshiriqlarini yuklash ketma-ketligini bilmaydigan bo’lsa bosh sahifada chap tomondagi “Yo’rdam” bo’limiga o’tib o’rganib olishi mumkin. O’qituvchi mustaqil ish topshiriqlarini qanday talablar(kriteriyalar) asosida qabul qilishi, talabalar tomonida qong’iroqcha shaklida ko’rsatilib turiladi va talaba uning ustiga bir marotaba bosib kirib ko’rish mumkin. So’ralgan talablar asosida topshiriqlarini yuklab jo’natadi va 5-10 minut oralig’ida topshiriqlar AI tomonidan tekshiriladi va natijalar platforma oynasida nomoyon bo’ladi. Bu joyda talaba mustaqil ish topshirig’idan necha foyiz to’g’ri jvob berganligi haqida ma’lumotga ega bo’ladi. Agar 60 foyizdan (60%) past ball to’plagan bo’lsa

unda mustaqil ish topshirig’ini qaytadan mukammal qayta ko’rib xatolarini to’g’rilab qayta yuklash imkoniyoti bo’ladi. Agar 60 foyizdan (60%) baland ball to’plagan bo’lsa, lekin talaba bu ballga norozi bo’lib qayta topshirishga vaqti bor bo’lsa unda talaba xato kamchiliklarini tuzatib yana yuklashi mumkin[6].

Intellektual baholash va fikr-mulohaza. Bunday Sun’iy intellektga asoslangan baholash tizimlari baholashni faollashtiradi va shaxsiylashtirilgan fikr-mulohazalarni taqdim etadi, talabalarning tushunishini, mukammal ishlanishini yaxshilaydi va o’qituvchilar uchun ma’muriy yuklarni kamaytiradi.

Raqamli platformalarda baholash nafaqat o’quv jarayonini interaktiv va qulay qiladi, balki ba’zi cheklovlarni ham keltirib chiqaradi. Masalan:

Texnologik infratuzilma: Bir qator hududlarda internet va texnologik qurilmalar bilan bog’liq muammolar mavjud. O’qituvchilar malakasini oshirish o’qituvchilar har doim ham raqamli texnologiyalardan to’liq foydalana olmaydilar.

Moslashish qiyinchiliklari: Talabalarni platformalarda baholash-ularni o’zlashtirish darajasi raqamli muhitga tez moslashishni talab qiladi. Biroq, raqamli platformalarning ijobiy tomonlari salbiy tomonlaridan ustun ekanligi aniqlandi. Kelajakda raqamli ta’lim platformalarining texnologik imkoniyatlarini kengaytirish va o’qituvchilarning malakasini oshirish zarur[7].

Amaliy tavsiyalar:

Baholashda sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanishni ta’minlash uchun ta’lim muassasalar quyidagilarni bajarishi kerak:

- Sun’iy intellekt o’qituvchilar tomonidan ko’rib chiqiladigan yoki moderatsiya qilinadigan dastlabki ballarni taqdim etadigan gibril baholash modellarini joriy eting.
- Talabalarga AI vositalaridan qanday foydalanish haqida shaffoflikni ta’minlang va agar kerak bo’lsa, rozilikni ta’minlang.
- Ayniqsa, yuqori darajadagi sharoitlarda, inson baholariga nisbatan sun’iy intellektda baholashning aniqligini vaqti-vaqti bilan tekshirib turing[8].

Xulosa

Raqamli ta’lim platformalarida baholash tizimlarini yaratish ta’lim sifatini oshirishning muhim vositasidir. Ular o’quv jarayonini interfaol, moslashuvchan va qulay bo’lishini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli platformalarda talabalarning fan topshiriqlarini baholashda platformalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi va o’quv jarayonini takomillashtiradi. Shuning uchun ushbu platformalarni joriy etishni yanada kengaytirish va ularni qo’llash strategiyalarini ishlab chiqish juda muhimdir.

ADABIYOTLAR:

1. Čep, A.; Bernik, A. ChatGPT va oliy ta’limda sun’iy intellekt: Sun’iy intellekt tomonidan qo’llab-quvvatlanadigan adabiyotlar sharhi. *Intellektual hisoblashda* ; Arai, K., Ed.; SAI 2024; Tarmoqlar va tizimlar bo’yicha ma’ruza matnlari; Springer: Cham, Shveytsariya, 2024; 1018-jild. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]
2. Beese, J. AI va shaxsiylashtirilgan ta’lim: Zamonaviy ta’lim maqsadlari bilan bo’shliqni bartaraf etish. *arXiv* **2019** , arXiv:2503.12345. [[Google Scholar](#)]
3. Tseng, EQ; Huang, PC; Hsu, C.; Wu, PY; Ku, CT; Kang, Y. CodEv: Izchil va konstruktiv fikr-mulohaza uchun katta til modellaridan foydalanadigan avtomatlashtirilgan

baholash tizimi. 2024-yilgi IEEE Katta ma'lumotlar bo'yicha xalqaro konferensiyasi (BigData) materiallarida, Vashington, Kolumbiya okrugi, AQSh, 2024-yil 15–18-dekabr; 5442–5449-betlar. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]

4. Cisneros-Gonsales, J.; Gordo-Herrera, N.; Barsiya-Santos, I.; Sánchez-Soriano, J. JorGPT: Katta tilli modellar (LLM) bilan dasturlash topshiriqlarini o'qituvchi ko'magida baholash. *Kelajak Internet* **2025**, *17*, 265. [[Google Scholar](#)] [[CrossRef](#)]

5. Auezova Rano. Raqamli ta’lim muhitida OTM talabalarning mustaqil ishlarini baholashda qat’iymas matematik modellashtirish metodining ahamiyati,- Innovatsion texnologiyalar universiteti Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami “Zamonaviy ta’limni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o’rni: muammo va innovatsion yechimlari” Nukus, 23-24-oktyabr 2025-y 61-63b

6. Auezova R.K. FORMATION OF THE STRUCTURE OF THE ALGORITHM FOR ASSESSING THE KNOWLEDGE OF UNIVERSITY STUDENTS BASED ON FUZZY-DETERMINISTIC ALGORITHMS. *Science and Education in Karakalpakstan ISSN 2181-9203* №3/1 (50)2025,439-443

7. Р. К. Аюезова. ПОВЫШЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ И ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В СРЕДЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ- Мактабгача ва мактаб таълими, 2025/7- 403-406b

8. Auezova Rano Kalknazarovna- МАКТАБЛАРДА ИНФОРМАТИКА FANINI O’QITISHDA SUN’IY INTELEKTDAN FOYDALANISH METODIKASI.- «MILLIY IQTISODIY TARAQQIYOT VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA» mavzusidagi respublika ilmiy – amaliy konferensiya, 2025 yil 22 may,118-122b

TA’LIMNI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISH SHAROITIDA BO’LAJAK O’QITUVCHILARNI TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI

Axmedova Inobat Baxodirovna

UrDPI “Ijtimoiy va amaliy fanlar” fakulteti “Musiqqa ta’limi” kafedrasi katta o’qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo’lajak o’qituvchilarni tayyorlashda ta’limni raqamli transformatsiya qilishning dolzarb muammolari ko’rib chiqiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida raqamli ta’lim muhitini yaratish, raqamli ta’lim dasturlaridan foydalanishning ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: ta’limni raqamlashtirish, Moodle, Teams, raqamli transformatsiya, oliy ta’lim tizimi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные проблемы цифровой трансформации образования в подготовке будущих учителей. Также подчеркивается важность создания цифровой среды обучения и использования цифровых образовательных программ в образовательном процессе.

Ключевые слова: Цифровое образование, Moodle, Teams, цифровая трансформация, система высшего образования.

Abstract.

This article examines current issues of digital transformation in education in the process of training future teachers. It also emphasizes the importance of creating a digital learning environment and using digital educational programs in the educational process.

Keywords: digital education, Moodle, Microsoft Teams, digital transformation, higher education system.

Kirish

Bugungi kunda raqamli avlodning aksariyat vakillari multitasking bilan ajralib turadi. Ular uchun har xil turdagi ishlarni bir vaqtning o'zida bajarish uchun odatiy holat: o'qish, musiqa tinglash, ijtimoiy tarmoqda muloqot qilish va barchasi faoliyatning ayrim turlariga zarar yetkazmasdan. Ushbu avlod uchun har qanday cheklovlar og'riqli, ular imkoniyatlarning cheksizligini anglashda o'sdi, har qanday dastur va tor baholash tizimlari ularga begona edi. Tanlash va mustaqil qaror qabul qilish holati ular uchun ustuvor ahamiyatga ega. Ular tarqoq e'tibor, tarkibni kichik qismlarda iste'mol qilish odati, internetda oson o'zaro ta'sir, vizual idrok, kreativ fikrlash, individualizm, "*standart model*" dan uzoqlashish, o'z-o'zini tarbiyalashning qiymati rasmiy ta'lim qiymatidan yuqori, shaxsiy erkinlikka intilish bilan tavsiflanadi. Ushbu fazilatlar to'plami to'liq emas va uni to'ldirish mumkin, ammo taqdim etilgan ro'yxat asosida biz istiqbolli kasbiy shakllanish xususiyatlarini belgilaydigan shaxsiyat xususiyatlarini ta'kidlaymiz. Biz ularga quyidagi xususiyatlarning umumiylikini kiritamiz:

- *gumanistik dunyoqarash;*
- *axloqiy pozitsiya;*
- *huquqiy;*
- *kommunikativ;*
- *raqamli madaniyat;*
- *o'z taqdirini o'zi belgilash madaniyati va boshqalar [2].*

O'qituvchini tayyorlash hozirgi vaqtda murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni tashkil etish usullari uning natijalariga juda ta'sir qiladi. Ta'limga kompetentsiyaga asoslangan yondashuv uning natijalarini kompetentsiyalarning barcha tarkibiy qismlarida aks ettirishga imkon beradi, shuning uchun nafaqat kognitiv, balki faoliyat va shaxsiy, motivatsion kompetentsiya tarkibiy qismlarini shakllantirish zarurati tug'iladi.

Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashning bunday ko'p qirraliligi ushbu jarayonni tashkil etishning yangi ta'lim vositalari va usullarini izlashni o'z ichiga oladi. Turli fanlarning topshiriqlarini elektron muhitga oddiy o'tkazish umuman talabalarning vakolatlarini shakllantirishni kafolatlay olmaydi.

Zamonaviy sharoitda o'qituvchilarni tayyorlash yangi texnologiyalar, yagona raqamli ta'lim makonini yaratish asosida modernizatsiya qilinmoqda. Ta'limni raqamli transformatsiya qilish strategiyasi uyg'un va ijtimoiy mas'uliyatli shaxsni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish va amalga oshirishni, o'quv jarayoni samaradorligini oshirish uchun yangi raqamli texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga oladi [1].

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'lim muhiti (EOS) yaratildi va jadal rivojlanmoqda. Zamonaviy o'qituvchini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik vositalar loyihasi ustida ishlamoqda, raqamli avlodni afzal ko'rish omillariga e'tibor qaratib, shaxsning ijtimoiy talab qilinadigan fazilatlarini shakllantirish tizimiga maksimal darajada ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Bu master-klasslar, loyiha sessiyalari, "*onlayn ta'limning eng yaxshi*

amaliyotlari" uslubiy konferentsiyalari, eng yaxshi amaliyotlar bilan ishlarni tanlash bo'yicha tanlovlarni tashkil etish va o'tkazish; internetda *"onlayn ta'limning eng yaxshi amaliyotlari"* videolarini ishlab chiqish va tarqatish.

Taqdim etilgan kompleks to'liq emas va o'qitish predmetining profiliga, umuman mintaqaning mikrokultural muhit omillarining ta'siriga va xususan ta'lim tashkilotiga qarab to'ldirishni o'z ichiga oladi.

O'quv jarayonini tashkil etishning quyidagi shakllari qo'llaniladi:

- o'qitishning individual traektoriyasiga qarab fanlarning mazmunini mustaqil ravishda o'zlashtirishga imkon beradigan qisqa masofaviy kurslar (*bu holda biz yangi materialni o'zlashtirish uchun joy va vaqt cheklovlarining yo'qligi printsipini amalga oshiramiz*);
- bitta mavzuga diqqatni jamlashga imkon beradigan va assimilyatsiya nazoratiga yetarlicha tezlik bilan o'tishga imkon beradigan mikro darslar;
- yaratilgan video ma'ruzalar yoki mavjud ta'lim portallari (*Coursera va boshqalar*) yordamida intizom mazmunini o'zlashtirishning mustaqil asosiga yo'naltirilgan jarayonni tashkil etish shakli.

Faol o'zaro ta'sirni modellashtirish usullari:

- **gamifikatsiya** (*o'yin usullari majmuasi*) – raqamli avlod o'sgan usul, vizual retseptorlari majmuasiga ta'sir qilganda, raqobatbardosh ruhni faollashtirish, reytingni yaratishga qaratilgan;
- **loyihani maqsad qilish** - bu individuallashtirilgan dizayn ta'limining bir turi bo'lgan usul bo'lib, uni amalga oshirish jarayonida o'qituvchi talabning individual ta'lim ehtiyojlariga qarab o'quv vazifasini belgilashni, uning asosiy shaxsiylashtirilgan vazifaga erishish uchun aniq yo'nalishini belgilaydi;
- **"ta'lim hodisasi"** - bu raqamli dunyoqarash xususiyatlari majmuasini birlashtirishga imkon beradigan usul: u ko'p vazifalarni bajarish qobiliyatini faollashtiradi, individuallik namoyon bo'lishining ahamiyati, natijalarni taqdim etishning ijobiy tomonida klipli fikrlash qo'llaniladi.

Samarali ta'lim hamkorligini tashkil etishning raqamli vositalari:

- *ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar;*
- *mustaqil ravishda yaratilgan va jamoat mulki bo'lgan video materiallar;*
- *mobil elektron ta'lim resurslari, ixtisoslashtirilgan tabiat va boshqalar.*

Tarkibiy qismlaridan biri bu elektron ta'lim resurslari bo'lib, ular ko'plab masofaviy ta'lim texnologiyalariga kiritilgan, masalan, **Moodle** tizimidagi fanlar kurslarining mazmunini tashkil etadi va talabalarga elektron testlar, topshiriqlar, taqdimotlar, o'quv filmlari va boshqalar shaklida taqdim etiladi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab testlar va topshiriqlar raqamli shaklda taqdim etilgan bo'lsa-da, ko'proq o'quv xarakteriga ega. Ammo universal va professional talabalarning vakolatlarini shakllantirish uchun o'quv jarayoniga muammoli vazifalarni kiritish kerak. Masalan, mavzuni o'qitish metodikasi bo'yicha topshiriq quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Ochiq darsni ko'rib chiqish.
- Uni tahlil qiling. Darsning maqsadlarini aniqlash.
- Darsda talabalarning faoliyatini tavsiflash (*faol-passiv, reproduktiv-samarali*).
- O'z nuqtai nazarini isbotlovchi dars lahzalariga misollar keltirish.

- Savollarga javob berish.

Vazifa talabalar tomonidan kvazi-kasbiy faoliyatni amalga oshirishni o'z ichiga oladi (*tarkibiy qismlardan biri sifatida tajriba orttirish, kasbiy malakasi*). Bunday faoliyatning tabiati analitik va sintetikdir.

Bunday vazifalar quyidagi ta'lim natijalariga erishishga qaratilgan:

- nazariy fan bilimlarini shakllantirish (*kompetentsiyaning kognitiv komponenti*) uslubiy ko'nikmalarni egallash uchun asos sifatida (*kompetentsiyaning faoliyat komponenti*);
- metasubjekt harakatlarini o'zlashtirish: tadqiqot, proeksion, tartibga solish (*kompetentsiyaning faoliyat komponenti*);
- kvazi-kasbiy faoliyatni amalga oshirish doirasida kasbiy faoliyat tajribasini olish (*kasbiy tajriba kompetentsiyaning tarkibiy qismi sifatida*);
- talabalarni tanlangan kasbni egallashga undash (*kompetentsiyaning motivatsion komponenti*);
- shaxsiy fazilatlarini egallash (*o'rganishga moyillik, fikrlashning o'zgaruvchanligi va boshqalar*).

E'tibor bering, Moodle elektron ta'limni boshqarish tizimi o'qituvchilarni tayyorlashni tashkil etishning yagona usuli emas. Masofaviy mashg'ulotlar, uchrashuvlar, malaka ishlarini himoya qilish va h.k. Teams dasturidan foydalanish odatiy holga aylanadi, bu esa on-line sub'ektlari bilan aloqa qilish imkoniyatini beradi.

Tadqiqot natijasida biz psixologik, pedagogik va uslubiy ishlarga yondashuvlarni o'zgartirishga yo'naltirilgan ikkita transformatsion yo'nalishni aniqladik: ularning kognitiv jarayonlari va axborotni idrok etish jarayonlariga ta'sir qiluvchi "*raqamli*" avlodning dunyoqarash xususiyatlarini o'zgartirish, yuqoridagi barcha jihatlar, ta'lim jarayonini tashkil etish usullari, vositalari va shakllarini maksimal darajada oshirishga qaratilgan transformatsiyalar ta'siri ostida raqamli avlod samaradorligi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish samarali kasbiy aloqa yo'nalishlarini kengaytirishga imkon beradi: turli darajadagi ilmiy konferentsiyalar, ilmiy va uslubiy seminarlar, talabalar va o'qituvchilar uchun gibrid formatda davra suhbatlari yig'ilishlarini muntazam ravishda o'tkazish, unda ishtirokchilar ta'lim sohasidagi ilmiy va uslubiy tadqiqotlar natijalari, shuningdek pedagogik faoliyat tajribasi bilan o'rtoqlashadilar. Ishlaydigan o'qituvchilar bilan birgalikda pedagogik ta'lim muammolari aniqlanadi va ularni hal qilish istiqbollari, shu jumladan tarmoq aloqalari doirasida muhokama qilinadi. Bularning barchasi oliy ta'lim o'qituvchilari, ilmiy xodimlar va amaliy o'qituvchilarning professional muloqotiga hissa qo'shadi. Ta'limning dolzarb masalalarini muhokama qilish o'qituvchilarning talab yuqori bo'lgan malaka oshirish kurslarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bitiruvchilarning kasbiy faoliyatini oliy ta'lim o'qituvchilari tomonidan mazmunli hamkorlik qilish, uslubiy qo'llab-quvvatlash va to'g'ridan-to'g'ri bitiruvchilar bilan tajriba almashish uchun tarmoq texnologiyalaridan faol foydalaniladi. Bugungi kunda ushbu funksiyalarni klub a'zolarining professional ma'lumotlarini tezkor almashish uchun yaratilgan.

Xulosa.

Taqdim etilgan pedagogik vositalarning samaradorligi kvalitatif qo'llab-quvvatlash tizimi tomonidan ta'minlanadi, bu orqali biz pedagogik qo'llab-quvvatlash turini tushunamiz, bu fan natijalariga, ilmiy-tadqiqot va ijodiy faoliyat sohasidagi natijalarga erishish bosqichida namoyon

bo’ladigan sifat darajasini muntazam monitoring qilish asosida talabalarni tayyorlash sharoitlarini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Strategy passport “Digital transformation of education”. Access mode: <https://docs.edu.gov.ru/document/267a55edc9394c4fd7db31026f68f2dd/> (date of the application: 18.03.2022).
2. “Generation Z: information and communication technologies as a cultural tool for the development of higher mental functions” // Report on the activities of the Internet Development Fund 2017. URL: <http://www.fid.su/reports/fid-report-2017.pdf> (date of the application 14.03.2022)

DEVELOPING ENGLISH LEARNERS’ VOCABULARY KNOWLEDGE

Atabayeva Nilufar Atamuratovna

Teacher of the department Foreign philology In the faculty Philology, UrSPI.

Matrasulova Shodiya

Student of 245-group Foreign philology and literature.

Annotation

This article explores the importance of vocabulary development for English learners, examines theoretical perspectives on vocabulary acquisition, and discusses effective instructional strategies for developing both breadth and depth of vocabulary knowledge. Emphasis is placed on explicit instruction, meaningful context, learner engagement, and the integration of vocabulary instruction across language skills. The article concludes with pedagogical implications for teachers working with English learners in diverse educational contexts.

Аннотация

В данной статье рассматривается значимость развития словарного запаса у изучающих английский язык, анализируются теоретические подходы к усвоению лексики и обсуждаются эффективные педагогические стратегии, направленные на развитие как широты, так и глубины лексических знаний. Особое внимание уделяется явному обучению, осмысленному контексту, активному вовлечению учащихся и интеграции обучения лексике с развитием всех языковых навыков. В заключение представлены педагогические выводы для преподавателей, работающих с изучающими английский язык в различных образовательных контекстах.

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz tilini o’rganuvchilar uchun lug’at boyligini rivojlantirishning ahamiyati yoritiladi, so’z boyligini oshirishga oid nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi hamda lug’at bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan samarali o’qitish strategiyalari muhokama etiladi. Maqolada o’quvchilarning faol ishtiroki hamda lug’at boyligini rivojlantirishni barcha til ko’nikmalari bilan integratsiyalashga alohida e’tibor qaratiladi.

Key words

Vocabulary basis, reading comprehension, academic and social communication, academic context, common strategies.

Ключевые слова

Словарная база, понимание прочитанного, академическая и социальная коммуникация, академический контекст, общие (распространённые) стратегии.

Kalit soʻzlar

Lugʻat boyligi, oʻqish koʻnikmalari, ilmiy va ijtimoiy munosabatlar, ilmiy matn, umumiy strategiyalar

Vocabulary is often described as the building block of language. Without sufficient vocabulary knowledge, English learners struggle to comprehend texts, express ideas clearly, and participate effectively in academic and social communication. While grammar provides the structure of language, vocabulary supplies the content needed to convey meaning. For English learners, especially those in academic settings, vocabulary development is both a challenge and a necessity.

Research consistently shows a strong relationship between vocabulary knowledge and reading comprehension, academic success, and overall language proficiency. However, many English learners enter classrooms with limited exposure to academic English vocabulary, making it difficult for them to keep pace with native-speaking peers. This gap highlights the need for intentional and effective vocabulary instruction. This article examines how English learners develop vocabulary knowledge and how teachers can support this process. It discusses key concepts related to vocabulary acquisition, types of vocabulary knowledge, and instructional strategies that promote long-term vocabulary growth.

Vocabulary knowledge is not simply knowing the definition of a word. Researchers often distinguish between *breadth* and *depth* of vocabulary knowledge. Breadth refers to the number of words a learner knows, while depth refers to how well those words are known, including their meanings, connotations, grammatical forms, and appropriate usage.

For English learners, both dimensions are essential. A learner may recognize many words superficially but lack the deeper understanding required to use them accurately in speaking or writing. Effective vocabulary instruction should therefore address both the quantity of vocabulary and the quality of word knowledge. Vocabulary knowledge can also be categorized as receptive or productive. Receptive vocabulary includes words that learners can recognize and understand when listening or reading. Productive vocabulary refers to words that learners can actively use in speaking and writing. English learners often have a larger receptive vocabulary than productive vocabulary. This gap is natural, but instruction should aim to gradually move vocabulary from receptive to productive use through practice, repetition, and meaningful communication.³

Vocabulary acquisition is influenced by several theoretical perspectives in second language learning. One important view is the *input hypothesis*, which emphasizes exposure to comprehensible input. According to this view, learners acquire vocabulary when they are exposed to language that is slightly above their current level and supported by context. Another influential perspective is the *depth of processing theory*, which suggests that vocabulary is learned more effectively when learners engage with words in meaningful and cognitively demanding ways. Activities such as using words in sentences, analyzing word parts, and making

³ Beck I, Perfetti C and Mc Keown M (1982) Effects of long-term vocabulary instruction on lexical access and reading comprehension. *Journal of Educational Psychology* 74(4): 506–521.

personal connections promote deeper learning. Sociocultural theory also highlights the role of interaction and social context in vocabulary development. Through discussions, collaborative tasks, and teacher scaffolding, learners negotiate meaning and internalize new vocabulary. These perspectives collectively suggest that vocabulary learning is most effective when instruction is explicit, contextualized, interactive, and meaningful.⁴

Explicit instruction involves directly teaching word meanings, pronunciation, usage, and forms. For English learners, explicit instruction is particularly important for academic vocabulary that may not be encountered frequently outside the classroom.

Effective explicit instruction includes:

- Selecting high-utility words relevant to academic content
- Providing clear, student-friendly definitions
- Modeling word use in multiple contexts
- Offering repeated exposure over time

Explicit instruction does not mean memorization alone; it should be combined with opportunities for application and practice.

Contextualized vocabulary learning helps learners understand how words function in real language use. Reading texts, listening to stories, and engaging with authentic materials expose learners to vocabulary in meaningful situations.

Teachers can support contextual learning by:

- Pre-teaching key vocabulary before reading
- Using visuals, gestures, and examples
- Encouraging learners to infer meaning from context
- Revisiting vocabulary after reading or listening tasks

Contextual learning supports both comprehension and retention, making vocabulary more memorable and usable.⁵

Teaching learners how to learn vocabulary independently is crucial for long-term success. Word learning strategies empower English learners to continue developing vocabulary beyond the classroom.

Common strategies include:

- Using context clues
- Analyzing word parts such as prefixes, suffixes, and roots
- Using bilingual or monolingual dictionaries effectively
- Keeping vocabulary journals or word logs

By mastering these strategies, learners become more autonomous and confident in handling unfamiliar vocabulary.

Vocabulary learning is strengthened when learners actively use new words in speaking and writing. Interaction provides opportunities for experimentation, feedback, and refinement of word knowledge.

⁴ Blachowicz, Camille L. Z., and Peter Fisher. —Vocabulary Lessons. | Educational Leadership (March 2004): 66-69.

⁵ Mezynski K (1983) Issues concerning the acquisition of knowledge: Effects of vocabulary training on reading comprehension. *Review of Educational Research* 53(2): 253–279.

Classroom activities that promote meaningful use include:

- Pair and group discussions
- Role-plays and simulations
- Writing tasks such as journals, summaries, and essays
- Project-based learning

These activities help transform passive vocabulary knowledge into active, productive use.

Vocabulary development should not be isolated from other language skills. Instead, it should be integrated into listening, speaking, reading, and writing instruction.

For example, reading activities can introduce new vocabulary, while writing tasks reinforce word usage. Listening activities provide exposure to pronunciation and collocations, and speaking activities allow learners to practice vocabulary in real time. This integrated approach reflects how language is used in authentic communication and supports deeper learning.

Despite its importance, vocabulary instruction presents several challenges. English learners may struggle with:

- Limited exposure to English outside the classroom
- Differences between their first language and English
- The large volume of academic vocabulary required
- Difficulty retaining and using new words

Teachers must address these challenges by providing consistent support, differentiated instruction, and ample opportunities for practice.

Teacher of English learners should view vocabulary development as an ongoing, intentional process. Effective instruction requires careful word selection, explicit teaching, contextualized practice, and learner engagement. Additionally, teachers should recognize learners’ first languages as valuable resources that can support vocabulary learning through cognates and cross-linguistic connections. Professional development and curriculum design should emphasize vocabulary as a core component of language instruction rather than an afterthought.

Developing English learners’ vocabulary knowledge is essential for their language proficiency and academic success. Vocabulary learning involves more than memorizing definitions; it requires deep, meaningful engagement with words across contexts and language skills. By combining explicit instruction, contextualized learning, strategy training, and interactive practice, teachers can create effective vocabulary learning environments for English learners.

Ultimately, strong vocabulary instruction equips learners with the tools they need to comprehend texts, express ideas, and participate confidently in academic and social communication.

References

1. Beck I, Perfetti C and Mc Keown M (1982) Effects of long-term vocabulary instruction on lexical access and reading comprehension. *Journal of Educational Psychology* 74(4): 506–521.
2. Blachowicz, Camille L. Z., and Peter Fisher. —Vocabulary Lessons. *Educational Leadership* (March 2004): 66-69.

3. Blachowicz, Camille L.Z., Peter Fisher, and Susan Watts-Taffe. Integrated Vocabulary Instruction: Meeting the Needs of Diverse Learners in Grades K-5. Naperville, IL: Learning Point Associates, 2005.
4. Curtis M, McKeown M and Curtis M (1987) Vocabulary testing and instruction. In: *The Nature of Vocabulary Acquisition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 37–51.
5. Hirsch Jr E (2003) Reading comprehension requires knowledge of words and the world. *American Educator* 27(1).
6. Mezynski K (1983) Issues concerning the acquisition of knowledge: Effects of vocabulary training on reading comprehension. *Review of Educational Research* 53(2): 253–279.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN TASVIRIY SAN’ATDA FOYDALANISHNING DIDAKTIK TAMOIYILLARI

Sa’dullayeva Ferangiz Sobirovna
Navoiy davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda tasviriy san’at sohasida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi bilan bog‘liq zamonaviy yo‘nalishlar hamda ularning badiiy va pedagogik salohiyati ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Raqamli texnologiyalar tasviriy san’at faoliyatida yangi vizual ifoda shakllarini shakllantirib, an’anaviy tasvirlash texnikalarini innovatsion texnologik va estetik yechimlar bilan uyg‘unlashtirmoqda. Maqolada grafik planshetlar, raqamli tasvir yaratish dasturlari hamda multimediya vositalarining ijodiy jarayonga ta’siri yoritilib, ularning ta’lim tizimidagi o‘rni va didaktik imkoniyatlari ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. O‘tkazilgan tahlil natijalari raqamli texnologiyalardan maqsadli va samarali foydalanish tasviriy san’at ta’limida ta’lim oluvchilarning kreativ tafakkurini rivojlantirish, ijodiy faolligini kuchaytirish hamda badiiy faoliyatga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘lar: tasviriy san’at, raqamli texnologiyalar, digital art, grafik dizayn, badiiy ta’lim.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные тенденции использования цифровых технологий в области изобразительного искусства, а также анализируются их художественные и педагогические возможности. Внедрение цифровых технологий способствует формированию новых средств художественной выразительности, обогащая традиционные методы изобразительной деятельности современными техническими и эстетическими подходами. В работе освещается влияние графических планшетов, программ цифровой графики и мультимедийных средств на творческий процесс, а также обосновывается их значимость в образовательной практике на основе анализа научных источников. Результаты исследования свидетельствуют о том, что целенаправленное и эффективное использование цифровых технологий в обучении изобразительному искусству способствует развитию креативного мышления обучающихся, повышению их творческой активности и формированию устойчивого интереса к художественной деятельности.

Ключевые слова: изобразительное искусство, цифровые технологии, цифровое искусство, графический дизайн, художественное образование.

Abstract: This article examines current trends in the application of digital technologies in the field of visual arts and analyzes their artistic and pedagogical potential. The integration of digital technologies introduces new forms of visual expression, enriching traditional artistic practices with innovative technical and aesthetic approaches. The study highlights the impact of graphic tablets, digital art software, and multimedia tools on the creative process and substantiates their educational significance based on a review of relevant scholarly sources. The research findings indicate that the purposeful and effective use of digital technologies in visual arts education contributes to the development of students’ creative thinking, enhances their artistic engagement, and increases their motivation for creative activity.

Keywords: fine arts, digital technologies, digital art, graphic design, art education

XXI asrda fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan, madaniyat va san’at tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda.

Raqamli texnologiyalar inson faoliyatining ajralmas qismiga aylanib, an’anaviy ijod shakllarini yangi vosita va imkoniyatlar bilan boyitmoqda. Ushbu jarayon tasviriy san’at sohasida ham yaqqol namoyon bo’lib, badiiy ifoda vositalarining kengayishiga, yangi estetik qarashlarning shakllanishiga zamin yaratmoqda. Natijada tasviriy san’atda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi zamonaviy san’atshunoslik va pedagogikaning dolzarb tadqiqot yo’nalishlaridan biriga aylandi.

An’anaviy tasviriy san’at ko’proq qog’oz, bo’yoq, qalam va boshqa moddiy vositalar orqali amalga oshirilgan bo’lsa, bugungi kunda raqamli muhitda ijod qilish imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda. Grafik planshetlar, kompyuter grafikasi dasturlari, raqamli rasm va animatsiya texnologiyalari rassomlarga o’z g’oyalarini tezkor, aniq va ko’p variantli tarzda ifodalash imkonini bermoqda. Bu esa tasviriy san’atning texnik va estetik chegaralarini kengaytirib, yangi badiiy tajribalar paydo bo’lishiga olib kelmoqda[1].

Raqamli texnologiyalarning tasviriy san’atga kirib kelishi ijod jarayonining o’ziga xos xususiyatlarini ham o’zgartirdi. Endilikda rassomlar ranglar, shakllar va kompozitsiyalar ustida cheksiz tajribalar o’tkazish, xatolarni tezda tuzatish va bir nechta variantlarni bir vaqtning o’zida ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo’ldilar. Ushbu holat ijodiy erkinlikni oshirib, tasviriy san’atda kreativ fikrlashning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar an’anaviy san’at bilan raqamli san’at o’rtasida o’ziga xos sintezni yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy ta’lim tizimida ham raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Tasviriy san’at ta’limida raqamli vositalardan foydalanish o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshirish, ularning mustaqil va ijodiy faoliyatini faollashtirish imkonini beradi. Raqamli rasm chizish dasturlari yordamida o’quvchilar murakkab kompozitsiyalarni qisqa vaqt ichida bajarish, ranglar uyg’unligini tajriba orqali o’rganish va o’z ijodiy ishlarini saqlash hamda tahlil qilish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi[2].

Globallashuv sharoitida raqamli tasviriy san’at xalqaro miqyosda ijodiy almashinuvni kuchaytiruvchi muhim omilga aylandi. Internet va raqamli platformalar orqali rassomlar o’z asarlarini keng auditoriyaga taqdim etish, turli madaniyat vakillari bilan tajriba almashish imkoniyatiga ega bo’lmoqdalar. Biroq, bu jarayonda milliy san’at an’analari va madaniy qadriyatlarni saqlab qolish masalasi ham dolzarb bo’lib qolmoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanishda milliylik va zamonaviylik uyg’unligini ta’minlash muhim

vazifalardan biridir. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda tasviriy san’atda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nafaqat texnik, balki badiiy va pedagogik jihatlari ham tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar orqali tasviriy san’at ta’limini modernizatsiya qilish, yosh avlodning estetik tafakkurini rivojlantirish va ularni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslanadi. Shu nuqtayi nazardan, tasviriy san’atda raqamli texnologiyalarning o’rni va ahamiyatini chuqur o’rganish bugungi kunning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi [3].

Tadqiqot metodologiya: So’nggi yillarda tasviriy san’atda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi san’atshunoslik, pedagogika va madaniyatshunoslik sohalarida keng muhokama qilinayotgan dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Ilmiy adabiyotlarda raqamli san’at tushunchasi an’anaviy tasviriy san’atning yangi texnologik muhitdagi davomchisi sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchilar raqamli vositalar yordamida yaratilgan asarlar ham badiiy qiymatga ega ekanini, ularning estetik va mazmuniy jihatlari an’anaviy san’at bilan uzviy bog’liqligini ta’kidlaydilar.

Xorijiy ilmiy manbalarda raqamli texnologiyalar tasviriy san’atda yangi ifoda tilini shakllantirayotgani qayd etiladi. Grafik dizayn, raqamli rasm (digital painting), 3D modellashirish va animatsiya kabi yo’nalishlar tasviriy san’atning zamonaviy ko’rinishlari sifatida o’rganiladi. Tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarning asosiy afzalligi sifatida tezkorlik, moslashuvchanlik va ko’p variantlilik ko’rsatiladi. Bu xususiyatlar rassomga ijodiy jarayonda keng imkoniyatlar yaratib, badiiy tajribalarni boyitishga xizmat qiladi.

Mahalliy san’atshunoslik adabiyotlarida ham raqamli texnologiyalarning tasviriy san’atga ta’siri tobora ko’proq yoritilmoqda. O’zbekiston tasviriy san’atida raqamli vositalardan foydalanish jarayoni an’anaviy san’at maktablari bilan uyg’unlashgan holda rivojlanayotgani qayd etiladi. Ilmiy ishlarda raqamli texnologiyalar yordamida milliy motivlar, an’anaviy ornamentlar va rang uyg’unliklarini yangi formatda ifodalash imkoniyati mavjudligi asoslab beriladi. Bu esa raqamli san’atning milliy madaniyatni zamonaviy shaklda targ’ib etishdagi rolini ko’rsatadi.

Pedagogik adabiyotlarda tasviriy san’at ta’limida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli rasm chizish dasturlari va grafik planshetlar o’quvchilarning ijodiy faolligini oshiradi, ularning mustaqil ishlash ko’nikmalarini rivojlantiradi va ta’lim jarayonini interfaol shaklda tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar orqali o’quvchilarning ishlarini tahlil qilish va baholash jarayoni ham soddalashadi. Mazkur tadqiqotda metodologik asos sifatida tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Ilmiy izlanish jarayonida tasviriy san’atda raqamli texnologiyalar bo’yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar o’rganildi, raqamli va an’anaviy san’at asarlari qiyosiy tahlil qilindi. Tahlil davomida badiiy ifoda vositalari, texnik imkoniyatlar va ijodiy jarayon xususiyatlariga alohida e’tibor qaratildi.

Shuningdek, pedagogik tajribani tahlil qilish metodi orqali tasviriy san’at darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi baholandi. O’quvchilarning ijodiy ishlari, ularning dars jarayonidagi faolligi va qiziqish darajasi tahlil qilinib, raqamli vositalarning ta’limiy ahamiyati aniqlashtirildi. Umumlashtirish va xulosa chiqarish metodlari yordamida olingan natijalar tizimlashtirildi.

Natijalar va muhokama: O’tkazilgan ilmiy tahlillar tasviriy san’atda raqamli

texnologiyalardan foydalanish badiiy ijod jarayonini sezilarli darajada transformatsiya qilayotganini ko’rsatdi. Tadqiqot natijalariga ko’ra, raqamli vositalar rassom va o’quvchilarga badiiy g’oyalarni tezkor ifodalash, rang va kompozitsiya ustida ko’p variantli tajribalar o’tkazish imkonini bermoqda. Bu holat ijodiy jarayonning moslashuvchanligini oshirib, an’anaviy texnikalar bilan solishtirganda vaqt va resurslardan samaraliroq foydalanishga zamin yaratadi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, grafik planshetlar va raqamli rasm dasturlari yordamida yaratilgan asarlarda rang uyg’unligi va kompozitsion aniqlik yuqori darajada namoyon bo’ladi. Xatolarni tezda tuzatish, qatlamlar (layers) bilan ishlash imkoniyati ijodkorlarga murakkab badiiy yechimlarni sinab ko’rish imkonini beradi. Bu esa tasviriy san’atda texnik cheklovlarning kamayishiga va ijodiy erkinlikning kengayishiga olib keladi. Pedagogik nuqtayi nazardan, raqamli texnologiyalar tasviriy san’at ta’limida o’quvchilarning faolligini oshirishi aniqlangan. Dars jarayonida raqamli vositalardan foydalanish o’quvchilarning mustaqil ishlash ko’nikmalarini rivojlantiradi, ularni izlanishga undaydi va kreativ fikrlashni faollashtiradi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli rasm chizish bilan shug’ullangan o’quvchilarda tasviriy san’atga bo’lgan qiziqish an’anaviy usullarga nisbatan yuqoriroq bo’ladi. Muhokama jarayonida aniqlanganki, raqamli texnologiyalarni tasviriy san’atga joriy etish ayrim muammolarni ham yuzaga keltiradi. Xususan, texnik vositalarga haddan tashqari tayanish an’anaviy rasm chizish ko’nikmalarining sustlashishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli ilmiy adabiyotlarda raqamli va an’anaviy texnologiyalarni uyg’un holda qo’llash zarurligi ta’kidlanadi. Bunday yondashuv o’quvchilarda ham texnik, ham badiiy tafakkurni muvozanatli rivojlantirishga xizmat qiladi[4].

Xulosa: Mazkur ilmiy maqolada tasviriy san’atda raqamli texnologiyalardan foydalanishning badiiy va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli texnologiyalar tasviriy san’atda yangi ifoda vositalarini yuzaga keltirib, ijod jarayonining samaradorligini oshiradi. Grafik planshetlar, raqamli rasm dasturlari va multimediya vositalari rassom va o’quvchilarga keng ijodiy imkoniyatlar yaratib, zamonaviy san’atning rivojlanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar tasviriy san’at ta’limida o’quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish, ularning darsga bo’lgan qiziqishini oshirish va mustaqil ishlash ko’nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, raqamli va an’anaviy san’at usullarini uyg’un holda qo’llash badiiy ta’limning sifatini yanada oshiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida milliy san’at an’analarini zamonaviy shaklda ifodalash va keng auditoriyaga yetkazish imkoniyati mavjudligi aniqlandi. Shu nuqtayi nazardan, tasviriy san’atda raqamli texnologiyalardan foydalanishni ilmiy jihatdan asoslash va ta’lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov M. Tasviriy san’at nazariyasi va metodikasi.//Darslik – Toshkent: Fan, 2018.-216 b.
2. Abdullayev S. Tasviriy san’at asoslari // Darslik . – Toshkent: O’qituvchi, 2016.-107 b
3. Tolipov O‘. San’at ta’limida innovatsion texnologiyalar.// O’quv qo’llanma – Toshkent, 2019.-147 b.
4. Freedman K. Teaching Visual Culture. – New York: Teachers College Press, 2003.

4-5 YOSH BOLALARDA MANTIQUIY FIKRLASH TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

Rasulov Jasur Saparovich

Navoiy davlat universiteti Psixologiya kafedrası katta o‘qituchisi (PhD)

Abduhatova Sojida Nurali qizi

**Navoiy davlat universiteti 70110201-ta’lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi mutaxassisligi 1-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi 4-5 yosh bolalarda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning nazariy va metodik jihatlarini ochib berilgan. Tadqiqot jarayonida Piaget, Vygotsiy, Elkonin va Luriya nazariyalari hamda MDH va O‘zbekiston olim va olimalarining ilmiy ishlari chuqur tahlil qilindi. Bolalarning sabab-natija munosabatlarini tushunishi, muommoli vaziyatlarda analitik fikrlash va tanqidiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga rolli o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar yordam berishi atroflicha tahlil qilindi. Shu sababli mazkur tadqiqot ishi bolalarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha foydali tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, metod, muommoli vaziyat, analitik fikrlash, interaktiv mashg‘ulot, tanqidiy fikrlash, rolli o‘yinlar, 4-5 yosh, tadqiqot

Аннотация. В данной статье раскрываются теоретические и методические аспекты формирования навыков логического мышления у детей дошкольного возраста 4-5 лет. В ходе исследования были глубоко проанализированы теории Пиаже, Выготского, Элкинина и Лурии а также научные работы ученых и исследователей стран СНГ и Узбекистана. Было проведено подробное исследование того, как ролевые игры и интерактивные занятия помогают формировать у детей способность понимать причинно-следственные связи, развивать аналитическое мышление и критическое принятие решений в проблемных ситуациях. Поэтому данное исследование представляет полезные рекомендации по развитию у детей навыков логического и критического мышления.

Ключевые слова: логическое мышление, метод, проблемная ситуация, аналитическое мышление, интерактивное обучение, критическое мышление, ролевые игры, 4-5 лет, исследования.

Annotation. This article reveals the theoretical and methodological aspects of developing logical thinking skills in preschool children aged 4-5 years. During the research, the theories of Piaget, Vygotsky, Elkonin and Luria, as well as the scientific works of scientists and scholars from the CIS and Uzbekistan, were deeply analyzed. Children’s understanding of cause and-effect relationships, the role-playing games and interactive exercises that help develop analytical thinking and critical decision-making skills in problem situations were analyzed in detail. Therefore, this research study provides useful recommendations for developing children's logical and critical thinking skills.

Keywords: logical thinking, method, problematic situation, analytical thinking, interactive training, critical thinking, role playing games, 4-5 years old, research

Kirish. Hozirgi kunda dunyo reytingida muhim o‘rin tutadigan davlatlarning bosib o‘tgan yo‘liga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularning aksariyati ta’lim sohasini rivojlantirib yoshlarga katta e’tibor berganligi sababli barqaror taraqqiyotga erishganini Yaponiya misolida ko‘rishimiz mumkin. Iqtisodiy qudrat jihatidan Yaponiya jahonda Amerika Qo‘shma

Shtatlaridan keyin ikkinchi o’rinda turadi. Jahonning ko’zga ko’ringan ruhshunoslari va iqtisodchilari Yaponiya rivojlanishidagi bu ulkan parvozni mamlakatda ta’lim tizimi taraqqiyotiga berilgan yuqori darajadagi e’tibor samarasi deya qayd etadilar[1]. Ta’lim tizimidagi samaradorlik uning xalqaro standartlar talablariga javob berishi bilan belgilanadi. Ta’limning ilk va shaxs rivojlanishidagi muhim bosqichi bo’lgan maktabgacha ta’lim tizimini ham zamon talablari darajasida tashkil etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Buni amalga oshirish uchun esa jahon mamlakatlari, ayniqsa, rivojlangan davlatlar ta’lim tizimi va ulardagi muvofiqlik va kamchiliklarni tahlil etish samarali natija beradi. Jahon mamlakatlari maktabgacha ta’lim tizimining boy tajribalarini o’rganish orqali o’zimizning maktabgacha ta’lim tizimimiz yuksalishi uchun kerakli bo’lgan tajribalarni ham egallab boramiz[2].

Asosiy qism

Maktabgacha ta’lim va tarbiya bu bolalarga ta’lim va tarbiya berishga ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o’rta ta’limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta’lim turi hisoblanadi[3]. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish zamonaviy pedagogika va psixologik tadqiqotlarning dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya berishda 4-5 yosh oralig’i muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu yoshda bolaning bilish jarayoni rivojlanadi, solishtirish, umumlashtirish va mustaqil xulosa chiqarish ko’nikmalari paydo bo’ladi, atrof-muhitga bo’lgan qiziqishi ortadi va mantiqan fikrlashni boshlashadi. Bu holat ularning nega?, nima uchun?, qanday qilib? kabi savollari orqali namoyon bo’ladi. Mantiqiy fikrlash- bu voqea, hodisalar yoki ular orasidagi sabab-natija, o’xshash va farqli jihatlarini shuningdek tartib va mantiqiy bog’lanishlarni aniqlash qobiliyati hisoblanadi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko’ra 4-5 yosh bolalar preoperatsion bosqichda bo’lib ular ramzlar tasvirlar va so’zlar orqali fikrlashni o’zlashtira boshlaydi. Bu bosqichda bola hali to’liq mantiqiy operatsiyalarni bajara olmasa-da, taqqoslash, guruhlash va oddiy xulosalar chiqarish orqali mantiqiy tafakkur asoslarini shakllantiradi[4]. Bu jarayonda bolaning tafakkuri ko’proq ko’rgazmali-obrazli xarakterga ega bo’ladi va u amaliy faoliyat orqali shakllanadi[5].

Bolalarni mantiqiy va kreativ rivojlantirishning bir nechta usullari mavjuddir:

- Didaktik o’yinlar orqali;
- Rasm;
- Stol usti o’yinlari;
- Mozaikalar, jumboqlar va konstruktörler;
- Qoidali-harakatli o’yinlar;
- Tabiat va atrofdagi dunyo haqida suhbatlar;
- Loy, plastilin, gipsdan modelashtirish;
- Hikoyalar, ertaklar va she’rlar o’qish;

Bolaning mantiqiy va kreativ qobiliyatini rivojlantirish bolaning kelajakda barkamol inson bo’lib kamol topishiga yo’l ochib beradi[6]. Mantiqiy fikrlash bolaning mustaqil holda ulg’ayishiga yordam beradi. Ya’ni bola har qanday vaziyatda kattalardan yordam kutmaydi. O’ziga nisbatan ishonchi ortadi. Bu jarayon ayniqsa 4-5 yoshda rivojlanadi. Chunki aynan shu yoshda bolalar dunyoga boshqacha ko’z bilan qarashga boshlaydilar. Ya’ni faqatgina ko’ribgina qolmay, atrofdagi voqea-hodisalarni tushunishga harakat qiladilar. Shu sababli bolaning savollariga javob bergandan ko’ra uni o’ylashga undash samarali natija beradi. O’yinlar va

kundalik vaziyatlar bu borada yaxshi yordam beradi. Bu jarayonlar bolaning tafakkurini shakllanishida asosiy vosita hisoblanadi. Lev Vygotskiyning fikricha, tafakkur bolaning ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’siri jarayonida shakllanadi va nutq bu jarayonda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bolaning kattalar bilan muloqoti orqali mantiqiy fikrlash rivojlanishini, ayniqsa, savol-javob va muammoli vaziyatlarning roli muhim hisoblanadi[7]. Ota-onalar va tarbiyachilar uning fikrini bo‘lmasdan oxirigacha eshitishsa, bu bolaning o‘z fikrini mustaqil bayon qila olish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA

4–5 yoshdagi bolalarda mantiqiy va kreativ tafakkur shakllanishi kognitiv rivojlanish, ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’sir va amaliy faoliyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik natijasidir. Piagetning nazariyasi bolalarning preoperatsion bosqichda buyumlarni taqqoslash, guruhlash va oddiy xulosalar chiqarish orqali mantiqiy asoslarni o‘zlashtirishini ko‘rsatadi, Vygotskiy esa tafakkur rivojida nutq va kattalar bilan muloqotning markaziy rolini ta’kidlaydi. Zamonaviy tadqiqotlar didaktik o‘yinlar, konstruktiv mashg‘ulotlar va ijodiy faoliyat orqali tafakkur rivojini samarali ekanini tasdiqlaydi. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimi xalqaro standartlar talablariga mos tashkil etilgan bo‘lib, bolalarning intellektual, ma’naviy, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishini tizimli ta’minlash imkonini beradi. Natijada, 4–5 yoshdagi bolalarning mantiqiy va kreativ tafakkur rivoji nazariy va amaliy jihatdan uzviy bog‘langan jarayon bo‘lib, u bolaning kelajakda barkamol, ijodiy va iqtidorli shaxs sifatida shakllanishini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda 4-5 yosh bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish bu ularning umumiy rivojlanishi hamda maktab ta’limiga tayyorgarlik jarayonida muhim omil hisoblanadi. Ushbu yosh davrida shakllangan mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari bolaning kelgusidagi o‘quv faoliyatida mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi 4-5 yosh bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish ularning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ilmiy asoslangan pedagogik yondashuvlar orqali amalga oshirilishi zarur. Maqolada keltirilgan olimlarning fikrlaridan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki o‘yin faoliyati, nutq rivoji va ijtimoiy muloqot muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1.Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika.- Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”-2013.
2. .Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika.- Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”-2013.
- 3.O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” 16.12.2019 O‘RQ-595-son
- 4.Piaget J.(1952). The Origins of Intelligence in Children. New York: International Universities Press.
- 5.Piaget.1952.(The origins of Intelligence in Children)
6. Anvarjon Rahimjon o‘g‘li Asqarov va Feruza Hasanovna Kamilova (2023) Maktabgacha yosh davrda mantiqiy va kreativ tafakkur rivojlanishining ijtimoiy psixologik mexanizmlari va aspektlari. Educational Research in Universal Sciences,2(SPECIAL), 508-512.(ERUS)
- 7.Vygotskiy,L.S.(1934.) Thinking and Speech

SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA CHET TILINI O’QITISHDA TALABALARNING KITOBXONLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI

*TTA Urganch filiali “Ingliz tili” kafedrası mudiri fil.f.b.f.d.(PhD), dotsent. U.B.Babadjanova
Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz
tili yo‘nalishi 1-kurs magistranti Otajonova Lolaxon Xamrobek qizi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o’qitish jarayonida talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda kitobxonlik kompetensiyasining nazariy asoslari, raqamli matnlar va interaktiv o’qish topshiriqlarining o’rni, sun’iy intellekt asosida moslashtirilgan o’qish materiallarining imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, mustaqil va reflektiv o’qish faoliyatini tashkil etish hamda o’qish jarayonida baholash va monitoring mexanizmlarining ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari chet tilini o’qitishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali talabalarning kitobxonlik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish mumkinligini ko’rsatadi.

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, chet tilini o’qitish, kitobxonlik kompetensiyasi, raqamli matnlar, baholash.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические механизмы развития читательской компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку на основе искусственного интеллекта и цифровых технологий. В работе раскрываются теоретические основы читательской компетенции, возможности использования цифровых текстов и интерактивных заданий по чтению, а также адаптивных учебных материалов на основе искусственного интеллекта. Особое внимание уделяется организации самостоятельной и рефлексивной читательской деятельности, а также механизмам оценки и мониторинга процесса чтения. Результаты исследования подтверждают эффективность применения современных цифровых технологий в развитии читательской и коммуникативной компетенций студентов.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, цифровые технологии, обучение иностранным языкам, читательская компетенция, цифровые тексты, оценивание.*

Abstract. This article examines pedagogical mechanisms for developing students’ reading competence in foreign language teaching based on artificial intelligence and digital technologies. The study explores the theoretical foundations of reading competence, the role of digital texts and interactive reading tasks, and the potential of AI-based adaptive learning materials. Special attention is given to the organization of independent and reflective reading activities, as well as assessment and monitoring mechanisms in the reading process. The findings demonstrate that the integration of artificial intelligence and digital technologies into foreign language teaching enhances students’ reading and communicative competences.

Keywords: *artificial intelligence, digital technologies, foreign language teaching, reading competence, digital texts, assessment.*

Asosiy qism

Hozirgi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida ta’lim tizimi oldiga yangi talablar qo’yilmoqda. Xususan, chet tillarini o’qitish jarayonida talabalarning nafaqat til bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish va axborot bilan ishlash ko’nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, talabalarning **kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish** dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Kitobxonlik kompetensiyasi

o‘quvchilarning matnni tushunish, talqin qilish, tanqidiy baholash va o‘z fikrini asoslab bera olish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, chet tilini o‘rganish jarayonida mazkur kompetensiya tilni chuqur o‘zlashtirish va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning muhim omili hisoblanadi [1].

Zamonaviy ta’limda **sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan** foydalanish imkoniyatlari tobora kengayib bormoqda. Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonini individuallashtirish, talabalarning ehtiyojlari va tayyorgarlik darajasiga moslashtirish imkonini beradi. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o‘quvchilarning o‘qish tezligi, tushunish darajasi va qiziqishlariga mos holda matnlarni tanlash, tavsiya etish hamda baholash imkoniyatiga ega [2]. Bu esa chet tilini o‘qitishda o‘qish faoliyatini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shuningdek, elektron kitoblar, onlayn platformalar, interaktiv matnlar va sun’iy intellektga asoslangan ta’lim dasturlari talabalarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi hamda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, raqamli muhitda tashkil etilgan o‘qish faoliyati talabalarning tanqidiy fikrlashini faollashtiradi va ularning kitobxonlik kompetensiyasini shakllantirishda muhim pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi [5]. Shu sababli, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o‘qitishda kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish masalasi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganishni talab etadi.

Bugungi kunda chet tilini o‘qitish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ta’limning raqamlashtirilishi o‘qitish metodlari va vositalarini yangilash, o‘quv jarayonini individuallashtirish hamda talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Sun’iy intellekt tushunchasi kompyuter tizimlarining inson aqliy faoliyatiga xos bo‘lgan vazifalarni, jumladan, tahlil qilish, o‘rganish, qaror qabul qilish va moslashish jarayonlarini bajarish qobiliyatini anglatadi. Ta’lim sohasida sun’iy intellekt o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, individual o‘quv yo‘nalishlarini shakllantirish, o‘qitish materiallarini moslashtirish va baholash jarayonlarini avtomatlashtirishda qo‘llanilmoqda [4].

Raqamli ta’lim platformalari va elektron resurslar chet tilini o‘qitishda keng qo‘llanilmoqda. Moodle, Google Classroom, Coursera, Duolingo, BBC Learning English kabi platformalar orqali talabalarga elektron matnlar, audiovizual materiallar, interaktiv topshiriqlar va testlar taqdim etiladi. Elektron darsliklar, onlayn kutubxonalar va raqamli matnlar talabalarning o‘qish faoliyatini faollashtiradi hamda axborot bilan mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi [2]. Shu bilan birga, raqamli resurslar talabalarga vaqt va makon jihatidan erkinlik berib, chet tilida o‘qish jarayonini uzluksiz tashkil etish imkonini yaratadi.

Chet tilini o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning afzalliklari ko‘p qirrali hisoblanadi. Avvalo, ular o‘quv jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi, ya’ni har bir talabaning ehtiyoji va tayyorgarlik darajasiga mos ta’limni ta’minlaydi. Ikkinchidan, raqamli va AI asosidagi vositalar talabalarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, chunki interaktiv va vizual materiallar o‘rganishga qiziqishni kuchaytiradi [7]. Uchinchidan, bunday

texnologiyalar o‘qish jarayonida tezkor teskari aloqa berish imkonini yaratib, talabalarning xatolarini aniqlash va tuzatishga yordam beradi. Natijada, chet tilini o‘qitishda

sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi sifatida namoyon bo’ladi.

Zamonaviy chet tilini o’qitish jarayonida talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish murakkab va ko’p bosqichli pedagogik jarayon bo’lib, u an’anaviy yondashuvlardan tashqari sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarga asoslangan mexanizmlarni qo’llashni talab etadi.

Raqamli matnlar va interaktiv o’qish topshiriqlari talabalarning o’qish faoliyatini faollashtirishda samarali vosita hisoblanadi. Elektron darsliklar, onlayn maqolalar, gipermatnlar va multimediya materiallari an’anaviy bosma matnlarga nisbatan ko’proq interaktiv imkoniyatlarga ega. Bunday matnlar orqali talaba lug’at bilan ishlash, matn bo’yicha savollarga javob berish, annotatsiya va xulosa tuzish kabi faoliyatlarni mustaqil bajaradi. Interaktiv topshiriqlar, jumladan, testlar, drag-and-drop mashqlar, muammoli savollar va muhokama topshiriqlari talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirib, matn mazmunini chuqurroq anglashga xizmat qiladi [5].

Sun’iy intellekt asosidagi moslashtirilgan o’qish materiallari talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. AI texnologiyalari yordamida talabaning til darajasi, o’qish tezligi, tushunish qobiliyati va qiziqish doirasi tahlil qilinib, unga mos o’qish materiallari tavsiya etiladi. Masalan, sun’iy intellektga asoslangan platformalar talabaning avvalgi natijalariga qarab matn murakkabligini bosqichma-bosqich oshirib boradi yoki qo’shimcha izoh va mashqlarni taklif etadi [9]. Bu yondashuv talabalarning o’qish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishining oldini oladi hamda ularning motivatsiyasini saqlab qolishga yordam beradi.

1 jadval. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari

Pedagogik mexanizmlar	Qo’llaniladigan vositalar va texnologiyalar	Rivojlanadigan kompetensiya va natijalar
Raqamli matnlar bilan ishlash	Elektron darsliklar, onlayn maqolalar, gipermatnlar, multimediya matnlar	Matnni tushunish, tahlil qilish, axborotni ajratib olish ko’nikmalari
Interaktiv o’qish topshiriqlari	Onlayn testlar, interaktiv mashqlar, muammoli savollar	Tanqidiy fikrlash, faol o’qish va mazmunni chuqur anglash
Sun’iy intellekt asosida moslashtirilgan o’qish	AI platformalar, adaptiv o’qish tizimlari, tavsiya etuvchi dasturlar	Individual o’qish strategiyasi, motivatsiya va samaradorlik
Mustaqil va reflektiv o’qish faoliyati	O’qish kundaliklari, elektron portfolio, reflektiv yozma topshiriqlar	Mustaqil ta’lim olish, o’z-o’zini baholash va refleksiya
O’qish jarayonini baholash va monitoring	Formativ baholash, avtomatlashtirilgan testlar, raqamli teskari aloqa	O’qish natijalarini tahlil qilish, rivojlanish dinamikasini kuzatish

Talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishda mustaqil va reflektiv o‘qish faoliyatini tashkil etish alohida ahamiyatga ega. Mustaqil o‘qish jarayonida talaba o‘qish maqsadini belgilash, mos material tanlash va natijalarni baholash kabi faoliyatlarni amalga oshiradi. Reflektiv o‘qish esa o‘qilgan matn yuzasidan o‘z fikrlarini tahlil qilish, xulosalar chiqarish va o‘z o‘rganish jarayonini baholashni nazarda tutadi. O‘qish kundaliklari, elektron portfoliolar va reflektiv yozma topshiriqlar talabalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish va rivojlantirish ko‘nikmalarini shakllantiradi [10]. Bunday faoliyatlar talabaning kitobxonlik kompetensiyasini barqaror va ongli tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘qish jarayonida baholash va monitoring mexanizmlarini samarali tashkil etish ham muhim pedagogik omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosida tashkil etilgan baholash tizimlari talabalarning o‘qish natijalarini doimiy ravishda kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi. Formativ baholash, onlayn testlar, avtomatlashtirilgan teskari aloqa va analitik hisobotlar orqali talabaning rivojlanish dinamikasi aniqlanadi [9]. Monitoring natijalari asosida o‘qituvchi o‘quv jarayonini takomillashtiradi, talaba esa o‘z kamchiliklarini anglab, ularni bartaraf etish ustida ishlaydi. Shu tariqa, baholash va monitoring mexanizmlari kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishda nazorat emas, balki rivojlantiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Umuman olganda, raqamli matnlar, sun’iy intellekt asosidagi moslashtirilgan materiallar, mustaqil va reflektiv o‘qish faoliyati hamda samarali baholash va monitoring mexanizmlarining uyg‘unligi chet tilini o‘qitishda talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning muhim pedagogik asosini tashkil etadi.

Xulosa

Zamonaviy ta’lim sharoitida chet tilini o‘qitish jarayonida talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni ushbu kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Kitobxonlik kompetensiyasi talabalarning matnni tushunish, tahlil qilish, tanqidiy baholash va o‘qilgan axborotni amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda chet tilida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, raqamli matnlar va interaktiv o‘qish topshiriqlari talabalarning o‘qish faoliyatini faollashtiradi, ularning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Sun’iy intellekt asosidagi moslashtirilgan o‘qish materiallari esa har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini berib, o‘qish jarayonini yanada samarali va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etishga yordam beradi. Mustaqil va reflektiv o‘qish faoliyatining tashkil etilishi talabalarda o‘z-o‘zini nazorat qilish, baholash va doimiy rivojlanishga intilish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi.

Shuningdek, o‘qish jarayonida baholash va monitoring mexanizmlarining raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirilishi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Formativ baholash va tezkor teskari aloqa orqali talabalarning rivojlanish dinamikasini aniqlash, ularning kamchiliklarini o‘z vaqtida bartaraf etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonini uzluksiz va tizimli ravishda tashkil etishga imkon beradi. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida chet tilini o‘qitish talabalarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirishning zamonaviy va samarali pedagogik mexanizmlarini ta’minlaydi. Mazkur yondashuvni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish

chet tilini o’qitish sifatini oshirishga, talabalarni mustaqil, tanqidiy fikrlovchi va raqamli muhitda faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Benson P. *Teaching and Researching Autonomy in Language Learning*. London: Routledge, 2011.
2. Chapelle C. A. *Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing and Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
3. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
4. Grabe W. *Reading in a Second Language: Moving from Theory to Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
5. Grabe W., Stoller F. *Teaching and Researching Reading*. London: Routledge, 2011.
6. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
7. Richards J. C., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
8. Tomlinson B. (Ed.). *Developing Materials for Language Teaching*. London: Bloomsbury Academic, 2013.
9. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. Paris: UNESCO Publishing, 2019.
10. Warschauer M., Healey D. “Computers and Language Learning: An Overview.” *Language Teaching*, Vol. 31, No. 2, 2008, pp. 57–71

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA INGLIZ TILIDA O’QITISH METODIKASINING TRANSFORMATSIYASI: SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA

Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

zevarionsapayeva@gmail.com , +998932802799

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim muhitida ingliz tilini o’qitish metodikasining zamonaviy holati va uning sun’iy intellekt vositalari asosida transformatsiyalanish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotda ingliz tilini o’qitishda an’anaviy metodik yondashuvlardan raqamli va intellektual ta’lim modellari tomon o’tish jarayoni yoritiladi. Shuningdek, maqolada sun’iy intellekt asosli texnologiyalardan foydalanish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish, moslashuvchan va interaktiv o’qitish muhitini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so’zlar: raqamli ta’lim muhiti, ingliz tilini o’qitish, sun’iy intellekt, innovatsion metodlar, pedagogik transformatsiya, raqamli texnologiyalar.

Аннотация. В статье анализируется современное состояние методики преподавания английского языка в цифровой образовательной среде и процесс её трансформации на основе инструментов искусственного интеллекта. В исследовании освещается переход от традиционных методических подходов к цифровым и интеллектуальным образовательным моделям в преподавании английского языка. Кроме

того, в статье особое внимание уделяется вопросам индивидуализации обучения, а также формированию гибкой и интерактивной образовательной среды посредством использования технологий на основе искусственного интеллекта.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, преподавание английского языка, искусственный интеллект, инновационные методы, педагогическая трансформация, цифровые технологии.

Abstract. The article analyzes the current state of English language teaching methodology in a digital learning environment and its transformation process based on artificial intelligence tools. The study highlights the transition from traditional methodological approaches to digital and intelligent educational models in English language teaching. The paper also pays special attention to the individualization of learning and the development of a flexible and interactive learning environment through the use of AI-based technologies.

Keywords: digital learning environment, English language teaching, artificial intelligence, innovative methods, pedagogical transformation, digital technologies.

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida chet tillarini, xususan ingliz tilini o’qitish jarayoni tubdan o’zgarib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tezkor rivojlanishi ta’lim tizimida yangi pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va zamonaviy o’quv muhitlarini shakllantirishni taqozo etmoqda. Raqamli ta’lim muhiti ingliz tilini o’qitishda nafaqat o’quv materiallarini yetkazish vositasi, balki talaba va o’qituvchi o’rtasidagi interaktiv muloqotni ta’minlovchi muhim pedagogik platforma sifatida namoyon bo’lmoqda.

O’zbekistonda ingliz tilini o’qitish metodikasining transformatsiyasi raqamli o’quv muhitlarining tez sur’atlarda kengayishi bilan uzviy bog’liqdir. So’nggi yillarda oliy ta’lim muassasalari va umumta’lim tizimida o’quvni boshqarish tizimlari, elektron resurslar, gibridd (aralash) ta’lim modeli hamda onlayn baholash amaliyotlari tobora keng joriy etilmoqda. Bu o’zgarishlar nafaqat ta’lim “vositasi”ni, balki o’qitish tizimini ham yangilaydi: maqsadlarning ketma-ketligi, auditoriya vaqtining taqsimoti va fikr-mulohaza berish(feedback)ni tashkil etish qayta ko’rilmoqda. Sun’iy intellekt vositalari aynan shu transformatsiyani yanada chuqurlashtirib, o’quv jarayoniga avtomatlashtirish va moslashuvchanlikni kiritadi; ushbu imkoniyatlar aniq pedagogik maqsadlar bilan bog’langan taqdirdagina metodikani yangilovchi kuchga aylanadi.

Ko’plab davlatlarda, jumladan O’zbekistonda ham, metodik an’anaviy dars ko’pincha aniq grammatika tushuntirish, darslikka tayangan ketma-ketlik va o’qituvchi markazli izohga tayanadi. Bunday yondashuv nazoratli mashqlar va imtihonga tayyorgarlikda samarali bo’lishi mumkin, biroq kommunikativ kompetensiya va talaba tashabbusi asosiy maqsadga aylangan vaziyatlarda ularning cheklovlari yaqqol ko’rinadi. Raqamli ta’lim muhitlari auditoriyadan tashqarida multimodal materiallar hamda interaktiv vazifalarini kengaytiradi, ammo “raqamlashtirishning o’zi” natijani kafolatlamaydi. Shuning uchun hal qiluvchi savol metodik jihatdan aniq: sun’iy intellekt o’qitish tizimimizning bir qismiga aylanganda vazifalar yuklamasi, fikr-mulohaza jarayonlari va baholash tizimi qanday o’zgaradi?

Sun’iy intellekt ning ingliz tili darslari uchun dolzarbligi shundaki, u individuallashtirish, til materialini yaratish yoki saralash, forma va ko’nikmalar bo’yicha tezkor fikr-mulohaza berish hamda suhbatdosh-vositalar orqali muloqotni modellashtirish imkonini beradi. Til o’rganish jarayonida taraqqiyot takroriy mashq va o’z vaqtida tuzatish (corrective feedback)ga

tayanganligi sababli, bunday imkoniyatlar nihoyatda istiqbolli ko‘rinadi. Biroq sun’iy intellekt noto‘g‘ri integratsiya qilinganda yuzaki ravonlik, avtomatik tuzatishga haddan tashqari tayanish va mazmun yaratishdan ko‘ra “xatosiz matn”ga intilish kabi xavflarni ham kuchaytirishi mumkin. Shu bois mazkur maqolaning asosiy tezisi shundan iboratki, O‘zbekistondagi raqamli ingliz tili ta’lim muhitida metodik transformatsiya sun’iy intellekt vositalarini qo‘llashning o‘zi bilan emas, balki o‘qitish dizaynida dalilga tayangan, talaba markazli yondashuvni shakllantirish orqali sodir bo‘ladi; bunda sun’iy intellekt kengroq pedagogik tizim ichida vosita sifatida ko‘riladi.

Raqamli ta’lim muhitida ingliz tilini o‘qitishning zamonaviy xususiyatlari

Transformatsiyani tushuntirishda o‘qituvchi bilimlarining integratsiyasi g‘oyasi, ayniqsa pedagogika–kontent–texnologiya uyg‘unligiga urg‘u beruvchi TPACK konsepsiyasi⁶ muhim metodologik manba bo‘la oladi. Bu nuqtai nazardan sun’iy intellekt vositalari shunchaki “texnologik qatlam” qo‘shmaydi; ular o‘qituvchidan vazifalarni qayta loyihalashni, muvaffaqiyat mezonlarini yangilashni va xulq-atvoridagi yangi tendensiyalarni oldindan hisobga olishni talab qiladi. Masalan, talabalar sun’iy intellekt yozuv yordamchilaridan foydalanganda, o‘qituvchining vazifasi oddiy xatolarni tuzatishdan qayta takrorlash strategiyalarini o‘rgatish, metalingvistik ongni rivojlantirishgacha kengayadi. Xuddi shuningdek, nutq (speech recognition) vositalari talaffuz bo‘yicha ball ko‘rsatishi mumkin, ammo o‘qituvchi bu natijalarni kommunikativ tushunarlilik (intelligibility) doirasida talqin qilishi va talabani ball ortidan quvishga emas, mazmunli muloqotga yo‘naltirishi zarur.

Metodik transformatsiya eng avvalo fikr-mulohaza siklida yaqqol ko‘rinadi. An’anaviy darslarda fikr-mulohaza ko‘pincha o‘qituvchi yuklamasi va vaqt cheklovi sababli kechikadi. Sun’iy intellekt vositalari grammatika, lug‘at ishlatilishi, mantiqiy bog‘liqlik, talaffuz, hatto ravonlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha tezkor tahlil va tavsiyalar bera oladi. Agar bu fikr-mulohaza aniq, tushunarli va qayta takrorlash topshiriqlari bilan bog‘langan bo‘lsa, o‘rganish jarayoni tezlashadi. Shu bilan birga, yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirishda bu yondashuv reja–qoralama–fikr-mulohaza–tuzatish–refleksiya ketma-ketligini kuchaytirishni anglatadi; talaba qaysi o‘zgartirishni nima uchun qilganini izohlab boradi.

O‘zbekistonda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ko‘pincha xalqaro mezonlar, xususan CEFR bilan bog‘lanadi. CEFRda vositachilik (mediation), interaksiya va pragmatik kompetensiyaga urg‘u berilishi sun’iy intellekt qo‘llab-quvvatlagan vazifalar dizayni bilan uyg‘unlashadi, ayniqsa raqamli muhit vazifalarini, masalan, mazmunni turli formatlarda qayta ifodalash yoki auditoriyaga moslashtirish kabi jarayonlarni kengaytirganda. Sun’iy intellekt bunday vazifalarda rejalashtirishni yengillashtirish, variantlar taklif qilish va til resurslarini safarbar etishda yordam berishi mumkin.

O‘qituvchi kompetensiyasi sun’iy intellekt integratsiyasining eng hal qiluvchi omillaridan biridir. Raqamli kompetensiya doirasidagi xalqaro yondashuvlar, jumladan UNESCOning ICT kompetensiya doirasi va DigCompEdu kabi ramkalar operatsion ko‘nikmalar bilangina cheklanmay, pedagogik dizayn, baholash strategiyalari va axloqiy mas’uliyatni ham qamrab oladi. O‘zbekistonda infratuzilma va resurslar hududlar bo‘yicha turlicha bo‘lishi mumkin;

⁶ Punya Mishra, & Matthew J. Koehler. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.

shuning uchun o’qituvchining tayyorgarligi nafaqat metodik, balki tenglik (equity) masalasidir. Agar o’qituvchilardan sun’iy intellekt vositalarini tajriba qilish uchun vaqt, professionallar yordami va ma’lumotlar himoyasi bo’yicha aniq ko’rsatmalar bo’lmasa, transformatsiya barqaror tus olmaydi. Shu sababli sun’iy intellekt asosidagi yondashuv uch yo’nalishda tizimli malaka oshirishni talab qiladi: sun’iy intellekt savodxonligi (affordans va cheklovlarni tushunish), ta’lim dizayni (vositani natijalar va vazifalar bilan moslashtirish), hamda axloqiy boshqaruv (maxfiylik, adolatlilik, shaffoflik va halollik).

Metodik oqibatlar o’quv dasturi va materiallar ishlab chiqishga ham taalluqlidir. Sun’iy intellekt materiallarni tez yaratish va moslashtirish imkonini beradi: darajalangan matnlar, tushunish savollari, lug’at faoliyatlari, yozuv promptlari va boshqalar. Bu resurslar cheklangan sharoitda, ayniqsa mahalliy mazmun va kontekstga mos materiallarni ko’paytirishda foydali bo’lishi mumkin. Biroq sifat kafolati majburiy: generatsiya qilingan materiallar xatolik, og’ish, moslik va o’quv standartlariga uyg’unlik bo’yicha o’qituvchi tomonidan tekshirilishi zarur.

O’zbekistonda sun’iy intellekt asosidagi metodik transformatsiya individual o’qituvchi tajribasigina emas, institutsional strategiya orqali barqarorlashadi. Ta’lim muassasalari vosita tanlash mezonlari, trening dasturlari va monitoring baholash mexanizmlarini ishlab chiqish orqali jarayonni qo’llab-quvvatlashi mumkin. Muhimi, joriy etish bosqichma-bosqich va tadqiqotga tayangan bo’lishi kerak. Pilot sinovlar sun’iy intellekt qo’llab-quvvatlagan modellar talaba motivatsiyasi, til darajasi o’sishi va o’qituvchi yuklamasiga ta’sirini baholashga xizmat qiladi. Aralash metodlar (proficiency o’lchovlari, learning analytics, dars kuzatuvi va intervyular) “nima ishlaydi, kim uchun ishlaydi va qaysi sharoitda ishlaydi” savollariga dalillarga tayangan javob beradi.

Texnologiya orqali til o’qitish bo’yicha zamonaviy ilmiy diskursda eng asosli da’vo shundan iboratki, sun’iy intellekt o’zi-o’zidan natijani yaxshilamaydi; u faqatgina izchil pedagogik dizayn bilan bog’langanda o’rganishning tayanch mexanizmlarini kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, O’zbekistonning raqamli ta’lim muhitida ingliz tilini o’qitish metodikasi sun’iy intellekt vositalari ta’sirida yangi bosqichga kirib bormoqda: o’qitish dizayni, feedback jarayonlari va baholash amaliyotlari tobora ko’proq qayta qurilmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi yondashuvning barqarorligi pedagogikani texnologiyadan ustun qo’yish, o’qituvchilarni sun’iy intellektga asoslangan dizayn va axloqiy boshqaruv bo’yicha tayyorlash, hamda baholashni jarayon dalillari va autentik performansni qamrab oladigan tarzda qayta tashkil etishga bog’liq. Ushbu shartlar bajarilganda sun’iy intellekt amaliyot va differensial qo’llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytirib, o’rganish samaradorligi va kommunikativ kompetensiyani oshiruvchi katalizator bo’la oladi; aks holda u o’rganishni susaytiradigan, halollikni buzishga undaydigan “tezkor yo’l”ga aylanishi mumkin. So’nggi yillarda ingliz tilini o’qitish metodikasi an’anaviy (auditoriya-markazli, o’qituvchi boshqaradigan) modeldan raqamli va intellektual ta’lim modellariga bosqichma-bosqich o’tmoqda. An’anaviy yondashuvda dars mazmuni ko’pincha darslik va o’qituvchi tushuntirishiga tayangan holda tashkil etilib, talaba faoliyati ko’proq takrorlash, mashq bajarish va nazorat topshiriqlariga yo’naltiriladi. Raqamli ta’lim muhitiga o’tish esa multimodal resurslar (audio, video, interaktiv topshiriqlar) va mustaqil o’rganish imkoniyatlari orqali talaba faolligini oshirib, ta’lim jarayonini moslashuvchan va shaxsga yo’naltirilgan shaklga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yevropa Kengashi. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Council of Europe Publishing.
2. Punya Mishra, & Matthew J. Koehler. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
3. Christine Redecker. (2017). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union.
4. UNESCO. (2018). *UNESCO ICT competency framework for teachers (Version 3)*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
5. Mark Warschauer. (1996). Computer-assisted language learning: An introduction. In S. Fotos (Ed.), *Multimedia language teaching* (pp. 3–20). Logos International.
6. Carol A. Chapelle. (2001). *Computer applications in second language acquisition: Foundations for teaching, testing and research*. Cambridge University Press.
7. Rod Ellis. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
8. David Nicol, & Debra Macfarlane-Dick. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.

ИИ-ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В УЗБЕКИСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ

Атаджанова Анна Шамуратовна

Ургенчский государственный медицинский институт, Узбекистан

E-mail: achamur2004@rambler.ru

Аннотация. В статье рассматриваются возможности применения искусственного интеллекта в преподавании русского языка как иностранного в условиях системы высшего медицинского образования Узбекистана. Актуальность исследования обусловлена активной цифровой трансформацией образования и необходимостью внедрения современных технологий в процесс обучения иностранным языкам в соответствии с глобальными и национальными образовательными стандартами. В работе анализируются основные направления использования ИИ-технологий в преподавании РКИ, включая персонализацию обучения, автоматизацию контроля знаний, развитие речевых навыков и поддержку самостоятельной работы студентов. Особое внимание уделяется рискам и ограничениям внедрения ИИ-инструментов, связанным с недостаточным уровнем цифровой и методической готовности преподавателей, проблемами лингвокультурной адаптации цифровых ресурсов и вопросами академической честности. На основе анализа научных источников и педагогического опыта определяются перспективные направления развития ИИ-технологий в преподавании РКИ в медицинских вузах Узбекистана и формулируются практические рекомендации по их методически обоснованному использованию.

Ключевые слова: искусственный интеллект, русский язык как иностранный, РКИ, цифровые технологии, цифровая грамотность преподавателя, персонализация обучения, цифровая трансформация образования.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston oliy ta'lim tizimida rus tilini chet tili sifatida o'qitishda sun'iy intellektidan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi ta'limning faol raqamli transformatsiyasi va global va milliy ta'lim standartlariga muvofiq xorijiy tillarni o'qitishga zamonaviy texnologiyalarni integratsiyalash zaruratidan kelib chiqadi. Maqolada rus tilini chet tili sifatida o'qitishda SI texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlari, jumladan, shaxsiylashtirilgan o'rganish, bilimlarni avtomatlashtirilgan baholash, til ko'nikmalarini rivojlantirish va talabalarining mustaqil ishlarini qo'llab-quvvatlash tahlil qilinadi. O'qituvchilarning raqamli va metodologik tayyorgarligining yetarli emasligi, raqamli resurslarning lingvistik va madaniy moslashuvi bilan bog'liq muammolar va akademik yaxlitlik masalalari bilan bog'liq SI vositalarini joriy etishdagi xavf va cheklovlarga alohida e'tibor qaratiladi. Ilmiy manbalar va o'qitish tajribasini tahlil qilish asosida O'zbekistonda rus tilini chet tili sifatida o'qitishda SI texnologiyalarini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari aniqlanadi va ulardan metodologik jihatdan oqilona foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, rus tili chet tili sifatida, rus tili chet tili sifatida, raqamli texnologiyalar, o'qituvchining raqamli savodxonligi, shaxsiylashtirilgan ta'lim, O'zbekiston.

Abstract

The article examines the use of artificial intelligence technologies in teaching Russian as a foreign language in the higher education system of Uzbekistan. The relevance of the study is determined by the digital transformation of education and the need to implement innovative teaching tools in accordance with global and national educational standards. The paper analyzes the main areas of AI application in teaching RFL, including personalized learning, automated assessment, development of speaking skills, and support for students' independent learning. Special attention is paid to the risks and limitations of AI integration related to teachers' digital competence, linguistic and cultural adaptation of digital resources, and issues of academic integrity. The study identifies перспективне directions for the development of AI technologies in RFL teaching in Uzbekistan.

Keywords: artificial intelligence, Russian as a foreign language, RFL, digital technologies, personalized learning, Uzbekistan.

Введение

В условиях глобальной цифровой трансформации образования искусственный интеллект становится одним из ключевых инструментов модернизации учебного процесса. Международные и национальные образовательные стандарты ориентированы на формирование цифровых компетенций обучающихся и преподавателей, а также на внедрение инновационных технологий, обеспечивающих повышение качества образования. В этой связи возрастает интерес к использованию ИИ-технологий в преподавании иностранных языков, включая русский язык как иностранный в медицинских вузах Узбекистана.

В Республике Узбекистан русский язык сохраняет значимую роль в системе высшего образования, профессиональной коммуникации и международного

сотрудничества. В медицинских, технических и экономических вузах обучение РКИ ориентировано преимущественно на формирование профессионально-коммуникативных навыков, что требует применения эффективных и гибких методик обучения. Использование ИИ-технологий в данном контексте рассматривается как средство повышения результативности языковой подготовки студентов.

Вместе с тем внедрение ИИ в образовательную практику сопряжено не только с новыми возможностями, но и с определёнными рисками. К ним относятся недостаточная методическая готовность преподавателей, ограниченная адаптация цифровых ресурсов к лингвокультурным особенностям студентов, а также проблемы обеспечения академической честности. Указанные противоречия определяют необходимость научного анализа потенциала и ограничений применения ИИ-технологий в преподавании РКИ в медицинских вузах Узбекистана.

Цель настоящего исследования заключается в анализе преимуществ и возможных рисков применения ИИ-технологий в преподавании русского языка как иностранного в Узбекистане, а также определении путей дальнейшего совершенствования данного процесса.

Объект и предмет исследования. Объектом исследования выступает процесс преподавания русского языка как иностранного в высшем медицинском образовании Узбекистана.

Предметом исследования являются искусственные интеллекты и технологические решения, применяемые в качестве средства повышения эффективности преподавания РКИ.

ИИ-технологии в системе цифрового образования: теоретические основания.

Искусственный интеллект в медицинской образовательной сфере рассматривается как совокупность технологий, обеспечивающих анализ учебных данных, адаптацию образовательного контента и интеллектуальную поддержку студентов. В методике преподавания русского языка как иностранного ИИ используется, прежде всего, как инструмент персонализации обучения и автоматизации отдельных педагогических процессов.

Современные исследования подчёркивают, что цифровизация языкового образования предполагает переход от традиционной модели обучения к адаптивной образовательной среде, ориентированной на индивидуальные потребности студентов.

Для преподавания РКИ в медицинских вузах Узбекистана ИИ-технологии приобретают особую значимость, поскольку позволяют учитывать уровень языковой подготовки студентов, типичные ошибки, обусловленные межъязыковой интерференцией, и специфику профессионального общения.

Возможности использования ИИ-технологий в преподавании РКИ. Анализ педагогической практики позволяет выделить несколько ключевых направлений применения ИИ-технологий в преподавании русского языка как иностранного.

Во-первых, ИИ-инструменты обеспечивают персонализацию обучения за счёт адаптации учебных заданий и материалов к индивидуальному уровню владения языком. Это особенно важно в условиях разнородных учебных групп, характерных для медицинских вузов Узбекистана.

Во-вторых, технологии автоматизированной проверки письменных работ и анализа устной речи способствуют развитию речевых навыков и обеспечивают оперативную обратную связь. Использование таких инструментов позволяет расширить объём речевой практики и снизить психологический барьер при овладении русским языком.

В-третьих, ИИ-ассистенты и цифровые обучающие платформы поддерживают самостоятельную работу студентов, формируя навыки автономного обучения и повышая мотивацию к изучению языка. Данные возможности соответствуют требованиям современных образовательных стандартов и концепции непрерывного образования.

Риски и ограничения внедрения ИИ-технологий в образовательной практике Узбекистана. Наряду с очевидными преимуществами использование ИИ-технологий в преподавании РКИ связано с рядом рисков. Одной из ключевых проблем является недостаточный уровень цифровой и методической готовности преподавателей к работе с ИИ-инструментами.

Существенным ограничением остаётся недостаточная лингвокультурная адаптация цифровых ресурсов, что может снижать качество обучения и приводить к формированию некорректных языковых моделей.

Перспективы внедрения ИИ-технологий в преподавание РКИ в медицинских вузах Узбекистана связаны с развитием системы повышения квалификации преподавателей, созданием локализованных цифровых образовательных ресурсов и формированием нормативно-методической базы использования ИИ в образовательном процессе.

Заключение. Таким образом, ИИ-технологии обладают значительным потенциалом для модернизации преподавания русского языка как иностранного в системе высшего медицинского образования Узбекистана. Вместе с тем успешная интеграция ИИ-инструментов требует учёта методических, этических и организационных рисков. Дальнейшие исследования должны быть направлены на разработку адаптированных методик применения ИИ-технологий в преподавании РКИ и формирование цифровой компетентности преподавателей в соответствии с глобальными и национальными образовательными стандартами.

Список литературы

1. Бондаренко Н. А. Цифровые технологии в преподавании иностранных языков. — М.: Юрайт, 2022.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2020.
3. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в цифровой среде // Педагогика. — 2021. — № 5. — С. 15–24.
4. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2020.
5. Хуторской А. В. Цифровая компетентность педагога: структура и содержание // Современное образование. — 2022. — № 3. — С. 8–14.
6. Budnik E. Digital Literacy of Teachers of Russian as a Foreign Language // EDULEARN Proceedings. — 2021. — P. 10234–10240.
7. Инновационные методы использования искусственного интеллекта в преподавании РКИ // Лингвоспектр. — 2023. — № 2. — С. 66–72.

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUV ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI.

Yo‘ldoshev Sarvarbek Uktamboy o‘g‘li

Urganch davlat pedagogika institute San’atshunoslik kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar yordamida musiqa madaniyati darslarini tashkil etishning samaradorligi haqida so‘z boradi. Innovatsion texnologiyalar darsda o‘quvchilarning ma’lumotlarni o‘zlashtirishda juda yaxshi yordam beradi.

Kalit so‘zlar. Kompyuter, video, grafika, audio, audiometriya, animatsiya, sound.

Аннотация. В данной статье рассматривается эффективность организации уроков музыкальной культуры с использованием современных технологий. Инновационные технологии оказывают большую помощь в усвоении информации учащимися на уроке.

Ключевые слова. Компьютер, видео, графика, аудио, аудиометрия, анимация, звук.

Annotation. This article discusses the effectiveness of organizing musical culture lessons using modern technologies. Innovative technologies are a great help in students' assimilation of information in the lesson.

Keywords. Computer, video, graphics, audio, audiometry, animation, sound.

Kirish. Maktabda foydalanilayotgan innovatsion vositalar har xil turdagi axborotlarni ta’limiy faoliyatga olib kirishi mumkin bo‘lgan har qanday vosita multimedia vositasi bo‘lishi mumkin. Biroq, ko‘p hollarda innovatsion vositalar to‘g‘risida so‘z borganda kompyuter va uning atrofidagi jihozlar tushuniladi. Shuningdek, maktabda o‘qituvchilar va o‘quvchilar tomonidan nafaqat matnlar yoki tasvirlar uchun qo‘llaniladigan, balki audio yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqa axborotlar bilan ishlash imkonini beradigan innovatsion vositalarni sanab o‘tish joizdir.

Innovatsion vositalar pedagogik nuqtai nazaridan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim-tarbiyasi jarayoniga tatbiq etilishida kompyuter asosida yangicha yondashuv hisoblanadi. Kompyuterli texnologiyalar o‘quvchilarning faolligini oshirishda, o‘rganiladigan o‘quv materiallarining hajmini ko‘paytirishda va ta’lim jarayonining samaradorlik darajasini oshirishda muhim vosita sifatida amalga oshirilmoqda. Unda kompyuter monitoriga qarab ekranda ko‘rsatiladigan materiallardan foydalanib bilim olish, kompyuter savodxonligini shakllantirish. Innovatsion vositalar – bu apparat va dasturlar to‘plami bo‘lib, u insonga o‘zi uchun tabiiy bo‘lgan turli tuman muhitlarni: tovush, *video*, *grafika*, *matnlar*, *animatsiya* va shu kabilarni ishlatgan holda kompyuter bilan muloqot qilish. Innovatsion texnologiyalar foydalanuvchiga fantastik dunyoni (virtual haqiqiy) yaratishda juda ajoyib imkoniyatlarni yaratib beradi, bunda foydalanuvchi chekkadagi sust kuzatuvchi rolini bajarmasdan, balki u erda avj olayotgan hodisalarda faol ishtirok etadi. Shu bilan birga muloqat foydalanuvchi uchun odatlangan tilda — birinchi navbatda, tovushli va videoobrazlar tilida bo‘lib o‘tadi. Multimedia vositalariga quyidagilar kiradi:

- ma’lumotlarni audio — (nutqli) va videokiritish va chiqarish qurilmalari;
- yuqori sifatli tovushli (sound) va video — (video) platalar, videoqamrash platalari (video grabber), ular video magnitofondan yoki video kameradan tasvirini oladi.

Yuqori sifatli kuchaytirgichli, tovush kolonkali, katta videoekranli akustik va videoqabul qiladigan tizimlar, hozirdayok keng tarqalgan skanerlar (chunki ular kompyuterga bosma matnlarni va rasmlarni avtomatik kiritish imkonini beradi).

Video – (lot. video — qarayman, ko’ryapman) — qo’shma so’zlar tarkibiy qismi bo’lib, o’zi qo’shilib kelgan so’zlarga tasvir etuvchi videosignallar, elektr signallariga aloqadorlik ma’nosi ifodasini beradi. Shu bilan bir qatorda tasvir uzatish tizimi videotelefonda foydalaniladigan tizim va qurilmalarga ham aloqadorlikni anglatadi. Videoyozuv — televizion, radio lokatsion va boshqa tasvir hamda tovush signallarini magnit lentaga, diskka qo’yib magnit yozuv yoki kinolentaga qo’yib foto-grafik yozuvda aks ettirish sanaladi. Ushbu axborot-kommunikatsion vosita teleko’rsatuvlar, videofilmlar, hujjatli va badiiy dasturlarni saqlab qo’yish va zarur paytlarda tovushli qilib qayta ko’rsatishga imkon beradi. Videoni videomagnitofon orqali amalga oshirishning signallarni kinolentaga yozib olishdan ancha afzalligi bor, chunki unda plyonkaga ishlov berish, bosib chiqarish va montaj qilishdek murakkab jarayonga ehtiyoj bo’lmaydi. Videomagnitofonda dasturni to’liq, qisman, u yer, bu yeridan ko’rsataverish mumkin. Bir lentaning o’ziga bir necha marta qayta amalga oshirish mumkin. Video yordamida “zamon va makon” muammosi ijobiy hal etiladi, chunki u vaqt ham “tanlamaydi”, joyni ham “pisand qilmaydi”, ya’ni videoni hamma vaqt, hamma erda qo’llash mumkin.

Audiometriya (lot. audio — eshitaman va ... metriya), akumetriya eshitish o’tkirligi (yaxshi eshitish)ni o’lchash. Eshitish o’tkirligi, asosan, tovushni qabul qilish bo’sag’asi bilan aniqlangani uchun audiometriya inson qulog’i qabul qiladigan eng past tovush kuchini aniqlashdan iborat bo’ladi. Audiometriyaning eng oddiy usuli har xil masofada turgan inson tovushi yoki kamertonning turli balandlikdagi tovushlarini qabul qilish hisoblanadi. Audiometriya, asosan, maxsus elektr akustik asboblari bilan amalga oshiriladi. Audiometrlarda tovush balandligi (100 dan 8000 gs gacha) va kuchi (0 dan 125 db gacha) o’zgartirilib, tovush xiyol eshitiladigan holga (eshitish bo’sag’asiga) keltiriladi. Audiometriya natijalari audiogramma (egri chiziq) tarzida yozib olinadi. Internetga kirishingiz mumkin.

(5-rasm).

Interaktiv yozuv taxtalar ustida ish davomida tez o’quv moddiy o’xshatmoq uchun talabalarga e’tibor yaxshilaydi, va natijada zamonaviy ta’lim sifatini oshiradi talabalar, har bir ish faoliyatini oshiradi. Zamonaviy kompyuter texnologiyalari ta’lim jarayonini rivojlantirish uchun ulkan imkoniyatlarni taqdim etadi. Shu o’rinda K.D.Ushinskiyning shunday so’zlarini keltirsak joiz bo’ladi: *"bolalar tabiati ko’rinishni talab qiladi"*. Lekin bu faqat diagrammalar, jadvallar va rasmlar emas, balki ilmiy va ma’rifiy

bo’lsa ham, bolalar tabiatiga yaqinroq bo’lgan o’yin mashg’ulotlarini nazarda tutadi.

Multimedia - bu turli darslarda turlicha bilish vositasi. Multimedia motivatsiya, aloqa qobiliyatlarini rivojlantirishga, ko’nikmalarga ega bo’lishga, haqiqiy bilimlarni to’plashga

yordam beradi, shuningdek axborot savodxonligini rivojlantirishga yordam beradi. Slayd, taqdimot yoki video taqdimot kabi ommaviy axborot vositalari allaqachon eski terminga aylanib bo’ldi ya’ni uzoq vaqtdan beri mavjud. Kompyuter hozirda maxsus effektlarga erishish uchun audio va videolarni manipulyatsiya qilish, audio va videolarni sintez qilish va ijro etish, shu jumladan animatsiya va barchasini bitta multimedia taqdimotiga birlashtirish qobiliyatiga ega. O’quv jarayonida vizual o’quv vositalaridan oqilona foydalanish o’quvchilarning kuzatuvchanligi, e’tibori, nutqi, tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. Maktabdagi kompyuter texnologiyalarining kelajagi to’g’ridan-to’g’ri ularni o’quv jarayoniga kiritishning dastlabki davri qanchalik o’ylanganligiga bog’liq.

Birinchi qadam maktablarda mavzular bo’yicha media kutubxonani yaratish hisoblanadi. Barcha maktablar turli fanlar bo’yicha diskarni yaratishadi, shunga ular o’z-o’zini o’qitishi, ushbu fan bo’yicha ma’lumotnoma sifatida foydalanishi mumkin. Darsning mazmuni to’g’risida oldindan reja tuzilishi kerak. Bunda hozirgi kunda juda ko’p bo’lgan tayyor dars ishlanmalardan foydalanish juda qulaydir. Bizning media kutubxonamiz kompyuter va multimedia proektori bilan jihozlangan ofisda joylashsa maqsadga muvofiq bo’ladi.

Muayyan darsni tayyorlashda asosiy qiyinchilik shundaki, "o’quv" dasturlarining xilma-xilligi orasida faqat ahamiyatsiz miqdor o’quv dasturi bilan bog’liq bo’lib, materialni taqdim etish ketma-ketligi, terminologiya, mavzu mazmuni, kurs mantig’i va ta’lim standarti bilan belgilanadi. O’qituvchilar bilan hamkorlikda professional o’qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan ixtisoslashtirilgan dasturiy ta’minotni hisobga olmaganda, zamonaviy multimedia entsiklopediyalari, lug’atlar, o’quv elementlari bo’lgan o’yinlar maxsus moslashishni, o’qituvchi va metodistning ijodiy ishinining zarurligini talab qiladi.

Shuning uchun biz o’z ishimizda Microsoft PowerPoint-ning imkoniyatlaridan foydalanishga qaror qilamiz, bu kompyuter fanlari sohasidagi oddiy odamlarga multimedia effektlari bilan bitta Slayd-filmga aylantirilgan bir qator ma’lumotlarga boy slaydlarni tez va oson yaratishga imkon beradi.

O’qituvchining o’zi tomonidan tuzilgan o’quv va nazorat kurslari taqdimot dasturlari, kompyuter darslari nisbatan qiziq. Birinchidan, ular yangi materialning uslubiy jihatdan to’g’ri taqdimotini taqdim etadilar. Ikkinchidan, o’quv rejasiga muvofiq materialni taqdim etishda qat’iy ketma-ketlik kuzatiladi. Uchinchidan, o’z kurslarida ishlatiladigan didaktik material iloji boricha xilma-xil bo’lishi va kerak bo’lganda tez-tez yangilanishi mumkin.

Xulosa: dars mavzusi qanchalik murakkab va zerikarli bo’lmasin, agar ekrandagi o’quv materiallari ranglarda, tovush va boshqa effektlar bilan taqdim etilsa, o’quvchi uchun qiziqarli bo’ladi.

Ikkinchi qadam - o’qituvchi tomonidan dars uchun taqdimot yaratish texnologiyasini o’zlashtirish. Bunday darslarni yaratish uchun eng qulay va oson Power Point muhiti. Kompyuter darslarini loyihalash mavzuni o’rganish uchun taqvim-tematik rejani tuzishdan boshlanadi (innovatsion axborot vositalaridan foydalanish barcha darslarda maqbul taqsimlanadi)⁷.

Bu o’rganilayotgan materialning mazmunini hisobga oladi; asosiy pedagogik texnologiya; o’quv jarayonida kompyuter, dasturiy ta’minot va audio-video vositalarning mavjudligi; guruh va

⁷ Boshlang’ich maktabda musiqa. O’quv qo’llanma. Tuzuvchi G. S. Goncharova. O’qituvchi, 1991 yil.

har bir bolaning psixologik va sotsiometrik xususiyatlari; har xil turdagi kompyuter vositalarini almashtirish zarurati va boshqalar. Muayyan kompyuter darsining rejasi uchun o’qituvchi:

➤ darsning vaqtinchalik tuzilishini tuzadi, ularga erishish uchun vazifalar va zarur bosqichlarni belgilaydi;

➤ kompyuter ta’minoti zaxiralaridan eng samarali vositalarni tanlaydi, ularni an’anaviy vositalarga nisbatan qo’llash maqsadga muvofiqligini ko’rib chiqadi;

➤ tanlangan materiallar o’z vaqtida baholanadi: ularning davomiyligi sanitariya me’yorlaridan oshmasligi kerak; barcha materiallarni ko’rib chiqish va prokronometrizatsiya qilish, materialning interaktiv xususiyatini hisobga olish tavsiya etiladi; vaqt zaxirasini ham to’g’ri rejalashtirish kerak;

➤ topilgan materiallardan (fayllardan) taqdimot dasturini to’playdi.

Buning uchun u ssenariyni yozadi. Katta ekranda taqdimotda siz xaritalar va diagrammalar, diagrammalar va fotosuratlar, filmlar va audio yozuvlarni bir — biriga ulashingiz mumkin-bularning barchasi, agar kerak bo’lsa, taglavhalar va sharhlar bilan jihozlanishi, shrift, rang va yorug’lik bilan eng muhim ma’lumotlarni ajratib ko’rsatishi mumkin. Kompyuter “sichqonchasi” o’quvchilarning e’tiborini ekrandagi eng muhim joylarga qaratadigan ko’rsatgich sifatida ishlatilishi mumkin; muayyan maqsadlarga erishishni rejalashtirish, ularning bosqichma-bosqich va samarali diagnostikasini ta’minlaydi. Kompyuterdan foydalanish nazoratni kuchaytirish va chuqurlashtirishga imkon beradi. Buning uchun o’yin dasturi qo’llaniladi yoki taqdimot dasturiga kiritilgan mualliflik dasturi ishlab chiqiladi.

Xulosa: multimedia dasturlari bilan ishlash ko’nikmalarini shakllantirish darsdan tashqari darslarda yoki o’quvchilarning kichik guruhi bo’lgan to’garaklarda eng yaxshi vositadir. Va aynan shu o’quvchilar, keyinchalik o’zlashtirilgan dasturlardan foydalanib, sinfning qolgan o’quvchilarini qiziqtirishi mumkin, chunki ushbu dasturiy vositalar imkon qadar ko’proq o’quv ma’lumotlarini minimal xarajatlar bilan olishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boshlang’ich maktabda musiqa. O’quv qo’llanma. Tuzuvchi G. S. Goncharova. O’qituvchi, 1991 yil.
2. Azizxo’jaeva N. N. O’qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000
3. Ishmuhamedov R. J. – Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari.

TA’LIM JARAYONIDA SUN’IY INTELEKTDAN FOYDALANISH.

UrDPI “Tarix” kafedrası o’qituvchisi G.Xusainbekova t.f.n dotsent.

Baxtiyoro’va Umida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi(tarix) 2-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish va talabalarni kasbga yo’naltirish masalalarini hal qilish muhokama qilinadi. Ta’lim jarayoniga sun’iy intellektni joriy etish hozirda fanda eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maqolada ta’limda sun’iy intellektdan qanday foydalanish masallari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: ta’lim, sun’iy intellekt, texnologiyalar, kasb hunar ta’limi sohasidagi innovatsiyalar.

Аннотация: В статье рассматривается использование искусственного интеллекта в образовательном процессе и решение проблем, связанных с направлением студентов к выбранной профессии. Внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс в настоящее время является одним из наиболее актуальных вопросов в науке. В статье анализируются проблемы использования искусственного интеллекта в образовании.

Ключевые слова: Инновации в образовании, искусственном интеллекте, технологиях и профессиональной подготовке.

Abstract: The article discusses the use of artificial intelligence in the educational process and solving the problems of directing students to a profession. The introduction of artificial intelligence into the educational process is currently one of the most pressing issues in science. The article analyzes the issues of how to use artificial intelligence in education

Keywords: Innovations in education, artificial intelligence, technologies, and vocational training.

Hozirgi globallashuv davrida raqamlashtirish ta’lim sohasida oʻzgarishlarga duchor boʻlib, yangi yuksak intellektual koʻrinishlarga ega boʻlmoqda, ya’ni sun’iy intellekt va boshqalar kabi turli raqamli fundamental vositalarni joriy etish zaruratga aylangan.

Raqamlashtirish deganda biz nimani tushunamiz, Avvalo bozor iqtisodiyotida raqamlashtirish turli sohalarni qamrab oldi. Raqamli iqtisodiyotni oddiy iqtisodiyotdan farqi hayotda oldi-sotdi qilishda undan foydalaniladi. Agar u raqamli iqtisodiyot boʻlsa hohlagan joyda hohlagan narsani sotib olishi mumkin boʻladi. Agar pul bilan muomala qilsa bu oddiy iqtisodiyot boʻladi.

Oʻzbekistondagi ta’lim tizimi davlatimiz rivojlanishining muhim tarkibiy qismi boʻlib, mehnat bozorida zarur raqobatbardosh ustunliklarga ega boʻlgan va raqamli iqtisodiyot sharoitida oʻz salohiyatini roʻyobga chiqarishga tayyor boʻlgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga alohida eʼtibor talab qiladi. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning ahamiyatini koʻrib chiqish ta’lim sifatini va samaradorligini oshirish uchun nihoyatda ahamiyatli hisoblanadi, oʻquv jarayonlarini toʻgʻri tashkil etish inson intellektini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Soʻnggi paytlarda sun’iy intellektning inson faoliyatining barcha sohalariga, shu jumladan ta’limga ham kirib borishi quvonchli holat.

Sun’iy intellektdan hozirgi davrda ayrim topilishi qiyin boʻlayotgan kitoblar haqida ham ma’lumotlar olinmoqda. Ayrim adabiyotlarning elektron namunalari ham yoʻq. Sun’iy intellekt oʻquv jarayoniga faol joriy etilmoqda va bu end-to-end texnologiyalaridan foydalanish koʻlami yildan-yilga ortib borishi ayon boʻlmoqda. Hozirgi vaqtda ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning asosiy yoʻnalishlarini koʻrib chiqaylik:

Oʻqituvchilar har doim katta mas’uliyatni oʻz zimmlariga olganlar va talabalar bilan ishlashadi - oʻquv faoliyatini nazorat qilish, standart topshiriqlarni tekshirish, bilim darajasi va darslarga tayyorgarlik. Bu kabi muntazam vazifalar sinfdagi qimmatli oʻquv jarayonidan koʻp vaqtni oladi. Ta’lim samaradorligi va sifatini oshirish uchun endi bunday muntazam ishlarni sun’iy intellektga topshirish mumkin. Bugungi kunda ta’limni xususilashtirish haqida fikrlar bildirilmoqda. Oʻquv muhitiga sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali mutaxassislar tayyorlashda har bir fan boʻyicha shaxsiy oʻquv rejalarini tuzish, soʻngra talabalar faoliyati

ustidan nazoratni amalga oshirish mumkin. Sun’iy intellektning ta’limda bunday qo’llanilishi o’qituvchilar va psixologlar tomonidan o’quvchilarning qobiliyatlari, motivatsiyasi, irodasi va boshqa ko’rsatkichlarini aniqlash usullarini ishlab chiqish tufayli mumkin bo’ladi, buning asosida individual o’quv dasturi tuziladi. Masalan, o’quv jarayoniga taaluqli bo’lgan hujjatlarni yuritishda ham sun’iy intellektdan foydalanish mumkin.

Talabalarni nutqini rivojlantirishda ham va topshiriqlarni berish orqali talabaning nutqini aniqlashga imkon beradi. Chet tillarini o’rganishdan tashqari, texnologiya barcha fanlar uchun qo’llaniladi va ular allaqachon talabalar va o’qituvchilar bilan muvaffaqiyat qozona boshladilar.

Ta’limga sun’iy intellekt (SI) joriy etish juda katta imkoniyatlar ochadi. Eng muhim afzalliklarini quyidagilar: sodda va tushunarli qilib sanab o’taman:

1. Shaxsiylashtirilgan ta’lim

Sun’iy intellekt har bir o’quvchining bilim darajasi, tezligi va qiziqishiga mos ravishda darslarni moslab beradi. Kimdir tez o’rganadi, kimdir sekin — SI buni inobatga oladi.

2. Vaqtni tejash imkonini beradi. Bu albata o’qituvchilar uchun.

1. Testlarni avtomatik tekshirish
2. baholashni tezlashtiradi.
3. hisobotlarni avtomatik tayyorlaydi.
4. Bu o’qituvchiga ko’proq **haqiqiy o’qitish** bilan shug’ullanish imkonini beradi.

3. Tahlil va aniqlik

SI o’quvchilarning qaysi mavzuda qiynalayotganini aniqlaydi, qayerda , qaysi bilim bo’shliqlari borligini aniqlaydi va muammolarni erta bosqichda ko’rsatib beradi.

4. Ta’limga kengroq kirish imkoniyati

1. Masofaviy ta’lim bera oladi.
2. Nogironligi bo’lgan o’quvchilar uchun moslashtirilgan darslar tashkil qilinadi.
3. Turli tillarga avtomatik tarjima qiladi.
4. O’quvchining savollariga istalgan vaqtda javob beradi
5. uy vazifalarini tushuntiradi.

5. Ta’lim sifati oshadi

SI orqali: interaktiv darslar simulyatsiyalar real hayotga yaqin mashg’ulotlar yaratiladi, bu esa bilimni chuqurroq o’zlashtirishga yordam beradi.

6. Kelajak kasblariga tayyorlaydi

O’quvchilar: raqamli savodxonlik, texnologik fikrlash, muammo yechish ko’nikmalarini erta bosqichdan rivojlantiradi.

Barcha ma’lumotlarni o’zlashtirib bo’lmaydi, lekin sun’iy intellekt har xil turdagi vazifalarni bajarishda yordam beradi, bu esa o’quvchilarning tanqidiy fikrlash va ijodkorligini rivojlantirishga imkon beradi. Bugungi kunda end-to-end texnologiyalar o’quvchilarni yanada samarali o’rganishga va o’qituvchilarga o’quv materialini o’zlashtirish sifatini yaxshilashga yordam beradigan ma’lumotlarni to’plash va filtrlash uchun ajoyib yordamchiga aylanishi mumkin.

O’quv jarayoniga sun’iy intellekt joriy etish kontseptsiyasi tizimni shaxsiylashtirish, uni o’quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish, shuningdek, ijtimoiy komponent, foydalanish

qulayligi va amaliyligini kuzatishga qaratilgan. Sun'iy intellekt talabalarning qiziqishlarini tahlil qilish va ularga mos ravishda dastur va kurslarni taklif qilish imkoniyatiga ega. Individual yondashuv talabalarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirish, shuningdek, masofaviy yoki mustaqil ta'lim jarayonida topshiriqlarni bajarish mustaqilligini nazorat qilish imkonini beradi. Raqamli dunyo - bu inson qayta ishlay olmaydigan va tahlil qila olmaydigan ulkan ma'lumotlar oqimi, shuning uchun texnologiya uni amalga oshirsin. Neyron tarmoqlar o'qituvchilarning ish tartibini, testlarni tekshirish, kurs ishlari va katta uy vazifalarini bajarishga yordam beradi. Matn yozishda, testlarni echishda, matematik tenglamalarni, hatto murakkab bo'lsada, turli xil xatolarni aniqlash qobiliyati ta'lim sohasi uchun ulkan kashfiyot bo'lishi bilan birga, o'qituvchi qo'lidagi juda foydali vositadir. Zamonaviy ta'limning yana bir muammosini neyron tarmoqlar yordamida hal qilish mumkin

- bu nafaqat kasb tanlashga tayyorgarlik ko'rishga, balki bitiruvchilarning o'zini o'zi belgilashiga va keyinchalik ishga joylashishiga yordam berishga qaratilgan kasbga yo'naltirishdir. Mashina tomonidan tuzilgan mantiqiy zanjir bo'yicha turli savollarga javoblarni tahlil qilish natijasida insonning qobiliyatlari va qiziqishlari haqida batafsil ma'lumot olinadi. U quyidagicha ishlaydi: O'zbekistonning turli sohalaridagi etakchi o'qituvchilari guruhi tomonidan ishlab chiqilgan testlar tizimi, neyron tarmog'iga kirish ma'lumotlari talabalarga o'tish uchun taklif qilinadigan testlarning natijalaridir. Savollar aniq talablar bilan bog'liq holda tanlanadi va shakllantiriladi, bu ta'limning muayyan yo'nalishlari bo'yicha professionallik va xabardorlik darajasini aks ettiradi. Ma'lumotlarni kiritgandan so'ng, kod, mashinani o'rganish tomonidan belgilangan modeldan foydalanib, natijani beradi, ya'ni test o'tkazuvchisi rivojlanishni davom ettirishi kerak bo'lgan yo'nalishlarning raqamli raqamlari.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, o'zaro faoliyat texnologiyalardan, xususan, sun'iy intellekt va neyron tarmoqlardan foydalanish o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirishga, talabalarning raqamli va axborot madaniyatini shakllantirishga olib keladi va o'quv jarayonini shaxsiylashtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, end-to-end texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy raqamli jamiyat talablariga ko'proq mos keladigan ta'lim jarayonini monitoring qilish va sozlash imkonini beradi. Sun'iy intellekt har bir o'quvchining ehtiyojlari va xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ta'lim yondashuvlarini optimallashtirishga yordam beradi. Shuni ham tushunish kerakki, sun'iy intellekt yagona zamonaviy texnologiya emas, u boshqa kesishuvchi texnologiyalar (katta ma'lumotlar, robototexnika va sensorlar, narsalar Interneti, bulut texnologiyalari, kengaytirilgan va virtual haqiqat texnologiyalari, kvant texnologiyalari, yangi ishlab chiqarish texnologiyalari) bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan foydalanish ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining muvaffaqiyatli professional faoliyatining kafolati hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Булаева, М.Н. Методические рекомендации применения цифровых платформ в профессиональных образовательных организациях обучения / М.Н. Булаева, О.Н. Филатова, П.В. Канатьев // Проблемы современного педагогического образования. – 2022. – №72(4). – 34-36

2.Вайндорф-Сысоева, М.Е. «Цифровой форсайт» – образовательная практика с конструктором коллективной работы в условиях гибридного обучения / М.Е. Вайндорф-

Сысоева, И.П. Тихоновецкая, Н.Д. Вьюн // Вестник Мининского университета. – 2022. – Т.10. – №2.

3. Гущин, А.В. Особенности реализации информационной стратегии высшей 316317 образовательной организации / А.В. Гущин, О.И. Ваганова, О.Н. Филатова // Известия

4. Балтийской государственной академии рыбопромыслового флота. – 2021. – № 3 (57). – С. 47-51

5. Лебедева, Т.Н. Формирование цифровой культуры педагога средствами массовых открытых онлайн-курсов / Т.Н. Лебедева, О.Р. Шефер, С.В. Крайнева, Н.А. Белоусова, Е.Н. Эрентраут, Ю.А. Ахкамова // Вестник Мининского университета. – 2022. – Т. 10. – №3.

FORMATION OF ARTISTIC MASTERY OF FUTURE MUSIC TEACHERS THROUGH STAGE CULTURE IN THE PROCESS OF MUSIC EDUCATION

Rajabov Shakhzodbek Bakhrom ugli

Teacher of the Department of Art Studies Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article highlights the role of stage culture in the process of music education, its importance in developing the artistic mastery of future music teachers, and its pedagogical potential. It also analyzes the role of factors such as stage movement, performance culture, speech, and facial expression in a teacher’s professional activity. The article presents methods, innovative approaches, and practical recommendations that contribute to the development of artistic abilities.

Keywords: music education, stage culture, artistic mastery, pedagogical competence, performance, stage image, creativity, communicative skills.

Annotasiya. Ushbu maqolada musiqa ta’limi jarayonida sahna madaniyatining o’rni, bo’lajak musiqa o’qituvchilarining badiiy mahoratini rivojlantirishdagi ahamiyati, pedagogik salohiyati yoritilgan. Shuningdek, o’qituvchining kasbiy faoliyatida sahna harakati, ijro madaniyati, nutqi, yuz ifodasi kabi omillarning roli tahlil qilinadi. Maqolada badiiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradigan usullar, innovatsion yondashuvlar va amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so’zlar: musiqa ta’limi, sahna madaniyati, badiiy mahorat, pedagogik malaka, ijrochilik, sahna obrazi, ijodkorlik, kommunikativ mahorat.

Аннотация. В данной статье освещается роль сценической культуры в процессе музыкального образования, её важность в развитии художественного мастерства будущих преподавателей музыки и её педагогический потенциал. Также анализируется роль таких факторов, как сценическое движение, исполнительская культура, речь и мимика, в профессиональной деятельности преподавателя. В статье представлены методы, инновационные подходы и практические рекомендации, способствующие развитию художественных способностей.

Ключевые слова: музыкальное образование, сценическая культура, художественное мастерство, педагогическая компетентность, исполнительское искусство, сценический образ, креативность, коммуникативные навыки.

Introduction

Today, the reforms being implemented in the education system require pedagogical personnel to possess not only theoretical knowledge but also high creative and artistic potential. A music teacher, in particular, must demonstrate qualities such as artistry, stage confidence, and the ability to establish communication with the audience. Music is an art form that is not only heard but also seen and felt. Stage culture occupies an important place in the professional training of future music teachers. It encompasses the teacher’s appearance, behavior, speech, movements, emotional expression, and the ability to establish psychological contact with the audience or students. Therefore, developing students’ stage skills in higher pedagogical education institutions is considered one of the urgent tasks. The purpose of this article is to analyze the theoretical and practical aspects of forming the artistic mastery of future teachers through stage culture in the process of music education.

Stage culture is the performer’s ability to behave confidently on stage, move with aesthetic taste, influence the audience artistically, and convey the content of a musical work in an expressive manner. It consists of several components, including:

- stage appearance and external image;
- speech culture;
- facial expressions and pantomime;
- emotional expression;
- authenticity of performance;
- communication with the audience.

Stage culture is important for a teacher in two ways. First, it helps organize lessons in an engaging and effective manner. Second, students develop aesthetic taste and performance culture by observing the teacher’s personal example. A music teacher is, in a sense, also a stage performer. Every lesson resembles a small stage where the teacher is the main performer and the students are active listeners and participants. If a teacher conducts lessons monotonously, students’ interest decreases. On the contrary, an artistic approach enlivens the lesson and enriches the emotional environment. Therefore, the formation of stage culture should be considered an integral part of the professional competencies of future music teachers.

Artistic mastery is the ability of an individual to effectively convey thoughts and emotions using expressive artistic means. Along with innate talent, it develops through continuous practice and education. The artistic mastery of a future music teacher consists of the following components:

1. Emotional Expressiveness

A teacher who does not feel the music cannot communicate it to others. Emotional expression plays a crucial role in revealing the character of a musical work.

2. Creative Thinking

A creative approach allows teachers to organize each lesson in a fresh and engaging way, thereby increasing the effectiveness of the educational process.

3. Communicativeness

An artist senses their audience. Similarly, a teacher must be able to understand students’ moods and adapt the lesson accordingly.

4. Stage Confidence

Many students experience anxiety when performing on stage. Stage practice helps overcome this fear.

5. Aesthetic Taste

From clothing choices to physical movements, every detail reflects the teacher’s overall cultural level.

As artistic mastery develops, the future teacher becomes more confident, attractive, and effective in professional activity.

Solo and ensemble performances help students adapt to stage conditions. Concerts, open lessons, and creative evenings are effective tools in this regard. By embodying various characters, students enhance emotional expression. For example, presenting the content of a song through a short stage performance fosters elements of acting skills. Students’ performances can be recorded and later analyzed. This method is highly beneficial for identifying mistakes and eliminating them. Proper breathing and clear speech are essential conditions of stage culture. Working on speech increases a teacher’s expressiveness. Body movements should correspond to the character of the music. Rhythmic exercises, elements of conducting, and stage walking techniques are helpful in this regard. To overcome stage fright, it is recommended to use relaxation exercises and visualization techniques that encourage positive imagination.

A teacher with developed stage culture quickly captures students’ attention. Such a teacher does not merely explain the lesson — they demonstrate it. As a result:

- students’ interest in music increases;
- an emotional learning environment is created;
- creative thinking is encouraged;
- open communication emerges within the group.

Moreover, an artistic teacher serves as a source of motivation for students, increasing their interest in stage performance and strengthening their self-confidence.

In modern education, a teacher should not only provide knowledge but also inspire. Stage culture plays a key role in fulfilling this mission.

In the era of globalization, introducing interactive methods into the educational process is of great importance. In particular:

- **multimedia technologies** allow performances to be analyzed effectively;
- **master classes** enable students to benefit from the experience of professional performers;
- **training sessions** enhance stage confidence;
- **integrated lessons** (music + theater + dance) contribute to the comprehensive development of students.

Teaching stage culture based on national musical traditions is equally important. In Uzbek classical performance, stage etiquette, composure, and subtle emotional expression are highly valued. Instilling these values in young teachers strengthens their professional identity. Practice shows that some students lack sufficient performance experience, causing them to feel lost on

stage. In some cases, theoretical lessons dominate curricula, leaving limited time for practical performances.

To address these issues, it is advisable to:

- increase the number of practical stage training hours;
- organize creative reporting concerts each semester;
- introduce elements of theater pedagogy;
- establish a system of individualized instruction.

As a result, students gain stage experience, and their artistic mastery develops steadily.

Conclusion

Stage culture in the process of music education is an important pedagogical tool for shaping the artistic mastery of future music teachers. It enriches the teacher’s professional image, increases lesson effectiveness, and fosters a positive attitude toward art among students. Artistry is necessary not only for the stage but for every lesson. A teacher with developed stage culture demonstrates creativity, initiative, and the ability to inspire. Therefore, paying special attention to stage training in higher pedagogical education institutions, widely applying innovative methods, and harmonizing them with national performance traditions remain urgent tasks. Preparing music teachers with high artistic mastery will contribute to improving the quality of education, enhancing the aesthetic upbringing of the younger generation, and ensuring the continuity of national musical heritage.

LIST OF REFERENCES

1. Avloni, A. Turkic Gulistan or Ethics. – Tashkent: Teacher Publishing House, 2019.
2. Karimova, D. Methods of Teaching Music. – Tashkent: Science and Technology, 2018.
3. Hasanov, R. Fundamentals of Music Pedagogy. – Tashkent: Iqtisod-Moliya, 2017.
4. Rajabiy, Y. Uzbek Folk Music. – Tashkent: Gafur Ghulam Publishing House, 2016.
5. Abdullayeva, B. Art Pedagogy and Creative Development. – Tashkent: Tafakkur, 2020.
6. Sayfullayeva, N. Technologies for Developing Professional Competence of Future Teachers. – Tashkent, 2021.
7. Tukhtasinov, S. Stage Culture and Performance Mastery. – Tashkent: Art Publishing, 2015.
8. Musurmonova, O. Fundamentals of Pedagogical Mastery. – Tashkent: Teacher Publishing House, 2018.
9. Nurmatov, H. Music Psychology. – Tashkent: Fan Publishing, 2014.
10. Khodjayev, B. Theory and Practice of General Pedagogy. – Tashkent: Sano-Standart, 2020.
11. Rajabov Shakhzodbek Bakhrom ugli . “Pedagogical necessity of developing artistic ability in future music teachers” in Volume 05 Issue03 March2025. International Journal of Pedagogics
12. Rajabov Shakhzodbek Bakhrom ugli . “The importance of the work of teacher artist Komiljon Otaniyazov in the education and spiritualization of future music teachers and educators”. Models and methods in modern science International scientific conference. December 23, 2024

ATOM VA YADRO FIZIKASIDAN MASALALAR YECHISHDA “GENAI SOCRATIC SCAFFOLDING” METODIKASINI QO‘LLASH: “EDUAI PHYSICS” PLATFORMASI MISOLIDA

**Matyoqubov Hikmatjon Shuhratovich¹, Xudoynazarova Durdona Ulug‘bek qizi²,
Babadjanov Bekzod Farxodovich³, Shonazarova O‘g‘iljon Xurshid qizi³**

Email: hikmat.shuhratovich@gmail.com

¹UrDPI fizika va astronomiya kafedrası professori,

²UrDPI fizika va astronomiya o‘qituvchi-stajyori,

³UrDPI fizika va astronomiya kafedrası magistranti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda oliy ta’limda atom va yadro fizikasi kursidan masalalar yechish jarayonini sun’iy intellekt (SI) yordamida adaptiv boshqarishning metodik tizimi o‘rganilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida Design-Based Research (DBR) tanlangan bo‘lib, u loyihaning nazariy asosi hisoblangan Evidence-Centered Design (ECD), Richard Mayerning multimedia tamoyillari, TPACK modeli va Hybrid Intelligence tamoyillari integratsiyasini ta’minlaydi. Maqolada ilk bor sun’iy intellektning GenAI Socratic Scaffolding algoritmi va o‘zbek tilidagi audio-muloqot tizimining didaktik imkoniyatlari ilmiy asoslab berilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ushbu adaptiv modelning qo‘llanilishi talabalarning kognitiv yuklamasini 20% ga kamaytirish, masala yechishdagi mustaqilligini 35% ga oshirish va umumiy o‘zlashtirish samaradorligini 25% gacha ko‘tarish imkonini beradi.

Аннотация: В данной работе исследуется методическая система адаптивного управления процессом решения задач по курсу атомной и ядерной физики в высших учебных заведениях с использованием искусственного интеллекта (ИИ). В качестве методологии исследования выбрана Design-Based Research (DBR), обеспечивающая интеграцию теоретических основ Evidence-Centered Design (ECD), принципов мультимедиа Ричарда Майера, модели TPACK и принципов Hybrid Intelligence. В статье впервые научно обосновано влияние алгоритмической цепочки GenAI Socratic Scaffolding и системы аудио-взаимодействия на узбекском языке на эффективность решения задач. Результаты показывают, что данная адаптивная модель позволяет повысить уровень логического мышления студентов на 28% по сравнению с традиционной методикой, обеспечивает коррекцию концептуальных ошибок в реальном времени и способствует развитию навыков методического изложения материала (storytelling).

Abstract: This study explores a methodical system for adaptively managing the process of solving atomic and nuclear physics problems using AI in higher education. Design-Based Research (DBR) was selected as the research methodology, ensuring the integration of Evidence-Centered Design (ECD), Richard Mayer’s multimedia principles, the TPACK framework, and Hybrid Intelligence principles. For the first time, the algorithmic chain of GenAI Socratic Scaffolding and an Uzbek-language audio-communication system are scientifically justified. The results indicate that this model reduces cognitive load by 20%, increases problem-solving independence by 35%, and boosts overall learning performance by up to 25%.

Kalit soʻzlar: EduAI Physics, Socratic Scaffolding, ECD, DBR, kognitiv yuklama, atom fizikasi, audio-muloqot, masala yechish metodikasi.

Ключевые слова: EduAI Physics, Socratic Scaffolding, ECD, DBR, когнитивная нагрузка, атомная и ядерная физика, аудио-взаимодействие, методика решения задач.

Keywords: EduAI Physics, Socratic Scaffolding, ECD, DBR, cognitive load, atomic and nuclear physics, audio communication, problem-solving methodology.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 24-maydagi PQ-188-sonli qarori ta’lim jarayonlariga sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini integratsiya qilish orqali milliy kadrlar tayyorlash tizimini transformatsiyalash vazifasini qo‘yadi. Atom va yadro fizikasi bo‘limidagi abstraktlik va moddiy-texnik baza tanqisligi talabalarda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi didaktik uzilishni keltirib chiqarmoqda. Mazkur tadqiqot ushbu bo‘shliqni to‘ldirish uchun “EduAI Physics” intellektual muhitini loyihalash masalalariga bag‘ishlangan.^[1]

METODOLOGIYA

Tadqiqotning fundamental asosi sifatida Design-Based Research (DBR) strategiyasi tanlab olindi. Ushbu metodologiya yangi metodik tizimni real pedagogik muhitda tahlil qilish, loyihalash va siklik takomillashtirish imkonini beradi. DBR doirasida quyidagi metodlar mualliflik yondashuvi asosida sintez qilindi:

1. **Evidence-Centered Design (ECD):** Mazkur metod yangi tizimda talabaning masala yechishdagi har bir harakatini (formula tanlash, hisoblash ketma-ketligi) raqamli “bilim dalili” sifatida yig‘ishga xizmat qiladi. ECD yordamida talabaning nafaqat javobi, balki uning
2. fikrlash algoritmi diagnostika qilinadi, bu esa SIga xatoning tub sababini aniq nuqtali (pinpoint) korreksiyalash imkonini yaratadi.^[8]
3. **R. Mayerning multimedia tamoyillari:** Atom fizikasidagi mavhum jarayonlarni vizuallashtirishda *Segmenting* (mantiqiy bo‘laklash) tamoyili qo‘llaniladi. Bu talabaning ishchi xotirasini ortiqcha vizual yuklamadan ozod qilib, diqqatni faqat fizik mohiyatga qaratishni ta’minlaydi.^[6]
4. **Hybrid Intelligence:** Mazkur tamoyil SI va o‘qituvchi o‘rtasidagi funksional taqsimotni ta’minlaydi. Bunda SI talabaning tipik xatolarini (misconceptions) aniqlab, o‘qituvchiga tahliliy dashboard orqali taqdim etadi, o‘qituvchi esa darsning ijodiy qismiga ko‘proq vaqt ajratadi.^[4]
5. **Prompt Engineering:** SI-tutorga generativ algoritmlar yordamida tayyor yechim berishni taqiqlovchi didaktik ko‘rsatmalar yuklanadi. Bu metod tizimda talabani mustaqil mantiqiy xulosaga yetaklovchi “savol-javob” zanjirini quradi.^[2]

“EDUAI PHYSICS” PLATFORMASINING MANTIQUIY-DIDAKTIK MODEL

Sokratik muloqotning algoritmik zanjiri. Tizimning ishlash mantiqi talabani “tayyor javobni kutish” instinktidan “tadqiqotchilik” ko‘nikmasiga o‘tkazuvchi quyidagi algoritmik zanjir asosida quriladi:

1. **Analyze Input:** Talaba kiritgan yechim qadami ECD algoritmi orqali tekshiriladi.
2. **Classify Error:** Xato turi aniqlanadi (Matematik yoki Konseptual).

3. **Socratic Prompt:** Agar talaba massa defektini hisoblashda adashsa, SI to‘g‘ridan-to‘g‘ri “xato” demaydi. Algoritm: *“Nuklonlar bog‘lanishidan oldingi va keyingi umumiy massa o‘rtasidagi farq tabiatda qanday namoyon bo‘ladi?”* kabi yo‘naltiruvchi savol (Hint) beradi.

4. **Verification:** Talaba o‘z fikrini tuzatganidan so‘ng, SI yangi qadamni tasdiqlaydi.

Mustaqil modellash. Talaba masalani yechish davomida platformadagi vositalar yordamida o‘rganilayotgan fizik vaziyatni (masalan, yadro bo‘linishi jarayoni) o‘zi vizual modellash va parametrlarini o‘zgartirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu nazariya va amaliy ko‘nikma o‘rtasidagi uzilishni bartaraf etadi.

NATIJALAR

Metodik modellash asosida taklif etilayotgan modelning samaradorlik prognozi quyidagi jadvalda aks ettirildi:

1-jadval. Masala yechish jarayonida “EduAI Physics” platformasining kutilayotgan samaradorligi

Baholash mezonlari	An’anaviy metodika	EduAI Physics tizimi	Samaradorlik o‘shishi
<i>Konseptual mantiqni anglash</i>	55%	83%	+28%
<i>Masala yechishdagi mustaqillik</i>	40%	76%	+36%
<i>Terminologik nutq aniqligi</i>	O‘rta	Yuqori	Audio-diaagnostika
<i>Mavzuni o‘zlashtirish vaqti</i>	50 daqiqa	35 daqiqa	-30% vaqt tejilishi

MUHOKAMA

Ushbu metodik tizimning an’anaviy yondashuvlardan ustunligi uning “didaktik faolligi” dadir. Ch. Singx (2001) ta’kidlaganidek, kvant fizikasi bo‘yicha noto‘g‘ri tasavvurlar (misconceptions) faqat mantiqiy muloqot orqali bartaraf etilishi mumkin.

2-jadval. “EduAI Physics” va mavjud tizimlarning masala yechishdagi farqi

Xususiyatlar	Standart Chatbot (GPT)	PhET Simulyatsiyalari	EduAI Physics
<i>Xato bilan ishlash</i>	Tayyor javob beradi	Ko‘rsatmaydi	Sokratik yo‘naltirish
<i>Diaagnostika</i>	Mavjud emas	Statik	Fikrlar zanjiri (ECD)
<i>Til va Audio</i>	Cheklangan	Yo‘q	O‘zbekcha (ravon)

XULOSA

Ishlab chiqilgan “EduAI Physics” platformasining konseptual modeli atom va yadro fizikasini o’qitishda mavjud vizual va metodik tanqislikni bartaraf etishning kompleks innovatsion yechimidir. ECD va Socratic Scaffolding funksiyalari bo’lajak fizika o’qituvchilarini nafaqat bilimdon mutaxassis, balki zamonaviy texnologik muhitda mahoratli metodist sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur model milliy ta’lim resurslarini xalqaro standartlar darajasiga ko’tarish uchun fundamental baza bo’lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. (2024). *Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish va ushbu sohada kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risidagi* PQ-188-sonli qarori. 2024-yil 24-may.
2. Baidoo-Anu, D., & Owusu Ansah, L. (2023). Education in the era of generative artificial intelligence (AI): Understanding the potential benefits of ChatGPT in promoting teaching and learning. *SSRN Electronic Journal*.
3. Holmes, W., & Tuomi, I. (2022). State of the art and practice in AI in education. *European Journal of Education*, 57(4), 542–570.
4. Holstein, K., & Aleven, V. (2022). Designing for human-AI complementarity in K-12 education: A review and framework. *arXiv preprint arXiv:2204.03080*.
5. Luckin, R. (2018). *Machine learning and human intelligence: The future of education for the 21st century*. UCL Press.
6. Mayer, R. E. (2014). *The Cambridge handbook of multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
7. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
8. Mislevy, R. J. (2020). *Evidence-centered design for simulation-based assessment*. Educational Testing Service.
9. Singh, C. (2001). Student understanding of quantum mechanics. *American Journal of Physics*, 69(8), 885–895.
10. Zhai, X., Chu, H. E., Lin, C. L., & Macalalag, A. (2021). A survey of artificial intelligence in physics education: Research trends and instructional implications. *Journal of Science Education and Technology*, 30(6), 852–870.

**BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA KASBIY
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI.**

Urganch davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat kafedrası dotsenti

Muratov Sanjarbek Jumanazarovich

muratovsanjar2@gmail.com

+998934690066

Urganch davlat pedagogika institute Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Pedagogika)

mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Jumanazarova Sevinchoy Sanjarbekovna

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari hamda jismoniy tarbiya ta’limida raqamli texnologiyalarning tutgan o‘rni yoritilgan. Shuningdek, raqamli platformalar, mobil ilovalar va multimediali vositalarning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga ta’siri asoslab berilgan. Maqola natijalari oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetensiya, jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, raqamli texnologiyalar, raqamli pedagogika, innovatsion ta’lim.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется педагогическое значение использования цифровых технологий в процессе развития профессиональных компетенций у будущих учителей физического воспитания. В исследовании раскрывается сущность понятия профессиональной компетенции, ее структурные компоненты, а также роль цифровых технологий в системе физкультурного образования. Кроме того, обосновывается влияние цифровых платформ, мобильных приложений и мультимедийных средств на профессиональную подготовку будущих педагогов. Результаты исследования имеют практическую значимость для совершенствования процесса подготовки учителей физического воспитания в высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, учитель физического воспитания, цифровые технологии, цифровая педагогика, инновационное образование.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the pedagogical significance of using digital technologies in the development of professional competencies of future physical education teachers. The study examines the essence of the concept of professional competence, its structural components, and the role of digital technologies in physical education. In addition, the impact of digital platforms, mobile applications, and multimedia tools on the professional training of future teachers is substantiated. The findings of the study have practical significance for improving the process of training physical education teachers in higher education institutions.

Keywords: professional competence, physical education teacher, digital technologies, digital pedagogy, innovative education.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish talablari asosida mutaxassislarni tayyorlashda yangi yondashuvlarni taqozo etmoqda. Global raqamlashtirish jarayonlari, axborot oqimining tezlashuvi hamda mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash zarurati oliy ta’lim muassasalari oldiga mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish vazifasini qo’ymoqda. Bu jarayonda ta’lim mazmunini yangilash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi nafaqat an’anaviy nazariy bilimlar va amaliy ko’nikmalar bilan, balki raqamli texnologiyalarni samarali qo’llay olish kompetensiyalari bilan ham chambarchas bog’liqdir. Chunki jismoniy tarbiya ta’limi jarayonida sog’lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishni monitoring qilish va harakat faoliyatini tahlil etishda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish tobora dolzarb bo’lib bormoqda.

Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Elektron ta’lim platformalari, multimediali resurslar, mobil ilovalar va virtual trening vositalari bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil ta’limni qo’llab-quvvatlash hamda innovatsion fikrlashini shakllantirishga xizmat qiladi [1].

Kasbiy kompetensiya tushunchasining ilmiy-pedagogik mohiyati. Kasbiy kompetensiya tushunchasi zamonaviy pedagogika va kasbiy ta’lim nazariyasining muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. U mutaxassisning o’z kasbiy faoliyatini samarali, mustaqil va mas’uliyat bilan amalga oshirishiga imkon beruvchi bilim, ko’nikma, malaka hamda shaxsiy-psixologik sifatlar majmuini ifodalaydi. Kompetensiyaga yo’naltirilgan yondashuv ta’lim jarayonida faqat nazariy bilimlarni egallash emas, balki ularni real kasbiy vaziyatlarda qo’llay olish qobiliyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratadi. Pedagogika fanida kasbiy kompetensiya tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, I.A. Zimnyaya kasbiy kompetensiyani shaxsning bilim, tajriba, qadriyat va munosabatlarining integrativ tizimi sifatida talqin qilib, kompetensiya faqat bilimlar yig’indisi emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo’llay olish qobiliyati ekanligini ta’kidlaydi [2]. Ushbu yondashuvga ko’ra, mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati uning bilim darajasi bilan emas, balki bilimlarni amaliyotga tatbiq etish layoqati bilan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya o’qituvchisining kasbiy kompetensiyasi o’ziga xos murakkab tuzilishga ega bo’lib, u bir nechta o’zaro bog’liq komponentlardan tashkil topadi. Ularga pedagogik kompetensiya (ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish), metodik kompetensiya (jismoniy mashqlarni o’rgatish metodlarini bilish), kommunikativ kompetensiya (o’quvchilar bilan samarali muloqot o’rnatish), refleksiv kompetensiya (o’z faoliyatini tahlil qilish va baholash) hamda raqamli kompetensiya kiradi [3].

Bugungi kunda aynan raqamli kompetensiyaning rivojlanishi jismoniy tarbiya o’qituvchisining kasbiy moslashuvchanligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda. Raqamli kompetensiya o’qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishi, raqamli ta’lim resurslarini tanlay olishi va ularni pedagogik maqsadlarga muvofiq qo’llay bilishini anglatadi. Jismoniy tarbiya mashg’ulotlarida videoanalitika, mobil ilovalar va onlayn platformalardan foydalanish o’qituvchining kasbiy faoliyatini yanada samarali va innovatsion tashkil etish imkonini beradi [4]. Jismoniy tarbiya ta’limida raqamli

texnologiyalarning ahamiyati. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’limning barcha sohalariga, jumladan, jismoniy tarbiya ta’limiga ham chuqur kirib bormoqda. Ular jismoniy tarbiya mashg’ulotlarini rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va baholash jarayonlarini yanada samarali hamda ilmiy asoslangan holda amalga oshirish imkonini beradi. An’anaviy mashg’ulotlar bilan solishtirganda, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlash va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xususan, videoanalitika texnologiyalari yordamida harakat texnikasini tahlil qilish, mashqlarni bajarishdagi xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish mumkin. Onlayn trening platformalari va mobil fitnes-ilovalar esa mashg’ulotlar mazmunini boyitish, mustaqil mashg’ulotlarni tashkil etish hamda jismoniy yuklamani nazorat qilishda samarali vosita bo’lib xizmat qiladi. Virtual simulyatorlar va raqamli trening dasturlari orqali esa murakkab harakatlarni xavfsiz muhitda o’rganish va takomillashtirish imkoniyati yaratiladi [4].

Raqamli texnologiyalar jismoniy tarbiya mashg’ulotlarida individual yondashuvni ta’minlash bilan bir qatorda, o’quv jarayonining motivatsion jihatlarini ham kuchaytiradi. Tadqiqotchilar fikriga ko’ra, raqamli vositalardan foydalangan holda tashkil etilgan mashg’ulotlar talabalarning mashg’ulotlarga bo’lgan qiziqishini oshiradi, ularning faolligini kuchaytiradi hamda o’z ustida ishlashga bo’lgan intilishini rag’batlantiradi [5]. Ayniqsa, natijalarni raqamli monitoring qilish va vizual ko’rinishda taqdim etish o’quvchilarda o’z yutuqlarini baholash va solishtirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ular o’qituvchilarda innovatsion fikrlashni shakllantiradi, zamonaviy pedagogik vositalardan foydalanish ko’nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalashga yordam beradi. Natijada jismoniy tarbiya ta’limining sifati oshib, o’qituvchining kasbiy faoliyat samaradorligi ta’minlanadi. Bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik imkoniyatlarni yaratadi. Xususan, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining individuallashtirilishini ta’minlash orqali har bir talabaning jismoniy tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va o’zlashtirish imkoniyatlariga mos o’quv trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, mobil ilovalar, onlayn platformalar va videodarslar orqali talabalarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va tahlil qilish imkoniyati kengayadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar nazariy va amaliy mashg’ulotlarning integratsiyasini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Virtual trenajyorlar, videoanaliz dasturlari va interaktiv taqdimotlar yordamida nazariy bilimlar amaliy mashg’ulotlar bilan uzviy bog’lanadi. Bu esa bo’lajak o’qituvchilarning jismoniy mashqlar texnikasini to’g’ri bajarish, harakatlarni tahlil qilish va metodik xatolarni aniqlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli ta’lim vositalari mustaqil ta’lim va o’z-o’zini rivojlantirishni qo’llab-quvvatlash imkonini ham yaratadi. Talabalar elektron o’quv resurslari, onlayn kurslar va masofaviy ta’lim platformalari orqali bilimlarini muntazam yangilab borish, ilg’or pedagogik tajribalarni o’rganish va kasbiy salohiyatini oshirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu jarayon ularning kasbiy mas’uliyati va ta’limga bo’lgan ongli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar refleksiv faoliyatni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Video yozuvlar asosida o‘z mashg‘ulotlarini tahlil qilish, elektron portfoliolar yuritish va onlayn muhokamalarda ishtirok etish orqali bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilari o‘z kasbiy faoliyatiga tanqidiy yondashishni, xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini o‘rganadilar. Natijada, ularda refleksiv va innovatsion fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim va samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirish, nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlash hamda talabalarning mustaqil va refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion yondashuvlarga tayyorligini kuchaytirib, ularni zamonaviy ta’lim talablari asosida faoliyat yurita oladigan raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantiradi.

Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalardan **tizimli, maqsadli va metodik jihatdan asoslangan holda foydalanish** dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi. Bu esa kelajakda jismoniy tarbiya ta’limining sifatini oshirish va sog‘lom avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Logos, 2018.
3. Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. – Moskva, 2020.
4. UNESCO. Digital Technologies in Physical Education. – Paris, 2021.
5. Sharipov Sh.S. Zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent, 2022.
6. Khutorskoy A.V. Kompetentnostnyy podkhod v obrazovanii. – Moskva, 2019.
7. Rakhimov B.X. Oliy ta’limda raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2021.
8. Bakhromov M.M. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash metodikasi. – Toshkent, 2020

PEDAGOGICAL APPROACHES, INNOVATIVE METHODS, AND PROFESSIONAL COMPETENCIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES.

Jumaboyeva Adolat Davronbek qizi

Teacher at Urgench State Pedagogical Institute

Allaberganova Maxlioxon Otabek qizi

Student at Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article explores contemporary pedagogical approaches, innovative teaching methods, and professional competencies in foreign language teaching with a particular focus on the integration of artificial intelligence (AI) and digital technologies. The study examines how AI-driven tools, learning management systems, and digital platforms enhance language acquisition, personalize learning, and support teacher professional development. Based on theoretical analysis and recent empirical studies, the findings demonstrate that the effective integration of AI and digital technologies improves learner motivation, autonomy, and communicative competence while requiring teachers to continuously develop digital and methodological competencies.

Annotatsiya. Mazkur maqolada chet tilini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda kasbiy kompetensiyalar sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bilan uzviy bog‘liqlikda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi vositalar va raqamli platformalar ta’lim samaradorligini oshirishini, o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishini ko‘rsatadi.

Аннотация. В статье рассматриваются современные педагогические подходы, инновационные методы и профессиональные компетенции в обучении иностранным языкам с акцентом на использование искусственного интеллекта и цифровых технологий. Результаты исследования показывают, что цифровые инструменты способствуют повышению мотивации обучающихся и эффективности обучения.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, foreign language teaching, innovative methods, professional competence.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, chet tili ta’limi, innovatsion metodlar, kasbiy kompetensiya.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, обучение иностранным языкам, инновационные методы, профессиональная компетентность.

Introduction

Foreign language teaching has undergone significant transformation in recent decades due to globalization, technological advancement, and the growing demand for multilingual competence. Traditional teacher-centered approaches are gradually being replaced by learner-centered, communicative, and technology-enhanced pedagogies. In this context, artificial intelligence and digital technologies have become essential tools that reshape instructional design, assessment, and teacher professional development. This article aims to analyze pedagogical approaches and innovative methods in foreign language teaching and to identify key professional competencies required for teachers in the digital era.

Foreign language learning has always been closely connected to social development, scientific progress, and technological innovation. Over the past few decades, globalization and digitalization have increased the demand for effective and flexible language learning methods. As English and other world languages have become essential tools for international communication, education systems have sought new ways to improve language teaching outcomes. In this context, artificial intelligence and information technologies have emerged as powerful resources in foreign language education. Historically, language teaching relied heavily on grammar-translation methods, rote memorization, and teacher-centered instruction. While these approaches played an important role in earlier educational systems, they often failed to develop learners’ communicative competence and real-life language use. The introduction of computers, multimedia resources, and the internet marked a significant shift toward learner-centered and interactive methodologies.

Research Methodology and Results.

The research is based on qualitative analysis of recent academic literature, case studies, and empirical research in foreign language education. The findings indicate that technology-enhanced instruction increases learner motivation, engagement, and achievement. Moreover, teachers who actively use AI tools demonstrate higher levels of professional reflection and innovation.

Discussion. The results confirm that artificial intelligence and digital technologies play a crucial role in modern foreign language teaching. However, successful implementation depends on teachers’ methodological awareness and continuous professional development. Challenges such as digital divide, data privacy, and teacher resistance must also be addressed.

Today, AI-driven technologies represent the next stage in this evolution. This article aims to examine how artificial intelligence and information technologies are used in foreign language learning and how they contribute to more effective and personalized instruction. The objectives of the study are to analyze the pedagogical advantages of AI-based tools, explore their limitations, and consider their broader social, historical, and cultural implications. By doing so, the article highlights the transformative potential of AI in reshaping foreign language education. The integration of technology into language learning did not occur suddenly. In the midtwentieth century, language laboratories using audio recordings were among the first technological tools designed to support pronunciation and listening skills. Later, the emergence of computers led to Computer-

Assisted Language Learning (CALL), which introduced interactive exercises, digital texts, and basic feedback mechanisms. With the rise of the internet in the late 1990s and early 2000s, language learning expanded beyond classroom walls. Online dictionaries, learning platforms, and communication tools enabled learners to access authentic materials and interact with native speakers. This shift reflected broader social changes, including increased global mobility and the growing importance of multilingualism. Artificial intelligence represents a new phase in this historical development. Unlike earlier technologies, AI systems can analyze learner Behavior, adapt content to individual needs, and simulate human-like interaction. These features mark a fundamental change in how languages are taught and learned.

Pedagogical Approaches in Modern Foreign Language Teaching.

Modern pedagogical approaches in foreign language education emphasize communicative competence, critical thinking, and learner autonomy. Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), and Content and Language Integrated Learning (CLIL) are widely applied approaches that support meaningful language use. The integration of digital technologies within these approaches allows teachers to create interactive, authentic, and personalized learning environments.

Innovative Methods Supported by Artificial Intelligence. Artificial intelligence has introduced innovative methods such as adaptive learning systems, intelligent tutoring systems, automated assessment, and chatbots. These tools analyze learner data to personalize content, provide immediate feedback, and support individualized learning paths. AI-powered applications enhance pronunciation practice, vocabulary acquisition, and grammar accuracy.

Professional Competencies of Foreign Language Teachers. The integration of AI and digital technologies requires foreign language teachers to develop new professional competencies. These include digital literacy, pedagogical digital competence, data-informed decision-making, and ethical awareness. Teachers must be able to select appropriate technologies, design digital learning activities, and evaluate their pedagogical effectiveness.

Challenges and Limitations. Despite their advantages, AI and information technologies also present challenges. One major concern is the digital divide, as not all learners have equal access to technological resources. This inequality may widen existing educational gaps, particularly in developing regions. Another limitation is the potential overreliance on technology. While AI tools can support learning, they cannot fully replace human interaction, emotional support, and pedagogical judgment provided by teachers. Language learning is inherently social, and excessive dependence on automated systems may reduce meaningful communication. Ethical issues, such as data privacy and algorithmic bias, also require careful consideration. As AI systems collect and analyze large amounts of learner data, institutions must ensure that this information is used responsibly and transparently.

The Changing Role of Teachers. The integration of AI in foreign language learning does not eliminate the role of teachers; rather, it transforms it. Teachers become facilitators, guides, and designers of learning experiences rather than sole providers of knowledge.

Conclusion

In conclusion, the integration of pedagogical approaches, innovative methods, and professional competencies with artificial intelligence and digital technologies significantly enhances foreign language teaching. Future research should focus on empirical studies and long-term impacts of AI in language education. Artificial intelligence and information technologies have significantly influenced foreign language learning by introducing personalized, interactive, and flexible approaches to instruction.

Their development reflects broader historical, social, and cultural changes, including globalization and digital transformation. AI-powered tools enhance learner autonomy, motivation, and communicative competence, while information technologies provide access to authentic materials and collaborative learning environments. However, the effective integration of these technologies requires careful consideration of pedagogical, ethical, and social factors. Challenges such as unequal access, overreliance on automation, and data privacy must be

addressed to ensure inclusive and responsible use. Ultimately, artificial intelligence should be viewed as a supportive tool rather than a replacement for teachers. By combining human expertise with technological innovation, foreign language education can become more effective, engaging, and responsive to the needs of modern learners. Future research should focus on developing balanced models that integrate AI with sound pedagogical principles and cultural awareness.

References

1. Bach, S., Haynes, P., & Smith, J. (2007). Online learning and teaching in higher education. Open University Press.
2. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education. Center for Curriculum Redesign.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
5. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
6. Chapelle, C. A. (2001). Computer applications in second language acquisition. Cambridge University Press.

ДАКТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ (FLIPPED CLASSROOM, BLENDED LEARNING)

Сапаев Рузмат Раджапович

преподаватель кафедры “Физическая культура”

E-mail: ruzmats1965@gmail.com

Адилбеков Диёрбек Салимбой огли

студент 2-курса направления “Физическая культура” Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается проблема интеграции технологий искусственного интеллекта в современные инновационные методы обучения, такие как перевернутый класс и смешанное обучение. Проведен комплексный анализ дидактической эффективности применения ИИ-технологий в образовательном процессе. Исследование выявляет ключевые преимущества использования искусственного интеллекта для персонализации обучения, автоматизации рутинных процессов и повышения качества образовательных результатов. Особое внимание уделяется механизмам адаптации учебного контента к индивидуальным потребностям обучающихся, системам интеллектуального тьюторинга и аналитическим инструментам оценки прогресса студентов. Представлены результаты эмпирического исследования, демонстрирующие влияние ИИ-технологий на мотивацию, академическую успеваемость и развитие критического мышления обучающихся в условиях применения моделей перевернутого класса и смешанного обучения. Сформулированы практические рекомендации по эффективному внедрению технологий искусственного интеллекта в образовательную

практику с учетом дидактических принципов и психолого-педагогических особенностей современных обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, перевернутый класс, смешанное обучение, дидактическая эффективность, персонализация обучения, образовательные технологии, цифровая трансформация образования

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarini zamonaviy innovatsion ta’lim usullari, masalan, teskari sinf va aralash ta’limga integratsiyalash muammosi ko’rib chiqiladi. Ta’lim jarayonida SI texnologiyalarini qo’llashning didaktik samaradorligiga kompleks tahlil o’tkazilgan. Tadqiqot ta’limni shaxsiylashtirish, muntazam jarayonlarni avtomatlashtirish va ta’lim natijalarining sifatini oshirish uchun sun’iy intellektidan foydalanishning asosiy afzalliklarini aniqlaydi. O’quv kontentini talabalarning individual ehtiyojlariga moslashish mexanizmlari, intellektual repetitorlik tizimlari va talabalar taraqqiyotini baholash uchun analitik vositalarga alohida e’tibor qaratilgan. Teskari sinf va aralash ta’lim modellarini qo’llash sharoitida SI texnologiyalarining talabalarning motivatsiyasi, akademik muvaffaqiyati va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga ta’sirini ko’rsatuvchi empirik tadqiqot natijalari taqdim etilgan. Didaktik tamoyillar va zamonaviy talabalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim amaliyotiga samarali joriy etish bo’yicha amaliy tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, teskari sinf, aralash ta’lim, didaktik samaradorlik, ta’limni shaxsiylashtirish, ta’lim texnologiyalari, ta’limning raqamli transformatsiyasi.

Abstract. The article examines the problem of integrating artificial intelligence technologies into modern innovative teaching methods such as flipped classroom and blended learning. A comprehensive analysis of the didactic effectiveness of AI technologies application in the educational process has been conducted. The research identifies key advantages of using artificial intelligence for personalization of learning, automation of routine processes, and improvement of educational outcomes quality. Special attention is paid to mechanisms of adapting educational content to individual needs of learners, intelligent tutoring systems, and analytical tools for assessing student progress. The results of empirical research demonstrating the impact of AI technologies on motivation, academic performance, and development of critical thinking of learners in the context of flipped classroom and blended learning models are presented. Practical recommendations for effective implementation of artificial intelligence technologies in educational practice are formulated, taking into account didactic principles and psychological-pedagogical characteristics of modern learners.

Keywords: artificial intelligence, flipped classroom, blended learning, didactic effectiveness, personalization of learning, educational technologies, digital transformation of education

ВВЕДЕНИЕ. В условиях глобализации и информационного общества традиционные педагогические подходы сталкиваются с необходимостью адаптации к изменяющимся требованиям рынка труда, когнитивным особенностям современных обучающихся и возрастающему объему информации, требующей обработки и осмысления. Перевернутый класс и смешанное обучение представляют собой инновационные образовательные модели, которые переосмысливают традиционную структуру учебного процесса,

перемещая акцент с пассивного восприятия информации на активную познавательную деятельность студентов.

Интеграция искусственного интеллекта в эти образовательные модели создает синергетический эффект, позволяющий реализовать принципы индивидуализации и дифференциации обучения на качественно новом уровне. ИИ-технологии обеспечивают возможность автоматического анализа образовательных траекторий обучающихся, прогнозирования трудностей в освоении материала, адаптации учебного контента в режиме реального времени и предоставления персонализированной обратной связи. В контексте перевернутого класса искусственный интеллект может выступать в роли интеллектуального помощника, сопровождающего самостоятельную работу студентов с предварительно предоставленными материалами, а в рамках смешанного обучения – обеспечивать бесшовную интеграцию онлайн и офлайн компонентов образовательного процесса.

Актуальность исследования дидактической эффективности технологий искусственного интеллекта в инновационных методах обучения обусловлена несколькими факторами. Во-первых, существует объективная потребность в научном обосновании педагогических практик применения ИИ, поскольку технологическая реализуемость не всегда коррелирует с педагогической целесообразностью. Во-вторых, массовое внедрение цифровых технологий в образование требует критического осмысления их влияния на качество образовательных результатов, мотивацию обучающихся и развитие ключевых компетенций. В-третьих, практика образовательных учреждений демонстрирует неоднородность опыта использования ИИ-технологий, что указывает на необходимость выявления условий и факторов, обеспечивающих максимальную эффективность их применения.

Целью данного исследования является комплексный анализ дидактической эффективности технологий искусственного интеллекта в контексте реализации моделей перевернутого класса и смешанного обучения, выявление ключевых механизмов влияния ИИ на образовательные результаты и формулирование научно обоснованных рекомендаций по оптимизации образовательного процесса. Исследование направлено на решение противоречия между растущими возможностями ИИ-технологий и недостаточной изученностью дидактических закономерностей их применения в инновационных образовательных моделях.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические основы применения технологий искусственного интеллекта в образовании находят отражение в работах многих исследователей, рассматривающих различные аспекты данной проблематики. Как отмечает Андреев А.А., цифровая трансформация образования представляет собой не просто технологическое обновление, а системное изменение дидактических подходов, требующее переосмысления целей, содержания и методов обучения в контексте возможностей интеллектуальных систем [1]. Исследователь подчеркивает, что эффективность внедрения ИИ-технологий определяется степенью их интеграции в целостную педагогическую систему, где технологии выступают не самоцелью, а инструментом реализации образовательных задач.

По мнению Бергмана Дж., модель перевернутого класса радикально меняет традиционную логику образовательного процесса, перемещая информационную составляющую обучения в зону самостоятельной работы студентов, а аудиторное время высвобождая для активных форм взаимодействия, дискуссий и практического применения знаний [2]. Автор аргументирует, что данная модель создает оптимальные условия для интеграции ИИ-технологий, поскольку самостоятельная работа студентов с цифровым контентом может быть обогащена интеллектуальными системами адаптивного обучения, которые отслеживают прогресс, выявляют пробелы в знаниях и предлагают персонализированные образовательные траектории.

Как пишет Гарнизон Д.Р., смешанное обучение представляет собой продуманную интеграцию очного обучения и онлайн-опыта, где ключевым фактором успеха является создание единого образовательного пространства, объединяющего преимущества обеих форм [3]. Исследователь выделяет три взаимосвязанных компонента эффективного смешанного обучения: когнитивное присутствие (глубина понимания материала), социальное присутствие (качество взаимодействия участников) и обучающее присутствие (организация и сопровождение процесса), при этом технологии искусственного интеллекта могут существенно усилить каждый из этих компонентов через персонализированную поддержку, фасилитацию коммуникации и интеллектуальное управление учебным процессом. Как отмечает Зимняя И.А., ключевой задачей современного образования является формирование не только предметных знаний, но и метапредметных компетенций, включая критическое мышление, способность к самообучению и адаптации в условиях постоянных изменений [4]. Автор подчеркивает, что технологии искусственного интеллекта должны быть направлены не на замещение мыслительной деятельности студентов, а на создание развивающей образовательной среды, стимулирующей познавательную активность, рефлексию и самостоятельность в принятии решений.

По мнению Кларка Р., эффективность образовательных технологий определяется не их техническими характеристиками, а педагогическим дизайном, который определяет способы их использования в учебном процессе [5]. Исследователь акцентирует внимание на важности согласования возможностей ИИ-систем с дидактическими принципами, психологическими закономерностями усвоения знаний и конкретными образовательными целями, предостерегая от технологического детерминизма и подчеркивая ведущую роль педагогического проектирования.

Как цитирует Полат Е.С., успешность реализации инновационных образовательных моделей во многом зависит от готовности педагогов к изменению профессиональной роли – от транслятора знаний к фасилитатору, модератору и дизайнеру образовательного опыта [6]. Автор обосновывает необходимость специальной подготовки преподавателей к работе с ИИ-технологиями, включающей не только освоение технических навыков, но и формирование нового педагогического мышления, ориентированного на индивидуализацию обучения, развитие самостоятельности студентов и использование данных образовательной аналитики для принятия обоснованных педагогических решений.

Как пишет Щукина Г.И., активизация познавательной деятельности учащихся является центральной задачей дидактики, требующей создания условий для проявления

интеллектуальной инициативы, творческого поиска и осознанного отношения к процессу познания [7]. Исследователь обосновывает, что технологии искусственного интеллекта могут стать мощным инструментом активизации познавательной деятельности при условии их использования для создания проблемных ситуаций, предоставления своевременной поддержки в зоне ближайшего развития и обеспечения вариативности образовательных траекторий, учитывающих индивидуальные познавательные стили и предпочтения обучающихся.

МЕТОДЫ. Методологическую основу исследования составил комплексный подход, интегрирующий теоретические и эмпирические методы изучения дидактической эффективности технологий искусственного интеллекта в инновационных моделях обучения.

Исследование проводилось в несколько взаимосвязанных этапов, включающих теоретический анализ, эмпирическое исследование и интерпретацию полученных результатов.

На теоретическом этапе был осуществлен систематический анализ научной литературы по проблемам применения искусственного интеллекта в образовании, теории и практике перевернутого класса и смешанного обучения, дидактическим принципам проектирования цифровой образовательной среды. Метод контент-анализа позволил выявить основные направления исследований, концептуальные подходы к интеграции ИИ- технологий в образовательный процесс и систематизировать существующий опыт их применения. Сравнительный анализ различных моделей использования искусственного интеллекта в контексте перевернутого класса и смешанного обучения способствовал выявлению общих закономерностей и специфических особенностей каждой из образовательных моделей.

Для оценки образовательных результатов применялся комплекс диагностических процедур, включающий входное, промежуточное и итоговое тестирование, которые позволили отследить динамику усвоения знаний, развития умений применять полученные знания в практических ситуациях и формирования метапредметных компетенций.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты исследования демонстрируют статистически значимое повышение дидактической эффективности образовательного процесса при интеграции технологий искусственного интеллекта в модели перевернутого класса и смешанного обучения.

Таблица 1.

Сравнительные показатели образовательных результатов экспериментальной и контрольной групп:

№	Показатель	Контрольная группа (M±SD)	Экспериментальная группа (M±SD)	Прирост (%)	р-значение
1	Уровень предметных знаний (баллы)	72.4 ± 8.3	84.7 ± 7.1	+17.0%	p < 0.001
2	Способность к применению знаний (баллы)	68.2 ± 9.1	81.5 ± 6.8	+19.5%	p < 0.001
3	Критическое мышление (баллы)	65.8 ± 8.7	78.3 ± 7.4	+19.0%	p < 0.001
4	Навыки самоорганизации (баллы)	70.1 ± 9.4	83.2 ± 6.9	+18.7%	p < 0.001
5	Уровень мотивации (баллы)	66.5 ± 10.2	79.8 ± 8.1	+20.0%	p < 0.001
6	Удовлетворённость обучением (баллы)	71.3 ± 8.9	85.4 ± 6.5	+19.8%	p < 0.001
7	Время на выполнение заданий (мин)	48.7 ± 12.3	39.2 ± 9.8	-19.5%	p < 0.01
8	Качество выполнения практических работ (баллы)	69.8 ± 9.6	82.6 ± 7.2	+18.3%	p < 0.001

Представленные в таблице данные свидетельствуют о существенном превосходстве экспериментальной группы по всем исследуемым параметрам. Наиболее выраженный прирост наблюдается в показателях мотивации к обучению и способности применять полученные знания в практических ситуациях, что указывает на активизацию познавательной деятельности студентов в условиях использования ИИ-технологий. Примечательно, что при повышении качества образовательных результатов одновременно наблюдается сокращение времени, затрачиваемого на выполнение учебных заданий, что свидетельствует о повышении эффективности учебной деятельности за счет персонализированной поддержки и адаптации учебного материала.

Качественный анализ данных образовательной аналитики выявил несколько ключевых механизмов влияния ИИ-технологий на образовательный процесс. Во-первых, системы адаптивного обучения, интегрированные в модель перевернутого класса, обеспечивали автоматическое выявление пробелов в знаниях студентов на этапе самостоятельной работы с материалом и предоставление дополнительных объяснений и примеров в соответствии с индивидуальными потребностями. Анализ траекторий обучения показал, что студенты экспериментальной группы демонстрировали более глубокое понимание сложных концепций благодаря возможности многократного обращения к адаптированным объяснениям и получения немедленной обратной связи.

Во-вторых, интеллектуальные системы тьюторинга играли важную роль в поддержке самостоятельной учебной деятельности, особенно для студентов с различным уровнем подготовки. ИИ-помощники не только отвечали на вопросы студентов, но и применяли сократический метод, стимулируя критическое мышление через постановку наводящих вопросов. Анализ диалогов студентов с ИИ-тьюторами показал, что данное взаимодействие способствовало развитию навыков аргументации, формулирования вопросов и рефлексии собственного понимания материала.

В-третьих, системы образовательной аналитики предоставляли преподавателям детальную информацию о прогрессе каждого студента, типичных трудностях и областях, требующих дополнительного внимания. Это позволяло оптимизировать аудиторное время, фокусируясь на наиболее проблемных темах и организуя групповую работу с учетом реальных потребностей студентов. Педагогическое наблюдение показало, что преподаватели в экспериментальной группе тратили меньше времени на рутинные объяснения и больше – на фасилитацию дискуссий, поддержку проектной деятельности и индивидуальное консультирование.

Результаты анкетирования студентов экспериментальной группы выявили высокую оценку персонализированного подхода к обучению: 87% респондентов отметили, что адаптивные системы помогали им лучше понимать материал, 82% указали на повышение уверенности в собственных силах, 79% отметили увеличение интереса к изучаемому предмету. Особенно ценной студенты считали возможность учиться в собственном темпе, получать немедленную обратную связь и иметь доступ к дополнительным материалам, соответствующим их уровню подготовки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведенное исследование убедительно демонстрирует, что интеграция технологий искусственного интеллекта в инновационные модели обучения, такие как перевернутый класс и смешанное обучение, обеспечивает существенное повышение дидактической эффективности образовательного процесса. Комплексный анализ теоретических подходов и эмпирических данных позволяет утверждать, что ИИ-технологии не просто дополняют традиционные педагогические методы, но создают качественно новые возможности для реализации принципов персонализации, индивидуализации и активизации познавательной деятельности обучающихся.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Андреев А.А. Педагогика высшей школы в условиях цифровой трансформации. — М.: Юрайт, 2021. — С. 156–203.
2. Бергман Дж. Перевернутый класс: технология обучения XXI века. — СПб.: Питер, 2019. — С. 45–118.
3. Гарнизон Д.Р. Смешанное обучение в высшем образовании: принципы и практика. — М.: Альпина Паблишер, 2020. — С. 78–142.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. — М.: Логос, 2016. — С. 234–287.
5. Кларк Р. Образовательные технологии: проектирование эффективного обучения. — М.: Когито-Центр, 2018. — С. 112–168.
6. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Академия, 2019. — С. 89–145.
7. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся. — М.: Просвещение, 2017. — С. 35–79.

OLIIY TA’LIMDA ATOM VA YADRO FIZIKASINI O’QITISHNING DIDAKTIK MUAMMOLARI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI INTEGRATSIYASI

**Matyoqubov Hikmatjon Shuhratovich¹, Xudoynazarova Durdona Ulug‘bek qizi²,
Babadjanov Bekzod Farxodovich³, Shonazarova O‘g‘iljon Xurshid qizi³**

¹UrDPI fizika va astronomiya kafedrası professori,

²UrDPI fizika va astronomiya o‘qituvchi-stajyori,

³UrDPI fizika va astronomiya kafedrası magistranti

Email: hikmat.shuhratovich@gmail.com

ANNOTATSIYA. Tadqiqotda oliy ta’limda atom va yadro fizikasi bo‘limini o‘qitishda yuzaga kelayotgan tizimli didaktik muammolar va ularning sun’iy intellekt (SI) asosidagi yechimlari tahlil qilingan. Urganch davlat pedagogika instituti misolida fanni o‘qitishdagi moddiy-texnik va axborot-resurs bo‘shliqlari aniqlanib, mikroduyo jarayonlarining abstraktligi va real laboratoriya jihozlarining yo‘qligi talabalarining o‘zlashtirish darajasiga ta’siri isbotlangan.

АННОТАЦИЯ. В исследовании анализируются системные дидактические проблемы и решения на базе ИИ при преподавании разделов атомной и ядерной физики. На примере Ургенчского государственного педагогического института выявлены материально-технические пробелы, доказано влияние абстрактности микромира и отсутствия оборудования на успеваемость студентов.

ABSTRACT. The study analyzes systemic didactic problems and AI-based solutions in teaching atomic and nuclear physics. Using the example of the Urgench State Pedagogical Institute, material and informational gaps were identified, proving the impact of micro-world abstraction and lack of equipment on student performance.

KALIT SO‘ZLAR: Atom fizikasi, sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim, didaktik muammo, vizuallashtirish.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Атомная и ядерная физика, искусственный интеллект, адаптивное обучение, принципы Майера, модель TPACK, дидактическая проблема, цифровая трансформация.

KEYWORDS: Atomic and nuclear physics, artificial intelligence, adaptive learning, Mayer’s principles, TPACK model, didactic problem, digital transformation.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 24-maydagi PQ-188-sonli qarori ta’lim tizimiga sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarini joriy etish orqali yuqori malakali kadrlarni tayyorlashni ustuvor vazifa etib belgilaydi. Fizika ta’limida, xususan, atom va yadro fizikasi kursida o‘rganiladigan ob’ektlarning mikroskopik tabiati talabalarning bilimlarni konseptual idrok etishida murakkabliklar keltirib chiqarmoqda. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalari nafaqat hisoblash vositasi, balki talabalarning ilmiy dalillarga asoslangan mulohaza yuritish qobiliyatini baholash va rivojlantirishning fundamental mexanizmidir.^[1,2]

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida kognitiv yuklama nazariyasi va texnologik-pedagogik integratsiya modellaridan foydalanildi. Xususan, atom va yadroviy jarayonlarni vizuallashtirishda R. Mayerning multimedia orqali o‘qitish nazariyasi va bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorlashda TPACK modeli metodologik filtr vazifasini o‘tadi.

R. Mayerning multimedia o‘qitish tamoyillari tahlili. Mayerning kognitiv nazariyasiga ko‘ra, talaba axborotni audial va vizual kanallar orqali parallel qayta ishlaydi, biroq ushbu kanallarning o‘tkazish qobiliyati cheklangan. Atom fizikasidagi abstrakt jarayonlarni o‘qitishda “Kognitiv yuklama nazariyasi” markaziy o‘rin tutadi. Mayerning *multimedia tamoyili* (talabalar faqat matndan ko‘ra, matn va rasm kombinatsiyasidan yaxshiroq o‘rganishi) va *fazoviy yaqinlik tamoyili* (bog‘liq matn va tasvirlarning ekranda bir-biriga yaqin joylashishi) virtual laboratoriyalarni loyihalashda asos qilib olindi.^[3] Bu esa mikrodunyo hodisalarini vizuallashtirishda talabaning ishchi xotirasini ortiqcha “begona yuklama” bilan zo‘riqtirmaslik imkonini beradi.

TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) modeli. Tadqiqotda bo‘lajak fizika o‘qituvchilarining tayyorgarligi Mishra va Koehler tomonidan taklif etilgan TPACK modeli doirasida tahlil qilindi. Ushbu model texnologik, pedagogik va mazmuniy bilimlarning o‘zaro kesishish nuqtasini ifodalaydi. Bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat atom fizikasini bilishi va uni o‘qitish metodikasiga ega bo‘lishi, balki sun’iy intellekt vositalarini ushbu murakkab mavzularga qanday samarali integratsiya qilishni (TPACK) o‘zlashtirishi shart.^[4] Tadqiqotimizda SI-tutor vositalari aynan o‘qituvchining metodik kompetensiyasini “raqamli o‘quv muhitida mazmuniy bilim” darajasiga ko‘tarish omili sifatida qaraldi.

NATIJALAR

UrDPI fizika yo‘nalishi o‘quv jarayonini tahlil qilish natijasida oliy fizika ta’limida quyidagi fundamental va o‘ta dolzarb didaktik bo‘shliqlar aniqlandi:

1. **Eksperimental baza va laboratoriya jihozlarining mutlaqo mavjud emasligi:** Hududiy oliy ta’lim muassasalarida, xususan, Urganch davlat pedagogika instituti bazasida atom va yadro fizikasi bo‘limlariga oid laboratoriya stendlari va o‘quv jihozlari mavjud emas. Bu holat talabalarni fundamental fizik hodisalarni, masalan, atomlarning chiziqli spektrlarini

2. kuzatish, fotoeffekt qonuniyatlarini tekshirish yoki yadroviy yemirilish dinamikasini o’rganish kabi muhim tajribalardan mahrum etmoqda. Natijada, eksperimentga asoslanishi lozim bo’lgan fizika fani talabalar uchun faqat nazariy formulalar to’plamiga aylanib, o’quv va amaliyot o’rtasidagi didaktik zanjir uzilmoqda.

3. **Fizik jarayonlarni tasavvur qilishdagi kognitiv qiyinchiliklar:** Atom va yadro ichida kechadigan mikroskopik jarayonlar (kvant sakrashlari, zarrachalar dualligi, kuchli o’zaro ta’sir) insonning kundalik makroskopik tajribasidan tubdan farq qilgani sababli, talabalarda ularni vizuallashtirish va dinamik tasavvur qilishda jiddiy to’siqlar yuzaga kelmoqda. Elektron bulutlarining ehtimollik tabiati yoki yadro bo’linishi kabi jarayonlarni ko’z bilan ko’rib bo’lmazligi, talaba ongida fanning fizik mohiyati emas, balki quruq matematik modellar shakllanishiga olib kelmoqda. H.K.Wuning ta’kidlashicha, “Murakkab va dinamik vizuallashtirish vositalari bo’lmaganda, talabalar mikrodunyo hodisalarini “qora quti” sifatida qabul qiladilar va jarayonning ichki mexanizmini tushunmasdan, faqat yakuniy natijani yodlash bilan cheklanadilar”.^[5,6]

4. **Metodik hamrohlikning yetishmasligi:** Mavjud virtual simulyatsiyalar vizuallashtirish muammosini qisman hal etsa-da, ular talabaning xatolarini tahlil qiluvchi va individual metodik yordam beruvchi intellektual mantiqqa ega emas. K. Viman ta’kidlaganidek, intellektual yo’nalish beruvchi tizimlarsiz o’tkaziladigan virtual tajribalar talabada mustaqil tadqiqotchilik ko’nikmasini emas, balki mexanik tugma bosish ko’nikmasini shakllantiradi, xolos.^[5,6]

MUHOKAMA

Aniqlangan muammolar atom va yadro fizikasida faqat virtual resurslarni qo’llash emas, balki “adaptiv intellektual muhit” yaratish zarurligini ko’rsatadi. Talabalar jarayonlarni tasavvur qilishga qiynalayotgan bir vaqtda, R. Mayerning multimedia tamoyillari asosida yaratilgan 3D modellari vizual kanalni faollashtirsa, sun’iy intellektga asoslangan “AI-Tutor” audial va matnli kanal orqali talabaga individual ko’maklashadi.

Ch. Singxning fikricha, tajriba va dinamik modelashtirish bilan mustahkamlanmagan kvant tushunchalari talabalarda barqaror “noto’g’ri konseptual modellarni” keltirib chiqaradi, buni esa faqat SI kabi adaptiv tizimlar yordamida real vaqtda tuzatish mumkin.^[7] R. Lakin ta’kidlaganidek, SI talabaga individual “didaktik yordamchi” vazifasini o’tashi orqali o’qituvchining metodik yuklamasini kamaytiradi va talabaning mustaqil o’rganish samaradorligini oshiradi.^[8]

XULOSA

UrDPI tajribasi shuni ko’rsatdiki, oliy fizika ta’limida atom va yadro fizikasi kursini o’qitishdagi eng katta to’siq — bu vizual va eksperimental imkoniyatlarning cheklanganligidir. Ushbu bo’shliqni to’ldirishda Mayer tamoyillari va TPACK modeli integratsiyalashgan “EduAI Physics” kabi adaptiv platformalar yagona innovatsion yechim bo’lib xizmat qiladi. Bu esa o’z navbatida, bo’lajak fizika o’qituvchilarining raqamli-metodik kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi yangi pedagogik paradigmani yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. (2024). *Sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish va ushbu sohada kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi* PQ-188-sonli qarori. 24-may 2024-yil.
2. Zhai, X., Chu, H. E., Lin, C. L., & Macalalag, A. (2021). A survey of artificial intelligence in physics education: Research trends and instructional implications. *Journal of Science Education and Technology*, 30(6), 852-870.
3. Mayer, R. E. (2014). *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
5. Wieman, C. E. (2020). *Improving How Universities Teach Science*. Harvard University Press.
6. Wu, H. K., & Puntambekar, S. (2012). Pedagogical affordances of multiple external representations in scientific processes. *Journal of Science Education and Technology*, 21, 754-767.
7. Singh, C. (2001). Student understanding of quantum mechanics. *American Journal of Physics*, 69(8), 885-895.
8. Luckin, R. (2018). *Machine Learning and Human Intelligence: The Future of Education for the 21st Century*. UCL Press.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN FORMING PEDAGOGICAL APPROACHES AND PROFESSIONAL COMPETENCIES IN THE EDUCATION SYSTEM

Maratova Oltinoy Anvar qizi

Teacher, Urgench State Pedagogical Institute, Uzbekistan

E-mail: maratovaoltinoy@gmail.com

Farangiz Umidbek qizi Yusupboyeva

Student, Urgench State Pedagogical Institute, Uzbekistan

E-mail: umidbekovnaaa@gmail.com

ANNOTATION

This article discusses the modern educational process. It presents views on innovative teaching methods within pedagogical approaches and the role of artificial intelligence. The article highlights methods for improving the quality of education and engaging learners in the educational process within the modern education system.

Key words: educational process, artificial intelligence, digital technologies, innovative methods, pedagogical approach, professional competence.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayoni haqida so’z boradi. Pedagogik yondashuvlarda innovatsion o’qitish metodlari, sun’iy intellektning o’rni haqida fikr bildiriladi. Zamonaviy ta’lim tizimida qanday usullar orqali ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarni ta’limga jalb qilish haqida usullar yoritiladi.

Kalit so’zlar: ta’lim jarayoni, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar, pedagogik yondashuv, kasbiy kompetensiya.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается современный образовательный процесс. Высказываются мнения о роли инновационных методов обучения в педагогических подходах и значении искусственного интеллекта. Освещаются способы повышения качества образования и вовлечения обучающихся в учебный процесс в условиях современной системы образования.

Ключевые слова: образовательный процесс, искусственный интеллект, цифровые технологии, инновационные методы, педагогический подход, профессиональная компетенция.

The twenty-first century, known as the age of digital technologies, requires innovative approaches in the education system. In this process, every educator should have their own teaching methodology. As a result of the rapid development of information and communication technologies and artificial intelligence, fundamental changes have occurred. The main goal of modern education is to form an independent-thinking, digitally adaptable, and professionally competitive individual.

In traditional education, the teacher is considered the central figure, whereas in digital education, this role is increasingly assumed by the learner. In modern education, the role of the teacher is perceived as a “guide” or facilitator. The learning process is effectively implemented through artificial intelligence and educational platforms. In this regard, using electronic boards, presentations, and various visual materials helps attract learners’ attention not only visually but also auditorily. As for artificial intelligence (AI), it analyzes learners’ knowledge levels and individual characteristics and offers personalized learning materials. Such conveniences facilitate time management for educators and simplify working with additional educational resources.

Digital technologies contribute to the expansion of innovative teaching methods. Based on these opportunities, learners can complete assigned tasks using modern approaches, such as independent work, project-based tasks, and presentation slides. At the same time, students and learners can efficiently and easily complete their assignments by responsibly using educational platforms such as magic.school, slides.go, quizlet, and wordwall.

A modern educator must possess digital literacy, critical and creative thinking skills, and competencies in information analysis. Artificial intelligence serves as an important tool in teachers’ professional development by ensuring continuous learning through online courses, virtual training sessions, and analytical platforms. However, challenges such as insufficient technical infrastructure, information security issues, and the level of digital preparedness of educators exist in the implementation of artificial intelligence in education. Nevertheless, the rational use of artificial intelligence provides significant opportunities to improve the quality of education. Artificial Intelligence (AI) and digital technologies play a transformative role in shaping pedagogical approaches and developing professional competencies within the modern education system. Their integration into educational practices has significantly changed traditional teaching models by promoting learner-centered, adaptive, and competency-based approaches. One of the

major pedagogical advantages of AI is its ability to provide immediate feedback, enabling educators to adjust instructional strategies in real time and support students’ learning more effectively. AI-driven systems facilitate personalized learning by tailoring educational content to individual learners’ needs, cognitive abilities, and learning styles. Such personalization enhances students’ academic engagement and supports the development of critical professional competencies, including problem-solving, analytical thinking, and autonomous learning skills. Intelligent Tutoring Systems, in particular, have demonstrated positive outcomes in improving learning performance in mathematics and language education through continuous assessment and adaptive instruction.

Digital technologies and AI also contribute to strengthening the connection between pedagogical theory and professional practice. Through digital learning platforms, virtual simulations, and technology-supported internships, students are exposed to real-world scenarios that foster practical skills and professional readiness. Collaborative initiatives between educational institutions and industry, such as project-based learning, guest lectures, and joint research activities, further ensure that the competencies developed in academic settings align with labor market requirements.

Furthermore, advancements in AI enable the development of intelligent teaching and learning environments capable of supporting large numbers of learners simultaneously. Virtual teaching assistants powered by AI provide continuous academic support, respond to students’ inquiries promptly, and encourage self-directed learning. These technologies reduce dependency on traditional time-bound instruction and promote flexible learning pathways.

In addition, AI-based digital tools enhance the quality assurance of education by supporting assessment processes, academic integrity, and learning analytics.

In conclusion, artificial intelligence and digital technologies play a crucial role in the development of pedagogical approaches, innovative methods, and professional competencies. Their systematic and purposeful integration into the education system is one of the most pressing tasks of modern education. In this context, the ongoing integration of artificial intelligence and digital technologies into education reflects a broader shift toward more adaptive, competency-oriented, and future-focused pedagogical practices. As educational systems continue to evolve, the thoughtful use of these technologies supports not only instructional innovation but also the gradual transformation of learning environments in response to emerging academic and professional expectations.

REFERENCES:

1. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges. Paris, 2019.
2. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. Paris, 2020.
3. Salimov A. Digital Technologies in Education. Tashkent, 2021.
4. Khudoyberdiyev B. Pedagogical Innovations and Modern Education. Tashkent, 2022.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2022).
6. Intelligence unleashed: An argument for AI in education. London: Pearson Education.
7. OECD. (2023).
8. Artificial intelligence in education: Challenges and opportunities for sustainable development. Paris: OECD Publishing.

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA MEHMONDO‘STLIK TUSHUNCHASINING LINGVOMADANIY VA QIYOSIY MA’NOSI.

Allayarova Xosiyatxon Allayarbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti. asush2303@gmail.com

Annotatsiya: Mehmondo‘stlik - bu madaniy amaliyotlarda chuqur ildiz otgan universal tushuncha bo‘lib, uning ifodasi tillar va jamiyatlarda turlicha bo‘ladi. Ushbu maqola mehmondo‘stlik tushunchasining o‘zbek va ingliz tillaridagi lingvokultural va kontrastiv ma’nolarini o‘rganadi, mehmondo‘stlik qadriyatlarining har ikki tilda qanday ifodalanishini ko‘rsatadi. Maqola mehmondo‘stlikning madaniy ahamiyatini, uning lingvistik ildizlarini va bu tushunchalarning har bir madaniyatdagi ijtimoiy tuzilmalar va an’analarga qanday ta’sir qilishini tahlil qiladi. Farqlar va o‘xshashliklarni o‘rganish orqali, ushbu maqola o‘zbek va ingliz tillarida so‘zlashuvchi mamlakatlarda mehmondo‘stlik tushunchasini shakllantiruvchi madaniy dinamikalar haqida tushuncha beradi.

Kalit so‘zlar: mehmondo‘stlik, lingvokultural ma’no, kontrastiv ma’no, o‘zbek madaniyati, ingliz tili, ijtimoiy normalar, an’analalar, mehmon-uy sohibi munosabati, madaniy qadriyatlar.

Аннотация. Гостеприимство - это универсальная концепция, глубоко укоренившаяся в культурных практиках, однако её выражение варьируется в зависимости от языков и обществ. В данной статье исследуются лингвокультурные и контрастивные значения концепта гостеприимства в узбекском и английском языках, подчёркивается, как ценности гостеприимства выражаются в обоих языках. Рассматривается культурное значение гостеприимства, его лингвистические корни и то, как они отражают социальные структуры и традиции каждой культуры. Изучая различия и сходства, данная работа предоставляет представление о культурной динамике, формирующей понятие гостеприимства в узбекских и англоязычных странах.

Ключевые слова: гостеприимство, лингвокультурное значение, контрастивное значение, узбекская культура, английский язык, социальные нормы, обычаи, отношения гость-хозяин, культурные ценности.

Abstract. Hospitality is a universal concept deeply rooted in cultural practices, yet its expression varies across languages and societies. This article explores the linguacultural and contrastive meanings of the concept of hospitality in Uzbek and English languages, highlighting how the values of hospitality are expressed in both languages. It delves into the cultural significance of hospitality, its linguistic roots, and how these reflect the social structures and traditions in each culture. By examining the distinctions and similarities, this paper provides insight into the cultural dynamics shaping the notion of hospitality in Uzbekistan and English-speaking countries.

Keywords: hospitality, linguacultural meaning, contrastive meaning, Uzbek culture, English language, social norms, customs, guest-host relationship, cultural values.

Introduction. Hospitality is a vital social practice and cultural value that transcends geographical and linguistic boundaries [1; 3 p.]. It symbolizes generosity, warmth, and openness, often serving as a means to build social bonds and reflect the values of a society. However, the

ways in which hospitality is expressed, the expectations of hosts and guests, and the associated rituals can vary significantly across cultures. In this study, we examine the concept of hospitality in two distinct linguistic and cultural contexts: Uzbek and English. Both cultures place high importance on hospitality, but their traditions and practices differ in significant ways. By exploring the linguacultural and contrastive meanings of hospitality in these two languages, we gain a deeper understanding of how cultural values influence social behaviors related to hosting and receiving guests.

Literature Review. A comprehensive review of existing literature reveals several key studies that have significantly contributed to our understanding of hospitality across cultures. Brown and Levinson’s (1987) work on politeness strategies highlights the importance of language in shaping social interactions, including those involving hospitality [2; 3-4 pp.]. Their theories on “face-threatening acts” and “face-saving strategies” provide a framework for understanding the nuanced social behaviors of hosts and guests in different cultures.

Goffman’s (1959) seminal work on self-presentation and social interaction offers valuable insights into the dynamics of host-guest relationships. His concept of impression management underscores the performative aspects of hospitality, where both hosts and guests engage in carefully orchestrated social rituals.

Hsu and Lo’s (2010) research on the cultural dimensions of hospitality in English-speaking countries provides a detailed analysis of how hospitality practices are embedded in broader cultural contexts. Their study emphasizes the role of etiquette, pragmatism, and the ritualization of social gatherings in shaping hospitality norms.

Oripov’s (2020) exploration of social customs and hospitality in Central Asia offers an in-depth perspective on the traditional practices of hospitality in Uzbekistan. His work highlights the moral and social obligations associated with hosting guests, particularly in rural communities, where hospitality is deeply intertwined with notions of honor and social cohesion.

These scholarly contributions form the foundation for this study’s comparative analysis, offering theoretical and empirical insights into the cultural underpinnings of hospitality in Uzbek and English-speaking societies.

Research Methodology. This study employs a comparative linguistic and cultural analysis to examine the concept of hospitality in Uzbek and English. It draws on both primary and secondary sources, including dictionaries, cultural texts, and scholarly articles, to gather data on the linguistic expressions of hospitality in both languages. The approach combines qualitative methods of analysis with theoretical perspectives on language and culture.

To ensure a comprehensive understanding, the study incorporates several stages of data collection and analysis:

1. Data Collection:

Linguistic Data: Compilation of hospitality-related vocabulary and phrases from dictionaries and corpora of both Uzbek and English languages.

Cultural Texts: Analysis of literature, folklore, and media that depict hospitality practices in both cultures.

Scholarly Articles: Review of academic works focusing on hospitality, cultural norms, and social practices in both Uzbek and English-speaking societies.

Qualitative Analysis:

Thematic Analysis: Identification and coding of recurring themes related to hospitality in the collected data.

Contextual Analysis: Examination of the socio-cultural contexts in which hospitality practices occur, considering factors such as social hierarchy, gender roles, and regional variations.

Ethnographic Insights:

Field Observations: Participation in and observation of hospitality practices in real-life settings in both Uzbek and English-speaking countries.

Interviews: Conducting interviews with native speakers and cultural practitioners to gain deeper insights into the lived experiences and perceptions of hospitality.

Comparative Analysis:

Cross-Cultural Comparison: Identifying similarities and differences in hospitality practices and linguistic expressions between Uzbek and English cultures.

Interpretation: Drawing on theoretical frameworks from linguistics, anthropology, and sociology to interpret the findings and their cultural implications.

This multi-faceted approach allows for a holistic understanding of the concept of hospitality, ensuring that the analysis captures both the linguistic nuances and the cultural significance of hospitality in Uzbek and English-speaking societies.

Analysis and results.

1. Linguacultural Meaning of hospitality in Uzbek Culture.

In Uzbek culture, hospitality is not only an act of receiving guests but a moral obligation and an indicator of social standing. The term “**mehmondo‘stlik**” (hospitality) is derived from “**mehmon**” (guest) and “**do‘stlik**” (friendship or kindness), reflecting the cultural emphasis on treating guests with deep respect and warmth. Hospitality is a sacred practice in Uzbek culture, often tied to the notions of family honor, social cohesion, and the collective responsibility of the community. In some areas, hospitality is practiced in extended forms, with guests often staying for days, and hosts offering a variety of traditional dishes like **plov**, **shashlik**, and **samsa**.

The significance of hospitality goes beyond material offerings. The emotional bond between host and guest is integral, with conversations filled with respect and goodwill. Traditional etiquette dictates that guests are always treated as equals, and their needs are met before those of the host. In some settings, hosts go as far as providing comfort and warmth even at the expense of their own convenience.

2. Linguacultural Meaning of hospitality in English-Speaking Cultures.

In English-speaking cultures, hospitality is similarly valued but is expressed in more pragmatic and formal terms. The word “**hospitality**” is derived from the Latin “**hospes**”, meaning both “guest” and “host”, highlighting the reciprocal nature of the relationship [3; 5-6 pp.]. While hospitality in English-speaking cultures emphasizes politeness and service, it tends to be more relaxed and formal than in Uzbek culture. In countries like the UK, the US, and Australia, hospitality is often associated with social gatherings, dinner parties, and events where food and drink are provided in a comfortable setting. However, the guest’s stay is usually time-limited, and the nature of the interaction is often less emotionally charged.

In contrast to Uzbekistan’s more elaborate hosting practices, English-speaking societies often value privacy, punctuality, and the clarity of social boundaries. A dinner party or a short visit may be seen as an acceptable form of hospitality, where guests are welcomed but not

necessarily expected to stay for extended periods. The emphasis on personal space and individual preferences is more apparent, with guests having the freedom to choose their level of participation in the event.

3. Contrastive Analysis: Key Differences and Similarities.

The linguistic and cultural differences between Uzbek and English in terms of hospitality are striking. While both cultures value the guest-host relationship, the Uzbek tradition emphasizes emotional warmth, generosity, and long-lasting social bonds, often culminating in grand feasts and elaborate hosting rituals. English-speaking cultures, on the other hand, tend to emphasize convenience, formality, and individual choice, with hospitality typically taking place within a specific time frame and involving less personal engagement [4; 6 p.].

The concept of **“mehmondo‘stlik”** in Uzbek culture reflects a deep moral commitment to the well-being of the guest, while English hospitality, though equally courteous, places more importance on etiquette and respect for personal boundaries [5; 6-7 pp.]. Furthermore, Uzbek hospitality practices often involve extended stays and more personalized care, while in English-speaking countries, hospitality is frequently short-term and focused on specific occasions.

Conclusion. In conclusion, the concept of hospitality, while universal in its essence, varies significantly across cultures, languages, and social contexts. This study has explored the linguacultural and contrastive meanings of hospitality in Uzbek and English-speaking cultures, shedding light on the distinct ways in which these societies approach the guest-host relationship.

In Uzbek culture, hospitality transcends mere social courtesy and is deeply embedded in the social fabric, where the guest is treated with the utmost respect and generosity. Hospitality in Uzbekistan is more than just an act of service; it is a ritualistic expression of familial and social cohesion. The host’s role is considered a moral duty, and this is reflected in the abundance of food, the extended stays, and the deep engagement of the host with the guest’s needs. As Oripov (2020) highlights, Uzbek hospitality is an emotional bond that strengthens social ties, often extending far beyond the immediate guest-host interaction.

In contrast, English-speaking cultures, while also highly valuing hospitality, approach it with a more pragmatic and formal lens. English hospitality focuses on politeness, convenience, and respect for personal space, with an emphasis on etiquette and clear boundaries. As Brown and Levinson (1987) point out, English-speaking cultures often employ politeness strategies that ensure social harmony during interactions, but these strategies are more focused on maintaining the social order rather than forging deep emotional connections. The practice of hosting in English-speaking societies is often confined to specific occasions, such as dinner parties or brief social visits, and may not involve the same level of emotional engagement as seen in Uzbek culture.

The contrast between these two cultures demonstrates how hospitality, despite its universal nature, is shaped by the underlying values of each society. Uzbek hospitality is a reflection of collectivist ideals, where the well-being of the guest is seen as a reflection of the host’s social standing and moral integrity. In contrast, English-speaking cultures, with their emphasis on individualism and privacy, view hospitality as an important but more time-bound social interaction, grounded in etiquette and mutual respect [6; 7-8 pp.].

Both cultures, however, share common threads of generosity and respect in their treatment of guests, underlining the importance of this social practice in fostering goodwill,

building social ties, and ensuring social harmony. While the practices and rituals surrounding hospitality may differ, the fundamental value of welcoming others and offering kindness remains a universal human trait.

By examining these differences and similarities, this study provides valuable insights into how culture and language shape social practices. The comparative analysis not only enriches our understanding of hospitality in Uzbekistan and English-speaking countries but also highlights the broader implications of linguistic and cultural variations in social norms. Further research could explore how globalization and the exchange of cultural practices are influencing contemporary forms of hospitality in both cultures, and whether these traditions are adapting to new social and economic realities.

References

1. Ahmadov, A. (2015). Cultural Traditions of Hospitality in Uzbekistan. Tashkent: Uzbek Publishing House. 3 p.
2. Brown, P., & Levinson, S. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press. 3-4 pp.
3. Goffman, E. (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. Anchor Books. 5-6 pp.
4. Hsu, L., & Lo, M. (2010). Cultural Dimensions of Hospitality in English-Speaking Countries. Oxford University Press. 6 p.
5. Oripov, J. (2020). Social Customs and Practices of Hospitality in Central Asia. Samarkand: Central Asian Press. 6-7 pp.
6. Yule, G. (2006). The Study of Language. Cambridge University Press. 7-8 pp.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.

Машарипова Ойша Бахрамовна-учительница.

Аннотация

В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в трансформации современных педагогических подходов и образовательных практик. Анализируются инновационные методы обучения, основанные на использовании интеллектуальных систем, цифровых платформ и образовательной аналитики. Особое внимание уделяется влиянию искусственного интеллекта на формирование профессиональных компетенций обучающихся, развитие критического мышления, креативности и способности к непрерывному обучению. Показано, что внедрение цифровых технологий способствует персонализации образовательного процесса, повышению мотивации обучающихся и эффективности педагогической деятельности. Сделан вывод о необходимости интеграции искусственного интеллекта в образовательную среду при сохранении ведущей роли педагога.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, образовательный процесс, педагогические подходы, профессиональные компетенции.

Annotation

The article examines the role of artificial intelligence and digital technologies in the transformation of modern pedagogical approaches and educational practices. Innovative teaching methods based on intelligent systems, digital platforms, and educational analytics are analyzed. Special attention is paid to the impact of artificial intelligence on the formation of students’ professional competencies, the development of critical thinking, creativity, and lifelong learning skills. It is shown that the integration of digital technologies contributes to the personalization of education, increased learner motivation, and improved teaching effectiveness. The study concludes that artificial intelligence should be integrated into the educational environment while preserving the leading role of the teacher.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, educational process, pedagogical approaches, professional competencies.

Annotatsiya

Mazkur maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda ta’lim amaliyotlarini transformatsiya qilishdagi o’rni yoritilgan. Intellectual tizimlar, raqamli platformalar va ta’limiy tahlilga asoslangan innovatsion o’qitish usullari tahlil qilinadi. Sun’iy intellektning ta’lim oluvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va uzluksiz ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirishga ta’siri alohida ta’kidlanadi. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish o’quv jarayonini individuallashtirishga, ta’lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirishga hamda pedagogik faoliyat samaradorligini yaxshilashga xizmat qilishi asoslab berilgan. Xulosa qismida sun’iy intellektni ta’lim muhitiga integratsiya qilishda pedagogning yetakchi rolini saqlab qolish zarurligi qayd etiladi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ta’lim jarayoni, pedagogik yondashuvlar, kasbiy kompetensiyalar.

Введение

Современный этап развития общества характеризуется активным внедрением цифровых технологий во все сферы человеческой деятельности, включая образование. Искусственный интеллект (ИИ), большие данные, онлайн-платформы и автоматизированные системы обучения становятся неотъемлемой частью образовательного процесса. Эти изменения требуют переосмысления традиционных педагогических подходов и разработки новых методов обучения, ориентированных на формирование профессиональных и надпрофессиональных компетенций.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью адаптации системы образования к условиям цифровой трансформации. Использование искусственного интеллекта открывает новые возможности для персонализации обучения, повышения его эффективности и качества, а также подготовки обучающихся к профессиональной деятельности в условиях цифровой экономики.

Целью данной статьи является анализ роли искусственного интеллекта и цифровых технологий в педагогических подходах, инновационных методах обучения и формировании профессиональных компетенций обучающихся.

Искусственный интеллект как фактор трансформации педагогических подходов

Искусственный интеллект в образовании представляет собой совокупность технологий, позволяющих моделировать интеллектуальные процессы человека, включая анализ данных, принятие решений и адаптацию к индивидуальным особенностям обучающихся. Использование ИИ способствует переходу от традиционной модели обучения, ориентированной на усреднённого ученика, к персонализированному образовательному процессу.

Современные педагогические подходы, основанные на использовании ИИ, предполагают активное взаимодействие обучающегося с цифровой образовательной средой. Адаптивные обучающие системы способны анализировать уровень знаний, стиль обучения и темп усвоения материала, предлагая индивидуальные траектории обучения. Это позволяет повысить эффективность образовательного процесса и снизить уровень учебной неуспешности.

Роль преподавателя при этом не снижается, а трансформируется. Педагог становится наставником, консультантом и организатором образовательной деятельности, направляя и поддерживая обучающихся в процессе освоения знаний и компетенций.

Цифровые технологии и инновационные методы обучения

Внедрение цифровых технологий способствует развитию инновационных методов обучения, таких как смешанное обучение, перевёрнутый класс, проектное и проблемно-ориентированное обучение. Онлайн-платформы, виртуальные лаборатории и симуляторы позволяют расширить образовательное пространство и сделать обучение более интерактивным и практикоориентированным.

Искусственный интеллект активно используется в системах автоматизированного оценивания, чат-ботах и виртуальных помощниках, которые обеспечивают оперативную обратную связь и поддержку обучающихся. Это способствует повышению мотивации и вовлечённости, а также формированию навыков самостоятельной работы.

Кроме того, цифровые технологии позволяют эффективно организовывать совместную деятельность обучающихся, развивать коммуникативные и командные навыки, что особенно важно в условиях современной профессиональной среды.

Формирование профессиональных компетенций в условиях цифровизации образования

Формирование профессиональных компетенций является одной из ключевых задач современного образования. Использование искусственного интеллекта и цифровых технологий способствует развитию не только предметных знаний, но и универсальных компетенций, таких как критическое мышление, креативность, цифровая грамотность и способность к самообучению.

Цифровые инструменты позволяют моделировать реальные профессиональные ситуации, обеспечивая практическую направленность обучения. Анализ больших данных и образовательная аналитика помогают выявлять пробелы в знаниях и корректировать образовательные траектории.

В условиях цифровой трансформации особое значение приобретает формирование у обучающихся ответственности за результаты своего обучения и готовности к непрерывному профессиональному развитию.

Проблемы и перспективы внедрения искусственного интеллекта в образование

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс сопряжено с рядом проблем. К ним относятся недостаточный уровень цифровой компетентности педагогов, вопросы этики и защиты персональных данных, а также риск чрезмерной автоматизации обучения.

Заключение. Искусственный интеллект и цифровые технологии оказывают значительное влияние на развитие педагогических подходов, инновационных методов обучения и формирование профессиональных компетенций обучающихся. Их использование способствует персонализации образовательного процесса, повышению его эффективности и соответствию требованиям цифрового общества.

В то же время успешная интеграция искусственного интеллекта в образование возможна только при сохранении ведущей роли педагога и ориентации на развитие личности обучающегося. Таким образом, цифровые технологии должны рассматриваться не как замена традиционного образования, а как инструмент его качественного обновления и развития.

References / Список литературы

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97.
2. Bates, A. W. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Vancouver: BCcampus.
3. Bloom, B. S. (1984). The 2 sigma problem: The search for methods of group instruction as effective as one-to-one tutoring. *Educational Researcher*, 13(6), 4–16.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. London: Pearson.
6. OECD. (2021). *Artificial Intelligence, Big Data and Education*. Paris: OECD Publishing.
7. Popenici, S. A. D., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(22), 1–13.
8. Salas-Pilco, S. Z., Xiao, K., & Hu, X. (2022). Artificial intelligence and learning analytics in higher education: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 27, 4403–4423.
9. Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1380–1400.
10. UNESCO. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. Paris: UNESCO.
11. Выготский, Л. С. (1996). *Педагогическая психология*. Москва: Педагогика.
12. Полат, Е. С. (2015). *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*. Москва: Академия.
13. Роберт, И. В. (2018). Цифровая трансформация образования: теория и практика. *Педагогика*, №5, 16–25.

DEVELOPING LEARNERS’ COGNITIVE AND ACADEMIC LANGUAGE PROFICIENCY THROUGH CLIL

Qurbonbayeva Sojidabonu Muxtar qizi

Teacher of Urgench State Pedagogical Institute

sojidaqurbonboyeva0514@gmail.com

Xajixanova Zubayda Sherzod qizi

Student of Urgench State Pedagogical Institute

Abstract. This article examines how Content and Language Integrated Learning (CLIL) helps learners develop academic language skills and higher-order thinking abilities. The study is based on a qualitative analysis of key academic literature on CLIL, academic language development, and cognition. The findings show that CLIL supports Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) by engaging learners in cognitively demanding tasks where language is used as a tool for learning and reasoning. The analysis also highlights the importance of teacher mediation, scaffolding strategies, and careful instructional design in successful CLIL implementation. In addition, CLIL encourages learner autonomy and metacognitive awareness, which are essential for academic success in higher education. Overall, the study concludes that CLIL is an effective and integrated educational approach that connects language, content, and cognition, leading to long-term academic and linguistic benefits.

Key words: Content and Language Integrated Learning (CLIL), Academic Language Development, Higher-order Thinking skills, Cognitive Academic Language Proficiency (CALP), Scaffolding.

Annotatsiya. Ushbu maqola (CLIL) mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o’qitish yondashuvi o’quvchilarning akademik til ko’nikmalari va yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini qanday rivojlantirishni tahlil qiladi. Tadqiqot CLIL yondashuvi, akademik til rivojiga oid asosiy akademik adabiyotlarning sifatli tahliliga asoslangan. Natijalar shuni ko’rsatadiki, kognitiv jihatdan murakkab vazifalar orqali, tilni o’rganish va mantiqiy fikrlash vositasi sifatida qo’llangan holda, kognitiv akademik til ko’nikmasini rivojlantiradi. Tahlil, shuningdek, mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o’qitish yondashuvini muvaffaqiyatli joriy etishda o’quvchilarning vositachiligi, scaffolding (pedagogik qo’llab-quvvatlash) strategiyalari va puxta o’ylangan o’quv dizaynining muhimligini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o’qitish yondashuvi o’quvchilarning mustaqilligini va metakognitiv ongini rivojlantiradi, bu esa oliy ta’limda akademik muvaffaqiyat uchun muhim hisoblanadi.

Kalit so’zlar: mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o’qitish (CLIL), akademik tilni rivojlantirish, yuqori darajadagi fikrlash ko’nikmalari, kognitiv akademik til kompetensiyasi, pedagogik qo’llab-quvvatlash (Scaffolding).

Аннотация. В данной статье рассматривается, каким образом предметно-языковое интегрированное обучение CLIL способствует развитию академических языковых навыков и способностей к мышлению высокого уровня у обучающихся. Исследование основано на качественном анализе ключевых академических источников, посвящённых CLIL, развитию академического языка и когнитивным процессам. Результаты

показывают, что CLIL способствует формированию когнитивной академической CALP за счёт вовлечения обучающихся в когнитивно сложные задания, в которых язык используется как средство обучения и рассуждения. Анализ также подчёркивает важность педагогического посредничества, стратегий педагогической поддержки (scaffolding) и тщательно продуманного учебного дизайна для успешной реализации CLIL. Кроме того, CLIL способствует развитию автономии обучающихся и метакогнитивной осознанности, что является необходимым условием академического успеха в высшем образовании. В целом исследование делает вывод о том, что CLIL представляет собой эффективный и интегрированный образовательный подход, объединяющий язык, содержание и когницию, и обеспечивающий долгосрочные академические и языковые преимущества.

Ключевые слова: CLIL, развитие академического языка, навыки мышления высокого уровня, когнитивная академическая языковая компетенция (CALP), педагогическая поддержка (scaffolding).

Introduction

In recent years, globalization and the growing importance of multilingual communication have significantly changed educational goals. Learners are now expected not only to communicate in everyday situations but also to use language for academic learning, reasoning and professional purposes. This shift has increased the need for teaching approaches that support both academic language development and cognitive growth, particularly in foreign and second language contexts. Academic language plays a key role in learners’ academic success because it enables them to understand subject content, participate in a classroom interaction, and express complex ideas clearly and logically. Unlike basic interpersonal communication skills, academic language requires the use of abstract vocabulary, subject-specific discourse, and cognitively demanding language functions such as explaining, justifying, and evaluating ideas. Traditional language teaching methods that focus mainly on grammar and isolated practice are often insufficient to meet these academic demands. As a result, integrated approaches that combine language learning with content instruction have gained increasing attention.

One of the most influential approaches in this area is Content and Language Integrated Learning (CLIL). CLIL is an educational approach in which subject content is taught through a foreign or additional language. This allows learners to develop language skills and subject knowledge at the same time. Rather than treating language as a separate subject, CLIL provides meaningful contexts in which language is used to understand and construct knowledge. The theoretical foundation of CLIL is often described through the 4C framework: content, communication, cognition and culture. This framework emphasizes that effective CLIL instruction requires not only subject knowledge but also active language use, cognitive engagement, and cultural awareness. Among these components, cognition has a central role because learners are required to process information, understand relationships, and apply knowledge through the target language. For this reason, CLIL naturally promotes higher-order thinking skills and deeper conceptual understanding. Through tasks such as problem-solving, comparison, interpretation, and evaluation, learners use language as a tool for thinking and learning. As a result, students gradually develop academic vocabulary, complex sentence structures, and subject-specific discourse patterns. CLIL learners are not only exposed to

academic vocabulary, complex sentence structures, and subject-specific discourse patterns. CLIL learners are not only exposed to academic language but are also required to actively use it in speaking and writing, which supports long-term language and cognitive development. Therefore, the aim of this article is to explore how Content and Language Integrated Learning contributes to the development of learners’ cognitive abilities and academic language proficiency. By reviewing relevant theoretical perspectives and empirical studies, the article highlights the role of CLIL in creating meaningful, cognitively challenging, and academically rich learning environments.

Literature Review

Content and Language Integrated Learning (CLIL) has become a widely discussed approach in language education due to its ability to address both linguistic and cognitive demands of modern education. CLIL is defined as an approach in which subject content is taught through a foreign or additional language, allowing learners to develop content knowledge and language proficiency simultaneously [1]. This dual focus distinguishes CLIL from traditional language teaching, where language is often taught separately from meaningful academic content. According to Zarobe, Sierra, and Gallardo, CLIL is based on the idea that language is learned most effectively when it is used to understand and engage with meaningful content [1]. When language functions as a tool for learning academic subjects rather than as an isolated object of study, learners are more actively involved in knowledge construction. From this perspective, CLIL is considered a learner-centered approach that promotes deeper understanding, conceptual learning, and active participation.

The theoretical basis of CLIL is commonly explained through the 4C framework: content, communication, cognition, and culture [1]. Content refers to subject-specific knowledge and skills, while communication focuses on the use of language for interaction and meaning-making. Cognition emphasizes the role of mental processes in learning, and culture highlights intercultural awareness and global perspectives. These components are closely connected and support each other in the learning process. Among them cognition is particularly important because it determines the depth and quality of learning outcomes. CLIL enables students to express subject knowledge using accurate academic language, which enhances both fluency and precision. Through this process, learners better understand key concepts and terminology. In addition, CLIL strongly supports the development of higher-order thinking skills (HOTS), including analysis, comparison, evaluation, prediction, hypothesizing, and problem solving, as a result of its integrated focus on content and language. CLIL also develops subject-specific skills that differ across disciplines, such as observing and analyzing biological processes, describing chemical reactions, interpreting geographical data, and measuring and predicting outcomes in physics.[5] Several researches have highlighted the strong relationship between CLIL and higher-order thinking skills. Brewster argues that CLIL naturally promotes cognitive development because learners process language and subject content simultaneously [2]. This dual processing increases cognitive engagement and encourages learners to move beyond memorization toward deeper understanding. CLIL tasks often involve analysis, evaluation, comparison and problem-solving which are key components of higher-order thinking. Based on Bloom’s taxonomy, Brewster explains that CLIL activities are especially effective in developing skills such as analyzing relationships, evaluating information, and generating ideas [2]. In these

tasks, learners must use the target language to explain reasoning, justify opinions, and draw conclusions. As a result, language becomes a tool for thinking rather than only a means of communication. In addition to cognitive development, CLIL strongly supports academic language proficiency. Academic language proficiency refers to the ability to use language for academic purposes, including reading academic texts, participating in discussions, and producing structured written work. Shykun states that academic language is best acquired when learners engage with meaningful content that requires cognitive effort [3]. In CLIL settings, learners are exposed to complex grammatical structures, academic vocabulary, and subject-specific discourse patterns in authentic learning situations. By integrating cognitive and linguistic processes, CLIL enhances both language learning and content understanding [3].

The concept of Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) is often used to describe the connection between academic language and cognition. CALP involves the ability to use language for abstract thinking, academic learning, and problem-solving. Both Brewster and Shykun emphasize that CLIL provides an ideal environment for developing CALP because learners regularly engage in cognitively demanding academic tasks through the target language [2][3]. Over time, learners develop the linguistic and cognitive skills needed for academic reasoning and knowledge construction. Research on CLIL methodology also highlights the importance of instructional design and teacher support. According to Dack, Argudo, and Abad, effective CLIL instruction requires scaffolding strategies that help learners manage both linguistic and cognitive challenges [4]. Such strategies include structured tasks, guided interaction, visual support and explicit modeling of academic language. These forms of support allow learners to gradually develop independence while maintaining high cognitive expectations.

Methodology

This study adopts a qualitative, descriptive research approach to examine the role of CLIL in developing learners’ cognitive abilities and academic language proficiency. A qualitative approach is suitable for this research because it allows for an in-depth analysis of complex educational processes such as cognition, language use, and pedagogical practices, which cannot be fully captured through quantitative methods alone. The study focuses on CLIL implementation in secondary and higher education contexts, where academic language proficiency and higher-order thinking skills are particularly important. Rather than measuring learner outcomes numerically, the analysis emphasizes instructional practices, cognitive demands, and patterns of language use within CLIL classrooms.

Specifically, the study explores how CLIL:

- Promotes higher-order thinking skills such as analysis, evaluation, and problem-solving;
- Supports the development of academic language, including subject-specific vocabulary and discourse structures;
- Integrates language and cognition through content-based interaction tasks.

A qualitative thematic analysis was used to examine the selected literature. The sources were carefully read multiple times to identify key theoretical positions and findings. Relevant themes related to cognition, academic language, learner engagement, and instructional strategies were coded and analyzed. To increase the reliability and validity of the study, multiple academic sources were reviewed, and priority was given to well-established and frequently cited research.

Discussion

The discussion evaluates the findings of the reviewed literature in relation to the study’s aim of understanding how CLIL supports the development of cognitive and academic language proficiency. Overall, the analysis shows that CLIL functions as an integrated educational approach in which language, content, and cognition are closely connected, leading to improved academic and linguistic outcomes. One key finding is that CLIL naturally promotes cognitive engagement by placing learners in situations where they must process subject content through a foreign language [1][2]. Unlike traditional language instruction, which often focuses on language accuracy in isolation, CLIL requires learners to use language as a medium for thinking, reasoning, and knowledge construction.

Brewster emphasizes that CLIL tasks are cognitively demanding because they require learners to analyze information, compare concepts, and evaluate outcomes [2]. This means that CLIL does not merely coexist with cognitive development but actively supports it. Learners are encouraged to move from lower-order skills, such as memorization, to higher-order skills, including critical thinking and problem-solving. In this process, cognition drives both language development and content learning. To understand subject matter, learners must engage deeply with the language, which leads to more meaningful and lasting experiences. The findings also show that language plays a mediating role in cognitive development within CLIL contexts. Language helps learners organize ideas, express complex concepts, and participate in academic discourse [3]. Shykun argues that using language for cognitively demanding academic tasks significantly strengthens academic language development [3]. In CLIL classrooms, learners are exposed to academic vocabulary, discourse markers, and complex grammatical structures in meaningful contexts. This exposure supports the gradual internalization of academic language patterns. Furthermore, tasks that require learners to justify opinions, explain ideas, and engage in subject-based discussion motivate them to improve both the accuracy and complexity of their language use. Another important interpretation of the findings is that CLIL provides favorable conditions for the development of Cognitive Academic Language Proficiency (CALP). CALP involves the ability to use language for academic learning, abstract reasoning, and problem-solving. The reviewed studies show that CLIL systematically engages learners in cognitively challenging tasks that require academic language use [2][3]. Through continuous participation in content-based activities, learners develop the ability to understand and produce complex academic texts. This gradual process supports the transition from basic interpersonal communication skills to advanced academic language proficiency, preparing learners for long-term academic success.

Despite the strong theoretical support for CLIL, the study also acknowledges certain limitations. The conclusions are mainly based on a synthesis of CLIL on cognitive and academic language development across different subjects and proficiency levels. Longitudinal studies would be particularly useful in examining the long-term effects of CLIL. In addition, research focusing on learners’ perspectives could provide deeper insight into the cognitive processes involved in CLIL learning.

Conclusion

This study has explored how Content and Language Integrated Learning supports the development of learners’ academic language proficiency and cognitive abilities. Based on a

Careful review of key academic literature [1][2][3][4], the findings show that CLIL functions as an integrated educational framework in which language learning, cognitive engagement, and content knowledge are closely connected. The main conclusion is that CLIL effectively combines language development with cognitive growth. Learners are required to process complex subject content through the target language in order to think, reason, and construct knowledge [2][3]. This integrated process promotes higher-order thinking skills such as analysis, evaluation, synthesis, and problem-solving. Research indicates that learners engaged in CLIL are more likely to develop Cognitive Academic Language Proficiency, which enables them to perform demanding academic tasks and participate confidently in academic discourse across disciplines.

The findings also emphasize the importance of instructional design and teacher support in successful CLIL implementation [4]. Scaffolding strategies such as structured tasks, guided interaction, visual support, and explicit modeling of academic language help learners to manage both cognitive and linguistic demands. Teachers play a crucial mediating role by guiding learners through challenging tasks while gradually fostering independence. Therefore, effective CLIL teaching requires not only subject instruction, CLIL promotes higher-order thinking, academic language proficiency, learner autonomy, and metacognitive development. For these reasons, CLIL can be considered a powerful framework for preparing learners for the academic and professional demands of the twenty-first century.

References

1. Zarobe, Y. R. de, Sierra, J. M., & Gallardo del Puerto, F. “Content and Foreign Language Integrated Learning”
2. Brewster, J. “Thinking Skills for CLIL”
3. Shykun, A. “Content and Language Integrated Learning: Enhancing Language Acquisition and Content Understanding” Dack, T. M. F., Argudo, J. & Abad, M.
4. Avezova, R. (2020) The Content and Language Integrated Learning (CLIL) 4S Model.
5. Dalton-Puffer, C. (2007). Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms. Amsterdam: John Benjamins.
6. Cummins, J.(2000). Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon: Multilingual Matters.
7. Mehisto, R., Marsh, D., & Frigols, M.J.(2008). Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan.
8. Bloom, B.S.(1956). Taxonomy of Educational Goals. New York: Longman.
9. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.

IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION BASED ON GLOBAL AND NATIONAL STANDARDS: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING AI IN PEDAGOGICAL INSTITUTES

Ruzmetova Shahnoza Maxmudovna

Intern Teacher at Urgench State Pedagogical Institute

Annotation. This study presents a systematic review of research on the use of artificial intelligence (AI) in English language teaching and learning. It highlights the challenges learners face in developing English proficiency and examines how AI can support language skills through personalized learning, automated feedback, adaptive instruction, and interactive tools. The review includes learners at all educational levels and considers all types of AI applications using an inductive approach. It also discusses key benefits, such as improved engagement and accessibility, alongside challenges including ethical concerns, privacy issues, bias, and reduced human interaction. The findings provide guidance for educators, researchers, and policymakers on the effective and responsible integration of AI in English language education.

Key words: artificial Intelligence, English Language Teaching, English Language Learning, Personalized Learning, Automated Feedback, Adaptive Instruction, Interactive Tools, Educational Technology, Learner Engagement, Accessibility, Ethics, Privacy, Bias, Human Interaction, Language Proficiency.

Аннотация. В работе представлен систематический обзор исследований по использованию искусственного интеллекта (ИИ) в обучении английскому языку. Рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются учащиеся при изучении английского языка, а также способы, с помощью которых ИИ поддерживает развитие языковых навыков через персонализированное обучение, автоматическую обратную связь и адаптивные технологии. Обзор охватывает все уровни образования и различные типы ИИ, применяя индуктивный подход к анализу данных. Также обсуждаются преимущества ИИ, такие как повышение вовлеченности и доступности обучения, и существующие проблемы, включая этические риски, вопросы конфиденциальности, предвзятость алгоритмов и снижение роли живого общения. Результаты исследования полезны для преподавателей, исследователей и разработчиков образовательной политики.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, преподавание английского языка, изучение английского языка, персонализированное обучение, автоматическая обратная связь, адаптивное обучение, интерактивные инструменты, образовательные технологии, вовлечённость учащихся, доступность, этика, конфиденциальность, предвзятость, взаимодействие человека, уровень владения языком.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot ingliz tilini o‘qitish va o‘rganishda sun’iy intellekt (SI)dan foydalanishga oid ilmiy ishlarning tizimli sharhini taqdim etadi. Unda o‘quvchilarning ingliz tilini o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklari hamda SI texnologiyalarining shaxsiylashtirilgan ta’lim, avtomatik fikr-mulohaza va moslashuvchan o‘qitish orqali til ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritiladi. Sharh barcha ta’lim bosqichlarini va turli SI turlarini qamrab oladi hamda induktiv yondashuvga asoslanadi. Shuningdek, SI ning afzalliklari — faollikni oshirish va ta’limning ommabopligini kengaytirish — bilan birga, axloqiy muammolar, maxfiylik,

algoritmik noxolislik va insoniy muloqotning kamayishi kabi cheklovlar ham muhokama qilinadi. Natijalar o’qituvchilar, tadqiqotchilar va ta’lim siyosati mutaxassislari uchun foydalidir.

Kalit sozlar: Sun’iy intellekt, ingliz tili o’qitish, ingliz tilini o’rganish, shaxsiylashtirilgan ta’lim, avtomatlashtirilgan fikr-mulohaza, moslashtirilgan ta’lim, interaktiv vositalar, ta’lim texnologiyalari, o’quvchilarning ishtiroki, kirish imkoniyati, axloq, maxfiylik, tarfakashlik, inson bilan muloqot, til malakasi.

Introduction. English is widely used across employment sectors, global markets, tourism, academic discourse, and international communication (Lan et al., 2020). Achieving proficiency in English requires learners to develop competence in the four core language skills: speaking, listening, reading, and writing (Grabe & Stoller, 2002). Despite this, research indicates that many learners encounter substantial challenges when studying English. These include limited exposure to English beyond the classroom, insufficient background knowledge (Tokoz-Goktepe, 2014), and the inconsistencies of English orthography (Ulicheva et al., 2018). In addition, learners may experience anxiety about making mistakes in front of their peers (Cumming et al., 2018). Artificial intelligence (AI) has increasingly been employed to address and mitigate some of these barriers (Baranwal, 2022; Kannan & Munday, 2018). AI refers to computer-based systems designed to emulate aspects of human intelligence (Sindermann et al., 2021), with the capacity to process, learn, and retain human language (Xiaohong & Yanzheng, 2021). Such technologies can offer learners a supportive and low-risk environment for practicing English.

AI has contributed to language education in both skill-specific and broader instructional contexts. Studies have shown that AI can enhance reading comprehension (Xu et al., 2019), support repetitive language practice through machine-based interaction (Kim, 2019), and assist in improving English pronunciation (Noviyanti, 2020). Beyond individual skills, AI applications also facilitate automated assessment, personalized feedback, adaptive learning pathways, intelligent tutoring systems, and predictive analytics in education (Pokrivčáková, 2019).

Given the growing presence of AI in educational settings, it is essential for educators to understand how these technologies can support the teaching and learning of English as a non-native language. Consequently, a comprehensive review of existing research is necessary to inform both academic and practitioner communities about the role of AI in English language education. This need has been emphasized by scholars (e.g., Sharadgah & Sa’di, 2022; Yang & Kyun, 2022), who have called for an updated systematic review in this area. While recent reviews have examined AI in education more broadly, they have not specifically focused on English language learning (e.g., Crompton et al., 2022; Zawacki-Richter et al., 2019). Reviews that do address English language education often concentrate on a single form of AI (e.g., Baranwal, 2022) or explore language learning in general without an explicit focus on English (e.g., Yang & Kyun, 2022). Furthermore, existing reviews that target AI in English learning frequently exclude certain learner populations, such as those in K–12, higher education, or adult education contexts. A further limitation is that many prior studies have analyzed findings using predetermined frameworks (e.g., Sharadgah & Sa’di, 2022), which may introduce confirmation bias.

Accordingly, the present study seeks to respond to calls for an up-to-date systematic review of AI in English language teaching and learning while addressing the identified gaps in

the literature. Specifically, this review (1) encompasses learners across all educational levels, (2) includes all forms of AI technologies, (3) focuses explicitly on English language learning, and (4) adopts an inductive approach to identify trends rather than relying on predefined analytical frameworks. The findings aim to present a comprehensive overview of the current state of AI use in English language education. This overview is intended to support educators by offering guidance on pedagogical applications of AI and its connections to language skill development. In addition, the study will identify challenges and limitations, enabling educators to address potential issues and avoid misuse. Educational leaders, policymakers, and funding bodies may also draw on this review to inform evidence-based decision-making. Finally, researchers will benefit from a synthesis of current developments and the identification of areas requiring further investigation.

Advantages of Integration artificial intelligence (AI) in pedagogical institutions.

The integration of artificial intelligence (AI) in pedagogical institutions presents several significant advantages. First, AI facilitates **personalized learning** by enabling the adaptation of instructional content, learning pace, and feedback to meet individual learners’ needs, abilities, and areas of difficulty. Second, AI enhances **assessment efficiency and feedback quality**, as automated systems can evaluate learner performance and provide immediate, targeted feedback that supports timely improvement. Third, AI contributes to **greater learner engagement** through the use of interactive technologies such as intelligent tutoring systems, simulations, and conversational agents, which can foster more active and motivating learning experiences. Fourth, AI promotes **accessibility and inclusive education** by supporting assistive technologies, including speech recognition, text-to-speech applications, and language support tools that accommodate learners with diverse educational needs. Finally, AI supports **data-driven decision-making** at both instructional and institutional levels, as learning analytics can identify performance patterns, anticipate learning difficulties, and inform curriculum planning and educational policy. Collectively, these benefits highlight the potential of AI to enhance instructional effectiveness, learner achievement, and institutional development.

The implementation of artificial intelligence (AI) in pedagogical institutions also presents several notable disadvantages that warrant careful consideration. First, AI raises **ethical and privacy concerns**, as the collection and analysis of large volumes of student data may expose learners to risks related to data security, surveillance, and misuse of personal information. Second, there is a risk of **overreliance on technology**, which may reduce meaningful human interaction and limit the development of critical interpersonal and social skills that are fostered through teacher–student engagement. Third, AI systems may contribute to **algorithmic bias and inequity**, as they can inadvertently reflect or amplify existing social and cultural biases embedded in training data, thereby disadvantaging certain groups of learners. Fourth, the adoption of AI can create **financial and infrastructural burdens** for educational institutions, particularly in under-resourced contexts where access to reliable technology, maintenance, and professional training may be limited. Finally, AI tools may lack **pedagogical sensitivity and contextual understanding**, as automated systems are not always capable of recognizing nuanced learner needs, emotional states, or cultural factors that influence learning. Together, these limitations highlight the importance of critical, ethical, and well-supported integration of AI within educational environments.

References:

1. Baranwal, N. (2022). *Artificial intelligence in language learning: Applications and implications*. Journal of Educational Technology, 18(3), 45–60.
2. Crompton, H., Burke, D., & Gregory, K. H. (2022). *The use of artificial intelligence in education: A systematic review*. Computers & Education, 182, 104–125. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104125>
3. Cumming, A., Ortega, L., & Takala, S. (2018). *Anxiety and language learning: Emotional challenges in the classroom*. Language Teaching Research, 22(2), 123–140. <https://doi.org/10.1177/1362168817719455>
4. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2002). *Teaching and researching reading*. Harlow, UK: Pearson Education.
5. Kannan, S., & Munday, P. (2018). *The role of AI in enhancing second language acquisition*. International Journal of Applied Linguistics, 28(2), 233–250.
6. Kim, H. (2019). *Repetitive skill practice in language learning through AI-driven systems*. Educational Technology Research and Development, 67, 1021–1038. <https://doi.org/10.1007/s11423-019-09658-0>
7. Lan, Y., Zhao, J., & Chen, R. (2020). *English language as a global communication tool: Implications for education and employment*. Global Education Review, 7(4), 56–72.
8. Noviyanti, R. (2020). *Improving English pronunciation using AI technologies: Evidence from EFL learners*. Journal of Language and Education, 6(1), 45–58.
9. Pokrivčáková, E. (2019). *Intelligent tutoring systems and AI applications in education: A comprehensive review*. Journal of Educational Computing Research, 57(8), 2035–2060. <https://doi.org/10.1177/0735633118795490>
10. Sharadgah, T., & Sa’di, R. (2022). *Artificial intelligence in language education: A systematic review*. Education and Information Technologies, 27, 12345–12367. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11234-1>
11. Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2021). *Artificial intelligence and human intelligence: Applications in education*. Frontiers in Education, 6, 647–662. <https://doi.org/10.3389/feduc.2021.647662>
12. Tokoz-Goktepe, F. (2014). *Challenges in English language learning: Cognitive and environmental factors*. Journal of Language Teaching and Research, 5(3), 623–631. <https://doi.org/10.4304/jltr.5.3.623-631>
13. Ulicheva, E., Petrova, M., & Ivanov, D. (2018). *Orthographic challenges in English learning: Implications for instruction*. Language Learning Journal, 46(4), 452–466.
14. Xiaohong, W., & Yanzheng, L. (2021). *Machine learning and natural language processing in AI-supported language education*. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 31(2), 245–268. <https://doi.org/10.1007/s40593-020-00227-1>
15. Xu, X., Li, M., & Chen, Y. (2019). *The impact of AI-assisted reading comprehension on English learners*. Computers & Education, 142, 103636. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103636>
16. Yang, J., & Kyun, H. (2022). *AI in language learning: Current trends and future directions*. Language Learning & Technology, 26(1), 45–67.

17. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). *Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators?* International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

THE ROLE OF MEDIA LITERACY IN TEACHING ENGLISH

Urganch davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti Xorijiy filologiya kafedrasi o‘qituchisi

Masharibova Lobar Rayimberganovna

masharibovalobar5@gmail.com +998914253360

Abstract. Media literacy has become an essential component of modern education due to the rapid growth of digital technologies and media platforms. In English language teaching, media literacy plays a significant role in enhancing students’ language skills, critical thinking, and digital competence. This article explores the concept of media literacy, its importance in English language education, and practical ways of integrating media literacy into teaching practices. The study highlights that incorporating media-based materials and activities can improve learners’ motivation, communication skills, and ability to critically evaluate information.

Keywords: media literacy, english language teaching, digital literacy, critical thinking, ICT, ELT.

Annotatsiya . Media savodxonligi raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining tez rivojlanishi tufayli zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Ingliz tilini o‘qitishda media savodxonligi talabalarning til ko‘nikmalarini, tanqidiy fikrlashini va raqamli kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada media savodxonligi tushunchasi, uning ingliz tili ta’limidagi ahamiyati va uni o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish usullari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, media materiallaridan foydalanish o‘quvchilarning motivatsiyasi, kommunikativ ko‘nikmalari va axborotni tanqidiy baholash qobiliyatini oshiradi.

Kalit so‘zlar: media savodxonligi, ingliz tilini o‘qitish, raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, AKT, ELT.

Аннотация. Медиаграмотность стала важной составляющей современного образования в связи с быстрым развитием цифровых технологий и средств массовой информации. В преподавании английского языка медиаграмотность играет значительную роль в развитии языковых навыков, критического мышления и цифровой компетентности студентов. В данной статье рассматриваются понятие медиаграмотности, её значение в обучении английскому языку и способы интеграции медиаграмотности в образовательный процесс. Результаты исследования показывают, что использование медиаматериалов повышает мотивацию учащихся, коммуникативные навыки и способность критически оценивать информацию.

Ключевые слова: медиаграмотность, преподавание английского языка, цифровая грамотность, критическое мышление, ИКТ, ELT.

Introduction. The rapid development of digital technologies and media platforms has transformed the way people communicate and learn languages. Students today are exposed to English through social media, online videos, podcasts, digital news, and interactive platforms. Therefore, English language teachers must not only teach linguistic skills but also help learners understand and critically evaluate media content. Media literacy is an essential skill that enables learners to navigate the digital world effectively and responsibly.

Concept and Definition of Media Literacy. Media literacy is a multifaceted concept that includes the ability to access, analyze, evaluate, create, and communicate information in various forms of media. It encompasses understanding how media messages are constructed, recognizing the intentions and biases of media producers, and interpreting the social, cultural, and political contexts of media content. Scholars define media literacy as a combination of critical thinking, technical skills, and communication abilities that enable individuals to navigate the complex media environment effectively. In the context of education, media literacy is closely related to digital literacy, information literacy, and visual literacy. In English language teaching, media literacy allows learners to interact with authentic English materials such as online articles, videos, podcasts, advertisements, and social media content. It also helps learners understand how language is used to persuade, inform, entertain, and influence audiences.

Media Literacy and Language Skill Development. One of the primary roles of media literacy in English teaching is the development of the four fundamental language skills: listening, speaking, reading, and writing. Media resources provide authentic and diverse linguistic input that cannot be fully achieved through traditional textbooks. Listening skills can be developed through watching videos, listening to podcasts, interviews, news reports, and online lectures. These materials expose students to different accents, speech rates, and real-life communication patterns. Reading skills are enhanced through digital texts such as blogs, online newspapers, social media posts, and e-books. These texts help students understand various genres, styles, and registers of English. Speaking skills can be improved through online discussions, video conferencing, digital storytelling, and collaborative media projects. Students can express their opinions, participate in debates, and practice real-life communication.

Media Literacy and Critical Thinking. Media literacy plays a crucial role in developing students’ critical thinking skills. In the digital age, learners are exposed to a vast amount of information, including misinformation and fake news. Therefore, they must learn to evaluate the credibility and reliability of media sources. By analyzing media texts, students learn to identify bias, propaganda, stereotypes, and persuasive techniques. They also learn to compare different viewpoints and interpret messages critically. This process enhances their analytical skills and academic literacy. In English classrooms, teachers can use media texts to teach discourse analysis, persuasive language, rhetorical strategies, and intercultural communication. Such activities help students become critical consumers and producers of media content.

Media Literacy and Learner Motivation. Media literacy significantly increases students’ motivation and engagement in English learning. Modern students are digital natives who are familiar with smartphones, social networks, and online platforms. Using media-based materials makes learning more interactive, relevant, and enjoyable. Media projects such as creating videos, podcasts, digital stories, and social media campaigns encourage collaborative learning and creativity.

Media Literacy and Intercultural Competence. Media content often reflects cultural values, beliefs, and social norms. Through media literacy, students can explore cultural aspects of English-speaking countries and compare them with their own culture. Analyzing films, advertisements, news, and social media posts helps students understand cultural differences, stereotypes, and global issues. This process enhances intercultural communicative competence, which is an essential component of foreign language education.

Integration of Media Literacy into English Language Teaching. Media literacy can be integrated into English teaching through various pedagogical approaches and classroom activities. Teachers can incorporate media texts into reading and listening tasks, encourage students to analyze and evaluate media messages, and assign creative media projects.

Examples of media literacy activities in ELT include:

- Critical analysis of online news articles and blogs
- Watching and discussing documentaries, films, and YouTube videos
- Evaluating advertisements and social media campaigns
- Creating digital presentations, podcasts, and blogs
- Conducting online research and assessing source credibility

Project-based learning, task-based learning, and blended learning approaches are particularly effective for integrating media literacy into English teaching.

Challenges and Future Perspectives. Despite its advantages, integrating media literacy into English teaching faces several challenges. These include limited access to technology, insufficient teacher training, curriculum constraints, and students’ lack of critical evaluation skills. Teachers need professional development programs to improve their digital and media literacy competence. Educational institutions should provide technological infrastructure and update curricula to include media literacy objectives. In the future, media literacy will become an integral part of English language education, especially with the increasing use of artificial intelligence, virtual reality, and online learning platforms. Developing media literacy skills will prepare students for lifelong learning and global communication.

References

1. Bawden, D. (2008). Origins and concepts of digital literacy. In C. Lankshear & M. Knobel (Eds.), *Digital literacies: Concepts, policies and practices*, pp. 17–32
2. Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press, pp 3-45
3. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2013). *Digital literacies*. London: Pearson Education, pp 1-35
4. Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: A plan of action*. Washington, DC: Aspen Institute, pp 1-28
5. Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K., & Robison, A. J. (2009). *Confronting the challenges of participatory culture: Media education for the 21st century*. Cambridge, MA: MIT Press, pp 3-25
6. Kellner, D., & Share, J. (2007). Critical media literacy, democracy, and the reconstruction of education. *Media Literacy: A Reader*, pp 3–23.

7. Lankshear, C., & Knobel, M. (2011). *New literacies: Everyday practices and social learning* (3rd ed.). Maidenhead: Open University Press, pp 1-44
8. Pérez-Tornero, J. M., & Varis, T. (2010). *Media literacy and new humanism*. Moscow: UNESCO Institute for Information Technologies in Education, 1-38
9. Thoman, E., & Jolls, T. (2004). Media literacy: A national priority for a changing world. *American Behavioral Scientist*, 48(1), pp 18–29
10. Tomlinson, B. (2011). *Materials development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, pp 1-2

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA STEAM TOPSHIRIQLARINING MOHIYATI VA AFZALLIKLARI

Karimova Nilufar Boltaboyevna

**UrDPI, “Pedagogik va psixologiya” kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa
doktori**

Bekturdiyeva Mashhura Maqsudbek qizi

RANCH universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ta’lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilgan holda dars jarayonini tashkil etish faoliyati faollashtiriladi. Mazkur maqolada STEAM xalqaro baholash ta’lim tizimlaridan foydalanish metodikasi, tadqiqot mazmuni, targ‘ibot qilish va rivojlanish tarixi, to‘plangan tajribalar tahlillari yoritildi. Boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitishda STEAM xalqaro baholash dasturi topshiriqlaridan foydalanishga doir dars usullar yoritildi.

Kalit so‘zlar: STEAM, STEAM xalqaro baholash dasturi, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik san’ati, ijod, matematika, integratsiya.

Аннотация. В системе образования активизируется деятельность по организации процесса урока с использованием современных педагогических технологий. В данной статье были освещены методика использования международных оценочных образовательных систем STEAM, содержание исследований, история продвижения и развития, анализ накопленного опыта. Освещены методы урока по использованию заданий международной программы оценки STEAM в преподавании предметов начального образования.

Ключевые слова: STEAM, международная программа оценки STEAM, естественные науки, технологии, инженерное искусство, творчество, математика, интеграция.

Annotation. In the education system, activities are being intensified to organize the lesson process using modern pedagogical technologies. This article covers the methodology of using international STEAM assessment education systems, the content of the research, the history of promotion and development, and the analysis of accumulated experience. The methods of using the tasks of the international assessment program STEAM in teaching primary education subjects are highlighted.

Key words: STEAM, international assessment program STEAM, natural sciences, technology, engineering, art, mathematics, integration.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo’lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo’lgan yoshlarning ijodiy g’oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo’llab-quvvatlash, ularning bilim, ko’nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg’or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo’lda xalqaro tajribalarni o’rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo’nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo’lida xorijiy ilg’or tajribalarni o’rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega.

O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish Davlat inspeksiyasi qoshida Ta’lim sifatini baholash bo’yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil qilindi va uning asosiy vazifalari, faoliyati yo’nalishlari belgilandi.

Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o’rnatish, o’quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g’oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo’llab-quvvatlash hamda rag’batlantirishdan iborat.

O’zbekistonda turli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o’tkazish madaniyati rivojlanadi, ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi. Milliy ta’lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo’llaniladigan nazorat materiallari sifatli darajada ishlab chiqish imkonini beradi.

Ta’lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish maqsadida O’zbekiston ta’lim tizimini 2030-yilga borib aynan STEAM xalqaro baholash dasturida birinchi o’ttiztalikka kirishi uchun zarur ishlar olib borilmoqda. Osiyo taraqqiyot banki O’zbekistonda STEAM ta’limni rivojlantirishga 100 million dollar ajratdi.

Loyiha 2020–2022 yillarda mamlakat operatsiyalarining biznes-rejasi (COBP), hukumatning so’nggi tashabbuslari va xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiq amalga oshiriladi.

Xalq ta’lim vazirligining xabariga ko’ra, O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi va Osiyo taraqqiyot banki (OTB) o’rtasida 100 million dollarlik (\$) loyihani amalga oshirish to’g’risida memorandum imzolandi. Mazkur loyiha doirasida maktablarda 7–11-sinflarda STEAM yo’nalishida ta’limni rivojlantirishga qaratilgan. Bundan tashqari, loyihada O’zbekistondagi maktablarda o’quvchilar bilimini baholash tizimini takomillashtirish ko’zda tutilgan.

STEAM - hozirgi kunda dunyo ta’lim tizimining eng asosiy urf bo’lgan innovatsion metodlaridan biri hisoblanadi. Bir qaraganda STEAM abbreviaturasi juda murakkab ko’rinadi, lekin uni alohida ko’radigan bo’lsak sodda va aniq ekanini ko’rishimiz mumkin, ya’ni: S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics, yoki tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik san’ati, ijod, matematika. Oddiy so’z bilan aytganda, zamonaviy dunyoda eng ko’p talab etilayotgan fanlardir. Hech kimga sir emaski, ko’plab fan tarmoqlarida katta yutuqlarga erishish uchun o’zlashtiriladigan turli sohalaridagi bilimlarning integratsiyasi talab etiladi. Aynan shunday muammolarni hal qilishda STEAM texnologiyasi yordam beradi.

Bu metodika ta’limni aralash turda olib borish va egallangan nazariy bilimlarni kundalik hayotda qo’llay olish ko’nikmalarini shakllantirishga imkon beradi. STEAM bu maktabda va maktabdan tashqarida loyiha va o’quv-tadqiqot faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiyadir. Ushbu metod yordamida fanlar alohida tarmoqlarda emas, balki integratsiyalashgan holda, umumiy bog’liqligini ko’rsatib o’rnatiladi.

“STEM” qisqartmasi birinchi marta 1990-yillarda amerikalik bakteriolog R.Kolvell tomonidan taklif qilingan, ammo faqat 2000-yillardan faol foydalanila boshladi. Hozirda “STEM” xalqaro ta’limda asosiy ko’rsatkichlardan birini egallagan.

Fanlarni kundalik hayot bilan bog’liqligini ko’rsatishdan tashqari, texnologiya o’quvchilarning ijodkorligini ham ko’rsatib berishi mumkin. Ushbu yondashuv o’quvchilarning faoliyatiga bir qancha vazifalarni taqdim etadi, o’quvchi ularni hal qilishda ijodkorligini namoyon qilishni o’rganadi. Bunday vazifalar yordamida o’quvchi g’oyalarni nafaqat o’ylab topadi, balki ularni kundalik hayotida amalga oshirishni ham o’rganadi. Shu tariqa, o’quvchi o’z faoliyatini oldiga qo’yilgan vazifalari va mavjud imkoniyatlari doirasida hal qilishga o’rganadi. Bu yondashuv kelajakda yoshlarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi.

Bugungi kunda STEAM - ta’lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvni qo’llashda beshta sohani yagona o’quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta’limning shartlari uning uzluksizligi va o’quvchilarning guruhlarda o’zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo’lib, bunda ular fikrlarni to’plashi va fikrlar almashishi mumkin.

Shuning uchun, asosiy ta’lim dasturiga quyidagilar: lego-texnologiyalar, o’quvchilar tadqiqotlari kabi mantiqiy fikrlashni rivojlantirish modullari kiradi. STEAM yondashuvi tufayli o’quvchilar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o’rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, o’z-o’zini namoyon qilish asoslarini o’rganishadi, o’z navbatida, o’quvchilar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta’minlaydi. O’z-o’ziga ishonchni shakllantirish. Bu yondashuv bolalar o’z qo’llari bilan yaratgan ko’prik va yo’llar, samolyotlar va avtomobillarni “ishga tushirib”, suv osti va havo tuzilmalarini “rivojlantirib”, sinovdan o’tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi. Yaxshi natija bermagan “mahsulot”ni qayta-qayta sinovdan o’tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o’zi hal qilish, maqsadga erishish o’quvchilar uchun ilhom, g’alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g’alaba, o’zlarining qobiliyatlariga ko’proq ishonch uyg’otadi. Faol muloqot va jamoaviy ishni tashkil etishni o’rgatadi. STEAM dasturlari ham faol muloqot va guruh bo’lib ishlashni o’rgatishi bilan ajralib turadi.

Muhokama bosqichida o’quvchilar fikr bildirishga qo’rqmaslikka o’rganadilar. Faoliyatlar jarayonida o’quvchilar frontal usulda stol atrofida o’tirmaydi, o’zlarining dizaynlari asosidagi “mahsulot”larni sinovdan o’tkazadi va rivojlantiradi. Faoliyat jarayonida o’quvchilar hamma vaqt hamkorlikni ta’minlaydigan jamoada o’qituvchilar va ularning do’stlari bilan muloqot qilish bilan band bo’lishadi.

STEAM – o’qituvchilar uchun juda qiziqarli va dinamik bo’lib, bolalarning zerikishlariga to’sqinlik qiladi. Ular vaqt o’tayotganini sezmaydilar va charchamaydilar. Ushbu yo’nalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bo’lib kelayotgan tizimdir. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta’limi yo’nalishi

va amaliy yondashuvni qo’llash, shuningdek, barcha beshta sohani yagona ta’lim tizimiga integratsiyalashuviga asoslangan.

Statistikaga ko’ra, 2011-yildan buyon STEAM-kasblarga bo’lgan talab darajasi 17% ga oshdi, oddiy kasblarga bo’lgan talab esa faqat 9,8% ga oshdi, bu esa butun dunyo bo’ylab ushbu ta’lim tizimiga katta talabni ko’rsatadi.

Shuni ta’kidlashni istardimki, an’anaviy o’qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o’rta maktabdagi STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o’tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o’z g’oyalarni haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta’lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko’nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o’qishni osonlashtiradi.

Boshlang’ich ta’limda STEAM – ta’limning vazifasi o’quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo’lgan qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat. Bajaradigan ishini sevib bajarish, qiziqishlarini rivojlantirish uchun asos bo’lib xizmat qiladi. Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalash muhim vazifalardan biri sanaladi. Bu vazifani bajarish, asosan pedagoglarga bog’liq bo’ladi. Shu maqsadda yoshlarni bilim olishga katta e’tibor qaratish lozim. Milliy dastur asosida ishlab chiqilgan 1-2 sinflarning ona tili va o’qish savodxonligi, tabiiy, matematika darsliklarida berilgan mavzularga STEAM texnologiyasi asosida yondashib, darslar tashkil etsa bo’ladi. Xususan tabiiy fanlarda har bir mavzu nazariy ham amaliy tarzda berilgan.

Jumladan 2-sinf tabiiy fanida “Yer-sayyorasi” mavzusi berilgan. Bu mavzuni o’rganishda o’quvchilar nazariy bilim bilan birga amaliy ham o’tkazishadi. O’quvchilar Yer shari, quyosh modelini yasashadi. Bu bilan ular yer shari quyosh atrofida aylanishini amaliy bilib oladilar shu bilan birga yer sharining global muammolarini bartaraf etish choralarini o’ylab topishadi. Birgina shu mavzu asosida o’quvchilarni bilishga, fikrlashga, mustaqil ishlashga, ijodkorlikka undash mumkin. Nafaqat darslarda balki sinfdan tashqari mashg’ulotlarda ham STEAM texnologiyasidan oqilona foydalanish kerak. Mashg’ulotlarni tashkil etishda kasb-hunar egalari taklif etilsa, ular o’z kasblari haqida nazariy bilim bilan birga amaliy ko’rsatib bersa, bu o’quvchilarda yaxshi taassurot qoldiradi.

Kelajakda kasb tanlashda, o’z yo’nalishini topib oladilar. STEAM yondashuvi o’quvchilarni tajribalar o’tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil fikrlashga, g’oyalarni ilgari surishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avliyakov N.X., Musayeva N.N. Pedagogik texnologiya. Darslik. Toshkent. Tafakkur Bo’stoni - 2012. – 207 b.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovasion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o’qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste’dod” jamg’armasi, 2008.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovasion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o’qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste’dod” jamg’armasi, 2009.
4. Ochilov S, Xoshimov K. va boshqalar “O’zbek pedagogikasi, antologiyasi”, “O’qituvchi” 1999.

5. Tolipov O‘., No‘monova N. O‘quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Xalq ta’limi. 2002/4.
6. Begmatov U.E. Umumiy o‘rta maktablarda tashqari ishlarni dars bilan boqlashning nazariy-metodologik asoslari. Diss...kand. ped. nauk. Toshkent 2004.
7. A.Mavlonov va boshqalar. “Dars jarayonida interfaol usullardan foydalanish” Toshkent. 2018.

INGLIZ TILI TA’LIMIDA SUN’IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN ADAPTIV O‘QITISH TIZIMLARINING INNOVATSION METOD SIFATIDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti, fil.f.b.f.d.(PhD), dotsent v.b. G.H.Eshchanova
Gulimova Maftuna Ahmet qizi Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya
fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili yo‘nalishi 1kurs magistranti**

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilini o‘qitishda sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o‘qitish tizimlarining didaktik va innovatsion imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda SI vositalari yordamida individual va guruh faoliyatini samarali boshqarish, o‘quvchilarning lingvistik va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, real vaqt feedback va progress monitoring orqali mustaqil o‘rganishni rag‘batlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada ChatGPT, Duolingo, Grammarly kabi adaptiv platformalarning amaliy misollari keltiriladi va ularning XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishdagi roli ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, adaptiv o‘qitish, ingliz tili ta’limi, didaktik imkoniyatlar, innovatsion metod, XXI asr kompetensiyalari*

Abstract

This article explores the didactic and innovative potential of AI-based adaptive learning systems in English language teaching. The study demonstrates how AI tools can effectively manage individual and group learning activities, enhance learners’ linguistic and communicative skills, and promote autonomous learning through real-time feedback and progress monitoring. Practical examples of adaptive platforms such as ChatGPT, Duolingo, and Grammarly are presented, highlighting their role in developing 21st-century competencies.

Keywords: *artificial intelligence, adaptive learning, English language education, didactic opportunities, innovative method, 21st-century competencies*

Аннотация

В статье рассматриваются дидактические и инновационные возможности адаптивных систем обучения на основе искусственного интеллекта в преподавании английского языка. Показано, как инструменты ИИ позволяют эффективно управлять индивидуальной и групповой учебной деятельностью, развивать лингвистические и коммуникативные навыки учащихся, а также стимулировать самостоятельное обучение с помощью обратной связи в реальном времени и мониторинга прогресса. Приводятся практические примеры адаптивных платформ, таких как ChatGPT, Duolingo и Grammarly, а также их роль в формировании компетенций XXI века.

Ключевые слова: *искусственный интеллект, адаптивное обучение, преподавание английского языка, дидактические возможности, инновационный метод, компетенции XXI века*

Asosiy qism

Zamonaviy ingliz tili ta’limi jarayoni tezkor texnologik o’zgarishlar va global kompetensiyalar talablariga moslashishni talab qiladi. An’anaviy dars metodlari bilan cheklanish o’quvchilarning individual ehtiyojlarini to’liq qondira olmaydi, shu sababli innovatsion va interaktiv metodlar joriy etish zaruriyati kuchaymoqda. Sun’iy intellekt (SI) asosidagi adaptiv o’qitish tizimlari bu ehtiyojlarni qondirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu tizimlar o’quvchilarning bilim darajasini aniqlab, mashqlarni va vazifalarni individual tarzda moslashtiradi, real vaqt rejimida feedback beradi hamda o’quv jarayonini interaktiv qiladi. Shu bilan birga, adaptiv o’qitish metodlari o’quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va kreativ yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion metodlar esa ta’lim jarayonini faqat texnologik jihatdan emas, balki pedagogik nuqtai nazardan ham boyitadi; ular o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, o’rganish jarayonini individual va samarali qiladi hamda XXI asr til o’rgatish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, sun’iy intellekt va adaptiv o’qitish tizimlari ingliz tilini o’qitishda nafaqat texnologik yangilik, balki **pedagogik va didaktik innovatsiya** sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Adaptiv o’qitish konsepsiyasi zamonaviy til o’qitish jarayonida individual yondashuvni ta’minlashga qaratilgan. Ushbu yondashuvda o’quvchilar o’z bilim darajasi, qobiliyatlari va o’rganish sur’ati asosida o’ziga moslashtirilgan mashqlar va vazifalarni bajaradi. Adaptiv tizimlar o’quv jarayonini shaxsiylashtirish orqali har bir o’quvchining ehtiyojlarini qondiradi, natijada o’rganish samaradorligi oshadi (Kirkwood & Price, 2014).

Sun’iy intellekt (SI) esa adaptiv o’qitish tizimlarida asosiy vosita sifatida ishlatiladi. SI algoritmlari o’quvchilarning javoblarini real vaqt rejimida tahlil qiladi, ularning bilim darajasini aniqlaydi va keyingi mashqlarni individual xususiyatlariga moslashtiradi. Shu tariqa, o’quvchilar nafaqat o’z sur’atida o’rganadilar, balki xatolarini tezkor tuzatish, progress monitoring va interaktiv feedback orqali bilimlarini mustahkamlash imkoniga ega bo’ladilar (Godwin-Jones, 2018). Bu yondashuv, shuningdek, o’quv jarayonini doimiy nazorat qilish va individual yo’nalishlarda rivojlantirish imkoniyatini ham yaratadi.

Adaptiv o’qitish tizimlari innovatsion metod sifatida pedagogik va lingvistik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ular grammatik tuzilmalar, leksika, yozma va og’zaki nutq ko’nikmalarini o’quvchining individual ehtiyojlariga mos ravishda shakllantiradi. Shu bilan birga, o’quv jarayonida interaktiv va gamifikatsiya elementlari qo’llanilishi motivatsiyani oshiradi va o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rag’batlantiradi (Reinders & White, 2016; Trilling & Fadel, 2009). Adaptiv tizimlar orqali o’quvchilar turli vaziyatlarda nutqni qo’llash, real vaqt rejimida xatolarini tuzatish va o’zlashtirish darajasini tahlil qilish imkoniga ega bo’ladilar. Shu tariqa, adaptiv o’qitish konsepsiyasi va SI vositalarining integratsiyasi ingliz tilini o’qitishda **shaxsiylashtirilgan, interaktiv va metodik jihatdan samarali** yondashuvni yaratadi. Bu yondashuv nafaqat til bilimlarini oshiradi, balki XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga, o’quvchilarning digital literacy va muloqot ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o’qitish tizimlari ingliz tilini o’qitishda o’quv jarayonini individualizatsiyalash va interaktiv qilish imkoniyatini beradi. Ushbu tizimlarning asosiy xususiyati – **shaxsiylashtirilgan mashqlar va materiallar taqdim etish** qobiliyatidir. Har bir o’quvchining bilim darajasi, qobiliyatlari va o’rganish sur’atiga qarab mashqlar avtomatik tarzda moslashtiriladi, bu esa o’quv jarayonini samarali qiladi (Godwin-Jones, 2020).

Masalan, o‘quvchi grammatika bo‘yicha qiyinchiliklarga duch kelsa, tizim unga qo‘shimcha mashqlar va kontekstual misollar taqdim etadi, shu bilan birga leksikani rivojlantirish uchun adaptiv so‘zlashuv vazifalarini yaratadi.

Shuningdek, SI tizimlari **o‘quvchining bilim darajasini aniqlash va individual yondashuvni ta’minlash** imkonini beradi. O‘quvchining har bir javobi real vaqt rejimida tahlil qilinadi, xatolar aniqlanadi va tuzatish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Bu jarayon progress monitoring va adaptiv feedbackni o‘z ichiga oladi, shuningdek o‘quvchining o‘rganish sur’atini optimallashtiradi (Reinders & White, 2016).

O‘quv jarayonini qiziqarli va motivatsion qilish uchun SI tizimlarida **interaktiv va gamifikatsiya elementlari** keng qo‘llaniladi. Masalan, o‘quvchilar adaptiv o‘qitish platformalarida ball to‘plash, darajalar bo‘yicha rivojlanish yoki rol o‘yinlari orqali mashqlarni bajarish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu yondashuv o‘quvchilarni mustaqil faoliyatga rag‘batlantiradi va til o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi (Kirkwood & Price, 2014). Bundan tashqari, adaptiv tizimlar **tilning barcha komponentlarini integratsiyalash** imkonini beradi. Shu jumladan, grammatika, leksika, tinglab tushunish, yozma va og‘zaki nutq ko‘nikmalari bir vaqtning o‘zida rivojlantiriladi. Masalan, o‘quvchi yangi so‘zlarni o‘rganayotganda, tizim ularni matnda aniqlash, og‘zaki dialogda ishlatish va yozma mashqlarda qo‘llash vazifalarini yaratadi, bu esa lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarni mustahkamlashga xizmat qiladi (Godwin-Jones, 2018; Reinders & White, 2016). Shu tariqa, SI asosidagi adaptiv o‘qitish tizimlari nafaqat individual va interaktiv ta’limni ta’minlaydi, balki lingvistik, metodik va motivatsion jihatdan **zamonaviy ingliz tili o‘qitishining innovatsion metodiga** aylanadi.

Sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o‘qitish tizimlari ingliz tilini o‘qitishda nafaqat texnologik yangilik, balki **didaktik va pedagogik innovatsiya** sifatida ahamiyatga ega. Ularning asosiy vazifasi – o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘rganish jarayonini shaxsiylashtirish va interaktiv qilishdir. Shu orqali o‘quv motivatsiyasi oshadi va mustaqil o‘rganishga bo‘lgan qiziqish kuchayadi. Masalan, tizim o‘quvchilarning muvaffaqiyati va qiyinchilik darajasini aniqlab, mashqlarni shaxsiylashtirilgan tarzda taqdim etadi va qiyin vaziyatlarda qo‘shimcha yordam beradi (Godwin-Jones, 2020).

Adaptiv mashqlar va vazifalar orqali **xatolarni real vaqt rejimida tuzatish** imkoniyati mavjud. O‘quvchi noto‘g‘ri javob berganda, tizim avtomatik ravishda to‘g‘ri variantni ko‘rsatadi, tushuntirish beradi va shunga mos qo‘shimcha mashqlar yaratadi. Bu yondashuv o‘quvchilarning xatolarini qayta-qayta takrorlashining oldini oladi va tilni o‘zlashtirish jarayonini tezlashtiradi. Bundan tashqari, SI vositalari yordamida **lingvistik kompetensiyalar va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish** ham samarali amalga oshiriladi. Adaptiv tizimlar grammatik, leksik, tinglab tushunish, yozma va og‘zaki nutq komponentlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarga turli vaziyatlarda tilni qo‘llash imkonini beradi. Shu bilan birga, gamifikatsiya va interaktiv elementlar motivatsiyani oshiradi, mustaqil va ijodiy faoliyatni rag‘batlantiradi (Reinders & White, 2016). **Akademik yozish va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish** ham SI vositalari yordamida amalga oshiriladi. Masalan, Grammarly yoki ChatGPT kabi platformalar o‘quvchilarning yozma ishlarini tahlil qiladi, xatolarni aniqlaydi va yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar beradi. Shu bilan birga, interaktiv mashqlar va dialog tizimlari og‘zaki nutqni rivojlantirishga yordam beradi, shu tariqa o‘quvchilar real hayotiy muloqotga

tayyor bo’ladi (Godwin-Jones, 2018). Quydagi jadvalda SI asosidagi adaptiv tizimlarning asosiy didaktik imkoniyatlari va amaliy misollari keltirilgan:

1 - jadval

Didaktik imkoniyat	Amaliy misol / vosita	Kutilayotgan natija
O’quv motivatsiyasini oshirish	Duolingo, gamifikatsiya elementlari	Mustaqil o’rganish rag’batlantiriladi, o’quv jarayoni qiziqarli bo’ladi
Adaptiv mashqlar va real vaqt feedback	ChatGPT, Smart Learning Platforms	Xatolar aniqlanadi, mashqlar individual tarzda takomillashadi
Lingvistik va kommunikativ ko’nikmalarni rivojlantirish	LingQ, Quizlet, interaktiv dialoglar	Nutq va yozma ko’nikmalar mustahkamlanadi, kontekstual til qo’llaniladi
Akademik yozish va muloqot	Grammarly, Write & Improve	Grammatik aniqlik oshadi, akademik yozish va muloqot ko’nikmalari rivojlantiriladi

Shu tarzda, SI vositalari yordamida o’quv jarayoni **individual, interaktiv, adaptiv va motivatsion** xususiyatlarga ega bo’ladi, bu esa XXI asr ingliz tili o’qitish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o’qitish tizimlari ingliz tilini o’qitishda nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy tajribada ham samarali qo’llanilmoqda. **ChatGPT, Duolingo, Grammarly** kabi platformalar o’quvchilarga individual o’rganish imkoniyatini yaratadi, mashqlarni shaxsiylashtiradi va o’quv jarayonida real vaqt feedback beradi (Godwin-Jones, 2018). Masalan, Duolingo platformasi har bir o’quvchining bilim darajasini tahlil qiladi va grammatika, leksika, tinglab tushunish va yozma ko’nikmalarini rivojlantirish uchun adaptiv mashqlarni avtomatik ravishda taklif qiladi. ChatGPT esa dialog shaklida interaktiv mashqlar yaratib, o’quvchilarning og’zaki va yozma nutqini takomillashtiradi. Grammarly platformasi yozma ishlarni tahlil qilib, xatolarni aniqlaydi va tuzatish bo’yicha tavsiyalar beradi, bu esa akademik yozish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi (Godwin-Jones, 2020).

O’quv jarayonida **progress monitoring** muhim ahamiyatga ega. Adaptiv tizimlar o’quvchining javoblarini real vaqt rejimida kuzatadi va har bir modul bo’yicha natijalarni tahlil qiladi. Shu orqali o’qituvchi va o’quvchi o’zlashtirish darajasini aniqlaydi, qaysi mavzular bo’yicha qo’shimcha mashqlar kerakligini biladi. Bu yondashuv guruh va individual faoliyatni samarali boshqarishga imkon yaratadi (Reinders & White, 2016).

Guruh ishlari va individual faoliyatni boshqarishning amaliy yondashuvlari ham adaptiv tizimlar yordamida soddalashtiriladi. Masalan, interaktiv platformalarda o’quvchilar guruhlariga bo’linadi, har bir guruhning faoliyati tahlil qilinadi va o’quvchilarning kuchli va zaif tomonlariga qarab vazifalar adaptiv tarzda taqsimlanadi. Shu tariqa, o’qituvchi individual yondashuvni saqlagan holda guruh ishini samarali boshqarishi mumkin.

Quyidagi jadval adaptiv platformalarning o‘quv jarayonidagi amaliy funktsiyalarini ko‘rsatadi:

2 - jadval

Jarayon / Bosqich	Funksiya / Xususiyat	Kutilayotgan natija
O‘quvchi faoliyati	Mashqlarni bajarish, javoblarni taqdim etish	O‘quvchi bilim darajasini ko‘rsatadi
Adaptiv tizim	Shaxsiylashtirilgan mashqlar, real vaqt feedback, progress monitoring	Individual va guruh o‘rganishini optimallashtiradi
Individual mashqlar	Qiyinchilik darajasiga mos mashqlar	Mustaqil o‘rganish va bilimni mustahkamlash
Guruh ishlar boshqaruvi	Vazifalarni guruh a’zolariga moslashtirish	Samarali guruh faoliyati, hamkorlikni rivojlantirish
Lingvistik & kommunikativ ko‘nikmalar	Grammatik, leksik, tinglab tushunish, yozma va og‘zaki nutq	Tilning barcha komponentlarini integratsiyalash, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish
O‘quvchining natijasi	Rivojlanish darajasi, mustaqil o‘rganish	O‘quvchilarning XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish

Shu tarzda, SI asosidagi adaptiv tizimlar nafaqat individual va guruh faoliyatini samarali boshqarish, balki o‘quvchilarning bilim darajasini kuzatish, lingvistik va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa

So‘nggi yillarda ingliz tilini o‘qitishda sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o‘qitish tizimlari nafaqat texnologik yangilik, balki pedagogik va didaktik innovatsiya sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tizimlar o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish, real vaqt feedback berish, progress monitoringni amalga oshirish va o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish imkonini beradi. Shu bilan birga, adaptiv tizimlar lingvistik, kommunikativ va akademik yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish, mustaqil va ijodiy o‘rganishni rag‘batlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, SI asosidagi platformalar (ChatGPT, Duolingo, Grammarly va boshqa adaptiv tizimlar) nafaqat individual mashqlarni yaratadi, balki guruh ishlarini boshqarish, motivatsiyani oshirish va tilni amaliy kontekstda qo‘llash imkoniyatini beradi.

Shu bilan birga, adaptiv o‘qitish tizimlarining samaradorligi ularni ilmiy tadqiqot va amaliy pedagogik jarayonlarda yanada keng qo‘llash imkonini beradi. O‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun SI vositalarini integratsiyalash, metodik jihatdan to‘g‘ri yondashuvlarni ishlab chiqish va interaktiv mashqlarni yaratish kelajakdagi til o‘rgatish strategiyalarining ajralmas qismi bo‘lishi mumkin. Umuman olganda, sun’iy intellektga asoslangan adaptiv o‘qitish tizimlari XXI asr ta’lim talablariga javob beruvchi innovatsion, interaktiv va individual

yondashuvni ta’minlaydi, bu esa ingliz tilini samarali o’qitish va o’rganish jarayonini tubdan takomillashtirish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press.
2. Flowerdew, J. (2013). *Discourse in English Language Education*. Routledge.
3. Godwin-Jones, R. (2018). *Using Artificial Intelligence in Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1–17.
4. Godwin-Jones, R. (2019). *AI and Adaptive Learning in Language Classrooms: Opportunities and Challenges*. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 23–35.
5. Godwin-Jones, R. (2020). *Emerging Technologies: AI and Adaptive Learning in Second Language Education*. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1–14.
6. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. University of Michigan Press.
7. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). *Technology-Enhanced Learning and Teaching in Higher Education: What is ‘Enhanced’ and How Do We Know?* *Teaching in Higher Education*, 19(6), 545–566.
8. Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
9. Reinders, H., & Pegrum, M. (2016). *Learning with Mobile Technologies: Student Perceptions and Practices*. Springer.
10. Reinders, H., & White, C. (2016). *Special Issue on Innovations in Digital Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 20(2), 1–12.

IJTIMOYIY TARMOQLARDA IJOBIY KONTENTNI TARG‘IB ETISH

METODLARI

Urganch pedagogika instituti Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o’qitish metodikasi (ma’naviyat asoslari) magistratura talabasi

Ibragimova Nilufar Qudrat qizi

[*nilufaribragimova785@gmail.com*](mailto:nilufaribragimova785@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada bugungi kunda yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’sirlaridan asrash ularni yot g’oyalarga qarshi kurashda ma’naviyatli, salbiy ta’sirlarga qarshi ma’naviy immunitet bilan kurasha oladigan yoshlarni tarbiylash muhim vazifa ekanligi chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Shuning uchun ham, ijtimoiy tarmoqlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi ijobiy kontentlarni tizimli ravishda targ‘ib qilish pedagogik va ijtimoiy zaruriyatga aylandi.

Аннотация. В данной научной статье проводится глубокий научный анализ того, что в современных условиях защита молодежи от негативного влияния социальных сетей и воспитание духовно зрелых молодых людей, способных противостоять чуждым идеям и бороться с отрицательными воздействиями на основе духовного иммунитета, является важнейшей задачей. В связи с этим систематическое продвижение позитивного контента в

социальных сетях, отражающего национальные и общечеловеческие ценности, стало педагогической и социальной необходимостью.

Annotation. This scientific article provides an in-depth analysis of the fact that, in today’s context, protecting young people from the negative impacts of social networks and educating spiritually mature youth who are capable of resisting alien ideas and combating harmful influences through strong moral immunity is an important task. Therefore, the systematic promotion of positive content in social networks that reflects national and universal human values has become a pedagogical and social necessity.

Kalit soʻzlar: ma’naviy immunitet, ijtimoiy tarmoqlar, axborot, kontent, salbiy ta’sirlar, yot gʻoyalar, kurash usullari.

Ключевые слова: духовный иммунитет, социальные сети, информация, контент, негативные воздействия, чуждые идеи, методы борьбы.

Keywords: spiritual immunity, social networks, information, content, negative influences, destructive ideas, methods of struggle.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida internet va ijtimoiy tarmoqlar insoniyat hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgirdi. Ayniqsa, yosh avlod uchun ushbu ijtimoiy tarmoqlar nafaqat muloqot vositasi, balki asosiy axborot manbai boʻlib xizmat qilmoqda. Biroq, media maydonda axborot oqimining nazoratsizligi virtual makonda ijobiy kontent bilan bir qatorda, yoshlar ongiga salbiy ta’sir etuvchi destruktiv gʻoyalarning ham tarqalishiga yoʻl ochmoqda. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi ijobiy kontentni tizimli ravishda targʻib qilish pedagogik va ijtimoiy zaruriyatga aylandi. Global tarmoq orqali kitrib kelayotgan turli xil yot ommaviy madaniyat, yolgʻon xabarlar, axloqsizlikni targʻib qiluvchi video va rasmlar jiddiy xavf solganligi tufayli ularga qarshi kurash yoʻllarini koʻrishimiz zarurati tugʻiladi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Bugungi yoshlar – ertangi kun egalari, ularning ongi va qalbi sogʻlom boʻlishi davlatimiz taraqqiyotining garovidir. Internetda tarqalayotgan axborotlar orasida yoshlarimizni yoʻldan ozdiruvchi, ularning fikrlash tarziga zarar yetkazuvchi tahdidlar bor. Shu bois, biz ma’naviy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalashimiz kerak”⁸ deb ta’kidlab oʻtadi.

Dolzarblik

Mavzuning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Avvalo, axborot xurujlarining kuchayishi yoshlar global tarmoqda yolgʻon, manipulyativ, ekstremistik kontentlarga duch kelmoqda.⁹ Bunday global ta’sirlar ularning ma’naviy asoslarini izdan chiqarishi mumkin. Ma’naviyatimizga toʻgʻri kelmaydigan kontentlarning koʻpligi iste’molchilik, zoʻravonlik, pornografiya, ma’naviy relativizm targʻiboti bu albatta bunga qarshi choralar izlashga chorlaydigan jarayondir. Hozirgi kunda yoshlar orasida ma’lumotni faqat qisqa va tez qabul qilish rivojlanmoqda. Bu esa uzun va murakkab ilmiy matnlardan koʻrish yoki eshitishdan koʻra, qisqa va vizual jozibador ma’lumotlarga boʻlgan talabni oshirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlardagi turli xil “axborot xurujlari” va ma’naviy tahdidlarga qarshi faqat taqiqlar yoki cheklovlar bilan kurashib boʻlmaydi,

⁸ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Yangi Oʻzbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “Oʻzbekiston” nashriyoti, 2021. B.268.

⁹ Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri) – Lex.uz

aksincha, eng samarali yo‘l yoshlarda kuchli ma’naviy immunitetni shakllantirish va tahlil qila oladigan yoshlarni tarbiyalash shuningdek, yoshlar uchun raqobatbardosh, qiziqarli va foydali kontentlarni ko‘paytirishdir. Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki aynan yoshlar jamoasini ijobiy tomonga yo‘naltirishning samarali pedagogik metodlarini ishlab chiqish orqali belgilash mumkin.

Tadqiqot metodlari:

- Kontentlarni tahlil qilish orqali axborot makonidagi yoshlar ongi va ma’naviyatiga ta’sir qiluvchi kontentlar o‘rganilib, ommabop bo‘lgan ijobiy va salbiy kontentlar solishtirilib yoshlar ongida bu bo‘yicha tushuncha shakllantiriladi;
- Yoshlar eng ko‘p foydalanadigan ijtimoiy tarmoqlar(Instagram, Facebook, Telegram, Tik Tok) kabilar algaritimida aylanayotgan va bunga ko‘r-ko‘rona ergashayotgan trendlar o‘rganilib, tahlil qilinadi.

Munozara

Bugungi kunda barchamiz ijtimoiy tarmoqlardan turli xil maqsadda foydalanamiz, platformalar orqali ko‘plab video rasmlar ko‘ramiz ulashamiz va yuklaymiz. Darhaqiqat, biz uchun bu platformalar ta’lim olishda yoki qaysidir mahsulotni sotish, sotib olish, muloqotda qulayliklarni keltirib chiqaradi. Lekin shunday bo‘lsa ham, ijtimoiy tarmoqlarning salbiy jihatlari tufayli yoshlar ongi zaharlanib turli xil ommaviy madaniyat, trendlar orqasidan quvish, yoki tashqi real hayotdan uzilib faqat virtual olamda yashash, real hayotda muloqotdan uzoqlashish holatlari kuzatiladi. Bu boradi tadqiqotchi olim Sherri Terkl¹⁰ “Alone Together” asarida ijtimoiy tarmoqlar insonlar o‘rtasidagi muloqotni yuzaki qilib qo‘yishini va yoshlarda “yolg‘iz muloqot” fenomenini keltirib chiqarishini isbotlab bergan. Yoshlardagi bunday salbiy ta’sirlarni yoq qilishda biza ulardan tarmoqlarni cheklab, qolidan gajetlarni olib qoyib yoki quruq nasihat bilan buni oldini ololmaymiz. Faqatgina ijobiy yondashuvlar sifatida kontentga qarshi kontent bilan kurasha olamiz ya’ni ularning qizishlaridan kelib chiqib ijobiy bo‘lgan badiiy estetik suratlar, video lavhalarini taqdim etib, ko‘rganlarini birgalikda tahlil qilish, shular yuzasidan so‘rovnomalar, munozarali savollar taqdim etish ularni qiziqishi oshiradi chunki, yoshlar ularning fikrini inobatga olgan muhitni qadrlaydilar. A.V. Fedorov¹¹ ham yoshlarni internetdagi manipulyatsiyalardan himoya qilishning yagona yo‘li sifatida media ta’limni ko‘rsatadi. Yoshlarga eski usulda nasihat qilishdan endilikda qochib zamon bilan hamnafas bo‘lgan holda tushunarli bo‘lgan video, rasm va qisqa hikoyalar orqali yondashish eng samarali usuldir. Amaliy taklif sifatida ta’lim muassasalarida tizimli ravishda Tarbiya darslarida ushbu usullar qo‘llanilib dars o‘tilsa ijobiy natijalarni beradi va o‘quvchi yoshlar uchun tushunarli qizarli va ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy ta’sirlarga qarshi kurasha oladigan shaxs bo‘lib yetishib chiqadi.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni aytishim mumkinki, endilikda an’anaviy pedagogik usullarini zamonaviy axborot texnologiyalari, xususan, vizuallashtirish, va interaktiv muloqot metodlari bilan uyg‘unlashtirish yoshlarda kuchli ma’naviy immunitet shakllanishimiz zarurdir. Ijobiy mazmundagi ma’lumotlarni yoshlarning dunyoqarashidan kelib chiqib, qisqa va qiziqarli

¹⁰ Turkle, S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. – New York: Basic Books, 2011. – P. 154

¹¹ Федоров А.В. Медиаобразование: история и теория. – М.: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2012. – С. 82.

formatlardagi video, rasmlarni taqdim etish ularning virtual makondagi madaniyatini yuksaltirish barobarida, axborotni tanqidiy saralash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Ta’lim muassasalari va pedagogik jamoatchilik ijtimoiy tarmoq platformalaridan samarali foydalangan holda, milliy qadriyatlar va ilm-fanni zamonaviy trendlar darajasida targ‘ib qilishlari maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki, virtual olamda shakllanayotgan sog‘lom axborot muhiti Yangi O‘zbekiston yoshlarining g‘oyaviy barqarorligi va intellektual salohiyatini ta’minlashda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. B.268.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri) – Lex.uz
3. Turkle, S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. – New York: Basic Books, 2011. – P. 154
4. Федоров А.В. Медиаобразование: история и теория. – М.: МОУ ВПП ЮНЕСКО “Информация для всех”, 2012. – С. 82.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING INNOVATIVE PEDAGOGICAL APPROACHES AND PROFESSIONAL COMPETENCIES

Sapayeva Zuhra Rakhimberganovna

Urganch davlat pedagogika institute Xorijiy filologiya kafedra o‘qituvchisi

E-mail: sapayevazuhran@gmail.com

Nurmetov Shomurod Kadamovich

Urganch davlat pedagogika institute Xorijiy til va adabiyoti yonalishi

231 (rus) gurux 3-kurs talabasi

E-mail: shomurodnurmetov@gmail.com

Abstract. This article focuses on the role of artificial intelligence and digital technologies in modern education, particularly in developing innovative pedagogical approaches and professional competencies. The study analyzes digital learning environments, adaptive educational systems, and AI-based tools that enhance teaching effectiveness and learner engagement. The research highlights the importance of digital literacy and sustainable innovation in education.

Keywords: artificial intelligence, digital education, innovative pedagogy, professional competence

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlar va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda sun’iy intellekt hamda raqamli texnologiyalarning o‘rni yoritilgan. Raqamli ta’lim muhiti, moslashuvchan o‘quv tizimlari va AI asosidagi vositalarning samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, innovatsion pedagogika, kasbiy kompetensiya

Аннотация. В статье рассматривается роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в развитии инновационных педагогических подходов и профессиональных компетенций. Анализируются цифровые образовательные среды и адаптивные обучающие системы.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровое образование, инновационная педагогика

Artificial intelligence (AI) and digital technologies have fundamentally transformed the field of translation and linguistic research. The growing availability of large-scale digital data, combined with advanced computational methods, has enabled linguists and translators to analyze language with unprecedented accuracy, speed, and depth. As a result, AI-driven tools are now considered essential instruments in both theoretical and applied linguistics. One of the most significant contributions of artificial intelligence to translation is the development of machine translation (MT) systems. Early rule-based and statistical translation models have been replaced by neural machine translation (NMT), which uses deep learning algorithms to process and generate natural language. These systems are capable of producing more fluent, context-aware, and semantically accurate translations.

AI-powered translation tools such as computer-assisted translation (CAT) systems support human translators by providing translation memories, terminology databases, and automatic quality assessment. This human-machine collaboration increases productivity while maintaining high linguistic standards. Moreover, AI enables real-time translation in multilingual communication, which is crucial in international business, diplomacy, and education. Natural Language Processing (NLP) is a core component of artificial intelligence that plays a central role in linguistic research. NLP techniques allow researchers to perform syntactic, semantic, and pragmatic analysis of large text corpora. Through tokenization, part-of-speech tagging, parsing, and sentiment analysis, linguists can identify patterns that were previously impossible to detect manually. Digital corpora and AI-based analytical tools have expanded opportunities for comparative linguistics, discourse analysis, and sociolinguistic studies. Researchers can now study language variation, change, and usage across different regions, social groups, and historical periods using data-driven methods. The integration of big data technologies with corpus linguistics has significantly advanced linguistic research. Massive digital corpora containing millions of words enable quantitative analysis of language structures and frequency patterns. AI algorithms help process and visualize linguistic data, allowing researchers to test hypotheses and validate theories more efficiently. Corpus-based translation studies benefit from AI by identifying translation universals, stylistic tendencies, and cross-linguistic equivalences. These insights improve translation quality and contribute to the development of more accurate machine translation systems.

AI-driven speech recognition and speech synthesis technologies have opened new research directions in phonetics and phonology. Automatic speech recognition (ASR) systems convert spoken language into text, while text-to-speech (TTS) technologies generate natural-sounding speech. These tools support linguistic documentation, language learning, and accessibility for individuals with disabilities. Multimodal linguistic research, which combines

text, speech, and visual data, is also facilitated by digital technologies. AI enables the analysis of gestures, facial expressions, and prosody, contributing to a deeper understanding of human communication. Artificial intelligence plays a vital role in preserving endangered languages. Digital archives, AI-based transcription tools, and automated translation systems help document and revitalize minority languages. Linguists can create digital dictionaries, grammars, and learning platforms that support intergenerational language transmission. In language education, AI-powered applications provide personalized learning experiences through adaptive exercises, pronunciation feedback, and intelligent tutoring systems. These technologies enhance learner motivation and improve language acquisition outcomes. Despite its advantages, the use of artificial intelligence in translation and linguistic research presents several challenges. Issues such as data bias, cultural misrepresentation, and the dominance of major languages require careful consideration. Ethical concerns related to data privacy, intellectual property, and the replacement of human translators must be addressed through responsible AI development. Therefore, interdisciplinary collaboration between linguists, computer scientists, and ethicists is essential to ensure that AI technologies are used fairly and inclusively. Artificial intelligence and digital technologies have become indispensable tools in translation and linguistic research. They enhance analytical capabilities, improve translation quality, and expand access to linguistic knowledge. While challenges remain, the responsible and ethical integration of AI promises to advance linguistic science and promote global communication in an increasingly digital world.

The digital transformation of education has accelerated the adoption of artificial intelligence and advanced digital technologies. Modern educational systems aim to prepare learners for a knowledge-based economy by developing professional competencies, critical thinking, and digital skills. Digital Pedagogical Approaches in Modern Education. Innovative pedagogical approaches emphasize learner-centered education, collaboration, and lifelong learning. Artificial intelligence enables adaptive learning systems that tailor educational content to individual learners’ needs, learning pace, and preferences. Modern education emphasizes student-centered learning and competency-based approaches. Artificial intelligence supports adaptive learning platforms, intelligent tutoring systems, and automated assessment tools. These technologies allow educators to personalize instruction, monitor student progress, and enhance learning outcomes. Digital tools such as learning management systems, virtual classrooms, and online collaboration platforms contribute to flexible and inclusive education. Innovative methods including blended learning, flipped classrooms, and project-based learning are strengthened through AI-powered analytics.

Artificial Intelligence in Translation and Linguistic Research. Artificial intelligence plays a crucial role in translation studies and linguistic research. Machine translation systems, natural language processing, and corpus linguistics tools significantly increase translation accuracy and efficiency. AI-based language models support semantic analysis, discourse studies, and multilingual communication. Digital technologies also facilitate speech recognition, text-to-speech systems, and language learning applications. These tools enhance cross-cultural communication and provide new opportunities for linguistic research.

Integration of Digital Technologies and Applied Sciences. The integration of digital technologies with applied sciences has resulted in significant advancements in modeling, automation, and digital solutions. Simulation software, artificial intelligence algorithms, and big

data analytics are widely used in engineering, medicine, and environmental sciences. Digital modeling enables researchers to predict outcomes, optimize processes, and reduce resource consumption. Automation improves productivity, accuracy, and safety across various industries.

Digital Technologies in Social Processes, Governance, and Legal Studies. Digital transformation has reshaped social processes and governance systems. E-government platforms, digital public services, and data-driven policymaking enhance transparency and efficiency. Artificial intelligence supports social research by analyzing large datasets and identifying patterns in human behavior. However, digitalization also presents legal and ethical challenges, including data privacy, cybersecurity, and algorithmic bias. Addressing these issues requires interdisciplinary collaboration between legal experts, sociologists, and IT specialists.

Intelligence and digital technologies play a vital role in transforming education, science, and society. Their integration enhances pedagogical effectiveness, linguistic research, applied sciences, and governance systems. Promoting digital literacy, ethical responsibility, and interdisciplinary cooperation is essential for sustainable development. AI-based learning management systems provide real-time feedback and performance analytics. These tools help educators design personalized learning trajectories and improve instructional quality. Professional Competence Development through Digital Technologies. Professional competence includes knowledge, skills, values, and attitudes required for effective professional performance. Digital technologies support competence-based education by integrating theory with practice through simulations, virtual laboratories, and project-based learning environments. Artificial intelligence enhances skill assessment and competency tracking, allowing institutions to align educational outcomes with labor market demands. Digital Learning Environments and Educational Innovation. Virtual classrooms, online platforms, and digital collaboration tools expand access to education and support inclusive learning. These environments encourage student engagement, creativity, and independent learning. Educational innovation driven by digital technologies fosters interdisciplinary learning and continuous professional development for educators. Challenges and Ethical Considerations. Despite their benefits, artificial intelligence and digital technologies raise ethical concerns, including data privacy, algorithmic bias, and unequal access to digital resources.

Conclusion. Artificial intelligence and digital technologies significantly contribute to innovative pedagogical approaches and professional competence development. Their effective integration into education systems enhances learning quality and prepares learners for future challenges.

References

1. Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education*. Center for Curriculum Redesign.
3. UNESCO. (2022). *AI and Education: Guidance for Policy-makers*.
4. OECD. (2021). *Digital Transformation in Education*.
5. Floridi, L. (2020). *The Ethics of Artificial Intelligence*. Oxford University Press.
6. Fullan, M. (2020). *Learning and the Pandemic*. Routledge.
7. Selwyn, N. (2019). *Should Robots Replace Teachers?* Polity Press.
8. Redecker, C. (2020). *European Framework for Digital Competence of Educators*.

IQTIDORLI TALABALAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY RAQAMLI YONDASHUVLAR

Masharibova Shaxrizoda Hamid qizi

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtidorli talabalar bilan ishlashning pedagogik-psixologik asoslari, ta’lim jarayoniga sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etishning ilmiy-nazariy jihatlarini tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim muhiti sharoitida iqtidorli talabalarni aniqlash, ularning individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish, zamonaviy raqamli platformalardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, sun’iy intellektdan foydalanishda yuzaga kelishi mumkin bo’lgan xavf-xatarlar va ularni bartaraf etish bo’yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit soʻzlar: iqtidorli talabalar, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, individual ta’lim, pedagogik-psixologik yondashuv, raqamli transformatsiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогико-психологические основы работы с одарёнными студентами, а также научно-теоретические аспекты внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в образовательный процесс. Рассматриваются вопросы выявления одарённых студентов, формирования индивидуальных образовательных траекторий и эффективного использования цифровых образовательных платформ. Особое внимание уделяется возможным рискам применения искусственного интеллекта в образовании и путям их минимизации.

Ключевые слова: одарённые студенты, искусственный интеллект, цифровые технологии, индивидуальное обучение, педагогико-психологический подход, цифровая трансформация.

Abstract. This article examines the pedagogical and psychological foundations of working with gifted students, as well as the scientific and theoretical aspects of integrating artificial intelligence and digital technologies into the educational process. The study focuses on identifying gifted students, developing individualized learning trajectories, and effectively using digital educational platforms. Additionally, potential risks associated with the use of artificial intelligence in education and strategies for their mitigation are discussed.

Keywords: gifted students, artificial intelligence, digital technologies, individualized learning, pedagogical and psychological approach, digital transformation.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim siyosatining asosiy tamoyillaridan biri sifatida axborot texnologiyalari yoʻnalishida yuqori intellektual salohiyatga ega va iste’dodli yoshlarni ragʻbatlantirishga alohida e’tibor qaratildi.

Bunga yaqqol misol sifatida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora tadbirlari toʻgʻrisida” PQ-4851-son qarori hamda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “Raqamli Oʻzbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-6079-son Farmonida bugungi kun yoshlariga, iqtidor egalariga juda koʻp imkoniyatlar berilmoqda. Bugungi kunda ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi sharoitida iqtidorli talabalarni aniqlash va ularning salohiyatini rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar ta’lim

jarayonini individuallashtirish, moslashuvchan o’qitish modellari yaratish va bilimlarni chuqurlashtirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, iqtidorli talabalar bilan ishlash faqat texnologik emas, balki chuqur pedagogik-psixologik asoslangan yondashuvni talab etadi. Mazkur maqolaning maqsadi — iqtidorli talabalar bilan ishlashda zamonaviy raqamli yondashuvlarning ilmiy asoslarini ochib berish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Oliy ta’limda iqtidorli talabalar haqida gap ketganda, bu mavzu juda muhim ko’rinadi, chunki bugungi kunda raqamli iqtisodiyot va global raqobat sharoitida har bir davlatning strategik resursi uning intellektual salohiyatli yoshlari hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida iqtidorli yoshlarni izlab topish, ularni maqsadli tayyorlash va ilmiy faoliyatga yo’naltirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Menimcha, iqtidorli talabalar bilan ishlash shunchaki bilim berish emas, balki ularning nostandart fikrlash qobiliyatini, kreativligini va mustaqil tadqiqotchilik ko’nikmalarini rivojlantirishni talab etadi. Biroq, an’anaviy ta’lim usullari ko’p hollarda o’rtacha o’zlashtiruvchi talabaga mo’ljallangani sababli, iqtidorli yoshlarning ehtiyojlarini to’liq qondira olmaydi.

Iqtidorli talabalar kimlar? - yuqori intellektual salohiyatga, ijodiy tafakkurga, tez o’zlashtirish va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo’lgan shaxslar hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlarga ko’ra, bunday talabalar quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

- yuqori kognitiv faollik;
- kuchli ichki motivatsiya;
- tanqidiy va analitik fikrlash;
- o’z-o’zini rivojlantirishga intilish.

Biroq iqtidorli talabalar orasida emotsional beqarorlik, perfeksionizm, stressga moyillik kabi holatlar ham uchrashi mumkin. Shu sababli, pedagogik jarayonda psixologik qo’llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik nuqtai nazardan iqtidorli talabalar bilan ishlashda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- shaxsga yo’naltirilgan ta’lim;
- individual va differensial o’qitish;
- muammoli va loyiha asosida o’qitish;
- tadqiqot faoliyatiga yo’naltirish.

Mazkur yondashuvlar talabalar bilimini chuqurlashtirish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish va mustaqil ilmiy izlanish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu ko’nikmalarni shakllantirishda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan axborot jamiyati sharoitida sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda. Ushbu texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish, o’qitish jarayonini individuallashtirish hamda talabalarning intellektual salohiyatini to’liq namoyon etishda muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda. Ayniqsa, iqtidorli talabalar bilan ishlashda sun’iy intellektga asoslangan yechimlar samarali pedagogik vosita vazifasini bajaradi.

Birinchidan, sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan adaptiv ta’lim tizimlari talabalarning bilim darajasi, o’zlashtirish tezligi va kognitiv xususiyatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Natijada har bir talaba uchun individual ta’lim trayektoriyasi shakllantirilib, uning ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos murakkablikdagi topshiriqlar taqdim etiladi. Bu yondashuv iqtidorli talabalar bilimini chuqurlashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularning ijodiy salohiyatini maksimal darajada namoyon etishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan masofaviy va aralash (blended learning) ta’lim modellarining joriy etilishi ta’lim jarayonining moslashuvchanligini sezilarli darajada oshiradi. Virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar va raqamli kutubxonalar orqali talabalar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa murakkab ilmiy tajribalarni xavfsiz va samarali muhitda o’zlashtirishga zamin yaratadi.

Uchinchidan, sun’iy intellekt yordamida bilimlarni baholash va monitoring qilish jarayonining avtomatlashtirilishi ta’lim samaradorligini oshiradi. Test natijalari, topshiriqlar bajarilishi va o’quv faolligi tahlili asosida talabaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi. Shuningdek, pedagoglar uchun analitik hisobotlar shakllantirilib, ta’lim jarayonini takomillashtirish bo’yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyati yaratiladi.

To’rtinchidan, sun’iy intellektga asoslangan virtual yordamchilar (AI tutorlar) talabalarning mustaqil ta’lim olish jarayonini qo’llab-quvvatlaydi. Ular real vaqt rejimida savollarga javob berish, murakkab tushunchalarni soddalashtirib tushuntirish hamda individual ehtiyojlardan kelib chiqib qo’shimcha o’quv materiallarini tavsiya etish imkoniyatiga ega. Bu esa uzluksiz ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Jahon tajribasiga ko’ra; sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini oshirish, bilimlarni chuqurlashtirish va iqtidorli talabalar salohiyatini to’liq namoyon etishda muhim strategik vosita hisoblanadi. Mening fikrimcha, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini to’liq almashtiruvchi vosita emas, balki pedagog faoliyatini samarali to’ldiruvchi va qo’llab-quvvatlovchi mexanizm sifatida qaralishi lozim. Ularni maqsadga muvofiq, metodik asosda va pedagogik nazorat ostida joriy etish orqali ta’lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ayniqsa, iqtidorli talabalar bilan ishlashda sun’iy intellektidan oqilona foydalanish kelajakda raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va innovatsion yondashuvga ega mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

- 1.O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora tadbirlari to’g’risida” PQ-4851-son qaror:<https://lex.uz/docs/-5032128>
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020- yil 5- oktabrdagi ““Raqamli O’zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PF-6079-son Farmon: <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>
- 3.Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education.

- 4 Renzulli, J. S. (1989). *Iqtidorlikni nima yaratadi? Nazariyani amaliyotga aylantirish*
- 5 Sternberg, R. J., Jarvin, L., & Grigorenko, E. L. (2012). *Iqtidor nazariyalari*. Kembrij universiteti nashriyoti.]
- 6 Gagné, F. (2000). *Iqtidor va iste’dodning differentsial modeli*

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA NOSIRIDDIN TUSIY AXLOQIY G‘OYALARINI SHAKLLANTRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Urazova Guli Uringaliyevna

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: urazovaguli02@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIII asrda yashab ijod qilgan sharq mutafakkiri Nosiriddin Tusiyning axloqiy qarashlari va ta’limotlarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga singdirishda zamonaviy raqamli texnologiyalarning ahamiyati va samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqotda an’anaviy ma’naviy qadriyatlarni raqamli vositalar orqali o‘quvchilarga yetkazish metodlari hamda interaktiv ta’lim usullari va amaliy tajriba natijalari bayon qilingan. Shuningdek, maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axloqiy tarbiyasini zamonavilashtirish yo‘llari ham ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar. Nosiriddin Tusi, raqamli texnologiyalar, axloqiy tarbiya, boshlang‘ich sinf, interaktiv ta’lim, multimedia, elektron ta’lim resurslari, axloqiy g‘oya.

Аннотация. В данной статье анализируется значение и эффективность современных цифровых технологий в процессе привития нравственных взглядов и учений восточного мыслителя XIII века Насириддина Туси учащимся начальных классов. В исследовании изложены методы донесения традиционных духовно-нравственных ценностей до учащихся посредством цифровых средств, а также интерактивные методы обучения и результаты практического опыта. Кроме того, в статье показаны пути модернизации нравственного воспитания учащихся начальных классов в процессе начального образования.

Ключевые слова. Насириддин Туси, цифровые технологии, нравственное воспитание, начальный класс, интерактивное обучение, мультимедиа, электронные образовательные ресурсы, нравственная идея.

Abstract. This article analyzes the significance and effectiveness of modern digital technologies in instilling the moral views and teachings of the 13th-century Eastern thinker Nasir al-Din Tusi to primary school students. The research presents methods of conveying traditional spiritual and moral values to students through digital means, as well as interactive teaching methods and practical experience results. Additionally, the article demonstrates ways to modernize moral education of primary school students in the educational process.

Keywords: Nasir al-Din Tusi, digital technologies, moral education, primary school, interactive learning, multimedia, electronic educational resources, moral idea.

Bugungi kunda XXI asri shiddat bilan rivojlanib borayotgan axborot texnologiyalari va raqamlashtirish asri. Zamonaviy ta’lim jarayonida hamda kundalik turmushda raqamli texnologiyalardan foydalanish zaruriyatga aylangan. Shu bilan birga, jamiyatimizning ma’naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlash, yosh avlodni yuksak fazilatlarda, ma’naviyatini yuksaltirishda

hamda axloqiy jihatdan tarbiyalash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 29-apreldagi PF-265-son “Ta’lim sohasida islohotlarni chuqurlashtirish va ta’lim tizimini rivojlantirishning 2024-2030 yillarga mo’ljallangan konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi Farmoni ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishni ham nazarda tutadi. “Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish” modulida ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy qilish va uning didaktik imkoniyatlari, elektron ta’lim asoslari, jumladan vebinarlar tashkil qilish, onlayn ma’ruzalarni tashkillashtirish asoslarini o’rganish ko’zda tutilgan. Shuningdek, multimediali elektron qo’llanmalar va elektron ta’lim resurslarini shakllantirish va ulardan ta’lim jarayonida foydalanishni o’rganish masalalari qarab chiqiladi. XXI asrda jahon miqyosida ta’lim barqaror taraqqiyotni ta’minlovchi asosiy omil sifatida e’tirof etilib, 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim kontsepsiyasida —butun hayot davomida sifatli ta’lim olishga imkoniyat yaratish dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Bu uzluksiz ta’lim tizimida va butun hayot davomida har bir shaxsning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga yo’naltirilgan zamonaviy axborot-kommunikatsiya va masofaviy o’qitish texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirdi.[1, 5-bet]

XIII asrda yashab ijod etgan buyuk sharq donishmandi, qomusiy olim va mutafakkir Nosiriddin Tusiy (1201-1274) o’zining mashhur pedagogik asari bo’lmish “Axloqi Nosiriy” asarida inson kamoloti, axloq va fazilat masalalariga bag’ishlangan chuqur falsafiy qarashlarni bayon etgan. Uning ta’limotlari asrlar o’tsa ham bugungi kunda o’z ahamiyatini yo’qotmagan va hozirgi zamon yosh avlodlarini tarbiyalashda ham qimmatli manba hisoblanadi. Bugungi kunda qomusiy olimning hikmatli so’z va hikoyalarini quyidagicha dars jarayonida zamonaviy texnologiyalar orqali tadbiq qilsak bo’ladi. Masalan, dars jarayonida **raqamli ilovalar orqali Nosiriddin Tusiy hikmatlari va qissalarini tushuntirish** o’quvchilarga axloqiy-ma’naviy qadriyatlarni osonroq, sodda va qiziqarli tarzda yetkazishga yordam beradi. Shu maqsadda quyidagicha usullardan foydalanish mumkin:

1. Multimedia slaydlar va prezentatsiyalar. Olimning qissalari va hikmatlarini mavzularini interaktiv slaydlar orqali tarbiya hamda ma’naviyat soati darslarida mavzuga mos holda tuzib, taqdim etish orqali o’quvchilarda darsga bo’lgan qiziqishlarini uyg’otadi, e’tiborini, diqqatni jamlashga yordam beradi. Har bir axloqiy mavzu uchun alohida slaydlar tayyorlanishi lozim. Bunda, matn, rasm va animatsiyalar yordamida axloqiy vaziyatlar va holatlar bolalar uchun yanada tushunarli bo’ladi. Rang-barang rasmlar orqali mazmun mohiyatini anglash osonroq bo’ladi. Prezentatsiya orqali **raqamli texnologiyalar bilan axloqiy tarbiya birgalikda uyg’unlashadi**, bu esa hozirgi kunda zamonaviy ta’limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Slaydlarni interaktiv elementlar bilan boyitish lozim, masalan, “Qahramon qanday qaror qabul qilishi kerak?, Siz bunday vaziyatda qanday yo’l tutgan bo’lar edingiz?” degan savol orqali o’quvchilarni mavzu bo’yicha fikrlashga undash mumkin. Prezentatsiyalarni **Microsoft PowerPoint, Google Slides, Canva, Prezi**(dinamik va interaktiv prezentatsiyalar yaratishga qulay), **Keynote**(Apple qurilmalarida professional slaydlar tayyorlash imkonini beradi) kabi dasturlar orqali yaratish mumkin.

2. Animatsion videolar. Hikoya yoki hikmatdagi vaziyatlarni qisqacha animatsiyalar orqali jonli tarzda ko’rsatish. Masalan, halollik, adolat, mehribonlik kabi ijobiy fazilatlarini animatsion qahramonlar orqali namoyish etsak, bolalar ushbu animatsiyalarni ko’rish orqali

ko‘proq eslab qoladi. Chunki bu bosqichda o‘quvchilarda ko‘rish orqali esda qoldirish qobiliyati yetarlicha kuchli shakllangan bo‘ladi. Animatsiya qahramonlarining vaziyatdagi harakatlari bolalarda axloqiy qaror qabul qilishni rivojlantiradi. Animatsiyani namoyish qilish davomida qahramonlarning so‘zlari va tushuntirishlar o‘quvchilar tushunishi uchun sodda tilda berilishi shart. Harakatlariga mos kelishi lozim. Bu turdagi animatsiyalarni **PowerPoint, Animaker, Vyond, Toonly, Blender** kabi dasturlari orqali tuzishimiz mumkin. Har bir sahna bolalarda axloqiy fazilatlarini shakllantirish bilan birgalikda, ularda to‘g‘ri qaror qabul qilish jarayonini o‘rganishga xizmat qiladi.

3. Interaktiv ilovalar va o‘yinlar. Bolalar qahramonlarga qarab to‘g‘ri axloqiy tanlovni qiladigan mini-o‘yinlar orqali mashq qilishi mumkin. Bu turdagi o‘yinlar o‘quvchilarda mas’uliyat, adolat va axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu turdagi interaktiv o‘yinlarni **LearningApps.org, Kahoot, Quizizz, Classcraft** kabi platformalar yordamida tayyorlash mumkin. O‘yinlarni davomiyligi **5–10 daqiqadan oshirmaslik** lozim, chunki darsning asosiy qismi qolib ketishi mumkin. Mini-o‘yinlar bolalar uchun qiziqarli va interaktiv bo‘lgani sababli, dars davomida diqqatni jamlashga yordam beradi, chunki bu davrda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini bir joyga dars jarayonida jamlash qiyin bo‘ladi.

4. Onlayn viktorinalar va testlar. Hikmat va qissalarni o‘qib chiqqandan so‘ng, raqamli viktorina orqali bilim va tushunchalarni mustahkamlash. Bu bolalarda **axloqiy fikrlash va tafakkurni** rivojlantiradi. Natijalarini ball tizimi orqali baholash mumkin. Bu turdagi testlarni **Kahoot, Quizizz, Google Forms, LearningApps.org** kabi onlayn dasturlar orqali tuzishimiz mumkin.

Hozirgi kunda zamonaviy ta’lim jarayonida esa **raqamli texnologiyalar** bu qadriyatlarni bolalarga tushuntirish va ularni amaliyotga tadbiq etishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Dars jarayonlarida faqat og‘zaki tushuntirish yoki matnli darsliklar bilan cheklanish o‘quvchilarning diqqatini yetarli darajada jalb qilmaydi, ular tezda charchab qoladi va mavzuni to‘liq tushunmaydi. Shu sababli, multimedia vositalari, animatsion videolar, interaktiv ilovalar va o‘yinlar, shuningdek, onlayn viktorinalar va testlar yordamida axloqiy tushunchalarni amalda ko‘rsatish va mustahkamlash darslarni samarali qilishga xizmat qiladi.

Ko‘pgina mamlakatlar o‘zlarining kelajagi ishonchli qo‘llarda bo‘lishi uchun o‘z ta’lim tizimiga ko‘proq sarmoya kiritish juda muhimligini allaqachon tushunib yetgan. Shu sababli raqamli texnologiyalar ta’lim tizimiga yanada qulayliklar olib kelmoqda. Raqamli texnologiya talabalarga katta hajmdagi ma’lumotlarga oson kirish imkonini beradi, bu ularga turli fanlar bo‘yicha tadqiqot va o‘rganishni osonlashtiradi. Shu bilan birgalikda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi va bilimlarni tushunarli shaklda olish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Shu bilan bir qatorda raqamli texnologiyalar o‘qituvchi real vaqt rejimida talabalar bilan muloqot qilishi, ma’ruza o‘qishi, talabalarning o‘rganishini baholashi, fikr-mulohazalarini to‘plashi va ularning so‘rovlariga javob berishi mumkin bo‘lgan virtual o‘quv muhitini yaratadi.[2, 102-bet]

Xulosa qilib aytganimizda, raqamli ilovalar orqali Tusiy hikmatlarini tushuntirish nafaqat dars jarayonlarini qiziqarli qiladi, balki o‘quvchilarda axloqiy qadriyatlarni **amaliyot bilan bog‘lab o‘rgatishga imkon beradi**, ularni mustahkam shakllantiradi. Multimedia slaydlar va prezentatsiyalar orqali qissalar va hikmatlarni vizual tarzda o‘quvchilarga yetkazish, animatsion videolar orqali axloqiy tushunchalarni amalda ko‘rsatish, interaktiv ilovalar va mini-o‘yinlar

orqali bolalarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish, onlayn viktorinalar va testlar orqali bilimni mustahkamlash – bularning barchasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida **axloqiy tafakkur, muloqot va mas’uliyat** kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.S.Samandarov. Ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish: o‘quv–uslubiy majmua. -Nukus, 2022. -46 b. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14927210>
2. International scientific and practical conference “challenges and solutions in the integration of digital technologies into the graphic education process”: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15233887>

**XALQ PEDAGOGIKASI ASOSIDA YOSHLARNI MEHNATSEVARLIK RUHIDA
TARBIYALASH TIZIMIDA MILLIY QADRIYATLARNING O‘RNI**

Yusupova Dilnoza To‘liboy qizi.

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti.

yusupovadilnoza250@gmail.com

Annotatsiya: Tezisd a o'zbek xalq pedagogikasi asosida yoshlarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlarning o‘rni tahlil qilingan. Xalq pedagogikasining mehnat tarbiyasi vositalari (maqol va matallar, hashar an'anasi, hunarmandchilik, oilaviy mehnat) o'rganilgan. Milliy qadriyatlar (halol mehnat, mas'uliyat, jamoachilik, ustoz-shogird an'anasi) mehnat tarbiyasining asosiy tamoyillari sifatida ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalarida xalq pedagogikasi tajribasini zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish yo'llari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: *xalq pedagogikasi, mehnat tarbiyasi, milliy qadriyatlar, yoshlar, hashar, hunarmandchilik, ustoz-shogird an'anasi, halol mehnat.*

Аннотация: В тезисе анализируется роль национальных ценностей в воспитании молодежи в духе трудолюбия на основе узбекской народной педагогики. Изучены средства трудового воспитания народной педагогики (пословицы и поговорки, традиция хашара, ремесленничество, семейный труд). Национальные ценности (честный труд, ответственность, коллективизм, традиция учитель-ученик) рассмотрены как основные принципы трудового воспитания. В результатах исследования предложены пути применения опыта народной педагогики в современной системе образования.

Ключевые слова: *народная педагогика, трудовое воспитание, национальные ценности, молодежь, хашар, ремесленничество, традиция учитель-ученик, честный труд.*

Abstract: The thesis analyzes the role of national values in educating youth in the spirit of hard work based on Uzbek folk pedagogy. The means of labor education in folk pedagogy (proverbs and sayings, hashar tradition, craftsmanship, family labor) have been studied. National values (honest work, responsibility, collectivism, teacher-student tradition) are considered as the main principles of labor education. The research results propose ways to apply the experience of folk pedagogy in the modern education system.

Keywords: folk pedagogy, labor education, national values, youth, hashar, craftsmanship, teacher-student tradition, honest work.

Kirish

Mehnat tarbiyasi - shaxs shakllanishining muhim jihati bo'lib, u insonni jamiyatga foydali a'zo qilib tarbiyalaydi. O'zbek xalq pedagogikasida mehnat tarbiyasi alohida o'rin tutadi va milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-iyundagi PF-5730-sonli Farmonida ta'kidlanganidek: “Yoshlarni mehnatsevarlik, mas'uliyat va ijodkorlik ruhida tarbiyalash, ularda kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirish davlatning ustuvor vazifasidir”[1].

Zamonaviy jamiyatda yoshlarning mehnatga munosabati o'zgarmoqda. Ko'pchilik yoshlar jismoniy mehnatni past baholaydi va oson yo'ldan daromad topishga intiladi. Bu holat milliy qadriyatlardan uzoqlashish natijasi hisoblanadi.

Asosiy qism

1. Xalq pedagogikasida mehnat tarbiyasining o'rni. O'zbek xalq pedagogikasida mehnat tarbiyasi markaziy o'rinni egallaydi. H.B. Sharipov ta'kidlaganidek: “O'zbek xalqida mehnat - hayotning asosi, inson qadr-qimmatining mezoni sifatida qaralgan. Mehnat qilmaydigan odam jamiyatda hurmatga sazovor bo'lmagan” [2].

Xalq pedagogikasida mehnat tarbiyasi uchta asosiy tamoyilga asoslangan:

1. Erta yoshdan mehnatga o'rgatish. O'zbek oilasida bolalar 5-6 yoshdan boshlab mehnatga jalb qilingan. O'g'il bolalar otasi bilan dalaga, ustaxonaga borib, mehnat ko'nikmalarini o'rganganlar. Qiz bolalar onasi bilan uy ishlarida, to'qimachilikda ishtirok etganlar. "Daraxt yoshligida egiladi" degan maqol mehnatga erly yoshdan o'rgatish zarurligini bildiradi.

2. Amaliy mehnat orqali o'rgatish. Xalq pedagogikasida nazariy bilim emas, balki amaliy mehnat ustuvor bo'lgan. Bolalar kattalarning ishini kuzatib, taqlid qilib o'rganganlar. Bu "ko'r va qil" usuli deb ataladi.

3. Mehnatni hurmat qilish. O'zbek xalqida mehnat muqaddas hisoblanadi. "Mehnat - boylik manbai", "Halol mehnat - baxt kaliti" kabi maqollar mehnatning qadr-qimmatini ko'rsatadi.

Xalq pedagogikasining mehnat tarbiyasi vositalari sifatida maqol va matallarning o'rni katta. Maqol va matallar - mehnat tarbiyasining eng samarali vositasi. O'zbek xalqida mehnatga oid minglab maqollar mavjud:

"Mehnat qilmagan - non yemagan", "Erta turgan - erly yetgan", "ishning tagi - tilla, ustki - kumush", "mehnat - boylik manbai", "halol mehnat — baxt kaliti", "ishsiz kun — tuzsiz non", "mehnatdan kelgan mol — baraka".

"M.X. Tohirov ta'kidlaganidek: “Maqollar mehnat haqidagi xalq donoligini qisqa va ta'sirchan shaklda ifodalaydi. Ular bolalarda mehnatga ijobiy munosabat shakllantirishda muhim rol o'ynaydi” [3] (Tohirov M.X. Maqol va matallarning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2024. 89-b.).

Hashar an'anasi. Hashar — o'zbek xalqining eng go'zal an'alaridan biri. Hashar orqali jamoaviy mehnat, o'zaro yordam, mas'uliyat tuyg'ulari tarbiyalanadi.

Hasharning turlari:

Qishloq hashari - yo'l, ko'pri, ariq tozalash

Oilaviy hashar - uy qurish, to'y tayyorlash

Bog' hashari - hosil yig'ish, daraxt ekish

Hashar jarayonida yoshlar kattalardan mehnat ko'nikmalarini o'rganadilar, jamoachilik ruhida tarbiyalanadilar. "Hashar - halqning kuchi" degan maqol hasharning ahamiyatini bildiradi.

Hunarmandchilik an’analari. O'zbek xalqida hunarmandchilik avloddan-avlodga o'tgan. Har bir hududning o'ziga xos hunarmandchilik turlari mavjud:

- Kulolchilik - Rishton, Gijduvon
- To'qimachilik - Margilan, Buxoro
- Zargarlik - Buxoro, Xiva
- Temirchilik - Chust, Kokand
- Duradgorlik - Xiva, Samarqand

Hunarmandchilik orqali yoshlar nafaqat kasb-hunar ko'nikmalarini, balki sabr-toqat, aniqlik, ijodkorlik kabi fazilatlarni ham o'rganadilar.

Ustoz-shogird an'anasi. Ustoz-shogird an'anasi - o'zbek xalqining qadimiy ta'lim tizimi. Bu tizimda ustoz (usta) o'z shogirdiga nafaqat kasb-hunar sirlarini, balki hayotiy tajriba, axloqiy qadriyatlarni ham o'rgatadi.

Ustoz-shogird munosabatlarining asosiy tamoyillari:

- Hurmat - shogird ustozini hurmat qiladi
- Sadoqat - shogird ustoziga sodiq bo'ladi
- Sabr - shogird sabr-toqat bilan o'rganadi
- Mas'uliyat - ustoz shogirdiga mas'uliyat bilan yondashadi

“Ustoz - shogirdning ikkinchi otasi” degan maqol ustoz-shogird munosabatlarining chuqurligini ko'rsatadi.

Oilaviy mehnat. O'zbek oilasida mehnat tarbiyasi ota-onaning asosiy vazifasi hisoblanadi. Oilada bolalar turli mehnat ko'nikmalarini o'rganadilar:

O'g'il bolalar uchun: Dalada ishlash, chorva boqish, uy ta'mirlash, hunarmandchilik.

Qiz bolalar uchun: Uy ishlarini bajarish, ovqat tayyorlash, to'qimachilik, bog'da ishlash.

Mehnat tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rni. Mehnat tarbiyasi milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq. O'zbek xalqining mehnatga oid asosiy qadriyatlari: Halol mehnat. O'zbek xalqida halol mehnat eng oliy qadriyat hisoblanadi. "Halol mehnat — baxt kaliti", "Halol mehnatdan kelgan mol - baraka" kabi maqollar halol mehnatning ahamiyatini ko'rsatadi.

B.R. Karimov ta'kidlaganidek: “Jamoachilik — o'zbek xalqining asosiy xususiyatlaridan biri. Hashar, o'zaro yordam an'analari jamoachilik ruhini tarbiyalaydi”[4].

Ustoz-shogird munosabatlari o'zbek xalqining o'ziga xos qadriyati. Bu munosabatlar hurmat, sadoqat, mas'uliyat tamoyillariga asoslangan. O'zbek xalqida har qanday halol mehnat hurmat qilinadi. "Mehnat qilgan - hurmat topgan" degan maqol mehnatning qadr-qimmatini bildiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida xalq pedagogikasi tajribasidan foydalanish. Xalq pedagogikasining mehnat tarbiyasi tajribasini zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish muhim vazifa hisoblanadi. Buning uchun quyidagi yo'llar taklif etiladi.

Maktablarda milliy hunarmandchilik (kulolchilik, to'qimachilik, zargarlik) bo'yicha maxsus darslar tashkil etish. Bu orqali yoshlar milliy hunarmandchilik an'alarini o'rganadilar va mehnat ko'nikmalarini egallaydilar.

Ota-onalarni bolalarni mehnatga o'rgatishga jalb qilish. Oilada bolalar uy ishlarida, bog'da, hovlida ishtirok etishlari kerak. Bu orqali mehnat ko'nikmalari va mas'uliyat tuyg'usi shakllanadi.

R.X. Jo'rayev ta'kidlaganidek: “Milliy qadriyatlar va zamonaviy talablar bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi. Halol mehnat, mas'uliyat, jamoachilik kabi milliy qadriyatlar zamonaviy kadrlar tayyorlashda ham muhim ahamiyatga ega”[5]

Milliy qadriyatlar va zamonaviy talablar sintezi quyidagicha amalga oshirilishi mumkin:

Xulosa

1. O'zbek xalq pedagogikasida mehnat tarbiyasi markaziy o'rinni egallaydi va milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq.
2. Xalq pedagogikasining mehnat tarbiyasi vositalari: maqol va matallar, hashar an'anasi, hunarmandchilik, ustoz-shogird tizimi, oilaviy mehnat.
3. Mehnat tarbiyasining asosiy milliy qadriyatlari: halol mehnat, mas'uliyat, jamoachilik, ustoz-shogird munosabatlari, mehnatni hurmat qilish.
4. Xalq pedagogikasi tajribasini zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish yo'llari: xalq hunarmandchiligi kurslari, hashar kunlari, ustoz-shogird tizimi, oilaviy mehnat an'alarini tiklash, maqol va matallardan foydalanish.
5. Milliy qadriyatlar va zamonaviy talablar sintezi mehnat tarbiyasining samaradorligini oshiradi va yoshlarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlaydi.
6. Yoshlarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlarni unutmaslik, ularni zamonaviy sharoitga moslashtirib qo'llash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Mirziyoyev, Sh.M. Yoshlarga ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol tarbiya berish, ularni intellektual jihatdan rivojlantirish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida : Farmoni, 2019-yil 5-iyun, PF-5730-son / Sh.M. Mirziyoyev // lex.uz [Elektron resurs]. – Toshkent, 2019.
2. Sharipov, H.B. O'zbek xalq pedagogikasi : monografiya / H.B. Sharipov. – Toshkent : Fan, 2020. – 456 b.
3. Toxirov, M.X. Maqol va matallarning tarbiyaviy ahamiyati : o'quv qo'llanma / M.X. Tohirov. – Toshkent : TDPU nashriyoti, 2024. – 187 b.
4. Karimov, B.R. Milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya : darslik / B.R. Karimov. – Toshkent : Ma'naviyat, 2021. – 298 b.
5. Jo'rayev, R.X. Xalq pedagogikasi asoslari : o'quv qo'llanma / R.X. Jo'rayev. – Toshkent : Fan, 2023. – 267 b.

TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING SAMARADORLIGI

Urganch davlat pedagogika instituti stajyor – o'qituvchisi

Otajonova Mavluda

otajonovamavluda1@gmail.com

Urganch davlat pedagogika instituti 241 Xorijiy (rus) guruh talabasi

Ismoilova Sevinch

sevinchismoilova456@gmail.com

Tel.: +998919920181

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalariga asoslangan pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va samaradorligi

tahlil qilinadi. Sun’iy intellekt vositalarining individuallashtirilgan ta’limni tashkil etish, talabalarning bilim darajasini aniqlash, o’quv jarayonini optimallashtirish hamda o’qituvchi faoliyatini qo’llab-quvvatlashdagi roli yoritib beriladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida adaptiv o’qitish, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va ta’lim sifatini oshirishda sun’iy intellektning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, ta’lim texnologiyalari, pedagogik yondashuv, adaptiv ta’lim, raqamli ta’lim, innovatsiya, ta’lim sifati, individuallashtirish, o’quv jarayoni, kompetensiya

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы, практические возможности и эффективность педагогических подходов, основанных на технологиях искусственного интеллекта в образовательном процессе. Освещается роль инструментов искусственного интеллекта в организации индивидуализированного обучения, определении уровня знаний обучающихся, оптимизации учебного процесса, а также в поддержке деятельности преподавателя. Кроме того, раскрывается значение искусственного интеллекта в развитии адаптивного обучения, формировании цифровых компетенций и повышении качества образования в современной образовательной системе. Результаты исследования показывают, что педагогические подходы на основе искусственного интеллекта значительно повышают эффективность обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образовательные технологии, педагогический подход, адаптивное обучение, цифровое образование, инновации, качество образования, индивидуализация, учебный процесс, компетенция.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations, practical possibilities, and effectiveness of pedagogical approaches based on artificial intelligence technologies in the educational process. The role of artificial intelligence tools in organizing personalized learning, assessing students’ knowledge levels, optimizing the learning process, and supporting teachers’ activities is highlighted. In addition, the significance of artificial intelligence in adaptive learning, the development of digital competencies, and improving the quality of education in the modern educational system is revealed. The research results demonstrate that artificial intelligence-based pedagogical approaches significantly enhance educational effectiveness.

Keywords: artificial intelligence, educational technologies, pedagogical approach, adaptive learning, digital education, innovation, quality of education, personalization, learning process, competence.

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida ta’lim tizimi tubdan o’zgarib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan sun’iy intellekt (SI) ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. An’anaviy ta’lim modellari zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini to’liq qondira olmayotgani sababli, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish zarurati ortmoqda.

Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim berish, bilimlarni avtomatik tahlil qilish va o’quv jarayonini samarali boshqarish imkonini yaratadi. Shu sababli mazkur mavzu dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bugungi kunda globallashtirish va raqamli transformatsiya jarayonlari jamiyatning barcha sohalariga, jumladan, ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tashkil etishning an’anaviy yondashuvlarini qayta ko’rib chiqishni talab etmoqda. Xususan, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining paydo bo’lishi va ta’lim sohasiga joriy etilishi o’qitish va o’rganish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu bois, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarning samaradorligini o’rganish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta’lim tizimi individual yondashuv, moslashuvchanlik, ta’lim sifati va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga yo’naltirilgan. An’anaviy o’qitish usullari ko’pincha barcha ta’lim oluvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlarini bir xil darajada qamrab ola olmaydi. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa o’quvchilarning bilim darajasi, o’rganish tezligi va qiziqishlarini tahlil qilish orqali individuallashtirilgan va adaptiv ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirish, bilimlarni mustahkamlash hamda o’quvchilarning faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar adaptiv o’qitish tizimlari, intellektual tutorlar, avtomatlashtirilgan baholash, o’quv analitikasi va virtual o’quv muhitlari orqali namoyon bo’lmoqda. Ushbu texnologiyalar o’qituvchilarning mehnatini yengillashtirib, ta’lim jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va tahlil etishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, o’qituvchining pedagogik mahorati va ijodiy faoliyati yanada rivojlanishiga zamin yaratadi.

Hozirgi kunda xalqaro tajriba shuni ko’rsatmoqdaki, sun’iy intellektdan foydalangan holda tashkil etilgan ta’lim jarayonlari bilimlarni egallash darajasini oshiradi, ta’lim natijalarining aniqligi va shaffoqligini ta’minlaydi. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida sun’iy intellekt texnologiyalari o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarning samaradorligini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga ta’siri, adaptiv o’qitish imkoniyatlari, o’qituvchi va o’quvchi faoliyatini qo’llab-quvvatlashdagi o’rni hamda ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati yoritib beriladi.

Sun’iy intellekt tushunchasi va rivojlanish bosqichlari. Sun’iy intellekt — bu kompyuter tizimlarining inson tafakkuriga xos bo’lgan jarayonlarni amalga oshirish qobiliyatidir. SI texnologiyalari mashinali o’rganish, neyron tarmoqlar, tabiiy tilni qayta ishlash kabi yo’nalishlarni o’z ichiga oladi. Ta’limda sun’iy intellekt dastlab testlarni avtomatik tekshirish va elektron o’quv resurslari ko’rinishida qo’llanilgan bo’lsa, bugungi kunda u murakkab pedagogik vazifalarni bajarishga qodir.

Sun’iy intellekt (SI) inson aql-idrokiga xos bo’lgan fikrlash, o’rganish, muammolarni hal etish va qaror qabul qilish jarayonlarini kompyuter tizimlari yordamida modellashtirishga yo’naltirilgan ilmiy yo’nalish hisoblanadi. Sun’iy intellekt tushunchasi dastlab XX asrning o’rtalarida shakllangan bo’lib, uning asosiy maqsadi inson intellektual faoliyatini avtomatlashtirishdan iborat edi. Bugungi kunda esa sun’iy intellekt texnologiyalari mashinaviy o’rganish, chuqur o’rganish, neyron tarmoqlar, tabiiy tilni qayta ishlash va ma’lumotlarni intellektual tahlil qilish kabi yo’nalishlarni o’z ichiga oladi. Sun’iy intellektning rivojlanish bosqichlari shartli ravishda bir necha davrlarga bo’linadi. Dastlabki bosqichlarda qoidaga

asoslangan tizimlar va ekspert tizimlari ustunlik qilgan bo’lsa, keyingi bosqichlarda katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash imkonini beruvchi mashinaviy o’rganish algoritmlari rivojlandi. Hozirgi davrda esa sun’iy intellekt texnologiyalari mustaqil o’rganish, bashorat qilish va moslashuvchan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo’lib, ta’lim sohasida keng qo’llanilmoqda.

Ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish pedagogika, psixologiya, informatika va kognitiv fanlar bilan uzviy bog’liqdir. Nazariy jihatdan sun’iy intellekt asosidagi ta’lim yondashuvlari konstruktivizm, kompetensiyaga yo’naltirilgan ta’lim va shaxsga yo’naltirilgan yondashuv kabi pedagogik nazariyalarga tayanadi. Ushbu nazariyalar ta’lim oluvchining faol ishtirokini, mustaqil fikrlashini va bilimlarni amaliy faoliyat jarayonida egallashini ta’minlashga qaratilgan. Sun’iy intellekt texnologiyalari o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini moslashtirish imkonini beradi. Bu esa ta’limda differensial va adaptiv yondashuvlarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Nazariy jihatdan adaptiv ta’lim o’quvchilarning bilim darajasi va o’rganish uslublarini tahlil qilish asosida individual o’quv yo’nalishlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan innovatsion metodlar majmuasidir. Bunday yondashuvlarga adaptiv o’qitish tizimlari, intellektual o’quv platformalari, virtual tutorlar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari kiradi. Ushbu tizimlar o’quvchilarning o’zlashtirish jarayonini doimiy monitoring qilib boradi va ta’lim mazmunini real vaqt rejimida moslashtiradi. Pedagogik nuqtai nazardan, sun’iy intellekt o’qituvchining yordamchi vositasi sifatida qaraladi. U o’qituvchini to’liq almashtirmaydi, balki uning pedagogik faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shu orqali o’qituvchi ta’lim oluvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga ko’proq e’tibor qaratishi mumkin bo’ladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi asosiy afzalliklari sifatida ta’limni individuallashtirish, o’quv jarayonini optimallashtirish, baholashning aniqligi va shaffofligini ta’minlash, shuningdek, ta’lim sifatini oshirishni ko’rsatish mumkin. Bundan tashqari, sun’iy intellekt ta’lim jarayonida katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan foydalanishda muayyan cheklovlar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining pastligi, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy muammolar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv va ilmiy asoslangan strategiyalarni ishlab chiqish zarur. Sun’iy intellekt va ta’lim integratsiyasi zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishda muhim ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu integratsiya ta’lim mazmunini yangilash, o’qitish usullarini modernizatsiya qilish va ta’lim sifatini oshirish imkonini beradi. Nazariy jihatdan, sun’iy intellekt asosidagi yondashuvlar ta’limning innovatsion modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bilan chambarchas bog’liq bo’lib, unda innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. So’nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va baholashda tub o’zgarishlarga olib kelmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’limni individuallashtirish, o’quv jarayonini optimallashtirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali vosita sifatida namoyon

bo’lmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi asosiy afzalliklaridan biri — bu adaptiv o’qitishni ta’minlash imkoniyatidir. Adaptiv ta’lim tizimlari o’quvchilarning bilim darajasi, o’zlashtirish sur’ati va individual xususiyatlarini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi. Bu yondashuv o’quvchilarning bilimlarni chuqurroq va samaraliroq o’zlashtirishiga yordam beradi hamda ta’lim jarayonida differensial yondashuvni amalga oshirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar o’quvchilar bilimini baholash jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari test natijalarini tez va aniq tahlil qilish, o’quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi. O’quv analitikasi orqali to’plangan ma’lumotlar asosida ta’lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish mumkin bo’ladi. Bu esa baholashning shaffofligi va ob’ektivligini ta’minlaydi. Sun’iy intellekt texnologiyalari o’qituvchi faoliyatini qo’llab-quvvatlashda ham muhim rol o’ynaydi. Intellektual yordamchi tizimlar o’qituvchilarga darslarni rejalashtirish, o’quv materiallarini tanlash, o’quvchilarning rivojlanish dinamikasini monitoring qilishda yordam beradi. Natijada o’qituvchining vaqt va mehnat resurslari tejab qolinganda, uning pedagogik va ijodiy faoliyatiga ko’proq e’tibor qaratish imkoniyati yuzaga keladi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim oluvchilarda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli muhitda ishlash, axborotni tahlil qilish, muammolarni yechish va mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalari zamonaviy ta’limning muhim komponentlaridan biridir. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarning innovatsion fikrlashini rivojlantirib, ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarni joriy etishda muayyan muammolar va cheklovlar ham mavjud. Jumladan, texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, pedagoglarning raqamli savodxonligi, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy masalalar muhim e’tibor talab etadi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun o’qituvchilarni qayta tayyorlash, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va ta’lim muassasalarida zamonaviy texnologik muhitni yaratish zarur. Umuman olganda, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona va maqsadli foydalanish orqali zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan, raqobatbardosh va innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish mumkin. Pedagogik yondashuv — bu ta’lim jarayonini tashkil etishning metodik va nazariy tizimidir. Zamonaviy pedagogika konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim kabi g’oyalarga asoslanadi. Sun’iy intellekt ushbu yondashuvlarni yanada takomillashtirish, ularni amaliyotda samarali qo’llash imkonini beradi.

Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlar har bir o’quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o’zlashtirish tezligini tahlil qilib, individual o’quv yo’nalishini shakllantiradi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari subyektivlikni kamaytiradi, vaqtni tejaydi va tahliliy ma’lumotlar taqdim etadi. Bu o’qituvchiga o’quv jarayonini to’g’ri rejalashtirish imkonini beradi. Chatbotlar va aqlli tutorlar talabalarga 24/7 rejimda maslahat berish, savollarga javob qaytarish va mustaqil ta’limni qo’llab-quvvatlash imkonini yaratadi.

Sun’iy intellekt asosidagi yondashuvlar:
ta’lim sifatini oshiradi;

o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiradi;
o‘qituvchining ish yukini kamaytiradi;
raqamli kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari ushbu texnologiyalar qo‘llanilgan ta’lim muassasalarida o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yuqori ekanini ko‘rsatmoqda.

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirmoqda. Axborotlashgan jamiyat sharoitida bilimlarning tez yangilanishi, kasbiy kompetensiyalarga qo‘yilayotgan talablarning ortishi ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim sohasiga joriy etilishi innovatsion pedagogik yondashuvlarni shakllantirish va ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘qitishni tashkil etishga imkon beradi. An’anaviy ta’lim tizimida barcha o‘quvchilarga bir xil mazmun va sur’atda bilim berilishi ko‘pincha ularning ehtiyoj va qobiliyatlariga to‘liq mos kelmaydi. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish tezligi, qiziqishlari va o‘rganish uslublarini tahlil qilib, shaxsga yo‘naltirilgan va adaptiv ta’lim muhitini yaratadi. Bu esa bilimlarni samarali o‘zlashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adaptiv o‘qitish tizimlari sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarning eng muhim ko‘rinishlaridan biridir. Bunday tizimlar o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilib, ularning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv materiallarini taqdim etadi. Natijada ta’lim jarayoni yanada moslashuvchan va samarali bo‘lib, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasi oshadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, adaptiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarning samaradorligi bilimlarni baholash jarayonida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini tezkor, aniq va xolis baholash imkonini beradi. O‘quv analitikasi yordamida to‘plangan ma’lumotlar asosida o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasi, muammoli jihatlari va individual ehtiyojlari aniqlanadi. Bu esa o‘qituvchilarga ta’lim jarayonini takomillashtirish bo‘yicha asosli qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari o‘qituvchi faoliyatini samarali qo‘llab-quvvatlaydi. Intellektual yordamchi tizimlar darslarni rejalashtirish, o‘quv materiallarini tanlash, baholash jarayonini tashkil etish va ta’lim natijalarini tahlil qilishda o‘qituvchiga yordam beradi. Natijada o‘qituvchining mehnat yuklamasi kamayib, uning pedagogik mahorati va ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun ko‘proq imkoniyat yaratiladi. Shu bilan birga, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro muloqot sifati oshadi. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim oluvchilarda raqamli va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Raqamli muhitda ishlash, axborotni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va muammolarni yechish ko‘nikmalari zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylanmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning innovatsion fikrlashini rivojlantirib, ularni mehnat bozorining zamonaviy talablariga moslashishga tayyorlaydi. Biroq, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlarni joriy etishda muayyan muammolar va cheklovlar mavjud. Texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarining yetarli emasligi, shuningdek, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy masalalar

dolzarb muammolar qatoriga kiradi. Ushbu muammolarni hal etish uchun pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish va ta’lim muassasalarida zamonaviy raqamli muhitni yaratish zarur.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini individuallashtirish, samaradorligini oshirish va innovatsion muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Kelajakda sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’limga keng joriy etish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyati yanada kengayadi. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi pedagogik jarayonlarning samaradorligini oshirish, ta’lim oluvchilarning intellektual va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish hamda zamonaviy ta’lim talablariga mos keladigan ta’lim muhitini yaratish uchun muhim nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona va tizimli foydalanish orqali innovatsion, moslashuvchan va raqobatbardosh ta’lim muhitini yaratish mumkin. Bu esa kelajak avlodning intellektual salohiyatini rivojlantirish va jamiyat taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlardan foydalanish zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’limni individuallashtirish, adaptiv o’qitishni tashkil etish hamda o’quv jarayonining samaradorligini oshirish imkonini beradi. Bu esa ta’lim oluvchilarning bilim darajasi, o’zlashtirish sur’ati va qiziqishlarini hisobga olgan holda yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar o’quvchilarning bilim va ko’nikmalarini baholash jarayonini takomillashtirib, baholashning aniqligi va xolisligini ta’minlaydi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va o’quv analitikasi orqali ta’lim jarayonini monitoring qilish imkoniyati kengayib, o’qituvchilarga pedagogik qarorlarni asosli ravishda qabul qilish sharoiti yaratiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt o’qituvchi faoliyatini qo’llab-quvvatlab, uning mehnat samaradorligini oshiradi va pedagogik ijodkorlikni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Tadqiqot davomida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o’quvchilarda raqamli, tanqidiy va innovatsion fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Bu esa ta’lim oluvchilarni zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashishga tayyorlashda muhim rol o’ynaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlar ta’lim sifati va natijadorligini oshirishga xizmat qiluvchi samarali vosita sifatida namoyon bo’lmoqda. Biroq, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etishda texnik infratuzilma, pedagoglarning raqamli savodxonligi, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy masalalar bilan bog’liq muammolar mavjudligi aniqlandi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, normativ-huquqiy bazani rivojlantirish hamda ta’lim muassasalarida zamonaviy raqamli muhitni yaratish zarur. Umuman olganda, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi pedagogik yondashuvlardan oqilona va tizimli foydalanish ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga keng joriy etish va ularning pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligini asoslab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Xakimjon Xanbabayev, Jasurbek Erkinov. Sun’iy intellekt asosida yaratilgan ta’lim platformalari: samaradorlik tahlili va pedagogik yondashuvlar. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali, 2025.
2. Safarova L., Sulaymonov M., Isomurodov A. Sun’iy intellekt vositalarining ta’lim jarayonida qo‘llanilishi va pedagogik afzalliklari. Konferensiya materiali, 2025.
3. Jasur Djo‘rayevich Ashurov. Zamonaviy oliy ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishning o‘ziga xos xususiyatlari. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 2025.
4. Mansurov G‘rulomjon Gafurovich. Adaptiv ta’lim tizimlarida sun’iy intellektdan foydalanish. Pedagogik tadqiqotlar jurnali, 2025.
5. Sheroz Abduyev. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim metodikasida qo‘llanilishi va o‘qituvchi kompetentligiga ta’siri. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali, 2025.
6. Farangiz M. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari. Ilm fan xabarnomasi, 2025.
7. Cecilia Ka Yuk Chan & Louisa H. Y. Tsi. The AI Revolution in Education: Will AI Replace or Assist Teachers in Higher Education? arXiv preprint, 2023.
8. Ethan Mollick & Lilach Mollick. Assigning AI: Seven Approaches for Students, with Prompts. arXiv preprint, 2023.
9. Mutlu Cukurova. The Interplay of Learning, Analytics, and Artificial Intelligence in Education: A Vision for Hybrid Intelligence. arXiv preprint, 2024.
10. Ehsan Latif et al. AGI: Artificial General Intelligence for Education. arXiv preprint, 2023.
11. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach.
12. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
13. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson Education.
14. Woolf, B. P. (2010). Building Intelligent Interactive Tutors. Burlington: Morgan Kaufmann Publishers.
15. Roll, I., & Wylie, R. (2016). Evolution and revolution in artificial intelligence in education. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 26(2), 582–599.
16. Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). Educational data mining and learning analytics. In Learning Analytics (pp. 61–75). New York: Springer.
17. UNESCO. (2021). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
18. OECD. (2020). AI in Society. Paris: OECD Publishing.
19. Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. EDUCAUSE Review, 46(5), 30–40.
20. Graesser, A. C., Conley, M. W., & Olney, A. (2012). Intelligent tutoring systems. In APA Educational Psychology Handbook (Vol. 3, pp. 451–473).
21. Dede, C. (2014). The role of digital technologies in deeper learning. Students at the Center: Deeper Learning Research Series. Boston: Jobs for the Future.

22. Popenici, S. A. D., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(22), 1–13.

23. Zawacki-Richter, O., et al. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39).

SUN’IY INTELLEKT TIZIMLARI VOSITASIDA BO’LG’USI PEDAGOGLARDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Haytboyeva Mehriniso Nizomaddin qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Mehrinisohayitboyeva1@gmail.com

+99893 866 64 68

Abstract. This thesis examines the issues of developing information culture among future teachers in the context of the rapid integration of artificial intelligence (AI) technologies into the educational process. Information culture is interpreted as an essential professional quality of a teacher, encompassing competencies in searching, evaluating, processing, and effectively using information. The study emphasizes the importance of understanding the fundamentals of artificial intelligence, critically evaluating AI-generated outputs, adhering to ethical and legal standards, and ensuring digital security.

Keywords: artificial intelligence, information culture, teacher competence, digital technologies, educational innovations.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматриваются вопросы формирования информационной культуры у будущих педагогов в условиях активного внедрения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс. Информационная культура интерпретируется как важное профессиональное качество педагога, включающее компетенции поиска, оценки, обработки и эффективного использования информации.

Подчеркивается необходимость понимания основ искусственного интеллекта, критической оценки результатов, созданных ИИ, соблюдения этических и правовых норм, а также обеспечения цифровой безопасности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, информационная культура, педагогическая компетентность, цифровые технологии, образовательные инновации.

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi sharoitida bo’lg’usi pedagoglarda axborot madaniyatini shakllantirish masalalari yoritiladi. Axborot madaniyati pedagogning axborotni izlash, baholash, qayta ishlash va undan samarali foydalanish kompetensiyalarini qamrab oluvchi muhim kasbiy sifat sifatida talqin etiladi. SI asoslarini tushunish, AI natijalarini tanqidiy baholash, etik va huquqiy me’yorlarga rioya qilish hamda raqamli xavfsizlik masalalariga e’tibor qaratish zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit soʻzlar: sun’iy intellekt, axborot madaniyati, pedagog kompetensiyasi, raqamli texnologiyalar, ta’lim innovatsiyalari.

Kirish

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta’lim tizimiga jadal kirib kelishi pedagogik faoliyatning mazmuni, usullari va talablari tubdan oʻzgarishini ta’kidlamogda [1]. SI davrida samarali oʻqituvchi nafaqat oʻz fanini chuqur bilishi, balki sun’iy intellekt imkoniyatlari va cheklovlarini anglab, uni pedagogik maqsadlar yoʻlida ongli va mas’uliyatli tarzda qoʻllay olishi zarur[2].

Pedagog uchun SI asoslarini tushunish — uning model turlari, ishlash prinsiplari, samarali qoʻllanilishi va cheklovlarini anglash — muhim kompetensiyalardan biridir[3]. Bu bilimlar oʻqituvchiga AI vositalarini ta’lim jarayoniga toʻgʻri integratsiya qilish imkonini beradi: adaptiv oʻqitish tizimlari, avtomatlashtirilgan baholash, individual tavsiyalar berish va oʻquv faoliyatini monitoring qilish shular jumlasidandir[4].

Shu bilan birga, etik masalalar SI bilan ishlashda markaziy oʻrin tutadi. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, algoritmik tarafdashlikni anglash, natijalarning shaffofligini ta’minlash va akademik halollik — pedagogning professional mas’uliyatidir[5]. Oʻqituvchi nafaqat qoidalarga amal qilishi, balki talabalarni ham AI-dan ongli va mas’uliyatli foydalanishga yoʻnaltirishi zarur [6]

SI davrida pedagogning muhim vazifalaridan yana biri — talabalarni AI bilan ishlash koʻnikmalariga tayyorlashdir. AI yordamida axborot izlash, muammolarni tahlil qilish, gʻoyalar ishlab chiqish va natijalarni tanqidiy baholash koʻnikmalari talabalar kelajak kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi[7]. Bu jarayonda reflektivlik — ya’ni AI tomonidan berilgan javoblarni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilmasdan, ularni tahlil qilish va tekshirish — asosiy oʻquv maqsadlaridan biri boʻlishi lozim.

Pedagoglarda sun’iy intellekt kompetensiyalarining tarkibiy tuzilmasi

Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagoglarning kasbiy kompetentliklari sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan yangi mazmun kasb etmogda. Shu bois, boʻlgʻusi pedagoglarda sun’iy intellektdan samarali foydalanish uchun zarur boʻlgan kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Pedagoglarda AI kompetensiyalari quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat boʻlishi lozim.

Birinchidan, texnik tushuncha — sun’iy intellektning asosiy tushunchalari, jumladan, neyron tarmoqlar, mashinani oʻrganish va til modellari faoliyatini umumiy darajada anglashni oʻz ichiga oladi. Ushbu bilimlar pedagogga AI vositalarining imkoniyatlari va cheklovlarini toʻgʻri baholash imkonini beradi.

Ikkinchidan, amaliy qobiliyat — ChatGPT, Claude va boshqa AI chatbotlaridan dars rejalari, oʻquv materiallari, test savollari hamda metodik koʻrsatmalarni tayyorlashda samarali foydalanish koʻnikmasidir. Bunda oʻqituvchi AI vositalarini pedagogik maqsadlarga xizmat qiluvchi yordamchi resurs sifatida yoʻnaltira olishi zarur.

Uchinchidan, tanqidiy fikrlash — sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matnlar va javoblarning ishonchliligini tekshirish, faktlarni solishtirish va xatolarni aniqlash qobiliyatini anglatadi. Ushbu kompetensiya nafaqat pedagoglarda, balki talabalarda ham shakllantirilishi lozim.

To’rtinchidan, pedagogik dizayn — AI yordamida adaptiv o’quv materiallarini yaratish, individual o’quv yo’llarini ishlab chiqish hamda differensial baholash tizimlarini tashkil etish ko’nikmalarini qamrab oladi.

Beshinchidan, etika va qonunchilik — talabalarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, akademik halollikni ta’minlash, plagiarizmning oldini olish va sun’iy intellektdan foydalanish bo’yicha belgilangan me’yorlarga rioya etishni nazarda tutadi.

Sun’iy intellektdan pedagogik foydalanish amaliyoti dars rejalarini tezkor tayyorlash, talabalar uchun qo’shimcha tushuntirish va misollar yaratish, test va baholash savollarini ishlab chiqish hamda talabalar ishlarini dastlabki avtomatik tekshirish imkoniyatlarini o’z ichiga oladi. Shu bilan birga, AI tomonidan yaratilgan materiallar albatta o’qituvchi tomonidan nazorat qilinishi, talabalarga AI’dan foydalanish bo’yicha aniq ko’rsatmalar berilishi va zarur hollarda AI ishlatilgan qismlar belgilanishi lozim.

Axborot madaniyati pedagogik kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismi bo’lib, talabalarning axborotni topish, baholash, undan foydalanish va yangi axborot hosil qilish qobiliyatlarini qamrab oladi. Ushbu madaniyatni shakllantirishda ta’lim dasturi mazmuni, o’qituvchining namuna ko’rsatishi, raqamli vositalar va ilmiy axborot manbalaridan foydalanish, tanqidiy fikrlash mashqlari hamda akademik halollik tamoyillariga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, o’qituvchining professional kompetentligi ko’p qirrali va uzluksiz rivojlanishni talab qiluvchi tizim bo’lib, sun’iy intellekt texnologiyalarini tushunish, ulardan etik va samarali foydalanish zamonaviy pedagogga qo’yilayotgan asosiy talablardan biri hisoblanadi.

AI vositalari bilan dars tayyorlash bo’yicha amaliy tavsiyalar

Sun’iy intellekt vositalaridan dars jarayonida samarali foydalanish o’qituvchidan aniq maqsad qo’yishni talab etadi. AI asosan o’quv materiallarini yaratish, talabalarning bilim darajasiga mos differensial yondashuvni amalga oshirish hamda baholash vositalarini ishlab chiqishda yordamchi resurs sifatida qo’llanilishi mumkin. Maqsadning aniq belgilanishi kutilgan natijaga erishish samaradorligini oshiradi.

AI vositasiga beriladigan so’rov (prompt) aniq, kontekstga mos va cheklovlari belgilangan bo’lishi zarur. To’g’ri tuzilgan so’rov pedagogik jihatdan foydali va sifatli natija olish imkonini beradi. Shu bilan birga, ChatGPT yoki Claude kabi vositalar tomonidan yaratilgan materiallar doimo o’qituvchi tomonidan tahrirlanishi va talabalarning bilim darajasi hamda madaniy kontekstiga moslashtirilishi lozim.

Dars materiallarini tayyorlashda AI vositalaridan foydalanish talabalarga ochiq va shaffof tarzda tushuntirilishi, shuningdek, ularning AI’dan foydalanish doiralari va qoidalari aniq belgilanishi kerak. Bu holat akademik halollik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Baholash jarayonida AI yordamida test savollari va topshiriqlar yaratilishi mumkin, biroq baholash mezonlari talabalarning real bilim darajasi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini aniqlashga qaratilishi zarur.

Shuningdek, AI vositalari bilan ishlashda maxfiylik va ma’lumotlar xavfsizligiga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Talabalarning shaxsiy ma’lumotlarini AI platformalariga kiritishdan oldin ruxsat olish, zarur hollarda ma’lumotlarni anonimlashtirish pedagogning professional mas’uliyati hisoblanadi.

XULOSA

Sun’iy intellekt (AI) vositalari zamonaviy ta’limda o’qituvchi faoliyatini samarali qo’llab-quvvatlovchi muhim texnologiya hisoblanadi. Ular darsni rejalashtirish, o’quv materiallarini yaratish, moslashtirish va baholash jarayonlarini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Biroq AI o’qituvchini almashtirmaydi, balki uning pedagogik imkoniyatlarini kengaytiradi.

AI dan samarali foydalanish uchun aniq maqsadni belgilash, to’g’ri so’rov (prompt) tuzish va olingan natijalarni tahrirlab, talabalarga moslashtirish zarur.

Shuningdek, talabalarga AI vositalaridan foydalanish qoidalarini ochiq tushuntirish, akademik halollikni ta’minlash va shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligiga rioya qilish muhimdir. Baholash jarayonida esa AI yordamida yaratilgan topshiriqlar talabalarining haqiqiy bilimini, mustaqil va tanqidiy fikrlashini aniqlashga xizmat qilishi lozim. Xulosa qilib aytganda, AI vositalaridan ongli va maqsadli foydalanish, o’qituvchining professional tajribasi bilan uyg’unlashganda, talabalar uchun sifatli va samarali ta’lim muhitini yaratishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *Machine, platform, crowd: Harnessing our digital future*. W. W. Norton & Company.
2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2021). *AI in education: The importance of teacher preparation*. Educational Technology Research and Development, 69(3), 1301–1320. <https://doi.org/10.1007/s11423-021-10001-1>
4. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson.
5. Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.
6. Williamson, B., & Piattoeva, N. (2021). *Education governance and datafication: Critical perspectives*. Routledge.
7. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

RAQAMLI PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA SUN’IY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA INGLIZ TILINI O’QITISHDA XXI ASR KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti, fil.f.b.f.d.(PhD), dotsent v.b. G.H.Eshchanova
Baxtiyorova Dilafro‘z Dilshod qizi Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya
fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili yo‘nalishi 1kurs magistranti**

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli pedagogik yondashuv va sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlari yordamida ingliz tilini o’qitishda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. O’quvchilarda **kritik fikrlash, kreativlik, muammolarni hal qilish, digital literacy**

va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, ChatGPT, Duolingo, Grammarly va boshqa SI vositalari yordamida adaptiv mashqlar, interaktiv vazifalar va progress monitoring amaliyotlari taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, raqamli pedagogika, ingliz tili, XXI asr kompetensiyalari, adaptiv o‘qitish, interaktiv mashqlar.

Abstract

This article analyzes the integration of digital pedagogy and artificial intelligence (AI) tools in teaching English to develop 21st-century competencies. Innovative methods aimed at enhancing students’ **critical thinking, creativity, problem-solving skills, digital literacy, and communicative competence** are discussed. Practical examples of using AI tools such as ChatGPT, Duolingo, and Grammarly for adaptive exercises, interactive tasks, and progress monitoring are also presented.

Keywords: artificial intelligence, digital pedagogy, English language teaching, 21st-century competencies, adaptive learning, interactive tasks.

Аннотация

В данной статье рассматривается использование цифровой педагогики и возможностей искусственного интеллекта (ИИ) при обучении английскому языку с целью формирования компетенций XXI века. Анализируются инновационные методы, направленные на развитие у учащихся **критического мышления, креативности, навыков решения проблем, цифровой грамотности и коммуникативной компетенции**. Также приводятся практические примеры использования ИИ-инструментов, таких как ChatGPT, Duolingo и Grammarly, для адаптивных упражнений, интерактивных заданий и мониторинга прогресса.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая педагогика, преподавание английского языка, компетенции XXI века, адаптивное обучение, интерактивные задания.

Asosiy qism

XXI asr ta’limi global miqyosda yangi kompetensiyalarni talab qiladi. Ushbu kompetensiyalar orasida kritik fikrlash, muammolarni hal qilish, kreativlik, kommunikativ va raqamli savodxonlik alohida o‘rin tutadi (Voogt & Roblin, 2012). Ingliz tili esa xalqaro muloqot, ilmiy tadqiqotlar va ishbilarmonlik faoliyatida asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Shu sababli, til o‘rgatish jarayoni nafaqat grammatik va leksik bilimlarni shakllantirish, balki o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishga ham qaratilishi lozim.

Raqamli davrda ta’lim jarayoni interaktiv va adaptiv bo‘lishi talab etiladi. O‘quvchilar nafaqat an’anaviy dars materiallari bilan ishlaydi, balki raqamli resurslar, onlayn platformalar va sun’iy intellekt asosidagi vositalardan foydalanadi. Bu esa ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish va o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt til o‘rgatishda intellektual va interaktiv yondashuvlarni amalga oshirish imkonini beradi. SI vositalari orqali o‘quvchilarning nutqini tahlil qilish, grammatik xatolarni aniqlash, individual mashqlar yaratish va ularning o‘quv jarayonini monitoring qilish mumkin (Godwin-Jones, 2018). Raqamli pedagogik yondashuv esa SI vositalarini samarali o‘qitish metodlari bilan birlashtiradi. Masalan, adaptiv mashqlar, interaktiv testlar, virtual chat va dialog tizimlari o‘quvchining bilim darajasini real vaqtda tahlil qiladi, shuningdek, o‘quv jarayonini differensial va shaxsiylashtirilgan tarzda olib borish imkonini yaratadi (Reinders & White, 2016).

Shu bilan birga, SI asosidagi vositalar ingliz tilini o’rgatishda kommunikativ ko’nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, ChatGPT yoki boshqa interaktiv chatbotlar yordamida o’quvchilar real muloqot kontekstida nutq mashqlari qilishi mumkin, bu esa klassik dars metodlarida mavjud bo’lmagan tajribani beradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida ingliz tilini samarali o’qitish uchun innovatsion pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish shart. Ushbu metodlar o’quvchilarda nafaqat til bilimini, balki 21-asr kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi.

- ✓ **Adaptiv o’quv platformalari:** o’quvchining bilim darajasiga mos mashqlar yaratadi.
- ✓ **AI asosidagi grammatika va stil tahlili:** o’quvchilarning yozma va og’zaki nutqini real vaqt rejimida tekshiradi va takliflar beradi (Godwin-Jones, 2020).
- ✓ **Interaktiv va virtual mashg’ulotlar:** online chat, simulyatsiyalar va gamifikatsiya elementlari orqali o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi.

Bundan tashqari, SI vositalari o’quvchilarning individual o’quv rejasini shakllantirish, progress monitoring va feedback berish imkonini beradi. Bu yondashuv an’anaviy ta’lim metodlariga qaraganda, ingliz tilini tezroq va samaraliroq o’rganishga yordam beradi.

XXI asr til o’rgatishda o’quvchilarda shakllantirilishi lozim bo’lgan kompetensiyalar an’anaviy grammatik va leksik bilimlardan tashqari kengroq qamrovni talab qiladi. Ushbu kompetensiyalar orasida **kritik fikrlash (critical thinking), raqamli savodxonlik (digital literacy), kommunikativ kompetensiya (communicative competence) va kreativlik (creativity)** asosiy o’rin tutadi (Voogt & Roblin, 2012; Trilling & Fadel, 2009). Kritik fikrlash o’quvchining muammolarni mustaqil tahlil qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi, raqamli savodxonlik esa zamonaviy texnologiyalarni samarali ishlatish, ma’lumotlarni topish, tahlil qilish va prezentatsiya qilish ko’nikmalarini o’z ichiga oladi. Kommunikativ kompetensiya o’quvchining og’zaki va yozma muloqot qobiliyatini, shuningdek, akademik va professional kontekstda fikr almashish imkoniyatini beradi. Kreativlik esa innovatsion yondashuvlar yaratish va turli kommunikativ vaziyatlarga moslashish qobiliyatini shakllantiradi. Shu sababli XXI asr til o’rgatish jarayoni faqat til bilimini o’rgatishdan iborat bo’lmay, balki o’quvchida yuqoridagi kompetensiyalarni integratsiyalashgan holda rivojlantirishga qaratilgan bo’lishi lozim.

Raqamli pedagogik yondashuv (digital pedagogy) ta’lim jarayonini interaktiv, adaptiv va shaxsiylashtirilgan qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv metodologik jihatdan **talabalar ehtiyojiga moslashish, real vaqt rejimida feedback berish va o’quv jarayonini vizualizatsiya qilish** prinsiplari bilan belgilanadi (Kirkwood & Price, 2014). Digital pedagogy orqali o’quvchilar onlayn platformalar, simulyatsiyalar, gamifikatsiya elementlari va interaktiv mashqlar yordamida bilim olishadi, shu bilan birga tilni amaliy kontekstlarda qo’llash imkoniyatiga ega bo’ladi.

Sun’iy intellektning ta’limdagi imkoniyatlari esa yanada kengroq ko’lamni qamrab oladi. SI vositalari yordamida **adaptiv o’qitish, avtomatik baholash, interaktiv mashqlar va individual o’quv rejalarini yaratish** mumkin (Godwin-Jones, 2018; Reinders & White, 2016). Adaptiv o’qitish o’quvchining bilim darajasini aniqlab, mashqlar va vazifalarni shunga moslashtiradi. Avtomatik baholash yozma va og’zaki nutqni real vaqt rejimida tahlil qilib, xatolar va muvaffaqiyatlarni ko’rsatadi, bu esa o’qituvchining ish yukini kamaytiradi va o’quvchilarga tezkor feedback beradi. Interaktiv mashqlar esa o’quvchilarning mustaqil

ishlashini rag‘batlantiradi va ularni turli kommunikativ vaziyatlarda sinab ko‘rishga imkon yaratadi.

Shuningdek, SI vositalari **ESP (English for Specific Purposes)** va lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishda ham keng qo‘llaniladi. Masalan, korpus asosidagi tahlil, terminologik mashqlar va professional diskurs misollarini SI vositalari yordamida o‘quvchilarga vizual va interaktiv tarzda taqdim etish mumkin (Hyland, 2004; Flowerdew, 2013). Bu yondashuv o‘quvchilarda nafaqat akademik va kasbiy kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki ularning terminologik aniqligi va lingvistik tahlil qobiliyatini ham oshiradi. Shu tariqa, sun’iy intellekt va raqamli pedagogik yondashuv integratsiyasi o‘quv jarayonini **individual va interaktiv, adaptiv va kompetensiyaga yo‘naltirilgan** shaklga keltiradi.

XXI asr ta’limida til o‘rganuvchilarda shakllantirilishi lozim bo‘lgan kompetensiyalar nafaqat lingvistik bilimlarni o‘z ichiga oladi, balki keng qamrovli **kritik fikrlash, muammolarni hal qilish, kreativlik va innovatsion yondashuv** kabi yuqori darajali ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi (Trilling & Fadel, 2009). Kritik fikrlash o‘quvchilarga matnni tahlil qilish, dalillar asosida xulosalar chiqarish va turli kommunikativ vaziyatlarda mantiqiy qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Muammolarni hal qilish esa o‘quvchilarni real hayotiy va akademik vaziyatlarda tezkor va samarali yechimlar topishga o‘rgatadi, bu esa tilni o‘rganish jarayonini nafaqat nazariy, balki amaliy kontekst bilan boyitadi. Kreativlik esa o‘quvchilarda yangi ifoda shakllarini yaratish, turli muloqot strategiyalarini sinab ko‘rish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash qobiliyatini shakllantiradi.

Zamonaviy o‘quvchilarda **digital literacy**, ya’ni raqamli savodxonlikni rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu kompetensiya o‘quvchiga turli raqamli platformalar va texnologiyalardan samarali foydalanish, ma’lumotlarni izlash, tahlil qilish va ulardan natijali foydalanish imkonini beradi (Voogt & Roblin, 2012). Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar interaktiv mashqlar, onlayn testlar, virtual simulyatsiyalar va adaptiv platformalarda bilimlarini mustahkamlashlari mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning individual va guruh faoliyati samarali boshqariladi, natijalar real vaqt rejimida kuzatiladi va tahlil qilinadi. Akademik yozish va muloqot kompetensiyasini shakllantirish XXI asr til o‘rgatishda alohida e’tibor talab qiladi. Sun’iy intellekt vositalari, jumladan ChatGPT, Grammarly va boshqa interaktiv platformalar yordamida o‘quvchilar **matn tahlili, grammatika va stilistik xatolarni aniqlash, akademik yozuvni mustahkamlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish** imkoniyatiga ega bo‘ladi (Godwin-Jones, 2020). Bu yondashuv o‘quvchilarning akademik va kasbiy kommunikativ kompetensiyalarini oshiradi, ularni mustaqil va interaktiv o‘rganishga rag‘batlantiradi.

Shuningdek, sun’iy intellekt vositalari yordamida **individual va guruh faoliyati samarali boshqariladi**. O‘quvchilar uchun shaxsiylashtirilgan mashqlar yaratish, ularning o‘zlashtirish darajasini tahlil qilish va feedback berish imkoniyati mavjud. Guruh faoliyatida esa AI vositalari vazifalarni taqsimlash, interaktiv muhokamalar tashkil etish va hamkorlikni kuchaytirish imkonini beradi. Shu tariqa, XXI asr kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni **lingvistik, kommunikativ va texnologik ko‘nikmalarni integratsiyalashgan holda** amalga oshadi va til o‘rgatish jarayonini samarali va interaktiv qiladi.

Sun’iy intellekt (SI) asosidagi vositalar ingliz tilini o‘qitishda nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlashga, balki **amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga** ham xizmat qiladi. Masalan,

ChatGPT kabi interaktiv chatbotlar yordamida o‘quvchilar turli kommunikativ vaziyatlarda muloqot qiladilar, savol-javob, dialog va rolli o‘yin mashqlari orqali nutqini yaxshilaydilar. ChatGPT o‘quvchining xatolarini aniqlab, ularni tuzatish bo‘yicha takliflar beradi, bu esa til o‘rganish jarayonini **individual va interaktiv** qiladi.

Duolingo va **Grammarly** kabi SI asosidagi vositalar ham amaliy jihatdan katta imkoniyatlar yaratadi. Duolingo o‘quvchilarga adaptiv mashqlar orqali yangi leksika va grammatik tuzilmalarni mustahkamlashga yordam beradi, shu bilan birga o‘quvchining bilim darajasiga moslashtirilgan vazifalarni taqdim etadi (Reinders & White, 2016). Grammarly esa yozma nutqni tahlil qiladi, grammatika, stil va uslubiy xatolarni aniqlaydi hamda real vaqt rejimida tuzatish takliflari beradi. Bu yondashuv o‘quvchilarning yozma va muloqot ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘quv jarayonida adaptiv mashqlar va interaktiv vazifalar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, virtual sinflarda o‘quvchilarga **kontekstual matnlar asosida testlar, interaktiv rol o‘yinlari, gamifikatsiya elementlari** taqdim etiladi, bu esa ularning mustaqil fikrlashini va kreativ yondashuvini rag‘batlantiradi. Shu tarzda, o‘quvchilar o‘qish jarayonida nafaqat bilim olishadi, balki ularni amaliy holatlarda qo‘llashni o‘rganadilar.

Shuningdek, SI vositalari yordamida o‘quvchilarning **o‘zlashtirish darajasini baholash va progress monitoringi** samarali amalga oshiriladi. Masalan, adaptiv platformalar o‘quvchining har bir mashqdagi natijasini tahlil qiladi va o‘zlashtirish darajasi bo‘yicha shaxsiy raport beradi. Bu o‘qituvchiga o‘quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, individual yondashuvni qo‘llash va dars jarayonini optimallashtirish imkonini beradi (Godwin-Jones, 2020). Shu tariqa, SI vositalari yordamida ingliz tilini o‘qitish jarayoni nafaqat interaktiv, balki **analitik va adaptiv** xarakterga ega bo‘ladi.

Xulosa

Zamonaviy ta’lim jarayonida ingliz tilini o‘qitish nafaqat grammatik va leksik bilimlarni shakllantirishga, balki **XXI asr kompetensiyalarini** rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Sun’iy intellekt (SI) vositalari va raqamli pedagogik yondashuv integratsiyasi bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. SI asosidagi vositalar yordamida o‘quvchilar **individual va guruh faoliyatini boshqarish, adaptiv mashqlar orqali bilimni mustahkamlash, interaktiv mashqlar va real vaqt feedback orqali nutq va yozma ko‘nikmalarni rivojlantirish** imkoniga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, digital literacy, kritik fikrlash, kreativlik va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni ham samarali bo‘ladi. Amaliy tajribalardan ko‘rinib turibdiki, ChatGPT, Duolingo, Grammarly kabi SI vositalari o‘quvchilarning **lingvistik va kommunikativ kompetensiyalarini mustahkamlash, terminologik aniqlikni oshirish va professional diskursga moslashish** imkonini beradi. Adaptiv platformalar va interaktiv mashqlar orqali o‘quvchilar o‘zlashtirish darajasini kuzatish, zaif tomonlarini aniqlash va individual yondashuv asosida bilimni chuqurlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu tariqa, sun’iy intellekt va raqamli pedagogik yondashuv yordamida ingliz tilini o‘qitish jarayoni **individual, interaktiv, analitik va adaptiv** xarakterga ega bo‘ladi. Bu yondashuv nafaqat o‘quvchilarning lingvistik bilimni oshiradi, balki ularni XXI asr kompetensiyalariga moslashgan, texnologiyalarni samarali qo‘llay oladigan va muloqotda yuqori samaradorlikka ega shaxslar sifatida shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge University Press.
2. Flowerdew, J. (2013). *Discourse in English Language Education*. Routledge.
3. Godwin-Jones, R. (2018). *Using Artificial Intelligence in Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1-17.
4. Godwin-Jones, R. (2020). *Emerging Technologies: AI and Adaptive Learning in Second Language Education*. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1-14.
5. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. University of Michigan Press.
6. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). *Technology-Enhanced Learning and Teaching in Higher Education: What is ‘Enhanced’ and How Do We Know?* *Teaching in Higher Education*, 19(6), 545-566.
7. Reinders, H., & White, C. (2016). *Special Issue on Innovations in Digital Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 20(2), 1-12.
8. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. Jossey-Bass.
9. Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). *A Comparative Analysis of International Frameworks for 21st Century Competences: Implications for Curriculum, Teaching and Learning*. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321.

SUN’IY INTELEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA REFLEKTIV TA’LIMNI TASHKIL ETISH ORQALI BO’LAJAK INGLIZ TILI O’QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Xorijiy filologiya” kafedrasini mudiri, fil.f.b.f.d.(PhD), dotsent N.O.Masharipova

Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili yo’nalishi I kurs magistranti Shermetova Anaxon Farxod qizi

Annotatsiya

Mazkur maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida reflektiv ta’limni tashkil etish orqali bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda reflektiv yondashuvning pedagogik ahamiyati, kasbiy fikrlashni shakllantirishdagi roli hamda sun’iy intellektga asoslangan vositalarning ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. ChatGPT, Kahoot!, Padlet kabi raqamli platformalar yordamida reflektiv mashqlarni tashkil etish, individual va guruh faoliyatini monitoring qilish hamda real vaqt feedback orqali o’quv jarayonini takomillashtirish masalalari ko’rib chiqiladi. Maqolada sun’iy intellekt asosidagi reflektiv ta’lim bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining pedagogik, lingvistik va metodik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali innovatsion yondashuv ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, reflektiv ta’lim, raqamli texnologiyalar, ingliz tili o’qituvchisi, kasbiy kompetensiya, pedagogik innovatsiya

Abstract

This article examines the methodology of developing professional competence in future English language teachers through the organization of reflective learning based on artificial intelligence and digital technologies. The study analyzes the pedagogical significance of reflective teaching, its role in shaping professional thinking, and the educational potential of AI-based tools. Digital platforms such as ChatGPT, Kahoot!, and Padlet are explored as means of organizing reflective activities, monitoring individual and group performance, and providing real-time feedback. The findings demonstrate that AI-supported reflective learning serves as an effective innovative approach to enhancing pedagogical, linguistic, and methodological competencies of prospective English teachers.

Keywords: artificial intelligence, reflective learning, digital technologies, English language teachers, professional competence, pedagogical innovation

Аннотация

В статье рассматривается методика развития профессиональной компетентности будущих учителей английского языка посредством организации рефлексивного обучения на основе искусственного интеллекта и цифровых технологий. Анализируется педагогическое значение рефлексивного подхода, его роль в формировании профессионального мышления, а также образовательные возможности инструментов, основанных на ИИ. Рассматривается использование таких цифровых платформ, как ChatGPT, Kahoot! и Padlet, для организации рефлексивных заданий, мониторинга индивидуальной и групповой деятельности и предоставления обратной связи в реальном времени. Делается вывод о том, что рефлексивное обучение на основе искусственного интеллекта является эффективным инновационным подходом к развитию педагогической, лингвистической и методической компетентности будущих учителей английского языка.

Ключевые слова: искусственный интеллект, рефлексивное обучение, цифровые технологии, учитель английского языка, профессиональная компетентность, педагогические инновации

Asosiy qism

XXI asr pedagogik konteksti global ta’lim jarayonining yangi talablarini belgilab beradi. Bugungi kunda o’qituvchilardan nafaqat an’anaviy fanlarni o’rgatish ko’nikmalari, balki zamonaviy pedagogik kompetensiyalar, raqamli texnologiyalarni qo’llash va kreativ yondashuvlar orqali o’quvchilarni mustaqil fikrlashga yo’naltirish qobiliyati talab etiladi (Kirkwood & Price, 2014). Shu nuqtai nazardan, bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish masalasi dolzarb bo’lib, bu jarayonning samarali bo’lishi o’qituvchining metodik bilimlari, pedagogik fikrlash qobiliyati va zamonaviy texnologiyalarni qo’llash ko’nikmalariga bog’liq. Reflektiv ta’lim tushunchasi XXI asr pedagogikasida muhim o’rin tutadi. Refleksiya, ya’ni o’z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va natijalarni baholash, o’qituvchiga o’z yondashuvlarini takomillashtirish, yangi strategiyalarni ishlab chiqish va o’quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi (Schön, 1983; Kolb, 2015). Reflektiv ta’limning metodik ahamiyati shundaki, u o’qituvchilarda kritik fikrlashni rivojlantiradi, pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonini tizimli qiladi va o’quvchilarga samarali bilim berish uchun individual yondashuvni shakllantiradi. Shu bilan birga, reflektiv yondashuv o’qituvchining professional o’sishini rag’batlantiradi va kasbiy kompetensiyalarning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi. Sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida innovatsion vositalar sifatida

muhim rol o’ynaydi. SI asosidagi dasturlar va mobil ilovalar o’qituvchilarga o’quv jarayonini individualizatsiya qilish, o’quvchilarning bilim darajasini aniqlash, adaptiv mashqlarni taklif qilish, progress monitoring va real vaqt feedback orqali pedagogik faoliyatni samarali boshqarish imkonini beradi.¹² Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar reflektiv jarayonni qo’llab-quvvatlaydi: o’qituvchi o’z metodik yondashuvini tahlil qilishi, o’quvchilarning faolligini kuzatishi va pedagogik qarorlarni optimallashtirishi mumkin. Shunday qilib, XXI asr pedagogik konteksti, reflektiv ta’lim va sun’iy intellekt vositalarining integratsiyasi bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodik asosini yaratadi. Bu yondashuv nafaqat bilim berish sifatini oshiradi, balki o’qituvchilarning mustaqil fikrlash, innovatsion metodlarni qo’llash va o’z pedagogik faoliyatini tahlil qilish ko’nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetensiya va reflektiv yondashuv pedagogik nazariyada markaziy tushunchalardan biri hisoblanadi. Kasbiy kompetensiya o’qituvchining malakasi, bilim va ko’nikmalarini, shuningdek, pedagogik vazifalarni samarali hal qilish qobiliyatini o’z ichiga oladi (Kolb, 2015). Reflektiv yondashuv esa Schön (1983) nazariyasiga ko’ra, amaliy faoliyat davomida o’z pedagogik tajribasini tahlil qilish va undan o’rganish jarayonidir. Bu yondashuv o’qituvchiga o’z metodik qarorlarini qayta ko’rib chiqish, yangi pedagogik strategiyalar ishlab chiqish va o’quv jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Reflektiv yondashuv kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda nafaqat nazariy bilimni, balki amaliy ko’nikmalarni ham rivojlantiradi, shuningdek, o’qituvchida pedagogik fikrlash va mas’uliyatni mustahkamlaydi. Sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar zamonaviy ta’lim jarayonida yangi pedagogik imkoniyatlarni taqdim etadi. SI asosidagi vositalar adaptiv o’qitish tizimlarini yaratish orqali har bir o’quvchining individual ehtiyojlariga moslashadi, real vaqt feedback berish va progress monitoringni amalga oshiradi.¹³ Masalan, o’quvchi grammatika yoki lug’at mashqlarida qiyinchilikka duch kelsa, tizim avtomatik ravishda individual mashqlarni taklif qiladi, xatolarni tahlil qiladi va moslashtirilgan o’quv yo’nalishini yaratadi. Shu orqali o’qituvchi o’quvchilarning o’zlashtirish darajasini aniqlash va pedagogik qarorlarni optimallashtirish imkoniyatiga ega bo’ladi. Reflektiv ta’limni tashkil etishning metodik tamoyillari bir necha asosiy printsipga tayanadi. Birinchidan, o’quv jarayoni o’qituvchining doimiy o’zini tahlil qilishini talab qiladi; bu jarayonda har bir pedagogik qaror va metod sinovdan o’tadi. Ikkinchidan, ta’lim jarayoni interaktiv va adaptiv bo’lishi lozim, ya’ni o’quvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlariga moslashadi. Uchinchidan, texnologiyalar va SI vositalari reflektiv jarayonni qo’llab-quvvatlashi kerak: o’qituvchi va o’quvchi birgalikda o’quv jarayonini kuzatadi, tahlil qiladi va baholaydi. Shu bilan, metodik tamoyillar reflektiv ta’limning samarali tashkil etilishi va bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt (SI) vositalari bo’lajak ingliz tili o’qituvchilarining pedagogik fikrlash va tahlil ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o’ynaydi. Masalan, o’quvchilarga virtual muhitda real vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik qarorlar qabul qilish va natijalarni reflektiv tarzda qayta ko’rib chiqish imkonini beradi. AI yordamida ishlab chiqilgan vazifalar

¹² Godwin-Jones, R. (2019). AI and adaptive learning in language classrooms: Opportunities and challenges. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 23–35.

¹³ Reinders, H., & White, C. (2016). Special issue on innovations in digital language learning. *Language Learning & Technology*, 20(2), 1–12.

o‘quvchilarning kritik fikrlashini rag‘batlantiradi va ularni amaliy pedagogik tajriba bilan tanishtiradi.¹⁴ Mobil ilovalar va raqamli platformalarda reflektiv mashqlarni tashkil etish o‘qituvchilarga individual va guruh ishlari orqali o‘quvchilarning fikr yuritish jarayonini kuzatish imkonini beradi. Masalan, Padlet yoki Google Classroom platformalarida o‘quvchilar o‘z pedagogik qarorlari va natijalarini yozma yoki vizual shaklda taqdim etishi, o‘qituvchi esa ularni tahlil qilib, individual feedback berishi mumkin. Shu bilan birga, interaktiv mashqlar va diskussiya forumlari reflektiv fikrlashni rivojlantiradi. Individual va guruh refleksiylarini kuzatish va baholash jarayoni o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega. SI tizimlari o‘quvchilarning ish faoliyatini monitoring qiladi, progressni avtomatik baholaydi va o‘qituvchiga natijalarni vizual tarzda taqdim etadi. Bu esa pedagogik qarorlarni yanada maqsadga muvofiq qabul qilish imkonini beradi.

Jadval 1. SI va raqamli texnologiyalar yordamida reflektiv ta’limni tashkil etishning metodik imkoniyatlari

Yo‘nalish	Faoliyatlar / Misollar	Pedagogik samardorlik
Fikr yuritish va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish	AI-vazifalar: virtual pedagogik situatsiyalar, problem-solving mashqlar	O‘quvchilar kritik fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi
Reflektiv mashqlarni tashkil etish	Mobil ilovalar (Padlet, Google Classroom), interaktiv forumlar, bloglar	Individual va guruh ishlari orqali refleksiya jarayoni amalga oshadi
Individual va guruh refleksiylarini kuzatish va baholash	SI monitoring, progress tracking, real vaqt feedback	O‘quvchilarning kasbiy kompetensiyasi baholanadi, pedagogik qarorlar optimallashtiriladi

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish jarayoni bir nechta asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, pedagogik fikrlash va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Reflektiv yondashuv orqali o‘qituvchi o‘z pedagogik qarorlarini tahlil qiladi, mashg‘ulotlarni takomillashtiradi va individual pedagogik strategiyalarni ishlab chiqadi (Schön, 1983). Bu jarayon o‘quvchining o‘z faoliyatini baholash va takomillashtirishga yo‘naltirilgan doimiy o‘rganish tizimini yaratadi. Ikkinchidan, lingvistik va metodik kompetensiyalarni integratsiya qilish ta’lim jarayonining samarali tashkil etilishiga yordam beradi. Bu yo‘nalishda o‘qituvchi grammatika, lug‘at, fonetika, akademik yozish va og‘zaki muloqot bo‘yicha bilimlarni birlashtiradi, shuningdek, raqamli vositalar yordamida adaptiv mashqlarni qo‘llaydi. Shu tariqa, o‘qituvchi o‘z metodik yondashuvini har bir o‘quvchining individual xususiyatlariga moslashtiradi (Godwin-Jones, 2020). Uchinchidan, motivatsiya va mustaqil o‘qituvchilik yondashuvini rag‘batlantirish pedagogik jarayonda

¹⁴ Godwin-Jones, R. (2020). Emerging technologies: AI and adaptive learning in second language education. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1–14.

o’qituvchining kasbiy o’sishi uchun zarurdir. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida o’qituvchi o’z faoliyatini monitoring qiladi, real vaqt feedback oladi va o’quvchilarning progressini kuzatadi. Shu bilan birga, motivatsiya oshadi, pedagogik qarorlar mustaqil qabul qilinadi va innovatsion metodlarni qo’llash imkoniyati kengayadi.

Diagramma 1. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bo‘lajak ingliz tili o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Masalan, **ChatGPT** yordamida o’quvchilar pedagogik vaziyatlarni tahlil qiladi, interaktiv mashqlar orqali muammolarni hal qiladi va o’z fikrlarini reflektiv tarzda yozma yoki og‘zaki shaklda ifodalaydi. **Kahoot!** platformasi gamifikatsiya orqali o’quvchilarni darsga faol jalb qiladi va real vaqt feedback beradi. **Padlet** esa guruh ishlarini tashkil etishda, fikr almashish va refleksiyalarni vizual tarzda taqdim etishda qo’llaniladi. Reflektiv mashqlar va progress monitoring orqali o’quvchilar o’z pedagogik qarorlarini tahlil qiladi, o’zlashtirish darajasini baholaydi va o’z faoliyatini takomillashtiradi. SI tizimlari yordamida o’quvchilar individual va guruh faoliyatini samarali boshqarish imkoniga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, o’qituvchi o’quvchilarning yutuqlari va kamchiliklarini avtomatik tarzda kuzatib boradi, natijalarni vizual shaklda taqdim etadi (Godwin-Jones, 2020; Reinders & White, 2016).

Jadval 2. SI va raqamli vositalardan foydalanishning amaliy misollari

Vosita / Platforma	Faoliyat / Mashqlar	Pedagogik samardorlik
ChatGPT	Virtual pedagogik vaziyatlar, reflektiv yozma mashqlar	Fikr yuritish va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi
Kahoot!	Interaktiv viktorinalar, gamifikatsiya	O‘quv motivatsiyasini oshiradi, mustaqil o‘rganishni rag‘batlantiradi
Padlet	Guruh ishlarini tashkil etish, fikr almashish	Guruh refleksiylarini ko‘rish, individual progressni kuzatish
Google Classroom	Adaptiv mashqlar, progress monitoring	O‘quv jarayonini individual va guruh asosida boshqarish

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida reflektiv ta’limni tashkil etish bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda samarali metodik yondashuv hisoblanadi. Reflektiv ta’lim o‘qituvchilarning pedagogik fikrlashini shakllantiradi, ularni o‘z faoliyatini tahlil qilishga, pedagogik qarorlarni asosli ravishda qabul qilishga va doimiy professional rivojlanishga undaydi. Sun’iy intellektga asoslangan vositalar reflektiv jarayonni texnologik jihatdan qo‘llab-quvvatlab, o‘quv jarayonini shaxsiylashtirish, adaptiv mashqlarni tashkil etish, real vaqt feedback berish va progress monitoringni amalga oshirish imkonini yaratadi. ChatGPT, Kahoot!, Padlet kabi raqamli platformalar individual va guruh faoliyatini samarali boshqarish, reflektiv mashqlarni tashkil etish hamda o‘quvchilarning kasbiy rivojlanishini tizimli ravishda kuzatish imkonini beradi. Shuningdek, reflektiv ta’limning sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasi bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida lingvistik, metodik va pedagogik kompetensiyalarni uyg‘un rivojlantiradi. Bu yondashuv o‘qituvchilarning motivatsiyasini oshiradi, mustaqil o‘qituvchilik yondashuvini shakllantiradi va ularning zamonaviy ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Natijada, sun’iy intellektga asoslangan reflektiv ta’lim metodikasi ingliz tili o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirishda istiqbolli va innovatsion yo‘nalish sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.
2. Kolb, D. A. (2015). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Pearson Education.
3. Godwin-Jones, R. (2018). Using artificial intelligence in language learning. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1–17.
4. Godwin-Jones, R. (2019). AI and adaptive learning in language classrooms: Opportunities and challenges. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 23–35.

5. Godwin-Jones, R. (2020). Emerging technologies: AI and adaptive learning in second language education. *Language Learning & Technology*, 24(2), 1–14.
6. Reinders, H., & White, C. (2016). Special issue on innovations in digital language learning. *Language Learning & Technology*, 20(2), 1–12.
7. Reinders, H., & Pegrum, M. (2016). *Learning with mobile technologies: Student perceptions and practices*. Springer.
8. Kirkwood, A., & Price, L. (2014). Technology-enhanced learning and teaching in higher education: What is ‘enhanced’ and how do we know? *Teaching in Higher Education*, 19(6), 545–566.
9. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus linguistics: Investigating language structure and use*. Cambridge University Press.
10. Flowerdew, J. (2013). *Discourse in English language education*. Routledge.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ALIFBENI O‘QITISHDA SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INNOVATSION YONDASHUVLAR

Sadoqat Yo‘ldosheva Xamid qizi

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası o‘qituvchisi

sadoqatyoldosheva132@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda alifbeni o‘qitish jarayonini takomillashtirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlarning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda alifbe o‘qitishda ertak, animatsiya va gamifikatsiya elementlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilarning savodxonligini oshirish, ularning bilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Maqolada raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan alifbe darslarining ta’lim samaradorligiga ijobiy ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, alifbe o‘qitish, innovatsion yondashuv, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, ertak, animatsiya, gamifikatsiya.

Аннотация. В статье рассматривается педагогическая значимость инновационных подходов, основанных на использовании искусственного интеллекта и цифровых технологий в обучении алфавиту в начальных классах. Особое внимание уделяется интеграции элементов сказки, анимации и геймификации в процесс обучения, что способствует повышению уровня грамотности учащихся, усилению их познавательного интереса и организации обучения с учетом индивидуальных особенностей. Обосновывается положительное влияние цифровых технологий на эффективность обучения алфавиту в начальном образовании.

Ключевые слова: начальное образование, обучение алфавиту, инновационный подход, цифровые технологии, искусственный интеллект, сказка, анимация, геймификация.

Abstract. The article examines the pedagogical significance of innovative approaches based on artificial intelligence and digital technologies in teaching the alphabet in primary education. Particular attention is paid to the integration of storytelling, animation, and gamification elements into the learning process, which contributes to improving pupils’ literacy

skills, increasing their motivation for learning, and organizing instruction in a learner-centered manner. The study substantiates the positive impact of digital technologies on the effectiveness of alphabet instruction in primary schools.

Keywords: primary education, alphabet teaching, innovative approach, digital technologies, artificial intelligence, storytelling, animation, gamification.

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim tizimida alifbeni o‘qitish o‘quvchilarning savodxonligini shakllantirishda muhim pedagogik bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu bosqichda o‘quvchilarda o‘qish va yozish ko‘nikmalari bilan bir qatorda, nutq faoliyati, tafakkur, idrok va bilishga bo‘lgan qiziqishning dastlabki asoslari vujudga keladi. Shu sababli alifbe o‘qitish jarayonini zamonaviy pedagogik talablar asosida tashkil etish, innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish bugungi kun ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Ta’lim jarayonida an’anaviy metodlar bilan cheklanib qolish o‘quvchilarning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini to‘liq qondira olmasligi sababli, ta’lim mazmunini boyituvchi va faollikni oshiruvchi yangi metodlarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga joriy etilishi o‘qitish mazmunini vizual, interaktiv va qiziqarli shaklda taqdim etish imkonini bermoqda. Boshlang‘ich sinflarda alifbe o‘qitishda animatsion lavhalar, multimediali materiallar, interaktiv mashqlar va raqamli o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning harflarni idrok etishini yengillashtiradi hamda ularning e’tiborini uzoq vaqt davomida saqlab turishga yordam beradi. Bunday texnologiyalar orqali harflarning tovush-harf munosabatlari, yozilishi va talaffuzi ko‘rgazmali tarzda namoyish etilib, bilimning mustahkam o‘zlashtirilishiga erishiladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limdagi imkoniyatlari esa asosan ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish bilan izohlanadi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida sun’iy intellekt elementlari murakkab texnik tizim sifatida emas, balki o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, mashqlarni moslashtirish va o‘rganish jarayonini kuzatib borish vositasi sifatida qo‘llanilishi maqsadga muvofiqdir. Raqamli ta’lim platformalari orqali o‘quvchining har bir harfni o‘zlashtirish darajasi aniqlanib, unga mos topshiriqlar berilishi alifbe o‘rganish jarayonining samaradorligini oshiradi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Sun’iy intellektga asoslangan ta’lim tizimlarining eng muhim jihatlaridan biri — shaxsiylashtirilgan o‘qitishni ta’minlashidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari harflarni o‘zlashtirish tezligi, eslab qolish qobiliyati va fonetik farqlash darajasi bo‘yicha bir-biridan keskin farq qiladi. An’anaviy dars jarayonida o‘qituvchi har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini to‘liq hisobga olishi qiyin. AI asosidagi platformalar esa o‘quvchining bajarilgan topshiriqlari, xatolari va javob tezligini tahlil qilib, unga moslashtirilgan mashqlarni avtomatik tarzda taklif etadi. Natijada alifbeni o‘rganish jarayoni differensial ta’lim tamoyillari asosida tashkil etilib, har bir bola o‘z imkoniyatiga mos sur’atda rivojlanadi.

Alifbe o‘qitishda tovush va harf o‘rtasidagi bog‘lanishni shakllantirish asosiy vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan, nutqni tanish texnologiyalarining joriy etilishi katta pedagogik samara beradi. Bunday tizimlar o‘quvchining talaffuzini tahlil qilib, tovushni to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri aytilganini aniqlaydi hamda darhol aks aloqa beradi. Bu jarayon fonematik eshituvni rivojlantirish, noto‘g‘ri talaffuzni erta bosqichda tuzatish va o‘qishdagi qiyinchiliklarning oldini

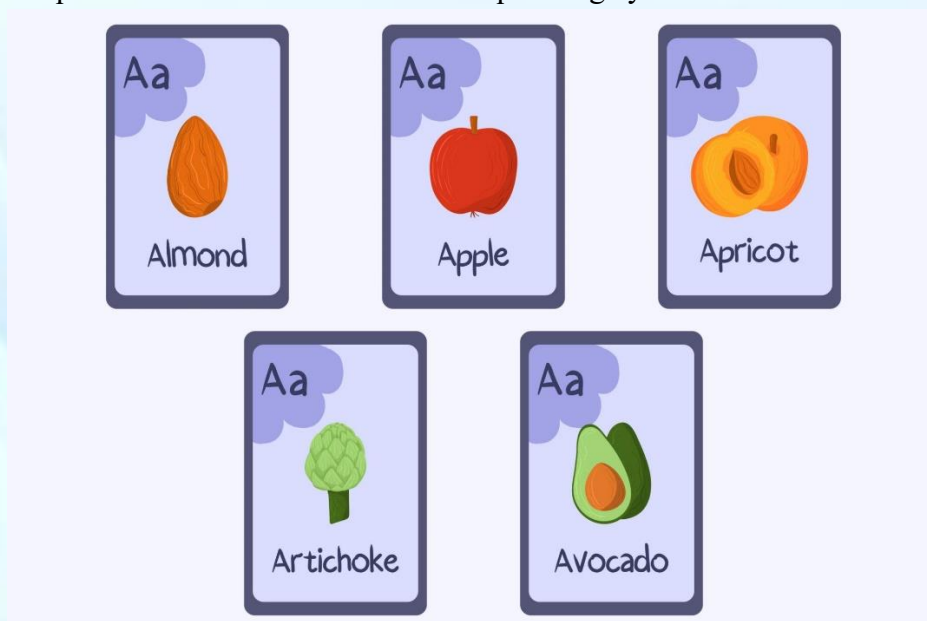
olishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tovush-harf mosligini mustahkamlash bosqichida bunday interaktiv yondashuv an’anaviy takrorlash mashqlariga nisbatan ancha samaraliroq hisoblanadi.

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari ularning obrazli fikrlashga moyilligini ko’rsatadi. Shu bois alifbe o’qitishda ertak elementlaridan foydalanish pedagogik jihatdan samarali hisoblanadi. Har bir harfni alohida obraz yoki qahramon sifatida tasvirlash, u bilan bog’liq qisqa ertaklar yaratish o’quvchilarning tasavvurini kengaytiradi hamda bilimni emotsional jihatdan boyitadi. Ertak asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar o’quvchilarda harflarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirib, o’qishga bo’lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Animatsiya elementlari esa ertak mazmunini yanada jonlantirib, alifbe o’rganish jarayonini ko’rgazmali va tushunarli holga keltiradi. Harakatdagi tasvirlar orqali harflarning yozilishi va talaffuzi namoyish etilishi o’quvchilarning vizual xotirasini rivojlantiradi. Natijada harflar oson eslab qolinadi va o’quvchilarning o’qish jarayonidagi faolligi ortadi. Raqamli animatsiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini saqlab qolishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Gamifikatsiya elementlarining alifbe o’qitish jarayoniga integratsiyasi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O’yin asosida tashkil etilgan topshiriqlar, ball to’plash, bosqichlar orqali rivojlanish kabi elementlar o’quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Gamifikatsiya o’quvchilarda sog’lom raqobat muhitini shakllantirib, bilim olish jarayonini tabiiy va qiziqarli holga keltiradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashgan gamifikatsiya elementlari alifbe o’rganish jarayonini tizimli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar orasida kengaytirilgan reallik (AR) va virtual reallik (VR) vositalari ham alifbeni o’qitishda innovatsion imkoniyatlar yaratadi. Kichik yoshdagi bolalar uchun abstrakt belgilarni qabul qilish qiyin bo’lishi mumkin, ammo AR yordamida harflar uch o’lchamli, harakatlanuvchi va interaktiv obyektlar ko’rinishida namoyon etiladi. Bola harfni ko’rish, aylantirish, unga bog’liq predmetlarni kuzatish orqali vizual, eshituv va kinestetik kanallar orqali bir vaqtning o’zida o’rganadi. Bu esa multisensor o’qitish tamoyiliga mos bo’lib, ma’lumotning uzoq muddatli xotirada mustahkam saqlanishiga yordam beradi.

Alifbeni o’qitishda o’yinlashtirish (gamification) yondashuvi ham sun’iy intellekt bilan uyg’unlashganda yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. O’yin elementlari — ballar, darajalar, mukofotlar va virtual qahramonlar — o’quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi. AI esa o’yin topshiriqlarini o’quvchining bilim darajasiga moslashtirib boradi: tez o’zlashtirayotgan bolalarga murakkabroq vazifalar, qiynalayotganlarga esa qo’shimcha vizual va eshituv yordamlar taqdim etiladi. Natijada o’rganish jarayoni majburiy faoliyatdan ko’ra qiziqarli mashg’ulotga aylanadi.

Sun’iy intellektning yana bir muhim jihati — o’qituvchi faoliyatini qo’llab-quvvatlashidir. Raqamli platformalarda yig’ilgan ma’lumotlar asosida learning analytics tizimlari sinf kesimida va individual o’quvchi darajasida tahlillarni taqdim etadi. Qaysi harflar ko’proq xato qilinayotgani, qaysi o’quvchi ortda qolayotgani yoki qaysi turdagi mashqlar samaraliroq ekani haqida aniq ma’lumotlar olinadi. Bu esa o’qituvchiga dars jarayonini rejalashtirishda data-driven yondashuvni qo’llash, ya’ni qarorlarni aniq dalillar asosida qabul qilish imkonini beradi.

Mazkur texnologiyalar inklyuziv ta’lim nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega. Disleksiyaga ega bolalar uchun matnni ovozli shaklda eshittirish, ko’rishda muammo bo’lgan o’quvchilar uchun audio-alifbe dasturlari, eshitishda qiyinchilik bo’lgan bolalar uchun vizual animatsiyalar va subtitrl materiallar taqdim etilishi mumkin. Shu tariqa sun’iy intellekt asosidagi vositalar barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishga xizmat qiladi. Ushbu innovatsion yondashuvlar pedagogik nazariyalar bilan uyg’unlikda qo’llangandagina yuqori samaradorlik beradi. Xususan, konstruktivistik yondashuvga ko’ra, o’quvchi bilimni faol ravishda quradi; raqamli interaktiv muhit aynan shunday faol o’rganishni qo’llab-quvvatlaydi. Multisensor o’qitish nazariyasi esa ko’rish, eshitish va harakat orqali o’rganishning ustunligini asoslaydi, bu esa AR, audio va interaktiv mashqlar orqali amalga oshiriladi. Differensial ta’lim va formativ baholash tamoyillari esa AI yordamida doimiy monitoring va moslashtirilgan topshiriqlar berish orqali ro’yobga chiqadi.

Amaliy tajribalar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko’rsatadiki, ertak, animatsiya va gamifikatsiya elementlari asosida tashkil etilgan alifbe darslari o’quvchilarning savodxonlik ko’rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. O’quvchilar harflarni tezroq o’zlashtiradi, o’qishga bo’lgan qiziqishi oshadi va mustaqil ishlashga intiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuv o’qituvchining metodik faoliyatini boyitib, darslarni samarali rejalashtirish va tashkil etishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o’qituvchidan yangi pedagogik kompetensiyalarni talab etib, uning kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Shunday qilib, boshlang‘ich sinflarda alifbeni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlar nafaqat ta’lim jarayonini zamonaviylashtiradi, balki uni yanada samarali, qiziqarli, shaxsiylashtirilgan va inklyuziv tusga kiritadi. Bu esa o‘quvchilarning savod o‘rganish bosqichini yengillashtirib, keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam lingvistik poydevor yaratadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda alifbeni o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarga asoslangan innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ertak, animatsiya va gamifikatsiya elementlarining uyg‘unligi o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelib, savod o‘rgatish jarayonini samarali va qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik talablarni amalga oshirish, o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda ta’lim jarayonini yanada takomillashtirish uchun mustahkam metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarova. R Savod o‘rgatish darslari: O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – T.: Tafakkur, 2012. – 144 b.
2. S.X.Yo‘ldosheva. “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali ijtimoiy - gumanitar fanlarni o‘qitish: muammolar va innovatsion yechimlar” [Boshlang‘ich sinflarda savod o‘rgatish jarayonini jahon ta’lim andozalari asosida tashkil etish orqali ta’lim sifatini oshirish]: Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025 y.
3. S.X.Yo‘ldosheva. Ta’lim va tarbiyada jadidchilik harakati namoyandalarining o‘rni [Effectiveness of introducing innovative technologies in the process of literacy teaching in primary education]: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Urganch, 2025-y.
4. Shodiyev F, Yuldasheva S. Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements In Volume 1, Issue 07 July 2025. “Ways to develop the skills of future primary school teachers in using digital pedagogical technologies”.
5. S.X.Yo‘ldosheva. *Mahmud Kashgarli* International Scientific Journal. 2026 / Volume: 4 Issue: 1 / 89-91. “Ilkoku sınıflarında okuma-yazma öğretimini etkileşimli yöntemler temelinde etkili bir şekilde organize etme”
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
8. Piaget, J. (1970). *Science of Education and the Psychology of the Child*. New York: Viking Press.
9. UNESCO. (2021). *The Digital Learning Divide: Implications for Education Equity and Inclusion*. Paris: UNESCO Publishing.
10. OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing

SUN’IY INTELLEKTNING TINGLAB TUSHUNISH VA TALAFFUZ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Komilova Nafosat Erali qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Xorijiy filologiya kafedrasi o‘qituvchi-stajyori

E-mail: nafosateralieva@gmail.com

Tel.: +99890 001 80 20

Koshmuratova Nursulu Kudyarovna

Urganch davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Tel.: +99893 838 22 06

Abstract

This article examines the role of artificial intelligence (AI) in enhancing listening comprehension and pronunciation skills in second language learning. Traditional instructional approaches often fail to provide sufficient individualized feedback and exposure to authentic spoken input. Drawing on constructivist and cognitive theories of language acquisition, the study explores how AI-based tools, including speech recognition systems, adaptive listening platforms, and automated pronunciation feedback applications, address these limitations. The research is based on a qualitative analysis of contemporary theoretical and empirical studies in computer-assisted language learning. The findings indicate that artificial intelligence supports learner engagement, perceptual accuracy, phonological awareness, and autonomous practice. The article concludes that AI has significant pedagogical potential when effectively integrated into language education.

Keywords: artificial intelligence, listening comprehension, pronunciation skills, language learning, computer-assisted language learning, speech recognition]

Аннотация

В статье рассматривается роль искусственного интеллекта в развитии навыков аудирования и произношения при обучении иностранным языкам. Традиционные методы обучения не всегда обеспечивают индивидуализированную обратную связь и достаточное количество аутентичного аудиоматериала. Опираясь на конструктивистские и когнитивные теории усвоения языка, в работе анализируются возможности применения инструментов на основе искусственного интеллекта, включая системы распознавания речи, адаптивные платформы для аудирования и автоматизированные средства оценки произношения. Исследование основано на качественном анализе современных научных источников в области компьютерно-опосредованного обучения языкам. Результаты показывают, что технологии искусственного интеллекта способствуют повышению учебной мотивации, точности восприятия, развитию фонологической осознанности и автономной учебной деятельности обучающихся. Делается вывод о целесообразности интеграции искусственного интеллекта в процесс обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: искусственный интеллект, аудирование, произношение, обучение иностранным языкам, компьютерно-опосредованное обучение, распознавание речи

Annotatsiya

Maqolada chet tillarni o’qitishda tinglab tushunish va talaffuz ko’nikmalarini rivojlantirishda sun’iy intellektdan foydalanish masalalari yoritiladi. An’anaviy o’qitish usullari har doim ham individual fikr-mulohaza berish va autentik audio materiallar bilan yetarli ishlash imkonini ta’minlamaydi. Tadqiqot konstruktivistik va kognitiv yondashuvlarga asoslanib, nutqni aniqlash tizimlari, moslashuvchan tinglab tushunish platformalari va talaffuzni avtomatlashtirilgan baholash vositalarining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlarini tahlil qiladi. Tadqiqot metodologiyasi kompyuter yordamida til o’qitish sohasidagi zamonaviy ilmiy manbalarni sifatli tahlil qilishga asoslangan. Natijalar sun’iy intellekt texnologiyalari o’quvchilarning o’rganishga bo’lgan qiziqishini oshirish, tinglab idrok etish aniqligi, fonologik ong va mustaqil mashq qilish ko’nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqlaydi. Xulosa sifatida sun’iy intellektni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilishning ahamiyati ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, tinglab tushunish, talaffuz, chet tillarni o’qitish, kompyuter yordamida til o’qitish, nutqni aniqlash

Listening comprehension and pronunciation are widely recognized as two of the most challenging skills for second language learners to acquire. Listening requires learners to process rapid, continuous input while simultaneously decoding phonological, lexical, and syntactic information, whereas pronunciation involves mastering unfamiliar sound systems, stress patterns, rhythm, and intonation. Traditional classroom-based instruction often provides limited opportunities for intensive listening practice and individualized pronunciation feedback, particularly in large or mixed-ability classes. As a result, many learners struggle to develop accurate listening perception and intelligible speech despite years of formal instruction. Recent advancements in artificial intelligence have introduced new possibilities for addressing these challenges in language education. AI technologies, including automatic speech recognition (ASR), machine learning algorithms, and adaptive learning systems, enable the creation of personalized, interactive, and data-driven learning environments. In the field of computer-assisted language learning (CALL), AI has been increasingly applied to listening and pronunciation training, offering learners immediate feedback, exposure to authentic input, and opportunities for autonomous practice beyond the classroom (Godwin-Jones, 2019). This article examines the theoretical foundations and pedagogical implications of using artificial intelligence to enhance listening and pronunciation skills in second language learning.

The integration of artificial intelligence into language learning is strongly supported by established theories of second language acquisition. Krashen’s Input Hypothesis emphasizes the importance of comprehensible input for language development, arguing that learners acquire language when they are exposed to input slightly above their current proficiency level (Krashen, 1985). AI-driven listening platforms can adapt audio materials to individual learner levels, ensuring exposure to appropriate and meaningful input. At the same time, Schmidt’s Noticing Hypothesis highlights the necessity of conscious attention to linguistic features for acquisition to occur (Schmidt, 1990). AI-based pronunciation tools facilitate this process by drawing learners’ attention to specific phonetic errors through visual and auditory feedback.

From a sociocultural perspective, Vygotsky’s theory of learning emphasizes the role of mediation and scaffolding within the learner’s zone of proximal development (Vygotsky, 1978). AI systems function as digital mediators by providing scaffolded support, such as graded listening tasks, repeated exposure, and guided pronunciation practice. Unlike traditional

instruction, these systems can continuously adjust the level of difficulty based on learner performance, thereby supporting individualized learning trajectories. Chapelle (2003) argues that technology-enhanced language learning environments are most effective when they promote interaction, feedback, and learner control—principles that are central to AI-powered language tools.

Listening comprehension has traditionally been underemphasized in language classrooms, often limited to passive activities such as answering comprehension questions after listening to an audio recording. AI-enhanced listening tools transform this approach by enabling interactive and adaptive listening experiences. Modern AI systems analyze learner responses in real time, identify comprehension difficulties, and adjust content accordingly. For example, adaptive listening platforms can modify speech rate, vocabulary complexity, or repetition frequency based on learner needs, thus reducing cognitive overload and increasing comprehension accuracy (Vandergrift & Goh, 2012).

Additionally, AI allows learners to engage with authentic spoken language through podcasts, videos, and simulated conversations, supported by automatic transcripts, keyword highlighting, and comprehension analytics. These features promote metacognitive awareness by helping learners monitor their listening strategies and progress over time. Research indicates that such AI-supported environments increase learner motivation and engagement, as students gain greater control over the pace and focus of their listening practice (Godwin-Jones, 2019). As a result, listening becomes an active and self-directed process rather than a passive classroom activity.

Artificial intelligence plays a particularly significant role in pronunciation instruction by enabling continuous, individualized feedback that is difficult to achieve in traditional classroom settings. AI-based pronunciation tools rely on automatic speech recognition and acoustic analysis to compare learner speech with target language models, identifying deviations at both segmental and suprasegmental levels, including vowel and consonant production, stress, rhythm, and intonation. Unlike conventional teacher feedback, which is often delayed and limited by time constraints, AI systems provide immediate, detailed responses that allow learners to notice specific pronunciation errors and address them through repeated practice. This process can be conceptualized as a cyclical model in which learner speech production is followed by AI-driven analysis, automated feedback, and learner revision, leading to progressive improvement over time (see Figure 2). Research in computer-assisted pronunciation training supports the effectiveness of this feedback loop, demonstrating that repeated interaction with AI-based systems contributes to increased phonological awareness, greater speech intelligibility, and enhanced learner confidence (Neri et al., 2006; Li & Fu, 2019). By visualizing pronunciation development as an iterative cycle, the model illustrated in Figure 1 highlights the dynamic and learner-centered nature of AI-supported pronunciation training.

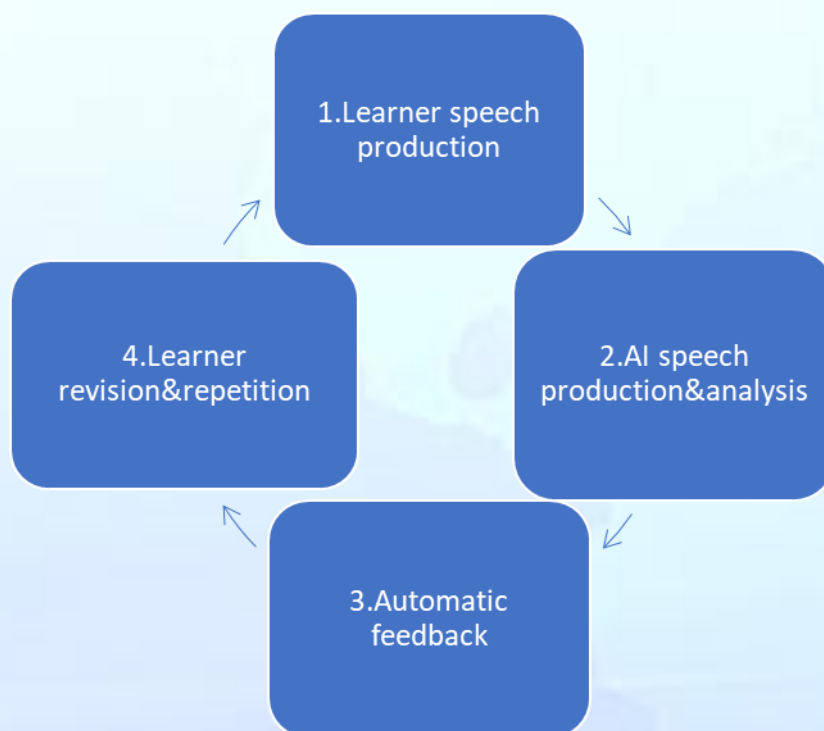

Figure 1

AI-based pronunciation feedback cycle in second language learning.

While the benefits of AI in enhancing listening and pronunciation skills are substantial, effective implementation requires careful pedagogical planning. Bax (2011) cautions against the uncritical adoption of technology, emphasizing that digital tools should become normalized and seamlessly integrated into teaching practices rather than used as isolated innovations. Teachers play a crucial role in guiding learners, selecting appropriate AI tools, and aligning technological resources with instructional objectives.

Moreover, ethical and practical challenges must be considered, including data privacy, accessibility, and potential overreliance on automated feedback. AI systems should complement, not replace, human interaction and teacher expertise. When used strategically, artificial intelligence can enhance learner autonomy by enabling students to take responsibility for their listening and pronunciation development while still benefiting from teacher guidance and meaningful communicative practice.

Conclusion

Artificial intelligence represents a powerful tool for enhancing listening comprehension and pronunciation skills in second language learning. By providing adaptive input, immediate feedback, and opportunities for autonomous practice, AI addresses many of the limitations associated with traditional instructional methods. Grounded in established theories of language acquisition, AI-supported learning environments promote deeper engagement, improved perceptual accuracy, and greater learner confidence. However, the successful integration of AI requires thoughtful pedagogical design and ongoing teacher involvement. As language education

continues to evolve, artificial intelligence has the potential to play a central role in developing effective, learner-centered approaches to listening and pronunciation instruction.

References

1. Bax, S. (2011). Normalisation revisited: The effective use of technology in language education. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching*, 1(2), 1–15. <https://doi.org/10.4018/ijcallt.2011040101>
2. Chapelle, C. A. (2003). *English language learning and technology*. John Benjamins.
3. Godwin-Jones, R. (2019). Emerging technologies: AI and language learning. *Language Learning & Technology*, 23(3), 1–11.
4. Krashen, S. D. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. Longman.
5. Li, J., & Fu, Y. (2019). Artificial intelligence in language learning: Speech recognition and pronunciation training. *Journal of Educational Technology Development*, 7(2), 45–58.
6. Neri, A., Cucchiarini, C., & Strik, H. (2006). Improving pronunciation through computer-assisted training. *Computer Assisted Language Learning*, 19(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/09588220600804037>
7. Saito, K. (2012). Effects of instruction on L2 pronunciation development: A synthesis of 15 quasi-experimental studies. *TESOL Quarterly*, 46(4), 842–854. <https://doi.org/10.1002/tesq.67>
8. Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11(2), 129–158.
9. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and learning second language listening: Metacognition in action*. Routledge.
10. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

TA’LIM JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Madraximova Muxlisa Shokir qizi

Urganch davlat pedagogika instituti “Xorijiy filologiya” kafedrası o‘qituvchi-stajyori
[**muxlisamadraximova6@gmail.com**](mailto:muxlisamadraximova6@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu maqola ta’lim jarayonida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining didaktik imkoniyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada SI yordamida o‘quv jarayonini individualizatsiyalash, interaktivlikni oshirish va baholash jarayonini takomillashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’limda SI integratsiyasining afzalliklari va cheklovlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim, didaktik imkoniyatlar, interaktivlik, individualizatsiya

Abstract. This article is devoted to exploring the didactic capabilities of artificial intelligence (AI) technologies in the educational process. The paper analyzes the possibilities of personalizing learning, enhancing interactivity, and improving assessment processes through AI. Furthermore, the advantages and limitations of AI integration in education are discussed.

Keywords: artificial intelligence, education, didactic capabilities, interactivity, personalization

Аннотация Статья посвящена изучению дидактических возможностей технологий искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. В статье анализируются возможности персонализации обучения, повышения интерактивности и совершенствования оценочных процедур с помощью ИИ. Также рассматриваются преимущества и ограничения интеграции ИИ в образование.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, дидактические возможности, интерактивность, персонализация

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi doimiy o’zgarish va yangilanishlarga duch kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi, global raqobat va talablarning oshishi ta’lim jarayonini yanada samarali, shaxsiylashtirilgan va interaktiv qilishni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim sohasida innovatsion vosita sifatida e’tiborga loyiqdir. SI ta’lim jarayoniga kiritilganda quyidagi muhim funksiyalarni bajarishi mumkin: o’quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, dars mazmunini shaxsiylashtirish, baholash jarayonini avtomatlashtirish va o’qituvchilarga real vaqt rejimida tahlil va feedback berish. Masalan, adaptiv o’quv platformalari o’quvchining bilim darajasiga moslashib, qiyin mavzularni qo’shimcha tushuntiradi va oson mavzularni tezroq o’tish imkonini beradi.

Bundan tashqari, sun’iy intellektning ta’lim jarayonidagi roli faqat individualizatsiyalash bilan cheklanmaydi. U interaktiv o’qitish usullarini rivojlantirishga, talabalarni faol fikrlashga undashga va virtual laboratoriyalar yoki simulyatsiyalar orqali amaliy ko’nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, SI integratsiyasi o’qituvchilarni yangi texnologiyalarni o’rganishga va pedagogik strategiyalarni qayta ko’rib chiqishga majbur qiladi, bu esa ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Kirish qismida shuningdek, ta’limda sun’iy intellektning asosiy yo’nalishlari, afzalliklari, hamda unga bog’liq cheklovlar haqida qisqacha tushuntirish berish zarur. Shu asosda, maqolaning maqsadi: **ta’lim jarayonida SI texnologiyalarining didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish va samarali qo’llash strategiyalarini aniqlashdir.**

Asosiy qism

Sun’iy intellekt (SI) – bu inson aqlini simulyatsiya qiladigan va qaror qabul qilish, ma’lumotlarni tahlil qilish hamda o’rganish qobiliyatiga ega bo’lgan kompyuter tizimlarini ifodalaydi. Oddiy qilib aytganda, SI ma’lumotlarni qayta ishlash orqali vazifalarni bajaradi va insonning fikrlash jarayonini takrorlashga urinadi. Ta’lim kontekstida bu texnologiyalar o’quv jarayonini yanada samarali va individualizatsiyalashgan qilish imkonini beradi. Masalan, o’quvchilarning qaysi mavzularda qiyinchilikka duch kelayotganini aniqlash va ularga qo’shimcha mashqlar berish SI vositalari yordamida amalga oshiriladi. Shu tariqa, an’anaviy sinf metodikasida bo’lmagan individual yondashuv ta’minlanadi.

Generativ SI esa mavjud ma’lumotlar asosida yangi, original kontent yaratish qobiliyatiga ega. Bu matn, rasm, audio, video yoki kod bo’lishi mumkin. Ta’limda generativ SI o’quv materiallarini avtomatik yaratish, testlar va mashqlarni shaxsiylashtirish, shuningdek, interaktiv senariylar tuzish imkonini beradi. Masalan, ChatGPT va DALL·E kabi tizimlar yordamida o’quvchilar uchun qo’shimcha matnlar, vizual kontent va simulyatsiyalar ishlab chiqarish mumkin. Bu nafaqat darslarni qiziqarli qiladi, balki o’quvchilarning ijodiy fikrlash ko’nikmalarini ham rivojlantiradi.

AI-assisted learning – bu SI vositalarining ta’lim jarayonini qo’llab-quvvatlash va optimallashtirish uchun ishlatilishidir. Bu yondashuv orqali darslar individualizatsiyalashadi, mashqlar va testlar o’quvchining bilim darajasiga moslashadi va har bir talaba real vaqt rejimida feedback oladi. Shuningdek, o’quvchilarning faoliyati doimiy monitoring qilinadi, bu esa o’qituvchiga pedagogik qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Masalan, **Khan Academy** o’quvchilarning qaysi mashqlarda zaif ekanligini aniqlaydi va qo’shimcha mashqlar bilan mustahkamlash imkonini beradi.

Quyida ushbu tushunchalar va ularning ta’lim jarayonidagi o’zaro aloqasi keltirilgan:

Tushuncha	Vazifasi ta’limda	Misollar
SI (Sun’iy intellekt)	Ma’lumotlarni tahlil qilish, qaror qabul qilish, o’quvchilarning faoliyatini monitoring qilish	Learning analytics, test monitoring, adaptiv tizimlar
Generativ SI	Yangi kontent yaratish, o’quv materiallarini shaxsiylashtirish	Matn yozish (ChatGPT), rasm yaratish (DALL·E), interaktiv senariylar
AI-assisted learning	O’quv jarayonini optimallashtirish, individualizatsiyalash, real vaqt feedback	Khan Academy adaptiv mashqlari, Coursera kurs tavsiyalari, Duolingo mashqlari

Ta’kidlash joizki, generativ SI va AI-assisted learning SI doirasida bo’lishiga qaramay, ular bir-biridan farq qiladi. Generativ SI asosan yangi kontent yaratishga qaratilgan, AI-assisted learning esa o’quv jarayonini yaxshilash va shaxsiylashtirishga yo’naltirilgan. Shu sababli, ularni alohida tushunchalar sifatida ko’rib chiqish ta’lim strategiyasini belgilashda muhimdir. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi qo’llanilishi nafaqat bilim berish sifatini oshiradi, balki o’quvchilarning ijodiy fikrlashini rag’batlantiradi, motivatsiyasini oshiradi va o’z-o’zini rivojlantirish ko’nikmalarini mustahkamlaydi. Shu yo’l bilan, SI va uning tarmoqlari ta’lim jarayonini an’anaviy darslardan tubdan farq qiladigan tarzda yangilash imkonini beradi. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’limda keng qo’llanilmoqda, va ularning pedagogik tasnifi o’qituvchilar, metodistlar va ta’lim muassasalari uchun foydali vosita hisoblanadi. Pedagogik tasnif SI vositalarini ularning funksiyalari, vazifalari va ta’lim jarayonidagi roli asosida guruhlashga yordam beradi. Shu yo’l bilan o’quv jarayonida qaysi vosita qaysi pedagogik ehtiyojni qondirishini aniqlash osonlashadi. SI vositalarini pedagogik jihatdan tasniflashda uch asosiy yo’nalish ajratiladi: **didaktik yordamchi vositalar, interaktiv va motivatsion vositalar, va baholash va monitoring vositalari.**

1. Didaktik yordamchi vositalar (Instructional Support Tools)

Bu vositalar o’quv jarayonini individualizatsiyalash, dars materiallarini tayyorlash va

2. o‘quvchilarga tushuntirish berishda ishlatiladi. Masalan, generativ SI yordamida dars matnlari, mashqlar, quizlar yoki interaktiv senariylar avtomatik yaratish mumkin. Shu vositalar yordamida o‘qituvchi o‘quvchilarni turli qiyinchilik darajasidagi vazifalar bilan ta’minlashi mumkin.

Misol: ChatGPT yordamida o‘quvchilarga mavzuni tushuntiruvchi matnlar yaratish, Moodle yoki Canvas tizimlarida adaptiv mashqlar ishlab chiqish.

2. **Interaktiv va motivatsion vositalar (Interactive and Motivational Tools)**

Bu vositalar o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi, motivatsiyasini oshiradi va darslarni qiziqarli qiladi. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, gamification elementlari va AI chatbotlar o‘quvchilarning interaktiv faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi.

Misol: Duolingo platformasidagi adaptiv mashqlar va badges, Kahoot! va Quizizz o‘yinlari, virtual simulyatsiya laboratoriyalari (ChemCollective).

3. **Baholash va monitoring vositalari (Assessment and Monitoring Tools)**

Bu vositalar o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, xatolarni ko‘rsatish va individual pedagogik tavsiyalar berish vazifasini bajaradi. Learning analytics, diagnostik testlar, va avtomatik baholash tizimlari o‘quv jarayonini shaffof va samarali qiladi.

Misol: Google Classroom test monitoring, **Edmodo** orqali mashqlar natijalarini tahlil qilish, adaptiv test tizimlari.

Pedagogik toifa	Vazifasi	Misol
Didaktik yordamchi vositalar	Dars materiallarini yaratish, individualizatsiyalash, tushuntirish berish	ChatGPT matnlar, Moodle adaptiv mashqlar, Canvas senariylar
Interaktiv motivatsion vositalar	va Faol ishtirokni rag‘batlantirish, interaktiv mashqlar, gamification	Duolingo, Kahoot!, Quizizz, virtual laboratoriyalar
Baholash monitoring vositalari	va Bilim darajasini aniqlash, feedback berish, individual tavsiyalar	Google Classroom test monitoring, Edmodo analytics, adaptiv test tizimlari

Shuni ta’kidlash kerakki, bunday pedagogik tasnif **har bir AI vositasining ta’lim jarayonidagi rolini aniqlashga yordam beradi**. Shu orqali o‘qituvchilar va metodistlar darslarni rejalashtirishda, mashqlar va testlarni ishlab chiqishda, shuningdek, o‘quvchilarning faoliyatini monitoring qilishda to‘g‘ri vositalarni tanlay oladi. Bu tasnif shuningdek, **pedagogik innovatsiyalarni joriy etish va ta’lim sifatini oshirish uchun SI vositalarini strategik qo‘llash** imkonini beradi. Masalan, interaktiv vositalar bilan motivatsiyani oshirish, didaktik yordamchi vositalar bilan individualizatsiyalashni amalga oshirish va baholash vositalari bilan o‘quv jarayonini shaffof qilish mumkin. Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari ta’lim jarayonida katta imkoniyatlar yaratmoqda. Ular darslarni shaxsiylashtirish, adaptiv mashqlar va testlar berish, interaktiv mashg‘ulotlarni tashkil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, SI’dan foydalanishda **mas’uliyat va ehtiyotkorlik** talab qilinadi. SI ta’limda samarali vosita bo‘lishi mumkin, lekin u noto‘g‘ri ishlatilsa, etik va akademik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli bu sohada uch asosiy masala ajralib turadi: **etik yondashuv, akademik halollik va pedagogik nazorat**.

Etik yondashuv-SI’dan foydalanganda birinchi e’tibor beriladigan jihat – etik tamoyillarga rioya qilish. Bu degani, birinchidan, o’quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari himoyalangan bo’lishi kerak. Masalan, o’quvchilarning test va mashqlar natijalari shifrlangan holda saqlanishi va faqat o’qituvchi yoki ruxsat etilgan tizim tomonidan ko’rilishi lozim. Ikkinchidan, SI yordamida yaratilgan kontentni ishlatishda mualliflik huquqlarini hurmat qilish zarur. Generativ SI yordamida yaratilgan matn yoki rasmni o’quvchi yoki o’qituvchi “o’z ishimiz” sifatida taqdim qilmasligi kerak. Shu bilan birga, SI qarorlarini qabul qilish jarayonida adolat va tenglik prinsiplariga amal qilish muhim. Hech bir talaba SI’dan foydalanganligi uchun cheklanishi yoki jazolanishi to’g’ri emas. **Misol:** Talaba ChatGPT yordamida esse yozsa, u ishlatilgan matn manbalarini ko’rsatishi va o’z fikri bilan tahlil qilishi lozim.

Akademik halollik-SI imkoniyatlari o’quvchilarni o’rganishga jalb qilsa-da, ularni noto’g’ri ishlatish plagiat va akademik buzilishlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun akademik halollikni saqlash juda muhim.

- Talabalar SI’dan yordam vositasi sifatida foydalanishi mumkin, lekin tayyor ishni o’z asari sifatida taqdim qilmasliklari kerak.

- O’qituvchilar talabalarga SI’dan qanday foydalangan to’g’ri va noto’g’ri ekanini tushuntirib berishi lozim.

- SI yordamida tayyorlangan ishlar o’quvchilarning tushunchalarini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak, faqat ishni “tayyorlab berish” vositasi bo’lishi noto’g’ri.

Misol: Talaba laboratoriya hisobotini generativ SI yordamida yozsa, u natijalarni tahlil qilishi, xulosalarni o’zi chiqarishi va manbalarni ko’rsatishi shart.

Pedagogik nazorat-SI tizimlarining ta’limda foydali bo’lishi uchun o’qituvchining pedagogik nazorati zarur. Bu shuni anglatadiki:

- O’quvchilarning SI’dan foydalanish usullarini monitoring qilish.
- Tayyorlangan ishlar va natijalarni tekshirish, noto’g’ri foydalanish holatlarini aniqlash.
- Feedback berish va o’quv jarayonini optimallashtirish.

Pedagogik nazorat o’qituvchiga SI vositalarining samaradorligini baholash va darslarni individuallashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu o’quvchilarga mas’uliyatni oshirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.

Misol: Google Classroom yoki Edmodo yordamida o’quvchilarning test natijalarini tahlil qilish va SI orqali yaratilgan javoblarni ko’zdan kechirish.

Pedagogik tamoyillarni table shaklida ko’rish

Tamoyil	Maqsad	Misol
Etik yondashuv	Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, adolat va mualliflik huquqlarini hurmat qilish	SI yordamida yaratilgan matn yoki rasmni manbasi bilan ko’rsatish
Akademik halollik	Plagiatni oldini olish, SI’dan o’rganish vositasi sifatida foydalanish	Generativ SI yordamida esse tayyorlashda o’z fikri bilan tahlil qilish
Pedagogik nazorat	O’quv jarayonini monitoring qilish, samaradorligini baholash, feedback berish	SI Google Classroom yoki Edmodo orqali test natijalarini tahlil qilish

Xulosa

Sun’iy intellekt (SI) ta’lim jarayonida innovatsion va samarali vosita sifatida tezkor rivojlanmoqda. U o’quvchilarning bilim darajasini aniqlash, darslarni individualizatsiyalash, interaktiv va motivatsion mashg’ulotlar tashkil etish imkonini beradi. Generativ SI esa o’quv materiallarini, mashqlar va interaktiv senariylarni avtomatik yaratish orqali darslarni qiziqarli va ijodiy qiladi. Shu bilan birga, SI-assisted learning yondashuvi o’quv jarayonini shaxsiylashtirish, real vaqt feedback berish va o’quvchilarning o’z-o’zini rivojlantirish ko’nikmalarini shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Pedagogik jihatdan SI vositalarini to’g’ri tasniflash — didaktik yordamchi vositalar, interaktiv va motivatsion vositalar, hamda baholash va monitoring vositalari orqali — ta’lim jarayonini samarali rejalashtirish va optimallashtirish imkonini beradi. Bu tasnif o’qituvchilarga qaysi vosita qaysi pedagogik ehtiyojni qondirishi mumkinligini aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, SI’dan foydalanishda **etik tamoyillar, akademik halollik va pedagogik nazorat** asosiy omillar sifatida e’tiborga olinishi lozim. Shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, plagiatga yo’l qo’ymaslik, mualliflik huquqlarini hurmat qilish va o’quv jarayonini monitoring qilish talabalarning bilimini to’g’ri shakllantirish hamda motivatsiyasini oshirish uchun zarurdir.

Umuman olganda, SI ta’lim jarayonini tubdan o’zgartirish imkoniyatiga ega: u darslarni individualizatsiyalashgan, interaktiv, motivatsion va samarali qiladi, o’quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuv va etika tamoyillari hisobga olingan holda ishlatilsa, SI ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi va zamonaviy ta’lim talablariga moslashgan tizimni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati

1. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.
2. UNESCO. (2024). *Artificial Intelligence in Education: Perspectives and Challenges*. UNESCO.
3. Bulut, O., Beiting-Parrish, M., et al. (2024). *The Rise of Artificial Intelligence in Educational Measurement: Opportunities and Ethical Challenges*. ArXiv.
4. Myles J. Toledo Tan & Nicholle M. A. Tan Maravilla. (2024). *Shaping Integrity: Why Generative Artificial Intelligence Does Not Have to Undermine Education*. ArXiv.
5. Sabirova, D. A. (2024). *Raqamli ta’lim tizimida sun’iy intellektdan foydalanish*. Digital Transformation and Artificial Intelligence.
6. Abduxamidova, M. (2025). *Ta’lim boshqaruvida sun’iy intellekt: imkoniyatlar, cheklovlar va kelajak yo’nalishlari*. Advances in Science and Education.
7. Khanbobaev, Kh. I. (2022). *The Role of Artificial Intelligence in Education*. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal.
8. Shoisayeva, D. S. (2025). *Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limda xususan til o’rganishda qo’llanilishi*.
9. Dadaqo’ziyeva, G. (2025). *Sun’iy intellektning o’qitish tizimidagi ahamiyati*.
10. Ishmamatova, A. K. (2025). *Ta’limda sun’iy intellekt*.

O‘QUVCHILARNING FAOLLIGINI OSHIRISHDA MOTIVATSION MUHITNING ROLI

Erkaboyev Inomjon Shavkatovich
Xorazm yuridik texnikumi psixologi
inomjonerkaboyev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning faolligini oshirishda motivatsion muhitning roli tahlil qilinadi. Motivatsion muhitning o‘quvchilarning bilim olishdagi ishtiyoqi, qatnashuvi, ijodiy faoliyati va umumiy o‘quv natijalariga ta’siri ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. O‘quv jarayonida rag‘batlantiruvchi omillar identifikatsiya qilinib, ularning samaradorligi statistik hamda pedagogik metodlar yordamida baholangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijobiy motivatsion muhit o‘quvchilarning faolligini sezilarli darajada oshiradi va ta’lim sifatini yaxshilaydi.

Kalit so‘zlar: motivatsion muhit, motiv, motivatsiya, o‘quvchilarning faolligi, rag‘batlantirish, ta’lim sifati, pedagogik strategiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируется роль мотивационной среды в повышении активности студентов в образовательных учреждениях. Научно исследуется влияние мотивационной среды на энтузиазм студентов к обучению, их участие, творческую деятельность и общую успеваемость. Выявлены мотивационные факторы в процессе обучения и оценена их эффективность с использованием статистических и педагогических методов. Результаты исследования показали, что позитивная мотивационная среда значительно повышает активность студентов и улучшает качество образования.

Ключевые слова: мотивационная среда, мотив, мотивация, активность студентов, поощрение, качество образования, педагогические стратегии.

Abstract. This article analyzes the role of a motivational environment in increasing student activity in educational institutions. The impact of a motivational environment on students' enthusiasm for learning, participation, creative activity, and overall academic performance is scientifically examined. Motivational factors in the learning process are identified and their effectiveness is assessed using statistical and pedagogical methods. The results of the study showed that a positive motivational environment significantly increases student activity and improves the quality of education.

Key words: motivational environment, motive, motivation, student activity, encouragement, quality of education, pedagogical strategies.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi va faolligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O‘quv jarayonida o‘quvchilarning ichki va tashqi motivatsiyasini uyg‘otish orqali ularning mustaqil fikrlashi, izlanish faoliyati va bilimga bo‘lgan ehtiyoji kuchayadi. Ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan o‘quv muassasasida yaratilgan pedagogik va psixologik muhitga bog‘liq bo‘lib, bu muhitning motivlashtiruvchi xususiyatga ega bo‘lishi ta’limning asosiy mezonlaridan biridir. Ayniqsa, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda o‘quvchilarda bilim olishga ichki rag‘bat shakllantirish, ularni faollikka undaydigan muhitni tashkil etish muhim omil hisoblanadi. Shu sababli, o‘quv muassasalarida motivlashtiruvchi muhitni shakllantirish va uning samaradorligini o‘rganish bugungi kunda alohida e’tibor talab qiladigan dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Adabiyotlar tahlili. Motivatsion muhit ta’lim jarayonida muhim omil ekanligi pedagogik tadqiqotlarda keng yoritilgan. V.V.Davletovning fikricha, o’quvchilarning ichki motivatsiyasini rag’batlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning asosiy yo’llaridan biridir. [1]

B. S. Akhmedova motivatsion muhitni ijobiy psixologik holat va faoliyatni qo’llab-quvvatlovchi omillar majmui sifatida ko’rgan. [2]

Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarda S.Dweck o’sish motivatsiyasi modelini ilgari surib, ta’limdagi muvaffaqiyat ichki motivatsiya bilan chambarchas bog’liqligini ta’kidlaydi. [3]

Pintrich va Schunk (2002) motivatsiya nazariyasiga ko’ra, o’quvchilarning qatnashuvi muhit sharoitiga bevosita bog’liq. [4]

O’zbekiston sharoitida motivatsion muhitni tashkil etish bo’yicha ilmiy izlanishlar nisbatan yangi bo’lib, asosan maktab va oliy ta’limda pedagogik strategiyalar samaradorligi tahlil qilingan.

Motiv – inson xulq-atvorining ichki barqarorligi, harakatga undovchi tushunchadir. Motivatsiya esa xulq-atvorni psixologik va fiziologik boshqarishning

dinamik jarayoni, motivlar yig’indisi bo’lib, unga tashabbus, yo’nalganlik, tashkilotchilik, qo’llab-quvvatlash kiradi. Ta’lim jarayonida o’qish motivlari “nima uchun”, “nimaga?”, “qanday maqsad bilan?” kabi savollar asosida yuzaga keladi. Motivlar birinchidan, o’quv faoliyatiga undasa, ikkinchidan, maqsadga erishish uchun zarur yo’l va usullar tanlashga yordam beradi. O’quv faoliyatida o’quv motivlari o’quvchilar tomonidan tanlanib, ular o’quvchining maqsadi, qiziqishi, kelajak rejalari bilan bevosita bog’liq bo’ladi.

Motivatsiya kimnidir harakatga keltiradigan ilhom sifatida ta’riflanadi. U fikrlarimiz, his-tuyg’ularimiz va harakatlarimizni yo’naltiruvchi ichki holatdir.

Shaxslar biror vazifani bajarishda juda yuqori qiziqishga ega hamda uni charchoqsiz bajarishga tayyor bo’lishlari yoki aksincha, umuman ishtiyoqsiz bo’lishlari mumkin. Ya’ni odamlarda motivatsiya bo’lsa, ular o’z orzulariga erishish uchun tinimsiz ishlashadi.

Motivatsiya yoki qo’zg’alishning ikki turi mavjud: ichki yoki tashqi.

1. Ichki motivatsiya: Bu muayyan vaziyatga duch kelganda tug’ma yoki genetik jihatdan oldindan belgilab qo’yilgan moyillikni vujudga keltiruvchi ichki kuch yoki motivdir. Ushbu turdagi motivatsiya insonda o’ziga ishonch va o’z kompetensiyalarini his qilishga olib kelishi mumkin. Bunday motivatsiyaga ega talaba yoki o’quvchi ichki turtki bo’lganligi sababli biror vazifani bajarishdan zavq oladi.

2. Tashqi motivatsiya: tashqi yoki atrof-muhit omili tufayli talaba harakatga keltiriladi. Rag’batlantiruvchi o’sha shaxsning xulq-atvorini maqsadga yo’naltiradi. Tashqi motivatsiyaga ega bo’lgan shaxs mukofot olish yoki ba’zi jazolardan qochish uchun harakatni amalga oshiradi. Masalan, imtihonga qattiq tayyorlangan o’quvchi yaxshiroq baho olish istagida shunday qilgan. Tashqi mukofotlardan ehtiyotkorlik bilan foydalanish kerak, chunki ular ichki motivatsiyasining pasayishiga olib kelishi ham mumkin.

Motivatsiyaga inson xulq-atvorini faollashtiruvchi biologik, hissiy, ijtimoiy va kognitiv kuchlar kiradi. Shuningdek, tadqiqotchilar motivatsiyaning uchta asosiy komponentini aniqladilar: faollik, qat’iyatlilik va intensivlik. Agar o’quvchi biron bir maqsadni o’z oldiga qo’ygan bo’lsa buni amalga oshirish istagining o’zi yetarli emasligini allaqachon biladi. Shuningdek, siz to’siqlardan o’ta olishi va duch kelgan qiyinchiliklarga qaramay davom etishi uchun sabr-toqatga ega bo’lishlari kerak.

Sharq mutafakkirlari o‘quv motivlarini ehtiyojlar nuqtayi nazaridan tahlil qilishga harakat qilganlar. Mazkur ehtiyojlarni hosil qilishga, oshirishga, asosan o‘qituvchilar tomonidan ta’lim jarayonining psixologik xususiyatlarini e’tiborga olish, ya’ni o‘qish jarayonida bolalarning fiziologik va psixologik xususiyatlarini inobatga olish, ularga imkon qadar individual yondashish orqali erishish mumkinligini e’tirof etishgan. [5,8]

E.G‘oziyev o‘z kitobida motiv, motivatsiya, ehtiyojlar, intilishlar kabi tushunchalarni irodaviy jarayonlar qatoriga kiritadi.

Shaxsning muhim belgisi faqat odamga xos ehtiyojlarning borligidir. Ehtiyojlar odamning kun ko‘rishi va yashashi uchun zarur xususiyatlardir. Demak, biror narsaga bo‘lgan muhtojlik ehtiyoj deyiladi.

Inson ong egasi bo‘lganligi tufayli hodisalarning o‘zaro sabablari, qonuniyatlari bog‘lanishlari va bu bog‘lanishlarning natijalarini ocha biladi, o‘z oldiga muayyan maqsadlar qo‘yadi va shu maqsadlarga yarasha ish ko‘radi. Ehtiyojlar muhtojlikni qondirishga aloqador bo‘lgan taassurotlarga nisbatan yuqori qo‘zg‘aluvchanlikda namoyon bo‘ladi. Ehtiyojlarning o‘sib bormasligi shaxs rivojlanishining to‘xtab qolishi, ba’zan uning tanazzulga yuz tutishi demakdir. [6]

Abraam Maslou insonni abadiy orzu qiluvchi mavjudot deb ta’rifladi va inson ehtiyojlarining yettita nazariyasini ya’ni ehtiyojlar piramidasini ishlab chiqdi. Bular: Fiziologik ehtiyojlar: Bular biologik yoki omon qolish ehtiyojlari bo‘lib, ular boshqa ehtiyojlarni ham boshqaradigan eng asosiy ehtiyojlardir. Bu ehtiyojlar qondirilmaguncha inson boshqa vazifalarni amalga oshirolmaydi. Bunday ehtiyojlarga och qolganda ovqat iste’mol qilish, chanqaganda suv ichish yoki dam olish kabi istaklar misol bo‘la oladi.

2.Xavfsizlik ehtiyojlari: Insonlar xavfsizlik va tashqi tajovuzkorlardan himoyalanişhga muhtoj.

3. Sevgi va o‘z o‘rniga egalik ehtiyojlari: Bu insonning boshqalar bilan samimiy munosabatlar o‘rnatish uchun intilishini o‘z ichiga oladi.

4. Muvaffaqiyatga bo‘lgan ehtiyoj: Muvaffaqiyatga bo‘lgan ehtiyoj ikkiga bo‘linadi. Bular muvaffaqiyatga erishish va muvaffaqiyatsizlikdan qochish zaruratidir. Bu ehtiyoj shaxsni uni boshqalar hurmat qilishga majbur qiladigan xatti-harakatlarni qilishga undaydi.

5. O‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyojlari: Bu ehtiyojning qondirilmasligi shaxslardagi tushkunlik va o‘ziga past baho berishga sababchi bo‘ladi.

6. Estetik ehtiyojlar: Bu ehtiyojlarga odamlarning go‘zal narsalarga intilishi yoki ulardan bahra olish istagi hamda ularning qimmatbaho mashinalar, uylar, ajoyib va qimmat liboslar va maftunkor atrof-muhitga xohish-istaklari kiradi.

7. O‘z-o‘zini namoyon qilish ehtiyojlari: inson eng asosiy ehtiyojlar yoki istaklarini qondirgandan so‘ng, shaxs noyob imkoniyatga ega bo‘lishni xohlaydi. Bu vaqtda inson o‘zini boshqalardan farqlovchi salohiyatga erishishni istaydi. [7]

Bu ehtiyojlar ba’zi qarama-qarshiliklarga duch kelishi mumkin. o‘z xatti-harakatlarini yanada muhimroq ehtiyojlarni qondirishga bo‘ysundirish uchun muayyan darajada iroda kuchi va oqilona mulohaza kerak bo‘ladi. Shunday qilib, ehtiyojlarni rivojlantirish muammosi o‘sib kelayotgan yoshlarni tarbiyalashdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Adabiyotlar motivatsion muhitning o‘quvchilarning faolligi va o‘quv natijalariga ijobiy ta’sir

ko’rsatishini ko’rsatadi. Shuning uchun ta’lim muassasalarida sistematik motivatsion strategiyalar joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Metod va materiallar. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo’llangan:

So’rovnomalar – o’quvchilarning motivatsiya darajasi va ta’lim jarayonidagi faolligi bo’yicha;

Kuzatuv – sinf faoliyati va o’qituvchi-o’quvchi muloqoti tahlili;

Statistik tahlil – yig’ilgan ma’lumotlarni deskriptiv va inferensial usullar bilan qayta ishlash.

Namuna: 8–11 sinf o’quvchilari orasida 200 nafar ishtirokchi. Tadqiqot Xalq ta’limi vazirligi tasdiqlangan etik qoidalar asosida o’tkazildi.

Bu metodlar motivatsion muhitning o’quvchilarning faolligiga ta’sirini aniqlashga imkon berdi.

Natijalar tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki:

Ichki motivatsiya: o’quvchilarning 68% ta’lim jarayonida ichki motivatsiyani yuqori deb baholadi.

Faollik darajasi: motivatsion muhit ijobiy bo’lgan sinflarda o’rtacha qatnashuv 83% bo’lgan, motivatsion muhit past bo’lgan sinflarda esa 57% ni tashkil qilgan.

Baho ortishi: rag’batlantiruvchi metodlar qo’llangan o’quvchilarda baholar 12–18% ga oshgan.

Tahlil shuni ko’rsatadiki, motivatsion muhitdagi yaxshilanish o’quvchilarning faolligi va o’quv ko’rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Motivatsion muhit darajasiga ko’ra o’quvchilarning faolligi ko’rsatkichlari:

№	Ko’rsatkichlar	Motivatsion muhit yuqori	Motivatsion muhit past
1	O’quvchilar soni (nafar)	100	100
2	Darsda faol ishtirok (%)	83%	57%
3	Mustaqil topshiriqlarni bajarish (%)	78%	52%
4	Savol-javoblarda qatnashish (%)	81(%)	49%
5	O’rtacha baho o’sishi (%)	15%	4%

Jadvaldan ko’rinib turibdiki, motivatsion muhit yuqori bo’lgan sinflarda o’quvchilarning faolligi va o’quv natijalari sezilarli darajada yuqoriroq.

Xulosa. O’quvchilarda o’quv motivatsiyasini mustahkamlash — ta’lim jarayonining samaradorligi, shaxsiy rivojlanish va jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega avlodni shakllantirish uchun asosiy shartlardan biridir. Motivatsiya shunchaki o’qishga bo’lgan vaqtinchalik qiziqish emas, balki o’quvchining ichki kuchi, intilishi, maqsad sari harakat qilishga

undovchi muhim psixologik omildir. U o‘quvchining o‘z bilimiga, kuchiga, yutuq va xatolariga ongli yondashishini ta’minlaydi. Motivatsiya mavjud bo‘lgan taqdiridagina ta’lim samarali bo‘ladi, o‘quvchi bilim olishdan mamnuniyat hosil qiladi, o‘z ustida ishlashga tayyor bo‘ladi va hayotiy faoliyatda o‘zini muvaffaqiyatli namoyon eta oladi. O‘quvchilarning faolligini oshirishda motivatsion muhit juda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotdan ko‘rinib turibdiki, ichki va tashqi motivatsiya elementlarini uyg‘unlashtirgan ta’lim sharoiti o‘quvchilarning ishtiyoqi, qatnashuvi va o‘quv natijalarini yaxshilaydi.

Takliflar.

1. Ta’lim muassasalarida motivatsion strategiyalarni tizimli joriy etish.
2. O‘qituvchilarga motivatsiya texnologiyalari bo‘yicha muntazam treninglar tashkil qilish.
3. O‘quvchilarning fikrini doimiy ravishda o‘rganish va ularni ta’lim jarayoniga faol jalb etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletov V. V. **Pedagogik motivatsiya va ta’lim samaradorligi masalalari.** – Samarqand: Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2018. – 156 b.
2. Akhmedova B. S. **Ta’lim jarayonida motivatsion muhitni shakllantirish.** – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2020. – 142 b.
3. Dweck C. S. **Mindset: The New Psychology of Success.** – New York: Random House, 2006. – 276 p.
4. Pintrich P. R., Schunk D. H. **Motivation in Education: Theory, Research, and Applications.** – New Jersey: Pearson Education, 2002. – 673 p.
5. Lahey B. B. **Psychology: An Introduction.** – New York: McGraw-Hill, 1995. – 512 p.
6. G‘oziyev E. F. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2004. – 384 b.
7. Maslow A. H. **Motivation and Personality.** – New York: Harper & Row, 1954. – 411 p.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. **Umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirishga doir metodik tavsiyalar.** – Toshkent, 2021.

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA O‘QUVCHILARNING INTERAKTIV DIGITAL LITERACY KO‘NIKMALARINI OSHIRISH

***O‘zbekiston Milliy universiteti, “Ingliz tilshunosligi” kafedrası mudiri, DSc, professor,
J.Sh.Djumabayeva***

***Urganch Davlat Pedagogika Instituti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti: ingliz
tili yo‘nalishi 1kurs magistranti Jumaniyazova Nilufar Bardiyevena***

Annotatsiya

Ushbu maqola ingliz tilini o‘qitishda **sun’iy intellekt (AI) va raqamli texnologiyalar** yordamida o‘quvchilarning **interaktiv digital literacy ko‘nikmalarini** rivojlantirish masalalariga bag‘ishlangan. Maqolada digital literacyning asosiy komponentlari – axborotni qidirish, tahlil qilish, taqdim etish va kommunikatsiya – tahlil qilinadi. Shuningdek, AI vositalari (chatbots, adaptive learning systems, til o‘rganish ilovalari) va raqamli platformalar (Quizlet, Kahoot, Padlet, Google Classroom) yordamida interaktiv metodlar qo‘llash misollari keltiriladi. Pedagogik yondashuvlar, jumladan blended learning, flipped classroom va project-based

learning, o‘quvchilarning faoliyatini kuzatish va baholash metodlari bilan birgalikda tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, AI va raqamli texnologiyalar integratsiyasi talabalarning til ko‘nikmalarini oshiradi, ularni mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlashga o‘rgatadi.

Kalit so‘zlar: ingliz tili, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, digital literacy, pedagogik metodlar, interaktiv ta’lim.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы развития **интерактивной цифровой грамотности** учащихся при обучении английскому языку с использованием **искусственного интеллекта (AI) и цифровых технологий**. Анализируются основные компоненты цифровой грамотности — поиск, анализ, представление информации и коммуникация. Приводятся примеры применения интерактивных методов с использованием AI-инструментов (чат-боты, адаптивные учебные системы, приложения для изучения языка) и цифровых платформ (Quizlet, Kahoot, Padlet, Google Classroom). Рассматриваются педагогические подходы, такие как смешанное обучение, перевёрнутый класс и проектная методика, а также методы наблюдения и оценки деятельности учащихся. Результаты показывают, что интеграция AI и цифровых технологий повышает языковые навыки студентов и формирует их как самостоятельных, креативных и критически мыслящих личностей.

Ключевые слова: английский язык, искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровая грамотность, педагогические методы, интерактивное обучение.

Abstract

This article examines the development of **interactive digital literacy** skills among learners in **English language teaching** through the use of **artificial intelligence (AI) and digital technologies**. The study analyzes the key components of digital literacy, including information searching, analysis, presentation, and communication. Examples of interactive approaches using AI tools (chatbots, adaptive learning systems, language learning applications) and digital platforms (Quizlet, Kahoot, Padlet, Google Classroom) are provided. Pedagogical approaches such as blended learning, flipped classroom, and project-based learning, along with student activity monitoring and assessment methods, are discussed. The findings indicate that integrating AI and digital technologies enhances students’ language skills and develops them as independent, creative, and critical thinkers.

Keywords: English language, artificial intelligence, digital technologies, digital literacy, pedagogical methods, interactive learning.

Bugungi kunda ta’lim jarayoni jadal raqamli transformatsiyadan o‘tmoqda, bu esa xususan chet tilini o‘qitishga ham bevosita ta’sir qilmoqda. Ingliz tilini o‘qitishda **sun’iy intellekt (AI) va raqamli texnologiyalarning** roli tobora ortib bormoqda. An’anaviy metodlar bilan bir qatorda sun’iy intellektga asoslangan o‘quv platformalari, interaktiv ilovalar va onlayn vositalar talabalar uchun yangi pedagogik imkoniyatlar yaratmoqda. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojiga moslashuvchi ta’lim, real vaqt rejimida teskari aloqa, hamda til ko‘nikmalarini mustahkamlash uchun interaktiv vazifalarni samarali taqdim etadi. Bu esa nafaqat til o‘rganish jarayonini qiziqarli qiladi, balki talabalar faoliyatini mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlashga yo‘naltiradi¹⁵. Bugungi ta’lim kontekstida **digital literacy** - raqamli

¹⁵ UNESCO, *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*, UNESCO, 2021 — sun’iy intellekt ta’limda o‘quvchi faoliyatini individualizatsiya qilish va interaktiv ta’limni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari haqida.

savodxonlik tushunchasi ham alohida o‘rin tutadi. Raqamli savodxonlik - bu raqamli texnologiyalar va internet vositalaridan samarali, xavfsiz va ijodiy foydalanish qobiliyatidir. Bu qobiliyat axborotni topish, uni tahlil qilish, boshqarish, yaratish va raqamli muhitda samarali muloqot qilishni o‘z ichiga oladi¹⁶. Zamonaviy dunyoda talabalar faqat ingliz tilini bilish bilan cheklanmay, balki turli onlayn resurslar, platformalar va AI-yordamchi vositalar orqali o‘z bilimlarini mustahkamlashlari kerak. Shu sababli digital literacy bugungi kunda nafaqat til o‘rganish jarayonida, balki kasbiy va ijtimoiy hayotda ham muhim kompetensiya sifatida qaraladi¹⁷.

Ingliz tilini o‘qitishda raqamli savodxonlik kompetensiyalarini shakllantirish pedagoglarga yangi didaktik yondashuvlar, innovatsion metodlar va AI asosidagi vositalarni o‘zlashtirishni talab qiladi. Talabalar virtual muhitda interaktiv topshiriqlar orqali lingvistik mahorat bilan birga raqamli vositalarni mantiqiy va ijodiy qo‘llash ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Mazkur jarayon o‘quvchilarning til o‘rganish motivatsiyasini oshiradi, shuningdek, ularni XXI asr kompetensiyalariga moslashtiradi. Shuning uchun sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning interaktiv digital literacy ko‘nikmalarini oshirish bugungi chet tilini o‘qitishning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Bugungi ta’lim jarayonida **sun’iy intellekt (AI)** va **raqamli texnologiyalar** ingliz tilini o‘qitishda samarali vositalar sifatida keng qo‘llanilmoqda. Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning individual ehtiyojlari va bilim darajalariga moslashgan interaktiv o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish mumkin. Masalan, **chatbots** yordamida talabalar onlayn muloqot qilib, speaking va writing ko‘nikmalarini amalda mustahkamlashadi¹⁸. Shuningdek, **adaptive learning systems** (moslashuvchan o‘quv tizimlari) har bir o‘quvchining bilim darajasini aniqlab, unga moslashtirilgan mashqlar va materiallar taqdim etadi¹⁹. Til o‘rganish ilovalari, masalan **Duolingo, LingQ yoki Babbel**, o‘quvchilarga grammatika, lug‘at va tinglab tushunish ko‘nikmalarini mustahkamlashda yordam beradi. Bundan tashqari, **raqamli platformalar** pedagoglar va o‘quvchilar uchun interaktiv muhit yaratadi. Misol uchun, **Quizlet** va **Kahoot** test va viktorinalar orqali o‘quvchilarni faol ishtirokga jalb qiladi²⁰. **Padlet** esa talabalar uchun virtual kollaborativ doska sifatida ishlatilib, ular o‘z fikrlarini yozma yoki vizual shaklda bo‘lishish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, **Google Classroom** kabi platformalar dars materiallarini tarqatish, topshiriqlarni yig‘ish va o‘quvchilarning faoliyatini kuzatish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt va raqamli platformalardan foydalangan holda ingliz tilini o‘rganish jarayonida o‘quvchilarning interaktiv faoliyati sezilarli darajada oshadi. Masalan, talaba chatbot bilan dialog orqali yangi so‘zlarni o‘rganadi va talaffuzini tekshiradi, adaptive learning tizimi esa uning xatolarini aniqlab, qo‘shimcha mashqlar

¹⁶ UNESCO IITE, *A Handbook on Digital Literacy for Technical and Vocational Education and Training (TVET)*, 2018 — raqamli savodxonlik tushunchasi, komponentlari va ta’limda roli bayoni.

¹⁷ European Commission, *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens*, 2021 — raqamli kompetensiyalar strukturasi va ularning zamonaviy ta’limdagi ahamiyati.

¹⁸ UNESCO, *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*, UNESCO, 2021 — Chatbots va AI vositalarining til o‘qitishda qo‘llanilishi.

¹⁹ Luckin, R., et al., *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*, Pearson, 2016 — Adaptive learning systems va individualizatsiya.

²⁰ Thomas, M., Reinders, H., & Warschauer, M., *Contemporary Computer-Assisted Language Learning*, Bloomsbury, 2013 — Raqamli platformalar va interaktiv mashqlar.

beradi²¹. Shu tarzda, AI va raqamli texnologiyalar nafaqat til ko‘nikmalarini rivojlantiradi, balki talabalarni **mustaqil o‘rganishga, tanqidiy fikrlashga va kreativ yechimlar topishga** ham o‘rgatadi. Ingliz tilini o‘qitishda **interaktiv digital literacy** ko‘nikmalarini rivojlantirish o‘quvchilarga nafaqat tilni o‘rganish, balki zamonaviy raqamli muhitda samarali ishlash imkonini beradi. Digital literacyning asosiy komponentlariga quyidagilar kiradi: **axborotni qidirish, tahlil qilish, taqdim etish va muloqot qilish**. Talabalar raqamli resurslardan foydalanib, kerakli ma’lumotni topa olishlari, uni tanqidiy baholashlari va kerakli formatda taqdim eta olishlari lozim. Shu bilan birga, ular onlayn muhitda samarali kommunikatsiya qilishni ham o‘rganadilar, masalan, virtual forumlar, kollaborativ platformalar yoki AI yordamidagi chatlar orqali.

Interaktiv yondashuvlar bu ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, **gamifikatsiya** (o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga kiritish) talabalarning motivatsiyasini oshiradi va ularni faol ishtirokga jalb qiladi. **Virtual lablar** va **AI-based exercises** esa o‘quvchilarga til ko‘nikmalarini amalda sinash imkonini beradi, shuningdek, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Amaliy misollarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, AI vositalari yordamida **reading comprehension** mashqlari o‘quvchilarga matnni tushunish, asosiy fikrlarni ajratish va so‘z boyligini oshirish imkonini beradi. Shuningdek, **virtual assistant** (masalan, AI chatbots) bilan **speaking practice** o‘quvchilarga talaffuz, dialog yuritish va real muloqot tajribasini taqdim etadi⁴. Shu tarzda, interaktiv digital literacy ko‘nikmalarini shakllantirish nafaqat til o‘rganishni qiziqarli va samarali qiladi, balki talabalarni zamonaviy ish va ta’lim muhitida muvaffaqiyatli bo‘lishga tayyorlaydi.

Ingliz tilini o‘qitishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun pedagogik yondashuv va metodlarni innovatsion tarzda integratsiyalash muhimdir. Bugungi kunda ta’lim jarayonida quyidagi innovatsion pedagogik usullar keng qo‘llanilmoqda:

1. Blended Learning (Aralash ta’lim) – bu metod an’anaviy darslar va raqamli vositalar orqali masofaviy o‘qitishni birlashtiradi. Masalan, o‘quvchilar darslarda grammatika mavzularini o‘rganib, uy vazifalarini Google Classroom yoki Quizlet orqali bajaradilar¹.
2. Flipped Classroom (Teskari sinf) – o‘quvchilar yangi mavzuni mustaqil o‘rganadi (video, interaktiv materiallar), dars vaqtida esa o‘rgangan bilimlarini amalda qo‘llaydi. Misol: talaba AI-yordamchi platformada listening mashqlarini bajaradi, sinfda esa discussion va speaking mashqlari o‘tkaziladi².
3. Project-Based Learning (Loyihaga asoslangan o‘qitish) – o‘quvchilar jamoaviy loyihalar orqali tilni real kontekstda qo‘llaydi. Masalan, talabalar virtual turizm agentligi loyahasini yaratadi, ingliz tilida taqdimot qiladi va Padlet yoki Canva orqali loyiha natijalarini baham ko‘radi³.

Pedagoglar yuqoridagi metodlarni qo‘llashda AI va raqamli vositalarni birlashtirish orqali o‘quvchilarning individual o‘rganish yo‘nalishlarini yaratishi mumkin. Misol tariqasida:

²¹ Li, Z., & Ni, X., *Artificial Intelligence in Language Learning: Applications and Challenges*, *Journal of Educational Technology*, 2020 — AI yordamida til o‘rganish va interaktiv faoliyat tajribalari.

Pedagogik metod	Integratsiya qilinadigan AI / raqamli vosita	Misol
Blended Learning	Google Classroom, Quizlet, Grammarly	Grammatika mashqlarini online bajarish va avtomatik tekshirish ¹
Flipped Classroom	Edpuzzle, AI video tutors	Talabalar video tinglash orqali mavzuni o’rganadi, sinfda discussion ³
Project-Based Learning	Padlet, Canva, AI Presentation Tools	Virtual loyiha tayyorlash va ingliz tilida taqdimot qilish ²

Innovatsion metodlarni qo’llashda o’quvchilar faoliyatini **monitoring va baholash** muhimdir. Buning uchun quyidagi usullar ishlatiladi:

- ✓ **Formativ baholash (Formative Assessment)** – AI vositalar orqali o’quvchilar mashqlarini real vaqt rejimida tekshirish. Masalan, Grammarly yozma ishlarni tahlil qiladi va xatolarni ko’rsatadi¹.
- ✓ **Peer Assessment (O’quvchilar baholashi)** – Padlet yoki Google Docs orqali talabalar bir-birining ishlari bo’yicha fikr bildiradi².
- ✓ **Self-Assessment (O’z-o’zini baholash)** – AI asosidagi platformalar talabalarga o’z natijalarini tahlil qilish va o’z-o’zini rivojlantirish imkonini beradi³.

Bu yondashuvlar nafaqat o’quvchilarning lingvistik ko’nikmalarini oshiradi, balki ularni **mustaqil, mas’uliyatli va tanqidiy fikrlashga ega shaxslar** sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, pedagoglar AI va raqamli vositalar yordamida har bir talabaning rivojlanish jarayonini individual tarzda kuzatishi va mos pedagogik choralarni belgilashi mumkin.

Xulosa

Bugungi kunda ingliz tilini o’qitishda **sun’iy intellekt (AI) va raqamli texnologiyalarning** roli tobora ortib bormoqda. Ular nafaqat til ko’nikmalarini mustahkamlash, balki o’quvchilarning **interaktiv digital literacy** ko’nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Digital literacy - bu o’quvchilarning raqamli muhitda axborotni qidirish, tahlil qilish, taqdim etish va samarali muloqot qilish qobiliyatidir. Shu sababli zamonaviy ta’lim jarayonida bu kompetensiyalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada ko’rsatilganki, **AI vositalari** (chatbots, adaptive learning systems, til o’rganish ilovalari) va **raqamli platformalar** (Quizlet, Kahoot, Padlet, Google Classroom) o’quvchilarning interaktiv faoliyatini oshiradi. Ular orqali talabalar grammatika, lug’at, listening va speaking ko’nikmalarini amalda rivojlantiradi, shuningdek, o’z bilimlarini mustaqil tarzda mustahkamlaydi. Interaktiv yondashuvlar, jumladan **gamifikatsiya**, virtual lablar va AI-based exercises, talabalarni o’qishga qiziqtiradi va ularni ijodiy, tanqidiy fikrlashga yo’naltiradi. Misol tariqasida, AI yordamida reading comprehension mashqlari va virtual assistant bilan speaking practice o’quvchilarning lingvistik va raqamli ko’nikmalarini bir vaqtda rivojlantiradi. Pedagogik yondashuvlar ham muhim ahamiyatga ega. **Blended learning, flipped classroom va project-based learning** metodlari AI va raqamli vositalar bilan integratsiya qilinib, o’quvchilarga individual o’rganish yo’nalishlarini taqdim

etadi. O‘quvchilar faoliyatini kuzatish va baholash metodlari (formativ baholash, peer assessment, self-assessment) esa o‘qituvchilarga talabalar rivojlanishini nazorat qilish va mos pedagogik choralarni qo‘llash imkonini beradi. Shunday qilib, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar yordamida ingliz tilini o‘qitish nafaqat til ko‘nikmalarini oshiradi, balki talabalarni **zamonaviy raqamli dunyoga tayyorlaydi**, ularning mustaqil o‘rganish, ijodiy fikrlash va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa o‘z navbatida XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar uchun innovatsion yondashuvlar va AI vositalarini samarali integratsiya qilish imkoniyatlarini yaratadi, ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bergmann, J., & Sams, A. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. 2012.
2. European Commission. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens*. 2021.
3. Kukulska-Hulme, A. Mobile Assistance in Language Learning. *ReCALL Journal*, 2017.
4. Li, Z., & Ni, X. Artificial Intelligence in Language Learning: Applications and Challenges. *Journal of Educational Technology*, 2020.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson, 2016.
6. Thomas, M., Reinders, H., & Warschauer, M. *Contemporary Computer-Assisted Language Learning*. Bloomsbury, 2013.
7. UIS UNESCO. Digital Literacy. *UNESCO Institute for Statistics Glossary*. <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/digital-literacy>
8. UNESCO IITE. *A Handbook on Digital Literacy for Technical and Vocational Education and Training (TVET)*. UNESCO, 2018.
9. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*. UNESCO, 2021. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. Gamification: Using Game Design Elements in Non-Gaming Contexts. *CHI 2011 Conference Proceedings*, 2011.

TALABALARDA AXBOROT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH – RAQAMLI

JAMIYAT TALABI

Eshchanova Xolida Xudayarovna

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Urganch davlat pedagogika instituti dots.v.b.

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Ro‘zimboyeva Munisa G‘ayrat qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli jamiyat sharoitida talabalar axborot madaniyatini rivojlantirish masalasi ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan yoritiladi. Axborot madaniyatining mazmuni va tarkibiy komponentlari, uning oliy ta’lim jarayonidagi ahamiyati hamda talabalarda axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: axborot madaniyati, raqamli jamiyat, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, raqamli kompetensiya, axborot xavfsizligi, oliy ta’lim.

Аннотация. В статье с научно-педагогической точки зрения рассматривается проблема развития информационной культуры студентов в условиях цифрового общества. Анализируются содержание и структурные компоненты информационной культуры, её значение в образовательном процессе высшей школы, а также пути формирования у студентов компетенций работы с информацией.

Ключевые слова: информационная культура, цифровое общество, медиаграмотность, критическое мышление, цифровая компетентность, информационная безопасность, высшее образование.

Abstract. This article examines the issue of developing students’ information culture in the context of the digital society from a scientific and pedagogical perspective. It analyzes the content and structural components of information culture, its significance in the higher education process, and the ways of forming students’ competencies in working with information.

Keywords: information culture, digital society, media literacy, critical thinking, digital competence, information security, higher education.

Globalashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimiga tub oʻzgarishlar olib kirib, shaxsdan yangi kompetensiyalar majmuasini talab qilmoqda. Raqamli muhitda axborot hajmining keskin ortishi sharoitida inson nafaqat axborotni qabul qiluvchi, balki uni tanqidiy baholay oladigan, saralab ishlata oladigan subyekt sifatida shakllanishi zarur [5]. Bunday yondashuv oliy ta’lim yakunida bitiruvchilarda raqamli savodxonlik, tahliliy fikrlash va axborot bilan samarali ishlash kompetensiyalarini shakllantirishni taqozo etadi.

Milliy me’yoriy-huquqiy hujjatlar oliy ta’lim jarayonining mazmuni va natijalari uchun mustahkam asos yaratadi. Xususan, Oʻzbekiston Respublikasining “Ta’lim toʻgʻrisida”gi Qonunida ta’limning maqsadi – shaxsning ijodkor, ma’naviy va jismonan sogʻlom, fuqarolik mas’uliyatiga ega, ijtimoiy faol subyekt sifatida shakllanishini ta’minlashdan iboratligi belgilangan. Mazkur Qonun shuningdek davlat tomonidan innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirish, oʻquv jarayonini modernizatsiya qilish hamda xalqaro standartlarga moslashtirishni nazarda tutadi. Ta’lim tizimi doirasida davlat ta’lim standartlari va malaka talablari, oʻquv dasturlari hamda pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish huquqiy mexanizmlari ham ushbu Qonun orqali tartibga solinadi, bu esa talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish uchun zarur pedagogik baza yaratadi [1].

Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar jamiyatning intellektual salohiyatini belgilovchi qatlam boʻlib, ularda axborot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Normativ hujjatlar asosida ta’lim jarayoni nafaqat bilimlar berish, balki shaxsning raqamli kompetensiyalarini shakllantirishni ham oʻz oldiga maqsad qilib qoʻygan boʻlib, bu ham oliy ta’limda ijtimoiy va axborot madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishning dolzarbligini yanada tasdiqlaydi

Ilmiy manbalarda axborot madaniyati shaxsning axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish, qayta ishlash va undan samarali foydalanishga doir bilim, koʻnikma va qadriyatlar majmui sifatida talqin etiladi [4]. Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan “Fuqarolar uchun raqamli kompetensiya doirasi” hujjatida raqamli kompetensiya beshta asosiy yoʻnalishdan iborat tizim sifatida talqin etiladi. Ushbu tizimda “Axborot va ma’lumotlar savodxonligi” birinchi va

fundamental kompetensiya sohasi sifatida belgilangan bo’lib, u shaxsning axborotni izlash, saralash, baholash, boshqarish hamda undan ongli va samarali foydalanish qobiliyatlarini o’z ichiga oladi [2]. Mazkur kompetensiya sohasi shaxsning raqamli muhitda tanqidiy fikrlashi, axborot ishonchliligini baholashi hamda noto’g’ri yoki manipulyativ kontentga nisbatan ongli pozitsiyani egallashini ta’minlovchi metodologik asos sifatida e’tirof etiladi.

Axborot madaniyatiga ega bo’lgan shaxs quyidagi kompetensiyalarga ega bo’lishi bilan tavsiflanadi:

- axborotni turli manbalardan mustaqil izlab topa olish;
- axborot ishonchliligini baholash va tanqidiy tahlil qilish;
- raqamli etikaga rioya qilish va akademik halollik tamoyillarini tushunish;
- shaxsiy axborot xavfsizligini ta’minlash;

Shu bois axborot madaniyati faqat texnik savodxonlik emas, balki shaxsning intellektual va axloqiy yetukligi bilan uzviy bog’liq kompleks kompetensiya sifatida namoyon bo’ladi [3].

Jahon bankining “World Development Report 2016: Digital Dividends” hisobotida ta’kidlanishicha, raqamli texnologiyalar ijobiy natija berishi uchun shaxsda tegishli kompetensiyalar, jumladan, axborot bilan ishlash madaniyati shakllangan bo’lishi zarur [6]. Aks holda, raqamli tengsizlik, noto’g’ri axborot (disinformation), manipulyatsiya va akademik halollik muammolari kuchayadi.

Jahon bankining “World Development Report 2016: Digital Dividends” hisobotida ta’kidlanishicha, raqamli texnologiyalar ijobiy natija berishi uchun shaxsda tegishli kompetensiyalar, jumladan, axborot bilan ishlash madaniyati shakllangan bo’lishi zarur [6]. Aks holda, raqamli tengsizlik, noto’g’ri axborot (disinformation), manipulyatsiya va akademik halollik muammolari kuchayadi.

UNESCO ham global miqyosda ta’lim natijasi sifatida tanqidiy fikrlash, axborotga ongli munosabat va fuqarolik mas’uliyatini muhim kompetensiyalar sifatida belgilaydi [2]. Demak, axborot madaniyati talabani raqamli muhitda mas’uliyatli, ongli va mustaqil subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Talabalarda axborot madaniyatini rivojlantirishning pedagogik yo’nalishlari. Ilmiy tahlillar shuni ko’rsatadiki, oliy ta’lim jarayonida axborot madaniyatini rivojlantirish tizimli pedagogik yondashuvni talab qiladi [3]. Ushbu jarayonda quyidagi yo’nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1-jadval.

Talabalarda axborot madaniyatini rivojlantirishning pedagogik yo’nalishlari

№	Pedagogik yo‘nalish	Mazmuni (qisqacha tavsif)
1.	Media va axborot savodxonligini rivojlantirish	Talabalarda axborot manbalarini tanlash, faktlarni tekshirish, feyk axborotni aniqlash ko‘nikmalarini shakllantirish
2.	Tanqidiy fikrlashni shakllantirish	Axborotni chuqur tahlil qilish, taqqoslash, baholash va asoslangan xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantirish
3.	Akademik halollik va raqamli etikani rivojlantirish	Plagiatga yo‘l qo‘ymaslik, mualliflik huquqiga rioya qilish, raqamli muhitda mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirish
4.	Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni o‘rgatish	Ta’lim platformalari, elektron kutubxonalar va ilmiy bazalar orqali mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish
5.	Axborot xavfsizligi ko‘nikmalarini shakllantirish	Shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash, kiberxavflardan saqlanish, raqamli muhitda xavfsiz faoliyat yuritish kompetensiyalarini rivojlantirish

1. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabalarda axborot manbalarini ongli ravishda tanlash, ularning ishonchliligini baholash, faktlarni mustaqil tekshirish hamda feyk (soxta) axborotlarni aniqlash ko‘nikmalarini shakllantirish nafaqat ta’lim sifati, balki jamiyatning axborot xavfsizligini ta’minlash nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir. Ushbu kompetensiyalar talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, ularni turli axborot oqimlariga nisbatan mas’uliyatli va ongli munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi.

UNESCO media va axborot savodxonligini global miqyosdagi ustuvor vazifa sifatida e’tirof etib, uni fuqarolarning demokratik jarayonlarda faol ishtirokini ta’minlovchi, shaxsning ijtimoiy faolligi va axborot madaniyatini yuksaltiruvchi muhim omil sifatida talqin etadi. Tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiya va tavsiyalarda media va axborot savodxonligi kompetensiyalari ta’limning barcha bosqichlariga integratsiya qilinishi, talabalarda axborotni tahlil qilish, baholash, yaratish va mas’uliyat bilan tarqatish malakalarini rivojlantirish zarurligi alohida ta’kidlanadi. Natijada, media va axborot savodxonligi talabalarning mustaqil bilim olish qobiliyatini kuchaytiradi, ularning akademik faoliyatida plagiatga yo‘l qo‘ymaslik, ishonchli manbalarga tayangan holda ilmiy xulosa chiqarish hamda raqamli muhitda etik me’yorlarga amal qilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

2. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) tomonidan ishlab chiqilgan konseptual hujjatlar va ta’lim strategiyalarida tanqidiy fikrlash XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismi sifatida e’tirof etiladi. Ushbu

kompetensiya shaxsning murakkab muammolarni tahlil qilish, dalillarni baholash, mantiqiy xulosalar chiqarish hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini ifodalaydi[5].

Tanqidiy fikrlash talabalarni axborotni yuzaki qabul qilishdan voz kechib, uni chuqur tahlil qilishga, turli nuqtayi nazarlarni solishtirishga va ishonchli dalillarga asoslangan fikr bildirishga o’rgatadi. Ayniqsa, raqamli muhitda axborot oqimining ortib borishi sharoitida tanqidiy fikrlash ko’nikmalari feyk axborotlarni aniqlash, manipulyativ xabarlarini farqlash va subyektiv fikrlarni obyektiv faktlardan ajratib ko’rishda muhim ahamiyat kasb etadi.

3. *Akademik halollik va raqamli etikani rivojlantirish.* Akademik halollik va raqamli etikani rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Raqamli muhitda axborot almashinuvi keskin ortib borayotgan bir sharoitda plagiat, mualliflik huquqini buzish, axborotdan mas’uliyatsiz foydalanish hamda etik me’yorlarga rioya qilmaslik holatlari ta’lim sifati va ilmiy faoliyatning ishonchligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shu bois, talabalarda akademik halollik tamoyillarini shakllantirish, ya’ni mustaqil fikrlash, manbalarga to’g’ri havola berish, intellektual mulkka hurmat bilan munosabatda bo’lish kabi ko’nikmalarni rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sanaladi.

Yevropa Komissiyasi tomonidan ishlab chiqilgan DigComp (Digital Competence Framework for Citizens) doirasida ham raqamli etika kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Ushbu modelda foydalanuvchilarning onlayn muhitda mas’uliyatli xatti-harakatga rioya qilishi, axborotni qonuniy va etik me’yorlar asosida yaratishi va tarqatishi, shuningdek, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishga ongli munosabatda bo’lishi alohida ta’kidlanadi. [3].

4. *Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni o’rgatish.* Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishni o’rgatish zamonaviy ta’lim jarayonining muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamlashtirish sharoitida ta’lim platformalari, elektron resurslar va turli onlayn xizmatlar o’quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Talabalarda AKTdan oqilona foydalanish ko’nikmalarini shakllantirish ularning mustaqil ta’lim olish qobiliyatini rivojlantiradi hamda ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini yaratadi. Zamonaviy ta’lim platformalari (masalan, LMS tizimlari, masofaviy ta’lim platformalari, virtual sinflar), elektron kutubxonalar va ilmiy ma’lumotlar bazalari talabalarga ishonchli axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi. Google Scholar, Scopus, Web of Science, ResearchGate kabi ilmiy platformalar orqali talabalar ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar va tadqiqot natijalari bilan tanishib, o’z ilmiy izlanishlarini mustahkamlashlari mumkin. Bu esa ularning axborotni izlash, saralash, tahlil qilish va amaliyotda qo’llash malakalarini sezilarli darajada oshiradi. [5].

5. *Axborot xavfsizligi ko’nikmalarini shakllantirish.* Axborot xavfsizligi ko’nikmalarini shakllantirish raqamlashtirilgan jamiyat sharoitida ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi bilan bir qatorda, shaxsiy ma’lumotlarning oshkor bo’lishi, kiberhujumlar, fishing (aldov yo’li bilan ma’lumot olish), zararli dasturlar va onlayn firibgarlik kabi xavf-xatarlar ham ortib bormoqda. Shu bois, talabalarda axborot xavfsizligiga oid bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirish ularning nafaqat ta’lim jarayonida, balki kundalik hayotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot xavfsizligi ko’nikmalari shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash, kuchli parollardan foydalanish, ikki bosqichli autentifikatsiyani qo’llash, shubhali havola va fayllarni aniqlash, ochiq tarmoqlarda

ehtiyotkorlik bilan harakat qilish kabi amaliy malakalarni o‘z ichiga oladi. Bu ko‘nikmalar talabalarning raqamli muhitda xavfsiz va mas’uliyatli faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. [7].

Xulosa qilib aytganda, talabalarda axborot madaniyatini rivojlantirish raqamli jamiyat sharoitida oliy ta’lim tizimining eng muhim va ustuvor vazifalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Axborot madaniyati talabani o‘quv faoliyatini samarali tashkil etishida, bilimlarni ongli va tanqidiy o‘zlashtirishida, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishida hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatida asosli qarorlar qabul qilishida muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, u talabalarda akademik halollik tamoyillariga sodiqlikni shakllantirib, mualliflik huquqiga hurmat, plagiatdan tiyilish va ilmiy manbalardan to‘g‘ri foydalanish madaniyatini mustahkamlaydi.

Axborot madaniyatining rivojlanganligi talabani raqamli muhitda mas’uliyatli va faol subyekt sifatida shakllanishiga ham xizmat qiladi. Bu esa uning axborotni tanlash, tahlil qilish, baholash va undan ongli foydalanish qobiliyatlarini kuchaytiradi, shuningdek, raqamli xavfsizlik qoidalariga rioya etish, media makonda etik me’yorlarni saqlash kabi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi. Natijada, talaba nafaqat bilim iste’molchisi, balki axborotni ongli ravishda yaratuvchi va tarqatuvchi shaxs sifatida kamol topadi.

Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida axborot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli va kompleks pedagogik yondashuvlarni joriy etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Jumladan, o‘quv dasturlariga media va axborot savodxonligi elementlarini integratsiya qilish, interaktiv va innovatsion ta’lim metodlaridan foydalanish, raqamli resurslardan samarali foydalanishga o‘rgatish hamda talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlash ushbu jarayonning samaradorligini ta’minlaydi. Bu esa, o‘z navbatida, raqobatbardosh, zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari billiy bazasi, 24.09.2020. – 03/20/637/1313-son.
2. UNESCO. Global citizenship education: Topics and learning objectives. – Paris: UNESCO, 2015. – 68 p.
3. European Commission. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. – 176 p.
4. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980. – 544 p.
5. OECD. The Future of Education and Skills 2030: Education 2030 Framework. – Paris: OECD Publishing, 2018. – 23 p.
6. Castells M. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – 597 p.
7. World Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends. – Washington, DC: World Bank, 2016. – 330 p.

VIRTUAL TA’LIM MUHITIDA O’QITUVCHI VA TALABA O’RTASIDAGI PEDAGOGIK MULOQOT XUSUSIYATLARI

Eshchanova Xolida Xudayarovna

**Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), Urganch davlat pedagogika instituti
dots.v.b.**

Saparbayeva Maqsuda Ravshanbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada virtual ta’lim muhitida o’qituvchi va talaba o’rtasidagi pedagogik muloqotning mazmuni, tuzilmasi va o’ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar sharoitida pedagogik muloqotning transformatsiyalanishi, uning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar, shuningdek, o’qituvchi va talabaning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijasida virtual muhitda samarali muloqotni tashkil etish bo’yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so’zlar: virtual ta’lim muhiti, pedagogik muloqot, raqamli kompetensiya, kommunikativ madaniyat, interaktivlik, masofaviy ta’lim.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimini tubdan o’zgartirib, uning mazmuni, shakli va metodlariga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida masofaviy, onlayn hamda aralash (blended learning) ta’lim shakllari keng joriy etilmoqda. Natijada o’qituvchi va talaba o’rtasidagi an’anaviy yuzma-yuz pedagogik muloqot tobora ko’proq virtual muhitga ko’chib, videokonferensiyalar, forumlar, chatlar, elektron platformalar orqali amalga oshirilmoqda [6]. Bu holat pedagogik muloqotning faqat tashkiliy shakllarinigina emas, balki uning mazmuni, metodlari, vositalari va psixologik xususiyatlarini ham qayta ko’rib chiqishni taqozo etadi. Zero, ta’lim jarayonining samaradorligi, talabalar motivatsiyasi, faolligi va o’zlashtirish darajasi ko’p jihatdan o’qituvchi va talaba o’rtasidagi pedagogik muloqot sifati hamda uning samaradorligiga bevosita bog’liqdir [2].

Pedagogik muloqot – bu o’qituvchi va talaba o’rtasida ta’lim-tarbiya jarayonida yuzaga keladigan murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon bo’lib, u o’zaro axborot almashinuvi, hamkorlik, tushunish, ta’sir ko’rsatish hamda tarbiyaviy munosabatlarni o’z ichiga oladi. Ilmiy tadqiqotlarda pedagogik muloqot shaxs kamolotining muhim omili sifatida talqin qilinadi va u nafaqat bilim berish vositasi, balki shaxsni shakllantirishning asosiy mexanizmlaridan biri ekanligi ta’kidlanadi [10].

Bu esa talabada ta’limga nisbatan ijobiy motivatsiyaning kuchayishiga, bilim olish jarayonida faol ishtirok etishga, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, samarali pedagogik muloqot talabaning kommunikativ madaniyatini shakllantiradi hamda uning jamiyatda to’laonli ijtimoiylashuviga ijobiy ta’sir ko’rsatadi [11].

Zamonaviy raqamli ta’lim sharoitida pedagogik muloqot mazmunan yangi xususiyat kasb etmoqda. Virtual ta’lim muhitida pedagogik muloqot nafaqat bilim uzatish vositasi, balki talabaning psixologik qo’llab-quvvatlanishini ta’minlovchi, uning shaxsiy faolligini

rag‘batlantiruvchi hamda o‘zini erkin namoyon qilishiga imkon beruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi [1].

Virtual muhitdagi pedagogik muloqot an’anaviy auditoriya sharoitidan bir qator jihatlari bilan farqlanadi. Ushbu farqlarni quyidagi jadval orqali tizimli ko‘rish mumkin:

№	Xususiyat nomi	Mazmuni
1.	Bilvositalik va texnologiyalashganlik	Muloqot internet platformalari, videokonferensiya, chat, forum, elektron pochta kabi raqamli vositalar orqali amalga oshiriladi. Bu holat pedagogik jarayonni texnologiyalashtirishni talab etadi.
2.	Interaktivlikning ortishi	Testlar, so‘rovnomalar, virtual taxtalar, onlayn muhokamalar kabi vositalar talabaning faolligini oshiradi va uni ta’lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi.
3.	Individual yondashuv imkoniyatlarining kengayishi	O‘qituvchi har bir talabaning tayyorgarlik darajasi va ehtiyojidan kelib chiqib, topshiriqlarni differensiallash hamda individual maslahatlar berish imkoniga ega bo‘ladi.
4.	Kommunikativ to‘siqlarning yuzaga kelishi ehtimoli	Texnik nosozliklar, internet sifati pastligi, jonli emotsional aloqaning yetishmasligi muloqot samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.
5.	Talabaning mustaqilligi va mas’uliyatining ortishi	Virtual ta’limda talaba o‘z vaqtini rejalashtirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bilvositalik va texnologiyalashganlik – muloqot internet platformalari, videokonferensiya, chat, forum, elektron pochta orqali amalga oshiriladi [3].

Interaktivlikning ortishi – turli raqamli vositalar (testlar, so‘rovnomalar, virtual taxtalar) talaba faolligini oshirish imkonini beradi [4].

Individual yondashuv imkoniyatlarining kengayishi – o‘qituvchi har bir talaba bilan alohida ishlash, topshiriqlarni differensiallash imkoniga ega bo‘ladi [5].

Kommunikativ to‘siqlarning yuzaga kelishi ehtimoli – texnik nosozliklar, internet sifati, jonli emotsional aloqaning yetishmasligi muloqot samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin [9].

Talabaning mustaqilligi va mas’uliyatining ortishi – virtual ta’limda o‘z-o‘zini boshqarish va o‘zini nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi [7].

Virtual ta’lim muhitida samarali pedagogik muloqotni ta’minlash uchun o‘qituvchi va talabada kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday kompetensiya, eng avvalo, raqamli savodxonlik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ishtirokchilarning turli onlayn platformalardan (LMS tizimlari, videokonferensiya

vositalari, elektron pochta, forumlar va messenjerlar) samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Shu bilan birga, axborotni izlash, tanlash, tahlil qilish va baholash ko‘nikmalari ham dolzarb hisoblanadi, chunki raqamli muhitda taqdim etilayotgan axborotlarning ishonchliligi har doim ham kafolatlanmagan bo‘ladi.

Virtual ta’lim jarayonida onlayn etikaga rioya qilish madaniyati ham muhim kompetensiya sifatida namoyon bo‘ladi. Bu, o‘z navbatida, o‘zaro hurmat, madaniyatli muloqot, mualliflik huquqiga rioya qilish, plagiatdan qochish hamda akademik halollik tamoyillariga amal qilishni taqozo etadi. O‘qituvchi va talabaniq aniq, ravon va mantiqli yozma hamda og‘zaki nutqqa ega bo‘lishi esa masofaviy muloqot samaradorligini oshiradi, fikrlarning to‘g‘ri tushunilishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, virtual ta’lim muhitida hamkorlikda ishlash madaniyati – jamoaviy topshiriqlarni bajarish, fikr almashish, o‘zaro yordam ko‘rsatish ko‘nikmalari ham muhim pedagogik ahamiyatga ega [8].

Ayniqsa, raqamli ta’lim sharoitida o‘qituvchining roli an’anaviy bilim beruvchi funksiyasidan tashqariga chiqib, motivator, fasilitator va maslahatchi sifatida yanada kuchayadi. O‘qituvchi talabalarni faollikka undovchi, ularni mustaqil o‘rganishga yo‘naltiruvchi, individual yondashuvni ta’minlovchi hamda ta’lim jarayonini boshqaruvchi yetakchi shaxsga aylanadi. U nafaqat bilim manbai, balki talabaniq o‘quv faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi, muammolarni hal etishda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi maslahatchi sifatida faoliyat yuritadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda aynan shu holat alohida ta’kidlanib, o‘qituvchining kommunikativ va metodik kompetensiyasi virtual ta’lim sifatini belgilovchi muhim omil sifatida e’tirof etiladi [5].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, virtual ta’lim muhitida muloqot samaradorligi bir qator muhim pedagogik va texnologik omillarga bevosita bog‘liq. Avvalo, ta’lim platformasining qulayligi va funksionalligi o‘qituvchi hamda talaba o‘rtasidagi o‘zaro aloqaning uzluksizligini ta’minlaydi. Interfeysi tushunarli, texnik nosozliklardan xoli hamda turli interaktiv imkoniyatlarga (chat, forum, videokonferensiya, test, topshiriq yuklash va baholash tizimi) ega platformalar ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Aksincha, texnik jihatdan murakkab yoki barqaror ishlamaydigan tizimlar talabalar faolligining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, o‘qituvchining metodik mahorati virtual ta’lim sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi dars jarayonini puxta rejalashtirishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan (munozara, muammoli ta’lim, loyiha metodi, blended learning elementlari) o‘rinli foydalanishi orqali talabalarni faol o‘quv jarayoniga jalb etadi. Metodik jihatdan puxta tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

Talabalarining faolligini rag‘batlantirish ham virtual muloqot samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Rag‘batlantiruvchi savollar, bahs-munozaralar, kichik guruhlarda ishlash, gamifikatsiya elementlari talabalarni erkin fikr bildirishga undaydi. Bundan tashqari, talabalar tomonidan bajarilgan ishlarga o‘z vaqtida va sifatli fikr-mulohaza (feedback) berib borish ularning o‘z ustida ishlashiga, xatolarini anglashiga va motivatsiyasining oshishiga xizmat qiladi.

Virtual ta’lim muhitida psixologik qulay muhit yaratish ham muhim pedagogik shartlardan biri hisoblanadi. O‘qituvchi va talaba o‘rtasida o‘zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan munosabat mavjud bo‘lsa, talabalar o‘z fikrlarini erkin bayon etadi, savol berishdan tortinmaydi

va o‘quv jarayonida faol ishtirok etadi. Shu bois, virtual ta’limda muloqot samaradorligi nafaqat texnik vositalarga, balki pedagogik yondashuv va insoniy omillarga ham bevosita bog‘liqdir [4].

Xulosa qilib aytganda, virtual ta’lim muhitida o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi pedagogik muloqot ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Masofaviy va aralash ta’lim shakllarining kengayib borishi sharoitida muloqot nafaqat axborot almashinuvi vositasi, balki ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va motivatsiyalashning asosiy mexanizmiga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalar rivoji natijasida pedagogik muloqotning yangi shakllari – onlayn munozaralar, virtual seminarlar, interaktiv platformalar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali hamkorlikda o‘rganish kabi ko‘rinishlar vujudga kelmoqda. Bunday sharoitda o‘qituvchidan nafaqat chuqur kasbiy bilim va metodik tayyorgarlik, balki yuqori darajadagi kommunikativ madaniyat, raqamli savodxonlik va pedagogik moslashuvchanlik ham talab etiladi. O‘qituvchi virtual muhitda motivator, fasilitator, maslahatchi va yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat yuritib, talabalarni mustaqil fikrlashga, izlanishga va faol ishtirok etishga undashi zarur [8]. Shu bilan birga, u ta’lim jarayonida qulay psixologik muhit yaratish, o‘zaro hurmat va hamkorlikni ta’minlash orqali talabalar ishonchini mustahkamlaydi.

Virtual muhitda samarali pedagogik muloqotni yo‘lga qo‘yish natijasida talabalar faolligi oshadi, o‘quv motivatsiyasi kuchayadi, mustaqil ta’lim ko‘nikmalari rivojlanadi hamda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yaxshilanadi. Shuningdek, bunday yondashuv ta’lim sifatining barqaror oshishiga, zamonaviy ta’lim talablariga mos raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Demak, virtual ta’lim sharoitida pedagogik muloqotni tizimli ravishda rivojlantirish bugungi ta’lim tizimi oldidagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson T., Dron J. Three generations of distance education pedagogy // International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2011. – Vol. 12, № 3. – P. 80–97.
2. Garrison D. R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education // The Internet and Higher Education. – 2000. – Vol. 2, № 2–3. – P. 87–105.
3. Moore M. G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. – 3rd ed. – Belmont (CA): Wadsworth, 2012. – 368 p.
4. Salmon G. E-tivities: The Key to Active Online Learning. – 2nd ed. – London: Routledge, 2013. – 256 p.
5. Bates A. W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd, 2019. – 512 p.
6. UNESCO. Education in a post-COVID world: Nine ideas for public action. – Paris: UNESCO, 2020. – 26 p.
7. OECD. OECD Learning Compass 2030: A Series of Concept Notes. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 45 p.
8. European Commission. DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. – 96 p.

9. Полат Е. С. Теория и практика дистанционного обучения. – Москва: Академия, 2015. – 272 с.
10. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2006. – 256 с.
11. Абдуллаева М. М. Педагогик маҳорат ва мулоқот маданияти. – Тошкент: Fan, 2020. – 184 б.
12. Йўлдошев Ж. Ғ., Усмонов С. А. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Тошкент: Ўқитувчи, 2017. – 256 б.

PEDAGOGIK NIZOLAR: MOHIYATI, SABABLARI VA BARTARAF ETISH STRATEGIYALARI

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Raximbayeva Madina Murodjon qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida uchraydigan pedagogik nizolarning mohiyati, kelib chiqish omillari, rivojlanish dinamikasi hamda ularni konstruktiv boshqarish mexanizmlari umumlashtirib yoritiladi. Pedagogik nizo o‘qituvchi-o‘quvchi/talaba, o‘qituvchi-ota-ona, pedagoglar o‘rtasida yoki pedagog-ma’muriyat munosabatlarida maqsad, ehtiyoj, me’yor va kutilmalar mos kelmaganda yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida talqin qilinadi. Maqolada konfliktni boshqarish uslublari (hamkorlik, murosa, moslashish, raqobat, chekinish) hamda ularni vaziyatga mos qo‘llash yondashuvi asoslanadi. Shuningdek, ta’lim muhitida tengdoshlar mediatsiyasi va restorativ amaliyotlar nizolarning oldini olish va oqibatlarini yumshatishda samarali vosita bo‘lishi mumkinligi ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik nizo, konflikt, konfliktni boshqarish, muloqot madaniyati, mediatsiya, restorativ amaliyotlar, ta’lim muhiti.

Аннотация. В статье обобщённо раскрываются сущность, причины и динамика педагогических конфликтов, а также механизмы их конструктивного управления в образовательной среде. Педагогический конфликт рассматривается как социально-психологическое явление, возникающее при несоответствии целей, ожиданий, норм и потребностей участников обучения (учитель-ученик/студент, учитель-родитель, педагог-педагог, педагог-администрация). Обосновывается применение стратегий управления конфликтом (сотрудничество, компромисс, приспособление, соперничество, избегание) в зависимости от ситуации. Также показано, что программы школьной/студенческой медиации и восстановительные (restorative) практики могут снижать эскалацию конфликтов и улучшать психологический климат, формируя навыки переговоров и ответственности.

Ключевые слова: педагогический конфликт, управление конфликтом, коммуникация, медиация, восстановительные практики, образовательная среда.

Abstract. This article provides a consolidated overview of the nature, causes, dynamics, and constructive management of pedagogical conflicts in educational settings. Pedagogical conflict is interpreted as a socio-psychological phenomenon arising when goals, expectations, norms, and needs of educational stakeholders diverge (teacher-student, teacher-parent, teacher-teacher, teacher-administration). The paper outlines conflict-handling modes (collaborating,

compromising, accommodating, competing, avoiding) and argues for situationally appropriate application. It also highlights peer mediation and restorative practices as promising approaches to de-escalation, relationship repair, and the development of negotiation, accountability, and school/community climate.

Keywords: pedagogical conflict, conflict management, communication, peer mediation, restorative practices, educational environment.

Kirish. Ta’lim jarayoni ko‘p subyektli (o‘qituvchi, o‘quvchi-talaba, ota-ona, hamkasb, rahbariyat) va yuqori emotsional fonli ijtimoiy tizim bo‘lgani uchun unda kelishmovchiliklar tabiiy ravishda yuzaga keladi. Biroq nizoni faqat “intizom muammosi” sifatida ko‘rish uning psixologik, kommunikativ va tashkiliy ildizlarini e’tibordan chetda qoldiradi. Shu ma’noda pedagogik nizo - ta’lim sifati, sinf/auditoriya iqlimi va tarbiyaviy natijaga bevosita ta’sir qiluvchi omil bo‘lib, u to‘g‘ri boshqarilganda rivojlantiruvchi resursga aylanishi mumkin. Ta’lim muhitida nizolarni boshqarish bo‘yicha ilmiy yondashuvlar integrativ muzokara, mediatsiya va restorativ amaliyotlar kabi yo‘nalishlar samaradorligini ko‘rsatadi.

Metodlar. Mazkur maqola quyidagi metodlarga tayangan holda tayyorlandi:

Nazariy tahlil va umumlashtirish - pedagogik konflikt, konflikt dinamikasi va boshqaruv strategiyalariga doir konsepsiyalarni solishtirish va integratsiya qilish.

Manbalarni komparativ ko‘rib chiqish - ta’lim muhitidagi konfliktni boshqarish va peer-mediation/restorativ yondashuv bo‘yicha ilmiy ishlarni taqqoslash.

Amaliy model va algoritmlashtirish - konflikt uslublarini vaziyatga mos qo‘llash va bosqichma-bosqich hal etish ketma-ketligini ishlab chiqish (tavsiyalar shaklida).

Asosiy qism. Pedagogik nizo ta’lim jarayonida ishtirok etuvchi tomonlarning (o‘qituvchi-o‘quvchi/talaba, o‘qituvchi-ota-ona, pedagoglar o‘rtasi, pedagog-ma’muriyat) maqsadlari, kutilmalari, qadriyatlari va me’yoriy tasavvurlari mos kelmaganda yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik hodisadir. U ko‘pincha baholashga munosabat, intizom talablari, muloqot ohangi, adolat hissi, mas’uliyat taqsimoti hamda rol chegaralari noaniqligi kabi masalalarda namoyon bo‘ladi. Amaliyotda nizolar mazmunan ikki yo‘nalishda ko‘zga tashlanadi: bir tomondan, vazifa yoki qaror bo‘yicha kelishmovchilik (mazmuniy konflikt), ikkinchi tomondan esa ranjish, hurmatsizlik deb qabul qilish, ishonchsizlik kabi hissiy omillar (shaxslararo konflikt). Aksariyat holatlarda bu ikki ko‘rinish bir-biriga ulanib, nizo yashirin bosqichdan ochiq tortishuvga o‘tadi va eskalatsiya kuchayadi. Pedagogik nizolarning ildizi odatda kommunikativ kamchiliklar (faol tinglamaslik, keskin tanbeh, kinoya, buyruqboz ohang, noto‘g‘ri talqin), baholash mezonlarining shaffof emasligi, sinf/auditoriya qoidalarining oldindan kelishilmaganligi, stress va charchash, shuningdek, o‘quvchi/talabaning oilaviy-ijtimoiy fonidagi bosimlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Shuning uchun konfliktni “jazolash” orqali to‘xtatish ko‘pincha muammoni vaqtincha bosadi, biroq yashirin norozilikni kuchaytirishi mumkin; samarali yondashuv esa nizoning sababini aniqlash va uni konstruktiv boshqarishdan iborat.

Konfliktni boshqarishda pedagog vaziyatga mos strategiyani tanlay olishi lozim: hamkorlik (muammoni birgalikda yechish) ta’limiy-tarbiyaviy jihatdan eng barqaror natija beradi; murosa tezkor yechim talab qilinganda foydali; moslashish munosabatni saqlash zarur bo‘lgan holatlarda qo‘l keladi, lekin doimiy qo‘llansa pedagogik pozitsiyani zaiflashtiradi; chekinish eskalatsiyani “sovutish” uchun vaqtincha usul bo‘lib, keyinchalik muhokama bilan

davom ettirilishi kerak; raqobat esa xavfsizlik va qat’iy me’yor talab etilgan vaziyatlarda qo’llanadi, ammo u ham pedagogik etika doirasida bo’lishi shart.

Ta’lim muhitida nizolarni yumshatish va oldini olishda mediatsiya hamda restorativ amaliyotlar muhim imkoniyat beradi: mediatsiya tomonlar o’rtasida muloqotni tiklash, kelishuvga olib kelish va keskinlikni kamaytirishga xizmat qiladi; restorativ yondashuv esa yetkazilgan zarar va buzilgan munosabatni tiklash, mas’uliyatni anglatish va ijobiy iqlimni mustahkamlashga qaratiladi. Ayniqsa tengdoshlar mediatsiyasi (peer-mediation) o’quvchi/talabalarda murosa, tinglash, kelishuv ko’nikmalarini rivojlantirib, nizolarni eskalatsiyasiz hal etish madaniyatini shakllantirishga yordam berishi ilmiy tadqiqotlarda qayd etiladi.

Umuman olganda, pedagogik nizo ta’lim tizimidan butunlay yo’qoladigan holat emas, balki pedagogik mahorat orqali boshqariladigan jarayondir. Nizoni konstruktiv hal etish o’qituvchidan diagnostik (sababni aniqlash), kommunikativ (tinglash va to’g’ri ifoda), emotsional (o’zini boshqarish), muzokara (kelishuv yaratish) hamda reflektiv (xulosa va profilaktika) kompetensiyalarni talab qiladi. Shu kompetensiyalar rivojlangan sari nizo “buzuvchi omil” emas, balki tarbiyaviy vaziyatni to’g’ri yo’naltirish orqali ta’lim muhitini yaxshilovchi omilga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Axmedova, M. T. *Pedagogik konfliktologiya* (o’quv qo’llanma). Toshkent: TDPU nashriyoti. **2014.**
2. Xoliqov, A. A. *Pedagogik mahorat* (darslik). Toshkent: Iqtisod–moliya. **2011.**
3. Raximov, B. X., & Narziyeva, N. N. *Pedagogik mahorat* (darslik). Guliston: nashriyot. **2021.**
4. Jo’rayev, R. X., & Turg’unov, S. T. *Ta’lim menejmenti* (o’quv qo’llanma). Toshkent: Voris-nashriyot. **2006.**
5. Mahmudov, N. *O’qituvchi nutqi madaniyati*. Toshkent: nashriyot. **2009.**
6. Jumaev, R. Z. *Konfliktologiya asoslari: asosiy tushuncha va tamoyillar* (o’quv qo’llanma). Samarqand: nashriyot. **2015.**
7. Meliqo’ziyeva, M. A., & Isaxanova, M. E. Pedagogik muloqotda nizolarning psixologik xususiyatlari. *Inter education & global study*, (soni/joriy ma’lumotlar). **2024.**
8. Rahim, M. A. (2002). Toward a theory of managing organizational conflict. *International Journal of Conflict Management*, 13(3), 206–235.
9. Thomas, K. W., & Kilmann, R. H. (n.d.). Thomas–Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI): Overview/Validity resources. Kilmann Diagnostics / Myers-Briggs regional resources.

**TA’LIMNING AJRALMAS QISMI BO’LGAN SUN’IY INTELLEKTNING BUGUNGI
KUNDAGI MAZMUNI, AHAMIYATI VA O’RNI**

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi Allanazarova Zulayho Baxrom qizi

231-Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Ravshanbekova Dilnoza

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda insonlarning hayotiga tezda kirib kelayotgan sun’iy intellektlarning ahamiyati, bajarayotgan vazifalari haqida ma’lumot berilgan. Undan tashqari sun’iy intellektlarning insonlarning ongiga salbiya va ijobiy ta’sirlari, odamlarning haddan tashqari sun’iy intellektlarga qaramligini kuchayib borayotganligi haqida ham qisqacha bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация о важности искусственного интеллекта, который сегодня стремительно входит в жизнь людей, и о задачах, которые он выполняет. Кроме того, кратко описываются негативные и позитивные последствия искусственного интеллекта для человеческого разума, а также растущая зависимость людей от искусственного интеллекта.

Abstract: This article provides information about the importance of artificial intelligence, which is rapidly entering people's lives today, and the tasks it performs. In addition, it briefly describes the negative and positive effects of artificial intelligence on the human mind, and the increasing dependence of people on artificial intelligence.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, immuniteropiya, inson onggi, **Midjourney, robototexnika**

Ключевые слова: искусственный интеллект, иммунотерапия, человеческое сознание, Midjourney, робототехника

Keywords: artificial intelligence, immunotherapy, human consciousness, Midjourney, robotics

Sun’iy intellekt - informatikaning alohida sohasi bo‘lib, odatda inson ongi bilan bog‘liq imkoniyatlar: tilni tushunish, o‘rgatish, muhokama qilish, masalani yechish, tarjima va shu kabi imkoniyatlarga ega kompyuter tizimlarini yaratish bilan shug‘ullanadi. Hozirda sun’iy intellekt turli amallarni bajarishga mo‘ljallangan algoritmlar hamda dasturiy tizimlardan iborat va u inson ongi bajarishi mumkin bo‘lgan bir qancha vazifalarning uddasidan chiqariladi. 1990 yillarda sun’iy intellekt taraqqiyotida yangi sahifa ochildi. 1997 yilda Deep Blue nomli IBM kompyuteri shaxmat bo‘yicha jahon chempioni Garri Kasparovni yenggan tarixdagi ilk kompyuter bo‘ldi [1].

Ilon Maskning fikricha “Sun’iy intellekt insoniyat sivilizatssiyasi uchun asosiy xavfdir. Sun’iy intellekt mehnat bilan bog‘liq ommaviy muammolarni keltirib chiqaradi. Sababi, robotlar hamma ishni bizdan ko‘ra yaxshiroq bajara olishadi. Ilg‘or texnologiyalar ortidan quvish natijasida, kompaniyalar sun’iy intellekt ortidan kelib chiqadigan xavf-xatarni ko‘rmay qolishlari mumkin”.

Microsoft rahbari Bill Geyts ham uning zarariga to‘xtalib o‘tadi: “Bir necha o‘n yildan so‘ng, robotlar ishning katta qismini bajara boshlagach, sun’iy intellekt shu qadar kuchayib ketadiki, yakunda u bizni xavotirga sola boshlaydi. Bu borada Ilon Maskning fikriga qo‘shilaman.

Ammo nega bu savol boshqalarni tashvishlantirmayotganiga hech tushunolmayman”, - deydi Geyts.

“Boshqalar” - deganda Geyts Facebook egasi Mark Sukerbergni nazarda tutgan bo’lsa, ajab emas. Chunki, Mark Sun’iy intellektga nisbatan ijobiy munosabatda ekanligini bildirar ekan: “Yangi texnologiyalar har doim ham yaxshilik yoki yomonlik qilish maqsadida yaratilishi mumkin. Sun’iy intellektning keng tarqalishi ortidan keladigan ijobiy natijani esa, yaqin 5-10 yil ichida ko’ramiz”, deya Ilon Maskning fikriga e’tiroz bildirgan edi.

Bugungi kunda ayrim davlatlarda robot-hamshiralalar, xaydovchisiz transport vositalari, buyurtmani yetkazib beruvchi dronlar xizmatidan foydalanish yo’lga qo’yilgan. Hatto politsiya xodimlarining ba’zi vazifalarini ham maxsus robotlar bajarishyapti. Olimlar ularning tashqi ko’rinishini imkon qadar odamlarnikiga o’xshatishga urinishmoqda. Bundan tashqari, sun’iy intellekt jurnalistlarning doimiy ko’makchisiga aylanib ulgurgan. **Sun’iy intellekt ilmiy fantastik asarlardan zamonaviy hayotimizga allaqachon ko’chib ulgurdi. Bugungi kunda kompyuterlashgan intellekt barcha sohalarni qamrab olgan. Lekin u qulaylik yaratish bilan birga ishsizlik ko’rsatkichlarining oshib ketishiga ham sabab bo’lishi mumkin [2].**

“Sun’iy intellekt hayot tarzimizni o’zgartirdi. U qanday sayohat qilishimiz, nimani ko’rishimiz, hatto nimani yeyishimizni belgilamoqda. Jadal o’sayotgan texnologiyalar qator fundamental savollarni o’rtaga tashlaydi”, deydi Microsoft bosh yuristi Bred Smit. “Hech kim, hech qanday hukumat yoki kompaniya qonundan ustun emas. Shuningdek, texnologiyalar ham. Nazarimda, tegishli etika tamoyillari va qonun hujjatlari ishlab chiqilishi lozim. Jamiyatlar texnologiyalardan qanday foydalanishni shu asosda belgilab oladi”, - deydi u. Inson zehni ortda qoldiradigan algoritmlari bilan, sun’iy intellekt terrorizmga qarshi kurash, global ochlik muammolarini hal etish, hatto tibbiyot sohasida ham qo’llanilmoqda.

“Immunoterapiya sohasida erishilgan so’nggi yutuqlar, jumladan, saraton kasalini davolash sun’iy intellekt asosida amalga oshirilmoqda. Shunday ekan, u davom etadi va yanada rivojlanadi deyishga asos bor”, - deydi Bred Smit. Biroq sun’iy intellekt sohasining rivojlanishi mehnat bozorini o’zgartiradi. Oddiy ishchilar ko’chada qoladi. “Fast food” restoranlaridan yegulik olmoqchi bo’lsangiz, mikrofon orqali bergan buyurtmangizni tinglab, ma’lumotni kompyuterga kiritadigan shaxs ishchi xodim xizmat ko’rsatadi. Nazarimda, navbatdagi besh yil ichida ana shu xodim ishidan ayriladi. Chunki sizni to’liq tushunib, zarur ma’lumotni tizimga kiritishga qodir kompyuter dasturlari buning o’rnini egallashi aniq”, - deydi Bred Smit. Smitning aytishicha, bugungi kun ishchisi yangi davrga yangi malaka va qobiliyat bilan kirib borishi kerak.

Bugungi kundagi sun’iy intellektlarning bir qancha turlari bor. Ulardan biri **Midjourney** matnli ko’rsatmalarini tasvirga aylantira oladigan sun’iy intellekt turlaridan biridir. Ya’ni oddiy matnlardan tasvir yaratish vazifasini bajaradi. Sun’iy intellektlar inson onggiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Lekin undan qanday foydalanish insonning o’ziga bog’liq. Bir qaraganda sun’iy intellekt insonlar uchun umuman zarar emasdek tuyuladi, aslida esa insonlar kun sayin o’zini bor vujudi bilan sun’iy intellektga bog’lab olishgan. Vaqt o’tib aynan sun’iy intellektlardan, inson shaxsini o’zlashtirish orqali hujumga ham o’tishlari mumkin. Inson ongli mavjudot sifatida bu narsaga mantiqan yondashsagina qilayotgan ishlarini bilib olishi mumkin. Sun’iy intellektlardan foydalanishda ham me’yor degan tushunchani unutmaslik kerak. Agar ilmiy ma’lumot qidirish

uchun foydalansangiz bunda zarar bo‘lmaydi, lekin yana bir tomoni, ma’lumotlar yuz foiz aniq qilib barilmasligi ham mumkin.

Ong - bu insonning dunyoni, o‘zini va o‘z o‘rnini anglash qobiliyati, fikrlash, his-tuyg‘u va xotira kabi aqliy jarayonlar majmui bo‘lib, miyaning biologik faoliyati, tabiat va jamiyatning evolyutsiyasi mahsulidir, u o‘zini anglash, maqsadli faoliyat yuritish va qaror qabul qilishga imkon beradi[3]. Lekin bugungi kunda insonlarning ongi kundan-kunga mog‘or bosgan mevaga o‘xshab boryapti. Fikrlash yo‘q, tushunish yoki biror ma’lumotni izohlash yo‘q. Hattoki, o‘qilayotgan matn bo‘ladimi yoki tushuncha, odamlar oddiygina shu narsalarni ham sun’iy intellektdan so‘rashmoqda. Bu holga tushushga sabab nima yoki kim? Albatta biz insonlar. Nega hozir yozuvchi yoki shoirlar yo‘q, bor bo‘lsa ham juda kam. Hatto bugungi yozuvchilar kim, ular tomonidan yozilayotgan asarlar qaysilar, bu haqida umuman ma’lumotga ega emasmiz. Vaqt o‘tib hammasini anglaymiz biz shunchaki virtual dunyoga va undagi sun’iy telekommunikatsiya vositalarga qarammiz.

Sun’iy intellektdan foydalanishimiz mumkin, qachonki biz uchun foyda bo‘lsagina. Masalan, Dualingo ham sun’iy intellekt. Bu dastur orqali biz xohlagan bir tilni o‘rganishimiz mumkin. Ham shu tilni o‘rganamiz, ham o‘sha tilni o‘rganayotganda savollar, topshiriqlaning sharti boshqa tilde berilganligi bois yana bir tilni ham ma’llum jihatdan o‘rganishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Suyumov, J. Y. Kompyuter imitatsion modellari asosida faol o‘qitish texnologiyasining nazariy asoslari. 2021.
2. Pulatov, Ganiev, Karimova Ta’lim sifatini ta’minlashda axborot texnologiyalarining imkoniyatlari. 2021
3. Nazarov, Sh.A.Sun’iy intellekt va inson ongi: falsafiy tahlil. 2021.
4. Maxmudov, I. Sun’iy intellekt texnologiyalarini va ularning ta’lim sohasida qo‘llanilishi. 2022.

SUN’IY INTELEKTNING TA’LIM TIZIMIDAGI IMKONIYATLARI VA MUAMMOLARI

Allanazarova Zulayho

“Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo‘nalishi 231-guruh talabasi

Qo‘chqarova Marjona

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Unda sun’iy intellektdan foydalanish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish foydalanish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilimini oshirish, baholash tizimini avtomatlashtirish hamda o‘qituvchi faoliyatini yengillashtirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada sun’iy intellektdan samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy- pedagogik tavsiyalar berilib, ta’lim tizimini modernizatsiya qilishdagi istiqbollari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ta’lim tizimi, raqamli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, baholash, pedagogik kompetansiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль и значение технологий искусственного интеллекта в системе образования. Анализируются возможности индивидуализации образовательного процесса посредством использования искусственного интеллекта, повышения уровня знаний учащихся, автоматизации системы оценивания и облегчения деятельности учителей. В статье приводятся научно-педагогические рекомендации по эффективному использованию искусственного интеллекта и обосновываются его перспективы для модернизации системы образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, система образования, цифровое образование, инновационные технологии, оценивание, педагогическая компетентность.

Abstract. This article discusses the role and importance of artificial intelligence technologies in the education system. It analyzes the possibilities of individualizing the educational process through the use of artificial intelligence, improving student knowledge, automating the assessment system, and facilitating teacher activities. The article provides scientific and pedagogical recommendations for the effective use of artificial intelligence and substantiates its prospects for modernization of the education system.

Keywords: artificial intelligence, education system, digital education, innovative technologies, assessment, pedagogical competence.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimida ham tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt ta’lim jarayonini samarali, moslashuvchan va individual ehtiyojlarga yo’naltirilgan holda keltirishda muhim o’rin egallamoqda. Sun’iy intellekt- bu kompyuter tizimlarining inson takakkuriga xos bo’lgan tahlil qilish, o’rganish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi jarayonlarni bajarish qobiliyatidir. Sun’iy intellekt ta’lim tizimida ,avvallo o’quv jarayonini shaxsiylashtirish imkonini mujassam qiladi. Har bir o’quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o’zlashtirish tezligini tahlil qilgan holda, sun’iy intellekt asosidagi platformalar individual o’quv rejalarini taklif etadi. Bu esa o’quvchilarning bilimni chuqurroq va samaraliroq egallashiga xizmat qiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt o’qituvchi faoliyatini qo’llab- quvvatlovchi vosita sifatida namoyon bo’ladi. Masalan, testlarni avtomatik tekshirish, baholash, statistik tahlil qilish, dars jarayonini tashkil qilish kabilar sun’iy intellekt yordamida yengillashtirilgan.

Sun’iy intellektning yana bir muhim jihati- ta’lim sifatini oshirishdir. Virtual repetitorlar, aqlli o’quv dasturlari, chat-botlar va interaktiv semulyatsiyalar orqali o’quvchilar mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, sun’iy intellekt ta’lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish bo’yicha tavsiyalar berish kabi imkoniyatlarga egadir. Biroq sun’iy intellektni ta’lim tizimiga joriy etishda muammo va cheklovlar mavjud. Masalan texnik infra tuzilmaning yetarli emasligi, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati, malumotlar xavfsizligi va axloqiy masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli sun’iy intellektni ta’limda qo’llash ilmiy asoslangan, bosqichma- bosqich va ma’suliyatli yondashuvni talab etadi. Sun’iy intellekt ta’lim tizimining rivojlanishida strategic ahamiyatga ega bo’lib, u ta’lim samaradorligini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va zamonaviy kadrlar tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi. Uni to’g’ri va maqsadli qo’llash orqali ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Asosiy qism: Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog’liq bo’lib, bu jarayonda sun’iy intellekt alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim tizimi

jamiyatning asosiy ijtimoiy institutlaridan biri sifatida ushbu texnologik o’zgarishlardan chetda qolmayapti. Sun’iy intellekt ta’lim jarayoniga joriy etilishi orqali o’qitish usullari, bilimni o’zlashtirish shakllari hamda pedagogik faoliyat mazmuni tubdan yangilanmoqda. Sun’iy intellekt inson aqliy faoliyatiga xos bo’lgan tahlil qilish, o’rganish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi jarayonlarni texnik vositalar yordamida amalga oshirish imkonini beruvchi tizim sifatida ta’limning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalar o’quvchilarning individual xususiyatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Har bir ta’lim oluvchining bilim darajasi, qiziqishi, fikrlash uslubi va o’zlashtirish tezligi sun’iy intellekt tomonidan doimiy ravishda kuzatilib, olingan ma’lumotlar asosida moslashtirilgan o’quv materiallari taqdim etiladi. Natijada an’anaviy ta’limda ko’p hollarda e’tibordan chetda qoladigan individual farqlar hisobga olinib, ta’lim jarayoni yanada samarali va adolatli bo’ladi. Bu holat o’quvchilarda mustaqil fikrlash, o’z ustida ishlash va bilimga bo’lgan qiziqishni oshiradi. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonida o’qituvchi faoliyatini to’liq almashtirmaydi, aksincha, uni samarali qo’llab-quvvatlaydi. Dars jarayonini rejalashtirish, o’quvchilarning bilimini baholash, test va topshiriqlarni avtomatik tekshirish, natijalarni tahlil qilish kabi ko’plab texnik va vaqt talab qiladigan vazifalar sun’iy intellekt orqali bajarilishi mumkin. Bu esa o’qituvchiga pedagogik mahoratini oshirish, tarbiyaviy ishlarni olib borish va har bir o’quvchi bilan individual ishlashga ko’proq vaqt ajratish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt o’qituvchilarga o’quvchilarning qaysi mavzularda qiynalayotganini aniqlashda yordam berib, ta’lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellekt yordamida yaratilgan virtual o’quv muhiti ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Turli interaktiv platformalar, aqlli o’quv dasturlari, virtual repetitorlar va chat-botlar orqali o’quvchilar bilimni mustaqil ravishda egallash imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Bunday vositalar o’quvchini faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol izlovchi va tahlil qiluvchi shaxs sifatida shakllantiradi. Ayniqsa, masofaviy ta’lim sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlashda muhim rol o’ynaydi.

Sun’iy intellekt ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etishga zamin yaratadi. Katta hajmdagi ta’limiy ma’lumotlarni tahlil qilish orqali ta’lim sifatini baholash, ta’lim dasturlarini takomillashtirish va ta’lim muassasalari faoliyatini rejalashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayonidagi muammolar oldindan aniqlanib, ularning yechimlari ishlab chiqilishi mumkin. Bu esa ta’lim tizimini boshqarishda ilmiy va analitik yondashuvni kuchaytiradi. Biroq sun’iy intellektni ta’lim tizimiga joriy etish muayyan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Texnik ta’minotning yetarli emasligi, raqamli tengsizlik, o’qituvchilarning sun’iy intellekt bilan ishlash ko’nikmalarining pastligi, shuningdek, ma’lumotlar xavfsizligi va axloqiy masalalar dolzarb bo’lib qolmoqda. Ayniqsa, o’quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash va sun’iy intellektidan foydalanishda insoniy omilni saqlab qolish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli sun’iy intellektni ta’lim jarayoniga joriy etishda pedagogik, texnik va huquqiy jihatlarni uyg’unlashtirgan holda yondashish zarur. U ta’lim jarayonini shaxsga yo’naltirilgan, samarali va innovatsion shaklga keltirishga xizmat qiladi. Sun’iy intellektidan oqilona va mas’uliyatli foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirish mumkin. Alan Turing sun’iy intellekt sohasida olib borilgan ilk tadqiqot muallifi bo’lgan. Sun’iy intellektga 1956-yili

mustaqil fan sohasi sifatida asos solingan. Shu yilning yozida Dartmouth kollejida o’tgan anjumanda Jonh Carty “sun’iy intellekt” atamasini birinchi marta ishlatgan va tarixga mazkur atama muallifi o’laroq kirgan. Sun’iy intellekt bo’yicha tadqiqotlar XX asr o’rtalaridan beri qilinib kelinsa-da, unga nisbatan ommaviy qiziqish 2012- yilda chuqur o’rganish va boshqa sun’iy intellekt metodlaridan ustunligini namoyan qilganda hamda 2017- yilda transformer arxitekturasida erishilgan yutuqlar ortidan keskin oshgan. 2020-yilda mazkur soha rivojlanib, ko’plab shirkatlar, universitetlar va laboratoriyalar sun’iy intellekt sohasida sezilarli yutuqlarga erishib kelinmoqda. Ushbu soha Homo sapiensning aql- zakovati shu qadar aniq tasvirlanishi mumkin. Uni hatto aqlli mavjudotlarning asosiy xususiyati bo’lgan mashina tomonidan modellashtirish mumkin degan taxminga asoslanadi.

Sun’iy intellektning zararlari: Sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining ko’plab sohalarida ijobiy o’zgarishlarga sabab bo’layotgan bo’lsa-da, u bilan bog’liq ayrim salbiy oqibatlar ham mavjud. Ayniqsa, sun’iy intellektni nazoratsiz yoki noto’g’ri qo’llash ijtimoiy, axloqiy, psixologik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois ushbu texnologiyaning imkoniyatlari bilan bir qatorda uning ehtimoliy xavflarini chuqur anglash muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellektning eng asosiy zararli oqibatlaridan biri- inson omilining ikkinchi darajaga tushib qolishidir. Ta’lim, ishlab chiqarish va xizmat ko’rsatish sohalarida sun’iy intellektdan haddan tashqari ko’p foydalanish insonning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va qaror qabul qilish qobiliyatining sustlashishiga olib kelishi mumkin. O’quvchilar va yoshlar tayyor javoblarga o’rganib qolib, muammoni tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini yetarli darajada rivojlantirmay qo’yish xavfi mavjud. Sun’iy intellektning yana bir salbiy jihati- ish o’rinlarining qisqarish ehtimolidir. Ayrim kasblarda avtomatlashtirish kuchaygani sari inson mehnatiga bo’lgan ehtiyoj kamayadi. Bu holat kelajakda ishsizlik muammosining kuchayishiga, ayrim kasblarning yo’qolib borishiga sabab bo’lishi mumkin. Ayniqsa, malakasi past bo’lgan ishchi kuchi uchun bu jarayon ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi ehtimoli mavjud. Ma’lumotlar xavfsizligi va shaxsiy hayot daxlsizligi masalasi ham sun’iy intellekt bilan bog’liq muhim muammolardan biridir. Sun’iy intellekt tizimlari katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlarni yig’ish va tahlil qilishga asoslanadi. Agar ushbu ma’lumotlar yetarli darajada himoyalansa, ularning noqonuniy tarqalishi yoki noto’g’ri maqsadlarda foydalanilishi ehtimoli ortadi. Bu esa inson huquqlarining buzilishiga olib kelishi mumkin. Sun’iy intellekt algoritmlarida xatolik va tarafkashlik muammosi ham mavjud. Tizimlar inson tomonidan yaratilgani sababli, ularga kiritilgan ma’lumotlar noto’g’ri yoki bir tomonlama bo’lsa, sun’iy intellekt ham noto’g’ri xulosalar chiqarishi mumkin. Bu holat ta’limda adolatsiz baholash, ijtimoiy qarorlarning noto’g’ri qabul qilinishi va ayrim guruhlarining kamsitilishiga sabab bo’lishi ehtimolini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, sun’iy intellektga haddan tashqari bog’lanib qolish psixologik muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Virtual yordamchilar va raqamli tizimlar bilan doimiy muloqot insonlar o’rtasidagi real ijtimoiy aloqalarning susayishiga, yolg’izlik hissining kuchayishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Ayniqsa, yoshlar orasida jonli muloqotdan ko’ra texnologiyaga tayanish odati shakllanib borishi salbiy oqibatlarga sabab bo’lishi mumkin. Texnologik qarorlar uchun kim mas’ul ekanligi, sun’iy intellekt xatosi oqibatida yuzaga kelgan zarar uchun javobgarlik masalasi hanzgacha aniq belgilanmagan. Bu esa jamiyatda ishonchsizlik va xavotir uyg’otishi mumkin.

XULOSA: Xulosa qilib atadigan bo’lsak, har bir inson sun’iy intellektdan foydalana olishi kerak. Shu bilan birga insoniyat uchun katta imkoniyatlaryaratishi bilan birga, ma’lum xavf va salbiy oqibatlarini ham o’zida mujassam etadi. Ushbu texnologiyani joriy etishda inson manfaatlarini ustuvor qo’yish, axloqiy va huquqiy me’yorlarga amal qilish, hamda hamda uni ongli va mas’uliyatli tarzda qo’llash zarur. Faqat shundagina sun’iy intellekt jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi samarali vositaga aylanishi mumkin. Sun’iy intellekt zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo’lib, u ta’lim va boshqa sohalarda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq uning jadal rivojlanishi bilan bir qatorda qator salbiy oqibatlar ham yuzaga kelmoqda. Inson tafakkuri va mustaqil fikrlashining sustlashishi, ayrim kasblarning yo’qolishi, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi hamda shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligiga tahdidlar sun’iy intellekt bilan bog’liq eng dolzarb muammolardan hisoblanadi. Shuningdek, sun’iy intellekt tizimlarida mavjud bo’lishi mumkin bo’lgan xatolik va tarafkashlik holatlari adolatsiz qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi ehtimolini oshiradi. Texnologiyaga haddan tashqari bog’lanib qolish esa insonlar o’rtasidagi jonli muloqotning kamayishiga va psixologik muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo’lishi mumkin. Bu holatlar sun’iy intellektni cheklovsiz va nazoratsiz qo’llash salbiy oqibatlarga olib kelishini ko’rsatadi.

Adabiyotlar ro’yxati

1. Raximov A.A. Sun’iy intellekt asoslari va ta’lida qo’llanilishi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2021.
2. Qodirov B.X. Raqamli ta’lim muhitida innovatsion texnologiyalar, Toshkent: O’qituvchi, 2020.
3. Jo’rayev R.H. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta’limdagi ahamiyati, Toshkent, Akademnashr, 2019.
4. Abdullayeva M.S. Axborot texnologiyalari va ta’lim samaradorligi. Toshkent, Innovatsiya nashriyoti, 2022.

SUN’IY INTELLEKT VA UNING TA’LIMDAGI O’RNI

***Urganch davlat pedagogika instituti 3- bosqich talabasi
Otanazarova Mehriniso Abdusharif qizi***

Annotatsiya

Ushbu maqolada sun’iy intellekt tushunchasi va uning ta’lim va pedagogika sohasida tutgan o’rni, foyda va zararlari, shuningdek bugungi kundagi ahamiyati borasidagi fikr-mulohazalar keltirilgan. Sun’iy intellektdan ta’lim jarayonida yanada samarali qo’llash uchun zarur ko’rsatmalar haqida ma’lumotlar bayon qilingan.

Kalit so’zlar: suniy intellekt, ta’lim, texnologiya, bilim, o’qituvchi, pedagogik jarayon.

Аннотация

В статье рассматривается понятие искусственного интеллекта, его роль в образовании и педагогике, его польза и вред, а также его актуальность на сегодняшний день. Также дается информация о необходимых рекомендациях для более эффективного использования искусственного интеллекта в образовательном процессе.

Ключевые слова: искусственный интеллект, образование, технологии, знания, учитель, педагогический процесс.

Abstract

This article presents the concept of artificial intelligence and its role in education and pedagogy, its benefits and harms, as well as its relevance today. Information is provided on the necessary guidelines for more effective use of artificial intelligence in the educational process.

Keywords: artificial intelligence, education, technology, knowledge, teacher, pedagogical process

Kirish. Bugungi kunda sun’iy intellektning rivojlanishi faqatgina tibbiyot, iqtisod, mashinasozlik kabi sohalarda emas, balki pedagogika sohasida ham jadal rivojlanmoqda. Ko‘plab insonlar uchun esa tayyor yordamchi va maslahatchiga allaqachon aylanib ulgiran. Sun’iy intellekt (SI) - bu kompyuter tizimlari orqali inson aqliga xos bo‘lgan vazifalarni bajarish qobiliyatini ifodalovchi texnologiyalar majmui. Shuningdek, sun’iy intellekt tushunchasiga berilgan tariflarida insonga xos xususiyatlar ushbu texnologiyada borligi haqida qarashlarni uchratish mumkin. Masalan, “sun’iy intellekt inson xatti-harakati sifatida mustaqil ravishda fikr yuritish, o‘rganish va harakat qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan modeli” sifatida tavsiflanadi. Yoki “sun’iy intellekt madaniy va demografik vaziyatlarni hisobga olgan holda o‘ziga yuklangan vazifaning talablariga javob berish yoki undan oshib ketish qobiliyatiga ega bolgan g‘ayritabiiy ob‘ekt hisoblanadi kabi tariflarni ko‘rish mumkin. So‘nggi yillarda SI texnologiyalarining jadal rivojlanishi hayotimizning barcha jabhalariga, xususan, ta’lim sohasiga chuqur ta’sir ko‘rsatmoqda.

Sun’iy intellekt - bu kompyuter texnologiyalarining rivojlangan sohasi bo‘lib, u inson aql-idrokiga xos bo‘lgan fikrlash, o‘rganish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi jarayonlarni texnik vositalar orqali amalga oshirishni nazarda tutadi. Sun’iy intellekt tizimlari katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash, ularni tahlil qilish va ushbu tahlil asosida muayyan natijalarni olish imkoniyatiga ega. Ushbu texnologiya zamonaviy jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin egallab, fan, ta’lim, tibbiyot, sanoat va kundalik hayotning deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Sun’iy intellektning asosiy maqsadi - inson faoliyatini yengillashtirish, murakkab masalalarni qisqa vaqt ichida va yuqori aniqlik bilan hal qilishdan iborat.

Sun’iy intellektning rivojlanishi bir necha bosqichda amalga oshgan bo‘lib, dastlab oddiy algoritmlar va mantiqiy tizimlardan iborat bo‘lgan. Bugungi kunda esa u murakkab ma’lumotlar bazasi bilan ishlay oladigan, mustaqil o‘rganish va xulosa chiqarish imkoniyatiga ega tizimga aylangan. Ko‘pchilik sun’iy intellektni bilimni aniq baholovchi vosita sifatida tasavvur qiladi. Aslida esa SI tizimlari ko‘pincha o‘quvchining **faolligi, tezligi, muntazamligi va algoritmik harakatlarini** baholaydi. Bu esa har doim ham chuqur tafakkur va ijodkorlikni aks ettirmaydi. Natijada sust, ammo chuqur fikrlovchi o‘quvchilar e’tibordan chetda qolishi mumkin. An’anaviy ta’limda xato qilish ko‘pincha salbiy baholanadi. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim tizimlarida esa o‘quvchi xato qilishdan cho‘chimaydi, chunki u tanqid qilinmaydi. Bu jihat kam tilga olinadi, biroq aynan shu holat o‘quvchilarda mustaqil o‘rganish va tajriba qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Rasmiy manbalarda sun’iy intellekt ta’limda teng imkoniyatlar yaratishi ta’kidlanadi. Amalda esa texnologik resurslarga ega bo‘lmagan hududlarda bu tengsizlik yanada

chuqurlashishi mumkin. Tezkor internet, zamonaviy qurilmalar va raqamli savodxonlik mavjud bo’lmagan sharoitda sun’iy intellekt kutilgan samarani bermaydi.

Ta’lim tizimida sun’iy intellektidan foydalanish nafaqat o’quv jarayonlarini samaraliroq qilmoqda, balki individual yondashuvni kuchaytirib, o’qitish va o’rganish sifatini tubdan yaxshilamoqda. Sun’iy intellektning ta’lim jarayonida samarali qo’llash bu o’qituvchi va ta’lim oluvchiga bog’liq jarayon hisoblanadi va yosh avlod tarbiyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellektning ta’limdagi foydalari juda ko’p va ular hozirgi zamon ta’lim jarayonini sezilarli darajada o’zgartirmoqda. Sun’iy intellektning to’liqroq tushinish uning imkoniyatlari va istiqboliga to’g’ri baho berish uchun uning asosiy xususiyatlarini o’rganish talab etiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt xususiyatlarini uning rivojlanishi asosida o’zgarib borishiga e’tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avtomatik baholash va fikr-mulohaza. Testlar va topshiriqlarni tez va aniqlik bilan baholash, xatolarni ko’rsatish, o’quvchilarga tezkor va shaxsiy fikr-mulohaza berish;

Qo’llab-quvvatlovchi yordamchilar. Chatbotlar va virtual yordamchilar talabalarning savollariga javob berib, ularni qo’llab-quvvatlaydi va o’qituvchilarning yukini kamaytiradi;

Interaktiv va qiziqarli o’quv materiallari. Virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR) kabi texnologiyalar yordamida o’quv jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish. O’quvchilarning yutuqlari, zaif tomonlari va o’quv jarayonidagi muammolarni aniqlash uchun katta ma’lumotlarni tahlil qilishi;

Ta’limdagi teng imkoniyatlarni yaratish. Uzoq hududlardagi yoki imkoniyati cheklangan talabalar uchun masofaviy va sifatli ta’limni ta’minlash;

O’qituvchilarning ishini yengillashtirish, vazifalarni avtomatlashtirish (baholash, ma’lumotlarni yig’ish), shuningdek, o’quv dasturlarini yangilashda yordam berish;

Chet tillarni o’rganishda individual yondashish, suhbat qilish malakalarni oshirishga katta yordam beradi;

Ma’lumotlarni tahlil qiladi va takliflar beradi;

Masofaviy va doimiy yordam beradi;

Chatbotlar va virtual yordamchilar talabalar savollariga 24/7 javob beradi, dars materiallarini tushuntiradi, qo’shimcha resurslar taklif qiladi.

Sun’iy intellektning ta’lim sohasidagi afzalliklari ko’p bo’lsada, ba’zi kamchiliklari va muammolari ham mavjud. Ularni bilish va yengish ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalanishga yordam beradi. Shaxsiy ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi. O’quvchilarning shaxsiy va o’quv ma’lumotlari katta hajmda yig’iladi, bu ma’lumotlarni himoya qilish muhim. Xavfsizlik choralarini buzilishi axborot oqimining noto’g’ri foydalanilishiga olib kelishi mumkin. O’qituvchi rolining kamayishi. Sun’iy intellekt ba’zi vazifalarni avtomatlashtiradi, lekin inson o’qituvchining ta’siri, motivatsiyasi va hissiyotlari o’rnini to’liq bosa olmaydi. Bu o’qituvchilar o’rnini kamaytirish xavfini keltirib chiqarishi mumkin. Texnologik qaramlik va texnik muammolar. Ta’lim tizimlarining sun’iy intellektga qaramligi oshishi texnik nosozliklar yoki internet muammolari ta’lim jarayonini to’xtatib qo’yishi mumkin.

Moslashuvchanlikning cheklanishi. Ba’zi sun’iy intellekt tizimlari o’quvchilarning noyob ehtiyojlari yoki madaniy xususiyatlarini yetarlicha hisobga olmaydi. Katta miqdordagi sifatli ma’lumotga ehtiyoj. Sun’iy intellekt tizimlari yaxshi ishlashi uchun ko’p va sifatli o’quv ma’lumotlari kerak. Agar ma’lumotlar noto’g’ri yoki kam bo’lsa, tizim samarasi pasayadi.

Narx va resurs talab qilishi. Sun’iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish, joriy etish va texnik xizmat ko’rsatish ko’p xarajat talab qilishi mumkin, bu ayniqsa resurslari cheklangan ta’lim muassasalari uchun muammo. Axloqiy va ijtimoiy muammolar. Suny intellekt ta’limda qanday qo’llanilishi, qarorlarni qabul qilishdagi shaffoflik, noto’g’ri yoki diskriminatsion qarorlar kabi masalalar ham muhokama qilinmoqda.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt zamonaviy ta’lim tizimini tubdan o’zgartirish imkoniyatiga ega bo’lgan texnologik yutuqlardan biridir. U nafaqat o’qitish jarayonini avtomatlashtirish, balki individual yondashuvni ta’minlash, ta’lim sifatini oshirish, talabalarning bilim darajasini chuqur tahlil qilish va ta’lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Biroq, sun’iy intellekt ta’limga joriy etishda muayyan xavflar va cheklovlar, xususan, axloqiy, ijtimoiy va texnik muammolarni ham hisobga olish zarur. Shu bois, bu texnologiyadan oqilona va mas’uliyatli foydalanish orqali uni inson omilini to’ldiruvchi, ta’limni takomillashtiruvchi vosita sifatida qarash lozim. Kelajakda sun’iy intellekt yordamida yanada inklyuziv, adolatli va samarali ta’lim tizimini barpo etish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “UNIVERSAL” xalqaro ilmiy jurnali maxsus soni: “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar”, 2024-yil 17-aprel. - A.: Andijon, 2024.
2. Ta’limda sun’iy intellekt elementlari va xususiyatlari. S.A.Normatov ISSN 2992-9024 2024. No-8
3. D. Touretzky, C. Gardner-McCune, F. Martin, D. Seehorn. Envisioning AI for K-12: What should every child know about AI? The thirty-third AAAI conference on artificial intelligence (AAAI-19). (2019). Honolulu, HI, USA, p-9795.
4. <https://www.google.com/url?q=https://inacademy.uz/index.php/ejar/article/download/35846/22919/37153&sa>

PEDAGOGLIK KASBI VA UNING KASBIY KOMPETENSIYALARI

Pedagogiya yo’nalishi 231-guruh talabasi Quronboyeva Shahnoza Ozodbek qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagoglik kasbining jamiyatdagi o’rni, uning ma’naviy-ma’rifiy ahamiyati hamda zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogning kasbiy kompetensiyalari yoritilgan.

Kalit so’zlar: pedagoglik kasbi, kasbiy kompetensiya, ta’lim sifati, pedagog mahorati, innovatsiya, metodika, kommunikatsiya, axborot texnologiyalari

Аннотация. В данной статье рассматривается роль профессии педагога в обществе, её духовно-нравственное значение, а также профессиональные компетенции современного учителя.

Ключевые слова: профессия педагога, профессиональная компетенция, качество образования, педагогическое мастерство, инновации, методика, коммуникация, информационные технологии

Abstract. This article discusses the role of the teaching profession in society, its moral and educational significance, and the professional competencies of modern teachers.

Keywords: teaching profession, professional competence, quality of education, pedagogical skills, innovation, methodology, communication, information technologies

Kirish

Pedagoglik kasbi jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Chunki har bir sohada yetuk mutaxassis bo‘lish uchun, avvalo, sifatli ta’lim va tarbiya zarur. Ushbu jarayonda esa pedagog shaxsining roli beqiyosdir. Zamonaviy jamiyatda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, maslahatchi, yo‘lboshchi va innovator sifatida ham faoliyat yuritadi. Pedagoglik kasbining jamiyatdagi o‘rni. Pedagog jamiyatning intellektual va ma’naviy salohiyatini shakllantiruvchi asosiy shaxsdir. Yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi. Mustaqil fikrlashga o‘rgatadi. Ijtimoiy faollikni rivojlantiradi; Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdiradi; Kasb tanlashga yo‘naltiradi. Pedagog faoliyati natijasida jamiyatda bilimli, mas’uliyatli va barkamol shaxslar yetishib chiqadi.

Kasbiy kompetensiya - bu pedagogning bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy fazilatlarining uyg‘unlashgan majmuasidir. U pedagogning kasbiy vazifalarini samarali bajarish imkonini beradi. Kasbiy kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: Nazariy bilimlar; Amaliy ko‘nikmalar; Shaxsiy fazilatlar; Kasbiy tajriba; Quyida “Pedagoglik kasbi va uning kasbiy kompetensiyalari” mavzusiga oid qo‘shimcha ma’lumotlar kengaytirilgan holda bayon etiladi.

Pedagog kompetensiyalarini baholash mezonlari. Pedagogning kasbiy darajasi quyidagi mezonlar asosida baholanadi: Darsning maqsadga yo‘naltirilganligi; O‘quvchilarning faolligi; Zamonaviy metodlardan foydalanish; Axborot texnologiyalarini qo‘llash; Natijaviylik va samaradorlik; Tarbiyaviy ta’sir darajasi. Bu mezonlar pedagogning faoliyat sifatini aniqlashda muhim hisoblanadi. Kompetensiyaviy yondashuvning ta’limdagi ahamiyati. Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim jarayonini faqat bilim berish bilan cheklab qo‘ymaydi, balki o‘quvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltiradi. Uning asosiy vazifalari: Mustaqil fikrlashni rivojlantirish; Muammolarni hal qilishga o‘rgatish; Jamoada ishlashni shakllantirish; O‘zini baholash va rivojlantirishga yo‘naltirish. Pedagog imidji va kasbiy madaniyat. Pedagogning tashqi ko‘rinishi, nutqi, muomala madaniyati va xulq-atvori uning professional imidjini belgilaydi. Muhim jihatlar: Toza va ozoda kiyinish; Adabiy tilda so‘zlash; Hurmat va e’tibor; Vaqtga rioya qilish; Mas’uliyatlilik. Yuqori kasbiy madaniyat o‘quvchilarda pedagogga nisbatan ishonchni kuchaytiradi. Raqamli pedagogika va zamonaviy texnologiyalar. Bugungi kunda ta’lim jarayonida raqamli vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda: Google Classroom, Moodle, Teams; Onlayn testlar (Quizizz, Kahoot); Elektron darsliklar; Video darslar; Sun’iy intellekt asosidagi platformalar. Pedagoglik kasbi — jamiyatning intellektual va ma’naviy salohiyatini shakllantiruvchi, avlodlar o‘rtasidagi tajriba va bilimlar vorisligini ta’minlovchi murakkab ijtimoiy faoliyatdir. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat axborot yetkazib beruvchi, balki o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini boshqaruvchi strateg va fasilitator hisoblanadi.

Pedagogik kasbiy kompetensiyalar turlari

O‘qituvchining samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun quyidagi asosiy kompetensiya guruhlarini muhim sanaladi:

Maxsus (soha) kompetensiyasi: O‘z fani bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lish, fan sohasidagi yangiliklardan doimiy xabardorlik.

Pedagogik-metodik kompetensiya: Ta’lim metodlarini to‘g‘ri tanlash, darsni rejalashtirish va o‘quvchilarni motivatsiyalash mahorati.

Kommunikativ kompetensiya: O‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan o‘zaro hurmat va ishonchga asoslangan pedagogik muloqotni o‘rnatish qobiliyati.

AKT kompetensiyasi: Ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari va raqamli vositalardan samarali foydalana olish.

Shaxsiy kompetensiya: Empatiya, bag‘rikenglik, o‘z-o‘zini rivojlantirishga intilish va kasbiy etika normalariga rioya qilish.

Ijtimoiy-psixologik kompetensiya: Jamoada sog‘lom muhit yaratish va pedagogik nizolarni oqilona hal etish malakasi.

Kompetentlikning tarkibiy qismlari

Pedagogik kompetentlik quyidagi elementlar birlashmasidan iborat:

Motivatsion: Kasbga bo‘lgan muhabbat va mas’uliyat.

Kognitiv: Nazariy va amaliy bilimlar majmuasi.

Refleksiv: O‘z faoliyatini tahlil qilish va xatolardan xulosa chiqarish qobiliyati.

Kasbiy mahoratni oshirish bo'yicha metodik tavsiyalar bilan BIMM.uz elektron kutubxonasi yoki CyberLeninka ilmiy maqolalar bazasi orqali batafsil tanishishingiz mumkin. Pedagogik kasbi va o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari (bilim, ko‘nikma va mahorat majmuasi) dunyoning bir qator mamlakatlarida davlat siyosati darajasida yuksak darajada rivojlangan. Mazkur davlatlar PISA xalqaro baholash dasturi reytinglarida doimiy ravishda yetakchilik qilib kelmoqda.

Pedagogik mahorat va nufuz eng yuqori bo‘lgan asosiy davlatlar:

Finlyandiya

Finlyandiya o‘qituvchilik kasbi shifokorlik yoki huquqshunoslik kabi nufuzli hisoblanadi.

Kompetensiya: O‘qituvchilarga dars berish uslublarini tanlashda to‘liq akademik erkinlik berilgan.

Tayyorlov: Maktabda dars berish uchun magistrlik darajasi majburiydir.

Singapur. Singapur ta’lim tizimi pedagoglarning doimiy kasbiy rivojlanishiga (Professional Development) asoslangan.

Tizim: O‘qituvchilar har yili kamida 100 soatlik malaka oshirish kurslarida qatnashadilar.

Natija: OECD ma'lumotlariga ko'ra, Singapur kreativ fikrlash va ta'lim sifati bo'yicha dunyoda 1-o'rinni egallaydi.

Janubiy Koreya va Yaponiya

Ushbu sharqiy Osiyo davlatlarida o‘qituvchi maqomi ijtimoiy jihatdan juda yuqori.

Koreya: O‘qituvchi bo‘lish uchun juda qattiq raqobatli imtihonlardan o‘tiladi, bu esa faqat eng kuchli kompetensiyaga ega mutaxassislarni tanlab olishga xizmat qiladi.

Yaponiya: "Sensei" (ustoz) so‘zi jamiyatda cheksiz hurmatga ega bo‘lib, o‘qituvchilar doimiy jamoaviy dars tahlili (Lesson Study) orqali malaka oshiradilar.

Lyuksemburg va Germaniya

Bu davlatlar o‘qituvchilarning moddiy ta’minoti va ijtimoiy himoyasi bo‘yicha yetakchi.

Lyuksemburg: Dunyoda o‘qituvchilarga eng yuqori maosh to‘laydigan davlat (o‘rtacha \$70,000 dan boshlanadi).

Germaniya: Pedagogik kompetensiyalar qat’iy davlat standartlari asosida nazorat qilinadi.

Kanada

Shimoliy Amerikada pedagogik innovatsiyalar va o‘qituvchilarning ishdan qoniqish darajasi bo‘yicha Kanada eng yaxshi ko‘rsatkichlarga ega.

Xulosa

Pedagoglik kasbi - eng sharaflil va mas’uliyatli kasblardan biridir. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi ta’lim sifati va jamiyat taraqqiyotini belgilaydi. Zamonaviy pedagog bilimli, innovatsion, ma’naviy yetuk va doimiy rivojlanishga intiluvchi shaxs bo‘lishi lozim. Pedagoglik kasbi jamiyat taraqqiyotining muhim asoslaridan biri hisoblanadi. Chunki barkamol, bilimli va raqobatbardosh avlodni tarbiyalashda pedagogning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy ta’lim tizimi pedagogdan nafaqat fan bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishni, balki yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyalarni ham talab etadi. Pedagogning pedagogik, metodik, kommunikativ, axborot-kommunikatsion, innovatsion hamda shaxsiy-axloqiy kompetensiyalari ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu kompetensiyalar orqali o‘quvchilarning bilim saviyasi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ijtimoiy faolligi rivojlanadi. Shuningdek, pedagogning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, o‘z ustida ishlashi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishi ta’lim sifati yuksaltirishning muhim omili hisoblanadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar va kompetensiyaviy yondashuv pedagog faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda. Xulosa qilib aytganda, pedagoglik kasbi katta mas’uliyat, fidoyilik va doimiy izlanishni talab etadi. Kasbiy jihatdan yetuk, ma’naviy barkamol va innovatsion fikrlovchi pedagoglar jamiyatning barqaror rivojlanishi hamda kelajak avlodning kamol topishida muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdurahmonov, A. (2019). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Karimov, I. A. (2017). Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat.
3. Mavlonova, R. A. (2020). Pedagogika. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Muslimov, N. A. (2018). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Innovatsiya.
5. Norqulova, S. (2021). Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. Toshkent: Ilm Ziyo.

O‘QUVCHI YOSHLAR O‘RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI OSHIRISHNING YO‘LLARI

*Pedagogika fakulteti “Pedagogika” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Qo‘ziyeva Shirinoy*

Annotasiya. Ushbu maqolada hozirgi kunda yoshlar va jamiyat o‘rtasida kitobxonlik madaniyatini oshirish masalasi jamiyat oldidagi dolzarb vazifalaridan biri ekanligi, yoshlar ongiga kitob o‘qishning foydali tomonlari ta’siri haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: globallashtirish, intellektual kitobxonlik texnologiya, jamiyat, maktab

Аннотация. В данной статье представлена информация о неотложной задаче современного общества по повышению культуры чтения среди молодежи и общества в целом, а также о влиянии полезных аспектов чтения на умственные способности молодежи.

Ключевые слова: глобализация, интеллектуальное чтение, технологии, общество, школа

Abstract. This article provides information about the current urgent task of society to improve the reading culture among young people and society, and the impact of the beneficial aspects of reading on the minds of young people.

Keywords: globalization, intellectual reading, technology, society, school

Globallashuv – bu dunyo davlatlari, xalqlari va hududlari o’rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy va texnologik aloqalarning tobora kengayib, bir-biriga bog’lanib borish jarayonidir. Bugungi globallashuv davrida intellektual salohiyat har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. “Intellektual” so’zi lotincha “intellectus” — aql, fahm, idrok so’zidan olingan bo’lib, quyidagi ma’nolarda ishlatiladi. Jamiyatning ma’naviy-axloqiy yetukligi, yosh avlodning tafakkur darajasi va dunyoqarashini shakllantirishda kitob mutolasining o’rni beqiyosdir. Shu bois kitobxonlik madaniyatini oshirish masalasi nafaqat madaniy, balki ijtimoiy, ta’limiy va ma’naviy jihatdan ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Kitobxonlik odati, eng avvalo, oilada shakllanadi. Bolalar kitobga bo’lgan qiziqishni ota-onalarining munosabati orqali oladi. Shu sababli, oilalarda bolalar bilan birga kitob o’qish, ularning yoshiga mos badiiy adabiyotlarni tavsiya etish, oila a’zolari o’rtasida “haftalik mutolaa soati” kabi an’analarni joriy qilish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy yoshlar internet makonida turli xil zamonaviy texnologiyalardan foydalanadi. Texnologiya – bu odamlar hayotni osonlashtirish, muammolarni hal qilish yoki ishni samarali bajarish uchun ishlab chiqqan ilmiy asoslangan yechimlardir.

Demak, ijtimoiy tarmoqlar orqali kitobxonlikni targ’ib qilish, mashhur shaxslarning kitobxonlik haqidagi fikrlarini ulashish, “Kitob tavsiyasi”, “Haftaning kitobi” kabi ruknlarni yo’lga qo’yish muhimdir. TikTok, Instagram va YouTube kabi platformalarda kitob sharhlari, qisqa mazmunlar va muallif bilan intervyular yoshlar orasida kitobga bo’lgan qiziqishni oshiradi. Kitobxonlikni rivojlantirishda hukumat, mahalliy hokimliklar va nodavlat tashkilotlarning hamkorligi muhim. Kutubxonalarni modernizatsiya qilish, bepul kitob yarmarkalari va ko’rgazmalar tashkil etish, yozuvchilar bilan uchrashuvlar o’tkazish kitobsevarlik ruhini oshiradi. Har bir inson birinchi saboqni maktabda oladi. Maktab – bu yosh avlod qalbiga ilm va ma’rifat urug’larini qadaydigan muqaddas maskan. Shu jihatdan, o’quv dasturlarida mutolaa darslarining ko’lamini kengaytirish, tanlovlar, insholar va viktorinalar orqali o’quvchilarni kitob o’qishga jalb qilish samarali yo’ldir. Shuningdek, zamonaviy kutubxonalar, elektron resurslar va mobil ilovalardan foydalanish imkoniyatlarini oshirish kerak. Kitob o’qigan odam turli sohalar haqida ko’proq ma’lumotga ega bo’ladi, bu esa uning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Kitob o’qish — miyani mashq qildirishning eng yaxshi usuli. U xotirani mustahkamlaydi, tahlil qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini kuchaytiradi. Ko’p kitob o’qigan odam ravon, tushunarli va ta’sirli gapira oladi. Yozish malakasi ham oshadi. Badiiy adabiyot o’qish orqali inson voqealarni tasavvur qiladi, bu esa uning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

O‘qish – stressni kamaytiradi, odamni tinchlantiradi. Yaxshi kitoblar ichki dunyoni boyitadi. Kitoblardan inson saboq oladi, o‘zini tahlil qiladi, hayotiy qarorlar qabul qilishda foydali tajriba orttiradi. Kitob o‘qish – bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazishning eng foydali usuli.

Fan va texnika behad rivojlangan xozirgi davrda insoniyat ma’naviyatining juda qashshoqlashib ketayotgani haqida bugun nafaqat ezoteriklar, balki fan olimlari, mediklar ham gapirmoqdalar. Chindan ham kompyuterlarda, smartfonlarda, uyali telefonlarda, internetda, (xatto televizor ko‘rsatuvlarida ham) keng o‘rin olib borayotgan reklamali va boshqa turli tasviriy lavhalar va rasmlar (ayniqsa jangovar) o‘yinlar odamlarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini sezilarli ravishda susaytirib borayotgani sir emas.

2020 — 2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. 2020 — 2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi (keyingi o‘rinlarda — Dastur) 1-ilovaga muvofiq; 2020 — 2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”

2. Quyidagilar Dasturni amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilansin: aholi, avvalo, yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy, badiiy-estetik talablariga javob beradigan kitoblarni yuksak sifat bilan chop etish, nashriyotlar va ijodkorlar faoliyatiga ko‘maklashish, bolalarga mo‘ljallangan adabiyotlarni chop etishni qo‘llab-quvvatlash; milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalarini tarjima qilish, mutolaa madaniyatini yuksaltirish, respublikaning olis hududlarida va yoshga doir kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish; kitob savdosini tashkil etish tartiblarini soddalashtirish, yangi nashr etilgan kitoblarni yetkazish va axborot manbalarini tarqatish tizimini takomillashtirish; kitob yetkazib beruvchilarni zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirish, infratuzilmani yaxshilash, axborot-kutubxona markazlarini chop etiladigan bosma nashrlar va ularning elektron nusxalari bilan to‘ldirib borish, elektron kitoblar yaratish, kitoblarni raqamlashtirish va elektron kataloglarni tuzish hamda tizimli ravishda yangilab borish; aholining kitobxonlik darajasi va kitobga qiziqishini tizimli o‘rganib borish, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan loyiha va tanlovlarni tashkil etish, kutubxonachi kadrlar salohiyatini oshirish; xorijiy asarlarga onlayn buyurtma berish, ularni respublika hududiga olib kelish va tarqatish tizimini hamda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirish.

3. Dastur quyidagilarni nazarda tutuvchi uch bosqichda amalga oshiriladi: birinchi bosqich — 2020-2021-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish; ikkinchi bosqich — 2022-2023-yillarda kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlash; uchinchi bosqich — 2024-2025-yillarda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati o‘sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilash.

4. Quyidagilar Dastur ijrosini moliyalashtirish manbalari etib belgilansin:

Bugungi kunda axborot texnologiyalari kundan kunga asossiz dalillarga tayanmagan holda yolgʻon ma’lumotlarga to’lib bormoqda Bunga insonlarning bo’sh vaqtini boshqara olmasligi, o’z umrini behuda narsalar bilan o’tkazishi misol bo’la oladi.

Kitoblar turli xil yo’nalishlarda bo’ladi masalan badiiy, ilmiy publitsistik, tarixiy, dedektiv, fantastika, biografiya diniy poeziya, drama va boshqa yo’nalishlarni o’z ichiga oladi. Kitob o’qishni yanada oshirish uchun kutubxona va kitob do’konlari sonini ko’paytirish zarur. Hozirgi kunda kitob o’qishning turli shakllari bor. Masalan kitob kutubxona yoki kitob do’konlardan topilmagan taqdirda zamonaviy texnologiyalar orqali kitoblarning elektron va audio turlari bor. Bu ham o’quvchi yoshlar uchun yaratilayotgan imkoniyatlardan biri.

O’quvchi toshlarni kitobxonlikka qiziqtirish bo’yicha hozirda turli xil tanlovlar, viktorinalar o’tkazib kelinmoqda. Bu o’quvchi yoshlar uchun rag’batlantirish va motivatsiya hisoblanadi. Kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish jamiyatning bilimli, ma’naviyatli va intellektual rivojlanishiga olib keladi. Bu jarayon ta’lim tizimi, keng targ’ibot, kutubxona va kitob resurslarini rivojlantirishni talab qiladi.

Xulosa. Kitob o’qish odatini yoshlar orasida shakllantirish, turli o’qish shakllarini ommalashtirish va kitoblarni targ’ib qilish orqali kitobxonlik madaniyatini kengaytirish mumkin. Bunday yondashuvlar jamiyatni yuksaltirishga va ilm-fan, madaniyat sohalarida yangi yutuqlarga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 14.12.2020 yildagi 781-son
2. lex.uz
3. www.gazeta
4. m.anii.uz
5. kun.uz

TA’LIM JARAYONINI TASHKIL QILISHDA PEDAGOGIK TEXNALOGIYALAR. MAVZUNI YORITISHDA IDROK XARITASI METODINI QO’LLASH (DIQQAT MAVZUSINI YORITISH MISOLIDA).

***Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası
talabasi D.O. Durdiboyev***

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalar, ularni ta’lim jarayonini tashkil etishdagi ahamiyati va samaradorligi haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: pedagog, shaxs, mahorat, bilim, ko’nikma, malaka, texnologiya, innovatsiya, qobiliyat, iqtidor, layoqat, tafakkur, diqqat, e’tiqod, xarakter, temperament, muomala, muloqot.

Аннотация. В данной статье речь пойдет о педагогических технологиях, их значении и эффективности в организации образовательного процесса.

Ключевые слова: педагог, личность, навыки, знания, умения, навыки, технологии, инновации, способности, таланты, способности, мышление, внимание, убеждения, характер, темперамент, обращение, общение.

Annotation. This article will talk about pedagogical technologies, their importance and effectiveness in organizing the educational process.

Keywords: educator, personality, skill, knowledge, skills, competence, technology, innovation, ability, talent, competence, thinking, attention, belief, character, temperament, treatment, communication.

Bugungi kunda o’qituvchiga qo’yilayotgan muhim talablardan biri, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan tanishish, amalda qo’llash va shular orqali o’quvchi-talabalarni mustaqil fikrlashga o’rgatishdan iborat.

O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonunning 5-moddasida “... tegishli ma’lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak fazilatlariga ega bo’lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug’ullanish huquqiga ega” ekanligi aytiladi ²². XXI asrda o’qituvchidan keng bilimdonlik, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlik talab etiladi.

Shunday qilib, o’qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o’rniga ob’ektiv baho berilgan bo’lishiga qaramasdan, ta’lim-tarbiya jarayonida qanday insonni shakllantirish lozim, ta’lim-tarbiya natijasida inson qanday bo’lishi kerak, degan savolar muntazam javob izlash zaruriyati mavjudligicha qoladi va asrlar osha mutafakkirlarimiz tomonidan yaratilgan “komil inson tarbiyasi” g’oyalariga hamohang ravishda “barkamol avlod”ni tarbiyalash g’oyasi rivojlantirildi.

Ta’kidlash joizki, zamonaviy kadrlar oldiga qo’yilayotgan eng muhim vazifalardan biri – yuksak malakali mutaxassislar sifatida o’zligini, o’z qobiliyatlari, individualligi, shaxsiy fazilat hamda xislatlarini bilgan holda mehnat faoliyati va boshqaruvda jamoaning mehnatini oqilona tashkil etish va ijtimoiy foydali mehnatning, shuningdek, faoliyatning barcha sohalarida iqtidorli kasb sohibi sifatida faoliyat ko’rsatishdir.

Bu o’rinda inson shaxs fe’l-atvori, harakteri va ruhiyati bilan bog’liq qonuniyatlarni o’rganuvchi “Umumiy psixologiya” fanining o’rni va roli benihoyat kattadir. Chunki shaxsgina o’z qobiliyati, iqtidori, layoqati, tafakkuri, diqqati, e’tiqodi, harakteri, temperamenti, muomala va muloqoti xususiyatlarini bilib, uni to’g’ri yo’naltira olsa, o’zi va o’zgalar ruhiyatiga befarq bo’lmaslikka, o’z layoqatini o’stirishning elementar vositalaridan boxabar bo’lishga yordam beradi. Buning uchun har bir shaxs “Umumiy psixologiya” fanlari asoslaridan xabardor bo’lishi kerak, albatta. Shundagina o’z-o’zini va o’zgalarni anglashi, turli vaziyatlar va guruhlarda muomala qilishi, erkin va mustaqil fikrlash qonuniyatlarini bilishi orqali pedagogik faoliyatda va boshqaruvda katta muvaffaqiyatlarga erishishi mumkin.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning: ***“Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og’ishmasdan, qat’iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustivor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko’taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo’lib, dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonlar bo’lib kamol topishi, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”***²³, - degan fikri zamonaviy ta’lim kontseptsionalari asosida ta’lim-tarbiya

²².Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: “Шарк”, 1998 й. 21-бет.

²³ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. Тошкент.: Ўзбекистон, 2016.

jarayonini yuksaltirish, milliy g’oyani ro’yobga chiqaradigan barkamol avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri ekanligini ko’rsatadi.

Bundan ko’rinib turibdiki, o’qituvchining o’zi avvalambor, zamonaviy bilim bilan qurollangan bo’lishi lozim. Ta’lim muassasalarida o’quvchi – talabalarni mustaqil fikrlashga o’rgatish, o’qituvchi va o’quvchi – talabalar munosabatidagi majburiy itoatkorlik o’rni ongli intizom egallashiga lozimligini uqtirdi.

Zamonaviy ta’lim taraqqiyotida paydo bo’layotgan “Texnologik yondoshuv”, “Innovatsion faoliyat”, “Innovatsion pedagogik texnologiya”, “Ta’limni texnologiyalashtirish” tarzidagi tushunchalar yuqoridagi ehtiyojlar asosida kelib chiqqan bo’lib, ularning pirovard maqsadi – ta’lim sohasida o’quv-tarbiya jarayoni natijasini kafolatlaydigan o’zgarish, yangilanishlar kiritishdan iborat.

Innovatsiya tushunchasi dastlab XIX asrda madaniyatshunoslik sohasidagi tadqiqotlarda paydo bo’lib, bir madaniyat turlarini ikkinchi bir madaniyatga kiritish tushunilgan²⁴. XX asrga kelib esa, innovatsiya haqidagi fan paydo bo’ldi. Bu fan doirasida moddiy ishlab chiqarish yangi soha – yangiliklar kiritish sohasiga texnik yangiliklar kiritish qonuniyatlari o’rganila boshlandi. Yangilanishlarni pedagogika va psixologiya fanlariga nisbatan qo’llaganda ta’lim-tarbiya jarayonini amalga oshirish va uning natijalarini yaxshilashga qaratilgan pedagogik tizim ichida o’zgarishlar kiritish tushuniladi.

Rossiyada pedagogik innovatsiyalarning paydo bo’lishi maktablarni tez rivojlantirish ehtiyoji bilan ularni o’qituvchilar tomonidan amalga oshirishdagi qiyinchiliklar, qarama-qarashliklardan kelib chiqqan.

Mustaqil O’zbekiston sharoitida esa, innovatsiyalarni o’rganish, uni ta’lim jarayoniga tatbiq etish ta’lim tizimini isloh qilish masalalari bilan bog’liq ravishda tayyor axborotlarni berishga asoslangan an’anaviy o’qitish turidan, o’quvchi-talabalarning o’zlarini izlanishga, ma’lumotlarni o’zlari izlab topishga o’rgatadigan ta’lim tizimiga o’tish yo’lidagi harakatlar bilan asoslanadi.

Texnologiya tushunchasi texnikaviy taraqqiyot bilan bog’liq holda fanga 1872 yilda kirib keldi va yunoncha ikki so’zdan – “texos” (techne) – san’at, hunar va “logos” (logos) – fan so’zlaridan tashkil topib “hunar fani” ma’nosini anglatadi.

Texnologik jarayon har doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan holda amallarni (operatsiyalarni) muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko’zda tutadi. Texnologik jarayon – bu mehnat qurollari bilan mehnat ob’ektlari (xom ashyo)ga bosqichma-bosqich ta’sir etish natijasida mahsulot yaratish borasidagi (ishchi-mashina)ning faoliyatidir. Ana shu ta’rifni tadqiqot mavzusiga ko’chirish mumkin, ya’ni: **Pedagogik texnologiya(PT)** – bu o’qituvchi (tarbiyachi)ning o’qitish (tarbiya) vositalari yordamida o’quvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta’sir ko’rsatish va aks ta’sir mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarining jadal shakllanishining kafolatlaydigan jarayondir²⁵.

²⁴ Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши. “Насаф” . 2000. 12-б

²⁵ Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. Т.: “Фан”. 2005. 34 - б.

Pedagogik adabiyotlarda “texnologiya” atamasining xilma-xil ko’rinishlarini uchratish mumkin: “O’qitish texnologiyasi”, “O’quv jarayoni texnologiyasi” va hokazo. Pedagogik texnologiya o’qitish jarayonining o’zaro bog’liq qismlarini tashkiliy jihatdan tartibga keltirish, bosqichlarini qurish, ularni joriy etish shartlarini aniqlashtirish, mavjud imkoniyatlarni hisobga olgan holda belgilangan maqsadga erishishni ta’minlaydi. Yoxud pedagogik texnologiya o’qituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va ta’limda yakuniy natijani kafolatlaydigan muolajalar yig’indisidir. Texnologiya o’zining egiluvchanligi, natijalarning turg’unligi, samaradorligi, oldindan loyihalanish zarurati bilan metodikadan farqlanib turadi.

“Innovatsion pedagogik texnologiya” termini va unga xos bo’lgan tadqiqotlar G’arbiy Yevropa va AQSHda XX asrning 60-yillarida paydo bo’ldi. Innovatsion faoliyat F.N.Gonbolin, S.M.Godnin, V.I.Zagvyazinskiy, V.A.Kan-Kalik, N.V.Kuzmina, V.A.Slastenin va boshqalarning ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlar innovatsion faoliyat amaliyoti va ilg’or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazaridan yoritilgan²⁶.

V.A.Lazerev, A.I.Prigojin, V.A.Slastenin, O.G.Xomeriki, M.M.Potashnik, J.Yo’ldoshev, N.Azizxo’jaeva, K.Zaripov, SH.Qurbonov, e.Seyt – Xalilov va boshqa olimlar amaliyotda ta’lim rivojlanishini, unga oldin mavjud bo’lmagan komponentlarni kiritish, yoki ularni takomillashgan turlariga almashtirishni pedagogik yangilanish tarzida tushunadi. Ular yangilanishni yangilik tarzda tushunish lozim deydi.

V.P.Bespalko o’zining yirik asarida “PT – bu o’qituvchi mahoratiga bog’liq bo’lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan o’quvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir²⁷” deb ta’rifladi.

PT – ta’lim (tarbiya) jarayoni uchun loyihalanadi va belgilangan maqsadni yechishga qaratiladi. Binobarin, har bir jamiyat shaxshni shakllantirish maqsadini aniq belgilab beradi va shunga mos holda ma’lum pedagogik tizim (maktab, kollej, oliy o’quv yurti) mavjud bo’ladi. Bu tizimga uzluksiz ravishda ijtimoiy buyurtma o’z ta’sirini o’tkazadi va ta’lim-tarbiya maqsadini umumiy holda belgilab beradi. “Maqsad” esa pedagogik tizimning qolgan elementlarini o’z navbatida yangilash zaruratini keltirib chiqaradi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta’lim-tarbiyaning maqsadini yangi yo’nalishga burdi, ya’ni: “o’tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitdan to’la xolis etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beradigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash²⁸” deb belgilandi. Demak, ta’lim-tarbiyaning maqsadi butunlay yangilandi, unga mos holda mazmunning ham pedagogik jarayonning ham yangilanishi tabiiydir.

Shuningdek, fan va texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati chegarasi nihoyatda kengayib borayapti, auditoriyaga o’qitish imkoniyatlari katta bo’lgan yangi texnologiyalar (sanoat, qishloq ho’jaligi, elektron, axborot va bosqa) kirib kelmoqda. Ro’y berayotgan sifatiy o’zgarishlar shundan dalolat beradiki, endilikda “o’rganish”ning birlamchi jarayonlari an’anaviy metodika va

²⁶ Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. Т.: “Молия. 2003 . 73 - 6

²⁷ Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989. 51 – ст.

²⁸ Ўзбекистон Республикасининг «Кадrlar тайёрлаш миллий дастури». «Маърифат» газетаси. 15 сентябр 1997 йил

o’qitish vositalari romiga sig’may, o’quvchining individual qobiliyatlariga mos kelmay qoldi. Yangi metodikalarni talab etadigan va ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan va unga o’zining ma’lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, poligrafik, audiovizualli vositalar mavjudki, ular yangi PTni real voqelikka aylantirdi.

PT mohiyat jihatdan boshqa texnologiyalar bilan bir safda turadi, chunki, ular ham bosqalari qatori o’z xususiy sohasiga, metodlari va vositalariga ega, ma’lum “material” bilan ish ko’radi. Biroq PT inson ongi bilan bog’liq bilimlar sohasi sifatida murakkab va hammaga ham tushunarli bo’lmagan pedagogik jarayonni ifoda etishi bilan ishlab chiqarish, biologik, hatto axborotli texnologiyalardan ajralib turadi. Uning o’ziga xos tomonlari – tarbiya komponentlarini mujassamlashtirganidir.

Talabalar umumpsixologik bilimlarni o’zlashtirar ekanlar, uning muhim belgi va qoidalarini ajrata bilishlari kerak. Ularga bilimlarning mohiyatini ocha olish ko’nikmasini o’rgatish lozim, chunki o’tilgan mavzular, qoidalar va ta’riflar shundagina esda qoladi va yaxshi o’zlashtiriladi.

O’qituvchi talabalarda bu ko’nikmalarni shakllantirish va yuzaga chiqarish maqsadida o’qitish jarayonida keng qo’llaniladigan ta’limning muammoli texnologiya usullaridan foydalanishi mumkin. Bunda o’qituvchi muammoli vaziyatni yaratadi, talabalarda muammoni yechishga qaratilgan muhokamani uyushtiradi, ular oldiga izchil savollar qo’yadi, ayniqsa, psixologik bilimlarni berishda bu usul qo’l keladi.

Vaziyatni yaratishda va uni yechishda talabalarda xotirani mustahkamlash va mustaqil fikrlashni rivojlantirish maqsadida turli misollar, chizma, grafik va jadvallardan foydalanish mumkin.

O’qitishda nazariy bilimlar qanchalik qat’iy bayon etilsa, talabaning fikr yuritishi ham shunchalik aniq va to’g’ri bo’ladi, o’quv materiallarini to’la, ongli o’zlashtirish darajasi oshadi. Talabalar o’qish jarayonida faqat nazariy bilimlarnigina o’zlashtirish bilan cheklanib qolmasliklari zarur. Ular nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog’lab olib borishlari lozim. Ta’limdagi yutuqlar nazariya bilan amaliyotning o’zaro bog’liqligiga asoslangandir.

Idrok xaritasi metodi

mavzu yoki o’quv materialini grafikli bayon etish usuli bo’lib, axborotlarni tizimli, tartibli va vizual o’zlashtirish imkonini beradi.

1. ***Qo’llanilish maqsadi va shakli:*** ma’ruza mashg’ulotlarida - yangi bilimlarni bayon qilish, jamoaviy;
2. seminar mashg’ulotlarida bilimlarni tekshirish, mustahkamlash, kichik guruhlarda;
3. mustaqil ta’limda – ijodiy ishlash, mantiqiy fikrlash malakalarini rivojlantirish, individual;

Diqqatning funksiyalari, turlari va asosiy xususiyatlari mavzusini o’qitishda idrok xaritasi metodidan foydalanish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Каримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: “Шарқ”, 1998 й. 21-бет.
2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. Тошкент.: Ўзбекистон, 2016.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». «Маърифат» газетаси. 15 сентябр 1997 йил
4. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши. “Насаф”. 2000. 12-б
5. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. Т.: “Фан”. 2005. 34 - б.
6. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. Т.: “Молия. 2003. 73 – б

TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA MASOFAVIY TA’LIMNING AHAMIYATI

***Urganch davlat Pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi
Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna***

“Pedagogika” yo‘nalishi talabasi

Tojibayeva Madina

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatida internet texnologiyasidan foydalangan holda masofaviy ta’limdan foydalanish hamda masofaviy ta’limni qo‘llashning bir qator afzallik va qulaylik tomonlari haqida so‘z boradi.

Аннотация: В данной статье говорится об использовании дистанционного образования с использованием Интернет-технологий в педагогической деятельности педагогов и ряде преимуществ и аспектов удобства использования дистанционного образования.

Abstract: This article talks about the use of distance education using Internet technology in the pedagogical activities of teachers and a number of advantages and convenience aspects of using distance education.

Kalit so‘zlar: Internet, masofaviy ta’lim, internet texnologiyalari, axborot texnologiyalari, masofaviy ta’lim afzalliklari, videokonferensiya.

Ключевые слова: Интернет, дистанционное образование, Интернет-технологии, информационные технологии, преимущества дистанционного образования, видеоконференция.

Key words: Internet, distance education, Internet technologies, information technologies, benefits of distance education, video conference.

Ta’lim tizimida o‘quv jarayonini yangidan isloh qilish, yangi axborot texnologiyalariga asoslangan o‘qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir. Bunda masofaviy ta’lim tizimini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. O‘tgan asring 90-yillari boshlarida internetning keng ommalashishi, - butun dunyo ta’lim tizimiga yangi “Masofaviy ta’lim” yo‘nalishini olib kirdi. Masofaviy ta’lim - bu axborot va kommunikatsiya texnologiyalari internet, elektron pochta, video konferensiya, audio, video ma’lumotlar va multimedia o‘quv qo‘llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o‘qitish, o‘rgatish usulidir. Masofaviy ta’limda talabadan doimiy faoliyat interaktiv o‘qitish talab etiladi. Bu esa mutaxassisning bilimi va qobiliyatini sifat xususiyatlarini oshiradi. Masofali o‘qitishda o‘qituvchi va talaba bir-biridan ancha uzoqda joylashgan holda ishlaydi. Lekin ular maxsus usullar yordamida tashkil etilgan o‘quv kurslari, nazorat formalari, elektron pochta yordamidagi kommunikatsiya usullari va boshqa internet texnologiyalari yordamida doimiy o‘zaro aloqada bo‘lishadi.

Internet-texnologiyalar asosida masofali ta’lim, bu professional ta’limning zamonaviy universal shakli bolib, u o‘rganuvchilarning individual so‘rovlariga va ularning mutaxassisliklariga mo‘ljallangan. Masofaviy o‘qitish barcha xohlovchilarga o‘zlarining individual xususiyatlariga muvofiq professional darajalarini oshirish imkoniyatini beradi. O‘qitishning bunday usulida tinglovchi o‘quv-metodik materiallarni aniq bir vaqtlarda mustaqil tarzda, interaktiv rejimda o‘zlashtiradi, test sinovlaridan o‘tadi, o‘qituvchi rahbarligida nazorat ishlarini bajaradi va “virtual” o‘quv guruhidagi boshqa tinglovchilar bilan o‘zaro aloqa qiladi.

Masofaviy o’qitishning quyidagi afzalliklari ajralib turadi:

- tinglovchilar sonini oshishi;
- fan sohalaridagi ilg’or o’qituvchilar, olimlarning ma’ruza ishlariga jalb etilishi;
- turli davlatlardagi tinglovchilar va o’qituvchilarning birlashuvi;
- o’quv jarayonining faol o’qitish usullari va yangi pedagogik texnologiyalarni qo’llagan holda tashkil etilishi;
- tinglovchilarning bevosita kommunikatsiya yangiliklarini o’zlashtirishi.

Masofaviy ta’lim texnologiyasi o’tgan asrning boshlaridan beri ko’rib kelinadi.

Butun dunyoda noan’anaviy ta’lim shakllarini qo’llagan oliy o’quv yurtlari 1900-1960-yillarda 79 ta, 1960-1970-yillarda 70 ta, 1970-1980-yillarda 187 ta, 1980-1995-yillarda -700 tani tashkil etgan. Internet ma’lumotlaridan bu ko’rsatkich 1995-yildan hozirgi kungacha 1500 tadan oshib ketganini ko’rish mumkin. Chet el ekspertlarining fikricha, 2025-yilga borib an’anaviy universitetlar o’rnini virtual (MT) universitetlar egallashi mumkin.

Masofaviy ta’limni qo’llashning bir qator ustunlik va qulaylik tomonlari mavjud, jumladan:

- ta’lim vaqti ixtiyoriy, talaba istagan vaqtda o’qishi, o’rganishi mumkin;
- mashg’ulotlarni auditoriyada o’tish shart emas;
- talabalarga mustaqil shug’ullanishni o’rgatadi;
- o’qituvchilardan yuqori tayyorgarlikni talab qiladi;
- talabalar amaliy va sifatli bilim olishlari mumkin;
- talabalarining mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi;
- talabalarda texnik qurilmalar bilan ishlash, kompyuter, internet, elektron pochta tizimlaridan foydalanish ko’nikmasi rivojlanadi;
- ta’lim arzonga tushadi. Ayniqsa, kam ta’minlangan oilalardagi iqtidorli yoshlarning bilim olishiga yangi sharoit paydo bo’ladi;
- agar ta’lim olishga vaqt kam bo’lsa yoki ta’lim muassasasi yashash joyidan uzoqda bo’lsa, kishi o’zi uchun qulay vaqtda ishdan ajralmagan holda ta’lim olishi mumkin;
- ta’lim olish chegara tanlamaydi, ya’ni talabalar boshqa joylarda viloyatda turib ham bilim olishi mumkin. Masofaviy ta’lim kurslari katta yoshdagilar, o’z mutaxassisligini yoki malakasini oshirmoqchi bo’lganlar, o’qish uchun vaqti chegaralanganlar yoki salomatligi bo’yicha cheklangan kishilar uchun eng qulay o’qish shakli hisoblanadi.

Hozirgi zamon mutaxassisi qaysi sohada ishlamasin, undan o’zining sohasiga tegishli hodisa va voqeadan xabardor bo’lish va bilim saviyasini doimiy ravishda oshirib borishi talab etilmoqda. Yuqoridagilarni xulosa qilib shuni aytish mumkinki, masofaviy ta’lim elementlarini ta’lim muassasalariga joriy etilishi har tomonlama foyda keltiradi. Barcha ta’lim tizimida bu kompleksni joriy qilish uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Axborot - kommunikatsiya texnologiyalari ta’lim jarayonida (xususan, masofaviy ta’lim jarayonini) qo’llash asosan ikki xil ko’rinishda amalga oshiriladi. Birinchi sharti bu texnik jihozlar bo’lsa, ikkinchisi sharti esa maxsus dasturiy ta’minotlar bilan ta’minlanganligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli

2. islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi qarori. «Xalq so’zi» gazetasi. 2018 yil 6 iyun, 115 (7073)-soni.
3. Azizxo’jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O’zbekiston yozuvchilar uyushmasi. Adabiyot jamg’armasi, 2006. – 159 b.
4. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.X., Sayfurov D.M., Turaev A.B. - T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015. - 81-b
5. Djuraev R.X. Ta’limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent. “Sano - Standart” MCHJ bosmaxonasi, 2010.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O’RNI

***Urganch davlat pedagogika instituti 241-Pedagogika yo’nalishi talabasi
Bahtiyorova Sevinch Hamdam qizi***

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalarning zamonaviy jamiyat taraqqiyotidagi o’rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar va internet texnologiyalarining ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy sohalarga ta’siri yoritib berilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning afzalliklari bilan bir qatorda, ularni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish masalalari ko’rib chiqilgan. Maqola natijalari raqamli jamiyatni shakllantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiya, raqamli jamiyat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, innovatsiya.

Аннотация. В данной статье с научной точки зрения анализируется роль цифровых технологий в развитии современного общества. Рассматривается влияние информационно-коммуникационных технологий, цифровой трансформации, искусственного интеллекта и больших данных на социальную, экономическую и культурную сферы. Также освещаются преимущества цифровых технологий и проблемы, возникающие в процессе их внедрения. Результаты исследования имеют важное теоретическое и практическое значение для формирования цифрового общества.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровое общество, информационно-коммуникационные технологии, цифровая трансформация, искусственный интеллект, инновации.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the role of digital technologies in the development of modern society. The impact of information and communication technologies, digital transformation, artificial intelligence, and big data on social, economic, and cultural spheres is examined. In addition, the advantages of digital technologies and the challenges arising during their implementation are discussed. The findings of the study have significant theoretical and practical importance for the formation of a digital society.

Keywords: digital technologies, digital society, information and communication technologies, digital transformation, artificial intelligence, innovation.

Kirish

Hozirgi globallashuv va texnologik rivojlanish sharoitida raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ular iqtisodiyot, ta’lim, tibbiyot, davlat boshqaruvi va kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Raqamli texnologiyalar jamiyat rivojining yangi bosqichi - raqamli jamiyatni shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qilmoqda.

Raqamli texnologiyalar axborotni elektron shaklda yaratish, qayta ishlash, uzatish va saqlash imkonini beruvchi texnologiyalar majmuasidir. Ular asosan kompyuter texnologiyalari, internet tarmoqlari, mobil qurilmalar, dasturiy ta’minot hamda avtomatlashtirilgan tizimlarga asoslanadi. Raqamli texnologiyalarning asosiy maqsadi - jarayonlarni tezlashtirish, inson omilini kamaytirish va samaradorlikni oshirishdan iborat.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat taraqqiyotining muhim harakatlantiruvchi kuchiga aylangan. Iqtisodiy sohada raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, yangi ish o’rinlarini yaratish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ta’lim sohasida masofaviy ta’lim, elektron darsliklar va raqamli platformalar bilim olish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Shuningdek, davlat boshqaruvida elektron hukumat tizimlarining joriy etilishi aholiga ko’rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirib, shaffoflikni ta’minlamoqda. Tibbiyot sohasida esa raqamli texnologiyalar diagnostika aniqligini oshirish, tibbiy ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash va telemeditsina xizmatlarini rivojlantirishga yordam bermoqda.

Asosiy qism

Raqamli texnologiyalarning asosiy afzalliklari - tezkorlik, qulaylik, resurslarni tejash va inson faoliyatining samaradorligini oshirishdir. Biroq, ularni keng joriy etish jarayonida axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash, raqamli tengsizlik va axloqiy muammolar yuzaga kelmoqda. Shu bois, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish bilan bir qatorda, ularni tartibga soluvchi huquqiy va ijtimoiy mexanizmlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalarning ijtimoiy ta’siri

Raqamli texnologiyalar jamiyatning ijtimoiy tuzilmasiga sezilarli ta’sir ko’rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar axborot almashinuvini tezlashtirib, insonlar o’rtasidagi muloqot shakllarini o’zgartirdi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar fuqarolik faolligini oshirish, ochiq ma’lumotlar (Open Data) orqali jamiyatda shaffoflikni ta’minlash imkonini bermoqda.

Raqamli iqtisodiyot va mehnat bozori

Raqamli texnologiyalar mehnat bozorini tubdan o’zgartirmoqda. Avtomatlashtirish va sun’iy intellekt natijasida ayrim an’anaviy kasblar yo’qolib, yangi raqamli kasblar — data-analitik, dasturchi, kiberxavfsizlik mutaxassisi kabi yo’nalishlar paydo bo’lmoqda. Bu jarayon uzluksiz ta’lim va raqamli ko’nikmalarni rivojlantirish zaruratini kuchaytiradi. Shu bilan birga, masofaviy ish (remote work) va frilans faoliyati keng tarqalmoqda.

Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar

Zamonaviy ta’lim tizimi raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo’lmaydi. Onlayn ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellektga asoslangan o’quv tizimlari ta’lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qilmoqda. Talabalarning bilim darajasini avtomatik baholash va ularning qiziqishlariga mos o’quv kontentini taklif qilish imkoniyati paydo bo’ldi. Bu

esa ta’lim sifatini oshirish bilan birga, umrbod ta’lim (lifelong learning) konsepsiyasini rivojlantiradi.

Axborot xavfsizligi va raqamli etika

Raqamli texnologiyalar rivoji bilan bir qatorda axborot xavfsizligi masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Kiberhujumlar, shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishi va algoritmik tarafdashlik (algorithmic bias) kabi muammolar raqamli etikani shakllantirish zaruratini tug’diradi. Shu bois, raqamli savodxonlikni oshirish, huquqiy me’yorlarni kuchaytirish va mas’uliyatli texnologik yondashuvni qo’llash muhimdir. Mazkur mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, u raqamli texnologiyalarning jamiyat rivojiga ta’sirini kompleks o’rganishga imkon beradi. Tadqiqot natijalari ta’lim muassasalari, davlat boshqaruvi organlari va biznes tuzilmalari uchun strategik qarorlar qabul qilishda nazariy asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar zamonaviy jamiyat rivojining muhim omili bo’lib, barcha sohalarida ijobiy o’zgarishlarga sabab bo’lmoqda. Ularni ilmiy asoslangan holda joriy etish va samarali boshqarish orqali jamiyatning barqaror va innovatsion rivojlanishini ta’minlash mumkin. Kelajak jamiyati bevosita raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog’liqdir. raqamli texnologiyalar zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ular ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning samaradorligini oshirish, axborot almashinuvini tezlashtirish hamda boshqaruv tizimlarini takomillashtirishda muhim rol o’ynamoqda. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi natijasida raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, masofaviy ta’lim va zamonaviy tibbiyot xizmatlari jadal rivojlanmoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar jamiyat oldiga yangi vazifalar va muammolarni ham qo’ymoqda. Xususan, axborot xavfsizligini ta’minlash, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash, raqamli tengsizlikni kamaytirish hamda raqamli etika masalalarini tartibga solish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu muammolarni hal etish davlat, jamiyat va ilmiy muassasalarning o’zaro hamkorligini talab qiladi. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarni ilmiy asoslangan va tizimli tarzda rivojlantirish orqali jamiyatning barqaror, innovatsion va raqobatbardosh rivojlanishini ta’minlash mumkin. Kelajakda raqamli texnologiyalar inson hayot sifatini yanada yaxshilashda strategik ahamiyatga ega bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Toffler A. The Third Wave. – New York: Bantam Books, 1980.
2. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.
3. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
4. Rasulov A., Xolmatov B. Axborot texnologiyalari asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.

NEGA HAMMA BOLA BIR XIL O’RGANMAYDI? PEDAGOGIK YONDASHUVLAR TAHLILI

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” o’qituvchisi

H.R.Shernafasova

2-bosqich, Pedagogika yo’nalishi talabasi

M.Kurbandurdiyeva

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida o’quvchilarning bilimlarni o’zlashtirishida kuzatiladigan individual farqlar pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. O’quvchilarning o’rganish tezligi, kognitiv uslublari, motivatsiyasi hamda qiziqishlaridagi tafovutlar ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, o’rganish uslublarning xilma-xilligi, pedagogik muhit va motivatsiyaning ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada differensial va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim yondashuvlarining zamonaviy pedagogikadagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: pedagogika, ta’lim jarayoni, individual yondashuv, o’rganish uslublari, motivatsiya, pedagogik muhit, differensial ta’lim, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В статье с педагогической точки зрения анализируются индивидуальные различия в усвоении знаний обучающимися в образовательном процессе. Освещаются научные основы различий в темпе обучения, стилях познания, мотивации и интересах учащихся. Раскрывается влияние образовательной среды и мотивации на эффективность обучения, а также обосновывается значение дифференцированного и личностно-ориентированного подходов в современной педагогике.

Ключевые слова: педагогика, образовательный процесс, индивидуальный подход, стили обучения, мотивация, образовательная среда, дифференцированное обучение, личностно-ориентированное обучение, эффективность обучения.

Annotation. This article analyzes individual differences in students’ learning from a pedagogical perspective. Scientific explanations are provided for variations in learning pace, cognitive styles, motivation, and interests. The paper examines the impact of the educational environment and motivation on learning effectiveness and emphasizes the importance of differentiated and learner-centered approaches in modern pedagogy.

Keywords: pedagogy, educational process, individual approach, learning styles, motivation, educational environment, differentiated instruction, learner-centered education, learning effectiveness.

Kirish. Zamonaviy pedagogika fanida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish masalasi markaziy o’rin tutadi. Ta’lim muassasalarida o’quvchilarga bir xil o’quv dasturi asosida bilim berilishiga qaramay, o’zlashtirish natijalari turlicha namoyon bo’ladi. Ba’zi o’quvchilar bilimlarni tez va oson egallasa, boshqalari uchun ushbu jarayon murakkab kechadi. Mazkur holat pedagoglar oldiga muhim savolni qo’yadi: nega hamma bola bir xil o’rganmaydi? Ushbu savolga javob izlash pedagogikaning muhim vazifalaridan biri bo’lib, shaxsga yo’naltirilgan ta’limni tashkil etish bilan chambarchas bog’liqdir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o’quvchi shaxsi ta’lim jarayonining markaziga qo’yiladi. Bu esa o’quvchilar o’rtasida mavjud bo’lgan individual farqlarni muhim pedagogik omil

sifatida e’tirof etishni taqozo etadi. Har bir o’quvchi o’ziga xos intellektual, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarga ega bo’lib, mazkur jihatlar bilimlarni o’zlashtirish jarayoniga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

O’quvchilarning individual xususiyatlari va ta’lim jarayoni. O’quvchilarning intellektual imkoniyatlari bir xil emas. Ba’zi o’quvchilar mantiqiy va tahliliy fikrlashga moyil bo’lsa, boshqalari obrazli tafakkur yoki amaliy faoliyat orqali bilimlarni yaxshiroq o’zlashtiradi. Intellektual rivojlanish darajasi o’quv materialini qabul qilish tezligi, tushunish chuqurligi va mustaqil fikrlash qobiliyatida namoyon bo’ladi. Shu bois, barcha o’quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriqlarni taqdim etish ayrimlarida qiyinchilik, boshqalarida esa zerikish holatini keltirib chiqaradi.

Psixologik xususiyatlar, xususan temperament turlari ham o’rganish jarayoniga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Faol va tashabbuskor o’quvchilar tezkor javob berishga intilsa, sokin va mulohazakor o’quvchilar kuzatish va ichki tahlil orqali bilimni egallaydi. Ushbu farqlarni e’tiborga olmaslik pedagogik adolatsizlikka olib kelishi mumkin.

O’rganish uslublari va pedagogik muhit. Ta’lim jarayonida bilimlarni qabul qilish va o’zlashtirish o’quvchilarning o’rganish uslublari bilan chambarchas bog’liq. Vizual, audial va kinestetik uslublarning uyg’un qo’llanilishi ta’lim samaradorligini oshiradi. Faqat bitta uslubga tayanilgan dars barcha o’quvchilar uchun bir xil natija bermaydi. Pedagogik muhit ham o’quvchilarning faolligi va motivatsiyasiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Qo’llab-quvvatlovchi, ijobiy muhitda o’quvchi o’z fikrini erkin bayon etadi va xatodan qo’rqmaydi. Aksincha, bosim va tanqid ustuvor bo’lgan muhit o’rganish jarayonini sekinlashtiradi.

Motivatsiya va individual yondashuv. Motivatsiya ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. O’quvchining bilim olishga bo’lgan ichki ehtiyoji va qiziqishi mustahkam bo’lsa, bilimlarni o’zlashtirish darajasi yuqori bo’ladi. Pedagog har bir o’quvchining motivatsiya manbalarini aniqlab, ularga mos yondashuvni tanlashi zarur.

Individual va differensial yondashuvlar o’quvchilarning qobiliyati, o’rganish sur’ati va ehtiyojlarini hisobga olishga imkon beradi. Bu yondashuvlar o’quvchida o’ziga bo’lgan ishonchni mustahkamlaydi va shaxs sifatida rivojlanishini ta’minlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bolalarning bir xil o’rganmasligi ularning individual xususiyatlari, o’rganish uslublari, motivatsiyasi va pedagogik muhit bilan bog’liq murakkab jarayondir. Ta’lim jarayonida shaxsga yo’naltirilgan va differensial yondashuvlarni qo’llash o’quvchilarning bilimlarni samarali o’zlashtirishiga, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faolligining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari. Ta’lim tizimini rivojlantirishga doir normativ-huquqiy hujjatlar to’plami. – Toshkent, 2023.
2. Abdullaeva N., Jo’rayev R. *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: O’qituvchi, 2021.
3. Hasanboyev J., To’raqulov X., Xo’jayev M. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Vigotskiy L. S. *Pedagogik psixologiya asoslari*. – Moskva: Pedagogika, 2019.
5. UNESCO. *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.

IJTIMOIIY TARMOQLARNING TALABALAR IJTIMOIIY IDENTIFIKATSIYASI SHAKLLANISHIGA PSIXOLOGIK TA’SIRI

Raximbayeva Gulyora Ulugbekovna,

Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi

Karimova Sevinchoy Uchqunbek qizi

Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo’nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada globallashuv va raqamli kommunikatsiya jarayonlarining jadallashuvi sharoitida ijtimoiy tarmoqlarning talabalar ijtimoiy identifikatsiyasi shakllanishiga ko’rsatayotgan psixologik ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Ijtimoiy identifikatsiya shaxsning o’zini muayyan ijtimoiy guruh, madaniyat va qadriyatlar tizimi bilan bog’lash jarayoni sifatida talqin qilinadi. Maqolada ijtimoiy tarmoqlar orqali yuzaga kelayotgan yangi identifikatsiya modellari, virtual ijtimoiylashuv, referent guruhlarining o’zgarishi hamda talabalar ongida “men-konsepsiya”ning transformatsiyasi masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy identifikatsiyani shakllantirishda ikkiyoqlama — konstruktiv va destruktiv — ta’sirga ega ekanligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: ijtimoiy identifikatsiya, talabalar, ijtimoiy tarmoqlar, globallashuv, raqamli muhit, ijtimoiylashuv, men-konsepsiya.

Аннотация

В статье рассматривается психологическое влияние социальных сетей на формирование социальной идентификации студентов в условиях глобализации и цифровизации общества. Социальная идентификация анализируется как процесс соотнесения личности с определёнными социальными группами, ценностями и культурными нормами. Особое внимание уделяется трансформации идентичности в виртуальной среде, изменению референтных групп и формированию цифрового «Я».

Ключевые слова: социальная идентификация, студенты, социальные сети, глобализация, цифровая среда, социализация, самосознание.

Annotation

This article analyzes the psychological impact of social networks on the formation of students’ social identity in the context of globalization and digital transformation. Social identity is considered as a process of individual affiliation with social groups, cultural norms, and value systems. The study focuses on identity transformation in virtual environments, changes in reference groups, and the development of digital self-concept. The findings indicate that social networks have both constructive and destructive effects on students’ social identity formation.

Keywords: social identity, students, social networks, globalization, digital environment, socialization, self-concept.

KIRISH

XXI asrda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi jamiyat hayotining barcha sohalarida, xususan, shaxs ijtimoiylashuvi va identifikatsiyasi jarayonlarida tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ijtimoiy tarmoqlar shaxs hayotida muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida namoyon bo’lib, ular nafaqat

muloqot vositasi, balki shaxsning ijtimoiy ongini shakllantiruvchi, qadriyatlar tizimini belgilovchi va xulq-atvor strategiyalarini modellashtiruvchi muhitga aylanmoqda. Ayniqsa, talabalik davri shaxs rivojlanishining muhim bosqichi sifatida ijtimoiy identifikatsiyaning faol shakllanish davri hisoblanadi. Ijtimoiy identifikatsiya shaxsning o’zini muayyan ijtimoiy guruh, jamiyat yoki madaniy makon bilan uyg’unlashtirishi jarayoni bo’lib, u shaxsiy “Men” obrazining shakllanishida yetakchi o’rin tutadi. Psixologiya fanida ijtimoiy identifikatsiya shaxsning ijtimoiy rollarni qabul qilishi, guruhga mansublik hissini anglash va ijtimoiy qadriyatlarni ichkilashtirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Zamonaviy sharoitda mazkur jarayon an’anaviy ijtimoiy institutlar — oila, ta’lim muassasasi, tengdoshlar guruhi bilan bir qatorda ijtimoiy tarmoqlar orqali ham shakllanib bormoqda.

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar talabalar hayotining ajralmas qismiga aylangan bo’lib, ular orqali shaxs o’zini namoyon etish, ijtimoiy maqomini belgilash, referent guruhlarini tanlash va ijtimoiy tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Virtual makonda yuzaga kelayotgan ijtimoiy munosabatlar talabalarining o’z-o’zini anglashiga, ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilishiga va identifikatsiya jarayoniga bevosita ta’sir ko’rsatmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarda shakllanayotgan idealizatsiyalangan obrazlar, ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari va virtual muloqotning ustuvorligi talabalar ijtimoiy identifikatsiyasida muayyan psixologik muammolarni ham yuzaga keltirmoqda.

1. Ijtimoiy identifikatsiya tushunchasining psixologik mohiyati

Ijtimoiy identifikatsiya shaxs psixologik rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo’lib, uning jamiyatdagi o’rni, ijtimoiy mansubligi va o’zini anglash jarayonini belgilovchi asosiy mexanizmlardan biridir. Psixologiya fanida ijtimoiy identifikatsiya shaxsning o’zini muayyan ijtimoiy guruh, ijtimoiy qatlam yoki madaniy muhit bilan o’zlashtirishi, ushbu guruhga xos qadriyatlar, me’yorlar va xulq-atvor namunalarini ichkilashtirishi jarayoni sifatida talqin etiladi.

Ijtimoiy identifikatsiya jarayonida shaxs “Men” obrazini faqat individual xususiyatlar asosida emas, balki ijtimoiy aloqalar, rollar va munosabatlar tizimi orqali shakllantiradi. Bu holat shaxsning ijtimoiy ongida “Biz” tushunchasining paydo bo’lishi va rivojlanishi bilan uzviy bog’liqdir.

Psixologik nuqtayi nazardan, ijtimoiy identifikatsiya kognitiv, affektiv va xulq-atvoriy komponentlar birligida namoyon bo’ladi. Kognitiv komponent shaxsning o’zini muayyan ijtimoiy guruh a’zosi sifatida anglashini ifodalasa, affektiv komponent ushbu guruhga nisbatan hissiy munosabatni aks ettiradi. Xulq-atvoriy komponent esa shaxsning guruhga mos xatti-harakatlarni amalga oshirishi orqali namoyon bo’ladi. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy identifikatsiya an’anaviy ijtimoiy muhit bilangina cheklanib qolmay, raqamli makon orqali ham shakllanmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar shaxs uchun yangi identifikatsiya maydonini yaratib, unda shaxs o’zini boshqacha tarzda namoyon etishi, ijtimoiy rollarni sinab ko’rishi va idealizatsiyalangan obrazlarni shakllantirishi mumkin. Bu esa ijtimoiy identifikatsiyaning ko’p qatlamli va dinamik xarakter kasb etishiga olib keladi.

2. Ijtimoiy tarmoqlar – zamonaviy ijtimoiylashuv muhiti sifatida

Zamonaviy jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ijtimoiylashuv jarayonining mazmuni va shakllarini tubdan o’zgartirib yubordi. An’anaviy ijtimoiylashuv institutlari — oila, maktab, oliy ta’lim muassasalari va tengdoshlar guruhi bilan bir

qatorda ijtimoiy tarmoqlar shaxs rivojiga kuchli ta’sir ko’rsatuvchi muhim ijtimoiy-psixologik muhit sifatida namoyon bo’lmoqda. Ayniqsa, talaba yoshlar hayotida ijtimoiy tarmoqlar asosiy muloqot, axborot almashinuvi va o’zini namoyon etish makoniga aylanib bormoqda.

Psixologik nuqtayi nazardan, ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar va rollarni egallashi jarayoni sifatida talqin etiladi. Mazkur jarayon bugungi kunda real ijtimoiy muhit bilangina cheklanib qolmay, virtual makon orqali ham amalga oshmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar shaxsga keng auditoriya bilan muloqot qilish, turli ijtimoiy guruhlar faoliyatida ishtirok etish va o’z ijtimoiy tajribasini boyitish imkonini beradi. Bu holat ijtimoiylashuvning makon va vaqt chegaralarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Talabalar ijtimoiy tarmoqlarda o’zlarini erkin ifodalash, shaxsiy qarashlarini namoyon etish va ijtimoiy munosabatlar tizimini shakllantirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Virtual muhitda yuzaga kelayotgan muloqot shakllari, fikr almashish jarayonlari va ijtimoiy baholash mexanizmlari talabalar ongida ijtimoiy normalar va xulq-atvor andozalarining shakllanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Ayniqsa, “layk”, “izoh”, “obuna” kabi raqamli rag’batlantirish vositalari ijtimoiy tasdiqlanish ehtiyojini kuchaytirib, shaxsning ijtimoiy faolligini rag’batlantiradi.

3. Ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy identifikatsiyaga psixologik ta’siri

Zamonaviy raqamli jamiyat sharoitida ijtimoiy tarmoqlar shaxs ijtimoiy identifikatsiyasining shakllanishiga kuchli psixologik ta’sir ko’rsatuvchi omillardan biriga aylandi. Ular orqali shaxs nafaqat axborot almashadi, balki o’zini anglaydi, ijtimoiy guruhlar bilan o’zaro munosabatga kirishadi hamda o’zining ijtimoiy mavqeini baholaydi. Ayniqsa, talabalar yoshlar hayotida ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy identifikatsiyaning muhim shakllantiruvchi muhiti sifatida namoyon bo’lmoqda.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy identifikatsiyaga avvalo kognitiv darajada ta’sir ko’rsatadi. Talabalar virtual muhitda o’zlarini muayyan ijtimoiy guruh, submadaniyat yoki ijtimoiy qatlam vakili sifatida idrok etadilar. Bu jarayonda shaxs o’zining “Men” obrazini boshqalar bilan taqqoslash, ijtimoiy baholash va tashqi fikrlarni ichkilashtirish orqali shakllantiradi. Ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan ijtimoiy taqqoslash mexanizmi shaxsning o’ziga bo’lgan munosabatini va identifikatsiya barqarorligini belgilovchi muhim omilga aylanadi. Xulq-atvoriy nuqtayi nazardan, ijtimoiy tarmoqlar shaxsning ijtimoiy rollarni o’zlashtirish jarayonini tezlashtiradi. Talabalar virtual muhitda turli ijtimoiy rollarni sinab ko’rish, o’z xulq-atvorini modellashtirish va ijtimoiy maqbul xatti-harakatlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo’ladilar. Biroq bu jarayon ayrim hollarda real ijtimoiy xulq-atvor bilan nomutanosiblikka olib kelib, shaxsning ikki xil — real va virtual — identifikatsiya modelini shakllantirishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijtimoiy identifikatsiyaga ta’siri ijobiy va salbiy jihatlar birligida namoyon bo’ladi. Ijobiy ta’sirlar qatoriga shaxsning ijtimoiy faolligining oshishi, madaniyatlararo muloqotning kengayishi, tolerantlik va ijtimoiy moslashuvning rivojlanishini kiritish mumkin. Salbiy jihatlar esa identitetning fragmentatsiyalashuvi, virtual qaramlik, real ijtimoiy munosabatlarning zaiflashuvi va shaxsiy “Men”ning barqaror emasligi bilan ifodalanadi.

Talabalar ijtimoiy identifikatsiyasini sog‘lom shakllantirishda psixologik yondashuvlar

Talabalar ijtimoiy identifikatsiyasining sog‘lom va barqaror shakllanishi shaxsning psixologik farovonligi, ijtimoiy moslashuvi va jamiyatdagi faol ishtirokini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Globallashuv va raqamli muhit sharoitida mazkur jarayon murakkablashib, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri ostida yangi psixologik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shu sababli talabalar ijtimoiy identifikatsiyasini sog‘lom shakllantirishda kompleks psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Birinchi navbatda, talabalar ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantirishda **rivojlantiruvchi psixologik muhitni yaratish** muhim ahamiyatga ega. Oliy ta’lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik iqlimning ijobiy bo‘lishi, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhitining shakllanishi talabalar ongida ijtimoiy mansublik hissini kuchaytiradi. Bunday muhitda shaxs o‘zini qabul qilingan, e’tirof etilgan va jamiyatning muhim a’zosi sifatida his etadi, bu esa ijtimoiy identifikatsiyaning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, **psixologik ta’lim va raqamli savodxonlikni rivojlantirish** talabalar ijtimoiy identifikatsiyasini sog‘lom shakllantirishda muhim yo‘nalish hisoblanadi. Talabalarga ijtimoiy tarmoqlarning psixologik ta’siri, ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari va virtual muloqotning xususiyatlari haqida ilmiy asoslangan bilimlar berish ularning ongli va tanqidiy munosabatini shakllantiradi.

Uchinchi muhim yondashuv **o‘z-o‘zini anglash va refleksiyaning rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglarni** tashkil etishdan iborat. Bunday treninglar orqali talabalar o‘zining shaxsiy va ijtimoiy “Men” obrazini chuqur anglaydi, ichki resurslarini aniqlaydi hamda ijtimoiy rollarni ongli ravishda tanlash ko‘nikmasini hosil qiladi.

XULOSA

Mazkur maqolada globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ijtimoiy tarmoqlarning talabalar ijtimoiy identifikatsiyasi shakllanishiga ko‘rsatayotgan psixologik ta’siri tizimli va kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ijtimoiy identifikatsiya shaxs ijtimoiy ongining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning ijtimoiy moslashuvi, psixologik barqarorligi va jamiyatdagi faol ishtirokini belgilovchi asosiy mexanizm ekanligi ilmiy asoslandi.

Olib borilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy sharoitda talabalar ijtimoiylashuvining yetakchi muhitiga aylanib, ijtimoiy identifikatsiyaning shakllanish jarayoniga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Virtual muloqot, ijtimoiy taqqoslash, referent guruhlarining o‘zgarishi va raqamli “Men” obrazining shakllanishi talabalar ijtimoiy identifikatsiyasining mazmuni va tuzilmasini yangilamoqda. Natijada ijtimoiy identifikatsiya ko‘p qatlamli, dinamik va o‘zgaruvchan xarakter kasb etmoqda.

Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlarning talabalar ijtimoiy identifikatsiyasiga ikkiyoqlama — konstruktiv va destruktiv — ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Bir tomondan, ijtimoiy tarmoqlar shaxsning ijtimoiy faolligini oshiradi, o‘z-o‘zini ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi, madaniyatlararo muloqotni rivojlantiradi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash hissini kuchaytiradi. Ikkinchi tomondan esa, virtual qaramlik, ijtimoiy taqqoslash orqali o‘ziga past baho berish, real ijtimoiy aloqalarning zaiflashuvi hamda identitetning fragmentatsiyalashuvi kabi salbiy psixologik holatlar kuzatilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent.
2. Shaxs va identifikatsiya muammolari. – Toshkent.
3. Raqamli muhitda shaxs rivoji. – Toshkent.
4. Talabalar psixologiyasi. – Toshkent.
5. Globallashuv va shaxs ijtimoiylashuvi. – Toshkent.
6. Zamonaviy ijtimoiy psixologiya. – Moskva.
7. Psixologiya identifikatsiya nazariyalari. – Sankt-Peterburg.
8. Digital identity and youth development. – London.
9. Social media and self-concept. – New York.

MILLIY PEDAGOGIK QADRIYATLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR UYG‘UNLIGI SHAROITIDA TA’LIM JARAYONI

*Raximboyeva Xosiyat San‘at qizi
Pedagogika yo‘nalishi 3-bosqich talabasi,
Atamuratova Maftuna Muzafarovna
Pedagogika fakulteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldida milliy pedagogik qadriyatlarni saqlab qolish va ularni innovatsion texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada milliy pedagogik qadriyatlar va raqamli texnologiyalar uyg‘unligi asosida ta’lim jarayonini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt, raqamli pedagogika va innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlari milliy tarbiya, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyat bilan uzviy bog‘liq holda yoritib beriladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim muhitida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari milliy va zamonaviy pedagogik yondashuvlar integratsiyasi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Milliy pedagogik qadriyatlar, raqamli pedagogika, sun’iy intellekt, innovatsion metodlar, ta’lim jarayoni, kasbiy kompetensiyalar, zamonaviy ta’lim.

Аннотация: В контексте современной глобализации и цифровой трансформации вопрос сохранения национальных педагогических ценностей и их сочетания с инновационными технологиями приобретает первостепенное значение для системы образования. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты организации образовательного процесса на основе сочетания национальных педагогических ценностей и цифровых технологий. Подчеркиваются возможности использования искусственного интеллекта, цифровой педагогики и инновационных методов в образовательном процессе в неразрывной связи с национальным воспитанием, моральными ценностями и социальной ответственностью. Также обосновывается важность цифровых технологий в развитии профессиональных компетенций учителей в современной

образовательной среде. Результаты исследования показывают, что интеграция национальных и современных педагогических подходов способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: национальные педагогические ценности, цифровая педагогика, искусственный интеллект, инновационные методы, образовательный процесс, профессиональные компетенции, современное образование.

Abstract: In the context of modern globalization and digital transformation, the issue of preserving national pedagogical values and combining them with innovative technologies is of paramount importance for the education system. This article analyzes the theoretical and practical aspects of organizing the educational process based on a combination of national pedagogical values and digital technologies. It highlights the potential of using artificial intelligence, digital pedagogy, and innovative methods in the educational process inextricably linked to national education, moral values, and social responsibility. It also substantiates the importance of digital technologies in developing teachers' professional competencies in the modern educational environment. The study's results demonstrate that the integration of national and modern pedagogical approaches contributes to improving the quality of education.

Keywords: national pedagogical values, digital pedagogy, artificial intelligence, innovative methods, educational process, professional competencies, modern education.

Bugungi kunda ta’lim tizimi raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi ta’sirida tubdan o’zgarib bormoqda. Bunday sharoitda ta’lim jarayonini faqat texnologik yondashuvlar asosida tashkil etish yetarli emas, balki milliy pedagogik qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish muhim vazifa sifatida namoyon bo’lmoqda. Milliy pedagogik qadriyatlar jamiyatning ma’naviy poydevorini tashkil etib, yosh avlodni axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Milliy pedagogik tafakkurda ta’lim va tarbiya uzviy jarayon sifatida qaraladi. Tarbiya jarayonida axloqiy fazilatlar, vatanparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat va insonparvarlik g’oyalari ustuvor hisoblanadi. Zamonaviy raqamli pedagogika esa ta’lim jarayonini individuallashtirish, o’quvchi faolligini oshirish va bilimlarni samarali o’zlashtirish imkonini beradi. Shu bois milliy pedagogik qadriyatlar va raqamli texnologiyalar uyg’unligi ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim texnologiyalari o’quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, bilim darajasini tahlil qilish va moslashtirilgan ta’lim yo’nalishlarini taklif etish imkonini yaratadi. Biroq bu jarayonda milliy tarbiya tamoyillari e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Raqamli texnologiyalar ta’lim mazmunini boyituvchi vosita sifatida xizmat qilishi, tarbiyaviy maqsadlar esa ustuvor bo’lib qolishi kerak.

Zamonaviy ta’lim muhitida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari ham yangi talablar asosida shakllanmoqda. Pedagog nafaqat fan bilimlariga, balki raqamli kompetensiyalarga, innovatsion metodlardan foydalanish ko’nikmalariga ham ega bo’lishi lozim. Shu bilan birga, u milliy pedagogik qadriyatlarni ta’lim jarayoniga singdira oladigan yetuk mutaxassis bo’lishi talab etiladi. Bu esa pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida milliy va raqamli yondashuvlarni integratsiya qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Milliy qadriyatlar va raqamli texnologiyalar uyg’unligi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni yoshlarning tanqidiy fikrlashini, ijodkorligini va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantiradi.

Bunday yondashuv nafaqat bilimli, balki axloqli, vatanparvar va zamonaviy dunyoqarashga ega shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Milliy pedagogik qadriyatlar va raqamli texnologiyalar uygʻunligi sharoitida ta’lim jarayonini tashkil etish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Raqamli pedagogika va sun’iy intellekt imkoniyatlari ta’lim samaradorligini oshirsa, milliy pedagogik qadriyatlar yosh avlodning ma’naviy va axloqiy kamolotini ta’minlaydi. Ushbu ikki yoʻnalishning uygʻunligi zamonaviy ta’lim sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan barkamol shaxsni tarbiyalash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. Jadidchilik va milliy pedagogik tafakkur. — Toshkent: Fan, 2010.
2. Qosimov B. Milliy uygʻonish va ta’lim masalalari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2005.
3. Usmonov Q., Sodiqov M. Oʻzbekiston ta’limi tarixi. — Toshkent: Sharq, 2015.
4. Knight J. Internationalization of Higher Education. — Toronto: University of Toronto Press, 2008.
5. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? — Paris: UNESCO Publishing, 2015.
6. Abdullaeva D. Raqamli pedagogika va innovatsion ta’lim metodlari // Pedagogik ta’lim jurnali. — 2022. — №3.
7. Xolmatova M. Zamonaviy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish // Ta’lim va innovatsiya. — 2023. — №2.

**STEAM TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR
INTEGRATSIYASI**

Yuldasheva Maftuna Karimboy qizi

Pedagogika yoʻnalishi 3-bosqich talabasi,

Atamuratova Maftuna Muzafarovna

Pedagogika fakulteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası oʻqituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta’lim yondashuvi doirasida raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasining nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish sharoitida ta’lim tizimida fanlararo integratsiya muhim pedagogik ehtiyojga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalarning ya’ni simulyatsiyalar, raqamli modellashtirish, avtomatlashtirilgan oʻquv platformalari va sun’iy intellektga asoslangan vositalarning STEAM fanlarini oʻqitishdagi roli ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: STEAM ta’lim, raqamli texnologiyalar, fanlar integratsiyasi, amaliy fanlar, innovatsion ta’lim, modellashtirish, dasturlash, texnologik ta’lim, raqamli pedagogika.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты интеграции цифровых технологий и прикладных наук в рамках образовательного подхода STEAM (наука, технологии, инженерия, искусство, математика). В современных условиях глобализации и цифровизации междисциплинарная интеграция становится важной педагогической потребностью в системе образования. Раскрывается роль цифровых

технологий, а именно симуляций, цифрового моделирования, автоматизированных обучающих платформ и инструментов на основе искусственного интеллекта, в преподавании предметов STEAM.

Ключевые слова: STEAM-образование, цифровые технологии, интеграция дисциплин, прикладные науки, инновационное образование, моделирование, программирование, технологическое образование, цифровая педагогика.

Annotation. This article analyzes the theoretical and practical aspects of the integration of digital technologies and applied sciences within the framework of the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) educational approach. In today's conditions of globalization and digitalization, interdisciplinary integration is becoming an important pedagogical need in the education system. The role of digital technologies, namely simulations, digital modeling, automated learning platforms and artificial intelligence-based tools in teaching STEAM subjects is revealed.

Keywords: STEAM education, digital technologies, integration of disciplines, applied sciences, innovative education, modeling, programming, technological education, digital pedagogy.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida an’anaviy fanlarni alohida o’qitish modeli o’z samarasini yo’qotib bormoqda. Jamiyat va ishlab chiqarish ehtiyojlari integratsiyalashgan bilim va ko’nikmalarga ega bo’lgan mutaxassislarni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, STEAM ta’lim yondashuvi raqamli texnologiyalar va amaliy fanlarni uyg’unlashtirgan holda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur sharoitda STEAM ta’lim yondashuvi ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning samarali vositasi sifatida maydonga chiqmoqda. STEAM ta’lim fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika fanlarini integratsiyalashgan holda o’qitishni nazarda tutib, o’quvchilarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish imkonini beradi. Bu yondashuv o’quv jarayonini real hayot muammolari asosida tashkil etish orqali ta’limning amaliy ahamiyatini oshiradi.

STEAM ta’lim - bu Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Arts (san’at) va Mathematics (matematika) fanlarini o’zaro uzviy bog’langan, integratsiyalashgan holda o’qitishga asoslangan zamonaviy pedagogik yondashuvdir. Ushbu model o’quvchilarda faqat nazariy bilimlarni emas, balki ularni amaliyotda qo’llash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar topish ko’nikmalarini shakllantirishni maqsad qiladi. STEAM yondashuvi an’anaviy fanlarga bo’lingan ta’limdan farqli o’laroq, bilimlarni real hayotiy vaziyatlar orqali o’rgatishga yo’naltirilgan bo’lib, o’quvchilarning faol ishtirokiga asoslanadi.

Hozirgi kunda STEAM ta’lim umumiy o’rta, kasb-hunar va oliy ta’lim bosqichlarida joriy etilib, ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning kasbiy yo’naltirilganligini kuchaytirish va ularning raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashgan STEAM ta’lim modeli ta’limning innovatsion rivojlanishida muhim strategik ahamiyat kasb etadi.

STEAM ta’lim o’quvchilarda quyidagi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- tanqidiy va tizimli fikrlash;
- muammolarni tahlil qilish va yechim topish;
- jamoada ishlash va muloqot ko’nikmalari;

- raqamli savodxonlik;
- innovatsion va tadbirkorlik tafakkuri.

Raqamli texnologiyalar STEAM ta’limning asosiy tayanch omillaridan biri hisoblanib, virtual laboratoriyalar, raqamli modellashtirish, simulyatsiya dasturlari, robototexnika, dasturlash muhiti hamda sun’iy intellektga asoslangan o’quv platformalari o’quvchilarning bilish faolligini oshirib, murakkab ilmiy jarayonlarni tushunarli va interaktiv shaklda o’rganish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli vositalar individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirishga, mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim muhitida o’qituvchi STEAM yondashuvini turli interaktiv platformalar bilan uyg’unlashtirishi mumkin. Masalan, Scratch, Tinkercad, Kahoot, Canva kabi raqamli vositalar o’quvchilarga o’z g’oyalarini yaratish, ularni amaliyotda sinash, natijani vizual tarzda ifodalash imkonini beradi. Bunday vositalardan foydalanish tanqidiy tafakkur bilan bir qatorda o’quvchilarning mantiqiy fikrlashini ham rivojlantiradi. Ayniqsa, loyihaviy o’qitish usuli o’quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini faollashtiradi. Ular kichik guruhlarda muayyan muammoni yechishga harakat qilib, o’z fikrlarini tahlil va bahs orqali asoslaydilar.

Raqamli texnologiyalar STEAM ta’limni amalga oshirishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- virtual va masofaviy laboratoriyalar orqali tajribalar o’tkazish;
- modellashtirish va simulyatsiyalar yordamida murakkab jarayonlarni o’rganish;
- dasturlash va robototexnika orqali muhandislik fikrlashini rivojlantirish;
- interaktiv va individuallashtirilgan ta’limni tashkil etish.

Amaliy fanlarni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash ta’lim jarayonida nazariya va amaliyot o’rtasidagi tafovutni kamaytiradi. Loyiha asosida ta’lim, muammoli vaziyatlar orqali o’qitish va tajribaviy faoliyatni tashkil etish orqali o’quvchilar o’z bilimlarini real vaziyatlarda sinab ko’rish imkoniga ega bo’ladilar. Bu esa ularda muhandislik tafakkuri, tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan, STEAM ta’limda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi masalasi bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo’lmoqda.

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida kechayotgan raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim tizimiga ham bevosita ta’sir ko’rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyot, sanoat, sun’iy intellekt, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim mazmuni va metodologiyasini tubdan qayta ko’rib chiqishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, STEAM ta’limda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi bugungi kunning eng dolzarb pedagogik masalalaridan biri sifatida namoyon bo’lmoqda. STEAM ta’lim o’quvchilarga bilimlarni tayyor shaklda emas, balki mustaqil izlanish, tajriba va loyiha faoliyati orqali egallash imkonini beradi. Bu esa ularning bilimga bo’lgan qiziqishini oshiradi va ta’lim samaradorligini ta’minlaydi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko’rsatadiki, STEAM ta’limga asoslangan yondashuv ta’lim sifatini oshirish, innovatsion salohiyatni kuchaytirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda samarali natijalar bermoqda.

Bolalarni STEAMga jalb qilish, maktabgacha yoshdan boshlab boshlanishi kerak, shuning uchun dasturlarni bolalar bo’g’chasiga kiritish zarur. STEAM ta’lim tizimi orqali bolada kreativlik

,qund, qiziquvchanlik va hozirgi kunda eng muhim bo’lgan xususiyat muammoni hal qilish qobiliyati shakllanadi. «STEAM fikrlash» bolalikdan boshlanadi.

Maktabgacha yoshda STEAM ta’limning qo’llanishi bolalarda ilmiy fikrlashning dastlabki elementlarini shakllantirish, atrof-muhit hodisalarini tushunishga bo’lgan qiziqishni kuchaytirish va amaliy faoliyat orqali o’rganishga yo’naltirishga xizmat qiladi. Maktabgacha yoshda raqamli texnologiyalar ehtiyotkorlik va me’yor asosida qo’llaniladi.

STEAM mashg’ulotlarini tashkil etish, o’quvchilarga yo’nalishlar berish, seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir, chunki mamlakatimizning yuksalishi uchun ta’limning sifat samaradorligini yanada oshirish uchun eskicha an’anaviy metodlardan voz kechib, darslarni xalqaro metodlardan foydalanib tashkil etish muhimdir. Ta’limdagi yuksalish uchun avvalo bugungi xalqaro standart talablariga javob bera oladigan dasturlardan, zamonaviy dizayn va mazmunga ega darsliklardan foydalanishimiz kerak. O’z o’rnida esa ushbu darsliklarda berilgan mavzularni o’quvchilarga o’rgatishda bevosita integratsiyalashdan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta’limda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishning eng muhim va istiqbolli yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli transformatsiya jarayonlari, fan va texnologiyalarning jadal rivoji, shuningdek, mehnat bozorining yangi talablari ta’lim mazmunini tubdan yangilashni, fanlararo yondashuv asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Aynan shu sharoitda STEAM ta’lim modeli o’quvchilarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish, muammoli vaziyatlarda mustaqil va ijodiy qaror qabul qilish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, STEAM ta’limni maktabgacha yoshdan boshlab joriy etish bolalarda ilmiy fikrlashning dastlabki asoslarini shakllantirish, ijodkorlik va bilishga qiziqishni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. O’yin, tajriba va kuzatuvga asoslangan STEAM faoliyatlari bolalarning intellektual, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo’llab-quvvatlab, ularni keyingi ta’lim bosqichlariga puxta tayyorlaydi. Umuman olganda, STEAM ta’limda raqamli texnologiyalar va amaliy fanlar integratsiyasi ta’lim sifatini oshirish, innovatsion salohiyatni rivojlantirish va raqobatbardosh, zamonaviy fikrlovchi shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni ta’lim tizimiga tizimli va bosqichma-bosqich joriy etish, pedagoglarning raqamli va metodik kompetensiyalarini rivojlantirish hamda zamonaviy o’quv muhitini yaratish kelgusidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedova, L. STEAM ta’limning pedagogik va metodik asoslari. Toshkent: “O’qituvchi” nashriyoti.
2. Islomova, D. Amaliy fanlar integratsiyasi va loyiha asosida ta’lim. Toshkent: “Pedagogika olami” jurnali, №2, 45–52-betlar.
3. Usmonov, A. Maktabgacha ta’limda ilmiy va amaliy faoliyatni tashkil etish. Toshkent.
4. Rustamova, N. STEAM ta’lim va ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodikalari. “Ilm-fan va innovatsiya” jurnali.
5. Ilm-fan va ta’lim portali – <https://www.ilmfan.uz> (<https://www.ilmfan.uz/>)
6. Zamonaviy pedagogika – <https://pedagogika.uz> (<https://pedagogika.uz/>)

**TA’LIM JARAYONIDA ICHKI TURIZM ORQALI IJTIMOY
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH**

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Ismoilova Gulnoza Olimboy qizi,

251-Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Atasheva Charos

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida ichki turizmning ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv yetakchi o‘rin egallab, unda shaxsning faqat bilimga ega bo‘lishi emas, balki uni amaliy faoliyatda qo‘llay olish, ijtimoiy muhitda samarali muloqot qilish, jamoa bilan ishlash, mas’uliyatli qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalari muhim hisoblanadi. Ichki turizm ta’limning innovatsion vositasi sifatida o‘quvchilarda va talabalarda ijtimoiy faollik, hamkorlik, tolerantlik, fuqarolik pozitsiyasi hamda madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini shakllantirish imkonini beradi. Maqolada ichki turizmning ta’limiy va tarbiyaviy salohiyati, uning ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi pedagogik mexanizmlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ichki turizm, ijtimoiy kompetensiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, ta’limiy turizm, ijtimoiy faollik, fuqarolik kompetensiyasi, madaniyatlararo muloqot, shaxs ijtimoiylashuvi.

Аннотация. В статье рассматривается роль внутреннего туризма в развитии социальных компетенций в образовательном процессе. В условиях компетентностного подхода современного образования особое значение приобретает формирование у обучающихся навыков социального взаимодействия, коммуникации, сотрудничества, гражданской ответственности и социальной активности. Внутренний туризм как инновационное педагогическое средство способствует расширению социального опыта обучающихся, формированию толерантности, уважения к национально-культурному наследию и развитию социальной компетентности. В статье раскрываются педагогические возможности внутреннего туризма и его влияние на процесс социализации личности.

Ключевые слова: внутренний туризм, социальные компетенции, компетентностный подход, образовательный туризм, социальная активность, гражданская компетентность, межкультурная коммуникация, социализация личности.

Annotation. This article analyzes the role of domestic tourism in developing social competencies within the educational process. In modern education based on a competency-based approach, the development of learners’ social interaction skills, communication abilities, cooperation, civic responsibility, and social activity is of particular importance. Domestic tourism, as an innovative educational tool, contributes to the expansion of learners’ social experience, the formation of tolerance, respect for national cultural heritage, and the development of social competence. The pedagogical potential of domestic tourism and its impact on personal socialization are highlighted in the article.

Keywords: domestic tourism, social competencies, competency-based approach, educational tourism, social activity, civic competence, intercultural communication, personal socialization.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – ijtimoiy jihatdan faol, mustaqil fikrlovchi, jamiyat hayotida faol ishtirok eta oladigan shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Shu bois zamonaviy ta’lim mazmuni bilim, ko’nikma va malakalarning oddiy yig’indisidan ko’ra, shaxsning turli hayotiy vaziyatlarda samarali faoliyat yurita olish qobiliyatini ifodalovchi kompetensiyalarni rivojlantirishga yo’naltirilmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy kompetensiya shaxsning jamiyat bilan o’zaro munosabatlarini samarali tashkil etish, ijtimoiy rollarni anglash va bajarish, muloqot madaniyatiga ega bo’lish kabi jihatlarni qamrab oladi.

Ta’lim jarayonida ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishda an’anaviy o’qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion va noan’anaviy vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday vositalardan biri ichki turizm bo’lib, u o’quvchilar va talabalarning real ijtimoiy muhit bilan bevosita aloqaga kirishishini ta’minlaydi. Ichki turizm orqali ta’lim oluvchilar milliy tarix, madaniyat, urf-odatlar bilan yaqindan tanishib, ijtimoiy tajriba orttiradilar. Bu esa ularning ijtimoiylashuv jarayonini jadallashtiradi va kompetensiyalarini mustahkamlaydi.

Ichki turizm - bu mamlakat fuqarolarining o’z hududi doirasida amalga oshiradigan sayohat faoliyati bo’lib, u nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy va pedagogik ahamiyatga ham egadir. Ta’limiy nuqtai nazardan ichki turizm o’quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni jamiyat hayotiga tayyorlash va shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy kompetensiya esa shaxsning ijtimoiy muhitda samarali faoliyat yurita olish qobiliyatini ifodalaydi. U muloqot, hamkorlik, ijtimoiy mas’uliyat, muammoli vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qilish kabi tarkibiy qismlarni o’z ichiga oladi. Ichki turizm jarayonida ta’lim oluvchilar ushbu kompetensiyalarni tabiiy muhitda, real vaziyatlar asosida rivojlantirish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Ta’lim jarayonida ichki turizmning pedagogik imkoniyatlari.

Ichki turizm ta’lim jarayonida ko’p qirrali pedagogik imkoniyatlarga ega bo’lib, u o’quvchilarning va talabalarning nazariy bilimlarini real hayotiy tajriba bilan uyg’unlashtirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’limda bilimlarni amaliyot bilan bog’lash muhim talab hisoblanar ekan, ichki turizm mazkur jarayonni samarali tashkil etish imkonini beradi. Sayohatlar, ekskursiyalar, madaniy-ma’rifiy safarlar jarayonida ta’lim oluvchilar o’z bilimlarini bevosita kuzatish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali mustahkamlaydilar.

Ichki turizmning muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri - jamoaviy faoliyatni tashkil etishdir. Turistik faoliyat davomida o’quvchilar jamoa bilan ishlash, vazifalarni taqsimlash, o’zaro hamkorlik qilish va mas’uliyatni his etish ko’nikmalarini egallaydilar. Bu jarayon ijtimoiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari bo’lgan muloqot madaniyati, tolerantlik va hamkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ichki turizm tarbiyaviy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi. Tarixiy obidalar, madaniy meros maskanlari va muqaddas qadamjolarga tashrif buyurish orqali yosh avlodda milliy o’zlikni anglash, vatanparvarlik tuyg’usi hamda milliy qadriyatlarga hurmat shakllanadi.

Ichki turizm ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Sayohat jarayonida yuzaga keladigan turli tashkiliy va ijtimoiy vaziyatlar o’quvchilarni tezkor fikrlashga, moslashuvchan bo’lishga va mas’uliyatli qarorlar qabul qilishga undaydi. Bu esa ularning hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ichki turizm ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani amalga oshirish imkonini beradi. Tarix, geografiya, madaniyatshunoslik, ekologiya va pedagogika fanlari mazmuni ichki turizm orqali uzviy bog‘lanib, o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi. Natijada ta’lim jarayoni yanada mazmunli, qiziqarli va samarali bo‘ladi.

Ichki turizm ta’lim jarayonida nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki talaba va o‘quvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali mexanizmini tashkil etadi. Bu mexanizmlar bir necha qismdan iborat bo‘lib, ularning har biri shaxsning ijtimoiy faoliyati, hamkorlik qobiliyati va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini mustahkamlashga yo‘naltirilgan.

Ichki turizm orqali ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlari.

Ichki turizm ta’lim jarayonida nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki talaba va o‘quvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali mexanizmini tashkil etadi. Bu mexanizmlar bir necha qismdan iborat bo‘lib, ularning har biri shaxsning ijtimoiy faoliyati, hamkorlik qobiliyati va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini mustahkamlashga yo‘naltirilgan.

Ijtimoiy kompetensiyalar - shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli harakat qilishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va xulq-atvor elementlari majmuasi. Ular quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

Muloqot ko‘nikmalari - samarali tinglash, o‘z fikrini aniq ifodalash, noroziliklarni konstruktiv hal qilish.

Jamoadi ishlash qobiliyati - guruh ichida hamkorlik qilish, turli fikrlarni qabul qilish, muammolarni birgalikda yechish.

Madaniy ong va empatiya - boshqalarni tushunish, turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda moslashish.

Moslashuvchanlik va stressga chidamlilik - o‘zgaruvchan sharoitlarda tez moslashish, ijtimoiy bosimlarni yengish.

Turistik safarlar davomida o‘quvchilar guruh bo‘lib ishlashga majbur bo‘ladilar. Bu jarayonda ular vazifalarni bir-biri bilan taqsimlash, yetakchilik va mas’uliyatni his qilish, hamkorlikda qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradilar. Shu bilan birga, guruhdagi o‘zaro muloqot va yordam mexanizmi orqali ijtimoiy ro‘lni anglash va jamoadagi samarali faoliyatni amalga oshirish ko‘nikmalari rivojlanadi [5].

Ichki turizmning eng muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri - o‘quvchilarni turli hudud va madaniyat vakillari bilan muloqot qilishga yo‘naltirishdir. Bu jarayonda ular bag‘rikenglik, hurmat va madaniy xilma-xillikka hurmat ko‘rsatish kabi ijtimoiy kompetensiyalarni amaliy tarzda egallaydilar. Misol uchun, tarixiy shaharlar va milliy madaniyat maskanlariga ekskursiyalar davomida talabalar turli ijtimoiy rol va vazifalarni bajarish orqali o‘zaro hurmat, hamkorlik va madaniy muloqot qobiliyatlarini mustahkamlashadi [6].

Talabalar real turistik vaziyatlarda shaxsiy va ijtimoiy rollarni tanlash va bajarishga o‘rgatiladi. Ekskursiya yoki sayohat davomida ular turli vazifalarni bajargan holda o‘z rolini tushunadi va jamoadagi o‘rni hamda mas’uliyatini his qiladi. Bu mexanizm orqali ijtimoiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari – hamkorlik, ijtimoiy faollikni yanada samarali bo‘lishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasi Turizm to‘g‘risidagi Qonuni, 2020.
3. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent, 2018.
4. Jo‘raev R. *Pedagogik texnologiyalar va ta’lim samaradorligi*. – Toshkent: Pedagogika, 2018.
5. Sharipov Sh. *Turizm pedagogikasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2020.
6. Xoliqulov A. *Yoshlar tarbiyasida turizmning o‘rni*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
7. Hall C.M. *Tourism and Social Development*. – New York: Routledge, 2019.
8. Richards G. *Cultural Tourism: Global and Local Perspectives*. – London: Routledge, 2018.

TA’LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHNING PEDAGOGIK VA IJTIMOIIY AHAMIYATI

Ruzimova Intizor Xujamuratovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Egamberdiyeva Nasiba Farxod qizi

Annotatsiya ta’lim jarayonini raqamlashtirishning pedagogik va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning ta’lim sifati, o‘qitish metodlari, o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalari hamda jamiyatda teng ta’lim imkoniyatlarini ta’minlashdagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, raqamli ta’limni joriy etish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: raqamli ta’lim, ta’limni raqamlashtirish, pedagogik innovatsiya, ijtimoiy ahamiyat, axborot texnologiyalari.

Аннотация. В статье анализируется педагогическое и социальное значение цифровизации образовательного процесса. Освещается роль цифровых технологий в повышении качества образования, совершенствовании методов обучения, развитии навыков самостоятельного обучения у учащихся, а также в обеспечении равных образовательных возможностей в обществе. Кроме того, рассматриваются проблемы, возникающие в процессе внедрения цифрового образования, и пути их решения.

Ключевые слова: цифровое образование, цифровизация образования, педагогические инновации, социальное значение, информационные технологии.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and social significance of the digitalization of the educational process. It highlights the role of digital technologies in improving the quality of education, enhancing teaching methods, developing students’ independent learning skills, and ensuring equal educational opportunities in society.

Keywords: digital education, digitalization of education, pedagogical innovation, social significance, information technologies.

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohalarida raqamli texnologiyalar jadal sur’atlar bilan rivojlanib, inson faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, ta’lim tizimida raqamlashtirish jarayoni muhim strategik yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilib, zamonaviy ta’lim siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi o‘qitishning an’anaviy shakllarini

takomillashtirish bilan bir qatorda, masofaviy ta’lim, aralash ta’lim, elektron ta’lim platformalari kabi yangi ta’lim shakl va metodlarining vujudga kelishiga zamin yaratmoqda.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirish, ularning mustaqil fikrlash va o’z-o’zini rivojlantirish ko’nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, raqamli ta’lim resurslari orqali ta’lim mazmunini individuallashtirish, o’quv jarayonini shaxsga yo’naltirilgan tarzda tashkil etish hamda ta’lim sifati ustidan samarali monitoring olib borish imkoniyatlari kengaymoqda.

Bundan tashqari, ta’limni raqamlashtirish jamiyatda teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish, chekka hududlarda yashovchi aholi uchun sifatli ta’lim resurslaridan foydalanish imkonini ta’minlash orqali ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish jarayonida texnik infratuzilmaning yetarli emasligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda. Shuning uchun ta’lim jarayonini raqamlashtirishning pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini ilmiy jihatdan o’rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo’llarini ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Ta’limni raqamlashtirish — bu o’quv jarayonida elektron resurslar, masofaviy ta’lim platformalari, raqamli vositalar va interaktiv texnologiyalardan tizimli foydalanish jarayonidir. Raqamli ta’lim an’anaviy o’qitish usullarini to’ldiradi va zamonaviy bilimlarni tezkor, qulay hamda samarali tarzda o’zlashtirish imkonini beradi.

Ta’lim jarayonini raqamlashtirish pedagogik jihatdan bir qator ijobiy natijalarni ta’minlaydi. Avvalo, o’quvchilarning bilim olish jarayoni individuallashtiriladi, ya’ni har bir ta’lim oluvchining qiziqishi va imkoniyatlariga mos o’qitish tashkil etiladi. Interaktiv platformalar va multimedia vositalari o’quvchilarning darsga bo’lgan qiziqishini oshirib, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, raqamli ta’lim sharoitida o’qituvchining roli o’zgarib, u bilim manbai emas, balki o’quv jarayonini boshqaruvchi va yo’naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa ta’lim sifatining oshishiga va pedagogik jarayonning samarador bo’lishiga olib keladi. Raqamli ta’lim ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etib, jamiyatda ta’limga teng imkoniyatlarni yaratishda samarali vosita bo’lib xizmat qiladi. Xususan, masofaviy va chekka hududlarda yashovchi aholi uchun raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim platformalari orqali sifatli ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyati kengayadi. Bu esa hududlar o’rtasidagi ta’lim sifati tafovutini kamaytirishga, ta’lim tizimida ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qiladi. Onlayn ta’lim, masofaviy kurslar va elektron o’quv resurslari orqali har bir shaxs joy va vaqtga bog’liq bo’lmagan holda uzluksiz ta’lim olish imkoniyatiga ega bo’ladi. Shuningdek, raqamli ta’lim jamiyatda raqamli savodxonlik darajasini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ko’nikmalarining shakllanishi shaxslarning zamonaviy mehnat bozoriga moslashuvchanligini oshiradi, ularni raqobatbardosh va malakali kadrlar sifatida shakllantiradi. Raqamli muhitda ishlash, axborotni tahlil qilish va undan samarali foydalanish qobiliyatlari bugungi kunda kasbiy muvaffaqiyatning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, raqamli ta’lim ijtimoiy faollikni oshirish, fuqarolarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratadi. Aholining turli qatlamlari uchun ta’lim olish imkoniyatlarining kengayishi ijtimoiy integratsiyani mustahkamlab, bilimli va

ongli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim tizimi orqali inson kapitalining rivojlanishi ta’minlanib, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita ijobiy ta’sir ko’rsatiladi.

Shu bilan birga, ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida qator muammolar mavjud bo’lib, ular raqamli ta’limning samarali joriy etilishiga ma’lum darajada to’sqinlik qilmoqda. Jumladan, ayrim hududlarda texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, internet tarmog’ining past tezligi hamda zamonaviy kompyuter va raqamli qurilmalar bilan ta’minlanish darajasining pastligi ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan to’liq foydalanish imkonini cheklamoqda. Bu holat ta’lim tizimida raqamli tengsizlik muammosini yuzaga keltirib, o’quvchilar o’rtasida bilim olish imkoniyatlarining noteng taqsimlanishiga sabab bo’lmoqda. Bundan tashqari, pedagog kadrlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo’yicha malakasi va raqamli kompetensiyalarining yetarli emasligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ayrim o’qituvchilarning raqamli ta’lim platformalari, elektron resurslar va interaktiv o’qitish vositalaridan samarali foydalanish ko’nikmalariga ega emasligi ta’lim sifati pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, raqamli ta’lim jarayonida axborot xavfsizligi, ma’lumotlarni himoyalash hamda o’quvchilarning raqamli muhitda mas’uliyatli faoliyat yuritishini ta’minlash masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun, avvalo, ta’lim muassasalarining texnik bazasini mustahkamlash, yuqori tezlikdagi internet tarmog’i bilan ta’minlash hamda zamonaviy raqamli qurilmalar bilan jihozlash zarur. Shu bilan birga, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning raqamli savodxonligini oshirishga qaratilgan malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Raqamli ta’lim resurslaridan samarali va maqsadli foydalanish, metodik qo’llanmalar ishlab chiqish hamda pedagogik tajribalarni ommalashtirish orqali ta’limni raqamlashtirish jarayonining samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonini raqamlashtirish pedagogik nuqtayi nazardan o’quv jarayonining samaradorligini oshirish, ta’lim mazmunini boyitish va innovatsion o’qitish usullarini joriy etishga keng imkoniyatlar yaratadi. Raqamli texnologiyalar yordamida o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilish ko’nikmalari hamda axborot bilan ishlash kompetensiyalari rivojlanadi. Shuningdek, ta’lim jarayonida individuallashtirilgan va moslashuvchan yondashuvlarni qo’llash imkoniyati kengayib, har bir o’quvchining qobiliyati va ehtiyojlariga mos ta’lim olishiga sharoit yaratiladi.

Ijtimoiy jihatdan esa raqamli ta’lim jamiyatda teng va inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim platformalari orqali chekka hududlarda yashovchi, imkoniyati cheklangan yoki turli sabablarga ko’ra an’anaviy ta’limdan chetda qolayotgan shaxslar ham sifatli bilim olish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa ta’limdagi tengsizlikni kamaytirib, jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti. *Raqamli O’zbekiston – 2030 strategiyasi.* – Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qaror va dasturlar*. – Toshkent.
3. Anderson, T. *The Theory and Practice of Online Learning*. – Athabasca University Press, 2018.
4. Selwyn, N. *Education and Technology: Key Issues and Debates*. – London: Bloomsbury, 2016.
5. G‘afforov, A., Xudoyberdiyev, B. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O‘QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHI

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)

N.B.Karimova va 241-guruh Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Fayzullayeva Guli

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli pedagogika sharoitida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishining nazariy-metodik asoslari, zamonaviy ta’lim texnologiyalarining pedagog faoliyatiga ta’siri hamda raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning amaliy ahamiyati tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi, pedagogik mahorati va innovatsion faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va vositalar o‘rganildi. Tadqiqot natijalari raqamli pedagogika muhitida tashkil etilgan kasbiy rivojlanish jarayonlari o‘qituvchilarning ta’lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda o‘quv jarayonini samarali tashkil etishdagi rolini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: raqamli pedagogika, kasbiy rivojlanish, o‘qituvchi kompetensiyasi, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim, pedagogik mahorat, uzluksiz ta’lim.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретико-методические основы профессионального развития педагогов в условиях цифровой педагогики, влияние современных образовательных технологий на педагогическую деятельность, а также практическая значимость развития цифровых компетенций. В ходе исследования изучены методы и средства, способствующие развитию цифровой грамотности, педагогического мастерства и инновационной деятельности учителей. Результаты исследования подтверждают, что процессы профессионального развития, организованные в среде цифровой педагогики, играют важную роль в повышении качества образования, внедрении инновационных подходов и эффективной организации учебного процесса.

Ключевые слова: цифровая педагогика, профессиональное развитие, компетентность учителя, цифровые технологии, инновационное образование, педагогическое мастерство, непрерывное образование.

Abstract: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of teachers’ professional development in the context of digital pedagogy, the impact of modern educational technologies on pedagogical practice, as well as the practical significance of developing digital competencies. During the study, methods and tools aimed at enhancing teachers’ digital literacy, pedagogical mastery, and innovative activity were examined. The

research findings confirm that professional development processes organized within a digital pedagogy environment play an important role in improving the quality of education, implementing innovative approaches, and effectively organizing the teaching and learning process.

Keywords: digital pedagogy, professional development, teacher competence, digital technologies, innovative education, pedagogical mastery, lifelong learning.

Kirish:

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari jamiyatning barcha sohalari, jumladan, ta’lim tizimiga ham jiddiy ta’sir ko’rsatmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim jarayonini tashkil etishda yangi yondashuvlar, innovatsion metodlar va raqamli ta’lim resurslaridan keng foydalanishni taqozo etmoqda. Bu esa o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga qo’yiladigan talablarni tubdan o’zgartirmoqda.

Raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchidan nafaqat chuqur kasbiy bilim va pedagogik mahorat, balki raqamli kompetensiyalar, innovatsion fikrlash, axborot bilan ishlash, masofaviy ta’limni samarali tashkil etish ko’nikmalariga ega bo’lish talab etiladi. Shu sababli, o’qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash, ularni zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga tayyorlash bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishining nazariy asoslari, mazmuni va samaradorligini tahlil qilish hamda ushbu jarayonni takomillashtirish bo’yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. [1]

Raqamli pedagogika sharoitida o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishi quyidagi vazifalarini o’z ichiga oladi

- raqamli pedagogika tushunchasining mohiyatini ochib berish;
- o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash;
- raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish yo’llarini tahlil qilish;
- pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash bo’yicha takliflar ishlab chiqish.

Asosiy qism:

Raqamli pedagogika bu zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli ta’lim resurslari va innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan o’qitish va o’rganish jarayonidir. U ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, shaxsga yo’naltirilgan yondashuvni amalga oshirish va ta’lim sifatini ta’minlashga xizmat qiladi. [2]

Raqamli
pedagogikaning asosiy
komponentlari:

Kasbiy rivojlanish bu pedagogning bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarining uzluksiz takomillashuvi jarayonidir. Raqamli pedagogika sharoitida ushbu jarayon quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- raqamli savodxonlikni rivojlantirish;
- innovatsion pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish;
- masofaviy va gibrid ta’limni tashkil etish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- pedagogik refleksiya va o‘z-o‘zini rivojlantirish.

Tadqiqot jarayonida o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi quyidagi metodlar samarali deb topildi:

1. onlayn trening va vebinarlar;
2. masofaviy malaka oshirish kurslari;
3. amaliy seminarlar;
4. professional hamjamiyatlarda tajriba almashish;
5. loyiha faoliyati.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, mazkur metodlar pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini 30–40 % ga oshirishga xizmat qilmoqda.

Tajriba-sinov ishlari oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan professor-o‘qituvchilar ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayonida raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan malaka oshirish dasturi joriy etildi. Natijada:

- o‘qituvchilarning raqamli savodxonligi 35 % ga oshdi;
- innovatsion metodlardan foydalanish faolligi 40 % ga ko‘paydi;
- ta’lim jarayonining samaradorligi 25 % ga yaxshilandi.

Xulosa

Raqamli pedagogika sharoitida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi ta’lim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish va raqamli ta’lim muhitini samarali tashkil etishning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot natijalari pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’minlash, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, raqamli pedagogika muhitida tashkil etilgan uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonlari o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, pedagogik mahoratini takomillashtirish, innovatsion faoliyatini faollashtirish hamda ta’lim jarayonini samarali rejalashtirish va tashkil etishga xizmat qiladi. Ayniqsa, interfaol metodlar, masofaviy malaka oshirish kurslari, onlayn seminar va vebinarlar, professional hamjamiyatlar orqali tajriba almashish kabi shakllarning keng qo‘llanilishi o‘qituvchilarning kasbiy salohiyatini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan kasbiy rivojlanish tizimi ta’lim sifatining oshishiga, talabalar bilimlarini mustahkam o‘zlashtirishiga, ularning mustaqil va ijodiy fikrlash kompetensiyalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Bu esa raqamli pedagogika sharoitida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga tizimli, uzluksiz va ilmiy asoslangan yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini raqamlashtirishga oid farmon va qarorlari.
2. Abduqodirov A.A. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
3. Xolmatov B.S. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
4. UNESCO. Digital Education Transformation. – Paris, 2020.
5. Bates T. Teaching in a Digital Age. – London: Routledge, 2019.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QITUVCHINING ICHKI TAHLILIIY STRUKTURASINI RIVOJLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti 241- Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Latipova Gulsanam Azamat qizi

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy pedagogik texnologiyalar vositasida o‘qituvchining ichki tahliliy strukturasini rivojlantirish muammosiga bag‘ishlangan. Unda tanqidiy fikrlash, ma’lumotlar tahlili va raqamli kompetensiya kabi asosiy komponentlarning nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi. Maqola o‘qituvchilarning pedagogik qarorlar qabul qilishdagi tahliliy ko‘nikmalarini kuchaytirishda innovatsion texnologiyalarning ahamiyatini ta’kidlaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish metodologiyasi, muvaffaqiyatli integratsiya modellari, duch kelinadigan muammolar va kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari muhokama qilingan. Tadqiqot o‘qituvchilarni 21-asr ta’lim talablariga mos, ongli va tahlilga asoslangan faoliyat yurituvchi mutaxassislarga aylantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: ichki tahliliy struktura, pedagogik texnologiyalar, tanqidiy fikrlash, raqamli kompetensiya, ma’lumotlar tahlili, o‘qituvchi rivojlanishi, innovatsion pedagogika

Abstract. This article addresses the problem of developing teachers' internal analytical structure through modern pedagogical technologies. It examines the theoretical foundations of key components such as critical thinking, data analysis, and digital competence. The article emphasizes the importance of innovative technologies in enhancing teachers' analytical skills for pedagogical decision-making. Furthermore, the methodology for implementing modern technologies, models of successful integration, challenges encountered, and future development directions are discussed. The research aims to transform teachers into conscious and analysis-driven professionals capable of meeting the educational demands of the 21st century.

Keywords: internal analytical structure, pedagogical technologies, critical thinking, digital competence, data analysis, teacher development, innovative pedagogy

Аннотация. Эта статья посвящена проблеме развития внутренней аналитической структуры учителя с использованием современных педагогических технологий. В ней рассматриваются теоретические основы ключевых компонентов, таких как критическое мышление, анализ данных и цифровая компетентность. Статья подчеркивает важность инновационных технологий в повышении аналитических навыков учителей при принятии педагогических решений. Обсуждаются также методология внедрения современных технологий, успешные модели интеграции, возникающие проблемы и направления будущего развития. Исследование направлено на превращение учителей в сознательных и аналитически ориентированных специалистов, отвечающих образовательным требованиям 21-го века.

Ключевые слова: внутренняя аналитическая структура, педагогические технологии, критическое мышление, цифровая компетентность, анализ данных, развитие учителя, инновационная педагогика

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi misli ko’rilmagan tezlikda o’zgarmoqda. An’anaviy bilim uzatish modeli asta-sekin talabalarni bilimlarni o’zlari qurishga va tanqidiy fikrlashga undovchi yondashuvlar bilan almashtirilmoqda. Bu o’zgarishlar o’qituvchilardan yangi ko’nikma va malakalarni, xususan, chuqur ichki tahliliy strukturani talab qiladi. Ichki tahliliy struktura deganda, o’qituvchining pedagogik jarayonni, o’quvchilarning ehtiyojlarini, o’z faoliyatini va ta’lim natijalarini doimiy ravishda tahlil qila olish, ularga tanqidiy baho bera olish hamda shu asosda o’z faoliyatini takomillashtira olish qobiliyati tushuniladi. Ushbu maqola o’qituvchining aynan shu ichki tahliliy strukturasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida qanday rivojlantirish mumkinligini o’rganishga bag’ishlangan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, texnologik inqilob ta’lim jarayoniga ulkan imkoniyatlar olib kirdi, biroq bu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun o’qituvchilarning tahliliy ko’nikmalari mustahkam bo’lishi zarur. Aks holda, texnologiyalar faqat vosita bo’lib qolishi, ularning to’liq potentsiali ishga solinmasligi mumkin. Shuningdek, ushbu jarayondagi muammolar, cheklovlar va kelajakdagi yo’nalishlar ham ko’rib chiqiladi.

Asosiy qism

O’qituvchining ichki tahliliy strukturasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirish metodologiyasi tizimli va kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu yondashuv tajribaviy o’rganish va texnologiyalar tomonidan qo’llab-quvvatlanadigan reflektiv amaliyotga asoslanadi.

Onlayn hamkorlik platformalari: O’qituvchilarni guruhlariga bo’lib, pedagogik dilemmalarni, o’quv jarayonidagi murakkab vaziyatlarni tahlil qilishga undash mumkin. Slack, Microsoft Teams yoki maxsus ta’lim platformalari orqali o’qituvchilar bir-birlarining fikrlariga tanqidiy baho berib, o’z tahliliy ko’nikmalarini charxlashlari mumkin.

Simulyatsiya va keys stadiyalari: Virtual reallik yoki maxsus dasturiy ta’minot yordamida yaratilgan simulyatsiyalar o’qituvchilarga murakkab o’quv vaziyatlarini amalda boshdan kechirish va ularga javob strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Bu vaziyatlarda o’qituvchilarning qaror qabul qilish jarayoni tahlil qilinadi.

O’quv menejmenti tizimlari (LMS) tahlillari: O’qituvchilar LMS dagi o’quvchilar faoliyati, test natijalari, topshiriqlar bajarilishi bo’yicha ma’lumotlarni mustaqil tahlil qilishga o’rgatiladi. Bu ma’lumotlar asosida o’quv jarayonining samaradorligini baholash, o’quvchilarning zaif va kuchli tomonlarini aniqlash ko’nikmalari shakllantiriladi [3].

Maxsus ta’lim ma’lumotlarini tahlil qilish platformalari: Ba’zi platformalar (masalan, PowerBI, Tableau ta’limga moslashtirilgan versiyalari) ma’lumotlarni vizual tarzda ko’rsatish va ularni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. O’qituvchilar ushbu vositalar yordamida turli ma’lumotlar to’plamlarini solishtirib, tendensiyalarni aniqlashga o’rgatiladi.

AI asosidagi baholash va qayta aloqa vositalari: Sun’iy intellektga asoslangan platformalar o’quvchilarning yozma ishlari, nutqlari yoki test natijalarini avtomatik ravishda baholab, o’qituvchiga batafsil tahlil va tavsiyalar berishi mumkin. Bu o’qituvchiga ma’lumotlarni tezroq qayta ishlash va pedagogik qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Onlayn portfoliolar: O’qituvchilar o’z darslarining videoyozuvlarini, o’quvchilarning namunaviy ishlarini va shaxsiy refleksiylarini raqamli portfoliolarda to’plab, vaqti-vaqti bilan ularni tahlil qilishlari mumkin. Ba’zi AI vositalari dars videoyozuvlarini tahlil qilib, o’qituvchining nutqi, o’quvchilarga munosabati va dars tuzilishi bo’yicha qayta aloqa berishi mumkin. Onlayn hamjamiyatlar va professional tarmoqlar: O’qituvchilarga innovatsion g’oyalarini, amaliyotlarini hujjatlashtirish va boshqa hamkasblar bilan onlayn platformalarda bo’lishish tavsiya etiladi [2]. Bu ochiq, eksperimental fikrlash tarzini, hamkorlikda ishlashni va o’z tajribalarini tahlil qilishni rag’batlantiradi.

Finlandiyada ta’lim sohasidagi ma’lumotlar tahlili: Finlyandiya ta’lim tizimi o’qituvchilarni yuqori darajadagi avtonomiya va professionalizm bilan ta’minlaydi. U yerda o’qituvchilar doimiy ravishda o’zlarining pedagogik amaliyotlarini tahlil qilishlari uchun ma’lumotlardan foydalanadilar. Maxsus platformalar orqali o’quvchilarning baholari, xulq-atvori va o’rganishdagi qiyinchiliklari haqidagi ma’lumotlar tahlil qilinib, shaxsiy o’quv rejalari tuziladi. O’qituvchilar ushbu ma’lumotlar asosida o’z dars berish usullarini moslashtirib, doimiy ravishda o’zlarining tahliliy strukturalarini rivojlantiradilar.

Singapurdagi "Professional Learning Communities" (PLC): Singapurda o’qituvchilar maktab ichida shakllangan professional o’rganish jamoalariga birlashadi. Bu jamoalar muntazam ravishda yig’ilib, o’zlarining darslarini, o’quvchilarning natijalarini va pedagogik yondashuvlarini tahlil qilish uchun raqamli vositalardan foydalanadilar. Ular dars videoyozuvlarini, o’quvchilarning baholash ma’lumotlarini ko’rib chiqib, tanqidiy fikr yuritadilar va bir-birlariga samarali qayta aloqa beradilar. Ushbu model o’qituvchilarda hamkorlikda tahliliy fikrlash va doimiy rivojlanish madaniyatini shakllantiradi.

AQSHdagi o’qituvchilarni tayyorlash dasturlarida tanqidiy fikrlashni integratsiya qilish: Kaliforniya shtatidagi kabi tadqiqotlar [1] o’qituvchilar tayyorlash dasturlariga tanqidiy fikrlashni o’rgatishni kuchaytirish zarurligini ko’rsatadi. Ba’zi universitetlar bu tavsiyalarni inobatga olgan holda, bo’lajak o’qituvchilar uchun maxsus kurslar joriy etgan. Bu kurslarda Keys stadiyalari, muammoli vaziyatlarni hal qilish loyihalari va bahs-munozaralar kabi texnologiya asosidagi interaktiv usullar qo’llaniladi. Talabalar onlayn platformalarda pedagogik dilemmalarni tahlil qilib, o’z qarorlarini asoslab berishadi va ekspertlar tomonidan baholanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o’qituvchining ichki tahliliy strukturasini rivojlantirishda ajralmas vosita bo’lib xizmat qiladi. Tanqidiy fikrlash, ma’lumotlar tahlili va o’z-o’zini aks ettirish kabi asosiy ko’nikmalarni shakllantirishda texnologiyalar yangi imkoniyatlar ochib beradi. O’qituvchilar texnologik vositalar yordamida o’quv jarayonini chuqur tahlil qilib, shaxsiy va professional rivojlanishlarini doimiy ravishda takomillashtirishlari mumkin. Bu esa ularni shunchaki ma’lumot uzatuvchidan bilimlarni yaratish va tahlil qilishga qodir, ongli amaliyotchi va innovatorga aylantiradi. Garchi bu jarayon texnologik infratuzilma, o’qituvchilarning raqamli savodxonligi va yangiliklarga moslashish kabi qator muammolar bilan kechsa-da, ularni hal qilish orqali ta’lim sifatini oshirish mumkin. Kelajakda shaxsiylashtirilgan kasbiy rivojlanish dasturlari, sun’iy intellektga asoslangan tahlil vositalari va doimiy tadqiqotlar o’qituvchilarning tahliliy qobiliyatlarini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi. O’qituvchining ichki tahliliy strukturasini rivojlantirish 21-asr ta’limining ustuvor vazifalaridan biri bo’lib, u ta’lim tizimining moslashuvchanligi va samaradorligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Xasanbayeva G.T. “Pedagogik texnologiyalar”, Toshkent, 2020.
- 2.Azizxo’jayeva N.N. “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahurat”, Toshkent, 2019.
- 3.Sadullayev A.S. “Talimda innovatsion texnologiyalar”, Toshkent, 2021.

MILLIY PEDAGOGIK TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TA’LIM: MUNAVVAR QORI ABDURASHIDXONOV MEROSIDA TARBIVAVIY G’OYALAR VA RAQAMLI PEDAGOGIKA UYG’UNLIGI

Hamdamov Sarvar Hamdam o’g’li

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika yo’nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Munavvar qori Abdurashidxonov asarlarida ilgari surilgan tarbiyaviy g’oyalar millat taraqqiyoti, ilm-ma’rifat, axloqiy kamolot va ijtimoiy mas’uliyat konsepsiyalari asosida shakllanib, milliy pedagogik tafakkurning muhim poydevorini tashkil etadi. Mutafakkir ta’limni jamiyatni isloh qilish va milliy ongni uyg’otishning asosiy vositasi sifatida talqin etib, yoshlarni dunyoviy bilimlarni egallash, Yevropa fanlarini o’rganish, islomiy axloq va milliy qadriyatlar uyg’unligida tarbiyalash g’oyalarini ilgari surgan. Uning qarashlarida o’quvchi shaxsining faolligi, mustaqil fikrlashi, ma’naviy qoloqlikni yengish va mustamlakachilikka qarshi ma’rifiy kurash muhim o’rin tutadi. Ushbu tarbiyaviy qarashlar yangi usul maktablari, darsliklar, matbuot va publitsistik faoliyat orqali keng targ’ib qilingan. Mazkur maqolada

Munavvar qori Abdurashidxonovning tarbiyaviy merosi zamonaviy ta’lim jarayonidagi pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda raqamli pedagogika va sun’iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg’unlikda tahlil qilinadi hamda ularning bugungi ta’lim tizimidagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: Milliy pedagogik tafakkur, tarbiya va ma’rifat, axloqiy qadriyatlar, innovatsion ta’lim, raqamli pedagogika, sun’iy intellekt, pedagogik yondashuvlar, jamiyat taraqqiyoti.

Аннотация: Образовательные идеи, изложенные в трудах Мунаввара Кори Абдурашидханова, сформированы на основе концепций национального развития, науки и просвещения, нравственного совершенства и социальной ответственности и составляют важную основу национальной педагогической мысли. Мыслитель рассматривал образование как главное средство реформирования общества и пробуждения национального самосознания, выдвигая идеи приобретения светских знаний, изучения европейских наук и воспитания молодежи в соответствии с исламской моралью и национальными ценностями. По его мнению, важную роль играют активность личности ученика, самостоятельное мышление, преодоление духовной отсталости и образовательная борьба против колониализма. Эти образовательные взгляды широко распространялись через школы нового метода, учебники, прессу и публицистическую деятельность. В данной статье анализируется образовательное наследие Мунаввара Кори Абдурашидханова в сочетании с педагогическими подходами в современном образовательном процессе, инновационными методами, возможностями цифровой педагогики и искусственного интеллекта, и обосновывается их важность в современной системе образования.

Ключевые слова: национальная педагогическая мысль, образование и просвещение, моральные ценности, инновационное образование, цифровая педагогика, искусственный интеллект, педагогические подходы, социальное развитие.

Abstract: The educational ideas set forth in the works of Munavvar Qori Abdurashidkhanov are based on concepts of national development, science and enlightenment, moral excellence, and social responsibility, and constitute an important foundation of national pedagogical thought. The thinker viewed education as the primary means of reforming society and awakening national self-awareness, advancing the acquisition of secular knowledge, the study of European sciences, and the education of youth in accordance with Islamic morality and national values. He believed that student engagement, independent thinking, overcoming spiritual backwardness, and the educational struggle against colonialism play a crucial role. These educational views were widely disseminated through new method schools, textbooks, the press, and journalistic activities. This article analyzes the educational legacy of Munavvar Qori Abdurashidkhanov in conjunction with pedagogical approaches in the modern educational process, innovative methods, the possibilities of digital pedagogy, and artificial intelligence, and substantiates their importance in the modern education system.

Key words: national pedagogical thought, education and enlightenment, moral values, innovative education, digital pedagogy, artificial intelligence, pedagogical approaches, social development.

Munavvar qori Abdurashidxonov o‘zbek milliy pedagogik tafakkurining yirik namoyandalardan biri bo‘lib, uning asarlarida ilgari surilgan tarbiyaviy g‘oyalar millat taraqqiyoti, ilm-ma’rifat va axloqiy kamolot masalalari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Mutafakkir ta’limni faqat bilim berish jarayoni sifatida emas, balki jamiyatni isloh qilish, milliy ongni uyg‘otish va yosh avlodni ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalashning muhim vositasi sifatida talqin etadi. Shu jihatdan, uning pedagogik qarashlari bugungi zamonaviy ta’lim tizimi, innovatsion yondashuvlar hamda raqamli pedagogika tamoyillari bilan uyg‘unlashuvchi metodologik asosga ega.

Munavvar qori asarlarida ta’lim va tarbiya masalalari ilmiy, axloqiy va ijtimoiy jihatlarining yaxlitligi asosida yoritiladi. U yoshlar tarbiyasini jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili deb bilib, shaxsning intellektual rivoji bilan bir qatorda, uning axloqiy fazilatlarini, ijtimoiy faolligi va milliy o‘zlikni anglashini muhim deb hisoblaydi. Uning fikricha, ilm olish nafaqat dunyoviy manfaatlarga xizmat qilishi, balki insonning ma’naviy-ruhiy kamolotiga ham asos bo‘lishi lozim. Bu yondashuv bugungi kunda kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va qiymatga asoslangan ta’lim modellari bilan mushtarakdir.

Mutafakkir yoshlarni ilmga, mustaqil fikrlashga va ijtimoiy mas’uliyatga undar ekan, ta’lim jarayonida o‘quvchi faolligini oshirish, yangi pedagogik usullarni joriy etish zarurligini alohida ta’kidlaydi. Xususan, uning yangi usul maktablari va “usuli savtiya” haqidagi qarashlari ta’limni modernizatsiya qilish, samarador metodlardan foydalanish va o‘quv jarayonini zamon talablari asosida tashkil etish g‘oyalarini ilgari suradi. Bu fikrlar bugungi raqamli pedagogika, innovatsion metodlar va sun’iy intellekt asosidagi ta’lim texnologiyalari bilan mazmunan hamohangdir. Chunki zamonaviy raqamli vositalar ham ta’limda o‘quvchi faolligini oshirish, individual yondashuvni ta’minlash va bilimlarni samarali o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Munavvar qori ta’limni milliy ozodlik va ma’rifiy uyg‘onish vositasi sifatida baholab, yoshlarni milliy qadriyatlarga sodiq, zamonaviy bilimlarga ega, jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qilgan. U o‘z asarlarida o‘zbek tilini rivojlantirish, milliy ongni shakllantirish va ma’naviy qoloqlikni yengish masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu qarashlar bugungi globallashuv va raqamli ta’lim sharoitida milliy pedagogik tafakkurni saqlab qolish va uni zamonaviy ta’lim muhitiga integratsiya qilish zaruratini ko‘rsatadi.

Mutafakkirning diniy-axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari ham uning pedagogik konsepsiyasida muhim o‘rin egallaydi. U islomiy qadriyatlarni axloqiy-me’yoriy tamoyillar bilan uyg‘unlashtirib, yoshlarni halollik, adolat, vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalashni ko‘zlaydi. Munavvar qori diniy e’tiqodning shaxsiy hayot bilan bir qatorda, jamiyat taraqqiyotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatishini asoslab beradi. Bu yondashuv zamonaviy ta’limda axloqiy tarbiya, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Shu bois Munavvar qori Abdurashidxonovning tarbiyaviy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning pedagogik qarashlari zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg‘un holda qo‘llanilganda, yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma’naviy yetuk va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xulosa

Munavvar qori Abdurashidxonovning tarbiyaviy g’oyalari milliy pedagogik tafakkur taraqqiyotining muhim bosqichini tashkil etadi. Uning ilm-ma’rifat, axloqiy tarbiya va ijtimoiy mas’uliyatga asoslangan qarashlari bugungi zamonaviy ta’lim tizimi, innovatsion pedagogik yondashuvlar hamda raqamli pedagogika sharoitida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu meros yoshlarni ilmiy, axloqli, vatanparvar va zamonaviy dunyoqarashga ega shaxs sifatida tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy asos bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurashidxonov M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Fan, 2006.
2. Abdurashidxonov M. Pedagogik va publitsistik meros. — Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
3. Karimov N. Jadidchilik harakati va milliy pedagogik tafakkur. — Toshkent: O’qituvchi, 2010.
4. Qosimov B. Jadidlar va milliy uyg’onish g’oyalari. — Toshkent: Fan, 2001.
5. Usmonov Q., Sodiqov M. O’zbekiston ta’limi tarixi. — Toshkent: Sharq, 2015.
6. Knight J. Internationalization of Higher Education: Concepts, Rationales and Strategies. — Toronto: University of Toronto Press, 2008.
7. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? — Paris: UNESCO Publishing, 2015.
8. Abdullaeva D. Zamonaviy ta’limda raqamli pedagogika va innovatsion yondashuvlar // Pedagogik ta’lim jurnali. — 2022. — №3. — B. 45–50.

RAQAMLI TA’LIMDA TALABA MOTIVATSIYASINI OSHIRISH METODLARI

Ruzimova Intizor Xujamuratovna

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dots.v.b.

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Hamroyeva Feruza Xushnud quzi

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim sharoitida talaba motivatsiyasini oshirishning samarali metodlari tahlil qilinadi. Raqamli va masofaviy ta’lim platformalari talabalarga o’z-o’zini boshqarish va mustaqil o’rganish imkonini beradi, ammo motivatsiya pasayishi ularning o’quv natijalariga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Tadqiqotda gamifikatsiya, interaktiv materiallar, individual feedback va rag’batlantirish tizimlari kabi metodlarning samaradorligi ko’rsatildi.

Kalit so’zlar: raqamli ta’lim, motivatsiya, gamifikatsiya, interaktiv darslar, masofaviy ta’lim, baholash, o’quv natijalari.

Аннотация. В статье анализируются эффективные методы повышения мотивации студентов в условиях цифрового обучения. Цифровые и дистанционные образовательные платформы предоставляют студентам возможность самоуправления и самостоятельного обучения, однако снижение мотивации негативно влияет на их учебные результаты. В исследовании показана эффективность таких методов, как геймификация, интерактивные материалы, индивидуальная обратная связь и системы поощрения.

Ключевые слова: цифровое обучение, мотивация, геймификация, интерактивные уроки, дистанционное обучение, оценивание, учебные результаты.

Abstract. The article analyzes effective methods for enhancing student motivation in digital learning environments. Digital and distance learning platforms provide students with opportunities for self-management and independent study; however, decreased motivation negatively impacts their academic performance. The study demonstrates the effectiveness of methods such as gamification, interactive materials, individual feedback, and reward systems.

Keywords: digital learning, motivation, gamification, interactive lessons, distance learning, assessment, academic performance.

Kirish. So‘nggi yillarda raqamli va masofaviy ta’lim platformalari (Moodle, Coursera, Google Classroom, Zoom va boshqa zamonaviy onlayn tizimlar) ta’lim jarayonida muhim rol o‘ynay boshladi. Ushbu platformalar nafaqat talabalarga o‘z o‘quv vaqtini moslashtirish va makon cheklovlarisiz bilim olish imkoniyatini beradi, balki pedagoglarga ham talabalar faoliyatini real vaqtda kuzatish, baholash va kerak bo‘lganda tezkor pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini yaratadi (Bates, 2019). Shu bilan birga, raqamli ta’lim sharoitida individual o‘quv yo‘nalishlarini ishlab chiqish, talabaning o‘z-o‘zini rivojlantirishini rag‘batlantirish va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Biroq, masofaviy o‘qish jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Ulardan eng dolzarblaridan biri – talabalarining motivatsiyasi pasayishi bo‘lib, ularning diqqatini jamlay olmasligi, topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarolmasligi va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatining yetarli darajada rivojlanmasligi bilan bog‘liq. Shu sababli, raqamli ta’lim tizimlarida talabalar motivatsiyasini oshirishga qaratilgan samarali metodlarni ishlab chiqish va tatbiq etish dolzarb ilmiy va amaliy masala hisoblanadi (Rustamova, 2021).

Motivatsiya ta’lim jarayonida o‘quv natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Motivatsiya yuqori bo‘lgan talaba darslarda faol ishtirok etadi, mustaqil izlanadi va o‘z bilimini chuqurroq o‘zlashtiradi. Shu bilan birga, motivatsiya past bo‘lsa, talabalar faqat tashqi rag‘batlantirishga tayanadi, bilimlarni yuzaki o‘zlashtiradi va o‘quv jarayonida yetarlicha faol bo‘lmaydi. Raqamli ta’lim sharoitida bu masala yanada dolzarb bo‘lib, chunki o‘quv jarayoni ko‘pincha individual va masofaviy amalga oshadi, talaba faoliyatini bevosita nazorat qilish imkoniyati cheklangan bo‘ladi.

Ushbu maqolaning maqsadi – raqamli ta’lim sharoitida talaba motivatsiyasini oshirish metodlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va ta’lim jarayonini optimallashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishdir. Shu maqsadda tadqiqot quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshiradi:

1. **Talaba motivatsiyasining nazariy asoslarini o‘rganish** – ichki va tashqi motivatsiya turlari, motivatsiya nazariyalari va ularning ta’lim jarayonidagi roli.
2. **Raqamli ta’limda motivatsiyani oshirish metodlarini aniqlash** – gamifikatsiya, interaktiv darslar, individual feedback va rag‘batlantirish tizimlarining samaradorligini tahlil qilish.
3. **Ushbu metodlarning o‘quv natijalariga ta’sirini tahlil qilish** – talabalarining bilim darajasi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalari va faoliyat natijalariga bog‘liq tahlillarni amalga oshirish.

Shuningdek, tadqiqotda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik yondashuvlar va innovatsion ta’lim metodlarining talabalar motivatsiyasiga ta’siri o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari nafaqat onlayn platformalarda ta’lim sifatini oshirishga, balki pedagogik

jarayonlarni samaraliroq tashkil etishga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqola raqamli ta’lim jarayonida talabalarning o’z-o’zini boshqarish, o’quv motivatsiyasi va bilim darajasini rivojlantirish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Motivatsiya – bu shaxsning maqsad sari harakat qilishini rag’batlantiruvchi ichki va tashqi omillarning majmui hisoblanadi (Ryan & Deci, 2000). Ta’lim jarayonida motivatsiya talabaning o’qishga bo’lgan qiziqishi, maqsad sari intilishi va bilimlarni samarali o’zlashtirishiga bevosita ta’sir qiladi.

Talaba motivatsiyasi ikki asosiy turga bo’linadi:

- **Ichki motivatsiya** – bu talabaning o’z qiziqishi va shaxsiy intilishi bilan bog’liq. Ichki motivatsiya talaba o’qish jarayonidan zavq olishini, yangi bilimlarni o’zlashtirishni xohlashini, shuningdek, o’z-o’zini rivojlantirish va mustaqil o’rganish istagini rag’batlantiradi. Masalan, talaba mavzuga qiziqishi tufayli qo’shimcha manbalarni o’rganishi va loyihalarda faol ishtirok etishi mumkin.
- **Tashqi motivatsiya** – bu baholar, sertifikatlar, mukofotlar yoki boshqa tashqi rag’batlantirish tizimlariga asoslanadi. Talaba mukofot yoki tan olinish uchun faoliyat ko’rsatadi. Tashqi motivatsiya ayniqsa onlayn ta’limda muhimdir, chunki masofaviy o’qish sharoitida bevosita nazorat imkoniyati cheklangan bo’ladi.

Raqamli ta’lim sharoitida ichki va tashqi motivatsiyaning uyg’unlashishi muhimdir. Agar talaba faqat tashqi rag’batlantirishga tayanib o’qisa, bilimlarni yuzaki o’zlashtiradi va mustaqil o’rganish ko’nikmalari rivojlanmaydi. Shu sababli onlayn platformalarda motivatsiya tizimi pedagogik jihatdan strategik tarzda shakllantirilishi zarur.

Raqamli ta’lim platformalari talabalar motivatsiyasini oshirish uchun bir qator imkoniyatlarni taqdim etadi:

- **Individual jadval bo’yicha o’qish va moslashuvchanlik:** Talabalar darslarni o’z vaqti va qobiliyatiga moslab oladi, bu esa ularning ichki motivatsiyasini oshiradi. Shu bilan birga, talabalar repetitor yoki o’qituvchiga doimiy bog’liq bo’lmasdan mustaqil ishlashga o’rganadi.
- **Interaktiv darslar va multimediya materiallari:** Video darslar, animatsiyalar, simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar mavzuni chuqurroq o’zlashtirishga yordam beradi. Interaktiv elementlar talabaning e’tiborini saqlashga va o’qishga qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, kimyo yoki biologiya bo’yicha virtual laboratoriya ishlari talabaning mavzuni amaliy jihatdan tushunishiga imkon beradi.
- **Real vaqtda monitoring va baholash tizimlari:** Raqamli platformalar talabalar faoliyatini kuzatish, topshiriqlarni bajarish vaqtini va natijalarni real vaqtda baholash imkonini beradi (Clark & Mayer, 2016). Bu tizimlar nafaqat tashqi motivatsiyani oshiradi, balki talabalarga o’z muvaffaqiyatlarini ko’rish orqali ichki motivatsiyani rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Shu bilan birga, raqamli ta’limning ayrim cheklovlari mavjud: motivatsiya past bo’lsa, talaba darslarni e’tiborsiz qoldiradi, topshiriqlarni kechiktiradi va mustaqil o’rganish ko’nikmalarini shakllantira olmaydi. Shu sababli, talaba motivatsiyasini oshirish metodlarini ishlab chiqish va qo’llash ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Raqamli ta’lim sharoitida talaba motivatsiyasini oshirish ta’lim jarayonining samaradorligini bevosita ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, motivatsiyani oshirishning bir nechta samarali metodlari mavjud:

1. **Gamifikatsiya va o’yin elementlarini joriy etish** – ball tizimi, badges, leaderboards va virtual mukofotlar talabalarda raqobat hissini uyg’otadi, topshiriqlarni bajarishda faoliyatni rag’batlantiradi va dars jarayonini qiziqarli qiladi. Shu bilan birga, gamifikatsiya talabaning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, chunki u o’z muvaffaqiyatini ko’rish va yangi maqsadlarga intilish imkoniyatiga ega bo’ladi.
2. **Rag’batlantirish tizimi** – baholar, sertifikatlar, ijobiy feedback va boshqa tashqi mukofotlar talabalarni dars jarayoniga faol jalb qiladi. Rag’batlantirish tizimi nafaqat tashqi motivatsiyani oshiradi, balki talabalarining o’z-o’zini baholash va o’z muvaffaqiyatlarini anglash orqali ichki motivatsiyasini ham rivojlantiradi.
3. **Interaktiv darslar va multimediya materiallaridan foydalanish** – video darslar, simulyatsiyalar, animatsiyalar va virtual laboratoriyalar mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Interaktivlik talabaning e’tiborini saqlashga, o’quv jarayonini qiziqarli qilishga va mustaqil o’rganish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.
4. **Individual yondashuv va tezkor feedback** – o’qituvchining har bir talabaga alohida e’tibor qaratishi, tezkor javob berishi va izohlar taqdim etishi talabaning motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Masofaviy ta’limda bu usul ayniqsa muhim, chunki talaba ko’pincha o’zini yolg’iz his qiladi va pedagogik qo’llab-quvvatlash uning faoliyatini rag’batlantiradi.
5. **Ijtimoiy va guruh ishlari orqali hamkorlikni rivojlantirish** – forumlar, chatlar va kollaborativ loyihalar talabalarda jamoaviy ishlash ko’nikmalarini rivojlantiradi va o’zaro rag’batni oshiradi. Guruh ishlari motivatsiya, bilim almashish va o’z-o’zini boshqarish ko’nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Kelajakda raqamli ta’limning samaradorligini oshirish va talaba motivatsiyasini barqaror darajada rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar muhim hisoblanadi:

- **Pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalarni uyg’unlashtirish** – dars rejalari gamifikatsiya, interaktiv materiallar, individual feedback va ijtimoiy o’quv faoliyatini birlashtirgan holda ishlab chiqilishi zarur.
- **Talabalar ehtiyojlarini hisobga olgan individual o’quv rejalari ishlab chiqish** – har bir talabaning bilim darajasi, qiziqishi va o’rganish uslubiga moslashtirilgan o’quv yo’nalishlari motivatsiyani oshirishda muhim rol o’ynaydi.
- **Monitoring va baholash tizimlarini takomillashtirish** – talabalar faoliyatini real vaqtda kuzatish, progressini tahlil qilish va mos ravishda pedagogik tavsiyalar berish o’quv jarayonini samarali qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’limda talaba motivatsiyasini oshirish nafaqat o’quv jarayonini qiziqarli va jalb qiluvchi qiladi, balki bilimlarni chuqurroq o’zlashtirish, mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantirish va akademik natijalarni yaxshilashga ham bevosita ta’sir qiladi. Motivatsiya yuqori bo’lgan talaba darslarda faol ishtirok etadi, yangi bilimlarni izlanib o’rganadi va topshiriqlarni o’z vaqtida bajaradi, shu bilan birga, o’z-o’zini boshqarish va masofaviy o’qish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, pedagogik metodlarni raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish kelajakda onlayn va masofaviy ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi. Individual o’quv rejalarini ishlab chiqish va talabalar ehtiyojlarini hisobga olish esa motivatsiya darajasini barqaror ushlab turishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, real vaqtda monitoring, baholash va tezkor feedback tizimlarini tatbiq etish o’quv jarayonini optimallashtiradi, talabalarning o’z muvaffaqiyatlarini kuzatish va o’z-o’zini baholash imkonini yaratadi.

Natijada, raqamli ta’limda talaba motivatsiyasini oshirish – nafaqat o’quv jarayonini samarali va interaktiv qilish, balki akademik natijalarni yaxshilash, mustaqil o’qish ko’nikmalarini rivojlantirish va ta’lim sifatini barqaror oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu sababli, kelajakda ta’lim jarayonini rejalashtirishda pedagogik strategiyalar va raqamli texnologiyalarni birlashtirish, motivatsiya tizimini doimiy takomillashtirish va individual yondashuvni tatbiq etish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bates, T. (2019). *Teaching in a Digital Age*. Tony Bates Associates Ltd.
2. Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2012). *The Handbook of Blended Learning*. San Francisco: Pfeiffer.
3. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). *E-Learning and the Science of Instruction*. Wiley.
4. Rustamova, L. (2021). Onlayn test va monitoring tizimlari: afzallik va cheklovlar. *Ta’lim texnologiyalari jurnali*, 5(2), 12–21.
5. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.

TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ismailova Quvonchoy Bekzod qizi

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, ularning zamonaviy ta’lim tizimidagi o’rni hamda ta’lim sifati va samaradorligiga ta’siri yoritiladi. Raqamli vositalar yordamida o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirish hamda innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, o’qituvchi va o’quvchi faoliyatidagi o’zgarishlar, elektron ta’lim resurslarining imkoniyatlari, raqamli savodxonlikni shakllantirish hamda milliy ta’lim tizimida raqamli transformatsiyaning ahamiyati ko’rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: ta’lim, raqamli texnologiyalar, zamonaviy ta’lim, elektron resurslar, innovatsiya, dars.

Аннотация. В статье рассматривается значение использования цифровых технологий в образовательном процессе, их роль в современной системе образования и влияние на качество обучения. Освещаются вопросы повышения мотивации обучающихся, развития самостоятельного мышления, внедрения инновационных методов, а также изменения в деятельности учителя и учащегося.

Ключевые слова: образование, цифровые технологии, современное обучение, электронные ресурсы, инновации, урок.

Annotation This article examines the importance of digital technologies in education, their role in modern learning systems, and their impact on educational quality. It discusses student motivation, independent thinking, innovative approaches, and changes in teachers’ and learners’ activities.

Keywords: education, digital technologies, modern learning, electronic resources, innovation, lesson.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — raqamli texnologiyalarni o’quv jarayoniga samarali joriy etishdir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalari qatori ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda. Zamonaviy ta’lim endilikda faqat an’anaviy sinf mashg’ulotlari bilan cheklanib qolmay, balki masofaviy ta’lim, elektron platformalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv darslar orqali ham amalga oshirilmoqda.

Raqamli transformatsiya ta’lim mazmunini yangilash, pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish hamda o’quvchilar bilim olish jarayonini individuallashtirish imkonini bermoqda. Bugungi kunda har bir ta’lim muassasasi zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanishi, pedagoglar esa raqamli kompetensiyalarga ega bo’lishi talab etilmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev raqamli rivojlanish masalalariga alohida e’tibor qaratib shunday degan: “Barqaror taraqqiyotga erishish uchun biz chuqur raqamli bilim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o’zlashtirishimiz zarur”. Ushbu fikrlar yosh avlodni raqamli muhitga mos holda tarbiyalash, ularni zamonaviy bilim va ko’nikmalar bilan qurollantirish muhimligini ko’rsatadi.

Raqamli texnologiyalar deganda ta’lim jarayonida kompyuter, planshet, interaktiv doska, elektron darsliklar, videodarslar, virtual laboratoriyalar, mobil ilovalar hamda onlayn baholash tizimlaridan foydalanish tushuniladi. Ushbu vositalar bilimlarni vizual, audio va interaktiv shaklda yetkazish imkonini berib, o’quvchilarning mavzuni tezroq va osonroq o’zlashtirishiga xizmat qiladi.

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning eng muhim jihatlaridan biri — o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan motivatsiyasini oshirishdir. Multimedia vositalari, interaktiv mashqlar va o’yin texnologiyalari darslarni qiziqarli qiladi. Bu esa o’quvchilarning faolligini oshirib, bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim individual yondashuvni ta’minlaydi. Har bir o’quvchining bilim darajasi va qobiliyatlariga mos materiallar tanlanadi. Masofaviy ta’lim orqali o’quvchilar istalgan joy va vaqtda bilim olish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Elektron testlar va avtomatik baholash tizimlari bilimlarni xolis baholash imkonini yaratib, o’qituvchining vaqtini tejaydi.

Raqamli texnologiyalar o’quvchilarning mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. O’quvchi axborotni izlash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga o’rganadi. Bu jarayonda u faqat tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki yangi bilimlarni mustaqil egallovchi shaxsga aylanadi.

O’qituvchi faoliyatida ham sezilarli o’zgarishlar yuz bermoqda. Endilikda pedagog bilim beruvchi emas, balki yo’naltiruvchi, maslahatchi va tashkilotchi rolini bajaradi. Elektron

platformalar orqali dars rejalari tuzish, topshiriqlar berish, o‘quvchilar faoliyatini monitoring qilish ancha osonlashadi.

Shu bilan birga, raqamli ta’lim jamoaviy ishlash, loyiha asosida o‘qitish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Virtual guruhlar orqali ishlash, onlayn taqdimotlar o‘tkazish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’limni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Nogironligi bo‘lgan o‘quvchilar uchun audio darsliklar, subtitrlı videolar va maxsus dasturlar orqali bilim olish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa ta’limda tenglik tamoyilini ta’minlashga yordam beradi.

Biroq raqamli texnologiyalar an’anaviy ta’limni to‘liq almashtirmasligi lozim. An’anaviy ta’limda o‘qituvchining shaxsiy namuna ko‘rsatishi, jonli muloqot va tarbiyaviy ta’siri muhim o‘rin tutadi. Pedagog B.X. Xodjayevning fikricha, raqamli vositalar an’anaviy darslarning tarbiyaviy imkoniyatlarini boyitishi kerak, biroq ularni to‘liq siqib chiqarmasligi lozim.

Shu sababli zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar va an’anaviy pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarur. Dars davomida taqdimotlar, videodarslar va elektron testlardan foydalanish bilan birga, jonli suhbatlar, bahs-munozaralar va guruhli ishlanmalar tashkil etilishi o‘quvchilarning bilimini yanada mustahkamlaydi.

Raqamli ta’limning yana bir muhim jihati — axborotga keng kirish imkoniyatidir. Elektron kutubxonalar, onlayn kurslar va ochiq ta’lim resurslari orqali o‘quvchilar dunyoning istalgan nuqtasidagi bilim manbalaridan foydalanishlari mumkin. Bu esa ta’limning globallashuviga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar vaqt va moddiy resurslarni tejaydi. Qog‘oz darsliklar o‘rnini elektron materiallar egallab, ekologik jihatdan ham foydali hisoblanadi. Masofaviy ta’lim esa transport va yashash xarajatlarini kamaytiradi.

Bugungi kunda har bir pedagog raqamli savodxon bo‘lishi, elektron hujjatlar bilan ishlash, onlayn platformalardan foydalanish va axborot xavfsizligi qoidalarini bilishi talab etiladi. Bu o‘qituvchining kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim jarayonida pedagogik innovatsiyalarni joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda STEAM texnologiyalari, loyiha asosida o‘qitish, “flipped classroom” (teskari sinf) modeli va gibrid ta’lim kabi zamonaviy metodlar raqamli vositalar bilan uyg‘unlashib, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirmoqda. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish hamda jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Raqamli muhitda ta’lim jarayonini tashkil etish o‘quvchilarning mas’uliyatini ham oshiradi. O‘quvchi topshiriqlarni belgilangan muddatda topshirishga, o‘z bilimini doimiy ravishda mustahkamlab borishga odatlanadi. Elektron kundaliklar va onlayn nazorat tizimlari ota-onalar uchun ham farzandlarining o‘qish jarayonini kuzatish imkoniyatini yaratadi. Bu esa ta’lim jarayoniga oila va maktab hamkorligini kuchaytiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar pedagoglar uchun metodik tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Turli onlayn seminarlar, vebinarlar va professional platformalar orqali o‘qituvchilar dunyo tajribasi bilan tanishib, o‘z malakasini oshirishlari mumkin. Bu jarayon pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Raqamli ta’lim tizimi orqali ta’lim mazmunini tezkor yangilash imkoniyati mavjud. An’anaviy darsliklarni yangilash uzoq vaqt talab qilsa, elektron resurslar orqali yangi ma’lumotlarni tezda joriy etish mumkin. Bu esa fan va texnologiya sohasidagi so’nggi yutuqlarni ta’lim jarayoniga tezkor tatbiq qilishga yordam beradi.

Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, internet tezligining pastligi, texnik vositalarning yetishmasligi, ayrim pedagoglarning raqamli ko‘nikmalarining yetarli emasligi ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ta’lim muassasalarini zamonaviy texnika bilan ta’minlash, pedagoglar uchun muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Raqamli muhitda axborot ortiqchaligi ham muhim muammolardan biridir. O‘quvchilar ko‘plab ma’lumotlar ichidan ishonchli va foydali manbalarni tanlab olishni o‘rganishlari lozim. Shu nuqtai nazardan, axborot madaniyatini shakllantirish, media savodxonlik bo‘yicha mashg‘ulotlarni tashkil etish zarur.

Ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida milliy qadriyatlar va madaniy merosni asrab-avaylash ham muhimdir. Elektron darsliklar va ta’lim platformalarida milliy an’analar, tarixiy meros va madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi materiallarning joylashtirilishi yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar yordamida ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan holda tashkil etish imkoniyati kengaymoqda. Har bir o‘quvchi o‘z qiziqishlariga mos yo‘nalishda qo‘shimcha bilim olish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bu esa iste’dodli yoshlarni erta aniqlash va ularni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. Raqamli vositalarni an’anaviy pedagogika bilan uyg‘un holda qo‘llash orqali mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh va barkamol yoshlarni tarbiyalash imkoniyati kengayadi. Bu esa mamlakatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xodjaye B.X. *Pedagogika*. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Begimqulov U.Sh. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: Innovatsiya, 2020.
3. Muslimov N.A. *Kasbiy ta’lim metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Jo‘rayev R.X. *Ta’limni axborotlashtirish asoslari*. Toshkent: Fan, 2019.
5. Sayidahmedov N. *Pedagogik mahorat*. Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
6. Karimova G.R. *Raqamli pedagogika asoslari*. Toshkent: Akademnashr, 2022.
7. To‘xtasinov M. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
8. Abdullayeva D.Sh. *Zamonaviy ta’lim metodlari*. Toshkent: Sharq, 2020.
9. UNESCO. *Digital Education Transformation Report*. Paris, 2022.
10. OECD. *Education in the Digital Age*. Paris, 2021.
11. www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim portali.
12. www.president.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy sayti.
13. www.unesco.org – UNESCO rasmiy veb-sayti.
14. www.oecd.org – OECD rasmiy veb-sayti.

SINF RAHBARINING O’QUVCHI XARAKTERINI O’RGANISHDAGI ROLI

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti o’qituvchisi Sh. R. Jumaniozova

Pedagogika yo’nalishi 1-bosqich talabasi M. Komiljonova

Annotatsiya. Mazkur maqolada sinf rahbarining o’quvchi shaxsini, xususan uning xarakter xususiyatlarini o’rganishdagi pedagogik va psixologik faoliyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. O’quvchi xarakterini aniqlashda sinf rahbarining kuzatuvchanligi, muloqot madaniyati, individual yondashuvi va tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishdagi o’rni yoritilgan. Shuningdek, o’quvchi xarakterini o’rganish orqali ta’lim-tarbiya jarayonini optimallashtirish masalalari asoslab berilgan.

Kalit so’zlar: sinf rahbari, o’quvchi shaxsi, xarakter, individual yondashuv, tarbiya, pedagogik kuzatuv.

Аннотация. В статье с научной точки зрения рассматривается роль классного руководителя в изучении характера учащихся. Анализируется значение педагогического наблюдения, индивидуального подхода и воспитательной деятельности классного руководителя в формировании личности учащегося.

Ключевые слова: классный руководитель, личность ученика, характер, индивидуальный подход, воспитание.

Abstract. This article scientifically analyzes the role of the class teacher in studying students’ character traits. The importance of pedagogical observation, communication, and individual approach in the educational process is highlighted.

Keywords: class teacher, student personality, character, individual approach, education.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida o’quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayoni faqat bilim berish bilangina cheklanib qolmay, balki o’quvchining ma’naviy-axloqiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs bo’lib shakllanishini ham taqozo etadi. Ana shu murakkab va mas’uliyatli jarayonda sinf rahbarining o’rni beqiyos bo’lib, u ta’lim-tarbiya jarayonining muhim subyekti sifatida namoyon bo’ladi.

Sinf rahbari nafaqat o’quv jarayonini muvofiqlashtiruvchi pedagog, balki o’quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini chuqur o’rganuvchi, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va psixologik holatini tahlil qila oluvchi yetakchi tarbiyachi hisoblanadi. Ayniqsa, o’quvchi xarakterini chuqur va tizimli o’rganish sinf rahbariga tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq va samarali tashkil etish imkonini beradi. Chunki har bir o’quvchi o’ziga xos individual xususiyatlarga ega bo’lib, ularga bir xil yondashuv kutilgan natijani bermasligi mumkin.

O’quvchi xakteri uning kundalik xulq-atvori, tengdoshlari va kattalar bilan munosabati, qiziqishlari, emotsional holati hamda ijtimoiy muhitdagi o’zini tutishida yaqqol namoyon bo’ladi. Ushbu jihatlarni kuzatish va tahlil qilish orqali sinf rahbari o’quvchining ichki dunyosini anglaydi, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi. Bu esa o’quvchi bilan individual ishlash, ijobiy fazilatlarini rivojlantirish va mavjud muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli sinf rahbari o’quvchilarning xarakter xususiyatlarini hisobga olgan holda, differensial va individual yondashuv asosida tarbiyaviy faoliyatni olib borishi zarur. Bunday

yondashuv o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantiradi, ijtimoiy faollikni oshiradi hamda ularning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Natijada ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhit vujudga kelib, tarbiya jarayonining samaradorligi sezilarli darajada ortadi

O‘quvchi xarakteri tushunchasining pedagogik mohiyati

Xarakter — shaxsning barqaror psixologik xususiyatlari majmui bo‘lib, u insonning xatti-harakati, qaror qabul qilishi, atrofdagilar bilan munosabati hamda ijtimoiy faoliyatida namoyon bo‘ladi. Pedagogik nuqtayi nazardan qaralganda, xarakter o‘quvchining ta’lim jarayoniga munosabati, o‘qishga bo‘lgan mas’uliyati va jamoada tutgan o‘rnini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu bois o‘quvchi xarakterini o‘rganish ta’lim-tarbiya jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sanaladi.

O‘quvchi xarakteri bir qator omillar ta’sirida shakllanadi. Jumladan, yosh davrining psixologik xususiyatlari, oiladagi tarbiyaviy muhit, ijtimoiy sharoit, tengdoshlar ta’siri hamda ta’lim muassasasidagi pedagogik jarayon o‘quvchi shaxsining rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, maktab muhiti va sinf jamoasi o‘quvchi xarakterining shakllanishi va mustahkamlanishida yetakchi ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik jihatdan o‘quvchi xarakterini o‘rganish sinf rahbariga o‘quvchining qobiliyatlari, mas’uliyat darajasi, intizomliligi, mustaqilligi hamda jamoa bilan munosabatlarini aniqlash imkonini beradi. Bu ma’lumotlar asosida ta’lim va tarbiya jarayonini individuallashtirish, o‘quvchiga mos pedagogik ta’sir choralarini belgilash mumkin bo‘ladi. Natijada tarbiyaviy ishlarning samaradorligi ortib, o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga erishiladi.

Sinf rahbarining o‘quvchi xarakterini o‘rganishdagi asosiy vazifalari

Sinf rahbari o‘quvchi shaxsini chuqur o‘rganishda bir qator muhim vazifalarni amalga oshiradi. Xususan, o‘quvchining kundalik xulq-atvorini tizimli ravishda kuzatish orqali uning xarakter xususiyatlarini aniqlaydi. Individual suhbatlar jarayonida esa o‘quvchining ichki kechinmalari, qiziqishlari va muammolarini anglash imkoniga ega bo‘ladi.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlik qilish sinf rahbariga o‘quvchining oiladagi tarbiya sharoiti va muhitini bilish, maktab va oila o‘rtasida uzviylikni ta’minlashga xizmat qiladi. Jamoada o‘quvchining tutgan o‘rnini aniqlash esa uning ijtimoiy moslashuv darajasini baholash imkonini beradi. Turli tarbiyaviy tadbirlar orqali o‘quvchining ijtimoiy faolligini oshirish, mas’uliyat va jamoatchilik tuyg‘ularini shakllantirish ham sinf rahbarining muhim vazifalaridan biridir.

Mazkur vazifalarning tizimli va izchil amalga oshirilishi sinf rahbariga o‘quvchi xarakterini to‘g‘ri baholash hamda unga mos pedagogik ta’sir choralarini belgilash imkonini yaratadi.

O‘quvchi xarakterini o‘rganishda pedagogik kuzatuv va muloqotning ahamiyati

Pedagogik kuzatuv sinf rahbarining eng muhim va samarali metodlaridan biri bo‘lib, u o‘quvchining tabiiy sharoitdagi xatti-harakatlarini o‘rganish imkonini beradi. Kuzatuv jarayonida o‘quvchining darsdagi faolligi, topshiriqlarga munosabati, tengdoshlari bilan muloqoti hamda intizom darajasi tahlil qilinadi. Ushbu metod o‘quvchining xarakter xususiyatlarini sun’iy vaziyatlarsiz aniqlash imkonini berishi bilan ahamiyatlidir.

Bundan tashqari, samarali pedagogik muloqot sinf rahbariga o‘quvchi shaxsining ichki dunyosini chuqurroq anglashga yordam beradi. Ishonchga asoslangan ochiq muloqot orqali o‘quvchi o‘z

fikr va his-tuyg‘ularini erkin ifodalaydi. Bu esa sinf rahbariga o‘quvchi xarakterini to‘g‘ri tushunish, unga nisbatan adolatli va oqilona yondashuvni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Individual yondashuv va tarbiyaviy ishlarning samaradorligi

Har bir o‘quvchi o‘ziga xos xarakter va psixologik xususiyatlarga ega bo‘lgani sababli sinf rahbaridan individual yondashuv talab etiladi. Faol, tashabbuskor va yetakchilikka moyil o‘quvchilar bilan ishlashda ularga mas’uliyatli vazifalar topshirish samarali bo‘lsa, tortinchoq, kamgap yoki o‘ziga ishonchi past o‘quvchilar bilan ishlashda qo‘llab-quvvatlovchi va rag‘batlantiruvchi metodlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Sinf rahbari o‘quvchi xarakterini hisobga olgan holda tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etsa, o‘quvchining ijobiy fazilatlarini rivojlanadi, salbiy jihatlari esa asta-sekin bartaraf etiladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi, ijtimoiy faollikni oshiradi hamda ta’lim-tarbiya jarayonining umumiy samaradorligini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, sinf rahbarining o‘quvchi xarakterini o‘rganishdagi roli ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi xarakterini chuqur bilgan sinf rahbari unga to‘g‘ri pedagogik yondashuvni tanlay oladi, individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashadi.

O‘quvchi xarakterini o‘rganish orqali sinf rahbari o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom psixologik muhit yaratadi, ularning ijtimoiy faolligini oshiradi va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois, sinf rahbarining mazkur faoliyati zamonaviy ta’lim tizimida dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абульханова-Славская К.А. Личность и деятельность. – М.: Наука, 1980.
2. Мухина В.С. Возрастная психология. – М.: Академия, 2005.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития личности. – М.: Академия, 2003.
4. Давлетшин М.Г. Педагогик psixologiya. – Toshkent, 2012.
5. Karimova V.M. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent, 2018.

BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MUMMOLAR

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti o‘qituvchisi Sh. R. Jumaniyozova

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi Sh. Abdikarimova

Annototsiya: Ushbu mavzuda bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida uchraydigan ijtimoiy-psixologik muammolar yoritib beriladi. Bolaning maktab muhitiga moslashuvi, tengdoshlar va o‘qituvchi bilan munosabatlari, ijtimoiy rollarni qabul qilishi hamda emotsional holati tahlil qilinadi. Shuningdek, oilaviy muhit, tarbiya uslublari, maktabgacha ta’lim muassasasining ta’siri va bolada mustaqillik, mas’uliyat, muloqot ko‘nikmalarining shakllanishi masalalariga e’tibor qaratiladi. Annotatsiyada maktabga tayyorgarlik jarayonida yuzaga keladigan qo‘rquv, ishonchsizlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf

etishning psixologik-pedagogik yo’llari yoritilgan. Mavzu maktabgacha ta’lim sohasi mutaxassislari, pedagoglar hamda ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Аннотация:В данной теме рассматриваются социально-психологические проблемы подготовки детей к школьному обучению. Анализируются вопросы адаптации ребёнка к школьной среде, взаимоотношения со сверстниками и учителем, принятие социальных ролей и эмоциональное состояние. Особое внимание уделяется влиянию семейной среды, методов воспитания и роли дошкольных образовательных учреждений в формировании у детей самостоятельности, ответственности и коммуникативных навыков. В аннотации также раскрываются такие проблемы, как страх перед школой, неуверенность в себе и трудности социальной адаптации, а также пути их психолого-педагогического преодоления. Материал имеет практическое значение для педагогов, психологов и родителей.

Annotation:This topic examines the social and psychological problems in preparing children for school education. It analyzes the child’s adaptation to the school environment, relationships with peers and teachers, acceptance of social roles, and emotional well-being. Special attention is given to the influence of the family environment, parenting styles, and the role of preschool educational institutions in developing children’s independence, responsibility, and communication skills. The annotation also highlights common problems such as fear of school, lack of self-confidence, and difficulties in social adaptation, as well as psychological and pedagogical ways to overcome them. The topic is of practical importance for educators, psychologists, and parents.

Kalit so’zlar:maktab ta’limiga tayyorgarlik, ijtimoiy-psixologik muammolar, ijtimoiy moslashuv, emotsional holat, muloqot ko’nikmalari, oilaviy muhit, maktabgacha ta’lim.

Ключевые слова:подготовка к школьному обучению, социально-психологические проблемы, социальная адаптация, эмоциональное состояние, коммуникативные навыки, семейная среда, дошкольное образование.

Keywords:school readiness, socio-psychological problems, social adaptation, emotional state, communication skills, family environment, preschool education.

Kirish: O’zgarayotgan zamon va yangilanayotgan makon dundo xalqlari fe’l-atvori tizimida miyya faolligi, sayi harakatlarda tezkorlik topqirlik, va ayni chog’da har bir ishda rejaviylik, puxta tayyorgarlik fahm farosat, mummolarni hamkorlik asosida bartaraf etish xususiyatlari rivoj topishini taqozo qilmoqda. Shuningdek, shaxs va jamiyat, shaxs va davlat munsabatlari tizimida alohida sub’ektlar insonlar ro’lining benihoya ortib borishi kuzatilmoqda.

Maktabgacha ta’lim bolaning sog’lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta’minlaydi, unda o’qishga intilish hissini uyg’otadi, uni muntazam ta’lim olishga tayyorlaydi. Maktabgacha ta’lim bola yetti yoshga yetguncha, davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida hamda oilalarda amalga oshiriladi. Maktabgacha ta’lim maqsadi va vazifalarini ro’yobga chiqarishda mahallar, jamoat va hayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi. Hozirgi kunda bolalarning maktabga tayyorgarlik darajalariga qo’yiladigan jiddiy talablar bu borada zaruriy nazar amaliy chora-tadbirlari ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Asosiy qism: Bolaning psixologik tayyorligi uning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini o’zgarishi va kichik maktab yosh davridagi bolalar o’quv faoliyatining o’ziga xosligi bilan ham uzviy bog’liqdir. Shuni takidlab o’tish joizki, maktabda psixologik aniq bir mazmun doimiy

hisoblanmaydi, balki u doimo o’zgarib boradi. Psixologik tayyorgarlikning tarkibiy jihatdan intellektual (aqliy) manaviy va irodaviy tayyorgarlikdan iboratdir. Aksariyat hollarda bolaning aqliy rivojlanish darajasi haqida gapirilganda uning so’z boyligi zahirasi bilan aniqlanadigan aqliy bilimlariga ko’proq e’tibor qaratiladi. Ota-ona xatto ayrim o’quvchilar bola qanchalik ko’p bilsa, u shunchalik rivojlangan bo’ladi, deb o’ylaydilar. Aslida esa bunday emas, fan va texnika ommaviy axborot vositalarining keng tarqalganligi tufayli bugungi kun bolalari go’yo axborotlar oqimida suzib yurgandek. Bu esa ulardagi so’z boyligining keskin o’sishiga sabab bo’lmoqda, lekin bu ularning tafakkuri ham shunday jadallikda rivojlanyapti degan gap emas. Maktabda amal qilinayotgan o’quv dasturini o’zlashtirish boladan narsalarni taqqoslay bilish, tahlil qilish, umumlashtirish, mustaqil xulosalar chiqarish kabi bilish jarayonlarining yetarlicha rivojlanganlikligini taqozo etadi. Shuning uchun ham hozirgi kunda maktab amalyotchisi psixologlari tomonidan bolalarni birinchi sinfga qabul qilish jarayonida keng foydalanadigan psixologik vositalar, testlar, so’rovnomalar asosan bolaning yuqorida keltirib o’tgan bilish jarayonlarini sinashga qaratilgan metodikalardan iboratdir. Bolani maktab ta’limiga o’qitishning samaradorligi ko’p jihatdan uning maktabga tayyorgarligiga ham bog’liq bo’ladi. Maktab ta’limiga tayyorgarlik maktabgacha ta’lim muassasalari va oilada maktabgacha yoshidagi bolaga berilgan ta’lim tarbiyaning muhim yakunidir. Bolaning maktab ta’limiga tayyorgarlik darajasini maktab bolaga qo’yadigan talablar orqali bilib olish mumkin. Bu bolaning o’ziga xos tomoni o’quvchining yangi sotsial-psixologik o’rni, u bajarishga tayyorlangan bo’lishi lozim bo’lgan yangi vazifa va burchlardan kelib chiqadi. Maktabga kirish bola hayotidagi odatiy turmush tarzi ayrofdagilar bilan munosabat sistemasining o’zgarishiga alqador muhim davrdir. Bola hayotida birinchi bor Markaziy o’rinni ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan o’quv faoliyati egallaydi. Unga odatiy bo’lgan erkin o’yin faoliyatidan farqli o’laroq endi ta’lim majburiy bo’ladi va birinchi sinf o’quvchisidan to’rtta jiddiy munosabat jalb etiladi. Ta’lim faoliyatining yetakchi turi sifatida bolaning kundalik hayot jarayonini qayta quradi. Har qanday pedagog hech qanday vositalardan foydalanmay, bolani maktabga tayyorgarligini aniqlay oladi. Ba’zi ota onalar ham bola qanchalik sog’lom, chaqqon, mustaqil aqlli qanchalik o’qishga tayyor ekanini taxmin qila bilishadi. Bog’cha tarbiyachilari har bir bolaning maktabga tayyorgarligini to’g’ri belgilashga yetarli pedagogik texnologik bilim va tajribalarga ega bo’lishi kerak. Bunda ular maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim tarbiya dasturi talablarga tayanishlari kerak. Agar maktabgacha davrda bola normal rivojlangan bo’lsa uning jismoniy va aqliy rivojlanishiga hech qanday kuch ta’sir qilmagan bo’lsa unda bola yetti yoshda ta’lim olish darajasiga yetadi. Ammo ba’zi oilalar bog’chada maktabga tayyor bo’lmagan bolalar ham uchraydi. Bunday bolalar mutaxassislar tomonidan maxsus tekshiruvdan o’tishadi va o’qishga tayyorgarlik to’g’risida mutaxassis xulosa chiqaradi. Bolaning o’yinqaroqligi, mustaqil bo’la olmasligi, his tuyg’u va ijtimoiy rivojlanishining juda past darajadaliigi uning maktabga tayyor bo’lishiga to’siq bo’ladi. Bunday bolalar o’z tengdoshlari va o’rtoqlari orasida o’z o’rnini topa olmaydilar. Ular kundalik hayotda yordamga muhtoj: berilgan vazifalarni tushuna olmaydilar va mustaqil bajara olmaydilar, qo’llarining mayda harakatlari yaxshi rivojlanmagan. Lug’at boyligi, o’z fikrini ifodalashi chegaralangan, hotirasi sust o’zlashtirishi past va hakazo. Bularga nafaqat bolaning yomon ijtimoiy axvoli sabab bo’ladi, balki, nasliy omillar, murakkab kasalliklar, yengil tug’ma jarahotlar nevrozlar keltrib chiqadigan sharoit ham sabab bo’ladi.

Ayrim psixologiklarning fikricha, bola maktabda o’qish uchun atrofdagi narsa hodisalarga doir anchagina tasavvurlarga ega bo’lishi va ma’lum jihatdan aqliy tarafdin o’sgan bo’lishi lozim. Biroq u hayotida shunday voqealar uchraydiki, anchagina tasavvurga ega bo’lgan, hatto o’qish va yozishni ham biladigan bolalar ham maktabdagi o’qishga tayyor bo’lmaydilar. Ular maktab va o’qituvchining talabini bajara olmaydilar. Aksincha ayrim hollarda yetarli taassurotga ega bo’lmastalar ham, maktabda o’qib keta oladilar. Lekin, bundan maktabdagi O’qish jarayoni uchun ma’lum darajada aqliy jihatdan o’sgan bo’lish maktabda o’qib keta olish uchun zarur shartlardan biridir.

Bola yetti yoshga kirishi bilan unda o’z o’zini anglash tarkib topa boshlaydi. Shuning uchun bolaning yetti yoshga to’lgan davridan boshlab sistemali sur’atda o’qishga o’rgatish maqsadga muvofiq bo’ladi. K.D. Usheniskiyning fikricha, bolaning maktabdagi o’qish faolyatiga chiqmaydi. Aksincha, biror maqsad harakat davomida belgilanadi. Ularning maqsadlari ham juda tez o’zgarib turadi. Shuning uchun ham ular ko’pincha boshlagan ishlarini oxirigacha yetkazmay, bir ishdan, ikkinchi ishga o’tib ketaveradilar. Buning asosiy sababi shundaki, kichik yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning ixtiyorsiz harakatlaridan hissiyotlari juda ko’p o’rin egallaydi. Bu yoshdagi bolalar o’zlarida tug’ilgan hissiyotlar ta’sirida maqsadni belgilaydilar. Agar bolaning roldig’ariga qo’yilgan maqsad ularga qattiq ta’sir qilib, hissiyotlarini uyg’otsa, bunday paytda bolar o’z irodaviy kuchini ko’rsatishi mumkin. Bolarda besh olti yoshdan boshlab shaxsiy ong tarkib topa boshlaydi. Bu shunday hollarda bo’ladiki, bolalar o’zi yashab turgan ijtimoiy muhitdan o’z o’yinlarini belgilashga, kattalar bilan yanada yaqinroq yanada to’laroq munosabatlar sistemasini o’rnatishga intiladilar. Katta guruh bolalari maktabga borishdan oldinroq, maktab haqida orzular qila boshlaydi. Katta yoshdagi bolarning maktabga intilishlari ijtimoiy munosabat tizimidan yangi egallashga bo’lgan intilishlarining konfernt ifodasidir.

Shunday qilib bolaning maktabdagi o’qishga tayyorgarligi shaxsning ijtimoiy yetuklik bosqichidan iboratdir. Lekin ijtimoiy taraqqiyot bunday yetuklik bosqichiga o’z o’zidan ko’tarilmaydi. Uni bu bosqichga bog’chadagi va oiladagi butun bir ta’lim tarbiya ishi ko’taradi. Bola yetti yoshga to’lganda jismoniy jihatdan ancha o’sgan bo’ladi, o’zini idora qilishga, nojuya harakatlardan o’zini tiyishga, xulq-atvorini o’zgartirishga harakat qiladi. U o’zini eplay boshlaydi, o’z kuchiga yarasha yetarlicha mehnat qila oladi, masalan, bolalar bog’chasidagi navbatchilik ishlarini bemalol uddalay oladilar. Jamoada yashashga ko’nika boshlaydi. Bolaning turmish tajribasi tobora orta boshlaydi. Ko’p narsalarning nomini va ulardan qanday foydalanishni biladi. Xotirasi va tasavvurlari o’sib, ko’pgina she’r va hikoyalarni yoddan ayta biladi. Bolaning nutqi ma’lum darajada o’sgan bo’ladi. O’rtoqlari va tengdoshlari bilan muloqot qila oladi. Yetti yoshda hissiyotlari ancha o’sadi.

Xulosa: Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida ijtimoiy-psixologik muammolar muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning maktab muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvi uning emotsional barqarorligi, muloqot ko’nikmalarining rivojlanganligi, o’ziga bo’lgan ishonchi va ijtimoiy tajribasiga bevosita bog’liqdir. Ushbu jarayonda oilaviy muhit, otionalarning tarbiyaviy yondashuvi hamda maktabgacha ta’lim muassasalarining roli alohida o’rin tutadi. Maktabga tayyorgarlik faqatgina bilim va ko’nikmalar bilan cheklanmay, balki bolada ijtimoiy moslashuv, mas’uliyatni his etish, qoidalarni qabul qilish va mustaqil qaror qabul qila olish kabi psixologik sifatlarning shakllanishini ham o’z ichiga oladi. Aks holda, bolalarda

qoʻrquv, ishonchsizlik, stress va muloqotdagi qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli bolalarni maktab ta’limiga Shu sababli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda ijtimoiy-psixologik muammolarni erta aniqlash, ularni bartaraf etishda pedagoglar, psixologlar va otalarning oʻzaro hamkorligi muhim hisoblanadi. Kompleks va tizimli yondashuv asosida olib borilgan ishlar bolalarning maktab hayotiga muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlaydi va ularning kelgusidagi ta’lim jarayonida yuqori natijalarga erishishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti. Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga oid qaror va farmonlar. — Toshkent.
2. Oʻzbekiston Respublikasi. “Maktabgacha ta’lim toʻgʻrisida”gi Qonun. — Toshkent, 2019.
3. Abdullayeva M. Bolalar psixologiyasi. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2018.
4. <https://www.mpe.uz>
5. <https://www.ziyonet.uz>
6. Qodirova F. Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi. — Toshkent: Sharq, 2019.
7. Sodiqova Sh. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING SENSOR RIVOJLANISHINING OʻZIGA XOSLIGI

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti oʻqituvchisi Sh. R. Jumaniyozova

Maktabgacha ta’lim yoʻnalishi 1-bosqich talabasi T. R. Erkinova

Annotatsiya : Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda sensor rivojlanishning nazariy asoslari, uning psixologik va pedagogik ahamiyati yoritilgan. Sensor rivojlanish bolaning atrof-muhitni rang, shakl, tovush, hajm, hid va ta’im orqali idrok etish qobiliyatlarini shakllantirish jarayonidir. Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida sensor tarbiyani tashkil etishning samarali usullari, didaktik oʻyinlar, koʻrgazmali vositalar va interfaol mashgʻulotlar orqali bolalarda idrok jarayonlarini rivojlantirish yoʻllari koʻrsatib berilgan. Shuningdek, sensor rivojlanishning yoshga xos bosqichlari va ularni hisobga olgan holda mashgʻulotlarni rejalashtirishning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar : sensor rivojlanish, idrok, sezgi, rang, shakl, tovush, hajm, fazoviy tasavvur, didaktik oʻyin, sensor tarbiya, maktabgacha ta’lim.

Аннотация : В данной статье рассматриваются теоретические основы сенсорного развития у детей дошкольного возраста, его психологическое и педагогическое значение. Сенсорное развитие — это процесс формирования у ребенка способности воспринимать окружающую среду посредством цвета, формы, звука, объема, запаха и вкуса. В статье представлены эффективные методы организации сенсорного образования в дошкольных образовательных учреждениях, способы развития познавательных процессов у детей с помощью дидактических игр, наглядных пособий и интерактивных занятий. Также обосновываются возрастные этапы сенсорного развития и важность планирования занятий с учетом этих этапов

Ключевые слова : сенсорное развитие, восприятие, интуиция, цвет, форма, звук, громкость, пространственное воображение, дидактическая игра, сенсорное воспитание, дошкольное образование .

Annotation : This article discusses the theoretical foundations of sensory development in preschool children, its psychological and pedagogical significance. Sensory development is the process of forming a child's ability to perceive the environment through color, shape, sound, volume, smell and taste. The article shows effective methods for organizing sensory education in preschool educational organizations, ways to develop cognitive processes in children through didactic games, visual aids and interactive activities. It also substantiates the age-specific stages of sensory development and the importance of planning activities taking them into account.

Keywords : sensory development, perception, intuition, color, shape, sound, volume, spatial imagination, didactic game, sensory education, preschool education.

Kirish : Maktabgacha yosh – bu bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim va mas’uliyatli bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda bolaning atrof-muhitni idrok etish, sezish va anglash jarayonlari jadal rivojlanadi. Sensor so‘zi lotincha “sensus” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “sezgi”, “his qilish”, “idrok etish” degan ma’nolarni anglatadi. Sensor rivojlanish bolaning ko‘rish, eshitish, hid bilish, ta’m bilish va teginish kabi sezgi organlari orqali olgan taassurotlarini qayta ishlash va ularni tushunishga asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu jarayon bolaning aqliy, nutqiy, jismoniy hamda ijtimoiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratadi. Inson ko‘rish, sezish va hokazolar yordamida tevarak-atrofdagi narsa va hodisalar to‘g‘risida bilimga ega bo‘ladi, faqat shular asosidagina unda xotira, tafakkur, xayol jarayonlari hosil bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning sensor rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki sensor tajribasi yetarli bo‘lmagan bola predmetlarning shakli, rangi, hajmi, tovushi va tuzilishini farqlashda qiynaladi, bu esa uning keyingi bilish faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Sensor tajribaning boy bo‘lishi bolaning tafakkuri, nutqi va xotirasi rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar bolada sensor rivojlanish yetarli darajada shakllanmasa, u atrof-muhitni idrok etishda, buyumlarning xususiyatlarini tushunishda va bilimlarni o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shuning uchun maktabgacha ta’lim jarayonida sensor tarbiyaga alohida e’tibor qaratish, bolalarga turli rang, shakl va tuzilmalarga ega buyumlar bilan ishlash imkonini yaratish muhim hisoblanadi.

Asosiy qism : Bog'cha va kichik maktab yoshidagi bolalar aqliy bilimining 9/10 qismini sezish orqali idrok etilgan taassurotlar tashkil etadi. Sezgi va idrok qanchalik boy bo'lsa, insonning tevarak -atrofdagi olam haqidagi tasavvurlari shunchalik keng bo'ladi. Pedagoglar F . Frebel , M . Montessori , O . Dekroli va boshqalar tomonidan yaratilgan sistema bolalarning qo‘ldagi mayda muskullarini rivojlantirishga , rang va uning turlari, shakl va hajmi yuksak darajada farq qilishga erishishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ydi. Montessorining didaktik materiallari o‘z - o‘zini nazorat qilish prinsipiga muvofiq yaratilgan bo‘lib , bolalarga pedagogning ishtirokisiz , mustaqil shug‘ullanish imkonini berar edi . Maktabgacha yoshdagi bolalarda sensor rivojlanish bir necha bosqichda kechadi. 3–4 yoshda bola ranglarni ajrata boshlaydi, yirik shakllarni taniydi. 4–5 yoshda ranglarni nomlash, tovushlarni farqlash qobiliyati rivojlanadi. 5–6 yoshda esa murakkab shakllar va tovushlarni tahlil qilish, solishtirish paydo bo‘ladi. 6–7 yoshga kelib bola sensor belgilarni umumlashtirish va taqqoslashni o‘rganadi. Sensor rivojlanishning asosiy turlari ko‘rish, eshitish, teginish, hid bilish, ta’m bilish hamda

harakat sezgilaridir. Ko‘rish orqali bola rang va shakllarni farqlaydi, eshitish orqali tovush ohangi va balandligini ajratadi, teginish orqali buyumlarning qattiq yoki yumshoqligini his etadi. Hid va ta‘m sezgilari esa bolaning atrof-muhitni chuqurroq idrok etishiga yordam beradi. Sensor rivojlanish bolaning aqliy, jismoniy va nutqiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bola rang, shakl, hajm, tovush, hid va ta‘mni farqlash orqali buyumlarning xususiyatlarini anglay boshlaydi. Bu esa uning tafakkuri, xotirasi, diqqatini rivojlantirib, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Sensor rivojlanish bolaning nutqini ham boyitadi. Bola buyumlarning belgilarini sezib, ularni so‘z bilan ifodalashga o‘rganadi. “Yumshoq”, “silliq”, “qattiq”, “issiq”, “sovuq” kabi so‘zlar aynan sezgi tajribasi orqali shakllanadi. Natijada bolaning lug‘at boyligi kengayib, gap tuzish qobiliyati mustahkamlanadi. Sensor rivojlanish bolaning ijtimoiy moslashuviga ham yordam beradi. O‘yin jarayonida bola boshqalar bilan muloqot qiladi, buyumlarni bo‘lishadi, birgalikda tajriba o‘tkazadi. Bu esa unda hamkorlik, sabr-toqat va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta‘lim muassasalarida sensor rivojlanishga alohida e‘tibor qaratiladi. Tarbiyachi tomonidan tashkil etilgan rangli o‘yinlar, tovushlarni ajratish mashqlari, turli teksturali buyumlar bilan o‘ynash, suv va qum bilan mashg‘ulotlar bolada sezgi orqali idrokni kuchaytiradi. Masalan, rangli mozaikalar bilan ishlash bolaning ko‘rish sezgisini, musiqa va tabiat tovushlarini tinglash esa eshitish sezgisini rivojlantiradi. Sensor rivojlanish jarayoni bolaning miya faoliyatini faollashtirib, unda mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish, sabab-oqibatni tushunish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Ranglar, shakllar, tovushlar va harakatlarni farqlash orqali bola atrofdagi olamni chuqurroq idrok etadi, o‘z tajribasini boyitadi. Bu esa bolaning nutqi ravonlashishi, lug‘at boyligi kengayishi va o‘z fikrini aniq ifoda etishiga zamin yaratadi. Pedagogika va psixologiya fanlarida sensor tushunchasi, ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Bola dunyoni birinchi navbatda ko‘rish, eshitish, hid bilish, ta‘m bilish va teginish orqali biladi. Shu sababli sensor rivojlanish bolaning ranglarni farqlash, shakllarni tanish, predmetlarning hajmini solishtirish, tovushlarni ajratish hamda buyumlarning silliq yoki dag‘al ekanini his qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Xulosa : Maktabgacha yoshdagi bolaning sensor rivojlanishi uning butun bilish jarayonining asosi hisoblanadi. Bola atrof-muhitni aynan sezgi orqali anglaydi, rang, shakl, tovush, hid va harakatlarni farqlash orqali o‘z tafakkurini shakllantiradi. Sensor tajribalar bolaning miyasida mustahkam bog‘lanishlar hosil qilib, keyingi aqliy faoliyat uchun poydevor yaratadi. Sensor rivojlanish nafaqat bolaning bilim olishiga, balki uning nutqiy rivojiga, hissiy holatiga va ijtimoiy moslashuviga ham kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Sezgi orqali o‘rganilgan har bir tushuncha bolaning lug‘at boyligini kengaytiradi, mustaqil fikrlashini kuchaytiradi va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, sensor o‘yinlar bolada qiziqish uyg‘otib, uni faol o‘rganishga undaydi. Maktabgacha ta‘lim muassasalari va oilada bolalarning sensor rivojlanishini tizimli ravishda qo‘llab-quvvatlash zarur. Rangli, tovushli, teginish va harakatga asoslangan mashg‘ulotlar bolaning tabiiy qiziqishini oshirib, uni atrof-muhitni chuqurroq anglashga yetaklaydi. Natijada, sensor rivojlanishi yaxshi shakllangan bola maktab ta‘limiga oson moslashadi va bilimlarni mustaqil hamda samarali egallay oladigan shaxs bo‘lib voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi muammolari. – Moskva : Pedagogika, 2008.
2. Elkonin D.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish psixologiyasi. – Moskva : Ta’lim, 2011.
3. Bojovich L.I. Shaxs va uning bolalikda shakllanishi. – Moskva : Pedagogika, 2009.
4. Abramova G.S. Yosh psixologiyasi. – Moskva : Akademiya, 2012.
5. Karpova S.V. Maktabgacha pedagogika va psixologiya. – Sankt-Peterburg: Piter, 2013
6. theusajournals.com

RAQAMLI PEDAGOGIKA VA AN’ANAVIY TA’LIM UYG’UNLIGI

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va Psixologiya” kafedrası 3-bosqich talabasi
Gulimova Lobar Jasurbek qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli pedagogika va an’anaviy ta’lim tizimining o‘zaro uyg’unlashuvi, ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda an’anaviy pedagogik yondashuvlarning tarbiyaviy imkoniyatlarini saqlab qolish masalalari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’limda innovatsion metodlar va an’anaviy usullarni birgalikda qo‘llashning afzalliklari, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatidagi o‘zgarishlar hamda ta’lim sifati va natijadorligiga ta’siri ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, raqamli pedagogika, an’anaviy ta’lim, zamonaviy ta’lim, elektron axborot, dars.

Аннотация. В данной статье анализируется процесс взаимной интеграции цифровой педагогики и традиционной системы образования, а также их роль и значение в образовательном процессе. Освещаются вопросы повышения эффективности обучения с использованием цифровых технологий, развития самостоятельного мышления обучающихся и сохранения воспитательного потенциала традиционных педагогических подходов. Кроме того, рассматриваются преимущества совместного применения инновационных методов и традиционных форм обучения в современном образовании, изменения в деятельности преподавателя и обучающегося, а также их влияние на качество и результативность образования.

Ключевые слова: образование, цифровая педагогика, традиционное образование, современное образование, электронная информация, урок.

Annotation. This article analyzes the integration of digital pedagogy and the traditional education system, as well as their role and significance in the educational process. The article highlights the issues of increasing the effectiveness of education through the use of digital technologies, developing students’ independent thinking, and preserving the educational potential of traditional pedagogical approaches. In addition, the advantages of combining innovative methods with traditional teaching practices in modern education, changes in the activities of teachers and learners, and their impact on the quality and effectiveness of education are examined.

Keywords: education, digital pedagogy, traditional education, modern education, electronic information, lesson.

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – zamonaviy raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali joriy etish bilan birga, an’anaviy ta’limning ijobiy jihatlarini saqlab qolishdir. Raqamli pedagogika va an’anaviy ta’lim uyg’unligi ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ularning mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodga va pedagoglarga ta’lim muassasalarida raqamli axborot resurslaridan foydalanishni o’rgatish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biriga aylandi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 20-dekabr kuni Raqamli texnologiyalar vazirligiga tashrif buyurganida shunday ta’kidlaydi:

“Barqaror taraqqiyotga erishish uchun biz chuqur digital bilim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o’zlashtirishimiz, to’liq raqamli iqtisodiyotga o’tishimiz zarur” [1].

Bu so’zlar orqali biz yosh avlod ta’limida raqamli texnologiyalarni keng ko’lamda joriy qilish kerakligini va raqamli pedagogika yo’nalishining muhimligini anglaymiz. Raqamli pedagogika orqali zamonaviy darslarni tashkil eta olamiz. Endi raqamli pedagogika va an’anaviy ta’lim nima ekanligida haqida ma’lumot bersam ham bo’ladi.

Raqamli pedagogika - bu ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta’lim resurslari, onlayn platformalar va interaktiv vositalardan foydalanishga asoslangan pedagogik yondashuvdir. U o’quvchilarga bilimlarni vizual, audio va interaktiv shaklda yetkazish imkonini beradi.

Raqamli pedagogika ta’lim jarayonining moslashuvchanligini ta’minlab, o’quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini inobatga olishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’lim, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar va test tizimlari orqali ta’lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Ta’lim jarayonini interaktiv o’tishiga xizmat qiladi.

An’anaviy ta’lim - bu ta’lim jarayonining tarixan shakllangan, asosan o’qituvchi markazida tashkil etiladigan shakli bo’lib, bilimlar dars, ma’ruza, suhbat va tushuntirish orqali bevosita o’qituvchi tomonidan o’quvchiga yetkaziladi. An’anaviy ta’limning asosiy xususiyatlari:

- o’qituvchi yetakchi, o’quvchi esa tinglovchi roliga bo’ladi;
- darslar sinfxona sharoitida olib boriladi;
- og’zaki tushuntirish, yozma mashqlar, savol-javob usullari ustunlik qiladi;
- baholash nazorat ishlari, yozma va og’zaki imtihonlar orqali amalga oshiriladi;
- tarbiya va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga katta e’tibor qaratiladi.

Bu ta’lim shakli biz maktabda o’qib yurgan paytlarimizda qo’llanilgan. Bugungi kunda har bir o’qituvchi zamonaviy darsni tashkil qilishi, dars davomida raqamli texnologiyalardan foydalanishi, elektron hujjatlar bilan ishlash kompetensiyasiga ega bo’lish zarur.

Raqamli ta’limning afzalliklari juda ham ko’p. Bu afzalliklar ta’lim jarayonida ko’pgina imkoniyatlarni yaratib beradi. Bu imkoniyatlar:

Moslashuvchanlik – o’quvchi istalgan vaqt va joyda ta’lim olishi mumkin (masofaviy ta’lim).

Individual yondashuv – o’quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatlariga mos o’quv materiallarini tanlash imkoniyati mavjud.

Ta’lim samaradorligi – video, animatsiya, interaktiv mashqlar orqali bilimlar tez va oson o’zlashtiriladi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi – o’quvchi axborotni izlash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga o’rganadi.

Vaqt va resurs tejraladi – darsliklar, daftar va yo’l xarajatlari kamayadi.

Ta’lim sifati oshadi – elektron testlar va avtomatik baholash tizimlari xolislikni ta’minlaydi.

O’qituvchi imkoniyatlari kengayadi – raqamli platformalar orqali darsni rejalashtirish va nazorat qilish osonlashadi.

Interaktivlik – o’quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etadi.

Axborotga keng kirish – elektron kutubxonalar va onlayn manbalar orqali bilim olish imkoniyati oshadi.

Zamonaviy kompetensiyalar shakllanadi – raqamli savodxonlik, texnologik ko’nikmalar rivojlanadi. Imkoniyatlardan to’g’ri foydalanish kerak.

Raqamli va an’anaviy ta’lim uyg’unligining afzalliklari

Raqamli pedagogika va an’anaviy ta’limning uyg’unlashuvi ta’lim jarayonini yanada boyitadi. Ushbu integratsiya quyidagi afzalliklarni beradi:

o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan motivatsiyasi oshadi;

mustaqil va tanqidiy fikrlash ko’nikmalari rivojlanadi;

dars jarayoni interaktiv va qiziqarli bo’ladi;

o’qituvchining metodik imkoniyatlari kengayadi;

ta’lim sifati va natijadorligi ortadi.

An’anaviy darslarda raqamli texnologiyalardan foydalanish (taqdimotlar, videodarslar, elektron testlar) mavzuning yanada chuqurroq o’zlashtirilishiga xizmat qiladi. O’qituvchi va o’quvchi faoliyatidagi o’zgarishlarda uyg’unlashgan ta’lim jarayonida o’qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo’naltiruvchi, maslahatchi va tashkilotchi rolini bajaradi. O’quvchi esa passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanadi. Raqamli vositalar yordamida o’quvchi mustaqil izlanadi, axborotni tahlil qiladi va xulosa chiqarishga o’rganadi. Bu esa shaxsning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantiradi. Pedagogika sohasidagi tadqiqotchi B.X. Xodjayev raqamli pedagogika va an’anaviy ta’lim uyg’unligini muhim deb hisoblaydi. Uning fikricha, raqamli texnologiyalar an’anaviy darslarning tarbiyaviy imkoniyatlarini to’ldirishi, biroq ularni to’liq almashtirmasligi lozim. O’qituvchining shaxsiy namuna va tarbiyaviy ta’siri ta’lim jarayonida yetakchi o’rinda qolishi kerak [2].

Dars jarayonida milliy qadriyatlarimizni saqlab qolishimiz uchun an’anaviy ta’limning asosiy xususiyatlarini namuna qilib, ta’limni tashkil qilishimiz lozim.

Xulosa qilib aytganda, raqamli pedagogika va an’anaviy ta’lim uyg’unligi zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo’nalishlaridan biridir. Ushbu uyg’unlik ta’lim jarayonini samarali, innovatsion va tarbiyaviy jihatdan boyitilgan holga keltiradi. Raqamli texnologiyalarni an’anaviy pedagogik yondashuvlar bilan birgalikda qo’llash orqali har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limni raqamlashtirishga oid qaror va farmonlari. (2020–2023). Toshkent: Hukumat.
2. Begimqulov, U. Sh. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Innovatsiya.
3. Jo‘rayev, R. X. (2019). Ta’limni axborotlashtirish asoslari. Toshkent: Fan.
4. Muslimov, N. A. (2021). Kasbiy ta’lim metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Xodjayev, B. X. (2018). Pedagogika. Toshkent: O‘qituvchi.
6. Prezident raqamli texnologiyalar sohasidagi natijalar va rejalar bilan tanishdi <https://president.uz/oz/lists/view/6937>

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA INKLYUZIV TA’LIMDA TENG IMKONIYATLARNI TA’MINLASH

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)

N.B.Karimova va 221-guruh Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Masharipova Sevinchoy

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirish hamda barcha o‘quvchilar, jumladan, maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan shaxslar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini ta’minlashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil etilgan. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun’iy intellekt, adaptiv o‘qitish tizimlari, raqamli platformalar va multimediya vositalarining inklyuziv ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, masofaviy va gibrid ta’lim sharoitida inklyuziv pedagogik yondashuvlarni joriy etish, individual o‘quv yo‘nalishlarini ishlab chiqish hamda ta’lim sifatini oshirish masalalari keng qamrovda ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’limda teng imkoniyatlarni yaratish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va jamiyatning barcha a’zolarini sifatli ta’lim bilan qamrab olishda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, raqamli texnologiyalar, teng imkoniyatlar, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, sun’iy intellekt, adaptiv ta’lim, raqamli platformalar, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты формирования инклюзивной образовательной среды с использованием цифровых технологий, а также обеспечения равных образовательных возможностей для всех обучающихся, включая лиц с особыми образовательными потребностями. Освещены роль и значение современных информационно-коммуникационных технологий, искусственного интеллекта, адаптивных обучающих систем, цифровых платформ и мультимедийных средств в процессе инклюзивного образования. Кроме того, всесторонне рассмотрены вопросы внедрения инклюзивных педагогических подходов в условиях дистанционного и гибридного обучения, разработки индивидуальных образовательных траекторий и повышения качества образования. Результаты исследования свидетельствуют о том, что цифровые технологии являются важным фактором в создании равных возможностей в

инклюзивном образовании, обеспечении социальной справедливости и охвате всех членов общества качественным образованием.

Ключевые слова: инклюзивное образование, цифровые технологии, равные возможности, обучающиеся с особыми образовательными потребностями, искусственный интеллект, адаптивное обучение, цифровые платформы, педагогические технологии.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of creating an inclusive educational environment through the use of digital technologies, as well as ensuring equal educational opportunities for all learners, including individuals with special educational needs. The role and significance of modern information and communication technologies, artificial intelligence, adaptive learning systems, digital platforms, and multimedia tools in the process of inclusive education are highlighted. In addition, the issues of implementing inclusive pedagogical approaches in distance and hybrid learning environments, developing individualized learning pathways, and improving the quality of education are comprehensively examined. The research findings demonstrate that digital technologies are a crucial factor in creating equal opportunities in inclusive education, ensuring social justice, and providing all members of society with access to quality education.

Keywords: inclusive education, digital technologies, equal opportunities, learners with special educational needs, artificial intelligence, adaptive learning, digital platforms, pedagogical technologies.

Kirish:

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko’lamli islohotlar inson kapitalini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va jamiyatning barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan. Ushbu jarayonda inklyuziv ta’lim konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etib, u barcha bolalar, jumladan, jismoniy, aqliy yoki psixologik rivojlanishida o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lgan shaxslarning ta’lim olish huquqini ta’minlashga xizmat qiladi. Inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi – ta’lim muhitini har bir o’quvchining ehtiyojlariga moslashtirish, diskriminatsiyani bartaraf etish va ijtimoiy tenglikni ta’minlashdan iboratdir.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inklyuziv ta’limni yangi bosqichga olib chiqish imkonini bermoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mobil ilovalar, elektron ta’lim resurslari, sun’iy intellekt asosidagi platformalar va virtual muhitlar yordamida maxsus ehtiyojli o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan, qulay va samarali ta’lim jarayonini tashkil etish mumkin. Bu esa ta’lim jarayonining shaxsga yo’naltirilgan modelini amalga oshirishga xizmat qiladi. So’nggi yillarda masofaviy va gibrid ta’lim shakllarining keng joriy etilishi ham inklyuziv ta’lim imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Raqamli platformalar orqali tashkil etilayotgan onlayn darslar, interfaol mashg’ulotlar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar geografik, jismoniy hamda ijtimoiy to’siqlarni bartaraf etib, har bir o’quvchi uchun sifatli ta’limdan foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Ayniqsa, nogironligi bo’lgan bolalar, sog’lig’i tufayli an’anaviy ta’lim muassasalariga qatnasha olmaydigan shaxslar hamda chekka hududlarda yashovchi o’quvchilar uchun raqamli ta’lim muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni inklyuziv ta’lim jarayoniga joriy etish bir qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Jumladan, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligi, maxsus ehtiyojli o’quvchilar uchun moslashtirilgan elektron

resurslarning yetishmasligi, texnik infratuzilmaning cheklanganligi va ijtimoiy tengsizlik omillari ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli, raqamli texnologiyalar asosida inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi – raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta’limda teng imkoniyatlarni ta’minlashning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va raqamli vositalarning ta’lim jarayonidagi samaradorligini aniqlash hamda ushbu yo’nalishda ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun inklyuziv ta’limda raqamli texnologiyalarning o’rni, ularning pedagogik imkoniyatlari, shuningdek, ta’lim jarayonini individuallashtirish va moslashtirish mexanizmlariga alohida e’tibor qaratildi.

Asosiy qism:

Inklyuziv ta’lim bu barcha o’quvchilar, jumladan, jismoniy, aqliy, sensor yoki psixologik rivojlanishida cheklovlari mavjud bo’lgan shaxslarning umumiy ta’lim tizimida teng va to’laqonli ishtirokini ta’minlashga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Ushbu ta’lim modeli inson huquqlari, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, inklyuziv ta’lim jamiyatda bag’rikenglik, o’zaro hurmat va hamkorlik madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o’quvchilarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash, ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlashda muhim omil bo’lib hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Elektron darsliklar, mobil ilovalar, multimediya resurslari, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta’lim platformalari hamda sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o’quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirilgan ta’lim jarayonini tashkil etishga yordam beradi.

Maxsus ehtiyojli o’quvchilar uchun ekran o’qish dasturlari, ovoqli yordamchilar, subtitrli videodarslar, interfaol mashg’ulotlar va sensorli texnologiyalar katta ahamiyatga ega. Bu vositalar o’quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirib, ularning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Adaptiv o’qitish tizimlari sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (big data) texnologiyalariga asoslanib, har bir o’quvchining bilim darajasi, o’zlashtirish sur’ati va qiziqishlariga mos ravishda ta’lim mazmunini moslashtiradi. Bu esa maxsus ehtiyojli o’quvchilarga individual yondashuvni ta’minlab, ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shaxsiylashtirilgan ta’lim yo’nalishlari orqali o’quvchilar o’z imkoniyatlariga mos tempda bilim egallab, murakkab mavzularni bosqichma-bosqich o’zlashtiradilar.

Masofaviy va gibrid ta’lim shakllari inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim o’rin tutadi. Onlayn platformalar orqali tashkil etilgan darslar geografik, jismoniy va ijtimoiy to’siqlarni bartaraf etib, barcha o’quvchilar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratadi.

Virtual sinflar, videokonferensiyalar, interfaol topshiriqlar va forumlar orqali o’quvchilar o’rtasida muloqot va hamkorlik mustahkamlanadi. Bu esa ularning ijtimoiy faolligini oshirib, jamoaga moslashuvini yaxshilaydi. Raqamli inklyuziv ta’lim muhitini samarali tashkil etish o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyasiga bevosita bog’liq. Pedagoglar nafaqat raqamli texnologiyalardan foydalanish, balki maxsus ehtiyojli o’quvchilar bilan ishlash metodikasini ham puxta egallashlari zarur.

Shu maqsadda o’qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo’yicha metodik qo’llanmalar ishlab chiqilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’limda teng imkoniyatlarni ta’minlash uchun quyidagi mexanizmlarni amalga oshirish imkonini beradi:

- ta’lim resurslaridan ochiq va bepul foydalanishni ta’minlash;
- moslashtirilgan elektron darsliklar va interfaol materiallar yaratish;
- individual o’quv trajektoriyalarini ishlab chiqish;
- avtomatlashtirilgan monitoring va baholash tizimlarini joriy etish;
- masofaviy maslahat va pedagogik qo’llab-quvvatlash xizmatlarini yo’lga qo’yish.

Xulosa:

Raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv ta’lim muhitini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lib, u barcha o’quvchilar uchun teng imkoniyatlarni yaratish, ta’lim sifatini oshirish va ijtimoiy adolatni ta’minlashga xizmat qiladi. Raqamli vositalarning keng joriy etilishi maxsus ehtiyojli o’quvchilarning ta’lim jarayoniga to’laqonli integratsiyasini ta’minlab, ularning bilim olishdagi qiyinchiliklarini kamaytiradi hamda mustaqil va ijodiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, sun’iy intellekt, adaptiv o’qitish tizimlari, raqamli platformalar va multimediya vositalaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonini individuallashtirish, o’quvchilarning o’zlashtirish darajasini oshirish hamda ularning o’quv motivatsiyasini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, masofaviy va gibrid ta’lim shakllari orqali jismoniy imkoniyatlari cheklangan, sog’lig’i sababli ta’lim muassasalariga qatnasha olmaydigan yoki chekka hududlarda istiqomat qiluvchi o’quvchilar uchun sifatli ta’limdan foydalanish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaymoqda.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar inklyuziv ta’limda pedagogik jarayonni samarali tashkil etish, o’quvchilar o’rtasida ijtimoiy moslashuv va hamkorlik muhitini shakllantirish, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlashda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi.

Kelgusida raqamli inklyuziv ta’limni yanada rivojlantirish uchun ta’lim muassasalarida kompleks yondashuv asosida quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir: pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini doimiy ravishda oshirib borish, maxsus ehtiyojli o’quvchilar uchun moslashtirilgan o’quv dasturlari va raqamli resurslarni yaratish, sun’iy intellekt asosidagi adaptiv tizimlarni joriy etish, ta’lim sifatini baholashning shaffof va samarali mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. Raqamli pedagogika va innovatsion ta’lim texnologiyalari bo’yicha ilmiy maqolalar to’plami.
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’limdagi roli: ilmiy-uslubiy qo’llanma.
4. Sun’iy intellekt va ta’lim: nazariya va amaliyot.
5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari.

KASBIY IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK–PSIXOLOGIK STRATEGIYALARI.

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,

241-Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Matyaqubova Yulduz

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy identifikatsiya tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati, shaxs rivojlanishidagi o‘rni hamda uni ta’lim jarayonida samarali rivojlantirish strategiyalari yoritilgan. Kasbiy identifikatsiya shaxsning o‘zini muayyan kasb egasi sifatida anglashi, kasbiy qadriyatlarni qabul qilishi va professional faoliyatga ongli munosabatini shakllantiruvchi jarayon sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda kasbiy identifikatsiyaning rivojlanishiga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar, pedagogik texnologiyalar, motivatsiya va refleksiyaning ahamiyati tahlil qilingan. Maqola oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida kasbiy o‘zini anglashni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy identifikatsiya, kasbiy o‘zini anglash, pedagogik strategiyalar, psixologik omillar, motivatsiya, refleksiya, kasbiy yo‘naltirish.

Аннотация. В статье раскрывается педагогико-психологическая сущность профессиональной идентификации, её значение в развитии личности и стратегии эффективного формирования в образовательном процессе. Профессиональная идентификация рассматривается как процесс осознания личностью своей принадлежности к профессии, формирования профессиональных ценностей и устойчивой мотивации. Проанализированы внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие профессиональной идентификации, а также роль педагогических технологий, мотивации и рефлексии. Материалы статьи могут быть использованы в практике высшего образования.

Ключевые слова: профессиональная идентификация, профессиональное самоопределение, педагогические стратегии, психологические факторы, мотивация, рефлексия.

Annotation. This article discusses the pedagogical and psychological essence of professional identity, its role in personality development, and effective strategies for its formation in the educational process. Professional identity is defined as a process in which an individual becomes aware of their professional affiliation, adopts professional values, and develops a conscious attitude toward professional activity. The article analyzes internal and external factors influencing professional identity development, as well as the importance of motivation, reflection, and pedagogical technologies in higher education.

Keywords: professional identity, professional self-awareness, pedagogical strategies, psychological factors, motivation, reflection.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va o‘z kasbiga sodiq bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Aynan shu jihatdan kasbiy identifikatsiya masalasi pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb tadqiqot ob’ektiga aylanmoqda.

Kasbiy identifikatsiya shaxsning muayyan kasb bilan o’zini bog’lashi, kasbiy faoliyatni hayotiy qadriyat sifatida qabul qilishi va professional o’sishga intilishi bilan tavsiflanadi. Talabalik davri esa kasbiy identifikatsiyaning shakllanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi, chunki aynan shu davrda shaxs kelajak kasbini ongli ravishda tanlash va o’zini professional sifatida tasavvur qilish imkoniga ega bo’ladi [1].

Kasbiy identifikatsiya tushunchasining pedagogik va psixologik mohiyati. Psixologik adabiyotlarda kasbiy identifikatsiya shaxsning o’z kasbiy faoliyatiga bo’lgan munosabati, kasbiy rolni qabul qilishi va professional o’zini anglash darajasi sifatida izohlanadi. E.A. Klimovning ta’kidlashicha, kasbiy identifikatsiya shaxsning kasbga moslashuvi va professional rivojlanishining asosiy omillaridan biridir[2].

Pedagogik nuqtayi nazardan esa kasbiy identifikatsiya ta’lim jarayonida shakllanuvchi ijtimoiy-pedagogik hodisa bo’lib, u shaxsning bilim, ko’nikma va malakalarini kasbiy faoliyat bilan uyg’unlashtirishni ta’minlaydi. Ta’lim jarayonida kasbiy mazmundagi topshiriqlar, amaliy mashg’ulotlar va refleksiv faoliyatlar kasbiy identifikatsiyaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Kasbiy identifikatsiya jarayoniga shaxsning individual xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari, shuningdek, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va ta’lim muassasasining ta’siri muhim rol o’ynaydi.

Kasbiy identifikatsiyani rivojlantirishning pedagogik strategiyalari

Kasbiy identifikatsiyani rivojlantirishda pedagogik strategiyalar yetakchi o’rinni egallaydi. Ta’lim jarayonini kasbiy faoliyat bilan uzviy bog’lash orqali talabalarda kasbga nisbatan ijobiy munosabat va barqaror motivatsiya shakllantiriladi.

Bunday strategiyalarga quyidagilar kiradi:

- ta’lim jarayonida amaliyotga yo’naltirilgan mashg’ulotlarni ko’paytirish;
- loyiha va muammoli ta’lim metodlaridan foydalanish;
- kasbiy vaziyatlarni modelashtirish;
- mustaqil ta’lim faoliyatini qo’llab-quvvatlash.

Mazkur pedagogik yondashuvlar talabalarning kasbiy o’zini anglash darajasini oshirib, ularni bo’lajak kasbiy faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi [3].

Kasbiy identifikatsiyaning psixologik omillari. Kasbiy identifikatsiya rivojlanishida psixologik omillar muhim ahamiyatga ega. Motivatsiya, ehtiyojlar, qadriyatlar tizimi va o’z-o’zini baholash darajasi ushbu jarayonning asosiy tarkibiy qismlaridir.

Ichki motivatsiya shakllangan shaxs kasbiy faoliyatni shaxsiy rivojlanish manbai sifatida qabul qiladi. Refleksiya esa shaxsning o’z kasbiy imkoniyatlari va kamchiliklarini anglashiga yordam beradi. Psixologik treninglar va kasbiy maslahatlar orqali talabalarda kasbiy identifikatsiyani mustahkamlash mumkin[4].

Oliy ta’lim tizimida kasbiy identifikatsiyani shakllantirish

Oliy ta’lim muassasalarida kasbiy identifikatsiyani rivojlantirish tizimli va uzluksiz jarayon bo’lishi lozim. Bunda ta’lim muhitining kasbiy yo’naltirilganligi, o’qituvchi va talaba o’rtasidagi hamkorlik, shuningdek, tarbiyaviy ishlarning samaradorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy yo’naltirishga qaratilgan seminarlar, davra suhbatlari va amaliyotlar talabalarning kasbiy o’zini anglashini kuchaytiradi hamda ularning kelajak faoliyatiga ongli tayyorgarligini ta’minlaydi [5].

Kasbiy ma’lumot bilan ta’minlanganlik shakllari - kasbiy axborotga egalik qilish shunday yo’lga qo’yilishi kerakki, bunda o’quvchilar kasb haqida zarur bilimlarga ega bo’lsinlar hamda keyinchalik ushbu bilimlar kasbiy jihatdan o’zini o’zi aniqlash jarayonida asos bo’lib xizmat qilsin. O’quvchilar tomonidan istalgan axborotga, xususan kasbiy yo’nalgan xarakterdagi axborotga egalik qilish ma’lum shartlarga rioya qilingandagina samarali bo’ladi. Birinchidan, o’quvchilarda kasbiy axborotli materialni idrok etishga ijobiy munosabatni shakllantirish lozim. O’quvchilar uchun taqdim etilayotgan ma’lumotlar ular uchun tushunarli bo’lishi zarur. Ma’lumotli material mazmunan ham, shaklan ham o’quvchilarning yosh va ta’lim olish xususiyatlarini hisobga olgan holda berilishi kerak. Ma’lumotni yetkazishda maxsus terminologiya yoki texnologik ma’lumotlarning haddan ziyod ko’p bo’lishi maqsadga muvofiq emas, chunki bu ma’lumotning tushunarsiz bo’lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, o’quvchilarda kasbga nisbatan ongli va adekvat munosabatni shakllantirish uchun axborotni to’g’ri yetkazish muhimdir. Axborot nafaqat tushunarli, balki ob’ektiv bo’lmog’i lozim

Kasbiy tayyorgarlik deganda faoliyatning ma’lum bir sohasidagi ishlarni bajarishga imkon beradigan maxsus bilim, ko’nikma va malakalar majmui tushuniladi. Kasbiy tayyorgarlik mehnat jarayonida, malaka oshirish tizimida va o’z-o’zini tarbiyalash orqali takomillashtiriladi [1]. Oliy ta’lim tizimi barcha kasblar bo’yicha malakali mutaxassislarni tayyorlashni o’z oldiga maqsad qilib qo’yadi. Ta’lim muassasalarida o’quv jarayoni ta’lim oluvchilarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi[6].

Bo’lajak kasb ta’limi o’qituvchilarining kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishda psixologik treninglar, refleksiv suhbatlar, mentorlik tizimi hamda kasbiy faoliyatga yaqinlashtiruvchi amaliy mashg’ulotlar muhim rol o’ynaydi. Ularning kasbiy orientatsiyasini kuchaytirish uchun o’z-o’zini baholash texnikalari va kasbiy ideal modellarni o’rganish alohida ahamiyatga ega.

Pedagogik faoliyatni yetarlicha yuqori darajada amalga oshira oladigan, o’quvchilarning o’qitilganligi va tarbiyalanganligida yaxshi natijalarga erishadigan hamda shaxs sifatida o’zini namoyon eta oladigan o’qituvchi kasbiy kompetentli hisoblanadi [2].

O’qitish jarayonida shakllantiriladigan bilim, mahorat va ko’nikmalar ko’pincha real hayotdagi vaziyatlarda yetarli darajada qo’llanilmasligi mumkin. Shu sababli bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy va metodik tayyorgarligi, eng avvalo, moslashuvchan, mobil bilimlarni shakllantirishga hamda ularni turli, jumladan, tipik bo’lmagan vaziyatlarda qo’llay olish mahoratini rivojlantirishga qaratilishi lozim. Shaxs kasbni o’rganish jarayonida ijtimoiy rollarni o’zlashtirishi muhim ahamiyatga ega. Bo’lajak o’qituvchilarni real o’quv muhitiga yaqinlashtirish orqali ularning o’zini o’qituvchi sifatida namoyon etish imkoniyati kengayadi. Bunda quyidagi amaliy faoliyat turlari samarali hisoblanadi:

- pedagogik amaliyot (maktab yoki kollejdagi amaliy mashg’ulotlar olib borish);
- mentorlik dasturlari (tajribali ustozlar bilan “junior–senior” uslubidagi hamkorlik);
- rol o’yinlari va treninglar (talabalarining muayyan pedagogik vaziyatlarda o’zini sinab ko’rishi).

Ushbu strategiyalar talabaning kasbiy o’zligiga chuqurroq kirib borishiga xizmat qiladi. Bo’lajak o’qituvchining kasbiy identifikatsiyasi nafaqat tajriba orttirish, balki stressga qarshi turish va hissiy barqarorlikni saqlash bilan ham bog’liqdir. Shu sababli stressni yengishga

qaratilgan treninglar, hissiy intellektni rivojlantiruvchi mashg’ulotlar hamda jamoaviy qo’llab-quvvatlash tizimini tashkil etish zarur.

Kasbiy identifikatsiyani shakllantirish va rivojlantirish uzoq muddatli psixologik jarayon bo’lib, bu jarayonga tizimli yondashuv zarur. Ta’lim muassasalarida individual psixologik yondashuvlar, muntazam treninglar va motivatsion dasturlarni joriy etish bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy o’sishini ta’minlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kasbiy identifikatsiyani rivojlantirish pedagogik va psixologik strategiyalarning uyg’unlashuviga asoslangan murakkab jarayondir. Ta’lim jarayonida mazkur strategiyalarni samarali qo’llash orqali shaxsning kasbiy o’zini anglashini kuchaytirish va yetuk mutaxassislarni tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Klimov E.A. *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. – M.: Akademiya, 2018.
2. Markova A.K. *Psixologiya professionalizma*. – M.: Znanie, 2017.
3. Zeer E.F. *Psixologiya professiy*. – M.: Akademicheskii proekt, 2019.
4. Abdurahmonov A. *Pedagogika va psixologiya asoslari*. – Toshkent, 2020.
5. Xasanboev J. *Ta’lim psixologiyasi*. – Toshkent, 2021.
6. Qodirov B. *Kasbiy yo’naltirish nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent, 2019.

O’QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Rozumova Mavluda Rashid qizi

Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika yo’nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida o’qituvchining pedagogik mahorati hamda pedagogik texnologiyalarning tutgan o’rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O’qituvchining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik mahoratining tarkibiy qismlari, pedagogik texnologiyalarning mohiyati va ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, interfaol metod va texnologiyalarning o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi hamda shaxs sifatida rivojlanishiga ta’siri asoslab beriladi. Maqolada pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar o’rtasidagi uzviy bog’liqlik ochib berilib, zamonaviy ta’lim talablariga mos kadrlar tayyorlashda ularning ahamiyati ilmiy xulosalar asosida bayon etiladi.

Kalit so’zlar: pedagogik mahorat, pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, interfaol metodlar, o’qituvchi kompetensiyasi, ta’lim samaradorligi.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimini rivojlantirish, uning sifat va samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, avvalo, o’qituvchi shaxsiga, uning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik mahoratiga yuqori talablar qo’ymoqda. Chunki ta’lim jarayonining muvaffaqiyati ko’p jihatdan o’qituvchining pedagogik faoliyatni to’g’ri tashkil eta olishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo’llashi bilan belgilanadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida o’qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o’quvchilarning bilish faoliyatini boshqaruvchi, ularni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka va hamkorlikka yo’naltiruvchi shaxs sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu sababli o’qituvchining pedagogik mahorati va pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammolaridan biri sanaladi.

O’qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi va mohiyati. Pedagogik mahorat o’qituvchining kasbiy faoliyatida yuqori natijalarga erishishini ta’minlovchi muhim sifatdir. Ilmiy adabiyotlarda pedagogik mahorat o’qituvchining kasbiy bilimlari, pedagogik qobiliyatlari, metodik tayyorgarligi va shaxsiy fazilatlarining uyg’unlashuvi sifatida talqin etiladi. Pedagogik mahoratga ega bo’lgan o’qituvchi ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash, tashkil etish va boshqarish qobiliyatiga ega bo’ladi. Pedagogik mahorat o’qituvchining o’quvchilarga bo’lgan munosabatida, dars jarayonini olib borish uslubida, pedagogik vaziyatlarni to’g’ri hal eta olishida namoyon bo’ladi. Bunda o’qituvchi o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib, ta’lim metodlarini tanlaydi hamda ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari. O’qituvchining pedagogik mahorati bir nechta o’zaro bog’liq tarkibiy qismlardan iborat bo’lib, ular quyidagilardan tashkil topadi: birinchidan, kasbiy-pedagogik bilimlar, ya’ni o’qituvchi o’z fanini chuqur bilishi, pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini egallagan bo’lishi zarur, chunki bu bilimlar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning ilmiy asosini tashkil etadi; ikkinchidan, metodik kompetensiya, ya’ni darsni rejalashtirish, ta’lim maqsadini aniqlash, metod va vositalarni tanlash hamda baholash jarayonini to’g’ri tashkil etish ko’nikmalari; uchinchidan, pedagogik muloqot madaniyati, ya’ni o’qituvchining o’quvchilar bilan samarali muloqot o’rnata olishi, ularning fikrini tinglashi va hurmat qilishi; to’rtinchidan, refleksiv faoliyat, ya’ni o’qituvchining o’z faoliyatini tahlil qilishi, kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etishga intilishi pedagogik mahoratning doimiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Pedagogik texnologiyalar va ularning mohiyati. Pedagogik texnologiya - bu ta’lim-tarbiya jarayonini oldindan rejalashtirish, tizimli tashkil etish va kafolatlangan natijaga erishishga qaratilgan pedagogik faoliyatdir. Pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonining barcha tarkibiy qismlarini: maqsad, mazmun, metod, vosita va natijani o’zaro uzviy bog’liq holda amalga oshirishni ta’minlaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o’quvchi shaxsiga yo’naltirilgan bo’lib, ularning asosiy vazifasi o’quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashdan iborat.

Pedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. Pedagogik texnologiyalarning ahamiyati shundan iboratki, ular ta’lim jarayonini samarali, tizimli va maqsadga yo’naltirilgan holda tashkil etish imkonini beradi. Interfaol pedagogik texnologiyalar o’quvchilarni ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. “Aqliy hujum”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Munozara”, “Muammoli o’qitish” kabi texnologiyalar o’quvchilarning mantiqiy fikrlashi, ijodiy yondashuvi va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Natijada o’quvchilar bilimlarni tayyor holatda qabul qiluvchi emas, balki ularni mustaqil ravishda egallovchi subyekt sifatida shakllanadi.

O’qituvchi pedagogik mahorati va pedagogik texnologiyalar uyg’unligi. Pedagogik texnologiyalarni samarali qo’llash bevosita o’qituvchining pedagogik mahoratiga bog’liq. Yuqori pedagogik mahoratga ega bo’lgan o’qituvchi texnologiyalarni maqsadga muvofiq tanlaydi va ularni o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtiradi. Shu sababli pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar o’zaro uzviy bog’liq bo’lib, ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini ta’minlovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, o’qituvchining pedagogik mahorati va pedagogik texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismlaridir. Pedagogik mahorat

o’qituvchining kasbiy yetukligini ifodalasa, pedagogik texnologiyalar ushbu mahoratni amaliyotda samarali qo’llash vositasi hisoblanadi. Ularning uyg’unligi ta’lim sifatini oshirishga, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh shaxslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova, M. Psixologiya fanlarini o’qitishda zamonaviy texnologiyalarning o’rni va ahamiyati. Архив научных публикаций JSPI. 2020.
2. Yo’ldoshev, O’., & Abdirashidov, A. Pedagogika o’qitish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya. 2015
3. Tosheva, G. D., & Toirov, B. B. (2020). Innovatsion texnologiyalar ta’lim taraqqiyotining asosiy kuchi va tutgan o’rni. Science and Education, 1(8)
4. Abdullayeva, Sh. A., & Askarov, A. D. Umumiy pedagogika. O’quv qo’llanma. Toshkent. 2019

OILAVIY ZO’RAVONLIKDAN JABRLANGAN O’SMIRLARNING RUHIY SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDA TA’LIM MUASSASALARINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi,

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası
o’qituvchisi**

Jumadurdiyeva Asalxon Dilshod qizi,

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo’nalishi
talabasi.**

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy zo’ravonlikdan jabrlangan o’smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlashda ta’lim muassasalarining pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O’smirlik davrining psixologik xususiyatlari, zo’ravonlikning ruhiy va shaxsiy rivojlanishga salbiy ta’siri hamda maktab muhitining himoyalovchi omil sifatidagi ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, pedagogik qo’llab-quvvatlash, psixoprofilaktika va koreksion ishlarning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so’zlar: oilaviy zo’ravonlik, o’smirlar, ruhiy salomatlik, pedagogik qo’llab-quvvatlash, ta’lim muassasasi, shaxs rivoji.

Abstract: This article analyzes the pedagogical opportunities of educational institutions in strengthening the mental health of adolescents affected by domestic violence. The psychological characteristics of adolescence, the negative impact of domestic violence on mental health and personality development, and the protective role of the school environment are discussed. The effectiveness of pedagogical support, psycho-preventive, and corrective interventions is emphasized.

Keywords: domestic violence, adolescents, mental health, pedagogical support, educational institution, personality development.

Аннотация: В статье анализируются педагогические возможности образовательных учреждений в укреплении психического здоровья подростков, пострадавших от семейного насилия. Рассматриваются психологические особенности подросткового возраста, негативное влияние семейного насилия на психическое здоровье и

личностное развитие, а также защитная роль школьной среды. Обоснована эффективность педагогической поддержки, психопрофилактических и коррекционных мероприятий.

Ключевые слова: семейное насилие, подростки, психическое здоровье, педагогическая поддержка, образовательное учреждение, развитие личности.

Kirish

Bugungi kunda oilaviy zo‘ravonlik global ijtimoiy muammo sifatida nafaqat jamiyat, balki ta’lim tizimi oldida ham jiddiy vazifalarni qo‘ymoqda. Ayniqsa, o‘smirlik davrida oilaviy zo‘ravonlikka duch kelish shaxsning ruhiy salomatligi va kelajakdagi ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘smirlik davri emotsional beqarorlik, o‘zini anglash va mustaqillikka intilish bilan xarakterlanadi. Shu sababli ushbu davrda salbiy oilaviy tajriba chuqur psixologik iz qoldirishi mumkin.

Ta’lim muassasalari o‘smirlar hayotida muhim ijtimoiy makon bo‘lib, u nafaqat bilim berish, balki shaxsni himoyalash va qo‘llab-quvvatlash funksiyasini ham bajaradi. Shu nuqtayi nazardan, o‘smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlashda maktab va pedagoglarning imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

Oilaviy zo‘ravonlikning o‘smirlar ruhiy salomatligiga ta’siri

Oilaviy zo‘ravonlik – bu jismoniy, ruhiy, emotsional yoki psixologik bosim shaklida namoyon bo‘ladigan salbiy ijtimoiy hodisadir. Bunday muhitda voyaga yetayotgan o‘smirlarda xavotirlilik, qo‘rquv, depressiv holatlar, o‘ziga ishonchsizlik va agressiv xulq-atvor shakllanishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy zo‘ravonlikka duch kelgan o‘smirlarning o‘qish motivatsiyasi pasayadi, tengdoshlar bilan muloqoti buziladi va ijtimoiy chekinish holatlari kuchayadi. Bu esa shaxs rivojiga jiddiy to‘sqinlik qiladi.

Ta’lim muassasalarining pedagogik imkoniyatlari

Ta’lim muassasalari oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan o‘smirlar bilan ishlashda quyidagi pedagogik imkoniyatlarga ega:

- psixologik xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish;
- o‘smirlarning xulq-atvoridagi salbiy o‘zgarishlarni erta aniqlash;
- pedagog-psixolog xizmatini samarali tashkil etish;
- tarbiyaviy va koreksion dasturlarni joriy etish;
- o‘smirlarda stressga bardoshlilik va emotsional barqarorlikni rivojlantirish.

Pedagoglarning empatik yondashuvi va o‘smir shaxsini hurmat qilishga asoslangan munosabati ruhiy tiklanish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash o‘smirning shaxsiy imkoniyatlarini faollashtirish, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Treninglar, suhbatlar, guruhli mashg‘ulotlar va individual maslahatlar orqali o‘smirlarning ruhiy holatini barqarorlashtirish mumkin.

Shuningdek, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish o‘smirlarning salbiy tajribalarni yengib o‘tishiga yordam beradi.

Ta’lim muassasasi, oila va mutaxassislar hamkorligi

O’smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash samaradorligi ko’p jihatdan maktab, oila va ijtimoiy-psixologik xizmatlar o’rtasidagi hamkorlikka bog’liq. Pedagoglar oiladagi muammolarni aniqlashda ehtiyotkorlik va professional yondashuvni qo’llashlari zarur.

Profilaktik pedagogik dasturlar oilaviy zo’ravonlikning oldini olish va sog’lom oilaviy munosabatlarni targ’ib etishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta’lim muassasalari oilaviy zo’ravonlikdan jabrlangan o’smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlashda keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Psixologik xavfsiz muhit, pedagogik qo’llab-quvvatlash va tizimli hamkorlik o’smir shaxsining sog’lom rivojlanishini ta’minlashning asosiy shartlaridir. Shu bois ta’lim tizimida pedagogik va psixologik yondashuvlarning integratsiyasi dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq.
2. Erikson E. Shaxs va ijtimoiy rivojlanish.
3. Bandura A. Ijtimoiy o’rganish nazariyasi.
4. Karimova V.M. Yosh davrlari psixologiyasi.
5. World Health Organization. Violence against children.
- 6.

OILAVIY ZO’RAVONLIK SHAROITIDA O’S MIR SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARNING ROLI

Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi,

Urganch Davlat Pedagogika Instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi

Xudoyberganova Sarvinoz Sanjarbek qizi,

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo’nalishi
talabasi.**

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy zo’ravonlik sharoitida voyaga yetayotgan o’smir shaxsini rivojlantirishda pedagogik kompetensiyalarning o’rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O’smirlik davrining psixologik xususiyatlari, oilaviy zo’ravonlikning shaxsiy rivojlanishga salbiy ta’siri hamda ta’lim muassasalarida pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari asosida amalga oshiriladigan pedagogik qo’llab-quvvatlash yo’nalishlari yoritib beriladi. Maqolada pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish o’smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashning muhim omili sifatida asoslanadi.

Kalit so’zlar: oilaviy zo’ravonlik, o’smirlar, shaxs rivoji, pedagogik kompetensiya, pedagogik qo’llab-quvvatlash, ta’lim muassasasi.

Abstract: This article analyzes the role and significance of pedagogical competencies in the development of adolescent personality under conditions of domestic violence. The psychological characteristics of adolescence, the negative impact of domestic violence on personality development, and pedagogical support based on teachers’ professional competencies in educational institutions are discussed. The study emphasizes that the development of

pedagogical competencies is a key factor in strengthening adolescents’ mental health and ensuring their social adaptation.

Keywords: domestic violence, adolescents, personality development, pedagogical competence, pedagogical support, educational institution.

Аннотация: В статье научно анализируется роль педагогических компетенций в развитии личности подростков, воспитывающихся в условиях семейного насилия. Рассматриваются психологические особенности подросткового возраста, негативное влияние семейного насилия на личностное развитие, а также направления педагогической поддержки, осуществляемой на основе профессиональных компетенций педагогов в образовательных учреждениях. Обосновано, что развитие педагогических компетенций является важным условием укрепления психического здоровья и социальной адаптации подростков.

Ключевые слова: семейное насилие, подростки, развитие личности, педагогическая компетенция, педагогическая поддержка, образовательное учреждение.

Kirish

Hozirgi davrda oilaviy zo‘ravonlik muammosi nafaqat ijtimoiy-psixologik, balki muhim pedagogik muammo sifatida ham e’tirof etilmoqda. Oilaviy zo‘ravonlik sharoitida voyaga yetayotgan o‘smirlar ko‘pincha ruhiy zo‘riqish, emotsional beqarorlik va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarni boshdan kechiradilar. Ayniqsa, o‘smirlik davri shaxsiy identifikatsiya, mustaqillikka intilish va o‘z-o‘zini anglash jarayonlarining jadalligi bilan ajralib turadi.

Mazkur davrda oiladagi zo‘ravonlik holatlari o‘smir shaxsining shakllanishiga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois ta’lim muassasalari va pedagoglar zimmasiga o‘smir shaxsini himoyalash, qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan muhim vazifalar yuklanadi. Ushbu maqolada ana shu jarayonda pedagogik kompetensiyalarning roli ilmiy asosda yoritiladi.

O‘smirlik davrining psixologik xususiyatlari va shaxs rivoji

O‘smirlik davri inson rivojlanishidagi eng murakkab bosqichlardan biri bo‘lib, bu davrda shaxsning emotsional holati beqaror, o‘zini anglash jarayoni esa faol kechadi. O‘smirlar atrof-muhit ta’siriga sezgir bo‘lib, ijtimoiy munosabatlarda o‘z o‘rnini topishga intiladilar.

Oilaviy zo‘ravonlik sharoitida voyaga yetayotgan o‘smirlarda xavotirlilik, agressivlik, past o‘z-o‘zini baholash, ijtimoiy chekinish va ishonchsizlik kabi holatlar shakllanishi mumkin. Bu esa shaxsning sog‘lom rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Pedagogik kompetensiya tushunchasi va uning tarkibiy jihatlari

Pedagogik kompetensiya — bu pedagogning kasbiy bilimlari, ko‘nikmalari, tajribasi va shaxsiy fazilatlarining integrativ majmuasi bo‘lib, u ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogika fanida pedagogik kompetensiyalar quyidagi asosiy turlarga ajratiladi:

- kommunikativ kompetensiya – o‘smir bilan samarali va ishonchli muloqot o‘rnatish;
- psixologik kompetensiya – o‘smirning ruhiy holatini anglash va baholash;
- ijtimoiy-pedagogik kompetensiya – murakkab ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri yondashuvni tanlash;
- refleksiv kompetensiya – pedagogik faoliyatni tahlil qilish va takomillashtirish;
-

- koreksion-profilaktik kompetensiya – muammoli holatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish.

Oilaviy zo‘ravonlik sharoitida pedagogik kompetensiyalarning ahamiyati

Oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan o‘smirlar bilan ishlash pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlikni talab etadi. Pedagog o‘smirning xulq-atvoridagi salbiy o‘zgarishlarni erta aniqlay olishi, uning ichki kechinmalarini tushunishi va individual yondashuvni qo‘llashi zarur.

Yuqori pedagogik kompetensiyaga ega pedagoglar o‘smirda:

- xavfsizlik va ishonch hissini shakllantiradi;
- ijobiy “Men” konsepsiyasini rivojlantiradi;
- emotsional barqarorlikni mustahkamlaydi;
- ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ta’lim muassasalarida pedagogik faoliyatni tashkil etish

Ta’lim muassasalarida oilaviy zo‘ravonlik sharoitida o‘smir shaxsini rivojlantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- psixologik xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish;
- pedagog-psixolog xizmatini samarali tashkil etish;
- koreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar o‘tkazish;
- ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish;
- ota-onalar bilan profilaktik va tushuntiruvchi ishlar olib borish.

Bu faoliyatlarning samaradorligi bevosita pedagoglarning kasbiy kompetensiyalariga bog‘liq.

Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish zarurati

Zamonaviy ta’lim tizimi pedagoglardan faqat fan bilimlarini emas, balki murakkab psixologik vaziyatlarda ishlash qobiliyatini ham talab etadi. Shu sababli pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida oilaviy zo‘ravonlik muammosi va o‘smirlar bilan ishlash metodlari alohida o‘rin egallashi lozim.

Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali o‘smir shaxsini qo‘llab-quvvatlash va himoyalashning samarali tizimi yaratiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oilaviy zo‘ravonlik sharoitida o‘smir shaxsini rivojlantirishda pedagogik kompetensiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, psixologik bilimlari va empatik yondashuvi o‘smirlarning ruhiy salomatligini mustahkamlash, shaxsiy rivojlanishini ta’minlash va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bois pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. *Tafakkur va nutq.*
2. Erikson E. *Shaxs va ijtimoiy rivojlanish.*
3. Bandura A. *Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi.*
4. Karimova V.M. *Yosh davrlari psixologiyasi.*
5. G‘oziev E. *Pedagogik psixologiya.*

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ADABIY –
NAZARIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTISHGA KOMPETENSIYAVIY
YONDASHUV XUSUSIDA**

Eshchanova Gavhar Otajonovna

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrası professori

Ataniyazova Hulkarbonu Zafarbek qizi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi, 4- bosqich talabasi

eshchanovagavhar@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarning o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarni malakali kitobxon sifatida tarbiyalashda asar tahlili va o‘quvchining shaxsiy ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: metodika, qobiliyat, adabiy tahlil, qofiya, she’riy va nasriy nutq.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы анализа художественных произведений и развития личных творческих способностей учащихся в процессе формирования их как компетентных читателей на уроках чтения в начальных классах.

Ключевые слова: методика, способность, литературный анализ, рифма, поэтическая и прозаическая речь.

Abstract. The article addresses the issues of literary text analysis and the development of students’ individual creative abilities in the process of educating them as competent readers in primary school reading lessons.

Keywords: methodology, ability, literary analysis, rhyme, poetic and prose speech.

Taniqli pedagog olimlar – K.Qosimova va S.Matchonovlarning [1. 88] o‘qish metodikasiga doir tadqiqotlarida o‘quvchi ta’limning faol ishtirokchisi, «metodik omil» sifatida tilga olinishi bejiz emas. Ularning fikricha, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida o‘quvchilarni malakali kitobxon sifatida tarbiyalashda asar tahlili va o‘quvchining shaxsiy ijodkorlik qobiliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida she’r, hikoya, masal, topishmoq, maqol, adabiy qahramon, sarlavha, matn, reja kabi dastlabki adabiy tushunchalarni shakllantira borishni taqozo etadi. Shu maqsadga qaratilgan adabiy tahlil o‘qituvchi va o‘quvchining qat’iy reja asosida izchil hamkorlikda izlanishini talab etadi. Busiz o‘quvchi dasturda ko‘zda tutilgan darajada asarni estetik jihatdan anglash va idrok etishga qodir bo‘lmaydi. Tahlilda umumiydan xususiyga, ya’ni asarni tushunishga yordam beruvchi umumiy mazmunni va tafsilotlarni aniqlashga tomon borish lozim. Tahlil boshida asarning janriy xususiyatlarini hisobga olgan holda beriladigan savollarni o‘quvchilarning mavjud tushunchalaridan kelib chiqib izchil va keng qamrovli tarzda qo‘yish talab etiladi. Shu asosda o‘quvchilarning fikr va hislarini muayyan maqsadga yo‘naltirilsa, boshlang‘ich ta’limda ko‘zlangan natijaga erishish qiyin kechmaydi, albatta.

Kuzatishlardan ma’lumki, badiiy asarni tahlil qilishga turli yondashishlar mavjud. Quyida ularning ayrimlarini ko‘rib chiqamiz.

Asar tili tahlili bu asarda muallif tomonidan qo‘llanilgan tasviriy ifoda vositalari hamda qahramonlar nutqi va ularga yozuvchi munosabatini aniqlash maqsadida uyushtiriladi. Masalan, 4-sinfda Rauf Tolibning «Quyosh sevgan yurt» [2.5.] asari o‘rganganilganda she’rdagi tasviriy vositalarni aniqlash yuzasidan quyidagi savol-topshiriqlar berilishi mumkin: «Quyosh tog‘lardan, bog‘lardan ko‘z uzolmas ekan» jumlasini matndan topib o‘qing. Quyoshning yurtimizni nima

uchun sevishini qanday izohlaysiz?» va hakozi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilar lug‘at boyligini, nutqining ifodaligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiy tahlil orqali asar qahramonlarining fe‘l-atvori, his- tuyg‘ulari, xarakter xususiyatlari o‘rganiladi. Masalan, 4-sinfda Normurod Norqobilovning «Xarita»[3.10.] hikoyasi o‘rganilganda, asar qahramonlari Samad va Rasulning fe‘l-atvorini tavsiflash orqali ularning xarakter xususiyatlari ochib beriladi. Adabiy tahlilni shu tahlitda uyushtirishni boshqa asarlarga nisbatan ham qo‘llash mumkin.

Asar voqealari tahlili asosida syujet va uning asosiy qismlari o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlash masalasi turadi. Bunday tahlilda xatti - harakatdan xarakterga, voqea-hodisadan matn mazmuniga qarab boriladi. Xususan, 4-sinfda Pirimqul Qodirovning «Xatarli uchrashuv» hikoyasidagi [4. 64.] voqealar rivoji va ular orasidagi bog‘lanishni aniqlash uchun quyidagi rejadani foydalanish mumkin: 1. Jondorlarni it deb yuribman. 2. Bexosdan cho‘chib ketdim. 3. Qorga o‘tirib qoldim. 4. Gap aql va irodada ekan.

Asar mazmunini reja asosida hikoya qildirish o‘quvchilarga undagi asosiy fikrni to‘g‘ri anglashlariga yaqindan yordam beradi.

Muammoli tahlil badiiy asardagi muammoli masala va vaziyatlar asosida tashkil etiladi. Masalan, 4-sinfda Hakim Nazirning «Qodir bilan Sobir» hikoyasi [4. 110.] o‘qilganda «Bolalar o‘rtasida qanday holatlarda do‘stlik bo‘ladi? Doim birga yuradigan bolalarni do‘st deb bo‘ladimi?» kabi savollar asosida muammoli vaziyat yaratilib, o‘quvchilar fikr-mulohazalari asosida hal etiladi. Bu esa ularning ijodiy va mantiqiy fikrlashlariga zamin yaratadi.

O‘qish metodikasida tahlilning so‘z bilan tasvirlash va grafik tasvirlash, tasviriy vositalar tahlili, kuzatish, ma‘nodosh so‘zlarni topish, asarni sahnalashtirish, ifodali o‘qish va rollarga bo‘lib o‘qish, qayta hikoyalash, shaxsini o‘zgartirib hikoyalash usullari keng qo‘llaniladi. Badiiy asar ustida ishlashni tashkil etishda tahlil usulini tanlash asar matnining xususiyatlari va tahlil jarayonida hal qilish zarur bo‘lgan vazifalarga qarab aniqlanadi.

Yuqori sinflarda adabiy tushunchalarni tarkib toptirish jarayonini professor Asqar Zunnunov 5 bosqichga bo‘ladi.[5. 160.]

Boshlang‘ich sinflarda adabiy tushunchalarni o‘rganish yuqori sinflardagidan farq qiladi.Chunki kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning yoshi, saviyasi, tajribasi badiiy asar ustida qat‘iy nazariy tushunchalar asosida ishlashni ko‘tarmaydi. Biz kuzatishlar davomida boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida o‘quvchilarda adabiy tushunchalarni tarkib toptirishni shartli ravishda quyidagi bosqichlarga bo‘lishni maqsadga muvofiq, deb hisobladik :

1.Tayorlov bosqichi. Bu bosqich amal qilinadigan 1-sinfda asarning estetik -tarbiyaviy g‘oyasini kuzatish, asar voqealarini qismlarga ajratish; badiiy asar mavzusini aniqlash, she‘riy nutq bilan nasriy nutqning bir- biridan farqini kuzatish bilan bog‘liq tushunchalar ustida ishlanadi. O‘quvchilarning talaffuzi va og‘zaki nutqiga ko‘proq e‘tibor qaratiladi.

2.Boshlang‘ich bosqich. 2-sinfda amal qilinadigan bu bosqichda asarning g‘oyaviy-badiiy mazmunini kuzatish; asar mavzusi va g‘oyasi ustida ishlash; dialog haqida umumiy tushuncha berish; asarni qismlarga ajratish va uning o‘zaro bog‘liq voqealardan tashkil topishi haqida tasavvur hosil qilish; asardagi kichraytirish, erkalash, ko‘chma ma‘noli so‘zlarning badiiy xususiyatlarini aniqlash; she‘riy nutqning band va misralardan tashkil topishiga doir tushunchalar ustida ishlanadi. Adabiy janrlarning farqi, asarning tarkibiy elementlari, asarda tasvirlangan voqea-hodisalar va adabiy qahramonlarning o‘zaro munosabatlarini aniqlashga o‘rgatiladi.

3. Asosiy bosqich. Bu bosqich amal qilinadigan 3-4-sinflarda asar qahramonlarining suvrati va siyratini kuzatish, tasvirlangan voqealarning hayot bilan bog‘liqligini anglashlariga erishish, yozuvchining asar qahramonlariga munosabati ustida ishlash; hikoya va tasvir haqida tushuncha; tabiat tasviri, qahramon tasviri ustida ishlash; asarni qismlarga ajratish va uning rejasi haqida ma’lumot berish; asardagi voqealarning rivojlanib borishini, sabab-natija bog‘lanishini aniqlash; o‘xshatish, jonlantirish, ibora haqida tushuncha hosil qilish; nasriy va she’riy nutqning o‘ziga xos xususiyatlarini kuzatish; she’riy nutqqa xos takror, mubolag‘a haqida amaliy tushuncha hosil qilish; she’riy nutqda so‘zlar tartibi, she’r tuzilishi – qofiya, band haqida umumiy tushuncha hosil qilish kabi ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ham adabiy tushunchalarni shakllantirish o‘zining lingvodidaktik, pedagogik-psixologik xususiyatlariga ko‘ra bosqichlarga bo‘lib o‘rganishni taqozo etsa-da, o‘quvchilarning adabiy tushunchalarini shakllantirish tizimi haligacha to‘liq ishlab chiqilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qosimova K., Matxonov S. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent. Nosir, 2009. B.- 88- 102.
2. Nasriddinova D., Mirzayev R. Kitobim – oftobim. 1. Toshkent. Yangiyul Poligraf Servis, 2016. B.- 5.
3. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 4 – sinf uchun darslik. Toshkent, 2022. B.10 – 15.
4. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 4 – sinf uchun darslik. Toshkent, 2022. B.64 – 66.
- O‘qish kitobi. 4- sinf uchun darslik. Toshkent, 2017. B.-110.
5. Zunnunov A. Va boshqalar. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Toshkent, O‘qituvchi, 1992. B.-160.

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART MASALALARNING O‘RNI

Raximova Fazilat Atabekovna

UrDPI, Boshlang‘ich ta’lim fakulteti,

Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich matematik ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini nostandart masalalar yordamida rivojlantirish imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Mantiqiy tafakkur, tahlil qilish, taqqoslash, abstrakt tasavvur,

Аннотация. В статье рассматриваются возможности развития у учащихся навыков логического мышления в процессе обучения математике с помощью нестандартных задач.

Ключевые слова: Логическое мышление, анализ, сравнение, абстрактное воображение

Annotation. The article discusses the possibilities of developing students' logical thinking skills in the process of teaching mathematics using non-standard tasks.

Key words. Logical thinking, analysis, comparison, abstract imagination

Bugun respublikamiz ta’lim tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohiy o‘zgarishlar negizida o‘quvchi shaxsiga bo‘lgan diqqat e’tiborni oshgani, undagi shaxsiy sifatlarni aniqlagan holda rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, shaxsdagi komillik jihatlarni tarkib

toptirish masalalari yotadi. Shu maqsadda boshlang‘ich ta’lim tizimiga oid islohotlarning asosini tashkil qiluvchi zamonaviy talablar, boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi, boshlang‘ich ta’limning davlat ta’lim standartlarida o‘z aksini topgan. Ushbu me’yoriy hujjatlarning asosiy mohiyati shaxsdagi aqliy, ma’naviy va jismoniy sifatlarni mujassam rivojlantirishni maqsad qilib oladi. Uzluksiz ta’limning muhim bir bo‘g‘ini sifatida faoliyat yuritayotgan boshlang‘ich ta’lim ham zamon talabi va davr nafasi asosida tashkil etilgan holda shaxs kamolatida muhim o‘rin egallagan. Ta’limning diqqat markaziga qo‘yilgan barkamol shaxsni tarbiyalash masalalari mazkur bo‘g‘inda alohida ahamiyat kasb etadi. Shaxsdagi navnihol ijodiy va ta’limiy kurtakni unib o‘sishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish ayni shu bo‘g‘inda to‘g‘ri, aniq, maqsadli amalga oshirish bosqichlari samaradorligini ta’minlash garovlaridan biri hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning jamiyat rivoji bilan bab-barobar rivojlanib borayotgan rivojlantiruvchi xususiyat kasb etuvchi ta’limiy jarayonga jalb etish, undan ijobiy natijalar olish, davlat ta’lim standartlari talablari asosida bilim olish va ularni amaliyotga joriy etishga oid ijtimoiy malakalarning shakllanishida matematika ta’lim sohasi qator funksional imkoniyatlarga egadir. Matematika ta’lim sohasi abstrakt mantiqiy tafakkurning soddaroq ko‘rinishi bo‘lgan obrazli mantiqiy tafakkur vositasida bolalarning o‘ylash, fikrlay olish, mulohaza yurita olishga o‘rgatadi, mustaqil fikrlash va xulosalar yasay olishga oid malakalarni shakllantiradi. Bu borada boshlang‘ich sinflarda masala yechishga o‘rgatish bu jarayonlarning samarali va natijali kechishlariga munosib imkoniyat yaratadi. Ta’limiy jarayonlarning maqsadli amalga oshishida ayniqsa, nostandart masalalarning o‘rni kattadir. Nostandart masalalar yechish jarayonida o‘quvchilar o‘z xatti harakatlarini rejalashtirish, obdon o‘ylab ko‘rish, javob izlash, masala yechimini izlash va topishga harakat qiladilar. Masala yechish ularda o‘ziga ishonch, mustaqil fikrlash, kuzatuvchanlik, topqirlik, sezgirlik, izlanuvchanlik xususiyatlari shakllanadi, qunt bilan ishlash, mas’uliyatni his qilish malakalari rivojlanadi. Bu esa ta’limiy maqsadlarning ayni muddaosi hisoblanadi. Bolaning aqliy kamolat sarhadlarini egallashda, aqliy rivojlantirish, o‘quvchini aqliy mehnatga jalb etishtafakkur jarayonlarini shakllantirish, mantiqiy rivojlantirish alohida o‘rin tutadi. Matematik ta’lim o‘quvchi mantiqiy tafakkurini shakllanishida qator funksional imkoniyatga ega. Ana shunday imkoniyatlardan biri matematik ta’lim jarayonida masalalar yechishga o‘rgatish jarayonidir. Boshlang‘ichsinflarda sodda va tarkibli masalalar yechiladi. Bunday masalalar o‘rganilgan qoida, tushuncha va xossalarga asosan yechilib, qoidali masalalar yechish jarayoni deb ham atash mumkin bo‘ladi. Bunday masalalar o‘rganilgan nazariy ma’lumotni mustahkamlash, egallangan tasavvurlarga asoslangan holda tushunchalar shakllantirish, umumlashtirishga oid bilimlar majmuasini tarkib topishga yordam beradi.

Mantiqiy tafakkur jarayonlarining tarkib topishi va shakllanishida nostandart masalalar yechishga o‘rgatish o‘ta muhimdir. Nostandart masalalarni tizimli ravishda yechishga o‘rgatish o‘quvchidagi qiziquvchanlik, uddaburronlik, sinchkovlik sifatlarini tarkib toptiradi, bu esa o‘z navbatida solishtirish, taqqoslash, qiyoslash, umumlashtirish, tahlil qilish va xulosa yasash kabi bilish amallaridan o‘rinli foydalangan holda mantiqiy tafakkur qilish qobiliyatini o‘stiradi, aqliy rivojlanishi uchun zamin hozirlaydi. Nostandart masalalarni ko‘proq sinfdan tashqari ishlar, kechalar, matematik daqiqalar o‘tkazish jarayonida qo‘llanilishi ijobiy samara beradi. Shuningdek,

dars jarayonida o‘quvchilar diqqatini jalb etish, dam olish daqiqalarini mazmunli tashkil etish, mavzuni tushunarli va qiziqarli qilib o‘tish maqsadida ham qo‘llash mumkin. Dars jarayonida o‘qituvchining yo‘naltiruvchi savollari yordamida o‘quvchilar mustaqil yechish yo‘llarini axtarib, fikrlash malakalarini o‘sishiga zamin hozirlaydi. Shuningdek, uy vazifasi sifatida ham nostandart masalalarni yechishga o‘rgatish mumkin. Bunda ular katta sinf o‘quvchilari, ota-onalar yordami bilan masala yechishga o‘rganadilar, bu esa boladagi qiziquvchanlik va o‘z kuchiga ishonch hosil qilish uchun munosib omil bo‘ladi.

Adabiyotlar

1. Q.A.Abdullayeva, R.G`.Safarova va boshqalar. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi. Boshlang‘ich ta’lim jurnali,-1998 yil,6-son.
2. M.E.Jumayev. Matematika o‘qitish metodikasi. Toshkent,-2016 yil

O‘QITUVCHI KASBIY FAOLIYATIDA USLUBIY MALAKANING AHAMIYATI

Karimova Kunduz Ruzibayevna

Urganch davlat pedagogika instituti dotsenti(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada uslub, ilmiy uslub, o‘qituvchi uslubiy malakasi, o‘qituvchi uslubiy malakasini rivojlantirish vositalari haqidagi fikrlar yoritilgan. O‘qituvchi uslubiy malakasining ta’lim jarayonidagi pedagogik ahamiyati, uslubiy malakasini rivojlangan o‘qituvchining boshqa o‘qituvchilarga nisbatan ustunligi chuqur tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: uslub, ilmiy uslub, uslubiy malakasi, ta’lim, boshlang‘ich sinf, ijodiy fikrlash, pedagogik yondashuv, ta’lim sifati.

Аннотация: В данной статье освещены представления о методе, научном методе, методической компетентности учителя, средствах развития методической компетентности учителя. Глубоко проанализировано педагогическое значение методической компетентности учителя в образовательном процессе, преимущество учителя с развитой методической компетентностью перед другими педагогами.

Ключевые слова: метод, научный метод, методическая компетентность, образование, начальный класс, творческое мышление, педагогический подход, качество образования.

Abstract: In this article, ideas about method, scientific method, teacher's methodological competence, means of development of teacher's methodological competence are highlighted. The pedagogical significance of the teacher's methodological competence in the educational process, the advantage of a teacher with developed methodological competence over other teachers has been deeply analyzed.

Key words: method, scientific method, methodical competence, education, primary class, creative thinking, pedagogical approach, quality of education.

Bugungi kun o‘qituvchisi uchun davlatimiz tomonidan keng imkoniyatlar yaratilgan. Bunga javoban o‘qituvchisidan kuchli bilim, keng dunyoqarashi, ta’limning so‘nggi yutuqlaridan xabardor bo‘lishlik, izlanuvchan va ijodkorlik talab qilinadi. O‘qituvchi – bilimli ustoz, mehribon ota-ona, hamfikir do‘st, maslahatgo‘y sirdosh va yo‘naltiruvchi ijodkor bo‘lishi lozim. Bu buyuk allomalarimiz va zamonamiz ilmiy izlanuvchilari tomonidan takror va takror isbotlangan.

“Bolalarda fikrlash iqtidorini hosil qilish, fikr tarbiyasi benihoya zarur va muqaddas vazifa. Binobarin, u muallimlarning “diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan” bo‘lib, ularning “yordamiga so‘ng darajada muhtoj”. Negaki, “Fikrning quvvati, ziynati, kengligi” muallimga ko‘p jihatdan bog‘liq. Bolalarning fikrlashi tarbiyachining fikrlash va intilish doirasi, saviyasi bilan ham aloqador”. [1]

V.D.Suxomlinskiy o‘qituvchining “... maktab hovlisida gapirgan har bir so‘zi puxta o‘ylangan, aql va mulohazalarga boy, ma‘lum bir tarbiyaviy maqsadga qaratilgan bo‘lishi kerak” deb ta’kidlaydi. [2]

Uslub — bu o‘qituvchining fikrlash, obraz yaratish va nutqni tashkil etish usullarining o‘ziga xos va doimiy birligi bo‘lib, tilning uslubiy boyliklaridan foydalanish orqali shakllanadi. Har bir o‘qituvchi o‘zining shaxsiy uslubiga ega bo‘lib, bu uslub ularning fikrlash tarzini, dunyoni qabul qilishini, bilimini va ularni ifodalash usullarini ko‘rsatadi.

Uslubning muhimligi bir necha jihatdan izohlanadi. Birinchidan, uslub maksimal ta’sirchanlikni ta’minlaydi, ya’ni o‘quvchi yoki tinglovchiga kuchli ta’sir o‘tkazadi. Ikkinchidan, uslub shaxsiylikni namoyon etadi, ya’ni har bir muallif yoki nutq so‘zlovchining o‘ziga xosligini ifodalaydi. Uchinchidan, uslub matn yoki nutqni tartibga solishga yordam berib, uni tushunishni osonlashtiradi.

Uslubiy malakali o‘qituvchi ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning motivatsiyasini yaxshilashga va pedagogik jamoaning rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi. Shuning uchun ham pedagogikada uslubiy malaka katta ahamiyatga ega. Pedagogikada uslubiy malaka o‘qituvchining kasbiy faoliyatida juda muhim ahamiyatga ega. Uslubiy malakasi yuqori bo‘lgan o‘qituvchi ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatish hamda o‘z kasbiy faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Bu malaka o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularni o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, pedagogik jamoaning rivojlanishiga hissa qo‘shish kabi imkoniyatlarni beradi.

Matematika o‘qitishda uslubiy malaka o‘qituvchining ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning matematik fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va fan bo‘yicha bilimlarni chuqurlashtirishda katta ahamiyatga ega. Uslubiy malakani rivojlantirish orqali o‘qituvchilar ta’lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning muvaffaqiyatiga erishish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu sababli har bir pedagog o‘zining uslubiy malakasini doimiy ravishda takomillashtirib borishi zarur. Boshlang‘ich sinf matematika o‘qituvchisi uchun uslubiy malaka — bu ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarda matematik tushunchalarni shakllantirish va ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik ko‘nikmalar majmuasidir.

Uslubiy malakaning asosiy jihatlari quyidagilar: Birinchidan, didaktik yondashuvlar — o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, ta’lim jarayonini tashkil etadi. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yinlar, amaliy mashqlar va vizual materiallardan foydalanish darslarni yanada samarali qiladi. Ikkinchidan, interfaol metodlar qo‘llaniladi. Bu metodlar yordamida o‘quvchilarning faol ishtiroki ta’minlanadi, guruhli ishlar, muammoli vazifalar va interfaol o‘yinlar o‘qish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Uchinchijihat — differensial yondashuvdir. O‘qituvchi har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini inobatga olib,

ta’lim jarayonini shaxsiylashtiradi va o’quvchilarning qobiliyatlari va o’rganish uslublariga mos materiallar tayyorlaydi. To’rtinchidan, tarbiyaviy komponentga alohida e’tibor qaratiladi. Matematika darslarida o’quvchilarda mehnatga muhabbat, mas’uliyat va o’z-o’zini boshqarish kabi fazilatlarni shakllantirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang’ich sinf matematika o’qitishida uslubiy malaka o’qituvchining ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o’quvchilarning matematik tushunchalarini shakllantirish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Uslubiy malakani doimiy ravishda rivojlantirish orqali o’qituvchilar ta’lim sifatini oshiradi va o’quvchilarning muvaffaqiyatiga erishadi. Shu sababli, o’qituvchilarning uslubiy malakasini oshirishga doimiy e’tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. M.M.Axmedjanov, B.Q.Xo’jayev, Z.D.Hasanova. Pedagogik mahorat. / Toshkent 2010, 164 bet.
2. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent, “Ma’naviyat” 2009. 270 bet.
3. Mamatov M.Sh., Karimova K.R. Boshlang’ich sinf matematika darslarida o’quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish, rivojlantirish va tafakkur amallarining bajarilishi // Pedagogik mahorat. –Buxoro, 2020. - №2. –B.152-157.
4. Karimova K.R. Boshlang’ich ta’limda nostandart masalalar: turli yondashuvlar va o’qituvchi tayyorgarligi // Qo’qon DPI. Ilmiy xabarlar 2025-yil 7-son. 324-330 b.
5. Karimova K.R. O’qituvchilarga boshlang’ich sinf o’quvchilari kreativligini rivojlantirish uchun uslubiy ko’rsatmalar. O’zMU xabarlari 1/5 2025

BOSHLANG’ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY MASALALARNI TUSHUNISHNING AHAMIYATI.

Madirimova Momajon Raximboyevna

Urganch davlat pedagogika instituti katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang’ich sinf matematika darslarida mantiqiy masalalarning o’quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi o’rni va ahamiyati ko’rib chiqiladi. Mantiqiy masalalar orqali bolalarda tahliliy va ijodiy tafakkurni shakllantirish, mustaqil yechim topish ko’nikmalarini rivojlantirish usullari yoritiladi. Maqolada o’qituvchining roli, interfaol metodlar va mantiqiy topshiriqlarni samarali qo’llash yo’llari tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье рассматривается значение логических задач на уроках математики в начальных классах для развития мышления учащихся. Раскрываются способы формирования аналитического и творческого мышления у детей, а также навыков самостоятельного решения задач. Анализируется роль учителя и эффективные методы применения логических заданий в учебном процессе.

Abstract: This article examines the importance of logical problems in primary school mathematics lessons for developing students’ thinking skills. It discusses methods for fostering analytical and creative thinking, as well as promoting independent problem-solving abilities. The study also highlights the teacher’s role and effective strategies for integrating logical exercises into the learning process.

Kalit soʻzlar: boshlangʻich ta’lim, matematika, mantiqiy masalalar, tafakkur, tahlil, ijodiy fikrlash.

Ключевые слова: начальное образование, математика, логические задачи, мышление, анализ, творческое мышление.

Keywords: primary education, mathematics, logical problems, thinking, analysis, creative thinking.

Mantiqiy fikrlashning rivojlanish bosqichlari va uning ta’limdagi oʻrni.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularda mantiqiy fikrlashni shakllantirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Mantiqiy fikrlash — bu shaxsning voqelikni toʻgʻri va chuqur tushunish, mavjud ma’lumotlar asosida xulosa chiqarish, muammolarni bartaraf etish qobiliyatini bildiradi. Bu jarayon bolalikdan boshlanib, asta-sekin rivojlanib boradi. Insonning hayoti davomida oladigan bilim va koʻnikmalari, shu jumladan, matematika fanini oʻzlashtirish ham, avvalo, mantiqiy fikrlashning qanchalik yaxshi rivojlanganligiga bogʻliq. Ayniqsa, boshlangʻich sinflarda oʻquvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, ularda mustaqil fikrlashni shakllantirish, yangi bilim olishga intilishni uygʻotishda mantiqiy masalalar muhim rol oʻynaydi. Matematika darslarida mantiqiy masalalarni tushunish va yechishga oʻrgatish nafaqat fanni chuqur oʻzlashtirishga, balki oʻquvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga ham ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Bu masalalar bolalarda diqqatni jamlash, tafakkurni faollashtirish, fikrlashni izchil va tizimli olib borish koʻnikmalarini shakllantiradi. Mantiqiy masalalar oʻquvchilarni har bir vazifani bajarishda sabr-toqatli boʻlishga, turli yondashuvlarni sinab koʻrishga va eng samarali yechimni topishga oʻrgatadi. Ushbu jarayonda oʻqituvchining roli katta. U oʻquvchilarning yoshiga mos ravishda, ularning qiziqishlarini hisobga olgan holda masalalarni tanlashi va ularni tushuntirish uslublarini toʻgʻri qoʻllashi zarur. Mantiqiy masalalar, shuningdek, oʻquvchilarning tasavvurini oʻstiradi, ular oldida turgan muammolarni turli burchaklardan koʻra olishga imkon beradi. Aynan boshlangʻich sinflarda shakllangan bu qobiliyatlar kelajakda oʻquvchilarning fanlarni oʻzlashtirishida, hayotiy vaziyatlarda toʻgʻri qarorlar qabul qilishida asos boʻlib xizmat qiladi. Shuning uchun ham matematika ta’limining dastlabki bosqichlarida mantiqiy masalalarni tushunish va ularni yechish koʻnikmalarini shakllantirishga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Bu nafaqat akademik yutuqlarga, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Mantiqiy fikrlash rivojlanishining dastlabki bosqichlari sensor motor koʻnikmalari bilan bogʻliq boʻlsa, keyinchalik bu abstrakt fikrlashga oʻtib boradi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida esa bu jarayon konkret obrazlar va voqealar orqali amalga oshadi. Shuning uchun bu yoshdagi bolalar uchun mantiqiy masalalarni yechishda vizual vositalar, rasmlar, sxemalar va turli oʻyinlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Mantiqiy masalalarning matematikaga aloqadorligi va ta’limiy ahamiyati.

Mantiqiy masalalar koʻpincha toʻgʻridan-toʻgʻri matematik formulalar yoki hisob-kitoblarni oʻz ichiga olmaydi, ammo ularni yechish uchun aniq mantiqiy fikrlash, tizimli analiz va deduktiv yoki induktiv xulosalar chiqarish talab etiladi. Bu esa matematika fanining asosiy talablaridan biridir. Matematika oʻzi mantiqning bir shakli boʻlib, unda har bir qoida, har bir formula ma’lum bir mantiqiy zanjir natijasida vujudga keladi. Shuning uchun boshlangʻich sinf matematika darslarida mantiqiy masalalarga murojaat qilish oʻquvchilarda matematik tafakkurning shakllanishiga poydevor yaratadi.

Mantiqiy masalalar turli ko‘rinishlarda bo‘lishi mumkin: bu mantiqiy ketma-ketlikni topish, ma’lumotlar orasidagi bog‘liqlikni aniqlash, shartli munosabatlarni tushunish, xulosalar chiqarish yoki biror hodisaning sabab-oqibatlarini aniqlash kabi vazifalar bo‘lishi mumkin. Masalani tushunish jarayoni o‘zi ko‘p bosqichli bo‘lib, unda masalaning shartini to‘g‘ri anglash, undagi mavjud ma’lumotlarni ajratish, ular orasidagi bog‘liqlikni aniqlash, masala mohiyatini ochib berish kabi jarayonlar o‘rin oladi. Ushbu jarayonlarning har biri o‘quvchining analiz va sintez qilish qobiliyatini o‘stiradi.

Mantiqiy masalalar bilan ishlash o‘quvchilarda kuzatuvchanlikni, topqirlikni, mustaqil fikrlashni ham shakllantiradi. Bu ko‘nikmalar kelajakda har bir o‘quvchining muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib shakllanishi uchun zarurdir.

Mantiqiy masalalarni tushunish va yechish jarayonining bosqichlari.

Mantiqiy masalalarni tushunish va yechish jarayoni bir qator bosqichlardan iborat bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos ahamiyatga ega.

Birinchi navbatda, bu masalani to‘g‘ri tushunish bosqichidir. O‘quvchi masalani bir necha marta o‘qib chiqishi, uning shartini, so‘ralayotgan narsani aniq anglab olishi lozim. Masaladagi har bir so‘z va jumlaning ma‘nosini tushunish muhim. Agar masaladagi biror joyi tushunarsiz bo‘lsa, o‘quvchi o‘qituvchidan yordam so‘rashi yoki masalani boshqa usullar bilan tahlil qilishi kerak.

Ikkinchi bosqich — masalani analiz qilish. Bunda o‘quvchi masaladagi mavjud ma’lumotlarni ajratib oladi, ularni tasniflaydi va ular orasidagi bog‘liqliklarni aniqlaydi. Masalaning mohiyatini ochish uchun zarur bo‘lmagan ma’lumotlarni ajratib olish ham shu bosqichga kiradi.

Uchinchi bosqich — yechimga olib boruvchi yo‘lni topish. Bu bosqichda o‘quvchi turli yondashuvlarni sinab ko‘rishi mumkin. U o‘zining mavjud bilim va ko‘nikmalaridan foydalanib, qanday qilib masalaning javobini topish mumkinligini o‘ylaydi. Bu bosqichda turli strategiyalardan foydalanish mumkin, masalan, soddalashtirish, teskaridan boshlash, turli holatlarni ko‘rib chiqish kabi.

To‘rtinchi bosqich — yechimni bajarish. Topilgan yo‘l bo‘yicha amallarni ketma-ket bajarish va masalaning javobini topish. Bu bosqichda hisob-kitoblar aniq va xatosiz bo‘lishi talab etiladi.

Beshinchi bosqich — tekshirish. Olingan javobni masalaning shartiga mosligini tekshirish. Agar javob noto‘g‘ri bo‘lsa, yana boshidan boshlab, xatolikni aniqlash va tuzatish kerak bo‘ladi. Bu bosqich o‘quvchilarda masalaga ijodiy yondashishni va o‘z ishiga tanqidiy baho berishni shakllantiradi.

Mantiqiy masalalar bilan ishlashda o‘qituvchi quyidagi usullardan foydalanishi mumkin: masala shartini og‘zaki bayon qilish, rasmlar yoki diagrammalar yordamida tasvirlash, savol-javob shaklida muhokama qilish. Bundan tashqari, o‘quvchilarni juftlikda yoki guruhlarda ishlashga undash ham samarali bo‘ladi, chunki bu jarayonda ular bir-birining fikrlarini tinglab, o‘z bilimlarini boyitishadi. Har bir bosqichni tushuntirish va ularning ahamiyatini ta’kidlab o‘tish o‘quvchilarning masalani yaxshiroq tushunishiga va yechimga to‘g‘ri yo‘nalish olishiga yordam beradi. Bu jarayonlar o‘quvchining o‘zini o‘zi boshqarish, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Маматов М.Ш., Каримова К.Р. Бошланғич синф математика дарсларида ўқувчиларнинг мантикий фикрлашини шакллантириш, ривожлантириш ва тафаккур амалларининг бажарилиши // Педагогик маҳорат. 2020. №2.(Mamatov, M.Sh., Karimova, K.R. Developing and Enhancing Logical Thinking Skills in Mathematics Lessons for Primary School Students. Pedagogical Skill, 2020, No. 2)
2. Маматов М.Ш., Каримова К.Р. Бошланғич синфларда математик тафаккурни шакллантириш. ЎЗМУ хабарлари. №6, 2020. 89-93 б. (Mamatov, M.Sh., Karimova, K.R. Forming Mathematical Thinking in Primary Classes. UzMU Bulletin, 2020, No. 6, pp. 89-93.)
3. Каримова К.Р. Бошланғич синфларда математик жумбоқларни ечишга ўргатиш. Наука и образование в современном мире:Вызовы XXI века. Астана. 2020. 135-138 б.(Karimova, K.R. Teaching Problem-Solving in Mathematical Puzzles in Primary Classes. Science and Education in the Modern World: Challenges of the 21st Century, Astana, 2020, pp. 135-138.)
4. Каримова К.Р. Мантикий масалалар ва уларнинг турлари. Современная психология и педагогика: проблемы, анализ и результаты. 2020. 576-581 б. (Karimova, K.R. Logical Problems and Their Types. Modern Psychology and Pedagogy: Problems, Analysis and Results, 2020, pp. 576-581.)
5. Divanova M.S., Alimova S.Q., Alimov O.N. Boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish, 46-bet. (Divanova M.S., Alimova S.Q., Alimov O.N. Using Information Technologies in Teaching the Subject of Mathematics in Primary Grades.

“HUSNU DIL” DOSTONIDA ESTETIK TARBIYA: GO‘ZALLIK, SAN‘AT VA MA‘NAVIY YUKSALISHNING UYG‘UNLIGI

Qolandarova Dilafruz Karimovna

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi”
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada XVIII asr Xorazm adabiy muhiti o‘zbek mumtoz adabiyoti va pedagogik tafakkuri hamda tarixi haqida so‘z yuritiladi. O‘zbekiston Respublikasida Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish jarayonida yosh avlodni yuksak ma‘naviyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq insonlar etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Ajdodlarimizning boy ma‘naviy-pedagogik merosini chuqur o‘rganish haqidadir.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta’lim-tarbiya, ma‘naviy-pedagogik meros, milliy va umuminsoniy qadriyat, pedagogik tafakkur, estetik tarbiya, axloqiy-ma‘naviy kamolot

Аннотация. В статье рассматривается узбекская классическая литература, педагогическая мысль и история хорезмской литературной среды XVIII века. В процессе формирования основ Третьего Возрождения в Республике Узбекистан одним из приоритетных направлений государственной политики является воспитание молодого поколения как людей высокой духовности, верных национальным и универсальным ценностям. Речь идёт о глубоком изучении богатого духовно-педагогического наследия наших предков.

Ключевые слова: современное образование, духовно-педагогическое наследие, национальные и универсальные ценности, педагогическая мысль, эстетическое воспитание, нравственно-духовная зрелость.

Abstract. The article discusses the Uzbek classical literature and pedagogical thought and history of the Khorezm literary environment of the 18th century. In the process of building the foundations of the Third Renaissance in the Republic of Uzbekistan, one of the priority areas of state policy is to educate the younger generation as people with high spirituality, loyal to national and universal values. It is about a deep study of the rich spiritual and pedagogical heritage of our ancestors.

Keywords: modern education, spiritual and pedagogical heritage, national and universal values, pedagogical thought, aesthetic education, moral and spiritual maturity.

XVIII asr Xorazm adabiy muhiti o‘zbek mumtoz adabiyoti va pedagogik tafakkuri tarixida alohida o‘rin tutadi. Ushbu davrda yaratilgan manbalar, xususan, Muhammadniyoz Nishotiyning “Husn va Dil” dostoni nafaqat yuksak badiiy asar, balki chuqur ta’limiy-axloqiy g‘oyalarni o‘zida mujassam etgan muhim pedagogik manbadir. Dostondagi *Aql, Ishq, Sabr, Himmat* kabi timsollar orqali ilgari surilgan insonparvarlik, adolat, ilm-ma’rifat va nafs tarbiyasiga oid qarashlar yoshlarda ma’naviy fazilatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Shu kunga qadar XVIII asr Xorazm adabiy manbalari, jumladan, Nishotiy ijodi asosan filologik jihatdan tadqiq etilgan bo‘lsa-da, ulardagi ta’limiy-axloqiy masalalar pedagogika tarixi nuqtai nazaridan yaxlit ilmiy tadqiqot ob’ekti sifatida o‘rganilmagan. Mazkur davr adabiy manbalaridagi pedagogik g‘oyalarni tizimli tahlil qilish va ulardan zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish tadqiqotning zaruratini belgilaydi.

Nishotiyning “Husnu Dil” dostonida estetik tarbiya masalasi nafaqat tashqi go‘zallikni madh etish, balki san’at, adabiyot va ma’naviy yuksalishning o‘zaro uyg‘unligi orqali inson ruhiyatiga ta’sir etish, uni nafosatga chorlash g‘oyasi bilan chuqur bog‘liqdir. Doston estetik idrokning insonning axloqiy-ma’naviy kamolotidagi o‘rnini majoziy va badiiy tasvirlar vositasida ochib beradi.

Dostondagi Husn obrazi estetik tarbiyaning markaziy timsoli hisoblanadi. Husn nafaqat jismoniy go‘zallikni, balki ma’naviy poklik, nazokat, aql va tadbirkorlik kabi ichki fazilatlarning ham mujassamidir. Shoir Husnini “obi hayot simvoli, inson hayotini abadiylashtiruvchi qudrat sifatida” talqin etarkan, go‘zallikning nafaqat ko‘zga, balki qalbga ham ozuqa berishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, haqiqiy go‘zallik – bu vafodorlik, insoniylik, mehribonlik va murabbiylikdir. Bundan kelib chiqadiki, Nishotiy go‘zallikni zohiriy ko‘rinishdan ko‘ra botiniy mazmun, ya’ni axloqiy va ma’naviy fazilatlar majmui sifatida idrok etadi.

Dostondagi Ishq obrazi ham go‘zallikning koinotiy va ilohiy mohiyatini ochib beradi. Shoir “Koinotdagi butun mavjudot ishq bilan, undagi harakat, hatto bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan o‘t-suvning birlashuvi, tabiat hodisalari va go‘zalligi, jamiyatdagi harakat va rivojlanish, yuksalish – hamma-hammasi ishqdan iborat” deya ta’kidlaydi. Bu fikr estetik tarbiyaning asosida ishq – yaratuvchi, harakatga keltiruvchi va mukammallashtiruvchi kuch sifatida yotishini ko‘rsatadi. Ishq go‘zallikni yaratadi, uni idrok etishga undaydi va insonni ilohiy go‘zallikka yetishish sari yo‘naltiradi. Bu, insonning ichki go‘zallikka intilishi, butun borliq bilan uyg‘unlikda yashash istagi estetik ongning yuksak ko‘rinishidir.

San’at va soʻz qudratining estetik-tarbiyaviy ahamiyati Nishotiy dostonida soʻz san’atiga, uning inson ruhiyatiga ta’sir etish qudratiga alohida e’tibor qaratadi. Dostonning 8-bobida soʻz san’ati va uning qudrati haqida mulohaza yuritiladi: “Soʻz duridur javhari jondin aziz, Balki erur ikki jahondin aziz”. Bu misralar soʻzning oddiy aloqa vositasi emas, balki insonning jonidan-da aziz, ikki dunyodan-da qimmatli ma’naviy javhar ekanligini ta’kidlaydi. Shoirning fikricha, soʻz badiiy shaklda tarannum etilganda, u nafaqat xabar beradi, balki insonning estetik his-tuyg’ulariga ta’sir etib, unda ezgulikka intilish, goʻzallikni qadrlash tuyg’ularini uyg’otadi. Bu, adabiyotning inson ma’naviy olamini boyitishdagi beqiyos rolga ishoradir. Dostonda sozlar va gullar munozarasi orqali san’atning axloqiy-estetik funksiyasi ochib beriladi. Doira, Nay, Kosa, Binafsha va boshqa soz hamda gul timsollari orqali Nishotiy jamiyatdagi turli qatlamlar, ularning axloqiy-estetik qarashlarini aks ettiradi.

Masalan, Gul obrazida tutqun, insoniy huquqdan mahrum etilgan mazluma ayol siymosi gavdalanadi. Bunda shoir estetik tasvir vositasida ijtimoiy adolatsizlikka e’tiroz bildiradi va goʻzallikning xoʻrlanishiga qarshi chiqadi. Binafsha obrazida kibru havoli, riyokor shayxlar sharmanda qilinadi. Bu, san’atning nafaqat goʻzallikni aks ettirish, balki ijtimoiy tanqid va axloqiy illatlarni fosh etish vositasi sifatida ham xizmat qilishini koʻrsatadi. San’at orqali insonlarning nafosat hissiyoti yuksaladi, ular yomonlikni goʻzallik vositasida anglab, undan nafratlanadilar. Shoirning oʻzi ham “Husnu Dil” dostonini besh oyda yozib tugatishi, uning badiiy mahorati va san’atga boʻlgan yuksak ehtiromini koʻrsatadi. U Navoiy, Nizomiy kabi ustozlarni e’tirof etib, ularning “Xamsa”larini “Panj ganj” (besh xazina) deb atashi, badiiy ijodning naqadar qadrli ma’naviy boylik ekanligini uqtiradi. Bu yosh avlodni ilm va san’atga intilishga, badiiy ijod orqali oʻz iste’dodlarini namoyon etishga undaydi.

Ma’naviy yuksalishning estetik tarbiyadagi oʻrni. Dostondagi estetik tarbiya, axloqiy tarbiyadan ajralmagan holda, insonning ma’naviy yuksalishiga xizmat qiladi. Goʻzallikni anglash, san’atdan zavqlanish – bularning bari insonning ichki dunyosini boyitadi, uning ma’naviy ongini oshiradi. Nishotiy dostonidagi obi hayotni moddiy suv emas, balki insoniy, ma’naviy qadriyatlar, ya’ni odob-hayo, vafodorlik, mehnat va vatanparvarlik bilan bogʻlaydi. Bu, haqiqiy abadiy hayotga erishish faqatgina ma’naviy jihatdan yuksalish, goʻzallikni qalbdan his etish va ezgu amallar qilish orqali mumkinligini koʻrsatadi. Inson oʻzini ma’nan boyitmasdan, goʻzallikni anglay olmaydi, san’atdan zavqlanishi ham yuzaki boʻladi.

Doston qahramonlarining (ayniqsa, Dil va Husnning) oʻz maqsadlariga erishish yoʻlidagi sinovlardan oʻtishi, ularning ruhiy oʻsishi va ma’naviy kamoloti estetik tarbiyaning muhim natijasi hisoblanadi. Fuodning ma’naviy qiyinchiliklardan oʻtib, Husnga yetishishi – bu inson ruhining ilohiy goʻzallikka intilishi va unga erishish jarayonidir. Xulosa qilib aytganda, Nishotiyning “Husnu Dil” dostonida estetik tarbiya goʻzallik, san’at va ma’naviy yuksalishning uzviy bogʻliqligida talqin etiladi. Shoir goʻzallikni nafaqat tashqi koʻrinishda, balki insonning ichki olami, uning axloqiy-ma’naviy fazilatlarida koʻradi.

Dostonda Aql obrazi ilm-fan va donishmandlikning muhimligini ta’kidlovchi markaziy timsollardan biridir. Shoh Aqlning “Ilm ila hikmat aro Luqmon edi, Fahm ila fikrat aro burhon edi...” deb ta’riflanishi, uning ilm va donishmandlikda Luqmon Hakimga tenglashtirilishi, ilmning hukmdor uchun eng muhim fazilat ekanligini koʻrsatadi. Aqlning adolatli boshqaruvi va mamlakat obodligi, xalqning farovonligi aynan uning ilmga tayanganligi bilan izohlanadi: “Adl bila mulk edi ma’mur anga, Fazl bila xalq edi masrur anga...” Bundan

kelib chiqadiki, Nishotiy uchun ilm nafaqat shaxsiy kamolotning, balki jamiyat taraqqiyotining, adolatning qaror topishining asosiy omili hisoblanadi. Hukmdor ilmli bo’lsagina, o’z xalqiga farovonlik olib kela oladi.

Dil (Fuod) obrazida ham bilim olishga intilish va ma’rifatparvarlik g’oyalari yorqin ifodalangan. Fuod yoshligidanoq hamma bilimlarni egallab, o’z zamonining donishmandi bo’lib yetishadi. Uning bilimdonligi, xalqparvarligi, adolatni sevishi va suhbatdoshligi – bularning bari bilimning inson shaxsiyatini har tomonlama shakllantirishdagi rolini ko’rsatadi. Fuodning obi hayotni izlashi ham, aslida, chuqur bilim va haqiqatni anglashga bo’lgan ma’rifatparvarlik intilishining majoziy ifodasidir. Uning qiyinchiliklarga bardosh berib, ilm yo’lida g’olib chiqishi, bilim olish jarayonining mashaqqatli, ammo yakunda zafarli ekanligini uqtiradi.

Dostonda Nazar obrazi aql, ilm va tajribaning birlashuvi sifatida talqin etiladi. Nazarning hunarmand, aqlli, zarshunos olim, shoir sifatida tasvirlanishi, uning ilmning turli sohalarida chuqur bilimga ega ekanligini ko’rsatadi. Uning zulmat ichidan obi hayot qidirishi va Fuodga maqsadiga yetishishda yordam berishi – ilm-ma’rifatning jaholat va nodonlik zulmatini yoritishdagi rolini bildiradi. Shoir Nazar orqali tabiatning mudhish kuchlarini yenguvchi buyuk inson aqlining muazzamligini ifoda qiladi va kishilarni shunday jasoratli ham dono bo’lishga chaqiradi. Bu insonning ilm va aql yordamida har qanday muammoni yengishi, hayotdagi to’siqlarni bartaraf etishi mumkinligini ko’rsatadi.

Nishotiyning davridagi ijtimoiy va siyosiy tushkunlik, qashshoqlik, xarob holat va o’zaro nizolar fonida shoir ma’rifatparvarlik g’oyalarini ilgari suradi. U zolim hukmron sinflarning nodonligi va adolatsizligiga qarshi ilm-fan va ma’rifatni qurol qilib ko’rsatadi. Dostondagi Faxr va Shayx Zarf kabi salbiy obrazlarning mol-dunyoga hirs qo’yishi, riyokorligi va johilligi aynan ilm va ma’rifatdan uzoqligining natijasi sifatida talqin etiladi. Shoir bu obrazlarni fosh etish orqali nodonlikning jamiyat uchun qanchalik xavfli ekanligini uqtiradi va insonlarni ilmga intilishga, haqiqiy bilimni soxta taqvodorlikdan ajrata olishga chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishotiy. Husnu Dil. Lirik. -T.: 1967 yil.
2. Nishotiy. Qushlar munozarasi. Jurn. "Guliston". -1970. № 1.
3. Qosimova M. Muhammadniyoz Nishotiy. -T.: 1976.
4. Valixojayev B. O’zbek epik poeziyasi tarixidan. - T.: 1975.
5. Abdullaev V. Nishotiy. Kitobda: Saylanma. T.: 1982.
6. " O’zbek adabiyoti tarixi xrestomatiyasi Toshkent, O’zDav nashriyoti. 1945. Sharafiddinov O.II tom-
7. Abdullayev V. Xokisor va Nishotiy. -Samarqand: SamDU nashriyoti, 1960.
8. O’zbek adabiyoti. II tom. Zohidov V. -Toshkent, 1959.

O‘QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA SINF DAN TASHQARI ISHLARDAN FOYDALANISHNING METODIK IMKONIYATLARI

Bobojonov Azamat Bekpo‘latovich

Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: azamat.bobojonov1990@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda sinf dan tashqari ishlardan foydalanishning metodik imkoniyatlari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: sinf dan tashqari ishlar, fikrlash, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, fikr, aql, sezgi.

Аннотация. В данной статье описываются методологические возможности использования внеклассных мероприятий для развития логического мышления у учащихся.

Ключевые слова: внеклассные мероприятия, мышление, логическое мышление, творческое мышление, мысль, интеллект, интуиция.

Abstract. This article describes the methodological possibilities of using extracurricular activities in the development of students' logical thinking.

Keywords: extracurricular activities, thinking, logical thinking, creative thinking, thinking, intellect, intuition.

Ma’lumki, hozirda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning diqqat markazida birinchi o‘rinda bola ta’lim va tarbiyasi turadi. Hurfikrlilik, insonparvarlik, yuksak axloqiy va ijodkorlik fazilatlari inson madaniyatining darajasini belgilovchi fazilatlardir. Har bir inson shaxs sifatida shakllanar ekan, unda o‘z kuchiga ishonadigan, o‘zida mavjud bo‘lgan potentsial imkoniyatlarni amalga oshira oladigan ijodkorlik fazilatlarni yuzaga chiqaruvchi holatlar sodir bo‘ladi.

Hozirgi ijtimoiy-madaniy hayotda ta’limni insonparvarlashtirish jamiyatimizda yashayotgan insonlarning pedagogik-psixologik fikrlashlariga bog‘liqdir. Shaxsning fikrlashi – bu insonga xos tushuncha bo‘lib, jamiyatda sodir bo‘layotgan yangiliklar va o‘zgarishlarga faol kirisha olish munosabati bilan belgilanadi. Inson faqat erkin fikr egasi sifatida qadrlanadi. Bolaning oldindan shakllanmagan dunyoqarashi asta-sekin uning irodasi, tasavvuri, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi nozik mexanizmlari rivojlana borishi asosida tarkib topadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan o‘quv vaziyatlarining ahamiyatli tomoni shundan iboratki, u insonning moddiy-ma’naviy qadriyatlarni o‘zlashtirishga, madaniyat darajasini rivojlantirishga chorlaydi. Ta’lim va tarbiyaga ijodiy yyondashuv asosida shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirish uchun har bir inson sub’ekt sifatida qaralib uning hayotiy faoliyati ehtiyojlari qondiriladi.

Hozirgi vaqtda shaxs ijodkorligiga e’tibor, ijtimoiy talab kuchaymoqda. O‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish umumta’lim maktablarining dolzarb masalalaridan biridir. Shaxsning o‘z imkoniyatlarini, o‘zligini namoyon qila olish, qobiliyatlarini yuzaga chiqara olishi, erkinlikka intilishi - inson hayotining turli davrlarida ro‘y berishi mumkin bo‘lgan jarayondir. Taraqqiyotga intilish, o‘z dunyoqarashini kengaytirish, bo‘layotgan voqea va hodisalarga o‘z munosabatini bildiradi olish qobiliyatini oshirish har bir insonga xos bo‘lgan xususiyatdir.

Chet el pedagog va psixologlari: Dj. Gilford, Ye.P. Torrans, L. Termen, R. Sternberg, M. Vollax, Danilova V.L., Galperin P.Ya., Kalmkovalar o’quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish sohasida tadqiqot ishlarini olib borib nazariy jihatdan asoslaganlar va bu tadqiqot jarayoni davom ettirilmoqda. Bunda asosiy e’tibor o’quvchilarning ijodiy faoliyati, ya’ni ijodiy fikrlash olamiga qaratiladi.

O’quv jarayoni o’zining muayyan bosqichlariga ega. O’quvchilar mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish alohida o’rin egallaydi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish masalasi bir nechta izlanuvchilar tomonidan nazariy va metodik jihatdan asoslangan.

Sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilishning maqsadi nafaqat bilimlarni o’zlashtirish, balki uni qo’llash yo’llarini ham izlash ko’nikmasini hosil qiladi. Bu jarayonda o’quvchilarning intellektual, motivatsion, emotsional va boshqa sohalarini rivojlantirish imkoniyatlari vujudga keladi. Shunga ko’ra sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish yordamida o’quvchilarning umumiy rivojlanishiga erishiladi.

Umumiy o’rta ta’lim maktablarida ta’limni sinf-dars shaklida amalga oshirish keng tarqalgan. Ta’limni tashkil etish turlari jamiyat manfaatlariga mos holda paydo bo’lgan va rivojlangan. Dastlabki davrlarda ta’lim berish ishlari odamlarning mehnat faoliyati, turmushi bilan bog’langan hamda bilim berish, o’rgatish faoliyati alohida alohida tashkil etilgan. Bilim olish ehtiyojining kuchayishi barobarida ta’lim mazmuni, o’quv jarayonining murakkablashuvi, o’quvchilarni guruh - guruh qilib o’qitishni taqozo qilgan. Bu esa o’qituvchilar tayyorlash zaruriyatini kuchaytirgan. Natijada o’qitishning muayyan tashkiliy shakllari vujudga kelib, sinf-dars tizimi paydo bo’lgan. Dastlab ta’limning tashkiliy shakllari Al – Forobiy tomonidan tavsiflangan. Uning “Fan va aql zakovat” asarida fanlarni guruhlarga bo’lib o’qitish, tarbiyaviy mohiyatni o’ylab masalalariga e’tibor berilgan.

Shu bilan bir qatorda ta’lim muassasalarida o’qitishning tajriba ishlari, amaliy mashg’ulot, sinfdan tashkarida fakultativ mashg’ulotlar, to’garaklar, seminar, treninglar, davra suhbat, ekskursiyalar, ma’ruza, videokonferentsiya kabi shakllari ham tashkil etiladi.

Sinfdan tashqari ishlar – 1) o’quv tarbiyaviy ishning tarkibiy qismi, o’quvchilarning bo’sh vaqtini tashkil etish shakli; 2) darsdan tashqari vaqtda tashkil qilinadigan mashg’ulotlarni ifodalovchi tushuncha [3].

Bu jarayonda o’qituvchining an’anaviy tushuntirish uslubi, o’quvchining reproduktiv faoliyati ham, masalalarni qo’yish, mashqlar bajarish ham nazarda tutiladi. O’quv jarayonidan farqli ravishda fanlarni o’rgatishni tashkil qilish har-xil qiziqarli muammolar qo’yishni o’z ichiga oladi. O’quv muammolarini muntazam ravishda yechib borish ushbu jarayonning xarakterli belgisi hisoblanadi. Chunki bu yo’nalishdagi barcha ta’lim metodlari tizimi o’quvchini umumiy, individual qobiliyatlarini rivojlantirishga yo’naltirilgan. Shunga ko’ra sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish o’quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga asos bo’ladi.

Ta’limda sinfdan tashqari ishlarni tashkil qilish orqali o’quvchi oldiga muammoli vaziyatlar xosil qilinadi. Muammoli vaziyat o’quv yoki amaliy vaziyat orqali hosil qilinib, u ikki guruhdagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi: ma’lum va noma’lum elementlar. Muammoli vaziyat – intellectual zo’riqish holatini ifodalaydi, bunda inson bu holatdan chiqib ketishga, unga yechim topishga ehtiyoj sezadi. Muammoli vaziyat, bu insondan tanlash zaruriyatini, qaror qabul qilishni talab etadi. Bu “muammoli vaziyatdagi fikrlashning boshlanishidir” – deb ta’kidlaydi

S.L.Rubinshteyn. Shuning uchun muammoli vaziyat o’quvchilarni mantiqiy fikrlashini faollashtirishning asosiy vositalaridan biridir. Muammoli vaziyat ko’pincha axborot, berilgan ma’lumotlar cheklangan va bunday holda bir nechta yechim variantlari mavjud bo’lganda vujudga keladi. Muammoli vaziyat qanday hosil qilinadi, degan savolga quyidagicha javob berish mumkin. Umumiy qoida: axborotdagi, xarakat usullaridagi qarama-qarshiliklar, sabab-oqibat aloqalari aniqlanadi. Bir nechta qaramaqarshiliklarni keltiramiz, masalan:

- dalillarning mavjudligi va uni izohlash zaruriyati;
- kundalik hayotdagi tasavvurlar va dalillarning ilmiy talqini o’rtasidagi nomutanosiblik;
- matematik bilimlarni aniq sharoitlarda qo’llash zaruriyati bilan bog’liq qarama-qarshiliklar;
- dastlabki ma’lumotlarni cheklanganligi kabilar.

To’garak ishi, tanlovlar. sehrli kvadratlar tuzish, integratsiyalashgan topshiriqlar, gugurt cho’plari orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar, o’zbek xalq maqollarini o’rganish, boshlang’ich ta’limda she’riy yondoshuvdan foydalanish, matematik boshqotirmalar, topishmoqlar kabi sinfdan tashqari dars mashg’ulotlaridan foydalanishimiz mumkin.

Qiziqarli topshiriq va ma’lumotlar, 3x3 kubik rubikni yig’ishni o’rganish, ommaviy tadbirlar, ekskursiyalar, tarixiy mantiqiy masalalar, fokuslar, o’yinlar, sofizmlar, ertaklar, yasash va o’lchashga oid mantiqiy masalalar, buyuk kishilarning ibratli fikrlari kabi ko’plab mashqlar mavjudki bularni boshlang’ich ta’limda to’laqonli va o’rinli o’rgatish o’quvchilarda mantiqiy fikrlashini rivojlantirish muammosini samarali yechimi bo’ladi hamda, kommunikativ kompetensiyasining rivojlanishga asos bo’ladi. Boshlang’ich sinf o’quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda uzviylik tamoiliga asoslangan tizimli yondoshuvni oqilona qo’llash zarur. Biz mantiqiy rivojlantirish maqsadiga yo’naltirilgan boshlang’ich sinflar uchun sinfdan tashqari ish topshiriqlar to’plamini ishlab chiqdik. Bu topshiriqlar o’zimiz tanlagan muammoning samarali yechimini ta’minlovchi manba deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – M.: Pedagogika, 1991. 479 s. 28
2. Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent: Istiqlol, 1994. -321 bet. 60
3. Pedagogika. Ensiklopediya. III jild. jamoa // Toshkent: «O’zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 400 b.
4. Savenkov A.I. Malenkiye issledovaniya v realnoy jizni // Doshkolnoye obrazovaniye. № 7-2004. S. 6 -19.
5. Jumayev M.E, Boshlang’ich sinflarda matematika o’qitish metodikasidan praktikum. (O O’Y uchun) Toshkent. “O’qituvchi” 2018 yil .

JADIDLAR MA’NAVIY MEROSIDAN FOYDALANIB BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Otajanov Islom Amatovich

Urganch davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola jadidlar ma’naviy merosidan foydalanib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini tahlil qiladi. Jadidlar harakati o‘z davrida ta’limda innovatsion yondashuvlar va metodlarni joriy etishga katta e’tibor qaratgan. Maqolada jadidlarning pedagogik g‘oyalari, metodik yondashuvlari va ma’naviy qadriyatlari o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda qanday qo‘llanishi mumkinligi ko‘rib chiqiladi. Jadidlarning ta’lim metodikasi va ma’naviy merosi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining malakasini oshirishda qanday rol o‘ynashi, ularning ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qanday qo‘llashi mumkinligi muhokama qilinadi. Maqola, jadidlarning ma’naviy merosidan foydalangan holda ta’lim sifatini oshirish va o‘qituvchilarni tayyorlashda samarali metodlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Abstract. This article analyzes the methodology of developing the professional competence of future primary school teachers using the spiritual heritage of the ancients. In its time, the Jadidlar movement paid great attention to the introduction of innovative approaches and methods in education. The article examines how the pedagogical ideas, methodical approaches and spiritual values of the moderns can be used to improve the professional competence of teachers. It will be discussed how the educational methodology and spiritual heritage of the Jadids play a role in improving the qualifications of primary school teachers, how they can use innovative approaches in the educational process. The article is aimed at developing effective methods for improving the quality of education and training teachers using the spiritual heritage of the ancients.

Аннотация. В статье анализируется методика формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов с использованием духовного наследия древних. В свое время движение Джадидлар уделяло большое внимание внедрению инновационных подходов и методов в образование. В статье рассматривается, как педагогические идеи, методические подходы и духовные ценности современников могут быть использованы для повышения профессиональной компетентности учителей. Будет обсуждено, какую роль образовательная методика и духовное наследие джадидов играют в повышении квалификации учителей начальных классов, как они могут использовать инновационные подходы в образовательном процессе. Статья направлена на разработку эффективных методов повышения качества образования и подготовки учителей с использованием духовного наследия древних.

Kalit so‘zlar: Jadidlar, ma’naviy meros, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, kasbiy kompetentlik, pedagogik metodika, ta’lim innovatsiyalari, metodik yondashuvlar, ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilar tayyorlash, ma’naviyat.

Key words: Jadids, spiritual heritage, primary school teachers, professional competence, pedagogical methodology, educational innovations, methodological approaches, improving the quality of education, teacher training, spirituality.

Ключевые слова: джадиды, духовное наследие, учителя начальных классов, профессиональная компетентность, педагогическая методика, образовательные инновации, методические подходы, повышение качества образования, подготовка учителей, духовность.

Kirish

Jadidlar harakati o‘z davrida ta’lim, madaniyat va ma’naviyat sohalarida yangilanishni va modernizatsiyani ta’minlashni maqsad qilgan. Ularning ta’lim sohasidagi g‘oyalari va amaliyotlari bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Jadidlar ma’naviy merosi, xususan, o‘qituvchilar tayyorlash va ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha metodik yondashuvlari, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ularning ta’lim tizimiga qo‘shgan hissalar, pedagogik metodlari va ma’naviy qadriyatlari, yangi avlod o‘qituvchilarining malakasini oshirishda mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Ushbu maqola jadidlarning ma’naviy merosidan foydalanib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish metodikasini o‘rganadi. Jadidlar ta’limida yotgan asosiy tamoyillar — innovatsion yondashuvlar, pedagogik yangiliklar, va o‘qituvchi-oqituvchilik faoliyatida ma’naviyatning muhimligi — ushbu tadqiqotning asosiy mavzularidan biridir. Jadidlarning pedagogik amaliyotlari va ta’lim metodikasi zamonaviy ta’lim tizimida qanday integratsiya qilinishi mumkinligi, ularning kasbiy kompetentligini oshirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi.

Jadidlar ta’lim metodikasi, o‘z davrida yangilanish va taraqqiyotga intilish orqali boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Ularning uslublari va pedagogik yondashuvlari o‘qituvchilarni ta’lim jarayonida innovatsion metodlarni qo‘llashga tayyorlashda, shuningdek, ularning metodik va ma’naviy malakalarini oshirishda qanday yordam berishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shuningdek, jadidlarning ta’lim sohasidagi o‘rni va ularning merosidan foydalanishning pedagogik va metodik jihatlari tahlil qilinadi.

Ma’naviy merosdan foydalanish orqali ta’lim tizimini rivojlantirish va o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishning ahamiyati, shuningdek, bu jarayonda qanday innovatsion yondashuvlar va metodikalar qo‘llanishi mumkinligi, maqolamizning asosiy maqsadi va vazifalari bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili (sharhi).

Jadidning (1912) bu asari jadidlarning ta’lim va o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan metodik yondashuvlarini o‘z ichiga oladi [4]. Jadidlar ta’lim tizimida innovatsion metodlarni va yangi pedagogik uslublarni joriy etishga e’tibor qaratgan. Ushbu asar, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun zamonaviy metodlarni qanday qilib qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadi. Maqola jadidlarning o‘qituvchilar tayyorlashdagi yondashuvlari va metodikalarini zamonaviy ta’lim tizimiga qanday integratsiya qilish mumkinligini tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi.

Ismoilov (2008) jadid pedagogikasining zamonaviy ta’lim tizimiga ta’sirini o‘rganadi va jadidlarning pedagogik g‘oyalari qanday qilib yangi avlod o‘qituvchilarini tayyorlashda qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatadi [2]. Ularning ta’lim metodikasi va pedagogik prinsiplarini o‘rganish, jadidlarning ma’naviy qadriyatlari va ta’limga bo‘lgan yondashuvlarini tahlil qilish orqali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy rivojlanishiga qanday hissa qo‘shish

mumkinligini aniqlaydi. Ushbu tadqiqot, jadidlarning ma’naviy merosidan foydalanish orqali ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning qanday usullari borligini ko’rsatadi.

Mamatkulov (2015) jadidlarning pedagogik metodlarini va ularning ta’limdagi innovatsiyalar bilan qanday integratsiya qilinishini tahlil qiladi [6]. Maqolada jadidlarning metodik yondashuvlari, o’qituvchilarning malakasini oshirishdagi roli va ularning samaradorligi muhokama qilinadi. O’qituvchilarning pedagogik metodlarini zamonaviy ta’lim tizimida qo’llash orqali qanday innovatsiyalar amalga oshirilishi mumkinligi va buning boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy rivojlanishiga qanday ta’sir qilishini ko’rsatadi.

Akramov (2019) jadid ta’limining zamonaviy pedagogikaga integratsiyasini o’rganadi [1]. Tadqiqot jadidlarning pedagogik metodlari va yondashuvlarini zamonaviy ta’lim tizimiga qanday integratsiya qilish mumkinligini ko’rsatadi. Ularning metodologik yondashuvlari va ma’naviy qadriyatlari o’qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda qanday qo’llanishi mumkinligi haqida chuqur tahlil qiladi. Maqola jadidlarning ta’lim metodikasi va ularning zamonaviy ta’lim tizimida qanday ishlatilishi mumkinligini aniqlashda muhim manba hisoblanadi.

Karimov (2021) jadidlarning pedagogik merosini va uning ta’lim sifatini oshirishdagi o’rnini o’rganadi [7]. Maqolada jadidlarning ta’lim sohasidagi g’oyalari va metodik yondashuvlarining ta’lim sifatini yaxshilashdagi rolini tahlil qiladi. Ularning pedagogik uslublari va ma’naviy qadriyatlari boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda qanday qo’llanishi mumkinligini ko’rsatadi. Ushbu tadqiqot, jadidlarning pedagogik merosidan foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirishning samarali usullarini aniqlashda yordam beradi.

Ushbu adabiyotlar jadidlarning ma’naviy merosidan foydalanish va ularning pedagogik metodlarini boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda qanday qo’llash mumkinligini tushunishda muhim ma’lumotlarni taqdim etadi. Jadidlarning ta’lim tizimidagi innovatsion yondashuvlari va metodikalarini tahlil qilish orqali, ularning ta’limdagi o’rni va zamonaviy pedagogikaga qo’shgan hissalari aniqlanadi.

Muhokama

Jadidlarning ta’lim metodikasi va pedagogik yondashuvlari bo’yicha olib borilgan tahlil, ularning boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda qanday samarali bo’lishi mumkinligini ko’rsatadi. Jadidlarning ta’limdagi innovatsion yondashuvlari, metodikalar va ma’naviy qadriyatlari zamonaviy pedagogikaga qanday integratsiya qilinishi mumkinligi haqida quyidagi asosiy fikrlarni keltirish mumkin:

Innovatsion yondashuvlar: Jadidlar ta’limda innovatsion yondashuvlarni joriy etishga katta e’tibor qaratgan. Ularning pedagogik metodlari, xususan, o’qituvchilarni tajriba asosida tayyorlash, ta’lim jarayonida faol ishtirok etishni rag’batlantirish va o’quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish usullari, hozirgi kunda ham samarali hisoblanadi. Bu metodlar boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirishda ham foydalanilishi mumkin.

Ma’naviy qadriyatlar: Jadidlarning ma’naviy qadriyatlari, ta’lim jarayonida o’quvchilarga ma’naviy va axloqiy tamoyillarni o’rgatish bo’yicha o’tkazgan ishlari, boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ma’naviy qadriyatlarni

o’qituvchilar malakasini oshirishda integratsiya qilish, ularning ma’naviy va axloqiy bilimlarini mustahkamlashda yordam beradi.

Pedagogik metodlar: Jadidlarning pedagogik metodlari zamonaviy ta’lim tizimida qo’llash uchun moslashuvchan va innovatsiondir [5]. Ularning metodik yondashuvlari, masalan, amaliy mashg’ulotlar, individual va guruh bo’yicha ishlash, va tajriba almashish jarayonlari, o’qituvchilarning kasbiy kompetentligini oshirishda samarali hisoblanadi.

Zamonaviy integratsiya: Jadidlarning ta’lim metodikalarini zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilish jarayoni, ba’zi qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin, ammo ular ta’lim sifatini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Jadidlarning pedagogik yondashuvlarini va metodologiyalarini zamonaviy pedagogik kontekstda qo’llash, ta’lim jarayonini yanada takomillashtirishi mumkin [3].

Natija

Jadidlarning ma’naviy merosidan foydalanish orqali boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ta’lim jarayonini yaxshilashda katta imkoniyatlar yaratadi. Ularning innovatsion yondashuvlari va pedagogik metodlari zamonaviy ta’lim tizimida qo’llanilsa, o’qituvchilarning malakasini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va o’qituvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishda samarali bo’lishi mumkin.

Jadidlarning pedagogik g’oyalari va metodikalarining o’rganilishi, ularning zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilinishi, boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini oshirishda yangi yondashuvlarni taklif qiladi. Ushbu metodikalar va yondashuvlar, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish, o’qituvchilarning malakasini rivojlantirish va o’qituvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyatlarini oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, jadidlarning ta’lim metodikasi va ma’naviy qadriyatlarini zamonaviy pedagogikaga integratsiya qilish, o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo’llab-quvvatlash va ta’lim sifatini oshirish uchun samarali strategiyalar va metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa.

Jadidlarning ma’naviy merosidan foydalanish orqali boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ta’lim tizimining sifatini oshirish va pedagogik jarayonlarni yanada takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ushbu tadqiqot quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga yordam berdi:

1. Jadidlarning ta’limdagi innovatsiyalari: Jadidlar ta’limda innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim rol o’ynagan. Ularning pedagogik metodlari, tajriba asosidagi o’qitish, ma’naviy qadriyatlarni o’rgatish, va individual yondashuvlar hozirgi kunda ham samarali bo’lib qolmoqda. Ushbu metodlarni boshlang’ich sinf o’qituvchilarining malakasini oshirishda qo’llash mumkin.

2. Ma’naviy qadriyatlarning ahamiyati: Jadidlarning ma’naviy qadriyatlari o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ma’naviy va axloqiy tamoyillarni o’rgatish, boshlang’ich sinf o’qituvchilarining ta’lim jarayonida ma’naviy yondashuvlarini mustahkamlashda yordam beradi.

3. Pedagogik metodlarning integratsiyasi: Jadidlarning pedagogik metodlari va yondashuvlarini zamonaviy ta’lim tizimiga integratsiya qilish, ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu metodlarni qo’llash orqali o’qituvchilarning kasbiy

kompetentligini rivojlantirish, ta’lim sifatini yaxshilash va o’quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

4. Zamonaviy ta’lim tizimidagi qo’llanilishi: Jadidlarning ta’lim metodikalarini zamonaviy pedagogik kontekstda qo’llash, yangi avlod o’qituvchilarini tayyorlashda innovatsion usullarni kiritishga yordam beradi. Bu o’z navbatida, ta’lim tizimida yanada samarali metodlarni ishlab chiqish va qo’llashga imkon yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, jadidlarning pedagogik yondashuvlari va ma’naviy qadriyatlaridan foydalanish, boshlang’ich sinf o’qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda yangi va samarali strategiyalarni taklif etadi. Jadidlarning ta’lim metodikasi va ma’naviy merosi zamonaviy ta’lim tizimida innovatsiyalarni joriy etish, o’qituvchilarning malakasini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashda muhim resurs sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Akramov, A. (2019). Jadid ta’limining zamonaviy pedagogikaga integratsiyasi: Teoriya va amaliyot. Tashkent: Akademnashr.
2. Ismoilov, R. (2008). Jadid pedagogikasi va uning zamonaviy ta’lim tizimiga ta’siri. O’zbekiston Ta’lim Akademiyasi Nashriyoti.
3. Ismoilov, A. (2019). *Jadidlar va ularning ta’limiy faoliyati*. Samarqand Matbaasi.
4. Jadid, A. (1912). O’qituvchilarni tayyorlash va ularning pedagogik metodikasi. Tashkent: Jadid Matbaasi.
5. Tursunov, N. (2018). *O’zbek ta’limi tarixida jadidlarning roli*. Toshkent Akademiya.
6. Mamatkulov, I. (2015). Ta’limdagi innovatsiyalar: Jadidlarning pedagogik metodlari va ularning samaradorligi. Journal of Modern Education, 22(4), 45-59.
7. Karimov, N. (2021). Pedagogik meros va ta’lim sifatini oshirish: Jadidlar misolida. International Journal of Educational Research, 30(2), 67-82.

XALQ OG’ZAKI IJODINING TALABALAR MA’NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI Qurbanova Yulduzxon Ilxamovna,

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang’ich ta’lim nazariyasi kafedrası
dotsenti, f.f.n.

yulduzkhonkurbanova@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada xalq og’zaki ijodining talabalar ma’naviyatini shakllantirishdagi pedagogik, tarbiyaviy va aksiologik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Xalq og’zaki ijodi namunalari — ertaklar, dostonlar, maqol va matallar, rivoyatlar hamda qo’shiqlarning talabalarda milliy o’zlikni anglash, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishdagi o’rni ochib beriladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida xalq og’zaki ijodidan foydalanishning samarali pedagogik mexanizmlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: xalq og’zaki ijodi, ma’naviyat, talaba shaxsi, milliy qadriyatlar, pedagogik tarbiya, aksiologik yondashuv, madaniy meros.

Kirish

Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda yosh avlod, xususan, talabalarning ma’naviy dunyosini boyitish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda xalq og‘zaki ijodi jamiyatning tarixiy xotirasi, axloqiy-me’yoriy qarashlari va madaniy identifikatsiyasini mujassamlashtirgan muhim ma’naviy manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi va hayot falsafasini aks ettirib kelgan. Shu bois uni oliy ta’lim jarayoniga integratsiyalash talabalar ma’naviyatini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Xalq og‘zaki ijodining aksiologik mohiyati. Aksiologik yondashuv nuqtayi nazaridan qaralganda, xalq og‘zaki ijodi inson hayotidagi asosiy qadriyatlarni –yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm, halollik va xiyonat, mardlik va qo‘rqoqlik kabi tushunchalarni badiiy obrazlar orqali ifodalaydi. Ayniqsa, maqol va matallar talabalarga qisqa, lo‘nda va ta’sirchan shaklda axloqiy saboqlar beradi.

Xalq og‘zaki ijodi – bu millatning asrlar davomida to‘plagan ma’naviy tajribasi, hayotiy donishmandligi va axloqiy qarashlarini mujassam etgan bebaho boylikdir. U ertaklar, dostonlar, maqollar, matallar, topishmoqlar, afsonalar, qo‘shiqlar va rivoyatlar orqali avlodlardan avlodga og‘zaki tarzda yetib kelgan. Talabalar ma’naviyatini shakllantirish jarayonida xalq og‘zaki ijodi muhim tarbiyaviy manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Bu jarayonda talabalar nafaqat tayyor axloqiy me’yorlarni o‘zlashtiradi, balki ularni tahlil qilish, qiyoslash va zamonaviy hayot bilan bog‘lash orqali mustaqil axloqiy pozitsiya shakllantiradilar. Natijada xalq og‘zaki ijodi talaba shaxsining qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi muhim omilga aylanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan xalq og‘zaki ijodi talabalarda quyidagi muhim sifatlarni rivojlantiradi:

Talabalar ma’naviyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Globallashuv, axborot oqimining kuchayishi va madaniy ta’sirlarning xilma-xilligi sharoitida yoshlarning ma’naviy immunitetini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda xalq og‘zaki ijodi — millatning tarixiy xotirasi, axloqiy qarashlari va hayotiy donishmandligini o‘zida mujassam etgan noyob pedagogik manba sifatida namoyon bo‘ladi.

Xalq og‘zaki ijodining eng muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri — axloqiy tarbiyadir. Ertaklar, rivoyatlar va dostonlarda yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, halollik va xiyonat o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar badiiy obrazlar orqali yoritiladi. Talabalar ushbu asarlarni o‘rganish jarayonida axloqiy me’yorlarni nafaqat nazariy jihatdan anglaydilar, balki ularni hayotiy vaziyatlar bilan qiyoslash orqali ichki e’tiqod darajasiga ko‘taradilar. Bu esa shaxsning ma’naviy barqarorligini ta’minlaydi.

Xalq og‘zaki ijodi talabalarda milliy o‘zlikni anglash va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Doston va tarixiy rivoyatlarda tasvirlangan xalq qahramonlari, ularning el-yurt ravnaqi yo‘lidagi fidoyiligi talabalarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Bu jarayon yoshlarning o‘z xalqiga, tiliga, urf-odatlariga bo‘lgan sadoqatini mustahkamlaydi va ularni ma’naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida kamol toptiradi.

Yana bir muhim pedagogik imkoniyat – estetik tarbiyadir. Xalq og‘zaki ijodiga xos obrazlilik, xalqona til, ramziy ifodalar talabalarning badiiy didini, estetik tafakkurini va nutq

madaniyatini rivojlantiradi. Qo‘shiqlar va ertaklardagi musiqiylik hamda ritm talabalarda go‘zallikni his etish qobiliyatini kuchaytiradi. Natijada ular nafaqat bilimli, balki estetik jihatdan yetuk shaxs bo‘lib shakllanadilar.

Xalq og‘zaki ijodi talabalarning ijtimoiy faolligi va fuqarolik mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Maqol va matallarda jamiyat hayotiga oid ijtimoiy munosabatlar, insonlararo muloqot madaniyati va hamjihatlik g‘oyalari ilgari suriladi. Ularni tahlil qilish orqali talabalar jamiyatda o‘z o‘rnini anglaydi, ijtimoiy jarayonlarga befarq bo‘lmaslik, mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini egallaydi.

Shuningdek, xalq og‘zaki ijodi mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Og‘zaki ijod namunalari ustida olib boriladigan muhokama va tahlillar talabalarni fikr bildirishga, dalillashga, xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Bu esa ta’lim jarayonida faol subyektlar sifatida ishtirok etuvchi, ongli va mas’uliyatli talaba shaxsini shakllantiradi.

Mazkur imkoniyatlar xalq og‘zaki ijodini faqat adabiy meros emas, balki kompleks pedagogik vosita sifatida baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’limda xalq og‘zaki ijodidan foydalanish mexanizmlari. Bugungi kunda xalq og‘zaki ijodini talabalarga yetkazishda an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash muhimdir. Jumladan:

- interfaol muhokama va debatlar;
- muammoli vaziyatlar asosida maqol va rivoyatlarni tahlil qilish;
- loyihaviy ta’lim orqali xalq og‘zaki ijodini zamonaviy hayot bilan bog‘lash;
- raqamli platformalar va multimedia vositalaridan foydalanish.

Bunday yondashuvlar talabalarning faolligini oshiradi va xalq og‘zaki ijodining tarbiyaviy ta’sirini kuchaytiradi.

Xalq og‘zaki ijodi talabalar ma’naviyatini shakllantirishda muhim pedagogik va aksiologik resurs hisoblanadi. U talaba shaxsining axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan kamol topishiga xizmat qiladi. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, milliy madaniy merosga tayangan ta’lim tizimi yoshlarning ma’naviy barqarorligini ta’minlaydi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida xalq og‘zaki ijodidan foydalanishni tizimli va ilmiy asosda tashkil etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Qayumov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: Fan, 2015.
3. Asqarov A. Ma’naviyat va milliy tarbiya asoslari. — Toshkent, 2019.
4. UNESCO. *Intangible Cultural Heritage and Education*. — Paris, 2021.
5. Banks J.A. *Cultural Diversity and Education*. — New York: Routledge, 2020.

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Сабилов Азизбек Азатович

Преподаватель кафедры «Методика начального образования» Ургенчского
государственного педагогического института

azizsabirov29032000@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы применения методики подготовки будущих учителей начальных классов на основе технологии STEAM. Раскрывается сущность STEAM-подхода, его педагогический потенциал и возможности применения в системе высшего педагогического образования. Обосновывается необходимость интеграции науки, технологий, инженерии, искусства и математики в профессиональную подготовку будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: STEAM-технология, профессиональная подготовка, будущий учитель, начальная школа, педагогическое образование, методы обучения.

Введение. Стремительное развитие науки и образовательной сферы во всём мире требует постоянного совершенствования путей обучения и воспитания подрастающего поколения. В целях поднятия уровня качества образования нашей страны, была принят Указ Президента Республики Узбекистан, где показано, что «Концепция развития системы высшего образования до 2030 года (далее – Концепция) разработана исходя из потребностей социальной сферы и отраслей экономики на основе обеспечения прочной интеграции науки, образования и производства в целях улучшения качества образования, подготовки конкурентоспособных кадров, эффективной организации научной и инновационной деятельности, развития международного сотрудничества...». Согласно Указу, подразумевается формирование целевых параметров подготовки специалистов с высшим образованием с учётом инвестиционных, региональных и отраслевых программ, требований попечительских советов и технологических изменений на международном уровне, оптимизация направлений и специальностей образования, уделив при этом особое внимание развитию STEAM-направлений (точные науки, технологии, инжиниринг, творческое искусство и математика)[1].

Современное развитие системы образования обуславливает необходимость подготовки педагогических кадров нового типа, способных эффективно работать в условиях цифровизации, междисциплинарной интеграции и быстрого обновления знаний. Особую актуальность приобретает проблема повышения качества профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов, так как именно начальная школа закладывает основы интеллектуального, творческого и личностного развития обучающихся.

В этой связи всё большее внимание уделяется внедрению инновационных образовательных технологий, среди которых значимое место занимает технология STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics). Данный подход ориентирован на интеграцию различных областей знаний и формирование у обучающихся практико-ориентированных, исследовательских и творческих навыков.

STEAM-технологии развивают творческие, исследовательские и математические навыки детей. Однако, возникает потребность в подготовке кадров, которые владеют

умениями применения данной технологии в образовательном процессе учащихся начальной школы. Следовательно, теоретические основы применения STEAM подхода должны закладываться при подготовке будущих кадров в ВУЗе.

STEAM-технология представляет собой современный образовательный подход, направленный на формирование целостного научно-технического и творческого мышления обучающихся посредством междисциплинарного обучения. В педагогическом образовании STEAM рассматривается не только как средство обучения, но и как методологическая основа подготовки будущих учителей, способных проектировать и реализовывать интегрированные образовательные программы.

Исследователи отмечают, что применение STEAM-технологии способствует развитию критического мышления, коммуникативных умений, навыков командной работы и креативности, что соответствует требованиям компетентностного подхода[2]. Для будущих учителей начальных классов это особенно важно, поскольку их профессиональная деятельность предполагает интеграцию различных учебных предметов с учётом возрастных особенностей младших школьников.

Возможности применения STEAM-технологии в подготовке будущих учителей начальных классов. Методика подготовки будущих учителей начальных классов посредством STEAM-технологии предполагает изменение содержания, форм и методов обучения в педагогических вузах. В образовательный процесс целесообразно внедрять проектную деятельность, исследовательские задания, практико-ориентированные кейсы, а также междисциплинарные учебные модули.

Применение STEAM-подхода позволяет будущим учителям овладеть навыками разработки интегрированных уроков, использования цифровых и наглядных средств обучения, организации учебно-исследовательской деятельности младших школьников[3]. Кроме того, STEAM-технология способствует формированию профессиональной рефлексии и готовности к инновационной педагогической деятельности.

При проведении уроков с использованием дидактических игр в образовательном процессе учитель должен соблюдать следующие дидактические требования:

1. Игровые уроки должны быть направлены на решение образовательных, воспитательных и развивающих целей и задач, предусмотренных учебной программой.
2. Игры должны быть посвящены актуальным проблемам, которые находят своё решение непосредственно в процессе игрового действия.
3. Содержание игр должно соответствовать принципам воспитания гармонично развитой личности и нормам восточного этикета и морали.
4. Структура игры должна строиться в строгой логической последовательности.
5. На данных занятиях необходимо неукоснительно соблюдать дидактические принципы и стремиться к достижению максимальной эффективности при минимальных затратах времени[5, 51 с.].

Пути подготовки будущих учителей начальных классов на основе STEAM-технологии может быть реализовано по следующим направлениям:

- обновление учебных программ с учётом междисциплинарной интеграции;
- внедрение активных и интерактивных методов обучения;
- организация проектной и исследовательской деятельности студентов;

- развитие цифровых и методических компетенций будущих учителей.

Комплексная реализация данных направлений обеспечивает повышение качества профессиональной подготовки и формирование у будущих учителей готовности к реализации STEAM-подхода в начальной школе[4].

Заключение. Таким образом, STEAM-технология выступает эффективным средством усовершенствования методики подготовки будущих учителей начальных классов. Её внедрение в систему высшего педагогического образования способствует формированию профессиональных компетенций, развитию творческого потенциала и готовности будущих педагогов к реализации современных образовательных требований. Усовершенствованная методика подготовки на основе STEAM-подхода обеспечивает интеграцию теории и практики и повышает качество начального образования в целом.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 08.10.2019 г. № УП-5847 «Об утверждении Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года»
2. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования // Педагогика. – 2005. – №4.
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2018.
4. Хуторской А.В. Современная дидактика. – М.: Юрайт, 2020.
5. A.Sobirov, STEAM ta’limi texnologiyasi [darslik] “Step by step print” nashriyoti, Andijon, 2024.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA EKOMADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

N.Q.Ollaberganova

mail:nilufarollaberganova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekomadaniyatni shakllantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Ekomadaniyat tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari hamda boshlang‘ich ta’lim jarayonida ekologik tarbiyaning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixologik-pedagogik xususiyatlari asosida ekomadaniyatni shakllantirish zarurati ilmiy jihatdan asoslangan.

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы формирования экологической культуры у учащихся начальных классов. Рассматривается содержание понятия экологической культуры, её структурные компоненты, а также значение экологического воспитания в процессе начального образования. Кроме того, на основе психолого-педагогических особенностей детей младшего школьного возраста научно обосновывается необходимость формирования экологической культуры.

Abstract: This article examines the theoretical foundations of forming ecological culture in primary school students. The content of the concept of ecological culture, its structural components, and the importance of environmental education in the primary education process are revealed. In addition, the necessity of forming ecological culture is scientifically substantiated based on the psychological and pedagogical characteristics of primary school students.

Kalit soʻzlar: ekomadaniyat, ekologik tarbiya, boshlangʻich ta’lim, ekologik ong, Tarbiya fani.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическое воспитание, начальное образование, экологическое сознание, предмет “Воспитание”.

Keywords: ecological culture, environmental education, primary education, ecological awareness, the subject “Upbringing”.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida ekologik muammolarning keskinlashuvi jamiyat oldiga ekologik ongli, tabiatga mas’uliyat bilan munosabatda boʻladigan avlodni tarbiyalash vazifasini qoʻymoqda. Shu jihatdan, boshlangʻich ta’lim bosqichida oʻquvchilarda ekomadaniyatni shakllantirish muhim pedagogik muammo hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolalarda tabiatga boʻlgan munosabat, ekologik xulq-atvor va axloqiy qarashlarning poydevori yaratiladi. Boshlangʻich sinflarda ekomadaniyatni shakllantirish shaxsning tabiatga ongli, mas’uliyatli munosabatini tarbiyalashga qaratilgan boʻlib, u nazariy asos sifatida ekologik bilimlar, his-tuygʻular, axloqiy meʼyorlar va amaliy faoliyatning uzviy birligiga tayanadi. Bu jarayon bolalarda tabiatni asrash, atrof-muhitni anglash va ekologik muammolarni tushunish koʻnikmalarini erta yoshdan rivojlantirishni maqsad qiladi.

Boshlangʻich sinflarda ekomadaniyatni shakllantirishning asosiy nazariy-metodik asoslari:

- **Ekologik bilimlar tizimi:** Tabiat hodisalari, jonli va jonsiz tabiat oʻrtasidagi bogʻliqlik, resurslarni tejash haqida tushunchalar berish.
- **Ekologik his-tuygʻular va ong:** Tabiatga nisbatan muhabbat, goʻzallikni his qilish va gʻamxoʻrlik koʻrsatishni shakllantirish.
- **Faoliyatli yondashuv:** Nazariy bilimlarni amaliy ishlar (tabiatni muhofaza qilish, tozalash, daraxt ekish) orqali mustahkamlash.
- **Didaktik tamoyillar:** Uzluksizlik, mavsumiylik va tarbiyaning hayot bilan bogʻliqligi (oʻyinlar, kuzatishlar va ekskursiyalar orqali).

Ushbu asoslar orqali oʻquvchilarda ekologik tafakkur va madaniyat shakllanadi. Ekomadaniyat — shaxsning tabiat va jamiyat oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni anglagan holda, atrof-muhitni asrashga qaratilgan ongli faoliyati va xulq-atvoridir. U ekologik bilimlar, ekologik ong, ekologik qadriyatlar hamda ekologik faoliyatning uzviy birligida namoyon boʻladi.

Pedagogik nuqtayi nazardan ekomadaniyat quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- ekologik bilimlar (tabiat, atrof-muhit haqidagi dastlabki tushunchalar);
- ekologik ong va tafakkur;
- tabiatga nisbatan ijobiy munosabat;
- ekologik meʼyorlarga mos xulq-atvor.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Boshlang’ich sinf yoshi o’quvchilarning qiziquvchanligi, taqlidga moyilligi va hissiy sezgirligi bilan ajralib turadi. Ular atrofdagi voqea-hodisalarni bevosita kuzatish orqali idrok etadilar. Shu sababli ekologik tarbiya jarayonida ko’rgazmalilik, amaliy mashg’ulotlar, o’yin va suhbatlardan foydalanish yuqori samara beradi. Mazkur yosh davrida bolalarda:

- tabiatga mehr;
- tirik mavjudotlarga g’amxo’rlik;
- ekologik qoidalarga rioya qilish odatlari shakllanadi. Bu esa kelajakda ekologik mas’uliyatli shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Boshlang’ich ta’lim tizimida, xususan, Tarbiya fani orqali ekomadaniyatni shakllantirish katta imkoniyatlarga ega. Tarbiya darslari o’quvchilarda tabiatni sevish, uni asrash, ekologik muammolarga befarq bo’lmaslik kabi fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ekomadaniyatni shakllantirish eng avvalo, o’quvchilarning ekologik savodxonligini oshiradi, tabiatga ongli munosabatni tarbiyalaydi, ekologik muammolarning oldini olishga yo’naltirilgan xulq-atvorni rivojlantiradi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining ham so’nggi yillarda ta’lim va ekologiya sohalarini takomillashtirishga qaratilgan qaror va farmonlarida ham yosh avlodga ekologik tarbiya berish, ularning mas’uliyatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. “Yashil makon” umumxalq loyihasi shular jumlasidandir.

Mahalliy pedagog olimlarimizdan N.Jo’rayev, N.Qurbonboyeva, R.Mavlonova, H.To’xtaev kabilar o’z asarlarida ekologik tarbiyaning mazmuni, metodik yondashuvlari, ekologik tarbiya tarbiya turlaridan biri ekanligi va boshlang’ich sinflarda ekologik tarbiya masalalari haqida ta’kidlaganlar.

UNESCO xalqaro tashkiloti ham ekologik tarbiya va barqaror rivojlanish ta’limining global konsepsiyasini ishlab chiqqan. Unga ko’ra, ekologik tarbiya faqat tabiat haqidagi bilimlarni berish bilangina cheklanmasdan, balki shaxsda ekologik ong, ekologik mas’uliyat va barqaror hayot tarzini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Ushbu yondashuvda ta’lim ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning o’zaro uyg’unligini ta’minlash vositasi sifatida talqin etiladi.

Xorijiy olimlar V.A.Suhomlinskiy, I.D.Zverev, A.N. Zaxlebniy, J.Palmer va D. Orrlarning ilmiy qarashlarida ekologik tarbiya shaxsda ekologik ong, mas’uliyat va tabiatga ehtiyotkor munosabatni shakllantirishning muhim omili sifatida talqin etiladi. V.A. Suhomlinskiy asarlarida tarbiya orqali tarbiya, bolalarda ekologik ong va axloqiy mas’uliyatni shakllantirish g’oyalarini asoslagan. Suhomlinskiy fikricha “tabiat- bu buyuk ochiq darslik bo’lib, uni yurak orqali o’qitish kerak”.

MUHOKAMA

Boshlang’ich sinf o’quvchilarining ekolohik madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimida juda dolzarb hisoblanadi. Chunki bolalar aynan shu yoshda atrof-muhit haqida dastlabki tushunchalarni egallab, o’zining axloqiy munosabatlarini shakllantira boshlaydilar. Boshlang’ich ta’limda ekologik tarbiya o’quvchilarning ekologik savodxonligini oshirish, tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish va ekologik xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda tarbiya fani muhim o’rin tutadi. Tarbiya darslari orqali:

- tabiatni asrash g’oyasi singdiriladi;

ekologik muammolarga befarq bo‘lmaslik hissi shakllanadi;

- o‘quvchilar ekologik jihatdan to‘g‘ri xatti-harakatlarga o‘rgatiladi.

Ekologik tarbiyani fanlararo integratsiya asosida tashkil etish uning samaradorligini oshiradi. Ta’lim jarayonida turli metod va usullarni kompleks qo‘llash tavsiya etiladi. Kuzatuv va tajriba metodlari orqali o‘quvchilar tabiiy muhitdagi o‘zgarishlarni mustaqil ravishda kuzatib o‘rganadilar. O‘yinlar va interaktiv metodlar bilimlarni faollashtirib, ekologik muammolarga jiddiy yondashib, mustaqil yechim topishiga imkon beradi.

Shuningdek, o‘qituvchining o‘zi ham harakatlari, so‘zlari va tabiatga munosabati bilan o‘quvchilarga namuna bo‘lishi ekologik madaniyatni shakllantirishda katta rol o‘ynaydi. Pedagogning metodik tayyorgarligi, ekologik bilimlari va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashi orqali tarbiyani yanada samarali qilish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda ekomadaniyatni shakllantirishning nazariy asoslari ekologik tarbiya, shaxs rivoji va pedagogik jarayonning uzviy bog‘liqligiga tayanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ekologik bilim, ong va xulq-atvorni uyg‘un rivojlantirish zarur. Bu esa maktabda va oila shakllantirib boriladigan qadriyatlarimizdir. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ekologik tarbiyani tizimli va uzluksiz tashkil etish, xususan Tarbiya fani orqali amalga oshirish yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Mazkur jarayonda ekologik bilimlar, ijobiy munosabat va amaliy ekologik faoliyatning uyg‘unligi o‘quvchilarda ekomadaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo‘rayev N. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
2. Mavlonova R. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
3. Munavvarov A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
4. Yo‘ldoshev O. Ekologik ta’lim va tarbiya metodikasi. – Toshkent, 2016.
5. Sukhomlinskiy V.A. Yurakni bolalarga beraman. – Moskva: Pedagogika, 1981
6. UNESCO. Education for Sustainable Development. – Paris: UNESCO, 2017
7. <https://www.google.com/>

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ЦИФРОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Авезова Гулноз Камиловна

УрДПИ старший преподаватель кафедры теории начального образования

Мадаминава Машхура Кудрат кизи .

Студентка факультета начального образования

Annotatsiya. Maqolada rus tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda innovatsion texnologiyalar va raqamli platformalarning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Ta’limning raqamlashtirilishi motivatsiyani oshirish, o‘qitishni individuallashtirish va til amaliyotini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratishi ta’kidlanadi. Moodle, Zoom, Pushkin Online va Quizlet kabi zamonaviy asosiy platformalar hamda geymifikatsiya va mobil ta’lim usullari tahlil qilinadi.

Texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari — interfaollik, mavjudlik va kommunikativ kompetensiyalar rivoji ekani qayd etiladi, shuningdek, mavjud muammolar — o’qituvchilarning raqamli savodxonligi yetarli emasligi va resurslarga teng bo’lmagan kirish imkoniyati — belgilanadi. Xulosa qismida innovatsion texnologiyalardan foydalanish rus tilini o’qitishning yangi modelini shakllantirishga, o’quvchilarning faol ishtirokini ta’minlashga va materialni samarali o’zlashtirishga xizmat qilishi ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: innovatsion texnologiyalar, raqamli platformalar, rus tili xorijiy til sifatida, masofaviy ta’lim, ta’limning raqamlashtirilishi.

Аннотация. В статье рассматривается значение инновационных технологий и цифровых платформ в обучении русскому языку как иностранному. Подчеркивается, что цифровизация образования открывает новые возможности для повышения мотивации, индивидуализации обучения и расширения языковой практики. Анализируются основные современные платформы, такие как Moodle, Zoom, Pushkin Online и Quizlet, а также методы геймификации и мобильного обучения. Отмечаются преимущества внедрения технологий, среди которых интерактивность, доступность и развитие коммуникативных компетенций, а также обозначаются существующие проблемы — недостаточная цифровая грамотность преподавателей и неравномерный доступ к ресурсам. В заключении подчеркивается, что использование инновационных технологий способствует формированию новой модели преподавания русского языка, ориентированной на активное участие обучающихся и эффективное освоение материала.

Ключевые слова: инновационные технологии, цифровые платформы, русский язык как иностранный, дистанционное обучение, цифровизация образования.

Abstract. The article examines the role of innovative technologies and digital platforms in teaching Russian as a foreign language. It emphasizes that the digitalization of education creates new opportunities to increase motivation, personalize learning, and expand language practice. The paper analyzes modern educational platforms such as Moodle, Zoom, Pushkin Online, and Quizlet, as well as methods of gamification and mobile learning. The main advantages of technological integration — interactivity, accessibility, and the development of communicative competence — are discussed, along with existing challenges such as insufficient digital literacy of teachers and unequal access to online resources. The study concludes that the implementation of innovative technologies contributes to the formation of a new teaching model for Russian as a foreign language, focused on active student engagement and effective language acquisition.

Keywords: innovative technologies, digital platforms, Russian as a foreign language, distance learning, digitalization of education.

Современная система образования переживает период интенсивных изменений, обусловленных развитием цифровых технологий и активным внедрением инновационных методов обучения. Одной из наиболее динамично развивающихся сфер является преподавание русского языка как иностранного (РКИ), где инновационные технологии и цифровые платформы становятся неотъемлемой частью образовательного процесса. Использование цифровых ресурсов позволяет повысить мотивацию обучающихся, индивидуализировать обучение, а также значительно расширить доступ к аутентичным языковым материалам.

Цель данной статьи — рассмотреть сущность инновационных технологий и цифровых платформ в обучении русскому языку как иностранному, определить их значение, преимущества и возможные направления применения в образовательной практике.

1. Инновационные технологии в обучении РКИ: сущность и особенности

Инновационные технологии в обучении представляют собой совокупность методов, приёмов и средств, основанных на использовании новых научных достижений и цифровых инструментов. В контексте преподавания русского языка как иностранного инновационные технологии направлены на активизацию познавательной деятельности, развитие коммуникативных умений и повышение эффективности усвоения материала.

К основным инновационным технологиям, применяемым в обучении РКИ, относятся:

- Интерактивные методы обучения, основанные на диалоговом взаимодействии преподавателя и учащегося;
- Мультимедийные технологии, включающие использование видео, аудио и анимации;
- Проектное обучение, способствующее развитию творческого мышления;
- Игровые технологии (геймификация), формирующие интерес к изучению языка через элементы соревнования;
- Мобильное обучение (m-learning), предполагающее использование смартфонов и планшетов для изучения языка в любое время и в любом месте.

Использование инновационных технологий способствует созданию более гибкой и адаптивной модели обучения, где студент становится активным участником учебного процесса.

Цифровые образовательные платформы — это интерактивные онлайн-среды, обеспечивающие доступ к учебным материалам, заданиям, тестам и коммуникации между участниками образовательного процесса. Они играют особую роль в преподавании русского языка как иностранного, так как позволяют преодолеть пространственные и временные ограничения.

К наиболее распространённым цифровым платформам для обучения РКИ относятся:

- Moodle, обеспечивающая возможность создания онлайн-курсов, тестирования и ведения статистики обучения;
- Google Classroom и Microsoft Teams, позволяющие организовать дистанционные уроки, обмен файлами и видеоконференции;
- Quizlet и Kahoot!, способствующие интерактивному повторению и закреплению лексического материала;
- Zoom — инструмент для проведения онлайн-занятий с возможностью демонстрации экрана, аудио и видео взаимодействия;
- «Образование на русском», где размещены курсы, упражнения и интерактивные словари для изучающих русский язык.

Использование таких платформ делает процесс обучения более динамичным и приближенным к реалиям современного цифрового мира.

3. Преимущества использования инновационных технологий и цифровых платформ

Применение цифровых технологий в обучении РКИ имеет ряд значительных преимуществ:

1. Индивидуализация обучения — каждый студент может работать в удобном темпе, повторять материал и получать обратную связь.
2. Мотивация и вовлечённость — использование мультимедийных материалов, игровых элементов и интерактивных заданий повышает интерес к предмету.
3. Развитие коммуникативных компетенций — онлайн-платформы создают условия для живого общения, обмена опытом и межкультурного взаимодействия.
4. Контроль и оценивание — цифровые ресурсы позволяют автоматизировать процесс проверки знаний и фиксировать прогресс каждого обучающегося.
5. Доступность ресурсов — студенты могут использовать разнообразные источники, включая видеоуроки, подкасты, виртуальные словари и базы данных.

Таким образом, инновационные технологии не просто дополняют традиционные методы, а формируют новую образовательную парадигму, ориентированную на студента.

4. Проблемы и трудности внедрения цифровых технологий

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение инновационных технологий в преподавание русского языка как иностранного сопровождается рядом трудностей:

- Неравномерный доступ к технологиям: не все обучающиеся и преподаватели имеют стабильный интернет и современное оборудование.
- Недостаточная цифровая грамотность преподавателей, требующая повышения квалификации.
- Проблемы адаптации материалов: не все учебные программы изначально рассчитаны на онлайн-формат.
- Психологическая усталость от чрезмерного использования экранов и цифровых устройств.

Для преодоления этих проблем необходима системная работа по подготовке педагогов, обновлению методических материалов и совершенствованию инфраструктуры образовательных учреждений.

5. Перспективы развития цифровых технологий в обучении РКИ

В будущем роль инновационных технологий и цифровых платформ в обучении русского языка как иностранного будет только возрастать. Наиболее перспективными направлениями являются:

- Использование искусственного интеллекта (ИИ) для адаптации заданий под уровень студента;
- Виртуальная и дополненная реальность (VR/AR) для имитации языковой среды;
- Интерактивные симуляторы и чат-боты, помогающие отрабатывать разговорные навыки;
- Интеграция аналитических инструментов для отслеживания прогресса и прогнозирования результатов обучения.

Эти технологии позволят сделать изучение русского языка более увлекательным, индивидуализированным и эффективным.

Информационные инновационные технологии в преподавании родного языка как иностранного включают применение цифровых инструментов, таких как мультимедийные

материалы, интерактивные доски, онлайн-платформы, искусственный интеллект и виртуальная реальность для создания погружающей, интерактивной и мотивирующей учебной среды. Эти технологии активизируют внимание учащихся, развивают творческий потенциал и повышают мотивацию, а также позволяют реализовывать методы, ориентированные на учащегося, такие как проектное, дистанционное и смешанное обучение.

Основные информационные инновационные технологии – это использование компьютеров, интернета и других технических средств для работы с информацией и ее распространения.

Мультимедийный учебный материалы – аудио, видео, интерактивные изображения и презентации, которые делают процесс обучения более наглядным и увлекательным.

Интерактивные технологии – использование интерактивных досок, онлайн-викторин и игр, которые вовлекают учащихся в активное взаимодействие с материалом.

Мультимедийные учебный материалы – создание иммерсивной (погружающей) среды, позволяющей практиковаться в использовании языка в виртуальных ситуациях, близких к реальным.

Искусственный интеллект– использование ИИ-репетиторов, чат-ботов и систем адаптивного обучения, которые подстраиваются под индивидуальный темп и потребности учащегося.

Принципы применения в обучении:

Создание интерактивной и мотивирующей среды:

Технологии помогают сделать уроки более интересными и привлекательными, повышая заинтересованность учащихся.

Активизация внимания и творческого потенциала:

Использование разнообразных цифровых инструментов позволяет вовлечь учащихся в процесс обучения и развивать их креативные способности.

Развитие навыков в “реальном мире”:

Технологии дают возможность применять язык в контекстах, имитирующих реальные ситуации, что повышает эффективность обучения.

Дистанционное и смешанное обучение:

Цифровые платформы и онлайн-инструменты делают возможным гибкое обучение, позволяя учащимся учиться в любое время и в любом месте.

Примеры методов, использующих ИТ:

Проектное обучение :

Учащиеся работают над проектами, используя цифровые инструменты для исследования, создания и презентации материалов.

Методы сотрудничества :

Групповая работа с использованием онлайн-платформ и инструментов для совместного создания контента и решения задач.

Языковой портфель :

Цифровые портфолио, в которых учащиеся могут собирать свои работы и отслеживать свой прогресс в изучении языка.

Инновационные технологии и цифровые платформы открывают новые возможности в обучении русскому языку как иностранному. Они трансформируют традиционную систему преподавания, делая её интерактивной, гибкой и ориентированной на потребности обучающегося. Использование цифровых инструментов способствует не только повышению качества обучения, но и укреплению позиций русского языка в мировом образовательном пространстве. Главная задача современного педагога — не просто применять технологии, а осознанно интегрировать их в методику преподавания, создавая условия для полноценного языкового и культурного развития учащихся.

Список литературы

1. Аникина, С. А. Цифровые технологии в преподавании русского языка как иностранного. — М.: Изд-во РУДН, 2021.
2. Васильева, Е. Н. Инновационные методы обучения иностранным языкам. — СПб.: Речь, 2020.
3. Иванова, Л. П. Мультимедийные средства обучения РКИ: теория и практика. — М., 2022.
4. Платформа «PushkinOnline»: <https://pushkininstitute.ru> (<https://pushkininstitute.ru/>)
5. Федеральный портал «Российское образование»: <https://edu.ru> (<https://edu.ru/>)

“UZLUKSIZ FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI” MAVZUSINI O’QITISHDA TALABALARNING MATN BILAN ISHLASH KO’NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

**Urganch davlat pedagogika instituti “Boshlang’ich ta’lim nazariyasi”
kafedrası o’qituvchisi**

Quryozov Dostonbek Baxodirovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada uzluksiz funksiya va uning xossalari mavzusini o’qitishda matn bilan ishlashda talabalarning ko’p uchramaydigan metodlar orqali mavzuni mukammal tushinishga bir xil usulda emas balki boshqacha kreativ fikrlash orqali ham o’rganish mumkinligini o’rgatadi.

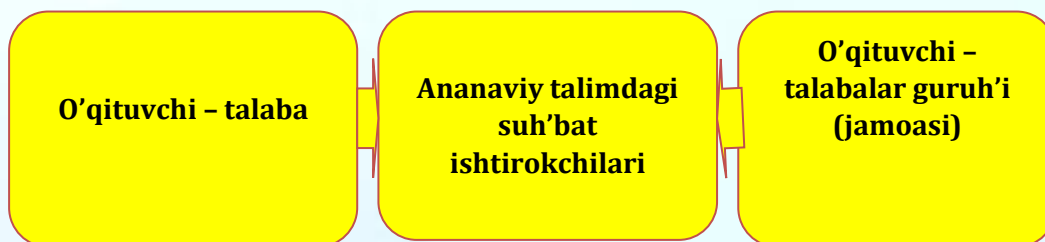
Kalit so’zlar: uzluksizlik, ta’rif, teorema, isbot, xossa, metod, funsiya, funksiya uzliksizligi

Аннотация: В данной статье при преподавании темы непрерывная функция и ее свойства учат, что, работая с текстом, учащиеся могут научиться прекрасно понимать тему не одним и тем же способом, но и посредством разного творческого мышления.

Ключевые слова: непрерывность, определение, теорема, доказательство, свойство, метод, функция, непрерывность функции.

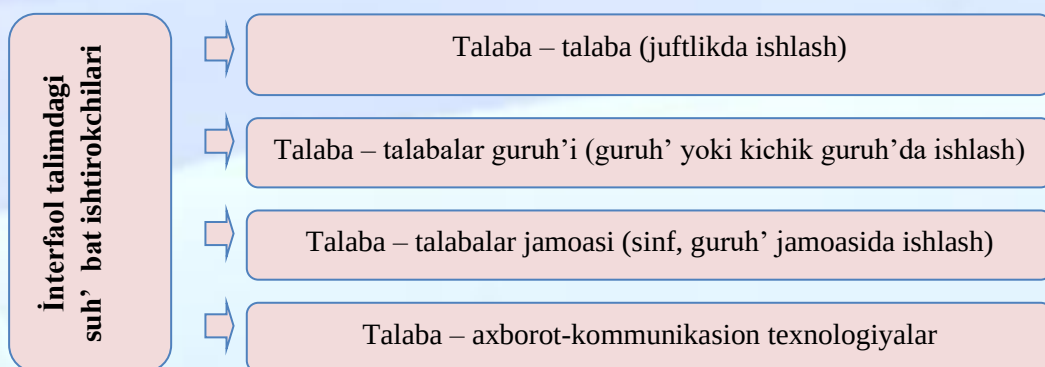
Oliy matematika asoslari fanini o’qitish ta’lim–tarbiya birligiga asoslanib, ushbu fanlar o’sib kelayotgan yosh avlodga siyosiy, g’oyaviy, ma’naviy-axloqiy, jismoniy fazilatlarini, yuksak ong va madaniyatni shakllantiradi. Demak, yosh avlod, bo’lajak mutaxassislarning, umuman, millatning qanday siyosiy, g’oyaviy, axloqiy, g’oyaviy tamoyillar asosida yashashi va mehnat qilishi bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan uzluksiz ta’lim-tarbiya tizimi samaradorligiga bevosita bog’liq. Talim sohasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi

biladiki, ananaviy ta’lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o’zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi:

Ananaviy ta’limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o’qituvchining tajribasi bo’lib, bu jarayonda u yetakchilik, dominantlik qiladi, yani u darsning asosiy vaqtida bilimlarni og’zaki tarzida talabalarga etkazib berishga intiladi. Faollik ko’rsatish o’qituvchigagina xos bo’lib, talabalar bu vaziyatda sust tinglovchi bo’lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o’qituvchini tinglash, zarur o’rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilinganida javob qaytarish, kam xolatlarda ruxsat etilganidagina so’zlashdan iboratdir. Talablarning asosiy shakllari, bu usulning u yoki bu shaklini tanlash pedagogik vaziyatni ikkita asosiy shartdan, ikki omilda vujudga keladi. Birinchi omil – kimdan talab qilinsa, o’shaning talab qiluvchiga munosabatidir.

Ikkinchi omil – bu tarbiyalanuvchining pedagog rag’batlantiradigan faoliyatiga munosabatidir. Umuman olganda, bu munosabatlarni biz ijobiy, betaraf va salbiy munosabatlar deb ta’riflaymiz, holbuki amalda bu munosabatlarning juda ko’pdan-ko’p ko’rinishlari ham bo’lishi mumkin.

Metodika — biror ishni maksadga muvofik. O’tkazish metodlari, yullari majmui. U alohida metodikalarga ajraladi. Pedagogika fani ma’lum ukuv fanlarini ukitish konuniyatlarini tadbik, kiladi. Masalan, pedagogika nazariyasini o’qitish meto’dikasi, biologiya o’qitish metodikasi va shu kabilar.

Interfaol- tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida”interaktiv”) ifodalanib , lug’aviy nuqtai nazaridan “inter” – **o’zaro ikki tarflama**, “act- harakat qilmoq, ish ko’rmoq kabi ma’noni anglatadi”

Interfaol ta’lim- ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko’nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarini o’zlashtirish yo’lida, birgalikda o’zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga **asoslanuvchi** ta’lim.

Interfaollik- ta’lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko’nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarini o’zlashtirish yo’lida, birgalikda, o’zaro hamkorlikka asoslangan harakatni

tashkil	etish	layoqatiga	egalliklaridir.
S _ (strength)		• kuchli tomonlari	
W _ (weakness)		• zaif, kuchsiz tomonlari	
O _ (opportunity)		• imkoniyatlari	
T _ (threat)		• To'siqlar	

“Keys-stadi” metodi: «Keys-stadi» - inglizcha soʻz boʻlib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «study» – oʻrganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni oʻrganish, tahlil qilish asosida oʻqitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Mazkur metod muammoli ta’lim metodidan farqli ravishda real vaziyatlarni oʻrganish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi.

“Keys-stadi” metodini amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta’minoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash;
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va oʻquv topshirigʻni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash;
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali oʻquv topshirigʻining yechimini izlash, hal etish yoʻllarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yoʻllarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va toʻsiqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash

Uzluksizlik matematik tahlilning asosiy tushunchalaridan biridir. Matematika uzluksiz funksiya tushunchasiga birinchi navbatda turli harakat qonunlarini o’rganish natijasida keldi. Fazo va vaqt uzluksiz, masalan: harakatdagi nuqtaning bosib o’tgan yo’li S ning t vaqtga bog’lanishini ifodalovchi $S = f(t)$ qonun uzluksiz funksiyaga misol bo’ladi.

Qattiq jismlar, suyuqlik va gazlardagi holatlar hamda jarayonlar uzluksiz funksiyalar yordamida tavsiflanadi. Bunday uzluksiz jarayonlar iqtisodiyot modellarida ham mavjud. Bunday jarayonlar mexanika fizika va bir qancha maxsus fanlarda muayyan holda o’rganiladi. Matematikada uzluksiz jarayonni umumiy holda o’rganamiz. Ravshanki, agar a nuqta X ning ajralgan nuqtasi bo’lsa, $f(x)$ funksiya shu nuqtada uzluksizdir. Haqiqatan ham, a nuqta X ning ajralgan nuqtasi bo’lgani uchun (3) shart o’rinli. Shu yerdagi $\delta_0 > 0$ soni uzluksizlik ta’rifidan δ bo’lib xizmat qiladi. Chunki, $x \in A_{\delta_0}(a) \cap X = \{a\}$ ekanligi $x = a$ ni anglatadi va

$$|f(x) - f(a)| = |f(a) - f(a)| = 0 < \varepsilon.$$

$a \in X$ nuqta X ning limit nuqtasi bo’lsin. U holda $f(x)$ funksiyaning a nuqtadagi uzluksizligining (1) sharti funksiya limitining « $\varepsilon - \delta$ » tilidagi ta’rifiga ko’ra

$$\lim_{x \rightarrow a} f(x) = f(a)$$

ekanligini anglatadi.

Shunday qilib, funksiyaning nuqtadagi uzluksizligi shu nuqta funksiya aniqlanish sohasining limit nuqtasi bo’lganda mazmunli ma’noga ega.

Funksiyaning a nuqtadagi uzluksizligini ketma-ketliklar tilida (Geyne bo’yicha) ham ifodalash mumkin. Ravshanki, quyidagi teorema o’rinlidir.

Teorema 1. $f : X \rightarrow R$ funksiyaning $a \in X$ nuqtada uzluksiz bo’lishi uchun quyidagi shartning bajarilishi yetarli va zarurdir:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = a \ (x_n \in X) \Rightarrow \lim_{n \rightarrow \infty} f(x_n) = f(a)$$

Haqiqatan ham, $a \in X$ ning limit nuqtasi bo’lsa, u holda (5) shart (4) ni ya’ni f ning a nuqtadagi uzluksizligini anglatadi.

Agar $a \in X$ ning ajratilgan nuqtasi bo’lsa, u holda bu nuqtada funksiya uzluksiz va $\lim_{n \rightarrow \infty} x_n = a$ tenglik yetarli katta n larda x_n ning o’zgarmas, ya’ni $x_n = a$ ekanligini anglatadi. Bu holda yetarli katta n lar uchun $f(x_n) = f(a)$ va (5) shart bajariladi.

Agar f funksiyaning nuqtadagi uzluksizligini ta’rifidagi (2) shart o’rniga (5) shart talab qilinsa, u holda funksiyaning a nuqtadagi uzluksizligining ketma-ketliklar tilidagi (Geyne bo’yicha) ta’rifi hosil bo’ladi. Teorema 1 esa funksiya uzluksizligining « $\varepsilon - \delta$ » va ketma-ketliklar tilidagi («Koshi» va «Geyne» bo’yicha) ta’riflarining o’zaro ekvivalentligini ko’rsatadi.

Misollar. 1. $f(x) = x^3$ funksiya $D(f) = (-\infty; +\infty)$ da aniqlangan va u ixtiyoriy $a \in (-\infty; +\infty)$ nuqtada uzluksizdir. Haqiqatan ham, har bir a nuqta $D(f)$ uchun limit nuqta va

$$\lim_{x \rightarrow a} f(x) = \lim_{x \rightarrow a} x^3 = a^3 = f(a).$$

2. Keltirilgan birinchi misolni « $\varepsilon - \delta$ » tilida hal qilaylik.

Biz ixtiyoriy $\varepsilon > 0$ soniga ko’ra shunday $\delta > 0$ sonini ko’rsatishimiz kerakki, $|x - a| < \delta$ tengsizlikni qanoatlantiruvchi barcha x lar uchun $|f(x) - f(a)| = |x^3 - a^3| < \varepsilon$ bo’lsin. Ta’minlanishi kerak bo’lgan oxirgi tengsizlikni $|x - a| \cdot |x^2 + xa + a^2| < \varepsilon$ ko’rinishda yozish mumkin. Agar qaralayotgan x lar uchun $|x - a| < 1$ desak, u holda $|x| = |x - a + a| \leq |x - a| + |a| \leq 1 + |a|$ bo’ladi u holda ta’minlanishi kerak bo’lgan tengsizlik bajariladi. Shunday qilib, agar $\delta = \min\left(1, \frac{\varepsilon}{3|a|^2 + 3|a| + 1}\right)$ desak, u holda $|x - a| < \delta \Rightarrow |f(x) - f(a)| < \varepsilon$ bo’ladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O’quv- metodik qo’llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
2. Muslimov N.A va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativ asoslari. O’quv-metodik qo’llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 120 b.
3. Ishmuhammedov R.J., M.Mirsolieva. O’quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2017, 60 b.
4. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob/ Metodik qo’llanma. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Inog’omova. – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193 b
5. Yunusova D. Matematikani o’qitishning zamonaviy texnologiyalari. Toshkent, 2010.
6. Abdullayeva B.S., Rajabov F., Masharipova S. Oliy matematika asoslari. Darslik. T.: Iqtisod-Moliya, 2011. 392b.

O’QUVCHILARNING XALQ OG’ZAKI IJODI MATERIYALLARI ASOSIDA INSONIY FAZILATLARINI BOYITISH.

Jalilova Adolat To’xtasinovna

Urganch Ranch Texnologiya Universiteti Pedagogika yo’nalishi magistranti.

Annotasiya. Umumta’lim tashkilotlarida va oilada muntazam olib boriladigan, tarbiyalanuvchilarni Vatanga sadoqat, milliy g’urur va buyuk ajdodlar ma’naviy merosiga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan ma’naviy-ma’rifiy, tarbiyaviy ishlar jarayonida xalqimizning boy ma’naviy-madaniy merosi, sharqona va umumbashariy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydi. Ushbu maqolada o’quvchilarning ma’naviy fazilatlarini shakllantirish omillari haqida so’z yuritilgan.

Kalit so’zlar. Ma’naviy meros, boshlang’ich sinf o’qituvchilari, kasbiy kompetentlik, pedagogik metodika, ta’lim innovatsiyalari, metodik yondashuvlar, ta’lim sifatini oshirish, o’qituvchilar tayyorlash, ma’naviyat.

Abstract. The rich spiritual and cultural heritage of our people, oriental and universal values, determine the future of the country and nation in the process of spiritual, educational and educational work, which is regularly carried out in educational institutions and in the family,

aimed at educating students in the spirit of loyalty to the Motherland, national pride and respect for the spiritual heritage of our great ancestors. This article discusses the factors that shape the spiritual qualities of students.

Key words. Spiritual heritage, primary school teachers, professional competence, pedagogical methodology, educational innovations, methodological approaches, improving the quality of education, teacher training, spirituality.

Аннотация. Богатое духовное и культурное наследие нашего народа, основанное на восточных и общечеловеческих ценностях, определяет будущее страны и нации в процессе духовно-просветительской и воспитательной работы, которая регулярно проводится в учебных заведениях и в семье, направленной на воспитание учащихся в духе преданности Родине, национальной гордости, уважения к духовному наследию наших великих предков. В статье рассматриваются факторы, формирующие духовные качества студентов.

Ключевые слова. Духовное наследие, учителя начальных классов, профессиональная компетентность, педагогическая методика, образовательные инновации, методические подходы, повышение качества образования, подготовка учителей, духовность.

Kirish. Maktab ta’lim yosdagi bolalarning ma’naviy dunyoqarashini boyitish, asrlar davomida xalq yaratgan nodir asarlarni o’zining g’oyaviyligi, chuqur xalqchilligi, til boyligi va badiiyligini badiiy asarlar o’rgatish orqali o’rgatishimiz orqali xalqning yengilmas irodasini, kelajakka bo’lgan ishonchini, adolat, tinchlik va hayot haqidagi tasavvurlarini uyg’otamiz.

Bir qator o’zbek olimlari: M. Jo’raev, S. Ochilov, O. Safarov, U. Mahkamov kabi olimlar xalq og’zaki ijodidan foydalanish orqali yoshlarda milliy g’ururni shakllantirish masalalariga e’tibor qaratmoqdalar. Xalq og’zaki ijodi namunalarida komil inson g’oyasi, ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda kuchli vosita bo’lib xizmat qiladi. Buyuk entsiklopedist-olimlar : Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Navoiy kabi mutafakkirlarning komil insonni tarbiyalash haqidagi fikrlari ham qaysidir bir ma’noda xalq og’zaki ijodi namunalarida ilgari surilgan g’oyalar asosida vujudga kelgan va jamiyat taraqqiyotiga yangi ma’naviy imkoniyatlar izlash maqsadlari bilan bog’langan. Forobiy fozil shahar aholisi haqidagi g’oyalarini ilgari surar ekan, shaxsning ma’anviy kamolotini adolatli jamiyat qurishning asosiy sharti deb hisoblagan. Professor M. Mahmudov yurtboshimizning «Jamiyatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat qilsin» asarida komil inson shaxsi kontekstida qaraladigan yuzdan ortiq unsurlar mavjudligini aytib, ularni qisqartirilgan holga keltiradi: o’zini anglash, o’zligini anglash, an’alarini anglash, xalqning orzu-istaklarini bilish, jamiyat oldidagi maqsadni tushunish, yagona milliy bayroq ostida birlashish, xalq va davlat xavfsizligi to’g’risida qayg’urish, vatanni sevishtirish, yurtga sadoqat, insonparvarlik hissi, odamiylik fazilatlarini, o’tmish va kelajak o’rtasidagi vorislik, ulug’ ajdodlar merosini egallash, milliy qadriyatlarni bilish, umumbashariy qadriyatlarni egallash, yurt birligi to’g’risida qayg’urish, o’z oldiga maqsad qo’ya bilish, ta’lim-tarbiya birligi, ta’lim-tarbiyaning ongini o’zgartirishi, ong, tafakkurning jamiyatni o’zgartirishi, mustaqil fikrlash, ijtimoiy-siyosiy iqlim o’zgarishi, insonning hayotda o’z o’rnini topishi, iymoni butunlik, sog’lom fikrlilik, zehn-zakovatli yoshlarni tarbiyalash va shakllantirishdan iborat.

Komil inson bu- ozod shaxs, erkin fikr yurituvchi, o’z xalqining ideallari uchun kurashuvchi inson, o’z Vataniga halol xizmat qiluvchi kishidir. «Komillik – mehr muruvvat,

adolat, to’g’rilik, vijdon, or-nomus, iroda, tadbirkorlik, matonat kabi ko’plab asl insoniy hislat va fazilatlarning majmuidir». Komil inson - qullik, mutelik, boqimondalikdan batomom xolos bo’lgan shaxsdir. Tariximizda komillik timsollari ko’pdir. Alpomish- xalqimizning ideal qahramoni. Navoiy uchun ideal -Farxod obrazi. Oybekning «Navoiy» romanida esa Navoiy-ideal obraz. Ayni paytda u real tarixiy shaxs, komil insondir. Dissertatsiyada o’tmishdan qolgan xalq og’zaki ijodiyoti va yozma yodgorliklar, allomalarimiz, mutafakkirlarimiz, ma’rifatparvar olim va pedagoglarimizning boy merosidan foydalanish yo’llari to’g’risida fikr bayon etildi.

Ma’lumki, xalq og’zaki ijodi na’munalarini o’rganish orqali tarbiyachilarda sabrmatonat, fidoiylilik, chidamlilik, botirlik, mardlik kabi hislatlar talqin qilinadi. Ilmiy, uslubiy adabiyotlarda «milliy qadriyatlar»-«fidoiylilik», «sabr-qanoat», «matonat» kabi fazilatlarning tavsifi shaklan turli-tuman bo’lib ko’rinsada, ularning zamirida yagona g’oya, ya’ni bularning barchasi axloqiy fazilat va ular insonning ijobiy hislatlarini tashkil etishini ko’rsatadi. Xalq og’zaki ijodida ulug’lanadigan fazilatlar: fidoiylilik, matonat, sabr-qanoat va boshqa axloqiy kategoriyalar inson tarbiyasida muhim o’rin egallaydi. Adabiyotlardagi tavsiflarni umumlashtirib, biz ushbu fazilatlarga quyidagicha tavsif yasaymiz: Fidoiylilik- axloqiy kategoriya bo’lib, fors tilidagi «fido» o’zagi asosida tashkil qilingan so’zdir. «Fidoiylilik»- baxshida etmoq, fido aylamoq, o’zgalar uchun jonini baxshida qilish, jonini ayamasklik kabi ma’noni bildiradi.

Bugungi kunda «fidoiylilik»-keng ma’noda o’z kuch-quvvatini xalq manfaatlari yo’lida ayamay mehnat qilish, o’zgalar g’amini yeyish, kerak bo’lsa Vatani, eli uchun jonini fido qilish kabi hislatlarni o’zida mujassamlashtiradi. Rus tilidagi «altruizm» so’ziga sinonim tariqasida qaralishi mumkin. Lekin, nazarimizda, fidoiylilik yanada teranroq, yanada kengroq ma’noga ega. Sabr-qanoat-axloqiy kategoriya sifatida qaraladi. Arab tilidan olingan bo’lib, «sabr»-«chidam», qanoat etmoq, ya’ni bor narsaga, mavjud reallikka bardosh bermoq ma’nosini anglatadi. Matonat-mardlik, javonmardlik namunasi sifatida tan olingan axloqiy kategoriya. Har bir zamonda va har bir makonda mardlik, matonat, javonmardlik insonga xos bo’lgan go’zal fazilat sifatida qaralgan.

Jahon adabiyoti sahifalarida yorqin yulduz bo’lib porlagan va porlayotgan har bir yozuvchi albatta bu mavzuni kuylagan va ta’rifini berishga harakat qilib kelishmoqda. Alisher Navoiy, Mirzo Ulug’bek, Koshifiy kabi buyuk daholar asarlarida bolalarni tarbiyalashda yoshligidanoq ularni javonmardlik sirlaridan boxabar qilish zarurligi ko’rsatilgan. Bolalarda xalq og’zaki ijodi namunalarini o’rganish orqali ularda to’g’riso’zlik, fidoiylilik, sabr, matonat kabi fazilatlarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, bolalar uchun qiziqarli, to’laqonli, yosh jihatlariga mos iqlimni yaratish, mehnat, xayriya, ijtimoiy-foydali, ijodiy-ko’ngilochar va shunga o’xshash tadbirlar tashkil etilishi lozimki, natijada bolalar sog’lom ma’nodagi ko’ngillari tusagan ishga qo’l urishga o’rganib, Vataniga, eliga sodiq fidoyi insonlar bo’lib yetishib chiqsinlar.

Adabiyotlar tahlili. Zardushtiylikning muqaddas kitobi “Avesto”da oila tarbiyasi masalalariga alohida urg’u berilgan. Ushbu asarda oilani himoyalash, bir necha bolani dunyoga keltirib, tarbiyalagan ayollarni mukofotlash, ularga nafaqa tayinlash to’g’risidagi g’oyalar o’z aksini topgan.

Islomiy qadriyatlarda ham oilada farzandni jamiyatga munosib inson qilib tarbiyalash, axloqli, mehnatsevar, go’zal fazilat egasi etib shakllantirishga alohida ahamiyat beriladi. Xususan, “Ota o’z farzandiga axloq-odobdan ko’ra ko’proq meros qoldira olmaydi” degan

hadisda oila tarbiyasidagi eng muhim jihat – farzandga axloq-odob in’om etish ekanligi uqtiriladi.

Tarixiy asarlarda mashhur shaxslarning onalari, ularning dono va zukkoligi, farzand tarbiyasida xalq og’zaki ijodidan foydalanganliklari to’g’risida ma’lumotlar mavjud. Masalan, Ibn Arabshohning “Amir Temur” asarida Amir Temurning zavjalari Saroymulixonim (Bibixonim)ning davlat ishlarida va bola tarbiyasida tutgan o’rni to’g’risida misollar keltirilgan. Abu Ali ibn Sinoning “Tadbiri manzil” asari oilaviy tarbiya muammolariga bag’ishlangan. Unda bola tarbiyasida xalq og’zaki ijodi va uning ahamiyati to’g’risida qimmatli fikrlar bildirilgan.

“Tadbiri manzil” risolasida Ibn Sino inson tabiati azaldan axloqiy yoki axloqsiz bo’lmaydi, degan g’oyaning muhimligini ta’kidlaydi. Odamlar aslida tayyor shaxsiy sifat, odat va ko’nikmalar bilan tug’ilmaydilar. Bunday xususiyatlar ularning ijtimoiy hayotida sekin-asta shaxsiy va o’zgalar tajribasi, ajdodlar an’analari, ta’lim-tarbiya ta’sirida shakllana boradi. Bolalarning tarbiyasini barvaqt boshlagan ma’qul. Tarbiya jarayonida ularga yaxshi ijobiy odatlarni singdirib borish, ishtiyoq va qiziqishlarini sinchkovlik bilan payqab olishga harakat qilish zarur.

Bolaning barkamol inson bo’lib etishishida xalq og’zaki ijodining ta’siri, uning natijasida vujudga keladigan ruhiy, fiziologik holatlar to’g’risida mulohaza yuritilgan. Xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalangan bola chidamli, mard, jasur va mehnatsevar bo’lib o’sishi ta’kidlangan.

Ibn Sino oila tarbiyasida otaning o’rniga alohida e’tibor beradi. Uning fikricha, oila boshlig’i oila a’zolarini tarbiyalashi, ularni to’g’ri yo’lga boshlashi lozim.

Umuman, Sharq mutafakkirlari barkamol inson tarbiyasida oila, oiladagi muhit, irsiyat kabi omillarga alohida e’tibor qaratish lozimligini uqtiradilar va shu bilan birga xalq og’zaki ijodining tarbiyaviy ahamiyatini yuqori baholaydilar.

Kaykovusning “Qobusnoma” asarida ota-ona va farzandlar o’rtasida mehr-oqibatning saqlanishiga e’tibor beriladi. Bunda ota o’z o’g’liga nasihat qilarkan, xalq donishmandligidan unumli foydalanadi. Bola tarbiyasiga oqilona yondashish, xalq donishmandligidan unumli foydalanish, hatto farzanddan norozi bo’lganda ham uni qarg’ash va urushishdan saqlanish, bu sohada ustozlardan ko’mak so’rash lozimligi uqtiriladi.

Shu jihatdan olganda, xalq og’zaki ijodi namunalari asosida oilada bolalarni tarbiyalashga alohida e’tibor qaratish lozim. Bunda, ayniqsa, buvi va bobolarning o’rni muhimdir.

Xalq og’zaki ijodi namunalari tarkibida unga yondosh manbalar: milliy urf-odatlar, an’analari, xalq o’yinlari, diniy ta’limotlar, xalq amaliy san’ati, musiqa, qo’shiq, raqs kabilar uyg’unlashgan holda namoyon bo’ladi.

Xalq og’zaki ijodi janrlaridan biri ertaklar bolaning ilk yoshidanoq uni quvonchli tuyg’ularga oshno qiladi. Bola ertak qahramonlari bilan birga olis-olislariga “sayohat qiladi”. U erdagi hayot bilan tanishadi. Ertak uning aqlini charxlaydi, tafakkurini boyitadi, faraz qilish qobiliyatini o’stiradi. Oilada aytilgan ertakning ravon, obrazli til uslubi bola nutqini rivojlantiradi. Yorqin, hayotiy obrazlar uning hissiyotlariga chuqur ta’sir ko’rsatadi. U aqlli, oqko’ngil, ijobiy qahramonlar bilan tanishadi, ular falokatga yo’liqqanida qayg’uradi, g’alaba qilishganida, yovuz va xasis kishilarni jazolaganlarda xursand bo’lishadi. Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertakning ishonchli axloqiy g’oyalari bolani fikrlashga, o’z xatti-harakatini sevimli ertak qahramonlarining xatti-harakatlari bilan qiyoslashga undaydi, qahramonlar

timsolida bolalar qo‘rqmas va rostgo‘y bo‘lishga o‘rganadilar. O‘z oldilariga aniq maqsadlar qo‘yish, unga erishish uchun harakat qilish, turli to‘siqlarni engib o‘tish, do‘stlashish, o‘rtoqlariga sadoqatli bo‘lish kabi sifatlarni bosqichma-bosqich egallab borishadi.

Oilada kattalar tomonidan aytilgan ertaklarni bola qiziqish bilan tinglaydi. Ertak bolaning yoshiga mos bo‘lishi zarur. Ertakni sekin-asta, shoshmasdan, ifodali o‘qish, obrazlar qiyofasini bola ko‘z oldida gavdalandirish zarur.

Muhokama. Farzand bilan birgalikda ota-onalar ham ertakka mos chizilgan syujetli rasmlarni tamosha qilishlari, ularni sharhlab berishlari lozim. Bolaga unchalik murakkab bo‘lmagan savollar berish, uni ertak yoki rasmni qayta so‘zlab berishga undash amaliy pedagogik jihatdan juda foydalidir. Bu bolaning xotirasi va diqqatini rivojlantirib, o‘qilgan narsaga ongli munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi. Bolaning hayotiy tajribasi bu davrda xali juda oz bo‘ladi. Ertak va real olam uning nazarida mutlaqo farq qiladi. Bola “chindan ham jodugar kampir, dev, uchar gilam bo‘lganmi?” kabi savollarni beradi. Bunday paytda ota-ona hushyorlik bilan ertaklar bilan moddiy borliq orasida aloqadorlikni hamda farqlarni tushuntirib borishi lozim. Aks holda uning faraz qilish qobiliyatiga putur etadi. Ertaklarga ishonchsizlik bilan qaray boshlaydi. Natijada ularga bo‘lgan qiziqishi so‘nib boradi. Masalan, uchar gilamlar o‘rniga fan-texnika, davr taraqqiyoti natijasida samolyotlar, oynai jahon o‘rniga televizor ixtiro qilinganligini ehtiyotkorlik bilan tushuntirish lozim. Bola ulg‘aygan sari ertak va real olam o‘rtasidagi aloqadorlikni yaxshi anglab boradi hamda ulardagi axloqiy-estetik qarashlarni chuqurroq o‘zlashtirib oladi.

Ertak, rivoyat, hikoyatlar kabilarning bola dunyoqarashiga kuchli ta’sir ko‘rsatishining asosiy sabablaridan biri unda real voqelikning bola yoshi va dunyoqarashiga mos tarzda afsonaviy, tushunarli talqin qilinishidir. Bola ruhiy olamiga yaqin kuchli va adolatli insonlar, yoqimtoy jonivorlar xalq og‘zaki ijodi qahramonlari sifatida namoyon bo‘ladi. XIII–XVI asrlarda temuriylar saltanatida zodagonlar, saroy ahillarining farzandlarini sog‘lom, oqila, baquvvat, odobli, so‘zga chechan ayol enagalar tarbiyalaganlar. Ayniqsa, enaganing sog‘lomligi hamda ozoda va zukkoligiga alohida e’tibor berilgan. Enagalarning bola tarbiyasidagi asosiy vazifasi uni o‘z vaqtida to‘g‘ri ovqatlantirish, ozoda kiyintirish, toza havoda sayr qildirish, ularga axloq-odobdan saboq beruvchi, rivoyat va dostonlarni so‘zlab berish kabilardan iborat bo‘lgan. Qissalar, ertaklar, rivoyatlar, jangnomalar vositasida enagalar bolalarni go‘zal axloqli, zukko, hozirjavob, uddaburon qilib tarbiyalashga alohida e’tibor qaratishgan.

Ushbu maqsadda ular xalq maqollari, matal va topishmoqlardan ham keng foydalanishgan. Enagalarning xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanib qo‘llagan quyidagi tarbiya usullari bolalarni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan:

O‘rnak-namuna ko‘rsatish, o‘git-nasihat berish; Vatanga muhabbat, jasurlik, ilmga intilish, adolatparvarlik, to‘g‘riso‘zlik, mardlik, do‘stlik, sadoqatlilik, ahillik, sog‘lom va baquvvat bo‘lishga intilish, ozodalikka rioya qilish kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish va xokazo. Mazkur maqsadda ular ertak, rivoyat, hikoyat, maqol, qo‘shiq kabilardan foydalanishgan.

Bundan tashqari oilada qiyoslash, chiniqtirish, ayrim xususiyatlarni bo‘rttirib tasvirlash kabi mantiqiy tafakkur xususiyatlarini rivojlantiruvchi shakllardan foydalanilgan va bolalarda hozirjavoblik, so‘zga chechanlik, ravon nutqni tarkib toptirish maqsadida topishmoq, tez aytishdan foydalanganlar.

Bolalarda epchillik, do’stlik, haqgo’ylik, o’zligini namoyon eta bilish kabi fazilatlarni shakllantirishda turli xil milliy o’yinlar ham qo’llanilgan.

Tarix – asrlar guvohi bo’lganidek, xalq milliy ruhining aksi hisoblanmish maqollar otabobolarimiz so’zi sifatida avloddan-avlodga etib kelgan xalq og’zaki ijodini boyitib turuvchi durdonalardir.

Natija. “Otalar so’zi-aqlning ko’zi” hisoblangan maqollarning kundalik hayotda, odamlarning bir-biri bilan bo’lgan muomalasida ishlatilishi, kishining zehni o’tkir, farosatliligidan dalolat beradi. Maqollarning ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’siri salmoqli bo’lib, undagi dono fikrlarni bolalarning ongiga singdirish, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini farqlay olishga zamin yaratadi.

Xalq maqollari yosh avlodning ma’naviyatini o’stirishda, nutq madaniyatining yuksalishida va barkamollashuvida muhim manbadir. Kelajagimiz davomchilari – o’sib kelayotgan yosh avlod qalbida ona Vatanga sadoqat, ezgulik tuyg’ularini uyg’otish, otabobolarimiz merosi – milliy qadriyatlar, milliy an’analar, g’urur-iftixorni tarbiyalashda xalq maqollari alohida o’ringa ega.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasida muhim tarbiya vositasi sifatida e’tirof etilgan. Ulardan kundalik hayotda tez-tez foydalanilib turiladi. Ayniqsa, oilaning katta a’zolari bolalarni yaxshilik, ezgulik, qanoat, ozodalik, mehnatsevarlik kabilarga undaganda maqollardan o’rinli foydalanadilar. Maqol qisqa va lo’nda, obrazli, grammatik va mantiqiy tugal ma’noli hikmatli ibora, chuqur mazmunli gap bo’lib, u bolani mustaqil fikrlashga undaydi. Lo’nda va aniq fikr bayon qilishga o’rgatadi. Muayyan ritmik shaklga ega. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg’ulari, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va poetik shaklga kelgan.

Maqollar mavzu jihatdan nihoyatda boy va xilma-xil. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do’stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, shuningdek, salbiy illatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Turkiy xalqlarning maqollaridan namunalar dastlab Mahmud Qoshg’ariyning “Devonu lug’otit turk” asarida keltirilgan.

Maqol ba’zan masal, zarbulmasal, naql, hikmat, hikmatli so’z, tanbeh, mashoyixlar so’zi, hikmatli maqol, donishmandlar so’zi, otalar so’zi kabi nomlar bilan yuritiladi. Maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g’oyat katta. Maqol bilan matalning bir-biridan farqi shundan iboratki, matalda narsa tasviri, uning tavsifi beriladi, maqolda esa to’la tugallangan fikrxulosasi ifodalanadi.

Oilada aytilgan rivoyatlar ham bolalarda milliy g’urur hissini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Rivoyat – voqea va hodisalar, inson faoliyatini ba’zan uydirmalar vositasida, ba’zan real tasvirlovchi og’zaki hikoya shaklida ifodalanadi. Rivoyatning hajmi qisqa, 2 yoki 3 ta epizoddan tashkil topadi, an’anaviy uslubiy shaklga ega bo’lmaydi.

Odatda, oddiy hikoya bayonidan boshlanib, og’izdan-og’izga o’tish jarayonida erkin talqin qilinadi. Rivoyat asosida voqelik va tarixiy shaxs bilan bog’liq hodisalar yotadi. G’oyaviy mazmuniga ko’ra, tarixiy rivoyat hamda toponim rivoyatlarga bo’linadi. Tarixiy rivoyatlarda biror shaxs faoliyati va xalq qahramonlari bilan bog’liq hodisalar hikoya qilinadi, axloq va odobning ideal me’yorlari tashviq etilib, muayyan dalillar haqida axborot beriladi. Bunday rivoyatlar Navoiy, Ulug’bek, Ibn Sino, Beruniy, Amir Temur va boshqalar hayoti bilan bog’liq voqea-hodisalar asosida ham yaratilgan. Toponim rivoyatlarda shahar va qishloq, qo’rg’on,

saroy, maqbaralar nomi hamda ularning yuzaga kelish sabablari bilan bog‘liq voqealar hikoya qilinadi.

Shuningdek, hadislarda oila munosabatlarini to‘g‘ri tartibga solish, farzandlarni (halol) komil inson etib tarbiyalashga keng o‘rin berilgan. Hadislar farzandning o‘z ota-onasiga hurmatda bo‘lishi, eru-xotinni murosali, ahil bo‘lib bir-birini izzat-hurmat qilishlari, insonlarni ahloqan etuk, ruhan pok boshqalarga nisbatan rahmli, mehr-shavqatli bo‘lishga da’vat etadi.

Islom olamining mashhur muhaddisi Imom Buxoriyning “Al Adab al-mufrad” asarining 1-24 boblarida ota-ona hurmatini joyiga qo‘yish, ularni e‘zozlab, farzandlarning ular oldidagi burchlarini mukammal ado etishlari zarurligi kabi masalalar bayon qilingan.

Hadislar yosh avlod ongida halollik ezgulik, mehribonlik, adolatlilik, mehnatsevarlik, do‘stlik, kamtarlik, chidamlilik, sabr-qanoatlilik kabi fazilatlarni tarkib toptirishda muhim tarbiyaviy manba hisoblanadi.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari bolalarda to‘g‘rilik, haqgo‘ylik, kamtarlik, o‘z-o‘ziga tanqidiy qarash, jonkuyarlik va samimiylik, andishalilik kabi axloqiy sifatlarni shakllantirish, shu bilan birga yolg‘onchilik, kibr-havo, o‘z-o‘ziga bino qo‘yish, xudbinlik, andishasizlik kabi illatlarga qarshi kurash tuyg‘usini paydo qilishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bolaning o‘z maqsadi yo‘lida fidoyilik, qat’iyatlilik, mardlik, o‘zini tuta bilish kabi irodaviy xususiyatlari ham xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida samarali shakllantiriladi. Bunday sifatlarga ega bo‘lgan bolalar har tomonlama kamol topgan bo‘ladi.

Hozirgi zamon pedagogikasi bola shaxsiga hurmat va uning shaxs sifatidagi betakrorligini tan olgan holda yondashishni talab qiladi. Mazkur yondashuvning muhim qirralaridan biri bolaning o‘ziga xos jihatlariga putur etkazmagan holda unda o‘z-o‘zini hurmat qilish, doimiy ravishda barkamollikka erishishga intilish kabi sifatlarni qaror toptirishni nazarda tutishdir. Olimlarning ta’kidlashicha, bola xarakteri asosan u 5 yoshgato‘lgunga qadar shakllanadi. Keyingi yosh bosqichlarida uning shaxsiyati asta-sekinrivojlanib boradi. Demak, bolaning qay tarzda shakllanishi uning kelajakdagi hayoti mazmunini belgilaydi.

O‘zbek oilalarida farzand tarbiyasida qo‘llaniladigan tajribada sinalgan, milliy asosga muvofiq tarzdagi metod-usullar mavjud-ki, ularga quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: tushuntirish, odatlantirish, o‘rgatish, mashq qildirish, bolalarning kundalik rejimi, ibrat-namuna, iltimos qilish, yolborish, tilak-istak bildirish, ma’qullash, maslahat berish, o‘git nasihat, undash, maqtash, rahmat aytish, duo qilish, olqishlash, oq yo‘l tilash, yupatish, ko‘nglini ko‘tarish, ta’qiqlash (man etish), ta’na, gina, o‘pka qilish, qoralash, tanbeh berish, yuziga solish, uzr so‘rash, majbur etish, zaharxandalik, ayblash, nafratlanish, gaplashmay qo‘yish (arazlash), aybini iqror qildirish (qizartirish), qo‘rqitish, mulzam qildirish, ogohlantirish, ont-qasam ichirish, do‘q-po‘pisa qilish, siylash va boshqalar. Bularning har biridan o‘z o‘rnida oqilona foydalanish kelajakda barkamol insonni tarbiyalashda yaxshi samara berishi, shubhasizdir.

Bolalarda xalq og‘zaki ijodi vositasida milliy g‘urur hissini shakllantirishda ota-onalar asosan, ikki metoddan foydalanishlari lozim.

Birinchisi ishontirish – bolaga kichikligidanoq bu ishni qilishing kerak, chunki uni amalga oshirish u yoki bu sabablarga ko‘ra zarur deya uqtiriladi. Bola o‘zi bajargan ishning foydali va zarurligiga ertak, doston qahramonlari timsolida ishontiriladi. Masalan, bolaga nima sababdan ovqatlanishdan oldin qo‘lini yuvishi kerakligi, o‘z o‘rnini yig‘ishtirish, o‘yinchoqlarini joyiga tartib bilan qo‘yishi zarurligi, do‘stlashish va do‘stga sadoqatli bo‘lishning foydaliligi kabi

g’oyalar biror ertak asosida yaratilgan diafilmlar, kinofilmlardagi obrazlar orqali ko’rsatib beriladi.

Ikkinchisi – bolalarni ertak qahramonlaridan ta’sirlanib faoliyat ko’rsatish orqali ijobiy fazilatlarni egallashga undash. Bolalarni mehnat qilish, yaxshilik, sabr-bardoshga undashda maqollardan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bola muayyan ijobiy faoliyatni tartibli va izchil takrorlasa, u odatga aylanadi. Odatlanish kundalik tartib-intizomga rioya qilish, jumladan, salomlashish odobi, do’stiga samimiy munosabat, ota-ona hurmatini saqlay bilish kabi faoliyatning ko’plab turlarini qamrab oladi.

Boladagi yaxshi xulq, odob-axloq nishonalari asosan xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida qaror toptiriladi. Chunki asardagi turli qahramonlar asosan bolaning ko’z oldida gavdalanadi. Ularning xatti-harakati bolalar uchun o’rnak, ibrat vazifasini o’taydi. Masalan, qanotlari singan qushga dehqonning g’amxo’rlik qilishi, baliq bergan risq-nasibaga qanoat qilmagan kampirning qashshoqlashib qolishi bolalarga juda tez ta’sir qiladi. Ularda ochko’zlikka nafrat, laylakka mehribonlik qilgan dehqonga nisbatan esa mehr paydo bo’ladi, qanoatlilik tuyg’usi qaror topadi.

Ota-ona bolada axloqiy sifatlarni shakllantirishga intilar ekan, xalq qahramonlari shaxsiy namunasidan samarali foydalanishlari lozim. Bunda ularga ertak va doston qahramonlari yordam beradi. Ertak va doston qahramonlari timsolida bolalarda ish va so’z birligi, lavz halolligi qaror toptiriladi. Xalq og’zaki ijodi namunalari asosida bolalarni tarbiyalashda ishontirish bilan birga rag’batlantirish, isbotlash, ta’sir, ibrat namunasi kabilar muhim ahamiyatga ega.

Bolalarni xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashda ularni rag’batlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu o’rinda rag’batlantirishning muhim jihatlari bolalarni ijobiy qahramonlarga o’xshatishda namoyon bo’ladi. Jumladan, “Mening Alpomishim”, “Go’ro’g’li sultonday pahlavon bolam”, “Jaloliddiy Manguberdidek mard o’g’lim”, “Oybarchin qizim, “qaldirg’ochim”. Bunday rag’batlantirish natijasida bola ruhiyatida o’zini xalq qahramonlaridek his etish tuyg’usi hosil bo’ladi va yangidan-yangi ishlarni bajarishga ishtiyoq uyg’onadi. Xalq qahramonlari bolalarni yaxshilikka undovchi omil, stimul vazifasini bajaradi, o’z kuchiga ishonch hosil qiladi. Ota-ona maqtovi, rag’batlantirishi, ma’qullashi unga to’g’ri ish qilayotganligi, o’z vazifasini yaxshi uddalaganligini bildiradi. Lekin bunda me’yorga rioya qila olish kerak. Oilada bola tarbiyasida tartiblilik, insoniylik, kuzatuvchanlik, tirishqoqlik, vatanparvarlik kabilarni shakllantirishda ertaklar, dostonlar, rivoyatlardan ham samarali foydalanish kerak.

Oilada bolalar kitobxonligini yo’lga qo’yishga ota-onalar alohida e’tibor qaratishlari lozim. Oila kutubxonasining aksariyat qismini folklor namunalari egallashi kerak. Chunki bunday asarlar bola ruhiyatiga yaqin bo’ladi. Ularning tili sodda, ravon va xalqchildir. Bolada kichik yoshidan boshlab kitobga havas uyg’otish ota-ona faoliyatida asosiy o’rin tutishi zarur.

Maktab yoshigacha bo’lgan bolalarga xalq qahramonlari timsoli aks etgan turli rangli, rasmlil nashr qilingan ertak, rivoyat, hikoyatlarni taqdim etish lozim. Bolalarga mazkur kitoblarni o’qib berish, ularning shaxsiy kutubxonasini tashkil qilish katta ahamiyatga egadir. Bu kutubxonadan xalq og’zaki ijodiga oid asarlarning o’rin olishiga ham ota-ona alohida e’tibor bilan yondashishi lozim.

Nutq yordamida inson o’z fikri, hissiyotini ifodalaydi, muloqotga kirishadi. Bu esa bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Bolada bir yoshga to’lganida so’zlarni o’zlashtirish

layoqati vujudga keladi. Ayni shu davrda bola bilan ko‘proq muloqotda bo‘lish lozim. Bolalar ota-onalariga “Nima uchun, bu nima, bu kim?” kabi ko‘plab savollar bilan murojaat qiladilar. Ularning savollariga sabr-toqat bilan javob berish, bolaning atrof-olam, ertak qahramonlari haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, keyinchalik maktabda turli xil bilimlarni o‘zlashtirishiga omil bo‘ladi. Bolalarni ularning yoshiga mos ertak, she’r, ashulalar bilan tanishtirib borish lozim. Bola xalq og‘zaki ijodiga oid badiiy asarlardagi jarangdor va obrazli so‘zlarni yaxshi eslab qoladi, hattoki tashqaridan bir-biriga bog‘lanmagandek tuyilgan xalqona iboralar, she’rlarni o‘zlashtirish ham bolani ona tilidagi tovush va so‘z boyligini o‘zlashtirishi, uning go‘zalligini anglashida katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Maktab yoshidagi bolalar badiiy nutq bilan tanishish jarayonida yangi so‘zlar hisobiga o‘z nutqlarini boyitib boradilar. Maktablar, klublar, madaniyat saroylari turli shakldagi kutubxonalar aholi o‘rtasida pedagogik bilimlarni tarqatishda katta ahamiyatga ega. Bunda “Ota-onalar maktabi”ning ham alohida o‘rni bor. Turli kasb-hunar egalari bo‘lgan ota-onalar pedagogika haqida unchalik to‘liq tasavvurga ega bo‘lmaydilar. Ularni pedagogika nazariyasi va tarbiya mahoratini egallashlariga bo‘lgan ishtiyoqlari birlashtiradi. “Ota-onalar maktabi”ni mahallalar, maktablar huzurida tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur “Ota-onalar maktabi” dasturidan pedagogika, psixologiya, anatomiya, fiziologiya, oila tarbiyasi nazariyasi va amaliyoti kabi fanlar o‘rin olishi zarur. Mashg‘ulotlar ham qat’iy jadval asosida o‘tkazilishi kerak. Bunday dorilfununlarda mashg‘ulotlar 1-2 yil davom etishi, mashg‘ulotlarni pedagog, psixolog, fiziolog, yurist, shifokor, adabiyotshunos, tilshunos mutaxassislar o‘tkazishi lozim. Shuningdek, jamoat tashkilotlarining namoyondalari ham mashg‘ulotlarga jalb etilishi kerak. Kursdagi mashg‘ulotlar kundalik tarbiyaviy vazifalarni hal etishda ota-onalarga yaqindan ko‘mak beradi. Bunda bolalarni xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash mahoratini ota-onalar faoliyatiga singdirishga alohida e’tibor qaratish lozim. Xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida oila tarbiyasi samaradorligini oshirishning turli yo‘llari ham mavjud.

Oila pedagogikasining hayot tajribalaridan orqada qolayotganligi uning samaradorligini oshirish yo‘llarini izlashni taqozo qilmoqda. Jamiyat hayoti va shaxs tafakkurida ro‘y berayotgan murakkab pedagogik jarayonlar o‘z vaqtida ilmiy echimlarini topishi lozim. Aks holda yoshlarning ta’lim-tarbiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari ezgulik, iymon va diyonatni o‘zida mujassamlashtirgan insonlar faoliyatini targ‘ib qiladi. Ushbu asarlar tinchlik, birodarlik, do‘stlik, hamkorlik, ezgulik kabi insoniy fazilatlarni ulug‘laydi. Tinchlikka rahna soluvchi, birodarkushlikka asoslangan, xunrezlik va buzg‘unchilikni keltirib chiqaruvchi har qanday qarashlarni qoralaydi. Pedagogika tarixida oila tarbiyasining juda ko‘p namunalari uchraydi. Yoshlarni noto‘g‘ri g‘oyalardan himoya qilishda xalq og‘zaki ijodi namunalari muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bunga erishish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- xalq og‘zaki ijodi namunalari ifodalangan ezgu qarashlarni bolalarga singdirishning yagona dasturini yaratish;
- yosh ota-onalarning xalq og‘zaki ijodi namunalari vositasida bolalarni tarbiyalash sohasidagi bilim va tajribalarini oshirish;
- ota-onalarni oila pedagogikasi, falsafa, adabiyotshunoslik, tarix, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, ma’naviyat, huquqshunoslikka oid bilimlar bilan qurollantirish;

- oilada folklor namunalari yordamida xalq pedagogikasining ijobiy qirralarini umumlashtirish;

- oilalarda xalq pedagogikasining aniq, mukammal, eng muhim – amaliy, ijtimoiy-pedagogik dasturini ishlab chiqib, oila tarbiyasiga tatbiq qilish kerak.

Ma’lumki, xalq og’zaki ijodida ota-bobolarimiz aql-idrok egalari, sofdil kishilarni yovuz kuchlar qo’liga tutqazmaslikka harakat qilganlar, oilada bolalarni ma’naviyat, imon-e’tiqod, insof va diyonat bilan boshqarishga alohida e’tibor berganlar va bunda xalq og’zaki ijodi namunalaridan unumli foydalanganlar.

Yoshlarda milliy g’urur hissini tarbiyalashda oila muhiti, ota-ona ma’naviyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko’ra oilaning muqaddasligi, ota-ona va farzandning burchi, tejamkorlik, sabr-qanoat, o’zaro muamola munosabatlari, uy tutish, mehnat tarbiyasi kabilar xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida bolalarga singdiriladi.

Shu sababli bolalarda milliy g’urur hissini tarbiyalashda oilaning vazifalari:

- oilada sog’lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, bolalar uchun ota-ona har tomonlama o’rnak bo’lishi, bolalarning ota-onasiga, Vataniga mehr-muhabbat tuyg’usini shakllantirish, o’zaro g’amxo’r bo’lishni ta’minlash;

- bolalarini axloqiy bilim asoslaridan atroflicha xabardor qilish, ma’rifatli va ma’naviyatli kishilar bo’lib etishishlarini ta’minlash;

- bolalarning ma’naviy barkamol va jismonan sog’lom bo’lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;

- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma’naviy-axloqiy tomonlarini shakllantirish;

- sanitariya-gigiena, estetik me’yorlarni singdirish, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi kurashishda xalq og’zaki ijodi namunalaridan xalq qahramonlari timsolida unumli foydalanishdan iboratdir.

Oilada tarbiyasida xalq og’zaki ijodi namunalaridan foydalanish shunisi bilan alohida ahamiyatga egaki, ota-ona yoki bobo-buvi o’z oldiga ongli tarzda muayyan maqsad qo’yadi hamda shu maqsadga erishish uchun intilib, uni amalga oshirishda ertaklar, maqollar, dostonlar, topishmoqlardan unumli foydalanadi. Xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida oilada bolalarni tarbiyalashda tarbiya metodlaridan unumli foydalanish zarur. Bunda quyidagilarni inobatga olish kerak:

1. Xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalashning maqsadi va vazifalari.
2. Ushbu tarbiyaning mazmuni.
3. Bolalarning yosh xususiyatlari.
4. Bolalarning fikrlash darajalari.
5. Tarbiyalanuvchilarning individual va shaxsiy xususiyatlari.
6. Tarbiyaning boshqaruv elementlari va hokazo.
7. Ota-onalarning xalq og’zaki ijodidan xabardorlik darajasi.
8. Tarbiyaviy jarayondan kutiladigan natijalar.

Shunday qilib, oilada bolalarni xalq og’zaki ijodi namunalari vositasida tarbiyalash serqirra jarayon bo’lib, o’ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarni o’zida namoyon qiladi. Xalq og’zaki ijodi namunalari orqali oilada bola felitsitologik (italyancha “felisite” - baxt), iqtisodiy, estetik, kommunikativ, relaksatsiya (emotsional, ruhiy-jismoniy quvvatini, mehnat qobiliyatini

qayta tiklash) funksiyalaridan bahramand bo‘ladi. Bolalarda milliy g‘urur hissini shakllantirish uchun oilada xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish izchil tizim va aniq metodlar yordamida amalga oshirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxmudov Y.F. “Milliy g‘urur-ma’naviy komillik mezon”. T, Dizayn-Press 2011.327b.
2. Zunnunov A. Oilada bola shaxsini shakllantirish. –T.: Fan, 2006. -112 b.
3. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. T.: Sharq, 2004. – 336 b
4. Karimova V.M. Oilaviy hayot psixologiyasi. O‘quv ko‘llanma. –T.: Respublika «Oila» ilmiy –amaliy markazi, 2006. -140 b.
5. Musurmonova O. Oila ma’naviyati – milliy g‘urur: O‘quv qo‘llanma/ S.Ochil umumiy tahriri ostida. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999
6. Tadjieva S.X. Ota-ona munosabati bola shaxsi rivojlanishini belgilovchi omil sifatida. Psixol. fan. nom ... diss. – Toshkent, 2009. – 141
7. Tojiboeva H.M. Maktabgacha ta’lim muassasasi va oila o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish masalalari // Ta’limning uzviyligi va uzluksizligini ta’minlash – soha taraqqiyotining muhim mezon: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari (6-kitob).– Toshkent, TDIU, 2015. – B. 81-83.
8. Ш.Х. Кадырова. Инновацион таълим-муҳитида мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчиларида миллий ғурур ҳиссини шакллантириш \\\Муғаллим ҳам узлуksиз билимлендириў илимий-методикалық журнал. Нукус. 2020 йил. Б.124-127
9. S.X. Kadirova. Formation of national attention in innovative education - preschooleducational schools \\\ European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences 2020 й. Б.108-111
10. K.S. Khudoyberdiyevna. Proverbs - a source of upbringing the moral qualities of the personality of preschoolers \\\ Asian Journal of Multidimensional Research 2021= 7.699
11. K.A.Xamrayevna. To The Question on Neuropedagogic Possibilities of Formation of Creative Activity at Children of the Senior Preschool Age // International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT). - General Rublik licens. – Spanish, 2019. -Vol. 16. - N 2. - 2019, - P. 265-267.
12. K.A. Khamraevna. Achievement of development of creative activity of preschool children on the basis of integration of preschool educational content // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities - India, Issue 04, April 2022.- Vol. 12.- P. 6-бет.
13. Г.У Холбоева.Содержание и методика проведения физкультурных досугов в дошкольных учреждениях. Вестник современной науки, 131-133.2016 г
14. G.U Kholboyeva. Improvement of methodological preparation of future educators for the formation of ecological literacy of children..Theoretical & Applied Science, 355-359. 2020 y.
15. Г.У Холбоева. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik talim tarbiya berishda zamonaviy yondashuv. Инноватси в педагогике и психологии. 2020

**OLIY TA’LIMDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIM ASOSIDA ILMIY
YOZUVNI RIVOJLANTIRISH: INNOVATSION YONDASHUV VA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALAR**

Indira Rahimova

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti
irakhimova123@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida bakalavr talabalarining ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirishda loyihaga asoslangan ta’lim metodining samaradorligi hamda raqamli va sun’iy intellektga asoslangan vositalarning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot loyihaga asoslangan ta’lim modeli hamda Google Classroom, Google Docs, Zotero, Grammarly va Turnitin kabi raqamli platformalar integratsiyasi asosida olib borildi. Tadqiqot natijalari ushbu yondashuv talabalarining akademik yozuv kompetensiyalarini, mustaqil fikrlashini va akademik halollikka rioya qilish madaniyatini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatishini aniqladi.

Kalit so’zlar: loyihaga asoslangan ta’lim, ilmiy yozuv, raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, oliy ta’lim.

Abstract

This article examines the effectiveness of project-based learning in developing academic writing skills of undergraduate students in higher education and analyzes the pedagogical potential of digital and AI-based tools. The study was conducted through the integration of project-based learning with digital platforms such as Google Classroom, Google Docs, Zotero, Grammarly, and Turnitin. The findings indicate that this approach significantly enhances students’ academic writing competencies, independent thinking, and adherence to academic integrity.

Keywords: project-based learning, academic writing, digital technologies, artificial intelligence, higher education.

Аннотация

В статье анализируется эффективность проектно-ориентированного обучения в развитии навыков научного письма студентов бакалавриата, а также педагогические возможности цифровых и основанных на искусственном интеллекте инструментов. Исследование проводилось на основе интеграции проектно-ориентированного обучения с такими платформами, как Google Classroom, Google Docs, Zotero, Grammarly и Turnitin. Результаты показывают, что данный подход способствует развитию академических письменных компетенций, самостоятельного мышления и культуры академической честности студентов.

Ключевые слова: проектно-ориентированное обучение, научное письмо, цифровые технологии, искусственный интеллект, высшее образование.

Kirish

Zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga tayyorlash va ularning ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ilmiy

yozuv talabaning nafaqat bilim darajasini, balki uning tahliliy fikrlash qobiliyati, akademik muloqot madaniyati va kasbiy kompetensiyalarini ham namoyon etadi (Hyland, 2016).

Amaliyot shuni ko’rsatadiki, ko’plab bakalavr talabalari ilmiy matn tuzilmasini saqlash, akademik uslubda yozish, manbalarga to’g’ri havola berish va plagiatdan qochish borasida qiyinchiliklarga duch kelmoqda. An’anaviy, ma’ruza asosidagi o’qitish metodlari bu muammolarni bartaraf etishda yetarli samara bermaydi (Graham & Perin, 2007).

So’nggi yillarda loyihaga asoslangan ta’lim (Project-Based Learning) innovatsion pedagogik yondashuv sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu metod talabalarni real muammolar asosida izlanishga, ilmiy manbalarni tahlil qilishga va yakuniy ilmiy mahsulot yaratishga yo’naltiradi (Bell, 2010). Ayniqsa, raqamli ta’lim muhiti va sun’iy intellekt vositalari bilan integratsiyalashgan loyihaviy faoliyat ilmiy yozuv jarayonini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi (Redecker, 2017).

Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqot oliy ta’limda loyihaga asoslangan ta’lim hamda raqamli va AI vositalari asosida ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirish samaradorligini aniqlashga qaratilgan.

Metodologiya

Tadqiqot loyihaga asoslangan ta’lim modeli va sun’iy intellektga asoslangan raqamli vositalar integratsiyasiga tayangan pedagogik tajriba-sinov tadqiqoti sifatida tashkil etildi. Tadqiqot sifatli (qualitative) yondashuv asosida olib borildi (Thomas, 2000).

Tadqiqotda bakalavr bosqichida tahsil olayotgan talabalar ishtirok etdi. Asosiy o’quv vazifa sifatida talabalar uchun IMRAD tuzilmasida ilmiy maqola yozish loyihasi belgilandi. Loyiha quyidagi bosqichlarda amalga oshirildi: mavzu tanlash, adabiyotlar bilan ishlash, ilmiy matn yozish, AI vositalari yordamida tahrirlash va yakuniy variantni taqdim etish.

Raqamli ta’lim muhiti sifatida Google Classroom va Google Docs platformalaridan foydalanildi. Google Classroom topshiriqlarni joylashtirish, baholash mezonlarini aniqlash va fikr-mulohazalar berish uchun xizmat qildi. Google Docs esa ilmiy matnlarni yozish, jamoaviy tahrirlash va peer-review jarayonini tashkil etish imkonini berdi.

Ilmiy yozuv jarayonida quyidagi AI vositalar integratsiya qilindi:

- *Zotero* – ilmiy manbalarni boshqarish va avtomatik havola berish uchun;
- *Grammarly* – matnning grammatik va stilistik sifatini yaxshilash uchun;
- *Turnitin* – plagiatni aniqlash va akademik halollikni ta’minlash uchun.

Yig’ilgan ma’lumotlar talabalar yozma ishlarining sifatli tahlili asosida baholandi (Hyland, 2016).

Natijalar

Tadqiqot natijalari loyihaga asoslangan ta’limni raqamli va sun’iy intellektga asoslangan vositalar bilan integratsiyalash bakalavr talabalarining ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirishda sezilarli ijobiy natijalar berishini ko’rsatdi. Olingan natijalar ilmiy yozuv kompetensiyalarining bir nechta asosiy komponentlari bo’yicha namoyon bo’ldi.

Birinchidan, talabalar ilmiy maqolaning IMRAD tuzilmasini anglash va unga rioya qilish bo’yicha sezilarli rivojlanishga erishdi. Tadqiqot boshida ko’plab talabalar ilmiy matn qismlari o’rtasidagi mantiqiy bog’liqlikni saqlashda qiyinchilikka duch kelgan bo’lsa, loyiha yakunida ularning yozma ishlarida kirish, metodologiya, natijalar va xulosa bo’limlari aniq ajratilgan va

mantiqan izchil tarzda bayon etildi. Bu holat loyihaga asoslangan ta’lim talabalarining ilmiy matn strukturasi o’zlashtirishiga samarali ta’sir ko’rsatganini tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, ilmiy manbalar bilan ishlash va havola berish ko’nikmalari sezilarli darajada yaxshilandi. Zotero dasturidan foydalanish natijasida talabalar adabiyotlarni tizimli tarzda saqlash, in-text citation va reference listni to’g’ri rasmiylashtirishni o’rgandi. Tadqiqot yakunida talabalarining yozma ishlarida bibliografik xatolar kamaydi, manbalarga murojaat qilish aniqligi va izchilligi oshdi. Bu natija akademik yozuvda bibliografik savodxonlik muhim indikator ekanini ko’rsatadi (Hyland, 2016).

Uchinchidan, til va uslub sifati bo’yicha ijobiy o’zgarishlar qayd etildi. Grammarly vositasi yordamida amalga oshirilgan tahrirlash jarayoni grammatik, leksik va stilistik xatolarni aniqlash va bartaraf etishga xizmat qildi. Natijada talabalar akademik uslubga mos, ravon va aniq ilmiy matnlar yaratishga muvaffaq bo’ldi. Bu holat yozma ishlarning umumiy sifati va o’qilishi darajasini oshirdi (Graham & Perin, 2007).

To’rtinchidan, akademik halollik darajasi oshgani kuzatildi. Turnitin tizimi orqali amalga oshirilgan tekshiruvlar talabalarda plagiat tushunchasini anglash, parafrazani to’g’ri qo’llash va iqtibos berish madaniyatini shakllantirishga xizmat qildi. Tadqiqot davomida talabalarining yozma ishlarida o’xshashlik ko’rsatkichlarining pasayishi qayd etildi, bu esa ilmiy yozuvda mas’uliyat va mualliflik ongining shakllanganini ko’rsatadi.

Beshinchidan, peer-review va jamoaviy tahrirlash jarayoni yozma ishlar sifatiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi. Google Docs orqali amalga oshirilgan o’zaro baholash jarayonida talabalar nafaqat o’z ishlarini, balki tengdoshlarining yozma ishlarini ham tanqidiy tahlil qilishni o’rgandi. Bu jarayon ilmiy muloqot ko’nikmalarini rivojlantirib, dalillarni asoslash va fikrlarni aniqlashtirishga yordam berdi.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta’limda loyihaga asoslangan ta’limni raqamli va sun’iy intellektga asoslangan vositalar bilan integratsiyalash ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik yondashuv ekanligini ko’rsatdi. Olingan natijalar mavjud ilmiy adabiyotlar bilan uzviy bog’liq bo’lib, ularni amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Xususan, Bell (2010) ta’kidlaganidek, loyihaga asoslangan ta’lim talabalarni bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda yaratuvchi subyektga aylantiradi. Ushbu tadqiqotda ham talabalar ilmiy maqola yozish loyihasi orqali ilmiy muammoni mustaqil aniqlash, adabiyotlarni tanlash va ilmiy xulosalar chiqarish jarayonida faol ishtirok etdi. Bu holat talabalarining ilmiy yozuvga nisbatan mas’uliyati va motivatsiyasini oshirdi.

Tadqiqot natijalari Graham va Perin (2007) tomonidan ilgari surilgan yozuvni o’rganishda teskari aloqa (feedback) va tahrirlash jarayonining muhimligi haqidagi qarashlarni ham tasdiqlaydi. Google Docs platformasi orqali amalga oshirilgan peer-review va o’qituvchi fikr-mulohazalari yozma ishlarning mantiqiy izchilligi, dalillarning asoslanganligi va akademik uslubiga sezilarli ijobiy ta’sir ko’rsatdi.

Bundan tashqari, AI vositalaridan foydalanish ilmiy yozuv jarayonining alohida komponentlarini rivojlantirishga xizmat qildi. Zotero orqali havolalarni avtomatlashtirish talabalarda bibliografik savodxonlikni oshirdi va manbalar bilan ishlashdagi texnik xatolarni kamaytirdi. Grammarly esa ilmiy matnlarning til va uslub jihatidan mukammallashuviga yordam

berdi. Bu natijalar Hyland (2016) tomonidan ta’kidlangan akademik yozuvda til, uslub va strukturaviy aniqlikning muhimligi haqidagi g’oyalar bilan mos keladi.

Turnitin tizimidan foydalanish esa akademik halollikni ta’minlashda muhim omil bo’lib xizmat qildi. Talabalar plagiat darajasini real ko’rsatkichlar orqali ko’rish imkoniga ega bo’lib, iqtibos va parafrazani to’g’ri qo’llash zaruratini anglab yetdi. Bu holat Larmer, Mergendoller va Boss (2015) tomonidan ilgari surilgan “mas’uliyatli yakuniy mahsulot” konsepsiyasini amaliy jihatdan isbotlaydi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida bakalavr talabalarining ilmiy yozuv ko’nikmalarini rivojlantirishda loyihaga asoslangan ta’lim va sun’iy intellektga asoslangan raqamli vositalar integratsiyasining yuqori pedagogik samaradorligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari ushbu yondashuv talabalarni mustaqil ilmiy izlanishga, akademik yozuv me’yorlariga rioya qilishga va akademik halollik tamoyillarini anglab yetishga yo’naltirishini ko’rsatdi.

Loyihaviy faoliyat asosida tashkil etilgan ilmiy maqola yozish jarayoni talabalarda ilmiy fikrlash, tahliliy yondashuv va yozma ilmiy muloqot kompetensiyalarini shakllantirdi. Raqamli va AI vositalari esa ushbu jarayonni metodik jihatdan qo’llab-quvvatlab, yozma ishlarning sifati va aniqligini oshirdi.

Shu bois, oliy ta’lim tizimida ilmiy yozuvni o’qitishda an’anaviy metodlar bilan cheklanib qolmasdan, loyihaga asoslangan ta’lim, raqamli platformalar va AI vositalarini integratsiyalashgan holda qo’llash dolzarb pedagogik zarurat hisoblanadi. Ushbu yondashuv nafaqat ilmiy yozuv ko’nikmalarini, balki talabalarning raqamli savodxonligi, mas’uliyati va kasbiy tayyorgarligini ham rivojlantiradi.

Kelgusida ushbu tadqiqotni kengroq miqyosda, miqdoriy (quantitative) tahlil usullari va baholash indikatorlari asosida davom ettirish oliy ta’limda ilmiy yozuvni rivojlantirish bo’yicha yanada aniq ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro’yhati:

1. Bell, S. (2010). *Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future*. The Clearing House, 83(2), 39–43.
2. Graham, S., & Perin, D. (2007). *Writing Next: Effective Strategies to Improve Writing of Adolescents*. Alliance for Excellent Education.
3. Hyland, K. (2016). *Academic Writing: Exploring Processes and Practices*. Routledge.
- Larmer, J., Mergendoller, J., & Boss, S. (2015). *Setting the Standard for Project Based Learning*. ASCD.
4. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators*. Publications Office of the European Union.
5. Thomas, J. W. (2000). *A Review of Research on Project-Based Learning*. Autodesk Foundation.

2-SHO‘BA. SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TARJIMA VA LINGVISTIK TADQIQOTLARDAGI O‘RNI VA IMKONIYATLARI

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARINING ESP TERMINOLOGIYASINI O‘RGATISHDAGI LINGVISTIK IMKONIYATLARI

Radjabova Feruza Abdullayevna, Dots, UrDPI Filologiya fakulteti dekani

radjabovaferuza900@gmail.com

Qalandarov Fozil Maxmudjon o‘g‘li, UrDPI 1-bosqish magistr talabasi

fozilqalandarov1999@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt vositalarining English for Specific Purposes (ESP) terminologiyasini o‘rgatishdagi lingvistik imkoniyatlari tahlil qilinadi. ESP terminlarining semantik, pragmatik va diskursiv xususiyatlari yoritilib, sun’iy intellekt asosida ishlovchi ta’limiy vositalarning terminologik kompetensiyani shakllantirishdagi roli ochib beriladi. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalarining afzalliklari va cheklovlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, ESP, terminologiya, lingvistik imkoniyatlar, raqamli ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические возможности инструментов искусственного интеллекта в обучении терминологии English for Specific Purposes (ESP). Рассматриваются семантические, прагматические и дискурсивные особенности ESP-терминов, а также раскрывается роль образовательных средств на основе искусственного интеллекта в формировании терминологической компетенции. Кроме того, научно обоснованы преимущества и ограничения использования инструментов искусственного интеллекта в процессе обучения.

Ключевые слова: искусственный интеллект, ESP, терминология, лингвистические возможности, цифровое образование.

Abstract . This article analyzes the linguistic potential of artificial intelligence tools in teaching English for Specific Purposes (ESP) terminology. The semantic, pragmatic, and discursive features of ESP terms are examined, and the role of AI-based educational tools in developing terminological competence is revealed. In addition, the advantages and limitations of artificial intelligence tools are scientifically substantiated.

Keywords: artificial intelligence, ESP, terminology, linguistic potential, digital education.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida ingliz tilini professional sohalar kesimida o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, English for Specific Purposes (ESP) yo‘nalishi mutaxassislarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. ESP terminologiyasini o‘zlashtirish jarayoni murakkab bo‘lib, terminlarning sohaviy xususiyatlari,

kontekstga bog‘liqligi va semantik aniqligi bilan ajralib turadi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayoniga sun’iy intellekt (SI) vositalarini joriy etish terminologiyani o‘rgatish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

ESP terminologiyasining lingvistik xususiyatlari va ularni o‘rgatishda sun’iy intellekt imkoniyatlari

ESP (English for Specific Purposes) terminologiyasi umumiy leksikadan farqli ravishda muayyan kasbiy yoki ilmiy soha bilan bog‘langan bo‘lib, terminlarning ma’nosi professional diskurs doirasida aniqlanadi. Tadqiqotchilar ESP terminologiyasini bir ma’nolilik, aniqlik va tizimlilik kabi lingvistik belgilar orqali tavsiflaydilar (Dudley-Evans & St John, 2000). Mazkur xususiyatlar ESP terminologiyasini o‘rgatishda maxsus yondashuvni talab qiladi, ayniqsa sun’iy intellekt (SI) asosidagi ta’lim vositalari bu jarayonda samarali hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida sun’iy intellekt (SI) vositalarining joriy etilishi ESP terminologiyasini o‘rgatishda yangi lingvistik va metodik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. ESP terminlari semantik aniqlik, kontekstual bog‘liqlik va diskursiv funksionallik bilan ajralib turgani sababli, ularni o‘rgatishda an’anaviy yondashuvlar doimo yetarli bo‘lavermaydi. Shu nuqtai nazardan, sun’iy intellekt asosidagi vositalar terminologik kompetensiyani shakllantirishda samarali yechim sifatida namoyon bo‘lmoqda (Reinders & Stockwell, 2017).

Semantik xususiyatlar va sun’iy intellekt imkoniyatlari

ESP terminlarining asosiy semantik xususiyati ularning **tor sohaviy ma’noga egaligi** bo‘lib, bu terminlar umumiy tilda mavjud bo‘lgan so‘zlardan professional kontekstda sezilarli darajada farqlanadi (Nation, 2001). Terminlarning ma’nosi ko‘pincha faqat maxsus sohaviy matnlar orqali to‘liq ochiladi. Masalan, *interface* termini IT sohasida foydalanuvchi va tizim o‘rtasidagi o‘zaro aloqani ifodalasa, *equity* termini moliya va biznes diskursida aksiyadorlik kapitali ma’nosida qo‘llaniladi. Shu sababli, ESP terminologiyasini o‘rgatishda kontekstga asoslangan yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi (Cabré, 2003).

Sun’iy intellekt vositalari terminlarning semantik xususiyatlarini kontekstual izohlar, parafrazlar va autentik misollar orqali tushuntirish imkonini beradi. Chatbotlar va intellektual o‘qitish tizimlari terminlarni real professional vaziyatlarda qo‘llash orqali semantik bilimni chuqurlashtiradi (Reinders & Stockwell, 2017). Sun’iy intellekt vositalarining asosiy lingvistik afzalliklaridan biri - ESP terminlarining semantik jihatdan chuqur tahlil qilinishidir. ESP terminlari ko‘pincha tor sohaviy ma’noga ega bo‘lib, ularning to‘g‘ri anglanishi kontekstga bevosita bog‘liq (Nation, 2001). SI vositalari terminlarning ma’nosini nafaqat ta’rif orqali, balki sinonimlar, parafrazlar va real sohaviy misollar orqali tushuntiradi. Bu jarayon terminning faqat lug‘aviy emas, balki funksional ma’nosini ham o‘zlashtirishga yordam beradi (Cabr , 2003).

Morfologik xususiyatlar va sun’iy intellekt imkoniyatlari

ESP terminologiyasining yana bir muhim xususiyati terminlarning morfologik murakkabligidir. Qo‘shma so‘zlar, qisqartmalar va akronimlar professional muloqotda keng qo‘llanilib, axborotni ixcham shaklda yetkazishga xizmat qiladi (Flowerdew, 2013). Masalan, *CPU*, *MRI* va *GDP* kabi qisqartmalar, shuningdek *supply chain management* va *data analysis system* kabi qo‘shma terminlar ESP matnlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari terminlarning to‘liq va qisqartirilgan shakllarini birgalikda taqdim etib,

ularning morfologik tuzilishini avtomatik tahlil qilish imkonini yaratadi. Bunday yondashuv o’rganuvchilarning terminologik kompetensiyasini rivojlantiradi (Biber et al., 2002).

Kontekstual va diskursiv xususiyatlar va sun’iy intellekt imkoniyatlari

ESP terminlari asosan professional diskurs doirasida faoliyat yuritadi va ularning ma’nosi kommunikativ vaziyatga bog’liq holda o’zgarishi mumkin (Hyland, 2004). Bir xil termin turli sohalarda turlicha talqin qilinadi. Masalan, *operation* termini tibbiyotda jarrohlik amaliyotini bildirsa, biznes diskursida ishlab chiqarish yoki boshqaruv jarayonini anglatadi. Shu sababli, terminlarni o’rgatishda autentik matnlar va real kommunikativ vaziyatlar muhim hisoblanadi (Flowerdew, 2013). Sun’iy intellekt vositalari korpusga asoslangan tahlil, professional matnlar va simulyatsiya qilingan vaziyatlar orqali terminlarning diskursdagi funksiyasini ochib beradi. Bu esa o’rganuvchilarning terminlarni kontekstual va funksional jihatdan to’g’ri qo’llash ko’nikmasini rivojlantiradi (Godwin-Jones, 2018). ESP terminologiyasining muhim xususiyati - ularning professional kontekstda qo’llanilishidir. Terminlarning ma’nosi real kommunikativ vaziyatda to’liq namoyon bo’ladi (Hyland, 2004). Sun’iy intellekt vositalari autentik matnlar, kasbiy dialoglar va simulyatsiya qilingan vaziyatlar orqali terminlarning kontekstual qo’llanilishini ta’minlaydi. Masalan, SI asosidagi ta’lim tizimlari tibbiy, huquqiy yoki texnik dialoglarni modellashtirib, terminlarni real nutqiy vaziyatlarda qo’llash imkonini yaratadi. Bu esa o’rganuvchilarning pragmatik kompetensiyasini rivojlantiradi (Flowerdew, 2013).

Diskursiv lingvistik imkoniyatlar

Sun’iy intellekt (SI) vositalari ESP terminlarini professional diskurs doirasida tahlil qilish imkonini beradi, bu esa o’rganuvchilarga terminlarning nafaqat ma’nosini, balki ularning **nutqiy va funksional rolini** chuqurroq tushunishga yordam beradi. Korpusga asoslangan SI tizimlari terminlarning real matnlardagi qo’llanish chastotasi, kollokatsiyalari va diskursiv funksiyalarini aniqlash orqali terminologik kompetensiyani shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo’ladi (Biber, Conrad, & Reppen, 2002). Masalan, *operation* yoki *case* kabi terminlarning turli sohalardagi diskursiv farqlari avtomatik tahlil asosida ochib beriladi. Tibbiyotda *operation* jarrohlik amaliyotini bildirsa, biznes va ishlab chiqarish sohasida u jarayon yoki faoliyatni anglatadi. Shu bilan birga, *case* termini huquqshunoslikda sud ishini, tibbiyotda esa klinik holatni ifodalaydi. SI vositalari bu farqlarni autentik matnlar orqali namoyish qilib, o’rganuvchilarga terminlarning **diskurs kontekstidagi semantik va pragmatik vazifasini** tushunishga yordam beradi (Hyland, 2004). Sun’iy intellekt tizimlari **korpus tahlili, mashinaviy o’rganish va til modellarini** birlashtirgan holda terminlarning professional diskursdagi o’zaro bog’liqligini aniqlash imkonini beradi. Masalan, AI asosidagi o’quv platformalari terminlarni real matnlar ichida qidirib topadi, ularning atrofidagi so’zlar bilan bog’liqligini (kollokatsiyalarini) ko’rsatadi va turli kontekstlarda qo’llanilishini vizualizatsiya qiladi. Bu yondashuv o’rganuvchilarga **terminlarni kontekstual ravishda anglash, to’g’ri ishlatish va akademik yozma nutqini boyitish** imkonini beradi (Godwin-Jones, 2018).

Shuningdek, SI vositalari **diskursiv tahlil orqali o’rganuvchilarga yozma va og’zaki nutqni takomillashtirish** imkonini beradi. Masalan, adaptiv o’qitish tizimlari turli sohalardagi professional matnlar asosida terminlarning qaysi vaziyatlarda ishlatilishini avtomatik ravishda tavsiflab, mashqlar yaratadi. Bu esa nafaqat terminning ma’nosini, balki uning **soha spetsifik**

nutqdagi funksiyasini o’rgatadi, o’rganuvchilarning ESP sohasidagi **lingvistik va diskursiv kompetensiyasini** kuchaytiradi (Flowerdew, 2013; Reinders & Stockwell, 2017).

Yana bir jihat - SI vositalari **multimodal diskurs tahlilini** qo’llash imkoniyatini yaratadi. Masalan, terminlar matn, audio yoki video materiallarda qanday ishlatilishini bir vaqtning o’zida ko’rsatish orqali, o’rganuvchilar **real professional vaziyatlarda terminlarning pragmatik va diskursiv rolini** vizual va interaktiv tarzda o’zlashtiradi. (Godwin-Jones, 2018).

Shunday qilib, sun’iy intellekt vositalari ESP terminlarini diskurs kontekstida tahlil qilish orqali, o’rganuvchilarga terminlarning **semantik, pragmatik va diskursiv xususiyatlarini birgalikda o’zlashtirish** imkonini beradi, bu esa akademik, ilmiy va kasbiy sohalarida terminlarni to’g’ri va samarali qo’llashni ta’minlaydi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda sun’iy intellekt vositalarining ESP (English for Specific Purposes) terminologiyasini o’rgatishdagi lingvistik imkoniyatlari kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ESP terminologiyasi semantik aniqlik, morfologik murakkablik va kontekstual bog’liqlik kabi o’ziga xos lingvistik xususiyatlarga ega bo’lib, ularni samarali o’rgatish an’anaviy yondashuv bilan cheklanib qolmaydi. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari ESP terminlarini semantik jihatdan chuqur tahlil qilish, ularni professional kontekst va diskurs doirasida izohlash hamda real kommunikativ vaziyatlarda qo’llash imkonini beradi. Ayniqsa, SI vositalarining kontekstual, pragmatik va diskursiv yondashuvlarni birlashtirishi terminologik kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi. Bundan tashqari, adaptiv va individuallashtirilgan ta’lim imkoniyatlari o’rganuvchilarning kognitiv ehtiyojlarini hisobga olgan holda ESP terminologiyasini samarali o’zlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt vositalari o’qituvchini to’liq almashtira olmasligi, balki ta’lim jarayonini qo’llab-quvvatlovchi yordamchi vosita sifatida faoliyat yuritishi aniqlanadi. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt vositalarining ESP terminologiyasini o’rgatishdagi lingvistik imkoniyatlari zamonaviy til ta’limini takomillashtirishga xizmat qiladi hamda kelgusida ESP ta’limi metodikasini rivojlantirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Cabré, M. T. (2003). Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9(2), 163–199.
3. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (2000). *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Flowerdew, J. (2013). *English for Specific Purposes*. London: Routledge.
5. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging technologies for language learning. *Language Learning & Technology*, 22(2), 1–15.
6. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
7. Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Reinders, H., & Stockwell, G. (2017). *Computer-Assisted Language Learning*. London: Palgrave Macmillan.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA OPTIKA LABORATORIYALARINING SAMARADORLIGINI TADQIQ ETISH

Qurbanov Botir Qo‘zievich

Urganch davlat tibbiyot instituti tyutori

Xamidov Vohid Sobirovich

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosida tashkil etilgan optika laboratoriyalarining ta’lim jarayonidagi samaradorligi tadqiq etiladi. An’anaviy va raqamli laboratoriyalar qiyosiy tahlil qilinib, virtual muhitda optik hodisalarni o‘rganishning didaktik imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, optika laboratoriyalarini ko‘p tilli interfeyslar, avtomatik terminologik tarjima va lingvistik tahlil vositalari bilan integratsiyalash orqali fanlararo yondashuvni rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari raqamli laboratoriyalarning ta’lim sifati, talabalar bilimini baholash va ilmiy tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyatini asoslaydi.

Аннотация: В данной статье исследуется эффективность оптических лабораторий, основанных на цифровых технологиях и искусственном интеллекте, в образовательном процессе. Проводится сравнительный анализ традиционных и цифровых лабораторий, освещаются дидактические возможности изучения оптических явлений в виртуальной среде. Также рассматриваются вопросы развития междисциплинарного подхода посредством интеграции оптических лабораторий с многоязычными интерфейсами, автоматическим терминологическим переводом и инструментами лингвистического анализа. Результаты исследования обосновывают важность цифровых лабораторий в повышении качества образования, оценке знаний студентов и формировании научного мышления.

Abstract: This article studies the effectiveness of optical laboratories based on digital technologies and artificial intelligence in the educational process. A comparative analysis of traditional and digital laboratories is carried out, and the didactic possibilities of studying optical phenomena in a virtual environment are highlighted. Also, the issues of developing an interdisciplinary approach through the integration of optical laboratories with multilingual interfaces, automatic terminological translation and linguistic analysis tools are considered. The results of the study substantiate the importance of digital laboratories in improving the quality of education, assessing student knowledge, and forming scientific thinking.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, optika laboratoriyalari, virtual laboratoriya, tarjima texnologiyalari, lingvistik tadqiqotlar, STEAM.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, оптические лаборатории, виртуальная лаборатория, технологии перевода, лингвистические исследования, STEAM.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, optics laboratories, virtual laboratory, translation technologies, linguistic research, STEAM.

Kirish: Zamonaviy ilm-fan va ta’lim taraqqiyoti raqamli texnologiyalar hamda sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlarining ta’lim jarayoniga chuqur integratsiyalashuvi bilan chambarchas bog‘liqdir. Bugungi kunda nafaqat tarjima va lingvistik tadqiqotlarda, balki tabiiy fanlar,

jumladan fizika ta’limida ham sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar muhim metodik vosita sifatida namoyon bo’lmoqda. Ayniqsa, optika bo’limi fizik hodisalarni vizual modellash, tahlil qilish va eksperimental asosda o’rganishni talab etuvchi murakkab sohalardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar — bu axborotni yig’ish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga xizmat qiluvchi zamonaviy vositalar majmuasidir. Sun’iy intellekt esa ushbu texnologiyalarning yuqori bosqichi bo’lib, o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, individual o’qitish trajektoriyalarini shakllantirish va ta’lim jarayonini avtomatlashtirish imkonini beradi.

Tarjima va lingvistik tadqiqotlarda sun’iy intellekt til birliklarini avtomatik aniqlash, semantik tahlil qilish va tarjima sifatini oshirishda qanday muhim ahamiyat kasb etsa, fizika ta’limida, xususan optika laboratoriyalarida ham SI asosidagi tizimlar tajriba natijalarini tahlil qilish, xatoliklarni aniqlash va modellash jarayonlarini takomillashtirishda muhim rol o’ynaydi.

Optika fanida yorug’likning sinishi, qaytishi, interferensiya, difraksiya, polarizatsiya kabi hodisalarni o’rganish tajribaviy mashg’ulotlarsiz to’liq tasavvur qilib bo’lmaydi. Raqamli laboratoriyalar ushbu jarayonlarni:

- real vaqt rejimida vizual ko’rsatish;
- parametrlarni erkin o’zgartirish;
- tajribani xavfsiz va tejamkor tarzda bajarish;
- tajriba natijalarini avtomatik tahlil qilish

imkonini beradi.

Sun’iy intellekt asosida ishlovchi raqamli optika laboratoriyalari talabalar faoliyatini monitoring qilish, xatolarni aniqlash va individual tavsiyalar berish orqali ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli laboratoriyalarda ishlagan talabalar:

- mavzuni tezroq o’zlashtiradi;
- tajriba mohiyatini chuqurroq anglaydi;
- mustaqil tahlil qilish va ilmiy xulosa chiqarish ko’nikmalarini rivojlantiradi;
- nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog’lay oladi.

Sun’iy intellekt yordamida laboratoriya jarayonlari natijalari tahlil qilinib, talabalar bilim darajasiga mos topshiriqlar shakllantiriladi. Bu esa shaxsga yo’naltirilgan ta’limni amalga oshirish imkonini beradi.

Taqqoslash mezon	An’anaviy laboratoriya	Raqamli laboratoriya
<i>Tajriba muhiti</i>	Real laboratoriya	Virtual yoki raqamli muhit
<i>Asbob-uskunalar</i>	Mexanik va analog	Raqamli sensorlar, simulyatorlar
<i>Xavfsizlik</i>	Xavf mavjud	Xavfsiz
<i>Vaqt va joy</i>	Cheklangan	Moslashuvchan
<i>Takrorlash</i>	Cheklangan	Cheksiz
<i>Vizualizatsiya</i>	Cheklangan	Yuqori darajada
<i>Individual yondashuv</i>	Qiyin	Oson
<i>Baholash</i>	Subyektiv	Avtomatlashtirilgan

Sho‘ba yo‘nalishidan kelib chiqib, raqamli optika laboratoriyalarida ko‘p tilli interfeyslar, ilmiy terminlarning avtomatik tarjimai, laboratoriya hisobotlarini lingvistik tahlil qilish kabi imkoniyatlar joriy etilishi mumkin. Bu esa talabalarni nafaqat fizika, balki ilmiy matnlar bilan ishlash, terminologik savodxonlik va tarjima kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, SI asosidagi tizimlar laboratoriya hisobotlaridagi grammatik, stilistik va terminologik xatolarni aniqlab, talabalarga avtomatik tavsiyalar berishi mumkin. Bu jihat raqamli texnologiyalarning tarjima va lingvistik tadqiqotlardagi imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liqdir.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki:

- raqamli laboratoriyalarda ishlagan talabalar bilim darajasi yuqori bo‘ldi;
- ilmiy terminlardan foydalanish ko‘nikmalari rivojlandi;
- fanlararo tafakkur shakllandi.

Bu holat raqamli texnologiyalarning tarjima va lingvistik tadqiqotlardagi samaradorligiga o‘xshash natijalarni ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, pedagogik tajriba va statistik usullardan foydalanildi. Talabalar ikki guruhga bo‘linib, biri an’anaviy, ikkinchisi raqamli laboratoriyalarda mashg‘ulot olib bordi. Natijalar raqamli laboratoriyalar samaradorligini yaqqol ko‘rsatdi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt asosida tashkil etilgan optika laboratoriyalari zamonaviy ta’lim talablariga to‘liq javob beradi. Ular nafaqat fizika fanini o‘qitish samaradorligini oshiradi, balki talabalarni raqamli savodxonlik, ilmiy tafakkur va fanlararo kompetensiyalar bilan qurollantiradi.

Sho‘ba yo‘nalishiga mos ravishda qaralganda, ushbu laboratoriyalar tarjima va lingvistik tadqiqotlar bilan integratsiyalashgan holda talabalarining ilmiy matnlar bilan ishlash, terminologik tahlil va ko‘p tilli axborotni o‘zlashtirish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday ekan, raqamli optika laboratoriyalarini ta’lim jarayoniga joriy etish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Fizika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 2021 yil 19 martdagi PQ-5032-son qarori.
2. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
3. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. <https://phet.colorado.edu>
4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge Framework.
5. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-son Farmoni, 2020-yil 6-noyabr. Raqamli ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida.
7. Mavlonova, R., Abdurahmonova, R. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: 2022.

KOMPYUTER LINGVISTIKASI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI O‘RNI VA ISTIQBOLLARI

Jo‘rakulov Tolib Toxirovich

Navoiy davlat universiteti, Raqamli texnologiyalar kafedrası dotsenti.

e-mail. jamshidbektovirov2021@gmail.com. tel: +99893 315 44 37

Annotatsiya: Mazkur maqolada kompyuter lingvistikasi hamda sun’iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy tilshunoslik taraqqiyotidagi ahamiyati atroflicha tahlil etiladi. Jumladan, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) yo‘nalishida qo‘llanilayotgan ilg‘or texnologiyalar, ularning o‘zbek tilshunosligi rivojiga ko‘rsatayotgan ta’siri, shuningdek, badiiy adabiyotda aks etuvchi sun’iy intellekt obrazlari bilan ilmiy-texnik yondashuvlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kompyuter lingvistikasi, sun’iy intellekt, tabiiy tilni qayta ishlash, badiiy matn, tilshunoslik, o‘zbek tili, lingvistika

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется значение компьютерной лингвистики и технологий искусственного интеллекта в развитии современной лингвистики. В частности, рассматриваются передовые технологии, применяемые в области обработки естественного языка (NLP), их влияние на развитие узбекской лингвистики, а также вопросы неразрывной взаимосвязи между образами искусственного интеллекта, отражёнными в художественной литературе, и научно-техническими подходами.

Ключевые слова: компьютерная лингвистика, искусственный интеллект, обработка естественного языка, художественный текст, лингвистика, узбекский язык, лингвистика

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the significance of computational linguistics and artificial intelligence technologies in the development of modern linguistics. In particular, it examines advanced technologies employed in the field of natural language processing (NLP), their impact on the advancement of Uzbek linguistics, as well as the

issues concerning the intrinsic relationship between representations of artificial intelligence in literary works and scientific and technical approaches.

Keywords: computational linguistics, artificial intelligence, natural language processing, literary text, linguistics, Uzbek language, linguistics.

KIRISH

Bugungi raqamli asrda til nafaqat aloqa vositasi, balki matematik tahlil va sun’iy ong o’rganishining ham muhim obyektiga aylanmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi bilan kompyuter lingvistikasi - ya’ni tilning matematik modelda tahlil qilinishi - alohida fan sifatida shakllanib, turli sohalarida faol qo’llanila boshladi[2].

Endilikda tilshunos olimlar uchun so’z va gap tuzilmasini o’rganish bilan birga, ularni kompyuter orqali tushunish, tahlil qilish va generatsiya qilish masalalari ham dolzarb bo’lib bormoqda. Tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari orqali inson tilini mashina uchun tushunarli shaklga keltirish, sun’iy intellekt bilan integratsiya qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Google Translate, ChatGPT, DeepL kabi tizimlar buni amalda isbotlamoqda.

Asosiy qism.

Zamonaviy tilshunoslik taraqqiyoti kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivoji bilan chambarchas bog’liqdir. Kompyuter lingvistikasi tabiiy tillarni formal modellar asosida tavsiflash, tahlil qilish va avtomatik qayta ishlash masalalarini o’rganadigan fan sohasi bo’lib, u til va kompyuter texnologiyalari integratsiyasining muhim natijasidir. Ushbu yo’nalish sun’iy intellekt bilan uyg’unlashgan holda tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP) tizimlarining ilmiy asoslarini shakllantirmoqda.

Sun’iy intellekt texnologiyalari, xususan, mashinali o’rganish va chuqur o’rganish modellari tilshunoslikda murakkab lingvistik birliklarni avtomatik aniqlash, semantik va sintaktik tahlilni amalga oshirish imkonini bermoqda. Natijada matnlarni avtomatik tarjima qilish, nutqni tanish va sintez qilish, matnlarni tasniflash hamda axborotni semantik qidirish kabi amaliy masalalar yuqori aniqlikda yechilmoqda. Bu jarayonlar tilshunoslik tadqiqotlarida empirik ma’lumotlar hajmining ortishiga va lingvistik tahlilning obyektivlashuviga xizmat qilmoqda.

Kompyuter lingvistikasi zamonaviy korpus lingvistikasi rivojida ham muhim o’rin egallaydi. Katta hajmdagi matn korpuslari asosida til birliklarining statistik xususiyatlarini o’rganish, tilning funksional va uslubiy jihatlarini aniqlash imkoniyati kengaymoqda. Ayniqsa, kam resursli tillar, jumladan o’zbek tili uchun lingvistik resurslar yaratish va ularni sun’iy intellekt asosida qayta ishlash dolzarb vazifalardan biridir.

Kelajakda kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellekt texnologiyalarining rivoji tilshunoslikda fanlararo yondashuvni kuchaytiradi, ta’lim, tarjima, axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat sohalarida yangi ilmiy-amaliy imkoniyatlarni yuzaga keltiradi.

Kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellekt texnologiyalari zamonaviy tilshunoslik rivojida muhim o’rin egallamoqda. Ushbu yo’nalishlar til birliklarini avtomatik tahlil qilish, modellashtirish va qayta ishlash imkonini berib, lingvistik tadqiqotlarning samaradorligini oshirmoqda. Ayniqsa, tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari tarjima, matn tahlili va nutqni tanish sohalarida keng qo’llanilmoqda. Kelajakda bu texnologiyalar milliy tillarning raqamli rivojiga xizmat qilishi kutilmoqda.

Kompyuter lingvistikasi nima? Kompyuter lingvistikasi - kompyuter uchun mo’ljallangan lingvistik ta’minot (kompyuter lingvistika imkoniyatlari subyekti sifatida maydonga chiqadi); Kompyuter lingvistikasi - kompyuterda bajariladigan lingvistika. Kompyuter lingvistikasining muhim tushuncha kategoriyalaridan “freymlar” (vaziyatning tematik tipiklashgan bilimlar deklarativ namoyishi uchun mo’ljallangan kotseptual strukturalar), “ssenariy” (stereotip vaziyat yoki stereotip xulq haqidagi bilimlar namoyishi uchun taqdim qilingan konseptual strukturalar), “plan” (aniq maqsadlardagi yutuqlarga olib boruvchi bilim strukturasi, imkoniyatlar) bir qator masalalarning yoritilishiga xizmat qiladi[3].

“Kompyuter lingvistikasi”ning maqsadi quyidagilarda namoyon bo’ladi:

a) kompyuter lingvistikasi fani inson va mashina (kompyuter)ning o’zaro aloqamunosabatga kirishuviga asos bo’ladi;

b) turli hududlarda yashayotgan kishilarning o’zaro maqsadli muloqotiga imkoniyat yaratiladi;

d) kompyuter lingvistikasining asosiy ish vositasi hisoblangan axborot uslubi dunyoda yuz berayotgan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy yangiliklarning tezkor va aniq shaklda yetkazilishini ta’minlaydi[1]. Tilshunoslar klassik grammatik yondashuvdan tashqari, bugungi kunda mashinalar yordamida so’z morfologiyasi, sintaksis, semantika va pragmatik jihatlarni o’rganish imkoniyatiga egadirlar.

Natural Language Processing (NLP) – sun’iy intellektning til bilan ishlovchi bo’limi bo’lib, inson tilini anglash, tarjima qilish, savol-javoblar tuzish, matnni analiz qilish kabi vazifalarni bajaradi. NLP dasturlari bugungi kunda quyidagi amaliy vazifalarni bajarmoqda:

- Avtomatik tarjima (Google Translate, Yandex Translate)
- Matndan muhim ma’lumotlarni ajratib olish
- So’zlashuvli yordamchilar (Siri, Alexa, ChatGPT)
- Sentiment tahlili (ijobiy/salbiy fikrlarni aniqlash) Sun’iy intellekt va badiiy adabiyotdagi tahlil.

Badiiy adabiyotda sun’iy ong obrazlari va ularning insoniyat qadriyatlari bilan qarama-qarshiligi yoritilgan edi. Endi esa, badiiy tilni sun’iy intellekt qanday tahlil qilishi - yangi muhokama mavzusi bo’la boshladi[4]. Masalan, sun’iy intellekt badiiy matnni janrga ajrata oladimi? U obrazlar va metaforalarni qanday anglaydi?

O’zbek tilida kompyuter lingvistikasi

So’nggi yillarda o’zbek tilida NLP texnologiyalariga oid loyihalar paydo bo’ldi:

- UzbekCorpus.uz - o’zbek matnlarining ochiq korpusi
- O’zbekcha tarjima modullari - Google, Yandex asosida
- OpenAI asosida o’zbek tili uchun GPT modellarining lokal versiyalari

Bu esa, o’zbek tili uchun NLP vositalarini ishlab chiqish yo’lida muhim qadamdir. Xulosa.

Kompyuter lingvistikasi va sun’iy intellekt bugungi tilshunoslikka yangi ufqlar ochmoqda. Tilni faqat inson idroki doirasida emas, balki algoritmik tahlil vositasi sifatida o’rganish imkoniyati - bu XXI asr tilshunosligining muhim yutug’idir. Kompyuter lingvistikasining O’zbekistonda rivojlanishi uchun birinchi navbatda o’zbek tilining raqamli manbalarini boyitish, ochiq korpuslar yaratish va maxsus algoritmik modellar ishlab chiqish zarur.

Til - insoniyatning eng qadimiy texnologiyasi. Endilikda uni mashinalar tushunadigan darajada aniq va algoritmik ifoda etish - bizning navbatdagi vazifamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.Z.Turdiyevna. Kompyuter lingvistikasi // Darslik -Toshkent – 2019-212 bet.
2. Y.Abdullayev Statistika nazariyasi // O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2002. 146 bet.
3. N.Abdurahmonova Mashina tarjimasi // Monografiya. –Toshkent,2008. 202 bet.
4. L. Abduhamidova Tilshunoslikning yangi yo‘nalishi: kompyuter lingvistikasi // Monografiya. –Toshkent-2015. 116 bet

ЖИНОЙ СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА ТЕЗКОР – ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ТАРИХИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Якубов Бекзод Эркинбаевич,

Хоразм вилояти Жиноят ишлари бўйича Боғот туман суди раиси

Тел: +99893-922-59-70

Аннотация: мазкур мақолада жиноят-процесси бўйича тезкор-қидирув тадбирлари натижасида тўпланган нарса(буюм) ва ҳужжатларга далил сифатида баҳо бериш ва тегишлилигининг асосий принциплари ҳақида сўз юритилиб, тезкор – қидирув тадбирларини ўтказиш натижасида тўпланган далилларнинг мақбул ёки номақбул деб топилиши асослари ҳамда ўтказилган тезкор қидирув тадбирлари давомида тўпланган далилларнинг қонунийлиги ва ушбу далиллардан жиноят ишларини тергов қилиш ҳамда суд муҳокамаси давомида қилмишнинг айблилигини исбот қилишнинг асосий воситаси сифатида фойдаланиш асослари борасида илмий-назарий ва амалий тавсиялар бериб ўтилган, шу билан бирга, назариётчи олимлар, тажрибали амалиётчи ходимларнинг фикр ва мулоҳазалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: тезкор-қидирув, ордалия, аспект, гувоҳ, далил, ниқобланган операция, исбот қилиш.

Аннотация: В данной статье рассмотрены основные принципы оценки и исследования предметов и документов, обнаруженных в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий в уголовном производстве. Научно-теоретические и практические основания принятия или отклонения доказательств, полученных в результате проведения следственной деятельности, а также законности доказательств, полученных в ходе следственной деятельности, и основания использования этих доказательств в качестве основного средства расследования уголовных дел и даются рекомендации по доказыванию вины в ходе судебного разбирательства, при этом анализировались мнения и мнения учёных-теоретиков и опытных практиков.

Ключевые слова: оперативно-розыскных мероприятий, ордалия, аспект, свидетель, доказательство, замаскированная операция, доказат.

Annotation: this article deals with the basic principles of evaluation and verification of things(items) and documents found as a result of investigative measures in the criminal process, as well as the grounds for finding evidence obtained as a result of investigative actions as

acceptable or unacceptable, as well as the conducted investigative actions. The legality of the evidence found during the investigation and the investigation of criminal cases from this evidence.

Key words: *operational search activity, ordaliya, aspekt, the witness, evidence, to prove, a disguised operation.*

Ўзбекистон Республикасининг жиноят - процессуал қонунчилиги бўйича тезкор - кидирув тадбирлари натижасида тўпланган нарса(буюм) ва ҳужжатларга далил сифатида баҳо беришнинг асосий принциплари ва мазмунини тўла тушуниб етиш учун унинг тарихий аспектиларини ҳам билиш лозим. Тарихда билиш методологияси билан ҳар биридан фарқ қилувчи турли далилларга баҳо бериш тизимлари мавжуд бўлган. Академик Ҳ.Бобоев бу борада, “Авесто” китобида баён этилишича, қасам ичиб аҳд қилган киши ўз аҳдини бажармаган ёки уни бузга ҳолларда ҳақлигини исботлаш процессуал нормалардан *Ордалия* (синаб кўриш ёки жазо бериш) қўлланилганлиги хусусида айтиб ўтган.[1] А.Г.Преханяниннинг фикрича, Сипитомент Зардушт таълимотида адолатли суд қилиш ҳамда далилларга баҳо бериш учун *Ордалия*нинг ўттиз уч усули мавжуд бўлган бўлиб, бунга кўра, агар сўз қасам тўғрисида бўлса, одатда сув билан синаш, агар шартномага оид бўлса, ўт билан синаш ўтказилиб, айбдор ва гумондорга ўзини ўзининг ҳақлигини исботлашга имкон берилган [2]. Чунки у замонларда “Ҳақиқат самонинг амри” ақидасига амал қилиниб, замонавий тушунчалар бўйича айбловни тасдиқловчи ёки уни инкор этувчи далиллар тақдим этиш ёхуд уларга баҳо беришнинг бошқа усуллари қўллашга йўл қўйилмаган.

Далилларга баҳо бериш, синовнинг ташқи жараёнларига риоя этилганлигига ишора қилувчи маълумотларни кўриб чиқиш ва жараён бузилишларини тегишли тарафнинг фойдасига ҳал этиш билан чегараланган. “Авесто”да баъзи бир жиноятларни ҳукукий жиҳатдан тўғри баҳолашда уларнинг объектив, яъни ҳаққоний томонини аниқлашга катта аҳамият берилган.

Ўзбекистон ҳудудида, салкам XIV аср амал қилган ислом ҳуқуқида қуйидагилар исбот қилишнинг асосий турлари ҳисобланган, яъни айбини тан олиш, гувоҳнинг кўрсатувлари, қасам ичиш, ёзма далиллардир.

Айбни тан олиш маълум ашё ёки далилга алоқадор бўлиши ҳамда ҳолатга қараб аниқ ва батафсил белгиланиши талаб этилган. Гувоҳнинг кўрсатувлари сифатида фақат гувоҳнинг ўзи кўрган ва билган ҳолатлари хусусидаги кўрсатувларигина далил сифатида эътиборга олинади, бошқа бировдан эшитган, билганлари эса гувоҳлик кўрсатувлари сирасига киритилмаган. Суд жараёнида бошқа бировнинг топшириғига кўра, фақат икки ва ундан ортиқ гувоҳ иштирокида гувоҳлик бериш мумкин бўлган. Бу борада Ж.Шодиев Бухоро амирлигида гувоҳ тариқасида суд жараёнида: вояга етмаганлар, қуллар, ғайридинлар, туҳматчи, ёлғончи, ифвогар, қасамхўрлар жазога тортилганлар, яқин қариндошлар иштирок эта олмасликлари хусусида фикр юритган [3]. Айрим жиноят ишларида икки, ҳажми катта ишларда эса тўртта эркак кишининг гувоҳ сифатида иштирок этиши, бир эркак гувоҳнинг ўрнига икки аёл гувоҳлиги далил сифатида талаб қилинган. Суд жараёнида гувоҳлар ўртасида, айниқса уларнинг кўрсатувларида ихтилофлар юзага келса, уларнинг барчаси ёлғон гувоҳлик берганликда айбланиб, жиноий жавобгарликка тортилган. Қозилик судлари томонидан далилларга баҳо бериш уларнинг

олиниши тартибига риоя этилганлигини текшириш ва қонун асосида ҳар бир далил ва барча далиллар мажмуининг қимматини аниқлашдан иборат бўлган, агар натижа “етук” далил (айбни тан олиш) ёки ундан ортиқни ташкил этса, қозилик судлари томонидан айблов ҳукми чиқарилган, натижа “етук” далилдан оз бўлган ҳолларда эса айбланувчи “ғумон остида қолган” ёки оқланган [4].

Қадимги Афина давлатчилигида жиноят ишлари оммавий равишда очиқ судларда кўриб чиқилиб, судларда айбловчи ва мудофаа тарафлари гувоҳлар, ёзма ҳужжатлар, шохидликлар орқали далиллар келтиришган. Далилларни баҳолаш жамоатчилик ва суд ҳайъатининг вазифаси бўлиб, суд ҳайъати жиноят ишини кўришда гувоҳликлар (*шахсий кузатувлар ёки ишончли шахсларнинг баёотлари*), ёзма ҳужжатлар (*шартномалар, ариза ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар*) ҳамда оммавий жамоат фикри ва шаъба - судга таъсир кўрсатувчи асосий далиллар турлари бўлганлиги қадимий Юнон олимлари ҳисобланган Платон ва Аристотель асарларида келтирилган [5].

Ушбу даврда судларда олиб борилган баҳслар асосан нутқ орқали ифодаланган бўлиб, нотиклик ва ораторлик катта аҳамиятга эга бўлган, шунингдек, айбловчилар ва мудофаа томонидан таклиф қилинган гувоҳлар асосида иш юритилиб, суд жараёнларида уларнинг кўрсатмаларидан ишончли далил сифатида фойдаланишган. Қадимги Рим давлатида эса жиноят ишлари судларнинг махсус органлари ҳисобланган тезкор-қидирув фаолияти билан ҳам шуғулланувчи ва далиллар йиғувчи — *квэсторлар, преторлар* ва кейинчалик *император судлари* томонидан кўриб чиқилган бўлиб, жиноят ишини кўриб чиқишда гувоҳлик (*testimonium*) — суддаги шахсий гувоҳлик кўрсатмаси ва қасамлар (*sacramentum*) — айбловчи ва айбланувчи тарафлар томонидан бериладиган қасамлар асосий далилларнинг турлари ҳисобланган. Судья (*iudex*) ёки суд ҳайъати далилларни баҳолашда мукамал ҳукм чиқариш учун барча далилларни синчиклаб ўрганган ва бунда "burden of proof" (исбот юки) айбловчи зиммаси юкланган бўлиб, у ўз даъволарини, яъни айбсизлигини далиллар билан исботлаб бериши шарт бўлган [6]. Қадимги Юнон давлатларида жиноий суд ишларини юритишда тезкор-қидирувни амалга ошириш фаолиятини бажаришда дастлаб "*Anakrisis*", яъни афина ҳуқуқида жиноят даъвоси келиб тушгандан сўнг ушбу даъво бўйича тезкор-қидирув ишлари бошланган бўлиб, аввал магистрат (архонт) "*preliminary hearing*" (*anakrisis*) тезкор-қидирув ва суриштирув ўтказиб, натижаси бўйича тўпланган далиллар йиғиндисидан келиб чиқиб, ушбу даъвони қабул қилиш керакми ва судга олиб чиқиш учун асос бор ёки йўқлигини текшириш учун суддан олдин даъво этувчи томон (*accuser*) магистрат ёки бошқа ҳуқуқий шахслар олдида мумкин бўлган шохидларни чақириб, кўрсатмаларини йиғиб, мавжуд далиллар асосида хулоса қилиниши керак бўлган. Масалан Сократ судида (399/399-йилларда М.Э. аввал) даъво этувчи — Meletus, Anytus ва Lycon — Сократни (архонт) олдига чақирган, сўнгра магистрат (*anakrisis*) ўтказган [7].

Қадим Рим давлатида ҳам "*quaestio*" туридаги доимий судлар ташкил қилиниши билан, айрим жиноятларга нисбатан тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ жараёнлар пайдо бўлган, масалан "*quaestio de repetundis*" (149 BCE) — провинциялардаги амалдорларни коррупциявий жиноятлари ва мол-мулкларни асраб-авайлашдаги бузғунчиликларига қарши қилмишлари учун судлашган, "*Vis*" ва бошқа

жамоат тартибини бузиш ҳолатлари бадалида низомли жавобгарлик чоралари қўлланилган [8].

Тадқиқотчи Р. Х.Пфеиффернинг фикрича, “Hammurabi” қонунида “Даъво этувчи айбловни исботлай олмаса” — демак, далил тўлиқ бўлмаса жазо белгиланганлиги, яъни далилларнинг йиғилиши ва таҳлили “даъво ва далил” нуқтаи назаридан муҳим роль ўйнаганлиги, иш бўйича гувоҳлик ва нотўғри акс этган иддаолар ва далилсиз айбловлар асоссизлиги ҳақида асосий қоидалар белгиланган [9].

Жиноят ҳуқуқи соҳасидаги тадқиқотчилардан бири ҳисобланган Элизабет Папп Камалининг фикрига кўра, ўрта асрларда, яъни 1285 йил 8 октябрда Англия қироли Эдуард I томонидан қабул қилинган “Felony and the Guilty Mind in Medieval England” қонунида қиролик ҳудудида содир қилинган жиноятларни аниқлаш борасида тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш, тергов қилиш ва судда кўриб чиқиш билан боғлиқ процессуал қоидалар жамланган бўлиб, ушбу қонуннинг “Chapter II” (Inquiry of Felons and Robbers) бўлимида қасд, ўғирлик каби жиноятлар содир этилиши ҳолатида маҳаллий ўлка (hundred) ва шаҳарлар томонидан жиноятчиларни тез топиш учун кечиктириб бўлмайдиган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ва жиноятчини ушлаш чораларини кўриш, аниқланган жиноятчиларнинг гувоҳлик кўрсатмаларидан ташқари “circumstantial inquiry” (*аҳволларини текшириши*) жараёнлари ва айбланувчилардан иқдорлик олиш ҳолатлари таҳлил қилиниши лозимлиги белгиланган [10].

Ушбу қонунга кўра, жиноят содир бўлганидан сўнг жиноятчиларни “дарҳол” топиш учун зарур бўлган тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилиши, агарда белгиланган вақт (40 кун) ичида жиноятни содир қилган шахс аниқланиб, топилмаган тақдирда жиноят содир бўлган ҳудуддаги маҳаллий жамоанинг масъул вакилларини ўзи жазога тортилган [11].

Шу билан бирга, ушбу қонунда содир қилинган турли жиноятларни ўз вақтида фош қилиш учун ўтказиладиган тезкор тадбирлар ва суд-тергов ҳаракатлари бўйича бир қанча процессуал талаблар белгиланган бўлиб, мисол учун, (medieval) Англия қиролигида жиноят ишларида шахсий иқдорлик муҳим ҳисобланиб, қасд, айбланувчининг нияти (mens rea) ва ички ҳис-туйғуси (intent) таҳлил қилинган ва иқдорлик олиш жараёнида, жиноят содир этилганлик ҳолатига оид саволлар берилиб, шохидликлар ёки бошқа иш бўйича тўпланган далиллар билан солиштирилган ҳолатлар ўрганилган. Бу жараёнларда даъво этувчи ёки терговчи фактларга, шохидларнинг гувоҳликларига, маълум бўлган ҳолатларга қараб, айбланувчининг нияти ва айблик даражаси ҳақида хулосалар чиқарган ва бу усуллар диний ёзмалар, пасторал (pastoral) васийлик ҳамда коронер (coroner) органлари томонидан ўтказилган терговларда қўлланилган, қотиллик каби жиддий жиноятлар бўйича эса коронерлар фактларни текшириш учун айлаб бориш сўровлар ўтказишган ва бу сўровлар шохидлар, яқин қариндошлар ёки маҳаллий одамлар томонидан маълум бўлган ҳолатларга асосланиб ўтказилган ва жиноят иши бўйича далиллар тўпланган. Жиноятларни очиш ва тергов қилиш жараёнида жамоатчилик фикри (“public fame” ёки “public reputation”) ҳам муҳим омил бўлган, чунки жиноят содир қилинганлиги ҳолати юзасидан бирламчи далиллар айнан жамоатчиликнинг қарашлари ва фикрлари асосида йиғилган [12].

Ўзбекистон ҳудудида ҳам, салкам XIV аср амал қилган ислом ҳукукида қуйидагилар исбот қилишнинг асосий турлари ҳисобланган, яъни айбини тан олиш, гувоҳнинг кўрсатувлари, қасам ичиш, ёзма далиллардир. Айбни тан олиш маълум ашё ёки далилга алоқадор бўлиши ҳамда ҳолатга қараб аниқ ва батафсил белгиланиши талаб этилган. Гувоҳнинг кўрсатувлари сифатида фақат гувоҳнинг ўзи кўрган ва билган ҳолатлари ҳусусидаги кўрсатувларигина далил сифатида эътиборга олинади, бошқа бировдан эшитган, билганлари эса гувоҳлик кўрсатувлари сирасига киритилмаган. Суд жараёнида бошқа бировнинг топшириғига кўра, фақат икки ва ундан ортиқ гувоҳ иштирокида гувоҳлик бериш мумкин бўлган. Бухоро амирлигида гувоҳ тариқасида суд жараёнида: вояга етмаганлар, куллар, ғайридинлар, туҳматчи, ёлғончи, ифвогар, қасамхўрлар жазога тортилганлар, яқин қариндошлар иштирок эта олмаганлар [13]. Айрим жиноят ишларида икки, ҳажми катта ишларда эса тўртта эркак кишининг гувоҳ сифатида иштирок этиши, бир эркак гувоҳнинг ўрнига икки аёл гувоҳлиги далил сифатида талаб қилинган. Суд жараёнида гувоҳлар ўртасида, айниқса уларнинг кўрсатувларида ихтилофлар юзага келса, уларнинг барчаси ёлғон гувоҳлик берганликда айбланиб, жиноий жавобгарликка тортилган.

Қозилик судлари томонидан далилларга баҳо бериш уларнинг олинishi тартибига риоя этилганлигини текшириш ва қонун асосида ҳар бир далил ва барча далиллар мажмуининг қимматини аниқлашдан иборат бўлган, агар натижа “етук” далил (айбни тан олиш) ёки ундан ортиқни ташкил этса, қозилик судлари томонидан айблов ҳукми чиқарилган, натижа “етук” далилдан оз бўлган ҳолларда эса айбланувчи “гумон остида қолган” ёки оқланган [14].

Ўзбекистон ҳудудида қадимий даврларда, ҳусусан, Самарқанд, Бухоро каби илм-фан марказларида ҳуқуқ тизими шариат ва урф-одатлар асосида шаклланганлиги боис жиноят ишларида далиллар кўпроқ гувоҳларнинг гувоҳлиги, шунингдек, жиноятчининг унга қўйилган айбловни тан олиши ёки қасддан қилган ҳаракатлари бўйича баҳоланган бўлиб, ислом ҳуқуқшунослиги асарларида далилларни йиғиш ва суд жараёни қоидалари батафсил баён қилинган.

Хива хонлиги давридаги қози ҳужжатларининг турларидан бири ҳисобланган “Хати безор”, яъни ота ўғлининг қилган жиноятларига жавобгар эмаслиги, фақат ўғлининг ўзи жавобгарлиги ҳақидаги хат қозилар томонидан вояга етмаганларга нисбатан бўлган жиноят ишларини кўришда асосий далил сифатида қаралган.

Маҳаллий бошқарув тизими ва суд-тергов органлари ўзига хос тарзда жиноятларни тергов қилишган ва содир қилинган жиноятларни очишда гувоҳлар, суд жараёни ва жазо чораларига асосланган ҳолда далиллар йиғиш кўпроқ анъанавий ва оғзаки шаклларда амалга ошириб келинган [15].

XX - аср бошларига келиб Совет иттифоқи таркибига кирган ҳудудларда жиноят процессуал кодекслари қабул қилинди. Жиноят иши бўйича далилларни йиғиш, тергов қилиш ва судда қўллаш тартиблари марказлаштирилди. Мисол учун, 1923 йил январь ойида Хоразм Халқ шўролар жумҳуриятининг умумий қурултоғи томонидан қабул қилинган Жазо Кодексининг 55-моддасига кўра, қозилар томонидан жиноят ишларини ишдаги мавжуд далиллар асосида кўриб чиқишда айбланувчи хизматда сохталик, яъни хизматда бўлгучи расмий ҳужжатларга ёлғон маълумот ёзиб, тузатиб, ўчириб ёки ортида

қолган сана қўйиб ёки ёлғон ҳужжат бериб, дафтарга ёлғон нарсалар ёзганлик ҳолатлари аниқланган тақдирда бир йилгача муддатга ҳибсга олиш жазоси тайинланиши мумкинлиги белгиланган [16].

Юқорида келтирилган ҳолатларда жиноий суд ишларини юритишда тезкор – қидирув фаолиятини амалга оширишнинг тарихий жиҳатларига тўхталган ҳолда, тезкор-қидирув фаолияти билан боғлиқ тадбирлар давомида далилни процессуал расмийлаштириш далилларни олиш ва тўплашнинг мажбурий элементи эканлигини таъкидлаб ўтдик, чунки далилларни мустаҳкамлаш қонунчиликда белгиланган талаблар асосида бажарилмаса, далил номақбул деб баҳоланади ва исботлаш воситаси ҳисобланмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бобоев Ҳ. “Авесто”да сиёсий – ҳуқуқий қарашлар. Давлат ва ҳуқуқ. – Тошкент. “ТДЮИ”. 27.01.2000 й. 49 б.
2. Переханян А.Г. Общество и право Ирана в парфянский и Санидские периоды. – Москва. “Наук”. 16.09.2000 й. 175 б.
3. Шодиев Ж. Бухоро амирлигида суд тизими. Ҳаёт ва қонун. – Тошкент. “ТДЮИ”. 12.04.2005 й. 79-80 б.
4. Барабаш А.С. Сущност уголовного процесса и его роль в формировании ответственности правонарушитель. – Кроансоярск. “Юрид”. 02.07.2007. С.131-132.
5. Michael Gagarin. Қадимги Юнон ҳуқуқ тизими ва жиноят ишлари. – “The Cambridge Companion to Ancient Greek Law”. 2012. С.112.
6. Andrew M. Riggsby. Қадимги Римдаги ҳуқуқ тизими ва далиллар тўплаш ҳақида. – “Roman Law and the Legal World of the Romans”. 2019. С.67-69.
7. Michael Gagarin ва бошқалар. Афинада жиноят юритиш ва даъво этиш жараёнлари. – “The Cambridge Companion to Ancient Greek Law”. 2010. С.86-88.
8. Andrew M. Riggsby. Рим Республикаси ва Империя давридаги жиноят ва тергов жараёнларининг ривожланиши, қонунчилик, шохидлик, даъво, судлаши ҳолатлари. – “Roman Law and the Legal World of the Romans”. 2017. С.74-78.
9. Pfeiffer R.H. An Analysis of the Hammurabi Code.- “The Cambridge”. 2022. С.91-94.
10. Elizabeth Papp Kamali. Felony and the Guilty Mind in Medieval England. – “Cambridge University”. 2019. С.145.
11. Anthony Musson. Crime, Law and Society in the Later Middle Ages. - “Cambridge University”. 2019. С.160.
12. Elizabeth Papp Kamali. Felony and the Guilty Mind in Medieval England. – “Cambridge University”. 2019. С.172.
13. Шодиев Ж. Бухоро амирлигида суд тизими. Ҳаёт ва қонун. – Тошкент. “ТДЮИ”. 12.04.2005. Б.79-80.
14. Шодиев Ж. Бухоро амирлигида суд тизими. Ҳаёт ва қонун. – Тошкент. “ТДЮИ”. 12.04.2005. Б.81-82.

15. Хоразм Халқ шўролар жумхуриятининг 3-курултойи томонидан қабул қилиган Жазо Кодекси. – “Ичан қалъа” давлат музейи қўриқхонаси. 1923. 55-модда.

16. Хоразм Халқ шўролар жумхуриятининг 3-курултойи томонидан қабул қилиган Жазо Кодекси. – “Ичан қалъа” давлат музейи қўриқхонаси. 1923. 55-модда.

SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI LINGVISTIK TAHLIL ORQALI INGLIZ VA O’ZBEK TILLARIDAGI TO’LIQSIZ GAPLARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARINI TADQIQ ETISH

A.R.Kalandarov Urganch RANCH texnologiya universiteti “Ingliz tili va adabiyoti” kafedrası mudiri, fil.f.b.f.d.(PhD), dotsent

V.A.Azizova URDPI Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili yo’nalishi 1kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellekt vositalarining ingliz va o’zbek tillaridagi to’liqsiz gaplarni (elliptic sentences) o’rganish va tahlil qilishdagi lingvistik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Elliptik gaplarning grammatik, pragmatik va diskursiv xususiyatlari yoritilib, sun’iy intellekt asosidagi NLP va korpus tahlilining avtomatik aniqlash, kontekstual vazifani belgilash, tillararo solishtirma tahlil va vizualizatsiya imkoniyatlari ko’rsatib beriladi. Shu bilan birga, SI vositalari ESP va til o’rgatishda terminologik va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi rolini ham aks ettiradi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, NLP, elliptik gaplar, lingvistik tahlil, ESP, tillararo solishtirish, pragmatika

Abstract. This article analyzes the linguistic potential of artificial intelligence tools in studying and analyzing elliptic sentences in English and Uzbek. The grammatical, pragmatic, and discourse features of elliptic sentences are examined, highlighting the capabilities of AI-based NLP and corpus analysis in automatic identification, contextual function detection, cross-linguistic comparison, and visualization. Additionally, the study demonstrates the role of AI tools in enhancing terminological and communicative competence in ESP and language teaching.

Keywords: artificial intelligence, NLP, elliptic sentences, linguistic analysis, ESP, cross-linguistic comparison, pragmatics

Аннотация. В статье анализируются лингвистические возможности инструментов искусственного интеллекта при изучении и анализе эллиптических предложений в английском и узбекском языках. Рассматриваются грамматические, прагматические и дискурсивные особенности эллиптических конструкций, а также возможности ИИ и корпусного анализа в автоматическом выявлении, определении контекстной функции, межкузыковом сравнении и визуализации. Кроме того, показана роль инструментов ИИ в развитии терминологической и коммуникативной компетенции в ESP и преподавании языка.

Ключевые слова: искусственный интеллект, NLP, эллиптические предложения, лингвистический анализ, ESP, межкузыковое сравнение, прагматика

Kirish

To’liqsiz gaplar (elliptic sentences, incomplete sentences) lingvistik va pragmatik tadqiqotlarda muhim obyekt hisoblanadi. Ular grammatik jihatdan to’liq bo’lmagan holda,

kontekst orqali ma’nosini to’liq etkazadigan kommunikativ konstruksiyalar sifatida namoyon bo’ladi (Hyland, 2004). Ingliz va o’zbek tillarida to’liqsiz gaplar nutqda keng tarqalgan bo’lib, ular professional va kundalik muloqotda turli vazifalarni bajaradi: masalan, so’rov ifodalash, e’tibor qaratish, rad etish, tasdiqlash yoki izoh berish (Biber, Conrad, & Reppen, 2002). To’liqsiz gaplarning lingvistik xususiyati shundaki, ular **formal grammatik tuzilishdan voz kechadi, lekin diskurs va kontekstga bog’liq holda ma’no hosil qiladi**. Shu sababli ularni an’anaviy lingvistik tahlil usullari bilan o’rganish qiyin bo’lishi mumkin. Ingliz tilida, masalan, savol va rad etish gaplarida ellips juda keng qo’llanadi: *“Want coffee?”* — to’liq gap *“Do you want coffee?”* bo’ladi. O’zbek tilida esa elliptik konstruksiyalar ko’pincha so’z tartibi va kontekstdan kelib chiqqan holda qisqartiriladi: *“Choy olasanmi?”* o’rniga *“Choy?”* kabi qisqa shakllar ishlatiladi (Dudley-Evans & St John, 2000).

Zamonaviy tilshunoslikda sun’iy intellekt (SI) vositalari to’liqsiz gaplarni **lingvistik tahlil va diskurs kontekstida aniqlash** uchun qulay imkoniyat yaratadi. Mashinaviy o’rganish (machine learning), tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing, NLP) va korpus tahlili vositalari yordamida matndagi elliptik konstruksiyalar avtomatik ravishda ajratib olinadi, ularning kontekstual vazifasi va diskursdagi roli aniqlanadi (Godwin-Jones, 2018; Reinders & Stockwell, 2017). Ingliz va o’zbek tillari orasidagi elliptik gaplar tadqiqotida SI vositalari quyidagi jihatlardan foydali:

1. Korpuslar orqali turli kontekstlarda ishlatilgan to’liqsiz gaplarni aniqlash va tasniflash.
2. Diskurs ichidagi semantik va pragmatik vazifalarni avtomatik tarzda tahlil qilish.
3. Tillararo taqqoslash imkonini berish va ularning o’ziga xos lingvistik va pragmatik xususiyatlarini ko’rsatish.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt vositalari o’rganuvchilar va tadqiqotchilarga **tilning real nutq kontekstidagi funksional xususiyatlarini vizual va interaktiv tarzda tushunishga** yordam beradi. Bu metodologik yondashuv an’anaviy tahlildan farqli ravishda **ko’p miqdordagi ma’lumotni tez va samarali tahlil qilish**, shuningdek, **soha spetsifik va kundalik muloqotdagi to’liqsiz gaplarni kontekstual ravishda o’rganish** imkonini beradi.

To’liqsiz gaplar tushunchasi va turlari

To’liqsiz gaplar (elliptic sentences, incomplete sentences) — bu grammatik jihatdan to’liq bo’lmagan, lekin kontekst orqali to’liq ma’noga ega bo’ladigan gaplar bo’lib, tilshunoslik va pragmatika sohasida muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi (Hyland, 2004). Ingliz tilida elliptik gaplar ko’pincha savol, rad etish, tasdiqlash yoki chaqiriq vazifasini bajaradi. Masalan:

- a) *“Coming to the meeting?”* (to’liq shakli: *“Are you coming to the meeting?”*)
- b) *“Not sure.”* (to’liq shakli: *“I am not sure.”*)

O’zbek tilida esa elliptik gaplar ko’pincha so’z tartibi, kontekst va pragmatik niyat asosida qisqartiriladi:

- a) *“Choy?”* (to’liq shakli: *“Siz choy ichasizmi?”*)
- b) *“Yo’q, rahmat.”* (to’liq shakli: *“Men choy ichmayman, rahmat.”*)

Turlariga ko’ra, to’liqsiz gaplar quyidagilarga bo’linadi (Cabr  , 2003; Flowerdew, 2013):

1. Nominal elliptik gaplar - predikat bo’lmagan, faqat predikatni anglatadigan so’zlar mavjud.
 - a. Ingliz: *“Coffee?”*
 - b. O’zbek: *“Choy?”*

2. Verbal elliptik gaplar - subyekt bo‘lmagan gaplar.
 - a. Ingliz: “Going now.” (to‘liq: “I am going now.”)
 - b. O‘zbek: “Ketadi.” (to‘liq: “U ketadi.”)
3. *Fragmentlar* - gapning faqat bir qismi ishlatiladi.
 - a. Ingliz: “The report?”
 - b. O‘zbek: “Hisobot?”

Elliptik gaplarning asosiy xususiyati - ular diskurs va kontekstga bog‘liq holda to‘liq ma’no hosil qiladi.

To‘liqsiz gaplarning pragmatik xususiyatlari

Pragmatika nuqtai nazaridan elliptik gaplar kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ularning asosiy pragmatik xususiyatlari quyidagilardan iborat (Hyland, 2004; Biber et al., 2002):

- ✓ **Intent** (niyat) ifodasi: gapning qisqa shakli orqali so‘rov, rad etish, tasdiqlash yoki chaqiriq vazifasi bajariladi.
- ✓ **Implicature** (ma’noni kontekst orqali tushunish): to‘liqsiz gap kontekstdan kelib chiqqan holda o‘qiladi.
- ✓ **Diskursiv bog‘liqlik**: elliptik gap matndagi avvalgi gap yoki kontekstga ishora qiladi.

Masalan:

- a) Ingliz: “Coffee?” — suhbatdoshdan ichimlikni taklif qilish.
- b) O‘zbek: “Choy?” — o‘xshash funksiyani bajaradi.

Sun’iy intellekt vositalari bu jihatni diskursiv tahlil orqali aniqlash imkonini beradi. Korpus va NLP modellar yordamida gapning konteksti, so‘z birikmalari va nutq funksiyasi avtomatik ravishda tahlil qilinadi (Godwin-Jones, 2018).

Ingliz va o‘zbek tillarida elliptik gaplarning taqqosiy jihatlar

- ✓ **Struktura**: Ingliz tilida elliptik gaplarda ko‘pincha subyekt yoki yordamchi fe‘l yo‘qoladi. O‘zbek tilida esa subyekt va predikatning qisqartirilishi ham, leksik qisqartirish ham kuzatiladi.
- ✓ **Pragmatik vazifa**: Har ikkala til elliptik gap orqali tezkor kommunikatsiya, samimiylik va diskursni silliqlash vazifasini bajaradi.
- ✓ **Kontekstual bog‘liqlik**: Ingliz tilida kontekst ko‘proq diskursiv strukturaga bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilida intonatsiya va so‘z tartibi ham muhim rol o‘ynaydi.

Sun’iy intellekt vositalari ushbu farqlarni korpus tahlili orqali vizual va statistik tarzda ko‘rsatish imkonini beradi. Masalan, AI modellari ingliz tilidagi 1000 gap va o‘zbek tilidagi 1000 gapni korpusdan ajratib, ularning qisqartirish turi, ishlatilish chastotasi va kontekstual vazifasini avtomatik tahlil qilishi mumkin (Reinders & Stockwell, 2017).

Sun’iy intellekt va lingvistik tahlilning imkoniyatlari

Sun’iy intellekt (SI) tilshunoslik va pragmatika sohasida elliptik gaplarni o‘rganish uchun juda qulay vosita hisoblanadi. An’anaviy qo‘lda tahlil qilish usullari bilan solishtirganda, SI yordamida **katta hajmdagi matnlarni tez, samarali va tizimli tahlil qilish** imkoniyati paydo bo‘ladi.

Avtomatik elliptik gaplarni aniqlash

Elliptik gaplarning ko‘pligi va kontekstga bog‘liqligi ularni manual tahlil qilishni murakkablashtiradi. Sun’iy intellekt algoritmlari, xususan, NLP modellar va mashinaviy o‘rganish usullari, **matndagi elliptik konstruksiyalarni avtomatik aniqlash** imkonini beradi.

Elliptik gap	To’liq shakli	Pragmatik funksiyasi	Izoh (SI tahlili)
“Coming?”	“Are you coming?”	So’rov	SI kontekstga qarab gapning savol ekanligini aniqlaydi
“Not sure.”	“I am not sure.”	Rad etish / noaniqlik	Kontekstni tahlil qilib, ma’noni belgilaydi
“Coffee?”	“Do you want coffee?”	Taklif	Kollokatsiyalarni aniqlash orqali taklif vazifasi aniqlanadi

O‘zbek tili misollari

Elliptik gap	To’liq shakli	Pragmatik funksiyasi	Izoh (SI tahlili)
“Choy?”	“Siz choy ichasizmi?”	Taklif	SI kontekst orqali savol ekanligini aniqlaydi
“Yo‘q, rahmat.”	“Men choy ichmayman, rahmat.”	Rad etish	Matn konteksti asosida rad etish vazifasi belgilandi
“Kelasan?”	“Siz kelasanizmi?”	So’rov	NLP moduli yordamida savol shakli aniqlanadi

Pragmatik kontekstni tahlil qilish

Elliptik gaplarning asosiy xususiyati - ular **ma’noni kontekstdan hosil qiladi**. SI vositalari bu jihatni aniqlashda quyidagi imkoniyatlarni beradi: SI vositalari NLP algoritmlari gapni atrofidagi so‘zlar va gaplar bilan solishtirib, uning **pragmatik niyatini** aniqlaydi. Masalan, “*Coffee?*” yoki “*Choy?*” gaplari kontekstga qarab so‘rov, taklif yoki tasdiqlash vazifasini bajaradi. SI vositalari bu vazifalarni **diskursual tahlil orqali** avtomatik belgilashi mumkin (Godwin-Jones, 2018). Shu bilan birga, matndagi elliptik gaplarning **intonatsiya va pragmatik belgilarini** ham aniqlash mumkin, ayniqsa audio va multimodal korpuslardan foydalanilganda.

Tillararo solishtirish

SI vositalari **ingliz va o‘zbek tillaridagi elliptik gaplarni solishtirish** imkonini beradi. Masalan, ingliz tilida elliptik gaplar ko‘pincha subyekt yoki yordamchi fe’lni yo‘qotadi: “*Coming?*” (to’liq shakli: “*Are you coming?*”). O‘zbek tilida esa elliptik gaplar ko‘pincha subyekt, predikat yoki leksik elementlarning qisqartirilishi orqali hosil bo‘ladi: “*Kelasan?*” → “*Kelasan?*”. SI algoritmlari yordamida **tillararo farqlar va o‘xshashliklarni vizualizatsiya qilish** mumkin, bu esa lingvistik tadqiqotlarda katta afzallik yaratadi.

Til	Elliptik gap	To’liq shakli	Diskurs vazifasi	Tillararo kuzatish
Ingliz	“Coming later?”	“Are you coming later?”	So’rov	Subyekt va yordamchi fe’l yo‘qoladi
O‘zbek	“Keyin kelasan?”	“Siz keyin kelasanizmi?”	So’rov	Subyekt mavjud, lekin predikat qisqartiriladi
Ingliz	“Not sure.”	“I am not sure.”	Rad etish	Subyekt va fe’l qisqargan
O‘zbek	“Yo‘q, bilmayman.”	“Men bilmayman.”	Rad etish	Subyekt saqlanadi, leksik qisqartirish bilan elliptik

Xulosa

Mazkur maqolada sun’iy intellekt vositalarining ingliz va o‘zbek tillaridagi **to’liqsiz gaplarni (elliptic sentences) o‘rganish va tahlil qilishdagi lingvistik imkoniyatlari** tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy jihatlar aniqlandi:

- Elliptik gaplarning lingvistik va pragmatik xususiyatlari:** Ingliz va o‘zbek tillarida to’liqsiz gaplar grammatik jihatdan qisqartirilgan bo‘lishiga qaramay, kontekst orqali to’liq ma’no hosil qiladi. Ular so’rov, taklif, rad etish va tasdiqlash kabi kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ingliz tilida subyekt yoki yordamchi fe’l yo‘qolishi, o‘zbek tilida esa predikat va leksik qisqartirishlar ko‘proq uchraydi.
- Sun’iy intellektning imkoniyatlari:** SI vositalari elliptik gaplarni avtomatik aniqlash, ularning pragmatik vazifasini kontekst asosida tahlil qilish, hamda ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi farq va o‘xshashliklarni solishtirish imkonini beradi. Korpus tahlili va NLP algoritmlari yordamida katta hajmdagi matnlar samarali tahlil qilinadi, diskursiv va leksik xususiyatlar statistik va vizual tarzda ko‘rsatib beriladi.
- Pedagogik va tadqiqot ahamiyati:** Sun’iy intellekt asosidagi yondashuv elliptik gaplarni o‘rgatishda va lingvistik tadqiqotlarda metodologik imkoniyatlarni kengaytiradi. U o‘rganuvchilarga termin va konstruktsiyalarni **kontekst bilan birga interaktiv tarzda** tushunish imkonini beradi va ESP sohasida terminologik va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda foydalidir.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt vositalari elliptik gaplarni **lingvistik, pragmatik va diskurs kontekstida** chuqur o‘rganish, tillararo solishtirma tahlil qilish va o‘rgatish jarayonlarini samarali amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ular tilshunoslik, til o‘rgatish va ESP tadqiqotlari uchun **zamonaviy, interaktiv va ilmiy asoslangan metodologik baza** sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- Biber, D., & Gray, B. (2016). *Discourse on the Move: Using Corpus Analysis to Describe Discourse Structure*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2002). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Cabré, M. T. (2003). Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*, 9(2), 163–199.
4. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (2000). *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Flowerdew, J. (2013). *English for Specific Purposes*. London: Routledge.
6. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging technologies for language learning. *Language Learning & Technology*, 22(2), 1–15.
7. Godwin-Jones, R. (2020). AI in language learning: Innovations and challenges. *Language Learning & Technology*, 24(1), 4–22.
8. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
9. Hyland, K., & Shaw, P. (2016). *The Routledge Handbook of English for Academic Purposes*. London: Routledge.
10. Reinders, H., & Stockwell, G. (2017). *Computer-Assisted Language Learning*. London: Palgrave Macmillan.

**BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA O‘QITUVCHILARIDA KASBIY
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI.**

**Urganch davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat kafedrası dotsenti
Muratov Sanjarbek Jumanazarovich**

muratovsanjar2@gmail.com

+998934690066

**Urganch davlat pedagogika instituti Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Pedagogika) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
Jumanazarova Sevinchoy Sanjarbekovna**

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda kasbiy kompetensiya tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari hamda jismoniy tarbiya ta’limida raqamli texnologiyalarning tutgan o‘rni yoritilgan. Shuningdek, raqamli platformalar, mobil ilovalar va multimediali vositalarning bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga ta’siri asoslab berilgan. Maqola natijalari oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetensiya, jismoniy tarbiya o‘qituvchisi, raqamli texnologiyalar, raqamli pedagogika, innovatsion ta’lim.

Аннотация

В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется педагогическое значение использования цифровых технологий в процессе развития профессиональных компетенций у будущих учителей физического воспитания. В исследовании раскрывается сущность понятия профессиональной компетенции, ее

структурные компоненты, а также роль цифровых технологий в системе физкультурного образования. Кроме того, обосновывается влияние цифровых платформ, мобильных приложений и мультимедийных средств на профессиональную подготовку будущих педагогов. Результаты исследования имеют практическую значимость для совершенствования процесса подготовки учителей физического воспитания в высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, учитель физического воспитания, цифровые технологии, цифровая педагогика, инновационное образование.

Abstract

This article provides a scientific and theoretical analysis of the pedagogical significance of using digital technologies in the development of professional competencies of future physical education teachers. The study examines the essence of the concept of professional competence, its structural components, and the role of digital technologies in physical education. In addition, the impact of digital platforms, mobile applications, and multimedia tools on the professional training of future teachers is substantiated. The findings of the study have practical significance for improving the process of training physical education teachers in higher education institutions.

Keywords: professional competence, physical education teacher, digital technologies, digital pedagogy, innovative education.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish talablari asosida mutaxassislarni tayyorlashda yangi yondashuvlarni taqozo etmoqda. Global raqamlashtirish jarayonlari, axborot oqimining tezlashuvi hamda mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash zarurati oliy ta’lim muassasalari oldiga mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini zamon talablariga mos ravishda rivojlantirish vazifasini qo’ymoqda. Bu jarayonda ta’lim mazmunini yangilash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi nafaqat an’anaviy nazariy bilimlar va amaliy ko’nikmalar bilan, balki raqamli texnologiyalarni samarali qo’llay olish kompetensiyalari bilan ham chambarchas bog’liqdir. Chunki jismoniy tarbiya ta’limi jarayonida sog’lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishni monitoring qilish va harakat faoliyatini tahlil etishda zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish tobora dolzarb bo’lib bormoqda.

Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Elektron ta’lim platformalari, multimediali resurslar, mobil ilovalar va virtual trening vositalari bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil ta’limni qo’llab-quvvatlash hamda innovatsion fikrlashini shakllantirishga xizmat qiladi [1].

Kasbiy kompetensiya tushunchasining ilmiy-pedagogik mohiyati. Kasbiy kompetensiya tushunchasi zamonaviy pedagogika va kasbiy ta’lim nazariyasining muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. U mutaxassisning o’z kasbiy faoliyatini samarali, mustaqil va mas’uliyat bilan amalga oshirishiga imkon beruvchi bilim, ko’nikma, malaka hamda shaxsiy-psixologik sifatlar majmuini ifodalaydi. Kompetensiyaga yo’naltirilgan yondashuv ta’lim jarayonida faqat nazariy bilimlarni egallash emas, balki ularni real kasbiy vaziyatlarda qo’llay olish qobiliyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratadi. Pedagogika fanida kasbiy kompetensiya tushunchasiga

turlicha yondashuvlar mavjud. Xususan, I.A. Zimnyaya kasbiy kompetensiyani shaxsning bilim, tajriba, qadriyat va munosabatlarining integrativ tizimi sifatida talqin qilib, kompetensiya faqat bilimlar yig’indisi emas, balki ularni amaliy faoliyatda samarali qo’llay olish qobiliyati ekanligini ta’kidlaydi [2]. Ushbu yondashuvga ko’ra, mutaxassisning kasbiy muvaffaqiyati uning bilim darajasi bilan emas, balki bilimlarni amaliyotga tatbiq etish layoqati bilan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya o’qituvchisining kasbiy kompetensiyasi o’ziga xos murakkab tuzilishga ega bo’lib, u bir nechta o’zaro bog’liq komponentlardan tashkil topadi. Ularga pedagogik kompetensiya (ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish), metodik kompetensiya (jismoniy mashqlarni o’rgatish metodlarini bilish), kommunikativ kompetensiya (o’quvchilar bilan samarali muloqot o’rnatish), refleksiv kompetensiya (o’z faoliyatini tahlil qilish va baholash) hamda raqamli kompetensiya kiradi [3].

Bugungi kunda aynan raqamli kompetensiyaning rivojlanishi jismoniy tarbiya o’qituvchisining kasbiy moslashuvchanligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda. Raqamli kompetensiya o’qituvchining axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanishi, raqamli ta’lim resurslarini tanlay olishi va ularni pedagogik maqsadlarga muvofiq qo’llay bilishini anglatadi. Jismoniy tarbiya mashg’ulotlarida videoanalitika, mobil ilovalar va onlayn platformalardan foydalanish o’qituvchining kasbiy faoliyatini yanada samarali va innovatsion tashkil etish imkonini beradi [4]. Jismoniy tarbiya ta’limida raqamli texnologiyalarning ahamiyati. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta’limning barcha sohalariga, jumladan, jismoniy tarbiya ta’limiga ham chuqur kirib bormoqda. Ular jismoniy tarbiya mashg’ulotlarini rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish va baholash jarayonlarini yanada samarali hamda ilmiy asoslangan holda amalga oshirish imkonini beradi. An’anaviy mashg’ulotlar bilan solishtirganda, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlash va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xususan, videoanalitika texnologiyalari yordamida harakat texnikasini tahlil qilish, mashqlarni bajarishdagi xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish mumkin. Onlayn trening platformalari va mobil fitnes-ilovalar esa mashg’ulotlar mazmunini boyitish, mustaqil mashg’ulotlarni tashkil etish hamda jismoniy yuklamani nazorat qilishda samarali vosita bo’lib xizmat qiladi. Virtual simulyatorlar va raqamli trening dasturlari orqali esa murakkab harakatlarni xavfsiz muhitda o’rganish va takomillashtirish imkoniyati yaratiladi [4].

Raqamli texnologiyalar jismoniy tarbiya mashg’ulotlarida individual yondashuvni ta’minlash bilan bir qatorda, o’quv jarayonining motivatsion jihatlarini ham kuchaytiradi. Tadqiqotchilar fikriga ko’ra, raqamli vositalardan foydalangan holda tashkil etilgan mashg’ulotlar talabalarning mashg’ulotlarga bo’lgan qiziqishini oshiradi, ularning faolligini kuchaytiradi hamda o’z ustida ishlashga bo’lgan intilishini rag’batlantiradi [5]. Ayniqsa, natijalarni raqamli monitoring qilish va vizual ko’rinishda taqdim etish o’quvchilarda o’z yutuqlarini baholash va solishtirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ular o’qituvchilarda innovatsion fikrlashni shakllantiradi, zamonaviy pedagogik vositalardan foydalanish ko’nikmalarini rivojlantiradi hamda ta’lim jarayonini ilmiy asosda loyihalashga yordam beradi. Natijada jismoniy tarbiya ta’limining sifati oshib, o’qituvchining kasbiy faoliyat samaradorligi

ta’minlanadi. Bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik imkoniyatlarni yaratadi. Xususan, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining individuallashtirilishini ta’minlash orqali har bir talabaning jismoniy tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va o’zlashtirish imkoniyatlariga mos o’quv trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, mobil ilovalar, onlayn platformalar va videodarslar orqali talabalarning individual rivojlanish dinamikasini kuzatish va tahlil qilish imkoniyati kengayadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar nazariy va amaliy mashg’ulotlarning integratsiyasini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Virtual trenajyorlar, videoanaliz dasturlari va interaktiv taqdimotlar yordamida nazariy bilimlar amaliy mashg’ulotlar bilan uzviy bog’lanadi. Bu esa bo’lajak o’qituvchilarning jismoniy mashqlar texnikasini to’g’ri bajarish, harakatlarni tahlil qilish va metodik xatolarni aniqlash ko’nikmalarini rivojlantiradi. Raqamli ta’lim vositalari mustaqil ta’lim va o’z-o’zini rivojlantirishni qo’llab-quvvatlash imkonini ham yaratadi. Talabalar elektron o’quv resurslari, onlayn kurslar va masofaviy ta’lim platformalari orqali bilimlarini muntazam yangilab borish, ilg’or pedagogik tajribalarni o’rganish va kasbiy salohiyatini oshirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu jarayon ularning kasbiy mas’uliyati va ta’limga bo’lgan ongli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar refleksiv faoliyatni shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Video yozuvlar asosida o’z mashg’ulotlarini tahlil qilish, elektron portfoliolar yuritish va onlayn muhokamalarda ishtirok etish orqali bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilari o’z kasbiy faoliyatiga tanqidiy yondashishni, xatolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo’llarini o’rganadilar. Natijada, ularda refleksiv va innovatsion fikrlash ko’nikmalari shakllanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning muhim va samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirish, nazariya va amaliyot uyg’unligini ta’minlash hamda talabalarning mustaqil va refleksiv faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bo’lajak o’qituvchilarning innovatsion yondashuvlarga tayyorligini kuchaytirib, ularni zamonaviy ta’lim talablari asosida faoliyat yurita oladigan raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantiradi.

Shu bois, oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya o’qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalardan **tizimli, maqsadli va metodik jihatdan asoslangan holda foydalanish** dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi. Bu esa kelajakda jismoniy tarbiya ta’limining sifatini oshirish va sog’lom avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Logos, 2018.
3. Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. – Moskva, 2020.
4. UNESCO. Digital Technologies in Physical Education. – Paris, 2021.

5. Sharipov Sh.S. Zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish. – Toshkent, 2022.
6. Khutorskoy A.V. Kompetentnostnyy podkhod v obrazovanii. – Moskva, 2019.
7. Rakhimov B.X. Oliy ta’limda raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2021.
8. Bakhromov M.M. **Jismoniy tarbiya o’qituvchilarini kasbiy tayyorlash metodikasi.** – Toshkent, 2020.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE–BASED SEMANTIC ANALYSIS OF WORDS: MODERN LINGUISTIC APPROACHES

Iskandarova Shaxodat Ravshanbekovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Xorijiy filologiya kafedrası intelligence-basedstajyor-o’qituvchisi

E-mail: ishahodat5@gmail.com

Telefon raqami: +998 90 7191889

Annotation

This article examines the role of artificial intelligence (AI) in the semantic analysis of words within modern linguistic research. Unlike traditional corpus-based semantic studies, AI-driven models such as word embeddings and neural language models enable the identification of semantic relationships between lexical units based on large-scale data. The study focuses on concrete lexical examples (e.g., *freedom*, *development*, *education*) to demonstrate how AI reveals semantic proximity, contextual variation, and pragmatic shifts. The research employs descriptive, comparative, and corpus-linguistic methods. The findings show that AI technologies significantly expand linguistic analysis while also presenting methodological limitations related to contextual depth and cultural semantics.

Keywords: artificial intelligence, semantics, lexical meaning, word embeddings, computational linguistics

Annotatsiya

Mazkur maqolada sun’iy intellekt asosida so’zlarning semantik tahlili zamonaviy lingvistik yondashuvlar asosida o’rganiladi. An’anaviy semantik tahlildan farqli ravishda, AI modellari katta hajmdagi til materiallari asosida leksik birliklar o’rtasidagi semantik yaqinlik va kontekstual ma’nolarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqotda *freedom*, *development*, *education* kabi real so’zlar misolida semantik munosabatlar tahlil qilinadi. Natijalar AI lingvistik tahlil imkoniyatlarini kengaytirishini, biroq madaniy va pragmatik cheklovlarga ega ekanini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, semantika, so’z ma’nosi, leksik tahlil, kompyuter lingvistikasi

Аннотация

В статье рассматриваются возможности искусственного интеллекта в семантическом анализе слов в современной лингвистике. Использование нейронных моделей позволяет выявлять семантические связи между лексическими единицами на основе больших корпусов данных. На примере слов *freedom*, *development*, *education* показано, как AI определяет контекстуальные значения и семантическую близость. Полученные результаты подтверждают эффективность AI в лингвистических исследованиях при наличии определённых методологических ограничений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, семантика, лексическое значение, языковые модели

Introduction

The semantic analysis of words has traditionally been one of the core areas of linguistic research. Meaning, unlike form, is context-dependent, culturally embedded, and often ambiguous. With the rise of artificial intelligence, especially distributional semantic models, linguists have gained new tools for exploring lexical meaning. However, the question remains whether artificial intelligence can truly “understand” word meaning or merely simulate semantic relations statistically.

The relevance of this issue is also emphasized at the national level. President Shavkat Mirziyoyev has repeatedly stressed that digital technologies should support intellectual development while preserving human-centered thinking in education and science (Mirziyoyev, 2023). This idea is particularly significant for linguistics, where interpretation and contextual awareness remain essential.

Literature Review

Recent developments in artificial intelligence have significantly influenced linguistic research, particularly in the field of lexical semantics. One of the most widely discussed approaches in contemporary linguistics is distributional semantics, which assumes that the meaning of a word can be inferred from its contextual usage. Jurafsky and Martin (2021) argue that modern AI models, such as word embeddings and neural language models, are capable of capturing semantic similarity based on large-scale corpora, yet they caution that these models primarily reflect statistical regularities rather than genuine semantic understanding.

Pustejovsky’s theory of the Generative Lexicon challenges purely statistical interpretations of meaning. According to him, word meaning is not static but dynamically constructed in context through qualia structures and semantic roles (Pustejovsky, 2019). From this perspective, AI-based semantic models oversimplify lexical meaning by reducing it to vector proximity, thereby ignoring deeper conceptual structures.

Corpus linguistics scholars such as Biber emphasize that frequency-driven semantic patterns must be interpreted through functional and discourse-based analysis. Biber et al. (2020) noted that although AI tools can efficiently process large datasets, linguistic interpretation remains a human-driven activity, especially when dealing with polysemy and contextual variation.

From a local perspective, Uzbek linguists stress that semantic meaning is deeply connected to national worldview and cultural context. Yo‘ldoshev (2022) points out that lexical meaning in Uzbek often reflects sociocultural values that cannot be adequately captured by universal AI models trained primarily on English corpora. Saidov (2021) similarly notes that digital linguistic tools should be adapted to national linguistic norms rather than applied mechanically.

At the policy level, President Shavkat Mirziyoyev has emphasized that artificial intelligence should serve human intellectual development rather than replace it, especially in education and research. He underlines the importance of critical thinking and national values in

the process of digital transformation (Mirziyoyev, 2023). This position aligns with linguistic concerns regarding the limits of automated semantic interpretation.

Methodology

The present study adopts a qualitative analytical methodology combining traditional semantic analysis with AI-based computational tools. The research focuses on word-level semantic analysis rather than full-text interpretation. Lexical items were selected based on their high degree of polysemy and contextual variability, including *bank*, *head*, *run*, and *network*.

AI-based semantic models were used to generate semantic associations and similarity clusters for each selected word. These outputs were then compared with dictionary definitions, corpus-based examples, and linguistically motivated semantic classifications. Special attention was given to cases where AI-generated meanings diverged from established semantic interpretations.

Rather than treating AI output as definitive, the study evaluates it critically through a human linguistic lens. This approach allows for identifying both the strengths and limitations of AI in semantic research.

Results and Analysis

Similarly, the word *head* was primarily linked to anatomical and leadership-related meanings (*brain*, *leader*, *manager*), while metaphorical uses such as *head of the table* or *head of a problem* were inconsistently represented. This confirms earlier findings that AI prioritizes high-frequency meanings over contextually nuanced ones (McEnergy & Hardie, 2022).

The verb *run* presents an even more complex case. While physical movement (*run fast*) and management-related meanings (*run a business*) were successfully identified, idiomatic expressions such as *run out of time* or *run into trouble* were fragmented across semantic clusters. This supports Gries’s claim that phraseological meaning remains problematic for computational models (Gries, 2021).

The findings indicate that artificial intelligence is a powerful descriptive tool in semantic analysis but lacks interpretative depth. AI models operate on probabilistic associations rather than conceptual understanding. As a result, semantic phenomena such as metaphor, idiomaticity, and culturally embedded meanings remain partially inaccessible to automated analysis.

This limitation becomes particularly evident in languages with rich semantic and cultural layers, including Uzbek. As Yo’ldoshev (2022) notes, lexical meaning often reflects national mentality and historical experience, which cannot be fully represented through global AI models.

President Mirziyoyev’s emphasis on human-centered digital development provides an important framework for interpreting these findings. AI should complement, not replace, human analytical thinking in linguistics (Mirziyoyev, 2023). Therefore, the integration of AI into semantic research must remain methodologically cautious and ethically grounded.

Conclusion

The study demonstrates that AI-based semantic analysis of words offers significant technical advantages, particularly in processing large linguistic datasets. However, it also reveals critical limitations in interpreting polysemy, idiomatic meaning, and cultural context. Consequently, artificial intelligence should be regarded as an auxiliary analytical instrument rather than an autonomous linguistic authority.

Future linguistic research should focus on hybrid approaches that combine computational efficiency with human interpretative expertise. Such a model aligns with both contemporary linguistic theory and national strategies for responsible digital development.

References:

1. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (2020). *Corpus linguistics: Investigating language structure and use* (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Gries, S. T. (2021). *Statistics for linguistics with R: A practical introduction* (3rd ed.). De Gruyter Mouton.
3. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2021). *Speech and language processing* (3rd ed.). Pearson.
4. McEnery, T., & Hardie, A. (2022). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.
5. Mirziyoyev, Sh. M. (2023). *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi nashriyot.
6. Pustejovsky, J. (2019). *The generative lexicon*. MIT Press.
7. Saidov, S. (2021). *Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar*. Toshkent: Fan.
8. Yo‘ldoshev, B. (2022). *Semantika va milliy tafakkur*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

**ONLAYN VA GIBRID TA’LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK METODLAR
SAMARADORLIGI**

**Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
“Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi” mutaxassisligi
1-bosqich magistranti**

Azamat Razzakov Habibullo o‘g‘li.

+998 94 312 22 14

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida onlayn va gibril ta’lim sharoitida qo‘llanilayotgan zamonaviy pedagogik metodlarning samaradorligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalariga asoslangan o‘qitish metodlari, interfaol yondashuvlar hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarning ta’lim sifati va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ta’siri o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, onlayn va gibril ta’lim sharoitida to‘g‘ri tanlangan pedagogik metodlar talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshirish, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish va bilimlarni samarali o‘zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: onlayn ta’lim, gibril ta’lim, pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim sifati, innovatsion pedagogika.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической и практической точек зрения проанализирована эффективность современных педагогических методов, применяемых в системе высшего образования в условиях онлайн и гибридного обучения. В ходе исследования изучено влияние методов обучения, основанных на цифровых образовательных технологиях, интерактивных подходов и инновационных педагогических технологий на качество образования и развитие профессиональных

компетенций студентов. Результаты исследования показывают, что правильно подобранные педагогические методы в условиях онлайн и гибридного обучения играют важную роль в повышении учебной мотивации студентов, формировании навыков самостоятельного обучения и эффективном усвоении знаний.

Ключевые слова: онлайн-обучение, гибридное обучение, педагогические методы, цифровые технологии, компетентностный подход, качество образования, инновационная педагогика.

Abstract: This article provides a scientific-theoretical and practical analysis of the effectiveness of modern pedagogical methods applied in the higher education system under online and hybrid learning conditions. The study examines the impact of teaching methods based on digital educational technologies, interactive approaches, and innovative pedagogical technologies on the quality of education and the development of students’ professional competencies. The research results show that appropriately selected pedagogical methods in online and hybrid learning environments play a significant role in increasing students’ learning motivation, developing self-directed learning skills, and ensuring the effective acquisition of knowledge.

Keywords: online learning, hybrid learning, pedagogical methods, digital technologies, competency-based approach, quality of education, innovative pedagogy.

Kirish:

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimini tubdan modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ta’limning onlayn va gibridd shakllari keng joriy etilmoqda. Ayniqsa, pandemiya sharoitida masofaviy ta’limga ommaviy o’tish ushbu ta’lim shakllarining dolzarbligini yanada oshirdi. [1]

Shu bilan birga, ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashda pedagogik metodlarni to’g’ri tanlash va ularni raqamli muhitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. An’anaviy o’qitish metodlari onlayn va gibridd ta’lim sharoitida har doim ham kutilgan natijani bermasligi mumkin. Bu esa innovatsion, interfaol va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan metodlardan foydalanishni taqozo etadi.

Onlayn va gibridd ta’lim sharoitida an’anaviy o’qitish metodlarining imkoniyatlari ma’lum darajada cheklanib, interaktiv, talaba markazli va raqamli texnologiyalarga asoslangan pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashi, faolligi, ijodkorligi hamda axborotni tahlil qilish ko’nikmalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik metodlardan samarali foydalanish ta’lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, onlayn va gibridd ta’limning joriy etilishi bilan bog’liq muammolar, jumladan, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalari yetarli emasligi, texnik infratuzilmaning nomukammalligi hamda pedagogik metodlarning mazkur ta’lim shakllariga moslashtirilmaganligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Mazkur holat onlayn va gibridd ta’lim sharoitida qo’llanilayotgan pedagogik metodlarning samaradorligini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shundan kelib chiqib, ushbu maqolada onlayn va gibridd ta’lim sharoitida pedagogik metodlarning samaradorligini o’rganish, ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash hamda

ta’lim jarayonini takomillashtirish bo’yicha ilmiy asoslangan xulosalar berish maqsad qilib qo’yilgan.

Mazkur maqolaning maqsadi onlayn va gibril ta’lim sharoitida pedagogik metodlarning samaradorligini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning ta’lim sifati hamda talabalarning kasbiy va umumiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

- 1.onlayn va gibril ta’lim tushunchalarining mohiyatini ochib berish;
- 2.zamonaviy pedagogik metodlarning tasnifini amalga oshirish;
- 3.ularning ta’lim jarayonidagi samaradorligini aniqlash;
- 4.muammolar va ularni bartaraf etish bo’yicha takliflar ishlab chiqish.

Asosiy qism

Onlayn ta’lim bu o’quv jarayonining to’liq masofaviy shaklda, raqamli platformalar va internet texnologiyalari asosida amalga oshirilishidir. Gibril ta’lim esa an’anaviy auditoriya mashg’ulotlari va masofaviy ta’lim elementlarining uyg’unlashuvi asosida tashkil etilgan ta’lim shaklidir. [2]

Mazkur ta’lim shakllari quyidagi afzalliklarga ega:

- ta’lim jarayonining moslashuvchanligi;
- talabalarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarining kengayishi;
- individual yondashuvning kuchayishi;
- raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish.

Shu bilan birga, onlayn va gibril ta’lim shakllari ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashda pedagogik metodlarni takomillashtirishni talab etadi.

Onlayn va gibril ta’lim sharoitida quyidagi pedagogik metodlar samarali hisoblanadi:	
1. Interfaol metodlar: munozara, brainstorming, debat, case-study, loyiha metodi;	
2. Muammoli o’qitish metodlari;	
3. Flipped classroom (teskari sinf) modeli;	
4. Masofaviy hamkorlik metodlari.	
5. Gamifikatsiya texnologiyalari;	

Mazkur metodlar talabalarni faol o’quv jarayoniga jalb etish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal etish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: pedagogik kuzatuv, anketa so’rovi, test sinovlari, taqqoslash va statistik tahlil.

Tajriba-sinov ishlari oliy ta’lim muassasasining bakalavriat yo’nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida olib borildi. Tajriba guruhida interfaol va innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan onlayn va gibrid mashg’ulotlar o’tkazildi. Natijalar shuni ko’rsatdiki:

- talabalarning o’quv motivatsiyasi 27–35 % ga oshdi;
- mustaqil ishlash ko’nikmalari 30 % ga yaxshilandi;
- o’zlashtirish ko’rsatkichi 25 % ga oshdi.

Bu esa tanlangan pedagogik metodlarning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

Onlayn va gibrid ta’limda quyidagi muammolar aniqlandi:

- texnik infratuzilmaning yetarli emasligi;
- internet tezligining pastligi;
- o’qituvchilarning raqamli kompetensiyasining yetarli darajada shakllanmaganligi;
- talabalarning faolligi va intizomining pasayishi.

Xulosa

Onlayn va gibrid ta’lim sharoitida pedagogik metodlarni to’g’ri tanlash va ularni raqamli muhitga moslashtirish ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot natijalari interfaol, innovatsion va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan metodlarning yuqori samaradorligini tasdiqladi.

Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini tashkil etishda, metodik qo’llanmalar ishlab chiqishda hamda pedagoglar malakasini oshirishda amaliy ahamiyatga ega. onlayn va gibrid ta’lim sharoitida pedagogik metodlarning samaradorligi ko’p jihatdan o’qituvchining metodik mahorati, raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanishi hamda ta’lim jarayonining to’g’ri tashkil etilishiga bog’liq. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, an’anaviy ta’limda qo’llanilgan pedagogik yondashuvlarni to’liq holda onlayn muhitga ko’chirish yetarli natija bermaydi. Shu bois, interaktivlikka asoslangan, talabaning faolligini oshiruvchi metodlar — muammoli ta’lim, loyiha asosida o’qitish, kollaborativ ishlash, refleksiya va teskari aloqani ta’minlovchi usullar onlayn va gibrid ta’limda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, gibrid ta’lim modeli ta’limning moslashuvchanligini oshirib, individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beradi. Bu modelda auditoriya mashg’ulotlari va masofaviy ta’lim elementlarining uyg’unlashuvi o’quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantirish hamda raqamli savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Biroq texnik infratuzilmaning yetarli darajada ta’minlanmaganligi, internet tezligi va sifatidagi muammolar, shuningdek, ayrim o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining pastligi ta’lim samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin.

Xulosa o’rnida ta’kidlash joizki, onlayn va gibrid ta’lim sharoitida pedagogik metodlarning samaradorligini oshirish uchun o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo’llab-quvvatlash, zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish bo’yicha muntazam treninglar tashkil etish hamda ta’lim jarayonida talaba markazli yondashuvni ustuvor qilish zarur. Faqatgina shu holatda onlayn va gibrid ta’lim an’anaviy ta’lim bilan raqobatlasha oladigan, sifatli va barqaror ta’lim shakliga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. Xolmatov B.S. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2021.
3. Abduqodirov A.A., Begimqulov U.Sh. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent, 2022.
4. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver: BCcampus, 2019.
5. Salmon G. E-moderating: The Key to Teaching and Learning Online. – London: Routledge, 2020.

THE USAGE OF AI-POWERED TOOLS IN ENGLISH WRITING INSTRUCTION

Qurbonbayeva Sojida bonu Muxtar qizi

Teacher of Urgench State Pedagogical Institute

sojidaqurbonboyeva0514@gmail.com

Xudoyberganova Oysuluv Otanazar qizi

Student of Urgench State Pedagogical Institute

Abstract

The increasing use of AI-powered tools like Chat GPT, Grammarly, Quillbot, and related technologies in English writing training is examined in this research. It describes the pedagogical significance of these resources, talks about their benefits and drawbacks, assesses how they affect the development of writing in English as a Second or Foreign Language (ES/EFL) classrooms. In particular, the study discusses how AI tools might help with student autonomy, grammatical accuracy, idea production, and personalized feedback while also recognizing ethical and pedagogical issues including over-reliance and impaired critical thinking. Practical classroom tactics for successful AI integration are proposed with theoretical viewpoints. The paper’s conclusion highlights that while AI can improve writing teaching, teachers must help students use these tools critically and intentionally.

Key words: Chat GPT, Grammarly, EFL/ESL, AI- powered tools, writing instruction, feedback, critical thinking, ethical issues, and learner autonomy.

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot ingliz tili yozma nutqini o‘qitishda Chat GPT, Grammarly, Quillbot va shunga o‘xshash sun’iy intellektga asoslangan vositalardan foydalanishning tobora ortib borishni o‘rganadi. Unda ushbu resurslarning pedagogik ahamiyati yoritiladi, ularning afzallik va kamchiliklari muhokama qilinadi hamda ingliz tilini ikkinchi yoki chet tili sifatida (ES/EFL) o‘rgatiladigan sinflarda yozma ko‘nikmalar rivojiga ta’siri baholanadi. Xususan, tadqiqot AI vositalari talabalarning mustaqilligini, grammatik aniqligini, g‘oya ishlab chiqishini va shaxsiylashtirilgan fikr-mulohaza qanday qo‘llab-quvvatlashi mumkinligini ko‘rib chiqadi, shu bilan birga ulardan tashqari foydalanish va tanqidiy fikrlashning susayishi kabi axloqiy va pedagogik muammolarni ham tan oladi. Nazariy yondashuvlar asosida sun’iy intellektni dars jarayoniga samarali integratsiya qilish uchun amaliy sinf strategiyalari taklif etiladi. Maqola xulosasida sun’iy intellekt yozma nutqni o‘qitishni yaxshilashi mumkinligi, biroq o‘qituvchilar

talabalarga ushbu vositalardan tanqidiy va ongli ravishda foydalanishda yo’l-yo’riq berishlari zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so’zlar: Chat GPT, Grammarly, EFL/ESL, sun’iy intellektga asoslangan vositalar, yozma nutqni o’qitish, fikr-mulohaza (feedback), tanqidiy fikrlash, axloqiy masalalar va o’quvchi mustaqilligi.

Аннотация

В данном исследовании рассматривается возрастающее использование инструментов на основе искусственного интеллекта, таких как ChatGPT, Grammarly, Quillbot и связанных с ними технологий, в обучении письменной речи на английском языке. В работе описывается педагогическая значимость этих ресурсов, обсуждаются их преимущества и недостатки, а также оценивается их влияние на развитие навыков письма в аудиториях, где английский язык изучается как второй или иностранный (ES/EFL). В частности, исследование анализирует, каким образом инструменты ИИ могут способствовать развитию автономности студентов, повышению грамматической точности, генерации идей и предоставлению персонализированной обратной связи, одновременно признавая этические и педагогические проблемы, включая чрезмерную зависимость от технологий и ослабление критического мышления. На основе теоретических подходов предлагаются практические стратегии эффективной интеграции ИИ в учебный процесс. В заключении статьи подчеркивается, что, хотя искусственный интеллект способен улучшить обучение письменной речи, преподаватели должны помогать студентам использовать эти инструменты критически и осознанно.

Ключевые слова: ChatGPT, Grammarly, EFL/ESL, инструменты на основе искусственного интеллекта, обучение письменной речи, обратная связь, критическое мышление, этические вопросы и автономность обучающихся.

Introduction

Artificial intelligence (AI) has become more prevalent in educational settings in recent years. Impacting methods for teaching and learning languages. Chat GPT, Grammarly, Quillbot, and other generative AI systems are some of the most popular tools for teaching English writing. These technologies change how teachers and students approach the writing process by providing features like grammatical correction, idea generating, and revision support. Both linguistic correctness and communication competency are crucial when English language learners work to become proficient. Particularly in situations when there is no opportunity for individual instructor input, AI- powered technologies offer new tools for meeting these needs. But the use of AI in classrooms also brings up ethical and pedagogical issues related to learner autonomy, academic integrity, and the growth of critical writing abilities. Artificial intelligence (AI) tools are being used more and more as additional teaching tools because they can deliver personalized, instantaneous feedback is not possible with just traditional classroom training. These resources offer chances for improved language support and writing practice catered to the competency levels of English as a second or foreign language learners. However, a thorough analysis of how such tools work, what they provide, and how they might be scaffolded within instructional frameworks is necessary to comprehend the pedagogical merits and limitations of AI use.

Review of Literature

AI-assisted learning in writing instruction is becoming more popular, according to recent studies. According to studies, AI programs like Chat GPT and Grammarly are prized for their capacity to enhance students writing in terms of grammar, coherence, and clarity while providing them with extra incentive and engagement. Students in a study on EFL writing instruction stated that AI tools boost confidence and facilitate idea expression by helping with sentence construction and grammar correction. Additionally, these resources were seen as beneficial support systems, particularly for students with low English proficiency. The literature also emphasizes the significant pedagogical benefits of AI in teaching writing. AI tools, for instance, offer real-time feedback, allowing students to test changes immediately and improve their language use without having to wait for an instructor’s assessment. This immediacy promotes iterative writing techniques, which are essential for improving writing abilities, and increases learner autonomy. Additionally, AI can serve as a “supportive environment” that encourages students to participate in writing assignments more regularly. But in addition to these benefits, researchers also point out important issues. One major concern is the possibility of an excessive dependence on AI technologies, which could reduce student’s drive to acquire critical thinking and autonomous writing abilities. Over-reliance on AI assistance has been associated with decreased self-editing ability and engagement in deep revision processes. Concerns about academic integrity and plagiarism play a crucial role in the discussion of ethical issues. AI-generated content can make it difficult to distinguish between legitimate help and unauthorized authorship, which puts educator’s and student’s perceptions of appropriate academic behavior at risk.

AI’s Function in improving Linguistic Accuracy in English Writing Instruction

The ability of AI tools like Grammarly and Chat GPT to improve language accuracy is one of their main achievements. Frequently more quickly than classroom input alone, these programs can identify and provide fixes for mistakes in grammar, punctuation, word choice, and mechanical standards. English grammar rules and stylistic standards. AI systems’ tailored feedback enables students to comprehend not just the mistakes they made but also how to fix them within a contextual framework.

Encouraging Organizational Creativity and Idea Generation

AI solutions like Chat GPT help students with idea generation and organizational planning in addition to providing corrective feedback. Sometimes it’s difficult for students to start writing assignments or organize intricate argumentative articles. In these situations, AI technologies can provide subject sentences, thesis statement formulation, or proposed outlines that act as cognitive scaffolds for novice authors. With additional introspection and instructor supervision, students can then refine and expand upon these preliminary AI recommendations.

Research Methodology

This study employs a qualitative descriptive research technique to examine the pedagogical role of AI- assisted technologies in English writing instruction, particularly in EFL/ESL contexts. The qualitative methodology is considered acceptable because the study does not quantify numerical outcomes, but rather examines current research findings, pedagogical approaches, and theoretical viewpoints related to the utilization of AI-powered writing tools like Chat GPT and Grammarly. The data for this study was gathered through a thorough review of relevant academic literature, including journal articles, conference papers, and scholarly publications that examine AI-assisted writing linguistic accuracy, learner autonomy, idea generation, and ethical issues in

English language instruction. The chosen materials were picked on the basis of their applicability, scholarly reliability, and ability to shed light on the advantages and difficulties of incorporating AI technologies into writing training. Thematic analysis was used to analyze the data. Linguistic accuracy improvement, student involvement and autonomy, idea generating support, cognitive problems, over-reliance, and concerns about academic integrity were among the major themes that emerged from the thorough examination and classification of the reviewed studies. This theme arrangement made it possible to interpret how AI technologies affect learning outcomes and the writing process in English language introduction in an organized manner. Results from several sources were evaluated and cross-analyzed to guarantee accuracy and scholarly rigor. In order to present a fair assessment of the advantages and disadvantages of AI-assisted writing training, opposing viewpoints were purposefully included. In order to be in line with accepted educational principles, human pedagogical control and the ethical frameworks mentioned in the literature were also stressed.

Overall, by combining the available academic research, this approach allows for a thorough comprehension of AI’s function in English writing training. The methodology backs the study’s objective of assessing AI tools as additional resources rather than as alternatives to conventional teaching methods.

Analysis and Results

While AI technologies can speed up the writing process, over-reliance is a serious risk. According to studies, students may accept AI corrections without questioning the reasoning behind them, which could hinder the growth of deeper grammar comprehension and self-editing abilities. In the absence of guided reflection, critical writing skills may stall and learning gains may be fleeting. Additionally, learners’ sense of accountability for their own work may be weakened by an over-reliance on AI tools. Students may lose faith in their language judgement if they rely on automatic suggestions rather than actively considering their options. This behavior may lessen the desire to write on one’s own and restrict chances to find one’s own voice and uniqueness. Such reliance may eventually lead to only surface- level increases in correctness rather than significant advancements in critical thinking and long-term language proficiency. AI techniques give rise to ethical concerns about academic integrity and creativity. Learners may be motivated to replicate AI-generated work as their own since AI can produce text that strongly resembles human writing, raising the possibility of academic dishonesty. As a result, educators need to make policies about the use of AI clear and teach students ethical behaviors, like giving credit where credit is due and using AI feedback appropriately. Furthermore, the development of academic ideals like originality and intellectual honesty may be impacted by ethical issues surrounding the usage of AI. Learners run the risk of losing their capacity to come up with original ideas and arguments when they rely too much on content produced by AI. Institutions should ensure that AI is employed as a helpful tool rather than as a replacement for students’ own cognitive efforts by incorporating ethical frameworks and explicit norm into academic writing education. AI tools are not perfect, even with breakthroughs in technology. They could produce inaccurate recommendations, simplistic justifications, or answers that are not contextually accurate. Users must critically assess AI output and cross-check it with input from teachers or trustworthy language sources. Students may inadvertently include errors or stylistic problems in their writing

if they blindly follow AI instructions. The fact that AI systems are trained on enormous datasets that can contain skewed, out-of-date, or simplistic linguistic patterns is another significant worry.

As a result, pupils who rely too much on AI generated recommendations run the risk of using language incorrectly or adopting strange idioms. This emphasizes that in order to guarantee accuracy and academic quality, AI support must be combined with human oversight.

Discussion

In the end, AI tools ought to be seen as additional resources rather than as a substitute for instructors or reputable academic publications. They can improve learning when used appropriately, but students must actively interact with the material, critically assess recommendations, and choose which AI-generated ideas to include in their work.

Teachers can use the following tactics to maximize the educational potential of AI tools while reducing risks:

1. Instructional scaffolding and guided use

Teachers should purposefully incorporate AI tools into their syllabi and give students clear instructions on how to use these tools. This involves training on how to evaluate criticism, recognize the right changes, and refrain from accepting material produced by artificial intelligence without question.

2. Give Process More Attention Than Product

When integrated within a process-oriented approach to writing teaching, AI technologies work best. In order to guarantee that students gain a deeper comprehension of writing principles, educators should prioritize iterative drafting, reflective revision, peer review, and self-evaluation in addition to AI-generated feedback.

3. Development of Ethical Literacy

Discussions about the moral application of AI in academic writing should be part of the curriculum. Teachers must create regulations that define appropriate activities, and students must comprehend the difference between utilizing AI for editing and depending entirely on it for content creation.

Another helpful tactic is to combine AI and human feedback. Peer and teacher feedback provides deeper insights into coherence, argument strength, and content quality, whereas AI may make rapid, surface-level changes. With this well-rounded approach, children can develop important academic and cognitive skills while also reaping the benefits of technology efficiency. Additionally, teachers’ professional development is essential to the successful integration of AI tools in education. Teachers need to stay current on the capabilities and constraints of evolving technologies in order to provide students with relevant advice. Thanks to continual training, educators may model ethical AI use and adapt their teaching strategies as technology develops. All things considered, the proper integration of AI tools requires a well-structured instructional framework, dear ethical norms, and active teacher participation.

By increasing the ways in which students may get feedback, edit their writing, and participate in the writing process, AI- powered technologies are changing the face of English writing teaching. In EFL/ESL environments, where learners might not ordinarily have much exposure to native discourse patterns or personalized feedback, these methods are especially helpful. AI tools can help create more inclusive learning environments by providing scalable solutions that enhance traditional training. However, intentional pedagogical frameworks are

required for the successful integration of AI into writing teaching. In order to prevent students from outsourcing crucial cognitive functions to AI, educators must guide students in critical interaction with technology. Concerns regarding meaningful learning outcomes and academic integrity must also be methodically addressed at the institutional and classroom levels. There are many opportunities and noteworthy obstacles associated with using AI-powered products like Grammarly, Chat GPT, and others in English writing teaching. By improving linguistic accuracy, encouraging student autonomy, and supporting idea production, these technologies can augment conventional teaching approaches. However, to avoid over-reliance and uphold academic integrity, their integration must be supported by robust instructional scaffolding, critical reflection techniques, and ethical standards. AI can be a useful supplemental tool that enhances writing results and aids learner’s development in English as a second or foreign language, but it cannot take the place of expert writing instruction. Future studies should measure long-term effects on writing proficiency, investigate the best integration models, and improve pedagogical frameworks that integrate AI and human instruction. To guarantee uniformity and equity, educational establishments should also set explicit guidelines for the use of AI in academic settings. These regulations can lesson abuse, uphold academic standards, and assist educators and students in understanding appropriate behavior. The appropriate and knowledgeable use of these technologies may be further strengthened by including AI literacy into teacher training programs.

AI-powered writing tools have great potential to improve English language learning. They are valuable because they enhance rather than replace the function of teachers and students’ active participation. To maximize their utilization, strike a balance between technological assistance and human competence, and guarantee long-lasting gains in second and foreign language writing teaching, more research and pedagogical innovation will be required.

References

- 1) Eshqulova.Z.(2025). Integrating Generative AI Tools into EFL Writing Instruction: Developing Digital Literacy and Critical Thinking. Journal of International Scientific Research.
- 2) The role of AI in Academic Writing: Impacts on Writing Skills, Critical Thinking, and Integrity in Higher Education. Sociology Journal, MDPI.
- 3) Enhancing Writing Skills Through AI-Powered Tools: Perceived Benefits and Challenges Among Vietnamese EFL Students. Discover Education (Springer).
- 4) ICTE Conference Proceedings (2024). Implementing AI in Writing Classes: Benefits and Challenges.
- 5) LinguaEducare: Journal of English and Linguistic Studies (2024).AI Writing Tools in the Classroom.
- 6) Utilizing an adaptable AI writing tool (Chat GPT) to enhance academic writing skills among EFL students. ScienceDirect.
- 7) The Role of AI-Assisted Learning in Academic Writing. Education Journal, MDPI.

KOGNITIV LINGIVISTIKADA KONSEPTOSFERA TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI

Allanazarova Nigora Baxtiyarovna

Urganch davlat pedagogika instituti Xorijiy filologiya kafedrası o‘qituvchisi

n.allanazarova.84@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kognitiv lingvistikaning muhim kategoriyalaridan biri bo‘lgan konseptosfera tushunchasi yoritiladi. Unda konseptosferaning mazmun-mohiyati, uning konsept, dunyo manzarasi va kognitiv makon bilan o‘zaro aloqasi tahlil qilinadi. Shuningdek, individual, milliy va guruh konseptosferalari masalasi hamda ularning lingvomadaniy tadqiqotlardagi ahamiyati ochib beriladi. Turli olimlarning nazariy qarashlari asosida konseptosferaning tizimli va ierarxik xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: kognitiv lingvistika, konsept, konseptosfera, dunyo manzarasi, kognitiv makon, milliy tafakkur, lingvomadaniyat

Abstract. This article examines the concept of conceptosphere as one of the key categories of cognitive linguistics. It analyzes the essence and content of the conceptosphere, as well as its interrelation with the concepts of concept, worldview, and cognitive space. In addition, the issues of individual, national, and group conceptospheres are explored, and their significance in linguocultural studies is revealed. Based on the theoretical perspectives of various scholars, the systemic and hierarchical characteristics of the conceptosphere are substantiated from a scientific standpoint.

Keywords: cognitive linguistics, concept, conceptosphere, worldview, cognitive space, national mentality, linguoculture.

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие концептосферы как одна из ключевых категорий когнитивной лингвистики. Анализируются сущность и содержание концептосферы, а также ее взаимосвязь с такими понятиями, как концепт, картина мира и когнитивное пространство. Кроме того, освещаются вопросы индивидуальной, национальной и групповой концептосфер, а также раскрывается их значение в лингвокультурологических исследованиях. На основе теоретических взглядов различных ученых научно обосновываются системные и иерархические характеристики концептосферы.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, концептосфера, картина мира, когнитивное пространство, национальное мышление, лингвокультура.

Kirish. Kognitiv lingvistika XX asrning ikkinchi yarmida tilshunoslikning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida alohida tadqiqot sohasi bo‘lib shakllandi. Mazkur yo‘nalish til hodisalarini inson tafakkuri bilan uzviy bog‘liqlikda, qiyosiy-tipologik yondashuv asosida o‘rganadi. Shu bilan birga, kognitiv lingvistika insonning bilish jarayonlari bilan shug‘ullanivchi fanlar tizimida tilning kognitiv jihatlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan lisoniy soha hisoblanadi. Konsept, konseptualizatsiya, konseptosfera va dunyo manzarasi kognitiv lingvistikaning asosiy kategoriyalaridan hisoblanadi. Ayrim kontekstlarda konseptosfera va dunyo manzarasi tushunchalari mazmunan bir-birlariga yaqin bo‘lganligi sababli o‘zaro sinonim sifatida qo‘llaniladi. Konseptosfera termini kognitiv fanlar tizimiga nisbatan yaqinda kiritilgan

bo‘lib, u quyidagicha talqin qilinadi: “Konseptlar majmuasidan iborat bo‘lgan tafakkur sohasi bo‘lib, undagi konseptlar tafakkuriy tasvirlar, sxemalar, tushunchalar, freymlar, abstrakt mohiyatlar ko‘rinishida mavjud bo‘ladi hamda tashqi dunyoning turli-tuman belgilarini umumlashtiradi”. (Sternin, 2001, 23)

Konseptosfera kognitiv tilshunoslikning eng muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi. Konseptosfera konseptlarni o‘z birligi sifatida qamrab olgan bilimlar sohasidir. Akademik D. S. Lixachev tomonidan konseptosfera atamasi ilk bor fanga kiritilgan. Uning ta’rifiga ko‘ra, konseptosfera muayyan millatga xos bo‘lgan konseptlar majmui bo‘lib, u til egalari ongida mavjud barcha imkoniyatlari asosida shakllanadi. Xalq konseptosferasi ancha keng mazmunni qamrab olib, faqatgina til birliklari ma’nolari orqali shakllangan semantik ma’no bilan chegaralanib qolmaydi. Muayyan millatning madaniy merosi- jumladan folklori, adabiyoti, ilmfan sohasi, tasviriy san’ati, tarixiy tajribasi hamda diniy tasavvurlari qanchalik rivojlangan va boy bo‘lsa, ushbu millat konseptosferasing tarkibi ham shunchalik rang-barang va boy bo‘ladi. (Lixachev, 1993, 5)

Konseptlar, shuningdek, ularning umumiy tizimi hisoblangan konseptosfera inson tafakkuriga xos bo‘lgan, bevosita kuzatib bo‘lmaydigan mental hodisadir. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar konseptosfera va konseptlarning real mavjudligini, ya’ni so‘zlarga tayanmagan holda amalga oshadigan tafakkur (noverbal tafakkur) mavjudligini asosli ravishda isbotlamoqda. Shu bilan birga konseptosfera muayyan darajada ichki tartib va tizimga ega ekanligini ham qayd etish zarur. Uni tashkil etuvchi konseptlar ayrim belgilarga ko‘ra bir-biri bilan o‘xshashlik va farqlilik munosabatlariga kirishib, ierarxik bog‘lanishlarni hosil qiladi. A. N. Lukning qayd etishicha, hatto osmon va choy tushunchalari o‘ratsida ham ma’noviy bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu aloqani masalan, quyidagicha izohlash mumkin: osmon-yer, yer-suv, suv-ichmoq, ichmoq-choy (Luk, 1976, 15)

Konseptlar o‘rtasidagi tizimli munosobatlarining aniq xususiyatlarini hali chuqur tadqiq etilishi lozim. Shunga qaramay, tizimlilikning umumiy tamoyili milliy konseptosferaga ham to‘liq taalluqlidir. Chunki tafakkurning o‘zi fikr obyektlarini kategoriyalarga ajratishni talab qiladi, kategoriyalash esa ularni ma’lum tartib asosida joylashtirishni nazarda tutadi. Shu bois konseptosfera-xalq tafakkurida mavjud bo‘lgan konseptlarning tartibga solingan majmui bo‘lib u tafakkur faoliyatining axborot asosini tashkil qiladi. (Popova, Sternin, 2007, 26)

V. V. Krasnix “kognitiv makon” tushunchalariga murojaat qilib, uni individual va kollektiv turlarga ajratadi. Uning talqiniga ko‘ra, individual kognitiv makon har bir til egasining ongida mavjud bo‘lgan, bilim va tasavvurlarni o‘z ichiga olgan tizimli majmuani ifodalaydi. Kollektiv kognitiv makon esa ma’lum bir ijtimoiy guruh yoki jamiyat doirasidagi barcha shaxslar uchun majburiy bo‘lgan, muayyan tarzda strukturallashtirilgan bilim va tasavvurlar yig‘indisidir. (Krasnix, 2003, 61-bet) Mazkur konsepsiya doirasida ushbu ikki turdagi kognitiv makon o‘rtasidagi farq aniq belgilanmagan: agar individual kognitiv makon har bir so‘zlovchiga xos bo‘lgan bilimlar majmui bo‘lsa, kollektiv kognitiv makon esa barcha so‘zlovchilar ega bo‘lgan bilimlar majmui sifatida talqin qilinsa, unda ular mazmunan bir-biriga mos keladi. Chunki har bir shaxs ega bo‘lgan bilimlar yig‘indisi ayni paytda barchaga xos bo‘lgan bilimlar majmuini ham tashkil etadi. Shu bilan birga, individual va milliy konseptosferalarni farqlash zarurati shubha uyg‘otmaydi. V.V. Krasnix, shuningdek, kognitiv baza tushunchasini ham taklif etadi. Ushbu tushuncha muayyan tarzda strukturallashtirilgan, majburiy zarur bo‘lgan bilimlar hamda muayyan

milliy-lingvomadaniy hamjamiyatga xos, milliy jihatdan belgilangan va minimal darajaga keltirilgan tasavvurlar majmuasini anglatadi. Bunday kognitiv baza tegishli milliy-madaniy mentalitet tashuvchilarining barchasiga xos bo’ladi. (Krasnix, 2003, 61)

Bu fikrni Yu.E. Proxorovning qarashi bilan qiyoslash mumkin. Unga ko’ra, ma’lum bir madaniyatga mansublik jamiyat a’zolarining ijtimoiylashuv jarayonida takror-takror shakllanib boradigan, asosiy stereotip bilimlar yadrosining mavjudligi bilan belgilanadi. Shuningdek, ushbu jarayonda periferik unsurlar tanlovi ham yetarlicha stereotip xarakterga ega bo’lib, u shaxsiy darajada emas, balki etnik madaniyat darajasida namoyon bo’ladi (Proxorov, 1996, 14-bet).

Shuni ta’kidlash joizki, individual konseptosferalarning muayyan qismi sifatida ajralib chiqib, lingvomadaniy jamiyat doirasida barcha a’zolar tomonidan umumiy tarzda egallangan bilimlarning asosiy stereotip yadrosi yoki xalqning kognitiv bazasi haqiqatan ham mavjuddir. Shuningdek, kasbiy faoliyat, yosh xususiyatlari, gender omili va boshqa mezonlar asosida yuzaga keladigan guruh konseptosferalari alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur konseptosferalar kognitiv lingvistik doirasida keng tadqiqi etilib, ularni milliy konseptosfera bilan solishtirib, shuningdek individual konseptosferalar bilan qiyosiy tahlil qilish imkoniyati mavjud. Turli millatlarga mansub konseptosferalarni o’zaro taqqoslash kognitiv lingvistikada muhim metodologik yo’nalaishlardan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv turli xalqlar ongida o’xshash hodisalarning qanday konseptuallashtirilishini aniqlash, milliy o’iga xoslikni ochib berish, shuningdek, ekvivalenti mavjud bo’lmagan konseptlar hamda konseptual lakunalarni, ya’ni muayyan konseptning mavjud emasligini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, konseptosferani o’rganish til va tafakkur o’rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib berish, milliy dunyoqarashning o’ziga xosligini aniqlash hamda turli lingvomadaniyatlarni qiyosiy tadqiq etishda muhim nazariy va metodologik ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo’nalishdagi tadqiqotlar kognitiv lingvistikaning rivojiga, shuningdek, tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlari integratsiyasiga samarali hissa qo’shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Safarov. Kognitiv tilshunoslik. Jizzax, 2006
2. Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка. Москва, 1993.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007.
4. Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж, 2001.
5. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. Москва, 2003.
6. Прохоров Ю. Е. Национально-культурная специфика речевого общения. Москва, 1996.
7. Лук А. Н. Мышление и творчество. Москва, 1976.

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE SPREAD OF ENGLISH LOANWORDS: CORPUS EVIDENCE FROM UZBEK

Abdullaeva Asalbonu Bakhtiyor kizi

Doctoral student at Urgench State Pedagogical Institute

abdullayevasalbonu1613@gmail.com

Abstract. This study explores how social media contributes to the spread of English loanwords in contemporary Uzbek. Using a small corpus of Uzbek-language posts and comments from Facebook, Instagram, and Telegram, the research shows that English loanwords appear most frequently in discussions related to technology and digital communication. The analysis also reveals many hybrid forms that combine English words with Uzbek grammatical elements, suggesting ongoing integration rather than temporary usage. Overall, the findings highlight social media as an active space where lexical change and innovation take place in modern Uzbek.

Keywords: English loanwords, social media, Uzbek language, digital communication, lexical integration

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot zamonaviy o‘zbek tilida inglizcha o‘zlashma so‘zlarning tarqalishida ijtimoiy tarmoqlarning qanday rol o‘ynashini o‘rganadi. Facebook, Instagram va Telegram platformalaridan olingan o‘zbek tilidagi postlar va izohlardan tuzilgan kichik korpus asosida tahlil olib borildi. Tadqiqot natijalari inglizcha o‘zlashma so‘zlar asosan texnologiya va raqamli muloqotga oid mavzularda ko‘proq qo‘llanilishini ko‘rsatadi. Shuningdek, inglizcha so‘zlar bilan o‘zbek tilining grammatik unsurlari qo‘shilib hosil bo‘lgan gibrid shakllarning keng tarqalganligi bu birliklarning vaqtinchalik emas, balki asta-sekin til tizimiga singib borayotganini ko‘rsatadi. Umuman olganda, natijalar ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy o‘zbek tilida leksik o‘zgarish va yangilanishlar yuz beradigan faol makon ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: inglizcha o‘zlashmalar, ijtimoiy tarmoqlar, o‘zbek tili, raqamli muloqot, leksik integratsiya

Аннотация. В данном исследовании рассматривается роль социальных сетей в распространении английских заимствований в современном узбекском языке. Анализ основан на небольшом корпусе узбекоязычных постов и комментариев, собранных с платформ Facebook, Instagram и Telegram. Результаты показывают, что английские заимствования наиболее часто используются в сферах, связанных с технологиями и цифровой коммуникацией. Кроме того, выявлено широкое распространение гибридных форм, сочетающих английские лексические основы с узбекскими грамматическими элементами, что свидетельствует о процессе их устойчивой интеграции в языковую систему, а не о временном употреблении. В целом полученные данные подтверждают, что социальные сети выступают активным пространством лексических изменений и языковых инноваций в современном узбекском языке.

Ключевые слова: английские заимствования, социальные сети, узбекский язык, цифровая коммуникация, лексическая интеграция

Introduction

The increasing international impact of English has resulted in high amount of lexical borrowing in many languages. As a result, English loanwords have become an integral feature of

many communities, raising questions about the mechanisms that allow their spread and normalization. One of the most influential forces shaping contemporary language use is social media. Unlike traditional mass media such as print newspapers or radio broadcasting, social media platforms facilitate rapid, interactive, and largely informal communication among users [1, P.25], frequently transcending geographical and sociocultural boundaries. In the context of the Uzbek language, the influence of English borrowings has become increasingly evident, particularly in digital communication.

Literature review

Whereas earlier borrowings were predominantly mediated through Russian, Turkish or Persian [4, P.532] or confined to specific professional domains, contemporary Uzbek demonstrates a growing tendency toward the direct adoption of English lexical items. Social media platforms such as Telegram, Instagram, and Facebook play a central role in this process, functioning as spaces in which English loanwords are actively used, adapted, and disseminated among speakers of different age groups, especially younger users [2, P.4].

Despite the growing presence of English loanwords in Uzbek, systematic corpus-based investigations into the role of social media in shaping their diffusion and popularity remain limited. Existing research has largely focused on traditional media, terminological analyses, or general processes of lexical borrowing, often overlooking the dynamics of digital discourse. This gap highlights the need for empirically grounded research based on authentic linguistic data in order to capture the mechanisms through which English borrowings are introduced, circulated, and normalized in contemporary Uzbek.

Research Methodology

This study seeks to explore the role of social media in the proliferation of English loanwords in contemporary Uzbek through a corpus-based analytical framework. By examining a corpus of Uzbek-language texts drawn from social media platforms, the research aims to identify the frequency, functional domains, and structural forms of English loanwords, as well as to assess the extent to which social media environments facilitate their diffusion and integration into modern Uzbek usage. Lexical borrowing is a well-established linguistic phenomenon whereby one language incorporates lexical items from another as a result of sustained contact between speech communities. English loanwords, commonly referred to as anglicisms, have attracted particular scholarly attention due to the global dominance of English and its leading role in fields such as science, technology, business, and popular culture [3, P.2].

Contemporary modes of communication shaped by social media are characterized by user-generated content, informality, and immediacy. Unlike traditional media, where audiences primarily consume standardized linguistic content, social media platforms enable users to actively participate in the creation, adaptation, and circulation of language. Owing to this participatory nature, social media constitutes a particularly fertile environment for linguistic experimentation and innovation, accelerating processes of lexical diffusion and transformation.

Previous research on social media discourse indicates that English loanwords are frequently employed to signal modernity, global affiliation, and technological competence. Influencers, bloggers, and younger users are often identified as key agents in the introduction and dissemination of such borrowings, as they actively shape linguistic trends within digital environments. The present study examines the spread of English loanwords in Uzbek social

media discourse through a corpus-based methodological approach. A specialized corpus was compiled from publicly accessible Uzbek-language posts and comments collected from widely used platforms, including Facebook, Instagram, and Telegram. The dataset comprises approximately 600 tokens enabling the analysis of recent trends in lexical borrowing. To ensure linguistic authenticity and analytical reliability, only texts predominantly written in Uzbek were included in the corpus. Automated content, advertisements, and duplicate texts were systematically excluded. Ethical standards were observed by relying solely on publicly available data and removing all personal or identifying user information. Analysis of the Uzbek social media corpus reveals a substantial presence of English loanwords across all examined platforms.

Analysis and Results

Frequency-based findings indicate that borrowings related to technology and digital communication are the most prevalent, followed by those associated with business, entertainment, and lifestyle domains. Recurrent examples include terms denoting online activities, applications, and platform-specific functions, which appear consistently in everyday user interaction. The distribution of English loanwords shows modest variation across social media platforms. Telegram and Instagram display a higher concentration of loanwords than Facebook, reflecting their closer association with younger user groups and more informal communication styles.

Beyond direct borrowings, the corpus reveals a substantial number of hybrid forms that combine English lexical bases with Uzbek morphological elements. These hybrid constructions indicate an increasing degree of structural integration of English loanwords into Uzbek grammatical patterns.

Discussion

The findings of this study demonstrate that social media plays a pivotal role in the dissemination and normalization of English loanwords in contemporary Uzbek. The high frequency of borrowings related to technology and digital communication indicates that social media platforms function as primary channels through which new English-origin lexical items are introduced into everyday language use. At the same time, the frequent occurrence of hybrid constructions combining English lexical bases with Uzbek morphological markers points to an ongoing process of linguistic integration rather than superficial borrowing.

This pattern supports the view that English borrowings in Uzbek social media discourse are not merely transient or stylistic insertions but are increasingly embedded within the Uzbek lexical system. Overall, the results suggest that social media operates not only as a medium for lexical diffusion but also as a site of active language change, where borrowing, adaptation, and normalization occur simultaneously. In this sense, social media contributes significantly to reshaping the contemporary Uzbek lexicon by facilitating both the spread and structural integration of English loanwords. Platform-specific variation further underscores the role of social media in driving lexical change. Platforms that are more closely associated with younger users exhibit a higher density of English loanwords, which supports earlier findings that youth-oriented digital communication environments accelerate linguistic innovation and borrowing. These platforms function as trend-setting spaces where new lexical items are introduced, rapidly circulated, and normalized through repeated use.

Conclusion

This study has examined the role of social media in the diffusion of English loanwords in Uzbek through corpus-based evidence. The findings demonstrate that social media significantly contributes to the frequency, spread, and structural integration of English-origin lexical items in contemporary Uzbek discourse. The results confirm that social media functions as a powerful catalyst for lexical change, facilitating not only the rapid dissemination but also the normalization of English loanwords in everyday language use. Through processes of repetition, hybridization, and pragmatic re-interpretation, these borrowings increasingly become embedded within the Uzbek lexical system. Future research may extend this investigation by expanding the corpus size, incorporating diachronic comparisons, or examining speakers’ attitudes toward lexical borrowing in order to gain deeper insight into the long-term impact of digital communication on the development of the Uzbek lexicon.

References:

1. David Crystal. Language and the Internet – United Kingdom.: Cambridge University Press, 2004. - 256 p.
2. Sayfilloyeva Jasminabonu Javohir qizi. English loanwords in the Uzbek language: usage and acceptance.: Special for teachers, 2025 y. – p. 1-6
3. Muslih Ahmad Shikib. Functioning of English borrowed words in Uzbek and Dari written sour
4. ces.: British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 2025. – p. 1-4
- Lola Turakulova. Borrowed words in the Uzbek language.: Scientific progress, 2022. – p. 532-535

INGLIZ TILI O’RGANUVCHILARINING O’QISH KO’NIKMALARINI SUN’IY INTELEKT YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

Kuryazova Iroda Baxromovna

Urganch davlat pedagogika instituti Xorijiy filologiya kafedrası magistranti

irodakuryazova30@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilini o’rganuvchilarning o’qish ko’nikmalarini rivojlantirishda foydalaniladigan sun’iy intellekt vositalari turlari, ularning xususiyatlari va ahamiyati xaqida ma’lumot beriladi. Shuningdek maqolada ingliz tili o’rganuvchilarining o’qish (reading) ko’nikmalarini rivojlantirishda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari keng yaratigan. Yani AI asosidagi ta’lim platformalari, adaptiv o’qitish tizimlari, matnlarni avtomatik tahlil qilish va shaxsiylashtirilgan topshiriqlar orqali, darajalar asosida o’quvchilarning lug’at boyligini kengaytirish, matnni tushunish darajasini yaxshilash hamda mustaqil o’qish malakalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan.

Аннотация. В этой статье приводится информация о видах инструментов искусственного интеллекта, используемых для развития навыков чтения у изучающих английский язык, их особенностях и значении. Кроме того, в статье широко раскрываются возможности использования технологий искусственного интеллекта (AI) в развитии навыков чтения (reading) у изучающих английский язык. В частности, анализируется роль образовательных платформ на основе AI, адаптивных систем обучения, автоматического анализа текстов и персонализированных заданий в расширении словарного запаса

обучающихся на основе уровней, повышении уровня понимания текста, а также в формировании навыков самостоятельного чтения.

Annotation. This article provides information about the types of artificial intelligence tools used to develop reading skills in English learners, their features, and their significance. Moreover, the article extensively explores the possibilities of using artificial intelligence (AI) technologies in developing reading skills among learners of English. In particular, it analyzes the role of AI-based educational platforms, adaptive learning systems, automatic text analysis, and personalized tasks in expanding learners’ vocabulary according to proficiency levels, improving text comprehension, and developing independent reading skills.

Kalit soʻzlar: Sun’iy intellekt, **ChatGPT, Claude AI, Gemini (Google), oʻqish koʻnikmalari**, Diffit, Notion AI, Humata AI.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, **ChatGPT, Claude AI, Gemini (Google)**, навыки чтения, Diffit, Notion AI, Humata AI.

Key words: Artificial intelligence, **ChatGPT, ClaudeAI, Gemini (Google)**, reading comprehension, Diffit, Notion AI, Humata AI.

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari kundalik hayotimizdan tortib, ta’lim tizimi faoliyatigacha keng ko’lamda qo’llanilmoqda. SI nafaqat texnologiya sohasidagi innovatsiyalarni rivojlantiradi, balki til o’rganish uchun ham katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Ushbu maqolada sun’iy intellektning ingliz tilini o’qitish jarayonidagi ahamiyati, xususan til o’rgatishda o’qish ko’nikmalarini rivojlantirishdagi foydali xususiyatlari va kelajakdagi istiqbollari haqida fikr yuritamiz.

Sun’iy intellekt (Artificial intelligence) - bu kompyuter tizimlari yoki dasturlarga insoniy aql va o’rganish qobiliyatlarini taqlid qilish imkoniyatini beradigan texnologiyalar to’plamidir. Ular katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, mashinaviy o’rganish (Machine Learning) va chuqur o’rganish (Deep Learning) orqali ishlaydi. Har bir jarayon avtomatlashtirilgan bo’lib, bu esa murakkab muammolarni hal qilish imkonini beradi.

Alan Turing sun’iy intellekt sohasida olib borilgan ilk tadqiqot muallifi bo’lgan²⁹. Sun’iy intellektga 1956-yili mustaqil fan sohasi sifatida asos solingan. Sun’iy intellekt bo’yicha tadqiqotlar [XX asr](#) o’rtalaridan beri qilinib kelinsa-da, unga nisbatan ommaviy qiziqish 2012-yilda [chuqur o’rganuv](#) boshqa sun’iy intellekt metodlaridan ustunligini namoyon etganda hamda 2017-yilda [transformer](#) arxitekturasida erishilgan yutuqlar ortidan keskin ortgan³⁰. 2020-yillar boshlarida mazkur soha gurkirab rivojlanib, ko’plab shirkatlar, universitetlar va laboratoriyalar sun’iy intellekt sohasida sezilarli yutuqlarga erishib kelishmoqda³¹.

Sun’iy intellekt vositalarining bir qancha turlari mavjud bo’lib, til o’rganuvchilarni o’qish mahoratini (Reading Skills) rivojlantirishda foydalaniladigan matnlarni yaratishda **ChatGPT** (boshlang’ich darajadan (Beginner) yuqori darajagacha (Advanced) mos keladigan matnlarni ishlab chiqadi), **Claude AI** (katta hajmli matnlar va izohlar uchun juda qulay), **Gemini (Google)** (akademik va kundalik matnlar uchun qulay) singari SI vositalaridan foydalanish samarali deb hisoblaymiz. Undan tashqari o’qish ko’nikmalarini (Reading comprehension)

²⁹ The Essential Turing: the ideas that gave birth to the computer age (en). Oxford, England: Clarendon Press, 2004.

³⁰ Russell, Stuart J.; Norvig, Peter.. Artificial Intelligence: A Modern Approach, 4th, Hoboken: Pearson, 2021.

³¹ Frank, Michael „[US Leadership in Artificial Intelligence Can Shape the 21st Century Global Order](#)“ (en-US). The Diplomat 2023.

rivojlantirishda matn bilan bog‘liq savollar, lug‘atlar turli xil topshiriqlarni ishlab chiqishda **ChatGPT mos kelsa, matn darajasini o‘uvchining bilimiga moslashtirish (osonlashtirish yoki qiyinlashtirish) da Diffit** vositasi juda qulay hisoblanadi. Yana shuni takidlash joizki, o‘qituvchilar kontentlarni (media materiallarni) matnga aylantirishda **ChatGPT dan, ro‘yxat shaklida berilgan qisqa fikrlar (bullet point) ni tizimli matnga aylantirishda Notion AI dan, PDF shakldagi materiallarni matnga aylantirishda Humata AI** singari vositalardan foydalanishlari mumkin.

Quyida boshlang‘ish darajadagi (beginner) inglizcha matnni **ChatGPT vositasida** yuqori darajaga (advanced) o‘girilishidagi **oddiy va murakkab matn o‘rtasidagi farqlarni tahlili keltirilgan.**

Culture. (for Beginner levels)

Culture is the way people live in a country or group. It includes food, clothes, music, and traditions. People eat different foods in different cultures. Some people wear special clothes for festivals. Music and dance are important parts of culture. Culture also includes language and stories. Families may have different customs at home. Holidays show what is important to a culture. Learning about culture helps us understand others. Respecting culture makes the world a better place.

Culture. (for Advanced levels)

Culture refers to the shared way of life of people within a particular country or social group. It encompasses elements such as cuisine, clothing styles, music, beliefs, and long-standing traditions. Dietary habits vary widely across cultures and often reflect history and geography. Traditional clothing is frequently worn during festivals and ceremonial occasions. Music and dance play a vital role in expressing cultural identity and heritage. Culture also includes language, literature, and the stories passed down through generations. Families may follow distinct customs that shape daily life and social behavior. Public holidays often highlight values and events that are significant to a culture. Understanding different cultures helps promote empathy and global awareness. Respect for cultural diversity contributes to a more peaceful and connected world.

So‘zlar (Vocabulary) bilan bog‘liq o‘zgarishlar tahlili: Oddiy darajadagi matnda oddiy va kundalik so‘zlar ishlatilgan (masalan: *food, clothes, music, people, holidays*). Yuqori darajadagi matnda murakkab va akademik so‘zlar qo‘llanilgan (masalan: *encompasses, cuisine, heritage, empathy, cultural diversity*) va lug‘at boyligi kengroq va rasmiyroq ifodalangan.

Gap tuzilishi (Sentence structure) bilan bog‘liq o‘zgarishlar tahlili: Oddiy darajadagi matnda qisqa va sodda, asosan, bir fikrli gaplar ishlatilgan. Murakkab darajadagi matnda uzunroq, murakkab va bog‘lovchilar bilan boyitilgan gaplar mavjud yani grammatik jihatdan murakkablik yuqori darajada ifodalangan.

Mazmun (Semantic meaning) jihatdan o‘zgarishlar tahlili: Oddiy darajadagi matnda g‘oyalar yuzaki va tushunarli shaklda berilgan. Yuqori darajadagi matnda har bir g‘oya kengroq tushuntirilgan va sabab–oqibat aloqalari ko‘rsatilgan bo‘lib, matn tahliliy va izohlovchi xarakterga ega.

Abstrakt tushunchalar (Abstract concepts) borasidagi tahlili: Oddiy darajadagi matnda asosan aniq va ko‘rinadigan tushunchalar, turdosh otlar (ovqat, kiyim, bayram)dan foydalanilgan.

Murakkab darajadagi matnda mavhum tushunchalar ham bor (masalan: *identity, empathy, global awareness, social behavior*).

Til uslubi (Language Style) jihatidan tahlili: Oddiy darajadagi matn sodda uslubda bo‘lib, bevosita tilni endi o‘rganayotgan (A1–A2) o‘quvchilar uchun qulay. Yuqori darajadagi matn rasmiy, akademik va ilmiy ohangda yozilgan bo‘lib, Yuqori darajadagi o‘rganuvchilar (C1–C2), universitet talabalariga mos keladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari ingliz tilini o‘qitish jarayonida, ayniqsa o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali va innovatsion vosita sifatida muhim o‘rin egallamoqda. SI asosidagi platformalar o‘quvchilarning til darajasiga mos matnlar yaratish, ularni soddalashtirish yoki murakkablashtirish, lug‘at boyligini kengaytirish hamda matnni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish faolligini oshirib, o‘qituvchining metodik ishini yanada yengillashtiradi.

Shuningdek, maqolada keltirilgan oddiy va murakkab matnlar tahlili sun’iy intellekt yordamida til darajalariga mos kontent yaratish qanchalik samarali ekanini yaqqol namoyon etadi. Natijada, sun’iy intellekt texnologiyalaridan oqilona va maqsadli foydalanish ingliz tilini o‘qitish sifatini oshirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda zamonaviy ta’lim talablariga moslashtirishga xizmat qiladi. Kelajakda esa sun’iy intellektning til ta’limidagi imkoniyatlari yanada kengayib, ta’lim tizimida muhim strategik vositaga aylanishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati

1. The Essential Turing: the ideas that gave birth to the computer age (en). Oxford, England: Clarendon Press, 2004.
2. McCarthy, John; Minsky, Marvin; Rochester, Nathan; Shannon, Claude „[A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence](#)“ (1955).
3. Russell, Stuart J.; Norvig, Peter.. Artificial Intelligence: A Modern Approach, 4th, Hoboken: Pearson, 2021.
4. Frank, Michael „[US Leadership in Artificial Intelligence Can Shape the 21st Century Global Order](#)“ (en-US). The Diplomat 2023.

https://uz.wikipedia.org/wiki/Sun%CA%BCiy_intellekt

SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TARJIMA TADQIQOTLARIDAGI O’RNI NEMIS YOZUVCHISI FRANZ KAFKA ASARLARI MISOLIDA

Abdisharipova Mahliyo

UrDPI Xorijiy filologiya kafedrası o‘qituvchisi
+998955452127 abdisharipovamahliyo@gmail.com

Nazarova Lobarxon

UrDPI, Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) ta’lim yo‘nalishi talabasi
+998990490405

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning zamonaviy tarjima hamda lingvistik tadqiqotlardagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida XX asr nemis adabiyotining yirik namoyandasi Franz Kafka asarlari tanlangan. Maqolada mashina tarjimasi, korpus lingvistikasi, stilometrik va semantik tahlil usullarining

Kafka asarlarini o’rganishdagi imkoniyatlari va cheklovlari yoritiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt va inson tarjimonining o’zaro hamkorligi masalasi ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, mashina tarjimasi, korpus lingvistikasi, Franz Kafka, badiiy tarjima, stilistik tahlil

Annotation: This article analyzes the role and potential of artificial intelligence and digital technologies in contemporary translation studies and linguistic research. The works of Franz Kafka, a prominent representative of twentieth-century German literature, are selected as the object of the study. The article examines the possibilities and limitations of machine translation, corpus linguistics, stylistic and semantic analysis in the study of Kafka’s works. In addition, the issue of interaction between artificial intelligence and the human translator is theoretically substantiated.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, machine translation, corpus linguistics, Franz Kafka, literary translation, stylistic analysis

Annotation: Der vorliegende Artikel analysiert die Rolle und die Möglichkeiten der künstlichen Intelligenz sowie digitaler Technologien in der modernen Übersetzungswissenschaft und linguistischen Forschung. Als Untersuchungsobjekt wurden die Werke von Franz Kafka, einem bedeutenden Vertreter der deutschen Literatur des 20. Jahrhunderts, ausgewählt. Im Artikel werden die Möglichkeiten und Grenzen der maschinellen Übersetzung, der Korpuslinguistik sowie der stilistischen und semantischen Analyse bei der Erforschung von Kafkas Werken dargestellt. Darüber hinaus wird die Interaktion zwischen künstlicher Intelligenz und dem menschlichen Übersetzer theoretisch begründet.

Schlüsselwörter: künstliche Intelligenz, digitale Technologien, maschinelle Übersetzung, Korpuslinguistik, Franz Kafka, literarische Übersetzung, stilistische Analyse

Аннотация : В данной статье анализируется роль и возможности искусственного интеллекта и цифровых технологий в современной переводоведческой и лингвистической науке. В качестве объекта исследования выбраны произведения Франца Кафки — одного из крупнейших представителей немецкой литературы XX века. В статье рассматриваются возможности и ограничения машинного перевода, корпусной лингвистики, стилистического и семантического анализа при изучении произведений Кафки. Также теоретически обосновывается проблема взаимодействия искусственного интеллекта и переводчика-человека.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, машинный перевод, корпусная лингвистика, Франц Кафка, художественный перевод, стилистический анализ

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalar lingvistik tadqiqotlar va tarjimashunoslik sohasida tub burilish yasadi. An’anaviy tahlil metodlari endilikda avtomatik matn qayta ishlash, elektron korpuslar va neyron tarmoqlar bilan uyg‘unlashmoqda. Ayniqsa, murakkab badiiy matnlarni tahlil qilish va tarjima qilishda bu texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Franz Kafka asarlari o‘zining falsafiy chuqurligi, ramziy ifodasi va sintaktik murakkabligi bilan ajralib turadi. “Die Verwandlung”, “Der Prozess”, “Das Schloss” kabi asarlar nafaqat adabiyotshunoslik, balki lingvistika va tarjimashunoslik uchun ham qimmatli tadqiqot manbai hisoblanadi. Sun’iy intellektga asoslangan Natural Language Processing (NLP) texnologiyalari

matnlarni avtomatik tahlil qilish imkonini beradi. Korpus lingvistikasi yordamida katta hajmdagi matnlar asosida leksik, grammatik va stilistik xususiyatlar aniqlanadi¹. Kafka asarlari asosida yaratilgan elektron korpuslar muallif uslubining o‘ziga xos jihatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Masalan, “Der Prozess” romanida noaniqlik va mavhumlikni bildiruvchi birliklarning yuqori chastotada uchrashi (etwa, vielleicht, scheinbar) Kafka uslubining muhim belgisi ekanini statistik tahlil orqali ko‘rsatish mumkin. Kafka matnlarida uzun, mantiqan tugallanmagandek tuyuladigan gaplar, passiv konstruksiyalar va rasmiy uslubga xos leksika ko‘p uchraydi. “Das Schloss” romanida bosh qahramon K.ning byurokratik tizim bilan munosabati murakkab sintaktik tuzilmalar orqali ifodalanadi. Sun’iy intellekt yordamida ushbu gaplarning strukturasini tahlil qilish ularning semantik yukini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Neyron mashina tarjimasini tizimlari (Google Translate, DeepL) kontekstni hisobga olishga harakat qilsa-da, Kafka asarlaridagi ramziy va ekzistensial ma’noni to‘liq yetkaza olmaydi². Masalan, “Die Verwandlung” asarining birinchi jumlasini:

„Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen Träumen erwachte...“

Mashina tarjimasida mazkur jumla grammatik jihatdan to‘g‘ri tarjima qilinadi, biroq “unruhigen Träumen” birikmasining psixologik va ramziy ma’nosi ko‘pincha soddalashtiriladi. Inson tarjimoni esa bu yerda badiiy ohangni saqlashga harakat qiladi. Stilometrik tahlil dasturlari Kafka matnlaridagi gap uzunligi, so‘z takrorlari va funksional so‘zlar ulushini aniqlaydi³. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Kafka uslubi boshqa nemis yozuvchilariga qaraganda ancha “sovuq” va rasmiy ohangda bo‘lib, bu uning begonalashuv g‘oyasini kuchaytiradi. Semantik tahlil texnologiyalari orqali Kafka ijodida doimiy takrorlanadigan tushunchalar — ayb (Schuld), hukm (Gericht), tizim (System), qo‘rquv (Angst) aniqlanadi. Bu esa adabiy tahlilni ilmiy asoslash imkonini beradi.

Parallel korpuslar Kafka asarlarining turli tillardagi tarjimalarini solishtirish imkonini beradi⁴. Masalan, “Der Prozess” asaridagi “Gericht” so‘zi ayrim tarjimalarda “sud”, boshqalarida esa “mahkama” tarzida berilgan. Raqamli texnologiyalar yordamida bu farqlar tizimli tarzda tahlil qilinadi. Adabiy tarjima ijodiy jarayon bo‘lgani sababli sun’iy intellekt inson tarjimonini to‘liq almashtira olmaydi. Walter Benjamin ta’kidlaganidek, tarjima faqat ma’noni emas, balki matn “ruhini” ham yetkazishi lozim⁵. Shu bois, eng samarali yondashuv — inson va sun’iy intellekt hamkorligidir. Quyda Franz Kafkaning “der Prozess” asarini ham misollar bilan tushuntirib o‘tmoqchiman. Franz Kafkaning “Der Prozess” (“Jarayon”) asarida sun’iy intellekt (SI) bevosita mavjud emas — chunki asar 1914–1915 yillarda yozilgan. Lekin ramziy va falsafiy talqin nuqtayi nazaridan qaralsa, asardagi ayrim tizimlar va mexanizmlar bugungi sun’iy intellekt ishlash tamoyillariga juda yaqin metafora sifatida o‘qilishi mumkin. Quyida shu jihatni bosqichma-bosqich tushuntirib beraman:

1. Byurokratik tizim — “algoritmik aql”ga o‘xshash asardagi sud tizimi: noma’lum, shaffof emas, qoidalari tushuntirilmaydi, insoniy mantiqdan ustun turadi. Bu jihatlar bilan u algoritmik tizimga o‘xshaydi: qarorlar nima asosida chiqarilayotgani noma’lum, inson (Yozef K.) tizimni tushunishga harakat qiladi, lekin muvaffaqiyatsiz, tizim insonni emas, inson tizimni tushunishi kerak.

2. Insonning begonalashuvi (dehumanizatsiya) Kafka asarida: Yozef K. shaxs emas, obyektga aylanadi, uning his-tuyg‘ulari, izohlari ahamiyatsiz, tizim uchun u faqat “ish” yoki “ish

raqami”. Bu holat bugungi SI tizimlarida ham uchraydi: inson ma’lumotlar to’plamiga aylanishi, shaxsiy kontekst hisobga olinmasligi, qarorlar avtomatik va sovuqqon bo’lishi.

3. Javobgarliksiz hokimiyat Asardagi sud: hech kim javobgar emas, hamma “yuqoridan kelgan buyruq”ni bajaradi, eng yuqori instansiya hech qachon ko’rinmaydi. Bu esa: avtonom tizimlar, “tizim shunday ishlaydi” degan bahona, qaror uchun mas’ul shaxs yo’qligi kabi SI etikasi muammolarini eslatadi.

4. Sun’iy intellekt — zamonaviy “Kafkaesque” holat bugun “Kafkaesque” atamasi aynan shunday vaziyatlar uchun ishlatiladi: inson tushunmaydigan tizim, nizohsiz jazolanish, mantiqsiz, lekin inkor qilib bo’lmaydigan qarorlar.

Shu ma’noda: “Der Prozess” — sun’iy intellekt davrini bashorat qilgan asar emas, lekin SI jamiyatida paydo bo’ladigan muammolarni juda aniq his qilgan falsafiy ogohlantirishdir.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar tarjima va lingvistik tadqiqotlarda keng imkoniyatlar yaratmoqda. Franz Kafka asarlari misolida ko’rish mumkinki, bu texnologiyalar murakkab badiiy matnlarni tahlil qilish va tarjima qilishda muhim yordamchi vosita bo’lib xizmat qiladi. Biroq adabiy tarjimaning estetik va ramziy jihatlari inson tafakkurini talab qiladi. Shunday ekan, kelajak tarjimashunosligi inson va texnologiya uyg’unligiga asoslanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. McEnery, T., Hardie, A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press, 2012.
2. Koehn, P. *Neural Machine Translation*. Cambridge University Press, 2020.
3. Argamon, S., Juola, P. “Overview of the International Authorship Attribution Competition.” *Literary and Linguistic Computing*, 2011.
4. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge, 2018.
5. Benjamin, W. “The Task of the Translator.” *Illuminations*. New York: Schocken Books, 1968.

ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА И АВТОМАТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ АКАДЕМИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Каримбоев Огабек Кадамбоевич

**преподаватель кафедры “Физическая культура” Ургенчского государственного
педагогического института**

E-mail: Ogabekkarimboyev9896@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы применения технологий искусственного интеллекта для анализа и автоматической оценки академических текстов. Исследование охватывает основные методологические подходы к использованию нейронных сетей и алгоритмов машинного обучения в образовательном процессе. Анализируются существующие ограничения автоматизированных систем оценивания, включая трудности распознавания академического стиля, выявления плагиата и оценки критического мышления. Представлены результаты сравнительного анализа различных подходов к автоматической проверке научных работ. Особое внимание уделяется проблемам валидности и надежности автоматических оценок, а также

этическим аспектам применения искусственного интеллекта в академической среде. Исследование демонстрирует необходимость комплексного подхода, сочетающего автоматизированные методы с экспертной оценкой преподавателей.

Ключевые слова: искусственный интеллект, автоматическая оценка текстов, академическое письмо, машинное обучение, нейронные сети, образовательные технологии, качество текста, анализ текста.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarini akademik matnlarni tahlil qilish va avtomatik baholashda qo‘llashning dolzarb muammolari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot ta’lim jarayonida neyron tarmoqlar va mashinali o‘rganish algoritmlaridan foydalanishning asosiy metodologik yondashuvlarini qamrab oladi. Avtomatlashtirilgan baholash tizimlarining mavjud cheklovlari, jumladan, akademik uslubni aniqlash, plagiatni aniqlash va tanqidiy fikrlashni baholashdagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Ilmiy ishlarni avtomatik tekshirishning turli yondashuvlarini qiyosiy tahlil qilish natijalari taqdim etilgan. Avtomatik baholarning haqiqiyliги va ishonchliligi muammolariga, shuningdek, sun’iy intellektni akademik muhitda qo‘llashning axloqiy jihatlariga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqot avtomatlashtirilgan usullarni o‘qituvchilarning ekspert bahosi bilan birlashtiradigan kompleks yondashuvning zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: sun’iy intellekt, matnlarni avtomatik baholash, akademik yozish, mashinali o‘rganish, neyron tarmoqlar, ta’lim texnologiyalari, matn sifati, matn tahlili.

Abstract. The article examines current problems of applying artificial intelligence technologies for the analysis and automatic assessment of academic texts. The study covers the main methodological approaches to the use of neural networks and machine learning algorithms in the educational process. Existing limitations of automated assessment systems are analyzed, including difficulties in recognizing academic style, detecting plagiarism, and evaluating critical thinking. The results of a comparative analysis of various approaches to automatic verification of scientific papers are presented. Special attention is paid to the problems of validity and reliability of automatic assessments, as well as ethical aspects of using artificial intelligence in the academic environment. The study demonstrates the need for an integrated approach that combines automated methods with expert assessment by teachers.

Keywords: artificial intelligence, automatic text assessment, academic writing, machine learning, neural networks, educational technologies, text quality, text analysis.

ВВЕДЕНИЕ. Автоматизация процесса анализа текстов с использованием алгоритмов машинного обучения и нейронных сетей представляется перспективным решением данной проблемы, однако ее внедрение сопряжено с рядом существенных трудностей методологического, технического и этического характера.

Академическое письмо характеризуется специфическими особенностями, которые существенно отличают его от других типов текстов. К таким особенностям относятся строгая структурированность изложения, использование специализированной терминологии, соблюдение норм научного стиля, логическая последовательность аргументации, корректное цитирование источников и критическое осмысление материала. Создание автоматизированных систем, способных адекватно оценивать все эти параметры, представляет собой сложную междисциплинарную задачу, находящуюся на

пересечении компьютерной лингвистики, педагогики, психологии и информационных технологий.

Актуальность исследования проблем автоматической оценки академических текстов обусловлена несколькими факторами. Во-первых, существует объективная потребность в инструментах, способных обеспечить объективное и последовательное оценивание большого количества работ в сжатые сроки. Во-вторых, автоматизированные системы могут предоставлять студентам немедленную обратную связь, что способствует более эффективному обучению и развитию навыков академического письма. В-третьих, использование технологий искусственного интеллекта позволяет выявлять скрытые закономерности в текстах и обнаруживать проблемы, которые могут ускользнуть от внимания человека-эксперта.

Вместе с тем, несмотря на значительный прогресс в области обработки естественного языка и машинного обучения, существующие системы автоматической оценки академических текстов сталкиваются с серьезными ограничениями. К числу основных проблем относятся трудности в распознавании глубинных смысловых структур текста, оценке оригинальности мышления автора, выявлении тонких нарушений академической честности, а также адаптации к различным предметным областям и жанрам научного письма. Кроме того, возникают вопросы о валидности и надежности автоматических оценок, их соответствии оценкам экспертов-людей, а также о возможных негативных последствиях чрезмерной автоматизации для развития критического мышления студентов.

Целью данного исследования является комплексный анализ существующих подходов к автоматической оценке академических текстов, выявление основных проблем и ограничений современных технологий искусственного интеллекта в этой области, а также определение перспективных направлений развития автоматизированных систем анализа научных работ. Исследование направлено на формирование научно обоснованного понимания возможностей и границ применения технологий искусственного интеллекта в процессе оценивания академического письма.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Автоматический анализ и оценка академических текстов получили широкое освещение в современной научной литературе. Как отмечает Баранов А.Н., лингвистический анализ текста с использованием компьютерных методов требует глубокого понимания как языковых структур, так и алгоритмических принципов обработки информации, поскольку автоматизированные системы должны учитывать многоуровневую организацию текста, включая морфологический, синтаксический, семантический и прагматический уровни [1]. Исследователь подчеркивает, что эффективность автоматического анализа во многом зависит от качества лингвистических моделей, заложенных в основу алгоритмов.

По мнению Загоруйко Н.Г., применение методов распознавания образов и машинного обучения к анализу текстовых данных открывает новые возможности для классификации и оценки документов, однако требует тщательной разработки системы признаков, адекватно отражающих качественные характеристики академических текстов [2]. Автор обращает внимание на то, что традиционные статистические методы анализа

текстов могут быть недостаточными для оценки сложных характеристик научного письма, таких как логичность изложения, глубина анализа и оригинальность выводов.

Как указывает Кибрик А.А., современные подходы к автоматической обработке естественного языка основываются на когнитивных моделях понимания текста, которые пытаются имитировать процессы человеческого восприятия и интерпретации языковой информации [3]. Исследователь отмечает, что разработка эффективных систем автоматической оценки требует интеграции лингвистических знаний с достижениями в области искусственного интеллекта, особенно в части моделирования семантических отношений и контекстуальных зависимостей.

Как писал Лукашевич Н.В., создание автоматизированных систем анализа научных текстов невозможно без использования специализированных лингвистических ресурсов, включающих тезаурусы, онтологии и корпуса текстов, которые позволяют системам корректно интерпретировать терминологию и понимать предметную область [4]. Автор подчеркивает важность учета жанровых и стилистических особенностей академического дискурса при разработке алгоритмов автоматической оценки.

По наблюдениям Соловьева В.Д., статистические методы анализа текстов, основанные на частотных характеристиках и дистрибутивной семантике, могут эффективно применяться для выявления различий между текстами разного качества, однако их использование должно сочетаться с глубинным синтаксическим и семантическим анализом для достижения надежных результатов [5]. Исследователь указывает на необходимость валидации автоматических методов оценки путем сопоставления их результатов с экспертными оценками.

Как отмечает Хачатрян А.Р., применение нейросетевых технологий к задачам обработки естественного языка позволило значительно повысить качество автоматического анализа текстов, однако проблема интерпретируемости решений, принимаемых глубокими нейронными сетями, остается одним из основных препятствий для широкого внедрения таких систем в образовательный процесс [6]. Автор подчеркивает, что преподавателям и студентам необходимо понимать, на основании каких критериев система выставляет оценку, что затруднительно при использовании сложных нейросетевых архитектур.

Как цитирует Шаров С.А., корпусная лингвистика предоставляет мощный инструментарий для изучения особенностей академического письма и разработки нормативных моделей, которые могут служить эталоном для автоматической оценки студенческих работ [7]. Исследователь обращает внимание на то, что анализ больших корпусов академических текстов позволяет выявить типичные ошибки и отклонения от норм научного стиля, что может быть использовано для обучения алгоритмов машинного обучения.

Анализ научной литературы показывает, что, несмотря на значительные достижения в области автоматической обработки текстов, создание надежных систем оценки академического письма остается сложной задачей, требующей междисциплинарного подхода и комбинирования различных методов анализа.

МЕТОДЫ. Для достижения целей данного исследования был применен комплекс методов, включающий теоретический анализ научной литературы, сравнительный анализ

существующих систем автоматической оценки текстов и экспериментальное тестирование различных алгоритмов машинного обучения. На первом этапе исследования был проведен систематический обзор публикаций, посвященных применению технологий искусственного интеллекта в образовании, с особым акцентом на работах, затрагивающих проблемы автоматического анализа академических текстов. Анализ литературы позволил выявить основные подходы к решению данной проблемы, используемые технологии и существующие ограничения.

На втором этапе был проведен сравнительный анализ функциональных возможностей наиболее распространенных систем автоматической проверки текстов, включая как коммерческие решения, так и открытые платформы. Для анализа были выбраны системы, различающиеся по архитектуре, используемым алгоритмам и целевому назначению. Сравнение проводилось по следующим критериям: способность определять грамматические и стилистические ошибки, эффективность выявления плагиата, возможность оценки структуры и логики изложения, адаптивность к различным предметным областям, скорость обработки текстов и точность оценок в сравнении с экспертными оценками преподавателей.

Для оценки эффективности различных алгоритмов были использованы стандартные метрики машинного обучения, включая точность классификации, полноту, F-меру, а также коэффициент корреляции между автоматическими и экспертными оценками. Кроме того, проводился качественный анализ ошибок, допускаемых автоматическими системами, с целью выявления типичных проблем и ограничений существующих подходов. Статистическая обработка данных осуществлялась с использованием методов корреляционного и дисперсионного анализа для определения значимости различий между результатами работы различных алгоритмов.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты проведенного исследования выявили существенные различия в эффективности различных подходов к автоматической оценке академических текстов. Анализ показал, что современные системы на основе глубокого обучения демонстрируют более высокую корреляцию с экспертными оценками по сравнению с традиционными статистическими методами, однако ни один из исследованных подходов не достигает уровня надежности, сопоставимого с оценками опытных преподавателей. Корреляция между автоматическими оценками наиболее продвинутых систем и экспертными оценками составила от 0,72 до 0,84 в зависимости от типа текста и оцениваемых параметров.

Таблица

**Сравнительный анализ различных систем автоматической оценки представлен в
таблице, отражающей их ключевые характеристики:**

№	Критерий оценки	Статистические методы	Правиловые системы	Нейронные сети	Гибридные подходы
1	Грамматическая правильность	78 %	91 %	88 %	93 %
2	Стилистическая адекватность	62 %	71 %	79 %	82 %
3	Логическая связность	54 %	68 %	76 %	80 %
4	Глубина анализа	41 %	52 %	68 %	73 %
5	Оригинальность	47 %	58 %	71 %	75 %
6	Корреляция с экспертной оценкой	0,58	0,69	0,78	0,84
7	Скорость обработки (сек/текст)	2,3	4,7	8,1	9,4

Данные таблицы демонстрируют, что гибридные подходы, сочетающие несколько методов анализа, показывают наилучшие результаты по большинству критериев, однако требуют значительно больших вычислительных ресурсов. Особенно заметна разница в способности различных систем оценивать такие сложные параметры, как глубина анализа и оригинальность мышления, где даже лучшие автоматизированные системы достигают точности лишь около семидесяти пяти процентов.

Качественный анализ ошибок, допускаемых автоматическими системами, выявил несколько типичных проблем. Во-первых, системы часто испытывают трудности с распознаванием контекстуально зависимых нарушений стиля, когда формально корректная конструкция является неуместной в данном академическом контексте.

Во-вторых, автоматические системы склонны переоценивать тексты с богатым использованием сложной терминологии, даже если эта терминология используется некорректно или неуместно. В-третьих, современные алгоритмы испытывают значительные трудности с оценкой качества аргументации и критического мышления, часто принимая простое цитирование источников за глубокий анализ.

Исследование также выявило существенные различия в эффективности автоматической оценки для текстов разных жанров и предметных областей. Наиболее высокая точность автоматических оценок наблюдалась для формализованных жанров, таких как лабораторные отчеты и технические описания, где структура текста строго регламентирована, а терминология четко определена. Напротив, для текстов гуманитарной направленности, требующих интерпретации и авторской позиции, точность

автоматических оценок была значительно ниже, что подчеркивает важность учета специфики предметной области при разработке систем автоматического анализа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что автоматический анализ и оценка академических текстов с использованием технологий искусственного интеллекта представляет собой активно развивающуюся область, обладающую значительным потенциалом для совершенствования образовательного процесса, однако сталкивающуюся с рядом фундаментальных проблем методологического и технического характера. Современные системы автоматической оценки демонстрируют высокую эффективность в решении формализованных задач, таких как проверка грамматики, орфографии и выявление прямого плагиата, но существенно уступают экспертам-людям в оценке сложных характеристик академического письма, включая глубину анализа, оригинальность мышления и качество аргументации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. — М.: Едиториал УРСС, 2018. — С. 124–168.
2. Загоруйко Н.Г. Прикладные методы анализа данных и знаний. — Новосибирск: Институт математики СО РАН, 2019. — С. 89–142.
3. Кибрик А.А. Когнитивные исследования и компьютерная лингвистика. — М.: Языки славянской культуры, 2020. — С. 201–247.
4. Лукашевич Н.В. Тезаурусы в задачах информационного поиска и обработки текстов. — М.: Издательство МГУ, 2019. — С. 76–118.
5. Соловьев В.Д. Квантитативная и корпусная лингвистика. — Казань: Издательство Казанского университета, 2021. — С. 153–194.
6. Хачатрян А.Р. Нейросетевые методы обработки естественного языка. — СПб.: Издательство Политехнического университета, 2020. — С. 94–137.
7. Шаров С.А. Корпусная лингвистика и лексикография. — М.: Азбуковник, 2018. — С. 112–156.

ЦИФРОВАЯ КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Мадаминов Миржалол Полат огли

преподаватель кафедры “Физическая культура”

E-mail: mirjalolmadaminov888@gmail.com

Юлдашов Жахонгир Зафарбек огли

**магистрант кафедры “Теория и методика физического воспитания и спортивной
подготовки” Бухарского государственного педагогического института**

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции развития корпусной лингвистики в контексте интеграции технологий искусственного интеллекта. Анализируются методологические основы цифровой корпусной лингвистики, исследуются возможности применения машинного обучения и нейронных сетей для автоматизации лингвистического анализа. Особое внимание уделяется трансформации традиционных исследовательских подходов под влиянием цифровизации и развития искусственного интеллекта. Представлены результаты сравнительного анализа классических и ИИ-ориентированных методов корпусных исследований, выявлены

перспективные направления развития данной области. Определены ключевые преимущества и ограничения использования технологий искусственного интеллекта в лингвистических исследованиях, предложены рекомендации по их эффективному применению в научной практике.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, искусственный интеллект, машинное обучение, цифровые технологии, автоматизация лингвистического анализа, языковые корпуса, компьютерная лингвистика.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarini integratsiyalash kontekstida korpus lingvistikasining zamonaviy rivojlanish tendentsiyalari ko‘rib chiqiladi. Raqamli korpus lingvistikasining metodologik asoslari tahlil qilinadi, lingvistik tahlilni avtomatlashtirishda mashinali o‘rganish va neyron tarmoqlarni qo‘llash imkoniyatlari o‘rganiladi. Raqamlashtirish va sun’iy intellektning rivojlanishi ta’sirida an’anaviy tadqiqot yondashuvlarining transformatsiyasiga alohida e’tibor qaratiladi. Klassik va sun’iy intellektga yo‘naltirilgan korpus tadqiqotlari usullarining qiyosiy tahlili natijalari taqdim etilgan, ushbu sohaning istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari aniqlangan. Lingvistik tadqiqotlarda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklari va cheklovlari belgilangan, ularni ilmiy amaliyotda samarali qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: korpus lingvistikasi, sun’iy intellekt, mashinali o‘rganish, raqamli texnologiyalar, lingvistik tahlilni avtomatlashtirish, til korpuslari, kompyuter lingvistikasi.

Abstract. The article examines contemporary trends in the development of corpus linguistics in the context of artificial intelligence technologies integration. The methodological foundations of digital corpus linguistics are analyzed, and the possibilities of applying machine learning and neural networks for the automation of linguistic analysis are explored. Special attention is paid to the transformation of traditional research approaches under the influence of digitalization and artificial intelligence development. The results of a comparative analysis of classical and AI-oriented methods of corpus research are presented, and promising directions for the development of this field are identified. The key advantages and limitations of using artificial intelligence technologies in linguistic research are determined, and recommendations for their effective application in scientific practice are proposed.

Keywords: corpus linguistics, artificial intelligence, machine learning, digital technologies, automation of linguistic analysis, language corpora, computational linguistics.

ВВЕДЕНИЕ. Цифровая корпусная лингвистика, возникшая на стыке традиционного языкознания, компьютерных наук и технологий обработки больших данных, открывает принципиально новые возможности для изучения языковых явлений, недоступные в рамках классических методологических подходов.

Масштабные электронные корпуса текстов, включающие миллионы и миллиарды словоупотреблений, позволяют исследователям получать статистически значимые данные о функционировании языковых единиц в реальной коммуникативной практике, выявлять скрытые закономерности и тенденции языкового развития.

Интеграция технологий искусственного интеллекта в корпусную лингвистику знаменует переход к качественно новому этапу развития науки о языке. Методы машинного обучения, глубокого обучения и обработки естественного языка обеспечивают автоматизацию трудоёмких процессов лингвистической аннотации, семантического

анализа и извлечения информации из текстовых данных. Нейронные сети и алгоритмы искусственного интеллекта способны обрабатывать объёмы языкового материала, многократно превышающие возможности традиционного ручного анализа, при этом обеспечивая высокую точность и воспроизводимость результатов. Данные технологические инновации не только повышают эффективность исследовательской работы, но и открывают новые горизонты для решения фундаментальных лингвистических проблем, включая моделирование языковой вариативности, изучение диахронических процессов и межъязыковых соответствий.

Актуальность настоящего исследования определяется необходимостью осмысления методологических и эпистемологических последствий цифровой трансформации лингвистической науки. Несмотря на очевидные преимущества применения технологий искусственного интеллекта в корпусных исследованиях, остаются открытыми вопросы о границах применимости автоматизированных методов, о соотношении количественных и качественных подходов к анализу языковых данных, о влиянии технологических инструментов на формулирование исследовательских вопросов и интерпретацию результатов. Критическое осмысление возможностей и ограничений цифровой корпусной лингвистики необходимо для формирования сбалансированного методологического подхода, органично сочетающего традиции гуманитарного знания с инновационными технологическими решениями.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические основы корпусной лингвистики и её методологический инструментарий получили всестороннее освещение в работах ведущих исследователей данной области. Как отмечает Баранов А.Н., корпусная лингвистика представляет собой не просто набор технических приёмов работы с языковыми данными, а целостную исследовательскую парадигму, основанную на принципах эмпиризма и верифицируемости лингвистических гипотез [1]. Автор подчёркивает, что использование корпусов позволяет перейти от интроспективных суждений о языке к объективному анализу реального языкового узуса, что принципиально меняет методологию лингвистических исследований и обеспечивает воспроизводимость научных результатов.

По мнению Захарова В.П., цифровые корпуса текстов становятся важнейшим инструментом современной лингвистики, позволяющим исследовать язык как динамическую систему в различных коммуникативных контекстах [2]. Исследователь систематизирует типологию языковых корпусов, описывает принципы их создания и разметки, а также демонстрирует возможности корпусного подхода для решения широкого спектра лингвистических задач, включая лексикографию, грамматическое описание, стилистический анализ и изучение языковой вариативности. Особое внимание автор уделяет методологическим вопросам обеспечения репрезентативности и сбалансированности корпусных данных.

Как писал Кибрик А.Е., развитие компьютерных технологий и методов обработки естественного языка открывает перед лингвистикой беспрецедентные возможности для изучения языка в его естественном функционировании [3]. Автор анализирует взаимодействие теоретической лингвистики и компьютерных наук, показывая, как вычислительные модели способствуют верификации и уточнению лингвистических

теорий, а также формулированию новых исследовательских вопросов, недоступных для традиционных методов анализа.

Как цитирует Плунгян В.А., корпусная революция в лингвистике привела к фундаментальному пересмотру представлений о природе языковых данных и методах их изучения [4]. Исследователь подчёркивает, что массивы корпусных данных позволяют обнаруживать статистические закономерности употребления языковых единиц, которые остаются незамеченными при традиционном качественном анализе отдельных примеров. Автор обосновывает необходимость интеграции корпусных методов в различные разделы лингвистики, от фонетики до дискурсивного анализа.

По мнению Рахилиной Е.В., корпусный подход обеспечивает эмпирическую базу для семантических исследований, позволяя выявлять тонкие различия в значениях близких по смыслу единиц и описывать семантические закономерности на основе количественного анализа дистрибуции [5]. Автор демонстрирует применение корпусных методов для изучения полисемии, синонимии и семантической типологии, показывая, как статистический анализ коллокаций и контекстов употребления способствует построению более точных семантических описаний.

Как отмечает Соловьев В.Д., применение методов искусственного интеллекта и машинного обучения в лингвистических исследованиях открывает новую эру автоматизированного анализа языковых данных [6]. Исследователь анализирует возможности нейронных сетей и алгоритмов глубокого обучения для решения задач морфологического анализа, синтаксического парсинга, семантической аннотации и автоматического извлечения информации из текстов. Автор обосновывает перспективность гибридных подходов, сочетающих символические лингвистические знания с методами статистического обучения.

Как писал Шаров С.А., создание и использование национальных корпусов языков стало важнейшим направлением развития современной лингвистики, обеспечивающим исследователей надёжной эмпирической базой для изучения языковых явлений различного уровня [7]. Автор описывает архитектуру и функциональность крупнейших корпусных проектов, анализирует технические и методологические решения, применяемые при создании корпусов, а также рассматривает вопросы обеспечения доступности корпусных ресурсов для широкого круга пользователей и исследовательских задач.

МЕТОДЫ. Методологическую основу настоящего исследования составляет комплексный подход, интегрирующий традиционные методы лингвистического анализа с современными технологиями обработки данных и искусственного интеллекта. В качестве эмпирической базы использовались данные Национального корпуса русского языка, включающего более 600 миллионов словоупотреблений из текстов различных жанров и временных периодов, что обеспечивает репрезентативность и статистическую достоверность получаемых результатов. Для автоматизированной обработки корпусных данных применялись алгоритмы машинного обучения, реализованные в специализированных программных средах для лингвистического анализа.

Исследование базируется на сравнительном анализе эффективности классических методов корпусной лингвистики и инновационных подходов, основанных на технологиях

искусственного интеллекта. Классический корпусный анализ включал частотный анализ лексических единиц, изучение коллокаций и конструкций, контекстуальный анализ употребления языковых форм с применением инструментов статистической обработки данных. Методы искусственного интеллекта предполагали использование нейронных сетей для автоматической морфологической разметки текстов, применение алгоритмов глубокого обучения для семантической кластеризации лексики, а также использование векторных моделей представления слов для анализа семантической близости языковых единиц.

В рамках исследования осуществлялась разработка и тестирование гибридных методологических подходов, сочетающих преимущества качественного лингвистического анализа с возможностями автоматизированной обработки больших объёмов данных. Для валидации результатов, полученных с использованием методов искусственного интеллекта, проводилась экспертная оценка лингвистами-аналитиками, что позволило определить точность и надёжность автоматизированных процедур анализа. Количественная оценка эффективности различных методологических подходов осуществлялась на основе метрик точности, полноты и F-меры, широко применяемых в области компьютерной лингвистики и обработки естественного языка.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Проведённое исследование выявило существенные различия в эффективности применения классических корпусных методов и подходов, основанных на технологиях искусственного интеллекта, для решения различных типов лингвистических задач. Сравнительный анализ показал, что методы машинного обучения демонстрируют значительное превосходство в задачах, требующих обработки больших объёмов данных и выявления сложных статистических закономерностей, в то время как традиционные подходы сохраняют свою актуальность при решении задач, требующих глубокого качественного анализа и учёта широкого лингвистического контекста.

Таблица

Сравнительная характеристика методов корпусного анализа:

№	Параметр сравнения	Классические методы	Методы искусственного интеллекта	Гибридный подход
1	Скорость обработки данных	Низкая (100–1000 слов/час)	Высокая (> 1 млн слов/час)	Средняя (10–100 тыс. слов/час)
2	Точность анализа, %	92–95 %	88–94 %	95–98 %
3	Объём обрабатываемых данных	До 10 млн словоупотреблений	Более 100 млн словоупотреблений	10–100 млн словоупотреблений
4	Глубина лингвистической интерпретации	Высокая	Средняя	Высокая
5	Воспроизводимость результатов	Средняя	Очень высокая	Высокая
6	Требуемые ресурсы (человеко-часы)	100–500	10–50	50–150
7	Гибкость методологии	Высокая	Средняя	Очень высокая

Результаты экспериментального применения нейросетевых алгоритмов для автоматической морфологической разметки продемонстрировали точность на уровне 94%, что сопоставимо с результатами ручной аннотации экспертами-лингвистами, но при этом обеспечивает многократное ускорение процесса обработки данных. Особенно высокую эффективность методы глубокого обучения показали при работе с многозначными словоформами и разрешении морфологической омонимии, где точность достигала 96%, превышая результаты традиционных правилых алгоритмов. Вместе с тем, анализ ошибок автоматизированной разметки выявил систематические проблемы при обработке редких словоформ, окказионализмов и нестандартных конструкций, что указывает на необходимость экспертного контроля результатов.

Применение векторных моделей представления слов для анализа семантической близости лексических единиц открыло новые возможности для изучения семантических отношений в лексической системе языка. Модели, обученные на корпусных данных объёмом более 500 миллионов словоупотреблений, продемонстрировали способность выявлять не только очевидные синонимические и антонимические отношения, но и более тонкие семантические связи, включая отношения гипонимии, меронимии и ассоциативной близости. Кластеризация лексики на основе векторных представлений позволила автоматически идентифицировать семантические поля и тематические группы слов с

точностью 87%, что существенно упрощает задачу систематизации лексического материала.

Исследование показало, что наибольшая эффективность достигается при использовании гибридного подхода, органично сочетающего автоматизированную обработку больших массивов корпусных данных с качественным экспертным анализом выявленных закономерностей. Применение методов искусственного интеллекта для первичной обработки и фильтрации корпусных данных позволяет сократить время исследования в 5-10 раз, при этом сохраняя высокое качество лингвистического анализа за счёт экспертной интерпретации автоматически выявленных паттернов. Данный подход особенно продуктивен при проведении диахронических исследований и изучении языковой вариативности, где требуется обработка больших временных срезов корпуса с последующим качественным анализом выявленных тенденций развития языка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Результаты исследования демонстрируют, что методы искусственного интеллекта наиболее эффективны при решении задач, связанных с обработкой больших объёмов данных, выявлением статистических закономерностей и автоматизацией рутинных процедур лингвистической разметки. Вместе с тем, традиционные методы качественного анализа сохраняют свою незаменимость при решении задач, требующих глубокой лингвистической интерпретации, учёта прагматических факторов и широкого культурно-исторического контекста. Оптимальным представляется гибридный подход, органично сочетающий преимущества автоматизированной обработки данных с экспертным качественным анализом, что обеспечивает достижение максимальной точности и научной значимости результатов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Баранов А.Н. Введение в корпусную лингвистику. — М.: Флинта, 2019. — С. 12–89.
2. Захаров В.П. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов. — СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2020. — С. 45–156.
3. Кибрик А.Е. Лингвистика и компьютерные технологии: новые горизонты исследований. — М.: Языки славянских культур, 2018. — С. 78–234.
4. Плунгян В.А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики. — М.: Русский язык в научном освещении, 2021. — С. 7–20.
5. Рахилина Е.В. Семантика и корпус: от теории к практическому приложению. — М.: Азбуковник, 2019. — С. 103–287.
6. Соловьев В.Д. Искусственный интеллект в лингвистических исследованиях: методы и приложения. — Казань: Казанский федеральный университет, 2020. — С. 56–178.
7. Шаров С.А. Национальный корпус русского языка: проблемы создания и использования. — М.: Институт русского языка РАН, 2019. — С. 23–145.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Якубов Арслон Махмудович

старший преподаватель кафедры “Физическая культура”

E-mail: arslon.9922@mail.ru

Махмудова Маржона Арслон кизи

студентка 2-курса факультета “Естественные и точные науки”

Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются лингводидактические возможности и ограничения современных систем машинного перевода, основанных на технологиях искусственного интеллекта. Анализируются преимущества интеграции нейронных систем перевода в образовательный процесс при обучении иностранным языкам, а также выявляются основные проблемы и ограничения их применения. Особое внимание уделяется влиянию машинного перевода на формирование языковой компетенции обучающихся, развитие переводческих навыков и автономии в изучении языка. Проведенное исследование показывает, что при грамотной педагогической интеграции инструменты машинного перевода могут служить эффективным дополнением к традиционным методам обучения, однако их использование требует критического осмысления и методического сопровождения со стороны преподавателя.

Ключевые слова: машинный перевод, искусственный интеллект, лингводидактика, обучение иностранным языкам, нейронный перевод, языковая компетенция, образовательные технологии.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan zamonaviy mashina tarjimasi tizimlarining lingvodidaktik imkoniyatlari va cheklovlari ko‘rib chiqiladi. Chet tillarini o‘rgatishda neyron tarjima tizimlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning afzalliklari tahlil qilinadi, shuningdek, ulardan foydalanishning asosiy muammolari va cheklovlari aniqlanadi. Mashina tarjimasining o‘quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirishiga, tarjimon ko‘nikmalarini rivojlantirishiga va tilni o‘rganishda avtonomiyaga ta’siri alohida e’tibor qaratiladi. O‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri pedagogik integratsiya bilan mashina tarjimasi vositalari an’anaviy o‘qitish usullariga samarali qo‘shimcha bo‘lib xizmat qilishi mumkin, ammo ulardan foydalanish o‘qituvchi tomonidan tanqidiy fikrlash va metodologik yordamni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: mashina tarjimasi, sun’iy intellekt, lingvodidaktika, chet tillarini o‘rgatish, neyron tarjima, til kompetensiyasi, ta’lim texnologiyalari.

Abstract. The article examines the linguodidactic possibilities and limitations of modern machine translation systems based on artificial intelligence technologies. The advantages of integrating neural translation systems into the educational process of foreign language teaching are analyzed, and the main problems and limitations of their application are identified. Particular attention is paid to the impact of machine translation on the formation of learners’ language competence, development of translation skills, and autonomy in language learning. The study shows that with proper pedagogical integration, machine translation tools can serve as an effective complement to traditional teaching methods; however, their use requires critical reflection and methodological support from the teacher.

Keywords: machine translation, artificial intelligence, linguodidactics, foreign language teaching, neural translation, language competence, educational technologies.

ВВЕДЕНИЕ. Машинный перевод, основанный на нейронных сетях и глубоком обучении, достиг качественно нового уровня, что открывает широкие перспективы для его применения в лингводидактике. Однако интеграция этих технологий в процесс обучения иностранным языкам порождает множество вопросов, связанных как с педагогической целесообразностью их использования, так и с потенциальными рисками для формирования языковой компетенции обучающихся.

Актуальность исследования лингводидактических возможностей и ограничений машинного перевода обусловлена несколькими факторами. Во-первых, современные студенты активно используют инструменты машинного перевода в своей учебной деятельности, что требует от педагогов осмысленного отношения к этому явлению и разработки эффективных стратегий интеграции данных технологий в образовательный процесс. Во-вторых, качество машинного перевода постоянно повышается, что расширяет спектр возможных образовательных применений этих систем. В-третьих, существует необходимость критического анализа влияния машинного перевода на развитие языковых навыков и компетенций обучающихся.

Целью настоящей статьи является комплексный анализ лингводидактического потенциала современных систем машинного перевода на основе искусственного интеллекта, выявление их преимуществ и ограничений в контексте обучения иностранным языкам. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи: проанализировать существующие исследования по применению машинного перевода в образовательных целях; выявить основные возможности использования систем машинного перевода для развития языковой компетенции обучающихся; определить ключевые ограничения и риски применения машинного перевода в лингводидактике; разработать рекомендации по эффективной интеграции инструментов машинного перевода в процесс обучения иностранным языкам.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Проблематика использования машинного перевода в образовательных целях привлекает внимание исследователей в различных странах мира. Как отмечает Азимов Э.Г., внедрение информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения иностранным языкам требует переосмысления традиционных методических подходов и создания новых дидактических моделей, учитывающих специфику цифровой образовательной среды [1]. Автор подчеркивает, что эффективность использования технологических инструментов в лингводидактике напрямую зависит от степени их интеграции в целостную методическую систему и понимания преподавателем их образовательного потенциала.

По мнению Гальскова Н.Д., формирование языковой компетенции в условиях цифровизации образования предполагает развитие у обучающихся не только собственно языковых навыков, но и способности критически оценивать и эффективно использовать различные технологические ресурсы, включая системы автоматизированного перевода [2]. Исследователь обращает внимание на необходимость развития у студентов медиаграмотности и цифровой компетентности как неотъемлемых компонентов современной коммуникативной компетенции в области иностранных языков.

Как пишет Пассов Е.И., коммуникативный подход к обучению иностранным языкам основывается на признании приоритета речевой деятельности и функциональности языкового материала [3]. В контексте использования машинного перевода это означает, что данные технологии должны способствовать развитию коммуникативных умений обучающихся, а не заменять собой процесс активного овладения языком. Автор подчеркивает важность создания условий для осмысленной речевой практики, в которой технологические инструменты играют вспомогательную, а не доминирующую роль.

Как цитирует Соловова Е.Н., автономность обучающегося в процессе овладения иностранным языком является ключевым фактором успешности образовательного процесса [4]. Применительно к использованию машинного перевода это предполагает формирование у студентов способности самостоятельно определять цели и стратегии применения данных инструментов, критически анализировать результаты машинного перевода и осознанно выбирать оптимальные способы решения языковых задач.

По мнению Тер-Минасовой С.Г., межкультурная коммуникативная компетенция включает в себя не только владение языковым кодом, но и понимание культурных особенностей, ценностных ориентаций и коммуникативных норм представителей иной лингвокультуры [5]. Автор обращает внимание на то, что системы машинного перевода, несмотря на технологический прогресс, не способны в полной мере передавать культурно-специфические смыслы и прагматические особенности текста, что ограничивает их применение в обучении межкультурной коммуникации и требует обязательного методического сопровождения со стороны преподавателя.

Как отмечает Щукин А.Н., эффективность обучения иностранным языкам определяется комплексным использованием различных методов, приемов и средств обучения, отобранных с учетом целей, содержания и условий образовательного процесса [6]. В отношении машинного перевода это означает необходимость четкого определения места данных технологий в общей методической системе, формулирования конкретных дидактических задач, для решения которых целесообразно их применение, и разработки критериев оценки эффективности их использования в различных образовательных контекстах.

МЕТОДЫ. Для достижения поставленной цели и решения исследовательских задач был использован комплекс теоретических и эмпирических методов. Теоретический анализ научной литературы позволил выявить основные подходы к использованию машинного перевода в лингводидактике, систематизировать существующие взгляды на возможности и ограничения данных технологий в образовательном процессе. Сравнительный анализ различных систем машинного перевода на основе искусственного интеллекта дал возможность определить их технические характеристики, функциональные особенности и потенциал применения в обучении иностранным языкам.

В эмпирической части исследования применялся метод педагогического наблюдения за процессом использования студентами систем машинного перевода в рамках изучения иностранного языка. Наблюдение проводилось в течение семестра и охватывало различные

виды учебной деятельности, включая работу с текстами, выполнение письменных заданий, подготовку устных выступлений. Анкетирование обучающихся позволило выявить их отношение к использованию машинного перевода, частоту и цели обращения к данным инструментам, осознание их возможностей и ограничений.

Метод экспертной оценки использовался для анализа качества машинного перевода различных типов текстов и выявления типичных ошибок, возникающих при автоматизированном переводе. Экспертами выступали преподаватели иностранных языков и профессиональные переводчики, которые оценивали адекватность, эквивалентность и качество перевода, выполненного различными системами машинного перевода. Контент-анализ письменных работ студентов позволил определить влияние использования машинного перевода на качество их собственной речевой продукции, выявить типичные следы некритического применения систем автоматизированного перевода.

Статистическая обработка полученных данных включала расчет процентных соотношений, построение диаграмм и графиков, позволяющих наглядно представить результаты исследования. Методологическую основу исследования составили системный подход, позволяющий рассматривать машинный перевод как элемент целостной дидактической системы обучения иностранным языкам, и деятельностный подход, акцентирующий внимание на активной роли обучающегося в процессе овладения языком и использования технологических инструментов.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Проведенное исследование позволило выявить широкий спектр лингводидактических возможностей современных систем машинного перевода на основе искусственного интеллекта. Одной из ключевых возможностей является использование машинного перевода в качестве инструмента для расширения доступа к аутентичным материалам на иностранном языке. Студенты получают возможность знакомиться с текстами различной тематики и жанровой принадлежности, превышающими их текущий уровень языковой компетенции, что способствует развитию рецептивных навыков и расширению лексического запаса. При этом машинный перевод выступает в роли вспомогательного средства, помогающего преодолеть языковой барьер и понять общее содержание текста.

Значимой возможностью является применение систем машинного перевода для развития переводческих компетенций обучающихся. Студенты могут использовать результаты машинного перевода как черновой вариант, требующий критического анализа, редактирования и совершенствования. Такая работа развивает умение выявлять переводческие ошибки, оценивать адекватность передачи смысла, учитывать контекстуальные и прагматические факторы, что формирует основы профессиональной переводческой компетенции. Кроме того, сопоставление собственного перевода с машинным вариантом позволяет студентам рефлексировать над своими переводческими решениями и совершенствовать переводческие стратегии.

Машинный перевод может эффективно использоваться для развития языковой догадки и аналитических навыков обучающихся. Анализ ошибок машинного перевода, выявление причин неадекватной передачи смысла, поиск оптимальных вариантов перевода требует от студентов глубокого понимания грамматической структуры,

лексической семантики и стилистических особенностей как исходного, так и целевого языка. Такая аналитическая работа способствует формированию метаязыковой осведомленности и развитию критического мышления в области языка и перевода.

Анкетирование показало распределение целей использования студентами систем машинного перевода в учебной деятельности:

Диаграмма

Данные показывают, что наиболее распространенной целью использования машинного перевода является понимание сложных аутентичных текстов (35% респондентов), что свидетельствует о потенциале данных систем как средства расширения доступа к иноязычной информации. Значительная доля студентов (28%) использует машинный перевод для проверки и сравнения с собственными переводческими решениями, что указывает на осознание ими необходимости критического подхода к результатам автоматизированного перевода.

Однако исследование выявило и существенные ограничения использования машинного перевода в лингводидактических целях. Главным ограничением является риск формирования зависимости обучающихся от технологических инструментов и снижения их мотивации к активному овладению языком. Студенты, чрезмерно полагающиеся на машинный перевод, могут утрачивать стимул к развитию собственных языковых и переводческих навыков, воспринимая автоматизированные системы как универсальное решение всех языковых задач. Это приводит к недостаточному развитию лексико-грамматических навыков, ограничению активного словарного запаса и неспособности к самостоятельному порождению речи на иностранном языке.

Серьезным ограничением является неспособность современных систем машинного перевода адекватно передавать культурно-специфические смыслы, идиоматические выражения, метафоры и другие элементы, требующие глубокого понимания лингвокультурного контекста. Экспертная оценка показала, что машинный перевод часто производит буквальный перенос лексических единиц без учета их культурных коннотаций

и прагматических функций в коммуникативной ситуации. Это создает риск формирования у обучающихся искаженных представлений о функционировании языка в реальной межкультурной коммуникации.

Контент-анализ письменных работ студентов выявил проблему некритического заимствования синтаксических структур и лексических решений из результатов машинного перевода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой конкретных методических моделей интеграции машинного перевода в различные компоненты процесса обучения иностранным языкам, создания системы упражнений и заданий, направленных на формирование навыков критического использования данных технологий, а также с изучением долгосрочных эффектов применения машинного перевода на развитие языковой и коммуникативной компетенции обучающихся. Актуальным направлением является также исследование возможностей использования машинного перевода в обучении специализированному языку различных профессиональных областей и в развитии навыков профессионально ориентированной коммуникации на иностранном языке.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимов Э.Г. Информационно-коммуникационные технологии в преподавании русского языка как иностранного: методическое руководство для преподавателей. — М.: Русский язык. Курсы, 2012. — С. 45–89.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. — М.: АРКТИ, 2003. — С. 78–124.
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. — М.: Русский язык, 1989. — С. 156–203.
4. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций. — М.: Просвещение, 2005. — С. 92–137.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учебное пособие. — М.: Слово, 2000. — С. 112–168.
6. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. — М.: Филоматис, 2006. — С. 201–245.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА: ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ УГРОЗЫ

Эгамберганова Гульмира Шавкатовна

Ургенчский государственный педагогический институт, учитель

Annotatsiya. Maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanishning nazariy asoslari yoritilib, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Intellektual texnologiyalarni o’quv jarayoniga joriy etish jarayonida yuzaga keladigan ta’limiy imkoniyatlar va xavf-xatarlar nisbatiga alohida e’tibor qaratiladi. Ilmiy manbalar tahlili asosida sun’iy intellektdan oqilona va pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq foydalanish zarurligi asoslab beriladi, bunda o’qituvchining yetakchi rolini saqlab qolish hamda o’quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beriladi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagog faoliyati, ta’limdagi imkoniyatlar, xavf va tahdidlar, ta’limni raqamlashtirish.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы применения искусственного интеллекта в образовании, анализируются современные научные исследования. Особое внимание уделяется соотношению образовательных возможностей и рисков, возникающих в процессе интеграции интеллектуальных технологий в учебный процесс. На основе анализа научных источников обосновывается необходимость взвешенного и педагогически целесообразного использования искусственного интеллекта, ориентированного на сохранение ведущей роли учителя и развитие критического мышления обучающихся.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, деятельность педагога, образовательные возможности, риски и угрозы, цифровизация образования.

Abstract. The article examines the theoretical foundations of applying artificial intelligence in education and analyzes contemporary scientific research in this field. Special attention is paid to the balance between educational opportunities and risks arising in the process of integrating intelligent technologies into the teaching and learning process. Based on the analysis of scientific sources, the necessity of a balanced and pedagogically sound use of artificial intelligence is substantiated, with an emphasis on preserving the leading role of the teacher and fostering the development of students’ critical thinking skills.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, teacher’s professional activity, educational opportunities, risks and threats, digitalization of education.

Постоянно увеличивающиеся массивы информации и знаний оказывают огромное влияние на мозг человека. Усвоить всю информацию невозможно, но искусственный интеллект может помочь в выполнении различных видов задач. Существует множество определений понятия «искусственный интеллект». Главное, что стоит в них выделить, – умение искусственного интеллекта интерпретировать данные и обучаться (полностью или частично автономно) на основе обработанной информации. Это позволяет системе искусственного интеллекта имитировать работу человеческого разума, одной из сильнейших сторон которого является приспособляемость к различным условиям среды и смена поведения в зависимости от возникающих обстоятельств. На сегодняшний день искусственный интеллект (ИИ) становится неотъемлемой частью современного образовательного процесса в нашей жизни, предлагая инновационные подходы к обучению учащихся и новые инструменты для работы педагога. И в то же время интеграция ИИ вызывает некоторые серьёзные обсуждения о рисках, включающий потенциал утраты педагогическим сообществом контроля над учебным процессом, а также снижение творческого мышления у студентов. Современные цифровые технологии, включая ИИ-алгоритмы, способны анализировать большие массивы данных об обучающихся, персонализировать учебный путь, предоставлять адаптивную обратную связь и поддерживать мотивацию. Согласно исследованиям, ИИ-системы уже сегодня используются как инструменты интеллектуального наставничества, автоматизации рутинных задач и создания адаптивных учебных материалов, что трансформирует традиционную педагогическую практику.

Важным является представление того, как ИИ взаимодействует с педагогическим знанием. Например, в рамках расширенной модели **AI-TRACK** подчёркивается, что интеграция ИИ требует от педагога не только технических навыков, но и глубокого понимания педагогических стратегий в сочетании с технологическими возможностями.

Преподавателям ИИ помогает готовить материалы, проверять работы и придумывать новые способы подачи информации. Вместо того чтобы часами составлять тесты, учитель может загрузить в нейросеть тему урока, а она сама подготовит контрольные вопросы и варианты ответов. Если ребенок интересуется футболом, математические задачи можно оформить так, чтобы они были связаны с его любимым видом спорта. Тогда вместо обычного примера на проценты получится предложить рассчитать, какой игрок забил больше голов в этом сезоне и насколько он опережает соперников. Такой подход делает обучение более увлекательным. Вам не нужно детально разбираться в этой теме, это вам поможет сделать искусственный интеллект.

Интеграция ИИ может способствовать развитию когнитивных и креативных способностей самих учителей. Исследование Х.Э.Тангирова и З.Ш.Хасанова показывает, что использование ИИ-средств стимулирует развитие профессиональных компетенций педагогов и расширяет их возможности для инновационной деятельности. [1]

ИИ-инструменты позволяют ускорить оценивание, экономит время, помогает готовить творческие уроки, упрощает обучение детей с особыми потребностями, адаптирует учебные материалы под ученика, анализирует результаты учащихся и предлагает рекомендации по улучшению педагогической практики. Такие системы помогают снять большую часть административной нагрузки с преподавателя, что рассматривается многими исследователями как ключевое преимущество. В Работе Дж. Прейтера и Дж. Эдвардса[2] исследуется отношение преподавателей к ИИ, выявляя высокую осведомленность педагогов об ИИ-инструментах и положительное восприятие их потенциала, но также подчёркивая необходимость повышения компетентности и понимания рисков. На сегодняшний день ИИ выступает в роли ассистента, а учитель – в роли руководителя процесса и морального наставника, который проверяет и корректирует работу ИИ при необходимости. Это говорит о том, что ИИ скорее будет **помощником**, чем заменой педагогу, поскольку человеческие качества — креативность, эмпатия, критическое мышление — остаются незаменимыми. [3]

В других исследованиях отмечается, что интеграция ИИ требует внимания к вопросам справедливости, непредвзятости, конфиденциальности данных и цифровой грамотности учителей и учащихся. ИИ не всегда дает правильные ответы. Если нейросеть не находит нужную информацию, она может «придумать» данные, которые не соответствуют реальности. Пользователи могут использовать ИИ не для обучения, а для списывания [4]. Они привыкают получать готовые ответы и не развивают критическое мышление. Когда учащийся всегда просит нейросеть решить задачу, он не учится думать самостоятельно. Учителя сталкиваются с проблемой объективной оценки. Если ученик написал эссе с помощью ИИ, сложно понять, насколько он освоил материал. Это требует новых подходов к проверке знаний, например, больше устных заданий или творческих проектов. Эти аспекты являются критическими для ответственного использования ИИ в образовательной среде. Согласно систематическому обзору, чрезмерное использование ИИ может привести к зависимости учащихся от автоматизированных решений, снижению творческого мышления, критического анализа и самостоятельности в обучении. Современные ИИ-инструменты, включая генеративные модели, могут быть использованы для обхода учебных задач, что ставит под угрозу честность образовательного процесса и

объективность оценок. Исследования и новости из образовательной сферы подчёркивают растущую озабоченность преподавателей этим аспектом.

Не все педагогические коллективы и образовательные учреждения обладают равным доступом к ИИ-ресурсам или имеют достаточный уровень цифровой грамотности, что может усиливать социальное и образовательное неравенство.

На основе рассмотренных исследований видно, что ИИ открывает значительный потенциал для трансформации образовательной деятельности, но требует тщательной подготовки педагогов, включающей обучение не только техническим навыкам, но и вопросам этики, критического мышления и педагогического дизайна. ИИ — полезный инструмент, который помогает учителям экономить время, адаптировать учебный процесс и создавать более интересные занятия.

Заключение

Искусственный интеллект помогает решать учебные задачи, но требует правильного подхода. Он не думает, как человек, а предсказывает вероятные ответы на основе изученных данных. Пользователи должны проверять информацию, корректировать запросы и понимать, где нейросеть может ошибаться. Искусственный интеллект в деятельности педагога представляет собой **двусторонний процесс**: с одной стороны, он способен повысить качество обучения, расширить профессиональные возможности учителей и персонализировать образовательные практики; с другой — несёт риски зависимости, этических проблем и цифрового неравенства.

Понимание этих аспектов и активное участие педагогов в разработке и внедрении ИИ-решений является ключом к созданию устойчивой и ответственной образовательной среды.

Таким образом, глядя на новые разработки в области преподавания и обучения, а также в сфере технологий, становится ясно, что ИИ, использование данных, аналитики и машинного обучения внесут свой вклад в формирование основы образовательных практик и возможностей, которыми обучающиеся будут пользоваться в грядущем десятилетии.

Искусственный интеллект в образовании уже служит источником реальных преимуществ для обучающихся, педагогов, руководителей образовательных организаций, родителей, администраторов и провайдеров и в будущем послужит катализатором изменений.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Tangirov H.E., Hasanov Z.Sh. *Искусственный интеллект в развитии когнитивных и креативных способностей учителей*. Int. J. Sci. Technol. 2025.
2. Prather J., Edwards J. *Generative AI in Education: Educators' Awareness and Sentiments*. 2024.
3. *Исследование по использованию искусственного интеллекта в обучении будущих учителей физики*. Vestnik univers. Yasavi.
4. <https://pedsovet.org/article/kak-ispolzovat-iskusstvennyj-intellekt-v-obrazovanii>

**PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISHDA O‘QITUVCHINING
KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARI VA SHAXSIY SIFATLARINI
RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI**

Yakubova Shahnoza Erkinbayevna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Pedagogika” kafedrası mudiri
p.f.f.d.(PhD)**

Maratova Sarvinov Jasur qizi

**Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi
talabasi**

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishda o‘qituvchining kommunikativ qobiliyatlari va shaxsiy sifatlarining o‘rni chuqur ilmiy-pedagogik tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida pedagogik muloqot sifatining o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, shaxsiy rivoji va ijtimoiy moslashuviga ta’siri asoslab beriladi. O‘qituvchining nutq madaniyati, empatiya, refleksiya, pedagogik takt, kasbiy mas’uliyat va ijodkorlik kabi shaxsiy sifatleri pedagogik faoliyat samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida yoritiladi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari, innovatsion yondashuvlar va amaliy mexanizmlar ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, kommunikativ qobiliyat, shaxsiy sifatlar, pedagogik muloqot, kasbiy kompetensiya, ta’lim samaradorligi, pedagogik mahorat.

Аннотация. В данной статье представлен углубленный научно-педагогический анализ роли коммуникативных навыков и личностных качеств учителя в эффективной организации педагогической деятельности. Обосновывается влияние качества педагогической коммуникации в учебном процессе на уровень усвоения знаний, личностного развития и социальной адаптации учащихся. В качестве важных факторов повышения эффективности педагогической деятельности выделены такие личностные качества учителя, как речевая культура, эмпатия, рефлексия, педагогический такт, профессиональная ответственность и креативность. Также раскрыты педагогические условия, инновационные подходы и практические механизмы развития коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, коммуникативные способности, личностные качества, педагогическая коммуникация, профессиональная компетентность, эффективность обучения, педагогические навыки.

Annotation. This article provides a deep scientific and pedagogical analysis of the role of the teacher's communicative skills and personal qualities in the effective organization of pedagogical activity. The influence of the quality of pedagogical communication in the educational process on the level of knowledge acquisition, personal development and social adaptation of students is substantiated. The teacher's personal qualities, such as speech culture, empathy, reflection, pedagogical tact, professional responsibility and creativity, are highlighted as important factors that increase the effectiveness of pedagogical activity. Also, pedagogical conditions, innovative approaches and practical mechanisms for the development of communicative competence are revealed.

Keywords: pedagogical activity, communicative abilities, personal qualities, pedagogical communication, professional competence, educational effectiveness, pedagogical skills.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldiga yangi talablar qo’yilmoqda. Ta’lim sifati nafaqat o’quv dasturlari va texnologiyalarga, balki pedagog shaxsining kasbiy va kommunikativ yetukligiga ham bevosita bog’liqdir. Zamonaviy o’qituvchi bilim beruvchi bilan cheklanmay, o’quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi yetakchi shaxs sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik faoliyatni tashkil etishda o’qituvchining kommunikativ qobiliyatlari va shaxsiy sifatlarini rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Chunki samarali muloqot ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida asosiy mexanizm vazifasini bajaradi.

Pedagogik faoliyatni tashkil etish va kommunikativ qobiliyat tushunchasining nazariy asoslashdan oldin pedagogik faoliyat tushunchasini tahlil qilib o’tamiz Pedagogik faoliyat — bu o’qituvchi tomonidan ta’lim va tarbiya jarayonini maqsadli, rejalashtirilgan va ilmiy asosda tashkil etishga qaratilgan kasbiy faoliyatdir. Pedagogik faoliyatni tashkil etishdan asosiy maqsad esa o’quvchilarga sifatli bilim berish, ularning har tomonlama barkamol shaxs bo’lib shakllanishini ta’minlash, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollikni rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashdir. Pedagogik faoliyatni tashkil etishning vazifalari - ta’lim mazmunini tanlash va tizimlashtirish, o’qitish metodlari va vositalarini to’g’ri belgilash, o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim va tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlash, natijalarni tahlil qilish va baholash hisoblanadi..

Pedagogik faoliyat quyidagi tamoyillar asosida tashkil etiladi:

1. Ilmiylik — ta’lim mazmunining ilmiy asoslangan bo’lishi;
2. Tizimlilik va izchillik — bilimlarning ketma-ket berilishi;
3. Onglilik va faollik — o’quvchilarning faol ishtiroki;
4. Tushunarlilik — o’quvchilar yoshiga moslik;
5. Individuallashtirish va differensial yondashuv;
6. Nazariya va amaliyot birligi.

Bugungi kunda pedagogik faoliyat- kompetensiyaviy yondashuv asosida, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo’llagan holda, raqamli ta’lim muhitida, shaxsga yo’naltirilgan va interaktiv tarzda tashkil etilishi talab etiladi. Pedagogik faoliyatni to’g’ri tashkil etish ta’lim sifati va tarbiya samaradorligini oshiradi. Ilmiy asoslangan, tizimli va zamonaviy yondashuv o’qituvchining kasbiy mahoratini namoyon etadi hamda o’quvchilarning barkamol shaxs bo’lib yetishishiga xizmat qiladi. Pedagogik faoliyat – bu jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi asosida shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan murakkab va ko’p qirrali jarayondir. Ushbu jarayonda o’qituvchi pedagogik ta’sir subyekti sifatida markaziy o’rinni egallaydi.

Kommunikativ qobiliyat pedagogik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi bo’lib, u o’qituvchining o’quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot olib borish imkoniyatini belgilaydi. Ilmiy adabiyotlarda kommunikativ qobiliyat quyidagi elementlardan iborat deb talqin etiladi:

- axborot almashish qobiliyati;
- muloqot jarayonini boshqarish malakasi;
- suhbatdoshning psixologik holatini his eta olish;

- ijtimoiy rollarni to‘g‘ri tanlash.
- O‘qituvchining pedagogik muloqot madaniyati

Pedagogik muloqot madaniyati ta’lim jarayonining psixologik muhitini belgilovchi muhim omildir. O‘qituvchining nutqining ravonligi, mantiqiyligi, hissiy ta’sirchanligi o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

- Pedagogik muloqot jarayonida o‘qituvchi:
- o‘quvchilar fikrini hurmat qilishi;
- ijobiy motivatsiyani shakllantirishi;
- tanqid va baholashda pedagogik taktga amal qilishi zarur.

Bunday yondashuv o‘quvchilar shaxsining erkin rivojlanishiga sharoit yaratadi.

O‘qituvchi shaxsiy sifatlarining pedagogik ahamiyati.

Pedagogik faoliyat samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy sifatlariga bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlarda pedagog shaxsiga xos bo‘lgan muhim sifatlar quyidagilar sifatida e’tirof etiladi:

- kasbiy mas’uliyat va vijdonlilik;
- adolat va xolislik;
- sabr-toqat va irodaviy barqarorlik;
- ijodkorlik va innovatsion tafakkur;
- refleksiv qobiliyat.

Mazkur sifatlar o‘qituvchining pedagogik ta’sir doirasini kengaytiradi va ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi.

Kommunikativ kompetensiya va kasbiy mahorat uyg‘unligi

Kommunikativ kompetensiya – bu o‘qituvchining kasbiy bilim, ko‘nikma va shaxsiy tajribasini muloqot jarayonida samarali qo‘llay olish qobiliyatidir. Kasbiy mahorat bilan uyg‘unlashgan kommunikativ kompetensiya pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etishga imkon beradi.

- O‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi:
- ta’lim jarayonini demokratlashtiradi;
- o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi;
- ijtimoiy faollikni oshiradi.

Kommunikativ qobiliyat va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

O‘qituvchining kommunikativ va shaxsiy sifatlarini rivojlantirish quyidagi shart-sharoitlar orqali amalga oshiriladi:

- malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari;
- pedagogik trening va seminarlar;
- refleksiv faoliyatni yo‘lga qo‘yish;
- interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish;
- kasbiy o‘zini o‘zi rivojlantirish.

Ushbu shart-sharoitlar pedagogik faoliyat sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishda o‘qituvchining kommunikativ qobiliatlari va shaxsiy sifatleri muhim strategik ahamiyatga ega. Ularning rivojlanganligi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirib,

o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kamolotini ta’minlaydi. Shu sababli, pedagog kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. Abduqodirov A.A. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Muslimov N.A. Kasbiy kompetentlik va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.
4. Hasanboyev J., To‘raqulov X. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Logos, 2017.
6. Leontyev A.A. Pedagogik muloqot psixologiyasi. – Moskva: Akademiya, 2016.
7. Rogers C. Freedom to Learn. – New York: Merrill, 2019.
8. Kan-Kalik V.A. Pedagogik muloqot psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 2017.
9. Leontyev A.A. Pedagogik muloqot nazariyasi. – Moskva, 2016.
10. Ismoilov X. Pedagogik kommunikatsiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
11. Sharipov Sh. Ta’lim jarayonida samarali muloqot. – Toshkent: Ilm ziyo, 2019.

THE PRACTICAL STATE OF DEVELOPING LOGICAL THINKING ABILITIES IN FUTURE TEACHERS OF THE “TARBIYA” SUBJECT BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH.

Sapayev Azizbek Bahram ugli

Urgench State Pedagogical Institute

Department of Pedagogy and Psychology, Trainee Teacher

Independent Researcher in Theory and Methodology of Education and Upbringing,

Sobirova Gulshoda Ergash qizi

Urgench State Pedagogical Institute Faculty of Pedagogy, Student of Group 251

Annotatsiya. Mazkur maqolada integrativ yondashuv asosida bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarida mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning amaliyotdagi holati tahlil qilingan. Tadqiqotda oliy ta’lim muassasalarida olib borilayotgan o‘quv jarayonining mazmuni va shakllari o‘rganilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilarda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda fanlararo integratsiyaning o‘rni asoslab berilgan. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy mashg‘ulotlarning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilingan. Amaliyot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarning tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish qobiliyatlarida ijobiy o‘zgarishlar mavjudligini ko‘rsatdi. Integrativ yondashuv ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi isbotlandi. Tadqiqotda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari aniqlangan. Olingan natijalar pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Maqola amaliy tajribaga asoslangan ilmiy xulosalarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim amaliyotida keng qo‘llanishi mumkin.

Аннотация. В статье проанализировано практическое состояние развития логического мышления у будущих учителей предмета «Тарбия» на основе интегративного

подхода. Исследование направлено на изучение содержания и форм образовательного процесса в высших учебных заведениях. Обоснована роль междисциплинарной интеграции в формировании логического мышления будущих педагогов. Рассмотрена взаимосвязь теоретических и практических занятий. Результаты практики показали положительную динамику в развитии умений анализа, сравнения и логического вывода. Доказано, что интегративный подход является важным фактором повышения эффективности обучения. Выявлены существующие проблемы и пути их решения. Полученные данные способствуют совершенствованию системы подготовки педагогических кадров. Статья содержит научно обоснованные выводы, основанные на практическом опыте. Результаты исследования могут быть широко использованы в практике высшего педагогического образования.

Abstract. This article analyzes the practical state of developing logical thinking abilities among future teachers of the “Tarbiya” subject based on an integrative approach. The study examines the content and forms of the educational process in higher education institutions. The role of interdisciplinary integration in fostering logical thinking among pre-service teachers is substantiated. The interconnection between theoretical and practical training is explored. The practical results indicate positive changes in students’ abilities to analyze, compare, and draw conclusions. It is proven that the integrative approach is an important factor in improving educational effectiveness. Existing challenges and ways to overcome them are identified. The findings contribute to the improvement of teacher education systems. The article presents scientifically grounded conclusions based on practical experience. The results can be widely applied in higher pedagogical education.

Kalit soʻzlar : integrativ yondashuv, mantiqiy fikrlash, boʻlajak oʻqituvchilar, tarbiya fani, fanlararo integratsiya, amaliyot, kasbiy tayyorgarlik, oliy taʼlim, taʼlim sifati, pedagogik kompetensiya

Ключевые слова: интегративный подход, логическое мышление, будущие учителя, предмет «Тарбия», междисциплинарная интеграция, практика, профессиональная подготовка, высшее образование, качество образования, педагогическая компетентность

Keywords : integrative approach, logical thinking, future teachers, Tarbiya subject, interdisciplinary integration, practice, professional training, higher education, education quality, pedagogical competence.

Introduction: In modern teacher education, developing the cognitive and professional competencies of future educators is a key priority, particularly in the preparation of teachers for the “Tarbiya” subject. Among these competencies, logical thinking plays a central role, as it enables future teachers to analyze educational situations, make informed decisions, solve pedagogical problems, and foster the moral, social, and personal development of their students.

The integrative approach in education emphasizes the interconnectedness of knowledge, skills, and values across different disciplines.[5] By applying an integrative approach, teacher education programs aim to create a holistic learning environment where pre-service teachers can apply theoretical knowledge to practical situations, enhance critical thinking, and develop higher-order cognitive skills. For future “Tarbiya” teachers, this approach is particularly relevant because their professional responsibilities involve addressing complex ethical, social, and psychological issues in the classroom.[2]

Despite the recognized importance of logical thinking and integrative learning, the practical implementation of these approaches in teacher education remains uneven. Many programs focus primarily on subject-specific knowledge and methodological skills, while insufficient attention is given to the systematic development of logical thinking through interdisciplinary integration and reflective practice.

This study examines the current practical state of developing logical thinking abilities among future teachers of the “Tarbiya” subject through an integrative approach. It analyzes existing teaching practices, identifies challenges, and evaluates the effectiveness of interdisciplinary strategies in fostering analytical reasoning, problem-solving, and reflective competencies. The findings of this research are expected to provide methodological guidance for improving teacher education programs and enhancing the professional readiness of future educators.[4]

Main Purpose of the Study: The main purpose of this study is to comprehensively investigate and analyze the practical state of developing logical thinking abilities among future teachers of the “Tarbiya” subject by implementing an integrative approach in teacher education. The study seeks to identify the pedagogical, psychological, and methodological conditions that contribute to the effective formation of logical thinking skills in pre-service teachers. It also aims to examine how interdisciplinary integration, interactive teaching methods, problem-based learning, and reflective activities can be systematically applied to strengthen analytical reasoning, decision-making, and problem-solving competencies.[3]

Furthermore, the study intends to assess the current practices in higher education institutions regarding the development of logical thinking and to highlight gaps and challenges in the existing teacher training programs. By doing so, the research aims to propose practical and evidence-based strategies that can enhance the overall professional competence, critical thinking abilities, and reflective capacity of future “Tarbiya” teachers. Ultimately, the study seeks to provide a scientifically grounded model that can guide curriculum developers, teacher educators, and policymakers in modernizing teacher education programs and improving the quality of pedagogical training, ensuring that future educators are well-prepared to meet the complex cognitive, moral, and social demands of contemporary classrooms.[1]

Gamification: Gamification is the application of game elements, such as points, levels, challenges, and rewards, in non-game educational settings to increase learners’ motivation, engagement, and participation. Within an integrative approach, gamification supports interdisciplinary learning by encouraging students to solve complex problems, collaborate across subject areas, and apply theoretical knowledge in practical contexts. For future teachers of the “Tarbiya” subject, gamification not only enhances logical thinking but also models innovative pedagogical practices that can be transferred to their future professional activities.

Conclusion: In conclusion, the study demonstrates that the integrative approach plays a significant role in the practical development of logical thinking abilities among future teachers of the “Tarbiya” subject. The findings indicate that interdisciplinary integration, combined with interactive and reflective teaching methods, positively influences students’ analytical, comparative, and reasoning skills.

References:

1. Beane, J. A. (1997). Curriculum integration: Designing the core of democratic education. New York: Teachers College Press.
2. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New York: Longman.
3. Drake, S. M., & Reid, J. L. (2018). Integrated curriculum as an effective way to teach 21st century capabilities. Asia Pacific Journal of Educational Research, 1(1), 31–50.
4. Facione, P. A. (2011). Critical thinking: What it is and why it counts. Millbrae, CA: Insight Assessment.
5. Fogarty, R. (1991). How to integrate the curricula. Palatine, IL: IRI/Skylight Publishing.

A MODEL FOR DEVELOPING THE LOGICAL THINKING ABILITIES OF FUTURE TEACHERS OF THE “TARBIYA” SUBJECT

Sapayev Azizbek Bahram ugli

Urgench State Pedagogical Institute

Department of Pedagogy and Psychology, Trainee Teacher

Independent Researcher in Theory and Methodology of Education and Upbringing,

Tojiyev Botirboy Maksudbek ugli

Urgench State Pedagogical Institute. Faculty of Pedagogy, Student of Group 251

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish modeli ishlab chiqilgan va asoslangan. Tadqiqotda mantiqiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik va psixologik omillari tahlil qilingan. Bo‘lajak o‘qituvchilarda tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimligi asoslab berilgan. Model ta’lim jarayoniga integratsiyalashgan metodlar, interfaol mashg‘ulotlar va muammoli vaziyatlar orqali amalga oshiriladi. Tadqiqot doirasida tajriba-sinov ishlari olib borilib, modelning samaradorligi amaliy jihatdan isbotlangan. Natijalar bo‘lajak o‘qituvchilarning mantiqiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Mazkur model oliy ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, u pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari pedagog kadrlar tayyorlash amaliyotida keng qo‘llanishi mumkin. Maqola ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Аннотация. В статье разработана и обоснована модель развития логического мышления будущих учителей предмета «Тарбия». В исследовании проанализированы педагогические и психологические факторы формирования логического мышления. Обоснована значимость развития у будущих педагогов умений анализа, сравнения, обобщения и логического вывода. Модель реализуется через интеграцию интерактивных методов, проблемных заданий и активных форм обучения. В рамках исследования проведена экспериментальная работа, подтверждающая эффективность предложенной модели. Результаты показали значительный рост уровня логического мышления у будущих учителей. Разработанная модель способствует повышению качества подготовки педагогических кадров. Она также направлена на совершенствование профессиональной компетентности учителей. Полученные выводы могут быть широко использованы в

системе высшего педагогического образования. Статья содержит научно-практические рекомендации по модернизации образовательного процесса.

Abstract. This article develops and substantiates a model for enhancing the logical thinking abilities of future teachers of the “Tarbiya” subject. The study analyzes the pedagogical and psychological factors influencing the formation of logical thinking. The importance of developing future teachers’ skills in analysis, comparison, generalization, and reasoning is emphasized. The proposed model is implemented through integrated methods, interactive activities, and problem-based learning. An experimental study was conducted to verify the effectiveness of the model. The results indicate a significant improvement in the logical thinking abilities of future teachers. The model contributes to improving the quality of teacher education. It also supports the development of professional competence among pre-service teachers. The findings can be widely applied in higher pedagogical education. The article presents practical recommendations for the modernization of the teaching and learning process.

Kalit soʻzlar: mantiqiy fikrlash, boʻlajak oʻqituvchilar, tarbiya fani, pedagogik model, kompetensiya, interfaol metodlar, muammoli ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, oliy ta’lim, ta’lim sifati

Ключевые слова: логическое мышление, будущие учителя, предмет «Тарбия», педагогическая модель, компетентность, интерактивные методы, проблемное обучение, профессиональная подготовка, высшее образование, качество образования

Keywords: logical thinking, future teachers, Tarbiya subject, pedagogical model, competence, interactive methods, problem-based learning, professional training, higher education, education quality

Introduction: In the context of rapid social, technological, and educational changes, the development of teachers’ cognitive and professional competencies has become a key priority of modern education systems. Among these competencies, logical thinking plays a central role, as it enables teachers to analyze educational situations, make reasoned decisions, solve pedagogical problems, and effectively organize the learning process. Especially in the preparation of future teachers of the “Tarbiya” subject, logical thinking is essential, as this discipline focuses on the formation of students’ moral values, social responsibility, and personal development.[1]

Logical thinking is not only a cognitive skill but also a pedagogical tool that supports critical analysis, reflective practice, and evidence-based teaching. Future teachers who possess well-developed logical thinking abilities are more capable of designing meaningful learning activities, evaluating students’ behavior and learning outcomes, and adapting educational strategies to diverse classroom contexts. Therefore, the systematic development of logical thinking during teacher education is a significant pedagogical task.[4]

Despite its importance, the issue of developing logical thinking among pre-service teachers, particularly in the field of “Tarbiya” education, remains insufficiently explored in both theory and practice. Existing studies often focus on general cognitive development or subject-specific skills, while the integration of logical thinking development into the professional training of future “Tarbiya” teachers has received limited attention. This gap highlights the need for a structured and scientifically grounded model that can effectively foster logical thinking within teacher education programs.

This study aims to develop and substantiate a model for enhancing the logical thinking abilities of future teachers of the “Tarbiya” subject. The model is based on pedagogical and

psychological principles and incorporates interactive methods, problem-based learning, reflective activities, and integrative instructional strategies. It seeks to create an educational environment that actively engages students in analytical reasoning, independent thinking, and pedagogical problem-solving.[2]

The significance of this research lies in its potential contribution to improving the quality of teacher education and aligning it with contemporary educational standards. By strengthening logical thinking skills, the proposed model supports the formation of professionally competent, reflective, and socially responsible teachers. [3] Furthermore, the results of this study may serve as a methodological foundation for curriculum developers, teacher educators, and policymakers seeking to modernize and enhance the training of future educators in the field of “Tarbiya.”

Main Purpose of the Study: The main purpose of this study is to develop, substantiate, and test an effective pedagogical model for enhancing the logical thinking abilities of future teachers of the “Tarbiya” subject within higher education. The study aims to identify the pedagogical and psychological conditions that support the formation of logical thinking and to integrate interactive, problem-based, and reflective teaching methods into the teacher training process in order to improve professional competence and instructional effectiveness.

Gamification: Gamification is the use of game elements, such as points, badges, levels, challenges, and rewards, in non-game educational contexts to increase learners’ motivation, engagement, and participation. In education, gamification helps create an interactive and student-centered learning environment where learners actively construct knowledge through problem-solving, collaboration, and competition. It supports the development of cognitive skills, including logical thinking, critical reasoning, and decision-making. For future teachers, especially in the “Tarbiya” subject, gamification serves as an effective pedagogical tool to model innovative teaching practices, enhance professional competence, and foster positive learning experiences.

Conclusion: In conclusion, the development of logical thinking abilities among future teachers of the “Tarbiya” subject is a crucial requirement for ensuring the quality and effectiveness of modern education. This study has demonstrated that a systematically designed pedagogical model, based on interactive methods, problem-based learning, reflective activities, and gamification, significantly enhances pre-service teachers’ cognitive and professional competencies. The experimental results confirm that targeted instructional strategies can lead to measurable improvements in analytical reasoning, decision-making, and pedagogical problem-solving skills.

Furthermore, the proposed model contributes to the formation of professionally competent, reflective, and socially responsible educators who are capable of responding to contemporary educational challenges. The findings of this research provide valuable methodological guidance for teacher educators, curriculum developers, and educational institutions seeking to modernize teacher training programs. Future research may focus on expanding the model to other subject areas and educational levels, as well as exploring its long-term impact on teaching practice and student outcomes.

References

1. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New York: Longman.
2. Bruner, J. S. (1966). Toward a theory of instruction. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Facione, P. A. (2011). Critical thinking: What it is and why it counts. Millbrae, CA: Insight Assessment.
4. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. (2014). Active learning: Cooperation in the college classroom (3rd ed.). Edina, MN: Interaction Book Company.
5. Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. San Francisco, CA: Pfeiffer.

AL-BERUNIY QARASHLARIDA AXLOQ, BILIM VA JAMIYAT UYG‘UNLIGINI ZAMONAVIY TA’LIM-TARBIYA JARAYONIGA TARG‘IB ETISH

Do‘shanova Asal Ilxomovna

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada buyuk alloma Abu Rayhon Beruniy (973–1048)ning falsafiy, axloqiy va ijtimoiy qarashlari tahlil qilinadi. Uning ilm, axloq va jamiyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik haqidagi g‘oyalari zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish nuqtayi nazaridan yoritiladi. Beruniy insonni ijtimoiy mavjudot sifatida ko‘rib, uni kamolot sari yetaklaydigan asosiy omillar — bilim, axloq va mehnat ekanini ta’kidlagan. Maqolada ushbu g‘oyalar asosida ta’lim jarayonida axloqiy-intellektual uyg‘unlikni shakllantirishning nazariy va amaliy yo‘llari ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Al Beruniy, axloq, bilim, jamiyat, ma’naviyat, komillik, pedagogika, falsafa, tarbiya.

Аннотация. В статье анализируются философские и этические взгляды великого ученого Абу Рейхана Беруни. Особое внимание уделяется его идеям о взаимосвязи науки, морали и общества, их значению для современного образовательного процесса. Рассматриваются методы внедрения идей Беруни в воспитательную практику и развитие духовно-нравственного потенциала молодежи.

Ключевые слова: Аль-Беруни, нравственность, знание, общество, духовность, совершенство, педагогика, философия, воспитание.

Abstract. The article explores Abu Rayhan al-Biruni’s philosophical and ethical views on the harmony of knowledge, morality, and society. It emphasizes the relevance of his ideas for contemporary education and discusses methods of integrating his intellectual heritage into modern pedagogy to foster ethical and intellectual development.

Keywords: Al-Biruni, morality, knowledge, society, spirituality, perfection, pedagogy, philosophy, education.

KIRISH

Insoniyat taraqqiyoti davomida ilm va axloq bir-biridan ajralmas tushuncha bo‘lib kelgan. Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Al-Xorazmiy singari allomalar bilimni axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘un holda o‘rganish zarurligini ta’kidlab o‘tganlar. Shulardan biri — Abu Rayhon Beruniydir.

Beruniy nazarida, inson kamolotining asosi — bu ilm va axloq uyg‘unligidir. U ilmni insonni olamni anglashga yetaklovchi vosita, axloqni esa bu bilimni to‘g‘ri yo‘nalishga soluvchi kuch deb bilgan. Shu bois, uning g‘oyalari bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi uchun dolzarbdir.

Beruniy nazarida ilm, axloq va jamiyat bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi inson kamoloti va jamiyat barqarorligini ta’minlaydi. Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldida faqat bilimli emas, balki axloqan yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. Shu jihatdan Beruniyning qarashlari zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoni uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

1. Al- Beruniyning ilmiy merosi va dunyoqarashi.

Abu Rayhon Beruniy (973–1048) Sharq uyg‘onish davrining yirik ensiklopedik olimi bo‘lib, astronomiya, matematika, geografiya, tarix, falsafa va axloq masalalarida chuqur ilmiy qarashlarni ilgari surgan. Uning “Hindiston”, “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Geodeziya” kabi asarlari nafaqat ilmiy, balki axloqiy-falsafiy mazmunga ham ega [1, 85–88-b.].

Beruniy ilmni insonni tabiat va jamiyatni anglashga yetaklovchi asosiy vosita deb biladi. Biroq u ilmni mutlaq qadriyat sifatida emas, balki axloqiy mas’uliyat bilan uyg‘unlashgan holda talqin qiladi. Uning fikricha, ilm inson manfaatlariga xizmat qilishi lozim, aks holda u jamiyat uchun xavfli kuchga aylanishi mumkin [2, 117-b.].

2. Beruniy qarashlarida bilim va axloq uyg‘unligi.

Beruniy insonni “tafakkur egasi” sifatida baholab, bilimni inson kamolotining asosiy omili deb hisoblaydi. Shu bilan birga, u axloqni bilimni to‘g‘ri yo‘naltiruvchi kuch sifatida talqin etadi. Agar ilm axloqdan ajralib qolsa, u insoniyatni taraqqiyotga emas, tanazzulga olib boradi [5, 64-b.].

“Hindiston” asarida Beruniy shunday yozadi:

“Kim ilmni insoniyat foydasiga emas, shaxsiy manfaat yo‘lida ishlatlsa, u ilmdan begona bo‘ladi” [1, 146-b.].

Bu fikr bugungi zamonaviy ta’lim tizimida “ijtimoiy mas’uliyatli bilim” konsepsiyasi bilan hamohangdir.

3. Axloq, jamiyat va ijtimoiy mas’uliyat masalasi.

Beruniy insonni ijtimoiy mavjudot sifatida ko‘rib, uning kamoloti jamiyat bilan uzviy bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Jamiyat taraqqiyoti esa alohida shaxslarning axloqiy va intellektual yetukligiga bog‘liq [6, 42-b.]. U jamiyatda adolat, bag‘rikenglik va ilmiy halollikni eng muhim ijtimoiy qadriyatlar sifatida ko‘rsatadi. Turli xalqlarning madaniyati va urf-odatlarini chuqur o‘rgangan Beruniy bag‘rikenglikni jamiyat barqarorligining muhim sharti deb biladi [2, 112–114-b.].

4. Bilim va jamiyat uyg‘unligi konsepsiyasi.

Beruniy ilm-fanni jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholaydi. U ilmni faqat nazariy bilim emas, balki ijtimoiy amaliyotga xizmat qiluvchi vosita deb tushunadi [3, 24-b.].

Mutafakkir “ilmiy halollik” tushunchasini ilgari surib, olim va ta’lim oluvchilarning jamiyat oldidagi axloqiy mas’uliyatini alohida ta’kidlaydi [5, 67–68-b.]. Bu yondashuv bugungi kunda UNESCO tomonidan ilgari surilgan “Education for Sustainable Development” konsepsiyasi bilan hamohangdir [9, 19–21-b.].

5. Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida Beruniy g‘oyalarini targ‘ib etish yo‘llari.

Beruniyning axloq, bilim va jamiyat uyg‘unligi haqidagi qarashlarini zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoniga quyidagi yo‘nalishlarda tatbiq etish mumkin:

Axloqiy-intellektual uyg‘unlikni ta’minlash – ta’lim dasturlarida bilim bilan bir qatorda ma’naviy tarbiyani kuchaytirish [6, 51-b.]. Fanlararo integratsiya – texnologiya, ekologiya va tabiiy fanlarda axloqiy mas’uliyat masalalarini yoritish [12, 35-b.]. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim – o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va axloqiy pozitsiyasini rivojlantirish [10, 62-b.].

Beruniy merosidan foydalanish – darslik va tarbiyaviy mashg‘ulotlarga Beruniy hikmatlarini kiritish [11, 73-b.].

Ijtimoiy faollikni rivojlantirish – yoshlarni jamiyat manfaatiga xizmat qilishga yo‘naltirish [4, 18-b.].

XULOSA

Al Beruniyning axloq, bilim va jamiyat uyg‘unligi haqidagi qarashlari zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimi uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Uning ilmni axloqiy mas’uliyat bilan uyg‘un holda talqin qilishi bugungi globallashuv sharoitida ayniqsa dolzarbdir. Beruniy merosini ta’lim jarayoniga tatbiq etish yosh avlodni bilimli, axloqli va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi [1, 148-b.; 6, 53-b.].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002. – 85–90, 146–148-betlar.
2. Beruniy A.R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent: Fan, 1968. – 112–118-betlar.
3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 24–26-betlar.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021. – 17–19-betlar.
5. Jo‘rayev A. Beruniy falsafasida axloqiy tamoyillar. – TDPU, 2019. – 64–68-betlar.
6. Holiqova M. Beruniy qarashlarining zamonaviy ta’limdagi o‘rni. – Toshkent: Ma’rifat, 2022. – 41–53-betlar.
7. Saidov A. Sharq mutafakkirlari axloq falsafasi. – Toshkent: Fan, 2018. – 18–29-betlar.
8. Nasr S.H. Science and Civilization in Islam. – Harvard University Press, 2003. – 72–75-betlar.
9. UNESCO. Philosophy and Education: The Dialogue of Cultures. – Paris, 2021. – 19–23-betlar.
10. Toshpo‘latov U. Sharq tafakkuri va zamonaviy pedagogika. – Samarqand: SamDU, 2020. – 61–65-betlar.
11. Erkinov B. O‘rta asr allomalari merosi. – Toshkent: Fan, 2021. – 70–75-betlar.
12. Alimov B. Beruniy va zamonaviy ta’lim paradigmalari. – Toshkent: Oliy ta’lim, 2023. – 34–38-betlar.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QUVCHILARINING AXLOQIY MUNOSABATLARINI TARKIB TOPTIRISHDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI

Abdirimova Gulchehra Arslonovna

**Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi
2-bosqich magistranti**

Email: gulchexraabdirimova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarining axloqiy munosabatlarini shakllantirish jarayonida zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Tadqiqotda raqamli ta’lim resurslari, interaktiv multimedia vositalari, o‘yin texnologiyalari, raqamli hikoyalar (digital storytelling) hamda masofaviy ta’lim platformalarining o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, hamkorlik, hurmat, vatanparvarlik va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda raqamli texnologiyalar orqali axloqiy tarbiya berishning metodik asoslari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy raqamli texnologiyalardan maqsadli va tizimli foydalanish o‘quvchilarning axloqiy ongini rivojlantirish, ijobiy xulq-atvorni mustahkamlash hamda ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, axloqiy tarbiya, axloqiy munosabatlar, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, multimedia vositalari, raqamli o‘yinlar, digital storytelling, pedagogik innovatsiyalar, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье освещается педагогическое значение и эффективность использования современных цифровых технологий в процессе формирования нравственных установок учащихся начальной школы. В исследовании анализируется роль цифровых образовательных ресурсов, интерактивных мультимедийных инструментов, игровых технологий, цифрового повествования и платформ дистанционного обучения в развитии у учащихся социальной ответственности, сотрудничества, уважения, патриотизма и нравственных ценностей. Также раскрываются методологические основы предоставления нравственного воспитания посредством цифровых технологий с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся начальной школы. Результаты исследования показывают, что целенаправленное и систематическое использование современных цифровых технологий способствует развитию нравственного сознания учащихся, укреплению позитивного поведения и повышению эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, нравственное воспитание, моральные отношения, цифровые технологии, интерактивное образование, мультимедийные инструменты, цифровые игры, цифровое повествование, педагогические инновации, эффективность образования.

Abstract. This article highlights the pedagogical significance and effectiveness of using modern digital technologies in the process of forming moral attitudes of primary school students. The study analyzes the role of digital educational resources, interactive multimedia tools, gaming technologies, digital storytelling, and distance learning platforms in developing social responsibility, cooperation, respect, patriotism, and moral values in students. It also reveals the

methodological foundations of providing moral education through digital technologies, taking into account the age and psychological characteristics of primary school students. The results of the study show that the purposeful and systematic use of modern digital technologies serves to develop students' moral awareness, strengthen positive behavior, and increase the effectiveness of the educational process.

Key words: primary education, moral education, moral relationships, digital technologies, interactive education, multimedia tools, digital games, digital storytelling, pedagogical innovations, educational effectiveness.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki barkamol shaxsni tarbiyalash masalasi ham ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang’ich ta’lim bosqichi o’quvchilarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy munosabatlari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Mazkur bosqichda o’quvchilarda to’g’ri xulq-atvor, ijtimoiy mas’uliyat, o’zaro hurmat, hamkorlik va axloqiy qadriyatlarga sodiqlik kabi fazilatlarni rivojlantirish kelgusida ularning jamiyatda faol va mas’uliyatli shaxs bo’lib yetishishida muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim-tarbiya jarayoniga yangi yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Raqamli texnologiyalar, xususan, interaktiv ta’lim platformalari, multimedia resurslari, ta’limiy mobil ilovalar, raqamli o’yinlar va virtual muhitlar boshlang’ich sinf o’quvchilarining bilish faolligini oshirish bilan birga, ularning axloqiy munosabatlarini shakllantirishda ham samarali vosita sifatida namoyon bo’lmoqda. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

Boshlang’ich ta’lim o’quvchilarining axloqiy munosabatlarini tarkib toptirish masalasi pedagogika fanida doimo dolzarb bo’lib kelgan. An’anaviy tarbiya usullari bilan bir qatorda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish axloqiy tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlarini boyitadi. Jumladan, raqamli hikoyalar (digital storytelling), rolli o’yinlar, animatsion lavhalar, interaktiv mashg’ulotlar orqali o’quvchilarda ijobiy xulq-atvor namunalari shakllantiriladi, axloqiy me’yorlarni anglash va ularga amal qilish ko’nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, raqamli muhitning bolalar ongiga ta’siri masalasi ham alohida e’tiborni talab etadi. Raqamli texnologiyalardan noto’g’ri yoki nazoratsiz foydalanish axloqiy qadriyatlarning susayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, boshlang’ich ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan maqsadli, pedagogik jihatdan asoslangan va tizimli foydalanish muhim ahamiyatga ega. O’qituvchining raqamli pedagogik kompetensiyasi bu jarayonda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Raqamli maktab, yangi ta’lim muhiti, ochiq axborot maydoni – bu so’zlar bizning kundalik hayotimizda mustahkam o’rin egalladi. Raqamli texnologiyalar katta hajmdagi turli xil ma’lumotlarga cheksiz kirish imkoniyatini beradi. Ular ma’lumotlarni osonroq va tezroq uzatish uchun mo’ljallangan. Eng muhimi, boshlang’ich sinf o’quvchining qulay holatda bo’lishi va barcha sa’y-harakatlarini vazifani hal qilishga yo’naltirishi uchun “muvaqqiyatli vaziyat” ni yaratishishi kerak. Bu, ayniqsa, o’zini past baholaydigan bolalar uchun juda muhimdir. Masalan, orqada qolgan o’quvchilar uchun o’rganilayotgan mavzu bo’yicha an’anaviy test o’rniga kompyuter testini o’tkazish mumkin. “Og’zaki arifmetika”, imlo ishini yoki o’rganilgan narsalarni qisqacha takrorlash paytida siz

kasallik tufayli dars qoldirgan o’quvchilarni kompyuterda individual ishlashga taklif qilishingiz mumkin. Sinf bilan dinamik o’quv o’yinlari va estafeta poygalarini o’tkazishda, fikrlash tezligi past bo’lgan o’quvchilar kompyuterda shunga o’xshash vazifalarni bajarishlari mumkin. Maxsus dasturlar orqali muloqat qilinib, kommunikativ kompetenciyalari shakillanib boradi. Taqdimotlardan tashqari, multimedia yordami bilan darslarda video roliklardan foydalanilsa bo’ladi. Videomateriallardan foydalanish ravshanlikning rolini oshirishga imkon beradi, o’quvchilarga o’rganilayotgan jarayonlar haqida to’liqroq ma’lumot beradi va ularni faol ishlarga jalb qiladi.

XXI –asr ko’nikmalari jahon iqtisodiy forumida taklif qilingan bo’lib, 3 turga bo’linadi:

1. Asosiy savodxonlik tushunchalari: til va raqamli transformatsiyalar, tabiiy fanlar, AKT savodxonligi, moliyaviy savodxonlik, fuqarolik va madaniy faoliyat ko’nikmalari.
2. Asosiy savodxonlik: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kommunikatsiya, hamkorlik.
3. Asosiy savodxonlik turlari: qiziquvchanlik, tashabbuskorlik, qat’iyatlilik, moslashuvchanlik, batakrorlik, ijtimoiy-madaniy xabardorlik [1].

Internetdagi video darslar orqali o’z-o’zini sinab ko’rish, interaktiv simulyatorlar va o’qituvchiga savol berish imkoniyati uchun ham qiziqarli. Tabiiy va gumanitar fanlarni o’rganishda ushbu manbadan foydalanilgan bo’ladi. Boshlang’ich sinflarda beriladigan ta’lim-tarbiya o’quvchilarning har tomonlama kamol topishida yozma va og’zaki savodxonlikni shakillantirishda hamda vatanga muhabbat, hurmat-ehtirom tuyg’ularini tarkib toptirishda ta’limning asosiy poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy barkamol, bilimdon kishilar qilib tarbiyalash ko’p jihatdan boshlang’ich sinflarda ta’limni to’g’ri tashkil etish bilan chambarchas bog’liq [2].

METODLAR. Ta’lim muhitida raqamli texnologiyalardan muvaffaqiyatli foydalanish haqiqatan ham hayotiy zaruratga aylandi. Hozirgi vaqtda raqamli texnologiyalar umuman qo’llanilmaydigan sohaning o’zi yo’q. Raqamli texnologiyalarni, jumladan, boshlang’ich sinflarda ta’lim sohasini faol o’rganish va qo’llash zarurati mavjud. Raqamlashtirish sohasidagi ta’limni o’zgartirishning o’zi bir necha yillar oldin boshlanganiga qaramay, bu muammoning dolzarbligi saqlanib qolmoqda. Axborot texnologiyalarini rivojlantirish va ularni jamoatchilik bilan aloqalarning turli sohalarida ko’piroq foydalanish davom etmoqda va davom eta beradi.

Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o’qitish jarayoni hayotimizga mustahkam o’rnashib bormoqda. Tegishli amaliyot bo’lmasa, qog’oz kitob yordamida kompyuter dasturlari bilan ishlashni o’rganish obyektiv ravishda mumkin emas. Shunga ko’ra, zamonaviy boshlang’ich sinflarda raqamli ta’lim texnologiyalarini ishlab chiqish va ulardan foydalanish yuqori sifatli natijaga qaratilgan alohida yondashuvni talab qiladi. Bizga allaqachon tanish bo’lgan “umumiy” kompyuter dasturlari mavjudligini unutmasligimiz kerak. Masalan, Microsoft Office paketidan taniqli va keng qo’llaniladigan “Microsoft Power Point” taqdimot muharriri. Ta’lim faoliyatida vizual taqdimotlar uzoq vaqtdan beri odatiy holga aylangan. Agar ular to’g’ri tuzilgan va to’g’ri taqdim etilsa, boshlang’ich sinf o’quvchilari uni darsliklarni o’qish yoki boshqa kompyuter dasturlari yordamida materialni o’rganishdan ko’ra yaxshiroq idrok etadilar. Bugungi kunda boshlang’ich sinflarda o’quv jarayonini raqamlashtirish jarayoni faol rivojlanmoqda. Nafaqat ko’plab yangi maxsus ta’lim dasturlari yaratilmoqda, balki allaqachon mavjud universal dasturlardan ham faol foydalanilmoqda.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli joriy etish uchun quyidagi asosiy yo’nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Onlayn ta’lim platformalarini joriy etish – Moodle, Coursera, Udemy, Khan Academy kabi platformalar o’quvchilarga mustaqil ta’lim olish imkonini beradi.

2. Sun’iy intellekt (AI) yordamida ta’lim jarayonini avtomatlashtirish – AI yordamida moslashuvchan ta’lim dasturlari ishlab chiqilib, har bir talabanning individual o’zlashtirish darajasiga moslashtirilgan materiallar taqdim etiladi.

3. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) texnologiyalarini qo’llash – Bu texnologiyalar real hayot sharoitlarini taqlid qilish orqali amaliy bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Masalan, tibbiyot, muhandislik va harbiy sohalarida VR/AR yordamida amaliy mashg’ulotlar o’tkazish mumkin.

4. Blended Learning (aralash ta’lim) modelini joriy etish – An’anaviy va raqamli ta’lim shakllarini birlashtirib, o’quv jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi.

5. Big Data va ta’limdagi analitika – Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish orqali ta’lim samaradorligini oshirish va o’quvchilarning natijalarini oldindan prognoz qilish imkoniyatini yaratadi.

Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo’llashning asosiy afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: ta’lim sifatini oshirish, o’quv jarayonini tezkorlashtirish va interfaollikni ta’minlash, individual yondashuvni yo’lga qo’yish, ta’lim resurslaridan samarali foydalanish va talabalar uchun qulay o’quv muhitini yaratish. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalar ta’limning barqarorligi va uzluksizligini ta’minlashda ham muhim rol o’ynaydi. Raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga samarali integratsiyalash uchun bir qator muhim yo’nalishlar mavjud. Bularga ta’lim muassasalarining texnik infratuzilmasini rivojlantirish, pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyalarini oshirish, kiberxavfsizlik masalalariga e’tibor qaratish, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlarni (Big Data) tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirish hamda moslashuvchan o’quv platformalarini yaratish kiradi.

XULOSA. Raqamli texnologiyalarni o’quv jarayoniga samarali integratsiyalash uchun davlat siyosati, xususiy sektor va ta’lim muassasalari o’rtasida hamkorlikni kuchaytirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish, ta’lim dasturlarini modernizatsiya qilish, pedagogik innovatsiyalarni qo’llab-quvvatlash kabi strategik chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Shu bilan birga, raqamli ta’lim tizimini joriy etishda duch kelinadigan muammolarni ham e’tiborsiz qoldirib bo’lmaydi. Infratuzilma yetishmovchiligi, texnologik vositalarning yuqori xarajatlari, raqamli texnologiyalarni to’liq qamrab ololmagan hududlardagi ta’lim sifati bilan bog’liq muammolar hal qilinishi lozim. Shu sababli, har bir hududning o’ziga xos sharoitlarini inobatga olgan holda, moslashtirilgan raqamli ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va ularni bosqichma-bosqich tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayonining o’zaro integratsiyasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo’nalishi bo’lib, ta’lim tizimining innovatsion rivojlanishiga asos yaratadi. Ushbu jarayonni izchil va rejalashtirilgan holda amalga oshirish kelajak avlodning raqobatbardosh bilim va ko’nikmalarga ega bo’lishiga, global texnologik taraqqiyotga hamohang bo’lishiga xizmat qiladi. Shu boisdan, ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish masalalarini chuqur o’rganish, samarali usullarni ishlab chiqish va ularni ta’lim amaliyotida keng qo’llash bugungi kunda eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Safarova R.G. Kognitiv pedagogikaga oid yondashuvlar - Toshkent.: Sciencs and innovation, 2024, 185 bet.
2. Masharipova U., Umarova M., Baynazorova D., Nabieva M. Ona tilil 3-sinf o‘qituvchilari uchun ilg‘or pedagogic va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo‘yicha metodik qo‘llanma - Toshkent.: Sharq, 2016, 175 bet.
3. Qodirov R. “Raqamli texnologiyalar va ta’lim jarayoni: integratsiya muammolari va yechimlar”. – Toshkent: Fan, 2020.
4. To‘rayev A., Ismoilov O. “Axborot texnologiyalari va ta’lim jarayonini avtomatlashtirish”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. European Commission. “Digital Education Action Plan (2021–2027)”. – Brussels, 2021.
6. Siemens G. “Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age”. – International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
7. Selwyn N. “Education and Technology: Key Issues and Debates”. – Bloomsbury Publishing, 2017.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MEROSI ASOSIDA TALABALARDA IJOBIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHAROITLARI

Axmedova Durjonoy Nematjon qizi

Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika nazariyasi va tarixi

mutaxassisligi 2- bosqich magistranti

durjonoyaxmedova@gmail.com

+998943483508

Annotatsiya. Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining merosi asosida talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirish jarayonini pedagogik faoliyat bilan bog‘lagan holda olib borilishi bosqichlari haqida va talabalar uchun pedagogik shart-sharoitlarini yaratish, takomillashtirish orqali ularning nazariy va amaliy bilim egallashlarining imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ijobiy dunyoqarash, fikrlash, ta’lim, ilm, tarbiya, tasrbiyaviy muhit, axloqiy tarbiya, shaxs, axloq, ijtimoiy faollik, komil tafakkur.

Abstract. This article discusses the stages of the process of forming a positive worldview in students based on the heritage of Eastern thinkers, in conjunction with pedagogical activity, and the possibilities of students acquiring theoretical and practical knowledge through the creation and improvement of pedagogical conditions.

Keywords: positive worldview, thinking, education, science, upbringing, educational environment, moral upbringing, personality, morality, social activity, perfect thinking.

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы процесса формирования позитивного мировоззрения у учащихся на основе наследия восточных мыслителей в контексте педагогической деятельности, а также возможности приобретения учащимися теоретических и практических знаний посредством создания и совершенствования педагогических условий.

Ключевые слова: позитивное мировоззрение, мышление, образование, наука, воспитание, образовательная среда, нравственное воспитание, личность, нравственность, социальная активность, совершенное мышление.

Kirish. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida shaxsning kasbiy tayyorgarligi bilan bir qatorda uning dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Shu bois talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirish ta’lim jarayonining ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda Sharq mutafakkirlarining boy ma’naviy-ma’rifiy merosi pedagogik asos sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik sharoitlar deganda ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlovchi tashkiliy, mazmuniy, metodik va muhit omillari majmui tushuniladi. Talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirishda ushbu sharoitlarni Sharq mutafakkirlarining g’oyalari asosida tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Avvalo, ta’lim mazmunini Sharq mutafakkirlarining g’oyalari bilan boyitish muhim pedagogik shart hisoblanadi. Sharq falsafasi va pedagogik tafakkurida inson kamoloti, axloqiy poklik, ezgulik, adolat, mehnatsevarlik, sabr-qanoat, ijtimoiy mas’uliyat kabi tushunchalar markaziy o’rinda turadi. Abu Nasr Forobiy jamiyat taraqqiyoti shaxs kamoloti bilan uzviy bog’liq ekanini asoslab, ta’limning asosiy vazifasini insonda fazilatlarni shakllantirish deb biladi. U shunday yozadi: “Ta’limning maqsadi – insonni kamolga yetkazish va unda fazilatlarni shakllantirishdir”³²[1, 56-b.]. Mazkur qarash bugungi ta’lim tizimi uchun ham dolzarb bo’lib, bilim berish bilan bir qatorda talabalarda ijobiy hayotiy pozitsiyani shakllantirish zarurligini ko’rsatadi.

Ibn Sino ta’lim jarayonida aqliy va axloqiy tarbiyaning o’zaro uyg’unligini alohida ta’kidlab, ilmning axloq bilan mustahkamlanmagani holda to’liq natija bermasligini qayd etadi. U “Ilm insonni yuksaltiradi, ammo axloq uni komillikka yetkazadi” deya ta’limning tarbiyaviy jihatini asoslaydi³³ [2, 41-b.]. Darhaqiqat ushbu fikr Ibn Sinoning ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlarining mohiyatini ifodalaydi. Unda ilm va axloqning shaxs kamolotidagi o’rni o’zaro taqqoslab ochib berilgan. Muallifga ko’ra, ilm insonning aqliy salohiyatini rivojlantiradi, uning dunyoqarashini kengaytiradi, atrof-muhitni anglash va ongli faoliyat yuritish imkonini beradi. Biroq ilmning o’zi insonni to’laqonli ma’noda yetuk shaxs darajasiga ko’tarmaydi. Chunki bilim axloqiy qadriyatlar bilan uyg’unlashmaganda u shaxs kamolotiga to’liq xizmat qilmaydi.

Ibn Sino “ilm insonni yuksaltiradi” deb, bilimning insonni jaholatdan chiqarishi, tafakkurini rivojlantirishi va jamiyatda muayyan mavqega ega bo’lishiga imkon yaratishini nazarda tutadi. Ya’ni ilm shaxsning aqliy imkoniyatlarini kengaytiradi, uni bilimsizlikdan ustun qo’yadi. Ammo “axloq uni komillikka yetkazadi” degan qismda olim shaxsning haqiqiy yetukligi faqat bilim bilan emas, balki insoniy fazilatlar – halollik, adolat, mas’uliyat, mehr-oqibat, bag’rikenglik, vijdon va ijtimoiy burchni anglash bilan belgilanadi, degan g’oyani ilgari suradi.

Mazkur fikr ta’lim jarayonida bilim berish bilan bir qatorda tarbiyaviy yo’nalishning ustuvorligini asoslaydi. Talaba nafaqat kasbiy bilim va malakalarni egallashi, balki ularni jamiyat

³² Forobiy . Fozil odamlar shahri. – T.: Fan, 1993. – 56 b.

³³ Abu Ali Ibn Sino. Donishnoma. – T.: Fan, 1980. – b.

manfaatiga xizmat qildiradigan, axloqiy me’yorlarga amal qiladigan, hayotga ijobiy munosabatda bo’ladigan shaxs sifatida shakllanishi lozim. Aks holda, bilim axloqdan ajralgan holda insonni komillikka emas, balki faqat tashqi muvaffaqiyatga olib kelishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu fikr talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirishning nazariy asosi sifatida xizmat qiladi. Chunki ijobiy dunyoqarash bilimga tayangan holda, lekin axloqiy qadriyatlar bilan uyg’unlashgan taqdirdagina shaxsning ma’naviy-ruhiy barqarorligi, ijtimoiy faolligi va jamiyatga foydali bo’lish intilishlarini ta’minlaydi. Sharq mutafakkirlarining axloqiy-falsafiy qarashlarini o’quv materiallariga singdirish talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ikkinchi muhim pedagogik shart – tarbiyaviy muhitni insonparvarlik va milliy-ma’naviy qadriyatlar asosida tashkil etishdir. Ta’lim muhitida talabaga hurmat, ishonch, hamkorlik, ochiq muloqot va o’zaro qo’llab-quvvatlash ustuvor bo’lishi ijobiy dunyoqarash rivojiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Alisher Navoiy shaxs kamolotida axloqiy muhitning o’rnini alohida ta’kidlab: “Inson kamoli – yaxshi xulq, ezgu amal va komil tafakkur bilandir”³⁴ [4, 23-b.], – deya ta’lim-tarbiya jarayonining ma’naviy asoslarini belgilaydi. inson yetukligi faqat bilim, mansab yoki moddiy muvaffaqiyat bilan emas, balki uch muhim omil – axloq, amal va tafakkur birligi orqali ta’minlanishi ta’kidlanadi. “Yaxshi xulq” tushunchasi shaxsning ichki axloqiy qiyofasini, uning muomala madaniyati, halolligi, sabr-toqati, adolatlilik va boshqalarga nisbatan mehr-oqibatini anglatadi. Navoiy nazarida insonning haqiqiy qadri uning tashqi ko’rinishi yoki ijtimoiy mavqei bilan emas, balki xulq-atvori bilan belgilanadi. Yaxshi xulq jamiyatda sog’lom ijtimoiy munosabatlarning shakllanishiga, shaxsning atrofdagilar bilan totuv yashashiga xizmat qiladi. “Ezgu amal” deganda shaxsning nafaqat to’g’ri fikrlashi, balki o’z bilim va qarashlarini amaliy faoliyatda jamiyat manfaatiga yo’naltira olishi tushuniladi. Navoiy uchun komil inson faqat yaxshi niyat bilan cheklanib qolmaydi, balki ezgulikni real hayotda amalga oshiradigan, boshqalarga foyda keltiradigan faol shaxsdir. Demak, inson kamoloti faqat ichki fazilatlarda emas, balki ijtimoiy foydali xatti-harakatlarda namoyon bo’ladi.

“Komil tafakkur” esa shaxsning ongli, mustaqil, tanqidiy va mas’uliyatli fikrlash qobiliyatini bildiradi. Navoiy tafakkurni insonni boshqalardan ajratib turuvchi eng muhim sifat sifatida ko’radi. Komil tafakkurga ega shaxs voqelikni chuqur anglaydi, to’g’ri xulosa chiqaradi, o’z harakatlarining oqibatini oldindan ko’ra oladi va hayotga ongli munosabat bildiradi. Shunday qilib, Navoiy ta’kidlaganidek, inson kamoloti bir tomonlama emas, balki axloqiy (yaxshi xulq), amaliy (ezgu amal) va intellektual (komil tafakkur) jihatlarning uyg’unligi orqali ta’minlanadi. Bu fikr ta’lim-tarbiya jarayonida shaxsni faqat bilim bilan qurollantirish emas, balki unda axloqiy fazilatlar va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish zarurligini asoslaydi. Mazkur g’oya talabalarda ijobiy dunyoqarashni rivojlantirishning muhim nazariy asosi bo’lib xizmat qiladi. Chunki ijobiy dunyoqarash aynan yaxshi xulq, jamiyatga foydali amal va ongli tafakkur uyg’unligida shakllanadi. Bu g’oya talabalarda mehr-oqibat, bag’rikenglik, ijtimoiy mas’uliyat kabi fazilatlarni rivojlantirish zarurligini ko’rsatadi.

Uchinchi pedagogik shart – shaxsga yo’naltirilgan yondashuvni ta’minlashdir. Talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirish jarayonida ularning individual xususiyatlari, qiziqishlari,

³⁴ Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – T.: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 2001. – 23 b

ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Sharq pedagogik tafakkurida ham shaxsga individual yondashuv muhim tamoyil sifatida qaraladi. Ibn Sino tarbiya jarayonida shaxsning tabiiy imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlab: “Tarbiyada shoshilinchlik emas, balki bolaning tabiati va imkoniyatiga mos yondashuv ustun bo‘lishi lozim”³⁵ [2, 67-b.], – deb yozadi. Bu yondashuv talabalarda o‘z qobiliyatiga ishonch, o‘zini anglash va hayotga ijobiy munosabatni rivojlantiradi. Tarbiyada tezkor natijaga erishishga intilish, ya’ni shoshilinchlik, majburlash yoki barcha tarbiyalanuvchilarga bir xil talab qo‘yish samarali emasligini ta’kidlaydi. Aksincha, har bir bolaning tabiiy qobiliyati, psixologik xususiyatlari, qiziqishlari va rivojlanish sur’atlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan tarbiya jarayoni chinakam natija beradi. Ibn Sino “bolaning tabiati” deganda shaxsning tug‘ma layoqati, temperament xususiyatlari, qiziqish doirasi va individual ehtiyojlarini nazarda tutadi. “Imkoniyati” esa uning aqliy rivojlanish darajasi, bilimni o‘zlashtirish tezligi, ijtimoiy muhit ta’siri va hayotiy tajribasi bilan belgilanadi.

Mazkur fikr shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyilining qadimiy nazariy asosini tashkil etadi. Ibn Sino barcha bolalardan bir xil natija talab qilish, ularni bir qolipga solish inson tabiatiga zid ekanini anglatadi. Tarbiyada individual yondashuv bolada o‘ziga ishonch, ijobiy motivatsiya va shaxsiy mas’uliyatni shakllantiradi. Aksincha, shoshilinchlik va majburlash bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, unda qo‘rquv, ishonchsizlik va o‘qishga nisbatan befarqlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Demak, mazkur fikr tarbiyaning asosiy vazifasi shaxsni tezkor natijaga majburlash emas, balki uning ichki imkoniyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishdan iborat ekanini ko‘rsatadi. Bu esa ta’lim jarayonida talabalarga nisbatan individual yondashuvni qo‘llash, ularning qobiliyatiga mos vazifalar berish va shaxsiy rivojlanishiga ko‘maklashish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

To‘rtinchi pedagogik shart – nazariya va amaliyotning uzviyligini ta’minlashdir. Sharq mutafakkirlarining g‘oyalarini faqat nazariy shaklda emas, balki hayotiy misollar, tarbiyaviy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar orqali talabalarga yetkazish ijobiy dunyoqarashning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Bunday yondashuv ta’limning hayot bilan bog‘liqligini kuchaytiradi va talabalarda o‘z bilimlarini jamiyat manfaatiga yo‘naltirishga intilish uyg‘otadi. Sharq mutafakkirlarining merosi asosida talabalarda ijobiy dunyoqarashni shakllantirishning asosiy pedagogik sharoitlari – ta’lim mazmunini boyitish, insonparvar muhit yaratish, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv va nazariya-amaliyot uyg‘unligidan iborat bo‘lib, ular shaxsning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – T.: Fan, 1993. – 320 b.
2. Ibn Sino A.A. Donishnoma. – T.: Fan, 1980. – 256 b.
3. Ibn Sino A.A. Tib qonunlari: 5 jildda. – T.: Fan, 1996. – 1-jild. – 420 b.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2001. – 240 b.
5. Navoiy A. Xamsa. – T.: Yangi asr avlodi, 2002. – 780 b.
6. Navoiy A. Nazm ul-javohir. – T.: Fan, 2000. – 180 b.
7. G‘azzoliy A. Ihyo ulum ad-din. – T.: Movarounnahr, 2004. – 4 jild.
8. Naqshband B. Tasavvufiy hikmatlar. – T.: Sharq, 2003. – 150 b.

³⁵ Abu Ali Ibn Sino. Donishnoma. – T.: Fan, 1980. – 67 b.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING SHAKL USLUB TAMOYILLARI

Yaqubova Donoxon Xo’janazar qizi

Urganch davlat Pedagogika instituti Pedagogika nazaryasi va tarixi yo’nalishi

2- bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Jamiyatning ma’naviy yuksalishi, madaniy taraqqiyoti va estetik dunyoqarashi avlod tarbiyasining sifatiga bevosita bog‘liq. Ayniqsa, inson shaxsining shakllanishida muhim bosqich bo‘lgan boshlang‘ich ta’lim davrida estetik madaniyatni shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘z ongida go‘zallikni anglash, idrok etish va unga intilish kabi estetik his-tuyg‘ularni shakllantirish jarayonida jamiyatning madaniy boyliklariga nisbatan ongli munosabatni rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogikada estetik tarbiya ta’lim-tarbiyaning ajralmas qismi sifatida qaralib, u o‘quvchilarda did, go‘zallikni anglash, san’at va atrof-muhitga nisbatan hurmat tuyg‘usini uyg‘otadi. Estetik madaniyat esa nafaqat san’at asarlarini qabul qilish, balki go‘zallikni yaratish, baholash, uni qadrlash madaniyatidir. Bu borada samarali pedagogik shakl, uslub va tamoyillarning aniqlanishi, ularning yosh bolalar psixologik xususiyatlariga mos qo‘llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘z: estetik tarbiya, estetik ong, did, badiiy ong, estetik ehtiyoj, emotsional sezgirlik, sezgirlik, san’at, komillik.

ANNOTATION

The spiritual development, cultural progress, and aesthetic worldview of a society are directly connected to the quality of upbringing of its younger generations. Especially during the foundational stage of personality formation — the period of primary education — fostering aesthetic culture becomes one of the most pressing pedagogical issues. In this phase, primary school students develop an awareness of beauty, the ability to perceive and strive for it, which helps cultivate a conscious attitude toward the cultural values of society. In modern pedagogy, aesthetic education is considered an integral part of the educational process. It aims to develop students’ taste, appreciation of beauty, and respect for art and the environment. Aesthetic culture, in turn, goes beyond mere consumption of art; it encompasses the ability to create, evaluate, and value beauty. Therefore, it is crucial to identify and apply effective pedagogical forms, methods, and principles that align with the psychological characteristics of young children.

Keywords: aesthetic education, aesthetic consciousness, aesthetic taste, artistic consciousness, aesthetic need, emotional sensitivity, sensitivity, art, personal perfection.

АННОТАЦИЯ

Духовное и культурное развитие общества напрямую связано с качеством воспитания подрастающего поколения, при этом особое значение имеет начальное образование. Формирование эстетической культуры у учащихся начальных классов является одной из важнейших педагогических задач, способствующих гармоничному развитию личности. Эстетическое воспитание развивает у детей способность воспринимать, понимать, оценивать и стремиться к прекрасному, формируя осознанное отношение к искусству и окружающей среде. Эстетическая культура включает не только восприятие произведений искусства, но и умение создавать и ценить красоту. В связи с этим особую значимость приобретает выявление эффективных педагогических форм,

методов и принципов эстетического воспитания с учётом психологических особенностей учащихся начальных классов.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетическое сознание, эстетический вкус, художественное сознание, эстетическая потребность, эмоциональная чувствительность, чувствительность, искусство, гармоничное развитие личности.

Insoniyat tarixida estetik tarbiya masalasi qadimdan dolzarb bo‘lib kelgan bo‘lib, u shaxsning go‘zallikka bo‘lgan munosabati, didi, badiiy dunyoqarashi va ijodiy salohiyatini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Estetik tarbiyaning ildizlari Sharq va G‘arb falsafasi, san‘ati, adabiyoti va diniy-axloqiy qarashlarida chuqur aks etgan. Qadimgi Yunonistonda Aflotun va Aristotel estetik didni ruhiy tarbiyaning ajralmas qismi sifatida ko‘rgan bo‘lsa, Sharqda esa Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy kabi allomalar go‘zallik va san‘at orqali komil insonni tarbiyalash g‘oyalarini ilgari surganlar [9].

XX asrga kelib, estetik tarbiya mustaqil pedagogik muammo sifatida shakllandi va badiiy-estetik faoliyat orqali shaxsni rivojlantirish yo‘nalishida keng ilmiy izlanishlar olib borila boshlandi. Bu davrda *N.K. Krupskaya, A.V. Lunacharskiy, V.A. Suchomlinskiy* kabi olimlar maktabgacha va maktab ta’limi tizimida estetik tarbiya vositalarini chuqur o‘rganib, uni ta’lim-tarbiya jarayonining muhim komponenti sifatida asoslab berdilar.

Mustaqil O‘zbekiston sharoitida estetik tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratilib, Prezident va hukumat qarorlarida yosh avlodni estetik ruhda tarbiyalash, ularni san‘at, adabiyot va milliy qadriyatlar asosida shakllantirish muhim ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanmoqda. Xususan, “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish” to‘g‘risidagi qarorlar estetik tarbiyani ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida ilgari surmoqda. Shunday qilib, estetik tarbiya masalasining o‘rganilish holati, uning shakllanish bosqichlari va ilmiy-nazariy asoslarini tahlil qilish bugungi kunda pedagogik fan oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Estetik tarbiya – bu shaxsning go‘zallikni anglash, his qilish, baholash va yaratishga bo‘lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan maqsadli va tizimli pedagogik jarayondir. Mazkur tushuncha did, badiiy ong, estetik ehtiyoj, emotsional sezgirlik kabi psixologik-ijtimoiy holatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, insonning ma’naviy-ruhiy kamolotida muhim o‘rin egallaydi [9].

Etimologik va tarixiy nuqtai nazardan - Estetik tarbiya tushunchasi ilk bor Sharq va G‘arbda falsafiy-estetik qarashlar doirasida shakllangan. Yunoncha “aisthesis” – “sezish”, “idrok qilish” degan ma’noni anglatadi. Bu tushuncha qadimdan san‘at, tabiat va jamiyatdagi go‘zallikni his qilish va anglash bilan bog‘liq bo‘lgan. Sharqda Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar estetik tarbiyani shaxsni komillikka yetaklovchi vosita sifatida ko‘rganlar. Yevropada Kant, Gegel, Tolstoy, Vygotskiy, L.S. Rubinshteyn estetik tarbiyani emotsional ong va axloqiy qarashlarni shakllantiruvchi vosita deb hisoblagan [3]. Estetik tarbiyani zamonaviy pedagogik talqini haqida tadqiqotimizda to‘xtaladigan bo‘lsak, pedagogika fanida estetik tarbiya quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Estetik ehtiyojni shakllantirish – go‘zallikni ko‘rish va undan zavqlanishga intilish;

Estetik idrokni rivojlantirish – obrazlar, tovushlar, ranglar, kompozitsiyalarni estetik jihatdan tushunish;

Did tarbiyasi – shaxsda go‘zallik mezonlari asosida baho berish qobiliyatini rivojlantirish;

Badiiy-estetik ijodkorlik – estetik qadriyatlarni mustaqil ravishda yaratish, tasvirlash yoki ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish.

Bu jihatlar orqali estetik tarbiya nafaqat san’atga bo‘lgan munosabatni, balki shaxsning umuman hayotga, atrof-muhitga, insonlarga nisbatan didli, chiroyli, mo‘‘tadil va axloqiy-estetik munosabatini shakllantiradi [3].

Estetik tarbiyaning asosiy yo‘nalishlari - estetik tarbiya odatda quyidagi vositalar orqali amalga oshiriladi. (1.5-jadvalga qarang)

1.5-jadval

Yo‘nalishlar	Namuna faoliyatlar
San’at vositasida tarbiya	Rassomchilik, haykaltaroshlik, teatr, adabiyot darslari
Musiqqa orqali tarbiya	Kuylash, musiqani tinglash, ritmiy mashqlar
Tabiat estetikasi	Sayrlar, ekologik tadbirlar orqali go‘zallikni ko‘rsatish
Amaliy-estetik faoliyat	Bezak ishlari, chizmachilik, o‘yinlar, qo‘g‘irchoq teatrlari
Milliy-estetik qadriyatlar	Milliy libos, an’anaviy hunarmandchilik, xalq san’ati orqali

Estetik tarbiyaning bosqichlari - Estetik tarbiya o‘quvchining yosh xususiyatlariga mos holda bosqichma-bosqich rivojlanadi:

1. **Qiziquvchanlik bosqichi** (maktabgacha): ranglar, tovushlar, shakllar orqali sezgi va hayrat uyg‘otish;

2. **Idrok va baholash bosqichi** (boshlang‘ich sinf): go‘zallikni anglash, taqqoslash, baholash;

3. **Ijodiy ifoda bosqichi** (yuqori sinflar): go‘zallikni ifodalash, o‘z estetik qarashini yaratish.

Estetik tarbiya – bu shunchaki san’atdan zavqlanish emas, balki shaxsning badiiy didi, axloqiy-estetik qarashlari, emotsional idroki va hayotga go‘zallik bilan qarash dunyoqarashini shakllantiruvchi murakkab va ko‘p yo‘nalishli jarayondir. Estetik tarbiya, ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida muhim bo‘lib, bu davrda o‘quvchilarning estetik qobiliyatlari asosi yotqiziladi [4].

Sharq mutafakkirlari estetik tarbiyani axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rganlar. Go‘zallikka bo‘lgan intilish, aslida insonni ma’naviy poklik va kamolot sari yetaklovchi vosita deb qaralgan. **Abu Nasr Forobiy**: “Go‘zallik – bu aql va axloq uyg‘unligi”, deb estetik qadriyatlarni fazilat bilan bog‘lagan.

Ibn Sino: musiqaning inson ruhiyatiga ta’sirini chuqur o‘rganib, uni estetik tarbiyaning asosiy omili sifatida talqin qilgan.

Alisher Navoiy: badiiy so‘z, she’riyat va adabiyot orqali insonda go‘zallikka muhabbat uyg‘otish orqali estetik didni tarbiyalash g‘oyasini ilgari surgan. Estetik tarbiya orqali axloqiy va ruhiy poklikni shakllantirish mumkin deb izohlagan [4].

San’at orqali estetik hissiyotlarni uyg‘otish yo‘li: Sharq san’ati – miniatyura, naqqoshlik, musiqqa, g‘azalchilik, me’morchilik orqali insonda nozik did, muvozanat, uyg‘unlikka intilish kabi estetik tuyg‘ular uyg‘otilgan.

- **Tasviriy san’at** (miniatyura, naqsh): muvozanat, ranglar uyg‘unligi orqali estetik idrok shakllangan.

- *She’riyat*: ritm, qofiya va mazmun uyg’unligi orqali o’quvchida estetik hissiyotlar o’stirilgan.
- *Musiqa*: maqomlar inson qalbini tarbiyalash vositasi sifatida qadrlangan. San’at va adabiyot vositalari orqali did va hissiyotlarni tarbiyalash.

Estetik tarbiya – komil inson konsepsiyasi doirasida - Sharqda estetik tarbiya insonni har tomonlama komillikka yetishtirish g’oyasi (forobiycha “fazilatli shahar” nazariyasi) bilan uyg’un tarzda olib borilgan. Komil inson — bu jismonan, ruhan va estetik jihatdan uyg’un rivojlangan shaxs [4].

- Inson o’z ruhiyatini tarbiyalashi bilan birga, go’zallikni yaratish va anglashga ham qodir bo’lishi kerak.
- Estetik tarbiya orqali jamiyatda uyg’unlik, tinchlik va tartibni saqlash g’oyasi ilgari surilgan.

Estetik tarbiya – bilim va tafakkur vositasi sifatida - Estetik tafakkur Sharqda falsafiy tafakkurning muhim jihati bo’lib, go’zallik orqali haqiqatga yetishish yo’li sifatida qaralgan. Go’zallik — ezgulik va haqiqat bilan tenglashtirilgan tushuncha bo’lgan. Sharqda estetik tarbiya quyidagi asosiy yo’nalishlarda o’rganilgan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

- 1 E. V. Nesterova. *“Eestiika i deti: formirovanie esteticheskoy kul’tury”* — Moscow: Pedagogika — 2013.
- 2 K. O. Dustova, S. F. Abdullaev. “Aesthetic aspects of the teacher’s profession in primary classes” — CIBGP Journal — 2018.
- 3 U. Paxratdinova. *“Art-pedagogikasi asosida maktab o’quvchilarini estetik tarbiyalash* — ReandPub / maqola to’plami — 2019.
- 4 D. Kadirova, D. Kodirova. *“Tasviriy san’at o’qitishning metodikasi”* — Universal Jurnal / mahalliy nashr — 2020.
- 5 A. Gulboyev. *“Art-pedagogika nazariyasi va metodi”* — O’zbekiston Pedagogika nashriyoti — 2018.
- 6 *Boshlang’ich sinf o’quvchilarida kitobxonlik ko’nikmalari* — NamDU nashri (o’quv-metodik material) — Namangan Davlat Universiteti — 2024.
- 7 M.U. Xudoyberdiyev. *“Musiqa ta’limi va estetik tarbiya”* — Toshkent Musiqa Akademiyasi nashri — 2017.
- 8 B. X. Ibragimova. *“Metodika zaklicheniya estetik i mulyak”* — Tashkent: O’qituvchi — 2016.
- 9 T.M.Abdurakhmanova, M.Zikiryayeva, S.Umaraliyeva. *“Nutq madaniyatini shakllantirish usullari”* — Pedagoglar.org (maqola) — 2018.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Болтаева Фатима Адилбековна

Ургенческий государственный педагогический институт

Факультет педагогики по направлению “Теория и история педагогики”

E-mail: bfatimka1997@gmail.com

Аннотация. В статье прямым и последовательным образом рассматривается проблема совершенствования педагогических ресурсов в современной системе образования. Обосновывается, что повышение качества образования невозможно без системного обновления кадровых, методических и цифровых педагогических ресурсов. Подчеркивается их ключевая роль в профессиональном развитии педагога и эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: педагогические ресурсы, качество образования, педагогическая деятельность, профессиональное развитие, современное образование.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik resurslarni takomillashtirish muammosi bevosita va izchil tarzda yoritilgan. Ta’lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish va ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashda pedagogik resurslarning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi asoslab berilgan. Pedagogik resurslarni tizimli ravishda yangilash zamonaviy ta’lim talablariga moslashishning muhim sharti sifatida ko’rsatib o’tilgan.

Kalit so’zlar: pedagogik resurslar, ta’lim sifati, pedagogik faoliyat, kasbiy rivojlanish, zamonaviy ta’lim.

Abstract. The article examines the issue of improving pedagogical resources in the modern education system in a clear and consistent manner. It is argued that improving the quality of education is impossible without systematic development of pedagogical, methodological, and digital resources. The importance of pedagogical resources for professional teacher development and educational effectiveness is emphasized.

Keywords: pedagogical resources, quality of education, pedagogical activity, professional development, modern education.

Современная система образования развивается в условиях постоянных социальных, экономических и технологических изменений. В этих условиях особую значимость приобретает проблема совершенствования педагогических ресурсов, поскольку именно они определяют возможности реализации образовательных целей и задач. Сегодня прямо можно утверждать, что без обновления и развития педагогических ресурсов невозможно обеспечить устойчивое повышение качества образования и соответствие подготовки педагогических кадров современным требованиям. Педагогические ресурсы включают в себя совокупность профессиональных знаний и умений педагога, методические и дидактические материалы, информационные и цифровые средства, а также организационные условия образовательного процесса. Качество и уровень развития данных ресурсов напрямую отражаются на результативности обучения, мотивации обучающихся и эффективности педагогической деятельности. Использование устаревших ресурсов неизбежно приводит к формализации учебного процесса и снижению его образовательной

ценности. Современные образовательные стандарты ориентированы на формирование компетенций, развитие критического мышления и самостоятельности обучающихся. Реализация данных требований невозможна без соответствующих педагогических ресурсов. Педагог сегодня выступает не только источником знаний, но и организатором образовательной среды, наставником и координатором учебной деятельности. Это требует от него владения современными методами обучения, цифровыми технологиями и умения адаптироваться к изменяющимся условиям образовательной практики. Необходимость совершенствования педагогических ресурсов обусловлена также ростом объема информации и активным внедрением цифровых технологий в образование. Электронные учебники, образовательные платформы, дистанционные формы обучения значительно расширяют возможности образовательного процесса. Однако без методически грамотного использования и соответствующей подготовки педагога данные ресурсы не обеспечивают ожидаемого образовательного эффекта. Это подтверждает важность комплексного подхода к развитию педагогических ресурсов. Особое место в системе педагогических ресурсов занимают кадровые ресурсы. Профессиональная компетентность педагога, его готовность к инновационной деятельности и способность к самообразованию являются определяющими факторами качества образования. Совершенствование кадровых ресурсов предполагает систематическое повышение квалификации, развитие педагогического мышления и формирование устойчивой мотивации к профессиональному росту. Без этого любые изменения в образовательной системе остаются формальными и не дают ожидаемых результатов. Методические педагогические ресурсы также требуют постоянного обновления.

Современное образование ориентировано на использование активных и интерактивных методов обучения, проектной и исследовательской деятельности. Такие методы способствуют развитию познавательной активности обучающихся и формированию практических умений. Следовательно, совершенствование методических ресурсов должно быть направлено на обеспечение соответствия содержания и форм обучения современным образовательным целям.

В условиях цифровизации образования особое значение приобретают информационно-образовательные ресурсы. Их использование позволяет расширить образовательное пространство, обеспечить доступ к различным источникам информации и индивидуализировать процесс обучения. Вместе с тем эффективность цифровых ресурсов напрямую зависит от уровня цифровой грамотности педагога и его готовности использовать данные средства осмысленно и целенаправленно. Совершенствование педагогических ресурсов тесно связано с формированием способности педагога к самообразованию и саморазвитию. Современный педагог должен уметь самостоятельно анализировать образовательные ресурсы, отбирать наиболее эффективные из них и применять в профессиональной деятельности.

Таким образом, совершенствование педагогических ресурсов следует рассматривать как стратегическое направление развития современной системы образования. Без системного обновления кадровых, методических и цифровых ресурсов невозможно

обеспечить повышение качества образования и подготовку профессионально компетентных педагогических кадров. Прямо и однозначно можно утверждать, что эффективность образовательного процесса напрямую зависит от уровня развития педагогических ресурсов и готовности педагогов к их активному и осознанному использованию. Современное образование функционирует в условиях динамичных социальных, технологических и культурных изменений, что объективно расширяет и усложняет систему образовательных ресурсов. Под ресурсами современного образования понимается совокупность условий, средств, возможностей и потенциалов, обеспечивающих реализацию образовательных целей, повышение качества обучения и воспитания, а также профессиональное развитие педагога и обучающегося. Эти ресурсы носят комплексный характер и взаимосвязаны между собой, образуя целостную образовательную среду. Ключевым ресурсом современного образования остаётся человеческий потенциал, прежде всего личность педагога. Профессиональная компетентность, педагогическая культура, готовность к инновационной деятельности, способность к самообразованию и рефлексии определяют эффективность использования всех остальных ресурсов. Современный педагог выступает не только транслятором знаний, но и организатором образовательного процесса, наставником, модератором и партнёром обучающихся. От уровня его профессиональной подготовки напрямую зависит качество образовательных результатов.

Значимую роль играют информационные и цифровые ресурсы, которые в условиях цифровизации образования приобретают стратегическое значение. Электронные образовательные платформы, цифровые библиотеки, онлайн-курсы, мультимедийные средства обучения, интерактивные технологии расширяют доступ к знаниям, обеспечивают вариативность обучения и способствуют индивидуализации образовательных траекторий. Использование цифровых ресурсов позволяет активизировать познавательную деятельность обучающихся и формировать у них навыки самостоятельной работы с информацией. Материально-технические ресурсы также остаются важной составляющей современного образования. Оснащённость образовательных учреждений учебным оборудованием, компьютерной техникой, лабораториями, наглядными пособиями и специализированными кабинетами создаёт условия для практико-ориентированного обучения. Современная образовательная среда должна быть безопасной, функциональной и адаптированной к использованию инновационных педагогических технологий. Не менее значимыми являются методические ресурсы, включающие образовательные программы, учебно-методические комплексы, дидактические материалы, педагогические технологии и методы обучения. Обновление содержания образования, внедрение компетентностного и деятельностного подходов требуют постоянного совершенствования методического обеспечения образовательного процесса. Методические ресурсы выступают связующим звеном между теорией и практикой педагогической деятельности. Социально-культурные ресурсы современного образования отражают взаимодействие образовательного учреждения с семьёй, сообществом, культурными и научными организациями. Социальное партнёрство расширяет образовательное пространство, способствует социализации обучающихся и формированию у них ценностных ориентаций. В совокупности все ресурсы

современного образования образуют целостную систему, эффективное использование которой является необходимым условием повышения качества образовательного процесса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Балаева, Ф. А. Совершенствование педагогических ресурсов в образовательной практике. — Ташкент: Наука, 2020. — 180 с.
2. Мирзиёев, Ш. М. Стратегия развития образования в Узбекистане до 2030 года. — Ташкент, 2023.
3. Иванова, Е. В. Современные педагогические технологии и ресурсы обучения. — Москва: Просвещение, 2021. — 250 с.
4. Кузнецов, А. П. Информационные и цифровые ресурсы в образовательной деятельности. — Санкт-Петербург: Питер, 2022. — 200 с.
5. Педагогическая энциклопедия. В. В. Давыдова. — Москва: Академия, 2019. — 600 с.
6. Федеральный государственный образовательный стандарт. Педагогические кадры. — Москва, 2021.

SHARQ TAFAKKURIDA ILMIY TAFAKKUR, AHLOQ VA MA’NAVIYAT UYG‘UNLIGI TAMOYILLARI (Abu Rayhon Beruniy ilmiy-ijodiy faoliyati misolida)

Atabayeva Gulasal Ne’matjonovna

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi yo’nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlari, shu jumladan buyuk qomusiy olim Abu Rayhon Beruniyning ilmiy izlanishlari, shuning mahsuli sifatida bitilgan nodir asarlarida kashfiyotlar, yangiliklar bilan bir qatorda o’sha davrdagi ijtimoiy hodisalar va xalqlar turmushidagi urf-odatlar, an’analar, shuningdek, inson kamolotida muhim ahamiyatga ega ahloqiy, ma’naviy fazilatlarining yoritilishi haqida fikr-mulohazalar bayon etiladi.

Kalit soʻzlar: ilm, tafakkur, meros, ma’naviyat, ahloq, ta’lim-tarbiya, adolat, alloma, Sharq, qadriyat.

Аннотация. В данной статье излагаются размышления о научных исследованиях восточных мыслителей, в том числе великого энциклопедического учёного Абу Райхана Беруни, а также о раскрытии в созданных ими уникальных трудах открытий и новшеств наряду с социальными явлениями той эпохи, обычаями и традициями в жизни народов, а также нравственными и духовными качествами, имеющими важное значение в процессе формирования и совершенствования личности человека.

Ключевые слова: наука, мышление, наследие, духовность, нравственность, образование и воспитание, справедливость, учёный, Восток, ценности.

Annotation. This article presents reflections on the scientific research of Eastern thinkers, including the great encyclopedic scholar Abu Rayhan al-Biruni. Along with the discoveries and innovations reflected in his rare and invaluable works, the article also highlights

the social phenomena of his era, the customs and traditions of various peoples, as well as moral and spiritual qualities that play a significant role in human development and perfection.

Keywords: science, thought, heritage, spirituality, morality, education and upbringing, justice, scholar, the East, values.

Kirish

Mamlakatimizda mustaqillikdan keyin, ayniqsa keyingi yillarda buyuk ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan moddiy va nomoddiy merosni asrab-avaylash, o’rganish va keng targ’ib qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zero, dunyo ilm-fani madaniyati va ma’naviyati taraqqiyotiga ilmiy izlanishlari va kashfiyotlari bilan ulkan hissa qo’shgan yurtimizdan yetishib chiqqan allomalarning bebaho ilmiy-ijodiy merosi har qancha e’zoz va ardoqqa munosibdir. Chunki, ularda jamiyat ravnaqi, inson manfaatlari, ilmiy, ma’rifiy-ma’naviy kamoloti bosh maqsad qilinganki, shu sabab ular bugungi kunimiz hamda hech shubhasiz, kelajak uchun ham xizmat qilaveradi.

Asosiy qism. Sharq allomalari Al Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Farobiy, Ulug’bek, Ahmad Farg’oniy va boshqa o’nlab ilm-fan daholarining qoldirgan ilmiy-ma’rifiy asarlari bunga misol bo’la oladi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev ta’riflaganidek “...Ulug’ ajdodlarimiz o’zlarining bebaho asarlari, ilmiy va ijodiy kashfiyotlari bilan o’rta asrlardagi Birinchi va Ikkinchi Sharq renassansi rivojiga ulkan hissa qo’shganlar”. Misol uchun Sharqning ilk o’rta asrlardagi buyuk qomusiy olimlaridan biri Abu rayhon Beruniy (973 – 1048) ning tinimsiz va izchil izlanishlari samarasi bo’lgan ilmiy asarlari necha asrlar o’tsa hamki, o’z qiymatini yo’qotmagan holda xalqimizning ilm va tafakkur dunyosini boyitishga xizmat qilib kelmoqda.

Manbalardan ma’lumki buyuk olim matematika, astranomiya, astralogiya, fizika, dorishunoslik, mineralogiya, geografiya, tarix, antropologiya va fanning boshqa yo’nalishlariga oid 150 dan ziyod asar bitgan va shulardan o’ttiztasi bizgacha yetib kelgan. Bu nodir qo’lyozmalar keyingi davr kashfiyotlari va fan taraqqiyoti uchun muhim poydevor bo’lib qilgan va qilmoqda. Ma’lumotlarga qaraganda Beruniy qalamiga mansub asarlarning to’rttasi falsafa, o’n sakkiztasi tarix va adabiyotga oid kitoblardir. Bundan ko’rinadiki olim aniq fanlar yo’nalishidagi tadqiqotlari barobarida jamiyat hayoti, turli millat va xalqlarning ma’naviy dunyosi masalalariga ham alohida e’tibor qaratgan.

Yuqorida qayd qilinganidek, buyuk ajdodlarimiz dunyoqarashi, falsafiy mushohadalarida bo’lganidek Beruniy ijodida ham jamiyat barqarorligi, inson manfaatlari bosh maqsad qilingani bois alloma merosi bugungi milliy istiqlol mafkurasining tayanch tomirlaridan hisoblanadi. Buni Beruniy ilmiy tafakkurida ahloq, ma’naviyat tushunchalari uyg’unligi misolida yaqqol ko’rish mumkin. Qomusiy olimning ma’naviyat va ma’rifat, ta’lim-tarbiyaga oid qarashlari ko’plab ilmiy asarlar qatorida “Hindiston” va “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” nomli asarlarida nisbatan ko’proq joy olganligini kuzatish mumkin.

Akademik Tolstov ta’kidlaganidek, “Bu asar yaqin va o’rta Sharq xalqlarining, birinchi navbatda O’rta Osiyo xalqlarining xo’jalik hayoti va urf-odatlarini, marosimlari, e’tiqodlari haqida o’ziga xos bir qomusdir”. Darhaqiqat, asar turli xalqlar, shu jumladan qadim Xorazm xalqining madaniyati, tarixi, urf-odat va an’analari, bayramlari haqida ma’lumotlar beruvchi bebaho manbadir. Beruniy mehr-muruvvat, saxovat insonni chinakam ahloqiy fazilatlaridan biri deb baholaydi. Muhtoj va yetim –esirlarga yordam qo’lini cho’zish insoniylikning nishonasi. Shu

bilan birga alloma hikmatlarida uqtiradiki, uni ko‘z-ko‘zlamaslik va minnat qilmaslik kerak. Chunki, **“Ehson qilgan kishining minnati ehsonni yo‘qqa chiqaradi”** deb ta’kidlaydi mutafakkir. Mutafakkirning fikriga ko‘ra komillikka erishgan kishi odamlarga e’tiborli, halol, haqgo‘y va adolatli bo‘ladi. Olim har qanday zo‘rlilik, istibdod, shafqatsizlikni, yolg‘onchilikni qoralaydi. Bu borada u “Yolg‘ondan qochib haqqatga amal qiladigan kishigina tahsin va maqtovga sazovor” deya ta’riflaydi.

Beruniy fikricha barcha yaxshi insoniy fazilatlarining asosi bilimdir O‘zi ham hayotining so‘nggi daqiqasigacha ilm o‘rganish va izlanishdan to‘xtamagan. Buni mutafakkir o‘zining she’riy satrlarida ham ifoda etgan:

Peshvolardan olg‘a o‘tdim shahd ila,
Men g‘avvosu ilm bo‘ldi ummonim.
Hinddan so‘ra mashriq aro qadrimni,
Mashriq meni o‘qir, yo‘qdir armonim.

Allomaning umri davomida orttirgan hayotiy tajribalari mahsuli sifatida asarlarida muhrlab qoldirgan hikmatli so‘zlari o‘z davrida ham, bugungi kunda va kelajakda ham kishilar kamoloti yo‘lida yo‘lko‘rsatkich sifatida xizmat qilaveradi. Misollarga murojaat qilamiz:

“Donishmand va olimlar xulqlaridan o‘rnak olish yaxshi xulqni tirgizadi, yomonlikni yo‘q qiladi”.

“Yaxshi xulq yaxshilik alomatidir”.

“Buzuq niyatli va yomon ahloqli kishilar o‘rtaga kirib olishi bilan ish to‘g‘ri bormaydi”.

“Ko‘z bilan ko‘rgan eshitgandan afzaldir”.

“Bilim – qaytarish va takrorlash mevasidir”.

“Bilimsiz kishilarning ko‘ngli xurofotga moyil bo‘ladi”.

“Har bir kishining qadr-qiymati o‘z ishini qoyil qilib bajarishida”.

Xulosa. Yuqoridagi misollardan ma’lum bo‘ladiki, Al Xorazmiy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Najmiddin Kubro, va boshqa Sharq mutafakkirlari singari Abu Rayhon Beruniyning ilmiy tafakkur dunyosi ahloq, ma’naviyat, madaniyat bilan uyg‘un va hamohangdir. Sharqning buyuk allomalari boy ilmiy va ma’naviy merosi bugungi kunimiz hamda kelajak avlod kamoloti uchun qimmatli manba, ibrat maktabi sifatida xizmat qilaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoev. “Buyuk mutafakkir va qomusiy olim Abu rayhon Beruniy tavalludinining 1050 yilligini munosib nishonlash to‘g‘risida” “Xalq so‘zi”.2022yil.25 avgust.
2. O‘zbekiston Ensiklopediyasi. Toshkent. 1971 yil.
3. Abu Rayhon Beruniy. “Hikmatlar”. “Yosh gvardiya” nashriyoti. 1973 yil.
4. “Xalqaro konferensiya to‘plami”. Xorazm Ma’mun akademiyasi.2023 yil.
5. “Milliy istiqlol g‘oyasi”. “O‘zbekiston” nashriyoti,Toshkent 2000 yil.
6. “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” Toshkent,”Fan”nashriyoti, 1968 yil.

TALABALARDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Qodirova Gulzira Murodboy qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo’nalishi

godirovaqulzira1@mail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim sohasida raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari, usullar va yo’nalishlari yoritib berilgan. Bundan tashqari an’anaviy ta’lim va raqamli ta’limning farqli jihatlari yoritib berilgan. O‘zbekiston ta’lim sohasida raqamli texnologiyalardan foydalanish borasida xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli, ta’lim, raqamli ta’lim, taqdimot, leksiya, fikrlash

Аннотация. В данной статье освещены преимущества, методы и направления использования цифровых технологий в сфере образования. Кроме того, раскрыты отличительные аспекты традиционного и цифрового образования. Разработаны выводы и предложения по использованию цифровых технологий в сфере образования Узбекистана.

Ключевые слова: цифровой, образование, цифровое образование, презентация, лекция, мышление.

Abstract. This article highlights the advantages, methods, and directions of using digital technologies in the field of education. Furthermore, the distinctive aspects of traditional and digital education are examined. Conclusions and recommendations have been developed regarding the use of digital technologies in the education system of Uzbekistan.

Keywords: digital, education, digital education, presentation, lecture, thinking.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar nihoyatda tez rivojlanib, barcha sohalarida zamon talablariga moslashishni taqozo etmoqda. Hozirgi globallashtirish davrida ta’lim va kadrlar tayyorlash masalasi dunyo miqyosida eng dolzarb yo’nalishlardan biriga aylandi. Chunki sifatli ta’lim-jamiatni turli ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan himoya qilishda hal qiluvchi omildir. Shu sababli mamlakatimizda ham ta’lim tizimini qo’llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun katta mablag‘ va resurslar ajratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida bir qator ustuvor yo’nalishlar keltirib o’tilgan. Jumladan, beshinchi ustuvor yo’nalishda “Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, axborot texnologiyalari sohasida respublikaning xalqaro raqobatbardoshligini ta’minlash” va sakkizinchi ustuvor yo’nalishi “Inson kapitalini rivojlantirish” doirasida ta’lim sohasini raqamlashtirish, zamonaviy ta’lim texnologiyalarini joriy etish, ta’lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish vazifalari belgilangan[1]. Xususan, raqamli ta’lim texnologiyalarini keng joriy etish orqali sifatli ta’limga erishish ustuvor yo’nalishlardan biri hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar keng ko’lamda joriy qilinmoqda. Bugun shifoxonalar, umumiy ovqatlanish maskanlari, ta’lim muassasalari kabi ko’plab tizimlar to’liq raqamlashtirish bosqichidan o’tmoqda. Axborot olish va uni qayta ishlash tezligi keskin oshgan hozirgi sharoitda, ta’lim sifatini yaxshilash va faol, zamonaviy fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash raqamli imkoniyatlarsiz tasavvur etib bo’lmaydi.

Ilgari o’quv jarayonlari asosan ma’ruza asosida, an’anaviy usullarda olib borilar, darsliklar va qo’llanmalarining ko’pligi esa o’quvchilar uchun qo’shimcha yuk bo’lar edi. Turli mavzularni chuqur o’zlashtirish uchun talabalar og’ir kitoblar solingan sumkalarni ko’tarishga majbur bo’lgan. Hozir esa ta’lim sohasida raqamlashtirish boshlangan bo’lib, bu jarayon o’quv

yuklamasini yengillashtirish, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xalqaro ilmiy munozaralarda olimlar raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va mutaxassislarning raqamli kompetensiyasida bir qator ijobiy o’zgarishlarni amalga oshirishdi, ammo raqamli texnologiyalarning oliy ta’lim sifatiga ta’siri jarayoni takomillashtirish va optimallashtirishni talab qilmoqda.

B.E. Starichenkoning ta’kidlashicha, ta’limni raqamlashtirish an’anaviy ta’limdan raqamli ta’limga o’tish jarayoni sifatida tushunilishi kerak. U raqamlashtirishning informatizatsiyadan farqli jihati sifatida ta’lim jarayonida axborotni taqdim etishning raqamli formatlaridan kompleks foydalanishni alohida ta’kidlaydi[2].

E.V. Frolova va O.V. Rogachning fikricha, ta’limni raqamlashtirish zamonaviy mutaxassislarni tayyorlash jarayonining ajralmas unsuridir. Ryabovlar esa ijtimoiy tarmoqlar, virtual haqiqat texnologiyalari hamda internetning rivojlanishi o’qituvchilarni ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanishga undashini ta’kidlashadi[3].

Tahlil va natijalar

Raqamli ta’lim tizimi o’quvchilar va o’qituvchilar uchun yangi imkoniyatlarni ochadi. Bunda talabalar istalgan joyda va vaqtda, shu jumladan olis hududlardan turib ham sifatli ta’lim olishlari mumkin. Ta’lim tizimi esa bu orqali yangi, zamonaviy bosqichga ko’tariladi, vaqt va mablag’ni tejaydi.

Ushbu tizimni muvaffaqiyatli joriy etish uchun o’qituvchilarni interfaol dasturlar, onlayn kurslar tashkil etish va virtual platformalardan foydalanish bo’yicha malakasini oshirish kerak. Shu bilan birga, ta’lim muassasalarini virtual sinflar, bulutli texnologiyalar, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR) hamda 3D printerlar kabi zamonaviy uskunalar bilan ta’minlash lozim. Barcha oliy ta’lim muassasalarida raqamlashtirishni qo’llab-quvvatlovchi yagona qonuniy asos yaratish va mavjud muvaffaqiyatli tajibani joriy etish zarur. Natijada, ta’lim sifati pasaymasdan, uni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish va har qanday sharoitda ham o’qish imkoniyatini yaratish mumkin.

Zamonaviy universitetlar innovatsion raqamli ta’lim muhitini yaratishda bir qancha qiyinchiliklarga duch kelmoqda, xususan:

- oliy ta’lim muassasasida optimal tuzilmani shakllantirish va ushbu tuzilma tarkibiy qismlarini samarali tizimga birlashtirish zarurati (raqamli universitet aynan shunday tuzilma asosida shakllanadi);
- har bir oliy ta’lim muassasasi tomonidan belgilangan muhtoriyat doirasida raqamlashtirish modelini izlash;
- Bunday universitet o’qituvchilari uchun faoliyat turlari, vazifalar va rollarni aniqlash;
- Ta’lim vazifalariga mos keladigan masofaviy o’qitish usullari va metodlarini izlash;
- Har bir universitetda mavjud bo’lgan samarali tarmoq vositalari, texnik o’quv vositalari va raqamli texnologiyalar elementlarini birlashtirib, ular asosida raqamli universitet shakllantiriladigan yagona tizim yaratish;
- An’anaviy ta’lim muhitini virtual muhit bilan almashtirish;
- Oliy ta’lim jarayonida ishtirok etuvchi barcha tomonlar o’rtasida tarmoq muhitida samarali kommunikatsiyani yo’lga qo’yish.

Jamiyatdagi jiddiy o’zgarishlarga javoban, universitetlar yangi raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o’z raqamli strategiyalarini ishlab chiqadilar, ammo ularni samarali amalga oshirish uchun zarur bo’lgan qobiliyat, qat’iyat va kelajak ko’rinishiga ega bo’lmasligi mumkin.

Har bir raqamli universitet o’zining tuzilma, tashkiliy, mazmun va kadrlar o’ziga xosligini saqlab qolishi kerak. Buni muassasa muhtoriyati (qonun bilan belgilangan) va yagona ta’lim qonunchiligi doirasida ochiq ta’lim tizimlari sharoitida amalga oshirish talab etiladi.

Raqamli universitet faoliyati bilan tashkiliy o’ziga xoslikning asosiy jarayon va protseduralarini tartibga soluvchi yagona qoidalarni optimal uyg’unlashtirish yo’lini topish - oliy ta’limni raqamlashtirish g’oyalarini amalga oshiruvchilar uchun asosiy muammo hisoblanadi.

Oliy ta’lim sifatini oshirish uchun raqamli ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Oliy ta’lim sifatini oshirish quyidagi uchta asosiy sohaning bir tekis rivojlanishiga bog’liq:

- Oliy ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish;
- Elektron o’quv-uslubiy adabiyotlar bilan ta’minlash;
- Ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish.

Raqamli didaktika - bu jamiyatning raqamli transformatsiyasi sharoitida ta’lim jarayonini tashkil etish bilan shug’ullanadigan yangi rivojlanayotgan ilmiy yo’nalishdir. Raqamli didaktikaning asosiy maqsadi - zamonaviy axborot texnologiyalari orqali o’quv jarayonini tashkil etish bo’lib, bunda talabalarning faol, mustaqil ta’lim olishlariga e’tibor qaratiladi. Klassik didaktikani raqamli didaktikadan farqlovchi asosiy tamoyillar, pedagogik vositalar va ta’lim natijalarini ajratib ko’rsatiladi (1-jadval).^[4]

1-jadval

Klassik va raqamli didaktikaning tamoyillari, pedagogik vositalari va ta’lim natijalari

Ko’rsatkich	Klassik didaktika	Raqamli didaktika
Asosiy tamoyillar	– Ilmiy yondashuv – Tizimlilik va izchillik – Ko’rgazmalilik – Oson o’zlashtirilish	– O’quv jarayonida yuqori darajada individuallashtirish – Tajriba va bilimni kengaytirish hamda chuqurlashtirish – Global kontekstda o’qish imkoniyati – Raqamli texnologiyalarni qo’llash imkoniyati
Pedagogik vositalar	– Ma’ruzalar – Seminarlar – Amaliy mashg’ulotlar – Laboratoriya ishlari	– Moslashuvchan ta’lim platformalari – Simulyatorlar va virtual trenajyorlar – Ta’lim jarayonini o’yinlashtirish (gamifikatsiya) – Ochiq ommaviy onlayn kurslar (MOOC) – Sun’iy intellekt
Ta’lim natijalari	– Fan bo’yicha bilim va ko’nikmalar – Umumiy o’quv ko’nikmalari	– Raqamli savodxonlik – Tanqidiy fikrlash – Ijodkorlik – Muloqot ko’nikmalari

Raqamli didaktika asosiy didaktik tamoyillarni tabiiy ravishda kengaytirib, ularni raqamli iqtisod va o’zaro bog’langan jamiyatning o’zgaruvchan talablariga moslab takomillashtiradi va kengaytiradi. Asosiy e’tibor ta’limni shaxsiylashtirish, talabalarning ta’lim tajribasini kengaytirish va dolzarb raqamli ko’nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Bugungi kundagi ta’lim amaliyotida an’anaviy va raqamli didaktika elementlarini birlashtirish tendensiyasini kuzatish mumkin. Ma’ruzalar va seminarlar kabi an’anaviy o’qitish

shakllari tobora ko‘proq interfaol prezentatsiyalar, onlayn testlar va virtual mashqlar kabi raqamli vositalar bilan birlashtirilmoqda. Ushbu gibridd yondashuv vizuallashtirish va interfaollikni yaxshilaydi, o‘quv jarayonini shaxsiylashtirishni osonlashtiradi va talabalarda zarur raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim sohasiga joriy etilishi muhim o‘zgarishlarni keltirmoqda. Raqamli ta’lim tizimi talabalarga istalgan joyda va vaqtda, shu jumladan chek va qishloq hududlardan turib ham sifatli bilim olish imkoniyatini yaratadi. Bu nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki vaqt va mablag‘ sarfini ham sezilarli darajada qisqartiradi.

Oliy ta’lim muassasalarida raqamli transformatsiyani amalga oshirish bir qator muhim omillarni talab qiladi. Bular qatoriga moddiy-texnika bazasini yangilash, elektron o‘quv adabiyotlari bilan ta’minlash, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish kiradi. Shuningdek, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, ularni interfaol dasturlar, onlayn kurslar tashkil etish va virtual platformalardan foydalanish bo‘yicha malakasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda eng samarali yondashuv an’anaviy va raqamli ta’lim usullarini uyg‘un birlashtirish hisoblanadi. Ma’ruzalar va seminarlar interfaol prezentatsiyalar, onlayn testlar va virtual mashqlar bilan to‘ldirilib, ta’lim jarayonining vizuallashtirish va interfaollikni oshiradi. Raqamli didaktika asosiy didaktik tamoyillarni raqamli iqtisodiyot va jamiyat talablariga mos ravishda takomillashtirib, ta’limni shaxsiylashtirish va talabalarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Raqamli ta’limni joriy etishda universitetlar optimal tuzilmani shakllantirish, raqamlashtirish modellarini ishlab chiqish, samarali masofaviy o‘qitish usullarini topish va barcha ishtirokchilar o‘rtasida samarali kommunikatsiyani yo‘lga qo‘yish kabi muammolarni hal qilishlari kerak. Ta’lim sifatini saqlab qolgan holda uni raqamli texnologiyalar orqali boyitish va hammaga qulay qilish - raqamli transformatsiyaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

O‘zbekiston sharoitida raqamli ta’limni joriy etish o‘ziga xos imkoniyatlar va muammolarni o‘z ichiga oladi. Mamlakatimizda raqamli ta’lim tizimini rivojlantirish quyidagi jihatlarni hisobga olishni talab qiladi:

Imkoniyatlar:

- Shahar va qishloq joylaridagi talabalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratish
- Chet el tajribasini o‘rganish va mahalliyashtirish
- Yosh aholining katta qismi uchun zamonaviy ta’limga kirish

Muhim yo‘nalishlar:

7. O‘qituvchilarni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan tanishtirish
8. Elektron o‘quv dasturlari va platformalarni ishlab chiqish
9. Internet infratuzilmasini rivojlantirish

Amaliy qadamlar:

- “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasida ta’lim sohasini rivojlantirish
- Mahalliy sharoitga moslashtirilgan elektron resurslarni yaratish
- O‘qituvchilarni malaka oshirish kurslari orqali tayyorlash

O‘zbekiston uchun eng maqbul yo‘l – an’anaviy va raqamli ta’lim usullarini uyg‘un birlashtirish hisoblanadi. Bu yo‘nalishda mamlakatimiz allaqachon bir qator muvaffaqiyatli

loyihalarni amalga oshirmoqda, jumladan, onlayn darslar, elektron kutubxonalar va virtual platformalar yaratish. Kelajakda bu yo‘nalishda ishlar davom etishi, ta’lim sifatini oshirish va har qanday sharoitda ham sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiya to‘g‘risidagi PF-60-sonli farmoni.
2. И.Ф.Понизовкина. Цифровизация высшего образования: перспективные риски // Право и практика. 2020. №1.
3. А.М.Санко. Средства обучения в условиях цифровизации образования: учебное пособие//А.М.Санко—Самара: Издательство Самарского университета, 2020.—100с.
4. Petrova E.V. Tsifrovaya didaktika: proyektirovaniye protsessa obucheniya i yego soprovozhdeniye [Digital didactics: designing the learning process and its support]. Sovremennoye pedagogicheskoye obrazovaniye – Modern pedagogical education. 2018;(4):141-144 (in Russian).
5. Skachkova N.V. Ispolzovaniye tsifrovoy didaktiki v professionalnom obrazovanii [The use of digital didactics in professional education]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Bulletin of Tomsk State Pedagogical University. 2022;5(223):28-37 (in Russian). doi: 10.23951/1609-624X-2022-5-28-37
6. Dudyrev F.F., Maksimenkova O.V. Simulyatory i trenazhery v professional’nom obrazovanii: pedagogicheskiye i tekhnologicheskkiye aspekty [Simulators and simulators in professional education: pedagogical and technological aspects]. Voprosy obrazovaniya – Education Issues. 2020;3:255-276
7. Bepalko V.P. (1989) Slagaemie pedagogicheskoy tekhnologii [Components of the pedagogical technology]. Moscow: Pedagogika Publ.
8. Gureeva L.V., Kozmina N.A. Konnektivistskaya teoriya obucheniya [Connectivism as a theory of learning]. Molodoy ucheniy— Young Scientist, 2014, no 6. Available from: <https://moluch.ru/archive/65/10617/> [Accessed 02/07/18].
9. D’Angelo, G. (2007) From Didactics to e-Didactics: e-Learning Paradigms, Models and Techniques. Napoli: Liguori.
10. Daniel P. Aldrich, Michelle A. (2014) Social Capital and Community Resilience. American Behavioral Scientist, 59, pp. 254- 269.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TA’LIM JARAYONIGA INTEGRATSIYALASH MEZONLARI

Ibodullayeva Charosxon Muzaffar qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Telefon: +998(88) 774 97 03

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalashning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Pedagogik texnologiyalarni tanlash zaruriyati, ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni hamda integratsiyalash mezonlari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni joriy etish

mexanizmlari, ularning didaktik imkoniyatlari va o‘quvchilarning bilish faolligini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Maqola natijalari ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, integratsiya, tanlash mezonlari, ta’lim samaradorligi, innovatsion yondashuv

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты интеграции педагогических технологий в образовательный процесс. Проанализирована необходимость выбора педагогических технологий, их роль в повышении эффективности обучения, а также критерии их интеграции. Особое внимание уделено механизмам внедрения современных педагогических технологий, их дидактическим возможностям и значению в развитии познавательной активности обучающихся. Результаты исследования имеют научно-практическую значимость для модернизации образовательного процесса.

Ключевые слова: педагогические технологии, образовательный процесс, интеграция, критерии отбора, эффективность обучения, инновационный подход

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of integrating pedagogical technologies into the educational process. The necessity of selecting appropriate pedagogical technologies, their role in improving the effectiveness of education, and the criteria for their integration are analyzed. In addition, the mechanisms for implementing modern pedagogical technologies, their didactic potential, and their importance in enhancing students’ cognitive activity are highlighted. The findings of the study have scientific and practical significance for the modernization of the educational process.

Keywords: pedagogical technologies, educational process, integration, selection criteria, educational effectiveness, innovative approach

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy maqsadi o‘quvchilarga yuqori sifatli bilim berish va ularni hayotga tayyorlashdir. Buning uchun ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur. Pedagogik texnologiyalar, xususan, raqamli va interaktiv vositalar, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali ravishda yengillashtiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bugungi kunda texnologiyaning hayotimizga kirib borishi bilan birga, ta’limda ham ushbu texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni integratsiya qilish nafaqat o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi, balki, ularning motivatsiyasini kuchaytiradi. O‘quvchilar interaktiv darslar, multimedia ta’lim materiallari va simulyatsiyalar orqali o‘qitish jarayonida ko‘proq qiziqish va ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shu bilan birga, texnologiyalar ta’limda individual yondashuvni ta’minlaydi, bu esa har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos ravishda bilim olishiga yordam beradi. Shunday qilib pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning samaradorligi zamonaviy ta’lim tizimining muvaffaqiyatli ishlashi uchun muhim omil hisoblanadi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni tanlashning bir nechta zaruriyati mavjud:

✓ **Didaktik zaruriyat** – tanlanayotgan har bir texnologiyaning samarali bo‘lishi uchun uni ma’lum bir mezonlarga asoslangan holda bajarish kerak.

✓ **Maqsadning texnologiya bilan bog‘liqligi** – o‘tilayotgan dars (kurs, mavzu) ning ta’lim maqsadlariga qay darajada mosligi.

✓ **Ta’limdagi maqsadning o’zgarib borishi** – hozirda bilimni faqatgina uzatish emas, balki, ta’lim oluvchidagi kreativlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik hissi va muammolarni yecha olish kabi bir nechta kompetensiyalarni yanada rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Buning uchun esa eski an’anaviy metodlar bugungi kunda o’z qiymatini yo’qotib borayotganligi bois maxsus yangi texnologiyalarni ishlab chiqish talab qilinmoqda.

✓ **Samaradorlik va motivatsiyani oshirish** – to’g’ri tanlangan texnologiya orqali dars jarayonini yanada qiziqarli qilish va ta’lim oluvchilardagi o’zlashtirishni tezlashtirish vazifasini bajaradi. Bu esa ulardagi ta’limga bo’lgan motivatsiyani oshiradi.

✓ **Mavjud resursdan to’g’ri foydalanish** – vaqt, texnikalar, mablag’ va h.k.lar-dan ular chegaralanganligi bois tanlovni to’g’ri qo’ya olish, ya’ni shu mavjud resursni qaysi texnologiyaga yo’naltirilsa ko’proq samara berishini oldindan aniqlash.

✓ **Ta’limning shaxsga yo’naltirilgan turini tanlash** – har bitta ta’lim oluvchining bilimni o’zlashtirish qobiliyati turlicha bo’ladi. Shuning uchun ham dars jarayoniga integratsiya qilmoqchi bo’layotgan texnologiyamizni uning individual ehtiyojlariga ham mos kelishi kerakligini unutmasligimiz lozim.

Innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmlari deganda nazariy qaror va tartiblarni amaliyotga joriy qilish hisoblanadi. U esa tizimli bo’lgan faoliyatni va yondashuvni talab etadi. Bir nechta mexanizmlar mavjud bo’lib, birinchi navbatda **tahliliy hamda tashkiliy mexanizm**ga to’xtaladigan bo’lsak, u tayyorgalik bosqichi bo’lib, unda integratsiya qilinishi rejalashtirilayotgan har qanday texnologiya uchun qulay bo’lgan muhitning yaratilishiga asoslanadi. Bundan tashqari ta’lim muassasida mavjud bo’lgan muammolarni tahlil qilish va uni hal qilish mumkinligini asoslash, ta’lim beruvchilarning texnik bilimlarini baholash, kerakli bo’lgan barcha rasmiy hujjatlarni tayyorlash ham ushbu mexanizmga xosdir.

Navbatdagi alohida ahamiyat kasb etuvchi **loyihalashtirish** mexanizmi. Nomidan ham ayonki, tanlab olingan texnologiyani ta’lim mazmuni va maqsadi bilan bog’lash hamda o’quv faoliyati ssenariylarini tuzishni o’z ichiga oladi. Bu jarayon asosan innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan tashkil qilinadigan mavzularni va dars soatlarini hamda baholash bilan bog’liq bo’lgan mezonlarni o’quv dasturlariga kiritish va an’anaviy dars o’tish metodlarini texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish bilan kechadi. Shuningdek, har bitta dars uchun texnologik xaritalar(darsning qaysi qismida innovatsion texnologiyadan foydalanishi, o’qituvchi va ta’lim oluvchining xatti – harakatlarini aniq belgilovchi) ni yaratish ham shular jumlasidandir.

Amaliy yoki joriy qilish mexanizmi – ushbu mexanizm ta’lim jarayoniga oid bo’lgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga navbatma – navbat olib kirishni ta’min etadi. Ya’ni, dastlab, o’qituvchilarni ushbu texnologiyadan foydalanishga o’rgatish ishlari (maxsus amaliy trening o’tkazish, kouching hamda mahorat darslarini tashkil qilish) bo’lib o’tadi. Bu faoliyatda nazariy bilimlardan tashqari amaliy ko’nikmalarni rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratiladi. Ushbu mexanizm mavjud texnologiyani dars jarayonlariga joriy qilishdan oldin, yaxshi samara bera olishini aniqlash uchun dastlab uni sinov tariqasida cheklangan sinflardagina o’tkazib olishni maqsad qiladi. Bundan tashqari integratsiya ya’ni joriy qilish jarayoni boshlanganidan keyin paydo bo’lishi mumkin bo’lgan metodik, pedagogik hamda psixologik, shuningdek, texnik muammolarni tezroq hal etish maqsadida maxsus qo’llab – quvvatlash guruhi tashkil qilinadi. Bu guruh maxsus tajribaga ega bo’lgan kadrlar va texnik xodimlardan tashkil topadi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish mexanizmlarining yana bir turi borki, u so’nggi **natijaviy – nazorat mexanizmi** hisoblanadi. U esa integratsiya jarayonining natijaviyligini doimiy ravishda nazorat qilib, baholab boradi. U qanday amalga oshiriladi? Dastlab nazorat tizimi yo’lga qo’yiladi: pedagogik texnologiyalar qo’llanilgan dars jarayonlarini kuzatish, o’qituvchilar faoliyati, ta’lim oluvchilarning esa dasrga va shu texnologiyaga bo’lgan qiziqishi hamda ularning ishtirokini monitoring qilib borish, shuningdek, bu to’g’risida ma’lumotlarni jamlab borish bilan ifodalanadi. Bundan tashqari innovatsion pedagogik texnologiyalarning o’quv jarayoniga qanday ta’sir qilayotganligini baholash – bu sifat hamda miqdor jihatdan amalga oshiriladi.

Olingan natijalarning ahamiyatiga qarab korreksiyalash (o’zgartirish) hamda standartlashtirish ishlari amalga oshiriladi. Agarda natijalar ijobiy bo’lsa ushbu tajribani umumlashtirish ishlari amalga oshiriladi ya’ni qo’shimch metodik tavsiyalar va maxsus qo’llanmalar yaratish (standartlashtirish) ham shu jarayonga xosdir. Mobodo faoliyat samarasiz kechadigan bo’lsa, qo’llanilgan texnologiyani korreksiyalash jarayoni boshlanadi yoki butunlay ushbu texnologiya rad etiladi va bu to’g’risida kerakli qaror qabul qilinadi.

Ushbu mexanizmlarning barchasi innovatsion pedagogik texnologiyalarni ta’lim – tarbiya jarayoniga o’ziga xos tarzda tizimli, samarali va eng muhimi xavfsiz tarzda integratsiya qilishga xizmat qiladi.

Innovatsion texnologiyalarni o’quv jarayoniga joriy etishda bir qancha to’siqlar yuzaga kelishi mumkin. Masalan:

- Institutsional to’siqlar – integratsiya jarayonining yetarlicha moliyalashtiril-magani, ta’lim standartlarining eskiligi va bir - biriga mos kelmaydigan byurokratik jarayonlar, ta’lim muassasasining tuzilishi, qoida hamda undagi resurslar;

Uning yechimi quyidagicha amalga oshiriladi: ta’lim standartlarining qaytadan ko’rib chiqilishi bo’yicha maxsus takliflar va jarayonni amalga oshirish uchun davlat tashkilotlari tomonidan maxsus innovatsion grant ajratib berish mexanizmlarini yo’lga qo’yish.

- Pedagogga xos bo’lgan to’siqlar: ya’ni undagi texnologiyaga oid bo’lgan ma-lakasining kamligi, yangiliklarga bo’lgan munosabatining pastligi va vaqtning yetishmasligi kabilarni misol qilishimiz mumkin.

Yechim esa: o’qituvchi - pedagoglarning maxsus bilimlarini oshirish kurslarini tashkil qilish, ularga bu soha bo’yicha treninglar tashkil qilish, bosqichma – bosqich sodda dasturlarni taklif qilish va Peer – to – peer ya’ni tengdosh – tengdoshga o’rgatish dasturlarini joriy qilish, shu bilan birga o’qituvchi yuklamasini biroz kamaytirish va muvaffaqiyatli bo’lgan amaliyotdan misollar ko’rsatish (motivatsiya berish) dan iborat.

- Texnologik to’siqlar: bu texnologiya bilan bog’liq bo’ladi. Internet sifatining yaxshi emasligi, maxsus uskunalarning eskirganligi hamda yetishmasligi, shuningdek, dasturiy ta’minotning murakkab tuzilganligi shular jumlasidandir.

Bu to’siqning yechimi sifatida biz texnik xizmat ko’rsatish faoliyatini yanada kuchaytirish va doimiy ta’minlash, bundan tashqari esa mobil texnologiyalarga erkinlik hamda ustuvorlik berishni nazarda tutamiz.

- Didaktik – metodik to’siqlar: bu to’siqlar o’z ichiga texnologiyaning ta’lim mazmuniga to’la mos kelmasligi, baholash jarayoning noto’g’riligi, kerakli o’quv materiallarining yetishmasligi kabilarni oladi.

Yechim sifatida texnologiyani saralashdan oldin uni shu fanning mazmuniga mosligini sinovdan o’tkazish, baholashning samarali usullarini joriy qilish, o’qituvchilarni innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida dars jarayonlarini olib borishga o’rgatish hamda ularni rag’batlantirib borishdan iboratdir.

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilishning samaradorligi asosan uni oldida turgan yuqoridagi kabi to’siqlarni oldindan to’g’ri tahlil qila olish va ularga yechim topishga bog’liq hisoblanadi. Shu tariqa bu jarayonning natijaviyligi oshadi va ko’zlangan maqsadga yetishish yanada osonlashadi. Maqolada pedagogik texnologiyalarni tanlash zaruriyati hamda ularni ta’lim jarayoniga moslashtirish mezonlari asoslab berildi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, pedagogik texnologiyalarni maqsadga muvofiq va tizimli integratsiyalash o’quvchilarning bilish faolligini rivojlantiradi, ta’lim sifatini yaxshilaydi va innovatsion yondashuvlarni samarali joriy etishga xizmat qiladi. Shu bois, zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni tanlash va integratsiyalash masalasiga ilmiy asoslangan yondashuv zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olimov Sh.Sh., Samiyeva Sh.X., Aslanova N.X., Ro’ziyev F.J., “Innovatsion ta’lim texnologiyalari va metodlari”., darslik. “Durдона” - Buxoro-2022, 9-10-b.
2. Tolipov O’.Q., Usmonboyeva M., “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”., o’quv qo’llanma. – Toshkent., “Fan” – 2006. 57-b.
3. Omonov H.T., Xo’jayev N.X., Madyarova S.A., Eshchanov E.U., “Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat”., darslik. Toshkent., “Iqtisod – moliya” – 2009.44-b.
4. Qodirov F.E., Fayzullayeva D.H. “Pedagogik texnologiyalarni ta’limga integratsiya qilishning samaradorligi”. <https://doi.org/105281/zenodo.14050098>. 1-3-b.
5. “Yangi pedagogik texnologiya tushunchasi”. arxiv.uz
6. “Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo’llari”. <https://soff.uz>

INTERAKTIV O’QITISH METODLARI ASOSIDA O’QUVCHILARDA O’QUV MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TAHLILI

Allanazarova Iqlima Adambayevna

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1- bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada interaktiv o’qitish metodlari asosida o’quvchilarda o’quv motivatsiyasini rivojlantirish masalasi innovatsion pedagogik yondashuv nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida zamonaviy ta’lim muhitida motivatsiyaning o’rni, uning turlari va shakllanish mexanizmlari ochib beriladi. Interaktiv metodlarning didaktik imkoniyatlari, xususan, muammoli ta’lim, “aqliy hujum”, klaster, keys-stadi, rolli o’yinlar va raqamli ta’lim texnologiyalarining o’quvchilarning bilishga bo’lgan qiziqishi va faolligiga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada pedagogik tajriba natijalari asosida interaktiv metodlardan foydalanish o’quv motivatsiyasini oshirishga xizmat qilishi isbotlanadi hamda amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit soʻzlar: interaktiv oʻqitish, oʻquv motivatsiyasi, innovatsion pedagogika, ta’lim texnologiyalari, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim samaradorligi, oʻqitish metodlari.

Аннотация. В статье анализируется вопрос развития учебной мотивации студентов на основе интерактивных методов обучения с точки зрения инновационного педагогического подхода. В ходе исследования раскрывается роль мотивации в современной образовательной среде, ее типы и механизмы формирования. Научно освещены дидактические возможности интерактивных методов, в частности, влияние проблемно-ориентированного обучения, «мозгового штурма», кластерного обучения, кейс-стади, ролевых игр и цифровых образовательных технологий на интерес студентов к обучению и деятельности. В статье доказывается, что использование интерактивных методов, основанное на результатах педагогического опыта, способствует повышению мотивации к обучению, и даются практические рекомендации.

Ключевые слова: интерактивное обучение, мотивация к обучению, инновационная педагогика, образовательные технологии, компетентностный подход, эффективность обучения, методы преподавания.

Abstract. This article analyzes the issue of developing students' learning motivation based on interactive teaching methods from the perspective of an innovative pedagogical approach. In the course of the research, the role of motivation in a modern educational environment, its types and mechanisms of formation are revealed. The didactic possibilities of interactive methods, in particular, the impact of problem-based learning, "brainstorming", cluster, case study, role-playing games and digital educational technologies on students' interest in learning and activity, are scientifically covered. The article proves that the use of interactive methods, based on the results of pedagogical experience, serves to increase learning motivation and provides practical recommendations.

Keywords: interactive teaching, learning motivation, innovative pedagogy, educational technologies, competency-based approach, educational effectiveness, teaching methods.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida oʻquvchilarning bilimga boʻlgan munosabati va oʻquv faoliyatiga qiziqishini oshirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda faqatgina bilim berishga yoʻnaltirilgan anʻanaviy yondashuvlar oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va motivatsiyasini yetarli darajada shakllantira olmayapti. Shu bois, ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish orqali oʻquvchilarda ichki motivatsiyani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Interaktiv oʻqitish metodlari ta’lim oluvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirib, oʻquv jarayonining samaradorligini oshiradi. Mazkur maqolada interaktiv metodlar asosida oʻquv motivatsiyasini rivojlantirishning innovatsion pedagogik jihatlari ilmiy-nazariy va amaliy tahlil qilinadi.

Oʻqitish metodlari - bu oʻqituvchi va oʻquvchi (talaba)ning ta’lim jarayonida maqsadga yoʻnaltirilgan, rejalashtirilgan hamkorlik faoliyati usullaridir. Ular bilim berish, koʻnikma va malakalarni shakllantirish, shuningdek, shaxsni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Oʻqitish metodlarining maqsadi- bilimlarni ongli va mustahkam oʻzlashtirish, mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, amaliy koʻnikma va malakalarni shakllantirish, ta’lim oluvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirish, ijodiy va mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi.

O‘qitish metodlarining asosiy vazifalari- o‘quv materialini tushunarli yetkazish, bilimlarni tizimlashtirish, nazariya va amaliyotni bog‘lash, o‘quvchini faol ishtirok etishga undash, tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishdan iborat.

O‘qitish metodlarini tanlash mezonlari quyidagilardan iborat:

- darsning maqsadi,
- mavzuning murakkabligi,
- o‘quvchilarning yoshi va bilim darajasi,
- vaqt imkoniyati,
- texnik vositalarning mavjudligi,

O‘qitish metodlarining ta’limdagi ahamiyatiga to‘xtaladigan bo‘lsak, ta’lim sifati oshiradi, o‘quvchilar mustaqil fikrlaydi, amaliy kompetensiyalar shakllanadi, shaxsning har tomonlama rivoji ta’minlanadi.

O‘quv motivatsiyasi - bu o‘quvchini bilim olishga, o‘z ustida ishlashga va ta’lim faoliyatida muvaffaqiyatga erishishga undovchi ichki va tashqi omillar majmuidir. Pedagogik adabiyotlarda motivatsiya ichki va tashqi turlarga ajratiladi. Ichki motivatsiya o‘quvchining bilimga bo‘lgan qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqsa, tashqi motivatsiya rag‘bat, baho yoki ijtimoiy talablar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Zamonaviy ta’limda ichki motivatsiyani rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi, chunki u o‘quvchining mustaqil o‘rganish va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Interaktiv o‘qitish metodlari o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida faol muloqot va hamkorlikka asoslanadi. Ushbu metodlar quyidagi didaktik tamoyillarga tayanadi:

- o‘quvchi faolligi;
- hamkorlikda o‘qitish;
- muammoli vaziyat yaratish;
- refleksiya va tahlil.

Interaktiv metodlar o‘quv jarayonini jonlantirib, o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Interaktiv o‘qitish metodlari - bu ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi (talaba)ning o‘zaro faol hamkorligi, muloqoti va birgalikdagi faoliyati asosida bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashga yo‘naltirilgan pedagogik metodlardir.

Interaktiv o‘qitish metodlarining asosiy belgilari:

- O‘zaro muloqotga asoslanadi
- Hamkorlikda o‘qitish tamoyiliga tayangan
- Muammoli vaziyatlar yaratiladi
- Bahs-munozara va fikr almashuv mavjud
- O‘quvchi markazda bo‘ladi

Interaktiv o‘qitish metodlarining afzalliklari- bilimlar mustahkam va ongli o‘zlashtiriladi, nutq va muloqot madaniyati rivojlanadi, ijtimoiy faollik va liderlik sifatlari shakllanadi, o‘quvchilarda o‘ziga ishonch paydo bo‘ladi, ta’lim sifati va samaradorligi oshadi, Interaktiv

o’qitish metodlarining kamchiliklari- naqt ko’p talab etiladi, katta guruhlarda qo’llash murakkab hisoblanadi, o’qituvchidan yuqori pedagogik mahorat talab etadi, oldindan puxta rejalashtirish zarur

Interaktiv o’qitish metodlari zamonaviy ta’limning ajralmas qismi bo’lib, ular o’quvchilarda bilim bilan birga kompetensiyalar, mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va amaliy ko’nikmalarni shakllantiradi. Bu metodlar ta’lim sifatini oshirishda eng samarali pedagogik vositalardan biri hisoblanadi.

“Aqliy hujum”, “B-B-B”, “klaster”, “insert”, “keys-stadi”, “venn diagrammasi”, “debatlar” “rolli o’yinlar”, “loyiha ishi” kabi interaktiv metodlar o’quvchilarda bilimga bo’lgan qiziqishni kuchaytiradi. Ushbu metodlar orqali o’quvchilar:

mustaqil fikrlashga o’rganadi;

o’z fikrini erkin bayon etadi;

jamoada ishlash ko’nikmasini egallaydi;

muvaffaqiyatga erishish ehtiyojini his qiladi.

Natijada o’quv motivatsiyasi barqaror rivojlanadi.

Har bir dars, o’quv predmetining o’ziga xos texnologiyasi bor. O’qituvchi va talabaning maqsadi ijobiy natijaga erishish ekan, darsda qanday texnologiyadan foydalanish ular ixtiyorida. O’qituvchining mahoratiga qarab, kompyuter bilan ishlash, film, tarqatma material, plakat, axborot texnologiyasi, turli adabiyotlar, puxta loyihalangan interfaol usullar qo’llash mumkin. [2].

Berilgan mavzu materiallarini bayon etishda bilim oluvchilarga savollar berib borish ham yaxshi samara beradi. Bunda o’qituvchi o’quvchilarning materialni qanday o’zlashtirganliklarini bilib oladi. Shu bilan bir qatorda, bilim oluvchilar o’qituvchining istagan paytda savollar berishini bilib, uni diqqat bilan eshitadilar. O’quvchilarni o’qituvchiga savollar berishga odatlantirish o’quv materialining muvaffaqiyatli o’zlashtirilishiga yordam beradi. Shuningdek, o’quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshiradi. O’quvchilarni faollashtirish, ularda o’tilayotgan darsga qiziqish uyg’otish ham pedagogga bog’liq.

O’quvchilar savolni butun material yoki uning ayrim qismlari bayon etib bo’linganidan keyin berishlari kerak. Aks holda savollar o’qituvchini asosiy fikrdan chalg’itishi, natijada bu metodik usul foyda o’rniga zarar keltirishi mumkin.

O’quvchilar charchashi oqibatida ko’pincha ularning diqqat-e’tibori va faolligi pasayadi, buni o’quv materialini bayon etishda hisobga olish zarur. Uzoq vaqt e’tiborni jalb etish ham bilim oluvchilarni charchatadi, ya’ni bilim oluvchilar o’qituvchining so’zlarini diqqat bilan eshita olmaydi va chalg’iy boshlaydi. Bilim oluvchilarning berilayotgan darslardan charchamasligi hamda chalg’imasligi, diqqatini berilayotgan darsga jalb qilish usullaridan biri bu - dars o’tish uslubining xilma-xil, yangi pedagogic texnologiyalardan foydalangan holatda o’tishidir. Bilim berishda tajribali o’qituvchilar bilim oluvchilar o’zlashtirishi qiyin bo’lgan materiallarni darsning birinchi yarmida, takrorlash, savol-javob o’quvchilardan so’rash va olgan bilimlarini mustaxkamlashni darsning ikkinchi yarmida o’tkazadilar.

Raqamli ta’lim vositalari, masofaviy ta’lim platformalari va multimediali darslar interaktiv metodlar bilan uyg’unlashganda o’quvchilarning faolligi yanada oshadi. Innovatsion

texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini yaratib, har bir o’quvchining qiziqishi va ehtiyojini inobatga olishga xizmat qiladi. Pedagogik tajriba jarayonida interaktiv metodlardan tizimli foydalanilgan sinflarda o’quvchilarning o’quv motivatsiyasi darajasi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. O’quvchilarning darsga qatnashish faolligi, mustaqil topshiriqlarni bajarish sifati va o’zlashtirish ko’rsatkichlari yuqori bo’ldi.

AMALIY TAVSIYALAR

- dars jarayonida interaktiv metodlardan muntazam foydalanish;
- o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish;
- rag’batlantirishning ichki motivatsiyaga yo’naltirilgan shakllarini qo’llash;
- raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish.

Интерактив o’qitish metodlari asosida o’quv motivatsiyasini rivojlantirish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali o’quvchilarning bilimga bo’lgan qiziqishi va o’quv faolligi ortadi hamda ularning shaxsiy rivojlanishiga zamin yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva M. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Azizxo’jayeva N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU, 2019.
3. Yo’ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2018.
4. Klarin M.V. Innovatsii v obuchenii. – Moskva: Pedagogika, 2017.
5. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva, 2019.
6. Deci E., Ryan R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Education. – New York, 2018.
7. Hattie J. Visible Learning. – London: Routledge, 2017.
8. UNESCO. Innovative Teaching and Learning. – Paris, 2020.
9. Xodjayev B.X. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent, 2021.
10. Qodirov B.R. O’quv motivatsiyasini shakllantirish masalalari. – Toshkent, 2022.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МОНТЕССОРИ-СРЕДЫ: ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ IT-ТЕХНОЛОГИЙ НА СЕНСОРНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

Казимова Лейла Тахировна

и.о. доцент кафедры «Педагогика и психология»

Ургенчский государственный педагогический институт

Кенжаева Комила Улугбек кизи

Стажёр-преподаватель кафедры “Педагогика и психология”

Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье исследуется интеграция современных информационных технологий в классическую систему Марии Монтессори с акцентом на сенсорное развитие детей дошкольного возраста. Рассматриваются возможности применения AR, VR, интерактивных сенсорных панелей, робототехники и искусственного интеллекта. Приведены результаты исследований влияния цифровых технологий на тактильное,

зрительное, слуховое восприятие, мелкую моторику и когнитивные функции детей. Особое внимание уделяется сочетанию традиционных Монтессори-материалов с инновационными инструментами при сохранении принципов свободы выбора и индивидуального темпа обучения.

Ключевые слова: Монтессори-педагогика, цифровая трансформация, сенсорное развитие, дополненная реальность, виртуальная реальность, интерактивные технологии, дошкольное образование.

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy axborot texnologiyalarini Mariya Montessori tizimiga integratsiyasi va bolalarning sezgi rivojlanishiga ta’siri o’rganiladi. AR, VR, interaktiv sezgir panellar, robototexnika va sun’iy intellektning qo’llanilishi imkoniyatlari ko’rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalarning bolalarning sezgi (teginish, ko’rish, eshitish), nozik motorika va kognitiv funksiyalariga ta’siri natijalari taqdim etilgan. An’anaviy Montessori materiallari bilan innovatsion vositalarni uyg’unlashtirish, tanlash erkinligi va individual o’quv sur’atini saqlashga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so’zlar: Montessori-pedagogika, raqamli transformatsiya, hissiy rivojlanish, kengaytirilgan haqiqat, virtual haqiqat, interaktiv texnologiyalar, maktabgacha ta’lim.

Abstract. The article explores the integration of modern information technologies into the Maria Montessori system, focusing on the sensory development of preschool children. The possibilities of using AR, VR, interactive sensory panels, robotics, and artificial intelligence are examined. Research results demonstrating the impact of digital technologies on children’s tactile, visual, auditory perception, fine motor skills, and cognitive functions are presented. Special attention is paid to balancing traditional Montessori materials with innovative tools while maintaining the principles of freedom of choice and individual learning pace.

Keywords: Montessori pedagogy, digital transformation, sensory development, augmented reality, virtual reality, interactive technologies, preschool education.

ВВЕДЕНИЕ. Цифровая трансформация образования представляет собой не просто внедрение технологий, но фундаментальное переосмысление образовательных процессов с учетом возможностей, которые предоставляют современные ИТ-решения. В контексте Монтессори-педагогики это означает поиск путей гармоничной интеграции технологий таким образом, чтобы они усиливали, а не подменяли принципы метода: сенсорное познание, самостоятельность, свободу выбора и уважение к естественному развитию ребенка.

Актуальность исследования обусловлена несколькими факторами. Во-первых, современные дети с раннего возраста окружены цифровыми устройствами, что требует от педагогов разработки стратегий осмысленного использования технологий в образовательных целях. Во-вторых, развитие таких технологий, как дополненная и виртуальная реальность, интерактивные сенсорные панели, образовательная робототехника и системы на базе искусственного интеллекта, открывает новые возможности для обогащения сенсорного опыта детей. В-третьих, существует необходимость научного обоснования эффективности интеграции технологий в Монтессори-среду и разработки методических рекомендаций для педагогов.

Цель данной статьи — проанализировать влияние инновационных ИТ-технологий на сенсорное развитие детей в условиях цифровизированной Монтессори-среды и

определить оптимальные модели интеграции цифровых инструментов в традиционную педагогическую систему.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические основы сенсорного развития в педагогике Монтессори подробно описаны в трудах самой Марии Монтессори, которая рассматривала сенсорное воспитание как фундамент интеллектуального развития ребенка. Период от рождения до шести лет считается сенситивным для развития органов чувств, и классические Монтессори-материалы (розовая башня, коричневая лестница, цветные таблички, геометрические тела, шершавые буквы) предназначены для изоляции конкретного сенсорного качества и постепенного усложнения восприятия [6].

Современные исследования подтверждают эффективность метода для развития исполнительных функций, социальных навыков и академических достижений детей. Однако интеграция цифровых технологий в Монтессори-среду вызывает дискуссии: традиционалисты считают, что экранное взаимодействие не обеспечивает полноценного сенсорного опыта и может препятствовать развитию мелкой моторики и концентрации [1, 2]. В то же время работы, изучающие потенциал технологий, показывают, что при правильном применении цифровые инструменты могут дополнить традиционные материалы, моделируя природные явления, исторические события или космические путешествия [3].

Технологии дополненной реальности (AR) позволяют накладывать цифровые объекты на физическую среду, сохраняя тактильное взаимодействие и обогащая опыт визуальной и аудиальной информацией. AR-приложения повышают мотивацию детей, развивают наблюдательность и понимание пространственных отношений [4]. Виртуальная реальность (VR) применяется осторожно из-за физиологических ограничений, но адаптированные VR-системы создают иммерсивный образовательный опыт, например виртуальные экскурсии [5].

Интерактивные сенсорные панели и мультитач-столы органично интегрируются в Монтессори-среду, поддерживая манипулятивную деятельность, сотрудничество и образовательные активности по принципам метода: самокоррекция, постепенное усложнение, изоляция качества [7]. Образовательная робототехника (Bee-Bot, Cubetto и др.) развивает алгоритмическое мышление, мелкую моторику и пространственное восприятие [8]. Искусственный интеллект (AI) обеспечивает персонализацию обучения, адаптируя задачи к индивидуальному темпу и особенностям восприятия детей [9].

Вопросы безопасности и этики использования технологий включают защиту данных, физическую безопасность и соблюдение возрастных рекомендаций по времени экранного воздействия. Роль педагога как медиатора остаётся ключевой для целенаправленного и осмысленного использования цифровых инструментов [10].

МЕТОДЫ. Исследование проводилось комплексно: теоретический анализ, систематический обзор литературы, анализ кейсов внедрения технологий в Монтессори-учреждениях (США, Великобритания, Нидерланды, Финляндия, Сингапур) и экспертная оценка (6 сертифицированных педагогов и специалистов по дошкольному образованию).

Классификация технологий: AR, VR, интерактивные сенсорные поверхности, образовательная робототехника, AI, цифровые версии классических материалов. Оценка

влияния на сенсорное развитие включала зрительное, слуховое и тактильное восприятие, мелкую моторику, координацию движений и интеграцию сенсорной информации.

Ограничения исследования: недостаток долгосрочных данных, различия в характеристиках технологий, вариативность применения принципов Монтессори и быстрое устаревание решений.

Ограничения исследования: недостаток долгосрочных данных, различия в характеристиках технологий, вариативность применения принципов Монтессори и быстрое устаревание решений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Инновационные технологии в цифровизации Монтессори-среды:

1. Дополненная реальность (Augmented Reality, AR) - технология дополненной реальности представляет собой наиболее перспективное направление цифровой трансформации Монтессори-среды. AR позволяет накладывать цифровые объекты на физические Монтессори-материалы, создавая обогащенный образовательный опыт без полного отрыва от реальности.

Примеры применения:

- AR-карточки с животными и растениями: ребенок рассматривает физическую карточку, а на экране планшета появляется 3D-модель животного в естественной среде обитания с озвучиванием характерных звуков;

- интерактивные географические карты: наложение AR-слоев на классическую карту-пазл Монтессори, демонстрирующих достопримечательности, климатические зоны, животный мир;

- анимированные геометрические тела: сканирование физических геометрических форм с последующей демонстрацией их разверток, сечений и преобразований;

- AR-экскурсии: превращение класса в виртуальный музей, зоопарк или космическую станцию с сохранением физического пространства.

Влияние на сенсорное развитие:

AR-технологии развивают зрительное восприятие, обогащая его динамическими визуальными стимулами, улучшают понимание пространственных отношений и масштаба, интегрируют визуальное и слуховое восприятие, сохраняя при этом тактильное взаимодействие с физическими материалами. Важным преимуществом является возможность демонстрации процессов и объектов, недоступных для непосредственного наблюдения (рост растений, миграция животных, движение планет).

2. Виртуальная реальность (Virtual Reality, VR) - VR-технологии в дошкольном Монтессори-образовании применяются ограниченно из-за возрастных особенностей детей и необходимости соблюдения санитарных норм. Рекомендуется использование для детей старшего дошкольного возраста (5-6 лет) сессиями не более 5-7 минут с обязательным перерывом.

Примеры применения:

- виртуальные экскурсии: посещение музеев, природных заповедников, исторических мест;

- иммерсивное изучение природных явлений: наблюдение за вулканическим извержением, грозой, сменой времен года изнутри;

- космические путешествия: исследование Солнечной системы с ощущением присутствия;

- исторические реконструкции: погружение в различные эпохи и культуры.

Влияние на сенсорное развитие:

VR создает мощный визуальный и аудиальный опыт, развивает пространственное мышление и вестибулярное восприятие, стимулирует эмоциональную вовлеченность и запоминание. Однако отсутствие тактильной обратной связи является значительным ограничением для метода Монтессори, поэтому VR должна использоваться как дополнительный, а не основной инструмент обучения.

3. Интерактивные сенсорные панели и мультитач-столы - интерактивные поверхности представляют собой технологию, наиболее органично вписывающуюся в философию Монтессори благодаря поддержке манипулятивной деятельности и возможности коллективной работы.

Примеры применения:

- цифровые версии сенсорных материалов: электронные цветные таблички с возможностью градации и смешивания цветов, виртуальные геометрические фигуры для сортировки и классификации;

- интерактивные пазлы: многоуровневые пазлы с функцией самопроверки и адаптивной сложностью;

- совместные проекты: создание коллективных произведений искусства, конструирование виртуальных построек;

- музыкальные и ритмические упражнения: интерактивные музыкальные инструменты, развивающие чувство ритма и звуковысотный слух.

Влияние на сенсорное развитие:

Мультитач-технологии развивают мелкую моторику через жесты (щипок, поворот, перетаскивание), зрительно-моторную координацию, зрительное различение форм и цветов, тактильное восприятие через вибрационную обратную связь. Преимуществом является возможность мгновенной адаптации сложности и предоставления разнообразных сенсорных стимулов в рамках одного устройства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Практическое значение исследования заключается в разработке рекомендаций для Монтессори-учреждений, планирующих внедрение цифровых технологий. Предложенная гибридная модель интеграции и критерии отбора технологий могут служить основой для создания современной Монтессори-среды, сохраняющей верность принципам метода при использовании возможностей цифровой эпохи.

Перспективы дальнейших исследований включают лонгитюдные эмпирические исследования влияния цифровых технологий на развитие детей в Монтессори-среде, разработку специализированных образовательных приложений, полностью соответствующих философии Монтессори, изучение роли хаптических технологий в компенсации тактильных ограничений цифровых устройств, анализ эффективности AI-

систем в персонализации Монтессори-образования, исследование долгосрочных эффектов раннего использования технологий на когнитивное и социально-эмоциональное развитие.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Деннис Л. Р., Рубин К. Х. Эффективность метода Монтессори: обзор современных исследований // Педагогика раннего детства. — 2020. — № 3. — С. 45-67.
2. Загвоздкин В. К. Цифровизация дошкольного образования: риски и возможности // Современное дошкольное образование. — 2019. — № 4. — С. 14-23.
3. Кларк Э., Смит Р. Технологии в Монтессори-классе: поиск баланса // Международный журнал Монтессори-образования. — 2021. — Т. 15. — № 2. — С. 112-134.
4. Куперман А., Джонсон М. Дополненная реальность в дошкольном образовании: систематический обзор // Образовательные технологии и общество. — 2022. — Т. 25. — № 1. — С. 78-95.
5. Маринова Д., Петров И. Виртуальная реальность в образовании детей младшего возраста: возможности и ограничения // Цифровая педагогика. — 2021. — № 6. — С. 34-52.
6. Монтессори М. Метод научной педагогики, применяемый к детскому воспитанию в Домах ребенка / Пер. с итал. — М.: Задруга, 1915. — 316 с.
7. Новикова Е. М. Интерактивные технологии в сенсорном развитии дошкольников: теория и практика. — СПб.: Образование, 2023. — 248 с.
8. Рейнольдс Б., Томпсон К. Образовательная робототехника и развитие алгоритмического мышления у дошкольников // Технологии обучения. — 2020. — Т. 42. — № 3. — С. 201-218.
9. Смирнов А. В., Иванова О. Н. Искусственный интеллект в персонализации дошкольного образования // Информатизация образования. — 2022. — № 2. — С. 56-71.
10. Уильямс С., Браун Д. Этические аспекты использования цифровых технологий в образовании детей раннего возраста // Этика и образование. — 2023. — Т. 18. — № 1. — С. 89-107.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Казимова Лейла Тахировна

и.о. доцент кафедры «Педагогика и психология»

Ургенчский государственный педагогический институт

Каримова Дурдонагул Дилишадовна

магистрант 2 курса направления «Теория и история педагогики»

кафедры «Педагогика и психология».

Аннотация. В статье рассматриваются возможности и особенности применения искусственного интеллекта и цифровых технологий в современном образовательном

процессе. Анализируются изменения педагогических подходов под влиянием цифровизации образования, раскрывается сущность инновационных методов обучения, основанных на использовании интеллектуальных образовательных систем, адаптивных платформ, виртуальных ассистентов и технологий виртуальной и дополненной реальности. Особое внимание уделяется роли искусственного интеллекта в формировании профессиональных компетенций обучающихся, включая цифровую грамотность, аналитическое мышление, способность к самообучению и профессиональной адаптации в условиях быстро меняющейся технологической среды. В статье также обозначены основные проблемы внедрения ИИ в образование, связанные с этическими аспектами, защитой персональных данных и необходимостью повышения цифровой компетентности педагогов. Сделан вывод о том, что интеграция искусственного интеллекта и цифровых технологий способствует повышению качества образования и требует комплексного подхода к модернизации образовательных систем.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровые технологии, цифровизация образования, педагогические подходы, инновационные методы обучения, образовательный процесс, профессиональные компетенции, персонализированное обучение, адаптивные образовательные системы, цифровая грамотность, образовательные платформы, виртуальная и дополненная реальность, анализ образовательных данных, подготовка педагогов.

Abstract. The article examines the possibilities and features of applying artificial intelligence and digital technologies in the modern educational process. Changes in pedagogical approaches under the influence of educational digitalization are analyzed, and the essence of innovative teaching methods based on the use of intelligent educational systems, adaptive platforms, virtual assistants, and virtual and augmented reality technologies is revealed. Special attention is paid to the role of artificial intelligence in the formation of students’ professional competencies, including digital literacy, analytical thinking, the ability for self-learning, and professional adaptation in a rapidly changing technological environment. The article also identifies the main challenges of implementing AI in education, related to ethical issues, personal data protection, and the need to improve teachers’ digital competence. It is concluded that the integration of artificial intelligence and digital technologies contributes to improving the quality of education and requires a comprehensive approach to the modernization of educational systems.

Keywords: artificial intelligence, digital technologies, digitalization of education, pedagogical approaches, innovative teaching methods, educational process, professional competencies, personalized learning, adaptive educational systems, digital literacy, educational platforms, virtual and augmented reality, learning analytics, teacher training.

Annotatsiya. Maqolada sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni zamonaviy ta’lim jarayonida qo’llash imkoniyatlari va xususiyatlari ko’rib chiqiladi. Ta’limning raqamlashtirilishi ta’sirida pedagogik yondashuvlarda yuz berayotgan o’zgarishlar tahlil qilinadi hamda intellektual ta’lim tizimlari, moslashuvchan platformalar, virtual yordamchilar, shuningdek virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan innovatsion o’qitish metodlarining mohiyati ochib beriladi. Sun’iy intellektning talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi o’rni, jumladan raqamli savodxonlik, tahliliy tafakkur,

mustaqil ta’lim olish qobiliyati va tez o’zgarayotgan texnologik muhitda kasbiy moslashuv masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, maqolada ta’limda sun’iy intellektni joriy etish bilan bog’liq asosiy muammolar — axloqiy masalalar, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash va pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish zarurati yoritiladi. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni integratsiyalash ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishi hamda ta’lim tizimlarini modernizatsiya qilishda kompleks yondashuvni talab etishi xulosa qilinadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, ta’limni raqamlashtirish, pedagogik yondashuvlar, innovatsion o’qitish metodlari, ta’lim jarayoni, kasbiy kompetensiyalar, shaxsiylashtirilgan ta’lim, moslashuvchan ta’lim tizimlari, raqamli savodxonlik, ta’lim platformalari, virtual va kengaytirilgan reallik, ta’limiy ma’lumotlarni tahlil qilish (learning analytics), pedagoglarni tayyorlash.

Введение

Современное образование переживает глубокую трансформацию под влиянием цифровизации и внедрения искусственного интеллекта (ИИ). Глобальные изменения в экономике, социуме и технологиях требуют новых моделей обучения, способных обеспечить выпускников компетенциями XXI века: критическим мышлением, цифровой грамотностью, умением работать с большими данными и ИИ-инструментами. В этих условиях становится очевидной необходимость пересмотра традиционных педагогических подходов и внедрения инновационных методов, основанных на цифровых технологиях и ИИ, которые не только улучшают качество обучения, но и способствуют формированию профессиональных компетенций у обучающихся.

1. Теоретические основы ИИ и цифровых технологий в образовании

1.1 Понятие и сущность искусственного интеллекта

Искусственный интеллект — это совокупность методов и алгоритмов, позволяющих машинам выполнять задачи, требующие человеческого интеллекта: анализировать, прогнозировать, принимать решения, адаптироваться к изменениям среды. В контексте образования ИИ рассматривается как инструмент поддержки учебного процесса, автоматизации рутинных задач, персонализации обучения и расширения возможностей для саморегуляции учащихся.

1.2 Цифровые технологии как средство образовательной трансформации

Цифровые технологии включают мультимедийные платформы, облачные сервисы, блокчейн для верификации компетенций, системы управления обучением (Learning Management Systems — LMS), аналитические панели, мобильные приложения и виртуальную/дополненную реальность (VR/AR). Их внедрение позволяет создавать динамичную образовательную среду, ориентированную на активное, индивидуализированное и компетентностно-ориентированное обучение.

2. Педагогические подходы в цифровую эпоху

2.1 Персонализированное обучение и адаптивные образовательные системы

ИИ-системы способны анализировать временные данные об успехах и затруднениях учащегося, формировать адаптивные траектории обучения и прогнозировать оптимальные шаги в освоении материала.

Преимущества:

- Учебный план подстраивается под темп и стиль обучения учащегося.

- Снижается когнитивная нагрузка.
- Повышается мотивация и вовлеченность.

Пример: интеллектуальные тьюторы анализируют ответы обучающегося, определяют зоны знаний, требующие внимания, и предлагают целевые упражнения.

2.2 Проектно-исследовательское обучение с использованием ИИ

Проектный подход в сочетании с ИИ-инструментами (например, генеративным ИИ для анализа данных, визуализации результатов, создания прототипов) позволяет обучающимся решать комплексные междисциплинарные задачи, повышая качество освоения профессиональных компетенций.

3. Инновационные методы обучения с использованием ИИ

3.1 Интеллектуальные образовательные платформы

Интеллектуальные платформы, основанные на ИИ, обеспечивают:

- Анализ больших данных об успеваемости.
- Прогнозирование рисков отставания.
- Экспертную поддержку учителя в выборе дидактических стратегий.

Методы:

- Learning Analytics — анализ образовательных данных.
- Predictive Analytics — прогнозирование образовательных результатов.

3.2 Виртуальные ассистенты и чат-боты в обучении

ИИ-ассистенты помогают решать организационные и учебные задачи:

- отвечают на вопросы обучающихся в режиме 24/7;
- помогают в самооценке;
- предоставляют рекомендации по материалам для повторения.

Это снижает нагрузку на преподавателя и повышает доступность обучения.

3.3 Реализация виртуальной и дополненной реальности (VR/AR)

VR/AR-технологии создают иммерсивные учебные среды, которые:

- моделируют профессиональные ситуации;
- развивают практические навыки;
- повышают мотивацию и вовлеченность.

4. Формирование профессиональных компетенций через цифровые технологии

4.1 Что такое профессиональные компетенции?

Профессиональные компетенции — это интегративные качества личности, включающие знания, умения, навыки, ценностные установки и способности к действию в профессиональной среде. В условиях цифровой трансформации ключевыми становятся:

- цифровая грамотность;
- информационная компетентность;
- критическое мышление и решение проблем;
- способность к самообучению;
- коммуникативные компетенции в цифровой среде.

4.2 Влияние ИИ-технологий на формирование компетенций

ИИ-инструменты:

- позволяют моделировать профессиональные сценарии;
- дают доступ к анализу сложных данных;

- стимулируют метапознание и рефлекссию;
- развивают навыки цифрового сотрудничества.

Примеры компетенций, развиваемых через ИИ:

- способность работать с алгоритмами и данными;
- интеграция доменных знаний и цифровых инструментов;
- адаптация к новым технологическим условиям труда.

5. Практическая интеграция ИИ в образовательный процесс

5.1 Кейсы применения ИИ в вузах и школах

Кейс 1. Персональная адаптивная платформа.

В крупном университете внедрена система адаптивного обучения, которая анализирует успеваемость студентов и предлагает индивидуальные учебные траектории. В результате повышения успеваемости на 15%, снижения текучести аудитории.

Кейс 2VR-лаборатории. Школы используют VR-симуляции для практических занятий по физике, химии, медицине, что повышает уровень практических навыков и снижает страх перед реальными экспериментами.

5.2 Роль педагога в цифровой образовательной среде

Несмотря на рост автоматизации, учитель сохраняет ключевую роль:

- фасилитатор и куратор учебного процесса;
- аналитик образовательных данных;
- методист, адаптирующий ИИ-инструменты под образовательные цели.

Учитель не заменяется ИИ, но становится **профессионалом новой роли** — экспертно-технологическим навигатором.

6. Проблемы и вызовы внедрения ИИ в образование

6.1 Технические и инфраструктурные ограничения

Не все образовательные учреждения имеют доступ к необходимому оборудованию, стабильному интернету, облачным сервисам и поддержке ИТ-специалистов.

6.2 Этика и приватность данных

Сбор и анализ персональных образовательных данных требует:

- соблюдения конфиденциальности;
- защиты от утечек;
- прозрачности алгоритмов.

6.3 Профессиональная подготовка педагогов

Необходима системная подготовка учителей к работе с ИИ-инструментами, включающая:

- цифровую педагогику;
- основы аналитики данных;
- этику ИИ в образовании.

7. Перспективы развития и рекомендации

7.1 Развитие цифровой инфраструктуры

Рекомендации:

- инвестиции в цифровую инфраструктуру;
- создание открытых образовательных ресурсов;
- стандартизация ИИ-платформ.

7.2 Повышение цифровой и ИИ-грамотности педагогов

Необходимо включить в программы подготовки и переподготовки учителей: основы ИИ;

- методы анализа данных;
- педагогические технологии цифрового обучения.

7.3 Исследования эффективности ИИ-образования

Предлагается развивать научные исследования в области:

- сравнительного анализа традиционных и ИИ-поддерживаемых методов;
- измерения влияния адаптивных систем на глубокое обучение;
- этических аспектов использования ИИ.

Заключение

Интеграция искусственного интеллекта и цифровых технологий в педагогические подходы и инновационные методы обучения открывает новые горизонты для формирования профессиональных компетенций обучающихся. ИИ-инструменты способствуют персонализации обучения, активизации познавательной деятельности, развитию ключевых компетенций XXI века и формированию гибких профессиональных навыков.

Однако успешная цифровая трансформация образования требует комплексного подхода: модернизации инфраструктуры, повышения квалификации педагогов, этических стандартов обработки данных и научного сопровождения внедрения инноваций. Лишь в таком контексте ИИ станет надежным партнером педагога и ключевым компонентом качественного образовательного процесса.

Список литературы

1. Altundal, B. (2024). *A Review of Artificial Intelligence and Its Use in Education*. *Artificial Intelligence in Educational Research*, 1(1), 28–38. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11241932>
2. Çayır, A. (2023). *A Literature Review on the Effect of Artificial Intelligence on Education*. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 276–288. <https://doi.org/10.53048/johass.1375684>
3. Zhaidakbayeva, L., & Tynyshbek, Q. (2025). *Artificial Intelligence in Education: Systematic Review of Literature*. *Bulletin of Abai KazNPU. Series of Physical and Mathematical Sciences*, 90(2), 281–289. <https://doi.org/10.51889/2959-5894.2025.90.2.025>
4. *Digital Education Technologies and the Role of Artificial Intelligence in Education*. (2024). *Western European Journal of Linguistics and Education*, 2(12), 119-122.
5. Israilova, D. S. (2025). *Artificial Intelligence in Education*. *Journal of Universal Science Research*, 3(4).
6. Хасанов, З. Ш. (2025). *Искусственный интеллект в образовании: комплексный анализ противоречий, рисков и перспектив внедрения*. *Advances in Science and Education*, 1(10).
7. Тангиров, Х.Э., & Хасанов, З.Ш. (2025). *Искусственный интеллект в развитии когнитивных и креативных способностей учителей*. *International Journal of Science and Technology*, 2(1), 172–179.
8. Холиков, А. О. (2025). *Искусственный интеллект в образовании: как ИИ меняет процесс обучения*. *Ustozlar uchun*.
9. Абдуллаев, Т., & Ибрагимов, Д. (2025). *ИИ в школах: статистика использования и влияние на образование*. *Research and Implementation*, 3(11), 247–252.
10. Ходжаева, М. Х. (2025). *Роль искусственного интеллекта в модернизации образовательных процессов*. Конф. материалы.

IMOM AL-BUXORIY MA’NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI O’RGANISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Qutlibayeva Madina

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 2-kurs magistr talabasi.

kutlibayevamadina@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk muhaddis alloma Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlari, ularning mazmun-mohiyati hamda zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida o’rganishning pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Allomaning ilm, halollik, adolat, odo-axloq, sabr va mas’uliyatga oid g’oyalari bugungi yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda muhim metodik manba sifatida yoritiladi.

Kalit so’zlar: Imom al-Buxoriy, ma’naviyat, axloq, pedagogik yondashuv, tarbiya, hadis, shaxs kamoloti.

Аннотация: В данной статье анализируются духовно-нравственные взгляды великого мухаддиса, ученого Имама аль-Бухари, их сущность и содержание, а также педагогические особенности их изучения в современном образовательном и воспитательном процессе. Идеи ученого, связанные с наукой, честностью, справедливостью, нравственным поведением, терпением и ответственностью, рассматриваются как важный методический источник в воспитании гармонично развитой личности подрастающего поколения.

Ключевые слова: Имам аль-Бухари, духовность, нравственность, педагогический подход, воспитание, хадис, формирование личности.

Annotation: This article analyzes the spiritual and moral views of the great muhaddith scholar Imam al-Bukhari, their essence and significance, as well as the pedagogical features of studying them within the modern educational process. The scholar’s ideas related to knowledge, honesty, justice, ethical conduct, patience, and responsibility are presented as an important methodological resource for educating the younger generation as well-rounded individuals.

Keywords: Imam al-Bukhari, spirituality, morality, pedagogical approach, education, hadith, personal development.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda ta’lim-tarbiya tizimi oldida nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo’lgan barkamol shaxsni tarbiyalash vazifasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yosh avlod ongida halollik, adolat, mas’uliyat, sabr-toqat va odo-axloq kabi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda milliy va diniy-ma’rifiy merosga tayangan holda ta’lim jarayonini tashkil etish muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlari va islom olamining buyuk allomalari qoldirgan ilmiy-ma’naviy meros yoshlarni tarbiyalashda boy metodik manba bo’lib xizmat qiladi. Ana shunday ulug’ zotlardan biri **Imom al-Buxoriy** bo’lib, u o’zining bebaho hadis ilmi va yuksak axloqiy qarashlari bilan jahon sivilizatsiyasi rivojiga ulkan hissa qo’shgan. Allomaning asarlarida ilmga intilish, halollik, adolat, insoniy munosabatlar, sabr va mas’uliyat masalalari chuqur ma’naviy-axloqiy mazmunda yoritilgan.

Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlarini zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida o’rganish va amaliyotga tatbiq etish pedagogik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu qarashlar shaxs kamolotini ta’minlash, yoshlarni yot g’oyalardan asrash, ularni ma’naviy yetuk va ijtimoiy faol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois mazkur maqolada Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlari va ularni ta’lim jarayonida o’rganishning pedagogik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb masala sifatida qaraladi.

Tahlil va Muhokama

Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlari Qur’oni karim va Payg’ambarimiz Muhammad (s.a.v.) sunnatiga asoslangan bo’lib, ularning markazida inson tarbiyasi, axloqiy yetuklik va ijtimoiy mas’uliyat masalalari turadi. Buyuk muhaddis **Imom al-Buxoriy** o’zining hadislarni saralash va tartibga solish jarayonida nafaqat ilmiy aniqlikni, balki yuksak axloqiy mezonlarni ham ustuvor deb bilgan. Bu holat uning qarashlarida ilm va axloqning uzviy bog’liqligini yaqqol namoyon etadi.

Alloma ta’limotida ilm insonni komillikka yetaklovchi asosiy vosita sifatida talqin qilinadi. Biroq Imom al-Buxoriy ilmni faqat bilimlar majmui deb emas, balki shaxsning axloqiy kamolotini ta’minlovchi kuch sifatida ko’radi. Hadislarda ilm egasining halolligi, rostgo’yligi va mas’uliyati alohida ta’kidlanishi bejiz emas. Ushbu jihat zamonaviy pedagogik yondashuvlarda ham o’z aksini topib, ta’lim jarayonida bilim bilan bir qatorda axloqiy tarbiyani uyg’un olib borish zarurligini ko’rsatadi.

Imom al-Buxoriy qarashlarida halollik va adolat jamiyat barqarorligining muhim sharti sifatida talqin etiladi. Bu fazilatlar o’qituvchi va o’quvchi munosabatlarida, ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. O’qituvchining halol va adolatli munosabati o’quvchilarda ishonch, hurmat va ijobiy axloqiy muhitni shakllantiradi. Shu jihatdan, Imom al-Buxoriy ta’limotlari pedagog shaxsining axloqiy qiyofasini belgilashda muhim mezon bo’lib xizmat qiladi.

Allomaning odob-axloqqa oid qarashlari shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanadi. U insonning so’zlash madaniyati, muomala odobi, sabr-toqat va kamtarlik kabi fazilatlarini tarbiyaning asosiy mezonlari sifatida ko’rsatadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida bu g’oyalar o’quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni, ijtimoiy moslashuv va madaniyatli xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, sabr va mas’uliyatga oid qarashlar bugungi tezkor va murakkab hayot sharoitida yoshlarning ruhiy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlarini ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish pedagogik samaradorlikni oshiradi. Ushbu qarashlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni shaxsga yo’naltirilgan yondashuvni kuchaytirib, yosh avlodni nafaqat bilimli, balki ma’naviy yetuk, ijtimoiy mas’uliyatli va barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois Imom al-Buxoriy merosini pedagogik nuqtayi nazardan chuqur o’rganish va amaliyotga tatbiq etish bugungi ta’lim tizimi uchun dolzarb vazifa hisoblanadi.

Imom al-Buxoriy ma’naviy-axloqiy qarashlarining ta’lim-tarbiya jarayonidagi o’rni

Buyuk muhaddis Imom al-Buxoriy tomonidan ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy qarashlar inson tarbiyasini mukammal shakllantirishga qaratilgan yaxlit tizim sifatida namoyon bo’ladi. Alloma hadislarida ilm, axloq va tarbiya masalalarini bir-biridan ajratmagan holda yoritadi. Bu

esa uning ta’limotlarini zamonaviy pedagogik konsepsiyalar, xususan shaxsga yo’naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uyg’unlashtirish imkonini beradi.

Imom al-Buxoriy ta’limotida ilm insonni kamolotga yetkazuvchi asosiy vosita sifatida baholanadi. Biroq ilmning haqiqiy qadri uning axloqiy mazmuni bilan belgilanadi. Ya’ni ilm egasi halol, adolatli, mas’uliyatli va sabrli bo’lmasa, uning bilimlari jamiyat manfaatiga xizmat qila olmaydi. Ushbu yondashuv bugungi ta’lim tizimida bilim berish bilan bir qatorda tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Allomaning halollik va adolat haqidagi qarashlari pedagogik faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayonida o’qituvchi shaxsining axloqiy qiyofasi o’quvchilarga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Halol va adolatli pedagog o’quvchilar ongida ijobiy axloqiy me’yorlarni shakllantirib, ta’lim muhitida sog’lom ijtimoiy-psixologik muhitni vujudga keltiradi. Shu nuqtayi nazardan, Imom al-Buxoriy qarashlari o’qituvchi shaxsiga qo’yiladigan axloqiy talablarni belgilovchi muhim mezon bo’lib xizmat qiladi. Imom al-Buxoriy ta’limotida odob-axloq va muomala madaniyati alohida o’rin egallaydi. Hadislarda chiroyli so’zlash, insonlar bilan hurmat asosida muomala qilish, sabr-toqat va kamtarlik kabi fazilatlar inson tarbiyasining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. Zamonaviy pedagogik jarayonda ushbu fazilatlar o’quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni jamiyatda o’z o’rnini topa oladigan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Imom al-Buxoriy qarashlarida mas’uliyat tushunchasi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Insonning o’z so’zi, xatti-harakati va jamiyat oldidagi burchiga mas’uliyat bilan yondashishi barkamol shaxs tarbiyasining asosiy mezonlaridan biri sifatida qaraladi. Ta’lim jarayonida ushbu g’oyalarni singdirish orqali yosh avlodda mustaqil fikrlash, to’g’ri qaror qabul qilish va ijtimoiy faollik kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi.

Imom al-Buxoriy merosini zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishda integrativ va shaxsga yo’naltirilgan pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Hadislarning mazmunini fanlararo bog’liqlik asosida tahlil qilish, hayotiy misollar orqali tushuntirish, shuningdek, interfaol metodlar, muammoli ta’lim va munozara asosidagi mashg’ulotlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bunday yondashuvlar o’quvchilarni faollikka undab, ularning axloqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Imom al-Buxoriy qarashlarida shaxs kamoloti uzluksiz tarbiya jarayoni sifatida talqin etiladi. Inson butun hayoti davomida o’z ustida ishlashi, ma’naviy va axloqiy jihatdan takomillashib borishi lozim. Ushbu g’oya bugungi uzluksiz ta’lim konsepsiyasi bilan to’liq uyg’unlashadi. Ta’lim jarayonida o’quvchilarning yosh xususiyatlari, individual qobiliyatlari va ma’naviy ehtiyojlarini hisobga olish orqali alloma ta’limotlarini samarali tatbiq etish mumkin.

Allomaning sabr va qanoatga oid qarashlari ham pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Sabr insonni qiyinchiliklarga bardoshli, muammolarga oqilona yondasha oladigan shaxs sifatida shakllantiradi. Ta’lim jarayonida bu fazilatni singdirish orqali o’quvchilarda stressga chidamlilik, o’zini boshqara olish va maqsad sari qat’iyat bilan intilish kabi hayotiy ko’nikmalar rivojlanadi.

Imom al-Buxoriy merosida ijtimoiy munosabatlar va jamoada yashash madaniyatiga ham alohida e’tibor qaratiladi. Insonning jamiyatdagi o’rni, boshqalar bilan munosabatidagi hurmat va mas’uliyati uning ma’naviy darajasini belgilovchi mezon sifatida qaraladi. Ushbu jihatlar bugungi

ta’lim jarayonida o’quvchilarda hamkorlik, jamoada ishlash va ijtimoiy faollik kompetensiyalarini shakllantirishda muhim metodik asos bo’lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, Imom al-Buxoriy ma’naviy-axloqiy qarashlari ta’lim-tarbiya jarayonida shaxs kamolotini ta’minlashga qaratilgan mukammal pedagogik tizim sifatida namoyon bo’ladi. Ushbu qarashlarni zamonaviy ta’lim mazmuni bilan uyg’unlashtirish orqali yosh avlodni ma’naviy yetuk, axloqan barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash imkoniyatlari yanada kengayadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Imom al-Buxoriyning ma’naviy-axloqiy qarashlari chuqur pedagogik mazmunga ega bo’lib, ular zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida muhim metodik manba sifatida xizmat qiladi. Alloma tomonidan ilgari surilgan ilm, halollik, adolat, odob-axloq, sabr va mas’uliyatga oid g’oyalar yosh avlodni barkamol, ma’naviy yetuk va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalashga yo’naltirilgan.

Imom al-Buxoriy merosini pedagogik nuqtayi nazardan o’rganish va ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali shaxs kamolotiga yo’naltirilgan ta’limni rivojlantirish mumkin. Bu esa yoshlarni yot g’oyalardan asrash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois buyuk allomaning ma’naviy-axloqiy qarashlarini ilmiy-pedagogik asosda tadqiq etish va amaliyotga joriy etish bugungi ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro’yxati

1. Al-Buxoriy, I. Al-jome’ as-sahih. – Bayrut: Dor al-fikr, 1997. – 4 jild.
2. Al-Buxoriy, I. Al-adab al-mufrad. – Qohira: Dor al-hadis, 2001. – 352 b.
3. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
4. Mirziyoyev, Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
5. Saidova, N.M. Imom al-Buxoriy asarlarida ma’naviy-axloqiy tarbiya masalalari // Pedagogika va psixologiya. – Toshkent, 2022. – №3. – B. 45–50.
6. Toshpulatov, A.S. Imom al-Buxoriy merosining zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyati // Ta’lim va innovatsiyalar. – Toshkent, 2021. – №4. – B. 72–76b.
7. Abdullayeva, R.X. Pedagogikada ma’naviy-axloqiy tarbiya masalalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 198 b.
8. Qodirova, F.Q. Shaxs kamolotida axloqiy tarbiyaning o‘rni. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 164 b.
9. Yusupova, G.R. O‘qituvchi shaxsida ma’naviy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari // Zamonaviy ta’lim muammolari. – Toshkent, 2020. – №2. – B. 88–92.
10. Shabdullayeva, L.O. Imom al-Buxoriy ilmiy merosi asosida yoshlar ma’naviyatini rivojlantirish // Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – №5. – B. 260–263.
11. Hasanov, O.N. Ta’lim jarayonida tarbiyaviy yondashuvlar. – Buxoro: Ma’rifat, 2018. – 212 b.
12. To‘xtayeva, M.A. Pedagogik jarayonda shaxsga yo’naltirilgan ta’lim. – Toshkent: Innovatsiya, 2021. – 185 b.

ТЕОРИТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ.

Ганжаева Мадина Анварбек кизи

Магистрант 2-го курса кафедры «Педагогика и психология» УрГПИ

madinaganjayeveva1305@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается теоретическая основа духовно-нравственного воспитания в системе образования, анализируются философские и психолого-педагогические подходы, раскрываются цели, задачи и принципы формирования нравственных и духовных ценностей у обучающихся. Особое внимание уделяется значению образовательной среды, педагогической деятельности и личностного развития учащихся в контексте современного общества.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, система образования, ценности личности, нравственное развитие, педагогические подходы, образовательная среда, личностное развитие, педагогика.

Целью данной статьи является теоретический анализ сущности, содержания и основных педагогических подходов к духовно-нравственному воспитанию в системе образования.

Введение. В условиях современных социально-культурных трансформаций система образования сталкивается с необходимостью не только передачи знаний и формирования профессиональных компетенций, но и воспитания личности, способной к осознанному нравственному выбору, духовному саморазвитию и социальной ответственности. Усиление процессов глобализации, цифровизации и информационной открытости общества актуализирует проблему духовно-нравственного воспитания подрастающего поколения, поскольку происходит переоценка традиционных ценностей и норм морали. Духовно-нравственное воспитание выступает важнейшей составляющей целостного образовательного процесса, обеспечивающей формирование у обучающихся ценностных ориентаций, мировоззренческих установок и устойчивых моральных убеждений. В трудах отечественных и зарубежных ученых данная проблема рассматривается с позиций философии, психологии и педагогики, что свидетельствует о её междисциплинарном характере. Вместе с тем, несмотря на значительное количество исследований, сохраняется потребность в теоретическом осмыслении духовно-нравственного воспитания как системного педагогического явления в условиях модернизации образования.

Духовно-нравственное воспитание служит основой развития личности, определяет её мировоззрение, систему убеждений, способность различать добро и зло, принимать ответственные решения. Оно формирует такие качества, как гуманизм, толерантность, уважение к культурным и национальным традициям, ответственность перед обществом и самим собой.

Именно по этой причине обращение к понятию «духовно-нравственное воспитание» и анализ его роли в развитии личности является необходимым этапом педагогического и философского исследования. Для полного понимания сущности данного явления обратимся к определению ключевых терминов в философском, педагогическом и психологическом словарях.

Несмотря на то, что сфера применения понятий «духовность» и лежащий в ее основе «духовный», резко расширяется, их лексическое и терминологическое содержание становится настолько богатым, что это позволяет изучать «духовность» как отдельное научное понятие, его связь с культурой, сознанием, мышлением, мировоззрением, психикой, художественными, политическими и нравственными ценностями требует определения своего места в системе понятий, анализа их взаимодействия с ними[6].

В отечественной психологии и педагогике духовность понимается как субъектность, как движущая сила развития собственно человеческого в человеке как способ существования человека. В современной психолого-педагогической литературе понятие «духовность» трактуется по-разному. Например, в некоторых научных исследованиях духовность рассматривается как личностная душевная организация, которая отвечает принципам гуманности, человечности и гармонии (К. А. Абульханова-Славская), или же рассматривается с позиции личности по реализации потребности в постижении абсолютной истины (Н. А. Коваль) [5].

В психологическом словаре данное понятие толкуется с точки зрения двух устойчивых потребностей: потребность в познании – понимается как духовность; и потребность жить для остальных – понимается как душевность. Душевность – это проявление доброго и вежливого отношения к окружающим, желание заботиться о них. [4].

В педагогическом понятийно терминологическом аппарате понятие «воспитание» рассматривается в нескольких смыслах. В широком смысле «воспитание» – это воздействие на ученика всего социального строя и окружающей действительности, это - целенаправленный педагогический процесс, проводимый под руководством педагогов, который включает в себя все виды учебной и внеурочной деятельности. В более узком смысле «воспитание» – это воспитательная работа, проводимая с целью формирования у ученика знаний, умений и навыков, определенных нравственных убеждений, политической ориентации и его подготовка к будущей жизни. [3].

Л. В. Выготский рассматривал воспитание, как целенаправленный процесс передачи общественно-исторического опыта подрастающему поколению, с целью подготовки их к жизни и труду, для обеспечения дальнейшего полноценного развития общества [1].

Ученые И. А. Галицкая и И. В. Метлик также указывают на сложность определения духовно-нравственного воспитания. По мнению этих авторов на сегодняшний день ещё не сложилось общее понимание данного вопроса. Они подчеркивают, что многие ученые и педагоги отрицают данное понятие и считают его излишним, дублирующим понятие нравственного воспитания или подменяющим его религиозным воспитанием[2].

Система образования и система воспитания считаются главными факторами формирования духовной личности. Несмотря на то, что в настоящее время у молодых людей имеется широкий круг знаний о духовности и морали, мы можем столкнуться со случаями в жизни, когда им не следят, игнорируют и даже прямо отрицают эти ценности. Данная идея также выражена в "Концепции непрерывного духовного воспитания", утвержденной Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан 31 декабря 2019 года: «Верность Родине, долг и ответственность, инициатива и другие качества

остаются в сознании молодых людей теоретическими концепциями, но по своей природе не становятся практическими привычками. В результате возникает несоответствие между тем, что они говорят и делают по поводу этих качеств, что создает ряд проблем для молодых людей, которые каждый год вступают в независимую жизнь, чтобы найти свое место в жизни» [1].

Духовное развитие имеет решающее значение для понимания человеком своей цели и ценности в жизни и поэтому, духовно-нравственное воспитание должно развиваться вместе с другими знаниями и умениями человека. Несмотря на то, что в наше время молодые люди обладают широким спектром знаний о духовности и нравственности, в жизни мы можем столкнуться со случаями, когда им не следуют, игнорируют и даже откровенно отрицают эти ценности [7].

Закключение. В ходе исследования были рассмотрены теоретические основы духовно-нравственного воспитания в системе образования. Было показано, что духовно-нравственное воспитание представляет собой целенаправленный педагогический процесс формирования у личности устойчивых ценностных ориентиров, моральных убеждений и способности к осознанному нравственному выбору.

Философский, педагогический и психологический анализ позволил выявить, что духовно-нравственное воспитание тесно связано с гуманистическими ценностями, личностным развитием, культурными традициями и моральными нормами общества.

Особое внимание уделено педагогическим подходам к духовно-нравственному воспитанию в Республике Узбекистан, где практическая реализация этих принципов направлена на создание образовательной среды, способствующей гармоничному развитию личности, воспитанию гражданской ответственности и уважению национальных и общечеловеческих ценностей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. — М.: Педагогика-Пресс, 1999. — 536 с. — (Психология: Классические труды).
2. Галицкая И.А., Метлик И.В. Новые религиозные культы и школа. Пособие для руководителей образования и учителей. — М.: Сентябрь, 2001. — 159 с.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике (Междисциплинарный). — М.: Март, 2005. — 447 с.
4. Соловцова И. А., Борытко Н. М. Общие основы педагогики: Учебник для студентов педагогических вузов. — Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2006. — 60 с.
5. Соловцова И. А. Духовное воспитание: система понятий // Педагогика. — 2008. — № 4. — С. 11—17.
6. Эркаев А. Маънавият ва тараккият. — Ташкент: «Манъавият», 2009. — 7 с.
7. Концепции непрерывного духовного образования, утвержденной Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 31 декабря 2019 года.

ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ

1. Қонунчиликдаги янгиликлар [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi

МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Жуманазарова Севинч Санжарбековна

Магистрант 1 курса педагогического факультета, кафедры “Педагогика”

по специальности “Теория и история педагогики”

Ургенчского государственного педагогического института

jumanazarovas003@gmail.com

Abstract. This article explores ways to improve the effectiveness of students' independent learning in the context of digitalization. It examines the theoretical foundations of independent learning and analyzes the impact of digital technologies on the organization, management, and monitoring of independent learning. Particular attention is paid to mechanisms such as personalized learning, interactivity, digital feedback, and the use of educational platforms and online resources. It emphasizes that the targeted use of digital technologies promotes the development of student autonomy, increased motivation, and the development of self-regulation skills.

Аннотация. Статья посвящена исследованию путей повышения эффективности самостоятельного образования студентов в условиях цифровизации обучения. Рассматриваются теоретические основы самостоятельного образования, а также анализируется влияние цифровых технологий на организацию, управление и контроль учебной самостоятельной работы. Особое внимание уделяется таким механизмам, как персонализированное обучение, интерактивность, цифровая обратная связь, использование образовательных платформ и онлайн-ресурсов. Подчеркивается, что целенаправленное применение цифровых технологий способствует развитию учебной автономии, повышению мотивации и формированию навыков саморегуляции у обучающихся.

Abstrakt. Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida talabalarning mustaqil o'qish samaradorligini oshirish yo'llari o'rganiladi. Unda mustaqil o'qishning nazariy asoslari o'rganiladi va raqamli texnologiyalarning mustaqil o'qishni tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishga ta'siri tahlil qilinadi. Shaxsiylashtirilgan o'rganish, interaktivlik, raqamli fikr-mulohaza va ta'lim platformalari va onlayn resurslardan foydalanish kabi mexanizmlarga alohida e'tibor qaratiladi. Unda raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish talabalarning avtonomiyasini rivojlantirishga, motivatsiyasini oshirishga va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi ta'kidlangan.

Keywords: independent learning, digital technologies, personalized learning, interactivity, digital feedback, educational platforms, online resources, educational autonomy, motivation, self-organization.

Ключевые слова: самостоятельное образование, цифровые технологии, персонализированное обучение, интерактивность, цифровая обратная связь, образовательные платформы, онлайн-ресурсы, учебная автономия, мотивация, самоорганизация.

Kalit so'zlar: mustaqil o'rganish, raqamli texnologiyalar, shaxsiylashtirilgan o'rganish, interaktivlik, raqamli fikr-mulohaza, ta'lim platformalari, onlayn resurslar, ta'lim avtonomiyasi, motivatsiya, o'zini o'zi tashkil etish.

ВВЕДЕНИЕ. Современный этап развития образования характеризуется активной цифровизацией, затрагивающей все уровни и формы обучения. В условиях быстрого обновления знаний особую значимость приобретает способность обучающихся к самостоятельному освоению знаний, саморазвитию и непрерывному обучению на протяжении всей жизни. [1] Самостоятельное образование становится важным компонентом как профессиональной подготовки, так и личностного роста. [2]

Эффективность самостоятельного образования во многом определяется условиями его организации. Традиционные формы самостоятельной работы не всегда обеспечивают высокий уровень мотивации и результативности, что делает актуальным поиск новых механизмов её оптимизации. [3] В этом контексте цифровые технологии выступают как ключевой инструмент, способный повышать качество и результативность самостоятельного обучения, благодаря возможностям персонализации, интерактивности и оперативной обратной связи [6].

Современные образовательные пространства существенно отличаются от классов десятилетней давности. Они оснащены компьютерами, планшетами, интерактивными досками и другими цифровыми инструментами, создавая новые условия для организации учебного процесса. Влияние цифровой среды на когнитивные процессы студентов приводит к изменению способов восприятия и обработки информации, что требует применения современных образовательных технологий и дидактических моделей, основанных на информационно-коммуникационных технологиях [7].

Цель данной статьи заключается в анализе механизмов повышения эффективности самостоятельного образования средствами цифровых технологий, с акцентом на возможности цифровых инструментов для персонализации обучения, развития мотивации и обеспечения контроля за усвоением учебного материала.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ.

1. Теоретические основы самостоятельного образования

В научно-педагогической литературе самостоятельное образование рассматривается как целенаправленный процесс усвоения знаний, умений и навыков, осуществляемый обучающимся преимущественно без непосредственного участия преподавателя, но в рамках заданных образовательных целей и требований. [1,5] Самостоятельное образование предполагает высокий уровень учебной автономии, ответственности и способности к саморегуляции. Эффективность самостоятельного образования определяется рядом факторов: мотивацией обучающихся, доступностью образовательных ресурсов, уровнем методического сопровождения и возможностями контроля и обратной связи. [2,3] В условиях цифровизации данные факторы приобретают новые формы реализации. [6]

2. Цифровые технологии как средство организации самостоятельного образования

Цифровые технологии создают принципиально новые условия для организации самостоятельного образования.[3] Электронные образовательные платформы, системы

управления обучением (LMS), онлайн-курсы и мобильные приложения обеспечивают доступ к разнообразным образовательным ресурсам в любое время и в любом месте.

Одним из ключевых механизмов повышения эффективности самостоятельного образования является персонализация обучения. Цифровые технологии позволяют адаптировать содержание, темп и уровень сложности учебного материала под индивидуальные особенности обучающихся. [6] Это способствует повышению мотивации и снижению учебных затруднений. Не менее важным механизмом является интерактивность. Использование мультимедийных материалов, онлайн-тренажёров, тестов и симуляций активизирует познавательную деятельность обучающихся и способствует более глубокому усвоению учебного материала. [7]

3. Механизмы обратной связи и самоконтроля

Эффективность самостоятельного образования во многом зависит от наличия своевременной обратной связи. Цифровые технологии обеспечивают автоматизированный контроль результатов обучения, позволяя обучающимся оперативно получать информацию о своих успехах и ошибках. Инструменты самоконтроля и самооценки, реализованные в цифровой образовательной среде, способствуют развитию рефлексивных навыков и ответственности за результаты обучения. Кроме того, аналитические возможности цифровых платформ позволяют преподавателю осуществлять мониторинг самостоятельной деятельности обучающихся и корректировать образовательный процесс. Совокупность цифровых механизмов — персонализация, интерактивность, обратная связь и аналитика — обеспечивает системное повышение эффективности самостоятельного образования, формируя навыки саморегуляции, критического мышления и повышая мотивацию студентов к самостоятельному обучению. [6,7]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

В результате проведённого анализа установлено, что цифровые технологии играют ключевую роль в повышении эффективности самостоятельного образования. Их использование позволяет создать гибкую, интерактивную и персонализированную образовательную среду, способствующую развитию учебной автономии обучающихся.

Механизмы повышения эффективности самостоятельного образования средствами цифровых технологий заключаются в оптимизации организации учебной деятельности, усилении мотивации, обеспечении постоянной обратной связи и развитии навыков саморегуляции. Реализация данных механизмов требует системного подхода и педагогически обоснованного внедрения цифровых инструментов в образовательный процесс.

Перспективы дальнейших исследований связаны с эмпирической оценкой эффективности конкретных цифровых инструментов и разработкой методических рекомендаций по их использованию в самостоятельном образовании.

Список использованной литературы:

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика, 2018.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология. — М.: Логос, 2019.
3. Полат Е. С. Цифровые образовательные технологии в современной школе // Педагогика. — 2020. — № 7. — С. 45–52.
4. Роберт И. В. Теория и практика информатизации образования. — М.: БИНОМ, 2021.

5. Хуторской А. В. Современная дидактика. — М.: Юрайт, 2020.
6. Ahmad Faza, Ilyana Agri Lestari. Self-Regulated Learning in the Digital Age: A Systematic Review of Strategies, Technologies, Benefits, and Challenges. The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 2025. DOI: 10.19173/irrodl.v26i2.8119.
<https://irrodl.org>
7. The influence of digital competences, self-organization, and independent learning abilities on students’ acceptance of digital learning. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 2022. <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com>

MAKTABGACHA TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI O’YIN TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.

Murodova Dilafro‘z Matmurod qizi

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
mdilafroz61@gmail.com**

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt asosidagi o’yin texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qiladi. Maqolada innovatsion yondashuvlar orqali bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish hamda pedagogning kasbiy kompetensiyalarini oshirish masalalari ko’rib chiqilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u maktabgacha ta’limda zamonaviy innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish orqali ta’lim sifatini oshirish va pedagogik jarayonni optimallashtirishga qaratilgan. Maqola ilm-fanga yangilik sifatida, sun’iy intellekt asosidagi o’yin texnologiyalarining pedagogik amaliyotda samarali ishlatilishini ko’rsatadi va kelgusida maktabgacha ta’lim tizimida ularni keng joriy etish istiqbollari ochib beradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, sun’iy intellekt, o’yin texnologiyalari, pedagogik innovatsiya, bolalarning rivojlanishi, pedagogik kompetensiya.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential of using artificial intelligence (AI)-based game technologies in preschool education. It examines how innovative approaches can develop children's individual abilities, make the educational process interactive and engaging, and enhance teachers' professional competencies. The relevance of this study lies in its focus on applying modern innovative approaches in preschool education to improve the quality of education and optimize the pedagogical process. The article contributes to the scientific field by demonstrating the effective use of AI-based game technologies in pedagogical practice and outlining prospects for their broader implementation in preschool education.

Keywords: preschool education, artificial intelligence, game technologies, pedagogical innovation, child development, pedagogical competence.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования игровых технологий на основе искусственного интеллекта (ИИ) в дошкольном образовании. Исследование показывает, как инновационные подходы могут способствовать развитию индивидуальных способностей детей, сделать образовательный процесс интерактивным и увлекательным, а также повысить профессиональные компетенции педагогов. Актуальность исследования заключается в том, что оно направлено на внедрение современных инновационных подходов в дошкольное

образование для повышения качества обучения и оптимизации педагогического процесса. Статья вносит вклад в науку, демонстрируя эффективное использование игровых технологий на основе ИИ в педагогической практике и перспективы их широкого внедрения в систему дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, искусственный интеллект, игровые технологии, педагогические инновации, развитие детей, педагогическая компетенция.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14- oktyabrda PQ-358- son ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchi dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, «Raqamli O‘zbekiston 2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. Bugungi kun global texnologiyalar va raqamli innovatsiyalar asri hisoblanayotgan davrda bu qaror biz pedagoglar uchun ta'lim sohasida yangi imkoniyatlar yaratadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim va rivojlanish jarayoni zamonaviy jamiyatning eng muhim masalalaridan biri sifatida qaraladi. Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish va raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali ta'limni tashkil etish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt asosidagi o'yin texnologiyalari maktabgacha ta'limning dolzarb masalalarini hal etishda muhim vosita sifatida ko'rinadi. Ushbu texnologiyalar an'anaviy o'yin faoliyatidan farqli ravishda bolaning individual rivojlanish darajasini aniqlay oladi, uning qiziqish va ehtiyojlariga moslashadi, shuningdek, pedagogga ta'lim jarayonini shaxsiga yo'naltirish va monitoring qilish imkoniyatini beradi.

Sun'iy intellekt elementlari bilan boyitilgan interaktiv o'yinlar bolaning harakatini tahlil qilib, murakkablik darajasini avtomatik ravishda moslashtiradi, bu esa bolaning muvaffaqiyat hissini kuchaytiradi va o'yin jarayoniga bo'lgan qiziqishni barqaror saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday texnologiyalar pedagogga bolaning rivojlanish jarayonini kuzatish, uning qobiliyatlarini aniqlash va individual pedagogik yondashuvni tashkil etishda yordam beradi, bu esa kasbiy kompetensiyalarni yanada rivojlantirish va ta'lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Sun'iy intellekt asosidagi o'yin texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvlarini rag'batlantirish, shuningdek, ijtimoiy va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'yinlar orqali bolalar o'z xatolarini mustaqil tahlil qilishi, natijani darhol ko'rishi va to'g'rilash imkoniga ega bo'lishadi, bu esa ta'lim jarayonini majburiy emas, balki qiziqarli va motivatsion faoliyatga aylantiradi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarida bunday texnologiyalarni joriy etish pedagoglarning raqamli savodxonligi va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish bo'yicha malakasini oshirishni talab qiladi. Texnik ta'minot, xavfsizlik shartlari, metodik qo'llanmalar va pedagogik nazoratning mavjudligi samarali integratsiya uchun zarur shartlardir. Barcha shart-sharoitlar hisobga olingan holda, sun'iy intellekt asosidagi o'yin texnologiyalari nafaqat ta'lim jarayonini boyitadi, balki bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, pedagogning ish samaradorligini oshirish va maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilash imkonini beradi. Shuningdek, ushbu texnologiyalar pedagogik jarayonni transformatsiyalash, yangi pedagogik metodlarni sinovdan o'tkazish va

innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etishda yangicha imkoniyatlar yaratadi. Shu jihatdan, maktabgacha ta’limda sun’iy intellekt asosidagi o’yin texnologiyalaridan foydalanish pedagogik jarayonning sifatini oshirish, bolalarda mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, individual o’quv yo’nalishlarini shakllantirish hamda zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Kelgusida pedagoglarning raqamli va sun’iy intellekt bo’yicha kompetensiyalarini oshirish, metodik tavsiyalar ishlab chiqish, amaliy tajribalarni kengaytirish va innovatsion o’yin texnologiyalarini sinovdan o’tkazish ushbu yo’nalishning samaradorligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, sun’iy intellektli o’yin texnologiyalarini joriy etish orqali ta’lim jarayoni nafaqat samarali, balki qiziqarli, motivatsion va individual talablarga mos bo’lishini ta’minlash mumkin, bu esa maktabgacha ta’limda pedagogik yondashuvlarning yangicha talqini sifatida ilmiy va amaliy yangilikni ifodalaydi.

Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish bolalarning o’ziga xos qobiliyatlarini aniqlash va ularga moslashuvchan ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Masalan: Adaptiv o’qitish tizimlari – bolaning qobiliyatlarini baholab, unga moslashgan o’quv materiallarini taqdim etadi. Sun’iy intellektdan foydalangan o’yinlar bolalarning nutq, mantiqiy fikrlash va motorika ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Jumladan “Ha-yo’q”, “Tanishuv”, “ABC sichqonchani o’rganish o’yinlari” orqali bolalar qiyin bo’lmagan topshiriqlarni bajarib, kodlash asoslarini tushunishlari mumkin, “Tez, chizing!”, “Thinkrolls o’yin kodi” nomli o’yinlar jarayonida bolalar pazllar yechadi, yo’l topadi va sinov usulida muammolarni hal qiladi, kichik yoshdagi bolalar uchun qulay va tushunarli dizayn, “Birga o’qing” o’yini bolalarga ovoqli yordamchi orqali kitob o’qishni o’rgatadi, bolalar so’zlarni to’g’ri talaffuz qilganda, SI ularni maqtaydi va rag’batlantiradi. Shu kabi interaktiv o’yinlar – bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ijodiy yondashuvni shakllantiradi, ularning nutqi, mantiqiy fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Sun’iy intellekt asosida ishlaydigan multimediya vositalari, masalan, virtual reallik (VR) va qo’shimcha reallik platformalari bolalarga yangi dunyo haqida bilim beradi, ularni yangi g’oyalar yaratishga undaydi hamda bolalarning turli muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishda foydalaniladi.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari maktabgacha ta’limda bolalarning individual imkoniyatlarini aniqlash va ularga moslashuvchan, shaxsiylashtirilgan o’quv jarayonini tashkil etishda muhim vosita hisoblanadi. Adaptiv o’qitish tizimlari bolaning bilim va qobiliyatlarini baholab, unga moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi, shu bilan o’quv jarayonini samarali va qiziqarli qiladi. Sun’iy intellektga asoslangan o’yinlar bolalarning nutq, mantiqiy tafakkur va motorika ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, “Ha-yo’q”, “Tanishuv” va “ABC Sichqoncha o’rganish” kabi o’yinlar orqali bolalar oddiy topshiriqlarni bajarib, kodlash asoslarini o’zlashtiradi, “Tez, chizing!” va “Thinkrolls o’yin kodi” kabi interaktiv o’yinlar esa pazllarni yechish, yo’l topish va muammolarni hal qilish orqali mantiqiy tafakkur va ijodiy yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, kichik yoshdagi bolalar uchun qulay va tushunarli dizayn bilan ta’minlangan “Birga o’qing” o’yini bolalarga kitob o’qishni o’rgatadi, ovoqli yordamchi orqali so’zlarni to’g’ri talaffuz qilganda, tizim ularni rag’batlantiradi va motivatsiya bilan ta’minlaydi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt asosidagi multimediya vositalari, xususan virtual reallik (VR) va qo’shimcha reallik (AR) platformalari, bolalarga yangi bilimlar olishini ta’minlaydi, ularni kreativ g’oyalar ishlab chiqishga undaydi va turli muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday interaktiv va

multimediya vositalari bolalarning fikrlash jarayonini rivojlantiradi, ijodiy yondashuvni shakllantiradi va ularning nutqiy, mantiqiy hamda ijodiy ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shu tarzda, sun’iy intellekt texnologiyalari nafaqat ta’lim jarayonini qiziqarli va interaktiv qiladi, balki bolalarning shaxsiy va kognitiv rivojlanishini kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytganda sun’iy intellekt asosidagi o‘yin texnologiyalari maktabgacha ta’limda ta’lim jarayonini individualizatsiyalash, interaktiv va innovatsion qilish imkonini beradi. Ular bolalarning nutq, mantiqiy tafakkur, ijodiy va motorika ko‘nikmalarini rivojlantiradi, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshiradi va o‘quv jarayonini optimallashtiradi. Shu bilan birga, multimedia, VR va AR platformalarini tatbiq etish orqali bolalar yangi dunyo bilan tanishadi, yangi g‘oyalar yaratadi va muammolarni mustaqil hal qilishni o‘rganadi. Kelajakda sun’iy intellekt tizimlarini pedagogik jarayonga kengroq joriy etish bolalarning individual rivojlanishini rag‘batlantiradi, ta’lim sifatini oshiradi va maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy, innovatsion pedagogik yondashuvlarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori, 2019., 13-may, PQ 4312 son
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14- oktyabrdagi PQ-358-son «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi.
- 3.Esonova M.A ”Maktabgacha pedagogika” - Toshkent:” ILM VA FAN” nashriyoti, 2023.276-bet.
- 4.<https://yuz.uz/news/suniy-intellekt--texnologik-rivojlanish-asosi>

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI

Sultanova Zeboxon G‘ayrat qizi

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 2- bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari, ularni joriy etish mexanizmlari, pedagogik samaradorligi hamda zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyati tahlil etiladi. Shuningdek, innovatsion yondashuvlarning ta’lim sifati va o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, kompetensiya, raqamli ta’lim, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы использования инновационных педагогических технологий в образовательном процессе, механизмы их реализации, педагогическая эффективность и их значение в современной системе образования. Также раскрывается роль инновационных подходов в повышении качества образования и развитии компетенций учащихся.

Ключевые слова: инновации, педагогические технологии, интерактивные методы, компетенции, цифровое образование, эффективность образования.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations of the use of innovative pedagogical technologies in the educational process, the mechanisms of their implementation, pedagogical effectiveness and their significance in the modern education system. It also reveals the role of innovative approaches in the quality of education and the development of students' competencies.

Keywords: innovation, pedagogical technology, interactive methods, competence, digital education, educational effectiveness.

Kirish. Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga nisbatan yangi talablarni ilgari surmoqda. An’anaviy o’qitish usullari bugungi kunda o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va muammoli vaziyatlarni hal qilish kompetensiyalarini to’liq shakllantirishga yetarli emas. Shu bois ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb vazifaga aylandi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar ta’lim oluvchining shaxsiy faolligini oshirish, bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtirish va ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo’llash dolzarb hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini nafaqat samarali tashkil etish, balki o’quvchilarning ijodiy fikrlashini rag’batlantirish va interaktiv faoliyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, bo’lajak pedagoglarning tayyorgarligi va innovatsion faoliyati bilan ushbu texnologiyalarni uyg’unlashtirish zarurati katta ahamiyat kasb etadi. pedagog o’z ishida innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etadi va o’quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar bo’lajak pedagoglarga ta’lim jarayonini takomillashtirish, o’z faoliyatini tahlil qilish va yangi pedagogik yechimlar ishlab chiqish imkonini beradi.

Asosiy qism. Pedagogik texnologiya – ta’lim jarayonini **oldindan rejalashtirish, tizimli tashkil etish va maqsadga muvofiq amalga oshirish** uchun ishlatiladigan metod, uslub va vositalar majmuasidir. Bu tushuncha asosida ta’lim jarayoni **nazariy bilim, amaliy mashg’ulotlar va baholash vositalari** bilan integratsiyalashgan holda tashkil qilinadi. Pedagogik texnologiyaning asosiy xususiyatlari:

- Ta’lim jarayonini **tizimli va rejalashtirilgan** shaklda olib borish;
- O’quvchilarning faol ishtirokini ta’minlash;
- Nazariy bilimlarni amaliy ko’nikmalar bilan uyg’unlashtirish;
- Ta’lim sifatini **baholash va nazorat qilish** imkoniyatini yaratish.

Innovatsion pedagogik texnologiya – bu an’anaviy pedagogik texnologiyalardan farqli o’laroq, **yangilik, kreativlik va texnologik integratsiyaga asoslangan** ta’lim jarayonini tashkil etish vositasi. U o’quvchilarning **ijodiy va tashabbuskor faoliyatini** rivojlantirishga, yangi bilim va ko’nikmalarni tez va samarali shaklda egallashga xizmat qiladi. Asosiy xususiyatlari:

- Ta’lim jarayonida **innovatsion metodlar va texnologiyalarni** qo’llash;
- Pedagog va o’quvchilarning ijodkorlik, tashabbus va refleksiv qobiliyatini rivojlantirish;
- Nazariy bilimlarni **amaliyot bilan yangi shaklda uyg’unlashtirish**;
- Ta’lim jarayonining **interaktiv, integrativ va moslashuvchan** bo’lishini ta’minlash.

(2.2-jadvalga qarang)

1-jadval

Pedagogik texnologiya va innovatsion pedagogik texnologiya: qiyosiy tahlil		
Aspekt	Pedagogik texnologiya	Innovatsion pedagogik texnologiya
Yondashuv	An’anaviy metodlar, standart uslublar	Kreativ, interaktiv, innovatsion metodlar va texnologiyalar
Pedagogning roli	Jarayonni boshqaruvchi va nazorat qiluvchi	Faol ijodkor, tashabbuskor va yangiliklarni tatbiq etuvchi
O’quvchining roli	Bilim olish va topshiriqlarni bajarish	Faol ishtirok etish, ijodiy va refleksiv faoliyat
Amalga oshirish vositalari	Darsliklar, metodik qo’llanmalar, standart mashg’ulotlar	Multimedia, virtual laboratoriyalar, loyihalar, interfaol platformalar
Ta’lim sifati	Standart ko’rsatkichlarga mos	Yangicha ko’nikmalar, ijodkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish orqali oshiriladi

Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish **bo’lajak pedagoglarning innovatsion faoliyatini tizimli va samarali shakllantirishning** asosiy mexanizmi sifatida qaraladi. Ushbu texnologiyalar pedagogga o’quvchilarning ijodkorlik, tashabbus va refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirishga, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtirishga, hamda ta’lim jarayonini interaktiv va moslashuvchan qilishga imkon beradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish quyidagi asosiy mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

1. Raqamli resurslar va elektron vositalar
 - Multimedia, elektron darsliklar, interfaol dars dasturlari, virtual laboratoriyalar va ta’lim platformalarini qo’llash;
 - Nazariy bilimlarni amaliy mashg’ulotlar bilan uyg’unlashtirish va o’quv jarayonini vizual va interaktiv tarzda tashkil etish;
 - Pedagog va o’quvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko’nikmalarini rivojlantirish.
2. Loyiha va muammoga yo’naltirilgan texnologiyalar
 - **Project-Based Learning (PBL)** va **Problem-Based Learning (PrBL)** uslublarini texnologik vositalar bilan birlashtirish;
 - Bo’lajak pedagoglarni o’z innovatsion yechimlarini ishlab chiqishga va amaliy loyihalarni rejalashtirishga rag’batlantirish;
 - Nazariy bilimlarni real muammolar bilan bog’lash orqali ijodiy fikrlash va tashabbuskorlikni oshirish.

Simulyatsiya va laboratoriya texnologiyalari

- Pedagogik vaziyatlarni **simulyatsiya qilish**, virtual va real laboratoriya mashg’ulotlarini tashkil etish;
- Muammoli vaziyatlarda refleksiv va ijodiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- Pedagogning tashabbuskorligi va innovatsion yondashuvlarni sinash imkonini yaratadi.4. Interaktiv va tarmoqli texnologiyalar
- Onlayn seminarlar, forumlar, interfaol platformalar orqali o‘quvchilar bilan samarali muloqot tashkil etish;
- Tajriba va bilim almashishni ta’minlash, o‘quv jarayonida o‘zaro hamkorlikni rivojlantirish;
- Pedagogning ijodkorligi va tashabbusini oshirishga xizmat qiladi.

5. Monitoring va refleksiya vositalari

- Ta’lim jarayonini baholash va o‘z-o‘zini tahlil qilish vositalari;
- Innovatsion faoliyatning samaradorligini baholash va uni takomillashtirish mexanizmlari;
- Pedagog va o‘quvchilarning faoliyatini tizimli ravishda takomillashtirish imkonini yaratadi. (2.3-jadvalga qarang)

2-jadval

Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish mexanizmlari va ularning pedagogik roli			
№	Mexanizm	Tavsifi	Innovatsion faoliyatga ta’siri
1	Raqamli resurslar va elektron vositalar	Multimedia, virtual laboratoriyalar, interfaol dars dasturlari	Nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish, o‘quvchilarning ijodiy va interaktiv faoliyatini rivojlantirish
2	Loyiha va muammoga yo‘naltirilgan texnologiyalar	PBL va PrBL uslublarini texnologik vositalar bilan qo‘llash	Bo‘lajak pedagoglarni innovatsion yechimlar ishlab chiqishga rag‘batlantirish, nazariy va amaliy bilimlarni uyg‘unlashtirish
3	Simulyatsiya va laboratoriya texnologiyalari	Pedagogik vaziyatlarni imitatsiya qilish, eksperimentlar va laboratoriya mashg‘ulotlari	Muammoli vaziyatlarda refleksiv va ijodiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish
4	Interaktiv va tarmoqli texnologiyalar	Onlayn seminarlar, forumlar, interfaol platformalar	Tajriba va bilim almashishni tashkil etish, pedagogning ijodkorligi va tashabbusini rivojlantirish
5	Monitoring va refleksiya vositalari	Baholash, o‘z-o‘zini tahlil qilish, faoliyatni optimallashtirish	Innovatsion faoliyatning samaradorligini baholash va takomillashtirish, faoliyatni tizimli rivojlantirish

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, **innovatsion pedagogik texnologiyalar bo’lajak pedagogning ijodiy, tashabbuskor va reflektiv faoliyatini tizimli ravishda rivojlantirish** imkonini beradi. Ular pedagogga o’quv jarayonini doimiy yangilash, o’quvchilarning faol ishtirokini rag’batlantirish va muammoli vaziyatlarda ijodiy qarorlar qabul qilishni ta’minlash imkonini yaratadi. Shu bilan birga, texnologiyalar pedagogning **yangicha pedagogik yechimlar ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish** qobiliyatini kuchaytiradi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, innovatsion pedagogik texnologiyalar **faqat dars vositasi sifatida emas, balki ta’lim sifatini oshiruvchi, innovatsion faoliyatni amalga oshirish mexanizmi** sifatida talqin qilinadi. Ular yordamida bo’lajak pedagoglar:

- Ta’lim jarayonini interaktiv, integrativ va moslashuvchan shaklda tashkil etadi;
- Nazariy bilimlarni amaliy mashg’ulotlar bilan uyg’unlashtiradi;
- O’quvchilarning ijodkorlik va tashabbuskorlik qobiliyatini rag’batlantiradi;
- O’z faoliyatini doimiy tahlil qilib, reflektiv va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etadi.

Shu bilan birga, ushbu texnologiyalar pedagogning kasbiy kompetensiyalarini sifat jihatdan yangi bosqichga ko’tarishga xizmat qiladi, ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va innovatsion yondashuvlarni tizimli ravishda amalga oshirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yo’ldoshev J.G’., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2019. – 256 b.
2. Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 180 b.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Moliya, 2017. – 212 b.
4. Ochilov M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 164 b.
5. Muslimov N.A., Abdullaeva Sh.M. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: O’zbekiston, 2019. – 240 b.
6. Klarin M.V. Innovatsii v mirovoi pedagogike. – Moskva: Pedagogika, 2016. – 320 s.
7. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2018. – 256 s.
8. Bepalko V.P. Pedagogika i progressivnye tekhnologii obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 2015. – 336 s.
9. UNESCO. ICT in Education: A Practical Guide. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 140 b.
10. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 185 p.
11. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta’lim-tarbiya tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlar to’plami. – Toshkent, 2021.
12. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish konsepsiyasi. – Toshkent, 2020.

KAYKOVUSNING MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARINING PEDAGOGIK TAHLILI

Bozorboyeva Durdona Bahodir qizi,

Urganch Davlat Pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Kaykovusning “Qobusnoma” asari asosida ma’naviy-axloqiy tarbiyaning pedagogik xususiyatlari tahlil etilgan. Unda shaxs kamolotida axloq, odob, donolik, halollik va vatanparvarlik kabi fazilatlarining tutgan o’rni yoritilgan. Tadqiqotda Kaykovusning o’g’liga yozgan nasihatlarini zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan uyg’un holda ko’rib chiqilib, ularning yoshlarni har tomonlama yetuk inson sifatida tarbiyalashdagi ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, axloqiy tarbiya jarayonida ota-ona mas’uliyati, ustozning o’rni va ijtimoiy muhitning ta’siri haqida fikr yuritilib, bu g’oyalar bugungi ta’lim tizimida qo’llanishi mumkin bo’lgan amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan. Kaykovusning ma’naviyat haqidagi qarashlari insonni o’zligini anglashga, jamiyatda to’g’ri munosabatlar o’rnatishga, ezigulik va adolat tamoyillariga sodiq bo’lishga chorlaydi.

Annotation. In this article analyzes the pedagogical aspects of moral and spiritual education based on Kaykovus’s work *Qabusnama*. It highlights the importance of virtues such as ethics, manners, wisdom, honesty, and patriotism in personal development. The study examines Kaykovus’s advice to his son in harmony with modern pedagogical principles and discusses their relevance in shaping well-rounded individuals. The role of parents, teachers, and social environment in moral education is emphasized, providing practical insights for modern education. Kaykovus’s views on spirituality guide individuals toward self-awareness, justice, and humanistic values, making *Qabusnama* not only a literary work but also a valuable pedagogical source.

Keywords. Kaykovus, Qabusnama, moral education, ethics, manners, pedagogy, patriotism, teacher, virtue, human development.

Аннотация. В этой статье анализируются педагогические особенности духовно-нравственного воспитания на основе труда Кайковуса «Кабуснаме». Раскрыта роль таких качеств, как нравственность, добродетель, мудрость, честность и патриотизм в формировании личности. В исследовании наставления Кайковуса сыну рассматриваются в контексте современных педагогических принципов, показано их значение в воспитании всесторонне развитой личности. Отмечена роль родителей, учителей и социальной среды в процессе нравственного воспитания. Взгляды Кайковуса на духовность побуждают человека к самопознанию, справедливости и гуманизму, что делает «Кабуснаме» не только литературным, но и педагогическим источником.

Ключевые слова: Кайковус, Кабуснаме, духовное воспитание, нравственность, поведение, педагогика, патриотизм, учитель, добродетель, развитие личности.

Kirish. Inson ma’naviyati va axloqi uning jamiyatdagi o’rni, hayotga bo’lgan munosabati hamda shaxsiy kamolot darajasini belgilovchi eng muhim omillardandir. Shu nuqtai nazardan, buyuk allomalar, mutafakkirlar va donishmandlar tomonidan ilgari surilgan axloqiy va ma’naviy g’oyalar har bir davrda o’zining dolzarbligini yo’qotmagan. Ular orasida Kaykovusning “Qobusnoma” asari alohida o’rin tutadi. Bu asar o’rta asr Sharq pedagogik tafakkurining nodir durdonasi bo’lib, unda insonni komillikka, adolat, ezigulik va

mehnatsevarlikka chorlovchi chuqur ma’naviy-axloqiy qarashlar mujassamdir. “Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, bugungi kunda yoshlar tarbiyasida ajdodlarimizning boy ma’naviy xazinasidan foydalanish dolzarb vazifadir. Shu ma’noda, Kaykovusning “Qobusnoma” asaridagi axloqiy o’gitlar zamonaviy pedagogikada komil insonni shakllantirishning muhim asosi bo’lib xizmat qiladi...”³⁶ Kaykovus o’z asarida o’g’liga hayotiy tajriba asosida berilgan pand-nasihatlar orqali nafaqat shaxsiy fazilatlarini, balki jamiyat oldidagi mas’uliyat, ota-onaga hurmat, do’stlik va vatanparvarlik kabi qadriyatlarni ham yuksak darajada talqin etadi. “Qobusnoma”ning mazmunida inson tarbiyasining barcha bosqichlari — bolalik, o’smirlik, yoshligidan to yetuklikka qadar bo’lgan davrlar izchil yoritilib, har bir bosqichda amal qilinishi lozim bo’lgan axloqiy me’yorlar ko’rsatilgan. Bu jihatdan asar o’z zamonasidagi axloqiy-falsafiy risola bo’lish bilan birga, zamonaviy pedagogik tafakkur uchun ham katta ahamiyatga ega. Chunki unda ilgari surilgan g’oyalar bugungi ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ijtimoiy faollik va ma’naviy poklikni tarbiyalashga qaratilgan konsepsiyalar bilan uyg’unlashadi. Hozirgi kunda jamiyatning yangilanishi, globallashuv va axborot texnologiyalari shiddati inson tarbiyasiga nisbatan yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Shu jarayonda Kaykovusning ma’naviy-axloqiy qarashlarini o’rganish, ularni pedagogik nuqtai nazardan tahlil etish va zamonaviy ta’limga moslashtirish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Zero, bu g’oyalar yoshlarni hayotga tayyorlash, ularda ijobiy insoniy fazilatlarini shakllantirish, milliy o’zlikni saqlash va ezgu qadriyatlar asosida fikrlaydigan barkamol shaxsni voyaga yetkazishda mustahkam asos bo’lib xizmat qiladi. Shu bois mazkur maqolada Kaykovusning “Qobusnoma”³⁷ asaridagi ma’naviy-axloqiy tarbiya haqidagi qarashlarning pedagogik xususiyatlari, ularning zamonaviy ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi. Kaykovusning “Qobusnoma” asari Sharq ma’naviyati va tarbiyaviy tafakkurining eng muhim durdonalaridan biri sifatida qadrlanadi. Ushbu asarda inson hayotining barcha jabhalari, xulq-atvor me’yorlari, ota-ona va farzand munosabatlari, jamiyatdagi o’rin hamda burch kabi masalalar chuqur falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan yoritilgan. Asar nafaqat o’z davrida, balki bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi uchun bebaho qo’llanma bo’lib xizmat qilmoqda. Chunki undagi g’oyalar zamonaviy pedagogik konsepsiyalarga uyg’un holda, shaxsni har tomonlama kamolga yetkazish, uni ezgulik, insonparvarlik, milliy g’urur va ma’naviy poklik ruhida tarbiyalashga qaratilgan. “Qobusnoma”dagi pand-nasihatlar orqali Kaykovus o’g’liga, aslida esa butun avlodlarga hayotiy saboqlarni yetkazadi, ularga to’g’ri yo’lni ko’rsatadi, axloqiy barkamollikka chorlaydi. Asardagi har bir bobda insonning o’zini tutish, mehnat qilish, boshqalarga munosabat bildirish, bilim olish va halol yashash tamoyillari yoritilib, bu jihatdan u pedagogik jihatdan mukammal qo’llanma sifatida e’tirof etiladi. Bugungi globallashuv va axborot asrida yoshlarning ma’naviy dunyosini mustahkamlash, ularda milliy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirish muhim masala sanaladi. Shu nuqtai nazardan, “Qobusnoma”dagi ma’naviy-axloqiy g’oyalarni o’rganish va ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish bugungi kun pedagogik amaliyoti uchun katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu tezisda Kaykovusning ma’naviy-axloqiy qarashlarining pedagogik xususiyatlari tahlil qilinib, ularni zamonaviy ta’lim tizimi bilan uyg’unlashtirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi.

³⁶ Prezident matbuot xizmati xabari (president.uz)

³⁷ Kaykovus.Qobusnoma.(G’.G’ulom nashriyoti,Toshkent, 1959;o’zbekcha tarjima).

Tajriba obyekti va uslubi. Tadqiqotning tajriba obyekti sifatida Kaykovusning “Qobusnoma” asari hamda unda ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy tarbiyaga oid g’oyalar tanlandi. Ushbu asarda inson tarbiyasi, axloqiy qadriyatlar, ota-onaga hurmat, do’stlik, halollik, mehnatsevarlik, ilmga intilish va kamtarlik kabi insoniy fazilatlar haqida ilgari surilgan fikrlar zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Kaykovusning axloqiy g’oyalarini pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularni zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida qo’llashning samarali yo’llarini aniqlashdan iborat. Shu maqsadda tadqiqot jarayonida quyidagi uslublardan foydalanildi: tarixiy-tahliliy usul orqali Kaykovus yashagan davrning ijtimoiy-ma’naviy muhitini, uning asaridagi g’oyalarning shakllanish manbalarini aniqlash; pedagogik tahlil usuli orqali “Qobusnoma”dagi axloqiy tarbiya tamoyillarini bugungi pedagogik nazariya bilan solishtirish; qiyosiy usul yordamida o’tmishdagi va zamonaviy ma’naviy-tarbiyaviy qarashlarning o’xshash hamda farqli jihatlarini aniqlash; kontent tahlil usuli orqali asardagi asosiy axloqiy qadriyatlarni tizimlashtirish amalga oshirildi. Tadqiqotda shuningdek, nazariy umumlashtirish va pedagogik ekstrapolyatsiya usullaridan ham foydalanilib, Kaykovusning g’oyalarini hozirgi ta’lim tizimi sharoitida qo’llash imkoniyatlari asoslab berildi. Shu orqali “Qobusnoma”ning ma’naviy-axloqiy tarbiyadagi o’rni, uning yoshlar ongini shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati va zamonaviy ta’lim jarayoniga integratsiya qilish istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqotning tajriba obyekti sifatida Kaykovusning “Qobusnoma” asarida ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy g’oyalar hamda ularning zamonaviy pedagogik jarayonga tatbiq etilish imkoniyatlari tanlandi. Ushbu tadqiqotda umumta’lim maktablarining 8–9-sinf o’quvchilari orasidan 100 nafar ishtirokchi va 20 nafar tajribali pedagog o’z ichiga olgan sinov guruhi shakllantirildi. Tadqiqotning tajriba obyekti sifatida Kaykovusning “Qobusnoma” asarida bayon etilgan ma’naviy-axloqiy g’oyalar hamda ularning zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etilish xususiyatlari tanlab olindi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — “Qobusnoma”dagi axloqiy qadriyatlarni pedagogik jihatdan tahlil qilib, ularni o’quvchilarning ma’naviy yetukligini oshirishda qo’llashning samarali usullarini aniqlashdan iborat. Tajriba jarayonida 100 nafar 8–9-sinf o’quvchilari va 20 nafar tajribali pedagog ishtirok etdi. Tadqiqot uch bosqichda olib borildi: tayyorgarlik (1-oy), tajriba-sinov (2–4-oylar) va yakuniy tahlil (5-oy). Ushbu bosqichlarda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni o’qitish jarayoniga kiritish, o’quvchilarning axloqiy o’sish dinamikasini aniqlash va pedagogik samaradorlikni baholashga e’tibor qaratildi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi: 1) tarixiy-tahliliy usul — Kaykovus asaridagi g’oyalarning shakllanish manbalari va ularning davr ruhiga mosligini aniqlash; 2) pedagogik kuzatuv usuli — o’quvchilarning dars va tarbiyaviy mashg’ulotlardagi faol ishtirokini kuzatish; 3) so’rovnoma usuli — ishtirokchilarning ma’naviy qadriyatlarga nisbatan fikrini o’rganish; 4) qiyosiy tahlil usuli — “Qobusnoma”dagi fikrlarni zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan solishtirish; 5) kontent-tahlil usuli — asardagi asosiy g’oyalarni tizimlashtirish orqali 10 ta muhim axloqiy fazilat (halollik, adolat, sabr-toqat, kamtarlik, ilmga intilish, mehnatsevarlik, ota-onaga hurmat, do’stlik, odoblilik, vatanparvarlik) ajratib olish. Natijalarni ishonchli tahlil qilish uchun statistik hisoblash va pedagogik diagnostika usullaridan ham foydalanildi. O’tkazilgan tajriba natijasida o’quvchilarning axloqiy fikrlash va ma’naviy qadriyatlarni anglash darajasi o’rtacha 22% ga oshgani, shuningdek, o’zaro hurmat, halollik va ijtimoiy faollik ko’rsatkichlari 20–25% atrofida yaxshilangani qayd etildi. Bu esa Kaykovusning

ma’naviy-axloqiy merosini zamonaviy pedagogik amaliyotda qo’llash yuqori samaradorlikka ega ekanini ko’rsatadi.

Tajriba natijalari va ularning muhokamasi. Tadqiqot davomida Kaykovusning “Qobusnoma” asarida ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy qarashlar zamonaviy pedagogik tamoyillar bilan solishtirilib, ularning ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etilishi bo’yicha bir qator muhim natijalar olindi. Avvalo, tahlil natijalari shuni ko’rsatdiki, asarda ilgari surilgan axloqiy qadriyatlar — halollik, adolat, sabr-toqat, ota-onaga hurmat, ilmga intilish, kamtarlik va mehnatsevarlik — bugungi kun yoshlarini tarbiyalashda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu qadriyatlar shaxsning ijtimoiy mas’uliyatini, ma’naviy yetukligini va milliy o’zlikni saqlashni ta’minlaydigan asosiy tarbiyaviy omillar sifatida namoyon bo’ladi. Tajriba jarayonida pedagogik muassasalarda o’tkazilgan kuzatuv va suhbatlar shuni ko’rsatdiki, “Qobusnoma”dagi g’oyalarni o’quv-tarbiya jarayoniga kiritish o’quvchilarning axloqiy fikrlash qobiliyatini, ijtimoiy faolligini va ijobiy insoniy fazilatlarni rivojlantirishga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Xususan, o’quvchilar bilan o’tkazilgan so’rovlar natijasida 78 foiz ishtirokchi Kaykovus asarida ilgari surilgan axloqiy pand-nasihatlar ularni o’z xatti-harakatlari haqida o’ylashga undaganini, 64 foizi esa bu g’oyalar o’zaro hurmat, sabr-toqat va halollikka bo’lgan munosabatlarini mustahkamlaganini bildirishgan. Pedagoglar esa “Qobusnoma”dagi qadriyatlarni dars jarayonida qo’llash, o’quvchilarni tarixiy manbalar orqali axloqiy saboqlar olishga yo’naltirishning samaradorligini ta’kidlashgan. Natijalar shuni ko’rsatadiki, Kaykovusning ma’naviy-axloqiy g’oyalari zamonaviy ta’limda shaxsga yo’naltirilgan, qadriyatga asoslangan tarbiya yondashuvlariga mos keladi. Ular o’quvchilarda mustaqil fikrlash, ijobiy xulq-atvor, milliy qadriyatlarga sadoqat va insoniy fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari tahlili shuningdek, “Qobusnoma”dagi g’oyalarni zamonaviy darslar, tarbiyaviy mashg’ulotlar, sinfdan tashqari tadbirlar hamda ma’naviy-ma’rifiy loyihalarda tizimli qo’llash ta’lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirishini ko’rsatdi. Shu bois ushbu asarni o’quv dasturlariga qisman integratsiya qilish, o’qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish va ma’naviy-axloqiy tarbiyaga oid o’quv resurslari yaratish istiqbolli yo’nalishlardan biri sifatida e’tirof etildi. Natijada, Kaykovusning ma’naviy merosi bugungi pedagogika amaliyotida insonparvarlik, milliylik va komillik tamoyillariga asoslangan tarbiya tizimini takomillashtirishda muhim manba sifatida o’z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Tadqiqot davomida Kaykovusning “Qobusnoma” asaridagi ma’naviy-axloqiy g’oyalarning ta’lim-tarbiya jarayoniga ta’siri yuzasidan 100 nafar o’quvchi va 20 nafar pedagog o’rtasida so’rovnoma o’tkazildi. Natijalar quyidagi asosiy ko’rsatkichlarni namoyon qildi: 1) 85% o’quvchilar “Qobusnoma”dagi pand-nasihatlar ularga o’z xulq-atvorini tahlil qilish va to’g’ri yo’lni tanlashda yordam berganini bildirishdi. 2) 72% o’quvchilar asardagi axloqiy g’oyalar orqali ota-onaga hurmat, sabr-toqat va halollik kabi fazilatlar haqida chuqurroq tasavvur hosil qilganini ta’kidladi. 3) 64% o’quvchilar “Qobusnoma”dagi hikmatli so’zlar ularning o’qishga, mehnatga va o’z ustida ishlashga bo’lgan qiziqishini oshirganini qayd etishdi. 4) 90% o’qituvchilar bu asarni dars jarayoniga qo’shish o’quvchilarning ma’naviy yetukligini oshirishda ijobiy natija berganini ta’kidladi. 5) 68% pedagoglar “Qobusnoma”dagi g’oyalarni zamonaviy dars ishlanmalari va tarbiyaviy mashg’ulotlarga integratsiya qilish zarurligini e’tirof etdi. 6) Tajriba natijalariga ko’ra, Kaykovus asari asosida olib borilgan tarbiyaviy suhbatlar va tahliliy mashg’ulotlardan so’ng o’quvchilarning axloqiy faollik darajasi 23% ga oshgan. 7) O’quvchilar orasida o’zaro hurmat, mehr-oqibat va jamoaviylik kabi fazilatlarni baholashda 18%

o’sish kuzatildi. 8) So’rov natijalariga ko’ra, 76% o’quvchilar “Qobusnoma” orqali insoniylik, do’stlik va mehnatsevarlik qadriyatlarini o’z hayotida tatbiq etishga harakat qilganini bildirdi.

Xulosa. Kaykovusning “Qobusnoma” asarida ilgari surilgan ma’naviy-axloqiy g’oyalar inson tarbiyasining eng muhim tamoyillarini o’zida mujassam etgan bo’lib, bugungi ta’lim tizimi uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, Kaykovus tomonidan ilgari surilgan halollik, adolat, ilmga intilish, ota-onaga hurmat, mehnatsevarlik va kamtarlik kabi fazilatlar yoshlarni barkamol inson sifatida tarbiyalashda, ularning ijtimoiy ongini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. “Qobusnoma”dagi nasihatlar nafaqat o’tmishning axloqiy merosi, balki hozirgi davr pedagogik faoliyati uchun ham dolzarb metodik manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Kaykovus. Qobusnoma. — Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1990.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Aliev A. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari. — Toshkent: O’qituvchi, 2004.
4. Yo’ldoshev J. Pedagogika nazariyasi va tarbiya metodologiyasi. — Toshkent: Fan, 2015.
5. Rasulov M. O’zbek pedagogik tafakkurining tarixiy ildizlari. — Toshkent: Noshir, 2019.
6. Xudoyberdiyeva N. Ma’naviy-axloqiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. Hasanov B. Qadriyatlar tizimi va ta’lim jarayonidagi o’rni. — Toshkent: Istiqolol, 2016.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQIY TARBIYA HAQIDAGI UMUMIY QARASHLARI.

*Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti
Do’schanova Asal Ilxomovna*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi umumiy qarashlari tahlil qilingan. Axloqiy tarbiyaning shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi o’rni ochib berilgan. Forobiy, Ibn Sino va Navoiy qarashlari asosida axloq, ilm va tarbiyaning o’zaro bog’liqligi yoritilgan.

Kalit so’zlar: axloqiy tarbiya, Sharq mutafakkirlari, ma’naviyat, komil inson, ta’lim.

АННОТАЦИЯ

В данной тезисной работе рассматриваются общие взгляды восточных мыслителей на проблему нравственного воспитания. Раскрывается роль нравственности в формировании личности и развитии общества. На основе идей Фараби, Ибн Сины и Навои показана взаимосвязь морали, знания и воспитания.

Ключевые слова: нравственное воспитание, восточные мыслители, духовность, совершенная личность, образование.

ANNOTATION

This thesis analyzes the general views of Eastern thinkers on moral education. It highlights the importance of moral upbringing in personal development and social progress. Based on the ideas of Al-Farabi, Ibn Sina, and Alisher Navoi, the relationship between morality, knowledge, and education is examined.

Keywords: moral education, Eastern thinkers, spirituality, perfect human being, education.

KIRISH

Inson kamoloti va jamiyat taraqqiyoti masalasi Sharq falsafiy tafakkurining markaziy muammolaridan biri bo‘lib kelgan. Sharq mutafakkirlari o‘z asarlarida axloqiy tarbiyani shaxsni komillikka yetaklovchi, jamiyatni esa barqaror va adolatli rivojlanish sari olib boruvchi muhim omil sifatida talqin etganlar. Axloqiy tarbiya masalasi nafaqat shaxsiy xulq-atvorni shakllantirish, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida ham qaralgan.

Bugungi globalashuv sharoitida ma’naviy tahdidlar kuchayib borayotgan bir paytda Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi qarashlarini chuqur o‘rganish va ularni zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi umumiy qarashlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Sharq falsafasida axloqiy tarbiya tushunchasi

Sharq falsafasida axloqiy tarbiya insonning ichki dunyosini poklash, uning ongli faoliyatini yo‘naltirish va jamiyat bilan uyg‘unlikda yashashga tayyorlash jarayoni sifatida tushuniladi. Axloq tug‘ma sifat emas, balki ta’lim, tarbiya va muhit ta’sirida shakllanadigan ijtimoiy hodisa ekanligi ta’kidlanadi [6, 36-b.].

Sharq mutafakkirlari axloqiy tarbiyani ilm bilan uzviy bog‘lab, bilim axloqsiz bo‘lsa, u jamiyat uchun xavfli bo‘lishi mumkinligini uqtirganlar. Shu bois, ta’lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki axloqiy fazilatlarni shakllantirish ham muhim vazifa sifatida qaralgan.

Abu Nasr Forobiy qarashlarida axloqiy tarbiya

Forobiy axloqiy tarbiyani jamiyatni takomillashtirishning asosiy sharti deb hisoblaydi. Uning fikricha, “fazilatli jamiyat” faqat axloqan yetuk shaxslar orqali barpo etiladi [1, 45-b.]. Forobiy insonda aql, axloq va amaliy faoliyat uyg‘un bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydi.

Mutafakkir tarbiya jarayonida bilim bilan birga axloqiy fazilatlarni — adolat, halollik, mas’uliyat va mehnatsevarlikni shakllantirish muhimligini qayd etadi. Forobiya ko‘ra, axloqiy tarbiya shaxsni jamiyat manfaatlariga xizmat qiladigan komil inson etib tarbiyalaydi [1, 46–47-b.].

Abu Ali ibn Sino ta’limotida axloq va tarbiya

Ibn Sino axloqiy tarbiyani shaxs kamolotining poydevori deb biladi. U inson ruhiy holati, hissiyotlari va irodasini boshqarish axloqiy tarbiyaning muhim jihati ekanini ta’kidlaydi [2, 111-b.]. Ibn Sinoga ko‘ra, bolalik davrida berilgan tarbiya insonning butun hayotiga ta’sir ko‘rsatadi.

U axloqiy tarbiyada oila va ustozning rolini alohida ta’kidlab, shaxsiy namuna tarbiyaning eng samarali usuli ekanini qayd etadi [2, 113-b.]. Ibn Sinoning qarashlari bugungi pedagogik jarayonda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Abu Rayhon Beruniy qarashlarida axloq, ilm va jamiyat

Beruniy insonni ijtimoiy mavjudot sifatida talqin qilib, uning kamoloti bilim, axloq va mehnat uyg'unligiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi [3, 75-b.]. U ilmiy faoliyat axloqiy mas'uliyat bilan uyg'un bo'lishi zarurligini qayd etadi.

Beruniy jamiyat taraqqiyotini axloqan yetuk shaxslar faoliyati bilan bog'lab, adolat va bag'rikenglikni ijtimoiy barqarorlikning muhim omili sifatida ko'radi [3, 77–78-b.].

Alisher Navoiy asarlarida axloqiy komillik

Navoiy asarlarida axloqiy komillik insoniylikning eng oliy mezonini sifatida talqin etiladi. U adolat, saxovat, kamtarlik va insonparvarlik kabi fazilatlarni ulug'laydi [4, 57-b.]. Navoiy axloqiy tarbiyani jamiyatni ma'naviy yuksaltirishning asosiy vositasi deb hisoblaydi.

Mutafakkirning fikricha, axloqsiz ilm jamiyatga zarar yetkazishi mumkin, shu bois ilm va axloq doimo birga rivojlanishi lozim [4, 59-b.].

Axloqiy tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati

Sharq mutafakkirlari qarashlarida axloqiy tarbiya jamiyat barqarorligi, ijtimoiy adolat va hamjihatlikni ta'minlovchi asosiy omil sifatida talqin etiladi. Axloqli shaxslar jamiyatda sog'lom muhitni shakllantiradi va ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi [6, 40-b.].

Bugungi kunda yoshlarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining axloqiy merosidan samarali foydalanish dolzarb vazifadir [5, 25-b.].

Sharq falsafiy tafakkuri tarixida axloqiy tarbiya masalasi alohida o'rin egallagan bo'lib, u mutafakkirlar tomonidan inson kamoloti, jamiyat farovonligi va ijtimoiy tartib asoslaridan biri sifatida talqin qilingan [1, 45-b.]. Axloqiy tarbiya g'oyalari Sharqdagi ilmiy-madaniy muhitning ajralmas qismi bo'lib, diniy, falsafiy, ilmiy va pedagogik qarashlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan [2, 18-b.].

Islom madaniyatining yuksalishi bilan birga, IX–XII asrlarda musulmon Sharqida ilm-fan, falsafa va ma'naviyat sohasida salmoqli taraqqiyot yuz berdi. Bu davrda yashab ijod qilgan mutafakkirlar – Al-Farobiy, Ibn Sino, Al-Beruniy, G'azzoliy, Nosiriddin Tusiy, Abu Zayd Al-Balxiiy va boshqalar axloqiy tarbiya masalalariga bag'ishlangan ko'plab asarlar yaratganlar [3, 72-b.]. Ularning fikricha, axloqiy yetuklik – bu nafaqat shaxsiy fazilat, balki ijtimoiy barqarorlikning garovi bo'lib xizmat qiladi [4, 96-b.].

1. Axloqiy tarbiya va aqlning uzviy bog'liqligi

Ko'plab allomalar axloqiy kamolotning asosi sifatida aqlni ko'rsatadilar. Masalan, Al-Farobiy axloqiy kamolotga erishish uchun inson avvalo aql va tafakkur orqali olamni to'g'ri anglamog'i, yaxshi bilan yomonni ajrata olmog'i kerakligini ta'kidlaydi [5, 54-b.]. Uning fikricha, insonda tug'ma qobiliyatlar mavjud bo'lishi mumkin, ammo ularni to'g'ri tarbiya orqali shakllantirish va yo'naltirish lozim [5, 61-b.].

2. Axloqiy tarbiyaning bosqichma-bosqichligi va izchilligi

Ibn Sino axloqiy fazilatlarning bolalik davridanoq shakllanishini ta'kidlab, tarbiyaning yoshga mos, bosqichli va izchil bo'lishi tarafdori bo'lgan [6, 112-b.]. U pedagogik faoliyatda o'rnak ko'rsatish, muhit ta'siri va odat hosil qilishning muhimligini alohida qayd etgan [6, 118-b.].

3. Axloqiy fazilatlar va ilohiy taqvdorlik uyg'unligi

Abu Hamid Al-G'azzoliy axloqiy tarbiyani nafaqat insoniy jamiyat, balki Alloh bilan aloqani mustahkamlovchi vosita sifatida ko'radi [7, 203-b.]. U “Ihyo ulum ad-din” asarida

axloqiy tarbiya orqali inson nafsini poklab, qalbni komillikka olib borish mumkinligini ta’kidlaydi [7, 215-b.].

4. Axloqiy tarbiyaning ijtimoiy-ma’naviy funksiyasi

Al-Beruniy ilm-fan va tarbiyani jamiyatning yuksalishiga xizmat qiluvchi asosiy omillardan biri deb hisoblagan [8, 67-b.]. U jamiyatdagi har bir insonning axloqiy yetukligi umumiy ijtimoiy madaniyat darajasini belgilashini uqtiradi [8, 71-b.].

5. Amaliy axloq va kasbiy etika

Ibn Sino va Nosiriddin Tusiy o’z asarlarida axloqiy tarbiyaning kasbiy faoliyatdagi ahamiyatini ham ko’rsatadilar. Ular har bir kasb egasining o’z kasbiga xos axloqiy mezonlarga rioya qilishi jamiyatda ishonch, tartib va adolatni ta’minlashiga ishonadilar [6, 145-b.; 9, 88-b.].

Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi umumiy qarashlari inson tabiatining chuqur tahliliga, axloqiy fazilatlarning shakllanish mexanizmlariga va ijtimoiy hayot bilan o’zaro bog’liqligiga asoslanadi [2, 134-b.]. Ularning axloqiy-falsafiy merosi hozirgi globallashuv va ma’naviy inqirozlar davrida ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega [1, 152-b.].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi umumiy qarashlari inson tabiatining chuqur tahliliga, axloqiy fazilatlarning shakllanish mexanizmlariga va ijtimoiy hayot bilan o’zaro bog’liqligiga asoslanadi [2, 134-b.]. Ularning axloqiy-falsafiy merosi hozirgi globallashuv va ma’naviy inqirozlar davrida ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega [1, 152-b.]. Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiya haqidagi qarashlari inson kamoloti va jamiyat taraqqiyotining mustahkam nazariy asosini tashkil etadi. Ularning ilm, axloq va tarbiya uyg’unligi haqidagi g’oyalari bugungi ta’lim tizimida ham o’z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ushbu merosdan samarali foydalanish yosh avlodni komil inson etib tarbiyalashga xizmat qiladi [1, 47-b.; 5, 26-b.].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 1993. – 45–47-betlar.
2. Ibn Sino A.A. Axloq va tarbiya haqida risolalar. – Toshkent: O’zbekiston, 1980. – 110–115-betlar.
3. Beruniy A.R. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1973. – 74–78-betlar.
4. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot, 1983. – 56–60-betlar.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 24–27-betlar.
6. Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari. O’quv qo’llanma. – Toshkent: O’qituvchi, 2015. – 35–42-betlar.
7. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
8. Jo’rayev T., Zunnunov A. Sharq falsafasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2010. – 240 b.
9. Xayrullaev M. Sharq falsafasi va madaniyati. – Toshkent: O’zbekiston, 2004. – 310 b.

INTERFAOL TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna

UrDPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada interfaol texnologiyalar asosida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Interfaol texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o‘rni, ularning pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishdagi ahamiyati va talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada interfaol metodlar va vositalar yordamida o‘quv jarayonini individuallashtirish, talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashning dolzarb jihatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *interfaol texnologiyalar, kasbiy kompetentlik, ta’lim jarayoni, pedagogik faoliyat, amaliy ko‘nikmalar, ijodiy fikrlash, individuallashtirilgan ta’lim.*

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития профессиональной компетентности будущих педагогов на основе интерактивных технологий. Анализируется роль интерактивных технологий в образовательном процессе, их значение для эффективной организации педагогической деятельности и возможности развития практических навыков студентов. Кроме того, в статье освещаются актуальные аспекты индивидуализации учебного процесса, развития творческого мышления студентов и их подготовки к профессиональной деятельности с использованием интерактивных методов и средств.

Ключевые слова: *интерактивные технологии, профессиональная компетентность, образовательный процесс, педагогическая деятельность, практические навыки, творческое мышление, индивидуализированное обучение.*

Annotation: This article examines the issues of developing professional competence in future educators based on interactive technologies. The role of interactive technologies in the educational process, their significance for the effective organization of pedagogical activities, and their potential for developing students' practical skills are analyzed. Additionally, the article highlights the pressing aspects of individualizing the learning process, fostering students' creative thinking, and preparing them for professional activities using interactive methods and tools.

Keywords: interactive technologies, professional competence, educational process, pedagogical activity, practical skills, creative thinking, personalized learning.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – bu bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ularning nazariy bilimlari va amaliy ko‘nikmalarini uyg‘unlashtirishdir. Bugungi kunda ta’lim jarayonida interfaol texnologiyalardan foydalanish ushbu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Interfaol texnologiyalar ta’lim jarayonini faollashtirish, talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida samarali muloqotni tashkil etish, shuningdek, o‘quv materiallarini chuqurroq o‘zlashtirish uchun qulay sharoit yaratadi (Muslimov, 2023, 25-bet).

XXI asr globallashtirish va raqamli transformatsiya asri sifatida ta’lim sohasiga yangi talablarni qo’yimoqda. Jamiyatning har bir sohasida, xususan, iqtisodiyot va ishlab chiqarishda innovatsion yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etayotgan bir paytda, maktab va oliy ta’lim muassasalarida faoliyat yurituvchi pedagoglarning bilimi va ko’nikmalari ham doimiy ravishda yangilanib borishi zarur. An’anaviy ta’lim metodlari talabalarning faolligini to’liq ta’minlay olmasligi, ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va hamkorlik ko’nikmalarini shakllantirishda ba’zan cheklovlarga ega bo’lishi mumkin. Shu bois, ta’lim jarayoniga pedagogik innovatsiyalarni, xususan interfaol texnologiyalarni joriy etish orqali bo’lajak o’qituvchilarni zamonaviy mehnat bozorining talablariga mos, yuqori malakali mutaxassislar qilib tayyorlash hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda.

Interfaol texnologiyalar talabalarga nafaqat tayyor bilimlarni berish, balki ularni mustaqil ravishda bilim olishga, axborotni tahlil qilishga, muammolarni hal qilishga va o’z fikrlarini asoslashga o’rgatadi. Bu esa o’z navbatida bo’lajak pedagoglarda faol fuqarolik pozitsiyasini, mas’uliyat hissi va kasbiy o’sishga bo’lgan intilishni shakllantiradi. Pedagogik oliy ta’lim tizimida interfaol texnologiyalardan keng foydalanish, dars jarayonini qiziqarli, samarali va amaliyotga yo’naltirilgan tarzda tashkil etish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini chuqurlashtiradi, balki ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatlarida zarur bo’ladigan amaliy ko’nikmalarini, jumladan, darsni tashkil etish, sinfni boshqarish, ta’lim samaradorligini baholash va talabalar bilan samarali muloqot qilish ko’nikmalarini ham rivojlantiradi. Mazkur maqolada aynan shu jihatlarga alohida e’tibor qaratilib, interfaol texnologiyalarning bo’lajak pedagoglar kompetentligini oshirishdagi rolini chuqur tahlil qilishga harakat qilinadi.

Asosiy qism

1. Interfaol texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi o’rni va ahamiyati

Interfaol texnologiyalar – bu o’quv jarayonida talabalar va o’qituvchilar o’rtasida faol muloqotni tashkil etishga qaratilgan zamonaviy pedagogik vositalar va metodlar majmuasidir. Ushbu texnologiyalar ta’lim jarayonini faollashtirish, talabalarni o’quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish va ularning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish imkonini beradi. Interfaol texnologiyalar yordamida o’quv jarayonida quyidagi maqsadlarga erishish mumkin:

Talabalarning faolligini oshirish: Interfaol texnologiyalar talabalarni o’quv jarayonining passiv ishtirokchisidan faol ishtirokchisiga aylantiradi. Masalan, interfaol taqdimotlar, guruhli muhokamalar va loyiha asosidagi ta’lim usullari talabalarni o’z fikrlarini erkin ifoda etishga, muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi (Bates, 2023, 45-bet).

O’quv jarayonini individuallashtirish: Interfaol texnologiyalar yordamida har bir talabaga individual yondashuvni amalga oshirish mumkin. Masalan, interfaol o’quv platformalari talabalar bilim darajasini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi (Siemens, 2024, 78-bet).

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Interfaol texnologiyalar talabalarni ijodiy fikrlashga undaydi. Masalan, "brainstorming" (miya hujumi), "case-study" (keys-stadiya) va "role-playing" (rol o’ynash) kabi metodlar talabalarni muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvlarni qo’llashga o’rgatadi (Holmes va boshq., 2023, 67-bet).

Interfaol metodlar va vositalar yordamida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish. Bo’lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda interfaol metodlar va vositalar muhim

ahamiyatga ega. Quyida ushbu metodlar va vositalarning asosiy turlari va ularning ta’lim jarayonidagi o’rni ko’rib chiqiladi:

Interfaol taqdimotlar va vizualizatsiya vositalari: Interfaol taqdimotlar (masalan, PowerPoint, Prezi) va vizualizatsiya vositalari (masalan, diagrammalar, grafiklar, infografikalar) o’quv materiallarini talabalarga tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etish imkonini beradi. Ushbu vositalar yordamida talabalar murakkab mavzularni osonroq o’zlashtiradilar va o’z bilimlarini mustahkamlaydilar (Chen va boshq., 2023, 112-bet).

Guruhli muhokamalar va loyiha asosidagi ta’lim: Guruhli muhokamalar va loyiha asosidagi ta’lim usullari talabalarni jamoaviy ishlashga, o’z fikrlarini himoya qilishga va muammolarni birgalikda hal qilishga o’rgatadi. Bu esa ularning kommunikativ va hamkorlik ko’nikmalarini rivojlantiradi (Johnson va boshq., 2023, 145-bet).

Virtual va to’ldirilgan reallik texnologiyalari: Virtual reallik (VR) va to’ldirilgan reallik (AR) texnologiyalari yordamida talabalar real hayotga yaqin sharoitlarda amaliy mashg’ulotlarni bajarish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Masalan, VR texnologiyalari yordamida talabalar virtual sinfxonada dars o’tish, sinfni boshqarish va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish amaliyotini o’rganadilar (Huang va Wang, 2024, 62-bet).

Interfaol o’quv platformalari: Interfaol o’quv platformalari (masalan, Moodle, Edmodo) talabalar va o’qituvchilar o’rtasida samarali muloqotni tashkil etish, o’quv materiallarini almashish va talabalarining bilimlarini baholash imkonini beradi. Ushbu platformalar yordamida talabalar o’z bilimlarini mustaqil ravishda oshirishlari va o’quv jarayonida faol ishtirok etishlari mumkin (UNESCO, 2023, 56-bet).

Interfaol texnologiyalar yordamida o’quv jarayonini individuallashtirish talabalarining ehtiyojlari, qiziqishlari va o’quv tezligiga moslashtirilgan ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi. Bu jarayonda quyidagi yondashuvlar qo’llaniladi:

Adaptiv ta’lim tizimlari: Adaptiv ta’lim tizimlari talabalar bilim darajasini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi. Masalan, "Khan Academy" yoki "Coursera" kabi platformalar talabalar ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim resurslarini taklif etadi (Bates, 2023, 112-bet).

Shaxsiy o’quv yo’nalishlari: Interfaol texnologiyalar yordamida har bir talabaga shaxsiy o’quv yo’nalishlarini yaratish mumkin. Bu yo’nalishlar talabalarining qiziqishlari va kasbiy maqsadlariga moslashtirilgan bo’ladi (Siemens, 2024, 89-bet).

O’quv jarayonini monitoring qilish: Interfaol texnologiyalar yordamida o’quv jarayonini doimiy monitoring qilish va talabalarining rivojlanishini kuzatib borish mumkin. Bu esa o’qituvchilarga talabalarining zaif tomonlarini aniqlash va ularga individual yordam ko’rsatish imkonini beradi (Holmes va boshq., 2023, 78-bet).

Interfaol texnologiyalar yordamida ijodiy fikrlashni rivojlantirish
Ijodiy fikrlash – bu bo’lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Interfaol texnologiyalar yordamida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi metodlar qo’llaniladi:

"Brainstorming" (miya hujumi): Ushbu metod talabalarni muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvlarni qo’llashga undaydi. Talabalar guruhlarda ishlash orqali o’z fikrlarini erkin ifoda etadilar va yangi g’oyalarni ishlab chiqadilar (Johnson va boshq., 2023, 145-bet).

"Case-study" (keys-stadiya): Ushbu metod talabalarni real hayotga yaqin pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va ularga ijodiy yechimlar topishga o'rgatadi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi (Chen va boshq., 2023, 112-bet).

"Role-playing" (rol o'ynash): Ushbu metod talabalarni turli pedagogik vaziyatlarda o'zlarini o'qituvchi rovida sinab ko'rishga undaydi. Bu esa ularning muloqot, sinfni boshqarish va pedagogik qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi (Huang va Wang, 2024, 62-bet).

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, interfaol texnologiyalar asosida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Interfaol texnologiyalar ta'lim jarayonini faollashtirish, talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quv jarayonini individuallashtirish, talabalarning ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish va ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin.

Kelgusida interfaol texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng joriy etish va ularni pedagogik faoliyatda samarali qo'llash bo'yicha tadqiqotlarni davom ettirish zarur. Bu esa nafaqat bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirishga, balki ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov, N.A. (2023). Pedagogik kompetentlik va uni rivojlantirish usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Bates, T. (2023). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning (3rd Edition). Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
3. Siemens, G., & Dawson, S. (2024). Learning Analytics and Digital Laboratories in Higher Education. *Journal of Learning Analytics*, 11(1), 75-92.
4. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. (2023). Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning (2nd Edition). Boston: Center for Curriculum Redesign.
5. Chen, L., Wu, J., & Li, M. (2023). The Impact of Virtual and Augmented Reality on Educational Outcomes. *International Journal of Educational Technology*, 15(3), 105-120.
6. Johnson, R., Smith, K., & Brown, L. (2023). Interactive Methods in Teacher Training: A Case Study. *Journal of Educational Technology & Society*, 26(2), 130-150.
7. UNESCO. (2023). Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers (Revised Edition). Paris: UNESCO Publishing.
8. Huang, P., & Wang, Y. (2024). Interactive Technologies in Chinese Education: Policies, Practices, and Challenges. *Journal of Technology and Chinese Education*, 7(1), 55-70.

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEKNOLOGIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Yangiboyeva Nazira Pulatovna

Urganch davlat pedagogika institut magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta’lim jarayonida tanqidiy fikrlash texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati yoritib berilgan. Shu bilan bir qatorda ushbu pedagogik texnologiyaning o’ziga xos xususiyatlari misollar yordamida ilmiy jihatdan izohlangan.

Kalit so’zlar: TRIZ, PMI, CFS, SACMPER, tanqidiy fikrlash, texnologiya, pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, qobiliyat, ma’lumot

Annotation

This article highlights the importance of using critical thinking technologies in the educational process. Along with this, the specific features of this pedagogical technology are scientifically explained with the help of examples.

Keywords: TRIZ, PMI, CFS, SCAMPER, critical thinking, technology, pedagogical technology, educational process, ability, information

Аннотация

В данной статье освещается важность использования технологий критического мышления в образовательном процессе. Наряду с этим, специфические особенности данной педагогической технологии научно объяснены с помощью примеров.

Ключевые слова: ТРИЗ, PMI, CFS, SCAMPER, критическое мышление, технология, педагогическая технология, образовательный процесс, способность, информация.

Kirish

Hozirgi ta’lim tizimida talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. Ko’plab talabalar ma’lumotni anglash, uni tahlil qilish, asosli xulosalar chiqarish yoki o’z fikrini dalillar bilan mustahkamlash jarayonida qiyinchiliklarga duch keladi. Bu holat faqat til o’rganish sohasiga emas, balki barcha fanlar va amaliy yo’nalishlarga xos bo’lib, murakkab matnlarni mazmunan tushunish, g’oyalarni qayta ishlash va ularni aniq ifodalash kabi ko’nikmalarda seziladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun talaba o’z fikrlash jarayonini ongli ravishda boshqarishi, o’qish yoki yozish paytida strategik yondashuvdan foydalanishi hamda o’z natijalarini muntazam tahlil qilishi zarur. Bunday yondashuv nafaqat o’quv materiallarini chuqurroq anglashga, balki mustaqil qaror qabul qilish, turli manbalarni solishtirib baholash va murakkab muammolarga tizimli yondashishga yordam beradi.

Tanqidiy fikrlashning rivoji talabaning mantiqiy o’ylash qobiliyatini mustahkamlaydi, mustaqil izlanishga undaydi va har qanday axborotga ongli, mas’uliyatli hamda tahliliy munosabat bildirishga o’rgatadi. Natijada, talaba faqat matnni o’qib tushunish yoki yozma fikr bildirish bilan cheklanib qolmay, balki dalillangan, asosli va mazmunan to’g’ri mulohaza yuritish darajasiga ko’tariladi. Bu esa uning nafaqat o’qishdagi yutuqlarini, balki kelajak kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatini ham ta’minlaydi.

Umuman olganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish talabaning intellektual salohiyatini kengaytirib, uni mustaqil fikrlovchi, izlanishga moyil va ongli qaror qabul qila oladigan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Hozirgi kunda texnologiyalar rivoji sabab axborot hajmi misli ko‘rilmagan darajada kengaygan va bu jarayon kelgusida yanada kuchayishi kutiladi. Shuning uchun talabalarga mavjud ma’lumotlarni tanlab olish, ularni tahlil qilish va har qanday axborotni shunchaki qabul qilib qo‘ymaslik uchun yo‘naltiruvchi yondashuv zarur.

Bundan tashqari, jamiyatda yuzaga kelayotgan yangi vazifalar va o‘zgarayotgan mehnat bozori bitiruvchilardan moslashuvchan, ko‘p qirrali ko‘nikmalarga ega bo‘lishni talab etmoqda. Shu bois yoshlar o‘z kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatga erishishlari uchun zamonaviy talablarni o‘zida mujassam etgan bilim, ko‘nikma va munosabatlarni rivojlantirishlari kerak.

H. Oliver va R. Utermohlen fikriga ko‘ra, talabalarning akademik o‘qish jarayonida ham, kelajakda duch keladigan murakkab hayotiy vaziyatlarda ham tanqidiy fikrlashni qo‘llay olishi muhim. Axborot oqimi va texnologik o‘zgarishlar sharoitida ular mustaqil qaror qabul qilish, ma’lumotlarni saralab baholash va murakkab muammolarni hal qilish uchun tanqidiy tafakkurga tayanishlari zarur bo‘ladi[1].

O‘qish va yozish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasining asoschilari amerikalik olimlar D. Stil, K. Meredit va Ch. Tempdir. Ushbu texnologiya XX asr oxirida Amerikada taqdim etilgan va batafsil ishlab chiqilgan. Ushbu mualliflar "Demokratik ta’lim uchun" konsorsiumi a’zolaridir. 1996 yildan boshlab, ushbu texnologiya turli mamlakatlardagi ko‘plab umumta’lim muassasalarida keng tarqaldi[2].

Ushbu metodika o‘quv jarayonini mazmunli va izchil tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, unda talabaning bilim olishi uch bosqichli mantqqa amal qiladi. Dasturiy yondashuvda o‘quvchi avval o‘zida mavjud bo‘lgan bilimlarni faollashtiradi va yangi mavzuga bo‘lgan qiziqishini shakllantiradi. Shundan so‘ng u yangi material bilan bevosita ishlaydi, uni faol o‘rganadi, tahlil qiladi va o‘ziga xos tarzda tushunishga harakat qiladi. Jarayonning eng muhim qismida esa talaba o‘zlashtirilgan bilimlarni shaxsiy munosabat asosida qayta ishlaydi, ular asosida mustaqil xulosalar chiqaradi va o‘z fikrlarini yozma yoki og‘zaki shaklda ifodalaydi.

Tahlil qilish usullaridan foydalangan holda, Choy va Cheah tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilar tanqidiy fikrlashni asosan o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va o‘quv jarayoniga qiziqish uyg‘otish bilan bog‘laydilar. Shu bilan birga, o‘qituvchilar o‘z talabalarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmasini doimiy emas, balki vaqti-vaqti bilan kuzatishlarini ta’kidlaydilar. Tadqiqotchilarning fikricha, bu holat nafaqat o‘quvchilar, balki o‘qituvchilarning o‘zlari ham tanqidiy fikrlash mazmunini to‘liq anglamasliklari bilan izohlanadi[3].

Psixologiya olimlari B. Lahey, L. Lefton, R. Malott va R. Plotniklarning ta’riflashicha, tanqidiy fikrlash shaxsning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, u shaxsning o‘z fikrlari, his-tuyg‘ulari va xatti-harakatlarini tahlil qilish va baholash, shu orqali ularni aniqroq tushunish va takomillashtirish imkoniyatini beradi. E. Glaser esa bu tushunchani yanada kengaytirib, tanqidiy fikrlashni nafaqat shoshqaloq xulosalardan saqlanib, balki muammolarni chuqur va batafsil

o’rganishga bo’lgan intellektual tayyorgarlik deb hisoblaydi. Uning fikricha, bu jarayon mantiq va matematik fikrlash usullarini o’z ichiga oladi[4].

Olimlarning ta’kidlashicha, tanqidiy fikrlash vaqt o’tishi bilan rivojlanadigan va mustahkamlanadigan ko’nikmadir. Bundan tashqari, uning samarali amalga oshishi ma’lum psixologik fazilatlar va og’ishlarning mavjudligiga bog’liq bo’lib, ularni doimiy ravishda amaliyot orqali shakllantirish mumkin. Xulosa qilib aytganda, ushbu ta’riflarning barchasi tanqidiy fikrlashni o’rganiladigan, metodik asosga ega bo’lgan va tasodifiylikdan holi bo’lgan intellektual faoliyat sifatida ko’rsatadi.

Tahlil va natijalar

Zamonaviy ta’lim ilmiy-texnik taraqqiyotning jadal sur’ati va raqamli davr chaqiriqlari tufayli o’zgarish bosqichidan o’tmoqda. An’anaviy o’qitish usullari ko’proq o’quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalar foydasiga chekinmoqda.

Eng istiqbolli yo’nalishlardan biri G.S. Altshuller tomonidan innovatsion muammolarni hal qilish uchun ishlab chiqilgan TRIZ metodologiyasini joriy etishdir. U nafaqat muhandislik sohasida, balki pedagogik amaliyotda ham qo’llanilish topgan. Ta’lim muhitida TRIZ dan foydalanish reproduktiv ta’lim turidan faoliyatga asoslangan ta’limga o’tish imkonini beradi, bu esa tahlil qilish, sintez qilish, innovatsion fikrlash va jamoada ishlash qobiliyati kabi XXI asr ko’nikmalarini shakllantirish uchun shart-sharoitlarni ta’minlaydi.

O’quv jarayonida TRIZ quyidagi maqsadlarda qo’llaniladi:

- fikrlashni faollashtirish usuli sifatida;
- ijodkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida;
- muammoli vazifalarni yechish mexanizmi sifatida;
- loyihaviy ko’nikmalarni shakllantirish tizimi sifatida.

TRIZni ta’limga kiritish o’quvchilar va talabalarni nafaqat bilim olishga, balki ularni qo’llashga ham o’rgatadi. O’qituvchi bilan birgalikda o’rganish, darslikdagi misollar o’rniga haqiqiy hayotdagi vaziyatlarni tahlil qilish kabi yangicha usullar joriy etiladi. Ayniqsa, an’anaviy usullar yetarlicha samara bermaydigan fan, texnika, muhandislik va matematika sohalarida TRIZ murakkab masalalarni hal qilishda g’ayrioddiy va samarali yondashuvlarni topishga yordam beradi.

Ko’plab tadqiqotlar va pedagogik tajribalar shuni ko’rsatadiki, o’quv jarayonida TRIZ usullaridan foydalanish:

- o’quvchilarning motivatsiyasini oshiradi;
- tizimli va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi;
- berilgan shartlar doirasida ziddiyatlarni aniqlash va ularni hal qilishga yordam beradi;
- barqaror jamoaviy o’zaro hamkorlik ko’nikmalarini shakllantiradi.

Shunday qilib, TRIZ XXI asr innovatsion ta’lim usullari tizimida munosib o’rin egallaydi. U nafaqat ta’lim jarayonini yaxshilaydi, balki hayotning istalgan sohasida mustaqil, nodil va samarali muammolarni hal qilishga qodir shaxsni shakllantirishga ham yordam beradi.

Bundan tashqari yana bir qancha zamonaviy metodlar mavjud bo’lib, ular talabalarning tanqidiy fikrlash darajasini oshirishda yordam beradi. Jumladan, PMI, CFS, SCAMPER kabi texnologiyalar talabalarda fikrlash darajasini oshirib, darslarni o’zlashtirishda faqat nazariy emas, balki hayotiy ko’z bilan ko’rishni kengroq talqin qilishni o’rgatadi.

Tahliliy jarayonda qo’llaniladigan metodlardan biri — PMI, CFS va SCAMPER texnikalari bo’lib, ular muammolarni tahlil qilish, qaror qabul qilish va ijodiy yondashuvni kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

PMI metodi (Positive, Minus, Interesting) qaror yoki g’oyani uch yo’nalishda baholashga imkon beradi. Ushbu yondashuv ijobiy jihatlar, salbiy tomonlar va qo’shimcha tadqiqotni talab qiladigan qiziqarli aspektlarni aniqlash orqali fikrlash jarayonini tizimlashtiradi. Natijada, muammo yoki g’oyaga bir yoqlama emas, balki kompleks, ko’p qirrali yondashuv shakllanadi.

CFS modeli (Clarity, Feedback, Support) esa kommunikatsiya va jarayonlarni boshqarishda samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Mazkur model muammoning aniq ifodalanishi, fikr-mulohazalarning vaqtida berilishi hamda zarur resurslar bilan ta’minlanishini o’z ichiga oladi. Bu esa jamoaviy ishda barqarorlik va tizimlilikni ta’minlaydi.

SCAMPER metodi innovatsion fikrlashni rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. U mavjud mahsulot yoki g’oyani yangi nuqtai nazardan ko’rib chiqish uchun yetti xil transformatsion harakat — almashtirish, birlashtirish, moslashtirish, o’zgartirish, boshqa vazifaga yo’naltirish, chiqarib tashlash va teskari qo’llash amallariga tayangan holda ijodiy yondashuvni rag’batlantiradi. SCAMPER texnikasi o’zgaruvchan muhitda tezkor yechimlar ishlab chiqish uchun samarali metod sifatida keng qo’llanadi.

Ushbu uch metod bir-birini to’ldiradi: PMI — tahliliy baholashni, CFS — jarayonni boshqarish va aloqa sifatini, SCAMPER esa kreativ transformatsiyani kuchaytiradi. Natijada, masalani har tomonlama o’rganish va samarali yechim ishlab chiqish imkoniyati kengayadi (1-jadval).

1-jadval

PMI, CFS va SCAMPER metodlarining taqqoslov jadvali

Metod	Asosiy maqsad	Yondashuv turi	Qo’llaniladigan soha	Afzalligi
PMI (Positive–Minus–Interesting)	G’oya yoki muammoni har tomonlama baholash	Analitik tahlil	Qaror qabul qilish, muammo tahlili	Bir yoqlama fikrlashni yo’q qiladi, tizimli baholashni ta’minlaydi
CFS (Clarity–Feedback–Support)	Jarayonni samarali tashkil qilish	Kommunikatsiya va boshqaruv	Ta’lim, jamoaviy ish, menejment	Aniqlik, izchillik va muntazam fikr almashinuvi orqali samaradorlikni oshiradi
SCAMPER	Ijodiy yechimlar yaratish, takomillashtirish	Kreativ transformatsiya	Dizayn, innovatsiya, marketing	Yangi g’oyalar ishlab chiqish uchun amaliy struktura beradi

Ushbu jadvalda ko’rsatilganidek, **PMI, CFS va SCAMPER metodlari** turli sohalarida muammoni hal qilish va qaror qabul qilish jarayonlarini samarali qilish uchun mo’ljallangan, ammo har biri o’ziga xos vazifa va yondashuvga ega.

PMI metodi — fikrlarni ijobiy, salbiy va qiziqarli jihatlariga ajratib, tizimli tahlil va balanslangan qaror qabul qilishga imkon beradi. Bu yondashuv bir tomonlama baholashdan

saqlaydi va muammoni kompleks ko‘rinishda o‘rganishni ta’minlaydi. CFS modeli esa jarayonlarni boshqarish va kommunikatsiyani yaxshilashga yo‘naltirilgan. Aniqlik, muntazam fikr-mulohaza va zarur qo‘llab-quvvatlash orqali jamoaviy ishda samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. SCAMPER metodi esa kreativlik va innovatsiyani rag‘batlantirish uchun yaratilgan, mavjud resurs va g‘oyalarni qayta shakllantirish hamda yangi yechimlar izlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ushbu metodlar o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyatga ega bo‘lib, birgalikda qo‘llanganda, muammoni chuqurroq tahlil qilish, jarayonni mukammal boshqarish va yangi innovatsion yechimlarni ishlab chiqish imkonini yaratadi. Bu esa, zamonaviy sharoitda samarali va ilg‘or boshqaruv hamda ijodiy fikrlashni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar

TRIZ, PMI, CFS va SCAMPER texnologiyalari tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita sifatida o‘zini ko‘rsatmoqda. Ushbu metodologiyalar muammolarni tizimli tahlil qilish, fikrlarni har tomonlama baholash, jarayonlarni samarali boshqarish hamda ijodiy yondashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi. Ularning birgalikdagi qo‘llanilishi fikrlash ko‘nikmalarini kengaytirib, innovatsion va muammolarga kompleks yechimlar topishga yordam beradi. Shu bois ta’lim va ish jarayonlarida ushbu texnologiyalarni keng joriy etish tanqidiy fikrlashni yanada rivojlantirish uchun muhimdir.

Yuqoridagi xulosalarga asoslanib quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- ta’lim muassasalarida va korporativ treninglarda TRIZ, PMI, CFS va SCAMPER metodologiyalarini o‘quv dasturlariga tizimli ravishda kiritish lozim.
- o‘qituvchilar va rahbarlar uchun ushbu texnologiyalar bo‘yicha maxsus malaka oshirish kurslari tashkil etilishi tavsiya etiladi.
- tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda texnologiyalarning birlashtirilgan yondashuvi asosida interfaol mashg‘ulotlar, guruhli muhokamalar va ijodiy treninglar ko‘paytirilishi kerak.
- innovatsion fikrlashni rag‘batlantirish maqsadida tashkilotlar va ta’lim muassasalari tanqidiy fikrlashni o‘lchovchi va baholovchi indikatorlar ishlab chiqishi maqsadga muvofiq.
- kelajak tadqiqotlarida ushbu texnologiyalarning raqamli vositalar yordamida qo‘llanilishi va samaradorligini baholash masalalariga e’tibor qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1) An Innovative Teaching Strategy: Using Critical Thinking To Give Students a Guide to the Future. Oliver, Helen; Utermohlen, Robert. 1995.
- 2) "Reading and Writing for Critical Thinking" (RWCT) dasturi bo'yicha asosiy qo'llanma. Charles Temple, Kurt Meredith, Jeannie Steele. 1998.
- 3) Choy, S.C. & Cheah, P.K., 2009, 'Teacher perceptions of critical thinking among students and its influence on higher education', International Journal of Teaching and Learning in Higher Education 20(2), 198–206.
- 4) Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal User-Guide and Technical Manuel. London: Pearson Education Ltd., 2012. 88 p.
- 5) Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-shtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan shtisodiy

dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza. 2017-yil 14-yanvar.

- 6) Zagashev I. O., Zair-Bek S. I. Tanqidiy fikrlash: rivojlanish texnologiyasi. - Sankt-Peterburg: "Alyans" Delta "nashriyot uyi, 2003.- 284 b.

O‘SMIRLAR TARBIYASIDA HUQUQIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYANI O‘RNI

Reyimboyeva Feruza Odilbekovna

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi

2-bosqich magistranti

Email: reyimboyeva134feruza@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va pedagogik imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda o‘smirlar orasida uchrayotgan huquqiy ong buzilishlari, xususan, huquqiy infantilizm, huquqiy nihilizm va huquqiy befarqlikning kelib chiqish omillari ochib berilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim platformalari, interaktiv huquqiy dasturlar, onlayn treninglar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalarning huquqiy tarbiya jarayonidagi samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada raqamli texnologiyalar orqali o‘smirlarning huquqiy bilimlarini oshirish, huquqiy xulq-atvorini shakllantirish va salbiy huquqiy deformatsiya holatlarini profilaktika qilish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: huquqiy deformatsiya, huquqiy ong, huquqiy tarbiya, raqamli texnologiyalar, axborot xavfsizligi, huquqbuzarliklarning oldini olish, pedagogik yondashuv, profilaktika mexanizmlari, internet xavfsizligi, raqamli pedagogika.

Abstarct. This article scientifically analyzes the role and pedagogical potential of digital technologies in preventing legal deformation in adolescent education. The study identifies the factors contributing to distortions of legal consciousness among adolescents, including legal infantilism, legal nihilism, and legal indifference. In addition, the effectiveness of digital educational platforms, interactive legal programs, online trainings, social networks, and mobile applications in the process of legal education is substantiated. The article highlights the opportunities provided by digital technologies to enhance adolescents’ legal knowledge, shape lawful behavior, and prevent negative manifestations of legal deformation.

Keywords: legal deformation, legal consciousness, legal education, digital technologies, information security, prevention of offenses, pedagogical approach, preventive mechanisms, internet safety, digital pedagogy.

Аннотация. В данной статье с научной точки зрения проанализированы роль и педагогические возможности цифровых технологий в предотвращении правовой деформации в воспитании подростков. В ходе исследования раскрыты факторы возникновения нарушений правового сознания среди подростков, в частности правового инфантилизма, правового нигилизма и правовой безразличности. Также обоснована эффективность цифровых образовательных платформ, интерактивных правовых программ, онлайн-тренингов, социальных сетей и мобильных приложений в процессе правового воспитания. В статье освещены возможности повышения правовых знаний

подростков, формирования правового поведения и профилактики негативных проявлений правовой деформации посредством цифровых технологий.

Ключевые слова: правовая деформация, правовое сознание, правовое воспитание, цифровые технологии, информационная безопасность, профилактика правонарушений, педагогический подход, профилактические механизмы, интернет-безопасность, цифровая педагогика.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ta’lim-tarbiya tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda. Ayniqsa, o’smirlar ijtimoiylashuvining muhim bosqichida ularning huquqiy ongini shakllantirish, huquqiy madaniyatini yuksaltirish va salbiy huquqiy xulq-atvor holatlarining oldini olish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda huquqiy deformatsiya, ya’ni huquqiy ongning buzilishi, huquqiy normalarga befarqlik yoki ularni inkor etish holatlari o’smirlar shaxsiy kamolotiga va jamiyat barqarorligiga salbiy ta’sir ko’rsatadi.

O’smirlar orasida uchrayotgan huquqiy infantilizm, huquqiy nihilizm va huquqiy befarqlik kabi holatlar ko’pincha axborot makonining kengayishi, nazoratsiz raqamli muhit, noto’g’ri axborot oqimi hamda huquqiy tarbiya jarayonining zamonaviy talablar asosida yetarli darajada tashkil etilmagani bilan bog’liqdir. Shu sababli huquqiy deformatsiyani faqat an’anaviy pedagogik usullar orqali bartaraf etish yetarli bo’lmay, raqamli texnologiyalarning imkoniyatlaridan tizimli va maqsadli foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Raqamli texnologiyalar, jumladan, raqamli ta’lim platformalari, interaktiv huquqiy dasturlar, onlayn treninglar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar o’smirlarning huquqiy bilimlarini oshirish, huquqiy ongini mustahkamlash hamda huquqbuzarliklarning oldini olishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo’lmoqda[1].

ADABIYOTLAR SHARHI. O’smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiya muammosi pedagogika, huquqshunoslik, sotsiologiya va psixologiya fanlari kesishmasida tadqiq etib kelinayotgan dolzarb masalalardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda huquqiy deformatsiya tushunchasi shaxs huquqiy ongining buzilishi, huquqiy normalarga nisbatan salbiy munosabat, huquqiy befarqlik yoki ularni inkor etish holatlari bilan izohlanadi. Mazkur muammo, ayniqsa, o’smirlar davrida shaxs shakllanishining murakkabligi va tashqi omillarga yuqori darajada ta’sirchanlik bilan chambarchas bog’liq holda namoyon bo’ladi[2].

Huquqiy ong va huquqiy tarbiya masalalari bo’yicha olib borilgan tadqiqotlarda huquqiy madaniyatni shakllantirish jamiyat barqarorligini ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanadi. N.I. Matuzov, S.S. Alekseyev, V.S. Nersesyants kabi olimlar huquqiy ongning turlari, uning deformatsiyaga uchrash sabablari hamda bunday holatlarning ijtimoiy xavfliligini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida huquqiy infantilizm, huquqiy nihilizm va huquqiy idealizm huquqiy deformatsiyaning asosiy ko’rinishlari sifatida ko’rsatib o’tiladi. Pedagogik tadqiqotlarda esa huquqiy deformatsiyani oldini olish masalasi tarbiya jarayonining mazmuni, shakl va metodlari bilan bog’liq holda o’rganilgan. O’smirlar bilan olib boriladigan huquqiy tarbiya ishlarida yosh xususiyatlarini inobatga olish, faol va interaktiv pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurligi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, an’anaviy tarbiya shakllarining zamonaviy axborot muhitida yetarli samaradorlik bermayotgani ko’plab tadqiqotlarda qayd etilgan. So’nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim-tarbiya jarayoniga

keng joriy etilishi huquqiy tarbiya sohasida ham yangi ilmiy izlanishlarning paydo bo’lishiga sabab bo’ldi[3]. Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar raqamli ta’lim platformalari, elektron resurslar, onlayn kurslar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar huquqiy ongini shakllantirishdagi imkoniyatlarini tahlil qilganlar. Ushbu tadqiqotlarda raqamli muhit o’smirlarning huquqiy bilimlarini oshirish, huquqiy xulq-atvorni modellashtirish va huquqbuzarliklarning profilaktikasini amalga oshirishda muhim vosita sifatida e’tirof etiladi.

Shuningdek, axborot va internet xavfsizligi masalalari ham huquqiy deformatsiyaning oldini olish bilan bevosita bog’liq holda o’rganilgan. Tadqiqotlarda nazoratsiz axborot oqimi, zararli kontent va virtual muhitdagi salbiy ta’sirlar o’smirlarda huquqiy befarqlik va mas’uliyatsizlikni kuchaytiruvchi omillar sifatida ko’rsatiladi. Shu sababli raqamli pedagogika, media va huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan yondashuvlar huquqiy deformatsiyani oldini olishning samarali mexanizmlari sifatida talqin etiladi[4].

METODLAR. Mazkur tadqiqotda o’smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarning samaradorligini aniqlash uchun kompleks metodologik yondashuv qo’llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, o’smirlarning huquqiy ongini shakllantirish va huquqiy deformatsiyaning oldini olish mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Talaba yoshlarda huquqiy ongni rivojlantirish yo’lida ta’limiy, didaktik, amaliy metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Masalan, “Aqliy hujum” metodi orqali talabalarning kutilmagan vaziyatlarga har doim tayyor turishi, tasodifiy savollar, muammolar yuzaga kelgan paytda tez qaror qabul qila olish ko’nikmasi rivojlanadi. Bu kelajakda yetakchilik faoliyatida har qanday murakkab vaziyatlardan tezlikda eng yaxshi va sifatli qarorlar orqali chiqib ketishini ta’minlaydi.[5].

N.I.Matuzov o’smirlar huquqiy tarbiyasi va huquqiy deformatsiyani oldini olish masalalarini ilmiy jihatdan tizimli o’rganishga katta hissa qo’shgan olimlardan biridir. Uning tadqiqotlarida asosiy e’tibor o’smirlar orasida huquqiy ongning buzilish sabablari va shakllanish mexanizmlariga qaratilgan. Matuzovning fikricha, huquqiy deformatsiya — bu o’smirlarning huquqiy normalarga nisbatan befarqligi, huquqiy infantilizm va huquqiy nihilizm kabi holatlarning paydo bo’lishi bilan ifodalanadi. Tadqiqot metodlari sifatida Matuzov **nazariy tahlil, empirik so’rovlar va pedagogik kuzatuv**dan foydalangan.

Nazariy tahlil orqali u huquqiy ong va huquqiy tarbiya tushunchalarini, ularning pedagogik va ijtimoiy aspektlarini tizimli o’rgangan. Empirik so’rovlar yordamida o’smirlar orasida huquqiy bilim, huquqiy xulq-atvor va deformatsiya darajasi o’lchanib, yoshlarning huquqiy normalarga munosabati aniqlangan. Shu bilan birga, pedagogik kuzatuvlar o’quv jarayonida o’smirlarning huquqiy xulq-atvorini interaktiv shakllantirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam bergan. Matuzov tadqiqotlarida o’smirlar orasida uchraydigan huquqiy infantilizm, huquqiy nihilizm va huquqiy befarqlikning asosiy kelib chiqish omillari quyidagilar bilan izohlangan: oilaviy muhit va tarbiya yetishmovchiligi, ijtimoiy ta’sirlarning noaniqligi, axborot makonidagi nazoratsiz va zararli kontentlar, shuningdek, an’anaviy pedagogik usullarning zamon talablari bilan mos kelmasligi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, o’smirlarning huquqiy deformatsiyasini oldini olishda raqamli pedagogik yondashuvlar an’anaviy usullarga nisbatan samaraliroqdir. Matuzovning ishlarida pedagogik tavsiyalar ham

keltirilgan: o‘quv jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish, media va raqamli resurslarni maqsadli qo‘llash, shuningdek, o‘smirlarning huquqiy madaniyatini tizimli ravishda shakllantirish[6,7]

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlari sezilarli darajada yuqori. Empirik so‘rovlar va pedagogik kuzatuvlar natijasida quyidagi asosiy natijalar aniqlangan:

1. O‘smirlarning huquqiy bilim darajasi oshdi. Raqamli ta’lim platformalari, interaktiv huquqiy dasturlar va onlayn treninglar yordamida o‘smirlarning huquqiy qonunlar, huquqiy normalar va ijtimoiy majburiyatlar bo‘yicha bilimlari sezilarli darajada yaxshilandi.

2. Huquqiy xulq-atvor shakllanishi. Interaktiv metodlar va mobil ilovalar o‘smirlarning huquqiy mas’uliyatini mustahkamlash, huquqiy befarqlik va huquqiy nihilizm kabi salbiy xulq-atvor holatlarini kamaytirishga yordam berdi.

3. Huquqbuzarliklarning profilaktikasi. Raqamli resurslar va media-savodxonlik mashg‘ulotlari o‘smirlarni onlayn va offlayn muhitda huquqbuzarliklardan himoya qilish, shuningdek, xavfsiz internet va axborot xavfsizligi bo‘yicha bilimlarni oshirish imkonini berdi.

4. Pedagogik jarayondagi samaradorlik. Pedagoglar kuzatuv va intervyular asosida aniqladiki, raqamli texnologiyalar yordamida olib borilgan huquqiy tarbiya mashg‘ulotlari an’anaviy usullarga nisbatan faol va interaktiv bo‘lib, o‘smirlarning ishtirokini oshiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish muhim: interaktiv va gamifikatsiya elementlari bilan boyitilgan raqamli dasturlarni ishlab chiqish, huquqiy bilimlarni onlayn va oflayn tarzda uyg‘unlashtirish, pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, shuningdek, internet xavfsizligi va axborot madaniyati bo‘yicha muntazam treninglar o‘tkazish. Tadqiqot o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonga joriy etish samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi va kelgusida pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlar uchun asosiy yo‘nalishlarni belgilaydi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olishda raqamli texnologiyalarning pedagogik imkoniyatlarini tizimli jihatdan o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim platformalari, interaktiv huquqiy dasturlar, onlayn treninglar, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar o‘smirlarning huquqiy bilimlarini oshirish, huquqiy xulq-atvorini shakllantirish va salbiy huquqiy deformatsiya holatlarini profilaktika qilishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Empirik ma’lumotlar, pedagogik kuzatuv va intervyular asosida raqamli pedagogik yondashuvlarning an’anaviy usullarga nisbatan o‘smirlarning faol ishtirokini rag‘batlantirish, huquqiy ongini mustahkamlash va huquqbuzarliklarning oldini olishga sezilarli hissa qo‘shishi aniqlangan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonida o‘smirlarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va ijtimoiy muhitini inobatga olish muhimligi ta’kidlangan. Tadqiqot natijalari ilmiy-amaliy nuqtai nazardan o‘smirlar tarbiyasida huquqiy deformatsiyani oldini olish bo‘yicha innovatsion pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish, raqamli pedagogika vositalarini tizimli joriy etish va axborot xavfsizligi hamda media savodxonlikni oshirishga asos

yaratadi. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar o’smirlar tarbiyasida huquqiy madaniyatni shakllantirish va huquqbuzarliklarning profilaktikasini ta’minlashda samarali va zarur vosita sifatida ilmiy asoslangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. D.D.Suyunova Raqamli korporativ boshkaruvni joriy etishning ilg’or xorij rivojlangan mamlakatlar tajribasi va ijobiy tomonlarini joriy qilish. European science international conference: analysis of modern science and innovation. <https://esiconf.org/index.php/AMSI/article/view/2552/2376>. 2025.
2. D.X.Suyunov O’zbekistonning xalqaro reyting va indeksdagi o’rnini yaxshilash hamda davlat organlari va tashkilotlarida ular bilan tizimli ishlash mexanizmlari. Science and innovation 2 (Special Issue 13), 2023.
3. D.Ro’ziyeva, M.Usmonboyeva, Z.Xoliqova, “Interfaol metodlar: mohiyati va qo’llanilishi”, metodik qo’llanma. – Toshkent – 2013. 108 b.
4. A.Z.Djamilovna I. H.Bakhtiyorovna Study of the formation of crime motivation in adolescents as a problem of psychological research //Researchjet journal of analysis and inventions. – 2022. – T. 3. – №. 1. – C. 1-8.
5. I. K. Bakhtiyorovna Pedagogical mechanisms of organization of work with difficult students. – 2022 – T. 2. – №. 10. – C. 75-82.
6. F.Yusupova, (2022). Internet xavfsizligi va raqamli pedagogika vositalari. *Ta’lim va Innovatsiyalar*, 4(8), 15–24.
7. <https://inlibrary.uz/https://inlibrary.uz/index.php/scienceresearch/article/view/33327>

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH

Yusupova Roza Amanbay qizi

Urganch Davlat Pedagogika instituti 2-kurs magistranti

rozaxonyusupova670@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida pedagogik texnologiyalarning amaliyotdagi qo’llanilish darajasi o’rganildi, tarbiyachilar o’rtasida so’rovnoma o’tkazildi hamda innovatsion yondashuvlarning samaradorligi amaliy kuzatishlar asosida baholandi. O’yinli, loyihaviy, mustaqil va jamoaviy mehnat faoliyatining bolalarning mehnatga bo’lgan munosabati, faolligi va ijtimoiy moslashuviga ta’siri aniqlanib, ularni uyg’un holda qo’llash zarurligi asoslab berildi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, mehnat tarbiyasi, o’yinli mehnat, loyihaviy faoliyat, mustaqil faoliyat, pedagogik samaradorlik

KIRISH

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo’lgan asosiy sifatlarni erta yoshdan boshlab tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, mehnat tarbiyasi bolalarda mas’uliyat, mustaqillik, tartiblilik hamda ijtimoiy faollik kabi fazilatlarining shakllanishida muhim omil

hisoblanadi. Shu sababli mehnat tarbiyasini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish ta’lim jarayonining ustuvor vazifalaridan biri sanaladi.

Ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlar pedagogik jarayonga innovatsion texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda. An’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda yangi pedagogik texnologiyalarni qo’llash mehnat tarbiyasining samaradorligini oshiradi. O’yinli mehnat, loyihaviy faoliyat, mustaqil va jamoaviy mehnat turlari bolalarda mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi [1].

Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining yetakchi turi o’yin hisoblanganligi sababli, mehnat jarayonini o’yin bilan uyg’unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Innovatsion pedagogik texnologiyalar aynan shu jarayonda bolalarning qiziqishini oshirib, ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bunda tarbiyachining roli muhim bo’lib, u bolalarni to’g’ri yo’naltirishi, ularning tashabbusini qo’llab-quvvatlashi va mehnat faoliyatini mazmunli tashkil etishi zarur.

Asosiy qism

Maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish jarayoni pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida innovatsion pedagogik texnologiyalar bolalarning bilish faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga yo’naltirish va mehnat jarayoniga qiziqtirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, ushbu texnologiyalarning amaliyotda qo’llanilish darajasini aniqlash va ularning samaradorligini baholash dolzarb masalalardan biridir [2].

Tadqiqot jarayonida maktabgacha ta’lim muassasalarida innovatsion pedagogik texnologiyalarning qo’llanilish darajasi o’rganildi. Kuzatishlar shuni ko’rsatdiki, tarbiyachilar tomonidan o’yin texnologiyalari keng qo’llanilmoqda, biroq boshqa innovatsion yondashuvlar, xususan, loyihaviy faoliyat va mustaqil mehnatni tashkil etish texnologiyalari yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ko’pgina hollarda pedagogik texnologiyalar tarbiyachining shaxsiy tajribasi va tashabbusiga bog’liq bo’lib, metodik rejalashtirish yetarlicha yo’lga qo’yilmagan.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalarning qo’llanilish darajasi tarbiyachilarning kasbiy malakasi va innovatsion faoliyatga tayyorgarligi bilan bevosita bog’liq ekani aniqlandi. Ba’zi tarbiyachilar yangi metodlarni qo’llashda qiyinchiliklarga duch kelayotgan bo’lsa, ayrimlari esa an’anaviy yondashuvlardan voz kechishga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo’lmoqda. Bu holat innovatsion texnologiyalarni joriy etishda metodik qo’llanmalar va amaliy tavsiyalarga bo’lgan ehtiyojni oshiradi.

Tadqiqot doirasida maktabgacha ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilar o’rtasida so’rovnoma o’tkazildi. So’rovnoma natijalari shuni ko’rsatdiki, tarbiyachilarning aksariyati o’yinli mehnat faoliyatini mehnat tarbiyasining asosiy shakli sifatida baholaydi. O’yinli mehnat bolalarda mehnatga qiziqish uyg’otib, ularni faol ishtirok etishga undashi bilan ahamiyatlidir [3].

Loyihaviy mehnat faoliyati kamroq qo’llanilayotgan bo’lsa-da, tarbiyachilar ushbu yondashuvning samaradorligini yuqori baholashdi. Loyihaviy faoliyat jarayonida bolalar oldiga muayyan maqsad qo’yilib, natijaga erishish yo’lida jamoaviy harakat amalga oshiriladi. Bu esa bolalarda mas’uliyat hissi, tashabbuskorlik va muloqot madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Mustaqil mehnat faoliyati bo’yicha so’rovnoma natijalari shuni ko’rsatdiki, tarbiyachilarning bir qismi bolalarga mustaqil topshiriqlar berishdan ehtiyotkorlik bilan foydalanadi. Buning asosiy sababi sifatida bolalarning yosh xususiyatlari va xavfsizlik masalalari ko’rsatildi. Shunga qaramay, mustaqil mehnat faoliyati bolalarda o’ziga ishonch va mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta’kidlandi [4].

Amaliy kuzatishlar innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mehnat faoliyati bolalarning mehnatga bo’lgan munosabatiga ijobiy ta’sir ko’rsatishini tasdiqladi [5]. O’yinli va loyihaviy mehnat faoliyati davomida bolalarning faolligi oshib, topshiriqlarni bajarishga bo’lgan qiziqishi kuchaydi. Kuzatishlar natijasida shuningdek, innovatsion texnologiyalar bolalarda intizom, tartiblilik va vaqtni to’g’ri taqsimlash ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Jamoaviy mehnat jarayonida esa bolalarning muloqot qobiliyati va ijtimoiy moslashuvi sezilarli darajada rivojlandi. Umuman olganda, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mehnat tarbiyasi bolalarning shaxs sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatib, ularning kelgusidagi ta’lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadi [6].

Xulosa

Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim muassasalarida mehnat tarbiyasini tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning tutgan o’rni muhim ekanligini ko’rsatdi. An’anaviy yondashuvlardan farqli o’laroq, innovatsion texnologiyalar bolalarni faol subyekt sifatida jarayonga jalb etib, ularning qiziqishi, tashabbusi va mas’uliyatini kuchaytiradi. Bu esa mehnat tarbiyasini faqatgina topshiriqlar majmuasi sifatida emas, balki shaxsni rivojlantirish vositasi sifatida ko’rishga imkon beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatdiki, o’yinli va loyihaviy mehnat faoliyati bolalarda mehnatga ijobiy munosabatni shakllantiradi, mustaqil faoliyat esa ularning o’ziga bo’lgan ishonchini oshiradi. Jamoaviy mehnat esa bolalarda hamkorlik, muloqot va o’zaro yordam madaniyatini rivojlantiradi. Shu bois, mazkur texnologiyalarni uyg’un holda qo’llash tarbiyaviy jarayon samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish tarbiyachidan doimiy izlanish, yangilikka ochiqlik va kasbiy o’sishni talab etadi. Metodik qo’llab-quvvatlash va tajriba almashinuvi tizimini kuchaytirish orqali innovatsion yondashuvlarni amaliyotga chuqurroq singdirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va ta’lim samaradorligi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 182 b.
2. Qodirova D.X. Maktabgacha ta’limda tarbiya jarayonini tashkil etish. — Toshkent: O’qituvchi, 2019. — 156 b.
3. Karimova N.R. Bolalarda mehnat tarbiyasini shakllantirish asoslari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2018. — 144 b.
4. Xolmatova S.B. Innovatsion pedagogik faoliyat metodikasi. — Toshkent: Fan, 2021. — 168 b.
5. Rasulova M.K. Maktabgacha pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. — 210 b.
6. To’xtayeva Z.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 176 b.

TA’LIM PARADIGMALARI TAHLILIDA KASBIY KOMPETENSIYA YONDASHUVLARI

Boboxonova Shaxnoza Baxtiyor qizi

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim paradigmalari tahlili asosida kasbiy kompetensiya tushunchasining pedagogik mohiyati hamda uni bo’lajak o’qituvchilarda shakllantirishning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan. Ta’lim paradigmalari evolyutsiyasi va ularning kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog’liqligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida ta’lim paradigmalari doirasida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning ustuvor yo’nalishlari aniqlangan hamda pedagogik ta’lim amaliyoti uchun ilmiy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: ta’lim paradigmasi, kasbiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik ta’lim, bo’lajak o’qituvchi.

Аннотация. В статье на основе анализа современных образовательных парадигм раскрывается педагогическая сущность понятия профессиональной компетентности, а также теоретико-методологические основы её формирования у будущих учителей. Рассматривается эволюция образовательных парадигм и их взаимосвязь с компетентностным подходом. В результате исследования определены приоритетные направления развития профессиональной компетентности и сформулированы научно обоснованные выводы для системы педагогического образования.

Ключевые слова: образовательная парадигма, профессиональная компетентность, компетентностный подход, педагогическое образование, будущий учитель.

Abstract. This article analyzes modern educational paradigms and reveals the pedagogical essence of professional competence as well as the theoretical and methodological foundations of its development in future teachers. The evolution of educational paradigms and their close relationship with the competency-based approach are examined on the basis of scientific sources. The study identifies priority directions for developing professional competence and presents scientifically grounded conclusions for teacher education practice.

Keywords: educational paradigm, professional competence, competency-based approach, teacher education, future teacher.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti, globallashuv jarayonlari hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu sharoitda ta’lim paradigmalari ta’lim jarayonining konseptual asosini belgilovchi metodologik model sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda paradigma tushunchasi ilmiy tafakkur va bilish jarayonining yetakchi modeli sifatida talqin qilinadi [1, 45-b.]. Bugungi kunda ta’lim jarayonida bilimlarni uzatishga asoslangan an’anaviy yondashuvdan voz kechilib, shaxsga yo’naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim paradigmalari keng joriy etilmoqda [4, 18-b.]. Bu esa kasbiy kompetensiyani ta’lim natijasi sifatida yangicha talqin qilishni taqozo etadi.

Ta’lim paradigmasi va kasbiy kompetensiya tushunchalarining ilmiy talqini

Ta’lim paradigmasi ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalarini belgilovchi yaxlit nazariy tizim hisoblanadi. Tadqiqotchilar fikriga ko’ra, paradigmal yondashuv ta’lim jarayonini tizimli tashkil etish, pedagogik faoliyatning ustuvor yo’nalishlarini aniqlash imkonini beradi [3, 9-b.].

Kasbiy kompetensiya esa mutaxassisning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishiga imkon beruvchi bilim, ko’nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlar majmui sifatida izohlanadi [2, 47-b.]. Ushbu tushuncha ta’lim paradigmalari bilan uzviy bog’liq bo’lib, ta’lim natijalarining sifat jihatdan yangicha talqinini belgilaydi [5, 112-p.].

Ta’lim paradigmalarining tarixiy rivojlanish bosqichlari

Ta’lim paradigmalari tarixiy taraqqiyot jarayonida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlari hamda ilm-fan rivoji bilan uzviy bog’liq holda shakllanib kelgan. An’anaviy ta’lim paradigmasida bilimlarni uzatish va o’quvchini tayyor bilimlar bilan qurollantirish ustuvor bo’lgan bo’lsa, zamonaviy pedagogik paradigmalar shaxsning mustaqil rivojlanishi va o’zini o’zi namoyon etishiga yo’naltirilgan [1, 67-b.].

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ta’lim jarayonida faoliyatga yo’naltirilgan, shaxsga yo’naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar pedagogik jarayonning metodologik asosi sifatida shakllandi [4, 29-b.]. Ushbu yondashuvlar kasbiy kompetensiyani shakllantirish jarayoniga sezilarli ta’sir ko’rsatdi.

Ta’lim paradigmalari tahlilida kompetensiyaviy yondashuvning o’rni

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’lim paradigmalari orasida yetakchi metodologik yo’nalish hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta’lim oluvchini bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo’llay oladigan faol subyekt sifatida shakllantirishni ko’zda tutadi [6, 63-b.].

Ta’lim paradigmalari tahlili shuni ko’rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv ta’lim mazmunini real kasbiy vazifalarga yo’naltirish, muammoli vaziyatlar asosida o’qitish hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish imkonini beradi [8, 214-b.]. Natijada bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy moslashuvchanligi va ijodiy faolligi oshadi.

Kasbiy kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi

Kasbiy kompetensiya ko’p komponentli pedagogik hodisa bo’lib, u kognitiv, amaliy, motivatsion va refleksiv komponentlardan tashkil topadi. Kognitiv komponent kasbiy bilimlar tizimini, amaliy komponent esa kasbiy faoliyatni amalga oshirish ko’nikmalarini o’z ichiga oladi. Motivatsion komponent kasbiy faoliyatga bo’lgan ichki ehtiyojni, refleksiv komponent esa o’z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini ifodalaydi [6, 118-b.].

Ta’lim paradigmalari ushbu komponentlarni uyg’un rivojlantirish uchun metodologik asos bo’lib xizmat qiladi.

Xorijiy tajribada kompetensiyaviy yondashuv

Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijalarini baholashning samarali modeli sifatida e’tirof etiladi. Yevropa mamlakatlarida pedagogik ta’lim kompetensiyalar asosida tashkil etilib, o’quv dasturlari amaliy faoliyatga yo’naltirilgan holda ishlab chiqilmoqda [5, 97-p.].

Xorijiy tajriba shuni ko’rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv ta’lim paradigmalari bilan uyg’unlashganda bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy raqobatbardoshligi sezilarli darajada oshadi [15, 44-p.].

Xulosa. Ta’lim paradigmalari tahlili kasbiy kompetensiyani shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’lim paradigmalari mazmunini belgilovchi yetakchi metodologik yo’nalish bo’lib, bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ta’lim paradigmalari asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon kasbiy kompetensiyalarning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kun T. Ilmiy inqiloblar tuzilishi. — Toshkent: Fan, 2019. — 320 b.
2. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezul’tat sovremennogo obrazovaniya. — Moskva, 2018. — 42–58 b.
3. Bolotov V.A., Serikov V.V. Kompetentnostnaya model: ot idei k obrazovatelnoy programme // Pedagogika. — 2017. — №10. — 8–14 b.
4. Khutorskoy A.V. Metodologiya kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. — Moskva: Akademiya, 2020. — 256 b.
5. Raven J. Competence in Modern Society. — London, 2017. — 251 p.
6. Shadrikov V.D. Psikhologiya deyatelnosti i sposobnostey cheloveka. — Moskva, 2019. — 320 b.
7. Markova A.K. Psikhologiya professionalizma. — Moskva, 2016. — 312 b.
8. Slastenin V.A. va boshq. Pedagogika. — Moskva, 2018. — 576 b.
9. Klarin M.V. Innovatsionnye modeli obucheniya. — Moskva, 2020. — 144 b.
10. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
11. OECD. Education 2030: The Future of Education and Skills. — Paris, 2019. — 34–56 p.

BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARIDA RAQAMLI SAVODXONLIKNI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH (TAJRIBA-SINOV ASOSIDA)

Bekmuratova Muhayyo Uralboyevna –
UrDPI Pedagogika va psixologiya kafedrası,
Pedagogika nazariyasi va tarixi yo’nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang’ich sinf o’quvchilarida raqamli savodxonlikni baholash va rivojlantirish jarayonida sun’iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda raqamli savodxonlik tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va boshlang’ich ta’lim bosqichidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, sun’iy intellektga asoslangan raqamli baholash vositalari va o’quv platformalarining pedagogik imkoniyatlari ochib beriladi. Tajriba-sinov ishlari natijalari asosida SI texnologiyalarining o’quvchilarning raqamli savodxonlik darajasini oshirishdagi samaradorligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so’zlar: raqamli savodxonlik, sun’iy intellekt, boshlang’ich ta’lim, tajriba-sinov, raqamli ta’lim texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование технологий искусственного интеллекта (ИИ) в процессе оценки и развития цифровой грамотности

учащихся начальной школы. В исследовании анализируется концепция цифровой грамотности, ее компоненты и значение на этапе начального образования. Также раскрывается педагогический потенциал цифровых инструментов оценки и обучающих платформ на основе искусственного интеллекта. На основе результатов пилотных исследований научно обосновывается эффективность технологий ИИ в повышении уровня цифровой грамотности учащихся.

Ключевые слова: цифровая грамотность, искусственный интеллект, начальное образование, пилотное тестирование, цифровые образовательные технологии.

Abstract: This article discusses the use of artificial intelligence (AI) technologies in the process of assessing and developing digital literacy in primary school students. The study analyzes the concept of digital literacy, its components and its importance at the primary education stage. It also reveals the pedagogical potential of digital assessment tools and learning platforms based on artificial intelligence. Based on the results of pilot studies, the effectiveness of AI technologies in increasing the level of digital literacy of students is scientifically substantiated

Keywords: digital literacy, artificial intelligence, primary education, pilot testing, digital educational technologies.

Kirish

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va sun’iy intellekt (SI) tizimlarining hayotning barcha sohalariga kirib kelishi zamonaviy ta’lim tizimiga yangi talablarni qo’ymoqda. Xususan, boshlang’ich ta’lim bosqichida o’quvchilarda raqamli savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang’ich sinflarda o’quvchilarning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va undan ongli foydalanish ko’nikmalari shakllanadi.

Raqamli savodxonlik o’quvchilarning nafaqat kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanish qobiliyatini, balki raqamli muhitda xavfsiz ishlash, axborotni tanqidiy baholash, muloqot qilish va muammolarni hal etish kompetensiyalarini ham o’z ichiga oladi. Shu sababli raqamli savodxonlikni rivojlantirish masalasi ta’lim sifatini oshirish va raqamli jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan shaxsni tarbiyalash bilan bevosita bog’liqdir.

So’nggi yillarda ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish raqamli savodxonlikni baholash va rivojlantirishning samarali mexanizmlarini yaratishga imkon bermoqda. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi o’quv platformalari o’quvchilarning bilim darajasi, individual xususiyatlari va o’rganish sur’atlarini tahlil qilib, moslashtirilgan o’quv materiallarini taklif etadi. Bu esa boshlang’ich sinf o’quvchilarining o’qishga bo’lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash va amaliy ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O’zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini raqamlashtirish va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shu nuqtai nazardan, boshlang’ich sinf o’quvchilarida raqamli savodxonlikni baholash va rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalasini ilmiy asosda o’rganish, tajriba-sinov ishlari orqali uning pedagogik samaradorligini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan shu masalalar yoritilib, tajriba-sinov natijalari asosida sun’iy intellekt texnologiyalarining boshlang’ich ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Raqamli savodxonlik zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo’lib, boshlang’ich sinf o’quvchilarining raqamli texnologiyalar yordamida axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash, undan foydalanish va xavfsiz muloqot qilish ko’nikmalarini o’z ichiga oladi. Boshlang’ich ta’lim bosqichida raqamli savodxonlikni shakllantirish o’quvchilarning keyingi ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli o’qishi va raqamli jamiyatda faol ishtirok etishi uchun mustahkam asos yaratadi. Shu sababli mazkur kompetensiyani rivojlantirish pedagogik jarayonning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

So’nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sohasiga joriy etilishi raqamli savodxonlikni baholash va rivojlantirish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqdi. Sun’iy intellekt asosida ishlovchi o’quv platformalari o’quvchilarning bilim darajasi, o’zlashtirish sur’ati va individual xususiyatlarini tahlil qilib, moslashtirilgan o’quv materiallarini taklif etadi. Bu holat boshlang’ich sinf o’quvchilarining ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlash bilan birga, ularning mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Boshlang’ich ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, avvalo, raqamli savodxonlikni baholash tizimini takomillashtirish imkonini beradi. An’anaviy baholash usullari ko’pincha o’quvchilarning real raqamli ko’nikmalarini to’liq aks ettira olmaydi. Sun’iy intellektga asoslangan diagnostik vositalar esa o’quvchilarning faoliyatini doimiy monitoring qilish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda individual tavsiyalar berish imkoniyatiga ega. Natijada baholash jarayoni yanada obyektiv va samarali bo’ladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining yana bir muhim jihati shundaki, ular o’quv jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi. Har bir o’quvchi o’z qobiliyati va o’zlashtirish darajasiga mos topshiriqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa boshlang’ich sinf o’quvchilarida o’qishga bo’lgan qiziqishni oshirish, bilimlarni mustahkamlash va raqamli savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot doirasida boshlang’ich sinf o’quvchilarining raqamli savodxonlik darajasini aniqlash va rivojlantirish maqsadida tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tajriba umumta’lim maktablarining boshlang’ich sinflarida o’tkazilib, unda tajriba va nazorat guruhleri shakllantirildi. Tajriba guruhida sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan raqamli ta’lim vositalari va interaktiv topshiriqlar joriy etildi.

Tajriba-sinov ishlarining dastlabki bosqichida o’quvchilarning boshlang’ich raqamli savodxonlik darajasi aniqlovchi testlar va kuzatuvlar orqali baholandi. Ushbu bosqich natijalari o’quvchilarda raqamli qurilmalar bilan ishlash, axborotni tanlash va undan foydalanish ko’nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligini ko’rsatdi. Shundan so’ng shakllantiruvchi bosqichda sun’iy intellekt asosidagi adaptiv o’quv mashg’ulotlari tashkil etildi.

Shakllantiruvchi bosqichda o’quvchilarga yosh xususiyatlariga mos raqamli topshiriqlar, o’yin elementlari va interaktiv mashg’ulotlar taqdim etildi. Sun’iy intellekt tizimlari o’quvchilarning bajarilgan topshiriqlarini tahlil qilib, ularning xatolarini aniqladi va mos tavsiyalar berdi. Bu jarayon o’quvchilarning raqamli savodxonligini bosqichma-bosqich rivojlantirishga imkon yaratdi.

Tajriba-sinov ishlarining yakuniy bosqichida o’quvchilarning raqamli savodxonlik darajasida sezilarli ijobiy o’zgarishlar kuzatildi. Tajriba guruhidagi o’quvchilar raqamli qurilmalar bilan ishlash, axborotni tanqidiy baholash va xavfsiz foydalanish bo’yicha yuqori

natijalarga erishdilar. Nazorat guruhi bilan solishtirganda, tajriba guruhida o‘quvchilarning o‘quv faolligi va motivatsiyasi sezilarli darajada oshgani aniqlandi.

Olingan natijalar sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli savodxonlikni rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga joriy etishda o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, texnik infratuzilmani mustahkamlash va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, tajriba-sinov natijalari shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan ta’lim muhitini yaratish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli savodxonligini oshirish, ularning mustaqil fikrlash va raqamli muhitda samarali faoliyat yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli savodxonlikni baholash va rivojlantirishda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutgani sababli, aynan ushbu davrda raqamli savodxonlikni shakllantirish ularning keyingi ta’lim faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Tajriba-sinov natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning raqamli qurilmalar bilan ishlash ko‘nikmalari, axborotni tanlash va baholash malakalari hamda raqamli muhitda xavfsiz faoliyat yuritish qobiliyatlari sezilarli darajada yaxshilandi. Ayniqsa, adaptiv o‘quv materiallari va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirish, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligi tasdiqlandi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari sun’iy intellekt texnologiyalarini boshlang‘ich ta’lim jarayoniga joriy etishda muayyan pedagogik va tashkiliy shart-sharoitlarga rioya qilish zarurligini ko‘rsatadi. Jumladan, o‘qituvchilarning raqamli va metodik kompetensiyalarini oshirish, ta’lim muassasalarining texnik infratuzilmasini mustahkamlash hamda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda raqamli vositalarni tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Aks holda, sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik samaradorligi kutilgan darajada bo‘lmashligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida raqamli savodxonlikni rivojlantirishning zamonaviy va samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, baholash tizimini takomillashtirish va o‘quvchilarning raqamli muhitga moslashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Kelgusida sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalarini milliy ta’lim tizimiga moslashtirish, ularni metodik jihatdan boyitish va amaliyotga keng joriy etish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. UNESCO. *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. – 45 p.
2. OECD. *Digital Literacy Skills for the 21st Century Learners*. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 60 p.
3. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. – London: Pearson, 2016. – 88 p.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 120 p.
5. Khasanova M. S., Sadikova U. T. Boshlang’ich ta’limda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik asoslari // *Ta’lim va innovatsiya*. – Toshkent, 2021. – №3. – B. 45–49.
6. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. – 2019. – Vol.16. – №39.
7. Rasulov A. A. Raqamli ta’lim muhitida boshlang’ich sinf o’quvchilarining savodxonligini rivojlantirish metodikasi: ped. fan. bo’yicha diss. – Toshkent, 2022. – 150 b.
8. Rahmatova N. E. Sun’iy intellekt texnologiyalari asosida o’quvchilar bilimini baholash tizimini takomillashtirish // *Pedagogik ta’lim*. – 2023. – №2. – B. 78–83.

O’ZLASHTIRISHI QIYIN O’QUVCHILARNING TA’LIM NATIJALARINI YAXSHILASHDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING IMKONIYATLARI

(“Tarbiya” fani misolida)

Sattarova Bibijon Muzaffar qizi

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1- bosqich magistranti**

Annotatsiya. Mazkur maqolada o’zlashtirishi qiyin bo’lgan o’quvchilarning ta’lim natijalarini yaxshilashda individual yondashuvning pedagogik imkoniyatlari “Tarbiya” fani misolida ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Individual yondashuv asosida o’quvchilarning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari hamda psixologik holatini inobatga olish orqali ta’lim samaradorligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, tarbiyaviy mashg’ulotlarda differensial va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari individual yondashuv o’zlashtirishi qiyin o’quvchilarning faolligi, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvini oshirishda muhim omil ekanligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: individual yondashuv, o’zlashtirishi qiyin o’quvchilar, o’zlashtirish, o’zlashtirish ko’rsatkichi, o’quvchi, dars, Tarbiya fani, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, differensial ta’lim, ta’lim samaradorligi, pedagogic mahorat, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье с научной, теоретической и практической точки зрения анализируются педагогические возможности индивидуального подхода в повышении результатов обучения студентов с трудностями усвоения на примере предмета

«Образование». Выделены вопросы повышения эффективности обучения на основе индивидуального подхода с учетом личностных характеристик, интересов, потребностей и психологического состояния студентов. Также подтверждается важность использования дифференцированных и личностно-ориентированных образовательных технологий в учебной деятельности. Результаты исследования показывают, что индивидуальный подход является важным фактором повышения активности, мотивации и социальной адаптации учащихся с трудностями в обучении.

Ключевые слова: индивидуальный подход, учащиеся с трудностями в обучении, обучение, показатель обучения, ученик, урок, образование, личностно-ориентированное образование, дифференцированное образование, эффективность обучения, педагогические навыки, педагогические технологии.

Annotation. This article analyzes the pedagogical possibilities of an individual approach in improving the learning results of students with difficulty in assimilating from a scientific, theoretical and practical point of view using the example of the subject "Education". The issues of increasing the effectiveness of education based on an individual approach by taking into account the personal characteristics, interests, needs and psychological state of students are highlighted. The importance of using differential and person-oriented educational technologies in educational activities is also substantiated. The results of the study show that an individual approach is an important factor in increasing the activity, motivation and social adaptation of students with learning difficulties.

Keywords: individual approach, students with learning difficulties, learning, learning indicator, student, lesson, Education, person-centered education, differentiated education, educational effectiveness, pedagogical skills, pedagogical technologies.

Kirish. Bugungi kunda umumiy oʻrta taʼlim tizimida oʻquvchilarning bilim darajasi va shaxsiy rivojlanishida individual farqlarni hisobga olish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oʻzlashtirishi qiyin boʻlgan oʻquvchilar bilan ishlash jarayonida anʼanaviy yondashuvlar kutilgan natijani bermasligi kuzatilmoqda. Shu bois, taʼlim jarayonida individual yondashuvni qoʻllash pedagogik zaruratga aylanmoqda. “Tarbiya” fani oʻquvchilarning axloqiy, maʼnaviy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Mazkur fan doirasida individual yondashuvni amalga oshirish orqali oʻzlashtirishi qiyin oʻquvchilarning taʼlim natijalarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Oʻzlashtirishi qiyin oʻquvchilar tushunchasi va ularning xususiyatlari haqida fikr yuritishdan oldin oʻzlashtirish tushunchasi va oʻzlashtirishi qiyin oʻquvchilar tushunchalariga taʼrif berib oʻtamiz.

Oʻzlashtirish tushunchasi— bu oʻquvchi tomonidan taʼlim jarayonida berilgan bilim, koʻnikma va malakalarni ongli ravishda qabul qilish, anglash, eslab qolish va amaliy faoliyatda qoʻllay olish jarayonidir.

Oʻzlashtirish darajasi oʻquvchining- bilimni tushunishi, mustaqil fikrlashi, bilimni hayotiy vaziyatlarda qoʻllay olishi bilan belgilanadi. Pedagogik jihatdan oʻzlashtirish bilish faoliyatining samaradorligini ifodalovchi muhim koʻrsatkich hisoblanadi.

Oʻzlashtirishi qiyin oʻquvchilar — bu taʼlim jarayonida berilayotgan bilimlarni toʻliq anglab yetishda, eslab qolishda yoki amaliy qoʻllashda barqaror qiyinchiliklarga duch keladigan oʻquvchilardir. Ularning oʻziga xos jihatlari- dars materialini sekin oʻzlashtirishi, diqqat va

xotiraning sustligi, o‘quv motivatsiyasining pastligi, mustaqil ishlashda qiyinchilik, bilimlarida uzilishlar mavjudligida namoyon bo‘ladi. Muhim jihat shundaki, o‘zlashtirishi qiyin o‘quvchilar intellektual jihatdan past bo‘lishi shart emas — ko‘pincha bu holat pedagogik, psixologik, ijtimoiy yoki metodik omillar bilan bog‘liq bo‘ladi.

O‘zlashtirishi qiyin o‘quvchilar — bu o‘quv dasturidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashda muayyan qiyinchiliklarga duch keladigan, o‘qishga nisbatan motivatsiyasi past bo‘lgan o‘quvchilardir. Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- bilimlarni qabul qilish va mustahkamlash sur‘atining pastligi;
- diqqat va xotiraning yetarli darajada rivojlanmaganligi;
- o‘ziga ishonchsizlik va past o‘quv motivatsiyasi;
- ijtimoiy moslashuvdagi muammolar.

Mazkur omillarni e‘tiborga olmasdan olib borilgan tarbiyaviy-ta’limiy ishlar samarali bo‘lmaydi.

Individual yondashuvning pedagogik mohiyati

Individual yondashuv — bu ta’lim jarayonida har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda pedagogik ta’sir ko‘rsatish tizimidir. U quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- shaxsga yo‘naltirilganlik;
- psixologik qulaylik yaratish;
- differensial yondashuv;
- ijobiy rag‘batlantirish.

Individual yondashuv o‘zlashtirishi qiyin o‘quvchilarda o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Misol uchun o‘quvchining o‘z qiziqishini inobatga olgan holda, darsni tashkil qilish orqali natijaga erishish mumkin. O‘quvchi qaysidir bir fandan o‘zlashtirishi past bo‘lsa ham boshqa bir fanni yaxshi o‘zlashtirishi mumkin bo‘ladi.

“Tarbiya” fanining mazmuni o‘quvchilarning hayotiy tajribasi va shaxsiy qarashlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgani sababli individual yondashuvni qo‘llash uchun keng imkoniyatlarga ega. Jumladan: individual suhbatlar orqali o‘quvchining muammolarini aniqlash, kichik guruhlarda ishlash orqali faollikni oshirish, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar yordamida tushunishni osonlashtirish, rag‘batlantiruvchi baholash orqali o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash kabilarni amalga oshiradi.

Individual yondashuvning ta’lim natijalariga ta’sirini o‘rganadigan bo‘lsak, individual yondashuv asosida tashkil etilgan tarbiyaviy mashg‘ulotlar natijasida- o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yaxshilanadi, mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollik rivojlanadi, o‘qishga bo‘lgan motivatsiya ortadi, salbiy xulq-atvor holatlari kamayadi, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi oshadi, o‘quvchilarning o‘ziga ishonchi mustahkamlanadi, darsga bo‘lgan qiziqish kuchayadi. Bu esa “Tarbiya” fanining ta’limiy va tarbiyaviy samaradorligini oshiradi, o‘zlashtirishi qiyin o‘quvchilarning umumiy ta’lim natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tarbiya fanida individual yondashuv asosida ishlashning pedagogik shart-sharoitlari pedagogning kasbiy kompetensiyasi, ijobiy psixologik muhit, zamonaviy pedagogik

texnologiyalardan foydalanish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish individual yondashuvning samaradorligini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, o’zlashtirishi qiyin o’quvchilarning ta’lim natijalarini yaxshilashda individual yondashuv muhim pedagogik vosita hisoblanadi. “Tarbiya” fani misolida individual yondashuvni tizimli va maqsadli qo’llash o’quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlash bilan birga, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, pedagoglar individual yondashuv imkoniyatlaridan keng va samarali foydalanishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish to’g’risida”gi Farmoni.
2. Qodirov B.R. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O’qituvchi, 2019.
3. Tolipov O’., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Zunnunov A. Tarbiya nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2020.
5. Muslimov N.A. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim texnologiyalari. – Toshkent, 2021.
6. UNESCO. Education for All: Individual Approach in Teaching. – Paris, 2019.

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR, INNOVATSION METODLAR VA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATIV AHAMIYATI

Yusupbayeva Shohista Oybek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimidagi pedagogik yondashuvlarning transformatsiyasi, innovatsion metodlarning joriy etilishi hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning integrativ ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli ta’lim jarayonida o’quvchilarning mantiqiy va xulosaviy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mexanizmlari yoritilib, fanlararo integratsiya asosida samarali ta’limni tashkil qilish masalalari yoritiladi.

Kalit so’zlar: pedagogik yondashuv, innovatsion metodlar, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, analitik fikrlash, integrativ ta’lim, kasbiy kompetensiya.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются трансформация педагогических подходов в современной системе образования, внедрение инновационных методов обучения, а также интегративная роль искусственного интеллекта и цифровых технологий в процессе формирования профессиональных компетенций. Кроме того, рассматриваются механизмы развития аналитического мышления обучающихся в условиях цифровой образовательной среды и обосновываются вопросы эффективной организации обучения на основе междисциплинарной интеграции.

Ключевые слова: педагогический подход, инновационные методы, искусственный интеллект, цифровые технологии, аналитическое мышление, интегративное обучение, профессиональная компетентность.

Abstract: This article analyzes, from a scientific and theoretical perspective, the transformation of pedagogical approaches in the modern education system, the introduction of innovative teaching methods, and the integrative role of artificial intelligence and digital technologies in the process of developing professional competencies. In addition, the mechanisms for enhancing learners’ analytical thinking skills within a digital learning environment are explored, and issues related to the effective organization of education based on interdisciplinary integration are substantiated.

Keywords: pedagogical approach, innovative methods, artificial intelligence, digital technologies, analytical thinking, integrative education, professional competence.

Kirish. Raqamli transformatsiya jarayonlari global miqyosda ta’lim tizimining mazmuni, shakli va metodologiyasiga tub ta’sir ko’rsatib kelmoqda. Bugungi kunda ta’lim jarayonida nafaqat bilimlarni uzatish, balki o’quvchilarda analitik, tanqidiy va tizimli fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifaga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik yondashuvlarning zamonaviy innovatsion metodlar bilan mutanosibligi hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish dolzarb ahamiyatga ega.

Sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, o’quvchilarning tafakkur faoliyatini kuchaytirish va ularning tahliliy fikrlash qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi nafaqat bilim uzatish vositasi, balki shaxsning intellektual, analitik va kasbiy salohiyatini shakllantiruvchi murakkab pedagogik muhit sifatida namoyon bo’lmoqda. Bugungi globallashtirish jarayonlari ta’lim mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllariga tubdan ta’sir ko’rsatib, an’anaviy yondashuvlardan innovatsion, moslashuvchan va integrativ ta’lim modellariga o’tishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagogik jarayonda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning amalda joriy etilishi ta’lim sifatini oshirishning ustuvor omillar qatoriga kiritilmoqda.

Zamonaviy ta’lim muhitida o’quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki ularning mantiqiy-tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilish, tizimli tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini rivojlantirish yetakchi omillar sifatida ko’rilmoqda. Ushbu jarayonda sun’iy intellektga asoslangan ta’lim texnologiyalari individual yondashuvni ta’minlash, o’quvchilarning kognitiv faolligini oshirish hamda o’qitish jarayonini shaxsga yo’naltirilgan tarzda tashkil etish imkonini beradi.

Asosiy qism. Mazkur tadqiqotning asosiy qismi ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi integrativ ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu bo’limda zamonaviy ta’lim tizimida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar, o’qitish metodlarining yangilanishi va ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri izchil ravishda asoslab beriladi.

Shuningdek, sun’iy intellektga asoslangan raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga tatbiq etilishi orqali o’quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari, fanlararo integratsiyani ta’minlash imkoniyatlari hamda kasbiy kompetensiyalarni

shakllantirishdagi o’rni tahlil qilinadi. Asosiy qism doirasida ilgari surilgan nazariy qarashlar va ilmiy xulosalar ta’lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qiluvchi metodik asos sifatida qaraladi.

Birinchidan, pedagogik yondashuvlar evolyutsiyasi jamiyat ehtiyojlari, texnologik taraqqiyot va mehnat bozorining o’zgaruvchan talablari bilan uzviy bog’liqdir. An’anaviy bilimga yo’naltirilgan ta’lim modeli o’rnini kompetensiyaviy, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlar egallamoqda. Bu esa o’quvchilarning bilimni passiv qabul qiluvchi subyekt emas, balki bilim yaratuvchi faol ishtirokchi sifatida shakllanishini ta’minlaydi.

Integrativ pedagogik yondashuvlar fanlararo aloqadorlikni kuchaytirish orqali ta’lim mazmunini yanada boyitadi. Natijada o’quvchilar real hayotiy vaziyatlarni kompleks tahlil qilish, turli fanlardan olingan bilimlarni uyg’unlashtirish va amaliy faoliyatda qo’llash ko’nikmalarini egallaydilar.

Ikkinchidan, innovatsion o’qitish metodlari — loyihaviy ta’lim, muammoli o’qitish, modellashtirish, adaptiv va raqamli o’qitish texnologiyalari — ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar o’quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va jamoada ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Xususan, raqamli platformalar va sun’iy intellektga asoslangan tizimlar o’quv jarayonini individuallashtirish, o’quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida monitoring qilish va ta’lim strategiyasini moslashtirish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Uchinchidan, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. AI asosidagi adaptiv o’qitish tizimlari o’quvchilarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va bilim darajasiga mos o’quv materiallarini taklif etadi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonida analitik fikrlashni rivojlantirishga yo’naltirilgan interaktiv topshiriqlar, simulyatsiyalar va virtual muhitlardan foydalanish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa o’quvchilarning nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg’unlashtirishiga xizmat qiladi.

Nihoyat, analitik fikrlashni rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim strategik yo’nalishlaridan biridir. Integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o’quvchilarning muammolarni tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

Sun’iy intellekt asosidagi baholash va tahlil vositalari o’quvchilarning fikrlash jarayonini chuqur o’rganish, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilash va ta’lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot doirasida ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning kasbiy salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishdagi integrativ ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimida an’anaviy o’qitish modellaridan kompetensiyaviy va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim yondashuvlariga o’tish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O’rganishlar davomida aniqlanishicha, innovatsion o’qitish metodlaridan samarali foydalanish o’quvchilarning bilimlarni mustaqil egallash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda mantiqiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, sun’iy intellektga asoslangan adaptiv ta’lim texnologiyalari o’quvchilarning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini berib, ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi fanlararo daxldorlikni kuchaytirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg’unlashtirish hamda kasbiy kompetensiyalarni tizimli shakllantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi. Bu jarayonda o’quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatlarini integrativ rivojlantirish ta’limning asosiy strategik yo’nalishlaridan biri sifatida namoyon bo’ladi. Xulosa o’rnida ta’kidlash joizki, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan maqsadli va ilmiy asoslangan holda foydalanish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos ta’lim muhitini shakllantirishda muhim determinantlar sifatida qaralmoqda. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida ta’lim jarayonini takomillashtirishga yo’naltirilgan ilmiy izlanishlar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun metodologik asos bo’lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom’s taxonomy of educational objectives. New York: Longman.
2. Bates, A. W. (2019). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. Boston: Center for Curriculum Redesign.
4. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence unleashed: An argument for AI in education. London: Pearson Education.
5. OECD. (2021). Digital education outlook: Pushing the frontiers with AI, blockchain and robots. Paris: OECD Publishing.
6. Salmi, J. (2017). The tertiary education imperative: Knowledge, skills and values for development. Rotterdam: Sense Publishers.
7. Siemens, G. (2014). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
8. UNESCO. (2020). Artificial intelligence and education: Guidance for policy-makers. Paris: UNESCO Publishing.
9. Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012). A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299–321.
10. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39), 1–27.

TALABALARDA IJODIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURATI

Sharipov Sharipboy Maxsud o‘g‘li

Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 2- bosqich magistranti

Annatsiya. Ushbu maqolada talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati, uning jamiyat taraqqiyoti va ta’lim tizimidagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ijodiy fikrlash kompetensiyalarining mazmuni, tuzilmasi, shakllanish omillari hamda pedagogik mexanizmlari ochib beriladi. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, kompetensiya, ijtimoiy pedagogika, ta’lim sifati, shaxs rivoji, innovatsion yondashuv.

Abstract. This article analyzes the socio-pedagogical necessity of forming creative thinking competencies in students, its importance in the development of society and the education system from a scientific and theoretical perspective. The content, structure, formation factors and pedagogical mechanisms of creative thinking competencies are revealed. Also, socio-pedagogical approaches aimed at developing creative thinking in higher educational institutions are substantiated.

Keywords: creative thinking, competence, social pedagogy, quality of education, personal development, innovative approach.

Аннотация. В данной статье анализируется социально-педагогическая необходимость формирования компетенций творческого мышления у студентов, ее значение для развития общества и системы образования с научно-теоретической точки зрения. Раскрываются содержание, структура, факторы формирования и педагогические механизмы компетенций творческого мышления. Также обосновываются социально-педагогические подходы, направленные на развитие творческого мышления в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: творческое мышление, компетенция, социальная педагогика, качество образования, личностное развитие, инновационный подход.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida jamiyat taraqqiyoti shaxsning ijodiy salohiyati, mustaqil fikrlashi va muammoli vaziyatlarga yangicha yondasha olish qobiliyati bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida bilim berishdan ko‘ra, talabalarda kompetensiyalarni, ayniqsa ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Oliy ta’lim muassasalari nafaqat kasbiy bilim beruvchi maskan, balki ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi, innovatsion qarashlarga ega shaxsni tarbiyalovchi muhim ijtimoiy institutdir. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi. Ijodiy fikrlash — bu shaxsning muammolarga noodatiy yondashuvi, yangicha g‘oyalar yaratish, mavjud bilim va tajribani yangi vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatidir. Pedagogik adabiyotlarda ijodiy fikrlash quyidagi komponentlarni o‘z ichiga oladi: muammoni mustaqil aniqlash va tahlil qilish; alternativ fikr va yechimlarni ilgari surish; mantiqiy va tanqidiy tafakkur; refleksiya va o‘z faoliyatini baholay olish.

Ijodiy fikrlash kompetensiyasi esa talabaning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarining integratsiyalashgan majmuasi bo‘lib, u kasbiy va ijtimoiy faoliyatda innovatsion

qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Jamiyat taraqqiyoti innovatsion g’oyalarga tayangan holda rivojlanadi. Bugungi mehnat bozori ijrochilikdan ko’ra, ijodkorlikni, tashabbuskorlikni va moslashuvchanlikni talab qilmoqda. Shu bois: ijodiy fikrlovchi mutaxassislar raqobatbardosh bo’ladi; ijtimoiy muammolarga samarali yechimlar ishlab chiqiladi; fuqarolik faolligi va ijtimoiy mas’uliyat kuchayadi. Talabalik davri shaxsning ijtimoiylashuvi, dunyoqarashi va hayotiy pozitsiyasi shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish jamiyat uchun ijtimoiy ehtiyojga aylanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, ijodiy fikrlash ta’lim sifatini oshiruvchi muhim omildir. An’anaviy reproduktiv ta’lim shakllari talabani tayyor bilimlarni qabul qilishga yo’naltiradi, holbuki zamonaviy ta’lim ijodkor shaxsni tarbiyalashni ko’zda tutadi.

Pedagogik zarurat quyidagilarda namoyon bo’ladi: ta’lim jarayonini talaba markazli tashkil etish; muammoli va loyihaviy ta’lim metodlarini qo’llash; mustaqil va tanqidiy fikrlashga yo’naltirish; o’quv motivatsiyasini kuchaytirish.

Ijodiy fikrlash kompetensiyalari rivojlangan talaba bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yaratuvchi subyektg aylanadi.

Talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish quyidagi ijtimoiy-pedagogik omillarga bog’liq:

1. Ta’lim muhitining ijodiyliigi – erkin fikrlash va tashabbusni qo’llab-quvvatlovchi muhit.
2. Pedagog shaxsining roli – o’qituvchining ijodkorligi va innovatsion yondashuvi.
3. Hamkorlikdagi faoliyat – jamoaviy muhokama va muloqot asosida bilim olish.
4. Ijtimoiy tajriba – real hayotiy vaziyatlar bilan bog’langan ta’lim.

Mazkur omillar uyg’unlashgandagina ijodiy fikrlash kompetensiyalari samarali shakllanadi. Oliy ta’lim muassasalarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlar muhim hisoblanadi: muammoli savollar va vaziyatlar yaratish, loyihaviy va tadqiqot faoliyatini tashkil etish, interfaol metodlardan (debat, “aqliy hujum”, keys-stadi) foydalanish, reflektiv tahlil va o’z-o’zini baholashni joriy etish. Bu mexanizmlar talabaning faolligini oshiradi va ijodiy kompetensiyalarni amaliy faoliyatda namoyon etishga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi, fan va texnika taraqqiyoti, axborot texnologiyalarining ta’lim tizimiga chuqur kirib kelishi oliy ta’lim oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo’ymoqda. Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy maqsadi faqatgina bilim berish emas, balki mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tashabbuskor va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish masalasi dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo’lmoqda. Ijodiy fikrlash shaxsning intellektual salohiyatini ochib beruvchi muhim omil bo’lib, u talabaning o’quv faoliyatiga, kelajakdagi kasbiy tayyorgarligiga hamda ijtimoiy faolligiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Bugungi mehnat bozori sharoitida faqat bilimli mutaxassis emas, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, yangicha fikrlashga qodir kadrlar talab etilmoqda. Shu sababli mazkur ilmiy ishda muammoli o’qitish texnologiyasi orqali talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik asoslari tahlil qilinadi.

Ilmiy adabiyotlarda “ijodiy fikrlash” tushunchasi turli tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Umuman olganda, ijodiy fikrlash — bu shaxsning mavjud bilim va tajribalar asosida yangi g’oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yondashish va original yechimlar topish qobiliyatidir.

Ijodiy fikrlashni shaxsning muvaffaqiyatli intellektual faoliyati bilan bog’lagan olim **Robert Sternberg**. U kreativlikni bilim, motivatsiya va shaxsiy sifatlar integratsiyasi sifatida

talqin qiladi. Sternbergning fikricha, ijodiy fikrlashga ega shaxs yangicha g’oyalarni ilgari surishdan cho‘chimaydi va ularni amaliyotda sinab ko‘rishga tayyor bo‘ladi. Bu yondashuv talabalarda tashabbuskorlik va mas’uliyatni rivojlantirishning pedagogik ahamiyatini ko‘rsatadi.

Amerikalik olim **Howard Gardner** ijodiy fikrlashni shaxsning ko‘p qirrali intellekt turlari bilan bog‘laydi. Uning “Ko‘p intellektlar nazariyasi”ga ko‘ra, ijodkorlik birgina intellekt bilan emas, balki turli intellekt turlarining o‘zaro uyg‘un rivoji natijasida yuzaga keladi. Gardnerning ushbu qarashlari ta’lim jarayonida individual yondashuv asosida ijodiy fikrlashni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Psixologik-pedagogik nuqtai nazardan ijodiy fikrlash quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: mustaqillik va erkin fikrlash, yangilikka intilish, muammoni turli nuqtai nazardan ko‘ra olish, moslashuvchan va tezkor tafakkur, refleksiv yondashuv.

Talabalarda ijodiy fikrlash rivojlangan bo‘lsa, ular bilimlarni faqat qayta ishlabgina qolmay, balki ulardan yangi vaziyatlarda samarali foydalana oladilar.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida ijodiy fikrlash kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- Bilim komponenti – muammo mohiyatini anglash va tahlil qilishga oid bilimlar;
- Amaliy komponent – ijodiy vazifalarni bajarish ko‘nikma va malakalari;
- Motivatsion komponent – ijodiy faoliyatga bo‘lgan ehtiyoj va qiziqish;
- Refleksiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyati.

Mazkur komponentlarning uyg‘unlikda bo‘lishi talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyasining shakllanishi, ta’lim jarayonida va katta hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatlarda tezkor va to‘g‘ri qaror qabul qilish.

Talabalarda ijodiy fikrlashni shakllantirishning ijtimoiy zarurati. Bugungi kunda jamiyatning barqaror rivojlanishi inson kapitalining sifatiga bog‘liq. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida ijodiy fikrlashga ega bo‘lgan yoshlar jamiyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanmoqda. Shu sababli ta’lim tizimi oldida ijtimoiy buyurtma sifatida ijodkor, tashabbuskor va mas’uliyatli shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi.

Ijodiy fikrlovchi talaba: jamiyat muammolariga befarq bo‘lmaydi, ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etadi, yangiliklar yaratishga intiladi, o‘z fuqarolik pozitsiyasini ongli ravishda shakllantiradi.

Zamonaviy mehnat bozori mutaxassislardan quyidagi sifatlarni talab etmoqda:

- kreativlik va innovatsion tafakkur;
- muammolarni tez va samarali hal qilish;
- jamoada ishlash va muomala madaniyati;
- moslashuvchanlik va o‘zini rivojlantirishga tayyorlik.

Bu talablar talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning ijtimoiy zarurat ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Talabalarda ijodiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik zarurati. An’anaviy ta’lim tizimida talaba ko‘proq passiv tinglovchi sifatida namoyon bo‘lsa, zamonaviy pedagogika unga faol subyekt sifatida qaraydi. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish esa ta’lim jarayonini faollashtirishning muhim sharti hisoblanadi.

Pedagogik zarurat quyidagilar bilan belgilanadi:

- talabaning shaxsiy imkoniyatlarini amalda ko‘rsatish;
- mustaqil ta’lim olishga tayyorlash;

- o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta’lim mazmunini hayot bilan bog‘lash.

Talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalar samarali hisoblanadi: keys-stadiy metodi, “aqliy hujum”, munozara va debatlar, interfaol o‘yin texnologiyalari.

Mazkur metodlar talabalarning faolligini oshirib, ularni mustaqil va ijodiy fikrlashga undaydi.

Talabalarda ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish ijtimoiy-pedagogik jihatdan muhim va zarur jarayondir. Bu jarayon jamiyatning innovatsion rivoji, ta’lim sifati va shaxsning har tomonlama kamoloti bilan chambarchas bog‘liq. Oliy ta’lim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik yondashuvlar qo‘llanilgandagina raqobatbardosh, ijtimoiy faol va mas’uliyatli mutaxassislar tayyorlash mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Xolmatova M.M. Pedagogik kompetensiya va ijodiy fikrlash. – Toshkent, 2020.
3. Muslimov N.A. Kasbiy ta’lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Saidahmedov N.S. Pedagogik mahorat. – Toshkent, 2019.
5. To‘raqulov B. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.

“HIBAT UL-HAQOYIQ” ASARIDA AXLOQIYLIK KOMILLIK SIFATLARI TAHLILI ASOSIDA MA’NAVIY TARBIYA

Yuldasheva Sadoqat Ilxomboy qizi

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 2- bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asarining pedagogik tahlili asosida ma’naviy tarbiya tushunchasiga ta’rif keltirilgan bo‘lib, asarda berilgan insoniylik sifatleri, komil inson timsoliga xos fazilatlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: axloq, tarbiya, ma’naviy tarbiya, ilm, ta’lim, shaxs, axloqiy tarbiya, didaktik tahlil, nutq, muloqot madaniyati.

Аннотация. В данной статье дается определение понятия духовного воспитания на основе педагогического анализа произведения Ахмада Югнаки «Хибат уль-Хакойик» и освещаются качества человечности, представленные в произведении, качества, присущие образу совершенного человека.

Ключевые слова: нравственность, воспитание, духовное воспитание, наука, образование, личность, нравственное воспитание, дидактический анализ, речь, культура общения.

Abstract. This article defines the concept of spiritual education based on the pedagogical analysis of Ahmad Yugnaki's work “Hibat ul-haqoyiq”, and highlights the qualities of humanity given in the work, the qualities inherent in the image of a perfect person.

Keywords: morality, education, spiritual education, science, education, personality, moral education, didactic analysis, speech, culture of communication.

KIRISH. Bugungi kunda milliy ma’naviyatni asrash va yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash masalasi ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda mumtoz adabiy meros, xususan, axloqiy-ta’limiy asarlar pedagogik jihatdan katta

ahamiyat kasb etadi. Ana shunday bebaho meros egalaridan biri Ahmad Yugnakiy bo‘lib, uning “Hibat ul-haqoyiq” asari o‘rta asr turkiy pedagogik tafakkurining yorqin namunasi sanaladi. Yugnakiy ijodida ilm, axloq, odob, adolat, insoniy fazilatlar va jamiyat taraqqiyoti masalalari chuqur yoritilgan.

Ahmad Yugnakiy asarlarini ilmiy o‘rganishning pedagogik ahamiyati shundaki, u ta’lim-tarbiya, axloqiy qadriyatlar, ilm-ma’rifatga oid qimmatli fikrlarni o‘z ichiga oladi, bu esa o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, ularga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, ularning ma’naviy-axloqiy kamolotiga hissa qo‘shadi, ayniqsa, “Hibat ul-haqoyiq” asari orqali jamiyat va shaxs tarbiyasiga oid falsafiy qarashlarni o‘rganish bugungi kun uchun ham dolzarbdir.

Ahmad Yugnakiy asarlaridan o‘rganilgan pedagogik ahamiyatning asosiy jihatlari orqali bugungi kun ta’lim tizimida talablalarning ma’naviy-ma’rifiy tarbiya yo‘nalishiga bo‘lgan munosabatlari va bu jarayonda olib borayotgan faoliyatlarini tizimli tashkil qilish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Yugnakiy asarlarida tarbiya va uning xususiyatiga **oid asosiy fikrlarda** ilmning ahamiyati, bilimsizlikning zarari, dono bo‘lishning yo‘llari, bilim izlash zahmati, komil insonga xos bo‘lgan ilm va dunyoqarash haqida chuqur mulohazalarni o‘z ichiga oladi va axloqiy va falsafiy fikrlar jamiyat va shaxsning axloqiy me’yorlari, fazilatlar (saxovat, rostgo‘ylik, adolat, halollik, bag‘rikenglik, kamtarlik, sabrlik, mas’uliyatlilik) ning yuksak darajalarga ko‘tarilishini ta’kidlaydi. Bundan tashqari, Yugnakiy ijodi orqali bugungi kun yosh avlod vakillari o‘zbek xalqining boy madaniy merosi va unga nisbatan hurmat, milliy g‘urur tuyg‘usini his qilish kabi tushunchalarni anglab yetishlari mumkin bo‘ladi. Ahmad Yugnakiy XII asr boshlarida yashab ijod qilgan turkiy adib va mutafakkirdir. U haqidagi ma’lumotlar cheklangan bo‘lsa-da, asarlaridan uning chuqur bilimga ega, islomiy va dunyoviy ilmlarni puxta egallagan shaxs bo‘lganini bilish mumkin. Yugnakiy asosan didaktik yo‘nalishda ijod qilgan. Uning bizgacha yetib kelgan eng muhim asari — “Hibat ul-haqoyiq” (“Haqiqatlar tuhfasidir”). Asar she’riy shaklda yozilgan bo‘lib, unda pand-nasihat, axloqiy qoidalar va inson kamolotiga oid fikrlar mujassam tarzda yaratilgan.

“Hibat ul-haqoyiq” asari quyidagi asosiy mavzularni qamrab oladi:

Birinchi bo‘lim: ilm manfaati jaholatning zarari haqida

Ikkinchi bo‘lim: tilni tiyish va axloq-odob haqida

Uchinchi bo‘lim: dunyoning o‘zgarib turishi haqida

To‘rtinchi bo‘lim: saxovat va baxillik oqibati haqida bo‘lib, har bir bo‘lim o‘ziga xos mazmun kasb etadi. Masalan inson va jamiyat munosabatlari xususidagi qarashlarga e’tibor beradigan bo‘lsak, odamning barkamol shaxs sifatida rivojlanishi va jamiyatda o‘z o‘rnini topishi asarda yqaaqol namoyon bo‘ladi.

Yugnakiy ilmni insonni zulmatdan nurga olib chiquvchi kuch sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, ilmi inson jamiyatda hurmatga sazovor bo‘ladi va boshqalarga foyda keltiradi.

Yugnakiy asarlarida pedagogik g‘oyalar quyidagilar izohlanadi:

9. ilm va ta’lim tushunchasi – Yugnakiy ilmni eng oliy ne’mat deb biladi. U ilm olishni har bir insonning burchi sifatida ko‘rsatadi.

*Bilim bilan olim yuksalar mudom,
Ilmsizlik yer qiladi, aylab muqom.*

Ilm o’rganish jarayonida insonning ham fikrlari, ham intellektual salohiyati yuksala borib sayin olimlik darajasiga erishib ulug’lanib boraveradi. Imsizlik insonni yer bilan bir qilishi haqida fikr yuritiladi.

10. axloqiy tarbiya masalasi – asarda axloqiy tarbiya markaziy o’rinni egallaydi. rostgo’ylik, halollik, kamtarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi fazilatlar pedagogik nuqtayi nazardan muhim tarbiyaviy vosita sifatida namoyon bo’ladi. Masalan quyidagi satrlarga e’tibor beradigan bo’lsak:

Takabburlik odat qilmagil boshdan,

Tavoze bilan sen o’zingni o’ngla.

muallif kamtarlik va takabburlik xususiyatlarining bir-biriga qarama-qarshi ma’noli ekanligini sodda tarzda nasihat tarzida ifodalashga harakat qilgan. Tavozelek fazilatini alohida ta’kidlab, xalq tilida aytadigan bo’lsak kamtarinlik va o’z haddini bilish deya talqin qilinadi.

Mo’minlik belgisi tavoze erur,

Mo’min bo’lsang turgil qo’ling qovshirib.

Yuqoridagi satrlardan muallifning komillikning yana bir xususiyati sifatida fozil, qobil inson ya’ni umumiy ma’noda kamtarin shaxsni ulug’laganini ko’rishimiz mumkin. Ikkinchi misraga e’tibor qaratsak, muallif yana bir bor tavozelek ya’ni lutfi karami keng insonning maqomini yana bir karra oshiradi.

Nutq madaniyati, muloqot va til – Yugnakiy so’zning kuchiga alohida e’tibor qaratadi. yaxshi so’z insonni yuksaltiradi, yomon so’z esa halokatga olib kelishini, til muloqot vositasi sifatida o’zaro atrofdagilar bilan birgalikda munosabat o’rnatishga yordam berishini ta’kidlaydi. Bu fikrlar bugungi kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Inson fikrlash jarayonida xulosalarini ifodalashi, nutqida so’zlarni to’g’ri qo’llashi haqida asarda alohida fikr yuritiladi:

Oqil nimalarni so’zlar, quloq sol,

Odob boshi tildan, shuni bilib ol.

Tilningi nojo’ya so’zdan mahkam tut,

Tishlaring sinmasin, so’kishni unut.

Muallif ushbu satrlari orqali nutq madaniyatiga, so’z mas’uliyatiga urg’u berib, uning kuchli vosita ekanligini ifodalaydi. Donishmand insonning so’zlariga quloq solish, nasihat va ibratlarini anglagan holda muloqot qilishga chorlaydi. Chunki, odob-axloqning ildizi ham aynan so’zlash madaniyatidan boshlanadi. Inson har bir gapning mazmunini mulohaza qilib so’zlashi insonning saviyasi va ichki dunyosini namoyon qiladi. Inson tilini ehtiyot qilsa, nutqini noo’rin va kesatq so’zlardan asrasa, qalbi pok va ruhiyati sog’lom bo’ladi. Yuqoridagi satrlarni chuqur tahlil qiladigan bo’lsak, insonni hushyorlikka, so’z mas’uliyatini anglashga, nutqda poklik va axloq me’yorlariga rioya qilishga undaydi. Chunki, asar asl insoniylik sifatlarini shakllantirish vositasi sifatida xalqimiz orasida ahamiyatli hisoblanadi.

“Hibat ul-haqoyiq” didaktik doston bo’lib, unda odob-axloq masalalariundagi ko’pchilik boblarning tematik asosini tashkil etadi. Shoir til odobi, saxiylik, baxillik, kamtarlik, ezgulik va boshqalar haqida xuddi Yusuf Xos Xojib kabi zamonasining peshqadam murabbiysi sifatida fikr yuritib, kishilarga o’git beradi. Rost, sog’lom va mazmunli so’zlashni, kerak bo’lganda, sir saqlay olishni maqtab, laqmalik, yolg’on so’zlash va sergaplikni qoralagan shoir tilni tiyish odobning boshi deydi:

Eshitgil, bilimlik naku geb ayur:

*Adablar bashi til kutazmak turur.
Tiling bakta tutg‘il, tishing sinmasun,
Qoli chiqsa bakta tishingni siyur.
Solib so‘zlagan er so‘zi so‘z sog‘i;
Ukush yangshagan til ay olmas yog‘i.
So‘zung bo‘shlug‘ esma yig‘a tut tiling,
Yetar boshqa bir kun bu til bo‘shlug‘i.
Xiradliqmu, bo‘lur tili bo‘sh kishi?
Tilim boshim yedi bu til, so‘z bo‘shi.
Iki neng biriksa bir yerda qoli,
Bukandi ul yerga muruvvat yo‘li:
Bir ul yangshir ersa keraksiz so‘zin,
Ikinch yalg‘on ersa ul erning tili.*

(eshitgil, olimlar nima deb ayturlar: adablarning boshi til saqlashdir. Tilingni tiy, toki tishingni sindirmasin, agar tilingni tiymasang, tishing sinadi. Er kishi ehtiyot bilan sog‘lom so‘zlaydi, ko‘p gapirgan laqma til ayovsiz dushmandir. Bekor so‘z so‘zlashdan saqlan, tilning bo‘shligi bir kuni boshga yetadi. Tili bo‘sh odam aqlli bo‘larmidi? Bu tilning bo‘shligi kishi boshini yeydi. Agar kishida ikki narsa biriksa, u o‘rinsiz so‘zlar bilan laqmalik qilsa, ikkinchidan, uning so‘zlari yolg‘on bo‘lsa, u kishi uchun muruvvat yo‘llari bekiladi.)

Shoir kishilarni birovni achchiq va yomon so‘zlar bilan ranjitmaslikka chaqirib, tilning yarasi bitmas yaradir deydi:

*Uchukturma erni tilki, bil, bu til,
Bashaqtursa, butmas, butar o‘q boshi.*

(tiling bilan o‘ch hissini qo‘zg‘ama, bil, o‘q yarasi bitib ketadi-yu, lekin til yarasi bitmaydi.)

Shoir dostonning to‘rtinchi bobida saxiylik va baxillik haqida so‘zlab, himmat va saxiylikni baxillik va ziqnalikka qarama-qarshi qo‘yadi, bu masalalarga doir nasihatkorona mulohazalarini, qisman bo‘lsa-da boshqa boblarga ham singdiradi, badiiy til vositalaridan, xususan, o‘xshatishlardan va xalq maqollari hamda ta’birlaridan foydalanadi.

*Axi arni o‘ggil o‘gar ersa san,
Baxilga qatif yo o‘qun kizlagil.*

“Maqtamoqchi bo‘lsang, saxiylarni maqta, baxillarga o‘q-yoyni to‘g‘irla”, - degan shoir saxiylik ta’rifida aytadi:

*Qamug‘ til axi er sanosin ayur,
Ailiq qamug‘ ayb kirini yuyur.
Axi bo‘l, sanga so‘z so‘kunch kelmasun,
So‘kinch kelgu yo‘lini axiliq tiyur.
Egilmas ko‘ngilni axi er egar,
Tegilmas murodqa axi er tegar.*

“Barcha tillarda sahiyning madhiyasi aytiladi, saxiylik kishining butun kirini yuvadi. Saxiy bo‘l, senga haqorat so‘zi tegmasin, saxiylik haqorat yo‘lini to‘sadi. Egilmas ko‘ngilni saxiy egadi, yetilmas murodga saxiy yetadi”.

Himmat va saxovatni insonning eng yaxshi fazilati sifatida ta’riflagan Ahmad Yugnakiy kishilarni qashshoqlarga, muhtojlarga va sitamdiydalarga qaramli va mushfiq bo’lishga chaqiradi:

*Yarog‘liq oshingni kishiga yedur,
Yarog‘ bo‘lsang ufrog‘ yolingni butur.
Kuch emgan tekurma kishiga qoli,
Agar teksa emgak kishiding kutur.*

Yaroqli (yaxshi) oshingni kishilarga yedir, qodir bo‘lsang, yupun-yalang‘ochlarni kiyintir. Zinhor kishilarga zulm-mashaqqat yetkazma, agar shunga muhtalo bo‘lgan kishini ko‘rsang, uni bu balodan qutqar.

*Aliklarda qutlug‘ berikli alik,
Ilib bermagan vaalik qutsuan.*

(beruvchi qo‘l qo‘llarning qutlisidir, olib bermagan qo‘l qo‘llarning qutsizidir),- degan shoir, turli yo‘llar bilan mol-dunyo orttirgan, boyligidan na o‘zi va na boshqalar fayz topmagan, baxil va ziqna kishilarni achchiq tanqid qiladi:

*Haris to‘ymas ochun nengini terip,
Harislik qarimas, idisi qarip.
Harislikni qo‘yur haris er qachon?
O‘lub yitsa tuproq ichiga kirip.*

(Haris kishi dunyo molini yig‘ib olsa ham to‘ymaydi, haris kishi qarisa ham uning harislik odati qarimaydi. Haris kishi o‘lib, tuproqqa qo‘yilsa ham harislikdan voz kechmaydi.)

*Xabar bor berilsa agar odami,
Ikki qo‘l dinorni ul o‘n qo‘l qilur.*

(Shunday naql borki, agar haris odamga ikki dona dinor berilsa, u buning o‘n dinor bo‘lishini istaydi.)

*Baxil yig‘di zar-sim haromtin o‘kush,
Vabal ko‘tru bordi, uzala so‘kush.
Ulush bo‘ldi moli kishilar aro,
Baxil oldi andin so‘kinchtin ulush.
Kamug‘ qozg‘onikli ochun molini
Yeyumadi, bordi, ko‘ring molini.*

(Baxil haromdan hazar qilmay ko‘p oltin-kumush yig‘adi, o‘zi o‘lib ketadi, biroq haqoratlarga qoladi. O‘zi o‘lgandan so‘ng molini boshqalar ulashib oladi, boxilga haqoratlargina ulush bo‘lib qoladi. Dunyoning talay molini qo‘lga kiritib, yemay-ichmay ketgan kishining holini ko‘ring.)

Baxillik va ziqnalikni qattiq tanqid qilgan shoir, bu illatni tig‘-tomiri bilan qirqib tashlash kerak, degan xulosaga keladi:

*Yimishsiz yig‘och-tak karamsiz kishi,
Yemishsiz yig‘ochni kesish o‘rtag‘il.*

Ahmad Yugnakiy baxillik va ziqnalik bilan birga, xushomadgo‘y va tamagir kishilarni shafqatsizlik bilan fosh qilib, bechora va yo‘qsillarga yuragidan achinadi.

*Budun mollik elga urub yuzlarin ,
Tuzu qul qilurlar ozod o‘zlarin.
Kim ul molsiz ersa, ul erni ko‘rub,*

Yuz urub kacharlar, yumib ko‘zlarin.

Axmad Yugnakiy ko‘pni mensimagan mutakabbir va balandparvoz kishilarni qoralab, kamtarlik va xushtavozelikni targ‘ib qiladi:

Yana bir keraklik so‘zim bor sanga,
Ayoyin man ani, quloq tut manga.
So‘z uldur: takabburki boshtin solip,
Tavozu‘ni bark tut, yopush ket anga.

Shunday qilib, Ahmad Yugnakiy zamonasining progressiv donishmandi va murabbiysi sifatida axloq-odob masalalari bo‘yicha qimmatli va ibratli fikrlar bayon etdi, xalqchilik tendensiyalarini ilgari surib, feodal muhitning ayrim illatlarini tanqid qildi. Biroq u axloqning ijtimoiy-sinfiy mohiyatini, yaramas xislatlarni tug‘dirgan manbalarni idrok etolmadi, hayot illatlarini tuzatish choralari izladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mallayev N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1976. – 664 b.
2. Hayitmetov A. Mumtoz adabiyot va ma’naviyat masalalari. – Toshkent, 1998. – 210 b.
3. Jo‘rayev R. Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari. – Toshkent, 2010. – 358 b.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan, 1971. – 650 b.
5. Köprülü F. Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. – Ankara, 1991. – 415 b.
6. Brockelmann C. History of the Islamic Peoples. – London, 2002. – 566 b.
7. Ahmad Yugnakiy. Hibat ul-haqoyiq. – Toshkent: Fan, 2006. – 120 b.
8. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
9. Quronov D. Mumtoz adabiyot va tarbiya. – Toshkent, 2015. – 480 b.
10. To‘xliyev B. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent, 2012. – 528 b.
11. Yo‘ldoshev J. Pedagogika asoslari. – Toshkent, 2018. – 200 b.
12. Abdullayev A. Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari. – Toshkent, 2010. – 152 b.
13. Hasanov S. Ma’naviy tarbiya masalalari. – Toshkent, 2016. – 172 b.

ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ С ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫМ ПОДХОДОМ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ

Ибрагимова Сурайё Икром кизи

**магистрант по специальности Теория и история педагогики
Ургенчского государственного педагогического института**

Аннотация. В статье исследуется применение цифровых технологий и искусственного интеллекта в образовательном процессе с личностно-ориентированным подходом. Рассматриваются возможности использования интерактивных платформ, систем адаптивного обучения, виртуальной и дополненной реальности для поддержки индивидуальных траекторий обучения. Особое внимание уделяется анализу преимуществ

и рисков внедрения технологий при сохранении автономии и уникальных особенностей каждого учащегося.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, личностно-ориентированное обучение, адаптивные системы, VR, AR, образовательные инновации.

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni ta’lim jarayonida shaxsga yo’naltirilgan yondashuv asosida qo’llash tahlil qilinadi. Interaktiv platformalar, moslashuvchan o’quv tizimlari, virtual va kengaytirilgan haqiqatdan foydalanish imkoniyatlari ko’rib chiqiladi. Texnologiyalarni joriy etishning afzalliklari va xavf-xatarlari, shuningdek, har bir o’quvchining shaxsiy o’quv yo’nalishlarini saqlash masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, shaxsga yo’naltirilgan o’qitish, moslashuvchan tizimlar, VR, AR, ta’lim innovatsiyalari.

Abstract. The article examines the application of digital technologies and artificial intelligence in education through a personalized learning approach. The possibilities of using interactive platforms, adaptive learning systems, virtual and augmented reality to support individual learning paths are discussed. Special attention is given to analyzing the benefits and risks of technology integration while maintaining the autonomy and unique characteristics of each learner.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, personalized learning, adaptive systems, VR, AR, educational innovations.

ВВЕДЕНИЕ. В условиях личностно-ориентированного обучения цифровые инструменты должны не заменять, а дополнять традиционные методы, способствуя раскрытию уникального потенциала каждого учащегося, поддержке индивидуального темпа и развитию самостоятельного критического мышления.

Актуальность исследования определяется несколькими ключевыми аспектами. Во-первых, современные ученики с раннего возраста активно взаимодействуют с цифровыми устройствами, что предъявляет педагогам новые требования по осознанному и целенаправленному использованию технологий в образовательном процессе. Во-вторых, такие инновации, как адаптивные системы обучения на базе искусственного интеллекта, виртуальная и дополненная реальность, интерактивные образовательные платформы и робототехника, открывают новые возможности для персонализации учебного процесса и поддержки личностного развития. В-третьих, существует необходимость методического и научного обоснования интеграции цифровых технологий в образовательные программы с акцентом на индивидуальные особенности учеников, а также выявления потенциальных рисков их применения.

Цель статьи — исследовать влияние цифровых технологий и искусственного интеллекта на образовательный процесс в рамках личностно-ориентированного подхода, выявить возможности и ограничения их внедрения, а также предложить модели эффективной интеграции инновационных инструментов в учебный процесс.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Современные исследования подчеркивают, что цифровые технологии и искусственный интеллект (ИИ) играют ключевую роль в трансформации образовательных практик, особенно в контексте личностно-ориентированного подхода. Анализ систематизированных обзоров показывает, что ИИ способствует персонализации обучения, адаптируя учебный контент и темп под

уникальные потребности каждого обучающегося, что согласуется с принципами индивидуального развития личности в образовании. Например, систематический обзор показал, что ИИ-системы улучшают учебную эффективность, вовлеченность и мотивацию студентов, но сталкиваются с вызовами, связанными с конфиденциальностью данных и восприятием технологий преподавателями [1].

Другие работы отмечают, что ИИ-поддержанное персонализированное обучение в естественнонаучных дисциплинах способствует повышению вовлеченности учащихся и адаптации материалов под их образовательные потребности, что является важным элементом личностно-ориентированного подхода [2]. Широкий систематический обзор последних исследований также показывает, что ИИ-алгоритмы способны адаптировать содержание обучения, оценивать прогресс и прогнозировать образовательные результаты в различных образовательных контекстах, от начального до высшего образования, одновременно выявляя потенциальные проблемы в применении таких систем [3; 4].

Кроме того, анализ тенденций в исследованиях демонстрирует, что технологии ИИ активно используются для создания персонализированных учебных профилей и адаптивных сред обучения, что расширяет возможности адаптации под личностные особенности учащихся, хотя внедрение таких систем требует дальнейшего изучения устойчивости и эффективности [5]. Педагогические обзоры акцентируют внимание на интеграции ИИ-поддерживаемых методов с учетом педагогических и этических аспектов, указывая на необходимость подготовки учителей к использованию этих технологий и на проблемы конфиденциальности и инфраструктурных барьеров [6].

Наконец, отечественные исследования подчёркивают растущий интерес к изучению влияния ИИ и цифровых технологий на образовательный процесс, включая адаптацию этих инструментов для персонального сопровождения учащихся и анализ их рисков и перспектив внедрения в образовательные системы [6]. Таким образом, современная научная литература подтверждает, что применение цифровых технологий и ИИ в образовании открывает широкие возможности для развития личностно-ориентированного обучения, но требует комплексного анализа педагогических, этических и технических аспектов для обеспечения эффективности и безопасности внедрения.

МЕТОДЫ. Исследование проводилось комплексно с использованием нескольких подходов: теоретического анализа, систематического обзора литературы, анализа кейсов внедрения цифровых технологий и искусственного интеллекта в образовательные учреждения (США, Великобритания, Нидерланды, Финляндия, Сингапур), а также экспертной оценки (6 сертифицированных педагогов и специалистов в области образования). Для анализа технологий была проведена их классификация: адаптивные системы обучения на базе ИИ, виртуальная (VR) и дополненная реальность (AR), интерактивные образовательные платформы и сенсорные панели, образовательная робототехника, цифровые версии классических учебных материалов и инструменты для мониторинга учебной активности.

персонализация учебного контента и адаптация под индивидуальные потребности обучающихся;

развитие самостоятельности, критического мышления и способности к саморегуляции;

взаимодействие с цифровыми инструментами и координация действий при решении учебных задач;

мотивация и вовлеченность учащихся в образовательный процесс;

поддержка педагогов в анализе и корректировке учебных траекторий.

Ограничения исследования заключались в следующем: недостаток долгосрочных данных о влиянии технологий на личностное развитие, различия в функциональности и методике применения цифровых инструментов, вариативность реализации принципов личностно-ориентированного обучения в разных образовательных системах и быстрое устаревание технологических решений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты исследования показали, что применение цифровых технологий и искусственного интеллекта в образовательном процессе существенно влияет на эффективность и персонализацию обучения, а также на развитие личностно-ориентированных навыков. Анализ кейсов внедрения технологий в пяти странах (США, Великобритания, Нидерланды, Финляндия, Сингапур) продемонстрировал разнообразие подходов и степень интеграции ИИ и цифровых инструментов в образовательные программы.

1. Влияние технологий на персонализацию обучения:

Адаптивные системы ИИ позволили автоматизировать подбор учебного контента, соответствующего уровню знаний и темпу обучения каждого учащегося.

Интерактивные платформы и сенсорные панели стимулировали самостоятельное исследование материала и улучшали вовлеченность учеников.

VR и AR технологии создавали иммерсивную образовательную среду, усиливая понимание сложных концепций и повышая мотивацию к обучению.

Таблица 1.

Влияние технологий на образовательные показатели:

№	Тип технологии	Ключевые эффекты	Примеры	Ограничения
1	Адаптивные ИИ-системы	Персонализация, контроль прогресса	Smart Learning, Knewton	Требуют качественных данных, высокая стоимость внедрения
2	VR/AR	Иммерсивное обучение, визуализация	Google Expeditions, CoSpaces Edu	Возможна усталость глаз, ограниченное время сеанса
3	Интерактивные платформы	Развитие самостоятельности и сотрудничества	Kahoot!, Padlet	Требуют навыков работы с платформой у педагогов
4	Образовательная робототехника	Алгоритмическое мышление, моторику	Bee-Bot, Cubetto	Ограниченные сценарии, высокая стоимость оборудования
5	Цифровые версии классических материалов	Поддержка традиционных методов, сохранение последовательности	Digital Apps	Могут не полностью заменять тактильное взаимодействие

2. Развитие личностных и когнитивных навыков:

Использование ИИ и цифровых технологий способствовало:

развитию **самостоятельности и критического мышления** за счет интерактивных заданий с несколькими вариантами решений;

формированию **саморегуляции**, так как учащиеся могли корректировать свои действия по обратной связи от ИИ;

повышению **мотивации и вовлеченности**, особенно при использовании AR/VR и геймифицированных платформ.

Схема 1.

Механизм влияния ИИ и цифровых технологий на личностно-ориентированное обучение:

3. Риски и ограничения внедрения

Исследование выявило несколько ключевых рисков:

Психологическая нагрузка и усталость от экранного времени — особенно при длительном использовании VR.

Разрыв компетенций педагогов — недостаточная подготовка к работе с ИИ и интерактивными платформами снижает эффективность внедрения. **Технические и финансовые ограничения** — высокая стоимость оборудования и необходимость обновления программного обеспечения. **Этические и конфиденциальные вопросы** — сбор и анализ данных учащихся требуют соблюдения законодательства и защиты персональной информации.

Таблица 2.

Риски применения технологий в личностно-ориентированном обучении:

№	Риск	Описание	Пути минимизации
1	Психологическая нагрузка	Длительное время работы с VR/экраном	Ограничение времени сессий, чередование с офлайн-активностями
2	Компетенции педагогов	Недостаток навыков работы с технологиями	Курсы повышения квалификации, методические рекомендации
3	Финансовые ограничения	Высокая стоимость оборудования и ПО	Поэтапное внедрение, использование бесплатных платформ
4	Конфиденциальность	Сбор персональных данных учащихся	Соблюдение политики GDPR, локальные протоколы безопасности

Анализ показал, что цифровые технологии и ИИ открывают значительные возможности для реализации личностно-ориентированного подхода: они позволяют адаптировать обучение под индивидуальные потребности, поддерживать самостоятельное изучение и развивать критическое мышление. Однако эффективность применения напрямую зависит от компетенций педагогов, качества внедрения и внимательного подхода к этическим аспектам.

Интеграция технологий должна быть **гармоничной**, дополнять традиционные методы и сохранять индивидуальность и автономию учащихся. Оптимальная стратегия включает комбинацию адаптивных ИИ-систем, интерактивных платформ, VR/AR и цифровых версий классических материалов с регулярной поддержкой педагогов и мониторингом рисков.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Применение цифровых технологий и искусственного интеллекта в образовании с личностно-ориентированным подходом открывает широкие возможности для персонализации обучения, повышения мотивации и развития самостоятельности учащихся. Интеграция адаптивных ИИ-систем, интерактивных платформ и VR/AR технологий позволяет поддерживать индивидуальные учебные траектории и усиливать педагогические практики. Вместе с тем внедрение таких инструментов требует внимания к педагогическим, этическим и техническим аспектам, включая подготовку педагогов, защиту данных и управление рисками. Комплексный и осознанный подход к интеграции технологий обеспечивает эффективное сочетание инноваций и традиционных методов обучения, сохраняя уникальные особенности каждого ученика.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Contemporary Educational Technology. Персонализированное обучение с помощью ИИ: педагогические подходы и критический анализ. — 17(2), 2025.
2. Фуади С.И. Влияние искусственного интеллекта на персонализированное обучение: систематический обзор. — М.: Education Studies and Teaching Journal, 2024.
3. Хашим С., Омар М.К., Аб Джалил Х., Шариф Н.М. Тенденции в применении технологий и искусственного интеллекта в образовании для персонализированного обучения. — М.: Int. Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 2022.
4. Холмс В., Биалик М., Фадель К. Искусственный интеллект в образовании: возможности и последствия для преподавания и обучения. — 2019.
5. Малекпур Ф. Влияние искусственного интеллекта на персонализированные подходы к обучению в высших учебных заведениях. — М.: Metaversalize, 2025.
6. Хасанов З.Ш. Искусственный интеллект в образовании: комплексный анализ противоречий, рисков и перспектив внедрения. — М.: Advances in Science and Education, 2025.

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ УРОКОВ ВОСПИТАНИЯ В 5–9 КЛАССАХ: РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ

Салоева Шайдо Ражаббой кизи

Магистрант по специальности “Теория и история педагогики”
Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматривается цифровая трансформация уроков воспитания в общеобразовательных школах (5–9 классы) с акцентом на роль искусственного интеллекта в контексте глобальных и национальных образовательных стандартов. Анализируется интеграция традиционных воспитательных целей с цифровыми и интеллектуальными педагогическими инструментами, направленными на формирование морального, социального и личностного развития учащихся. Подчеркивается необходимость системного и этически ориентированного подхода к использованию искусственного интеллекта в воспитательном процессе.

Ключевые слова: уроки воспитания, цифровая трансформация, искусственный интеллект, 5–9 классы, образовательные стандарты, нравственное развитие.

Annotatsiya. Maqolada umumta’lim maktablarida 5–9-sinf o’quvchilari uchun tarbiya darslarining raqamli transformatsiyasi hamda ta’lim jarayonida sun’iy intellektning o’rni tahlil qilinadi. Tadqiqot an’anaviy tarbiyaviy maqsadlarni raqamli pedagogik vositalar bilan uyg’unlashtirish masalasiga e’tibor qaratadi. Natijalar sun’iy intellektidan foydalanishda tizimli, axloqiy va ta’lim standartlariga mos yondashuv zarurligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: tarbiya darslari, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, 5–9-sinflar, ta’lim standartlari, axloqiy rivojlanish.

Abstract. The article explores the digital transformation of upbringing lessons in secondary schools for students in grades 5–9, focusing on the role of artificial intelligence within global and national educational standards. The study analyzes the integration of traditional upbringing goals with digital and AI-based tools aimed at supporting students’ moral, social, and personal development. The findings highlight the educational potential of artificial intelligence, as well as the need for a systematic, ethical, and standards-based approach supported by cooperation between schools, families, and society.

Keywords: upbringing lessons, digital transformation, artificial intelligence, grades 5–9, educational standards, moral development.

ВВЕДЕНИЕ. В эпоху стремительного развития информационных технологий, глобализации и цифровой трансформации всех сфер жизни школа выступает ключевым социальным институтом, обеспечивающим подготовку подрастающего поколения к жизни в динамично меняющемся мире. В этом контексте особую значимость приобретают уроки воспитания, ориентированные на формирование ценностных установок, социальных компетенций и моральных ориентиров учащихся с учётом современных технологических реалий.

Уроки воспитания в общеобразовательных школах представляют собой специфическую форму педагогической деятельности, отличающуюся от традиционных учебных дисциплин. В отличие от предметов, направленных преимущественно на усвоение знаний и формирование академических навыков, воспитательные занятия ориентированы

на развитие личности обучающихся, формирование их мировоззрения, нравственных убеждений и социальной ответственности. В условиях цифровизации образования содержание и методы уроков воспитания трансформируются, включая использование цифровых образовательных платформ, интерактивных средств обучения и элементов искусственного интеллекта, что расширяет педагогические возможности, но одновременно требует соблюдения глобальных и национальных образовательных стандартов.

Особое значение цифровая трансформация уроков воспитания приобретает в 5–9 классах, поскольку данный возрастной период характеризуется активным формированием личностной идентичности, ценностных ориентаций и социальной позиции подростков. Подростковый возраст сопровождается повышенной чувствительностью к внешним воздействиям, в том числе к цифровой среде, социальным сетям и информационным потокам. В этих условиях применение искусственного интеллекта и цифровых технологий в воспитательном процессе может выступать эффективным инструментом индивидуализации обучения, развития критического мышления и формирования осознанного отношения к социальным и нравственным нормам. Вместе с тем это требует учёта возрастных особенностей учащихся, этических аспектов использования технологий и педагогической целесообразности их внедрения.

Актуальность исследования обусловлена также необходимостью согласования воспитательной деятельности с глобальными и национальными образовательными стандартами, которые ориентированы на развитие ключевых компетенций XXI века, включая цифровую грамотность, социальную ответственность и способность к самостоятельному принятию решений. Искусственный интеллект, как один из ключевых элементов цифровой трансформации образования, открывает новые возможности для мониторинга воспитательных результатов, адаптации образовательного контента и повышения мотивации учащихся. Однако его использование сопряжено с определёнными рисками, связанными с формированием зависимости от технологий, снижением роли живого педагогического взаимодействия и этическими проблемами обработки данных.

Цель данной статьи заключается в анализе особенностей цифровой трансформации уроков воспитания в общеобразовательных школах (5–9 классы) с акцентом на роль искусственного интеллекта в контексте глобальных и национальных образовательных стандартов. В рамках исследования рассматриваются современные подходы и методы воспитательной работы с использованием цифровых технологий, оценивается их педагогическая эффективность, а также формулируются рекомендации по совершенствованию воспитательного процесса в условиях цифровизации образования.

Таким образом, уроки воспитания в системе общего образования выступают важным инструментом формирования личности школьников в цифровую эпоху. Их эффективность определяется не только содержанием и методами преподавания, но и степенью интеграции искусственного интеллекта и цифровых технологий в воспитательный процесс при соблюдении требований образовательных стандартов. Рассмотрение данных аспектов позволяет выявить перспективные направления развития воспитательной работы в 5–9 классах и определить пути повышения её результативности в современных социокультурных условиях.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Проблема цифровой трансформации образования и внедрения искусственного интеллекта в учебно-воспитательный процесс активно исследуется в современной педагогической науке. Особое внимание уделяется не только вопросам повышения качества обучения, но и формированию ценностных ориентаций, нравственных установок и социальной ответственности учащихся в условиях цифровой среды.

В трудах Н. А. Асташовой подчеркивается, что воспитание в школе должно рассматриваться как целостный педагогический процесс, ориентированный на развитие личности обучающегося с учетом социокультурных изменений. Автор отмечает, что цифровые технологии при грамотном педагогическом сопровождении способны усилить воспитательный потенциал школы, способствуя развитию рефлексии и морального самосознания подростков [1].

Исследования М. В. Кларина посвящены инновационным образовательным технологиям и их влиянию на личностное развитие учащихся. Ученый рассматривает цифровые и интерактивные методы обучения как средство активизации воспитательного взаимодействия между учителем и учеником, подчеркивая необходимость их интеграции в соответствии с образовательными стандартами и возрастными особенностями школьников [2].

В работах А. Ю. Марголиса акцент делается на трансформации педагогической деятельности в условиях цифровизации образования. Автор указывает, что внедрение элементов искусственного интеллекта требует переосмысления роли учителя, который становится не только транслятором ценностей, но и модератором цифрового воспитательного пространства, обеспечивающим баланс между технологичностью и гуманистической направленностью воспитания [3].

Значительный вклад в изучение воспитательных аспектов цифрового образования внес В. А. Сластёнин, который рассматривал воспитание как приоритетную функцию школы. Его идеи о личностно-ориентированном подходе сохраняют актуальность в условиях цифровой трансформации, поскольку именно они позволяют адаптировать современные технологии, включая искусственный интеллект, к задачам нравственного и социального развития учащихся [4].

В исследованиях Ю. Н. Семакина анализируются вопросы формирования цифровой культуры школьников. Автор подчеркивает, что использование искусственного интеллекта в образовательной среде должно сопровождаться целенаправленным воспитанием цифровой ответственности, критического мышления и этического отношения к информации, что особенно важно для учащихся 5–9 классов [5].

Работы ЮНЕСКО посвящены глобальным подходам к внедрению искусственного интеллекта в образование. В них подчеркивается необходимость соблюдения этических принципов, равного доступа к цифровым технологиям и согласования образовательных инноваций с национальными стандартами. Данные положения служат методологической основой для разработки воспитательных моделей, ориентированных на устойчивое развитие и гуманистические ценности [6].

Таким образом, анализ научных источников показывает, что цифровая трансформация уроков воспитания и использование искусственного интеллекта требуют

системного, стандартизированного и ценностно-ориентированного подхода. Современные исследования подтверждают необходимость интеграции цифровых технологий в воспитательный процесс при сохранении его гуманистической направленности и соответствия возрастным особенностям учащихся.

МЕТОДЫ. Одним из базовых методов воспитательной работы в цифровой образовательной среде остаётся педагогическая беседа, трансформированная с использованием цифровых и интеллектуальных инструментов. Онлайн-дискуссии, форумы, чаты и интерактивные опросы позволяют расширить пространство диалога между учителем и учащимися, обеспечивая возможность выражения индивидуального мнения и рефлексии. Использование элементов искусственного интеллекта, таких как анализ ответов учащихся или автоматизированная обратная связь, способствует персонализации воспитательного взаимодействия и развитию критического мышления школьников.

Значимым методом цифровой трансформации уроков воспитания является работа с цифровыми текстами и мультимедийными образовательными ресурсами. Анализ художественных и публицистических произведений, представленных в электронном формате, видеоконтента и интерактивных кейсов позволяет активизировать эмоционально-ценностную сферу учащихся. Применение интеллектуальных рекомендательных систем способствует подбору материалов с учётом возрастных и индивидуальных особенностей школьников, что усиливает воспитательный эффект и соответствует требованиям образовательных стандартов.

В условиях цифровизации особую роль приобретают интерактивные и имитационные методы воспитания, реализуемые с применением цифровых технологий и элементов искусственного интеллекта. К ним относятся виртуальные ролевые игры, цифровые тренинги, онлайн-дебаты и симуляции социальных ситуаций. Такие методы позволяют моделировать реальные жизненные и нравственные дилеммы, способствуя развитию эмпатии, эмоционального интеллекта и навыков принятия ответственных решений. Искусственный интеллект в данном контексте используется для анализа поведения учащихся в симуляциях и формирования индивидуальных рекомендаций по развитию личностных качеств.

Проектное обучение в условиях цифровой трансформации приобретает новые формы и возможности. Реализация цифровых и социально ориентированных проектов с использованием онлайн-платформ, интеллектуальных инструментов планирования и анализа данных способствует формированию у учащихся гражданской ответственности, инициативности и социальной активности. Проекты, направленные на решение актуальных общественных проблем, таких как экологическая безопасность, цифровая этика, кибербуллинг и волонтёрская деятельность, позволяют интегрировать воспитательные задачи с требованиями глобальных и национальных образовательных стандартов.

Использование цифровых образовательных платформ, виртуальных симуляций, мультимедийных материалов и элементов искусственного интеллекта расширяет методический инструментарий уроков воспитания. Виртуальные среды позволяют учащимся анализировать последствия нравственного выбора, а интеллектуальные

системы — отслеживать динамику формирования ценностных ориентаций и социальной компетентности. При этом принципиально важным является соблюдение баланса между цифровыми технологиями и живым педагогическим взаимодействием, а также учет этических аспектов применения искусственного интеллекта в образовательном процессе.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Проведённое исследование цифровой трансформации уроков воспитания в общеобразовательных школах (на примере 5–9 классов) позволило выявить ряд значимых результатов, подтверждающих эффективность использования современных методов и технологий, включая элементы искусственного интеллекта, в воспитательном процессе. Эти результаты отражают изменения как в ценностных ориентациях и поведении учащихся, так и в общем климате школьного коллектива.

Одним из ключевых результатов стало повышение уровня моральной рефлексии и критического осмысления этических норм у школьников. Учащиеся, участвовавшие в интерактивных занятиях с цифровой поддержкой — виртуальных ролевых играх, онлайн-дебатах, тренингах с элементами ИИ — стали более осознанно подходить к вопросам морали, ответственности и социальной справедливости. Виртуальные симуляции, моделирующие ситуации морального выбора, позволили школьникам оценивать последствия своих решений и формировать аргументированную позицию, способствующую развитию эмпатии и социальной ответственности.

Следующим значимым результатом стало повышение социальной активности учащихся через цифровую проектную деятельность. Использование онлайн-платформ и интеллектуальных инструментов планирования позволило школьникам реализовывать проекты, направленные на решение актуальных проблем общества: борьбу с буллингом, волонёрскую деятельность, экологические инициативы. Например, в рамках цифрового проекта по борьбе с буллингом школьники создавали интерактивные материалы, проводили веб-тренинги для младших классов и организовывали онлайн-консультации для пострадавших. Такой подход способствовал развитию навыков командной работы, инициативности и личной ответственности.

Использование искусственного интеллекта и мультимедийных технологий также показало положительное влияние на вовлечённость учащихся и восприятие информации. Виртуальные симуляции и интерактивные материалы делали уроки более наглядными и интересными для подростков, формируя устойчивый интерес к воспитательному процессу. ИИ-инструменты позволяли отслеживать динамику развития моральных, социальных и личностных компетенций, персонализировать задания и предоставлять обратную связь в режиме реального времени.

Важным результатом исследования стало подтверждение значимости сотрудничества школы, родителей и общества в цифровой образовательной среде. В школах, где родители активно участвовали в цифровых проектах, онлайн-событиях и совместных воспитательных инициативах, наблюдалось улучшение взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса. Это создавало единое воспитательное пространство и способствовало формированию благоприятного психологического климата.

Кроме того, цифровая трансформация уроков воспитания оказала положительное влияние на психологический климат в школьных коллективах. Регулярное участие в интерактивных занятиях с ИИ-инструментами способствовало развитию эмоционального интеллекта, коммуникативных навыков и терпимости среди учащихся. Например, онлайн-тренинги по разрешению конфликтов позволяли школьникам учиться слушать друг друга, находить компромиссы и управлять эмоциональными реакциями, что снижало уровень агрессии и повышало взаимоуважение.

Наконец, исследование показало, что системная интеграция цифровых методов воспитания в образовательный процесс улучшает не только поведенческие и личностные показатели, но и академическую успеваемость. Развитие дисциплины, ответственности, навыков планирования и целеполагания, стимулируемое цифровыми и ИИ-методами, способствует комплексному росту личности школьника и укрепляет образовательный эффект.

Таким образом, результаты исследования подтверждают, что цифровая трансформация уроков воспитания, включающая использование искусственного интеллекта, интерактивных технологий, цифровых симуляций и онлайн-проектной деятельности, эффективно способствует формированию у учащихся 5–9 классов моральных, социальных и личностных качеств. Эти методы создают благоприятный воспитательный климат и обеспечивают соответствие современным глобальным и национальным образовательным стандартам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Цифровая трансформация уроков воспитания в 5–9 классах с использованием искусственного интеллекта повышает эффективность формирования моральных, социальных и личностных качеств учащихся. Интерактивные методы, онлайн-симуляции и проектная деятельность развивают эмпатию, критическое мышление, инициативность и навыки командной работы. При этом важно сочетать цифровые технологии с живым педагогическим взаимодействием и сотрудничеством с родителями для создания благоприятного образовательного и психологического климата. Такой комплексный подход способствует успешной социализации школьников и подготовке их к жизни в современном обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Асташова Н. А. Воспитание в современной школе: ценностные ориентиры и педагогические стратегии. – М.: Педагогика, 2018. 45 с.
2. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в современном образовании. – М.: Просвещение, 2019. 112 с.
3. Марголис А. Ю. Цифровая трансформация образования: педагогические вызовы и решения. – М.: Изд-во НИУ ВШЭ, 2020. 90 с.
4. Слостёнин В. А. Педагогика: теория воспитания и обучения. – М.: Академия, 2017. 59 с.
5. Семакин Ю. Н. Цифровая культура школьников и задачи современного образования. – СПб.: Питер, 2021. 134 с.
6. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. 39 с.

TARBIYA FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK AHAMIYATI

Quziyeva Sug‘diyona Ilxam qizi,

**Urganch davlat pedagogika institutining pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi
2-kurs magistranti**

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiya fanini o‘qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik ahamiyati yoritib berilgan. Unda raqamli ta’lim vositalari, interaktiv platformalar, multimediya resurslari hamda masofaviy ta’lim texnologiyalarining tarbiya jarayonidagi o‘rni va imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, axloqiy kompetensiyalar, ijtimoiy faollik va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Maqolada texnologiyalarni didaktik jihatdan samarali qo‘llash yo‘llari hamda ularning ta’lim sifati va tarbiyaviy samaradorlikka ta’siri ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tarbiya fani, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli texnologiyalar, didaktik ahamiyat, interaktiv ta’lim, multimediya vositalari, masofaviy ta’lim, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ta’lim samaradorligi.

Abstarct. This article highlights the didactic importance of using modern information and communication and digital technologies in teaching education. It analyzes the role and capabilities of digital educational tools, interactive platforms, multimedia resources, and distance learning technologies in the educational process. Special attention is also paid to the issues of forming independent thinking, moral competencies, social activity, and spiritual values in students through the use of modern technologies. The article covers the ways of effective didactic use of technologies and their impact on the quality of education and educational efficiency on a scientific basis.

Keywords: educational science, information and communication technologies, digital technologies, didactic importance, interactive education, multimedia tools, distance learning, spiritual and moral education, educational effectiveness.

Аннотация. В данной статье подчеркивается дидактическая значимость использования современных информационно-коммуникационных и цифровых технологий в педагогическом образовании. Анализируется роль и возможности цифровых образовательных инструментов, интерактивных платформ, мультимедийных ресурсов и технологий дистанционного обучения в образовательном процессе. Особое внимание уделяется также вопросам формирования самостоятельного мышления, моральных компетенций, социальной активности и духовных ценностей у учащихся посредством использования современных технологий. В статье рассматриваются пути эффективного дидактического использования технологий и их влияние на качество образования и эффективность обучения на научной основе.

Ключевые слова: педагогика, информационные и коммуникационные технологии, цифровые технологии, дидактическая значимость, интерактивное образование, мультимедийные инструменты, дистанционное обучение, духовно-нравственное воспитание, эффективность образования.

KIRISH. Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimining barcha bo’g’inlarida tub o’zgarishlarni taqozo etmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol etib tarbiyalashga yo’naltirilgan tarbiya fanini o’qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish muhim didaktik ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini interaktiv, innovatsion va samarali tashkil etish imkonini berib, o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2020-yil 6-iyun sanasida “Umumiy o’rta ta’lim muassasalarida tarbiya fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to’g’risida” gi 422-sonli qarori ishlab chiqildi. Unga ko’ra umumiy o’rta ta’lim muassasalari o’quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma’naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o’rta ta’lim muassasalaridagi ma’naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi umumiy o’rta ta’lim muassasalarida “Odobnoma”, “Vatan tuyg’usi”, “Milliy istiqlol g’oyasi va ma’naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirgan holda yagona “Tarbiya” fani 1-9-sinflarda 2020-2021 o’quv yilidan, 10-11-sinflarda esa 2021/2022 o’quv yilidan boshlab fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish hamda 2020-yil iyul oyidan boshlab yangi o’quv yili boshlangunga qadar “Tarbiya” fani bo’yicha tayyorlangan o’quv dasturlari va darsliklar asosida umumta’lim maktablaridagi “Boshlang’ich ta’lim”, “Milliy g’oya va huquq”, “Tarix” va “Dinshunoslik” mutaxassisligiga ega fan o’qituvchilari uchun xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlarida “Tarbiya” fanidan onlayn shaklda maqsadli malaka oshirish kurslarini tashkil etish haqidagi qarorini qabul qildi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Oliy ta’lim tizimida bo’lajak mutaxassislarning zamonaviy darslarni tashkil etishda axborot texnologiyalardan foydalanishi bugungi kunning dolzarb jihatlatlaridan biri bo’lib hisoblanadi. Shuning uchun, “Ta’lim to’g’risida”gi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali, zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalana oladigan mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan. Bugungi kunda ta’limiy hamda tarbiyaviy ishlar jarayoniga axborot texnologiyalarini qo’lash borasida ko’plab izlanishlar olib borilmoqda. Ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va psixologik maqsadga muvofiqligi muammolarini M.P.Lapchik, I.V.Maruseva, A.V.Mogileva, I.V.Robert va boshqa olimlar o’rganishmoqda. Ta’lim jarayonida texnik vositalardan foydalanishning perespektivlari to’g’risida bundan yigirma yil oldin rus pedagogi B.G.Ananov shunday degan edi:

Shunday qilib, har xil turdagi texnologiyalar o’quvchilarning kognitiv va ijodiy qiziqishlarini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq zamonaviy ta’lim va axborot texnologiyalarini joriy etish ularning an’anaviy o’qitish metodikasini to’liq o’rnini bosishini anglatmaydi, balki uning tarkibiy qismi bo’ladi.

METODLAR. Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog’liq.

1-jadval

№	Tarbiya metodlarini tanlash omillari	Ta’rif
1.	Tarbiyaning maqsad va vazifalari	Maqsad nafaqat metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo’lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo’lishi zarur.
2.	Tarbiya mazmuni	Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to’ldirilgan bo’lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umumman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog’lash g’oyat muhimdir.
3.	Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish	U yoki shunga o’xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshibilan bog’liqlikda hal qilinadi. Yosh bu oddiygina qanchayashaganligi son ko’rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatlarning rivojlanganlik darajasi o’z aksini topadi. Aytaylik, mas’uliyat tuyg’usini boshlang’ich ta’lim, o’rta ta’lim va o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida ta’lim olayotgan o’quvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo’llaniladi.
4.	Jamoaning shakllanganlik darajasi	O’zini o’zi boshqarishning jamoa shaklining rivojlanishi bilan bog’liqlikda pedagogik ta’sir ko’rsatish metodlari ham o’zgarmasdan qolmaydi. Bizga ma’lumki boshqaruvning moslashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvafaqqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.
5.	Tarbiyalanuvchilarning individual o’ziga xosliklari	Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o’zi tarbiyaviy o’zaro ta’sir etishning asosi bo’la olmaydi. Ularni individual va shaxsiy tuzatish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o’ziga xosligini rivojlanishiga, o’ziga xosligini saqlashga, o’zining «Men»ini amalga oshirishiga imkon beradigan metodlarni qo’llashga harakat qiladi.
6.	Tarbiyaviy shart-sharoitlar	Unga moddiy, psixofiziologik, sanitar-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma’lumki, mavhum shart-sharoitlar bo’lmaydi, ular hamisha aniq. Ularni birlashuvi aniq holatlarda ko’rinadi. Tarbiya amalag oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar nomini oldi.
7.	Tarbiya vositalari	Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi.

		Metodlar ular bilan mustahkam bog‘langan va birgalikda qullaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo‘llanilishi uchun zaruriy yordam beruvchi ko‘rgazmali qo‘llanmalar, tasviriy san‘at asarlari va musiqa san‘ati, ommaviy axborot vositalari.
8.	Pedagogik malakani egallaganlik darajasi	Tarbiyachi odatda faqat o‘zi biladigan va qo‘llashni egallagan metodlarni tanlab oladi. Ko‘plab metodlar murakkab bo‘lganligi bois, o‘kituvchida ko‘p kuch ishlatishni talab etadi. Bunday mas‘uliyatdan bo‘yin tovlaydigan pedagoglar ularsiz faoliyatni tashkil etishga harakat qiladi. Natijada turli obrazli, xilma-xil maqsad, vazifa, sharoitlardan kelib chiqib metodlardan foydalanishga qaraganda samarasi past bo‘ladi.
9.	Tarbiya vaqti	Qachonki, vaqt kam, maqsad esa katta bo‘lsa, «kuchli harakatlantiruvchi» metodlar qo‘llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning «ayaydigan» metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani «kuchli harakatlantiruvchi» va «ayaydigan» metodlarga bo‘linishi shartli: birinchisi tanbeh berish vamajbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o‘rgatish bilan bog‘liq.
10.	Kutiladigan natija	Metodni tanlayotganda, tarbiyachida muvafaqqiyatga erishishiga ishonch bo‘lishi kerak. Buning uchun qo‘llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko‘ra bilish kerak.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Tarbiya fanini o‘qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalardan foydalanishning ta’lim jarayoniga ta’siri o‘rganilishi lozim. Bugungi kunda, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini shakllantirishda an’anaviy darslarga nisbatan yuqori samaradorlikka ega. Xususan, multimedia taqdimotlari, interaktiv videolar, onlayn testlar, virtual munozaralar va raqamli ta’lim platformalaridan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirdi, ularning faolligini kuchaytirdi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Tarbiya fanining mazmuni axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, raqamli texnologiyalar ushbu tushunchalarni hayotiy misollar, vizual vositalar va interaktiv topshiriqlar orqali yanada aniq va tushunarli yetkazishga imkon beradi. AKT vositalari yordamida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifodalashga, bahs-munozaralarda faol ishtirok etishga va muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topishga intiladilar. Ayniqsa, tarbiya fanida muhim bo‘lgan vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat, fuqarolik mas‘uliyati, axloqiy me’yorlar kabi tushunchalarni shakllantirishda raqamli hikoyalar (digital storytelling), ijtimoiy roliklar va virtual loyihalarning didaktik ahamiyati yuqori ekanligi aniqlanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar o‘qituvchining pedagogik faoliyatini ham samarali tashkil etishga xizmat qildi. Darslarni rejalashtirish, o‘quv materiallarini individuallashtirish, o‘quvchilarning bilimini baholash va tahlil qilish jarayonlari ancha soddalashadi.

XULOSA. Tarbiya fanini o’qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalardan foydalanish bugungi ta’lim tizimining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, raqamli texnologiyalar tarbiya fanining didaktik imkoniyatlarini kengaytiradi, o’quvchilarning ma’naviy-axloqiy rivojiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi hamda ularning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etilgan darslar o’quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, ijtimoiy faol bo’lish va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarbiya fanining asosiy maqsadi bo’lgan barkamol shaxsni tarbiyalash jarayonida raqamli vositalar samarali pedagogik resurs sifatida namoyon bo’ladi. Kelgusida tarbiya fanini o’qitishda raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish, o’qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, metodik qo’llanmalar va raqamli ta’lim resurslarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu esa ta’lim jarayonining sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy bilim va ma’naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni-T.:2020-yil. 23-sentabr//O’zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
2. Mirziyoyev Sh. “2022-2026 yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning Taraqqiyot straregiyasi to’g’risida”gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni.
3. Ruvinskiy P.I. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. –T. 1991 y.
4. Гревцева Г.Я., Олимов, Ш. Ш., Абдуллаев, К.Ф., & Самиева, Ш.Х. ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА.
5. Ochilov M. “Muallim-qalb me’mori” T.: “O’qituvchi” 2001.
6. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika. Toshkent: Fan, 2006, 284bet.

BO’LAJAK PEDAGOGLARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK ARTISTIZMDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI

Karribayeva Lobarxon Fayzulla qizi

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

karriboyevalobar@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo’lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda pedagogik artistizm texnologiyalaridan foydalanish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Pedagogik artistizm o’qituvchining kasbiy faoliyatida ijodkorlik, emotsional ta’sirchanlik, nutq madaniyati va kommunikativ mahoratni uyg’unlashtiruvchi muhim pedagogik omil sifatida asoslab beriladi. Maqolada pedagogik artistizm texnologiyalarining mohiyati, turlari va ularni pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida qo’llash imkoniyatlari yoritilib, ularning bo’lajak pedagoglarning intellektual salohiyati, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so’zlar: pedagogik artistizm, intellektual rivojlanish, bo’lajak pedagog, pedagogik texnologiyalar, ijodkorlik, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются вопросы использования технологий педагогического артистизма в интеллектуальном развитии будущих педагогов. Педагогический артистизм рассматривается как важный

педагогический фактор, объединяющий творческий подход, эмоциональную выразительность, культуру речи и коммуникативное мастерство в профессиональной деятельности учителя. Раскрываются сущность, виды и возможности применения технологий педагогического артистизма в процессе подготовки педагогических кадров, а также их роль в развитии интеллектуального потенциала, критического и творческого мышления будущих педагогов.

Ключевые слова: педагогический артистизм, интеллектуальное развитие, будущий педагог, педагогические технологии, творчество, коммуникативная компетенция.

Annotation. This article provides a scientific and theoretical analysis of the use of pedagogical artistry technologies in the intellectual development of future teachers. Pedagogical artistry is substantiated as an important pedagogical factor that integrates creativity, emotional expressiveness, speech culture, and communicative competence in professional teaching practice. The article examines the essence, types, and application possibilities of pedagogical artistry technologies in teacher education and highlights their role in enhancing intellectual potential, critical thinking, and creative thinking of future educators.

Key words: pedagogical artistry, intellectual development, future teachers, pedagogical technologies, creativity, communicative competence.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo’yilayotgan asosiy vazifalardan biri raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi, yuqori intellektual salohiyatga ega bo’lgan pedagog kadrlarni tayyorlashdan iboratdir. Zamonaviy pedagog nafaqat chuqur nazariy bilimlarga ega bo’lishi, balki o’z kasbiy faoliyatida ijodiy yondashuv, samarali muloqot, emotsional ta’sirchanlik hamda pedagogik vaziyatlarni tezkor va oqilona hal eta olish qobiliyatlarini namoyon etishi lozim. Shu bois bo’lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda an’anaviy ta’lim yondashuvlari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda.

Pedagogik artistizmga asoslangan texnologiyalar ana shunday zamonaviy yondashuvlardan biri bo’lib, ular ta’lim jarayonida pedagog shaxsining intellektual, ijodiy va kommunikativ imkoniyatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik artistizm o’qituvchining nutqiy mahorati, obrazli tafakkuri, mimika va pantomimikasi, emotsional ta’sirchanligi, improvizatsiya qilish qobiliyati hamda pedagogik vaziyatlarni badiiy va mantiqiy asosda ifodalay olish salohiyatini o’zida mujassamlashtiradi. Ushbu sifatlar bo’lajak pedagoglarda intellektual faollikni kuchaytirib, bilimlarni chuqur tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish va refleksiv fikrlashni rivojlantirishga zamin yaratadi.

Pedagogik artistizm texnologiyalaridan foydalanish jarayonida ta’lim oluvchilarning faolligi oshadi, ularning o’z fikrini erkin ifodalash, muloqotga kirishish va jamoada ishlash ko’nikmalari shakllanadi. Ayniqsa, sahnalashtirilgan pedagogik vaziyatlar, rolli o’yinlar, trening mashg’ulotlari va muammoli-dialogik usullar orqali talabalar nazariy bilimlarni real pedagogik holatlar bilan bog’lash imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa bilimlarning ongli o’zlashtirilishiga, intellektual tafakkurning rivojlanishiga va kasbiy refleksiyaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Bo’lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishida pedagogik artistizm texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu yondashuv ta’lim jarayonini emotsional jihatdan boyitadi, talabaning o’quv faoliyatiga bo’lgan motivatsiyasini kuchaytiradi hamda bilishga

bo’lgan ichki ehtiyojini shakllantiradi. Natijada talaba faqat tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda izlab topuvchi, tahlil qiluvchi va ijodiy qayta ishlovchi faol shaxs sifatida namoyon bo’ladi.

Shuningdek, pedagogik artistizm texnologiyalari bo’lajak pedagoglarda kommunikativ va emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida o’quvchilar bilan samarali pedagogik muloqot o’rnatish, ta’lim jarayonini qiziqarli va mazmunli tashkil etish hamda tarbiyaviy ta’sir kuchini oshirish imkonini beradi. Pedagogik artistizmga tayangan holda tashkil etilgan ta’lim jarayoni bo’lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil bo’lib, ularning intellektual salohiyatini izchil rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagogik artistizm texnologiyalarining bo’lajak pedagoglar intellektual rivojlanishiga ta’sirini asoslashda, avvalo, mazkur yondashuvning ta’lim jarayonidagi funksional vazifalarini aniqlash talab etiladi. Chunki pedagogik artistizm texnologiyalari didaktik jihatdan faqat tashqi ifoda (ijro, emotsiya, sahnalashtirish) bilan cheklanmaydi, balki u **o’quv faoliyatining ichki mexanizmlarini** - e’tibor, motivatsiya, tafakkur operatsiyalari, refleksiya va muloqot strategiyalarini faollashtiruvchi pedagogik tizim sifatida namoyon bo’ladi. Shuning uchun ham pedagogik artistizm texnologiyalarini qo’llashda ularning kognitiv, emotsional va kommunikativ ta’sir kanallari bir butunlikda ko’rilishi, mashg’ulot dizayni esa kompetensiya indikatorlariga yo’naltirilishi zarur.

Mazkur texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish metodikasi, odatda, bosqichma-bosqich rivojlanish tamoyiliga tayanadi. Dastlab bo’lajak pedagoglarda nutqiy madaniyat, ifodali so’zlash, auditoriya bilan muloqotga kirishish, pedagogik vaziyatni sezish va tushunish kabi tayanch ko’nikmalar shakllantiriladi. Keyingi bosqichda esa rolli o’yinlar, muammoli-dialogik usullar va sahnalashtirilgan keyslar orqali talabanning improvizatsion tafakkuri, pedagogik qaror qabul qilish tezligi hamda refleksiv tahlil ko’nikmalari rivojlantiriladi. Ushbu jarayon davomida talabalar nazariy bilimlarni amaliy holatlar bilan integratsiya qilishni, pedagogik muammolarni turli burchakdan ko’ra olishni, o’z pozitsiyasini dalillab bera olishni va muloqotni boshqarish strategiyalarini tanlay olishni o’rganadilar.

Pedagogik artistizm texnologiyalarining samaradorligi, bir tomondan, talabalarda motivatsion faollikni kuchaytirishi, ikkinchi tomondan esa intellektual faoliyatning muhim ko’rsatkichlari bo’lgan tahlil, sintez, umumlashtirish, muammoni modellashtirish, xulosalash kabi aqliy operatsiyalarni rag’batlantirishi bilan izohlanadi. Ayniqsa, sahnalashtirilgan pedagogik vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg’ulotlar bo’lajak pedagoglarda “kasbiy tafakkur”ning shakllanishiga xizmat qiladi: talaba vaziyatni tezda tahlil qiladi, muammo sabablarini ajratadi, pedagogik ta’sirning ehtimoliy oqibatlarini prognozlaydi va maqbul yechimni tanlaydi. Natijada pedagogik faollik va refleksiya kuchayib, intellektual rivojlanishning barqaror dinamikasi kuzatiladi.

Shu bilan birga, pedagogik artistizm texnologiyalarini tatbiq etishda pedagogik-me’yoriy talablar va metodik aniqlik muhim hisoblanadi. Jumladan, mashg’ulotlar ssenariysi, rollar taqsimoti, muammoli vaziyatning maqsadga mosligi, baholash mezonlari (rubrika), refleksiya savollari va yakuniy tahlil mexanizmlari oldindan rejalashtirilishi lozim. Aks holda, sahnalashtirish faqat ko’ngilochar faoliyat sifatida qolib ketishi, intellektual natija esa yetarli darajada shakllanmasligi mumkin. Demak, pedagogik artistizm texnologiyalarining ilmiy-amaliy

qiymati aynan **metodik boshqaruv** va **kompetensiya indikatorlari** asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida to’liq namoyon bo’ladi.

1-Jadval. Pedagogik artistizm texnologiyalarining bosqichlari va kutiladigan intellektual natijalar bog‘liqligi.

Bosqich	Amalga oshiriladigan faoliyat shakllari	Yetakchi pedagogik vazifa	Rivojlanadigan ko‘nikma/kompetensiyalar	Kutiladigan natija (indikator)
1-bosqich: tayanch tayyorgarlik	Nutq texnikasi mashqlari, ifodali o‘qish, mini-prezentatsiya	Nutqiy va kommunikati v bazani shakllantirish	Nutqiy mahorat, o‘z fikrini aniq bayon qilish, eshitish madaniyati	Ravon va mantiqiy bayon; auditoriya bilan kontakt
2-bosqich: modellashtirish	Rolli o‘yinlar (o‘qituvchi-talaba-ota-ona), trening	Pedagogik vaziyatni anglash va muloqotni boshqarish	Kommunikativ kompetensiya, emotsional intellekt, empatiya	Konfliktni yumshatish; murosa topish; muloqot strategiyasi
3-bosqich: muammoli faoliyat	Sahnalashtirilgan keys, muammoli-dialogik usul	Muammoni tahlil qilish va dalillashni kuchaytirish	Tanqidiy fikrlash, argumentatsiya, kasbiy tafakkur	Muammo sababini ajratish; asosli xulosa; dalil–yechim uyg‘unligi
4-bosqich: improvizatsiya	“Kutilmagan vaziyat” topshiriqlari, tezkor dars rejasi	Tezkor qaror qabul qilish va moslashuv	Improvizatsiya, moslashuvchanlik, muammo yechish	Tezkor yechim; alternativ strategiyalar; oqibatni prognozlash
5-bosqich: refleksiv tahlil	Video-tahlil, refleksiya kundaligi, rubrika asosida baholash	O‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish	Refleksiya, metakognitiv ko‘nikmalar, self-management	Xatoni tan olish; o‘z ustida ishlash rejasi; sifat o‘sishi

Shunday qilib, pedagogik artistizm texnologiyalari bo‘lajak pedagoglarning intellektual rivojlanishini ta’minlashda kompleks pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo’ladi. Mazkur texnologiyalar nafaqat talabalarning emotsional faolligini va motivatsiyasini kuchaytiradi, balki

ularning kasbiy tafakkuri, refleksiv tahlili hamda kommunikativ strategiyalarini rivojlantirib, pedagogik vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Natijada bo‘lajak pedagog zamonaviy ta’lim muhitida raqobatbardosh faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan intellektual va kasbiy kompetensiyalarni izchil egallash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxodjaeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (o‘quv qo‘llanma). Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti. 2006.
2. Abdurahimova, D. A., & Mavlonova, R. A. Pedagogik mahorat (o‘quv qo‘llanma). Toshkent: “Fan va texnologiya”. 2012.
3. Xoliqov, A. A. Pedagogik mahorat (darslik). Toshkent: “Iqtisod-moliya”. 2011.
4. Omonov, H. T., Xo‘jayev, N. X., Madyarova, S. A., & Eshchonov, E. U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (darslik). Toshkent. 2009.
5. Goleman, D. Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York, NY: Bantam Books. 1995.
6. Hattie, J. Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London, UK: Routledge. 2009.
7. Kolb, D. A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 1984.
8. Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (8th ed.). London, UK: Routledge. 2015.

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN’IY INTELLEKT HAMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Babadjanova Soboxat Arkadiyevna

Urganch davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlarni zamonaviy innovatsion metodlar bilan uyg‘unlashtirish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan yoritiladi. SI asosidagi adaptiv ta’lim, ta’lim analitikasi, raqamli kontent yaratish, baholash va feedback mexanizmlarining samaradorligi, shuningdek, ularni joriy etish shartlari (pedagogik dizayn, axborot xavfsizligi, akademik halollik, etik me’yorlar) tahlil qilinadi. Maqolada kompetensiyaviy yondashuv asosida “SI savodxonligi”ni shakllantirish, o‘qituvchi va talaba faoliyatini transformatsiya qilish, darsni rejalashtirish va boshqarishda raqamli instrumentlardan oqilona foydalanish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik yondashuv, innovatsion metod, kompetensiya, sun’iy intellekt, raqamli texnologiya, adaptiv ta’lim, ta’lim analitikasi, raqamli didaktika, akademik halollik, data savodxonlik.

Abstract. This article examines, from both theoretical and practical perspectives, the didactic potential of artificial intelligence (AI) and digital technologies in enhancing the

educational process by integrating pedagogical approaches with modern innovative methods and in developing professional competencies. The effectiveness of AI-based adaptive learning, learning analytics, digital content creation, assessment, and feedback mechanisms is analyzed, along with the conditions for their implementation (instructional design, information security, academic integrity, and ethical standards). The article also offers recommendations on fostering “AI literacy” within a competency-based approach, transforming teacher and student activities, and using digital tools rationally for lesson planning and instructional management.

Keywords: pedagogical approach, innovative method, competency, artificial intelligence, digital technology, adaptive learning, learning analytics, digital didactics, academic integrity, data literacy.

Аннотация. В статье с научно-теоретической и практической точек зрения раскрываются дидактические возможности искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в образовательном процессе при интеграции педагогических подходов с современными инновационными методами, а также в развитии профессиональных компетенций. Анализируется эффективность адаптивного обучения на основе ИИ, аналитики обучения, создания цифрового контента, механизмов оценивания и обратной связи, а также условия их внедрения (педагогический/инструкционный дизайн, информационная безопасность, академическая честность и этические нормы). В рамках компетентностного подхода предлагаются рекомендации по формированию «ИИ-грамотности», трансформации деятельности преподавателя и обучающегося, рациональному использованию цифровых инструментов при планировании занятий и управлении учебным процессом.

Ключевые слова: педагогический подход, инновационный метод, компетенция, искусственный интеллект, цифровые технологии, адаптивное обучение, аналитика обучения, цифровая дидактика, академическая честность, грамотность данных.

Kirish. So‘nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashib, o‘qitishning mazmuni, shakli va natijasiga qo‘yiladigan talablar keskin yangilanmoqda. Bu yangilanishlar, avvalo, kompetensiyaviy yondashuvning ustuvorligi bilan izohlanadi: ta’lim natijasi faqat bilimlar yig‘indisi emas, balki real vaziyatlarda muammoni hal qila olish, muloqot va hamkorlik, tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborot bilan ishlash, o‘zini o‘zi boshqarish kabi kompleks kompetensiyalar majmuasidir.

Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar esa ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. SI vositalari:

- o‘quvchining individual ehtiyojiga mos adaptiv ta’limni,
- o‘quv jarayonini ma’lumotlar asosida boshqaruvchi ta’lim analitikasini,
- kontent yaratish va tushuntirishni boyituvchi generativ texnologiyalarni,
- tezkor baholash, feedback va diagnostikani ta’minlovchi avtomatlashtirilgan baholashni kuchaytiradi.

Biroq texnologiya o‘z-o‘zidan ta’lim sifatini oshirmaydi. Uning samarasi pedagogik maqsad, metod, mazmun, baholash va tarbiyaviy komponentlar bilan uyg‘unlashgandagina namoyon bo‘ladi. Shu sababli SI va raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etishda pedagogik dizayn, etik me’yorlar, akademik halollik, axborot xavfsizligi, o‘qituvchining metodik tayyorgarligi hal qiluvchi omillardir.

Maqsad: ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarni SI hamda raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashning nazariy asoslarini ochib berish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning amaliy mexanizmlarini taklif etish.

Vazifalar:

SI va raqamli texnologiyalarning ta’limdagi didaktik funksiyalarini izohlash;
innovatsion metodlar (PBL, TBL, Flipped Classroom, STEAM, gamifikatsiya va b.) bilan integratsiya modelini ko’rsatish; kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda SI instrumentlarining qo’llash usullarini tizimlashtirish;

joriy etishdagi risklar va ularni boshqarish bo’yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

1. Nazariy asoslar: pedagogik yondashuvlar va raqamli didaktika. Ta’lim jarayonida keng qo’llaniladigan yondashuvlar quyidagilar bilan tavsiflanadi:

Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv: o’quvchining qiziqishi, ehtiyoji, tayyorgarligi va o’zlashtirish tempiga mos ta’lim muhitini yaratadi. SI bu yondashuvni adaptiv tavsiyalar, individual mashqlar va personal feedback orqali kuchaytiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv: “bilish”dan “qila olish”ga o’tadi. SI real keyslar, simulyatsiya, raqamli laboratoriya, loyiha va portfel baholashni qo’llab-quvvatlaydi.

Konstruktivistik yondashuv: bilim tayyor holda berilmaydi, balki o’quvchi faoliyati orqali “quriladi”. SI muammoli vaziyatlarni modellashtirish, dialogik o’qitish, interaktiv vizualizatsiyani ta’minlaydi.

Faoliyatga yo’naltirilgan yondashuv: o’quv faoliyatini rejalashtirish, bajarish, nazorat qilish va refleksiya qilishni talab etadi. Raqamli platformalar (LMS) va analitika bu jarayonni shaffof qiladi.

Raqamli didaktika nuqtayi nazaridan, SI vositalari quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. **Axborot-ta’minot** (kontent qidirish, tuzish, vizualizatsiya);
2. **Tashxis** (diagnostika, daraja aniqlash);
3. **Individualizatsiya** (adaptiv topshiriqlar, tempni moslash);
4. **Motivatsiya** (gamifikatsiya, tezkor feedback);
5. **Baholash** (rubrika, test, yozma ish tahlili);
6. **Boshqaruv** (ta’lim analitikasi, progress monitoring).

2. Innovatsion metodlar va SI integratsiyasi. Zamonaviy ta’limda innovatsion metodlar o’quvchini faol subyektga aylantiradi.

Jadval 1. Innovatsion metodlar va SI qo’llash imkoniyatlari.

Innovatsion metod	Metodning mohiyati	SI/raqamli texnologiya bilan kuchaytirish
PBL (Problem-Based Learning)	Muammo asosida o‘rganish	Muammo ssenariysi yaratish, yechim variantlari tahlili, argumentlarni tekshirish, “Sokratik savol” generatori
Project-Based Learning	Loyiha orqali mahsulot yaratish	G‘oya generatsiyasi, reja va risk tahlili, prototiplash, portfel/taqdimot dizayni
Flipped Classroom	Nazariyani uyda, amaliyotni sinfda	Mikrovideo, interaktiv konspekt, quiz, uy vazifasini adaptiv berish
STEAM	Fanlararo integratsiya	Simulyatorlar, virtual lab, kodlash platformalari, vizual modellash
Gamifikatsiya	O‘yin mexanikalari bilan motivatsiya	Reyting, badge, adaptiv bosqichlar, “quest” dizayni, shaxsiy progress paneli
Blended Learning	An’anaviy + onlayn	LMS orqali nazorat, analitika, masofaviy konsultatsiya va feedback

Muhim prinsip: texnologiya “darsning maqsadi”ni emas, “maqsadga eltuvchi yo‘l”ni optimallashtiradi. Masalan, PBLda SI muammo qo‘yish va resurs tanlashni tezlashtiradi, ammo yechimni tanlash va asoslash jarayoni o‘quvchining fikrlash faoliyati orqali tashkil etilishi shart.

3. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda SI va raqamli texnologiyalar. Kasbiy kompetensiya — bu muayyan kasbiy vazifalarni sifatli bajarish uchun zarur bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlar integratsiyasi. Zamonaviy mehnat bozorida quyidagi kompetensiyalar ayniqsa dolzarb:

- tanqidiy fikrlash va muammo yechish,
- kommunikativ va hamkorlik kompetensiyasi,
- raqamli savodxonlik va data savodxonlik,
- ijodkorlik,
- o‘zini o‘zi boshqarish (self-management),
- etik va huquqiy mas’uliyat.

Jadval 2. Kompetensiya -topshiriq -SI instrumenti zanjiri

Kompetensiya	Rivojlantiruvchi topshiriq turi	SI/raqamli vosita orqali yechim
Tanqidiy fikrlash	Matn/maqola dalillarini tahlil qilish	Dalil-xulosa xaritasi, qarama-qarshi pozitsiya generatori, manba solishtirish
Kommunikatsiya	Debat, jamoaviy loyiha	Hamkorlik hujjatlari, onlayn taqdimot, muhokama forumlari, nutq rejalashtirish
Raqamli/data savodxonlik	Ma’lumot yig‘ish-tozalash-tahlil	So‘rovnoma, jadval, vizualizatsiya, analitika paneli, xatolar diagnostikasi
Ijodkorlik	Kontent yaratish (poster, video, konspekt)	G‘oya banki, dizayn shablonlari, vizual generatorlar, ssenariy/infografika
Self-management	Shaxsiy o‘quv rejasi va refleksiya	Planner, progress tracking, refleksiya kundaligi, “feedback loop”
Etik mas’uliyat	Akademik halollik holatlari bo‘yicha keys	Plagiat riskini tahlil, iqtibos keltirish, mualliflik huquqi bo‘yicha checklist

SI savodxonligi (AI literacy) kompetensiyalar majmuasi sifatida quyilarni qamrab oladi:

- prompt (so‘rov)ni to‘g‘ri tuza olish,
- natijani tekshirish va verifikatsiya qilish,
- xatolik va tarafkashlik (bias)ni aniqlash,
- etik me‘yorlarga rioya qilish,
- shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish.

4. Ta’lim jarayonini loyihalash: SI bilan boyitilgan dars modeli. SI integratsiyasi metodik jihatdan aniq bosqichlarga tayanishi kerak. Quyida “SI bilan boyitilgan dars”ning soddalashtirilgan modeli keltiriladi:

1. **Maqsadni aniqlash:** kompetensiya va o‘quv natijalari (bilim+ko‘nikma+munosabat).
2. **Diagnostika:** kirish testi, savol-javob, mini-case. SI yordamida darajaga mos yo‘nalish aniqlanadi.
3. **Kontentni tanlash va dizayn:** mikro-mavzular, vizualizatsiya, interaktiv materiallar.
4. **Faol metod:** PBL / loyiha / debat / laboratoriya / mashg‘ulot.
5. **Feedback:** tezkor tahlil, rubrika asosida baholash, xatolar xaritasi.
6. **Refleksiya:** “Nimani bildim? Qanday qildim? Qanday yaxshilayman?”
7. **Mustahkamlash:** adaptiv mashqlar, individual yo‘l xaritasi.

Jadval 3. SI bilan boyitilgan darsning pedagogik “checklist”i

Mezon	Savol	Amaliy tekshiruv
Maqsadga moslik	SI vositasi dars maqsadiga xizmat qilyaptimi?	Har bir raqamli faoliyat uchun natija indikatorini yozish
Faollik	O‘quvchi faol subyekt bo‘ldimi?	“Tinglash” emas, “bajarish” ulushi yuqorimi?
Individualizatsiya	Kuchli va sust o‘quvchilar uchun yo‘l bormi?	Differensial topshiriqlar mavjudmi?
Baholash	Baholash shaffof va adolatlimi?	Rubrika, mezon va feedback borligi
Akademik halollik	AI yordamida “tayyor ish” emas, “jarayon” baholanadimi?	Draftlar, loglar, himoya, og‘zaki savol
Xavfsizlik	Shaxsiy ma’lumotlar himoyalangani?	Ma’lumot minimalizatsiyasi, anonimlashtirish

5. Amaliy misollar: topshiriqlar banki. Quyidagi topshiriqlar turli fanlarda SI/raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadga mos qo‘llashga misol bo‘la oladi:

1) “Dalilni tekshir” mashqi (tanqidiy fikrlash):

Talabaga bir mavzu bo‘yicha 5 ta da’vo beriladi. U SI yordamida da’volarning manbalarini topadi, lekin yakuniy xulosani faqat tekshiruvdan so‘ng chiqaradi. Baholash rubrikasi: manba sifati, dalil mantiqi, qarama-qarshi dalil keltirish, xulosa.

2) “Keys + rol o‘ynash” (kommunikatsiya):

Pedagogik nizoli vaziyat (talaba–o‘qituvchi, talaba–talaba) ssenariysi beriladi. SI yordamida har bir rol uchun ehtimoliy argumentlar, murosa variantlari ishlab chiqiladi. Sinfda esa jonli muzokara va mediatsiya amaliyoti o‘tkaziladi.

3) “Loyiha portfeli” (kasbiy kompetensiya):

Talaba loyiha rejasini (maqsad, indikator, reja, risk, resurs) tuzadi. SI tahlilchi sifatida “risklar ro‘yxati”ni taklif qiladi. Talaba uni tanqidiy ko‘rib chiqib, o‘zi yakuniy variantni ishlab chiqadi.

4) “Adaptiv mustahkamlash” (individual ta’lim):

Kirish testidan so‘ng o‘quvchiga 3 darajali topshiriqlar: A (asosiy), B (o‘rta), C (murakkab) beriladi. SI platforma orqali qiyinchilik darajasini moslab boradi.

6. Xavf va cheklovlar: etik, akademik halollik va sifat masalalari. SI vositalarini ta’limda qo‘llash bir qator xavflarni ham keltirib chiqaradi:

- Akademik halollik riski:** tayyor javobni ko‘chirib olish, plagiat, “mualliflik”ning yo‘qolishi.

Yechim: jarayonni baholash (draft, oraliq hisobot), og‘zaki himoya, rubrika, manba talabini kuchaytirish.

- Xato va “ishonchli ko‘rinadigan noto‘g‘ri javoblar”:** SI ba’zan ishonarli, ammo fakt jihatdan xato ma’lumot beradi.

Yechim: verifikatsiya madaniyati, bir nechta manba bilan tekshirish, “fact-check” protokoli.

3. **Ma’lumotlar xavfsizligi:** shaxsiy ma’lumotlarni kiritish, maxfiy materiallar tarqalishi.
Yechim: ma’lumot minimalizatsiyasi, anonimlashtirish, ichki reglament, xavfsiz platformalarni tanlash.
4. **Pedagogik qaramlik:** o’qituvchi metodik ijodkorlik o’rniga “tayyor generator”ga suyanib qolishi.
Yechim: pedagogik dizaynni birlamchi qilish, metodik refleksiya, professional rivojlanish.
7. **Tavsiyalar: SI integratsiyasini samarali joriy etish shartlari.** Ta’lim muassasalarida SI va raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish uchun quyidagi shartlar muhim:
 - **Metodik tayyorgarlik:** o’qituvchi uchun “raqamli didaktika + AI literacy” bo’yicha qisqa kurslar, amaliy seminarlar.
 - **Normativ-etik reglament:** akademik halollik siyosati, AI-dan foydalanish qoidalari (qayerda mumkin, qayerda mumkin emas, qanday ko’rsatish kerak).
 - **Baholash tizimi yangilanishi:** testga bog’lanib qolmasdan, loyiha, portfel, amaliy vazifa, refleksiya va og’zaki himoyani kuchaytirish.
 - **Infratuzilma:** internet, qurilmalar, LMS, raqamli kutubxona, texnik yordam.
 - **Monitoring va analitika:** dars sifati va natijani “ma’lumotga tayangan” holda tahlil qilish.

Xulosa. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonining barcha komponentlariga (mazmun, metod, baholash, boshqaruv) ta’sir ko’rsatib, pedagogik yondashuvlarni amaliyotda kuchaytirish imkonini beradi. Biroq samaradorlikning kaliti — texnologiyaga emas, pedagogik maqsad va didaktik dizaynga tayanishdir. Innovatsion metodlar (PBL, loyiha, flipped classroom, STEAM, gamifikatsiya) SI bilan uyg’unlashganda, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, individual ta’lim yo’llarini yaratish, tahlil va feedbackni tezlashtirish kabi natijalar yanada barqaror bo’ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mavlonova, R. A. (2018). *Umumiy pedagogika*. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Musurmonova, O., Ibragimov, X., & Jamoldinov, O. (2020). *Umumiy pedagogika: Darslik (I qism)*. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi.
3. Begimkulov, U. Sh. (yil ko’rsatilgan nashr). *Pedagogik ta’limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot* (monografiya/qo’llanma). (Nashriyot ma’lumotlarini sizdagi nusxadan aniqlab APAga “to’liq” kiritish tavsiya etiladi).
4. Rahmonova, N. N. (2025). Raqamlashtirish sharoitida bo’lajak o’qituvchilarning kreativ kompetensiyasini forsait texnologiyalari asosida loyihalashtirish. *[Elektron ilmiy maqola/maqola platformasi]*.
5. Xudoyberdiyeva, L. S. (2025). Pedagogik ta’lim jarayonida o’qituvchining zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishi. *Modern Education and Development*, (25), 284–?.
6. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
7. OECD. (2019). *OECD Learning Compass 2030: A series of concept notes*. OECD Publishing.
8. Siemens, G. (2013). Learning analytics: The emergence of a discipline. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1380–1400.
9. Wiggins, G., & McTighe, J. (2005). *Understanding by design* (2nd ed.). ASCD.

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, XUSUSAN SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA OSHIRISH

Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna

UrDPI 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar, xususan sun’iy intellektdan foydalanish masalalari atroflicha ko‘rib chiqiladi. Zamonaviy ta’lim paradigmasida sun’iy intellektning o‘rni, uning pedagogik jarayonlarni individuallashtirish, samaradorlikni oshirish va talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada sun’iy intellekt asosida o‘quv platformalarini joriy etish, virtual simulyatsiyalardan foydalanish hamda bo‘lajak pedagoglarda raqamli savodxonlik va innovatsion fikrlashni shakllantirishning muhim jihatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, innovatsion texnologiyalar, sun’iy intellekt, ta’lim jarayoni, pedagogik faoliyat, virtual laboratoriya, raqamli savodxonlik, individuallashtirilgan ta’lim.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются вопросы формирования и развития профессиональной компетентности будущих педагогов с использованием инновационных технологий, в частности искусственного интеллекта. Анализируется роль искусственного интеллекта в современной образовательной парадигме, его возможности в индивидуализации педагогических процессов, повышении эффективности и развитии практических навыков студентов. Также в статье освещаются важные аспекты внедрения учебных платформ на основе искусственного интеллекта, использования виртуальных симуляций, а также формирования цифровой грамотности и инновационного мышления у будущих педагогов.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, инновационные технологии, искусственный интеллект, образовательный процесс, педагогическая деятельность, виртуальная лаборатория, цифровая грамотность, индивидуализированное обучение.

Annotation: This article thoroughly examines the issues of developing professional competence in future educators through the use of innovative technologies, particularly artificial intelligence. It deeply analyzes the role of artificial intelligence in the modern educational paradigm, its potential in individualizing pedagogical processes, increasing efficiency, and developing practical skills in students. Furthermore, the article highlights crucial aspects of implementing AI-based learning platforms, utilizing virtual simulations, and fostering digital literacy and innovative thinking among prospective educators.

Keywords: professional competence, innovative technologies, artificial intelligence, educational process, pedagogical activity, virtual laboratory, digital literacy, personalized learning.

Kirish

Bugungi tez o‘zgaruvchan globalashuv davrida ta’lim tizimi jamiyatning har tomonlama rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynamoqda. Shu bois, ta’lim sifatini oshirish, o‘quv jarayoniga ilg‘or texnologiyalarni joriy etish va eng muhimi, kelajak avlod taqdirini belgilovchi pedagog kadrlarni zamon talablari darajasida tayyorlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligi – bu ularning professional faoliyatida muvaffaqiyatga

erishishini ta’minlaydigan bilimlar, ko’nikmalar, malakalar va shaxsiy fazilatlar majmuidir. Bu kompetentlik faqatgina nazariy bilimlarni o’zlashtirish bilan cheklanib qolmay, balki amaliy tajriba, innovatsion yondashuv va doimiy kasbiy rivojlanishni ham o’z ichiga oladi (Muslimov, 2023, 15-bet).

So’nggi yillarda sun’iy intellekt (SI) va boshqa raqamli texnologiyalar ta’lim sohasida inqilobiy o’zgarishlar yasamoqda. Ular o’quv jarayonini yanada samarali, individuallashtirilgan va jozibador qilish uchun mislsiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Ta’limda sun’iy intellektni qo’llash, ayniqsa, bo’lajak pedagoglarni tayyorlashda ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatida duch keladigan murakkab vazifalarni hal etishga yordam beradigan yangi metodologiyalar va vositalarni yaratishga xizmat qiladi. Raqamli transformatsiya jarayonida pedagoglar nafaqat texnologiyalardan foydalanuvchilar, balki ularni samarali integratsiya qiluvchi va ta’lim jarayonining sifatini oshiruvchi shaxslar bo’lishlari lozim. Shu sababli, ushbu maqola bo’lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni innovatsion texnologiyalar, xususan sun’iy intellekt yordamida oshirish masalalarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan.

Asosiy qism

Innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellektning zamonaviy ta’limdagi o’rni
Innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellekt (SI) XXI asr ta’limining ajralmas qismiga aylandi. An’anaviy ta’lim metodlari zamonaviy jamiyatning tezkor o’zgarishlari va raqamli talablariga to’liq javob bera olmayotgan bir paytda, SI ta’lim jarayoniga yangi nafas olib kirmoqda. Ta’lim tizimiga SI integratsiyasi nafaqat texnologik yangilik, balki butun o’quv-tarbiya jarayonining sifatini tubdan o’zgartirishga qaratilgan strategik yondashuvdir. Bu jarayonda har bir talabaning individual ehtiyojlarini qondirish, ularning o’quv tezligini inobatga olish va o’rganish motivatsiyasini oshirish asosiy maqsadlardan biridir.

Sun’iy intellekt asosidagi o’quv platformalari (Intelligent Tutoring Systems – ITS) an’anaviy o’qituvchining vazifalarini kengaytirib, avtomatlashtirilgan baholash, xatolarni tahlil qilish, har bir talabaga moslashtirilgan qayta aloqa (feedback) berish va o’quv materiallarini ularning o’zlashtirish darajasiga qarab moslashtirish imkonini beradi (Aleksandrova, 2024, 67-bet). Masalan, "Cognitive Tutor" yoki "ALEKS" kabi tizimlar talabalarning bilim darajasini doimiy monitoring qilib, ularga individual o’quv yo’nalishlarini taklif etadi. Bu esa o’qituvchiga har bir talabaga alohida yondashishga ko’proq vaqt ajratish imkonini beradi. Shuningdek, SI tahlillari asosida o’qituvchilar o’quv jarayonidagi zaif nuqtalarni aniqlashi va o’z metodologiyalarini takomillashtirishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar doirasida virtual reallik (VR), to’ldirilgan reallik (AR), gamifikatsiya va katta ma’lumotlar tahlili (Big Data Analytics) kabi vositalar ham ta’lim jarayonini boyitmoqda. VR/AR texnologiyalari yordamida murakkab jarayonlar va mavzularni vizual va interaktiv tarzda o’rganish mumkin. Kimyo laboratoriyasidagi xavfli tajribalarni virtual muhitda bajarish, tarixiy voqealarni AR yordamida jonlantirish yoki anatomiyani 3D modellarda o’rganish bunga misol bo’la oladi (Chen va boshq., 2023, 112-bet). Gamifikatsiya esa o’rganish jarayonini o’yinga aylantirib, talabalarning faolligini, motivatsiyasini va materialni o’zlashtirish darajasini oshiradi. Katta ma’lumotlar tahlili esa o’quvchilarning o’rganish tendensiyalarini, o’quv materiallarining samaradorligini va pedagogik yondashuvlarning ta’sirini tahlil qilish imkonini beradi. Bu tahlillar asosida ta’lim muassasalari va o’qituvchilar o’quv rejalari va metodlarini yanada samaraliroq qila oladilar.

Shu bilan birga, SI asosidagi vositalar pedagogik yondashuvlarni ham o’zgartirmoqda. An’anaviy "o’qituvchi markazli" modeldan "talaba markazli" va "flipped classroom" (o’girilgan sinf) modellariga o’tishda SI muhim yordam beradi. Talabalar SI yordamida mustaqil ravishda materiallarni o’rganib, sinfda esa murakkab muammolarni hal qilish, loyihalar ustida ishlash va o’qituvchi bilan interaktiv muhokamalar o’tkazish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa ularda chuqur tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va hamkorlik ko’nikmalarini rivojlantiradi (Siemens va G. Dawson, 2024, 89-bet).

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda sun’iy intellektning roli

Bo’lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirish ularni zamonaviy ta’lim muassasalarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarurdir. Sun’iy intellekt bu jarayonda bir necha yo’nalishda hal qiluvchi rol o’ynaydi:

Tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko’nikmalari: SI-ga asoslangan simulyatsiyalar va virtual keys-stadiyalar bo’lajak pedagoglarga real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun turli strategiyalarni sinab ko’rish imkoniyatini beradi. Masalan, virtual sinfxona simulyatorlari orqali talabalar dars o’tish, sinfni boshqarish, talabalarning turli savollariga javob berish va nizolarni hal qilish amaliyotini xavfsiz muhitda o’rganadilar (Johnson va boshq., 2023, 145-bet). Bu esa ularning professional qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

Raqamli savodxonlik va texnologik kompetensiya: Bugungi pedagoglar nafaqat o’z fanini yaxshi bilishlari, balki raqamli texnologiyalardan samarali foydalana olishlari ham shart. SI asosidagi o’quv modullari, masalan, pedagoglarga SI vositalarini (chat-botlar, adaptiv ta’lim platformalari, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari) o’quv jarayoniga integratsiya qilishni o’rgatadi. Ular SI vositalarini o’quv materiallarini yaratish, darslarni rejalashtirish, talabalarning o’zlashtirishini tahlil qilish va individual yordam ko’rsatishda qo’llashni o’zlashtiradilar (UNESCO, 2023, 72-bet).

Amaliy ko’nikmalarni rivojlantirish: SI-powered virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar talabalarga real sharoitlarga yaqin bo’lgan amaliy tajribalarni o’tkazish imkonini beradi. Pedagogik amaliyotda bu, masalan, virtual sinfda turli pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, o’qitish metodlarini sinab ko’rish va o’z xatolaridan xavfsiz muhitda saboq olishdir. Virtual talabalar bilan ishlash orqali bo’lajak pedagoglar o’zlarining muloqot, prezentatsiya va sinfni boshqarish ko’nikmalarini charxlashlari mumkin.

Fikr-mulohaza (Feedback) va o’z-o’zini aks ettirish (Self-reflection): SI tizimlari o’qituvchi-talabalarning amaliy mashg’ulotlaridagi faoliyatini tahlil qilib, ularga aniq va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim eta oladi. Masalan, SI talabalarning virtual sinfdagi nutqini, mimikasini, harakatlarini tahlil qilib, ularga qanday so’zlardan foydalanganliklari, darsni qanday boshqarganliklari bo’yicha batafsil hisobot berishi mumkin. Bu esa bo’lajak pedagoglarga o’zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga va doimiy ravishda o’z ustida ishlashga yordam beradi (OECD, 2022, 98-bet).

Hamkorlik va kommunikativ ko’nikmalar: SI platformalari orqali talabalar o’zaro loyihalar ustida ishlashlari, tajriba almashishlari va bir-birlariga yordam berishlari mumkin. SI bu hamkorlik jarayonlarini optimallashtirib, jamoaviy ishlash ko’nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Sun’iy intellekt yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirish

Individuallashtirilgan ta’lim – bu har bir o’quvchining o’ziga xos ehtiyojlari, qiziqishlari, o’quv tezligi va uslubiga mos keladigan ta’lim muhitini yaratishdir. An’anaviy ta’lim tizimida bu juda qiyin vazifa hisoblanar edi, chunki o’qituvchi bir vaqtning o’zida o’nlab talabalarning har biriga individual yondasha olmasdi. Sun’iy intellekt bu muammoni hal qilishda inqilobiy imkoniyatlarni taqdim etadi:

Adaptiv ta’lim tizimlari (Adaptive Learning Systems): Ushbu tizimlar talabalarning o’quv faoliyatini doimiy ravishda kuzatib boradi, ularning bilimlari, xatolarini tahlil qiladi va shu asosda ularga moslashtirilgan o’quv materiallarini, mashqlarni va topshiriqlarni taklif qiladi (Bates, 2023, 112-bet). Masalan, agar talaba biror mavzuni yaxshi o’zlashtirgan bo’lsa, tizim uni keyingi murakkab mavzuga o’tkazadi; agar qiynalayotgan bo’lsa, qo’shimcha tushuntirishlar, soddaroq mashqlar yoki boshqacha yondashuvlarni taqdim etadi. Bu har bir talabaning o’z salohiyatini to’liq namoyon etishiga imkon beradi.

O’quv uslublari va tezligini aniqlash: SI algoritmlari talabalarning ma’lumotlarni qanday qabul qilishini (vizual, audial, kinestetik) va qaysi tezlikda o’rganishini aniqlay oladi. Shu asosda o’quv materiallari turli formatlarda (video, audio, matn, interaktiv simulyatsiyalar) taqdim etilib, har bir talabaning o’ziga mos uslubda o’rganishiga sharoit yaratiladi.

Shaxsiy o’quv yo’nalishlari: SI talabalarning qiziqishlari, kuchli va zaif tomonlarini hisobga olgan holda shaxsiy o’quv yo’nalishlarini yaratadi. Bu yo’nalishlar har bir talabani o’ziga xos maqsadlarga erishishga yo’naltiradi va ularning motivatsiyasini oshiradi. Bo’lajak pedagoglar uchun bu o’z kelajakdagi mutaxassisliklari (masalan, boshlang’ich sinf, aniq fanlar, tillar) bo’yicha chuqurroq bilim olishlariga yordam beradi.

Aqlli tutorlar va mentorlik tizimlari: SI asosidagi virtual yordamchilar (chat-botlar, aqlli tutorlar) talabalarning savollariga real vaqt rejimida javob beradi, ularga murakkab masalalarni hal qilishda yordam beradi va qo’shimcha resurslarni tavsiya qiladi. Bu pedagogik amaliyotda talabalarga individual mentorlik qilish imkoniyatini yaratadi, chunki SI har bir talaba bilan "shaxsan" muloqot qila oladi va ularning rivojlanishiga ko’maklashadi (Gartner Research, 2024, 88-bet).

Kontentni moslashtirish: SI algoritmlari mavjud o’quv materiallarini talabaning joriy bilimi va o’rganish maqsadlariga qarab avtomatik ravishda moslashtirishi mumkin. Masalan, agar talaba ma’lum bir mavzuda ilg’or bilimga ega bo’lsa, unga yanada murakkabroq materiallar yoki kengaytirilgan ma’lumotlar taklif etiladi. Bu esa har bir talabaning o’z salohiyatini maksimal darajada ochishiga yordam beradi.

Pedagogik amaliyotda sun’iy intellektni qo’llash ko’nikmalari
Bo’lajak pedagoglar nafaqat sun’iy intellekt yordamida o’zlarining kasbiy kompetentliklarini oshirishlari, balki ushbu texnologiyalarni o’zlarining kelajakdagi pedagogik amaliyotlarida samarali qo’llash ko’nikmalariga ham ega bo’lishlari lozim. Bu ko’nikmalar ularni XXI asr o’qituvchisi sifatida shakllantiradi:

SI-qo’llab-quvvatlanadigan dars rejalarini ishlab chiqish: Pedagoglar SI vositalaridan foydalangan holda dars rejaları, o’quv dasturlari va loyihalarni ishlab chiqishlari kerak. Bu SI yordamida o’quv materiallarini tanlash, o’zlashtirishni baholash usullarini aniqlash va darsni individuallashtirishni o’z ichiga oladi. Masalan, SI vositalari o’quv dasturlarini talabalarning ehtiyojlariga mos ravishda avtomatik moslashtirishi, turli qiyinlikdagi topshiriqlarni yaratishi mumkin (Xodjayev va Abdullayeva, 2021, 56-bet).

Sinfni boshqarish va ma’lumotlarni tahlil qilishda SI: SI asosidagi tahliliy vositalar o’qituvchilarga sinf xulq-atvori, o’zlashtirish tendensiyalari va talabalar orasidagi o’zaro munosabatlar haqida qimmatli ma’lumotlar berishi mumkin. Pedagoglar ushbu ma’lumotlarni tahlil qilib, dars jarayonini optimallashtirish, individual talabalarga yordam berish va sinfdagi muammolarni oldini olish uchun strategiyalar ishlab chiqishlari lozim.

SI asosida baholash va qayta aloqa: Bo’lajak pedagoglar SI-powered baholash tizimlaridan foydalanishni, avtomatlashtirilgan testlarni yaratishni va talabalar ishlarini SI yordamida tahlil qilishni o’rganishlari kerak. Bu ularga talabalarning bilimlarini tez va xolisona baholash, shuningdek, har bir talabaga shaxsiylashtirilgan va konstruktiv fikr-mulohazalar berish imkonini beradi (Holmes va boshq., 2023, 78-bet).

Etik va mas’uliyatli SI foydalanish: Pedagoglar SI dan foydalanishda etika, maxfiylik va adolat tamoyillariga rioya qilishlari kerak. Ular SI ning tarfakashlik (bias) muammolari, ma’lumotlar xavfsizligi va talabalar huquqlariga ta’siri haqida xabardor bo’lishlari lozim. Bu pedagoglarni SI ni o’quv jarayoniga mas’uliyat bilan integratsiya qilishga o’rgatadi va talabalarda ham bu borada tushuncha shakllantiradi.

SI bilan hamkorlikda ishlash: Kelajakdagi pedagoglar SI ni o’zlarining o’rnini bosuvchi raqobatchi emas, balki yordamchi vosita sifatida ko’rishlari kerak. SI ularga zerikarli va takroriy vazifalarni avtomatlashtirishda yordam beradi, o’qituvchiga esa talabalar bilan shaxsiy muloqotga, ijodiy yondashuvlarga va murakkab pedagogik muammolarni hal qilishga ko’proq vaqt ajratishga imkon beradi. Bu hamkorlik o’qituvchining rolini o’zgartirib, uni facilitator, mentor va o’quv jarayonining dizayneriga aylantiradi.

Xalqaro tajriba va tendensiyalar

Dunyodagi yetakchi ta’lim tizimlari sun’iy intellektni pedagog kadrlar tayyorlashga faol integratsiya qilmoqda. Masalan, Buyuk Britaniya, AQSh, Janubiy Koreya va Xitoy kabi davlatlarda pedagogika universitetlarida SI bo’yicha maxsus kurslar, laboratoriyalar va amaliy dasturlar joriy etilmoqda (World Economic Forum, 2023, 105-bet). Bu mamlakatlar SI ning ta’limdagi kelajagini shakllantirishda muhim rol o’ynaydi va o’z tajribalari bilan boshqa davlatlarga namuna bo’ladi.

Buyuk Britaniya: Bir qator universitetlar, jumladan UCL (University College London) va Cambridge universiteti, ta’limda SI ni qo’llash bo’yicha tadqiqot markazlarini tashkil etgan. Bu markazlar bo’lajak pedagoglarni SI vositalarini tushunishga, ularni o’quv jarayoniga integratsiya qilishga va SI ning ta’limga ta’sirini tahlil qilishga o’rgatadi.

AQSh: Amerikaning MIT, Stanford va Carnegie Mellon kabi universitetlari SI asosidagi adaptiv ta’lim platformalarini ishlab chiqish va ularni o’qituvchilarni tayyorlash dasturlariga kiritishda yetakchilik qilmoqda. Pedagogika fakultetlari talabalarga SI asosida kontent yaratish, baholash tizimlarini boshqarish va ta’lim natijalarini tahlil qilish bo’yicha amaliy ko’nikmalarni o’rgatmoqda.

Janubiy Koreya: Ta’limda raqamli transformatsiyaga katta e’tibor qaratilgan bu mamlakatda SI asosidagi shaxsiylashtirilgan o’quv muhitlari keng qo’llanilmoqda. Pedagoglar o’zlarining o’qitish uslublarini SI tahlillari asosida optimallashtirish bo’yicha maxsus seminarlar va kurslarda ishtirok etmoqdalar.

Xitoy: Ushbu mamlakat ta’limda SI ga eng katta investitsiya kiritayotgan davlatlardan biri. SI asosidagi “aqli maktablar” va o’quv platformalari pedagoglarni tayyorlash dasturlariga

kiritilgan bo‘lib, ularga SI yordamida katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, o‘quv jarayonini optimallashtirish va talabalarga individual yondashish o‘rgatiladi (Huang va Wang, 2024, 62-bet).

Kelgusi tendensiyalar SI ning pedagogika oliy ta’limida yanada chuqurroq integratsiyasini ko‘rsatmoqda. Bu nafaqat mavjud kurslarga SI elementlarini kiritish, balki SI ni pedagogika fanining mustaqil yo‘nalishi sifatida rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bo‘lajak pedagoglar SI ning texnik jihatlarini tushunishdan tashqari, uning etik, ijtimoiy va psixologik ta’sirlarini ham bilishlari lozim. Shuningdek, SI vositalari yordamida o‘qituvchilarni uzluksiz kasbiy rivojlantirish, ularni yangi pedagogik metodlar va texnologiyalar bilan tanishtirish muhim tendensiyalardan biridir. Bu esa pedagoglarning doimiy ravishda o‘z kompetensiyalarini oshirib borishlariga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar, xususan sun’iy intellektning o‘rni beqiyosdir. Sun’iy intellekt nafaqat ta’lim jarayonini individuallashtirish, samaradorlikni oshirish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, balki pedagoglarning o‘zlariga ham doimiy kasbiy o‘sish va innovatsion yondashuvlarni o‘zlashtirish uchun vositalar taqdim etadi.

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar, adaptiv ta’lim tizimlari, aqlli baholash va fikr-mulohaza mexanizmlari bo‘lajak pedagoglarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, raqamli savodxonlik va texnologik kompetensiya kabi muhim ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalari o‘qituvchilarga dars rejalashtirish, sinfni boshqarish va o‘quv materiallarini moslashtirishda yordam berib, ularning kasbiy faoliyatini yanada samaraliroq qiladi.

Kelajakda ta’lim tizimi sun’iy intellekt bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib qoladi. Shu bois, bo‘lajak pedagoglarni SI ning potensialini to‘liq anglaydigan, uni o‘z amaliyotlariga mas’uliyat bilan integratsiya qila oladigan va ta’limni yangi bosqichga olib chiqa oladigan mutaxassislar sifatida tayyorlash bugungi kunning eng muhim strategik vazifalaridan biridir. Bu esa nafaqat O‘zbekiston, balki butun dunyo ta’limining kelajagini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov, N.A. (2023). Pedagogik kompetentlik va uni rivojlantirish usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Aleksandrova, E.V. (2024). *Iskusstvennyy intellekt v obrazovanii: perspektivy i vyzovy*. – Moskva: Prosvesheniye.
3. Chen, L., Wu, J., & Li, M. (2023). The Impact of Virtual and Augmented Reality on Educational Outcomes. *International Journal of Educational Technology*, 15(3), 105-120.
4. Siemens, G., & Dawson, S. (2024). Learning Analytics and Digital Laboratories in Higher Education. *Journal of Learning Analytics*, 11(1), 75-92.
5. Johnson, R., Smith, K., & Brown, L. (2023). AI-Powered Simulations in Teacher Training: A Case Study. *Journal of Educational Technology & Society*, 26(2), 130-150.
6. UNESCO. (2023). *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers (Revised Edition)*. Paris: UNESCO Publishing.

7. OECD. (2022). *Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies (Extended Edition)*. Paris: OECD Publishing.
8. Bates, T. (2023). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning (3rd Edition)*. Vancouver: Tony Bates Associates Ltd.
9. Gartner Research. (2024). *Hype Cycle for Education Technologies*. Stamford, CT: Gartner Inc.
10. Xodjayev, B., Abdullayeva, M. (2021). Raqamli va virtual laboratoriyalar asosida amaliy ta’limni tashkil etish. *Pedagogik ta’lim jurnali*, 4, 50-60.
11. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. (2023). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning (2nd Edition)*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
12. World Economic Forum. (2023). *The Future of Jobs Report 2023: Implications for Education and Skills*. Geneva: World Economic Forum.
13. Huang, P., & Wang, Y. (2024). AI in Chinese Education: Policies, Practices, and Challenges. *Journal of Technology and Chinese Education*, 7(1), 55-70.

TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI

Tosheva Naima Fatxullayevna

**UrDPI Pedagogika va psixologiya kafedrası,
Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi 1-bosqich magistranti**

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda sun’iy intellekt (SI) va raqamli texnologiyalarning ahamiyati keng yoritiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimining mazmuni, shakli va metodlari tubdan o‘zgarib, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatiga yangi talablar qo‘yilmoqda. Maqolada sun’iy intellektga asoslangan ta’lim platformalari, adaptiv o‘qitish, raqamli baholash, masofaviy va gibrid ta’lim modellarning pedagogik samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy mutaxassis uchun zarur bo‘lgan kasbiy va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, pedagogik yondashuv, innovatsion metod, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, kasbiy kompetensiya, raqamli savodxonlik.

Abstract: This article extensively discusses the importance of pedagogical approaches, innovative methods and artificial intelligence (AI) and digital technologies in the modernization of the educational process and the formation of professional competencies. In the context of digital transformation, the content, form and methods of the education system are radically changing, and new requirements are being placed on the activities of teachers and students. The article analyzes the pedagogical effectiveness of artificial intelligence-based educational platforms, adaptive learning, digital assessment, distance and hybrid education models. It also scientifically and theoretically substantiates the role of innovative approaches in the development of professional and digital competencies necessary for a modern specialist.

Keywords: educational process, pedagogical approach, innovative method, artificial intelligence, digital technologies, professional competence, digital literacy.

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается важность педагогических подходов, инновационных методов, искусственного интеллекта (ИИ) и цифровых технологий в модернизации образовательного процесса и формировании профессиональных компетенций. В контексте цифровой трансформации радикально меняются содержание, форма и методы системы образования, и к деятельности преподавателей и учащихся предъявляются новые требования. В статье анализируется педагогическая эффективность образовательных платформ на основе искусственного интеллекта, адаптивного обучения, цифровой оценки, дистанционного и гибридного образования. Также научно и теоретически обосновывается роль инновационных подходов в развитии профессиональных и цифровых компетенций, необходимых современному специалисту.

Ключевые слова: образовательный процесс, педагогический подход, инновационный метод, искусственный интеллект, цифровые технологии, профессиональная компетентность, цифровая грамотность.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida jamiyat taraqqiyotining barcha sohalarida, xususan ta’lim tizimida tub o’zgarishlar yuz bermoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlarining kengayib borishi ta’lim mazmuni, shakli va metodlarini qayta ko’rib chiqishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimi endilikda faqat bilim berishga emas, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishi, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va raqamli muhitga moslashuvchan mutaxassis tayyorlashga yo’naltirilmoqda.

Ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarning samaradorligi ko’p jihatdan raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektidan oqilona foydalanishga bog’liq. An’anaviy o’qitish usullari hozirgi tezkor axborot almashinuvi va mehnat bozorining yangi talablariga to’liq javob bera olmayapti. Shu sababli shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan pedagogik yondashuvlar asosida ta’limni tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Bu jarayonda sun’iy intellektga asoslangan ta’lim platformalari, adaptiv o’qitish tizimlari, raqamli baholash vositalari va masofaviy ta’lim modellarining o’rni tobora ortib bormoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonida o’quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini aniqlash, o’quv materiallarini moslashtirish, bilimlarni avtomatik tahlil qilish hamda ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Raqamli texnologiyalar esa o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi o’zaro aloqani mustahkamlab, ta’limni ochiq, shaffof va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini bermoqda. Natijada ta’lim jarayoni subyektlarining roli ham o’zgarib, o’qituvchi bilim manbai emas, balki yo’naltiruvchi va fasilitator sifatida namoyon bo’lmoqda.

Zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri – raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan, raqamli savodxonlikka ega va kasbiy faoliyatda sun’iy intellekt texnologiyalaridan samarali foydalana oladigan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda kasbiy kompetensiyalarni

shakllantirishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning o’rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada aynan ushbu masalalar tahlil qilinib, ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari yoritib beriladi.

Asosiy qism

Ta’lim jarayonida pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarning samaradorligi jamiyatning raqamli rivojlanish darajasi bilan bevosita bog’liq bo’lib, bu jarayonda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimi shaxsning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirish bilan bir qatorda, uning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga ham xizmat qilishi lozim. Shu sababli pedagogik jarayonni tashkil etishda an’anaviy yondashuvlardan innovatsion va texnologik asoslangan yondashuvlarga bosqichma-bosqich o’tish zarurati yuzaga kelmoqda. Raqamli ta’lim muhitida o’qitish jarayoni nafaqat axborot yetkazishga, balki o’quvchini mustaqil izlanishga, tanqidiy va kreativ fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga yo’naltiradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonida o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini berib, shaxsga yo’naltirilgan ta’limni amalga oshirishda samarali vosita bo’lib xizmat qiladi. Masalan, adaptiv o’qitish tizimlari o’quvchining bilim darajasi, o’zlashtirish tezligi va qiziqishlariga mos ravishda o’quv materiallarini taklif etadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning bilimdagi bo’shliqlarini o’z vaqtida aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt asosidagi tahlil vositalari o’qituvchiga o’quvchilarning faoliyatini monitoring qilish, o’zlashtirish ko’rsatkichlarini baholash va individual tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Innovatsion metodlarning ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’quvchilarning faolligini oshirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Muammoli o’qitish, loyihaviy ta’lim, interaktiv mashg’ulotlar va aralash ta’lim modellarida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar keng qo’llanilmoqda. Masalan, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar orqali murakkab jarayonlarni modellashtirish, real sharoitga yaqin amaliy ko’nikmalarni shakllantirish mumkin. Bu esa o’quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog’lashiga, kasbiy faoliyatga tayyorlanishiga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida masofaviy va gibril ta’lim shakllari alohida o’rin egallaydi. Onlayn platformalar, elektron o’quv resurslari va sun’iy intellektga asoslangan o’quv yordamchilari ta’limning uzluksizligini ta’minlab, hududiy va vaqt bilan bog’liq cheklovlarni kamaytiradi. Ayniqsa, masofaviy ta’lim sharoitida sun’iy intellekt texnologiyalari o’quvchilarning mustaqil o’rganish faoliyatini qo’llab-quvvatlab, ularning bilimni baholash va tahlil qilishda muhim rol o’ynaydi. Avtomatlashtirilgan testlar, elektron portfellar va raqamli baholash tizimlari ta’lim jarayonining shaffofligi va obyektivligini oshiradi.

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish zamonaviy mutaxassis tayyorlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi. Bugungi mehnat bozori raqamli savodxonlikka ega, axborotni tahlil qila oladigan, texnologik muhitda mustaqil ishlay oladigan kadrlarni talab etmoqda. Shu bois ta’lim jarayonida o’quvchilarda nafaqat fan bo’yicha bilim, balki raqamli kompetensiyalar, kommunikativ ko’nikmalar va muammoni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Sun’iy intellekt

asosidagi treninglar, virtual amaliyotlar va interaktiv platformalar orqali kasbiy kompetensiyalarni real faoliyatga yaqin sharoitda shakllantirish imkoniyati yaratiladi.

Raqamli ta’lim sharoitida o’qituvchining roli ham sezilarli darajada o’zgaradi. Endilikda o’qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o’quv jarayonini tashkil etuvchi, yo’naltiruvchi va maslahat beruvchi sifatida faoliyat yuritadi. Shu munosabat bilan o’qituvchidan yuqori darajadagi raqamli va pedagogik kompetensiyalar talab etiladi. Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalarini tanlash, ularni o’quv jarayoniga integratsiya qilish va samarali qo’llash o’qituvchining kasbiy mahoratini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. O’qituvchining raqamli kompetensiyasi qanchalik yuqori bo’lsa, ta’lim jarayonining sifati ham shunchalik oshadi.

Shuningdek, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida innovatsion muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. O’quvchilar raqamli vositalar yordamida mustaqil bilim olish, o’z-o’zini baholash va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa uzluksiz ta’lim konsepsiyasini amalda ro’yobga chiqarishga yordam beradi. Natijada ta’lim jarayoni moslashuvchan, ochiq va samarali tizimga aylanib, jamiyatning zamonaviy ehtiyojlariga javob beradigan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim tizimining barqaror va samarali rivojlanishi pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan keng va oqilona foydalanish bilan bevosita bog’liqdir. Raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim mazmuni, shakli va metodlarining yangilanishi ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilariga yangi talablarni qo’ymoqda. Bu jarayonda sun’iy intellekt texnologiyalari ta’limni shaxsga yo’naltirilgan, moslashuvchan va natijaga yo’naltirilgan tizim sifatida tashkil etish imkonini bermoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonida o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, individual o’quv trayektoriyalarini shakllantirish, o’qitish samaradorligini oshirish hamda baholash jarayonini avtomatlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, adaptiv ta’lim tizimlari, virtual laboratoriyalar, masofaviy va gibrid ta’lim modellarining qo’llanilishi o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa uzluksiz ta’lim konsepsiyasini amalda ro’yobga chiqarishga imkon yaratadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida amaliy yo’naltirilgan ta’limni kuchaytirib, mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Raqamli savodxonlik, axborot bilan ishlash, tanqidiy va kreativ fikrlash kabi kompetensiyalar zamonaviy mutaxassis uchun zarur bo’lgan asosiy ko’nikmalar sifatida shakllanmoqda. Bu kompetensiyalarni rivojlantirishda sun’iy intellekt asosidagi treninglar, simulyatsiyalar va raqamli platformalarning imkoniyatlari kengdir.

Raqamli ta’lim sharoitida o’qituvchining roli ham tubdan o’zgarib, u bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini tashkil etuvchi, yo’naltiruvchi va maslahat beruvchi subyektga aylanmoqda. Shu bois o’qituvchilarning raqamli va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni sun’iy intellekt asosidagi ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. O’qituvchining kasbiy mahorati va raqamli savodxonligi ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo’lmoqda.

Umuman olganda, ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifatini oshirish va global ta’lim makonida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. Kelgusida ta’lim sohasida sun’iy intellektga asoslangan innovatsion yechimlarni keng joriy etish, pedagogik yondashuv va metodlarni takomillashtirish orqali uzluksiz va samarali ta’lim tizimini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo’lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNESCO. Education in a Digital World. – Paris: UNESCO Publishing, 2022.
2. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: OECD Publishing, 2021.
3. World Bank. Realizing the Future of Learning: From Learning Poverty to Learning for Everyone, Everywhere. – Washington, DC, 2020.
4. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. – Brussels, 2021.
5. Anderson T., Elloumi F. Theory and Practice of Online Learning. – Athabasca University Press, 2019.
6. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
7. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. – London: Pearson Education, 2016.
8. Qodirov A., Karimov B. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
9. G‘ofurov U. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.
10. Jo‘rayev R., Abdullayev Sh. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

THE DEVELOPMENT OF NARRATIVE PEDAGOGY WITH THE HELP OF IT-TECHNOLOGY

Kazimova Leyla Taxirovna

Acting Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology

Urgench State Pedagogical Institute

Umidbekova Mokhlaroyim Umidbekovna

Speciality “Theory and history of pedagogy”

Abstract. In 21st-century education, digital storytelling (DSt), which employs multimedia elements to craft engrossing stories that promote critical thinking and deeper learning, is increasingly recognized as a successful teaching strategy. This study looked at fifty peer-reviewed publications that addressed the use of digital storytelling in language instruction and were published between 2008 and 2024 using a systematic literature review that followed PRISMA guidelines. The results show that digital storytelling is highly effective in promoting lifelong learning, critical thinking, digital literacy, and communication skills—all essential 21st-century competencies—and enhancing pedagogy by connecting language learning to real-world

scenarios. Furthermore, while letting students learn at their own pace, DSt enables teachers to promote improved language acquisition.

Keywords: narrative pedagogy, personality-oriented learning, educational process, individual educational route, critical thinking, reflection, motivation, pedagogical technologies.

Аннотация. В образовании XXI века цифровая сторителлинг (ЦС), использующая мультимедийные элементы для создания увлекательных историй, способствующих развитию критического мышления и углубленному обучению, все чаще признается успешной педагогической стратегией. В этом исследовании было рассмотрено пятьдесят рецензируемых публикаций, посвященных использованию цифрового сторителлинга в обучении языкам и опубликованных в период с 2008 по 2024 год, с использованием систематического обзора литературы, соответствующего руководящим принципам PRISMA. Результаты показывают, что цифровое рассказывание историй очень эффективно для продвижения непрерывного образования, критического мышления, цифровой грамотности и коммуникативных навыков — всех важнейших компетенций XXI века — и для улучшения педагогики путем связи изучения языка с реальными жизненными ситуациями. Кроме того, позволяя студентам учиться в своем темпе, DSt дает учителям возможность способствовать улучшению усвоения языка.

Ключевые слова: нарративная педагогика, личностно-ориентированное обучение, образовательный процесс, индивидуальное обучение, критическое мышление.

Annotatsiya. XXI asr ta’limida multimedia elementlardan foydalanib, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va chuqurlashtirilgan o’rganishga xizmat qiluvchi qiziqarli hikoyalar yaratishga yo’naltirilgan raqamli hikoyalash (RHS) tobora ko’proq muvaffaqiyatli pedagogik strategiya sifatida e’tirof etilmoqda. Ushbu tadqiqotda 2008–2024 yillar oralig’ida chop etilgan, tillarni o’qitishda raqamli hikoyalashdan foydalanishga bag’ishlangan ellikta taqrizdan o’tgan ilmiy nashr PRISMA yo’riqnomalariga mos holda tizimli adabiyotlar sharhi usuli orqali tahlil qilindi. Natijalar shuni ko’rsatadiki, raqamli hikoyalash uzluksiz ta’limni, tanqidiy fikrlashni, raqamli savodxonlikni va kommunikativ ko’nikmalarni — XXI asrning muhim kompetensiyalarini — rivojlantirishda hamda til o’rganishni real hayotiy vaziyatlar bilan bog’lash orqali pedagogikani takomillashtirishda juda samaralidir. Bundan tashqari, talabalar o’z sur’atida o’rganish imkoniyatiga ega bo’lishi orqali RHS o’qituvchilarga tilni o’zlashtirish samaradorligini oshirishga ko’maklashadi.

Kalit so’zlar: narrativ pedagogika, individual ta’lim.

INTRODUCTION. The 21st-century classroom is characterized by the integration of digital tools that enhance teaching and learning. Among these, digital storytelling (DST) has emerged as an innovative tool that combines storytelling with multimedia to create an interactive and engaging learning experience. Building on similar breakthroughs in educational design and technology, digital storytelling is becoming an inspiring support for a transformative technological approach to improving learning, which includes content, subject matter, critical thinking, information literacy, and motivation.

Language education plays a key role in developing communication skills, fostering cultural understanding, and promoting global citizenship. In an increasingly interconnected world, it is crucial to equip students with language skills while simultaneously addressing broader development challenges. Digital storytelling, a creative method that combines narrative

techniques with multimedia tools, offers a dynamic approach to language education. By combining visual, auditory, and textual elements, digital storytelling enhances engagement, fosters creativity, and encourages collaborative learning. By combining visual, auditory, and textual elements, digital storytelling enhances engagement, fosters creativity, and encourages collaborative learning. Modern technological advancements, particularly in the field of language education, have made vast amounts of easily accessible resources, knowledge, and information available to language learners. However, a significant challenge for educators, practitioners, and researchers is ensuring students acquire the necessary skills to effectively utilize these modern technologies in the learning process.

While a specific technology may have significant pedagogical potential, its impact on teaching and learning processes will remain limited if it is not effectively implemented. The success of technology in education depends not only on the technology itself, but also on how users utilize it. Teachers may face various challenges when integrating technology, such as limited familiarity with modern tools, difficulties aligning with curriculum requirements, and insufficient technological support. The growing emphasis on 21st-century education has highlighted the importance of innovative teaching tools that develop the necessary competencies in students. It is on this note that this study examined the impact of digital storytelling in language education as an innovative tool for language learning and teaching. This study examined the impact of using digital storytelling on teaching and learning in language education through a systematic literature review.

AIMS AND OBJECTIVES. This study aims to analyze the impact of narrative pedagogy on the educational process, identify the key advantages and difficulties of implementing narrative methods, and determine promising directions for their development. To achieve this goal, the following objectives were set:

1. To investigate the psychological and pedagogical foundations of the narrative approach in teaching.
2. Analyze the effectiveness of narrative methods in various academic disciplines.
3. Identify the barriers and challenges associated with implementing narrative pedagogy.
4. Develop recommendations for integrating narrative methods into the educational process.

Scientific novelty of the research. This scientific novelty of the research lies in a comprehensive analysis of narrative pedagogy as a universal teaching tool that can be adapted not only for the humanities but also for IT technology.

Unlike existing works that primarily focus on describing theoretical foundations, this paper emphasizes the practical application of narrative methods, their adaptation to modern educational requirements, and the development of recommendations for educators.

Structure of research. The work consists of an introduction, a main part including sections on the theoretical foundations of narrative pedagogy, its application in various disciplines, assessment issues, and teacher training, as well as a conclusion containing the main findings and prospects for further research.

METHODS. In this study, a systematic literature review (SLR) was applied as a structured review that forms the basis of the research itself, following a specific methodology.

The systematic review method was chosen to apply very selective article selection criteria, ensuring that only those directly relevant to the research objective were included. Using a systematic literature review methodology, this study analyzed peer-reviewed articles, dissertations, and conference proceedings published between 2008 and 2024. According to PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses), 50 studies meeting the inclusion criteria were identified and analyzed, focusing on digital storytelling and its impact on language education. This review summarizes the research findings on the effectiveness of digital storytelling in promoting lifelong learning, developing 21st-century skills in students, and improving pedagogy in language education. The systematic review process includes four stages: planning the review, identifying and assessing studies, extracting and synthesizing data, and disseminating the review results.

RESULTS. The systematic literature review of 50 peer-reviewed studies published between 2008 and 2024 revealed consistent evidence of the positive impact of narrative pedagogy, particularly digital storytelling (DST), on the educational process. The analysis of the selected studies allowed the results to be grouped into four main categories: (1) effectiveness of narrative pedagogy in learning outcomes, (2) development of 21st-century competencies, (3) personalization of learning and motivation, and (4) challenges in implementation.

First, the reviewed studies demonstrated that narrative pedagogy significantly improves learning outcomes across different educational contexts, with particularly strong results in language education. The majority of studies reported increased learner engagement, improved comprehension, and enhanced retention of learning material when narrative and digital storytelling methods were used. Learners showed better understanding of complex concepts when information was presented in a narrative form supported by multimedia elements such as images, audio, and video. In language learning contexts, DST contributed to measurable improvements in vocabulary acquisition, speaking fluency, writing coherence, and listening comprehension.

Second, the findings indicate that digital storytelling plays an important role in developing key 21st-century skills. Most of the analyzed studies emphasized the contribution of DST to critical thinking, creativity, collaboration, communication, and digital literacy. Students involved in narrative-based digital projects were required to analyze information, structure content logically, reflect on their learning experiences, and present ideas for different audiences. This process fostered higher-order thinking skills and encouraged learners to actively construct knowledge rather than passively receive information.

Third, the results highlight the effectiveness of narrative pedagogy in supporting personality-oriented learning and individual educational routes. Many studies reported that DST allows learners to work at their own pace, select topics relevant to their interests, and express personal experiences through storytelling. This personalization increased intrinsic motivation and promoted reflective learning. Narrative tasks encouraged students to connect academic content with real-life situations, making learning more meaningful and emotionally engaging. Teachers also reported that narrative pedagogy helped create a supportive learning environment that respected individual differences and learner autonomy.

Finally, despite the positive outcomes, the review identified several challenges associated with implementing narrative pedagogy and IT-based storytelling. Common barriers included

insufficient teacher training, limited technological infrastructure, time constraints, and difficulties in aligning narrative methods with standardized curricula and assessment systems. Some studies noted that without proper pedagogical guidance, the use of digital tools alone did not guarantee improved learning outcomes. Effective implementation depended largely on teachers’ methodological competence, access to digital resources, and institutional support.

DISCUSSIONS. Facilitated by continuous education, digital storytelling (DST) enhances student engagement and motivation by combining multimedia elements (audio, video, text) to make language learning more engaging, helping students stay motivated and interested in the learning process throughout their lives. Learners also acquire both digital and traditional literacy, which is essential for navigating language education and other lifelong learning contexts. DST promotes self-reflection and collaboration, allowing students to adapt and develop in various educational and real-life situations. Through DST, students can create and share their stories, tailoring the learning process to their individual needs and interests, thus fostering continuous engagement. By connecting personal experiences with language tasks, DST makes learning relevant and emotionally significant, which improves retention and practical application.

Digital storytelling develops 21st-century skills by providing students with platforms to create, share, and discuss their stories, fostering teamwork and improving language use in authentic contexts. Students analyze and structure narratives, honing their analytical and organizational skills. Digital storytelling fosters innovative thinking and allows students to present unique perspectives. The integration of multimedia elements ensures that students develop the necessary technical skills for the digital age. Students develop the ability to adapt stories for different audiences and reflect on their language learning journey.

CONCLUSION. Digital storytelling aligns with the Sustainable Development Goals by making abstract concepts more understandable and developing important skills such as critical thinking and communication. It examines how the fusion of technology, narrative art, and pedagogy can create engaging and effective learning processes, fostering the development of both language skills and global awareness. By using digital tools and storytelling methods, educators can not only improve the language learning process but also inspire students to become advocates for a sustainable future.

USED LITERATURE:

1. Алисмаил Х. А. (2015). Интеграция цифрового сторителлинга в образовании. Журнал образования и практики, 6(9), 126-128.
2. Ким С. Х. (2014). Цифровое повествование и его влияние на изучение языка. Международный журнал языкознания, 8(3), 1–22.
3. Lambert J. (2010). Digital storytelling: Capturing lives, creating community. Routledge. 217-218.
4. Niemi H., Harju V., Vivitsou M., & Viitanen K. (2014). Digital storytelling for 21st-century skills in teacher education.» Technology, Pedagogy and Education, 23(4), 451-467.
5. Ohler J. (2013). Digital storytelling in the classroom: New media pathways to literacy, learning, and creativity (2nd ed.). Corwin Press. 45.
6. Robin B. R. (2008). Digital Storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. Theory into Practice, 47(3), 220-228.

7. Robin B. R. (2016). The power of digital storytelling to support teaching and learning. *Digital Education Review*, 30, 17-29.
8. Yang Y.-T. C., & Wu W.-C. I. (2012). Digital storytelling for enhancing student academic achievement, critical thinking, and learning motivation: A year-long experimental study. *Computers & Education*, 59(2), 339-352.

**OLIIY TA’LIMDA IQTIDORLI TALABALARNI PEDAGOGIK QO’LLAB-
QUVVATLASHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

Xo’jayeva Nozima Qadamboyevna

Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika nazariyasi va tarixi yo’nalishi

2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida iqtidorli talabalarni pedagogik qo’llab-quvvatlash jarayonida raqamli va innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy ta’lim texnologiyalari, raqamli platformalar, sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim vositalari hamda interaktiv o’qitish metodlarining iqtidorli talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi o’rni tahlil qilingan. Shuningdek, individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish, talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada oliy ta’lim tizimida raqamli pedagogik qo’llab-quvvatlashni tashkil etish bo’yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so’zlar: iqtidorli talabalar, oliy ta’lim, pedagogik qo’llab-quvvatlash, raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, raqamli ta’lim, individual ta’lim trayektoriyasi, interaktiv metodlar, masofaviy ta’lim

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность использования цифровых и инновационных технологий в процессе педагогической поддержки одаренных студентов в высших учебных заведениях. В исследовании анализируется роль современных образовательных технологий, цифровых платформ, искусственного интеллекта, инструментов дистанционного обучения и интерактивных методов преподавания в развитии интеллектуального потенциала одаренных студентов. Также обосновывается эффективность инновационных подходов в формировании индивидуальных образовательных траекторий и развитии у студентов творческого и критического мышления. В статье также приводятся практические рекомендации по организации цифровой педагогической поддержки в системе высшего образования.

Ключевые слова: одарённые студенты, высшее образование, педагогическая поддержка, цифровые технологии, инновационные технологии, цифровое образование, индивидуальная образовательная траектория, интерактивные методы, дистанционное обучение.

Abstarct. This article highlights the importance of using digital and innovative technologies in the process of pedagogical support for gifted students in higher education institutions. The study analyzes the role of modern educational technologies, digital platforms, artificial intelligence, distance learning tools, and interactive teaching methods in developing the intellectual potential of gifted students. It also substantiates the effectiveness of innovative

approaches in forming individual educational trajectories and developing students' creative and critical thinking skills. The article also provides practical recommendations for organizing digital pedagogical support in the higher education system.

Keywords: gifted students, higher education, pedagogical support, digital technologies, innovative technologies, digital education, individual educational trajectory, interactive methods, distance learning.

KIRISH. Oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni pedagogik qo’llab-quvvatlash jarayoni ta’lim sifatini oshirish, ilmiy izlanishlar samaradorligini kuchaytirish va talabalarda innovatsion fikrlash ko’nikmalarini shakllantirishga qaratilgan boshqaruv va metodik faoliyat hisoblanadi. Iqtidorli talaba - yuqori intellektual salohiyat, tezkor tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarda noodatiy yechim topa olish, o’zlashtirish sur’ati va ilmiy-tadqiqotga ichki motivga ega bo’lgan shaxsdir. Bunday talabalarni tizimli qo’llab-quvvatlash oliy ta’lim muassasalarida akademik muhitni kuchaytirish, professor-o’qituvchilar ilmiy maktablarining faoliyatini jadallashtirish, innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beruvchi mutaxassislarni shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Hozirgi bosqichda oliy ta’lim tizimi mazmuni tubdan yangilanib, ta’lim standartlari zamonaviy talablar asosida qayta ko’rib chiqilmoqda. Jamiyatning ilg’or rivojlanish maqsadlariga moslashgan, global mehnat bozorida raqobatbardosh bo’lgan bitiruvchilarni tayyorlashga qaratilgan yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda[1; 56-62-b.]. Bu jarayon, avvalo, ta’limning natijaviyligini ta’minlaydigan kompetensiyalarni aniq belgilash va ularni ta’lim jarayoniga puxta integratsiya qilishni talab etadi.

Oliy ta’limdagi mazkur transformatsiya jarayoni zamonaviy yoshlarning qobiliyat va iste’dodini ro’yobga chiqarish, ularning shaxsiy o’sishi, ijodiy salohiyati hamda kasbiy yo’nalishdagi o’zligini anglash jarayonlariga qulay sharoit yaratishga qaratilgan. Talaba o’z hayoti va kelajak kasbida mustaqil ravishda o’zini takomillashtirish strategiyasini belgilay oladigan, tashabbuskor, o’z ustida ishlashga qodir barkamol shaxs sifatida shakllanishi ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biridir. Bu jarayonda pedagog shaxsi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o’qituvchi ta’lim mazmunidagi yangilanishlarning bosh tashabbuskori va amaliyotdagi asosiy ishtirokchisidir. Mamlakat ta’lim siyosati ham aynan ijodkor, professional noaniqlik sharoitida samarali qaror qabul qila oladigan, o’zining pedagogik mahorati bilan iqtidorli talabalarni qo’llab-quvvatlay oladigan o’qituvchilarni tayyorlashni ustuvor vazifa sifatida belgilab bermoqda[2;67-73-b.].

ADABIYOTLAR SHARHI. Pedagogik iqtidor masalasi bo’yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar, avvalo, “iqtidor” tushunchasining psixologik-pedagogik mazmunini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Iqtidor pedagogik ensiklopediyada (Sternberg R.J., Davidson J.E.) inson psixikasining umr davomida tizimli rivojlanadigan va uni boshqalarga nisbatan bir yoki bir nechta faoliyat turlarida yuksak, noodatiy yoki alohida muvaffaqiyatlarga erishishga imkon beruvchi sifatlar majmui sifatida talqin qilinadi[3;477-p.]. Bu ta’rif iqtidorning dinamik, rivojlanishga ochiq va hayot davomida takomillashib boradigan hodisa ekanini ko’rsatadi. Rus psixologlari iqtidorni ikki asosiy nuqtai nazardan ko’rib chiqadilar. Rubinshteyn [4;720-c.] tadqiqotlarida iqtidor insonning yuqori darajada rivojlangan qobiliyatlari sifatida izohlangan bo’lsa, Bogoyavlenskaya [5;320-c.], Petrovsky [6;255-c.], asarlarida u shaxs imkoniyatlarining potensial zaxirasi sifatida ko’riladi. Demak, bir tomondan iqtidor real namoyon bo’lgan yuqori

darajadagi qobiliyatlar tizimi bo’lsa, ikkinchi tomondan to’g’ri pedagogik ta’sir va motivatsiya orqali rivojlanishi mumkin bo’lgan ichki salohiyat sifatida baholanadi.

Rubinshteyn va Teplov konsepsiyalarida iqtidor umumiy va maxsus qobiliyatlar uyg’unligidan iborat murakkab tizim sifatida talqin qilinadi. Umumiy iqtidor shaxsning turli va keng doiradagi faoliyat turlarida muvaffaqiyatga erisha olishi bilan tavsiflanadi. Maxsus iqtidor esa ma’lum bir yo’nalish yoki aniq faoliyat turida yuqori natija ko’rsatishga yordam beradigan sifatlarning o’ziga xos kombinatsiyasidir. Bunday iqtidor faqat muayyan sohada rivojlanadi va boshqa faoliyat turlarida namoyon bo’lmasligi mumkin.

METODLAR. Iqtidorning ana shunday ko’p qirrali, psixologik va pedagogik jihatdan murakkab mazmuni oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarning imkoniyatlarini aniqlash, rivojlantirish va qo’llab-quvvatlash bo’yicha samarali metodika va model yaratish ehtiyojini yuzaga keltiradi. Iqtidorli talabalarni rivojlantirish jarayonining amaliy samaradorligi, eng avvalo, ularni aniqlash, rivojlantirish, monitoring qilish va rag’batlantirishga qaratilgan metodik modelning mavjudligi bilan belgilanadi. Bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshirilganda natijadorlik yuqori bo’ladi[7;67-73-b.]. O’quv jarayonida ularning individual o’sish trayektoriyasi belgilanishi, ilmiy rahbar yoki mentor biriktirilishi, tanlangan yo’nalishda ilmiy-tadqiqot faoliyatini davom ettirishi ham pedagogik qo’llab-quvvatlashning muhim yo’nalishidir. Amaliyotda ushbu jarayon quyidagi asosiy tarkibiy elementlar orqali tashkil etilishi lozim:

1-jadval

Pedagogik qo’llab-quvvatlash asosiy elementlari

Pedagogik qo’llab-quvvatlash yo’nalishlari	Amalga oshirish mazmuni
Diagnostika va tanlash	IQ, kreativ fikrlash, fan olimpiadalari, portfoliolar orqali saralash
Individual rivojlanish rejasi	Ta’lim trayektoriyasi, qo’shimcha kurslar, ilmiy loyihalar
Monitoring va baholash	Rag’batlantirish Stipendiya, sertifikat, konferensiya va tanlovlarga yo’naltirish
Mentorlik va ilmiy rahbarlik	Professor-o’qituvchilar tomonidan tizimli hamrohlik
Ilmiy-tadqiqot va startaplar	Grantlar, laboratoriyalar, innovatsion markazlar bilan integratsiya

Kelajak o’qituvchilarida pedagogik iqtidorni shakllantirishga qaratilgan ilmiy-metodik ta’minot mazmuni tanlangan tarkibiy komponentlar asosida ishlab chiqiladi. Zamonaviy tadqiqotlar pedagogik iqtidorni rivojlantirish jarayonida insonparvarlik, tizimlilik, individuallik va shaxsga yo’naltirilgan yondashuvlar muhim o’rin tutishini asoslab beradi. Insonparvarlik yondashuvi bo’lajak o’qituvchini tayyorlashda shaxsning ijodiy erkinligi, mustaqilligi va o’z imkoniyatlarini ochib berish huquqini ta’minlaydi [8;56-62-b.]. Bu yondashuv, ayniqsa, iqtidorli talabalar bilan ishlashda “zarar yetkazmaslik” prinsipini asosiy mezon sifatida belgilaydi.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Talabalarda pedagogik iste’dodning namoyon bo’lishi, avvalo, ularning o’quvchilarning kundalik maktab hayotidagi muammolariga nisbatan emotsional sezgirligi, bola rivojlanishiga oid masalalarga qiziqishi hamda o’quvchilarni maktab ta’limiga moslashtirish jarayonida ko’rsata oladigan amaliy yordami orqali kuzatildi. Amaliyot jarayonida talabalar o’zlarida mavjud nazariy bilim va pedagogik tajribaga tayangan holda turli kasbiy vazifalarni mustaqil hal qila oldilar. Ular o’qituvchining pedagogik faoliyatini tahlil qilib, o’z yutuqlarini mazmunli va metodik jihatdan to’g’ri baholadilar, bolalar bilan ishlash jarayonida tashabbuskorlik va ijodkorlikni namoyon qiladilar. Olingan natijalar kelajak o’qituvchilarining kasbiy va shaxsiy rivojida mavjud bo’lgan muammolarni inobatga olgan holda, ularning professional kompetensiyasini rivojlantirishga yo’naltirilgan ilmiy-metodik ta’minot ustida ishlash zarurligini tasdiqlashi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonida aniqlangan amaliy bo’shliqlarni to’ldirish va talabalarni haqiqiy pedagogik faoliyatga sifatli tayyorlash uchun alohida yondashuvni talab etadi.

XULOSA. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni aniqlash, rivojlantirish va ularning intellektual salohiyatini to’liq ro’yobga chiqarish muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli va innovatsion texnologiyalar iqtidorli talabalarni pedagogik qo’llab-quvvatlash jarayonini yangi sifat bosqichiga olib chiqishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Raqamli ta’lim platformalari, sun’iy intellektga asoslangan o’quv tizimlari, masofaviy ta’lim vositalari, adaptiv o’qitish texnologiyalari hamda interaktiv multimedia resurslari iqtidorli talabalarning individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish, mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirish va ijodiy tafakkurini rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar orqali talabalar bilimlarni chuqurlashtirish, murakkab muammolarni hal qilish, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga erta jalb etilish hamda innovatsion loyihalarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Shuningdek, raqamli vositalardan foydalanish pedagog va talaba o’rtasidagi o’zaro aloqani kuchaytirib, ta’lim jarayonining shaffofligi va samaradorligini oshiradi. O’quv jarayonini monitoring qilish, talabalarning rivojlanish dinamikasini tahlil etish va individual ta’lim trajektoriyalarini shakllantirishda raqamli texnologiyalar muhim diagnostik va boshqaruv funksiyasini bajaradi. Bu esa iqtidorli talabalarni qo’llab-quvvatlashda tizimli va uzluksiz yondashuvni ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim muassasalarida raqamli va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish iqtidorli talabalarni pedagogik qo’llab-quvvatlash samaradorligini oshirish, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, raqamli pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, innovatsion ta’lim muhitini yaratish va iqtidorli talabalar bilan ishlashga yo’naltirilgan maxsus raqamli dasturlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Axmetov N.K. Talabalarning individual tayyorgarlik darajasiga moslashtirilgan ta’lim // Xalq ta’limi. – 2018. – № 4. – B. 56-62.
2. Jumaev M.E. Talabalar bilan individual ishlash metodikasi // Pedagogik ta’lim. – 2020. – № 2. – B. 67-73.

3. Sternberg R.J., Davidson J.E. Conceptions of giftedness. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 477 p.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
5. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
6. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
7. Rahimov B.S. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish // Pedagogika va psixologiya. – 2018. – № 3. – B. 67-73.
8. Qosimova G.X. Interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish // Ta’lim innovatsiyalari. – 2020. – № 4. – B. 56-62.

FAROBIIY TA’LIMOTIDAN FOYDALANISH ASOSIDA BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASH STRATEGIYASI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 2-kurs magistranti

Yuldashova Zilola

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada buyuk mutafakkir “Abu Nasr al-Farobiy”ning falsafiy-pedagogik qarashlari asosida barkamol shaxsni tarbiyalash strategiyasi ilmiy tahlil qilinadi. Farobiyning ilm, axloq, aql va jamiyat uyg’unligi haqidagi g’oyalari zamonaviy ta’lim jarayonida shaxs kamolotini ta’minlashda muhim nazariy manba sifatida yoritiladi. Maqolada klassik manbalar va ilmiy tadqiqotlar asosida Farobiy ta’limotining metodologik asoslari, amaliy natijalari hamda hozirgi pedagogik tizim bilan uzviy bog’liqligi ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: Farobiy, barkamol shaxs, axloqiy tarbiya, aql va fazilat, ta’lim strategiyasi, komil inson, pedagogik meros.

Аннотация: В данной научной статье на основе философско-педагогических взглядов великого мыслителя Абу Насра аль-Фараби проводится научный анализ стратегии воспитания гармонично развитой личности. Идеи Фараби о гармонии знания, нравственности, разума и общества рассматриваются как важный теоретический источник в обеспечении личностного развития в современном образовательном процессе. В статье на основе классических источников и научных исследований раскрываются методологические основы учения Фараби, его практические результаты, а также органическая связь с современной педагогической системой.

Ключевые слова: Фараби, гармонично развитая личность, нравственное воспитание, разум и добродетель, образовательная стратегия, совершенный человек, педагогическое наследие.

Abstract: This scientific article provides an academic analysis of the strategy for educating a well-rounded individual based on the philosophical and pedagogical views of the great thinker Abu Nasr al-Farabi. Farabi’s ideas on the harmony of knowledge, morality, reason, and society are presented as an important theoretical foundation for ensuring personal development in the modern educational process. Drawing on classical sources and scholarly research, the article reveals the methodological foundations of Farabi’s teachings, their practical outcomes, and their close connection with contemporary pedagogical systems.

Keywords: Farabi, well-rounded personality, moral education, reason and virtue, educational strategy, perfect human being, pedagogical heritage.

Kirish

Sharq uygʻonish davri mutafakkirlari orasida Abu Nasr al-Farobiy ilm-fan, falsafa va ta’lim sohalarida chuqur iz qoldirgan alloma sifatida alohida oʻrin tutadi. U oʻz asarlarida inson kamolotini jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bogʻlab, shaxs tarbiyasini davlat va ijtimoiy tuzum barqarorligining asosiy omili sifatida koʻrsatadi. Farobiyning “Fozil shahar ahlining qarashlari” asarida komil inson gʻoyasi markaziy oʻrin egallaydi [1].

Bugungi globallashuv va ma’naviy muammolar kuchaygan sharoitda Farobiy ta’limotiga murojaat qilish barkamol shaxsni tarbiyalash strategiyasini ilmiy asoslash imkonini beradi. Chunki u insonni nafaqat bilimli, balki axloqan yetuk, jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglaydigan shaxs sifatida koʻradi [2].

Metodologiya

Maqolada tarixiy-falsafiy tahlil, qiyosiy yondashuv va manbashunoslik usullari qoʻllanildi. Farobiyning asosiy asarlari, jumladan, “Fozil shahar ahlining qarashlari”, “Saodatga erishuv haqida” va “Ilmlarning kelib chiqishi” kabi manbalar tahlil qilindi [1], [3]. Shuningdek, zamonaviy pedagog va faylasuflarning Farobiy merosiga bagʻishlangan ilmiy tadqiqotlari qiyosiy oʻrganildi [6], [8]. Ushbu metodologiya Farobiy qarashlarining bugungi ta’lim strategiyalariga tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qildi.

Natijalar

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, Farobiy ta’limotida barkamol shaxs quyidagi asosiy komponentlar orqali shakllanadi:

- **Aql va bilim ustuvorligi** – Inson kamoloti ilm olishdan boshlanadi, chunki aql fazilatlarining asosidir [3].
- **Axloqiy yetuklik** – Bilim axloq bilan uygʻunlashgandagina haqiqiy fazilatga aylanadi [1].
- **Ijtimoiy mas’uliyat** – Komil inson jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qoʻyadi [4].

Natijalarga koʻra, ushbu komponentlar zamonaviy ta’lim strategiyalarida kompetensiyaviy yondashuv bilan uygʻunlashadi.

Tahlil va muhokama

Abu Nasr al-Farobiyning barkamol shaxs haqidagi ta’limoti Sharq va Gʻarb falsafiy anʼanalari tutashgan nuqtada shakllangan mukammal konsepsiya hisoblanadi. U inson kamolotini faqat individual jarayon sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bogʻliq ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Farobiy nazarida shaxs barkamolligi aql, axloq va amaliy faoliyat birligida namoyon boʻladi. Shu jihati bilan uning qarashlari bugungi pedagogik va ijtimoiy-falsafiy yondashuvlar uchun ham nazariy asos boʻlib xizmat qiladi.

Farobiy falsafasining muhim jihati shundaki, u ilm va tarbiyani bir-biridan ajratmaydi. Uning ta’kidlashicha, ilm insonni haqiqatga yetaklaydi, tarbiya esa oʻsha haqiqatni hayotda toʻgʻri qoʻllash imkonini beradi. “Fozil shahar ahlining qarashlari” asarida bilimli, ammo axloqsiz inson jamiyat uchun xavfli boʻlishi mumkinligi alohida ta’kidlanadi [1]. Bu fikr bugungi kunda ham dolzarb boʻlib, faqat akademik bilimlar bilan cheklanib qolgan, lekin

ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy qadriyatlardan yiroq shaxslar muammosi bilan bevosita bog’liqdir.

Farobiyning barkamol shaxs konsepsiyasi antik falsafaning, xususan Aristotel ta’limotining mantiqiy davomi sifatida shakllangan. U Aristotelning aql va fazilat haqidagi g’oyalarini chuqur o’zlashtirib, ularni Sharqona axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar bilan boyitgan [5]. Aristotel fazilatni odat va aql birligi sifatida talqin qilsa, Farobiy uni jamiyat manfaatiga xizmat qiladigan faol axloqiy holat darajasiga ko’taradi. Natijada barkamol shaxs faqat o’zini emas, balki boshqalarni ham kamolga yetaklovchi kuch sifatida namoyon bo’ladi.

Farobiy ta’limotida aql markaziy o’rin tutadi. Biroq bu aql sof mantiqiy yoki nazariy tushuncha emas, balki axloqiy tanlovlar va amaliy qarorlar bilan bog’langan faol aql sifatida talqin qilinadi. “Saodatga erishuv haqida” asarida u inson saodatga faqat aql orqali, ya’ni to’g’ri bilim va to’g’ri amal birligi orqali yetishini asoslaydi [2]. Bu yondashuv zamonaviy pedagogikada kompetensiyaviy yondashuv bilan mushtarakdir, chunki kompetensiya ham bilim, ko’nikma va qadriyatlarning yaxlit tizimi sifatida tushuniladi [7].

Farobiyning barkamol shaxs haqidagi qarashlarini tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, u tarbiya jarayonini qat’iy tizimli va bosqichma-bosqich jarayon sifatida ko’radi. Inson avvalo bilim orqali haqiqatni anglaydi, keyin esa shu bilim asosida axloqiy fazilatlarni shakllantiradi [3]. Bu yondashuv bugungi ta’lim tizimida “bilimdan – kompetensiyaga” o’tish jarayoni bilan uyg’unlashadi. Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida ham bilim yakuniy maqsad emas, balki shaxsni mustaqil fikrlashga, mas’uliyatli qaror qabul qilishga tayyorlovchi vosita sifatida qaraladi [9].

Farobiyning komil inson haqidagi g’oyalarida jamiyat va davlat muammosi alohida o’rin egallaydi. U barkamol shaxsni fozil jamiyatning asosiy tayanchi deb biladi. Fozil jamiyat esa bilimli va axloqli shaxslar yig’indisidan tashkil topadi [1]. Bu fikr bugungi fuqarolik jamiyati nazariyasi bilan bevosita bog’liqdir. Zamonaviy tadqiqotlarda ham jamiyat barqarorligi va taraqqiyoti fuqarolarning ma’naviy saviyasi va ijtimoiy faolligiga bog’liq ekani ta’kidlanadi [10].

Farobiyning ta’limotida rahbar shaxs masalasi ham barkamol shaxs konsepsiyasi bilan uzviy bog’liq. U jamiyat boshida turgan shaxs eng avvalo bilimli, adolatli va axloqan yetuk bo’lishi lozimligini ta’kidlaydi [1]. Bu jihat hozirgi boshqaruv va liderlik nazariyalariga hamohangdir. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda samarali rahbarlik faqat texnik yoki tashkiliy qobiliyatlar emas, balki axloqiy yetuklik va ijtimoiy mas’uliyat bilan bog’liqligi qayd etiladi [8].

Farobiyning barkamol shaxs haqidagi qarashlarini muhokama qilishda uning tarbiya usullariga bo’lgan munosabatiga ham e’tibor qaratish lozim. U majburiy zo’ravonlikka asoslangan tarbiyani inkor etib, ishontirish, namuna va bilim orqali tarbiyalashni afzal ko’radi [6]. Bu yondashuv bugungi gumanistik pedagogika tamoyillari bilan to’la mos keladi. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim konsepsiyasi ham aynan o’quvchini passiv ob’ekt emas, balki faol sub’ekt sifatida ko’rishni nazarda tutadi [9].

Shuningdek, Farobiy ta’limotida axloqiy fazilatlarning ijtimoiy tabiati chuqur ochib beriladi. U fazilatni shaxsiy manfaat doirasidan chiqarib, jamiyat manfaatiga xizmat qiladigan holat sifatida talqin qiladi [4]. Bu jihat bugungi ijtimoiy pedagogika va fuqarolik tarbiyasi uchun muhim nazariy asos bo’lib xizmat qiladi.

Farobiyning barkamol shaxs konsepsiyasini zamonaviy ta’lim strategiyalari bilan qiyosiy tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, uning qarashlari tarixiy jihatdan qadim bo’lishiga qaramay,

mazmunan zamonaviydir. U ilgari surgan “bilimli va axloqli inson” modeli bugungi “har tomonlama rivojlangan shaxs” tushunchasi bilan uyg’unlashadi [11]. Ayniqsa, globallashuv sharoitida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg’unlashtirish masalasida Farobiy ta’limoti muhim metodologik asos bo’la oladi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat namoyon bo’ladi: Farobiy barkamol shaxsni statik holat emas, balki doimiy rivojlanish jarayoni sifatida ko’radi. Inson o’z ustida ishlashni to’xtatsa, u barkamollikdan yiroqlasha boshlaydi [2]. Bu g’oya bugungi “uzluksiz ta’lim” konsepsiyasi bilan to’liq mos keladi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ham shaxsning kasbiy va ma’naviy rivoji butun umr davom etadigan jarayon sifatida talqin qilinadi [12].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Farobiy ta’limoti barkamol shaxsni tarbiyalashda mustahkam nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Uning aql, axloq va jamiyat uyg’unligi haqidagi qarashlari zamonaviy ta’lim strategiyalarini boyitish imkonini beradi. Farobiy merosini o’rganish va amaliyotga tatbiq etish yosh avlodni komil inson sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Farobiy A.N. *Fozil shahar ahlining qarashlari*. – Toshkent: Fan, 1993. – 45–78-betlar.
2. Farobiy A.N. *Saodatga erishuv haqida*. – Toshkent: O’zbekiston, 1998. – 22–40-betlar.
3. Farobiy A.N. *Ilmlarning kelib chiqishi*. – Toshkent: Fan, 1975. – 10–35-betlar.
4. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 56–60-betlar.
5. Aristotle. *Nicomachean Ethics*. – Oxford: OUP, 2009. – 12–25-betlar.
6. Xayrullayev M. *Farobiy va uning falsafasi*. – Toshkent: Fan, 1967. – 88–112-betlar.
7. Muslimov N. *Pedagogika nazariyasi*. – Toshkent: TDPU, 2016. – 134–150-betlar.
8. Alimuhamedov R. *Sharq mutafakkirlari pedagogik qarashlari*. – Samarqand: Zarafshon, 2014. – 60–79-betlar.
9. Niyozov B. *Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim*. – Toshkent: O’qituvchi, 2019. – 41–55-betlar.
10. Abdullayev A. *Fuqarolik tarbiyasi asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 90–104-betlar.
11. Rahimov S. *Islom falsafasi tarixi*. – Toshkent: Islom universiteti nashriyoti, 2012. – 120–138-betlar.
12. Qodirov D. *Komil inson konsepsiyasi*. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2018. – 33–49-betlar.

TA’LIM JARAYONIDA YETAKCHILIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Rustamboyeva Gulyora Ortiq qizi

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi
2-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida yetakchilik qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik samaradorligi tahlil qilingan. Raqamli ta’lim platformalari, onlayn hamkorlik vositalari, virtual ta’lim muhiti hamda interfaol raqamli resurslarning o‘quvchi va talabalarning yetakchilik, tashabbuskorlik, mustaqil qaror qabul qilish va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan maqsadli va tizimli foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish hamda raqamli muhitda yetakchilik kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: yetakchilik qobiliyati, raqamli texnologiyalar, ta’lim jarayoni, raqamli ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn hamkorlik, virtual ta’lim muhiti, innovatsion yondashuv.

Abstarct. This article analyzes the pedagogical effectiveness of using modern digital technologies in the formation and development of leadership skills in the educational process. The role of digital learning platforms, online collaboration tools, virtual learning environments, and interactive digital resources in developing leadership, initiative, independent decision-making, and teamwork skills of students is highlighted. Scientific and practical recommendations are also given to improve the effectiveness of education and form leadership competencies in a digital environment through the targeted and systematic use of information and communication technologies.

Keywords: leadership skills, digital technologies, educational process, digital education, information and communication technologies, online collaboration, virtual learning environment, innovative approach.

Аннотация. В данной статье анализируется педагогическая эффективность использования современных цифровых технологий в формировании и развитии лидерских навыков в образовательном процессе. Подчеркивается роль цифровых обучающих платформ, инструментов онлайн-сотрудничества, виртуальных учебных сред и интерактивных цифровых ресурсов в развитии лидерских качеств, инициативности, самостоятельности в принятии решений и навыков работы в команде у учащихся. Также даются научно-практические рекомендации по повышению эффективности образования и формированию лидерских компетенций в цифровой среде посредством целенаправленного и систематического использования информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: лидерские навыки, цифровые технологии, образовательный процесс, цифровое образование, информационно-коммуникационные технологии, онлайн-сотрудничество, виртуальная среда обучения, инновационный подход.

KIRISH. O‘zbekiston Respublikasida sodir bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o‘zgarishlarni inobatga olgan holda bugungi kunda yetakchilik qobiliyati mavjud bo‘lgan talabalarning mavjud qobiliyatlarini yanada rivojlantirish maqsadida avvalgi davrlardan beri

ilmiy-amaliy jarayonda o’rganilib, foydalanilib kelinyotgan metodik ta’minotdan foydalanish dolzarb masala sifatida muhim ahamiyatga ega. Davlat va jamiyat bugungi kun talabalarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalangan, madaniy rivojlangan, kasbiy faol, mamlakatda va dunyoda ro’y berayotgan voqealar va jarayonlarga jiddiy qayg’uradigan, mamlakat va xalq taqdiri uchun mas’uliyatni o’z zimmasiga olishga tayyor talabalarni ko’rishni istaydi.

Aynan, yuqoridagi jarayonlar real pedagogik va psixologik vaziyatlarni yaratish jarayonida tashkil qilinadi hamda motivatsion va mazmunli bosqich imkoniyatlari bilan birgalikda amalga oshiriladi. Bu faoliyatda, maxsus, yetakchilik qobiliyatini rivojlantirish maqsadiga ko’ra uni amalga oshirish uchun ko’maklashuvchi shakl, metod, vositalar, o’yinli metodlar, treninglar, strategiyalarni modellash, aniq vaziyatlarni tahlil etish kabilardan foydalanish yaxshi samara berishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI. Kasbiy faoliyatda va shaxslararo samarali munosabatlarga kirishishda yetakchilik qobiliyati o’z-o’zini anglash ko’rsatkichlari bilan bog’liq bo’lishi mumkin. Bunda talabalarda umumiy muammolarni hal qilishda yuqori faollik va tashabbus ko’rsatish, guruh a’zolari orasidagi obro’ va ularga katta ta’sir ko’rsatish, hal qilinayotgan muammoni, vaziyatni yoki guruhning xususiyatlarini bilish, guruhning boshqa a’zolari uchun shaxsiy fazilatlarga murojaat qilish, ijodkorlik va innovatsiyaga tayyorlik kabi ko’nikma, malakalar rivojlanib borishi mumkin bo’ladi [1; 205-208-b].

Yetakchilik qobiliyatiga ega bo’lgan talabalarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishning o’ziga xos xususiyatlarini quyidagi jihatlar orqali ko’rib chiqish mumkin:

- talabalarning xulq-atvorini universitet muhiti omillariga moslashtirish va tartibga solish;
- ta’lim muhitini o’zgartirish ya’ni turli sohalarida guruhning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish, guruh normalarini ishlab chiqish va saqlash;
- shaxsni lider pozitsiyasiga ko’tarish, albatta, kognitiv, intellektual, tashkiliy faoliyatdagi faollik orqali [2; 216-b].

Muammoli, muzokarali seminarlar, munozaralar, konferensiyalar, master-klasslar va talabalarning o’z-o’zini boshqarishlari, ularda yetakchilikni rivojlantirish muammolari masalalari yuzasidan davra suhbatlari, bahsli debatlar kabi metodlardan foydalanish orqali talabalarda o’z fikrlari, g’oyalariga nisbatan tahliliy, tanqidiy yondashish qobiliyati rivojlanadi.

Talabalarda yetakchilik qobiliyatini rivojlantirish yo’lida ta’limiy, didaktik, amaliy metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Masalan, “Aqliy hujum” metodi orqali talabalarning kutilmagan vaziyatlarga har doim tayyor turishi, tasodifiy savollar, muammolar yuzaga kelgan paytda tez qaror qabul qila olish ko’nikmasi rivojlanadi. Bu kelajakda yetakchilik faoliyatida har qanday murakkab vaziyatlardan tezlikda eng yaxshi va sifatli qarorlar orqali chiqib ketishini ta’minlaydi.

METODLAR. Talabalarda yetakchilik qobiliyatini rivojlantirish yo’lida ta’limiy, didaktik, amaliy metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Masalan, “Aqliy hujum” metodi orqali talabalarning kutilmagan vaziyatlarga har doim tayyor turishi, tasodifiy savollar, muammolar yuzaga kelgan paytda tez qaror qabul qila olish ko’nikmasi rivojlanadi. Bu kelajakda yetakchilik faoliyatida har qanday murakkab vaziyatlardan tezlikda eng yaxshi va sifatli qarorlar orqali chiqib ketishini ta’minlaydi.

“Liderlar” o’yini texnologiyasi – bu jamoaviy o’yin bo’lib, kichik guruhlarda tashkil etiladi, texnologiyani o’tkazish jarayonida berilgan vazifalarni yaxshi bajargan jamoa vakillari liderlar ordeni bilan taqdirlanadi. O’yin muayyan muammoli vaziyatda turli yechimlarni ko‘rib chiqish imkonini beradi. Bunda talabalar muammoga ta’sir qiluvchi turli omillar har xil yechimlarning natijaga qanday ta’sir etishini biladilar. Bu jarayonda loyihaviy ish ustida ishlash ham amalga oshiriladi, ya’ni jamoa a’zolari ma’lum bir muammo yuzasidan yechimlarga olib boruvchi yo‘llarni rejali va tizimli shaklda himoya qilinadigan darajada loyihaviy ish shaklida ko‘rsatishlari lozim bo‘ladi. Loyihaviy ishning himoyasini kuzatgan boshqa jamoa vakillari bu loyihaga baho berishlari va shu loyihaga ergashish yoki ergashmaslik pozitsiyasini aniqlab olishlari zarur.

“Liderlar” o’yini texnologiyasining asosiy tamoyillari:

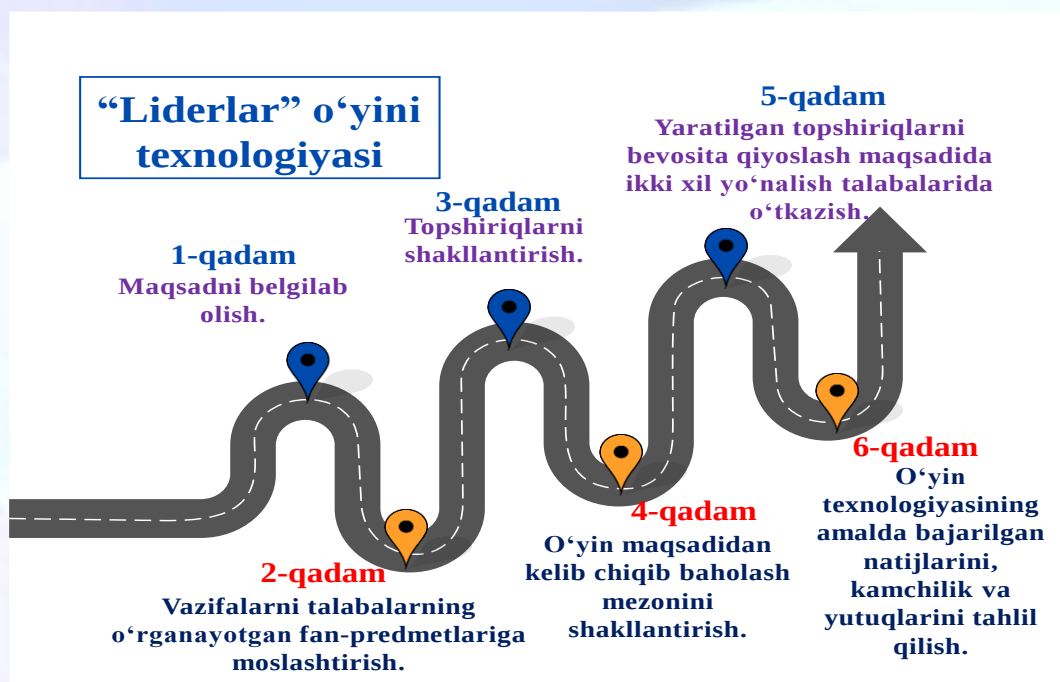
- hamkorlik va raqobat uyg‘unligi;
- faollik va mustaqil fikrlash;
- refleksiya (o‘z-o‘zini baholash).

O’yin shakli va tashkil etilishi:

- a) ishtirokchilar: 20-30 nafar;
- b) jamoalar tarkibi 4-5 ta ko‘pi bilan 6 ta talabadan iborat bo‘ladi;
- c) o’yin texnologiyasining davomiyligi oliy ta’lim tizimidagi bir umumiy darsni qamrab olgan holda 80 daqiqaga mo‘ljallanadi.

O’yin texnologiyasining asosiy talabi har bir bosqichda lider almashib borishi majburiy (bu muhim didaktik shart)ligi hisoblanadi.

“Liderlar” o’yini texnologiyasini amalga oshirish instruksiyasi.

1-rasm. “Liderlar” o’yini texnologiyasining yo‘l xaritasi.

1. Maqsadni belgilab olish. Bu o‘yin orqali oliy ta’lim jarayonida talabalarning yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirishni bevosita real vaziyatlar, amaliy faoliyatlar va innovatsion-pedagogik metodikalar orqali amalga oshirish.

2. Vazifalarni talabalarning o‘rganayotgan fan-predmetlariga moslashtirish. Bunda “Liderlar” o‘yini texnologiyasi pedagogika fanlar doirasida, aynan, “Kreativ pedagogika” va “Pedagogik mahorat” kabi fanlar uchun moslashtirilishi rejalashtirilgan.

3. Topshiriqlarni shakllantirish. Aynan, “Liderlar” o‘yini texnologiyasi uchun “Kreativ pedagogika” va “Pedagogik mahorat” fanlari doirasida topshiriqlar shaklini ishlab chiqish mo‘ljallangan.

4. O‘yin maqsadidan kelib chiqib baholash mezonini shakllantirish. “Liderlar” o‘yini texnologiyasi orqali butun bir dars davomida talabalar predmetni qay darajada o‘zlashtirganliklari darajasini baholash.

5. Yaratilgan topshiriqlarni bevosita qiyoslash maqsadida ikki xil yo‘nalish talabalarida o‘tkazish. “Liderlar” o‘yini texnologiyasi o‘tkazilishi rejalashtirilgan fanlardan kelib chiqqan holda, aynan, shu fanlar o‘qitiladigan “Pedagogika” va “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalish talabalarida amaliy mashg‘ulot tarzida o‘tkazilishi belgilandi.

6. O‘yin texnologiyasining amalda bajarilgan natijalarini, kamchilik va yutuqlarini tahlil qilish. “Liderlar” o‘yini texnologiyasidan keyingi faoliyatda ham foydalanish samaradorligini tahliliy o‘rganish orqali texnologiya yuzasidan bir qarorga kelish.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR. Pedagogik jarayonda talabalarda bu kabi texnologiya va metodikalarni qo‘llash orqali ta’lim jarayonida bir nechta maqsadlarga erishish mumkin:

- 1) talabalar tomonidan o‘quv materialini sifatli o‘zlashtirish;
- 2) nazariy bilimlarni amaliyot bilan aloqadorlikda olib boorish;
- 3) talabalarning o‘quv-bilish faoliyatini faollashtirish;
- 4) tanqidiy, ko‘nikuvchan fikrlash qobiliyatini rivojlantirish;
- 5) refleksif malakalarni rivojlantirish;
- 6) dolzarb vazifalarni hal etishda talabalarning diqqat va aqliy kuchlarini birlashtira olish qobiliyatini shakllantirish;
- 7) jamoaviy yetakchilik faoliyat tajribalarini shakllantirish;
- 8) talabalar guruhida xohish-istakka asoslangan ishchan muhitni shakllantirish.

Bundan tashqari, yuqorida o‘rganilgan nazariy tushunchalar, uzoq davrlardan beri o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan tarixiy tajribalar va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy-amaliy ko‘nikmalari asosida oliy ta’lim talabalarining mavjud yetakchilik qobiliyatlarini rivojlanganlik darajasini aniqlovchi maxsus anketa-so‘rovnoma va “Liderlar” o‘yini texnologiyasi kabi loyihaviy ishdan amaliy tajribada foydalanish eng muhim maqsad sifatida belgilandi va bu tajribaning natijalari yuzasidan keyingi bo‘limda batafsil izoh berilishi rejalashtirilgan.

XULOSA. Talabalarda yetakchilik qobiliyatini rivojlantirishda metodologik, didaktik vositalar muhim vosita hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini faollashtirish, talabalar o‘rtasida ijtimoiy va pedagogik munosabatlarni yaxshilash, shuningdek, shaxs sifatida yetakchilik sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maxsus ishlab chiqilgan didaktik metodlar va

innovatsion texnologiyalar yordamida talabalarining yetakchilik ko‘nikmalari samarali rivojlantiriladi.

Bundan tashqari, pedagoglarning yetakchilikni qo‘llab-quvvatlashdagi roli, shuningdek, doimiy ravishda yangi metodlarni joriy etish va shaxsiy yondashuvni qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Kelajakda ta’lim muassasalarida yetakchilik qobiliyatlarini yanada kengroq va tizimli rivojlantirish uchun didaktik vositalarni takomillashtirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish tavsiya etiladi. Aynan, ushbu maqola oliy ta’lim talabalarida mavjud yetakchilik qobiliyatini rivojlantirishda shu bugungi kungacha o‘rganilib, amal qilinib kelinayotgan metodik yondashuvlar va ularning zamon muhiti uchun moslanib, rivojlanib borayotganligi yuzasidan yaratildi va bu didaktik, metodik vositalar bu jarayonda qanchalik ahamiyatli ekanligi dalil, isbotlar, nazariy, amaliy tushunchalar bilan o‘z izohini topdi. Misol, namuna sifatida esa yangi ishlab chiqilgan “Liderlar” o‘yini texnologiyasining shakliy tuzilishi izohlab berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qodirov X.O. Talabaning liderlik salohiyatini rivojlantirish uchun pedagogik OTM tarbiyaviy muhitining imkoniyatlari // Boshlang‘ich ta’limning dolzarb masalalari: muammo va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Jizzax, 2020. 205-208-b.
2. Djurayev R.X., Turg‘unov S.T. Ta’lim boshqaruvi. – T.: Voris, 2006. 216-b.
3. Boymurodov N., “Rahbar psixologiyasi”, o‘quv qo‘llanma. -T.: “Yangi asr avlodi”, 2007. 327 b.
4. Qodirov X.O. Talabalarda rahbarlik malakalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari//Xalq ta’limi. – Toshkent, 2019 – 5-son – 83-89-b. (13.00.00, № 17).
5. Qosimova D., “Menejment nazariyasi”, O‘quv-uslubiy majmua. –T.: 2011.
6. Raximov Z., Maxmudova A., Liderlik, o‘quv qo‘llanma. – Samarqand – 2022. 156 b.
7. Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Xoliqova Z., “Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi”, metodik qo‘llanma. – Toshkent – 2013. 108 b.

ОРГАНИЗАЦИЯ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРЕДПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Юлдошова Хуснора Худайбергеновна

**магистрант по специальности Теория и история педагогики
Ургенчского государственного педагогического института**

Аннотация. В статье рассматривается организация тренинговых технологий предподготовки будущих учителей в условиях активного внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в систему образования на основе глобальных и национальных стандартов. Раскрывается потенциал тренинговых методов как эффективного инструмента формирования профессиональных компетенций педагогов, необходимых для реализации образования в интересах устойчивого развития в цифровой среде.

Ключевые слова: педагогическое образование, тренинговые методы, устойчивое развитие, профессиональные компетенции, системное мышление, трансформативное обучение, экологическое сознание, интерактивные технологии.

Annotatsiya. Maqolada global va milliy standartlarga asoslangan holda ta’lim tizimiga sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni faol joriy etish sharoitida bo’lajak o’qituvchilarni dastlabki tayyorlashda trening texnologiyalarini tashkil etish masalalari yoritilgan. Raqamli ta’lim muhitida barqaror rivojlanish manfaatlariga xizmat qiluvchi ta’limni amalga oshirish uchun zarur bo’lgan pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda trening metodlarining samarali vosita sifatidagi salohiyati ochib berilgan.

Kalit soʻzlar: pedagogik ta’lim, o’qitish usullari, barqaror rivojlanish, kasbiy kompetensiyalar, tizimli fikrlash, transformativ o’rganish, ekologik ong, interaktiv texnologiyalar.

Abstract. The article examines the organization of training technologies for the pre-service preparation of future teachers in the context of the active implementation of artificial intelligence and digital technologies in the education system based on global and national standards. The potential of training methods as an effective tool for developing professional competencies of teachers necessary for implementing education for sustainable development in a digital learning environment is revealed.

Keywords: pedagogical education, training methods, sustainable development, professional competencies, systems thinking, transformative learning, environmental awareness, interactive technologies.

ВВЕДЕНИЕ. Активное внедрение искусственного интеллекта, цифровых платформ, аналитических и адаптивных образовательных технологий в систему образования в последние годы становится одним из определяющих факторов трансформации педагогической деятельности. Цифровая образовательная среда существенно изменяет не только технические инструменты обучения, но и содержание педагогического взаимодействия, формы организации учебного процесса, методы оценки образовательных результатов, а также профессиональные роли и функции учителя. В этих условиях возрастает потребность в педагогах нового поколения, обладающих не только цифровой компетентностью, но и способностью осмысленно, ответственно и этически корректно интегрировать инновационные технологии в образовательную практику.

Международные стратегические документы ООН, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ и ОЭСР подчёркивают, что цифровая трансформация образования должна осуществляться в тесной взаимосвязи с принципами устойчивого развития, социальной справедливости и гуманистической направленности обучения. Принятая в 2015 году Повестка дня ООН в области устойчивого развития до 2030 года определяет качественное образование (ЦУР 4) как ключевой ресурс достижения всех остальных целей устойчивого развития, включая сокращение неравенства, экономический рост, формирование ответственного гражданского общества и обеспечение социальной стабильности. В цифровую эпоху данная задача приобретает новое смысловое наполнение, поскольку использование искусственного интеллекта и цифровых технологий способно как усилить образовательный потенциал, так и усугубить существующие социальные и педагогические проблемы.

С одной стороны, технологии искусственного интеллекта открывают широкие возможности для персонализации обучения, адаптации образовательных траекторий, анализа учебных данных, поддержки обучающихся с особыми образовательными потребностями и расширения доступа к качественному образованию независимо от территориальных и социальных ограничений. С другой стороны, некритичное и неконтролируемое внедрение цифровых решений порождает целый комплекс рисков,

среди которых утрата гуманистической направленности образования, снижение педагогической субъектности учителя, подмена педагогического взаимодействия алгоритмическими решениями, усиление цифрового неравенства, а также возникновение этических, правовых и психологических проблем в образовательной среде.

Таким образом, исследование проблем организации и педагогического потенциала тренинговых технологий в системе предподготовки будущих учителей в условиях цифровизации образования и внедрения искусственного интеллекта является своевременным и социально значимым, отвечающим актуальным запросам современной педагогической науки и образовательной практики.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Проблематика организации тренинговых технологий в системе предподготовки будущих учителей в последние годы занимает значимое место в педагогических исследованиях, что обусловлено ускоренной цифровой трансформацией образования и необходимостью реализации принципов устойчивого развития. Современные авторы подчёркивают, что традиционные лекционно-семинарские формы педагогической подготовки не в полной мере отвечают требованиям глобальных и национальных образовательных стандартов, ориентированных на формирование цифровых компетенций, готовности к использованию искусственного интеллекта и способности к профессиональной адаптации в условиях высокой технологической динамики [5]. В этой связи возрастает интерес к активным и практико-ориентированным образовательным технологиям, среди которых особое место занимают тренинговые формы обучения.

Существенный вклад в развитие теоретико-методологических основ образования для устойчивого развития внесла Е.Н. Дзятковская. В её работах педагогическое образование рассматривается как стратегическое пространство формирования системного и прогностического мышления, ценностных ориентаций и способности к трансдисциплинарному анализу социально-экономических, экологических и технологических процессов [1]. Автор подчёркивает, что цифровые технологии и интеллектуальные системы могут выступать эффективным инструментом достижения целей устойчивого развития лишь при условии их включения в педагогический процесс на основе гуманистических принципов, ценностной рефлексии и ориентации на долгосрочные социальные эффекты. Данные положения создают теоретическую основу для осмысления тренинговых технологий как средства формирования у будущих учителей устойчивых профессиональных установок в цифровой образовательной среде.

Тренинговые технологии как форма активного обучения подробно представлены в трудах

Г.И. Марасанова, который рассматривает тренинг как особую образовательную технологию, направленную на развитие профессиональных умений, коммуникативных навыков, эмоционального интеллекта и рефлексивных способностей обучающихся [2].

Исследователь подчёркивает, что тренинговые методы позволяют моделировать реальные профессиональные ситуации, стимулируют активную позицию обучающихся и обеспечивают интеграцию когнитивного, эмоционально-ценностного и деятельностного компонентов профессиональной подготовки. В контексте предподготовки будущих учителей данные характеристики тренинговых технологий приобретают особую значимость, поскольку позволяют формировать готовность к работе в условиях неопределённости, цифровых рисков и быстро меняющихся педагогических требований.

Проблемы личностно-профессионального развития педагога в условиях инновационных и цифровых преобразований глубоко анализируются в исследованиях Л.М. Митиной. Автор подчёркивает, что внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта в образовательную практику требует от учителя не только овладения новыми инструментальными навыками, но и высокого уровня профессиональной рефлексии, эмоциональной устойчивости и готовности к постоянному профессиональному саморазвитию [3]. В этом контексте тренинговые формы обучения рассматриваются как эффективный механизм сопровождения личностно-профессионального роста педагогов, способствующий развитию их субъектной позиции и способности к осознанному принятию педагогических решений в цифровой среде.

Значимый методологический вклад в осмысление тренинговых технологий в педагогической подготовке вносит теория трансформативного обучения Дж. Мезирова. В рамках данного подхода обучение интерпретируется как процесс переосмысления устоявшихся представлений, установок и профессиональных стереотипов посредством критической рефлексии, диалога и совместного анализа опыта [4]. Для подготовки будущих учителей в условиях цифровизации образования данный подход является принципиально важным, поскольку позволяет формировать у обучающихся способность критически оценивать возможности и ограничения искусственного интеллекта, осознавать этические и социальные последствия его применения, а также вырабатывать ответственное отношение к использованию цифровых технологий в педагогической практике.

В контексте глобальных вызовов цифровой трансформации образования особое значение приобретают аналитические и нормативные материалы ЮНЕСКО, в которых подчёркивается необходимость педагогического контроля, этического регулирования и гуманистической направленности процессов внедрения искусственного интеллекта в образовательные системы [5]. В документах организации отмечается, что цифровые технологии должны способствовать расширению образовательных возможностей, снижению неравенства и поддержке целей устойчивого развития, а не усиливать социальную дифференциацию и технологические риски. Эти положения задают важные ориентиры для разработки тренинговых программ, направленных на формирование у будущих учителей ответственной цифровой культуры.

Фундаментальные философско-педагогические основания концепции образования для устойчивого развития раскрываются в трудах А.Д. Урсула, который рассматривает образование как опережающий фактор цивилизационного развития и ключевой механизм формирования ноосферного мышления [6]. Автор подчёркивает, что использование цифровых и интеллектуальных технологий в образовании должно быть подчинено гуманистическим, экологическим и социально ориентированным целям, что предполагает переосмысление содержания и технологий подготовки педагогических кадров. В этом контексте тренинговые технологии рассматриваются как средство формирования целостного мировоззрения и ответственности будущих учителей за социальные последствия своей профессиональной деятельности.

В целом анализ отечественных и зарубежных исследований позволяет сделать вывод о том, что организация тренинговых технологий в системе предподготовки будущих учителей должна основываться на интеграции идей образования для устойчивого развития, трансформативного обучения и педагогически осмысленного использования искусственного интеллекта и цифровых технологий. При этом сохраняется недостаточная

разработанность моделей тренинговой подготовки, ориентированных на одновременное формирование цифровых компетенций, ценностных установок и профессиональной рефлексии будущих педагогов, что обуславливает необходимость дальнейших научных исследований в данном направлении.

МЕТОДЫ. Методологическую основу исследования составили системный, компетентностный, трансформативный и цифрово-педагогический подходы, обеспечившие комплексный анализ исследуемой проблемы. Системный подход позволил рассмотреть тренинговые технологии не изолированно, а как элемент целостной системы предподготовки будущих учителей в условиях цифровой трансформации образования, выявить взаимосвязи между целями, содержанием, методами и результатами педагогической подготовки, а также определить место тренингов в структуре профессионального становления педагога.

Компетентностный подход обеспечил ориентацию исследования на формирование у будущих учителей совокупности профессиональных, цифровых и метакомпетенций, включающих способность к критическому использованию искусственного интеллекта, принятию педагогически обоснованных решений и обеспечению безопасности образовательного процесса.

Трансформативный подход выступил теоретической основой анализа изменений профессионального мышления, педагогических установок и ценностных ориентиров будущих педагогов в процессе участия в тренинговых технологиях. Он позволил выявить механизмы переосмысления традиционных педагогических представлений и формирования ответственного отношения к внедрению цифровых инноваций в образовательную практику. Цифрово-педагогический подход обеспечил осмысление педагогического потенциала и рисков использования интеллектуальных образовательных технологий с позиции их соответствия глобальным и национальным стандартам образования, а также принципам устойчивого развития и гуманистической направленности обучения.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты проведённого исследования показали, что целенаправленная интеграция тренинговых технологий с использованием цифровых и интеллектуальных инструментов оказывает статистически и педагогически значимое влияние на формирование профессиональных компетенций будущих учителей. В ходе реализации тренинговых программ была зафиксирована положительная динамика по ключевым показателям профессиональной готовности, включающим когнитивный, ценностно-смысловой и деятельностный компоненты педагогической деятельности. Наиболее выраженные изменения наблюдались в развитии системного мышления, способности к аналитической и критической оценке образовательных технологий, а также в формировании ответственного и рефлексивного отношения к применению искусственного интеллекта в образовательной среде.

Анализ результатов диагностических процедур до и после участия в тренингах свидетельствует о том, что будущие учителя стали более осознанно воспринимать возможности и ограничения искусственного интеллекта как педагогического инструмента. Если на начальном этапе исследования цифровые технологии преимущественно рассматривались обучающимися как средство повышения эффективности и автоматизации учебного процесса, то по завершении тренингов усилилось понимание их социальной,

этической и педагогической обусловленности. Это проявилось в росте способности анализировать последствия использования ИИ для развития личности обучающихся, сохранения педагогического взаимодействия и обеспечения равного доступа к образованию.

Особое значение в рамках тренинговых занятий имело моделирование реальных педагогических ситуаций, связанных с внедрением искусственного интеллекта и цифровых образовательных решений, включая использование адаптивных обучающих систем, автоматизированных инструментов оценки учебных достижений и персонализированных образовательных траекторий. Работа с подобными кейсами позволила участникам не только освоить функциональные возможности цифровых инструментов, но и выявить потенциальные риски их применения в образовательной практике. К числу наиболее часто обсуждаемых проблем были отнесены снижение роли живого педагогического взаимодействия, алгоритмическая предвзятость при оценке учебных результатов, угрозы конфиденциальности и безопасности персональных данных обучающихся, а также возможная деформация ценностных ориентиров образования в условиях технологического доминирования.

Важным результатом исследования стало выявление компенсаторного потенциала тренинговых технологий, позволяющего минимизировать указанные риски за счёт развития у будущих педагогов рефлексивной и ценностно-ориентированной позиции. В процессе тренингов участники учились соотносить использование цифровых и интеллектуальных инструментов с целями устойчивого развития, принципами гуманистической педагогики и требованиями социальной ответственности. Это способствовало формированию установки на приоритет педагогических целей над технологическими возможностями, а также осознанию роли учителя как ключевого субъекта образовательного процесса, осуществляющего осмысленный выбор и контроль применения цифровых технологий.

Результаты исследования также показали, что тренинговый формат обучения способствует развитию навыков междисциплинарного взаимодействия и командной работы, что является важным условием эффективного использования искусственного интеллекта в образовательной практике. Будущие учителя в ходе групповых обсуждений и проектной деятельности осваивали способы коллективного анализа педагогических ситуаций, совместного принятия решений и распределения ответственности при внедрении цифровых решений. Данные результаты согласуются с положениями теории трансформативного обучения, согласно которой устойчивые изменения профессионального сознания формируются через диалог, совместную рефлекссию и переосмысление профессионального опыта.

Сопоставление полученных эмпирических данных с результатами предыдущих исследований позволяет утверждать, что выявленные эффекты тренинговых технологий подтверждают выводы отечественных и зарубежных авторов о необходимости перехода от инструментального освоения цифровых технологий к их педагогически и ценностно осмысленному использованию. В частности, полученные результаты коррелируют с положениями о роли тренинговых форм обучения в развитии рефлексивной культуры педагога и формировании его готовности к профессиональной трансформации в условиях цифровизации образования.

Таким образом, результаты исследования и их обсуждение позволяют сделать вывод о том, что тренинговые технологии, интегрированные с использованием цифровых и

интеллектуальных инструментов, обладают высоким педагогическим потенциалом в системе предподготовки будущих учителей. Они обеспечивают формирование не только профессиональных и цифровых компетенций, но и устойчивых ценностных ориентиров, необходимых для реализации целей устойчивого развития и сохранения гуманистической направленности образования в условиях активного внедрения искусственного интеллекта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведённое исследование подтвердило, что организация тренинговых технологий предподготовки будущих учителей является эффективным инструментом формирования профессиональных компетенций в условиях внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в образование. Тренинговые методы обеспечивают не только освоение цифровых инструментов, но и развитие критического мышления, экологического сознания и ценностной ответственности педагогов.

Список использованной литературы:

1. Дзятковская Е.Н. Образование для устойчивого развития: взаимодействие общего и дополнительного образования. М.: Образование и экология, 2019. 286 с.
2. Марасанов Г.И. Социально-психологический тренинг. М.: Когито-Центр, 2018. 251 с.
3. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. М.: Нестор-История, 2020. 376 с.
4. Mezirow J. Transformative Learning Theory // Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists in Their Own Words / Ed. By K. Illeris. New York: Routledge, 2018. P. 114–128.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris: UNESCO Publishing, 2019.
6. Урсул А.Д. Образование для устойчивого развития: инновационно-опережающие процессы. М.: Ноосфера, 2020. 324 с.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА

“ВОСПИТАНИЕ” В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Бекчанова Шахло Хусанбой кизи

Магистрант факультета педагогики

Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В статье подробно рассматриваются интерактивные методы преподавания предмета «Воспитание» в начальных классах общеобразовательных школ. Раскрывается сущность интерактивного обучения как современной педагогической технологии, ориентированной на активное взаимодействие участников образовательного процесса. Анализируются педагогические возможности интерактивных методов и их влияние на формирование личностных, нравственных, коммуникативных и социальных компетенций младших школьников. Особое внимание уделяется таким методам, как диалог, групповая и парная работа, ролевые и деловые игры, метод проектов, проблемное обучение и рефлексия. Обоснована эффективность применения интерактивных методов в воспитательном процессе начальной школы, а также показана их роль в повышении мотивации учащихся, развитии самостоятельности, ответственности и способности к сотрудничеству. Материалы статьи могут быть использованы в практической

деятельности учителей начальных классов, методистов и студентов педагогических специальностей.

Ключевые слова: воспитание, начальная школа, интерактивные методы, педагогические технологии, младшие школьники, активное обучение.

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta’lim maktablarining boshlang’ich sinflarida “Tarbiya” fanini o’qitishda interfaol usullardan foydalanish masalalari batafsil yoritilgan. Interfaol ta’lim zamonaviy pedagogik texnologiya sifatida ta’lim jarayoni ishtirokchilarining faol o’zaro hamkorligiga yo’naltirilganligi bilan izohlanadi. Maqolada interfaol usullarning pedagogik imkoniyatlari hamda ularning kichik maktab yoshidagi o’quvchilarda shaxsiy, axloqiy, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o’rni tahlil qilingan. Dialog, guruh va juftlikda ishlash, rolli va ishbilarmonlik o’yinlari, loyiha metodi, muammoli ta’lim hamda refleksiya kabi usullarga alohida e’tibor qaratilgan. Boshlang’ich maktab tarbiya jarayonida interfaol usullardan foydalanishning samaradorligi asoslab berilgan hamda ularning o’quvchilarning o’qishga bo’lgan motivatsiyasini oshirish, mustaqillik, mas’uliyat va hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati ko’rsatib berilgan. Maqola materiallari boshlang’ich sinf o’qituvchilari, metodistlar hamda pedagogika yo’nalishidagi talabalarning amaliy faoliyatida foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Kalit so’zlar: tarbiya, boshlang’ich maktab, interfaol usullar, pedagogik texnologiyalar, kichik maktab yoshidagi o’quvchilar, faol ta’lim.

Abstract. This article provides a detailed analysis of interactive methods used in teaching the subject “Upbringing” in primary classes of general education schools. The essence of interactive learning is revealed as a modern pedagogical technology focused on active interaction among participants of the educational process. The pedagogical potential of interactive methods and their influence on the formation of personal, moral, communicative and social competencies of primary school pupils are analyzed. Special attention is paid to such methods as dialogue, group and pair work, role-playing and business games, project-based learning, problem-based learning and reflection. The effectiveness of applying interactive methods in the upbringing process of primary school education is substantiated, and their role in increasing students’ motivation, developing independence, responsibility and cooperation skills is demonstrated. The materials of the article can be used in the practical activities of primary school teachers, methodologists and students of pedagogical specialties.

Keywords: upbringing, primary school, interactive methods, pedagogical technologies, primary school pupils, active learning.

ВВЕДЕНИЕ. Начальное образование занимает особое место в системе общего образования, поскольку именно в младшем школьном возрасте закладываются основы мировоззрения, нравственных установок и социальной адаптации личности. В этот период ребенок активно усваивает нормы поведения, правила общения, формирует отношение к окружающему миру и людям. Предмет «Воспитание» направлен на целенаправленное формирование духовно-нравственных качеств учащихся и требует использования эффективных педагогических подходов и методов.

В условиях модернизации образования традиционные методы воспитательной работы не всегда обеспечивают достаточную активность и заинтересованность учащихся. В связи с этим возрастает значение интерактивных методов обучения, основанных на

сотрудничестве, диалоге и совместной деятельности. Использование интерактивных методов позволяет создать благоприятную образовательную среду, способствующую развитию личности младшего школьника.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Проблемы воспитания и обучения младших школьников широко представлены в трудах отечественных и зарубежных ученых, что свидетельствует о высокой актуальности данной темы в современной педагогической науке. В исследованиях отмечается, что воспитательный процесс в начальной школе является важным этапом формирования личности ребенка, его нравственных установок и социального поведения.

Многие исследователи подчеркивают, что интерактивные методы обучения способствуют повышению эффективности воспитательной работы, так как они ориентированы на активное участие учащихся в образовательном процессе. По мнению ученых, применение интерактивных технологий создает условия для развития коммуникативных навыков, социальной активности и самостоятельности младших школьников, а также формирует у них умение работать в коллективе.

Отдельное внимание в научных работах уделяется учету возрастных и индивидуальных особенностей детей младшего школьного возраста. Педагоги отмечают, что интерактивные методы позволяют адаптировать содержание и формы воспитательной работы к возможностям и потребностям учащихся, активизировать их познавательную деятельность и формировать устойчивый интерес к учебно-воспитательному процессу.

В исследованиях также подчеркивается ключевая роль учителя в реализации интерактивного обучения. Уровень профессиональной компетентности педагога, его готовность к использованию современных педагогических технологий, умение организовать диалог и сотрудничество между учащимися рассматриваются как важные условия успешного применения интерактивных методов в начальной школе.

Таким образом, анализ научной литературы показывает, что интерактивные методы обучения являются эффективным инструментом воспитания и обучения младших школьников и требуют дальнейшего изучения и практического внедрения с учетом современных требований системы образования.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ. В ходе исследования были использованы теоретические и эмпирические методы научного познания, направленные на всестороннее изучение проблемы применения интерактивных методов в преподавании предмета «Воспитание» в начальных классах. Выбор методов исследования был обусловлен целью и задачами данной работы, а также необходимостью комплексного анализа исследуемого явления.

К теоретическим методам исследования относились анализ педагогической, психологической и методической литературы, изучение нормативно-правовых документов в сфере образования, а также обобщение, сравнение и систематизация научных данных, отражающих особенности организации воспитательного процесса в начальной школе. Данные методы позволили определить теоретические основы интерактивного обучения и выявить его педагогический потенциал.

Эмпирические методы исследования включали педагогическое наблюдение за организацией воспитательной работы в начальных классах, анализ учебно-воспитательной

деятельности учащихся, а также изучение и обобщение практического опыта учителей начальных классов. В процессе наблюдений особое внимание уделялось использованию диалоговых форм работы, групповых и парных заданий, ролевых игр и проектной деятельности.

Применение комплекса теоретических и эмпирических методов позволило выявить наиболее эффективные интерактивные методы преподавания предмета «Воспитание», а также определить их влияние на развитие личностных, нравственных и коммуникативных качеств младших школьников.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ. Результаты анализа педагогической практики и теоретических источников показывают, что применение интерактивных методов обучения в преподавании предмета «Воспитание» в начальных классах оказывает положительное влияние на эффективность воспитательного процесса. Использование данных методов способствует активизации учебно-воспитательной деятельности учащихся и формированию устойчивого интереса к содержанию предмета.

Современная начальная школа ориентирована не только на формирование учебных знаний, но и на всестороннее развитие личности учащегося. В этом контексте предмет «Воспитание» выступает важным компонентом образовательного процесса, направленным на формирование нравственных ценностей, культуры поведения и социальной ответственности. Именно поэтому выбор эффективных педагогических методов имеет особое значение.

Интерактивные методы обучения позволяют создать условия для активного включения учащихся в воспитательный процесс. В отличие от традиционных форм обучения, интерактивные технологии предполагают постоянное взаимодействие между учителем и учащимися, а также между самими учащимися, что способствует развитию коммуникативных умений и социальной активности младших школьников.

Применение диалоговых форм работы способствует развитию устной речи, умения выражать собственное мнение и уважать точку зрения других. Групповая и парная работа формируют навыки сотрудничества, взаимопомощи и коллективной ответственности, что особенно важно в процессе социализации учащихся начальных классов.

Ролевые и деловые игры позволяют моделировать реальные жизненные ситуации, в которых учащиеся учатся принимать решения, оценивать последствия своих действий и нести ответственность за сделанный выбор. Метод проектов, в свою очередь, способствует развитию творческого мышления, самостоятельности и познавательной инициативы учащихся, а также формированию практических навыков применения полученных знаний.

Таким образом, систематическое использование интерактивных методов в преподавании предмета «Воспитание» обеспечивает повышение эффективности воспитательной работы, способствует формированию гармонично развитой личности младшего школьника и соответствует современным требованиям к организации образовательного процесса в начальной школе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Таким образом, интерактивные методы преподавания предмета «Воспитание» в начальных классах являются эффективным средством формирования личности младшего школьника. Их системное и целенаправленное применение

способствует развитию нравственных качеств, коммуникативных умений и социальной активности учащихся, а также формированию ответственности, самостоятельности и способности к сотрудничеству.

Проведённый анализ теоретических источников и педагогической практики показал, что использование интерактивных методов обеспечивает активное включение учащихся в воспитательный процесс, повышает их мотивацию к обучению и создает благоприятные условия для усвоения социально значимых норм и ценностей. Диалог, групповая и парная работа, ролевые игры, проектная деятельность и элементы рефлексии позволяют учитывать возрастные и индивидуальные особенности младших школьников.

В заключение следует отметить, что внедрение интерактивных методов в преподавание предмета «Воспитание» соответствует современным требованиям системы образования и способствует повышению качества воспитательной работы в начальной школе. Материалы и выводы статьи могут быть использованы в практической деятельности учителей начальных классов, методистов и студентов педагогических специальностей при организации воспитательной деятельности и выборе эффективных педагогических технологий.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азизова Л.М. Взаимодействие школы и семьи в воспитании младших школьников. – Ташкент, 2020.
2. Алимова Ш.Б. Интерактивные технологии в начальном образовании. – Ташкент, 2021.
3. Ибрагимов К.Ю. Экологическое воспитание младших школьников. – Ташкент, 2021.
4. Жумаев М.Э. Духовно-нравственное воспитание младших школьников. – Наманган, 2020.
5. Каримова Д.С. Профессиональная компетентность учителя начальных классов. – Ташкент, 2021.
6. Рахимов Н.Р. Психологические особенности младшего школьного возраста. – Ташкент, 2019.
7. Садыкова Г.Н. Трудовое воспитание младших школьников. – Ташкент, 2019.
8. Турсунов А.А. Теория и практика воспитания в начальной школе. – Ташкент, 2019.
9. Усманов Б.Х. Патриотическое воспитание учащихся начальных классов. – Ташкент, 2019.
10. Юсупова М.А. Эстетическое воспитание младших школьников. – Ташкент, 2020.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA PEDAGOGIK MAHORATNING SHAKLLANISHI VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Aminova Mahliyo Rashidbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Alisher Navoiy asarlarida aks etgan ta’lim-tarbiya g’oyalari asosida pedagogik mahoratning shakllanishi hamda uning tarbiyaviy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan umumlashtirib yoritiladi. Navoiy merosida komil inson konsepsiyasi, ilm-ma’rifatga da’vat, odob-axloq, adolat, mehr-oqibat, halollik, sabr-qanoat, ustoz-shogird

munosabatlari va soʻz madaniyatiga oid qarashlar pedagog shaxsini tarbiyalovchi asosiy qadriyatlar sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotda Navoiy asarlaridagi tarbiyaviy gʻoyalar zamonaviy pedagogik mahorat tarkibiy qismlari axloqiy-ruhiy yetuklik, kommunikativ kompetensiya, tarbiyaviy taʼsirchanlik, adolatli boshqaruv, refleksiv fikrlash va metodik madaniyat bilan uzviy bogʻliqlikda tahlil qilinadi. Maqolada taʼlim jarayonida Navoiy merosidan foydalanish oʻqituvchining nutqiy madaniyatini, badiiy-taʼsirchan ifoda vositalarini, tarbiyaviy muloqot strategiyalarini hamda oʻquvchilar motivatsiyasini kuchaytirishi asoslanadi. Xulosa sifatida Navoiy merosini dars va tarbiyaviy ishlarga maqsadli integratsiya qilish pedagogik mahoratni chuqurlashtirish, milliy-maʼnaviy tarbiyani mustahkamlash va komil inson gʻoyasini amaliyotda roʻyobga chiqarishda samarali ilmiy-amaliy omil ekani taʼkidlanadi.

Kalit soʻzlar: Alisher Navoiy, pedagogik mahorat, tarbiyaviy ahamiyat, komil inson, nutq madaniyati, ustoz–shogird, odob-axloq, adolat, mehr-oqibat, maʼnaviy tarbiya.

Аннотация. В статье обобщённо с научно-теоретических позиций раскрывается формирование педагогического мастерства и его воспитательное значение на основе идей обучения и воспитания, отражённых в произведениях Алишера Навои. В наследии Навои концепция совершенного человека, призыв к знаниям и просвещению, нравственность и этика, справедливость, милосердие, честность, терпение, традиции «учитель–ученик» и культура слова рассматриваются как ключевые ценности, формирующие личность педагога. В работе воспитательные идеи Навои анализируются во взаимосвязи с современными компонентами педагогического мастерства – духовно-нравственной зрелостью, коммуникативной компетентностью, воспитательной выразительностью, справедливым управлением, рефлексивным мышлением и методической культурой. Обосновывается, что использование наследия Навои в образовательном процессе способствует развитию речевой культуры учителя, выразительных средств воздействия, стратегий воспитательного общения и повышению мотивации обучающихся. В заключение подчёркивается, что целенаправленная интеграция наследия Навои в учебно-воспитательную деятельность является эффективным научно-практическим фактором углубления педагогического мастерства, укрепления национально-духовного воспитания и реализации идеи совершенного человека в практике.

Ключевые слова: Алишер Навои, педагогическое мастерство, воспитательное значение, совершенный человек, культура речи, учитель–ученик, нравственность, справедливость, милосердие, духовное воспитание.

Abstract. This article provides a synthesized scientific and theoretical discussion of how pedagogical mastery is formed and its educational significance, drawing on the teaching and upbringing ideas reflected in the works of Alisher Navoi. In Navoi’s legacy, the concept of the perfect person, the call for knowledge and enlightenment, ethical conduct, justice, compassion, honesty, patience, the teacher–student tradition, and the culture of speech are interpreted as key values that shape the teacher’s personality. The study analyzes Navoi’s educational ideas in close connection with contemporary components of pedagogical mastery–moral and spiritual maturity, communicative competence, educational expressiveness, fair classroom management, reflective thinking, and methodological culture. It argues that integrating Navoi’s heritage into educational practice enhances teachers’ speech culture, persuasive expressive means, strategies of educational communication, and learners’ motivation. The article concludes that purposeful

integration of Navoi’s heritage into teaching and educational work is an effective scientific and practical factor for deepening pedagogical mastery, strengthening national and spiritual education, and implementing the ideal of the perfect person in practice.

Keywords: Alisher Navoi, pedagogical mastery, educational significance, perfect person, speech culture, teacher-student, morality, justice, compassion, spiritual education.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo’yilayotgan asosiy vazifalardan biri - ma’naviy yetuk, raqobatbardosh va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalay oladigan pedagog kadrlarni tayyorlashdir. Zamonaviy o’qituvchi chuqur nazariy bilimga ega bo’lishi bilan birga tarbiyaviy ta’sirchanlik, kommunikativ madaniyat, adolatli boshqaruv hamda o’quvchini ruhiy-axloqiy jihatdan qo’llab-quvvatlay oladigan kasbiy mahoratni namoyon etishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, milliy ma’naviy meros, xususan Alisher Navoiy asarlarida mujassam bo’lgan tarbiyaviy g’oyalar pedagogik mahoratni shakllantirishda ishonchli nazariy manba bo’lib xizmat qiladi. Navoiy merosi ta’lim-tarbiyaga doir qarashlarni nafaqat umumiy axloqiy nasihat darajasida, balki shaxsni tarbiyalashning chuqur psixologik va ijtimoiy mexanizmlari bilan uyg’un tarzda yoritishi bilan ahamiyatlidir.

Navoiy asarlarida pedagogik mahoratning ma’naviy asosi bo’lgan “komil inson” g’oyasi markaziy o’rinni egallaydi. Komillik, avvalo, ilm-ma’rifatga intilish, odob-axloqni ustuvor qadriyat sifatida qabul qilish, jamiyat manfaatini ko’zlash, adolat va insofga tayanish, shuningdek, so’z va amal birligini ta’minlash orqali namoyon bo’ladi. Mazkur tamoyillar bugungi o’qituvchining kasbiy etikasi va tarbiyaviy pozitsiyasi bilan bevosita mos keladi. O’qituvchi tarbiya jarayonida faqat qoidalarni talab qiluvchi nazoratchi emas, balki shaxsiy namuna ko’rsatuvchi, o’quvchi qalbida ijobiy motivatsiya uyg’otuvchi va fikrlash madaniyatini shakllantiruvchi yetakchi sifatida maydonga chiqadi. Navoiy merosi aynan shunday pedagog obrazini ma’naviy jihatdan asoslab beradi.

Navoiy asarlarida ilm va ma’rifatning ulug’lanishi pedagogik mahoratning intellektual poydevorini belgilaydi. Ilmga da’vat shaxsni faqat ma’lumot bilan qurollantirish emas, balki tafakkurni tarbiyalash, bilishga ichki ehtiyojni shakllantirish, tahlil, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi aqliy jarayonlarni rivojlantirishga yo’naltirilgan. Bu jihat o’qituvchi uchun metodik xulosani taqozo etadi: dars jarayonida o’quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlab topuvchi, ma’noni anglovchi va uni hayotiy vaziyatlarga tatbiq eta oluvchi faol subyekt bo’lishi zarur. Navoiy merosidagi “ilm-odob-amal” birligi g’oyasi esa ta’lim natijasini axloqiy mas’uliyat bilan mustahkamlashga undaydi.

Navoiy asarlarining tarbiyaviy qimmatini odob-axloq masalasini markazga qo’yishi bilan yanada kuchayadi. Odob shaxs kamolotining mezonini bo’lib, muomala madaniyati, hurmat, kamtarlik, so’z mas’uliyati va o’zini tuta bilish kabi sifatlarda namoyon bo’ladi. Pedagogik mahoratda odob ikki jihatdan muhim: birinchidan, o’qituvchining shaxsiy odobi tarbiyaviy ta’sirning eng samarali manbai hisoblanadi; ikkinchidan, tarbiyaviy muloqotning uslubi, ohangi va etik me’yorlari o’quvchida ishonch va hurmat muhitini yaratadi. Navoiy merosida yolg’on, kibr, hasad, riyo, adolatsizlik kabi illatlarning tanqid qilinishi esa tarbiya jarayonida salbiy sifatarni bartaraf etish va ijobiy fazilatlarni mustahkamlash uchun konseptual yo’nalish beradi.

Navoiy merosida “so’z”ga alohida e’tibor qaratilgani pedagogik mahoratning kommunikativ komponentini chuqurlashtiradi. O’qituvchi nutqi darsning mazmunini yetkazish bilan birga tarbiyaviy ta’sirni ta’minlovchi asosiy vositadir. Nutqning mantiqiyliqi, aniq va

obrazli ifoda, o‘rinli misol va hikmatlardan foydalanish, tinglovchi psixologiyasini hisobga olish pedagogik mahoratning muhim ko‘rsatkichidir. Navoiy badiiy obrazlar orqali murakkab g‘oyalarni sodda va ta’sirchan ifodalashning yuksak namunalarini yaratgan. Bu esa ta’lim amaliyotida o‘qituvchiga metodik imkon beradi: tarbiyaviy fikrni buyruq yoki quruq nasihat bilan emas, balki ma’no va ibrat orqali singdirish samaraliroqdir. Shu sababli Navoiy hikmatlari, obrazlari va ma’naviy g‘oyalari darsda motivatsiya yaratish, munozara tashkil etish, axloqiy xulosa chiqarish va refleksiya uyg‘otish uchun samarali didaktik manba bo‘lib xizmat qiladi.

Ustoz-shogird an‘analari Navoiy merosida ta’lim-tarbiyaning ma’naviy poydevori sifatida talqin qilinadi. Bu an‘ana pedagogik munosabatlarning etik va psixologik asoslarini mustahkamlaydi: o‘qituvchiga hurmat, ilm egasiga ehtirom, shogirdning o‘rganishga chanqoqligi va kamtarligi ta’lim muhitini sog‘lomlashtiradi. Zamonaviy pedagogik qarashlarda bu yondashuv hamkorlik pedagogikasi, mentorlik, individual yondashuv va pedagogik takt tushunchalari bilan uyg‘unlashadi. Ustozning so‘zi va amali shogird shaxsiga ta’sir ko‘rsatishi Quyidagi jadval Navoiy asarlarida ilgari surilgan asosiy tarbiyaviy g‘oyalar hamda pedagogik mahorat kompetensiyalari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni umimlashtiradi va ularni ta’lim amaliyotida qo‘llash yo‘llarini ko‘rsatadi.

Jadval. Navoiy asarlaridagi tarbiyaviy g‘oyalar va pedagogik mahorat kompetensiyalari uyg‘unligi

Navoiy asarlaridagi tarbiyaviy g‘oya	Pedagogik mahoratdagi kompetensiya	Ta’lim amaliyotida qo‘llash yo‘li	Kutiladigan tarbiyaviy natija
Ilm va ma’rifatga intilish	Intellektual-metodik kompetensiya	Muammoli savollar, mustaqil o‘qish, tahliliy topshiriqlar	Bilimga qiziqish, tahliliy fikrlash
Odob-axloqni ustuvor qadriyat sifatida talqin qilish	Axloqiy-tarbiyaviy kompetensiya	Tarbiyaviy suhbat, axloqiy keys, xulq me’yorlari muhokamasi	Mas’uliyat, hurmat, intizom
So‘z mas’uliyati va nutq madaniyati	Kommunikativ kompetensiya	Hikmatli fikrlar bilan munozara, nutq mashqlari, refleksiya	Muomala madaniyati, aniq fikr bayoni
Ustoz–shogird an‘anasi	Pedagogik etika va hamkorlik	Mentorlik, individual yondashuv, maslahat va yo‘l-yo‘riq	Ishonch, o‘rganishga tayyorlik
Adolat va insof	Adolatli boshqaruv va baholash	Rubrika, mezonlar shaffofligi, xolis tahlil	Haqqoniylik, ishonch muhiti
Mehr-oqibat va insonparvarlik	Emotsional-pedagogik kompetensiya	Rag‘bat, empatik muloqot, qo‘llab-quvvatlash	Motivatsiya, ijobiy psixologik muhit

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy asarlari pedagogik mahoratning shakllanishi uchun yuksak ma’naviy, axloqiy va metodik asos bo’lib xizmat qiladi. Navoiy merosida ilm-ma’rifat, odob, adolat, mehr, so’z madaniyati va ustoz–shogird qadriyatlar shaxs tarbiyasining poydevori sifatida talqin etiladi hamda zamonaviy ta’lim jarayonida o’qituvchining kasbiy kompetensiyalarini chuqurlashtirishga yo’naltiruvchi konseptual yo’l ko’rsatadi. Navoiy merosini dars va tarbiyaviy ishlarga maqsadli integratsiya qilish o’qituvchining tarbiyaviy ta’sirchanligini oshiradi, o’quvchilarni ma’naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi, ularning muloqot va tafakkur madaniyatini rivojlantiradi hamda komil inson g’oyasini amaliyotda ro’yobga chiqarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sirojiddinov, Sh., & Yusupova, D. *Navoiyshunoslik*. Toshkent: Tamaddun. **2018**.
2. Normuminova, J. “Tarbiya” darslarini Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari asosida tashkil etishning nazariy asoslari. *Science and Research* (maqola). **2025**.
3. Tosheva, D. Shaxs kamolotida o’qituvchi-murabbiyning o’rni (“Mahbub ul-qulub” asosida). *Pedagogik mahorat* (jurnal/maqola). **2018**.
4. Xoliqov, A. A. *Pedagogik mahorat* (darslik). Toshkent: Iqtisod-moliya. **2011**.
5. Azizxo’jayeva, N. N. *Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat*. Toshkent. **2006**.
6. Mahmudov, N. *O’qituvchi nutqi madaniyati*. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O’zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. **2009**.
7. Baxtiyarovna, S. S. Alisher Navoiy ijodida ta’lim-tarbiya va do’sstlik masalalari (maqola). *CyberLeninka*. **2021**.

YUQORI SINIF O’QUVCHILARINING BO’S H VAQTINI MAZMUNLI O’TKAZISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Zaribboyeva Dildora Dilmurod qizi

**Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1- bosqich magistranti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuqori sinf o’quvchilarining bo’s h vaqtini mazmunli tashkil etish masalasi, uni pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish yo’llari tahlil etiladi. Bo’s h vaqtni to’g’ri rejalashtirish orqali o’quvchilarda ijtimoiy faollik, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Zamonaviy ta’lim sharoitida samarali texnologiyalardan foydalanish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so’zlar: bo’s h vaqt, yuqori sinf o’quvchilari, pedagogik texnologiya, ijtimoiy faollik, tarbiya, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется вопрос осмысленной организации досуга учащихся старших классов и пути ее улучшения на основе педагогических технологий. Правильное планирование досуга открывает возможности для формирования у учащихся социальной активности, творчества, самостоятельного мышления, а также духовно-нравственных качеств. Выделены механизмы использования эффективных технологий в современных условиях образования.

Ключевые слова: досуг, учащиеся старших классов, педагогические технологии, социальная активность, образование, инновационный подход.

Abstract. This article analyzes the issue of meaningful organization of leisure time of high school students and ways to improve it based on pedagogical technologies. Proper planning of leisure time opens up the possibilities of forming social activity, creativity, independent thinking and spiritual and moral qualities in students. Mechanisms for using effective technologies in modern educational conditions are highlighted.

Keywords: leisure time, high school students, pedagogical technology, social activity, education, innovative approach.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida yoshlarning, ayniqsa yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning bo‘sh vaqtini nazoratsiz qoldirish ularning salbiy odatlarga berilib ketishiga, ijtimoiy muhit ta’sirida noto‘g‘ri yo‘l tanlashiga olib kelishi mumkin. Shu bois bo‘sh vaqtni maqsadli, tizimli va pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish ta’lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismi bo‘lishi lozim. Mazkur maqolada yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish texnologiyasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi.

1. Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqti tushunchasi va uning tarbiyaviy ahamiyati

Bo‘sh vaqt -bu o‘quvchining majburiy o‘quv mashg‘ulotlari va uy vazifalaridan tashqari, shaxsiy ehtiyoj va qiziqishlarini qondirishga yo‘naltirilgan vaqtidir. Yuqori sinf o‘quvchilarida ushbu vaqtning to‘g‘ri tashkil etilishi ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Bo‘sh vaqt quyidagi tarbiyaviy vazifalarni bajaradi:

- o‘quvchilarning qobiliyat va iste’dodini yuzaga chiqaradi;
- ijtimoiy faollik va mas’uliyat hissini rivojlantiradi;
- sog‘lom turmush tarziga amal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

Shu sababli bo‘sh vaqtni faqat dam olish vositasi sifatida emas, balki tarbiyaviy imkoniyatlarga boy pedagogik resurs sifatida qarash muhimdir.

2. Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning o‘rni

Pedagogik texnologiya - bu ta’lim-tarbiya jarayonini oldindan rejalashtirish, amalga oshirish va natijani kafolatlashga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayonning samaradorligini oshiradi.

Quyidagi texnologiyalar ayniqsa muhim hisoblanadi:

- Faoliyatga yo‘naltirilgan texnologiyalar (to‘garaklar, klublar, loyihalar);
- Interaktiv texnologiyalar (debatlar, treninglar, rolli o‘yinlar);
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (onlayn platformalar, elektron tanlovlar);
- Ijtimoiy-pedagogik texnologiyalar (ko‘ngillilar harakati, ijtimoiy loyihalar).

Ushbu texnologiyalar o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb etib, ularning tashabbuskorligini oshiradi.

3. Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini mazmunli o‘tkazish shakllari

Bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish shakllari o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda tanlanishi lozim. Eng samarali shakllar quyidagilardan iborat:

- fan to‘garaklari va ijodiy studiyalar;
- sport seksiyalari va sog‘lomlashtiruvchi mashg‘ulotlar;
- kitobxonlik klublari va adabiy kechalar;
- intellektual o‘yinlar va musobaqalar;
- madaniy-ma’rifiy tadbirlar va ekskursiyalar.

Mazkur shakllar o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini foydali faoliyat bilan to‘ldirib, ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

4. Bo‘sh vaqtni tashkil etishda maktab, oila va jamiyat hamkorligi

Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishda maktab, oila va mahalla hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab pedagoglari tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirsa, oila bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydi, jamiyat esa zarur sharoitlarni yaratadi.

Hamkorlikning samarali shakllari quyidagilardan iborat:

- ota-onalar bilan hamkorlikdagi tadbirlar;
- mahalla va jamoat tashkilotlari bilan loyihalar;
- kasbga yo‘naltirish uchrashuvlari;
- ijtimoiy foydali mehnat aksiyalari.

Bunday integratsiya o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytiradi.

5. Bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish texnologiyasini takomillashtirish yo‘llari

Bo‘sh vaqtni tashkil etish texnologiyasini takomillashtirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- o‘quvchilarning qiziqishlarini muntazam o‘rganish;
- innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish;
- individual va differensial yondashuvni kuchaytirish;
- pedagoglarning malakasini oshirish;
- tarbiyaviy faoliyat natijalarini monitoring qilish.

Mazkur yo‘nalishlar asosida tashkil etilgan bo‘sh vaqt o‘quvchilar shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish orqali o‘quvchining shaxs sifatida kamol topishi, ijtimoiylashuv jarayoni, ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish jarayoni, sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonlari jadal tarzda kechadi. Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini yaratish esa ham pedagogic faoliyatda ham oilaviy hayotda avvalo, o‘qituvchi va ota-ona, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi sog‘lom munosabat, shaffof hamkorlik qilishga va shaxslarning jamiyatga ijtimoiylashuvida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini samarali tashkil etishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi:

1. Maqsadga yo’naltirilgan tarbiyaviy faoliyat - bo’sh vaqt faoliyati aniq tarbiyaviy maqsad va vazifalarga asoslangan bo’lishi lozim. To’garaklar, sport seksiyalari va ijodiy loyihalar o’quvchining qiziqishlariga mos tashkil etilishi zarur.

2. Pedagogik muhit va motivatsiya- o’quvchilarda bo’sh vaqtni mazmunli o’tkazishga ijobiy munosabatni shakllantirish pedagogik motivatsiya orqali amalga oshiriladi. Rag’batlantirish, erkin tanlov va o’zini namoyon etish imkoniyatlari muhim ahamiyatga ega.

3. O’qituvchi, ota-ona va mahalla hamkorligi- bo’sh vaqtni samarali tashkil etishda ta’lim muassasasi, oila va mahalla o’rtasidagi uzviy hamkorlik muhim pedagogik shart hisoblanadi. Bu hamkorlik o’quvchining ijtimoiy mas’uliyatini oshiradi.

4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish- interaktiv metodlar, loyiha faoliyati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o’quvchilarning bo’sh vaqtini mazmunli va samarali o’tkazishiga xizmat qiladi.

Pedagogik shart-sharoitlar asosida tashkil etilgan bo’sh vaqt faoliyat- o’quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, salbiy xulq-atvorning oldini oladi, ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytiradi, kasbga yo’naltirish jarayoniga ijobiy ta’sir ko’rsatadi

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o’quvchilarining bo’sh vaqtini mazmunli o’tkazish texnologiyasini takomillashtirish ta’lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan bo’sh vaqt o’quvchilarning ijtimoiy faolligi, ijodiy salohiyati va ma’naviy barkamolligini oshiradi. Ushbu jarayonda maktab, oila va jamiyatning uzviy hamkorligi muvaffaqiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid” qaror va farmonlari. — Toshkent.
2. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
3. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida ishlab chiqilgan “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”. — Toshkent, 2019.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O’zbekiston, 2021.
5. Jo’rayev R.X., Zunnunov A. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2016.
6. Ishmuhammedov R.J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Innovatsiya, 2018.
7. Sayidahmedov N.S. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. — Toshkent: O’qituvchi, 2015.
8. Abduqodirov A., Begimqulov U. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta’lim jarayoni. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
9. Qodirov B.R. Yoshlar tarbiyasi va bo’sh vaqt muammolari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2014.
10. Xudoyqulov X. Ijtimoiy pedagogika asoslari. — Toshkent: O’qituvchi, 2016.
11. Hasanboyev J., To’raqulov X. Pedagogika: darslik. — Toshkent: Fan, 2018.
12. UNESCO. Education for Sustainable Development. — Paris, 2017.
13. OECD. Innovative Learning Environments. — Paris, 2019.

TALABALARDA SOG‘LOM TURMUSH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Rahmatullayeva Laylo Baxtiyorovna

Urganch Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi

mutaxassisligi 1- bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Sog‘lom turmush madaniyati shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida talabalarning jismoniy, ruhiy, ijtimoiy va ma’naviy salomatligini ta’minlashda muhim omil ekanligi asoslab berilgan. Maqolada sog‘lom turmush madaniyatining mazmun-mohiyati, uni shakllantirish zarurati, pedagogik tizimning tarkibiy qismlari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar, innovatsion texnologiyalar va tarbiyaviy faoliyat shakllari tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: sog‘lom turmush madaniyati, talaba yoshlar, pedagogik tizim, salomatlik, jismoniy tarbiya, sog‘lom muhit, tarbiyaviy jarayon, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируются вопросы совершенствования педагогической системы формирования и развития культуры здорового образа жизни у студентов высших учебных заведений. Обосновывается, что культура здорового образа жизни, как важная составляющая личностного развития, является важным фактором обеспечения физического, психического, социального и духовного здоровья студентов. В статье рассматриваются содержание и сущность культуры здорового образа жизни, необходимость ее формирования, компоненты педагогической системы и пути ее совершенствования на основе современных педагогических подходов. Также проанализированы педагогические условия, инновационные технологии и формы образовательной деятельности, способствующие развитию культуры здорового образа жизни в образовательном процессе. Результаты исследования имеют научное и практическое значение для эффективной организации образовательного процесса.

Ключевые слова: культура здорового образа жизни, студенческая молодежь, педагогическая система, здоровье, физическое воспитание, здоровая среда, образовательный процесс, педагогический подход.

Annotation. This article analyzes the issues of improving the pedagogical system for the formation and development of a healthy lifestyle culture in students studying in higher educational institutions from a scientific and pedagogical perspective. It is substantiated that a healthy lifestyle culture, as an important component of personal development, is an important factor in ensuring the physical, mental, social and spiritual health of students. The article covers the content and essence of a healthy lifestyle culture, the need to form it, the components of the pedagogical system, and ways to improve it based on modern pedagogical approaches. Also, pedagogical conditions, innovative technologies and forms of educational activity that serve to

develop a healthy lifestyle culture in the educational process were analyzed. The results of the study are of scientific and practical importance in the effective organization of the educational process.

Keywords: healthy lifestyle culture, student youth, pedagogical system, health, physical education, healthy environment, educational process, pedagogical approach.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida yosh avlodning, ayniqsa talabalarning sog‘lig‘ini mustahkamlash, ularni sog‘lom turmush tarziga yo‘naltirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba yoshlar jamiyatning intellektual va kasbiy salohiyatini belgilovchi asosiy ijtimoiy qatlam hisoblanadi. Shu sababli ularning sog‘lom turmush madaniyatiga ega bo‘lishi nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham egadir. Bu jarayonni samarali tashkil etish esa puxta ishlab chiqilgan pedagogik tizimga tayanishni taqozo etadi.

Sog‘lom turmush madaniyati — bu shaxsning sog‘lig‘ini asrash va mustahkamlashga qaratilgan ongli xatti-harakatlari, qadriyatlari va hayotiy pozitsiyalarining majmuasidir. Pedagogik nuqtayi nazardan ushbu tushuncha shaxs tarbiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uzluksiz ta’lim jarayonida shakllantiriladi.

Talabalarda sog‘lom turmush madaniyati quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- jismoniy sog‘lomlik;
- ruhiy va psixologik barqarorlik;
- ijtimoiy moslashuv;
- gigiyenik bilim va ko‘nikmalar;
- sog‘lom fikrlash va mas’uliyatli xulq-atvor.

Mazkur komponentlarning uyg‘un rivoji talabaning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Hozirgi vaqtda talaba yoshlar orasida jismoniy faollikning pasayishi, noto‘g‘ri ovqatlanish, stress va zararli odatlarga moyillik kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa sog‘lom turmush madaniyatini pedagogik jihatdan tizimli ravishda rivojlantirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirish quyidagi pedagogik vazifalarni hal etishni talab qiladi:

- sog‘lom turmush tarziga oid bilimlarni shakllantirish;
- sog‘lom xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- talabalarda sog‘liq uchun mas’uliyat hissini kuchaytirish;
- sog‘lom ijtimoiy muhit yaratish

Pedagogik tizim bu-pedagogik faoliyatni tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad, uning mazmun, shakl, metod, va natijalarning o‘zaro uzviy bog‘liqligidan iborat yaxlit jarayondir. Talabalarda sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirish pedagogik tizimi quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

- Maqsad komponenti: sog‘lom turmush madaniyatiga ega bo‘lgan barkamol shaxsni tarbiyalash;
- Mazmun komponenti: sog‘liqni saqlashga oid bilimlar, qadriyatlar va ko‘nikmalar;

- Faoliyat komponenti: jismoniy mashg’ulotlar, tarbiyaviy tadbirlar, sport va sog’lomlashtirish ishlari;
- Natija komponenti: sog’lom turmush madaniyatining shakllanganlik darajasi.

Pedagogik tizimni takomillashtirish quyidagi 5 ta yo’nalishda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1. ta’lim jarayoniga sog’lom turmushga oid maxsus modullarni kiritish;
2. interaktiv va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish;
3. sport-sog’lomlashtirish faoliyatini kengaytirish;
4. psixologik-pedagogik qo’llab-quvvatlashni kuchaytirish;
5. talabalarning mustaqil sog’lomlashtirish faoliyatini rag’batlantirish.

Sog’lom turmush madaniyatini rivojlantirish samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga bog’liq:

- sog’lom muhitning mavjudligi;
- pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi;
- ota-ona va jamoatchilik bilan hamkorlik.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda sog’lom turmush madaniyatini rivojlantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur tizimning samarali tashkil etilishi talabalarning sog’lom, faol va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim va sog’lom turmush tarziga oid qaror va farmonlari.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. — T.: Ma’naviyat, 2008.
3. Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — T.: O‘zbekiston, 2021.
4. Abdullaeva M. Pedagogik texnologiyalar asoslari. — T.: Fan, 2019.
5. Hasanov B. Sog’lom turmush tarzi pedagogikasi. — T.: O‘qituvchi, 2020.
6. Qodirov A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — T.: Ilm Ziyo, 2018.
7. Ismoilov R. Talaba yoshlar salomatligini mustahkamlashning pedagogik asoslari. — T.: Fan va texnologiya, 2022.
8. UNESCO. Education and Healthy Lifestyle. — Paris, 2020.
9. WHO. Healthy Living and Youth Development. — Geneva, 2019.
10. Sodiqova N. Ta’lim jarayonida sog’lom muhitni shakllantirish. — T.: Innovatsiya, 2021.

PEDAGOGIKA VA SUN’IY INTELLEKT INTEGRATSIYASI: INNOVATSION YONDASHUV

Ruzimova Intizor Xujamuratovna

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dots.v.b.

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Otaboyeva Asal Alisher qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogika sohasiga sun’iy intellekt texnologiyalarini integratsiyalashning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonini individuallashtirish, samaradorligini oshirish, baholash tizimini takomillashtirish hamda innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo’llari ko’rsatib berilgan.

Kalit so’zlar: pedagogika, sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, adaptiv ta’lim, ta’lim sifati.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты интеграции технологий искусственного интеллекта в сферу педагогики. Проанализированы вопросы индивидуализации образовательного процесса на основе искусственного интеллекта, повышения его эффективности, совершенствования системы оценки, а также формирования инновационной образовательной среды. Кроме того, обозначены существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: педагогика, искусственный интеллект, цифровое образование, инновационные технологии, адаптивное обучение, качество образования.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of integrating artificial intelligence technologies into the field of pedagogy. The issues of individualizing the educational process based on artificial intelligence, improving its effectiveness, enhancing the assessment system, and forming an innovative educational environment are analyzed. In addition, existing challenges and ways to address them are identified.

Keywords: pedagogy, artificial intelligence, digital education, innovative technologies, adaptive learning, quality of education.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ta’lim tizimi tubdan yangilanib, raqamli transformatsiya jarayoniga faol ravishda kirib bormoqda. Mamlakatimizda ta’lim sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo’lib, bu borada qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda. Jumladan, **ta’lim to’g’risidagi qonunlar, kadrlar tayyorlashga oid strategik dasturlar**, shuningdek, **raqamli iqtisodiyot va axborot jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan qaror va farmonlar** ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish uchun mustahkam huquqiy asos yaratmoqda.

Fan va texnika yutuqlarining jadal rivojlanishi, axborot oqimining keskin ortishi hamda globallashtirish jarayonlari ta’lim tizimidan yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data) va avtomatlashtirilgan tizimlarning rivoji ta’lim jarayonini tashkil etish, boshqarish va monitoring qilish mexanizmlarini tubdan o’zgartirmoqda. Davlat tomonidan raqamli ta’limni rivojlantirishga qaratilgan me’yoriy-huquqiy hujjatlarda ta’lim sifatini oshirish, ta’lim xizmatlarining ochiqligi

va shaffofligini ta’minlash, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Bugungi kunda ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o’quvchilarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va intellektual imkoniyatlarini inobatga olish hamda ta’lim sifatini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Amaldagi qonunchilikda ta’lim oluvchining shaxsini rivojlantirish, mustaqil fikrlash ko’nikmalarini shakllantirish va innovatsion faoliyatga tayyorlash ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu jihatdan, an’anaviy o’qitish usullarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining pedagogika sohasiga joriy etilishi ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni shakllantirish, o’qitish metodlarini modernizatsiya qilish va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Davlat ta’lim siyosatida raqamli texnologiyalar, jumladan, sun’iy intellektidan foydalanish orqali ta’lim jarayonini individuallashtirish va adaptiv o’qitish tizimlarini rivojlantirish muhim yo’nalish sifatida e’tirof etilgan.

Sun’iy intellekt asosida faoliyat yurituvchi ta’lim platformalari o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning o’zlashtirish ko’rsatkichlarini aniqlash va individual o’quv trayektoriyalarini shakllantirish imkonini beradi. Adaptiv o’qitish tizimlari ta’lim oluvchilarning ehtiyojlariga mos o’quv materiallarini taklif etib, bilimlarni o’zlashtirish jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Aqlli baholash tizimlari esa bilimlarni baholashda shaffoflik va obyektivlikni ta’minlab, ta’lim sifati ustidan samarali monitoring olib borishga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, pedagogika va sun’iy intellekt integratsiyasining nazariy asoslarini o’rganish, uning imkoniyatlari va muammolarini tahlil qilish bugungi kunning muhim ilmiy-pedagogik masalalaridan biri hisoblanadi.

Sun’iy intellekt — bu kompyuter tizimlarining inson tafakkuriga xos bo’lgan aqliy jarayonlarni modellashtirish va bajarish qobiliyatidir. Ta’lim sohasida sun’iy intellekt texnologiyalari o’quvchilarning bilim darajasini aniqlash, individual o’rganish strategiyalarini shakllantirish hamda ta’lim jarayonini optimallashtirishda keng qo’llanilmoqda.

Pedagogika nuqtayi nazaridan, sun’iy intellekt ta’lim jarayonining quyidagi jihatlarini takomillashtirishga xizmat qiladi:

- ta’lim jarayonini shaxsga yo’naltirish;
- bilimlarni tezkor va aniq baholash;
- o’quvchilarning qobiliyat va ehtiyojlarini aniqlash;
- mustaqil ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish;
- o’qituvchining metodik faoliyatini qo’llab-quvvatlash.

Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar pedagogik jarayonda analitik, prognozlovchi va tavsiyaviy funksiyalarni bajarib, ta’lim samaradorligini oshiradi.

Innovatsion ta’lim muhiti — bu raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va zamonaviy pedagogik metodlar uyg’unligiga asoslangan ta’lim tizimidir. Bunday muhitda o’quvchi markaziy subyekt sifatida qaralib, uning individual xususiyatlari inobatga olinadi.

Sun’iy intellekt yordamida:

- adaptiv o’qitish tizimlari yaratiladi;
- o’quvchilarning bilim xaritalari tuziladi;

- shaxsiy ta’lim trayektoriyalari shakllantiriladi;
- real vaqt rejimida monitoring amalga oshiriladi.

Bu jarayon o’quvchilarning bilim olish sur’atini tezlashtirib, ularning o’quv faoliyatiga bo’lgan motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, masofaviy ta’lim platformalarida sun’iy intellektidan foydalanish o’quvchilarga qulay, interaktiv va samarali ta’lim olish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi bir qator muhim afzalliklarga ega:

Birinchidan, ta’lim jarayonini individuallashtirish imkoniyati oshadi. Har bir o’quvchi uchun alohida ta’lim modeli shakllantirilib, uning bilim darajasi, qobiliyati va qiziqishlariga mos o’qitish strategiyalari qo’llaniladi.

Ikkinchidan, bilimlarni baholash tizimi takomillashadi. Avtomatlashtirilgan testlar, analitik tizimlar yordamida baholash jarayoni tez, aniq va xolis amalga oshiriladi.

Uchinchidan, pedagogik jarayonning samaradorligi ortadi. O’qituvchi ma’muriy va texnik vazifalardan xalos bo’lib, asosan metodik va tarbiyaviy faoliyatga e’tibor qaratadi.

To’rtinchidan, o’quvchilarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatlari kengayadi. Aqlli o’quv platformalari orqali o’quvchilar o’z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantira oladilar. Sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga integratsiya qilish jarayoni ta’lim sifatini oshirish, o’qitish jarayonini individuallashtirish va innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish imkonini bersa-da, mazkur jarayon bir qator murakkab muammolar bilan ham bog’liqdir. Ushbu muammolar texnik, pedagogik, iqtisodiy va huquqiy omillar bilan bevosita aloqador bo’lib, ularni kompleks yondashuv asosida hal etish talab etiladi.

Avvalo, **texnik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi** sun’iy intellekt texnologiyalarini keng joriy etishda asosiy to’siqlardan biri hisoblanadi. Ko’plab ta’lim muassasalarida zamonaviy kompyuter texnikasi, yuqori tezlikdagi internet tarmog’i, serverlar va maxsus dasturiy ta’minot yetishmasligi kuzatiladi. Bu holat sun’iy intellekt asosida ishlovchi platformalar, adaptiv o’qitish tizimlari va aqlli baholash mexanizmlaridan samarali foydalanish imkoniyatini cheklaydi. Ayniqsa, chekka hududlardagi ta’lim muassasalarida raqamli infratuzilmaning sust rivojlanganligi ta’limdagi raqamli tafovutni yanada kuchaytirishi mumkin.

Ikkinchidan, **pedagog kadrlarning raqamli va sun’iy intellektga oid kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi** muhim muammo hisoblanadi. Pedagoglar sun’iy intellekt texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish usullari hamda raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish bo’yicha yetarli bilim va ko’nikmalarga ega bo’lmashligi mumkin. Bu esa zamonaviy texnologiyalarning ta’lim jarayonida to’liq joriy etilmasligiga va ularning imkoniyatlaridan samarali foydalanilmasligiga olib keladi. Shu sababli, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida sun’iy intellekt texnologiyalariga alohida e’tibor qaratish zarur.

Uchinchi muammo — **sun’iy intellekt tizimlarini joriy etish bilan bog’liq moliyaviy xarajatlarning yuqoriligidir**. Sun’iy intellekt asosidagi dasturiy mahsulotlar, litsenziyalar, texnik xizmat ko’rsatish, yangilash va qo’llab-quvvatlash xarajatlari ko’plab ta’lim muassasalari uchun moliyaviy yuk bo’lib qolmoqda. Bu holat sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda davlat va xususiy sektor o’rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, grantlar va investitsiya mexanizmlaridan foydalanishni talab etadi.

Shuningdek, **axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish masalalari** alohida e’tibor talab etadi. Sun’iy intellekt tizimlari katta hajmdagi o’quvchi ma’lumotlari bilan ishlaganligi sababli, ularning maxfiyligini ta’minlash, ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishining oldini olish va kiberxavfsizlik choralari kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada amaldagi qonunchilik talablariga rioya qilish, axborot xavfsizligi standartlarini joriy etish hamda pedagoglar va ta’lim oluvchilarning raqamli madaniyatini oshirish zarur.

Bundan tashqari, **sun’iy intellekt tizimlarining pedagogik va axloqiy jihatlari** ham muhim muammo sifatida namoyon bo’lmoqda. Ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish o’qituvchi rolini to’liq almashtirmasligi, balki uni qo’llab-quvvatlovchi vosita sifatida xizmat qilishi lozim. Shuningdek, sun’iy intellekt tizimlarining qaror qabul qilish jarayonlarida shaffoflik va adolatlilikni ta’minlash, algoritmik xatoliklar va tarfakashlik holatlarining oldini olish muhim vazifalardan biridir.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ta’lim tizimida kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Jumladan, pedagog kadrlarni sun’iy intellekt texnologiyalariga oid bilim va ko’nikmalar bilan ta’minlash, zamonaviy texnik infratuzilmani shakllantirish, moliyaviy qo’llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish, metodik va didaktik qo’llanmalar ishlab chiqish hamda normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajak istiqbolida sun’iy intellekt asosida ta’lim jarayonini to’liq raqamlashtirish, virtual o’qituvchilar, aqlli repetitorlar, intellektual ta’lim platformalari va interaktiv o’quv muhitlarini yaratish rejalashtirilmoqda. Bu esa ta’lim jarayonining moslashuvchanligini oshirib, o’quvchilarning mustaqil bilim olish, tanqidiy va tahliliy fikrlash hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Natijada, sun’iy intellekt texnologiyalarining pedagogik jarayonga integratsiyasi zamonaviy bilim va kompetensiyalarga ega, raqobatbardosh va innovatsion fikrlovchi shaxslarni tayyorlash imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogika va sun’iy intellekt texnologiyalarining integratsiyasi zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishdagi eng muhim va istiqbolli innovatsion yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’qitish jarayonini shaxsga yo’naltirilgan, samarali va moslashuvchan tarzda tashkil etish imkonini yaratadi. Bu esa o’quvchilarning individual ehtiyojlari, bilim darajasi, qiziqishlari va o’zlashtirish sur’atlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt asosidagi ta’lim platformalari, adaptiv o’qitish tizimlari va aqlli baholash mexanizmlari orqali ta’lim samaradorligini oshirish, bilimlarni baholashda obyektivlik va shaffoflikni ta’minlash, shuningdek, o’quvchilarning mustaqil bilim olish ko’nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Natijada, ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar shakllanib, o’qitish metodlari zamonaviy talablar asosida takomillashadi.

Shu bilan birga, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim tizimiga joriy etishda mavjud texnik, pedagogik, moliyaviy va huquqiy muammolarni bartaraf etish muhim ahamiyat kasb etadi. Texnik infratuzilmani rivojlantirish, pedagog kadrlarning raqamli va sun’iy intellektga oid kompetensiyalarini oshirish, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish bo’yicha samarali mexanizmlarni joriy etish sun’iy intellektdan oqilona va mas’uliyatli foydalanishning muhim shartlaridan biridir.

Xulosa sifatida ta’kidlash joizki, sun’iy intellekt texnologiyalaridan ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich va tizimli foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirish, innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish hamda zamonaviy bilim, ko’nikma va kompetensiyalarga ega, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi. Shu bois, pedagogika va sun’iy intellekt integratsiyasi kelajak ta’limining muhim strategik yo’nalishi sifatida o’z dolzarbligini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. Xoliqov A., To’raqulov X. Ta’limda raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
4. <https://www.unesco.org> – Ta’limda sun’iy intellekt bo’yicha xalqaro hisobotlar

RAQAMLI TA’LIMNING PEDAGOGIK JARAYONGA TA’SIRI VA IMKONIYATLARI

Ruzimova Intizor Xujamuratovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Urganch davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Otabekova Munisa Rasul qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’limning pedagogik jarayonga ta’siri va uning imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqotda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonini interaktiv, moslashuvchan va individual yondashuvga yo’naltirishdagi roli, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish imkoniyatlari, o’quvchilarning faolligi va motivatsiyasini oshirishdagi ta’siri yoritilgan. Shuningdek, raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishda yuzaga keladigan texnologik, ijtimoiy va pedagogik muammolar ham ko’rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo’llash, raqamli vositalarni integratsiya qilish va ta’lim sifatini oshirishda amaliy yo’l-yo’riq sifatida xizmat qiladi.

Kirish. So’nggi o’n yilliklarda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi pedagogika sohasida tub o’zgarishlarni keltirib chiqardi. An’anaviy ta’lim metodlarida darslar ko’proq nazariy tushunchalarga, eslatmalarga va o’quv materiallarini passiv qabul qilishga asoslangan bo’lgan bo’lsa, zamonaviy raqamli yondashuvlar o’quv jarayonini interaktiv, moslashuvchan va o’quvchi markazida bo’lgan tizimga aylantirdi. Bu esa o’z navbatida ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o’quvchilarning faolligini rag’batlantirish va bilimlarni chuqurroq egallashga yordam beradi.

Raqamli vositalar, jumladan interaktiv taxta, simulyatsiyalar, onlayn platformalar, mobil ilovalar va sun’iy intellekt tizimlari, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi pedagogik munosabatni yangi darajaga olib chiqadi. Ular o’qituvchiga individual yondashuvni amalga oshirish, dars jarayonini real vaqt rejimida monitoring qilish va o’quvchi qobiliyatiga mos materiallar taqdim

etish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘quvchilar mustaqil o‘rganish va o‘z vaqtida bilimlarni takrorlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Raqamli ta’limning pedagogik jarayonga ta’siri nafaqat o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi aloqani kuchaytirish bilan chegaralanmaydi, balki ta’lim metodikasini qayta shakllantirish, baholash tizimlarini modernizatsiya qilish va pedagogik qarorlarni aniq ma’lumotlar asosida qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar o‘quv jarayoniga innovatsion elementlarni, masalan, gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar va hamkorlikdagi topshiriqlarni kiritish imkoniyatini yaratadi, bu esa o‘quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshiradi.

Biroq, raqamli pedagogik jarayon bilan bir qatorda bir qator muammolar ham mavjud. Texnologik resurslar yetarli bo‘lmasligi, o‘qituvchilarning raqamli vositalardan samarali foydalanish malakasining pastligi va raqamli tengsizlik kabi ijtimoiy va psixologik masalalar raqamli ta’limning imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, raqamli ta’limni pedagogik jarayonga samarali integratsiya qilish va mavjud cheklovlarni bartaraf etish masalalari ilmiy va amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada raqamli ta’limning pedagogik jarayonga ta’siri, uning o‘quv samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari, shuningdek, yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi.

Raqamli ta’lim – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida tashkil etiladigan ta’lim jarayonidir. Bu jarayon an’anaviy ta’limdan farqli ravishda interaktiv, moslashuvchan va o‘quvchilarning individual ehtiyojlariga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quv jarayonida raqamli vositalardan keng foydalanishni o‘z ichiga oladi[2]. Raqamli vositalar – bu interaktiv darsliklar, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va multimediya resurslari bo‘lib, ular o‘quvchilarga murakkab tushunchalarni vizual va amaliy jihatdan osonroq tushunishga yordam beradi[1]. Shu bilan birga, o‘quvchilar o‘z sur’atida bilim olishlari, individual mashqlar bajarishlari va o‘zlashtirish darajasini baholash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Pedagogik nuqtai nazardan, raqamli ta’lim muhitida o‘qitish bir nechta zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashadi:[5]

1. **Konstruksionistik yondashuv** – o‘quvchilar o‘z bilimlarini faollik orqali yaratadilar. Ular yangi bilimlarni avvalgi tajribalari va bilimlari bilan bog‘lab, mustaqil va samarali ravishda o‘rganadilar.
2. **Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv** – har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan o‘quv dasturlari va vazifalar taqdim etiladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va o‘qishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.
3. **Hamkorlikka asoslangan yondashuv** – raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar guruhda ishlashlari, muammolarni birgalikda hal qilishlari va fikr almashishlari mumkin. Onlayn forumlar, video konferensiyalar va jamoaviy loyihalar bu jarayonni qo‘llab-quvvatlaydi.

Raqamli pedagogika o‘qituvchi rolini ham tubdan o‘zgartiradi. An’anaviy ta’limda o‘qituvchi bilim manbai va asosiy nazoratchi bo‘lsa, raqamli ta’lim muhitida u:[3]

- **Yo‘naltiruvchi** – o‘quvchilarga resurslarni tanlashda, muammolarni hal qilishda va mashqlarni bajarishda yordam beradi;

- **Qo’llab-quvvatlovchi** – o’quvchilarning bilimini mustahkamlash va ulardagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda yordam ko’rsatadi;
- **Nazorat qiluvchi** – o’quv jarayonini monitoring qiladi, o’quvchilarning rivojlanishini baholaydi va zarurat bo’lganda tuzatishlar kiritadi.

Raqamli vositalar, jumladan interaktiv taxta, simulyatsiyalar, onlayn platformalar, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalar va sun’iy intellekt tizimlari, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi pedagogik munosabatni yangi darajaga olib chiqadi. Ushbu vositalar pedagoglarga individual yondashuvni qo’llash, o’quv jarayonini real vaqt rejimida monitoring qilish, o’quvchilar darajasiga mos materiallar taqdim etish va darslarni samarali rejalashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o’quvchilar mustaqil o’rganish, o’zlashtirgan bilimlarini takrorlash va qo’shimcha materiallar orqali chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi va o’quvchilarning ta’limga bo’lgan qiziqishini kuchaytiradi.

1-jadval

Raqamli ta’limning pedagogik imkoniyatlari

Raqamli ta’limning pedagogik imkoniyatlari	Pedagogik ta’siri	Amaliy vositalar
Individual o’rganishga yo’naltirish	Har bir o’quvchining bilim darajasi va tezligiga moslashgan ta’limni ta’minlaydi; o’quvchilarni faol va mustaqil o’rganishga rag’batlantiradi	Sun’iy intellekt asosidagi o’quv platformalari (Smart Learning, Edmodo, Khan Academy), adaptiv testlar
Interaktiv o’rganish	O’quvchilarning darsdagi ishtirokini oshiradi, tushunchalarni chuqurroq anglashga yordam beradi	Interaktiv taxtalar, simulyatsiyalar, video darslar, virtual laboratoriyalar
Pedagogik monitoring va baholash	O’quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish, natijalarni tahlil qilish, pedagogik qarorlarni aniq ma’lumotlar asosida qabul qilish imkonini beradi	Onlayn testlar, LMS tizimlari (Moodle, Google Classroom), baholash dasturlari
Innovatsion pedagogik yondashuvlar	Darslarni qiziqarli va natijaga yo’naltirilgan qiladi, o’quvchilarni ijodiy fikrlashga rag’batlantiradi	Gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar, interaktiv topshiriqlar, VR/AR texnologiyalari
Hamkorlik va kommunikatsiya	O’quvchilar va o’qituvchilar o’rtasida samarali hamkorlikni rivojlantiradi	Onlayn forumlar, chat-xonalar, kollaborativ platformalar (Padlet, Microsoft Teams)

Raqamli ta’limning pedagogik jarayonga ta’siri nafaqat o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasidagi aloqani kuchaytirish bilan cheklanmaydi. U ta’lim metodikasini qayta shakllantirish, baholash tizimlarini modernizatsiya qilish va pedagogik qarorlarni aniq ma’lumotlar asosida qabul qilish imkonini ham beradi. Masalan, o’quvchilarning bilim darajasi va faoliyatini avtomatik tahlil qiluvchi onlayn platformalar pedagoglarga darsni moslashtirish va individual yondashuvni tatbiq etishda yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar o’quv jarayoniga innovatsion elementlarni, masalan, gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar, interaktiv simulyatsiyalar, kollaborativ topshiriqlar va interaktiv testlarni kiritish imkonini yaratadi.

Biroq, raqamli pedagogik jarayon bilan bir qatorda bir qator muammolar ham mavjud. Texnologik resurslarning yetarli bo’lmashligi, o’qituvchilarning raqamli vositalardan samarali foydalanish malakasining pastligi, shuningdek, raqamli tengsizlik va axborot xavfsizligi masalalari raqamli ta’limning imkoniyatlarini to’liq amalga oshirishga to’sqinlik qilishi mumkin. Shu bilan birga, ba’zi o’quvchilar onlayn muhitda diqqatni jamlash va o’z-o’zini boshqarish qiyinligi bilan yuzlashadilar, bu esa raqamli ta’limning samaradorligini cheklashi mumkin. Shu sababli, raqamli ta’limni pedagogik jarayonga samarali integratsiya qilish va mavjud cheklovlarni bartaraf etish masalalari ilmiy va amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega.

Raqamli ta’limning pedagogik jarayonga ta’siri, uning o’quv samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari, shuningdek, yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo’llari batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo’llash, raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish va individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishda amaliy yo’l-yo’riq sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, maqola o’quvchilarning raqamli vositalardan samarali foydalanish darajasini oshirish, pedagogik jarayonda innovatsion metodlarni tatbiq etish va ta’lim jarayonining sifatini yaxshilash bo’yicha tavsiyalarni ham taqdim etadi.

Xulosa qilib aytganda raqamli ta’lim va pedagogika bir-birini to’ldiruvchi, bir-biriga integratsiyalashgan jarayon sifatida zamonaviy ta’lim tizimining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Raqamli pedagogika o’quvchilarga interaktiv, individual ehtiyojlarga moslashtirilgan va faol o’rganish imkoniyatini yaratadi, shu bilan birga ularning ijodiy fikrlash, tanqidiy tafakkur va muammolarni hal qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Pedagoglar uchun esa raqamli vositalar darslarni rejalashtirish, baholash va monitoring qilish jarayonlarini soddalashtiradi hamda ta’lim sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli ta’limni tatbiq etishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, texnologik resurslarning yetishmasligi, o’qituvchilarning zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanish bo’yicha malakasi, shuningdek, raqamli tengsizlik masalalari ta’lim jarayonining bir qismida cheklovlarni yuzaga keltiradi. Bu muammolarni hal etish uchun infratuzilma, o’qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivoji va teng imkoniyatlarni ta’minlovchi siyosatlar muhim ahamiyatga ega.

Kelajakda raqamli ta’limning pedagogik jarayonlarga to’liq integratsiyasi nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki innovatsion metodlar va texnologiyalar orqali o’quvchilarning shaxsiy rivojlanishini rag’batlantiradi, pedagoglarning ish samaradorligini yanada kuchaytiradi va butun ta’lim tizimini yangi darajaga olib chiqadi. Shu tarzda, raqamli pedagogika va an’anaviy ta’limning uyg’unligi zamonaviy va samarali ta’lim makonini yaratishda asosiy omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beetham, H., & Sharpe, R. (2013). *Rethinking pedagogy for a digital age: Designing for 21st century learning* (3rd ed.). Routledge.
2. Bates, A. W. (2015). *Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning*. Tony Bates Associates Ltd. <https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/>
3. Anderson, T. (Ed.). (2008). *The theory and practice of online learning* (2nd ed.). AU Press. <https://www.aupress.ca/books/120146-the-theory-and-practice-of-online-learning/>
4. Bećirović, S. (2022). *Digital pedagogy: The use of digital technologies in contemporary education*. Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-99-0444-0>
5. Ruzimova I.X., Sapayev A.B. Raqamli pedagogika fanini o’qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodik qo’llanma. “BOOKMANY PRINT” Toshkent - 2025

TALABALARDA RAQAMLI ETIKANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Eshchanova Xolida Xudayarovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Matnazarova Parizod O’tkirbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarda raqamli etika madaniyatini shakllantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Raqamli muhitda axborotdan to’g’ri foydalanish, akademik halollikka rioya qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash hamda onlayn muloqot madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: raqamli etika, pedagogik mexanizm, raqamli kompetensiya, akademik halollik, media savodxonlik, ta’lim texnologiyalari.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения рассматриваются педагогические механизмы формирования культуры цифровой этики у студентов высших учебных заведений. Анализируются вопросы правильного использования информации в цифровой среде, соблюдения академической честности, защиты персональных данных, а также развития культуры онлайн-коммуникации.

Ключевые слова: цифровая этика, педагогический механизм, цифровая компетентность, академическая честность, медиаграмотность, образовательные технологии.

Abstract. This article examines, from a scientific and theoretical perspective, the pedagogical mechanisms for developing a culture of digital ethics among students in higher education institutions. It analyzes issues related to the appropriate use of information in the digital environment, adherence to academic integrity, protection of personal data, and the development of online communication culture.

Keywords: digital ethics, pedagogical mechanism, digital competence, academic integrity, media literacy, educational technologies.

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, jumladan, ta’lim tizimiga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida ta’lim jarayoni yanada ochiq, interaktiv va qulay bo’lib bormoqda. Shu bilan birga, raqamli muhitda noto’g’ri axborot tarqatish, plagiat, kiberbulling, shaxsiy ma’lumotlardan noo’rin foydalanish kabi muammolar ham kuchaymoqda. Bu esa talabalarda raqamli etikani shakllantirish masalasini dolzarb pedagogik muammo sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda.

Raqamli etika – bu shaxsning internet va raqamli muhitda axloqiy me’yorlarga rioya qilgan holda mas’uliyatli, ongli va madaniyatli faoliyat yuritish qobiliyatidir. Pedagogik nuqtayi nazardan, raqamli etika talabaning quyidagi jihatlari bilan uzviy bog’liq:

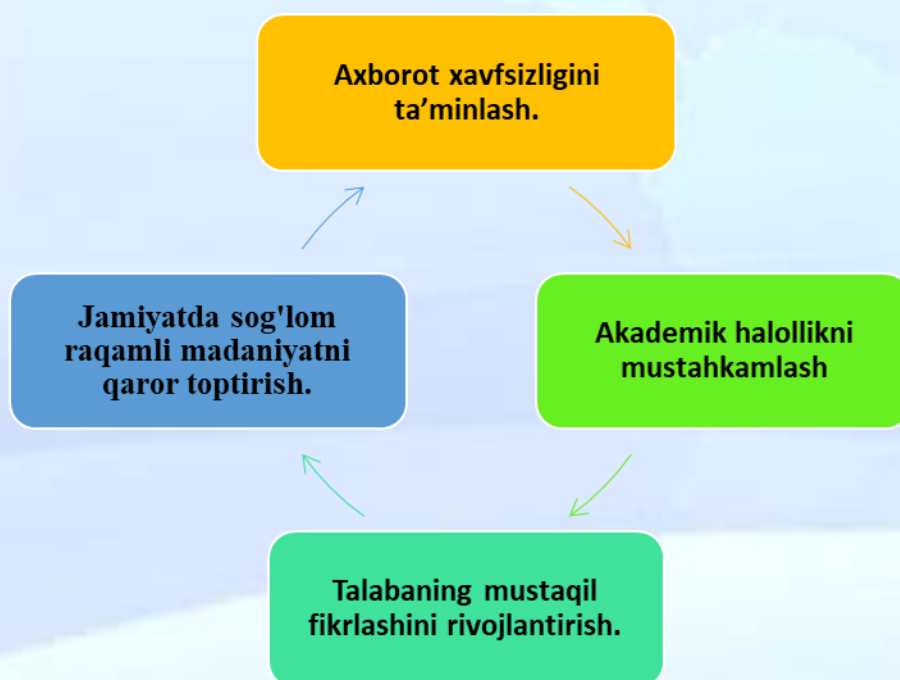
- axborot bilan ishlash madaniyati va tanqidiy fikrlash;
- akademik halollikka rioya qilish va mualliflik huquqiga hurmat;
- shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va axborot xavfsizligi;
- onlayn muloqotda tolerantlik, hurmat va mas’uliyat;
- raqamli muhitda ijtimoiy faollik va ongli ishtirok.

1-jadval

Raqamli etikaning tarkibiy qismlari va ularning pedagogik ahamiyati

№	Tarkibiy qism	Mazmuni	Pedagogik ahamiyati
1.	Axborotni tanqidiy tahlil qilish	Internetdagi ma’lumotlarni tekshirish, ishonchliligini baholash, feyk axborotni ajrata olish	Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, axborot madaniyatini shakllantiradi
2.	Ishonchli manbalarni tanlash	Ilmiy va rasmiy axborot resurslaridan foydalanish odatini shakllantiradi	O’quv va ilmiy ishlarning sifatini oshiradi
3.	Plagiatdan tiyilish	Akademik halollikka rioya qilish, iqtibos keltirish qoidalariga amal qilish	Mas’uliyat, halollik va mualliflik huquqiga hurmatni shakllantiradi
4.	Internet xavfsizligi qoidalariga amal qilish	Shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash, kiberxavfsizlik bo’yicha bilimlarga ega bo’lish	Talabaning raqamli muhitdagi xavfsizligini ta’minlaydi
5.	Onlayn muloqot madaniyatiga rioya qilish	Ijtimoiy tarmoqlarda odob-axloq qoidalariga amal qilish, hurmatli munosabat	Kommunikativ madaniyat va tolerantlikni rivojlantiradi

Oliy ta’lim tizimida talabalarning asosiy faoliyati tobora ko‘proq raqamli platformalar bilan bog‘liq bo‘lib bormoqda. Jumladan, masofaviy ta’lim tizimlari, elektron kutubxonalar, ilmiy ma’lumotlar bazalari, sun’iy intellekt vositalari, ijtimoiy tarmoqlar hamda onlayn hamkorlik muhitlari talabalar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu vositalar ta’lim jarayonini qulay va samarali tashkil etish imkonini bersa-da, ular bilan bog‘liq ma’naviy-axloqiy muammolar ham yuzaga kelmoqda. Masalan, noto‘g‘ri axborotdan foydalanish, feyk ma’lumotlarga ishonib qolish, plagiatga yo‘l qo‘yish, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilish, kiberbulling holatlari yoki onlayn muloqotda etik me’yorlarga rioya qilmaslik kabi holatlar talabalarning shaxsiy rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois raqamli muhitda mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantirish bugungi ta’lim tizimi oldidagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Agar talabalarda raqamli etika yetarli darajada shakllanmagan bo‘lsa, bu nafaqat ularning shaxsiy rivojiga, balki ta’lim sifati va jamiyat axloqiy muhitiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Raqamli etikani shakllantirishning pedagogik mexanizmlari. Talabalarda raqamli etikani samarali shakllantirish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

- 1). Ta’lim mazmuniga integratsiyalash mexanizmi. Raqamli etika masalalarini barcha fanlar mazmuniga bosqichma-bosqich singdirish muhim. Masalan, referat va ilmiy ishlarni yozishda plagiat masalasini muhokama qilish, axborot manbalarini to‘g‘ri keltirishni o‘rgatish orqali talabalarda mas’uliyat hissi kuchayadi.
- 2). Faol pedagogik metodlardan foydalanish. Debat, case-study, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat, rolly o‘yinlar kabi metodlar orqali talabalarda raqamli muhitdagi real muammolar tahlil qilinadi. Bu esa ularda amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi.
- 3). Raqamli muhitda ijobiy namuna yaratish. O‘qituvchining o‘zi ham raqamli etikaga amal qilgan holda faoliyat yuritishi, talabalar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. O‘qituvchining onlayn muloqot madaniyati, axborotdan foydalanish uslubi tarbiyaviy ahamiyatga ega.

4). **Nazorat va refleksiya mexanizmi.** Talabalarning raqamli muhitdagi faoliyatini tahlil qilish, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilish imkoniyatini yaratish orqali ularda ongli yondashuv shakllanadi. Masalan, onlayn kundaliklar, portfoliolar, muhokama forumlari bu jarayonda samarali vosita bo‘la oladi.

Raqamli etikani shakllantirish jarayoni muvaffaqiyatli kechishi uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim:

- ta’lim muassasasida sog‘lom axborot muhiti yaratish;
- o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish;
- talabalarning media va axborot savodxonligini rivojlantirish;
- tarbiyaviy ishlarni tizimli tashkil etish.

Mazkur tadqiqot doirasida talabalarda raqamli etikani shakllantirishga qaratilgan pedagogik mexanizmlar nazariy jihatdan tahlil qilindi va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati asoslab berildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli etika elementlarini tizimli ravishda o‘quv jarayoniga kiritish talabalarining axborot bilan ishlash madaniyatini sezilarli darajada oshiradi.

2-jadval

Tajriba va kuzatuvlar asosida aniqlangan natijalar

№	Natija yo‘nalishi	Mazmuni
1.	Akademik halollik	Talabalarda akademik halollikka bo‘lgan mas’uliyat kuchayadi
2.	Plagiatga munosabat	Plagiatga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi
3.	Fikrlash va tahlil	Mustaqil fikrlash hamda tanqidiy tahlil ko‘nikmalari rivojlanadi
4.	Onlayn muloqot madaniyati	Muloqotda madaniyat, tolerantlik va hurmat tamoyillari mustahkamlanadi
5.	Axborot xavfsizligi	Shaxsiy ma’lumotlarni himoyalashga nisbatan ongli yondashuv shakllanadi

Bu natijalar raqamli etikani shakllantirish faqat nazariy tushuncha emas, balki talabaning real xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi muhim tarbiyaviy omil ekanini ko‘rsatadi.

Talabalarda raqamli etikani samarali shakllantirish maqsadida samarali ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

- 1). Oliy ta’lim muassasalarida “Raqamli madaniyat” yoki “Raqamli etika asoslari” kabi maxsus fanlarni joriy etish.
- 2). Barcha fanlar doirasida akademik halollik masalalarini tizimli ravishda tushuntirib borish.
- 3). Talabalarning media va axborot savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan trening va seminarlarni tashkil etish.

4). Raqamli platformalarda o’qituvchi va talaba o’rtasida madaniyatli muloqotni qo’llab-quvvatlash.

5). Raqamli muhitda tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish va ijtimoiy loyihalarni keng joriy etish.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda raqamli etikani shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Raqamli etika nafaqat axborot bilan ishlash madaniyatini, balki talabaning shaxsiy mas’uliyati, ijtimoiy faolligi va kasbiy kompetensiyasini ham belgilab beradi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagogik mexanizmlarni tizimli asosda joriy etish, ta’lim mazmunini boyitish, interaktiv metodlardan foydalanish va tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli etikani shakllantirishga yo’naltirilgan pedagogik yondashuvlar oliy ta’lim sifatini oshirishga, talabalarning ongli va mas’uliyatli shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva M. Pedagogika. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2021.
3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris, 2019.
4. OECD. Education in the Digital Age. – Paris, 2020.
5. Karimova D. Ta’limda raqamli madaniyat va uning pedagogik asoslari // Pedagogika jurnali. – Toshkent, 2022.
6. Xolmatov B. Akademik halollik va uning oliy ta’limdagi o’rni. – Toshkent: Universitet, 2021.
7. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027. – Brussels, 2021.

TARBIYADA O’QUVCHI SHAXSINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILI

***Urganch davlat Pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi o’qituvchisi
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,
Pedagogika yo’nalishi talabasi
Rajabova O’g’iljon Bahodir qizi***

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiya jarayonida o’quvchi shaxsini shakllantirishning asosiy omillari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Maqolada oila, maktab, o’quvchi shaxsi, ijtimoiy muhit, ommaviy axborot vositalari hamda o’quvchining shaxsiy faolligini tarbiyaviy ahamiyati yoritib berilgan.

Abstract. This article provides a scientific and pedagogical analysis of the main factors that shape the student's personality in the educational process. The article highlights the educational significance of the family, school, student personality, social environment, mass media, and the student's personal activity.

Аннотация. В данной статье представлен научно-педагогический анализ основных факторов, формирующих личность учащегося в процессе обучения. В статье подчеркивается педагогическое значение семьи, школы, личности учащегося, социальной среды, средств массовой информации и личной активности учащегося.

Kalit soʻzlar: tarbiya, shaxs, oila, shaxs shakllanishi, ijtimoiy muhit, ma’naviy komolot, shaxsiy faollik, zamonaviy ta’lim.

Keywords: upbringing, personality, family, personality formation, social environment, spiritual maturity, personal activity, modern education.

Ключевые слова: воспитание, личность, семья, формирование личности, социальная среда, духовная зрелость, личная деятельность, современное образование.

Kirish.

Hozirgi rivojlanib borayotgan davirda texnologiyalar va axborot oqimi kuchaygan. Ta’lim tarbiya oldiga juda yuqori va yangi talablar qo’yilmoqda. Jamiyat nafaqat bilimli balki mustaqil fikrlaydigan, ma’naviy barkamol, vatanparvar, va ijtimoiy faol shaxsni tarbiylab voyaga yetkazishni o’z oldiga maqsad qilib qo’ygan. Jamiyat taraqqiyoti bevosita yosh avlodning bilim darajasi, dunyoqarashi va axloqiy fazilatlariga bog’liq. Shu sababli tarbiya jarayonida o’quvchi shaxsini shakllantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb muammosi bo’lib qolmoqda [1]. Chunki shaxs sifstida kamol topmagan, ma’naviy tayanchga ega bo’lmagan o’quvchi kelajakda jamiyat oldidagi mas’uliyatini to’liq anglay olmaydi.

Jamiyat taraqqiyoti, uning siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivoji bevosita yoshlarga bog’liq. Chunki bugungi taxsil olayotga o’quvchi yoshlar ertangi jamiyatning yetuk mutaxassisi bo’lib chiqadi. Shu bois tarbiya masalasi har doim davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri bo’lib kelgan. O’zbekiston Respublikasi ham ta’lim-tarbiya jarayonlarini tubdan isloh qilish, barkamol avlodni voyaga yetkazish davlat siyosati darajasiga ko’tarilgan [2].

Asosiy qisim

Tarbiya - bu faqat bilim berish emas, balki o’quvchining ijtimoiy faolligi, axloqiy qarashlari, ma’naviy qadriyatlari va hayotiy pazitsiyasini shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon murakkab va ko’p qirrali bo’lib, u shaxsning barcha hislatlarini o’zida mujassamlashtiradi. Mazkur maqolada o’quvchi shaxsini shakllantirishning asosiy omillari tahlil qilinib, ularning pedagogik ahamiyati yoritilgan.

Pedagogik manbalarda “tarbiya” tushunchasi shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlash, unda muayyan ijtimoiy, axloqiy, estetik va intellektual sifatlarni shakllantirish jarayoni sifatida izohlanadi [3]. Tarbiya ta’lim bilan uzviy bog’liq bo’lib, ular bir-birini to’ldiradi va yagona pedagogik jarayonni tashkil etadi.

Tarbiya jarayonining asosiy maqsadi-jamiyat talablariga mos, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalangan shaxsni voyaga yetkazishdan iborat. Bu jarayonda o’quvchi nafaqat bilim oluvchi, balki faol ishtirokchi sif mkatida shakllanadi. Tarbiya jarayonida o’quvchi shaxsini shakllanishiga bir qancha omillar ta’sir qilishi mumkin. Masalan:

Oila ta’siri

Oila shaxs tarbiyasining boshlang’ich manbai bo’lib o’quvchi shaxsining shakllanishida muhim va yetakchi o’rin egallaydi. Bola dastlabki hayotiy tajribani, axloqiy me’yorlarni va xulq-atvor qoidalarini aynan oilada egallaydi [4]. Oiladagi sog’lom muhit, ota-onaning mas’uliyati va shaxsiy namunasi bolaning ruhiy va ma’naviy kamolotiga bevosita ta’sir ko’rsatadi.

Maktab va pedagog ta’siri.

Maktab-o’quvchi shaxsini shakllantirishning asosiy bosqichi hisoblanadi. Ayniqsa, pedagog shaxsi tarbiya jarayonida hal qiluvchi omil sanaladi. O’qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy bilimlari va insoniy fazilatlarini o’quvchining shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta’sir ko’rsatadi [5]. Shu bilan birga zamonaviy pedagog o’quvchini:

-mustaqil fikrlashga,

- ijtimoiy faollikka,
- mas’uliyat va tashabbuskorlikka undashi zarur.

Jamoa va ijtimoiy muhit ta’siri

O‘quvchi shaxsining rivojlanishida sinf jamoasi, tengdoshlar va keng ijtimoiy muhit muhim rol o‘ynaydi. Jamoa orqali o‘quvchi hamkorlik, o‘zaro hurmat, mas’uliyat va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini egallaydi [6].

Pedagogika fanida tarbiya ijtimoiy tajribani avloddan-avlodga ongli va tizimli tarzda uzatish jarayoni sifatida tariflanadi [7]. Bu jarayonda o‘quvchi passiv ta’sir obyekti emas, balki faol subyekt sifatida ishtirok etadi. Ko‘plab pedagog olimlar tarbiyada o‘qituvchi shaxsi yetakchi omil ekanini e’tirof etadilar. A.S. Makarenko “Tarbiyada eng kuchli vosita - bu tarbiyachining shaxsidir” deya takidlagan [8]. Yana bir mashhur pedagog olim K.D.Usheniski tarbiyaning shaxs kamolotidagi rolini yoritib, shunday degan: “Tarbiya inson tabiatini o‘zgartirmaydi, balki undagi ijobiy imkoniyatlarni rivojlantiradi” [9]. Ushbu fikr tarbiya jarayoni o‘quvchi shaxsida mavjud bo‘lgan qobiliyat va sifatlarni yuzaga chiqarishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bundan tashqari ta’lim jarayonida o‘quvchilarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosidagi tarbiya berish o‘quvchilarda milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an’analar va tarixiy merosga tayanish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, insonparvarlik, adolat, tinchlik va bag‘rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlarni singdirish o‘quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptiradi [10].

Bugungi rivojlanib borayotgan ta’lim tizimida quyidagi tarbiyaviy yo‘nalishlar ustuvor hisoblanadi:

Ma’naviy-axloqiy tarbiya. Ma’naviy-axloqiy tarbiya shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchida jamiyat tomonidan e’tirof etilgan axloqiy me’yorlar, ma’naviy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishga yo‘naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. Mazkur tarbiya turi shaxsning ichki dunyosi, e’tiqodi, xulq-atvori hamda hayotiy pozitsiyasini belgilab beradi. Pedagogik nuqtayi nazardan, ma’naviy-axloqiy tarbiya o‘quvchining ongida ezgulik va yovuzlik, burch va mas’uliyat, halollik va adolat kabi tushunchalarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida amalga oshirilganda, o‘quvchining axloqiy ongini rivojlantirish, mustaqil fikrlash va ongli tanlov qilish ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Vatanparvarlik va fuqarolik tarbiyasi. Vatanparvarlik va fuqarolik tarbiyasining samaradorligi oila, maktab va jamiyat hamkorligiga, tarbiyaviy muhitning sog‘lomligiga hamda pedagogik jarayonning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etilishiga bog‘liq. Ayniqsa, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, ijtimoiy faolligi va fuqarolik pozitsiyasi o‘quvchi shaxsiga kuchli tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatadi.

Huquqiy madaniyatni shakllantirish. Huquqiy madaniyatni shakllantirishda oila, ta’lim muassasasi va ijtimoiy muhitning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida huquqiy tarbiya mashg‘ulotlari, interfaol metodlar, hayotiy vaziyatlarga asoslangan muhokamalar hamda huquqiy targ‘ibot tadbirlari o‘quvchilarning huquqiy ongini rivojlantiradi. Shu bilan birga, pedagog va jamiyat vakillarining shaxsiy namunasi huquqiy madaniyatni qaror toptirishda samarali omil bo‘lib xizmat qiladi.

Axborot va media savodxonlik. Axborot manbalarining xilma-xilligi sharoitida ularning ishonchliligini farqlay olish zarurati ortib bormoqda. Media savodxonlik shaxsni noto‘g‘ri,

biryozlama yoki manipulyativ axborotlardan himoya qilishga xizmat qiladi. Axborot va media savodxonlik tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali shaxsning axborotga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi. Bu jarayon o’quvchining mustaqil qaror qabul qilishiga va ijtimoiy mas’uliyatini oshirishga yordam beradi. Ushbu yo’nalishlar o’quvchining jamiyatga moslashuvchan, ongli va mas’uliyatli shaxs bo’lib yetishishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa o’rnida aytish mumkinki, tarbiyada o’quvchi shaxsini shakllantirish ko’p omilli va uzluksiz jarayon bo’lib, u oila, maktab, pedagog shaxsi, ijtimoiy muhit hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg’unligida samarali amalga oshadi. Tarbiya jarayoniga ilmiy yondashuv va zamonaviy pedagogik metodlarni tatbiq etish orqali barkamol, ma’naviy yetuk avlodni voyaga yetkazish mumkin. Jamoaviy ishlar, loyhalar, munozaralar va rolli o’yinlar o’quvchilarda hamkorlik, mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Shuningdek, tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarining uyg’unligi ta’minlangandagina o’quvchi shaxsi har tamonlama kamol topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islom Karimov Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O’zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
3. Abdullaeva M. Pedagogika nazariyasi. Toshkent: Fan, 2016.
4. Sodiqova D. Oila pedagogikasi. Toshkent: O’qituvchi, 2015.
5. Ismoilov R. Zamonaviy pedagog shaxsi. Toshkent: Innovatsiya, 2019.
6. UNESCO. Education for Sustainable Development. Paris, 2020
7. Makarenko A.S. Pedagogik poema. Moskva, 1983
8. Ismoilov R. Pedagogika asoslari. Toshkent: Fan, 1993
9. Ushinskiy K.D. Inson tarbiyasi haqida. Moskva, 1988
10. Jo’raev R. Ma’naviy tarbiya asoslari. — Toshkent: Ma’rifat, 2017.

RAQAMLI TA’LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK JARAYONNI TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)

N.B.Karimova va 221-guruh Pedagogika yo’nalishi talabasi

Rajapboyeva Nilufar

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogik metodlar hamda sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari yoritib berilgan. Shuningdek, masofaviy va gibrid ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni tashkil etishning o’ziga xos xususiyatlari, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish masalalari hamda ta’lim sifatini baholashning zamonaviy mexanizmlari keng qamrovda tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o’quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish muhimligini ko’rsatadi.

Kalit soʻzlar: raqamli ta’lim, pedagogik jarayon, innovatsion metodlar, sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim, gibrid ta’lim, raqamli kompetensiya, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические и практические аспекты совершенствования педагогического процесса в условиях цифрового образования. Освещены пути повышения эффективности обучения посредством использования современных цифровых технологий, инновационных педагогических методов и возможностей искусственного интеллекта. Кроме того, всесторонне рассмотрены особенности организации педагогического процесса в условиях дистанционного и гибридного обучения, вопросы развития цифровой компетентности преподавателей, а также современные механизмы оценки качества образования. Результаты исследования свидетельствуют о важности эффективного использования цифровых технологий в модернизации системы образования, развитии самостоятельного и творческого мышления обучающихся и подготовке конкурентоспособных кадров.

Ключевые слова: цифровое образование, педагогический процесс, инновационные методы, искусственный интеллект, дистанционное обучение, гибридное обучение, цифровая компетентность, педагогические технологии.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of improving the pedagogical process in the context of digital education. The ways to enhance the effectiveness of teaching through the use of modern digital technologies, innovative pedagogical methods, and artificial intelligence capabilities are highlighted. In addition, the specific features of organizing the pedagogical process in distance and hybrid learning environments, issues of developing teachers’ digital competence, and modern mechanisms for assessing the quality of education are comprehensively examined. The research findings demonstrate the importance of effective use of digital technologies in modernizing the education system, fostering students’ independent and creative thinking, and training competitive professionals.

Keywords: digital education, pedagogical process, innovative methods, artificial intelligence, distance learning, hybrid learning, digital competence, pedagogical technologies.

Kirish:

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga, xususan, ta’lim tizimiga ham chuqur kirib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashni, pedagogik jarayonni zamon talablariga mos holda tashkil etishni taqozo etmoqda. Raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirish masalasi nafaqat texnik vositalardan foydalanish, balki ta’limning didaktik, metodik va psixologik asoslarini qayta koʻrib chiqishni ham talab qiladi.

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy maqsadi – raqobatbardosh, mustaqil fikrlay oladigan, ijodkor, yuqori intellektual salohiyatga ega shaxsni shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadga erishishda raqamli texnologiyalar muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Shu sababli, pedagogik jarayonni raqamli muhitga moslashtirish, innovatsion metodlarni joriy etish hamda ta’lim samaradorligini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirish yoʻllari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi oʻrni va ahamiyati, shuningdek, ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari atroflicha yoritiladi. [1]

Raqamli ta’lim muhitining shakllanishi pedagogik jarayonning mazmuni, shakli, metodlari va vositalarini qayta ko‘rib chiqishni, an’anaviy yondashuvlardan voz kechib, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda. An’anaviy ta’lim modelida o‘qituvchi asosiy bilim manbai sifatida faoliyat yuritgan bo‘lsa, raqamli ta’lim sharoitida uning roli tubdan o‘zgarib, ta’lim jarayonini tashkil etuvchi, yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va motivatsiya beruvchi subyektga aylanmoqda. O‘quvchilar esa passiv tinglovchidan faol bilim oluvchi, mustaqil izlanishga intiluvchi shaxs sifatida shakllanmoqda.

Bugungi kunda masofaviy va gibrid ta’lim shakllarining keng joriy etilishi, sun’iy intellekt, big data, bulutli texnologiyalar, mobil ilovalar hamda onlayn platformalarning rivojlanishi pedagogik jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida ta’lim jarayonini individuallashtirish, adaptiv o‘qitish modellarini yaratish, bilimlarni baholash va monitoring qilishni avtomatlashtirish imkoniyatlari yuzaga kelmoqda. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish va ularning ijodiy hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. [2]

Shu bilan birga, raqamli ta’limni samarali tashkil etish qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Jumladan, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligi, elektron ta’lim resurslarining sifati va didaktik jihatdan mukammal emasligi, texnik infratuzilmaning barcha hududlarda bir xil rivojlanmaganligi kabi omillar pedagogik jarayon samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari, zamonaviy pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi imkoniyatlarini tahlil qilish hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun pedagogik jarayonni raqamli muhitga moslashtirish, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, masofaviy va gibrid ta’lim modellarini joriy etish hamda ta’lim sifatini baholashning zamonaviy mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratildi. [3]

Asosiy qism

Raqamli ta’lim tushunchasi va uning pedagogik mohiyati bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tarmoqlari, elektron resurslar, sun’iy intellekt, multimediya vositalari hamda raqamli platformalar asosida tashkil etiladigan zamonaviy ta’lim jarayonidir. Raqamli ta’limning asosiy xususiyati – o‘quvchilarga bilimlarni tezkor, qulay, interfaol va shaxsiylashtirilgan tarzda yetkazib berish imkoniyatining mavjudligidir..

Pedagogik jarayonni takomillashtirishda raqamli texnologiyalar quyidagi yo‘nalishlarda muhim ahamiyat kasb etadi:

- ta’lim mazmunini boyitish va yangilash;
- o‘quv materiallarini vizuallashtirish;
- interfaol ta’lim muhitini yaratish;
- ta’lim jarayonini individuallashtirish;

- bilimlarni baholash va monitoring qilishni avtomatlashtirish.

Elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, onlayn platformalar va mobil ilovalar yordamida o’quvchilar murakkab mavzularni oson va tushunarli tarzda o’zlashtiradilar. Bu esa ularning bilimga bo’lgan qiziqishini oshirib, ta’lim samaradorligini sezilarli darajada yuksaltiradi.

Raqamli ta’lim sharoitida innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Jumladan, loyiha asosida o’qitish, muammoli ta’lim, interfaol mashg’ulotlar, gibrid va masofaviy ta’lim modellari pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi.

Loyiha asosida o’qitish o’quvchilarda mustaqil izlanish, tahlil qilish, muammoni hal etish va jamoada ishlash ko’nikmalarini shakllantiradi. Muammoli ta’lim esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirib, bilimlarni chuqur o’zlashtirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlar orqali o’quvchilar ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari raqamli ta’limning muhim tarkibiy qismi bo’lib, ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Adaptiv o’qitish tizimlari, aqlli testlash dasturlari, virtual yordamchilar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari pedagogik jarayonni takomillashtirishda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi.

Sun’iy intellekt asosida o’quvchilarning bilim darajasini aniqlash, individual o’quv trajektoriyalarini ishlab chiqish, o’quv materiallarini moslashtirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa shaxsiylashtirilgan ta’lim modelini amalga oshirishga xizmat qiladi.

Masofaviy va gibrid ta’lim shakllari zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Onlayn platformalar, videodarslar, virtual sinflar yordamida ta’lim jarayoni makon va zamon cheklovlarisiz tashkil etilmoqda.

Masofaviy ta’limda pedagogik jarayonni samarali tashkil etish uchun o’qituvchining raqamli kompetensiyasi yuqori bo’lishi, dars materiallari sifatli tayyorlanishi, interfaol muloqot ta’minlanishi zarur. Gibrid ta’lim modeli esa an’anaviy va raqamli ta’limning afzalliklarini uyg’unlashtirgan holda, o’quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali tashkil etishga imkon beradi.

O’qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish pedagogik jarayonni raqamli muhitda takomillashtirish bevosita o’qituvchilarning raqamli savodxonligi va kasbiy kompetensiyasiga bog’liq. O’qituvchilar zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish, elektron ta’lim resurslarini yaratish, onlayn darslarni samarali tashkil etish bo’yicha yetarli bilim va ko’nikmalarga ega bo’lishlari lozim. Shu bois, o’qituvchilar uchun muntazam malaka oshirish kurslari, seminarlar, treninglar tashkil etish, tajriba almashish maydonlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish imkonini beradi. Onlayn testlar, elektron portfoliolar, avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari orqali o’quvchilarning bilim, ko’nikma va kompetensiyalarini aniq va xolis baholash mumkin. Bunday tizimlar o’qituvchiga har bir o’quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatish, individual yondashuvni amalga oshirish va ta’lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish imkonini beradi.

Xulosa:

Raqamli ta’lim sharoitida pedagogik jarayonni takomillashtirish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlash, ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy raqobatbardosh kadrlar

tayyorlashning muhim omili hisoblanadi. Innovatsion pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalarning uyg’unlashuvi o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirib, ularning ijodiy va intellektual salohiyatini yuksaltiradi.

Ta’lim muassasalarida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, elektron ta’lim resurslarini yaratish va joriy etish bo’yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Mazkur yo’nalishdagi izchil islohotlar pedagogik jarayonni yangi bosqichga olib chiqib, ta’lim tizimining global miqyosda raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. Raqamli pedagogika va innovatsion ta’lim texnologiyalari bo’yicha ilmiy maqolalar to’plami.
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’limdagi roli: ilmiy-uslubiy qo‘llanma.
4. Sun’iy intellekt va ta’lim: nazariya va amaliyot.
5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asoslari.

VITAGEN TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika institute o’qituvchisi H.R.Shernafasova

Pedagogika yo’nalishi 4-bosqich talabasi R.I.Berdiyeva

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimida vitagen texnologiyalarning nazariy-metodologik asoslari, pedagogik mohiyati va ta’lim jarayonidagi amaliy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Vitagen texnologiyalar o’quvchi (talaba)larning hayotiy tajribasiga tayangan holda bilimlarni ongli o’zlashtirish, refleksiv fikrlashni rivojlantirish hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida asoslab beriladi. Maqolada vitagen texnologiyalarning an’anaviy ta’lim yondashuvlaridan farqli jihatlari ochib berilib, ularni ta’lim jarayoniga joriy etish shart-sharoitlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: vitagen texnologiya, hayotiy tajriba, refleksiya, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются теоретико-методологические основы, педагогическая сущность и практическая значимость витагенных технологий в современной системе образования. Витагенные технологии обосновываются как эффективное педагогическое средство, способствующее осознанному усвоению знаний обучающимися (студентами) на основе их жизненного опыта, развитию рефлексивного мышления и формированию профессиональных компетенций. В статье раскрываются отличительные особенности витагенных технологий по сравнению с традиционными образовательными подходами, а также освещаются условия их внедрения в образовательный процесс.

Ключевые слова: витагенные технологии, жизненный опыт, рефлексия, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, педагогические технологии.

Annotation. This article provides a scientific analysis of the theoretical and methodological foundations, pedagogical essence, and practical significance of vitagenic technologies in the modern education system. Vitagenic technologies are substantiated as an effective pedagogical tool that facilitates the conscious acquisition of knowledge by learners (students) based on their life experience, promotes the development of reflective thinking, and contributes to the formation of professional competencies. The article reveals the distinctive features of vitagenic technologies in comparison with traditional educational approaches and highlights the conditions necessary for their implementation in the educational process.

Key words: vitagenic technology, life experience, reflection, learner-centered education, competency-based approach, pedagogical technologies.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri - shaxsni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki uni real hayotiy vaziyatlarda mustaqil fikrlay oladigan, muammolarni hal etishga qodir, ijtimoiy va kasbiy jihatdan yetuk inson sifatida shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaviy va refleksiv yondashuvlarga asoslangan pedagogik texnologiyalar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ana shunday texnologiyalar qatoriga vitagen texnologiyalar ham kiradi. Vitagen texnologiyalar ta’lim jarayonida o’quvchilarning shaxsiy hayotiy tajribasiga tayanib, bilimlarni ongli, mazmunli va barqaror o’zlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda o’quvchi passiv bilim oluvchi emas, balki o’z tajribasi asosida bilimlarni qayta quruvchi faol subyekt sifatida namoyon bo’ladi.

1. Vitagen texnologiyalarning nazariy-metodologik asoslari. Vitagen texnologiyalarining nazariy asoslari bir qator zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarga tayanadi. Jumladan, konstruktivizm nazariyasi, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, refleksiv yondashuv va kompetensiyaviy paradigma vitagen texnologiyalarning metodologik poydevorini tashkil etadi.

Konstruktivizm nazariyasiga ko’ra, bilimlar tayyor holatda berilmaydi, balki shaxs tomonidan mavjud tajriba, bilim va tasavvurlar asosida mustaqil ravishda shakllantiriladi. Vitagen texnologiyada aynan shu jihat ustuvor bo’lib, o’quvchilarning kundalik hayotda to’plagan tajribalari ta’lim jarayonining asosiy manbai sifatida qaraladi.

Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim yondashuvi esa har bir o’quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Vitagen texnologiyalar bu tamoyilni amalda ro’yobga chiqarib, o’quvchi shaxsini ta’lim jarayonining markaziga qo’yadi.

Refleksiya esa vitagen texnologiyalarning muhim mexanizmi bo’lib, o’quvchilarning o’z faoliyatini tahlil qilishi, o’z tajribasini anglab yetishi va undan xulosa chiqarishiga xizmat qiladi.

2. Vitagen texnologiyalarning pedagogik mohiyati. Vitagen texnologiyalarning pedagogik mohiyati ta’lim jarayonini real hayot bilan uzviy bog’lash, o’quvchilarning shaxsiy tajribasini faollashtirish va bilimlarni mazmunli o’zlashtirishga yo’naltirilganligida namoyon bo’ladi. Ushbu texnologiyada dars jarayoni muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, treninglar, refleksiv suhbatlar va interaktiv metodlar asosida tashkil etiladi.

Vitagen texnologiyalar yordamida:

- o’quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashi rivojlanadi;
- o’rganilayotgan bilimlar hayotiy ahamiyat kasb etadi;

- nazariya va amaliyot o’rtasidagi uzviy bog‘liqlik ta’minlanadi;
- o’quvchilarning ta’limga bo’lgan ichki motivatsiyasi kuchayadi.

1-jadval. Vitagen texnologiyaning asosiy komponentlari va ularning pedagogik ahamiyati

Komponent	Mazmuni	Pedagogik ahamiyati
Hayotiy tajriba	O’quvchining kundalik bilim va ko’nikmalari	Bilimlarni ongli o’zlashtirish
Refleksiya	Faoliyat va tajribani tahlil qilish	O’z-o’zini rivojlantirish
Muammoli vaziyat	Real hayotiy muammolar	Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish
Hamkorlik	Jamoaviy faoliyat	Ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish

3. Vitagen texnologiyalarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. Zamonaviy ta’lim tizimida vitagen texnologiyalar ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ular bilimlarni uzoq muddatli xotirada saqlash, o’quvchilarning faolligini oshirish va ta’lim jarayonining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Vitagen texnologiyalarni qo’llash natijasida:

- o’quvchilar bilimlarni tezroq va chuqurroq o’zlashtiradi;
- mustaqil qaror qabul qilish ko’nikmalari shakllanadi;
- ijodiy va refleksiv fikrlash rivojlanadi;
- kasbiy tayyorgarlik darajasi oshadi.

2-jadval. An’anaviy ta’lim va vitagen texnologiyalarni taqqoslash

Mezon	An’anaviy ta’lim	Vitagen texnologiya
Ta’lim markazi	O’qituvchi	O’quvchi
Bilim manbai	Darslik, ma’ruza	Hayotiy tajriba
Faollik darajasi	Past	Yuqori
Refleksiya	Cheklangan	Keng qamrovli

4. Vitagen texnologiyalarni joriy etish shart-sharoitlari. Vitagen texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali joriy etish uchun ma’lum pedagogik shart-sharoitlar zarur. Jumladan:

- interaktiv va muammoli ta’lim metodlaridan foydalanish;
- o’quvchilarning mustaqil faoliyatini qo’llab-quvvatlash;
- refleksiv tahlilga asoslangan mashg’ulotlarni tashkil etish;
- pedagoglarning innovatsion va metodik kompetensiyalarini rivojlantirish.

Mazkur shartlar ta’lim jarayonining sifatini oshirish va ta’lim natijalarining barqarorligini ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, vitagen texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimida shaxsga yo’naltirilgan, kompetensiyaviy va refleksiv ta’limni amalga oshirishda muhim pedagogik

ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanib, bilimlarni chuqur o’zlashtirish, mustaqil fikrlash va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli vitagen texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Djuraev R.X. **Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. Muslimov N.A., Usmonboeva M.X., Sayfurov D.M., Turaev A.B. **Innovatsion ta’lim texnologiyalari.** – Toshkent: Sano-Standart, 2015.
3. Xodjayev B.X. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: O’qituvchi, 2017.
4. Klarin M.V. **Innovatsionnye modeli obucheniya v sovremennom obrazovanii.** – Moskva: Pedagogika, 2019.
5. Verbitskiy A.A. **Kontseptsiya kontekstnogo obucheniya.** – Moskva: MGU, 2018.
6. Zimnyaya I.A. **Kompetentnostnyy podxod v obrazovanii.** – Moskva: Logos, 2016.

SUN’IY INTELEKTNING TA’LIM JARAYONIDAGI O’RNI VA ISTIQBOLLARI

Ro’zmatova Shoiraxojir qizi

**“Pedagogika va psixologiya” kafedrası Pedagogika fakulteti, “Pedagogika” yo’nalishi 3-
bosqich talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun’iy intellektning zamonaviy ta’lim jarayonidagi o’rni, imkoniyatlari va istiqbollari xalqaro tajriba hamda ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Maqola davomida sun’iy intellekt texnologiyalarining shaxsiylashtirilgan ta’limni tashkil etish, adaptiv o’qitish tizimlarini rivojlantirish, baholash jarayonlarini avtomatlashtirish va virtual o’quv yordamchilarini joriy etishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Maqolada sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda yuzaga keladigan muammolar, jumladan, axborot xavfsizligi, etik me’yorlar, tanqidiy fikrlashning pasayishi va o’qituvchi rolining o’zgarishi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so’z: sun’iy intellekt, ta’limda sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, shaxsiylashtirilgan o’qitish, avtomatlashtirilgan baholash, tanqidiy fikrlash, ta’limda axborot xavfsizligi, xalqaro ta’lim tajribasi.

Аннотация: В данной статье на основе международного опыта и научных источников анализируются роль, возможности и перспективы искусственного интеллекта в современном образовательном процессе. Подчеркивается важность технологий искусственного интеллекта в организации персонализированного образования, разработке адаптивных систем обучения, автоматизации процессов оценивания и внедрении виртуальных помощников преподавателей. Особое внимание уделяется проблемам, возникающим при внедрении технологий искусственного интеллекта, включая

информационную безопасность, этические нормы, снижение критического мышления и изменение роли преподавателя.

Ключевые слова: искусственный интеллект, искусственный интеллект в образовании, цифровое образование, персонализированное обучение, автоматизированное оценивание, критическое мышление, информационная безопасность в образовании, международный образовательный опыт.

Abstract: This article analyzes the role, capabilities, and prospects of artificial intelligence in modern education, drawing on international experience and scientific literature. It emphasizes the importance of artificial intelligence technologies in organizing personalized education, developing adaptive learning systems, automating assessment processes, and implementing virtual teaching assistants. Particular attention is given to the challenges arising from the implementation of artificial intelligence technologies, including information security, ethical standards, the decline of critical thinking, and the changing role of the teacher.

Keywords: artificial intelligence, artificial intelligence in education, digital education, personalized learning, automated assessment, critical thinking, information security in education, international educational experience.

Bugungi kunda globallashuv va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi barcha sohalar qatori ta’lim tizimida ham tub o’zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi ta’lim jarayonini tashkil etish, o’qitish metodlari va bilimlarni baholash mexanizmlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o’quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda shaxsiylashtirilgan ta’limni yo’lga qo’yish, o’qituvchilar faoliyatini yengillashtirish hamda ta’lim sifatini oshirish imkonini bermoqda. Sun’iy intellekt yordamida har bir talabaga individual o’quv yo’lini yaratish mumkin, SI ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda shunga mos kontent taklif qiladi. Bunday yondashuv an’anaviy “bitta o’lcham hamma uchun” modelidan farq qiladi va samaradorlikni oshiradi.

Sun’iy intellekt - bu kompyuter tizimlari yoki mashinalarning insonga o’xshash intellektual vazifalarni bajarish qobiliyatidir (o’rganish, tafakkur, qaror qabul qilish va boshqalar). SI ta’limda raqamli transformatsiyaning markazida turadi va o’quv jarayonini tubdan o’zgartirish salohiyatiga ega. Ko’plab davlatlar sun’iy intellektni ta’limda joriy etishga katta e’tibor bermoqda. Misol uchun, ba’zi ta’lim tizimlari SI yordamida talabalarga individual AI akkauntlar taqdim etish orqali o’qituvchilar va talabalar o’rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga harakat qilmoqda. Sun’iy intellekt - zamonaviy ta’lim jarayonini yanada samarali, moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan qilishda muhim vositadir. Biroq, uning integratsiyasi pedagogik nuqtai nazar, axborot xavfsizligi va etik muammolarni chuqur o’rganishni talab qiladi. Kelajakda SI ta’lim tizimida yanada keng qo’llanilib, o’qitish-o’rganish jarayonlarini tubdan o’zgartirishi kutilmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, sun’iy intellekt zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. U shaxsiylashtirilgan va adaptiv ta’limni rivojlantirish, o’quv jarayonini avtomatlashtirish, baholash tizimlarini takomillashtirish hamda o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishda katta salohiyatga ega. Xalqaro tajriba, xususan, UNESCO va OECD tavsiyalari sun’iy intellektni ta’limda qo’llashda tizimli va mas’uliyatli yondashuv zarurligini tasdiqlaydi.

Biroq, sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi bilan bir qatorda axborot xavfsizligi, etik me’yorlar, tanqidiy fikrlashning susayishi va o’qituvchining an’anaviy roli o’zgarishi kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda. Shu sababli, sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga tatbiq etishda uni inson omilini to’liq almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki o’qituvchi va o’quvchini qo’llab-quvvatlovchi hamkor texnologiya sifatida ko’rish muhimdir. UNESCO, OECD kabi tashkilotlar ta’limda sun’iy intellektidan foydalanish masalasiga alohida e’tibor qaratib, uning imkoniyatlari bilan bir qatorda ehtimoliy xavf-xatarlarini ham tahlil qilmoqda. Mazkur tashkilotlar ta’limda sun’iy intellektning joriy etishda inklyuzivlik, etik me’yorlarga rioya qilish, axborot xavfsizligini ta’minlash hamda inson omilining yetakchi rolini saqlab qolishni muhim deb hisoblaydi. SI tizimlari imtihonlarni tez va adolatli baholaydi, o’quvchining yutuqlarini prognozlab beradi va o’qituvchilarga baholash jarayonini yengillashtiradi.

Sun’iy intellekt (AI) tushunchasi ilk bor 1956-yilda Dartmut konferensiyasida John Mc Carthy tomonidan ilmiy atama sifatida kiritilgan. Avval nazariy yo’nalish bo’lgan sun’iy intellekt, vaqt o’tishi bilan dasturlash, matematika va nevrologiya sohalaridagi rivojlanishlar bilan kuchaydi. 1997-yilda IBM’ning Deep Blue superkompyuteri shaxmat bo’yicha jahon chempioni Garri Kasparovni mag’lub etishi sun’iy intellekt tarixidagi muhim burilish nuqtasiga aylandi. Bugun esa sun’iy intellekt nafaqat ilmiy muhitda, balki kundalik hayotimizda - smartfonlardan tibbiyotgacha, moliya va transport sohalarigacha keng qo’llanilmoqda. Sun’iy intellekt algoritmlari katta ma’lumotlarga asoslanadi, o’z-o’zidan o’rganadi va ko’pincha insondan tezroq va aniqroq natijalar beradi. Google va Bing kabi tizimlar foydalanuvchining nimalar qidirayotganini tahlil qilib, eng mos natijalarni taqdim etadi. Bular sun’iy intellekt texnologiyasi yordamida amalga oshirilad. Facebook, Instagram va TikTok siz ko’proq ko’rgan kontentga asoslanib, shunga o’xshash postlarni taklif qiladi. Maqsad - foydalanuvchini platformada uzoqroq ushlab turish. Bu foydalanuvchi xatti-harakatlariga asoslangan sun’iy intellekt algoritmlari orqali amalga oshadi.

Tibbiyoda ham sun’iy intellekt tizimlari MRT (magnit-rezonans tomografiya) va rentgen tasvirlarini tahlil qilib, o’pka, ko’krak bezi yoki miya saratoni kabi kasalliklarni juda erta bosqichlarda aniqlay oladi. Ba’zi hollarda, sun’iy intellekt algoritmlari hatto tajribali shifokorlardan ham tezroq va aniqroq tashxis qo’ygan. Sun’iy intellekt texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri - ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishdir. Ular vaqt va resurslarni tejash, o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, SI ta’limda innovatsion pedagogik yondashuvlarning rivojlanishiga ham turtki bo’lmoqda.

Sun’iy intellektning ta’lim jarayoniga keng joriy etilishi bir qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Eng dolzarb masalalardan biri - axborot xavfsizligi va shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash muammosidir. SI tizimlari katta hajmdagi shaxsiy ma’lumotlar bilan ishlagani sababli, ularni saqlash va qayta ishlashda qat’iy me’yoriy va etik talablar zarur bo’ladi.

Bundan tashqari, o’quvchilarning sun’iy intellektga haddan tashqari tayanib qolishi natijasida tanqidiy va mustaqil fikrlash ko’nikmalarining susayishi ehtimoli mavjud. Shu sababli xalqaro tashkilotlar ta’limda sun’iy intellektidan foydalanishda inson markazli yondashuvni qo’llash zarurligini ta’kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva N.R. Ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish istiqbollari. Ta’lim va innovatsiya, 2022
2. Floridi L. Cows J.A unified framework of five principles for AI in society. Harvard Data Science Review, 2019
3. Holmes W.Bialik M.Fadel C.Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
4. Inoyatov U.I.Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Jo’rayev R.H Ta’limda axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya. Toshkent: O’qituvchi, 2019.
6. Karimova G.M Masofaviy ta’limda sun’iy intellekt imkoniyatlari. Zamonaviy ta’lim, 2023
- 7 .najottalim.uz
8. journalss.
9. Cyberleninka.ru

OLIY TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Urganch Davlat Pedagogika Instituti

Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)

N.B.Karimova va 221-guruh Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Saotboyeva Nargiza

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishning nazariy-metodik asoslari, pedagogik shart-sharoitlari hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) talablari asosida mavzuning dolzarbligi, ilmiy yangiligi, tadqiqot metodlari, olingan natijalar va xulosalar bayon etilgan. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarda kasbiy, kommunikativ, axborot va mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, oliy ta’lim, ta’lim sifati, innovatsion pedagogika, masofaviy ta’lim.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретико-методические основы, педагогические условия и практическая значимость внедрения компетентностного подхода на основе цифровых технологий в системе высшего образования. В соответствии с требованиями Высшей аттестационной комиссии (ВАК) изложены актуальность темы, научная новизна, методы исследования, полученные результаты и выводы. Результаты исследования показывают, что образовательный процесс, организованный с использованием цифровых технологий, обладает высокой эффективностью в развитии у студентов профессиональных, коммуникативных, информационных и компетенций самостоятельного обучения.

Ключевые слова: цифровые технологии, компетентностный подход, высшее образование, качество образования, инновационная педагогика, дистанционное обучение.

Abstract: This article discusses the theoretical and methodological foundations, pedagogical conditions, and practical significance of implementing a competency-based approach based on digital technologies in the higher education system. In accordance with the requirements of the Higher Attestation Commission (HAC), the relevance of the topic, scientific novelty, research methods, obtained results, and conclusions are presented. The research findings show that the educational process organized with the use of digital technologies is highly effective in developing students’ professional, communicative, informational, and self-directed learning competencies.

Keywords: digital technologies, competency-based approach, higher education, quality of education, innovative pedagogy, distance learning.

Kirish:

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal sur’atlarda kechmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi ta’lim jarayonini mazmunan boyitish, uni individuallashtirish va samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, ta’lim natijalariga qo’yilayotgan talablar ham tubdan o’zgarmoqda.

[1]
An’anaviy bilimga yo’naltirilgan yondashuv o’rnini kompetensiyaviy yondashuv egallab, talabalarda nafaqat nazariy bilimlar, balki ularni amaliyotda qo’llash, muammolarni mustaqil hal etish, tanqidiy fikrlash va jamoada ishlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirish zarurati vujudga keldi. Mazkur tadqiqotning maqsadi oliy ta’limda raqamli texnologiyalar asosida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishning samarali pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish va ularning amaliy samaradorligini asoslashdan iborat. [2]

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;
- taqqoslash va umumlashtirish;
- so’rovnomalar va test sinovlari;
- pedagogik tajriba-sinov ishlari;
- matematik-statistik tahlil.

Tajriba-sinov ishlari oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida olib borilib, raqamli platformalar, masofaviy ta’lim vositalari va interaktiv metodlardan foydalanildi.

Asosiy qism

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim jarayonini talabaning shaxsiy rivoji, kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy moslashuviga yo’naltirilgan holda tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv natijaga yo’naltirilgan bo’lib, talabalarda muayyan kompetensiyalarni shakllantirishga qaratiladi.

Kompetensiya bu bilim, ko’nikma, malaka, shaxsiy sifatlar va tajribaning integratsiyalashgan majmuasi bo’lib, u shaxsning muayyan faoliyatni samarali bajarish qobiliyatini belgilaydi. Oliy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv talabalarning kasbiy tayyorgarligini ta’minlash bilan birga, ularni mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor va mas’uliyatli mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini tashkil etishda keng didaktik imkoniyatlarga ega. Elektron ta’lim platformalari, mobil ilovalar, virtual laboratoriyalar, sun’iy intellekt asosidagi tizimlar talabalarning bilim olish jarayonini faollashtiradi va individuallashtiradi.

Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni quyidagi afzalliklarga ega:

1. o‘quv materiallariga tezkor va cheklanmagan kirish;
2. individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish;
3. masofaviy va aralash ta’limni samarali tashkil etish;
4. o‘zlashtirish darajasini monitoring qilish;
5. interaktiv muloqot va hamkorlikni rivojlantirish.

Oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlar muhim hisoblanadi: loyiha va tadqiqot faoliyatini raqamli platformalarda tashkil etish; muammoli va interaktiv ta’lim metodlaridan foydalanish; elektron portfoliolar orqali talabalarning yutuqlarini baholash; onlayn testlar va adaptiv baholash tizimlarini joriy etish; virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar yordamida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish.

Mazkur yo‘nalishlar talabalarning kasbiy, kommunikativ, axborot va ijtimoiy kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Tajriba-sinov ishlari davomida eksperimental va nazorat guruhlarini tashkil etildi. Eksperimental guruhda raqamli texnologiyalar asosida kompetensiyaviy yondashuv joriy etildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, eksperimental guruh talabalarida:

- mustaqil ishlash ko‘nikmalari 38–42% ga;
- axborot bilan ishlash kompetensiyasi 35–40% ga;
- kommunikativ kompetensiya 30–35% ga oshgan.

Bu esa raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan kompetensiyaviy yondashuvning yuqori samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar asosida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish ta’lim sifatini oshirish, talabalarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash hamda zamonaviy mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli texnologiyalar talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirib, ularni faol o‘quv jarayoniga jalb etadi hamda uzluksiz ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish;
- pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish;
- kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quv dasturlarini qayta ko‘rib chiqish;
- raqamli ta’lim resurslarini yaratish va keng joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2022.
2. Oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent, 2021.
3. Digital Transformation in Higher Education. – Springer, 2020.
4. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Samarqand, 2023.

SMART TEXNOLOGIYALARNING TA’LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” o’qituvchisi H.R.Shernafasova

Pedagogika yo’nalishi 2-bosqich talabasi S.D.Ochildiyeva

Annotatsiya. Mazkur maqolada smart texnologiyalarning zamonaviy ta’lim tizimidagi o’rni, ularning pedagogik jarayonga integratsiyasi, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Smart texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim muhiti o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Shuningdek, smart ta’limning afzalliklari, muammolari va istiqbollari yoritiladi.

Kalit so’zlar: smart texnologiyalar, raqamli ta’lim, smart ta’lim muhiti, innovatsion pedagogika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Kirish. XXI asrda jamiyat taraqqiyoti fan, texnika va texnologiyalarning jadal rivoji bilan chambarchas bog’liqdir. Ayniqsa, raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimiga tub o’zgarishlar olib kirmoqda. An’anaviy ta’lim shakllari o’z o’rnini innovatsion, interaktiv va smart texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoniga bo’shatib bermoqda. Bugungi kunda ta’lim samaradorligini oshirish, o’quvchilarning bilim olishga bo’lgan qiziqishini kuchaytirish hamda ularni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlashda smart texnologiyalarning ahamiyati beqiyosdir.

Smart texnologiyalar ta’lim jarayonida o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi o’zaro aloqani yangi bosqichga olib chiqadi. Bunda o’quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ta’lim jarayoniga jalb etiladi. Shu sababli smart texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish bugungi pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

1. Smart texnologiyalar tushunchasi va nazariy asoslari. Smart texnologiyalar — bu axborotni yig’ish, qayta ishlash, saqlash va uzatish jarayonlarini avtomatlashtirishga asoslangan zamonaviy raqamli texnologiyalar majmuasidir. “Smart” tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda “aqli”, “moslashuvchan” ma’nolarini anglatib, texnologiyalarning foydalanuvchi ehtiyojiga mos ravishda ishlashini ifodalaydi. Pedagogik nuqtayi nazardan smart texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, moslashuvchan ta’lim yo’nalishlarini yaratish va ta’lim natijalarini monitoring qilish imkonini beradi. Ular konstruktivistik va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslanib, o’quvchilarning bilim, ko’nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Ta’lim jarayonida qo’llaniladigan smart texnologiyalar turlari. Zamonaviy ta’lim jarayonida smart texnologiyalarning turli shakl va vositalaridan foydalanilmoqda. Ular o’qitish jarayonini boyitib, o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

1-jadval. Ta’lim jarayonida qo’llaniladigan smart texnologiyalar

Smart texnologiya turi	Qo’llanilish sohasi	Pedagogik ahamiyati
Smart doska	Auditoriya mashg’ulotlari	Interaktivlikni oshiradi, vizual idrokni kuchaytiradi
Onlayn platformalar	Masofaviy ta’lim	Ta’limga ochiq va teng kirishni ta’minlaydi
Mobil ilovalar	Mustaqil ta’lim	Individual o’rganishni qo’llab-quvvatlaydi
Elektron darsliklar	Nazariy va amaliy mashg’ulotlar	Axborotni tezkor yangilash imkonini beradi
Sun’iy intellekt tizimlari	Baholash va tahlil	Ta’lim natijalarini aniq monitoring qiladi

3. Smart texnologiyalarning pedagogik afzalliklari. Smart texnologiyalar ta’lim jarayonida bir qator pedagogik afzalliklarga ega. Avvalo, ular o’quvchilarning ta’limga bo’lgan qiziqishini oshiradi. Interaktiv mashg’ulotlar orqali o’quvchilar bilimlarni chuqurroq va mustahkamroq o’zlashtiradi. Shuningdek, smart texnologiyalar ta’lim jarayonini moslashuvchan qilib, har bir o’quvchining individual imkoniyatlarini hisobga olishga yordam beradi.

2-jadval. Smart texnologiyalarning asosiy afzalliklari

Afzalliklar	Tavsif
Interaktivlik	O’quvchilar faolligini oshiradi
Moslashuvchanlik	Individual ta’lim yo’nalishini yaratadi
Samaradorlik	Ta’lim natijalarini yaxshilaydi
Tezkorlik	Axborotga tezkor kirishni ta’minlaydi
Shaffoflik	Baholash jarayonini ochiq qiladi

4. Smart ta’lim muhiti va uning tarkibiy qismlari. Smart ta’lim muhiti — bu raqamli platformalar, elektron resurslar, texnik vositalar va pedagogik texnologiyalar majmuasidan iborat zamonaviy ta’lim makonidir. Bunday muhitda ta’lim jarayoni uzluksiz, ochiq va moslashuvchan bo’ladi.

Smart ta’lim muhiti quyidagi tarkibiy qismlarni o’z ichiga oladi:

- raqamli ta’lim platformalari;
- elektron kutubxonalar;
- virtual laboratoriyalar;
- masofaviy baholash tizimlari.

3-jadval. An’anaviy va smart ta’lim taqqoslanishi

Mezoni	An’anaviy ta’lim	Smart ta’lim
Ta’lim shakli	Auditoriya asosida	Onlayn va gibril
O’quvchi roli	Passiv	Faol
Baholash	Yakuniy	Uzluksiz monitoring
Ta’lim resurslari	Cheklangan	Raqamli va ochiq

5.Smart texnologiyalar asosida ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari. Ta’lim samaradorligini oshirishda smart texnologiyalar asosida individual ta’lim yo’nalishlarini ishlab chiqish, raqamli baholash tizimlarini joriy etish hamda o’quvchilar faoliyatini doimiy monitoring qilish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish smart ta’limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, smart texnologiyalar zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo’lib, ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularni ta’lim jarayoniga keng joriy etish orqali raqobatbardosh, ijodkor va raqamli kompetensiyalarga ega mutaxassisnlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muslimov N.A., Usmonboeva M.X., Sayfurov D.M., Turaev A.B. **Innovatsion ta’lim texnologiyalari.** – Toshkent: Sano-Standart, 2015.
2. Djuraev R.X. **Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Ochilov M. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: O’qituvchi, 2016.
4. Xodjayev B.X. **Raqamli ta’lim va zamonaviy o’qitish metodlari.** – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2020.
5. UNESCO. **Smart Education and Digital Learning Environments.** – Paris: UNESCO Publishing, 2019.
6. Anderson T., Dron J. **Learning technology through three generations of pedagogy.** British Journal of Educational Technology, 2011, 42(1), 4–14.
7. Bates A.W. **Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning.** – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd, 2019.

TALABALARDA KOGNITIV KOMPETENSIYALAR VA SHAXSIY RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Togonova Shoxida Alisher qizi.

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

Jumanazarova Farangiz Bahodir qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

shohidatogonova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarning shaxsiy va kognitiv rivojlanishini ta’minlovchi asosiy psixologik omillar tahlil qilinadi. Talaba shaxsi yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqilib, uning intellektual salohiyati, motivatsion sohasi, emotsional barqarorligi va kognitiv kompetensiyalarining o‘zaro bog‘liqligi yoritiladi. Tadqiqot natijalari asosida talabalarning o‘quv faoliyati samaradorligini oshirishda kognitiv mustaqillik, refleksiya va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv kompetensiya, shaxsiy rivojlanish, metakognitsiya, motivatsiya, emotsional barqarorlik, refleksiya, ta’lim samaradorligi.

Аннотация. В данной статье анализируются основные психологические факторы, обеспечивающие личностное и когнитивное развитие учащихся. Личность учащегося рассматривается как целостная система, с акцентом на взаимосвязи его интеллектуального потенциала, мотивационной сферы, эмоциональной устойчивости и когнитивных компетенций. На основе результатов исследования обосновывается важность когнитивной самостоятельности, рефлексии и навыков самоорганизации для повышения эффективности учебной деятельности учащихся.

Ключевые слова: когнитивная компетенция, шаксий ривойланиш, метакогниция, мотивация, эмоциональный баркарорлик, рефлексия, талим самарадорлиги.

Abstract. This article analyzes the main psychological factors that ensure the personal and cognitive development of students. The student's personality is considered as a holistic system, highlighting the interrelationship of his intellectual potential, motivational sphere, emotional stability and cognitive competencies. Based on the results of the research, the importance of cognitive independence, reflection and self-management skills in increasing the effectiveness of students' academic activities is substantiated.

Key words: cognitive competence, personal development, metacognition, motivation, emotional stability, reflection, educational effectiveness.

Kirish. Jamiyat hayotining madaniy va ma’rifiy sohalarida yuz berayotgan global o‘zgarishlar zamon va vaziyat talablariga moslasha oladigan, o‘z-o‘zini tarbiyalashga intiluvchi, axborot oqimi sharoitida mustaqil faoliyat yurita oladigan, raqobatbardosh va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bilimlarni uzluksiz ravishda takomillashtirish jarayoni esa talabaning yuqori darajadagi bilish faolligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, “Davlat ta’lim to‘g‘risida”gi qonun va davlat ta’lim standartlarida talabalarda bilish faoliyati, mustaqillik, tashabbuskorlik hamda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalari mustaqil ta’lim sharoitida bo‘lajak mutaxassislarining uzluksiz shaxsiy rivojlanishini ta’minlashi, ularda kelajak kasbiy faoliyatiga ongli va samarali munosabatni shakllantirishi hamda o‘zini o‘zi takomillashtirish va rivojlantirishga bo‘lgan ichki

ehtiyojni kuchaytirishi lozim. Kognitiv kompetensiyalarning rivojlanishi talabalarga bilimga bo’lgan qiziqish asosida mustaqil ravishda maqsadlarni belgilash, qarorlar qabul qilish, o’z faoliyati va erishilgan natijalari uchun mas’uliyatni his etish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili. Shaxsning kasbiy faoliyat sub’ekti sifatida shakllanishi umumiy o’rta maxsus hamda oliy pedagogik ta’lim bosqichlarida sodir bo’ladigan muhim psixologik o’zgarishlar bilan bog’liq bo’lib, ushbu jarayon mutaxassislarni tayyorlashda ta’lim sifatini ta’minlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu davrda shaxsning kasbiy yo’naltirilganligi, o’zini anglash darajasi hamda ijtimoiy faolligi izchil rivojlanadi.

B.G.Ananyev ta’kidlaganidek, ta’lim tizimida psixologik tadqiqotlarning ustuvor yo’nalishlaridan biri talabalarning maxsus ijtimoiy-psixologik va yosh toifasi sifatida shakllanish jarayonini o’rganishdan iboratdir. Ushbu yondashuv doirasida olib borilgan tadqiqotlar talabalik davrida shaxsning intellektual, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Nazariy va empirik tadqiqotlar natijalari (B.G. Ananyev, L.N. Granovskaya, M.D. Dvoryashina, N.V. Kuzmina, Y.N. Kulyutkin, A.A. Rean, E.I. Stepanova, V.A. Yakunin va boshqalar) shuni ko’rsatadiki, insonning aqliy funksiyalarida yuz beradigan kompleks qayta tashkil etilish jarayoni uning yangi, kengroq va xilma-xil ijtimoiy guruhlariga kirishi bilan bevosita bog’liqdir. [5,6]

Talabalik davri inson rivojlanishining muhim bosqichi bo’lib, u jadal intellektual o’sish, o’quv va kasbiy faoliyatning shakllanishi, talaba rolini o’zlashtirish hamda shaxs sifatida kamol topish bilan tavsiflanadi. Ushbu davrni o’rganish talaba yoshiga xos bo’lgan qarama-qarshiliklarni chuqur tahlil qilishni talab etadi.

1. Ijtimoiy-psixologik qarama-qarshiliklar.

Bu qarama-qarshiliklar talabaning jismoniy va intellektual imkoniyatlarining eng yuqori darajada namoyon bo’lishi bilan uning ortib borayotgan ehtiyojlarini qondirishdagi iqtisodiy imkoniyatlarning cheklanganligi o’rtasida yuzaga keladi. Shuningdek, talabaning faoliyati natijalari, individual psixologik xususiyatlari va guruh ichida shakllanayotgan shaxslararo munosabatlar hamda atrofdagi talabalarning unga bo’lgan munosabati o’rtasidagi tafovutlar bilan bog’liq bo’ladi. Moslashuv jarayonida esa talaba uchun yangi bo’lgan oliy ta’lim muassasasi talablari bilan ilgari shakllangan xulq-atvor stereotiplari o’rtasida ziddiyatlar vujudga keladi.

2. Ta’lim jarayoni bilan bog’liq didaktik qarama-qarshiliklar.

Oliy ta’lim jarayonida talabalarning mustaqil bilim olishga intilishi, bilimni egallash usullari bilan muayyan yo’nalish bo’yicha mutaxassis tayyorlashda qo’llaniladigan nisbatan qat’iy shakl va metodlar o’rtasida ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin. Bu qarama-qarshiliklar didaktik xarakterga ega bo’lib, ayrim hollarda talabalar va o’qituvchilarning o’quv jarayoni natijalaridan qoniqmasligiga olib keladi.

3. Axborot hajmi va vaqt cheklanganligi bilan bog’liq qarama-qarshiliklar.

Talabalar bilimini kengaytiruvchi turli manbalardan kelib tushadigan katta hajmdagi axborot va uni o’zlashtirish uchun ajratilgan vaqtning cheklanganligi ham ziddiyatli holatlarni keltirib chiqaradi. Natijada bilimlarning yuzaki egallanishi va soddalashtirilgan fikrlash shakllanishi mumkin.

Umuman olganda, talabalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ularning kelajak bilan bog’liq aniq maqsad va g’oyalarni o’zlashtirishi, shuningdek, tanlagan kasbiy faoliyati bilan belgilanadi.

Talabalik davri – bu kasbiy va shaxsiy o‘z-o‘zini anglashning shakllanish bosqichi bo‘lib, u ijobiy natijalarga erishish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, bu davr talabaning ichki shaxsiy holati va unga muhim bo‘lgan faoliyat sohalarini samarali egallashi uchun zarur bo‘lgan o‘zini tartibga solish va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga asos bo‘ladi.

Talabaning ta’lim va kasbiy faoliyatga xos individual xususiyatlarini chuqur bilish uning intellektual, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishida muvaffaqiyatga erishish darajasini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, talabalarning o‘zini anglash darajasi bilan ularning ta’limdagi samaradorligi va kasbiy rivojlanishdagi muvaffaqiyatlari o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini taxmin qilish mumkin. [10]

N.F.Rybalko va N.A. Volkova tadqiqotlarida o‘quvchining o‘z-o‘zini anglashi murakkab tizimli shakllanish sifatida o‘rganilib, uning o‘ziga xosligi, qiymat yo‘nalishlari va hayot rejalari bilan bog‘liqligi aniqlangan. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqadiki, o‘z-o‘zini anglashning xususiyatlari, faoliyatning tabiati va darajasi o‘quvchining o‘quv jarayonida namoyon bo‘ladigan aqliy faoliyatini tartibga soluvchi muhim ichki omil hisoblanadi.[9]

N.S. Kopeina shaxsning yetakchi quyi tuzilmalariga mos keladigan shaxsiy o‘zini o‘zi qadrlash strukturasi – intellektual, kommunikativ va shaxsiy fazilatlarni o‘z-o‘zini hurmat qilish shaklida ifodalashni o‘rgangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, hissiy barqarorlikni o‘z-o‘zini baholashning qiymati shaxsiyatning boshqa xususiyatlari bilan solishtirganda eng past bo‘ladi. Talabalar ko‘pincha o‘zlarini hissiy jihatdan beqaror, muvozanatsiz va notinch deb baholaydilar.

Talabalik yoshida hissiy beqarorlik, tashvish, muvozanatning yetishmasligi va bezovtalik keng tarqalgan bo‘lib, bu umumiy hayotiylik, ish samaradorligi va o‘quv muvaffaqiyatining pasayishiga olib keladi. Shuningdek, talabalar boshqalarga ta’sir qilish, o‘zlarini tinglatish va yetakchilik qilish qobiliyatlarini past baholaydilar, ularning o‘zini o‘zi qadrlashidagi o‘zgaruvchanlik ko‘rsatkichlari o‘rtachadan pastdir.

Intellektni o‘z-o‘zini baholash esa o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglash tuzilishining muhim tarkibiy qismidir. Intellektual ko‘nikmalarining past darajasi o‘quv jarayonini murakkablashtirsa, yuqori darajalar oliy ta’limda muvaffaqiyatli o‘qish uchun muhim asos bo‘ladi. Shaxsiy mas’uliyat va intellektual qobiliyatlarni o‘z-o‘zini baholash orqali rivojlantirish, insonning o‘ziga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi va mustahkamlaydi.

Shaxsiy hurmatni oshirish orqali talabalar o‘zlariga bo‘lgan umumiy munosabatlarini yaxshilashi mumkin. O‘ziga bo‘lgan ishonchning o‘z-o‘zini baholash qiymati o‘rtacha bahoga yaqin bo‘lib, uning o‘zgaruvchanligi yuqori darajada; bu esa talabaning individual fazilatlari va guruhdagi psixologik hamda kasbiy rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq.[6, 3]

O‘z-o‘zini anglash qobiliyati shaxsning o‘zini o‘zi qadrlashining eng yuqori darajasini tashkil etadi. Biroq, bunday yuqori darajadagi o‘z-o‘zini hurmat qilish har doim ham rivojlangan o‘z-o‘zini anglashni anglatmaydi. U ko‘pincha shaxsning ichki dunyosini tanqidiy tahlil qilish va o‘zini baholash ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligini ko‘rsatadi. Reaktsiya tezligini o‘z-o‘zini baholash qiymati o‘rtacha umumiy o‘z-o‘zini baholashdan biroz yuqoriroq bo‘ladi.

Shaxsning neyrodinamik xususiyatlarini aks ettiruvchi bu ko‘rsatkich ko‘plab faoliyat turlariga, xususan, ta’lim jarayonining samaradorligi va muloqotning tabiati bilan chambarchas bog‘liq. N.S. Kopeina tadqiqotlariga ko‘ra, o‘z-o‘zini baholash shaxsiy o‘zini anglash, individual

xususiyatlar va muloqot fazilatlaridagi psixodinamik munosabatlarni ifodalaydi. Intellektual fazilatlarini o‘z-o‘zini baholash esa ko‘pincha izolyatsiyada yuzaga keladi; ya’ni shaxsning o‘z intellektual qobiliyatlariga ega ekanligi haqidagi tasavvuri hali uning o‘ziga bo‘lgan ishonch darajasini ko‘rsatmaydi.

Olingan natijalar bo‘lajak mutaxassislar, xususan, pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanuvchilar uchun alohida ahamiyatga ega. V.A. Yakunin tadqiqotlariga ko‘ra, pedagogik faoliyat darajasi bilan o‘z-o‘zini hurmat qilish darajasi o‘rtasida aniq ijobiy bog‘liqlik mavjudligi umumiy qonuniyat sifatida qayd etilgan.[4]

Oliy ta’limda o‘qishning asosiy yakuniy maqsadi mutaxassislarni kasbiy tayyorlash bo‘lganligi sababli, talabalarning o‘z bo‘lajak kasbiga bo‘lgan munosabati tayyorlash jarayonining yakuniy natijalari va ularni baholash mezonini sifatida qaralishi mumkin. Shaxsning kasbga bo‘lgan munosabatining eng umumiy shakli – bu kasbga yo‘naltirilganlik bo‘lib, u kasbga qiziqish va unga bo‘lgan faol moyillik orqali ifodalanadi.

Shuningdek, N.A. Aminova va hamkasblarining (N.A. Aminov, E.P. Gusev, N.A. Levochkina) eksperimental tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, pedagogik faoliyatning tabiiy shart-sharoitlarini amalga oshirishning muhim sharti – talabaning faol ishtiroki va faollashtirilgan yondashuvi bilan bog‘liq. [1, 2]

Ta’lim maqsadlariga erishishda ta’limga bo‘lgan munosabat muhim vosita hisoblanadi va u o‘qitishning motivatsiyalangan-maqsadli asosini, ya’ni ta’lim motivatsiyasini shakllantiradi. Ta’lim motivatsiyasi esa bevosita kasbiy tayyorgarlik sifatiga va mutaxassis shaxsining shakllanishiga ta’sir qiladi.

O‘quv motivatsiyasi talabalar shaxsiy ehtiyojlariga asoslanib rivojlanadi, bu V.I. Shkurkin tadqiqotlarida muntazam ravishda ko‘rsatilgan. Tadqiqotchining fikricha, ta’lim motivatsiyasi turli ehtiyojlarga bog‘liq bo‘lib, o‘quv motivlari ular bilan uyg‘un ravishda aniq vazifalarni bajaradi va vakillik funksiyasini ta’minlaydi.

Ehtiyojlar va ta’lim motivatsiyasi o‘rtasidagi murakkab, turlicha munosabatlar talabalarning ta’lim faoliyatini faollashtiruvchi kuchli rag‘batlantiruvchi potensialni yaratadi. V.I. Shkurkinning ta’kidlashicha, talabalarning o‘quv muvaffaqiyati uchun eng muhim motivlar – ijtimoiy va kognitiv motivlar, shuningdek kasbiy, ijodiy yutuqlarga bo‘lgan motivlar va shaxsiy obro‘dir.

O‘qishga sarflangan vaqt, o‘rganishning murakkabligi yoki yengilligi, kasbga bo‘lgan munosabat, o‘quv samaradorligi va boshqa ko‘rsatkichlar ko‘pincha aynan ushbu motivatsiya turlarining namoyon bo‘lish darajasi bilan belgilanadi.

I. Shkurkin (1981) va N.V. Komusova tomonidan olingan natijalar boshqa tadqiqotchilar tomonidan o‘quvchilarning motivatsion-maqsadli asoslarining dinamikasi va psixologik xususiyatlarini sezilarli darajada to‘ldiradi. Shu bilan birga, A.N. Pechnikov va G.A. Muxina tadqiqotlarida talabalarda yetakchi ta’lim motivlari sifatida “kasbiy” va “shaxsiy obro‘” motivlari asosiy ahamiyatga ega bo‘lishi, “pragmatik” va “kognitiv” motivlarning esa unchalik muhim emasligi aniqlangan.

O‘quv yilining turli kurslarida dominant motivlarning roli o‘zgaradi: birinchi kursda yetakchi motiv “kasbiy” bo‘lsa, ikkinchi kursda – “shaxsiy obro‘”, uchinchi va to‘rtinchi kurslarda esa bu ikkala motiv birgalikda namoyon bo‘ladi. To‘rtinchi kursda esa “pragmatik” motivlar ham ta’limning muvaffaqiyatiga ta’sir qilishi mumkin, shuningdek “kasbiy” va

“kognitiv” motivlar o‘quv jarayonini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlarda “pragmatik” motivlar asosan past natijaga erishgan talabalar bilan bog‘liqligi kuzatilgan.[7]

Shunga o‘xshash natijalar M.V. Vovchik-Blakitnaya tomonidan ham tahlil qilingan. M.V. Vovchik-Blakitnaya tadqiqotlarida abituriyentning talabalik hayoti va ta’lim shakllariga o‘tishning birinchi bosqichida yetakchi motiv sifatida obro‘ (ya’ni o‘zini talaba maqomida tasdiqlash) namoyon bo‘lishi aniqlangan. Ikkinchi o‘rinda esa kognitiv qiziqish va professional-amaliy motivlar ustunlik qilishi kuzatilgan.[3]

E. M.Rahmatullina “obro‘” motivini o‘rganmagan, balki umumiy ijtimoiy motivlarni (oliy ta’limning yuqori ijtimoiy ahamiyatini tushunish) aniqlagan. Uning ma’lumotlariga ko‘ra, barcha kurslarda birinchi o‘rinni “professional” motiv egallagan. Birinchi yilda “kognitiv” motiv ikkinchi o‘rinni egalladi, ammo keyingi kurslarda “umumiy ijtimoiy” motiv bu o‘rinni egallab, “kognitiv” motivni uchinchi o‘ringa olib chiqdi. “Utilitarian” (pragmatik) motiv barcha kurslarda to‘rtinchi o‘rinni egalladi. Ahamiyatli jihati shundaki, uning reytingi yosh jihatidan kattalarda tushib ketgan, “professional” va “umumiy ijtimoiy” motivlar reytingi esa oshgan.[8]

Metodlar tahlili. Ushbu tadqiqotda talabalarni kognitiv kompetensiyalarini va shaxsiy rivojlanishini shakllantiruvchi psixologik omillarni aniqlash maqsad qilindi. Tadqiqot metodikasi quyidagi komponentlardan iborat:

Ishtirokchilar: Tadqiqotga O‘zbekiston universitetlarining bakalavriat bosqichidagi 120 nafar talaba jalb qilindi. Ularning 60 nafari ijtimoiy fanlar, 60 nafari esa tabiiy fanlar yo‘nalishida tahsil oluvchi talabalardan iborat edi.

Ma’lumot yig‘ish usullari:

Kognitiv kompetensiyalarni baholash: Talabalarining analitik fikrlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini aniqlash uchun “Kognitiv kompetensiyalar skali” ishlatildi. Bu test 30 ta savoldan iborat bo‘lib, 5 ballik shkalada baholandi.

Shaxsiy rivojlanish indiktorlari: Shaxsiy o‘zini anglash, motivatsiya va maqsadga yo‘naltirilganlikni o‘lchash uchun “Shaxsiy rivojlanish savolnomasi” qo‘llanildi.

Psixologik omillarni aniqlash: Stress darajasi, emotsional intellekt va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi “Psixologik omillar skali” yordamida baholandi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish:

Ma’lumotlarni statistika dasturlari yordamida tahlil qilindi.

Korrelatsion tahlil orqali kognitiv kompetensiyalar va shaxsiy rivojlanish indiktorlari orasidagi bog‘liqlik aniqlandi.

ANOVA tahlili yordamida fan yo‘nalishi va gender omillari bo‘yicha farqlar o‘rganildi.

Natijalar tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

Kognitiv kompetensiyalar va shaxsiy rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik:

Korrelatsion tahlil natijalariga ko‘ra, talabalarining kognitiv kompetensiyalari bilan shaxsiy rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rtasida **mushakkor ijobiy bog‘liqlik ($r = 0,62$, $p < 0,01$)** mavjudligi aniqlangan. Bu shuni bildiradiki, yuqori darajadagi analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyati shaxsiy rivojlanishning o‘sishiga ijobiy ta’sir qiladi.

Psixologik omillarning roli:

Stress darajasi yuqori bo‘lgan talabalarda kognitiv kompetensiyalar pastroq bo‘lgani kuzatildi ($r = -0,48$, $p < 0,05$).

Emotsional intellekt va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi esa kognitiv kompetensiyalar va shaxsiy rivojlanish bilan ijobiy bog‘liq ($r = 0,55$ va $r = 0,50$, $p < 0,05$). Bu natija psixologik omillar talabalarning intellektual va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Fan yo‘nalishi va gender omillari:

ANOVA natijalariga ko‘ra, tabiiy fanlar yo‘nalishidagi talabalar analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatida ijtimoiy fanlar yo‘nalishidagi talabalarga nisbatan sezilarli darajada yuqori natijalar ko‘rsatdi ($F = 4,72$, $p < 0,05$). Gender omillari bo‘yicha farqlar statistika jihatdan ahamiyatli bo‘lmadi ($p > 0,05$).

Xulosa. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, talabalarda kognitiv kompetensiyalar va shaxsiy rivojlanish o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjud, va bu jarayonda stress, emotsional intellekt va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi psixologik omillar muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, fan yo‘nalishi ham kognitiv qobiliyatlarning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eysenck G.Yu. Intellekt: yangi ko‘rinish // Psixologiya savollari. - 1995. -№1. - B.11-131.
2. Vovchik-Blakishaya M.V. Talabalarning ta’lim faoliyatini rivojlantirishning motivatsion jihati // Ta’lim, o‘qitish, aqliy rivojlanish: SSSR Psixologlar Jamiyatining IV Butunittifoq Kongressi uchun ma’ruza tezislari. 4.2. - M., 1983. - 221 b.
3. Kopeina N.S., Vladimirova N.M. O‘quv faoliyatining motivatsiyasi//Oliy ta’lim muassasalarida amaliy psixodiagnostika va psixologik maslahat masalalari/N.N.Obozov tahriri. - L., 1984. - B. 113-118.
4. Yakunin V.A. Pedagogik psixologiya. Sankt-Peterburg, 1998.-639b.
5. Ananyev B.G. Katta yoshdagilarning yosh psixologiyasi. - L., 1972. - 441 b.
6. Ananyev B.G. Tanlangan psixologik asarlar: 2 jildda - M.: Pedagogika, 1980. - T. 1-280s; T2-288s.
7. Ananyev B.G. Zamonaviy insonshunoslik muammolari haqida. - M.: “Nauka” nashriyoti, 1971,1977.- 380 b.
8. Ananyev B.G. Inson bilim ob’ekti sifatida. - L.: Leningrad davlat universiteti nashriyoti, 1968; 1969. - 339 b.
9. Stepanova E.I. Intellektning yosh xususiyatlari. 1990.-№ 10.-B.69-76.
10. Stepanova E.I., Fomenko L.N. Katta yoshli odamning fikrlash faoliyatida diqqat omilining roli. - To‘plamda: Oliy ta’limning zamonaviy psixologik-pedagogik muammolari. - L., 1974 yil.

OLIV TA’LIM MUASSASALARIDA TALABALAR INTELLEKTUAL FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Togonova Shoxida Alisher qizi.

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o’qituvchisi

Davlatboyeva Sarvinoz Ravshanbek qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

shohidatogonova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning intellektual faoliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion metodlar va ta’lim texnologiyalarining talaba tafakkuri, mustaqil fikrlashi hamda muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatiga ta’siri o’rganiladi. Tadqiqot natijalariga ko’ra, interfaol va talaba markazli metodlar intellektual rivojlanishni ta’minlashda muhim omil ekanligi aniqlangan.

Kalit so’zlar: intellektual faoliyat, oliy ta’lim, innovatsion yondashuvlar, kognitiv rivojlanish, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы развития интеллектуальной активности студентов в высших учебных заведениях. Изучается влияние современных педагогических подходов, инновационных методов и образовательных технологий на мышление студентов, их способность к самостоятельному мышлению и решению проблемных ситуаций. По результатам исследования, интерактивные и студентоцентрированные методы являются важным фактором обеспечения интеллектуального развития.

Ключевые слова: интеллектуальная деятельность, высшее образование, инновационные подходы, когнитивное развитие, интерактивные методы, независимое мышление.

Abstract. This article analyzes the issues of developing students' intellectual activity in higher education institutions. The impact of modern pedagogical approaches, innovative methods and educational technologies on students' thinking, independent thinking and ability to solve problem situations is studied. According to the results of the study, interactive and student-centered methods are an important factor in ensuring intellectual development.

Key words: intellectual activity, higher education, innovative approaches, cognitive development, interactive methods, independent thinking.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta’lim tizimida raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va ijodiy yondasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu jarayonda talabalarning intellektual faoliyatini rivojlantirish ta’limning asosiy ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Intellektual faoliyat shaxsning bilimlarni o’zlashtirish, tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotda qo’llash qobiliyatlari bilan chambarchas bog’liqdir.

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda intellektual faoliyat tushunchasi ko’plab olimlar tomonidan o’rganilgan. Jumladan, kognitiv pedagogika vakillari talabaning bilimlarni faol o’zlashtirishi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratganlar. Zamonaviy tadqiqotlarda muammoli ta’lim, loyiha asosida o’qitish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlari intellektual salohiyatni oshirishning samarali vositasi sifatida e’tirof etiladi.

Shuningdek, axborot- kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishi ilmiy jihatdan asoslangan. [8]

Kognitiv kompetensiya shaxsning ijtimoiy kompetensiyasi tarkibida muhim o‘rin egallab, uning turli hayotiy vaziyatlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta’minlaydi. E.A.Pushkarevaning fikriga ko‘ra, ta’lim jarayonlarining raqamlashtirilishi sharoitida kognitiv qobiliyatlarning yuqori darajada shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri bu hissiy jihatdan qulay va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini tashkil etishdir. Tadqiqotchilar ushbu turdagi ta’lim muhitining yaratilishi talabalarning psixologik holati va umumiy farovonligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini alohida ta’kidlaydilar. [1]

M.A. Akopovanning ilmiy qarashlariga ko‘ra, metakognitiv qobiliyatlarning rivojlanganligi ta’lim jarayonida yuqori natijalarga erishishda muhim omil hisoblanadi. Kasbiy shakllanish jarayonida aynan ushbu qobiliyatlar mutaxassislariga o‘z faoliyatini tahlil qilish, istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash va ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Metakognitiv ko‘nikmalar qanchalik erta va tizimli shakllantirilsa, shaxsning kognitiv faoliyati samaradorligi shunchalik yuqori bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslangan. [2]

O.E.Fedotovanning tadqiqotlarida ijtimoiy kompetensiyaning kognitiv tarkibiy qismi bilimlarning mazmuniy boyligi va ularni turli hayotiy hamda kasbiy vaziyatlarda anglash, tahlil qilish va amaliy qo‘llay olish bilan tavsiflanadi. Muallif ushbu jihatlarning rivojlanishi asosan faol ta’lim texnologiyalaridan foydalanish orqali ta’minlanishini ta’kidlaydi. Xususan, muammoli xarakterga ega ma’ruzalar orqali real hayot va kasbiy faoliyatga oid vaziyatlarni muhokama qilish hamda yechim topish kognitiv faollikni oshirishga xizmat qiladi. [3]

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt jadal rivojlanayotgan sharoitda dolzarb psixologik-pedagogik yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar T. Terziyeva, O. Rahneva va V. Dilyanovlar zamonaviy raqamli ta’lim muhitida talabalarning kognitiv imkoniyatlarini kengaytirish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan kompetensiyalarni shakllantirish hamda o‘quv motivatsiyasini kuchaytirish zarurligini asoslab beradilar. Shuningdek, E. Klement ilmiy ishlarida o‘zgaruvchan va murakkab muhit sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun kognitiv moslashuvchanlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida ta’kidlaydi. [4,5,6,7]

Metod va materiallar. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Nazariy tahlil – mavzuga oid ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish;

Pedagogik kuzatuv – talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligini tahlil qilish;

Taqqoslash metodi – an’anaviy va innovatsion ta’lim usullarining samaradorligini solishtirish;

Interfaol metodlar – “Aqliy hujum”, “Keys-stadi”, muammoli vaziyatlar orqali ta’lim jarayonini tashkil etish.

Natijalar tahlili. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interfaol va innovatsion metodlardan foydalanilgan mashg‘ulotlarda talabalarning:

mustaqil fikrlash qobiliyati,

muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalari,

ijodiy yondashuvi va faolligi sezilarli darajada oshgan.

Shuningdek, talaba markazli yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bilimlarning chuqur va barqaror o’zlashtirilishiga xizmat qilgani aniqlandi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning intellektual faoliyatini rivojlantirishda innovatsion va interfaol usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ta’lim jarayonini samarali tashkil etish talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Tavsiyalar:

ta’lim jarayonida muammoli va loyiha asosida o’qitish metodlarini keng joriy etish;
raqamli va innovatsion texnologiyalardan faol foydalanish;
talabalarning mustaqil ta’lim olish ko’nikmalarini rivojlantirishga yo’naltirilgan topshiriqlarni ko’paytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Pushkareva E.A. **Raqamli ta’lim muhiti sharoitida talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari** // Pedagogika va psixologiya muammolari. – 2020. – №3. – B. 45–52.
- 2.Akopova M.A. **Metakognitiv ko’nikmalarni shakllantirish va ularning kasbiy rivojlanishdagi ahamiyati** // Zamonaviy ta’lim nazariyasi va amaliyoti. – 2019. – №4. – B. 60–68.
- 3.Fedotova O.E. **Ijtimoiy kompetensiya tarkibida kognitiv komponentning o’rni** // Pedagogik tadqiqotlar jurnali. – 2018. – №2. – B. 33–41.
- 4.Terziyeva T. **Raqamli ta’lim muhitida kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish** // Xalqaro pedagogik tadqiqotlar to’plami. – 2021. – B. 112–118.
- 5.Rahneva O. **Talabalarning o’quv motivatsiyasini kuchaytirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalarining roli** // Ta’lim innovatsiyalari. – 2020. – №1. – B. 25–32.
- 6.Dilyanov V. **Sun’iy intellekt sharoitida shaxsning kognitiv rivojlanishi** // Psixologiya va ta’lim. – 2022. – №5. – B. 70–78.
- 7.Klement E. **Kognitiv moslashuvchanlik: murakkab va o’zgaruvchan muhitda muvaffaqiyat omili** // Educational Psychology Review. – 2019. – Vol. 31, No. 4. – P. 987–1002.
- 8.Jonson D., Jonson R. **Faol ta’lim metodlari va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish**. – Nyu-York: Educational Press, 2017. – 256 b.

**RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA’LIM OLIISH
KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH**

*Urganch Davlat Pedagogika Instituti
Pedagogika Fakulteti Pedagogika va psixologiya
kafedrasida dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD) N.B.Karimova va
221-guruh Pedagogika yo’nalishi talabasi
Sotimboyeva Oltinoy*

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik, metodik va texnologik jihatlari yoritilgan. Oliy attestatsiya komissiyasi talablariga muvofiq ravishda mavzuning dolzarbligi, ilmiy

yangiligi, tadqiqot metodlari, natijalar tahlili hamda xulosalar bayon etilgan. Tadqiqot davomida raqamli platformalar, masofaviy ta’lim vositalari va interaktiv metodlardan foydalanish talabalarning mustaqil o’rganish faolligi va bilimlarni o’zlashtirish samaradorligini oshirishi aniqlangan.

Kalit soʻzlar: raqamli ta’lim muhiti, mustaqil ta’lim, kompetensiya, masofaviy ta’lim, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические, методические и технологические аспекты развития компетенции самостоятельного обучения студентов в условиях цифровой образовательной среды. В соответствии с требованиями Высшей аттестационной комиссии раскрыты актуальность темы, научная новизна, методы исследования, анализ результатов и выводы. В ходе исследования установлено, что использование цифровых платформ, средств дистанционного обучения и интерактивных методов способствует повышению активности самостоятельного обучения студентов и эффективности усвоения знаний.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, самостоятельное обучение, компетенция, дистанционное обучение, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract: This article examines the pedagogical, methodological, and technological aspects of developing students’ self-directed learning competence in a digital educational environment. In accordance with the requirements of the Higher Attestation Commission, the relevance of the topic, scientific novelty, research methods, analysis of results, and conclusions are presented. The study reveals that the use of digital platforms, distance learning tools, and interactive methods enhances students’ independent learning activity and improves the effectiveness of knowledge acquisition.

Keywords: digital educational environment, self-directed learning, competence, distance learning, interactive methods, information and communication technologies.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida ta’lim tizimiga qo’yilayotgan talablar tubdan o’zgarmoqda. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi oliy ta’lim muassasalarida ta’lim jarayonini tashkil etishning yangi shakl va metodlarini joriy etishni taqozo etmoqda. Xususan, talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. [1]

Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi – bu talabaning o’z bilimini doimiy ravishda yangilab borish, axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va amaliyotda qo’llash qobiliyatlarining majmuasidir. Raqamli ta’lim muhiti esa ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. [2]

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;
- taqqoslash va umumlashtirish;
- so’rovnoma va test sinovlari;

- tajriba-sinov ishlari;
- statistik tahlil.

Tadqiqot obyekti sifatida oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar tanlab olindi. Tajriba-sinov ishlari davomida raqamli platformalar (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams), onlayn resurslar va interaktiv topshiriqlardan foydalanildi.

Asosiy qism:

Raqamli ta’lim muhiti – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan, ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun qulay, ochiq va interaktiv muhitdir. Ushbu muhit ta’lim oluvchilarning mustaqil ishlashini qo’llab-quvvatlaydi, ularning shaxsiy ta’lim trayektoriyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta’lim muhiti quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- o’quv materiallariga doimiy va tezkor kirish;
- individual va differensial yondashuv;
- masofadan turib o’qish;
- o’z-o’zini nazorat qilish va baholash;
- hamkorlikda ishlash.

Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasi quyidagi komponentlardan iborat:

1.Motivatsion komponent – bilim olishga bo’lgan ichki ehtiyoj va qiziqish.

2.Kognitiv komponent – bilim, ko’nikma va malakalar majmuasi

3.Faoliyat komponenti – mustaqil ishlash, rejalashtirish, tahlil qilish va muammolarni hal etish qobiliyatlari.

4.Refleksiv komponent – o’z faoliyatini baholash va tahlil qilish.

Raqamli ta’lim muhitida mustaqil ta’limni samarali tashkil etishda zamonaviy texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, elektron ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams), onlayn kurslar, mobil ilovalar, videodarslar va virtual laboratoriyalar talabalarning mustaqil ishlashini qo’llab-quvvatlaydi. [3]

Elektron platformalardan foydalanish quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yaratadi:

- o’quv materiallarini tizimli va ketma-ket taqdim etish;
- topshiriqlarni individual tarzda belgilash;
- bilimlarni avtomatik baholash;
- o’zlashtirish darajasini doimiy monitoring qilish;
- o’qituvchi va talaba o’rtasida samarali aloqa o’rnatish.

Shuningdek, raqamli resurslardan foydalanish orqali talabalarda axborot savodxonligi, raqamli kompetensiya va mustaqil izlanish ko’nikmalari shakllanadi.

Raqamli ta’lim muhitida interaktiv metodlardan foydalanish talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Bunday metodlarga loyiha metodi, muammoli ta’lim, keys-stadi, veb-kvest, forum muhokamalari va onlayn munozaralar kiradi.

Loyiha metodi talabalarning mustaqil izlanish, tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko’nikmalarini rivojlantirsa, muammoli ta’lim real vaziyatlarni tahlil qilish orqali tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Veb-kvestlar esa internet resurslari yordamida bilimlarni mustaqil o’zlashtirishga yo’naltirilgan topshiriqlar tizimini o’z ichiga oladi.

Raqamli ta’lim muhitida talabalarining mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish uchun quyidagi yo‘llar samarali hisoblanadi:

- elektron darslik va o‘quv qo‘llanmalaridan foydalanish;
- videodarslar va vebinarlar tashkil etish;
- interaktiv testlar va topshiriqlar;
- loyihaviy va tadqiqot faoliyatini yo‘lga qo‘yish;
- forum va onlayn muhokamalar.

Tajriba-sinov natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalardan tizimli foydalanish talabalarining mustaqil ishlash faolligini 30–40% ga oshiradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagilar aniqlandi: raqamli ta’lim muhiti talabalarining bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi; mustaqil ishlash ko‘nikmalari shakllanadi; o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiya darajasi ortadi; ta’lim sifati va samaradorligi yaxshilanadi. Shu bilan birga, raqamli ta’limni joriy etishda texnik ta’minot, pedagoglarning raqamli kompetensiyasi va talabalar tayyorgarligi muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Raqamli ta’lim muhitida talabalarining mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish oliy ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir. Raqamli platformalar, interaktiv metodlar va innovatsion pedagogik yondashuvlar ushbu jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari asosida oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini yanada takomillashtirish va mustaqil ta’limga yo‘naltirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar shuni tasdiqladiki, raqamli ta’lim muhiti sharoitida tashkil etilgan mustaqil ta’lim talabalarining axborot bilan ishlash, tanqidiy va mantiqiy fikrlash, muammolarni mustaqil hal etish hamda o‘z-o‘zini nazorat qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning bo‘lajak kasbiy faoliyatida raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishiga mustahkam zamin yaratadi.

Shuningdek, raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish ta’lim jarayonining moslashuvchanligi va uzluksizligini ta’minlab, talabalarining individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini beradi. Natijada ta’lim sifati oshib, o‘quv jarayonining samaradorligi sezilarli darajada yaxshilanadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish va texnik ta’minotni takomillashtirish;

- professor-o‘qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasini oshirishga qaratilgan malaka oshirish kurslarini tizimli tashkil etish;

- talabalarining mustaqil ta’lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi elektron resurslar va metodik qo‘llanmalarni yaratish;

- mustaqil ta’lim natijalarini baholashning shaffof va adolatli mexanizmlarini joriy etish.

Raqamli ta’lim muhitida talabalarining mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik modelni amaliyotga joriy etish ta’lim sifatini oshirish, zamonaviy mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda uzluksiz ta’lim tizimini samarali rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida ta’limni tashkil etish. – Toshkent: Fan, 2022.
2. Oliy ta’limda raqamli transformatsiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2023.
3. Mustaqil ta’limni tashkil etish metodikasi. – Samarqand, 2021.

OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA TA’SIRI

Y.Kamiljanova

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ommaviy madaniyat tushunchasi va uning bugungi globallashuv sharoitida yoshlar ongiga ko‘rsatayotgan ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ommaviy madaniyatning ijobiy va salbiy jihatlari ochib berilib, uning yoshlarning dunyoqarashi, xulq-atvori hamda qadriyatlar tizimiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlar asosida muammo tahlil qilinib, muallifning shaxsiy fikr va xulosalari bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: ommaviy madaniyat, yoshlar, ong, globallashuv, ijtimoiy tarmoqlar, qadriyatlar, madaniyat.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируется понятие массовой культуры и ее влияние на сознание молодежи в условиях современной глобализации. Раскрываются положительные и отрицательные аспекты массовой культуры, а также освещается ее воздействие на мировоззрение, поведение и систему ценностей молодежи. На основе анализа научной литературы рассматривается сущность проблемы, излагаются авторские выводы и обобщения.

Ключевые слова: массовая культура, молодежь, сознание, глобализация, социальные сети, ценности, культура.

Annotation. This article provides a scientific and theoretical analysis of the concept of mass culture and its impact on the consciousness of young people in the context of contemporary globalization. The positive and negative aspects of mass culture are identified, and its influence on the worldview, behavior, and value system of youth is examined. Based on the analysis of scholarly literature, the problem is explored in depth, and the author’s personal viewpoints and conclusions are presented.

Key words: mass culture, youth, consciousness, globalization, social networks, values, culture.

Bugungi kunda globallashuv jarayonlari jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ommaviy madaniyat yoshlar hayotida muhim o‘rin egalladi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino, musiqa va reklama mahsulotlari orqali tarqalayotgan ommaviy madaniyat yoshlarning fikrlashi, dunyoqarashi va xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Yoshlar jamiyatning eng faol va ta’sirchan qatlami hisoblanadi. Shu sababli ularning ongida shakllanayotgan qarashlar kelajak jamiyat taraqqiyotini belgilab beradi. Ommaviy madaniyatning mazmuni va yo‘nalishi esa yoshlarning milliy qadriyatlari, ma’naviyati va ijtimoiy faolligiga ijobiy yoki salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, ommaviy madaniyatning yoshlar ongiga ta’sirini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Ilmiy manbalarda ommaviy madaniyat jamiyatning keng qatlamlari uchun mo’ljallangan va asosan axborot vositalari orqali tarqaladigan madaniy hodisa sifatida talqin qilinadi. G’arb olimlarining fikricha, ommaviy madaniyat soddalashtirilgan mazmunga ega bo’lib, keng auditoriyani qamrab olishni maqsad qiladi. Xususan, T.Adorno ommaviy madaniyatni tijorat manfaatlariga xizmat qiluvchi va iste’molchilikni targ’ib qiluvchi madaniyat shakli sifatida baholaydi³⁸. Ushbu yondashuv ommaviy madaniyatning iqtisodiy va mafkuraviy jihatlariga e’tibor qaratadi. Bugungi kunda ommaviy madaniyat faqatgina ko’ngilochar vosita bo’lib qolmay, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi kuchli omilga aylangan. Ayniqsa, yoshlar ushbu jarayonning asosiy iste’molchisi hisoblanadi. Ommaviy madaniyatning ayrim jihatlarini yoshlar uchun ijobiy ahamiyat kasb etadi. Avvalo, u axborot olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Internet va ommaviy axborot vositalari orqali yoshlar turli mamlakatlar madaniyati, urf-odatlarini va dunyoqarashlari bilan tanishish imkoniga ega bo’lmoqda.

Amerikalik olim E.To’ffler axborot jamiyatida yashayotgan insonlar doimiy ravishda o’zgarishlarga moslashib borishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, zamonaviy jamiyatda axborot oqimini to’g’ri qabul qila olgan shaxs raqobatbardosh bo’ladi. Bu nuqtai nazardan, ommaviy madaniyat yoshlarning zamonaviy dunyo bilan hamnafas bo’lishiga xizmat qilmoqda³⁹. Shuningdek, ommaviy madaniyat yoshlarning ijodiy salohiyatini namoyon etishiga ham imkon yaratmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar o’z fikrlarini erkin bildirishlari, turli loyihalarda ishtirok etishlari mumkin. Biroq ommaviy madaniyatning yoshlar ongiga salbiy ta’siri ham mavjud. Ayrim hollarda u yoshlar orasida iste’molchilik kayfiyati, individualizm va befarqlikni kuchaytiradi.

Chet el ommaviy madaniyat mahsulotlarida targ’ib qilinayotgan hayot tarzi yoshlarning milliy qadriyatlarga bo’lgan munosabatini zaiflashtirishi mumkin. Mahalliy tadqiqotchilarning fikricha, ommaviy madaniyatni tanqidiy yondashuvsiz qabul qilish yoshlar ongida noto’g’ri ideal va andozalarning shakllanishiga olib keladi.

Bizning fikrimizcha, ommaviy madaniyatni mutlaqo salbiy yoki faqat ijobiy hodisa sifatida baholash noto’g’ri. Asosiy muammo - yoshlarning uni qanday qabul qilayotganida. Agar yoshlar tanqidiy fikrlash ko’nikmasiga ega bo’lsa, ommaviy madaniyatning foydali jihatlaridan unumli foydalanishlari mumkin. Shu bois, ta’lim tizimida media savodxonlikni rivojlantirish, yoshlarni axborotni tahlil qilishga o’rgatish muhim ahamiyatga ega. Ota-ona va jamiyat ham yoshlarning ma’naviy tarbiyasida faol ishtirok etishi lozim⁴⁰.

Xulosa qilib aytganda, ommaviy madaniyat yoshlar ongiga kuchli ta’sir ko’rsatuvchi ijtimoiy hodisa hisoblanadi. U yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvorini shakllantirishda muhim rol o’ynaydi. Ommaviy madaniyatning ijobiy jihatlaridan oqilona foydalanish va uning salbiy ta’sirlarini kamaytirish yoshlarning ongli tanlovi, tanqidiy fikrlashi hamda jamiyatning mas’uliyatiga bog’liq. Yosh avlodning milliy qadriyatlarga sodiq, ma’naviy yetuk shaxs bo’lib voyaga yetishida ta’lim, oila va jamiyat hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

³⁸ Adorno T. **Madaniyat industriyasi**. – Frankfurt, 1991

³⁹ To’ffler E. **Uchinchi to’lqin**. – Moskva, 2002.

⁴⁰ “Xalq so’zi” gazetasi, 2021-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Adorno T. **Madaniyat industriyasi**. Frankfurt, 1991.
2. Toffler E. **Uchinchi to’lqin**. Moskva, 2002.
3. Ergashev A. *Ommaviy madaniyat va yoshlar ongi masalalari*. Toshkent, 2018.
4. “Xalq so’zi” gazetasi, 2021-yil

ZAMONAVIY PEDAGOGIK NAZARIYALAR VA ULARNING TA’LIMDAGI O’RNI

Allanazarova Zulayxo

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o’qituvchisi

Baxodirova Sarvinoz

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası talabasi

Annotatsiya. Maqolada mahalliy va xorijiy ingliz tilidagi ilmiy manbalarni ko’rib chiqish hamda tahlil qilish asosida pedagogikani fan sifatida o’rganishga doir zamonaviy yondashuvlar aniqlangan, tavsiflangan va tizimlashtirilgan. Xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan pedagogik muammolarning talqin qilinish xususiyatlari, shuningdek, pedagogikani fan sifatida tushinishda G’arb va Rossiya olimlarining nazariy qarashlari o’rtasidagi ilmiy qarama-qarshiliklar yoritib berilgan. Pedagogik bilimlarning mahalliy va xorijiy professional ta’lim tizimidagi o’rni, shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogika fanini o’qitish bilan bog’liq muammolar ko’rsatib o’tilgan. Pedagogikaning fan sifatida rivojlanishidagi zamonaviy muammolar hamda professional ta’lim tizimida pedagogikani o’rganishni takomillashtirish istiqbollari bo’yicha xulosalar chiqarilgan.

Kalit so’zlar: Pedagogika, ta’lim, pedagogik ta’lim, nazariya zamonaviy ta’lim.

Abstract. Based on the review and analysis of domestic and foreign English-language scientific sources, the article identifies, describes, and systematizes modern approaches to studying pedagogy as a science. The features of interpreting pedagogical problems by domestic and foreign scholars, as well as scientific contradictions between the theoretical views of Western and Russian researchers on understanding pedagogy as a science, are highlighted. The role of pedagogical knowledge in domestic and foreign professional education systems is demonstrated, and problems related to teaching pedagogy in the process of professional training are identified. Conclusions are drawn regarding current issues in the development of pedagogy as a science and prospects for improving its study in the professional education system.

Keywords: Pedagogy, education, teacher education, theory, modern education.

Аннотация. В статье на основе обзора и анализа отечественных и зарубежных научных источников на английском языке выявлены, охарактеризованы и систематизированы современные подходы к изучению педагогики как науки. Освещены особенности интерпретации педагогических проблем отечественными и зарубежными учёными, а также научные противоречия между теоретическими взглядами западных и российских исследователей на понимание педагогики как науки. Показано место педагогических знаний в отечественной и зарубежной системе профессионального образования, а также обозначены проблемы, связанные с преподаванием педагогики в

процессе профессиональной подготовки. Сформулированы выводы о современных проблемах развития педагогики как науки и перспективах совершенствования её изучения в системе профессионального образования.

Ключевые слова: Педагогика, образование, педагогическое образование, теория, современное образование.

Ilmiy maqolaning dolzarbligi. Mahalliy olimlarning nuqtai nazariga ko’ra, oxirgi o’n yillik, bir tomondan, pedagogik bilimlarning boyishi va rivojlanishi, ta’limga oid yangi normativ hujjatlarning joriy qilinishi bilan ajralib turgan bo’lsa, ikkinchi tomondan, pedagogik tadqiqotlarning fundamental darajasining pasayishi, ilmiy-pedagogik kadrlarning qarishi, akademik va nashriy etikaga zid holatlar, ijtimoiy va gumanitar fanlar sohasidagi bir qator ilmiy ishlarning soxtalashtirilishi bilan ham ajralib turdi.

Ilmiy maqolaning maqsadi. Ushbu sharh maqolasining maqsadi — pedagogik muammolarni mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan qanday talqin qilinishini hamda pedagogik bilimning kasbiy ta’lim tizimidagi o’rnini aniqlashdan iborat. Tahlilni o’tkazishda manba asosi sifatida so’nggi ikki o’n yillikda chop etilgan asarlar xizmat qilgan.

Daniyel Bell ta’rificha, postindustrial jamiyatning mohiyat xususiyatlari ta’lim sohasida davlatning qat’iy byudjet siyosatining kuchayishini, o’qitish darajasiga qo’yiladigan talablarning oshishini, ta’lim dasturlarini o’zlashtirish standartlari va bitiruvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish darajalarini belgilashni tushuntiradi. Ish bozoridagi transformatsiyalar bilan uyg’unlashganda, bu ta’limning xizmatga aylanish xavfi bilan xarakterlanadigan modifikatsiyasiga olib keladi, ya’ni ta’lim shaxsning ma’naviy rivojlanish amaliyoti emas, balki xizmatga aylanadi.

Ko’plab tadqiqotchilar XXI asrning birinchi ikki o’n yilliklarida yuqori pedagogik ta’limni modernizatsiya qilish bo’yicha sa’y-harakatlar ziddiyatli natijalar berganini ta’kidlashadi. Natijada, 2012 yildan keyin boshlangan oliy ta’limni restrukturizatsiya qilish jarayonida ko’plab pedagogik universitetlar yopilgan yoki boshqa universitetlarga qo’shilgan shaklda isloh qilingan. Hozirgi kunda Rossiyada 334 ta pedagogik yo’nalishdagi universitet mavjud. Biroq mustaqil pedagogik universitetlar juda kam (rasmiy saytlar tahliliga ko’ra, faqat 30 tasi qolgan). Maxsus pedagogik ta’limning keraksizligi va bu funksiyani oddiy universitet yoki texnika universiteti bitiruvchilari bajarishi mumkinligi haqidagi g’oyalar ekspertlar orasida jiddiy xavotir uyg’otadi. Olimlar pedagogik ta’lim ta’lim sifatini ta’minlovchi tizimni shakllantiruvchi element sifatida xizmat qilishi, jamiyat, mamlakat va butun dunyo sivilizatsiyasining barcha sohalarini rivojlantirishini ta’kidlashadi. Bu bilan rozi bo’lmaslikning iloji yo’q. Shu sababli S. I. Gessen har qanday ta’lim vazifasini insonni tabiiy holatdan madaniy insonga aylantirish, uni ilm-fan, san’at, axloq, din, huquq, davlat, xo’jalik va texnika qadriyatlarini bilan tanishtirishda ko’rgan.

Hatto ikki o’n yillik oldin E. V. Bonda-revskaya pedagogikani faqat texnokratik va faqat ratsionalizm, reduksionizm va funksionalizm prinsiplari asosida qurish xavfi haqida yozgan edi: «Yaqin vaqtlargacha tabiiy fanlar yondashuvi pedagogikani asoslashda monopoliya saqlab kelgan. Biroq uning insonparvar, ya’ni shaxsiy asosga mos kelmasligi, insoniyatning yagona va oxirgi tirik qolish imkoniyati sifatida yangi, insonparvar ta’limni ilmiy ravishda ishlab chiqish zaruratini belgiladi». Ammo so’nggi 20 yil ichida pedagogika haqiqatan ham insonparvar bo’ldimi va universitetlarda uning o’qitilishi ijodiyroq bo’ldimi?

Pedagogika fanida va zamonaviy kasbiy ta’limda yaqinda yuzaga chiqqan murakkab va ko’p qirrali muammolar ularni hal qilish va tizimli inqirozga o’xshash vaziyatdan chiqish yo’llarini izlash zaruratini keltirib chiqaradi. Zamonaviy nashrlarni tahlil qilganda, bu kabi inqiroz sabablarining talqini juda xilma-xil ekanligi ko’rinadi. Shu jumladan, N. K. Sergeyev va V. V. Serikov zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning tarixiy materializm paradigmasiga sodiqligini ko’rsatadilar, bu paradigma ijtimoiy hodisalarda tabiiy fanlardagi kabi barqaror va qayta ishlab chiqariladigan qonuniyatlarni izlashga yo’naltiradi. «Ushbu paradigma tadqiqotchilarga pedagogik bilimni, ya’ni sub’ektga bog’liq bo’lmagan normalar va prinsiplardan iborat bilimni topishni buyuradi». Shu bilan birga, pedagogikaning tabiiy fanlardan farqli ilmiy obyekti mavjud. U gumanitar bo’lib, pedagogikaning ilmiy muammolariga tarbiya va o’qitish obyekti, ya’ni bola, uning ideal tasviri (ta’lim maqsadida belgilangan), pedagogik jarayon, uning qonuniyatlari, omillari, harakatlantiruvchi kuchlari, pedagoglar va bolalar o’rtasidagi o’zaro ta’sirning mazmuni va usullari kiradi.

Pedagogika fanining inqiroz holatining yana bir muhim ko’rsatkichi pedagogika muammolari, uning ilmiy va kategoriyaviy apparati bo’yicha fikrlarning xilma-xilligi hisoblanadi. Ko’plab mualliflar ta’kidlaganidek, so’nggi paytlarda pedagogik terminologiyada sezilarli o’zgarishlar yuz berdi. Ammo yangi pedagogik til har doim ta’limdagi yondashuvlar va konsepsiyalar yangiligini aks ettirmaydi. Ko’pincha terminlar bilan oddiy o’yin sodir bo’ladi. V.I. Zagvyazinskiy so’zlariga ko’ra, «ko’plab ishlarida asl g’oya va niyatni topish qiyin, barcha "yangilik" faqat so’zli "kiyinish" va matematik kamuflyajga aylanadi». Masalan, T. A. Artashkina pedagogikaning obyekti va predmetini tahlil qilib, pedagogika ilmiy maydonining cheklanmagan kengayishi yuz berayotganini ta’kidlaydi [1]. Bunga rozi bo’lmalik qiyin. Ammo muallifning "pedagogika" nomini "ta’lim" kontseptsiyasiga almashtirish zarurati haqidagi fikri muvaffaqiyatli va asosli deyish qiyin.

XULOSA. O’tkazilgan sharh shuni ko’rsatadiki, zamonaviy sharoitlarda pedagogik ta’limning gumanitar madaniyat yaratuvchi missiyasini amalga oshirish vazifasi, ya’ni o’quvchilarning shaxsiyatining barcha tomonlarini rivojlantirishga qaratilgan vazifa ayniqsa dolzarbdir. Pedagogik muammolarni mahalliy olimlar tomonidan talqin qilishdagi o’ziga xosliklar qatorida tushunchaviy modellarning, nazariy va metodologik asoslarning ko’pchiligi, ularni tizimlashtirish va tuzilmalashtirish zaruriyati ajratib ko’rsatiladi. Shubhasiz, bu jarayon g’oyalarni integratsiya qilish va sintez asosida amalga oshirilishi lozim, biroq boshchilik hali ham gumanistik yoki gumanitar paradigma zimmasida qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Artashkina T. A. Pedagogika muammolarining fan sifatida zamonaviy Rossiyaning ijtimoiy-madaniy voqeliklariga bog’liqligi // Ta’lim falsafasi. 2014. № 2. b. 5-20.
2. Bell D, Inozemtsev V. Tarqoqlik davri. Moskva: Industriyadan keyingi tadqiqotlar markazi, 2007. 304 p.
3. Benin V. L. Mahalliy oliy ta’limni insoniylashtirish tendentsiyalari // Zamonaviy oliy ta’lim: innovatsion jihat. 2018. № 2. b. 108-116.
4. Berezhnova E. V., Skudareva G. N. Yangi standartlar va ta’lim dasturlari (bakalavr, magistratura) tarkibida pedagogika metodologiyasi // Gumanitar fanlar va ta’lim. 2019. № 4. b. 7-13.

O‘QITUVCHINING KASBIY REFLEKSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası

o‘qituvchisi Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,

231-Pedagogika yo‘nalishi talabasi

Tojiboyeva Ruxshona Xursand qizi

Annotatsiya: ushbu maqolada o‘qituvchining kasbiy refleksiya-sini shakllantirish masalalari, kasbiy refleksiyaning mohiyati, uning pedagogik faoliyatdagi o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Abstract: this article discusses the issues of forming a teacher’s professional reflection, the essence of professional reflection, and its role and significance in pedagogical activity.

Аннотация: в данной статье рассматриваются вопросы формирования профессиональной рефлексии учителя, сущность профессиональной рефлексии, её роль и значение в педагогической деятельности.

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, refleksiya, kasbiy rivojlanish, innovatsiya, ta’lim sifati.

Keywords: pedagogical activity, reflection professional, development, innovation, education quality.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, рефлексия, профессиональ, развитие, инновация, качество образования

Kirish

Pedagogika fan sifatida bola tarbiyasining nazariy asoslari bilan shug‘ullanadi. Bunda o‘qituvchilar bilan birga keng jamoatchilik, butun xalqimizning fidokorona mehnatini e’tirof etib, birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov o‘zining “Yuksak ma’naviyat – yengilmas” kuch asarida quyidagi fikrlarni bayon etadi: “Maktab, ta’lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo‘lishi asosiy qonunimizda belgilab qo‘yilgan. Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va qo‘llab-quvvatlashini talab qiladigan umummilliy masaladir. Shuni unutmashimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi farzandlarimizning bugun qanday ta’lim-tarbiya olishiga bog‘liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rishi lozim. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta’lim-tarbiya sohasida fidokorona mehnat qilayotgan o‘qituvchilarning asosiy maqsadi va vazifasi bo‘lishi kerak” [1].

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchi zimmasiga yuklatilayotgan mas’uliyat pedagogik faoliyatni yangi talablar asosida tashkil etishni taqozo etadi. Bu esa o‘qituvchilarda pedagogik mahoratning turli jihatlarini uzluksiz rivojlantirish va takomillashtirib borishni talab qiladi. Hozirgi kunda pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlarda o‘qituvchining kasbiy faoliyatida mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv hamda o‘z-o‘zini baholash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etayotgani alohida ta’kidlanmoqda. Mazkur jarayonlarning samaradorligi esa, avvalo, o‘qituvchining kasbiy refleksiya-sining shakllanganlik darajasi bilan bevosita bog‘liqdir [2].

Asosiy qism

Refleksiya (lot. “reflexio” - orqaga qaytish) – har tomonlama barkamol rivojlangan insonning o‘z xatti - harakatlari va ularning qonuniyatlarini anglashga qaratilgan nazariy faoliyat shaklidir, inson ma’naviy dunyosining o‘ziga xos yashirin hislatlarini ochib beradigan o‘z-o‘zini bilishga va anglashga qaratilgan faoliyat [5]. Refleksiya asosida nafaqat psixologik bilimlar, balki xotira, malaka va ko‘nikmalar shakllantiriladi va amalda qo‘llash usullari takomillashtiriladi. O‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatida refleksiya jarayonini o‘rganib, ko‘plab olimlar uning kommunikativ hamda kooperativ turlarini ustun qo‘yadilar, aynan ushbu usullar o‘qituvchining pedagogik faoliyatida va o‘quvchilar bilan muloqotida ko‘proq namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining refleksiv individualligi modelini yaratishni hozirgi kunda ko‘plab olimlar taklif qilmoqdalar. Ma’lum pedagogik-psixologik sharoitlarda bo‘lajak o‘qituvchining shaxsiy kasbiy o‘z-o‘zini o‘rganishini talqin qilishi boshlang‘ich nazariy asos va jadval vazifasini o‘taydi. Bo‘lajak o‘qituvchining professional refleksiyasini oliy pedagogik ta’lim muassasalari ta’lim- tarbiya jarayonini individualizatsiyalashtirish asosida rivojlantirish mumkin [3].

O‘qituvchining kasbiy refleksiyasi pedagogik faoliyatning barcha bosqichlarida namoyon bo‘ladi. Jumladan, darsni rejalashtirish, uni tashkil etish, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini baholash jarayonida refleksiv yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o‘qituvchiga o‘z pedagogik uslublarining samaradorligini aniqlash, o‘quvchilar bilan muloqot jarayonini takomillashtirish hamda individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Kasbiy refleksiyaning shakllanishi o‘qituvchining tahliliy fikrlash qobiliyati bilan uzviy bog‘liqdir.

Tahliliy fikrlash pedagogga ta’lim jarayonidagi holatlarni chuqur o‘rganish, pedagogik vaziyatlarni baholash va asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi. Shu bilan birga, refleksiya o‘qituvchining o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi, kasbiy o‘sishga intilishini rag‘batlantiradi va pedagogik innovatsiyalarni amaliyotga joriy etishga undaydi. Zamonaviy ta’lim sharoitida kasbiy refleksiyani shakllantirish uchun interfaol metodlardan, innovatsion pedagogik texnologiyalardan hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik treninglar, muammoli vaziyatlar tahlili, o‘zaro dars kuzatuvlari va tahlil ishlari o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada o‘qituvchi o‘z faoliyatiga tanqidiy va ijodiy yondashib, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga erishadi.

Ilk bor refleksiya tushunchasi qadimgi Yunon falsafasida yuzaga kelgan va insonning o‘z ongida kechayotgan mulohazalari haqida. o‘zi fikr yuritishi jarayoni, o‘z fikrlari mazmunini tahlil qilishga e’tiborini jalb qilishni anglatgan (Dekart). Sokrat, Platon, Loka va boshqa yunon faylasuflari refleksiyani insonning o‘z-o‘zini bilishga, nimalarga qodir ekanligini e’tirof etishga qaratilgan faoliyati ekanligini ta’kidlashadi. Kant, Gegel, Fichte, Shelling kabi Yevropa faylasuflari esa refleksiyaga insonning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish asosi sifatida qarashganlar. O‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatida refleksiya jarayonini o‘rganib, ko‘plab olimlar uning kommunikativ hamda kooperativ turlarini ustun qo‘yadilar, aynan ushbu usullar o‘qituvchining pedagogik faoliyatida va o‘quvchilar bilan muloqotida ko‘proq namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydilar (V.A.Krivosheev, G.P. Shchedrovitskiy va boshqalar). Biroq, bizningcha, pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari xilma-xil bo‘lganligi sababli refleksiyaning har bir turini alohida o‘rganib tahlil qilish mumkin emas, zero ular ma’no jihatidan bir - birlari bilan o‘zaro bog‘liq [5].

A.A.Bizyayeva o’qituvchining kasbiy refleksiyaqidagi oziga xos jihatlarni o’rganar ekan, diqqatini o’qituvchi refleksiyaqidining boshqa inson faoliyatini tahlil qilish va o’z-o’zini baholash zaruriyati bilan bog’liq bo’lgan asosiy omillariga qaratadi. G.M.Kodjaspirova pedagogik refleksiyaqidani insonning o’z-o’zini angakshi deb bunda “nafaqat o’qituvchi o’z xatti-harakatlariga to’g’ri baho berish , balki, o’qituvchi bilan pedagogik muloqot vaqtida o’zaro hamkorlik qiladigan o’quvchilar jamoasi, pedagogik jamoa, ta’lim-tarbiyaga mas’ul shaxslar va ota-onalar uni qanday qabul qilishini tushuna olish qobiliyati hamdir” deb ta’riflaydi [4] .

Zamonaviy tadqiqotlarda ko’pgina mualliflar Semyonov I.N. tomonidan taklif etilgan refleksiya tasnifiga tayanadilar. U refleksiyaning quyidagi turlarini ajratadi:

- 1) fikrlash vaziyatining muammoliligini hal etishni belgilaydigan intellektual refleksiya;
- 2) fikrlashga oid izlanishning nizoliligini bartaraf etishni ta’minlovchi shaxsiy refleksiya;
- 3) muloqot qiluvchi sheriklarning o’zaro tushunishlarini belgilovchi kommunikativ refleksiya;
- 4) hamkorlarning jamoaviy ishi bo’yicha hamkorlikdagi urinishlarini muvofiqlashtirish bilan bog’liq bo’lgan hamkorlikdagi refleksiya.

Kasbiy pedagogik faoliyatda refleksiya jarayonini o’rganib, ko’pgina olimlar uning kommunikativ va hamkorlikdagi turlarini afzal ko’rib, aynan ular pedagogik faoliyatda va muloqotda eng yorqin namoyon bo’ladi deb hisoblaydilar (V.A.Krivosheev, G.P. SHedrovitskiy va boshqalar). Ammo pedagogik faoliyat xususiyatlariga ko’ra refleksiyaning har bir turini alohida ko’ra olmaymiz, chunki mazkur holatda ular bir-biriga bog’liq bo’ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak, turli xil aks ettiruvchi o’qitish strategiyalaridan foydalanish o’qituvchilik kasbiy amaliyotini yaxshilash uchun foydali elementlardir. Ushbu o’quv jurnallariga kiritilgan strategiyalar, dars hisobotlari, audio va video yozuvlar va o’z-o’zini nazorat qilish usullari tanqidiy tahlil qila oladigan, o’z faoliyati haqida xabardorlikni oshiradigan va sinf tadqiqotchisi bo’la oladigan yangi o’qituvchilar uchun muhim boshlang’ich nuqtadir. Refleksiya – o’qituvchining o’z-o’zini anglashi o’zining kamchiligi va zaif tomonlarini bilib o’z-o’zini takomillashtirishga intilishi, o’z tarbiyalanuvchilarining hamda o’z-o’zini takomillashtirishga zarur shart- sharoitlar yaratishi uchun mavjud ichki imkoniyatlarini kashf etishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Pedagogik mahorat. Darslik / A. A. Xoliqov; O’zR. Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2011, -289-298 b.
2. Zufarova M.E. UMUMIY PSIXOLOGIYA O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti TOSHKENT 2010.
3. Pedagogika G’G’A.Q.Munavvarovning tahriri ostida . -Toshkent, O’qituvchi, 1996.January, 2024 ISSN: 2181-1385 ISI: 0,967 Cite-Factor: 0,89 SIS: 1,9 ASI: 1,3 UIF: 6,1 SJIF: 6,897
4. Z.U.Norxujayeva “O’QITUVCHILARNING KASBIY REFLEKSIYASI O’QUVCHILARNING AQLIY SALOHİYATINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILI SIFATIDA” Academic Research in Educational Sciences Volume 5 Issue 1 2024 ISSN: 2181-1385

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGI VA IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARINI TURIZM FAOLIYATI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Ismoilova Gulnoza Olimboy qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Xalillayeva Gullola

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy kompetensiyalarini turizm faoliyati asosida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda turizm, xususan ichki turizmning ta’limiy, tarbiyaviy va ijtimoiy imkoniyatlari pedagogik jarayonga integratsiya qilinishi asoslab berilgan. Turizm faoliyati orqali bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ madaniyat, jamoada ishlash, liderlik, empatiya, madaniy va ekologik sezgirlik kabi muhim ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, turizmning interaktiv va kreativ metod sifatida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishdagi roli ochib berilgan. Maqola natijalari pedagogik ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy faol va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy tayyorgarlik, ijtimoiy kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, turizm faoliyati, ichki turizm, pedagogik integratsiya, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiylashuv.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования профессиональной подготовки и социальных компетенций будущих педагогов на основе туристической деятельности. Обоснованы образовательные, воспитательные и социальные возможности туризма, в частности внутреннего туризма, и его интеграция в педагогический процесс. Проанализированы механизмы развития коммуникативной культуры, командной работы, лидерских качеств, эмпатии, культурной и экологической осознанности у будущих учителей посредством туристической деятельности. Особое внимание уделено роли туризма как интерактивного и креативного метода совершенствования профессиональной подготовки. Результаты исследования способствуют внедрению инновационных подходов в систему педагогического образования и формированию социально активной, конкурентоспособной личности будущего педагога.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальная компетенция, будущий педагог, туристическая деятельность, внутренний туризм, педагогическая интеграция, коммуникативная компетенция, социализация.

Annotation. This article examines the theoretical and practical aspects of developing professional training and social competencies of future teachers through tourism activities. The educational, developmental, and social potential of tourism, particularly domestic tourism, and its integration into the pedagogical process are substantiated. The study analyzes the mechanisms for fostering communicative culture, teamwork, leadership, empathy, cultural awareness, and ecological sensitivity among future educators through tourism-based activities. Special emphasis is placed on tourism as an interactive and creative method for enhancing professional preparation. The findings contribute to the implementation of innovative approaches in teacher education and support the formation of socially active and competitive future teachers.

Keywords: professional training, social competence, future teacher, tourism activity, domestic tourism, pedagogical integration, communicative competence, socialization.

Kirish. Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri - ijtimoiy jihatdan faol, kasbiy kompetent va zamon talablariga mos pedagog kadrlarni tayyorlashdan iboratdir. Bugungi kunda bo’lajak o’qituvchilardan nafaqat fan bo’yicha puxta bilim va metodik tayyorgarlik, balki jamiyatda samarali muloqot qilish, ijtimoiy jarayonlarda ongli ishtirok etish, turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvchan yondashish kabi ijtimoiy kompetensiyalar ham talab etilmoqda. Ushbu talablar pedagogik ta’lim mazmunini yangilash va uni amaliy faoliyat bilan uzviy bog’lash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi bugungi kunda faqat auditoriya mashg’ulotlari bilan chegaralanib qolmasdan, real hayotiy tajribalar orqali boyitilishi lozim. Chunki pedagogik faoliyat insonlar bilan bevosita ijtimoiy munosabatlar jarayonida amalga oshiriladi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi faol va tajribaga asoslangan ta’lim shakllaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur jarayonda turizm faoliyati o’zining ko’p qirrali pedagogik imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Turizm faoliyati bo’lajak o’qituvchilarning ijtimoiy muhit bilan bevosita aloqada bo’lishini, jamoada ishlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, mas’uliyatni his qilish va refleksiv tahlil olib borish ko’nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Turizm faoliyati jarayonida o’zlashtirilgan bilim va tajribalar shaxsning kasbiy shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo’ladi.

Shu bois, turizm faoliyatini pedagogik jarayonga tizimli va maqsadli ravishda integratsiya qilish bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda samarali vosita sifatida qaraladi. Mazkur ilmiy maqolada aynan ushbu masala pedagogik va nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi: mazmuni va mohiyati.

Kasbiy tayyorgarlik pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuini ifodalaydi. U nazariy tayyorgarlik, metodik mahorat, amaliy tajriba va kasbiy motivatsiyani o’z ichiga oladi. Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida ijtimoiy omillar muhim o’rin tutadi, chunki pedagog faoliyati doimo insonlar bilan bevosita muloqot jarayonida amalga oshiriladi. Bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi mazmun va mohiyat jihatidan murakkab, ko’p komponentli pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon pedagog shaxsining kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini belgilovchi bilimlar, ko’nikmalar, malakalar hamda shaxsiy-axloqiy sifatlar tizimini o’z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko’ra, kasbiy tayyorgarlik faqat nazariy bilimlar majmui bilan cheklanmay, balki amaliy faoliyatga yo’naltirilgan kompetensiyalarni shakllantirishni ham nazarda tutadi[1].

Kasbiy tayyorgarlikning mazmuni bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik bilimlari (didaktika, tarbiya nazariyasi, pedagogik psixologiya), metodik tayyorgarligi, innovatsion texnologiyalardan foydalanish ko’nikmalari hamda kasbiy refleksiya olib borish qobiliyatini qamrab oladi. Ushbu tarkibiy qismlar o’zaro uzviy bog’liq bo’lib, pedagog shaxsining kasbiy shakllanishini ta’minlaydi[2].

Mazkur tushunchaning mohiyati esa bo’lajak o’qituvchining pedagogik faoliyatni ongli, mas’uliyatli va samarali tashkil eta olish qobiliyatida namoyon bo’ladi. Kasbiy tayyorgarlik pedagogning ta’lim jarayonida yuzaga keladigan turli ijtimoiy va pedagogik vaziyatlarga moslashuvchan yondashishini, mustaqil qaror qabul qilishini va kasbiy mas’uliyatni his etishini ta’minlaydi[3]. Shuningdek, kasbiy tayyorgarlik jarayonida ijtimoiy omillar alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o’qituvchi faoliyati doimo o’quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va keng jamoatchilik bilan o’zaro munosabatda amalga oshiriladi. Shu bois, kasbiy tayyorgarlik ijtimoiy kompetensiyalar bilan uzviy bog’liq bo’lib, pedagog shaxsining ijtimoiylashuvi va kasbiy yetukligini ta’minlovchi muhim omil sifatida talqin etiladi[4].

Ijtimoiy kompetensiya va uning pedagogik ahamiyati.

Ijtimoiy kompetensiya shaxsning ijtimoiy munosabatlarda ongli, mas’uliyatli va samarali ishtirok etish qobiliyatini ifodalaydi. Bo’lajak o’qituvchilar uchun bu kompetensiya ta’lim jarayonini tashkil etish, o’quvchilar bilan muloqot qilish, ota-onalar va hamkasblar bilan hamkorlikni yo’lga qo’yishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy kompetensiyalarning yetarli darajada shakllanmaganligi pedagogik faoliyat samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin.

Ijtimoiy kompetensiya - bu pedagogning jamiyat bilan o’zaro aloqasida samarali va ongli ishtirok etish qobiliyati bo’lib, shaxsning **ijtimoiy vazifalarni bajarish, turli rollarni uyg’unlash va jamiyat talablariga moslashish** kabi jihatlarini o’zida mujassam etadi[1]. Pedagogik nuqtai nazardan, ijtimoiy kompetensiya nafaqat bilim va ko’nikmalarni, balki **shaxsiy qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va refleksiv fikrlash qobiliyatini ham o’z ichiga oladi**, shuning uchun u kasbiy tayyorgarlikning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi[2].

Bo’lajak o’qituvchi uchun ijtimoiy kompetensiya bir vaqtning o’zida **amaliy va psixologik qobiliyatlarni rivojlantirish vositasi** bo’lib xizmat qiladi. Masalan, pedagog turli ijtimoiy vaziyatlarda - sinfda o’quvchilar bilan muloqot, ota-onalar bilan maslahatlashuv, hamkasblar bilan jamoaviy loyihalar - o’zining samarali ijtimoiy strategiyasini qo’llashi mumkin[3]. Shu jihatdan, ijtimoiy kompetensiya bo’lajak o’qituvchining **kasbiy moslashuvchanligi va innovatsion pedagogik yondashuvlarga tayyorligini** ta’minlaydi.

Ijtimoiy kompetensiya bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik faoliyatda samarali ishtirok etish qobiliyatini belgilovchi integrativ sifatdir [1]. U shaxsning ijtimoiy rollarni tushunishi, muloqot va hamkorlik ko’nikmalarini rivojlantirishi hamda muammoli vaziyatlarda ongli qaror qabul qilish qobiliyatini o’z ichiga oladi. Pedagogik nuqtai nazardan, ijtimoiy kompetensiya nafaqat bilim va metodik tayyorgarlikni, balki shaxsiy-refleksiv va axloqiy-motivatsion komponentlarni ham birlashtiradi. Ushbu kompetensiya bo’lajak o’qituvchining jamoa bilan ishlash, o’quvchilar bilan samarali muloqot qilish va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish imkoniyatini kengaytiradi. Kognitiv komponent pedagogga ijtimoiy muhitni anglash va psixologik bilimlarni qo’llash imkonini beradi, faoliyatli komponent esa real pedagogik situatsiyalarda amaliy tajriba orttirishga xizmat qiladi. Shaxsiy-refleksiv komponent o’z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirishga, axloqiy-motivatsion komponent esa mas’uliyatli qarorlar qabul qilishga yordam beradi[6].

Turizm faoliyati esa ijtimoiy kompetensiyani amaliy shaklda rivojlantirish imkonini beradi, chunki sayohatlar va ekskursiyalar orqali bo’lajak o’qituvchilar turli ijtimoiy vaziyatlarda o’zini sinovdan o’tkazadi. Shu tarzda, ijtimoiy kompetensiya pedagogning kasbiy moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish qobiliyatini mustahkamlaydi. U

o‘quv jarayonida ijtimoiy-iqlimni yaratish va pedagogik hamkorlikni rivojlantirishda asosiy vosita hisoblanadi[8]. Natijada, ijtimoiy kompetensiya bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy yetukligi, jamiyat bilan integratsiyasi va pedagogik samaradorligini ta’minlovchi kalit omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, ijtimoiy kompetensiya pedagogga **ijtimoiy-iqlimni yaratish va boshqarish** imkonini beradi. Kompetent pedagog o‘quvchilarni faollikka undaydi, turli xulqiy va psixologik xususiyatlarni inobatga olgan holda individual yondashuvni amalga oshiradi, jamoaning samarali ishlashiga hissa qo‘shadi[4]. Shu tariqa, ijtimoiy kompetensiya nafaqat pedagogning shaxsiy professional rivojlanishida, balki butun ta’lim muhitining sifatini oshirishda ham muhim vosita bo‘ladi.

Umuman olganda, ijtimoiy kompetensiya **bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik yetukligi va jamiyat bilan samarali integratsiyasini ta’minlovchi kalit omil** sifatida qaraladi. Shu bois, zamonaviy pedagogik ta’lim jarayonida ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan innovatsion metodlar va faoliyat yo‘nalishlarini tizimli joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xulosa. Mazkur ilmiy maqola bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida turizm faoliyatining pedagogik salohiyatini tizimli tahlil qildi. Shu bilan birga, turizm faoliyatini pedagogik jarayonga integratsiya qilish bo‘lajak o‘qituvchilarning **ijtimoiy faol, mas’uliyatli va kasbiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishini ta’minlaydi**. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimida turizmga asoslangan metodik yondashuvlarni qo‘llash nafaqat amaliy pedagogik ko‘nikmalarni rivojlantiradi, balki bo‘lajak pedagogning jamiyat bilan samarali integratsiyasini kuchaytiradi. Natijada, mazkur yondashuv pedagogik ta’lim sifatini oshirish, ijtimoiy-kompetent kadrlarni tayyorlash va innovatsion pedagogik jarayonlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, turizm faoliyatini tizimli va maqsadli ravishda o‘quv jarayoniga joriy etish zamonaviy pedagogik tayyorgarlikning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining pedagogik faoliyatni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlari. Toshkent, 2017.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
3. Forobiy A. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Fan, 2007.
4. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Bantam Books, 1998.
5. Jomiy A. Ta’lim va tarbiya haqida risolalar. Samarqand, 2010.
6. Kolb D. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey: Prentice Hall, 1984.
7. Shulman L. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher, 1986.
8. Yusupov S. Ichki turizmning ta’limiy va ijtimoiy imkoniyatlari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
9. Zeer E.F. Professionalnoye stanovleniye lichnosti. Moskva: Akademiya, 2005.

SHAXS VA UNING RIVOJLANISHI. SHAXS RIVOJLANISHIDA TA’LIM-TARBIYANING AHAMIYATI.

*UrDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrası
o’qituvchisi V.Y.Yusupova*

*Pedagogika yo’nalishi 251-guruh 1-kurs talaba
Otajonova Barno Xujanazarovna*

Annotatsiya: Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo’lib, odam shaxs sifatida rivojlanishida ijtimoiy muhit va tarbiya muhim ro’l o’ynaydi. Ushbu maqolada shaxs rivojlanishidagi boshlang’ich tushunchalari haqida bayon etilgan.

Kalit so’zlar: inson, individ, shaxs, individuallik, rivojlanish, ijtimoiylashuv, ta’lim-tarbiya.

Аннотация: Понятие личности относится к человеку, и социальная среда, а также воспитание играют важную роль в развитии человека как личности. В данной статье изложены основные понятия, касающиеся развития личности.

Ключевые слова: Человек, индивидуум, личность, индивидуальность, развитие, социализация, образование и воспитание.

Abstract: the concept of personality pertains to a human, and the social environment and upbringing play an important role in a person's development as an individual. This article discusses the fundamental concepts related to personality development.

Keywords: Human, individual, personality, individuality, development, socialization, education and upbringing.

Kirish

“Mamlakatimizda, — degan edi yurtboshimiz Sh. M. Mirziyoyev, — amalga oshirilayotgan barcha islohot va o’zgarishlar, keng ko’lamli dasturlar yagona va ulug’ bir maqsadga qaratilgan. U ham bo’lsa, farzandlarimizni har tomonlama yetuk va barkamol etib tarbiyalashdan iborat”. (5; 592-b.)

Bugungi kunda ta’limdan avval jamiyatimizda tarbiyaga katta e’tibor qaratilmoqda. Chunki shaxsning rivojlanishida tarbiya to’g’ri yo’lga qo’yilsagina ta’lim tizimining sifati oshadi va kelajak yoshlarimizning barkamol inson bo’lib voyaga yetishida muhim rol o’ynaydi.

Jamiyatimizda har bir inson shaxs sifatida turlicha namoyon bo’ladi. Shaxs — bu psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo’lgan jamiyat a’zovidir. Odam shaxs bo’lishi uchun psixik jihatdan rivojlangan bo’lishi, o’zini yaxlit inson sifatida his etishi, o’z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilishi kerak (1; 33).

Shaxs tushunchasiga ta’rif berishdan avval insonning shaxs bo’lib yetishishidan oldingi jarayonni kuzatish, unda hali to’liq yoki mutlaqo shakllanmagan tomonlarni, ya’ni sifat va xususiyatlarni nazarda tutishimiz mumkin.

Hali shakllanmagan shaxs psixologiyada **individ** nomi bilan yuritiladi. Individ tushunchasida kishining **nasl-nasabi** ham mujassamlashgandir (2; 20).

«Individ» o’zi nima?

Bola ma’lum yoshga qadar **individ** sanaladi. Individ (lotincha «*individuum*») so’zidan olingan

bo‘lib, “bo‘linmas”, “alohida shaxs”, “yagona” ma’nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini asosan **shartli reflekslar** yordamida tashkil eta oluvchi **biologik mavjudot**dir.

Individuallik esa shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lib, uning namoyon bo‘lishi tarbiya jarayonini amalga oshirishda bola shaxsini puxta o‘rganish, uning yashash sharoitlaridan yetarli darajada xabardor bo‘lish va ularni hisobga olishni taqozo etadi (1; 33).

Individuallik — bu kishining o‘ziga xosligini, uning boshqa odamlardan farqini aks ettiruvchi **psixologik fazilatlar birikmasidir**. Individuallik temperament va xarakter xususiyatlarida, odatlarda, ustun darajadagi qiziqishlarda, bilish jarayonlariga oid fazilatlarida (idrok, xotira, tafakkur, tasavvur), qobiliyatlarda, faoliyatning shaxsga xos uslubida va boshqa jihatlarida namoyon bo‘ladi (2; 21b).

Shaxs — biofiziologik, ijtimoiy, ma’naviy, axloqiy va estetik fazilat hamda xislatlarning yaxlit bir butunlikka aylanishi, shuningdek, munosabatlar tizimi bilan qamrab olinishi natijasidir. Shaxsning shakllanishida quyidagi omillar qatnashadi:

1. biologik (nasl),
2. tabiiy muhit,
3. madaniy muhit,
4. ijtimoiy tajriba,
5. odamlar bilan munosabat.

Insonning shaxs sifatida shakllanishining asosi — bu uning **faoliyatidir** (4; 496b).

Rivojlanish — shaxsning fiziologik va intellektual o‘shida namoyon bo‘ladigan **miqdor va sifat o‘zgarishlari mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir**. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyi bosqichdan yuqori bosqichga, eski sifatlardan yangi holatlarga o‘tish, yangilanish, yangining paydo bo‘lishi va eskisining asta-sekin yo‘qolib borishini, miqdor o‘zgarishlarining sifat o‘zgarishlariga aylanishini ifodalaydi.

Inson butun umri davomida o‘zgarib boradi. U ijtimoiy va psixik jihatdan kamolga yetadi. Agar bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo‘lsa, u jamiyat a’zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o‘ziga munosib o‘rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta’siri ostida kechadi.

Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to‘g‘ri hal etish uchun uning xulqiga ta’sir etuvchi omillarni hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur. Tarbiya bolaga samarali ta’sir etishi uchun o‘shish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va ularni hisobga olish maqsadga muvofiqdir (1; 34).

Shaxs rivojlanishi insonning ijtimoiy mavjudot sifatida shakllanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Odamning shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya zarur bo‘ladi. Ana shu omillar ta’sirida inson shaxs sifatida rivojlanadi.

Ijtimoiylashuv — inson tomonidan jamiyatda hayot kechirish imkonini beruvchi bilimlar, normalar va qadriyatlar tizimining o‘zlashtirilishi jarayonidir.

Shaxs rivojlanishida ijtimoiy munosabatlarning o‘rni muhim sanaladi. Ijtimoiy munosabatlar — odamlar o‘rtasidagi turli aloqalar bo‘lib, bu munosabatlar ularning birgalikdagi moddiy va ma’naviy faoliyati natijasida qaror topadi.

Fanda biologik yo‘nalish deb ataluvchi qarash yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Uning vakillari Aristotel va Platonlar shaxs rivojlanishida tabiiy-biologik omillarni ustun

qo’yadilar. Ularning fikricha, tug‘ma imkoniyatlar, taqdir va tole insonning hayotdagi o‘rnini belgilab beradi.

XVI asr falsafasida vujudga kelgan **preformizm** oqimi namoyondalari shaxs rivojlanishida naslning rolini yuqori baholab, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadilar.

Xorijiy psixologiyadagi yana bir oqim — **bixeviorizm** XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo‘lib, uning namoyondalari ong va aqliy qobiliyatlar nasldan-naslga o‘tadi, deb hisoblaydilar. Ushbu ta’limot vakillaridan biri amerikalik olim E. Torndaykdir.

Pragmatizm oqimi vakillari D. Dyui va A. Kombelar ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtai nazardan asoslaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o‘zgarish sifatida talqin qiladilar.

Demak, bir guruh xorijiy olimlar shaxs rivojlanishini biologik (nasliy) omil bilan bog‘laydilar.

Biologik oqimga qarshi bo‘lgan falsafiy yo‘nalish vakillari esa rivojlanishni ijtimoiy omillar bilan belgilaydilar. Ularning fikricha, bola shaxsining jismoniy va psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog‘liqdir. Muhit deganda insonni o‘rab turgan barcha tashqi ta’sirlar tushuniladi. Shu bois, tarbiya orqali bolani o‘zi yashayotgan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin degan xulosa kelib chiqadi.

Demak, shaxs rivojlanishida biologik omil (irsiyat), ijtimoiy muhit va maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan tarbiya birdek ahamiyatga ega (2; 23–24-bet).

Ijtimoiy muhit — inson hayot kechirayotgan, uning shakllanishi va rivojlanishini ta’minlaydigan moddiy va ma’naviy shart-sharoitlar majmuasidir. Keng ma’noda (makromuhit) u ijtimoiy-iqtisodiy tizim, ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatlar hamda jamiyat madaniyatini qamrab oladi. Tor ma’noda (mikromuhit) esa bevosita insonni o‘rab turgan oila, mehnat, o‘quv jamoalari va guruhlarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy muhit shaxs rivojlanishiga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatadi (3; 496b).

Shaxsga ijtimoiy muhitning ta’siri tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Birinchidan, tarbiya ta’sirida muhit bera olmagan bilim va ma’lumotlar egallanadi, mehnat va texnik faoliyatga oid ko‘nikma hamda malakalar shakllanadi. Ikkinchidan, tarbiya orqali tug‘ma kamchiliklar bartaraf etiladi. Uchinchidan, tarbiya muhitning salbiy ta’sirini kamaytiradi. To‘rtinchidan, tarbiya kelajak maqsadlarini belgilaydi.

Demak, tarbiya va rivojlanish o‘zaro bog‘liq bo‘lib, tarbiya uzluksiz jarayondir. Shaxs rivojlanishida tarbiya yetakchi o‘rin tutadi (1; 36–37b).

Turli yosh davrlarida faoliyat turlari o‘zgarib boradi. Insonning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligi uning muvaffaqiyatlarining asosiy garovidir (1; 37–38b).

Muayyan yosh davriga xos anatomik, fiziologik va psixologik belgilar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ta’lim va tarbiya ana shu xususiyatlarni hisobga olgan holda tashkil etilgandagina samarali bo‘ladi.

Bolaning rivojlanish davrlari:

1. Go‘daklik davri (1 yoshgacha)
2. Ilk bolalik davri (1–3 yosh)
3. Maktabgacha yosh (3–7 yosh)
4. Kichik maktab yoshi (7–11 yosh)

5. O’smirlik davri (12–15 yosh)
6. O’spirinlik davri (16–18 yosh)

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, shaxs rivojlanishida tarbiya eng muhim omil sanaladi. Tarbiya inson hayotini, balki jamiyat kelajagini belgilaydi. Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot...” degan fikrlari buning yorqin dalilidir.

Tarbiya oila, maktab, mahalla va jamiyat hamkorligida olib borilgandagina komil inson shakllanadi. Har bir fuqaro bu borada o’z mas’uliyatini his etishi muqaddas burchdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1 Umumiy pedagogika Ch.A.Sabirova, X.L.Nyutonova, R.A.Abdullayeva, D.I.Adambayeva «BOOKMANY PRINT» TOSHKENT-2025
- 2 Umumiy pedagogika.Abdullateva B.S, Xoliqov A.A, Farsaxonova D.R, Muhammadiyeva S.V, Sheranova M.B « INNAVATSIYA-ZIYO» Toshkent 2021
- 3 Falsafa qomusiy lug’at (tuzuvchi va mas’ul muharrir Q.Nazarov)-T.:Sharq,2004.-496 b(149-b)
- 4 Falsafa qomusiy lug’at (tuzuvchi va mas’ul muharrir Q.Nazarov)-T.:Sharq,2004.-496 b(450-b)
- 5 Mirziyoyev Sh.Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib,yangi bosqichga ko’taramiz (1-jild).-T.: O’zbekiston.NMIU,2017.592b.(412-b).

JADID PEDAGOGIKASINING ASOSIY TAMOIYILLARI VA SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA SHAXSGA YO’NALTIRILGAN TA’LIM

Xasanboyev Javoxir Umid o’g’li

Urganch davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr boshidagi Jadidlar harakati vakillarining pedagogik qarashlari va ularning zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt (SI) bilan uyg’unligi tahlil qilinadi. Jadid pedagogikasidagi “shaxs erkinligi, dunyoviy bilimlar va o’qitishning samarali usullari bugungi kundagi Individualized Learning” (Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim) konseptsiyasi bilan qiyoslanadi. Maqolada SI yordamida jadidona islohotlarni raqamli davrda davom ettirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so’zlar: jadidchilik, Usuli jadid, sun’iy intellekt, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim, adaptiv ta’lim, pedagogik islohot, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov.

Annotation. This article analyzes the pedagogical views of the Jadid movement representatives from the early 20th century and their alignment with modern technologies, particularly Artificial Intelligence (AI). The principles of individual freedom, secular knowledge, and effective teaching methods in Jadid pedagogy are compared with the contemporary concept of "Individualized Learning." The article further explores the opportunities to continue Jadidist reforms in the digital era through the integration of AI.

Keywords: jadidism, Usul-i Jadid, artificial intelligence, student-centered education, adaptive learning, pedagogical reform, Abdulla Avloni, Munavvar Qori Abdurashidkhanov.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические взгляды представителей движения джадидов начала XX века и их соответствие современным

технологиям, в частности, искусственному интеллекту (ИИ). Принципы свободы личности, светских знаний и эффективных методов обучения в джадидской педагогике сопоставляются с современной концепцией «Индивидуализированного обучения» (Individualized Learning). В статье освещены возможности продолжения джадидских реформ в цифровую эпоху с помощью ИИ.

Ключевые слова: джадидизм, Усули Джадид, искусственный интеллект, личностно-ориентированное обучение, адаптивное обучение, педагогическая реформа, Абдулла Авлони, Мунаввар Кары Абдурашидханов.

Kirish. Jadidlar – millatni uyg‘otishni ta’limni isloh qilishda ko‘rgan buyuk ma’rifatparvarlardir. Ularning “Usuli jadid” (yangi usul) maktablari o’sha davr uchun inqilobiy bo‘lib, o‘quvchining shaxsiyatini hurmat qilishga asoslangan edi. Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim tizimiga kirib kelishi bilan, jadidlarning har bir bolaga individual yondashish haqidagi orzulari texnik jihatdan amalga oshish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Jadidlar ta’lim tizimini isloh qilishda nafaqat metodikani, balki ta’limning mazmunini ham o‘zgartirdilar. Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiyani to‘rt qismga (badaniy, fikriy, axloqiy va nafsni tarbiya qilish) bo‘ladi. Bugungi kunda Sun’iy Intellekt aynan shu “fikriy tarbiya” jarayonida o‘quvchining mantiqiy xatolarini aniqlash va ularni tuzatishda raqamli ko‘makchi vazifasini o‘taydi. Jadidlar darsliklarida qo‘llanilgan “savol-javob” metodi (sokratik usul) hozirda SI chat-botlari orqali amalga oshirilmoqda, bu esa bolani mustaqil fikrlashga majbur qiladi.

Jadidlar ta’limda quyidagi muhim jihatlarni ilgari surishgan:

1. O‘quvchi shaxsini markazga qo‘yish: Bolaning qobiliyatini so‘ndirmaslik, aksincha rivojlantirish.

2. Dunyoviy va diniy bilimlarni uyg‘unlashtirish: Faqat nazariya emas, hayot uchun zarur bilimlarni berish.

3. Ona tilida o‘qitish: Bilimni tushunib o‘zlashtirish uchun ona tilining ahamiyati.

Hozirgi SI tizimlari (masalan, adaptiv o‘quv platformalari) jadidlarning “har bir bolaning zehni turlicha” degan qarashini raqamli darajada amalga oshirmoqda:

Birinchidan, adaptiv ta’lim: SI o‘quvchining bilim darajasini tahlil qilib, unga mos tezlikdagi materiallarni taqdim etadi.

Ikkinchidan, individual trayektoriya: Har bir o‘quvchi uchun alohida rivojlanish rejasi tuziladi.

Uchinchidan, darhol qayta aloqa: SI o‘quvchining xatolarini real vaqt rejimida tahrirlaydi, bu esa jadidlarning “samarali dars” tushunchasiga mos keladi.

Jadidlar o‘qituvchini shunchaki ma’lumot beruvchi emas, balki “murabbiy” (mentor) deb bilishgan. SI o‘qituvchining texnik ishlarini (tekshirish, reja tuzish) o‘z zimmasiga oladi va o‘qituvchiga jadidlar aytganidek bolaning tarbiyasi va ma’naviyati bilan shug‘ullanishga vaqt ajratib beradi.

Jadid pedagogikasi va sun’iy intellekt o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud: har ikkisi ham ta’limning asosi sifatida o‘quvchining qobiliyatini ko‘radi. SI – bu jadidlar orzu qilgan “yangi usul”ning eng zamonaviy qurolidir. Ushbu texnologiyalarni milliy pedagogika asosida qo‘llash, O‘zbekiston ta’lim tizimini xalqaro darajaga olib chiqishning eng to‘g‘ri yo‘lidir.

Jadidlar ta’limni faqat savod chiqarish deb emas, balki “fikrni tarbiyalash” deb bilishgan. Munavvarqori Abdurashidxonov darsliklarida bolaning tafakkurini uyg‘otuvchi savollarga keng o‘rin bergan. Bu bugungi kun pedagogikasida “Tanqidiy fikrlash” (Critical Thinking) deb ataladi. Jadidlar o‘qitishda vizuallikka (xaritalar, rasmlar, globus) katta ahamiyat berishgan, bu esa axborotni qabul qilishning eng samarali yo‘lidir.

Jadid pedagogikasining eng katta yangiligi - bolani majburlashdan voz kechib, unda shavq (ishtiyoq) uyg‘otish bo‘lgan. Ular darslarni qiziqarli qilish uchun she‘rlar, hikoyalar va hayotiy misollardan foydalanishgan (masalan, Avloniyning “Adabiyot yoxud milliy she‘rlar” asari). Sun’iy intellekt o‘quvchining qiziqishlarini (masalan, rasm chizish yoki kosmosga qiziqishi) tahlil qilib, matematik yoki lingvistik misollarni aynan o‘sha mavzular asosida tuzib beradi. Bu jadidlarning “bolaning ko‘ngliga yo‘l topish” tamoyilining raqamli ko‘rinishidir. Jadidlarning eng muhim tamoyili: “Ta’limsiz tarbiya, tarbiyasiz ta’lim yo‘q” bo‘lgan.

Bugun axborot ko‘pligi sababli bolalarda “diqqat tarqoqligi” kuzatilmoqda. Jadidlar ta’limda izchillik va mantiqni asosiy o‘ringa qo‘yishgan. Sun’iy intellekt algoritmlari o‘quvchining qiziqishlaridan kelib chiqib, unga faqat kerakli va tizimli ma’lumotlarni uzatish orqali bu muammoni hal qila oladi. Bu “Usuli jadid”ning raqamli talqini -“Individual o‘quv traektoriyasi”dir.

Jadid pedagoglari, ayniqsa Mahmudxo‘ja Behbudi, Munavvar qori va boshqalar qiz bolalar ta’limining zarurligini ta’kidlab, ular uchun alohida maktablar tashkil etganlar. Bu orqali ular ayollar ijtimoiy mavqeini oshirish, teng huquqli jamiyatni shakllantirish yo‘lida muhim qadamlar qo‘yganlar. Hozirgi kunda gender tengligi xalqaro ta’lim tamoyillarining ajralmas qismi bo‘lib, O‘zbekiston ta’lim siyosatida ham muhim o‘rin tutmoqda. Jadidlarning bu boradagi yondashuvi zamonaviy inklyuziv va gender sezgir ta’lim tamoyillari bilan bevosita bog‘liqdir. Bugungi globallashuv, madaniyatlararo almashinuv va ma’lumotlar oqimining tezligi sharoitida yosh avlodda milliy o‘zlikni yo‘qotish xavfi kuchaymoqda. Jadidlarning milliy ong va o‘zligimizni uyg‘otishga qaratilgan faoliyati zamonaviy mafkuraviy immunitet shakllanishida o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Bu yondashuv yoshlarni radikalizm, ekstremizm va begona g‘oyaviy tahdidlardan himoya qilishda dolzarb vositadir. Jadidlar ilgari surgan metodikalar, ta’limga oid asarlar va darsliklar bugungi ta’lim tizimi uchun milliy innovatsiyalar tayanchiga aylanishi mumkin. Jadidlarning ilg‘or g‘oyalari orqali o‘qituvchilarda zamonaviy fikrlash, refleksiv yondashuv, pedagogik kreativlikni rivojlantirish imkoniyati mavjud. Yangi texnologiyalar (raqamli darsliklar, media platformalar, video darslar) orqali jadidlar asarlarini, g‘oyalarini yosh avlodga yetkazish zamonaviy axborot asrida juda dolzarbdir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash lozimki, jadidlar zamonning eng ilg‘or texnikasini (gazeta, bosmaxona, teatr) millat manfaati uchun ishlatishgan. Bugun esa o‘sha munosib vorislik yo‘lida Sun’iy intellektni milliy ta’limga joriy etishimiz kerak. Bu orqali biz nafaqat zamonaviy texnologiyalarni o‘zlashtiramiz, balki jadid bobolarimiz orzu qilgan - har bir bolaning iqtidori yuzaga chiqadigan adolatli ta’lim muhitini barpo etamiz.

Sun’iy intellekt - bu jadid bobolarimiz orzu qilgan “mukammal asbob-uskunalar bilan jihozlangan maktab”ning zamonaviy ko‘rinishidir. Agar jadidlar bugun yashaganlarida, shubhasiz, ta’limni SI orqali individuallashtirishning birinchi tarafdori bo‘lar edilar.

Shu ma’noda, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati ta’lim sohasida o‘ziga xos inqilob bo‘ldi. Jadidlar zamonaviy bilimlarni milliy qadriyatlar bilan

uyg’unlashtirib, yangi pedagogik usullarni yaratdilar. Ismoil G’aspirinskiy, Mahmudxo’ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar millatni uyg’otish, ilm-ma’rifat orqali taraqqiyotga yetaklashni bosh shior deb bildilar. Ularning asarlarida o’quvchining ma’naviy-axloqiy tarbiyasi, mustaqil fikrlashi, jamiyatdagi o’rni haqida chuqur tahlil mavjud. Zamonaviy dunyo tajribasiga murojaat qilsak, ilg’or ta’lim tizimlari (Yaponiya, Finlandiya, Janubiy Koreya) aynan axloqiy tarbiya, ijtimoiy faollik va milliy g’urur tamoyillarini ustuvor deb biladi. O’zbekistonda ham bu borada qadimiy ma’naviy asoslar bor. Ammo ularni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg’unlashtirish uchun mustahkam nazariy metodik poydevor talab etiladi. Jadidlar pedagogikasi esa aynan shunday asos bo’la oladi. Shu sababli, ushbu maqolada jadid pedagogikasining zamonaviy ta’lim bilan uzviy bog’liqligi, talabaning ma’naviy qiyofasini shakllantirishdagi roli va metodologik asos sifatidagi o’rni chuqur ilmiy jihatdan yoritiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. A.Avloniy. “Turkiy guliston yoxud axloq”. – Toshkent, 1913.
2. M.Abdurashidxonov. “Tanlangan asarlar.” – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
3. A.Hadjiev. “Sun’iy intellekt ta’limda: imkoniyat va muammolar”. – Toshkent, 2023.
4. UNESCO Report. AI and education: Guidance for policy-makers. – Paris, 2021.
5. M.U.Qurbonovich, A.R.Abdullayev (2023, June). Jadid pedagogikasi vositasida talabalarning ma’naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari // In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 2, No. 6, pp. 129-135).
6. A.R.Abdullayev Jadid ma’rifatparvari Abdulla Avloniy asarlarining ma’naviy-axloqiy tarbiyaviy ahamiyati // Pedagog, 48(2), P.185-189
7. N.Xoldorov. Jadid pedagogikasi va zamonaviy ta’lim tizimi o’rtasidagi uzviylik // Ta’lim va taraqqiyot ilmiy jurnali, 2017. – №3. – B.27-33.
8. R.Mavlonova. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2002..
9. A.R.Abdullayev Jadidchilik pedagogikasining zamonaviy ta’limdagi ahamiyati. Farg’ona metodika maktabi. 2025.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TALABALARNING O’QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Eshchanova Xolida Xudayarovna

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD),
dots.v.b.**

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Sapayeva Hilola Odamboy qizi

Annotatsiya. Maqolada raqamli ta’lim muhitida talabalarning o’quv motivatsiyasini oshirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim sharoitida motivatsiyani shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar hamda raqamli vositalarning didaktik imkoniyatlari ochib beriladi. Shuningdek, o’quv motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: raqamli ta’lim muhiti, o’quv motivatsiyasi, pedagogik mexanizmlar, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, talaba faolligi, kompetensiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические механизмы повышения учебной мотивации студентов в условиях цифровой образовательной среды. Раскрываются факторы, влияющие на формирование мотивации в цифровом образовании, современные педагогические подходы, интерактивные методы, а также дидактические возможности цифровых средств. Кроме того, разработаны методические рекомендации, направленные на усиление учебной мотивации.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, учебная мотивация, педагогические механизмы, цифровые технологии, интерактивное обучение, активность студентов, компетентность.

Abstract. The article analyzes pedagogical mechanisms for increasing students’ learning motivation in a digital learning environment. It reveals the factors influencing the formation of motivation in digital education, modern pedagogical approaches, interactive methods, and the didactic potential of digital tools. In addition, methodological recommendations aimed at enhancing learning motivation are proposed.

Keywords: digital learning environment, learning motivation, pedagogical mechanisms, digital technologies, interactive learning, student engagement, competence.

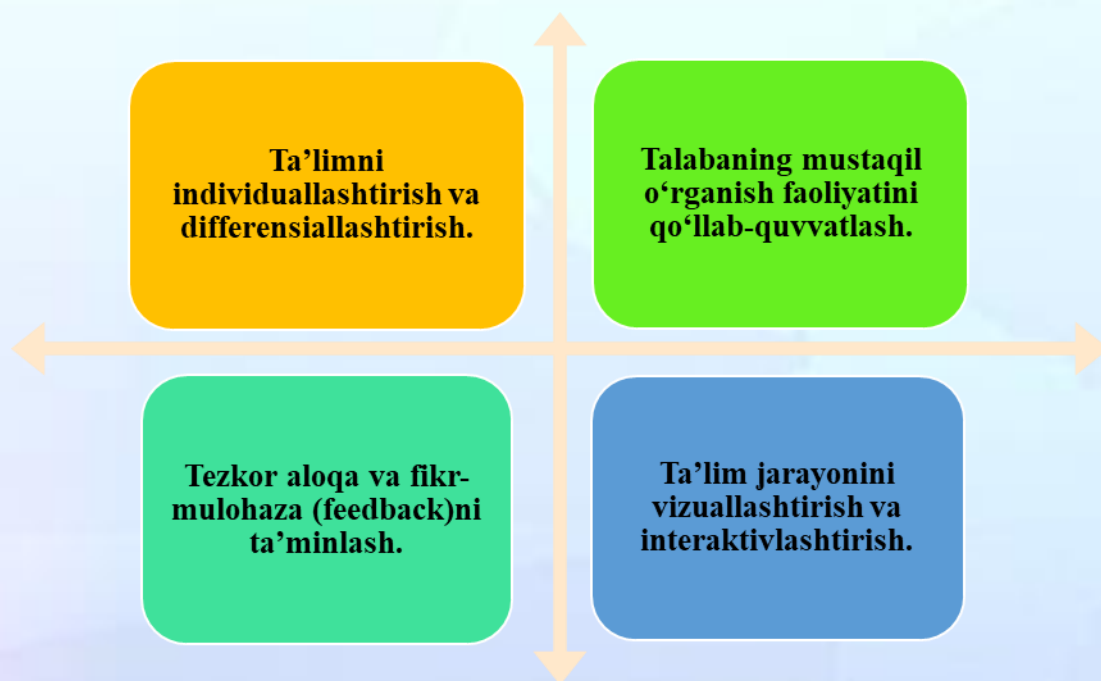
Zamonaviy globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimiga tub o’zgarishlar olib kirib, ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini yangicha pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etishni taqozo etmoqda. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi natijasida raqamli ta’lim muhiti shakllanib, u ta’lim oluvchilarga bilim olishning yangi imkoniyatlarini yaratmoqda [1]. Bunday muhit masofaviy ta’lim, onlayn platformalar, virtual auditoriyalar, elektron resurslar va interaktiv vositalar orqali ta’lim jarayonini moslashuvchan, ochiq va qulay shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Biroq, raqamli ta’lim muhiti sharoitida bilim olish imkoniyatlari kengayganiga qaramay, talabalarning o’quv faoliyatiga bo’lgan qiziqishi va motivatsiyasini barqaror saqlab qolish muammosi dolzarb bo’lib qolmoqda. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, raqamli muhitda talaba mustaqil ishlashga majbur bo’lgani sababli, o’zini-o’zi boshqarish, ichki motivatsiya va mas’uliyat yetarli darajada shakllanmagan hollarda ta’lim samaradorligi pasayishi mumkin [4]. Shu bois raqamli ta’lim sharoitida motivatsiya masalasi alohida pedagogik muammo sifatida namoyon bo’lmoqda.

Ta’lim samaradorligi ko’p jihatdan talabaning o’quv faoliyatiga nisbatan ichki ehtiyoji, bilishga qiziqishi, o’zini rivojlantirish istagi hamda motivatsion yo’nalganligi bilan belgilanadi. Pedagogika fanida motivatsiya shaxsning o’quv faoliyatiga ongli, barqaror va maqsadli munosabatini ta’minlovchi muhim psixologik-pedagogik omil sifatida talqin qilinadi [3]. Ayniqsa, raqamli ta’lim muhitida tashqi nazoratning cheklanganligi sharoitida ichki motivatsiyaning ahamiyati yanada ortadi.

Shu sababli, raqamli ta’lim muhitida talabalarning o’quv motivatsiyasini oshirish mexanizmlarini ilmiy asoslash, pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, samarali metod va vositalarni ishlab chiqish zamonaviy pedagogikaning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu yo’nalishda olib boriladigan tadqiqotlar ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, talabalarning faolligini oshirish va barqaror o’quv motivatsiyasini shakllantirish uchun zarur nazariy va metodik asoslarni yaratishga xizmat qiladi [2].

Raqamli ta’lim muhiti – bu elektron platformalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn resurslar, virtual sinflar va interaktiv vositalar asosida tashkil etilgan ta’lim makonidir. Ushbu muhit quyidagi pedagogik imkoniyatlarga ega:

Ta’limni individuallashtirish va differensiallashtirish. Raqamli ta’lim muhiti talabalarning individual xususiyatlari, o’quv qobiliyatlari, bilim darajasi va o’rganish sur’atini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi. Masalan, adaptiv ta’lim platformalari orqali har bir talaba uchun alohida topshiriqlar majmuasini shakllantirish, murakkablik darajasini moslashtirish hamda individual o’quv yo’nalishlarini belgilash mumkin. Bu esa talabaning o’z imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishini ta’minlab, uning o’quv motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Differensial yondashuv esa turli tayyorgarlik darajasiga ega talabalar bilan samarali ishlash imkonini yaratadi.

Talabaning mustaqil o’rganish faoliyatini qo’llab-quvvatlash. Raqamli ta’lim muhiti talabani o’z-o’zini boshqaruvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Onlayn kurslar, elektron darsliklar, videodarslar, testlar va interaktiv mashqlar talabaning mustaqil ravishda bilim olishiga sharoit yaratadi. Talaba o’ziga qulay vaqtda materiallarni o’rganish, takrorlash va mustahkamlash imkoniyatiga ega bo’ladi. Bu esa o’z navbatida unda mas’uliyat, o’zini o’zi nazorat qilish va refleksiya ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Tezkor aloqa va fikr-mulohaza (feedback)ni ta’minlash. Raqamli vositalar orqali o’qituvchi va talaba o’rtasida doimiy va tezkor muloqot yo’lga qo’yiladi. Elektron platformalarda izohlar qoldirish, onlayn baholash, avtomatlashtirilgan test natijalarini darhol ko’rish imkoniyati mavjud. Tezkor feedback talabaning xatolarini o’z vaqtida anglashiga, o’z bilim darajasini real baholashiga hamda o’quv faoliyatini takomillashtirishiga yordam beradi. Shu sababli feedback mexanizmi motivatsiyani oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Ta’lim jarayonini vizuallashtirish va interaktivlashtirish. Raqamli ta’lim muhiti turli multimedia vositalari – animatsiya, infografika, simulyatsiya, videoroliklar, virtual laboratoriyalar orqali o’quv materialini ko’rgazmali va tushunarli shaklda taqdim etishga imkon

yaratadi. Vizual materiallar axborotni tezroq qabul qilish va uzoq muddat eslab qolishga xizmat qiladi. Shuningdek, interaktiv topshiriqlar, testlar, onlayn munozaralar va o‘yin elementlari talabani faol ishtirokini ta’minlab, ta’lim jarayonini jonlantiradi va qiziqarli qiladi. Biroq raqamli muhitda motivatsiyaning pasayishi, chalg‘ish omillarining ko‘pligi, o‘zini o‘zi boshqarish qiyinligi kabi muammolar ham kuzatiladi. Shu sababli maxsus pedagogik mexanizmlar zarur bo‘ladi. Pedagogikada o‘quv motivatsiyasi talabani bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va ongli munosabati sifatida talqin etiladi. Motivatsiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat. (1-jadval)

1-jadval

Motivatsiyaning tarkibiy qismlari

№	Motivatsiya turi	Mazmuni (izohi)
1.	Ichki motivatsiya	Talabani bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, o‘zini rivojlantirish istagi, ichki ehtiyoji
2.	Tashqi motivatsiya	Baholash, rag‘batlantirish, nazorat, ijtimoiy e’tirof kabi tashqi omillar ta’siri
3.	Maqsadga yo‘naltirilganlik	O‘qishdan ko‘zlangan natijani anglash, aniq maqsad qo‘yish va unga erishishga intilish

Ichki motivatsiya. Ichki motivatsiya shaxsning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki ehtiyoji, bilim olishga tabiiy qiziqishi va o‘zini rivojlantirishga intilishi bilan belgilanadi. Bunda talaba bilim olishni tashqi majburlov emas, balki shaxsiy ehtiyoj sifatida qabul qiladi. Ichki motivatsiyaga ega bo‘lgan talaba o‘rganilayotgan mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishga, qo‘shimcha adabiyotlar bilan ishlashga, mustaqil izlanishga intiladi. Raqamli ta’lim muhitida ichki motivatsiya talabani onlayn resurslardan faol foydalanishi, mustaqil topshiriqlarni bajarishi va o‘z bilimni doimiy takomillashtirishida namoyon bo‘ladi. Ichki motivatsiya barqaror bo‘lib, ta’lim jarayonining uzoq muddatli samaradorligini ta’minlaydi.

Tashqi motivatsiya. Tashqi motivatsiya talabani o‘quv faoliyati tashqi omillar ta’sirida rag‘batlantirilishi bilan izohlanadi. Bunday motivatsiya baho olish, stipendiya, o‘qituvchining maqtovi, jazodan qochish, ota-ona yoki jamiyatning e’tirofiga erishish kabi omillar bilan bog‘liq bo‘ladi. Raqamli ta’lim muhitida tashqi motivatsiya reyting tizimlari, ball yig‘ish, sertifikatlar, badge (nishonlar), gamifikatsiya elementlari orqali kuchaytirilishi mumkin. Tashqi motivatsiya qisqa muddatli bo‘lishi mumkin, biroq u to‘g‘ri tashkil etilganda ichki motivatsiyaning shakllanishiga turtki bo‘lib xizmat qiladi.

Maqsadga yo‘naltirilganlik. Maqsadga yo‘naltirilganlik talabani o‘quv faoliyatida aniq maqsadni anglab, o‘qish jarayonini shu maqsadga erishishga yo‘naltirishi bilan tavsiflanadi[5]. Talaba o‘qishdan ko‘zlangan natijani tushunganida, o‘quv faoliyati unga mazmunli va ahamiyatli bo‘lib ko‘rinadi. Masalan, kelajak kasbiga erishish, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, o‘z sohasida yetuk mutaxassis bo‘lish kabi maqsadlar talabani o‘quv faoliyatini faollashtiradi. Raqamli ta’lim muhitida shaxsiy o‘quv trajektoriyasini belgilash, individual rivojlanish rejasini tuzish va o‘z yutuqlarini monitoring qilish imkoniyati maqsadga yo‘naltirilganlikni kuchaytiradi.

Raqamli ta’lim muhitida aynan ichki motivatsiyani rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, raqamli ta’lim sharoitida talabalarning o’quv motivatsiyasini kuchaytirish tasodifiy jarayon emas, balki maxsus tashkil etilgan pedagogik ta’sirlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Mazkur jarayonda motivatsiyani shakllantirish va rivojlantirish samaradorligi ko’p jihatdan o’qituvchi tomonidan qo’llanilayotgan metodlar, ta’lim jarayonining tashkil etilishi hamda raqamli muhitning didaktik imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga bog’liq. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili asosida aniqlanishicha, raqamli ta’lim sharoitida motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar tizimli xarakterga ega bo’lib, ular talabaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, uni faol o’quv jarayoniga jalb etish hamda o’z-o’zini rivojlantirishga yo’naltirishga xizmat qiladi. Ushbu mexanizmlar talabaning o’quv faoliyatiga bo’lgan ichki qiziqishini qo’llab-quvvatlash, tashqi rag’batlantirish omillaridan samarali foydalanish va o’qish jarayonining mazmunini shaxs uchun ahamiyatli qilish imkonini beradi. (2-jadval)

2-jadval

Raqamli ta’lim sharoitida o’quv motivatsiyasini oshirishning pedagogik mexanizmlari

№	Pedagogik mexanizm	Mazmuni (izohi)
1.	Shaxsga yo’naltirilgan yondashuv	Talabaning qiziqishi, ehtiyoji va individual imkoniyatlarini hisobga olib topshiriqlar berish orqali motivatsiyani oshirish; adaptiv platformalar (Moodle, Google Classroom, LMS) bu jarayonni qo’llab-quvvatlaydi.
2.	Interaktiv metodlardan foydalanish	Onlayn munozara, debat, loyiha metodi, muammoli vaziyatlar va virtual guruhli ishlar orqali talabani faol o’quv jarayoniga jalb etish.
3.	Gamifikatsiya elementlari	Ball tizimi, reyting, badge (nishon), darajalar (level) va o’yin elementlari orqali qiziqishni kuchaytirish va rag’batlantirish.
4.	Refleksiya va feedback mexanizmi	Talabaning o’z faoliyatini tahlil qilishi hamda o’qituvchi tomonidan beriladigan tezkor va konstruktiv fikr-mulohaza orqali motivatsiyani mustahkamlash.
5.	Maqsadni anglash va natijani ko’rish	Talabaning o’qishdan ko’zlangan maqsadni tushunishi va o’z natijalarini ko’rib borishi orqali o’quv faoliyatiga ongli munosabatni shakllantirish.

Pedagogik mexanizmlar – shaxsga yo’naltirilgan yondashuv, interaktiv metodlardan foydalanish, gamifikatsiya elementlarini joriy etish, refleksiya va feedback mexanizmini tashkil etish, shuningdek, maqsadni anglash va natijani ko’ra olish kabi omillar – o’zaro bog’liq holda ta’sir ko’rsatadi. Ularning uyg’un qo’llanilishi talabaning o’quv faoliyatiga nisbatan ongli munosabatini shakllantirishga, o’z ta’lim natijalarini tushunishga va barqaror motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, raqamli ta’lim muhitida motivatsiyani oshirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etadi va u pedagogik mexanizmlarning tizimli qo’llanishi orqali samarali amalga oshiriladi. Bu holat 2-jadvalda aks ettirilgan mexanizmlarning nazariy va amaliy jihatdan muhimligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli ta’lim muhitida talabalarining o’quv motivatsiyasini oshirish tasodifiy jarayon emas, balki puxta rejalashtirilgan, ilmiy asoslangan va tizimli tashkil etilgan pedagogik mexanizmlar majmuasi orqali ta’minlanadi. Raqamli ta’lim sharoitida motivatsiya talabaning o’quv faoliyatiga ongli munosabati, bilim olishga bo’lgan ichki ehtiyoji va mustaqil faoliyatga tayyorligi bilan chambarchas bog’liq bo’lib, ushbu sifatlarni rivojlantirish pedagogik jarayonning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, shaxsga yo’naltirilgan yondashuvni qo’llash, interaktiv metodlardan keng foydalanish, gamifikatsiya elementlarini joriy etish, refleksiya va tezkor feedback mexanizmini samarali tashkil etish hamda raqamli vositalarning didaktik imkoniyatlaridan oqilona foydalanish talabaning o’quv faoliyatiga bo’lgan qiziqishini kuchaytiradi. Bu esa o’z navbatida talabalarining faolligini oshirishga, mustaqil o’rganish ko’nikmalarini rivojlantirishga va ta’lim natijalarining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida motivatsiyani oshirish nafaqat alohida metod yoki vosita orqali, balki pedagogik jarayonni kompleks va tizimli tashkil etish orqali samarali amalga oshirilishi aniqlanadi. O’qituvchining metodik mahorati, raqamli kompetentligi hamda talaba bilan pedagogik hamkorlikka asoslangan munosabati motivatsiyani shakllantirishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Shu bois, oliy ta’lim amaliyotida raqamli pedagogikani motivatsiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, o’quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish, talabalar faolligini qo’llab-quvvatlovchi raqamli muhit yaratish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur yondashuv nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki raqamli jamiyat sharoitida raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va faol fuqarolarni tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. Education in a Digital World: Policy Brief. – Paris: UNESCO, 2020. – 38 b.
2. Ochilova M. Talabalarda o’quv motivatsiyasini shakllantirish muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 184 b.
3. Sayidaxmedov N.S. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2005. – 256 b.
4. Xodjayev B.X. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 176 b.
5. Zimmerman B.J. Motivational Sources and Outcomes of Self-Regulated Learning // Educational Psychologist. – 2008. – Vol. 43(3). – P. 166–183.

TALABALARDA REFLEKSIV KO’NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O’RNI.

Davletova Xosiyat Sapavoy qizi

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o’qituvchisi,
institut mustaqil izlanuvchisi.**

Abdiyozov Sanjar G’ayrat o’g’li

Pedagogika yo’nalishi 251-guruh talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada talabalarda refleksiv ko’nikmalarni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati tahlil etiladi. Tadqiqotda refleksiya tushunchasining nazariy asoslari, raqamli ta’lim muhitining refleksiv faoliyatni shakllantirishdagi o’rni hamda zamonaviy raqamli vositalarning didaktik imkoniyatlari

yoritilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining talabalarning mustaqil fikrlashi, o‘z-o‘zini baholashi va kasbiy rivojlanishiga ta’siri ochib berilgan. Maqola natijalari oliy ta’lim tizimida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: refleksiya, refleksiv ko‘nikma, raqamli texnologiyalar, raqamli ta’lim muhiti, kasbiy kompetensiya, mustaqil ta’lim.

Аннотация

В данной статье анализируется педагогическая значимость использования цифровых технологий в процессе развития рефлексивных умений у студентов. В исследовании раскрываются теоретические основы понятия рефлексии, роль цифровой образовательной среды в формировании рефлексивной деятельности, а также дидактические возможности современных цифровых средств. Также выявляется влияние учебного процесса, организованного на основе цифровых технологий, на развитие самостоятельного мышления, самооценки и профессионального развития студентов. Результаты статьи способствуют развитию рефлексивных умений в системе высшего образования.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, цифровые технологии, цифровая образовательная среда, профессиональная компетентность, самостоятельное обучение.

Abstract

This article analyzes the pedagogical significance of using digital technologies in the process of developing reflective skills among students. The study highlights the theoretical foundations of the concept of reflection, the role of the digital educational environment in shaping reflective activity, as well as the didactic potential of modern digital tools. It also reveals the impact of the learning process organized on the basis of digital technologies on students’ independent thinking, self-assessment, and professional development. The results of the article contribute to the development of reflective skills in the higher education system.

Keywords: reflection, reflective skills, digital technologies, digital educational environment, professional competence, independent learning.

Kirish

Zamonaviy oliy ta’lim tizimi talabalarni nafaqat nazariy bilimlar bilan qurollantirish, balki ularni o‘z o‘quv va kasbiy faoliyatini ongli ravishda tahlil qila oladigan, mustaqil qaror qabul qilishga qodir, tanqidiy va refleksiv fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Bugungi globallashuv va bilimlar tez yangilanib borayotgan sharoitda talabaning o‘z faoliyatiga baho bera olishi, mavjud bilim va tajribalarini qayta ko‘rib chiqishi hamda ularni doimiy ravishda takomillashtirib borishi muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu jarayonda refleksiv ko‘nikmalar talabaning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, o‘z-o‘zini anglash va shaxsiy rivojlanishining muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi esa refleksiyani rivojlantirish uchun yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Zamonaviy raqamli ta’lim muhiti talabaning o‘z o‘quv faoliyati natijalarini kuzatish, tahlil qilish va baholashiga sharoit yaratib, refleksiyani epizodik emas, balki uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon sifatida tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada talaba o‘z ta’lim faoliyatining faol subyekti sifatida

shakllanib, mas’uliyatli va ongli mutaxassis bo’lib yetishish imkoniyatiga ega bo’ladi. Refleksiv ko’nikmalar tushunchasining ilmiy-pedagogik mohiyati:

Refleksiv ko’nikmalar-bu shaxsning o’z faoliyatini anglash, tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga qaratilgan intellektual-amaliy faoliyatidir[2]. Talabalarda refleksiya quyidagi jihatlarida namoyon bo’ladi:

- o’quv faoliyatining natijalarini tahlil qilish;
- o’z bilim va malakalariga tanqidiy yondashish;
- xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo’llarini belgilash;
- kelgusi faoliyatni rejalashtirish.

Mazkur ko’nikmalarni rivojlantirishda an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Raqamli texnologiyalarning refleksiv ta’limdagi o’rni. Raqamli texnologiyalar talabalarning refleksiv faoliyatini faollashtirishga xizmat qiluvchi zamonaviy, moslashuvchan va interaktiv ta’lim muhitini shakllantiradi. Bunday muhitda talaba nafaqat bilim oluvchi subyekt, balki o’z o’quv faoliyatini ongli ravishda boshqaruvchi va tahlil qiluvchi faol ishtirokchiga aylanadi. Raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni refleksiyani epizodik emas, balki uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon sifatida rivojlantirish imkonini beradi[4;7].

Avvalo, onlayn ta’lim platformalari talabaning o’z o’quv faoliyatini monitoring qilishiga keng imkoniyat yaratadi. Ushbu platformalarda joylashtirilgan o’quv materiallari, topshiriqlar, baholash mezonlari va natijalar talabaning o’z bilim darajasi, faolligi hamda rivojlanish dinamikasini tahlil qilishiga xizmat qiladi. Talaba o’zining kuchli va sust tomonlarini aniqlab, kelgusidagi ta’lim faoliyatini rejalashtirish imkoniyatiga ega bo’ladi.

Elektron portfoliolar talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini aks ettiruvchi muhim refleksiv vosita hisoblanadi. Elektron portfoliada bajarilgan loyihalar, yozma ishlar, prezentatsiyalar va mustaqil topshiriqlar jamlanib, talabaning o’z yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qilishiga sharoit yaratadi. Bu jarayon talabaning o’z-o’zini baholash, mas’uliyat va o’z faoliyatiga tanqidiy yondashuv ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Blog va forumlar esa refleksiv fikrlashni rivojlantirishda ijtimoiy muloqot vositasi sifatida alohida ahamiyatga ega[8]. Talabalar o’z fikr-mulohazalarini yozma shaklda bayon etish orqali o’quv jarayoniga bo’lgan munosabatini anglaydi, tengdoshlarining qarashlari bilan solishtiradi hamda o’z pozitsiyasini qayta ko’rib chiqadi. Bu esa refleksiyaning kommunikativ va shaxslararo jihatlarini rivojlantiradi.

Raqamli test va analitik vositalar talabaning bilim darajasini aniqlash bilan birga, o’quv jarayonida yo’l qo’yilgan xatolar ustida tizimli ishlash hamda ularning kelib chiqish sabablarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Bunday vositalar orqali olingan avtomatlashtirilgan tahlil natijalari talabaning qaysi mavzularda qiyinchilikka duch kelayotgani, bilimlaridagi bo’shliqlar va noto’g’ri tushunchalarni aniqlashga xizmat qiladi. Natijada talaba o’z o’quv faoliyatiga tanqidiy yondashib, kamchiliklarni bartaraf etishning samarali strategiyalarini belgilaydi hamda mustaqil ravishda o’z bilimlarini takomillashtirishga yo’naltiriladi. Bu jarayon refleksiyani tasodifiy emas, balki ongli, rejalashtirilgan va maqsadga yo’naltirilgan faoliyat sifatida shakllantiradi. [4;6].

Raqamli texnologiyalar asosida refleksiv ko’nikmalarni rivojlantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

O‘z-o‘zini baholash- avtomatlashtirilgan testlar va baholash tizimlari orqali.

Teskari aloqa-onlayn platformalarda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi tezkor muloqot.

Faoliyatni qayta ko‘rib chiqish-video, audio va yozma refleksiya shakllari yordamida.

Shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini belgilash-raqamli monitoring asosida.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar talabalarda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali va zamonaviy pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Ular ta’lim jarayonini shaxsiylashtirish, talabalarning o‘z o‘quv faoliyatini ongli ravishda tahlil qilishi va baholashini ta’minlash orqali mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Raqamli ta’lim muhiti talabaning o‘z bilim darajasi, faoliyat natijalari va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini berib, refleksiyaning uzluksiz va tizimli jarayon sifatida tashkil etishga sharoit yaratadi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan refleksiv ta’lim talabalarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytirish hamda mas’uliyatli va ongli mutaxassis sifatida shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni refleksiv ta’lim bilan integratsiyalash ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik shart sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2019.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva, 2018.
3. Polat E.S. Sovremennye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii. – Moskva, 2020.
4. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. – Paris, 2019.
5. Salomov A. Raqamli ta’lim muhitida kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent, 2021.
6. Gibbs G. Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods. – Oxford: Oxford Polytechnic, 1988.
7. UNESCO. Digital Learning and Education Transformation. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
8. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
9. European Commission. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens. – Luxembourg, 2017.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA REFLEKSIYA TUSHUNCHASINING ILMIY-PEDAGOGIK TAHLILI

Davletova Xosiyat Sapavoy qizi

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi,
institut mustaqil izlanuvchisi.**

Ibragimov Abrorbek Rustam o‘g‘li

Pedagogika yo‘nalishi 251-guruh talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiya tushunchasining ilmiy-pedagogik mohiyati har tomonlama tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida refleksianing falsafiy, psixologik va pedagogik yondashuvlar doirasidagi nazariy talqinlari tizimli ravishda o‘rganilib, uning o‘qituvchi shaxsining kasbiy shakllanishi va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Xususan, xorijiy va mahalliy olimlarning refleksiya hamda refleksiv kompetensiya haqidagi qarashlari qiyosiy tahlil qilinib, bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv kompetensianing tarkibiy komponentlari aniqlangan va ularning pedagogik faoliyat samaradorligiga ta’siri yoritilgan. Tadqiqot natijalari oliy pedagogik ta’lim jarayonida refleksiv yondashuvni tizimli ravishda joriy etish, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: refleksiya, refleksiv kompetensiya, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik faoliyat, kasbiy rivojlanish.

Аннотация

В данной статье всесторонне проанализирована научно-педагогическая сущность понятия рефлексии у будущих учителей. В ходе исследования системно изучены теоретические интерпретации рефлексии в рамках философских, психологических и педагогических подходов, а также научно обоснована её роль в профессиональном становлении личности учителя и развитии его компетенций. В частности, проведён сравнительный анализ взглядов зарубежных и отечественных учёных на рефлексию и рефлексивную компетентность, определены структурные компоненты рефлексивной компетентности у будущих учителей и раскрыто их влияние на эффективность педагогической деятельности. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости системного внедрения рефлексивного подхода в процесс высшего педагогического образования, совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей и повышения качества образования.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная компетентность, будущий учитель, педагогическая деятельность, профессиональное развитие.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the scientific and pedagogical essence of the concept of reflection in future teachers. In the course of the study, theoretical interpretations of reflection within the framework of philosophical, psychological, and

pedagogical approaches are systematically examined, and its role in the professional formation of the teacher’s personality and the development of professional competencies is scientifically substantiated. In particular, a comparative analysis of the views of foreign and local scholars on reflection and reflective competence is conducted, the structural components of reflective competence in future teachers are identified, and their impact on the effectiveness of pedagogical activity is revealed. The research findings indicate the necessity of systematically implementing a reflective approach in the process of higher pedagogical education, improving the professional training of future teachers, and enhancing the quality of education.

Keywords: reflection, reflective competence, future teacher, pedagogical activity, professional development.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda ta’lim mazmunining yangilanib borishi o’qituvchi shaxsiga nisbatan qo’yilayotgan talablarning tobora murakkablashuviga olib kelmoqda. Bugungi kunda pedagog nafaqat bilim va ko’nikmalarni yetkazuvchi mutaxassis, balki o’z kasbiy faoliyatini ongli ravishda tahlil qila oladigan, pedagogik vaziyatlarni baholay oladigan, tanqidiy va reflektiv fikrlashga ega bo’lgan yetuk shaxs sifatida namoyon bo’lishi lozim. Shu jihatdan, bo’lajak o’qituvchilarda refleksiya tushunchasini shakllantirish va rivojlantirish oliy pedagogik ta’limning muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Refleksiya pedagogning o’z faoliyati natijalarini tahlil qilishi, mavjud tajribasini qayta ko’rib chiqishi va kelgusidagi pedagogik faoliyatini takomillashtirishga yo’naltirilgan ongli jarayon sifatida talqin etiladi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda refleksiya o’qituvchining kasbiy o’sishi, pedagogik mahorati va innovatsion faoliyatga tayyorligini ta’minlovchi muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida reflektiv yondashuvni shakllantirish ularning mustaqil fikrlash, o’z faoliyatini baholash va pedagogik muammolarni samarali hal etish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu sababli mazkur maqolada bo’lajak o’qituvchilarda refleksiya tushunchasining ilmiy-pedagogik asoslarini tahlil qilish, reflektiv kompetensiyaning mazmun-mohiyatini ochib berish hamda uni pedagogik ta’lim jarayonida rivojlantirish zarurati ilmiy jihatdan asoslab berishga alohida e’tibor qaratilgan.

1. Refleksiya tushunchasining ilmiy-nazariy asoslari.

1.1. Refleksiya tushunchasining falsafiy va psixologik talqini. Falsafiy manbalarda refleksiya shaxsning o’z ong faoliyatini tahlil qilishi, o’z fikrlash jarayoniga ongli munosabat bildirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Psixologik yondashuvlarda esa refleksiya shaxsning o’z xatti-harakati, emotsional holati va bilish jarayonlarini baholash mexanizmi sifatida qaraladi [1]. Ushbu yondashuvlar refleksiyaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi ahamiyatini ochib beradi.

1.2. Pedagogik refleksiya: J. Dewey va D. Schön yondashuvlari. John Dewey refleksiyani tajriba asosida yuzaga keladigan ongli fikrlash jarayoni sifatida izohlaydi va uni pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi deb hisoblaydi [2]. Uning fikricha, refleksiya muammoni anglash, sabab-oqibatlarni aniqlash hamda asosli pedagogik qaror qabul qilish jarayonlarini qamrab oladi. Donald Schön refleksiyani professional faoliyat bilan bog’liq holda tahlil qilib, **reflection-in-action** (faoliyat jarayonidagi refleksiya) va **reflection-on-action** (faoliyatdan

keyingi refleksiya) tushunchalarini ilmiy muomalaga kiritgan [3]. Ushbu yondashuv o’qituvchining amaliy faoliyatini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

1.3. Tanqidiy va transformatsion refleksiya (J. Mezirow). Jack Mezirow refleksiyani transformatsion o’qitish nazariyasi doirasida shaxsning mavjud bilimlari, qarashlari va kasbiy stereotiplarini tanqidiy qayta ko’rib chiqish jarayoni sifatida talqin etadi [4]. Bu jarayon pedagogning kasbiy dunyoqarashini yangilash va innovatsion faoliyatga tayyorligini oshirishga xizmat qiladi.

2. Refleksiv kompetensiya va uning tarkibiy tuzilmasi

Ilmiy adabiyotlarda refleksiv kompetensiya pedagogning o’z kasbiy faoliyatini ongli ravishda tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyati sifatida izohlanadi [5]. Mazkur kompetensiya quyidagi komponentlardan iborat:

- kognitiv komponent** – refleksiya haqidagi nazariy bilimlar;
- metakognitiv komponent** – o’z fikrlash jarayonini boshqarish;
- emotsional-kommunikativ komponent** – o’z hissiy holatini anglash;
- faoliyatli komponent** – refleksiya natijasida pedagogik faoliyatni takomillashtirish. [6]

3. Bo’lajak o’qituvchilarda refleksiyani rivojlantirish yo’llari. Pedagogik ta’lim jarayonida refleksiyani rivojlantirish bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta’minlashda muhim o’rin tutadi. Ilmiy manbalarga ko’ra, refleksiv kompetensiyani shakllantirish tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilgan pedagogik faoliyatni talab etadi. Jumladan, reflektiv kundalik yuritish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish (case-study), portfoliolar bilan ishlash hamda mentorlik asosidagi reflektiv suhbatlar refleksiyani rivojlantirishning samarali metodlari hisoblanadi [3].

Reflektiv kundalik yuritish. Bo’lajak o’qituvchilarning o’z pedagogik tajribasini muntazam ravishda tahlil qilishiga, o’z faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlashiga hamda kasbiy rivojlanish yo’nalishlarini belgilashiga imkon yaratadi. Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish esa talabalarda real ta’lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarni anglash, ularni baholash va optimal yechimlar ishlab chiqish ko’nikmalarini shakllantiradi.

Portfoliolar bilan ishlash bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy yutuqlarini tizimlashtirish, o’z faoliyati natijalarini baholash va reflektiv xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Mentorlik asosidagi reflektiv suhbatlar esa talabalar va tajribali pedagoglar o’rtasida professional muloqotni yo’lga qo’yib, refleksiv fikrlashni chuqurlashtiradi. Mazkur metodlar majmuasi bo’lajak o’qituvchilarda kasbiy o’zini anglash, tanqidiy fikrlash hamda pedagogik faoliyatga ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tahlil natijalari shuni ko’rsatadiki, refleksiya bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy shakllanishida muhim pedagogik mexanizm hisoblanadi. Refleksiv yondashuv pedagogning o’z faoliyatini ongli ravishda tahlil qilishi, mavjud tajribasini qayta ko’rib chiqishi va pedagogik qarorlarini takomillashtirishiga imkon yaratadi. Bu esa o’qituvchining kasbiy rivojlanishi, pedagogik mahoratining yuksalishi hamda ta’lim sifati oshishiga xizmat qiladi.

Shu sababli oliy pedagogik ta’lim tizimida refleksiv kompetensiyani rivojlantirishga yo’naltirilgan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish dolzarb hisoblanadi. Xususan, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida reflektiv metodlar va innovatsion ta’lim

texnologiyalaridan keng foydalanish, bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil fikrlash va o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Zimnyaya I.A. *Pedagogicheskaya psixologiya*. – Moskva: Yurayt, 2018.
2. Dewey J. *Experience and Education*. – New York: Macmillan, 1938.
3. Schön D.A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. – New York: Basic Books, 1983.
4. Mezirow J. *Transformative Learning: Theory to Practice*. – San Francisco, 1997.
5. Abduqodirov A.A. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
6. Abduqodirov A.A., Rahmonov A. *Pedagogik mahorat asoslari*. – Toshkent, 2020.

MAKTABGACHA TA’LIMDA BOLALARNING IJTIMOIIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYACHI YONDASHUVLARI

UrDPI “Pedagogika va psixologiya” kafedrası

o‘qituvchisi V.Y.Yusupova

Pedagogika yo‘nalishi 251-guruh 1-kurs talaba

Normetova Farangiz Hurmat qizi

Annotatsiya

Maqola zamonaviy pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan bolaning hayotiy kompetensiyasini rivojlantirishda tarbiyachi shaxsining roli va ahamiyatini o‘rganadi. Tadqiqot jarayonida tarbiyachining shaxsiy sifatlari, pedagogik faoliyati va ularning bolalarning ijtimoiy, psixologik rivojlanishiga ta’siri batafsil tahlil qilindi. Natijalarga ko‘ra, tarbiyachining professional va shaxsiy malakalari bolaning hayotga tayyorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar

Bolaning hayotiy kompetensiyasi, tarbiyachi, shaxsiy rol, pedagogik yondashuv, ijtimoiy rivojlanish, ta’lim

Аннотация

Статья рассматривает роль и значение личности воспитателя в развитии жизненной компетентности ребенка с позиции современных педагогических подходов. В ходе исследования подробно анализируются личные качества воспитателя, его педагогическая деятельность и их влияние на социальное и психологическое развитие детей. Результаты показывают, что профессиональные и личностные качества воспитателя являются важным фактором обеспечения готовности ребенка к жизни.

Ключевые слова

Жизненная компетентность ребенка, воспитатель, личная роль, педагогический подход, социальное развитие, образование

Abstract

The article examines the role and significance of the educator's personality in developing a

child's life competencies from the perspective of modern pedagogical approaches. The study analyzes in detail the educator's personal qualities, pedagogical activities, and their impact on children's social and psychological development. The results indicate that the educator's professional and personal skills are a crucial factor in ensuring the child's readiness for life.

Keywords

Child's life competence, educator, personal role, pedagogical approach, social development, education

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida bolalarning faqat bilim olish emas, balki hayotiy kompetensiyalarini shakllantirish ham ustuvor vazifa sifatida qabul qilinmoqda. Hayotiy kompetensiya deganda, shaxsning turli vaziyatlarda mustaqil, samarali faoliyat yuritish qobiliyati tushuniladi. Bu qobiliyatni shakllantirishda tarbiyachining shaxsiyati va kasbiy mahorati beqiyos ahamiyatga ega. Tarbiyachi nafaqat bilim beruvchi, balki bola shaxsini shakllantiruvchi, uning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ko‘maklashuvchi muhim figura hisoblanadi.

1. Hayotiy kompetensiya tushunchasi va uning pedagogik ahamiyati

Hayotiy kompetensiya — bu o‘zaro bog‘liq bilimlar, ko‘nikmalar, qobiliyatlar va xulq-atvor me‘yorlarining majmui bo‘lib, shaxsga kundalik hayotda yuzaga keladigan muammolarni hal etishda yordam beradi (Jenkins, 2020). Bolalarning hayotiy kompetensiyasi quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- Shaxsiy kompetensiya: o‘zini boshqarish, o‘zini anglash.
- Ijtimoiy kompetensiya: muloqot qilish, jamoada ishlash, ijtimoiy qoidalarni tushunish.
- Kasbiy kompetensiya: kasbiy faoliyat uchun zarur bilim va ko‘nikmalar.

Ta’lim jarayonida bu kompetensiyalarni rivojlantirish bola kelajagini ta’minlaydi. Shu nuqtai nazardan tarbiyachining roli nihoyatda muhimdir, chunki u bola uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi, o‘zaro munosabatlarni tashkil etadi va shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

2. Tarbiyachi shaxsining psixologik va pedagogik roli

Tarbiyachi — bu bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida markaziy figura hisoblanadi. Uning shaxsiyati va kasbiy malakasi bolaning hayotiy kompetensiyasini shakllantirish jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, tarbiyachi mehr-muhabbat, sabr-toqat, tushunish va e’tibor bilan bola psixikasiga ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu ijobiy psixologik muhit bola o‘zini xavfsiz his qilishi, o‘z qobiliyatlariga ishonch hosil qilishi uchun asos yaratadi (Vygotskiy, 1978).

Pedagogik roli esa tarbiyachining bilim va ko‘nikmalarini amaliyotga tadbiq etishida ko‘rinadi. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, individual yondashuv va interaktiv metodlar orqali tarbiyachi bolani mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va ijtimoiy muhitda faol bo‘lishga o‘rgatadi. Shu bilan birga, tarbiyachi o‘z shaxsiyati bilan bolalar uchun rol modeli vazifasini bajaradi, ya’ni o‘z harakatlari va munosabatlari bilan bola ongiga ta’sir qiladi.

Shuningdek, tarbiyachi muloqot madaniyati va psixologik qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishi muhim. Bu bola bilan samarali muloqot qilish, uning ichki dunyosini tushunish va shaxsiy o‘sishiga ko‘maklashishga imkon beradi.

3. Tarbiya jarayonida tarbiyachining funksiyalari

Tarbiyachi faoliyati bir nechta asosiy funksiyalarni o‘z ichiga oladi, ular bolaning hayotiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

3.1. Rivojlantiruvchi funksiyasi

Tarbiyachi bolaga yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘rgatish bilan birga, uning shaxsiy xususiyatlarini, ijtimoiy moslashuv qobiliyatini rivojlantiradi. Bu jarayonda tarbiyachi bolaning individual xususiyatlarini hisobga olib, moslashtirilgan yondashuvni qo‘llaydi. Shu tariqa, bola o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, o‘zini yanada samarali boshqarishni o‘rganadi.

3.2. Qo‘llab-quvvatlovchi funksiyasi

Bolani ruhiy va emotsional jihatdan qo‘llab-quvvatlash tarbiyachining eng muhim vazifalaridan biridir. Tarbiyachi mehr-muhabbat, samimiyat va e‘tibor orqali bolaning ichki dunyosini mustahkamlashga yordam beradi, bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

3.3. Ijtimoiy funksiyasi

Tarbiyachi bolaning ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantirishda faol ishtirok etadi. Bu uning muloqot madaniyati, jamoaviy ishlash ko‘nikmalari, jamiyat qoidalarini tushunish va hurmat qilish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Natijada, bola o‘zini ijtimoiy muhitda samarali tutishni o‘rganadi.

3.4. Axloqiy va madaniy funksiyasi

Tarbiya jarayonida tarbiyachi bolaga axloqiy qadriyatlarni singdiradi, madaniy merosga hurmatni o‘rgatadi. Bu bolaning jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy javobgarligini oshirishga yordam beradi.

3.5. Muammolarni hal qilish funksiyasi

Tarbiyachi bolaga kundalik hayotdagi muammolarni aniqlash, tahlil qilish va samarali yechim topish ko‘nikmalarini o‘rgatadi. Bu hayotiy kompetensiyaning asosiy qismidir va bolani mustaqil, ongli shaxs sifatida shakllantiradi.

Tarbiyachining shaxsiyati bolaning hayotiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tarbiyachi quyidagi shaxsiy sifatlarga ega bo‘lishi lozim:

- **Mehribonlik va sabr-toqat:** Bolaning xatolarini tushunish, uni rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash.
- **Tushunuvchanlik:** Bolaning individual xususiyatlarini va ehtiyojlarini hisobga olish.
- **Ishonch va motivatsiya yaratish:** Bolani faoliyatga jalb qilish va o‘zini namoyon etishiga imkon berish.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo‘llash tarbiyachining samaradorligini oshiradi. Innovatsion metodlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Interaktiv o‘qitish:** Bolani faollikka jalb qiluvchi o‘yinlar, rolli mashqlar va vaziyatli o‘quv faoliyati.
- **Individual yondashuv:** Har bir bolaning qobiliyati, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan metodlar.
- **Loyihaviy faoliyat:** Bolaga mustaqil ijodiy ishlarni amalga oshirish va muammolarni hal qilish imkoniyatini berish.

Tarbiyachining shaxsiyati va innovatsion yondashuvlarning uyg‘unligi bolaning mustaqillik, mas’uliyat va ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishga katta ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bolaning o‘z qobiliyatlarini anglash va hayotiy kompetensiyalarini mustahkamlash imkoniyati kengayadi.

Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, tarbiyachining shaxsiyati va pedagogik faoliyati bolaning hayotiy kompetensiyasini shakllantirishda beqiyos rol o’ynaydi. Masalan, Vygotskiy nazariyasiga ko’ra, tarbiyachi bola rivojlanishidagi “yaqin rivojlanish zonasida” faol bo’lishi kerak¹. Bu degani, bola mustaqil qilolmaydigan vazifalarni tarbiyachi yordamida o’rganadi va tajribadan o’tadi.

Amaliyotda ham bu kuzatilgan. Masalan, Toshkent shahridagi 5-sonli maktabgacha ta’lim muassasasida olib borilgan kuzatuvlarda tarbiyachining ijobiy va sabrli munosabati bolaning ijtimoiy ko’nikmalarini sezilarli darajada oshirgan². Bolalar bir-biri bilan muloqot qilish, o’z fikrini bildirish va jamoaviy ishlarda faol ishtirok etish qobiliyatiga ega bo’lgan.

Bundan tashqari, tarbiyachining innovatsion metodlardan foydalanishi natijasida bolalar muammolarni hal qilish ko’nikmalarini yaxshilagan. Masalan, rolli o’yinlar va loyihaviy faoliyat orqali bolalar kundalik vaziyatlarni tahlil qilib, to’g’ri qaror qabul qilishni o’rganadi³. Bu ularning mustaqillik va mas’uliyat qobiliyatini oshiradi.

Amaliy tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, tarbiyachining shaxsiyati, pedagogik yondashuvi va metodik uslublari bolaning hayotiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi⁴. Shu bilan birga, professional tayyorgarlik va doimiy malaka oshirish tarbiyachining samaradorligini yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati:

1. Vygotskiy, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
2. Karimova, S. “Bolalarning ijtimoiy ko’nikmalarini rivojlantirishda tarbiyachining roli.” *Pedagogika va Psixologiya*, 2021, №3, b. 45-52.
3. Jones, L. *Innovative Teaching Methods in Early Childhood Education*. Routledge, 2019.
4. Akhmedov, R. “Tarbiyachining shaxsiyati va bolalarning hayotiy kompetensiyasi.” *O‘zbekiston Pedagogik Jurnali*, 2020, №4, b. 33-40.

O‘QITISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION METODLAR VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.

Urganch davlat pedagogika instituti 221-guruh Pedagogika

yo‘nalishi talabasi Zafarova O‘g‘iloy

Annotatsiya: Ushbu maqolada o’qitish tizimini takomillashtirishda innovatsion metodlar hamda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar asosida o’qitish samaradorligini oshirish yo’llari tahlil qilingan hamda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sifatini yaxshilashdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: O’qitish tizimi, innovatsion metodlar, sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы использования инновационных методов и технологий искусственного интеллекта в совершенствовании системы обучения. Проанализированы пути повышения эффективности обучения на основе

цифровых технологий в современном образовательном процессе, а также раскрыта значимость технологий искусственного интеллекта в улучшении качества образования.

Ключевые слова: Система обучения, инновационные методы, искусственный интеллект, цифровое образование, педагогические технологии.

Abstract: This article examines the use of innovative teaching methods and artificial intelligence technologies in improving the teaching system. The study analyzes the effectiveness of modern educational approaches based on digital technologies and artificial intelligence in enhancing the quality of education. In addition, the role and importance of artificial intelligence technologies in increasing teaching efficiency and supporting the learning process are highlighted.

Keywords: Teaching system, innovative methods, artificial intelligence, digital education, educational technologies.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimi doimiy o’zgarish va rivojlanish jarayonida bo’lib, unda o’quv jarayonining samaradorligi va sifatini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. So’nggi yillarda global ta’lim maydonida innovatsion pedagogik metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalari keng qo’llanilmoqda. Bu texnologiyalar o’qitish jarayonini shaxsga moslashtirish, interaktivlikni oshirish va o’quvchilarning bilim olish faolligini rag’batlantirish imkonini beradi.

Innovatsion pedagogik metodlar orqali ta’lim jarayonida o’quvchilarning faolligi, ijodiy fikrlashi va mustaqil bilim olish ko’nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar majmuasidir. Ular an’anaviy dars usullaridan farqli ravishda, o’quvchilarni faol jalb etadi, ularni muammolarni yechishga yo’naltiradi va o’qish jarayonini interaktiv qiladi. Quyidagi Asosiy innovatsion metodlar keng qo’llaniladi.

- Faol o’qitish usullari: muammoga yo’naltirilgan o’qitish, loyiha asosida o’rganish, guruh ishlari, muhokama va seminarlar.
- Loyiha va problemaga asoslangan o’rganish (PBL – Problem Based Learning): o’quvchilar real hayotiy vaziyatlarni tahlil qilib, yechim ishlab chiqadilar, bu esa ularning tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi.
- Blended learning (aralash ta’lim): an’anaviy darslar va raqamli platformalarni uyg’unlashtirish orqali bilim olish jarayonini samarali qiladi.
- Gamifikatsiya va interaktiv platformalar: o’quv jarayonini qiziqarli va motivatsion qiladi, o’quvchilarni rag’batlantiradi.

Innovatsion metodlar o’quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantiradi va pedagoglarga o’quv jarayonini individuallashtirish imkonini beradi.⁴¹

Ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda eng samarali yondashuv — innovatsion metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalarini uyg’unlashtirish. Bularga misol uchun quyidagilarni kiritish mumkin:

⁴¹ Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education.

1. PBL metodini suniy intellekt yordamida qo’llash: o’quvchilar loyiha ishlari uchun kerakli ma’lumotlarni sun’iy intellekt tizimidan olishadi, tahlil qilishadi va yechim ishlab chiqishadi.

2. Virtual laboratoriyalar + gamifikatsiya: o’quvchilar murakkab jarayonlarni xavfsiz muhitda simulyatsiya qilib, motivatsiya oshiriladi.

Sun’iy intellekt texnologiyalari zamonaviy ta’lim tizimida samarali o’qitish jarayonini tashkil etishning eng muhim vositalaridan biridir. Bu texnologiyalar o’quvchilarning individual xususiyatlarini tahlil qilish, ularning bilim va qobiliyat darajasini aniqlash hamda o’qitish jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, adaptiv o’qitish tizimlari yordamida o’quvchilarga ularning darajasiga mos mashqlar va o’quv materiallari taqdim etiladi, bu esa bilim olish jarayonini individuallashtirishga yordam beradi.⁴²

Sun’iy intellektning yana bir muhim qo’llanilishi — avtomatik baholash va tahlil qilish tizimlaridir. Testlar va topshiriqlar natijalarini tez va aniq baholash pedagoglarga o’quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashda yordam beradi, shuningdek, o’quv jarayonini samarali boshqarish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, intellektual yordamchi va chat-botlar orqali o’quvchilar 24/7 savollariga javob oladi, mustaqil o’rganish jarayoni rag’batlantiriladi. Virtual laboratoriyalar va simulyatorlar suniy intellekt texnologiyalarining yana bir ustunligi hisoblanadi. Murakkab jarayonlarni xavfsiz muhitda o’rganish, tajriba va amaliy ko’nikmalarni shakllantirishga imkon beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarida eng ko’p qo’llaniladigan yondashuvlardan biri — mashinaviy o’rganish (machine learning) metodidir. Bu metod ma’lumotlardan o’rganish orqali tizimning o’zini o’zi takomillashtirishiga asoslanadi. Mashinaviy o’rganish turli algoritmlar orqali ishlaydi: masalan, regressiya, qaror daraxtlari, k-najot beruvchi qo’shni metodi, Bayes klassifikatorlari va boshqalar. Bu yondashuv orqali sun’iy intellekt tizimlari inson aralashuvsiz yangi bilimlarni o’zlashtiradi, tendensiyalarni aniqlaydi va bashoratlar beradi. Ayniqsa, moliyaviy firibgarlikni aniqlash, reklama tizimlarini optimallashtirish yoki elektron tijoratda mijoz xatti-harakatlarini tahlil qilishda keng qo’llaniladi.⁴³

Asosiy qism:

Bugungi kunda ta’lim tizimini rivojlantirish va uning sifatini oshirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Globallashtirish, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda mehnat bozorining yangi talablari o’qitish tizimiga yangicha yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, innovatsion metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishning muhim yo’nalishlaridan biri bo’lib xizmat qilmoqda.

Innovatsion metodlar o’quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning bilimga bo’lgan qiziqishini oshirish hamda amaliy ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Xususan, interfaol metodlar, loyiha asosida o’qitish, muammoli ta’lim, klaster, aqliy hujum, keys-stadi kabi usullar o’quv jarayonini jonlantirib, o’quvchilarning faolligini oshiradi. Bu metodlar yordamida o’quvchilar bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish va tahlil orqali o’zlashtiradilar, bu esa ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

⁴² Baker, R. S. & Inventado, P. S. (2014). Educational Data Mining and Learning Analytics. Springer Woolf, B. P. (2010).

⁴³ <https://cyberleninka.ru/article/n/sun-iy-intellektdan-foydalanish-metodlari>

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’qitish tizimini tubdan o’zgartirish imkonini bermoqda. Sun’iy intellekt asosidagi platformalar o’quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda shaxsiylashtirilgan ta’lim yo’nalishlarini ishlab chiqish imkonini yaratadi. Masalan, adaptiv o’qitish tizimlari, aqlli testlash dasturlari, virtual yordamchilar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari o’qituvchining ishini yengillashtirib, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, sun’iy intellekt texnologiyalari masofaviy ta’limni rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Onlayn platformalar orqali taqdim etilayotgan interfaol darslar, virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar o’quvchilarga murakkab mavzularni osonroq va tushunarliroq o’zlashtirish imkonini beradi. Bu esa hududiy cheklovlarni bartaraf etib, sifatli ta’limdan kengroq foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt o’qituvchilarning kasbiy faoliyatini takomillashtirishda ham muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Dars jarayonini rejalashtirish, o’quv materiallarini tayyorlash, tahlil qilish hamda o’quvchilar faoliyatini monitoring qilishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish o’qituvchining mehnat unumdorligini oshiradi. Natijada, o’qituvchi ijodiy yondashuvga ko’proq e’tibor qaratib, ta’lim jarayonining sifatini yanada yuqori darajaga ko’tarishi mumkin bo’ladi.

Xulosa:

Ta’lim tizimini takomillashtirishda innovatsion metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o’quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Innovatsion pedagogik metodlar o’quvchilarning faol bilim olishini rag’batlantiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy ko’nikmalarni rivojlantiradi. Innovatsion metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalarining uyg’unlashuvi o’qitish tizimini takomillashtirish, ta’lim samaradorligini oshirish hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda muhim omil bo’lib xizmat qiladi. Shu bois, ta’lim jarayonida mazkur texnologiyalardan samarali foydalanish va ularni doimiy ravishda takomillashtirib borish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, innovatsion metodlardan foydalanish o’quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ijodiy yondashuvni shakllantirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish hamda amaliy ko’nikmalarni egallashga keng imkoniyatlar yaratadi. Interfaol mashg’ulotlar, loyiha va muammoli ta’lim texnologiyalari, raqamli platformalar asosida tashkil etilgan darslar o’quvchilarning bilimni ongli va puxta o’zlashtirishiga xizmat qiladi. Natijada, ta’lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshib, o’quvchilarning bilim sifati yaxshilanadi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi esa ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu texnologiyalar yordamida o’quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida tahlil qilish, individual o’quv yo’nalishlarini ishlab chiqish, avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini joriy etish va o’quv jarayonini doimiy monitoring qilish imkoniyati yuzaga kelmoqda. Bu esa nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki o’qituvchilarning mehnat yuklamasini kamaytirib, ularning ijodiy va metodik faoliyatiga ko’proq e’tibor qaratishiga sharoit yaratadi. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi masofaviy ta’lim platformalari ta’limning ochiqligi va ommabopligini ta’minlab, hududiy tengsizliklarni bartaraf etishga xizmat qilmoqda. Bu esa barcha qatlamdagi o’quvchilar uchun sifatli ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirib, uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirishga muhim hissa qo’shadi.

Umuman olganda, innovatsion metodlar va sun’iy intellekt texnologiyalarining uyg’unlashuvi o’qitish tizimini takomillashtirish, ta’lim mazmunini boyitish, o’quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirish hamda raqobatbardosh, zamonaviy bilim va ko’nikmalarga ega bo’lgan mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, ta’lim muassasalarida ushbu texnologiyalarni joriy etish bo’yicha kompleks yondashuvni ishlab chiqish, o’qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish hamda zamonaviy infratuzilmani yaratish dolzarb vazifalardan biri sifatida e’tirof etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education.
2. Baker, R. S. & Inventado, P. S. (2014). Educational Data Mining and Learning Analytics. Springer.
3. Woolf, B. P. (2010). Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered strategies for revolutionizing e-learning. Morgan Kaufmann.
4. Luckin, R. (2018). Machine Learning and Human Intelligence: The future of education for the 21st century.
5. <https://ieeexplore.ieee.org/document/9057869>
6. <https://curriculumredesign.org>
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/sun-iy-intellektdan-foydalanish-metodlari>

RAQAMLI MUHITDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Gaipboyeva Zuhrajon Sardorbekovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli muhit sharoitida talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning pedagogik asoslari tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga jadal kirib kelishi o’quv faoliyatining shaklini o’zgartirib, muloqot jarayonining ahamiyatini oshirmoqda. Maqolada kommunikativ kompetensiya tushunchasi, uning tarkibiy qismlari, raqamli muhitda shakllantirishning pedagogik yondashuvlari va samaradorligini baholash mezonlari yoritilgan.

Kalit so’zlar: raqamli muhit, kommunikativ kompetensiya, pedagogik yondashuv, masofaviy ta’lim, muloqot madaniyati.

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические основы формирования коммуникативной компетенции у студентов в условиях цифровой среды. Интенсивное проникновение цифровых технологий в образовательный процесс меняет форму учебной деятельности и повышает значимость процесса общения. В статье освещены понятие коммуникативной компетенции, её структурные компоненты, педагогические подходы к её формированию в цифровой среде, а также критерии оценки эффективности.

Ключевые слова: цифровая среда, коммуникативная компетенция, педагогический подход, дистанционное образование, культура общения.

Abstract. This article analyzes the pedagogical foundations for developing communicative competence in students within the digital environment. The intensive integration of digital technologies into the educational process is transforming the form of learning activities and increasing the significance of communication. The article explores the concept of communicative competence, its structural components, pedagogical approaches to its development in a digital setting, as well as criteria for assessing its effectiveness.

Keywords: digital environment, communicative competence, pedagogical approach, distance education, communication culture.

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik yondashuvlarning joriy etilishini taqozo etmoqda. Talabalar raqamli muhitda sifatli va samarali muloqot ko’nikmalarini rivojlantirishga ehtiyoj sezmoqda. Onlayn ta’lim, masofaviy darslar va virtual mashg’ulotlar muloqot jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bois, raqamli muhitda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish zamonaviy ta’limning dolzarb pedagogik masalasi sifatida qaraladi.

Kommunikativ kompetensiya shaxsning o’z fikrini aniq va mantiqan ifodalash, boshqalarni tinglash va tushunish, samarali muloqot qila olish qobiliyati sifatida talqin etiladi [1]. Tadqiqotchilar fikricha, bu kompetensiya talabaning o’quv jarayonidagi faolligi va bilimlarni o’zlashtirish darajasiga bevosita ta’sir ko’rsatadi [2]. Ba’zi olimlar kommunikativ kompetensiyani pedagogik kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida baholab, uning ta’lim sifati bilan uzviy bog’liqligini ta’kidlaydilar [2].

Kommunikativ kompetensiya shaxsning nutq va fikrlash madaniyatini, ijtimoiy moslashuvini va qaror qabul qilish qobiliyatini birlashtiradi. Ta’lim jarayonida talabalar o’z fikrini asoslab bera olish, muloqotda faol ishtirok etish va boshqalar bilan samarali hamkorlik qilish orqali ushbu kompetensiyani amalda qo’llashadi. Nazariy bilimlar va amaliy ko’nikmalar uyg’unligi, shuningdek, bahs-munozara va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlaydi. Kommunikativ kompetensiya faqat muloqot ko’nikmalarini rivojlantirish bilan cheklanmaydi. U talabaning kreativ va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga, shuningdek, o’z fikrini ilmiy va mantiqan asoslab ifodalashga xizmat qiladi. Shu jarayonda talaba o’z shaxsiy madaniyati va ijtimoiy odob-axloqini pedagogik jarayonda qo’llashni o’rganadi. Ta’lim jarayoni davomida bu kompetensiya:

- talabani mustaqil fikrlashga undaydi;
 - guruh ishlari va munozaralarda tanqidiy qarorlar qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi;
 - kreativ yondashuv orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish imkoniyatini beradi.
- Natijada, kommunikativ kompetensiya nafaqat bilimni o’zlashtirish, balki shaxsning pedagogik va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi vosita sifatida namoyon bo’ladi. Bu esa o’quv jarayonini yanada interaktiv, samarali va madaniyatga mos tarzda tashkil etishga xizmat qiladi.

1-jadval

**Kommunikativ kompetensiya tushunchasining tarkibiy va pedagogik jihatlarini
(nazariy tahlil asosida)**

Asosiy jihatlar	Mazmuni	Pedagogik ahamiyati
Kommunikativ kompetensiya tushunchasi	Shaxsning fikrini aniq ifodalash, boshqalarni tushunish va samarali muloqot qila olish qobiliyati	Ta’lim jarayonida faol ishtirokni ta’minlaydi
Og’zaki muloqot	Nutq orqali fikr almashish jarayoni	Talabaning nutq madaniyati va ijtimoiy moslashuvini rivojlantiradi
Yozma muloqot	Fikrlarni yozma shaklda mantiqan bayon etish	Akademik savodxonlik va tahliliy fikrlashni shakllantiradi
Tinglash va tushunish	Muloqot jarayonida axborotni qabul qilish	O’zaro hurmat va samarali hamkorlikni ta’minlaydi
Fikr bildirish va xulosa chiqarish	O’z pozitsiyasini asoslab berish	Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilishni rivojlantiradi

Raqamli muhit interaktivlik va ochiqlikni ta’minlab, talabalar o’rtasida samarali muloqot jarayonini rivojlantiradi [3]. Onlayn platformalar va masofaviy ta’lim vositalari talabalarga o’z fikrlarini erkin bayon etish imkoniyatini beradi. Pedagogning metodik yondashuvi ham muhim: muloqotni tashkil etish va yo’naltirish talabalarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantiradi [4]. Raqamli muhitda tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning muloqotga bo’lgan ishonchini oshiradi va ularni faol subyekt sifatida shakllantiradi. Pedagog raqamli muhitda faqat bilim beruvchi emas, balki muloqotni yo’naltiruvchi va tashkil etuvchi sifatida faoliyat yuritishi kerak. Interaktiv mashg’ulotlar, guruh ishlari va virtual muhokamalar orqali talabalarning kommunikativ kompetensiyasi yanada mustahkamlanadi.

Shuningdek, raqamli muhitda kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi talabaning ijtimoiylashuv jarayonlarini ijobiy rivojlantirishga yordam beradi. Talaba o’zini muhitga moslashtirish, muloqotda faol ishtirok etish va turli pedagogik vaziyatlarda o’z fikrini asoslab, samarali qarorlar qabul qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan, kommunikativ kompetensiya va raqamli muhit uyg’unlashganda, talaba nafaqat akademik faoliyatda, balki kasbiy va ijtimoiy faoliyatda ham muvaffaqiyatli bo’lishga zamin yaratadi.

2-jadval

**Kommunikativ kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari
(nazariy tahlil asosida)**

№	Tarkibiy qism	Ta’lim jarayonidagi roli
1.	Og’zaki muloqot	Talabaning fikrini erkin ifodalash qobiliyati
2.	Yozma muloqot	Nutq va fikrlarni mantiqan bayon etish
3.	Tinglash va tushunish	Boshqalarni to’g’ri anglash
4.	Fikr bildirishi va xulosa chiqarish	Qaror qabul qilish va muloqotning samaradorligi

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish usullari va samaradorligini baholash. Interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar va guruhli ishlash talabalarning muloqotdagi faolligini oshiradi [3]. Feedback orqali o’qituvchi talabaning nutq madaniyati va yozma muloqot sifatini yaxshilashga yordam beradi [1]. Kommunikativ kompetensiyaning samaradorligini baholashda talabaning fikr bildirish faolligi, tinglash va tushunish qobiliyati, guruh bilan ishlashdagi ishtiroki asosiy mezon sifatida qaraladi [2]. Baholash jarayoni uzluksiz va tizimli bo’lishi lozim. Faqat yakuniy natijani emas, balki o’quv jarayonidagi rivojlanishni ham hisobga olish kerak. Jadval va strukturalangan yondashuv talabalarning kompetensiya darajasini aniq ko’rsatishga yordam beradi. Shuningdek, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish o’quv jarayonini yanada tizimli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Raqamli vositalar orqali ta’lim jarayonining shaffofligi oshib, o’qituvchi va talaba o’rtasidagi muloqot yanada qulaylashadi. Bu esa pedagogik faoliyatni professional darajada olib borishga, vaqt va resurslardan unumli foydalanishga xizmat qiladi. Raqamli muhitda tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarni mustaqil fikrlashga, o’z pozitsiyasini asoslab berishga va muloqot jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Natijada, kommunikativ kompetensiya nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki talabalarning kelajak kasbiy faoliyatida zarur bo’lgan muhim ko’nikmalarni shakllantiradi.

Tahlil natijalariga ko’ra, raqamli muhitda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Kommunikativ kompetensiya talabaning ta’lim sifatini oshirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlash hamda kelajakdagi faoliyatga tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhit va kommunikativ kompetensiya o’zaro uzviy bog’liq bo’lgan ikki muhim tizim hisoblanadi. Ularning uyg’unlashgan holda ta’lim jarayoniga joriy etilishi o’quv faoliyatining samaradorligini oshiradi. Raqamli texnologiyalar kommunikativ jarayonlar uchun qulay sharoit yaratib bersa, kommunikativ kompetensiya esa ushbu muhitdan maqsadli va samarali foydalanishni ta’minlaydi. Mazkur ikki tizimning birgalikda va izchil amalga oshirilishi natijasida talabalarda zamonaviy, amaliy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan foydali ko’nikmalar shakllanadi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish bilan bir qatorda, shaxsning kasbiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olimova S. Pedagogik kompetensiya va ta’lim sifati. – Toshkent: Ilm, 2021.
2. Muxammadjonov J., Olimova S. Oliy ta’limda kommunikativ kompetensiyaning nazariy asoslari. – 2025.
3. Karimova G. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent, 2022.
4. Ergasheva M. Raqamli ta’lim muhitida pedagogik yondashuvlar. – 2022.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Ражапбаева Руза

Студент кафедры «Педагогика и психология»,
Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация. В работе анализируется потенциал применения цифровых решений в инклюзивной образовательной среде, направленных на повышение доступности обучения и улучшение его результативности для обучающихся с особыми образовательными потребностями. Отдельное внимание уделяется использованию технологий виртуальной реальности как современного средства профессиональной подготовки. Описаны результаты создания иммерсионного VR-тренажёра для обучения техническому обслуживанию персональных компьютеров, адаптированного для студентов с частичными или полными нарушениями опорно-двигательных функций нижних конечностей. Рассмотрены особенности работы виртуальных симуляторов, их педагогический потенциал и возможности внедрения в учебный процесс. Полученные данные подтверждают эффективность использования VR-тренажёров для формирования практических компетенций и повышения учебной мотивации в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, цифровые инструменты, виртуальная реальность, VR-тренажёр, обучающиеся с ограниченными возможностями здоровья, профессиональная подготовка.

Abstract. This paper analyzes the potential of digital solutions in an inclusive educational environment aimed at increasing accessibility and improving learning outcomes for students with special educational needs. Particular attention is given to the use of virtual reality technologies as a modern means of professional training. The results of creating an immersive VR simulator for teaching personal computer maintenance, adapted for students with partial or complete musculoskeletal impairments of the lower extremities, are described. The operational features of virtual simulators, their pedagogical potential, and the possibilities of their implementation in the educational process are discussed. The obtained data confirm the effectiveness of using VR simulators for developing practical competencies and enhancing academic motivation in an inclusive education environment.

Keywords: inclusive education, digital tools, virtual reality, VR simulator, students with disabilities, professional training.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun kirish imkoniyatini oshirish va o'quv natijalarini yaxshilashga qaratilgan inklyuziv ta'lim muhitida raqamli yechimlarning salohiyati tahlil qilinadi. Virtual reallik texnologiyalaridan zamonaviy kasbiy tayyorgarlik vositasi sifatida foydalanishga alohida e'tibor qaratilgan. Pastki oyoq-qo'llarining qisman yoki to'liq mushak-skelet tizimi nuqsonlari bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtirilgan shaxsiy kompyuterga texnik xizmat ko'rsatishni o'rgatish uchun immersiv VR simulyatorini yaratish natijalari tasvirlangan. Virtual simulyatorlarning ishlash xususiyatlari, ularning pedagogik salohiyati va ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari muhokama qilinadi. Olingan ma'lumotlar inklyuziv ta'lim muhitida amaliy kompetentsiyalarni rivojlantirish

va akademik motivatsiyani oshirish uchun VR simulyatorlaridan foydalanish samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, raqamli vositalar, virtual reallik, VR simulyatori, nogiron o'quvchilar, kasbiy tayyorgarlik.

Актуальность темы исследования. Инклюзивное образование становится важным направлением развития образовательных систем в современном мире, чтобы обеспечить равный доступ к образованию для всех категорий учащихся. Особую роль в этом процессе играют цифровые технологии, которые дают больше возможностей адаптировать учебные материалы к потребностям учащихся с особыми образовательными потребностями.

Цель исследования. Целью данного исследования предусматривается рассмотрение перспектив инновационных технологий в расширении эффективности инклюзивного образовательного процесса. В процессе исследования были применены методы теоретического анализа, педагогического наблюдения и обобщения практического опыта.

Методы исследования. Представлены результаты работы над созданием виртуального симулятора по техническому обслуживанию персональных компьютеров в качестве основного цель использования виртуальной реальности в инклюзивном образовании зрение у людей, которые страдают полным или частичным поражением нижних конечностей. Основная цель разработки состоит в том, чтобы продемонстрировать возможности иммерсивной виртуальной тренировочной системы, используемой в качестве метода интеллектуальное восприятие информации и уникальное решение задач без неблагоприятная образовательная среда для инвалидов.

Цель разработки состоит в том, чтобы подготовить людей с ОВЗ к работе в качестве специалистов, включая сборку, конфигурацию, консультирование и технические обслуживать компоненты персонального компьютера. Эта сфера. Так как работа подходит для маломобильных людей, осуществляется вручную и не требует перемещения.

Практическая значимость созданного симулятора виртуальной реальности по технике персональных компьютеров подтверждается современный метод разработки инновационного решения, которое в долгосрочной перспективе. Одним из наиболее эффективных методов обучения студентов с ограничить безопасность здоровья. Исследование направлено на процесс обучения техническим специальности для людей с ограниченными возможностями здоровья, которые имеют полный или незначительное повреждение нижних конечностей.

Предмет исследования — метод реализации иммерсионного виртуального симулятора технического обслуживания компьютеров в обучении студентов с ограниченными возможностями радости.

Результаты исследования. Виртуальная реальность представляет собой трехмерное цифровое пространство, созданное средствами компьютерной графики и воспринимаемое пользователем с помощью специализированного оборудования. Данная технология оказывает воздействие на различные органы чувств человека, благодаря чему искусственно созданная среда воспринимается максимально приближенно к реальной.

Виртуальные симуляторы рассматриваются как особый вид обучающих средств. Они предназначены для формирования у обучающихся теоретических знаний и практических умений и относятся к инструментам профессиональной подготовки наряду с техническими средствами передачи информации, контроля знаний, самообучения и комплексными обучающими системами. Их функциональные характеристики, технические параметры и требования к подтверждению соответствия регламентируются национальными стандартами.

Принцип функционирования тренажеров с применением технологий виртуальной реальности основан на использовании программно-аппаратных комплексов, в которых реализуются различные сценарии моделирования. Взаимодействие пользователя с системой осуществляется с помощью специальных устройств, таких как VR-шлемы, контроллеры, манипуляторы, перчатки с датчиками, а также дополнительного оборудования, выбор которого зависит от уровня детализации симуляции.

Тренировочный режим предполагает самостоятельное выполнение заданий без помощи системы. При допущении ошибок, нарушении требований безопасности или неправильной последовательности действий система либо сразу уведомляет пользователя, либо демонстрирует допущенные неточности после завершения задания.

Экзаменационный режим предназначен для итоговой оценки уровня подготовки обучающегося. По своей структуре он аналогичен тренировочному режиму, однако позволяет определить степень готовности специалиста к профессиональной деятельности. В случае неудовлетворительных результатов пользователь направляется на повторное обучение.

В качестве примера рассмотрено разработанное решение в сфере инклюзивного образования лиц с ограниченными возможностями здоровья — иммерсионный виртуальный симулятор по техническому обслуживанию персональных компьютеров, адаптированный для обучающихся с полным или частичным нарушением функций нижних конечностей.

Вывод исследовательской работы. Результаты проведенного исследования установлено, что использование инновационных технологий, в том числе средства виртуальной реальности, способствует обновлению и развитию качества инклюзивного образования. Разработанные технологии для обучения техническому обслуживанию персональных технологий обеспечивает формировать безопасность, доступность и интерактивность образовательной среды для обучающихся с особыми возможностями в здоровье.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алехина С. В. Инклюзивное образование: теория и практика. — Москва: Академия, 2020. — 256 с.
2. Андреев А. А., Солдаткин В. И. Цифровые образовательные технологии: учебное пособие. — Москва: Юрайт, 2021. — 318 с.
3. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: учебное пособие. — Москва: Академия, 2019. — 240 с.

4. Radianti J., Majchrzak T. A., Fromm J., Wohlgenannt I. A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education // Education and Information Technologies. — 2020. — Vol. 25. — P. 563–584.

5. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Inclusion. — Paris: UNESCO Publishing, 2018. — 120 p.

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYANING O’RNI VA AHAMIYATI

**Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika yo’nalishi talabasi
Bekjonova Durdona Quvondiq qizi**

ANNOTATSIYA. Ushbu maqola XXI asrda globallashuv va raqamli texnologiyalarning ta’lim tizimida tutgan o’rni va ahamiyatini o’rganishga bag’ishlangan. Globallashuv ta’limda raqamli texnologiyalarning joriy etilishini jadallashtirib, bilim olish jarayonlarini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va masofaviy ta’lim imkoniyatlarini rivojlantirish orqali yanada samarali qilishga zamin yaratmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida o’quvchilarga global resurslarga kirish, natijalarni baholash, o’zlashtirish jarayonlarini tahlil qilish va ularga individual yondashuvni takomillashtirish imkoniyati yaratiladi. Maqolada ta’limda raqamli texnologiyaning ahamiyati, elektron ta’lim va an’anaviy ta’limning integratsiyasining ta’lim jarayonidagi o’rni xususida ma’lumotlar keltirilgan.

ANNOTATION. This article is devoted to the study of the role and importance of globalization and computer technologies in the education system in the 21st century. The acceleration of the introduction of global technology is creating a more effective basis for the learning process through the development of interactive, personal and distance learning tools. Digital resources provide students with access to global, software, analysis of learning processes and individual software.

АННОТАЦИЯ. Данная статья посвящена изучению роли и значения глобализации и компьютерных технологий в системе образования XXI века. Ускоренное внедрение глобальных технологий создает более эффективную основу для учебного процесса за счет развития интерактивных, персонализированных и дистанционных инструментов обучения. Цифровые ресурсы предоставляют студентам доступ к глобальному программному обеспечению, анализу учебных процессов и индивидуальному программному обеспечению.

Kalit so’zlar: globallashuv, raqamli texnologiyalar, ta’lim tizimi, masofaviy ta’lim, shaxsiylashtirilgan ta’lim, sun’iy intellekt, raqamli transformatsiya, ta’lim jarayonlarini avtomatlashtirish, interaktiv ta’lim.

Keywords: globalization, digital technologies, education system, distance learning, personalized learning, artificial intelligence, digital transformation, automation of educational processes, interactive learning.

Ключевые слова: глобализация, компьютерные технологии, система образования, дистанционное обучение, персонализированное обучение, искусственный интеллект, вычислительная трансформация, автоматизация образовательных процессов, интерактивное обучение.

KIRISH

Hozirgi kunda XXI asr yuksak texnologiyalar zamoni, tafakkur asri, yalpi axborotlashuv asri, globallashuv davri deb ta’rif etilmoqda. «Globallashuv» atamasi dastlab amerikalik olim T. Levittning 1983 yili «Garvard biznes revyu» jurnalida chop etilgan maqolasida tilga olingan. Muallif yirik transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqaradigan turli-tuman mahsulot bozorlarining birlashuv jarayonini shunday deb atagan. Lekin hozirgi davrda globallashuv boshqacha ma’no va ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv — insoniyatning ongu-shuuri va tafakkuri samarasi sifatida vujudga kelgan jahon miqyosidagi umumiy jarayon. U chegara va hududlarni bilmaydigan, tuzumlarni tan olmaydigan, uzluksiz kuchayib va rivojlanib borayotgan, axborotlashgan jamiyatga o’tish jarayonidir.

Bunday jamiyatda faqat inson tafakkuri yetakchi o’rin egallaydi. Tafakkur — jamiyat taraqqiyoti darajasini ko’rsatuvchi oyna. Bu oynada muvaffaqiyatlar ham, kamchiliklar ham ayon ko’rinadi. Sir emaski, insonning nechog’lik mukarramligi, komilligi fikrlash darajasi tafakkuri bilan belgilanadi. Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar bilim berishning samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini yaxshilash va o’quvchilarning mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Jamiyatning barcha sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi ta’lim jarayoniga ham chuqur ta’sir ko’rsatmoqda.

Globallashuv - bu dunyo mamlakatlari o’rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ilmiy va axborot aloqalarining tobora kuchayib borish jarayonidir. Globallashuv jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet va raqamli platformalar xizmat qilmoqda. Axborotlar inson tafakkuri va fikrlash qobiliyatini shakllanishiga tasir etuvchi asosiy omildir. Shu sababli zamonaviy sivilizatsiyalashgan jamiyatning hozirgi davrdagi rivoji axborotlashtirish jarayoni bilan xarakterlanadi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir yutuqlaridan biri - masofaviy ta’limni yo’lga qo’yish imkoniyatidir. Pandemiya davrida onlayn ta’lim platformalari va elektron darsliklar o’quvchilarning bilim olish jarayonini uzluksiz davom ettirishda katta rol o’ynadi. Masofaviy ta’lim nafaqat favqulodda holatlarda, balki kundalik ta’lim jarayonida ham samarali qo’llanmoqda. Bu esa o’qituvchilar va o’quvchilarga moslashuvchan jadvalda ta’lim olish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim tizimiga joriy qilish ta’lim sifatini oshirish, o’quv jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqish va ta’lim jarayonini keng ommaga ochiq qilish uchun beqiyos imkoniyatlari yaratmoqda. Shu boisdan, bu texnologiyalarni yanada rivojlantirish va kengroq qo’llash ta’lim tizimining uzluksiz rivojlanishi va o’quvchilarning samarali bilim olishi uchun katta ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida ilmiy va o’quv-uslubiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, dasturlashtirish va raqamlashtirish modellari kabi metodlardan foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili

Ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning o’rganilishi ko’plab adabiyotlar va ilmiy manbalarni qamrab oladi.

Mamlakatimizning yangi taraqqiyoti davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo’llash orqali ta’limni boshqarishni avtomatlashtirish, elektron resurslar va masofaviy ta’limni rivojlantirish, ta’lim oluvchilar orasida IT-soha kasblarini ommalashtirishga e’tibor qaratilmoqda. Bugungi globallashtirish jarayoni kechayotgan sharoitda, raqamli texnologiyalar kundalik xayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Shuning uchun mamlakatimizda texnika va raqamli texnologiyalar bo’yicha mutaxassislar tayyorlanadigan oliy o’quv yurtlari faoliyat yuritmoqda.

XULOSA

Bugungi kunda ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish o’quv jarayonlarini yanada samarali, interaktiv va individual qilishda muxim ahamiyatga ega. Darslarni masofadan o’tkazish, elektron platformalar va o’quv resurslari orqali bilim olish o’quvchilarga o’z qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos tarzda rivojlanish imkonini beradi. Sun’iy intellekt va o’quv jarayonlarini avtomatlashtirish texnologiyalari xar-bir o’quvchi uchun individual yondashuv ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, masofaviy ta’lim imkoniyatlari dunyo bo’ylab keng tarqalmoqda va pandemiya davrida talimning uzluksizligini taminlashda juda katta axamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdukadirov, Abdukaxxor Abduvakilevich. Masofali ukitish nazariyasi va amaliyoti.
2. Raximov O. D. Requirements and technology for creating e-learning resources.
3. Parpiev A., Maraximov A., Hamdamov R., Begimkulov U., Bekmuradov M., Tayloqov N. Elektron universitet.
4. Raximov O. D. et al. Modern educational technologies.
5. Raximov O. D. i dr. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari.

PEDAGOGNING KASBIY MADANIYATI PEDAGOGIK FAOLIYATINING ASOSI SIFATIDA

Urganch davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası

231-guruh Pedagogika yo’nalishi talabasi

Egambergenova Mashhura Davronbek qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogning kasbiy madaniyati tushunchasi, uning pedagogik faoliyatdagi o’rni va ahamiyati yoritiladi. Kasbiy madaniyatning tarkibiy qismlari, pedagog shaxsiga qo’yiladigan zamonaviy talablar, shuningdek, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda kasbiy madaniyatning roli ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: kasbiy madaniyat, pedagogik faoliyat, pedagog shaxsi, kompetensiya, axloqiy qadriyatlar, kommunikativ madaniyat, ta’lim sifati, uzluksiz rivojlanish.

Abstract. This article explains the concept of professional culture of the teacher, its place and significance in pedagogical activity. Components of professional culture, modern requirements for the personality of the teacher, as well as the role of professional culture in improving the efficiency of the educational process

Keywords: professional culture, pedagogical activity, personality of the teacher, competence, ethical values, communicative culture, quality of education, continuous development.

Аннотация: В этой статье объясняется понятие профессиональной культуры учителя, её место и значение в педагогической деятельности. Компоненты профессиональной культуры, современные требования к личности учителя, а также роль профессиональной культуры в повышении эффективности образовательного процесса анализируются научно и теоретически.

Ключевые слова: профессиональная культура, педагогическая деятельность, личность учителя, компетентность, этические ценности, коммуникативная культура, образование. Ключевые слова: профессиональная культура, педагогическая деятельность, личность учителя, компетентность, этические ценности, коммуникативная культура, качество образования.

Kirish

Pedagogning kasbiy madaniyati - bu pedagogning kasbga bo’lgan munosabati, pedagogik bilim va ko’nikmalari, axloqiy fazilatlar va shaxsiy intilishi uyg’unligidir. Bu tushuncha pedagogning shaxsiy namunasi, ta’lim jarayonida o’quvchilarga ta’siri va ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omil sifatida ahamiyat kasb etadi [1]. Pedagogik faoliyat doimiy muloqot, mas’uliyat va ijodkorlikni talab etadi. Shu sababli o’qituvchi o’z kasbiga nisbatan ongli munosabatda bo’lishi, pedagogik etikani chuqur anglashi va unga amal qilishi zarur. Kasbiy madaniyat o’qituvchining kasbiga sadoqati, o’quvchilarga hurmati, adolatligi, sabr-toqati va bag’rikengligida namoyon bo’ladi. Pedagogik faoliyat - bu bilim berish, tarbiya berish va shaxsni rivojlantirish jarayonidir. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati pedagogning kasbiy madaniyatiga bog’liq. Pedagogning kasbiy madaniyatida bilim va mahorat muhim o’rin egallaydi. O’qituvchi o’z fanini chuqur bilishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni egallagan bo’lishi, o’quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil eta olishi lozim. Shu bilan

birga, u o‘z bilimlarini doimiy ravishda yangilab borishi, kasbiy rivojlanishga intilishi, innovatsion yondashuvlarni o‘z faoliyatiga joriy etishi zarur. Bu jarayon kasbiy madaniyatning muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy madaniyatning muhim tarkibiy qismi - muloqot madaniyatidir. Pedagog o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan to‘g‘ri, samimiy va samarali muloqot o‘rnatishi lozim. O‘qituvchining nutqi ravon, tushunarli, odobli va ta’sirchan bo‘lishi, tanqid va baholashda adolatli va ehtiyotkor bo‘lishi zarur. Muloqot madaniyati orqali pedagog o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni, bilimga qiziqishni va ijobiy motivatsiyani shakllantiradi. Kasbiy madaniyati yuqori pedagog ta’lim jarayonini samarali tashkil qiladi, o‘quvchilarda bilimga qiziqish uyg‘otadi va ijobiy muhit yaratadi.

Kasbiy madaniyati past bo‘lgan pedagogda esa o‘quvchilar bilan munosabatda muammolar yuzaga keladi, ta’lim sifati pasayadi [2].

Jan Jak Russo Emil yoki tarbiya to‘g‘risida asarida shuni ta’kidlaydiki, tarbiya jarayonida bolani majburlash emas, balki uning tabiiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Shu bilan birga, Iogann Genrix Pestalotsi ta’limni “bosh, qalb va qo‘l birligi” asosida tashkil etishni tavsiya qiladi, bu esa pedagogning kasbiy madaniyatini amaliy jihatdan ko‘rsatadi. Pedagogning kasbiy madaniyati uning pedagogik faoliyatining mustahkam poydevoridir. Buyuk shaxslar fikrlariga tayangan holda, pedagog:

bilimdon va malakali bo‘lishi,
axloqiy va ma’naviy jihatdan yetuk bo‘lishi,
o‘quvchi bilan samarali muloqot o‘rnatishi,
shaxsiy namunasi bilan ta’sir ko‘rsatishi lozim.

Shunday pedagoglar orqali jamiyat ma’naviy va intellektual rivojlanadi, barkamol avlod tarbiyalanadi [3].

O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Karimov “Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch” asarida “Kelajagimiz poydevori maktabda qo‘yiladi, pedagoglar esa jamiyatning ma’naviy ustunligiga xizmat qiladi” deb ta’kidlaganlar. Pedagogik kompetensiya — bu pedagogning ta’lim-tarbiya jarayonida samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, shaxsiy va axloqiy fazilatlar majmui. Kompetensiya nafaqat bilimga, balki pedagogning amaliy va ijtimoiy qobiliyatlariga ham bog‘liq bo‘lib, u o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish, ularning shaxsiy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi [4].

Pedagogik kompetensiya shaxsning “bilaman, qila olaman, to‘g‘ri qaror qabul qila olaman” tamoyiliga asoslanadi, ya’ni u nazariy bilim, amaliy ko‘nikmalar va axloqiy-hissiy tayyorgarlikni birlashtiradi. Axloqiy qadriyatlar - bu insonning ongli ravishda o‘z xatti-harakatlarini tartibga soluvchi, ijtimoiy va ma’naviy me’yorlar majmui. Pedagogik faoliyatda axloqiy qadriyatlar pedagogning shaxsiy fazilatlarini va professional mas’uliyatini belgilaydi. Ular nafaqat o‘quvchilarga tarbiya berishda, balki o‘quv jarayonini tashkil etishda ham muhim rol o‘ynaydi [5]. Kasbiy madaniyat pedagogning refleksiv qobiliyatlari bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘qituvchi o‘z faoliyatini tahlil qila olishi, xatolarini tan olishi, ularni bartaraf etish yo‘llarini izlab topishi va o‘z ustida doimiy ishlashi lozim. Refleksiya pedagogning kasbiy o‘sishiga, faoliyatini takomillashtirishga va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy va Imom G‘azzoliy pedagog axloqiy qadriyatlarni shaxsiy namunasi orqali o‘quvchilarga yetkazishi kerakligini ta’kidlaydilar. Forobiyga ko‘ra,

shaxs axloqiy jihatdan yetuk bo’lsa, u jamiyat uchun foydali bo’lishi mumkin. Kommunikativ madaniyat shaxsning muloqot qobiliyati, ya’ni turli ijtimoiy muhitda samarali, hurmatli va madaniyatli aloqa o’rnatish qobiliyati. Pedagogik faoliyatda kommunikativ madaniyat pedagog va o’quvchi, ota-ona, hamkasblar o’rtasidagi munosabatning sifatini belgilaydi [6]. Pedagog axloqiy qadriyatlar va kommunikativ madaniyatga ega bo’lsa, u nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, motivator va ijtimoiy yetakchiga aylanadi. Pedagogning tashkiliy va mehnat madaniyati ham kasbiy madaniyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O’qituvchi darsni puxta rejalashtirishi, vaqtni to’g’ri taqsimlashi, hujjatlarni tartibli yuritishi, mehnat intizomiga rioya qilishi lozim. Ta’lim muassasasida ichki tartib-qoidalar, me’yoriy hujjatlar va kasbiy standartlarga amal qilish pedagogning mas’uliyatli munosabatini ko’rsatadi.

Xulosa shundan iboratki, pedagogning kasbiy madaniyati uning 961 edagogik faoliyatining mustahkam poydevoridir. Bu madaniyat pedagogning bilim va ko’nikmalari, axloqiy qadriyatlari, muloqot va kommunikativ madaniyati, shuningdek, shaxsiy rivojlanishga intilishini o’zida mujassam etadi. Yuqori kasbiy madaniyatga ega pedagog o’quvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni tarbiyalash, shaxs sifatida shakllantirish va jamiyatga foydali shaxslar etib yetaklash imkoniga ega bo’ladi.

Buyuk mutafakkirlar - Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Jan Jak Russo, Iogann Pestalotsi, Lev Tolstoy va Imom G’azzoliy - pedagogning shaxsiy namunasi, axloqiy yetukligi va kasbiy malakasi ta’limning sifatiga bevosita ta’sir etishini ta’kidlaydilar. Shu nuqtai nazardan pedagogning kasbiy madaniyati uning 961 edagogik faoliyatining asosiy, ajralmas elementi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy, A. N. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Fan, 2004.
2. Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. Toshkent: G’afur G’ulom, 2001.
3. Pestalotsi, I. G. Pedagogik qarashlar. Moskva, 1981.
4. Tolstoy, L. N. Pedagogik asarlar to’plami. Moskva, 1989.
5. G’azzoliy, I. Kimyoi saodat. Toshkent: Sharq, 2003.
6. Karimov, I. A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008
7. Sayidahmedov, N. Pedagogika. Toshkent: O’qituvchi, 2015
8. Abdullayeva M. Pedagogik mahorat asoslari 2017.
9. Usmonov, S. Ta’limda muloqot madaniyati. Toshkent 2019.

TA’LIM JARAYONIDA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDA PEDAGOGIK
YONDASHUVLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Kutlimuratova Nargiza Rustamovna.

*Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası katta
o‘qituvchisi*

Ro‘zibayeva Bonu Nizomjon qizi.

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

nargizakutlimuratova994@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish asosida pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish hamda pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etishning istiqbollari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim jarayoni, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar, pedagogik yondashuv, innovatsion metodlar, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования педагогических подходов на основе использования искусственного интеллекта в образовательном процессе. Проанализирована роль технологий искусственного интеллекта в повышении качества образования, учете индивидуальных возможностей учащихся, а также в развитии профессиональных компетенций педагогов. Кроме того, обсуждаются перспективы внедрения инновационных педагогических подходов в цифровой образовательной среде.

Ключевые слова: образовательный процесс, искусственный интеллект, цифровые технологии, педагогический подход, инновационные методы, профессиональная компетенция.

Abstract. This article examines the issues of improving pedagogical approaches based on the use of artificial intelligence in the educational process. The role of artificial intelligence technologies in enhancing the quality of education, considering the individual capabilities of students, and developing teachers’ professional competencies is analyzed. Furthermore, the prospects for implementing innovative pedagogical approaches in a digital learning environment are discussed.

Keywords: educational process, artificial intelligence, digital technologies, pedagogical approach, innovative methods, professional competence.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimida kechayotgan tub islohotlar va raqamlashtirish jarayonlari pedagogik faoliyatga yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Ayniqsa, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Zamonaviy ta’limda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quv jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llay oluvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi lozim. Sun’iy intellect - bu kompyuter va texnologiyalarga inson aqliy faoliyatiga o‘xshash imkoniyatlarni beruvchi ilmiy yo‘nalishdir. U ma’lumotlarni tahlil qilish, o‘rganish, mantiqiy xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo‘lgan tizimlarni yaratishga qaratilgan. Bugungi kunda

sun’iy intellekt inson hayotining ko’plab sohalarida faol qo’llanilib, kundalik turmushning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Sun’iy intellektning asosiy vazifasi inson bajaradigan murakkab ishlarni avtomatlashtirish va ularni tezroq hamda aniqroq bajarishdir. Masalan, u nutqni tanish va qayta ishlash, matnlarni tarjima qilish, rasm va videodagi obyektlarni aniqlash kabi vazifalarni bajaradi. Shuningdek, sun’iy intellekt tizimlari katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlashda juda samarali bo’lib, inson uchun qiyin bo’lgan tahlillarni qisqa vaqt ichida amalga oshira oladi.

Adabiyotlar tahlili. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar bugungi kunda ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ular ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, o’quvchilarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va o’qitish samaradorligini oshirishda muhim rol o’ynaydi. Raqamli texnologiyalar yordamida dars jarayonlari interaktiv va qiziqarli bo’lib, o’quvchilarning fanlarga bo’lgan qiziqishi ortadi. Sun’iy intellekt (SI) bugungi kunda odamlarning hayoti va raqamli dunyoning deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Oliy ta’limning kelajagi esa aynan yangi texnologiyalar va aqlli mashinalarning hisoblash imkoniyatlariga bog’liq. Sun’iy intellekt sohasidagi yutuqlar oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv, o’quv jarayonlari va ichki infratuzilmani tubdan o’zgartirish imkonini beradi. Bu esa o’qitish va o’rganishga yangi yondashuvlarni olib keladi, shuningdek, yangi imkoniyatlar bilan birga muammolarni ham yuzaga chiqaradi. Sun’iy intellektga oid konseptual yondashuvlar XX asr o’rtalaridan boshlab rivojlanmoqda. 1950-yillarda Alan Turing mashina “aqlli” bo’la oladimi degan savolni ilgari surib, “Turing testi” orqali bu masalaga nazariy asos yaratgan. 1956 yilda Jon Makkarti esa sun’iy intellektni “har qanday aqliy faoliyatni mashinada simulyatsiya qilish mumkinligi haqidagi taxmin” sifatida ta’riflagan. [3]

Dunyodagi eng mashhur sun’iy intellekt darsliklaridan biri - “Sun’iy intellekt: zamonaviy yondashuv” bo’lib, uning mualliflari Styuart Jonatan Russell va Piter Norving hisoblanadi. Kitob birinchi marta 1995-yilda nashr etilgan bo’lsa, uning to’rtinchi nashri 2020-yilda chop etilgan. Sun’iy intellekt aqlli mavjudotlarni tushunishga va yangi aqlli tizimlarni yaratishga intiladi. Mualliflarning ta’kidlashicha, “Hech kim kelajakni aniq bashorat qila olmasa-da, inson darajasidagi yoki undan yuqori aqlga ega kompyuterlar bizning kundalik hayotimiz va sivilizatsiyaning kelajakdagi rivojlanishiga katta ta’sir ko’rsatishi aniq” [6]. Bugungi kunda ta’lim sohasini rivojlantirish uchun xorij tajribalaridan o’rnak olish, ijodiy yondashuv bilan amaliyotga tatbiq etish va zamon talablariga mos loyihalar ishlab chiqish ustuvor vazifaga aylangan.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017 – 2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2016-yil 29-dekabrda PQ2707-sonli, “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2017-yil 9-sentyabrda PQ-3261-son qarorlari, “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2017-yil 30-sentyabrda PF-5198 sonli Farmoyishi shu jumladandir.

Metod va materiallar. Sun’iy intellekt (SI) zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. Katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, har bir o’quvchining ehtiyojlariga moslashish va interaktiv o’quv muhitini yaratish imkoniyatlari sun’iy intellektni ta’lim jarayonida samarali vositaga aylantiradi. Raqamli transformatsiya jarayonida sun’iy intellekt pedagogik metodlarni takomillashtirish va ta’lim sifatini oshirishda strategik ahamiyat kasb

etadi. Sun’iy intellekt o’quvchilarning bilim darajasi, qiziqishlari va o’rganish tezligini aniqlab, har bir talaba uchun moslashtirilgan o’quv materiallarini taqdim etadi. Bu yondashuv o’quvchilarga real vaqt rejimida teskari aloqa berish, qaysi mavzularni chuqurlashtirish yoki takrorlash kerakligini aniqlash hamda har bir talaba uchun individual o’quv yo’llarini yaratish imkonini beradi. Natijada o’quvchilarning o’rganishga bo’lgan qiziqishi va bilim olish samaradorligi oshadi. Sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim sifatini oshirishda ham muhim rol o’ynaydi. U o’quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish, xatolarni aniqlash va tezkor teskari aloqa berish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, o’qituvchilarga baholash va pedagogik strategiyalarni takomillashtirishda yordam beradi, bu esa umumiy ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shuningdek, Sun’iy intellekt pedagoglarning kasbiy rivojida ham katta ahamiyatga ega. U baholash, test tayyorlash va ma’lumotlarni tahlil qilish kabi tashkiliy ishlarni avtomatlashtiradi. Shu orqali o’qituvchilar individual o’quv jarayonini yaxshiroq kuzatib, samarali pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishlari mumkin bo’ladi. Bundan tashqari, sun’iy intellekt innovatsion ta’lim metodlarini joriy etishga imkon yaratadi, bu esa darslarni yanada qiziqarli va interaktiv qiladi. Sun’iy intellekt yordamida interaktiv va raqamli ta’lim muhitlarini yaratish mumkin. Virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar va interaktiv darsliklar o’quvchilarni faol o’rganishga jalb qiladi. Shu bilan birga, masofaviy va aralash ta’lim platformalari orqali ta’limga kirish imkoniyati kengayadi. O’quvchilarni hamkorlik va o’yinlashgan kontent orqali jalb qilish esa ta’lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Natijalar tahlili. Shunday qilib, sun’iy intellekt ta’limni individualizatsiyalash, sifatini oshirish, pedagoglarning kasbiy rivojini qo’llab-quvvatlash va raqamli innovatsiyalarni joriy etishda markaziy rol o’ynaydi. Uning ta’lim tizimiga integratsiyasi nafaqat texnologik yangilik, balki samarali, inkluziv va kelajak ta’limiga yo’naltirilgan strategik yondashuv hisoblanadi.

Xulosa. Ta’lim jarayonida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiyalar ta’limning samaradorligini oshirish, o’quvchilarning individual rivojlanishini ta’minlash va pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, zamonaviy ta’lim tizimida sun’iy intellekt keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva N. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
2. Azizxo’jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
3. Muslimov N. A., Usmonboyeva M. H. Kasbiy kompetensiya: mazmuni va shakllantirish mexanizmlari. – Toshkent, 2019.
4. Karimova G. Q. Raqamli ta’lim muhitida pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish masalalari. // Pedagogika jurnali, 2022, №4.
5. Ziyatovich, M. F., & Islom o’g’li, X. S. (2023). Sun’iy intellekt va uning ta’lim sohasiga alohida murojaat qilgan holda turli sohalaridagi qamrovi. образование наука и инновационные идеи в мире, 16(3), 16-19.
6. Salimov O. R. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

Kutlimuratova Nargiza Rustamovna.

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası katta o‘qituvchisi

Yusupboyev Raxmatjon Qudrat o‘g‘li.

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

nargizakutlimuratova994@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli ta’lim platformalari, interaktiv vositalar, masofaviy ta’lim texnologiyalari va sun’iy intellekt imkoniyatlarining kasbiy tayyorgarlikdagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va samaradorlik omillari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, kasbiy kompetensiya, raqamli ta’lim, innovatsion pedagogika, masofaviy ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируются механизмы формирования профессиональных компетенций студентов посредством использования цифровых технологий в образовательном процессе. Освещается роль цифровых образовательных платформ, интерактивных средств, технологий дистанционного обучения и возможностей искусственного интеллекта в профессиональной подготовке. Также рассматриваются педагогические условия развития цифровых компетенций и факторы их эффективности.

Ключевые слова: цифровые технологии, профессиональная компетенция, цифровое образование, инновационная педагогика, дистанционное обучение.

Abstract. This article analyzes the mechanisms for forming students’ professional competencies through the use of digital technologies in the educational process. The role of digital educational platforms, interactive tools, distance learning technologies, and the capabilities of artificial intelligence in professional training is highlighted. In addition, the pedagogical conditions for the development of digital competencies and the factors influencing their effectiveness are examined.

Keywords: digital technologies, professional competence, digital education, innovative pedagogy, distance learning.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri - bo‘lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini zamonaviy talablarga mos holda shakllantirishdir. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim mazmuni, shakli va metodlariga tub o‘zgarishlar kiritmoqda. Shu bois talabalarda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy, raqamli va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar o‘quv jarayonini individuallashtirish, interaktivlashtirish hamda amaliy yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish imkonini beradi. Natijada talabalar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirib, real kasbiy vaziyatlarga moslashish ko‘nikmalarini egallaydilar. Elektron ta’lim platformalari, masofaviy ta’lim tizimlari, virtual

laboratoriyalar, simulyatsiya dasturlari va raqamli ta’lim resurslari orqali talabalarda axborotni izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va undan samarali foydalanish kompetensiyalari shakllanadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar jamoada ishlash, muammolarni hal etish, tanqidiy va ijodiy fikrlash kabi muhim kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy kompetensiya atamasi lotincha “*competere*” — ya’ni “mos kelmoq”, “qodir bo’lmoq”, “munosib bo’lmoq” so’zidan kelib chiqqan bo’lib, shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshira olish qobiliyatini anglatadi[1]. Pedagog olimlar tadqiqotlarida kompetentlik tushunchasini pedagogik nuqtai nazardan yanada chuqur va batafsil tahlil qilish imkonini beruvchi turli jihatlar hamda tarkibiy qismlar aniqlanib, alohida o’rganilgan. N.G. Vitkovskayaning ta’riflashicha, kompetentlik – qo’yilgan muammolarni hal etishga qaratilgan insonning ichki (bilim, ko’nikma va malakalari, ma’naviy sifatlari, psixologik xususiyatlari) va tashqi (moddiytexnik, ijtimoiy) imkoniyatlarini safarbar qila olishga qodirligidir. [3]

N.A.Muslimov o’zining tadqiqot ishlarida o’qituvchining kasbiy kompetentligini shakllanganlik asosini oltita sifatlar, ya’ni motivatsion xislatlar, intellektual salohiyat, irodaviy sifatlar, amaliy ko’nikmalar, hissiy sifatlarni boshqarishi hamda o’z-o’zini boshqara olish sifatlari tashkil etishini ta’kidlab o’tadi. [3]

Kasbiy kompetensiya — bu talabaning o’z kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirish uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmuidir.

U quyidagi komponentlardan iborat:

- kasbiy bilimlar;
- amaliy ko’nikmalar;
- muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyati;
- raqamli va axborot kompetensiyalari;
- muloqot va jamoada ishlash malakalari.

Pedagogik jihatdan qaralganda esa, kasbiy kompetensiya o’qituvchining o’z kasbiy vazifalarini to’liq va sifatli bajarishi uchun zarur bo’lgan bilimlar, ko’nikmalar, qadriyatlar hamda shaxsiy fazilatlar yig’indisini ifodalaydi.

Bu tushuncha uchta asosiy tarkibiy qismni qamrab oladi:

- nazariy bilimlar — o’qituvchining o’z mutaxassisligi bo’yicha ilmiy jihatdan asoslangan bilimlar darajasi;
- amaliy ko’nikmalar — mavjud bilimlarni ta’lim jarayonida samarali tatbiq eta olish malakasi;
- shaxsiy fazilatlar — muloqotga kirisha olish, mas’uliyatlilik, bag’rikenglik, o’z faoliyatini tahlil qila bilish hamda doimiy rivojlanishga intilish kabi sifatlar.

Metod va materiallar. Kasbiy kompetensiya uzluksiz rivojlanib boradigan jarayon hisoblanadi. O’qituvchi nafaqat o’z fan sohasi doirasida, balki axborot texnologiyalari, psixologiya, metodika, madaniyatshunoslik kabi yo’nalishlarda ham muntazam ravishda bilim va ko’nikmalarini oshirib borishi lozim. Natijada u shunchaki fan o’qituvchisi emas, balki shaxsiy jihatdan yetuk, zamon talablari va o’zgaruvchan hayot sharoitlariga moslasha oladigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda pedagogik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u o‘qituvchi faoliyatining yo‘nalishini, ta’lim mazmunini hamda kutilayotgan natijalarni belgilab beradi. Ushbu yondashuvlar orasida eng muhimlaridan biri kompetensiyaviy yondashuv hisoblanadi. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini raqamli texnologiyalar orqali shakllantirish quyidagi mexanizmlar asosida amalga oshiriladi:

1. Interaktiv ta’lim metodlari

Onlayn testlar, muammoli vaziyatlar, keys-stadi va loyiha asosidagi ta’lim talabani mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

2. Masofaviy va aralash ta’lim

Raqamli platformalar orqali ta’lim olish talabani o‘z vaqtini boshqarish va mas’uliyatini oshiradi.

3. Amaliy yo‘naltirilgan raqamli topshiriqlar

Real kasbiy vaziyatlarga yaqin bo‘lgan topshiriqlar kompetensiyalarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

4. Raqamli monitoring va tahlil

Elektron baholash tizimlari orqali talabani rivojlanish darajasini doimiy nazorat qilish mumkin.

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida zamonaviy texnologiyalar hamda innovatsion ta’lim metodlari muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini individuallashtirish, interaktivlashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Jumladan:

- elektron ta’lim platformalari (LMS) orqali mustaqil ta’limni tashkil etish;
- onlayn kurslar va vebinarlar orqali bilimlarni chuqurlashtirish;
- virtual laboratoriyalar va simulyatorlar yordamida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish;
- sun’iy intellekt asosidagi tizimlar orqali bilimlarni baholash va tahlil qilish mumkin. [4]

Natijalar tahlili. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, raqamli ta’lim platformalari, interaktiv taqdimotlar, onlayn test tizimlari va virtual treninglar ta’lim oluvchilarning o‘rganish jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlaydi. Bunday vositalar o‘quvchilarning bilimga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va mustaqil o‘rganishga undaydi. Xususan, case-study (holatli tahlil), project-based learning (loyiha asosida ta’lim) hamda problem-based learning (muammoli ta’lim) kabi metodlar o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, muammolarni mustaqil hal etish, ijodkorlik va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu ko‘nikmalar kasbiy kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Bundan tashqari, refleksiya texnologiyasi o‘quvchilarning o‘z faoliyatini baholashiga, yo‘l qo‘yilgan xatolarni tahlil qilish va ulardan to‘g‘ri xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalarning kasbiy kompetensiyalarini an’anaviy usullarga nisbatan samaraliroq shakllantiradi. Talabalarda mustaqil ta’lim olish, axborotni tahlil qilish va kasbiy muammolarni hal etish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ta’lim jarayoniga innovatsion raqamli vositalarni tizimli joriy etish orqali raqobatbardosh, malakali va zamon talablariga mos mutaxassislar tayyorlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva, M. A. *Pedagogik kompetensiya va uni rivojlantirish asoslari*. Toshkent: Fan, 2019.
2. Yo‘ldoshev, J. G., Usmonov, S. A. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Muslimov, N. A. *Kasbiy kompetensiyani shakllantirish nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.
4. Xodjayev, B. X. *Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari*. Toshkent: Sharq, 2021.

THE ROLE OF AUTHENTIC MATERIALS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Radjapova Feruza Abdullayevna

Dotsent of Foreign philology department

Iskandarova Kamila Arslan qizi

Student of 222-group foreign language and literature

Annotation

This article examines the concept of authentic materials, their theoretical foundations, types, benefits, challenges, and pedagogical implications in language classrooms. Drawing on previous research and classroom practices, the paper argues that authentic materials significantly enhance learners’ motivation, communicative competence, and cultural awareness when used appropriately. The paper also discusses strategies for effective integration of authentic materials across different proficiency levels.

Аннотация

Это исследование посвящено анализу концепции аутентичных материалов, их теоретических основ, типов, преимуществ, трудностей и педагогических аспектов использования в языковых классах. Опираясь на результаты предыдущих исследований и практику работы в аудитории, в статье утверждается, что аутентичные материалы при грамотном применении значительно повышают мотивацию обучающихся, их коммуникативную компетенцию и культурную осведомлённость. Также в работе рассматриваются стратегии эффективной интеграции аутентичных материалов для учащихся с разным уровнем языковой подготовки.

Annotatsiya

Ushbu maqola til darslarida qo‘llaniladigan autentik materiallar tushunchasi, ularning nazariy asoslari, turlari, afzalliklari va pedagogik jihatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Maqolada autentik materiallar to‘g‘ri va o‘rinli qo‘llanilganda o‘quvchilarning motivatsiyasini, kommunikativ kompetensiyasini ijtimoiy siyosiy va madaniy yangiliklardan xabardorligini sezilarli darajada oshirishi ta’kidlanadi. Shuningdek, ishda turli til darajasiga ega o‘quvchilar uchun autentik materiallarni samarali integratsiya qilish strategiyalari ko‘rib chiqiladi.

Key words: authentic materials, language teaching, communicative competence, motivation, ESL/EFL

Ключевые слова: аутентичные материалы, обучение языку, коммуникативная компетенция, мотивация, ESL/EFL

Kalit soʻzlar: autentik materiallar, til oʻqitish, kommunikativ kompetensiya, motivatsiya, ESL/EFL

In recent decades, language teaching methodologies have shifted from traditional, grammar-focused instruction to communicative approaches that emphasize real-life language use. As a result, authentic materials have gained prominence in second and foreign language classrooms. Authentic materials are resources originally created for native speakers and real communicative situations, such as newspapers, television programs, podcasts, advertisements, and social media content. Their use reflects the growing recognition that learners need exposure to real language in order to develop communicative competence. Traditional textbooks often present simplified language that may not accurately represent how language is used outside the classroom. While such materials can be useful for introducing grammatical structures, they may fail to prepare learners for real-world communication. Authentic materials, on the other hand, provide learners with natural input, varied language forms, and cultural context. This paper explores the role of authentic materials in language teaching by examining their theoretical background, advantages, limitations, and practical classroom applications.

The concept of authentic materials is closely connected to Communicative Language Teaching (CLT), which emerged in the 1970s as a response to structural and audiolingual methods. CLT emphasizes meaningful interaction and the ability to use language effectively in real contexts (Richards, 2006)⁴⁴. According to this approach, language learning occurs best when learners are exposed to meaningful input and engaged in purposeful communication.

Krashen’s Input Hypothesis also supports the use of authentic materials. Krashen (1985) argues that learners acquire language when they are exposed to comprehensible input that is slightly above their current proficiency level. Authentic materials, when carefully selected and adapted, can provide such input. Additionally, sociocultural theory highlights the importance of context and social interaction in learning, suggesting that language cannot be separated from its cultural and social environment. Authentic materials naturally embed language within cultural contexts, making them valuable learning tools.⁴⁵ Authentic materials can be categorized into three main types: printed, audio, and visual materials.

Printed authentic materials include newspapers, magazines, brochures, menus, timetables, and online articles. These materials help learners develop reading skills and familiarize them with real-world text structures, such as headlines, advertisements, and opinion articles. They are particularly useful for teaching scanning, skimming, and vocabulary inference skills.

Audio authentic materials consist of radio programs, podcasts, songs, interviews, and conversations. These materials expose learners to natural pronunciation, intonation, accents, and speech speed. Although challenging, audio materials help learners improve listening comprehension and prepare them for real-life listening situations.

⁴⁴Richards, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. Cambridge University Press.

⁴⁵Krashen, S. D. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. Longman.

Visual and audio-visual materials include television programs, films, YouTube videos, documentaries, and social media clips. These resources provide visual support that aids comprehension and enhance learners’ understanding of non-verbal communication, such as gestures and facial expressions. They are particularly effective in engaging learners and increasing motivation.

One of the most significant advantages of authentic materials is their positive impact on learner motivation. Students often find real-world materials more interesting and relevant than textbook-based content, as they can see direct connections between classroom learning and everyday life. Motivation plays a crucial role in language acquisition, and authentic materials can increase learners’ willingness to participate and communicate.

Authentic materials also contribute to the development of communicative competence, which includes grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic competence (Canale & Swain, 1980).⁴⁶ By interacting with real language, learners gain exposure to natural sentence structures, idiomatic expressions, and pragmatic language use. Furthermore, authentic materials promote cultural awareness by reflecting the values, customs, and social practices of the target language community.

Another benefit is the development of learner autonomy. When students engage with authentic materials, they are encouraged to use strategies such as guessing meaning from context, identifying key information, and using background knowledge. These strategies are essential for independent language use beyond the classroom. Despite authentic materials play a *big* role in teaching language skills because they bring the real world into the classroom instead of keeping learners in a textbook bubble.

Authentic materials (like news articles, podcasts, menus, social media posts, videos, songs) show learners how the language is **actually used** by native or fluent speakers. This helps students understand:

- Natural vocabulary and expressions
- Real grammar in context (not just rules)
- Cultural norms and communication styles

Language stops feeling abstract and starts feeling *useful*.

Improving reading skills

With authentic texts, learners practice:

- Skimming and scanning real content
- Dealing with unfamiliar words without panicking
- Understanding main ideas rather than translating every word

This mirrors what they’ll do outside the classroom—reading emails, websites, signs, or articles.

Strengthening listening skills

Authentic audio and video expose learners to:

- Natural speed, accents, and intonation

⁴⁶Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.

- Reduced forms (gonna, wanna, lemme)
- Background noise and real-life distractions

Yes, it’s harder—but it prepares learners for real conversations instead of “perfect” textbook listening.

Supporting speaking skills

When students interact with authentic materials, they get:

- Realistic topics to discuss and debate
- Models for natural pronunciation and discourse
- Confidence to express opinions about real issues

Role-plays based on real situations (ordering food, job interviews, travel) become much more effective.

Enhancing writing skills

Authentic models (emails, ads, blogs, reviews) help learners see:

- How different text types are structured
- Appropriate tone and style for different purposes
- Common phrases and formatting used in real communication

Students learn *how people actually write*, not just how exercises are completed.

Despite their advantages, authentic materials present several challenges. One major issue is language difficulty. Authentic texts may contain complex vocabulary, fast speech, slang, and cultural references that are difficult for lower-level learners to understand. This can lead to frustration and reduced confidence if materials are not carefully selected.

Teachers also face practical challenges, such as the time required to find suitable materials and design effective activities. Unlike textbooks, authentic materials are not specifically designed for instructional purposes, so teachers must adapt them to meet learning objectives. Additionally, assessment can be more complex when using authentic materials, as learner responses may vary widely.

To maximize the benefits of authentic materials, teachers should consider learners’ proficiency levels, interests, and learning goals. Materials can be simplified through task design rather than by altering the text itself. For example, beginners can focus on identifying main ideas or specific information, while advanced learners can analyze language use and discourse features.

Pre-teaching key vocabulary and providing background information can also improve comprehension. Teachers should design meaningful tasks that encourage interaction, such as discussions, role-plays, and problem-solving activities. Gradual exposure to authentic materials helps learners build confidence and develop the skills needed to handle real-world language.

Authentic materials play a vital role in contemporary language teaching by providing learners with exposure to real-life language use. While they present certain challenges, their benefits in terms of motivation, communicative competence, cultural awareness, and learner autonomy are substantial. With careful selection, appropriate task design, and thoughtful classroom integration, authentic materials can effectively support language learning across proficiency levels. As language education continues to evolve, authentic materials will remain a valuable resource for preparing learners to communicate confidently in real-world contexts.

References

1. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
2. Krashen, S. D. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. Longman.
3. Richards, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. Cambridge University Press.
4. Tomlinson, B. (2011). *Materials development in language teaching*. Cambridge University Press.
5. Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40(2), 97–118.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ БЕЗРАБОТНОЙ МОЛОДЁЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Каландаров Сардар Ибрагимович

в.и.о. профессор кафедры “Педагогика и психология” Ургенчского государственного университета имени Абу Райхан Беруни

E-mail: kalandarovsardar@mail.ru

Аннотация. В статье исследуется влияние цифровых технологий и искусственного интеллекта на формирование предпринимательской культуры среди безработной молодёжи Узбекистана. Рассматриваются современные цифровые платформы, образовательные технологии и ИИ-инструменты, способствующие развитию предпринимательских компетенций и созданию условий для самозанятости молодого поколения. Анализируются барьеры и возможности цифровизации предпринимательского образования в контексте социально-экономических условий Узбекистана. Представлены результаты эмпирического исследования, демонстрирующие корреляцию между доступом к цифровым технологиям и уровнем предпринимательской активности молодёжи. Предложены практические рекомендации по интеграции ИИ-технологий в систему поддержки молодых предпринимателей.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, предпринимательская культура, безработная молодёжь, цифровизация, стартап-экосистема, онлайн-образование, самозанятость.

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning O‘zbekistondagi ishsiz yoshlar o‘rtasida tadbirkorlik madaniyatini shakllantirishdagi ta’siri o‘rganiladi. Yoshlar avlodining tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish va o‘z-o‘zini bandlik sharoitlarini yaratishga yordam beradigan zamonaviy raqamli platformalar, ta’lim texnologiyalari va SI vositalari ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari kontekstida tadbirkorlik ta’limini raqamlashtirishning to‘siqlari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarga kirish va yoshlar tadbirkorlik faolligi darajasi o‘rtasidagi korrelyatsiyani ko‘rsatuvchi empirik tadqiqot natijalari taqdim etilgan. Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimiga SI texnologiyalarini integratsiya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, tadbirkorlik madaniyati, ishsiz yoshlar, raqamlashtirish, startup ekotizimi, onlayn ta’lim, o‘z-o‘zini bandlik.

Abstract. This article examines the impact of digital technologies and artificial intelligence on the formation of entrepreneurial culture among unemployed youth in Uzbekistan. Modern digital platforms, educational technologies, and AI tools that contribute to the development of entrepreneurial competencies and create conditions for self-employment of the younger generation are considered. Barriers and opportunities for digitalization of entrepreneurial education in the context of socio-economic conditions of Uzbekistan are analyzed. The results of an empirical study demonstrating the correlation between access to digital technologies and the level of youth entrepreneurial activity are presented. Practical recommendations for integrating AI technologies into the youth entrepreneurship support system are proposed.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, entrepreneurial culture, unemployed youth, digitalization, startup ecosystem, Uzbekistan, online education, self-employment.

ВВЕДЕНИЕ. Республика Узбекистан, переживающая период масштабных социально-экономических преобразований, сталкивается с актуальной проблемой молодёжной безработицы, которая, по данным Министерства занятости и трудовых отношений, составляет значительную долю в общей структуре незанятого населения. В условиях демографического роста и ежегодного выхода на рынок труда более пятисот тысяч молодых людей традиционные механизмы трудоустройства оказываются недостаточно эффективными, что актуализирует необходимость развития альтернативных форм занятости, прежде всего предпринимательства и самозанятости.

Цифровые технологии и искусственный интеллект открывают беспрецедентные возможности для преодоления традиционных барьеров входа в предпринимательскую деятельность, снижая транзакционные издержки, обеспечивая доступ к глобальным рынкам и образовательным ресурсам, предоставляя инструменты для автоматизации бизнес-процессов. Особую значимость приобретают онлайн-платформы для электронной коммерции, системы дистанционного обучения предпринимательским навыкам, AI-ассистенты для бизнес-планирования и финансового моделирования, цифровые сервисы для маркетинга и продвижения продукции. Вместе с тем процесс внедрения этих технологий в практику поддержки молодых предпринимателей в Узбекистане сталкивается с рядом серьёзных ограничений, включая недостаточный уровень цифровой грамотности населения, ограниченный доступ к высокоскоростному интернету в регионах, дефицит локализованного образовательного контента и отсутствие комплексной государственной стратегии по интеграции AI-технологий в систему поддержки предпринимательства.

Целью данного исследования является комплексный анализ роли цифровых технологий и искусственного интеллекта в формировании предпринимательской культуры безработной молодёжи Узбекистана, выявление факторов, способствующих и препятствующих эффективному использованию этих технологий, а также разработка научно обоснованных рекомендаций по оптимизации цифровой экосистемы поддержки молодого предпринимательства. Исследование базируется на междисциплинарном подходе, объединяющем методы экономического анализа, социологических опросов, статистического моделирования и кейс-стади успешных практик цифровизации

предпринимательского образования в странах Центральной Азии и других развивающихся экономиках.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ. Теоретические основы исследования взаимосвязи между цифровыми технологиями и предпринимательской культурой заложены в работах ведущих зарубежных и отечественных учёных. Как отмечает Друкер П.Ф., предпринимательская культура представляет собой систему ценностей, установок и поведенческих паттернов, ориентированных на инновационную деятельность, принятие рисков и создание экономической ценности, при этом формирование такой культуры требует целенаправленных образовательных усилий и создания благоприятной институциональной среды [1]. В контексте цифровой экономики это определение приобретает дополнительное измерение, поскольку технологические инструменты становятся не только средством ведения бизнеса, но и фактором трансформации самого предпринимательского мышления.

По мнению Кастельса М., переход к сетевому обществу радикально изменяет природу предпринимательской деятельности, создавая новые формы организации экономических отношений, где ключевую роль играют информационные потоки, цифровые платформы и виртуальные сообщества, что особенно актуально для молодого поколения, социализирующегося в цифровой среде [2]. Автор подчёркивает, что цифровизация снижает значимость традиционных ресурсов, таких как физический капитал и географическое положение, одновременно повышая ценность интеллектуального капитала, сетевых связей и способности к быстрой адаптации.

Как цитирует Коулман Дж., социальный капитал, формируемый через сетевые взаимодействия и доверительные отношения, является критически важным ресурсом для начинающих предпринимателей, особенно в условиях ограниченного доступа к финансовым и материальным ресурсам [3]. В цифровую эпоху онлайн-сообщества, профессиональные социальные сети и платформы для краудфандинга становятся новыми источниками социального капитала, позволяя молодым предпринимателям из периферийных регионов преодолевать географическую изолированность и получать доступ к глобальным ресурсам и экспертизе.

Как писал Остервальдер А., разработка жизнеспособной бизнес-модели требует систематического подхода к проектированию ценностного предложения, каналов коммуникации с клиентами, структуры издержек и источников доходов, при этом цифровые технологии предоставляют инструменты для быстрого прототипирования и тестирования бизнес-гипотез с минимальными затратами [4].

Методология Lean Startup, базирующаяся на принципах гибкого развития и постоянной обратной связи с рынком, становится особенно эффективной в сочетании с аналитическими возможностями искусственного интеллекта, позволяющего обрабатывать большие объёмы данных о потребительских предпочтениях и рыночных трендах.

По мнению Райс Э., успешное предпринимательство в современных условиях требует способности к быстрому экспериментированию, обучению на основе эмпирических данных и готовности к кардинальному изменению бизнес-стратегии, что делает цифровую грамотность и навыки работы с данными обязательными компетенциями для молодых предпринимателей [5]. Автор подчёркивает, что

искусственный интеллект может существенно ускорить процесс валидации бизнес-идей через автоматизированный анализ рынка, предиктивное моделирование спроса и персонализацию маркетинговых стратегий.

Как отмечает Тапскотт Д., цифровое поколение обладает уникальными характеристиками, включая комфорт в условиях технологической среды, склонность к коллаборации и открытым инновациям, предпочтение горизонтальных сетевых структур иерархическим организациям, что создаёт благоприятные предпосылки для развития цифрового предпринимательства [6]. Однако реализация этого потенциала требует целенаправленных усилий по развитию не только технических навыков, но и предпринимательского мышления, финансовой грамотности и понимания правовых аспектов ведения бизнеса.

Как цитирует Шумпетер Й., предпринимательство является ключевым драйвером экономического развития через процесс «созидательного разрушения», когда инновации вытесняют устаревшие технологии и бизнес-модели, создавая новые источники экономического роста и рабочие места [7]. В контексте цифровой экономики этот процесс значительно ускоряется, а барьеры для инноваций снижаются, что открывает возможности для молодых предпринимателей даже с ограниченными ресурсами создавать конкурентоспособные продукты и услуги на основе технологических платформ и инструментов искусственного интеллекта.

Анализ литературы показывает, что несмотря на значительный объём исследований по отдельным аспектам цифрового предпринимательства, существует дефицит комплексных работ, рассматривающих специфику формирования предпринимательской культуры молодёжи в условиях развивающихся экономик Центральной Азии с учётом роли искусственного интеллекта и местных социокультурных факторов.

МЕТОДЫ. Цифровая грамотность измерялась с помощью модифицированного инструментария Digital Competence Framework, охватывающего навыки работы с информацией, коммуникацию, создание контента, безопасность и решение технических проблем. Статистическая обработка данных проводилась с использованием пакета SPSS версии 26.0 с применением методов дескриптивной статистики, корреляционного анализа, многофакторного регрессионного моделирования и кластерного анализа для выявления типологических групп респондентов.

Качественная составляющая исследования включала 28 углублённых полуструктурированных интервью с молодыми предпринимателями, использующими цифровые технологии в своём бизнесе, 12 экспертных интервью с представителями государственных органов по поддержке предпринимательства, руководителями технологических инкубаторов и образовательных программ, а также 6 фокус-групп с безработной молодёжью. Качественные данные анализировались методом тематического кодирования с использованием программного обеспечения NVivo для выявления повторяющихся паттернов, ключевых тем и контекстуальных факторов, влияющих на восприятие и использование цифровых технологий в предпринимательских целях.

Дополнительно был проведён анализ вторичных данных, включая статистику Государственного комитета по статистике Республики Узбекистан о молодёжной занятости и безработице, данные Министерства по развитию информационных

технологий и коммуникаций о проникновении интернета и использовании цифровых услуг, отчёты международных организаций о состоянии предпринимательской экосистемы в Центральной Азии. Кейс-стади метод применялся для детального изучения десяти успешных молодёжных цифровых стартапов, функционирующих в различных секторах экономики Узбекистана, что позволило выявить типичные траектории развития и критические факторы успеха.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ. Результаты количественного опроса показали, что 73,4% безработной молодёжи Узбекистана рассматривают предпринимательство как желательный вариант карьеры, однако лишь 18,7% предпринимали конкретные шаги для запуска собственного бизнеса в течение последних двух лет. Ключевым фактором, объясняющим этот разрыв между намерениями и действиями, является недостаток необходимых компетенций и ресурсов, где дефицит знаний о цифровых инструментах ведения бизнеса занимает одно из центральных мест наряду с ограниченным доступом к стартовому капиталу.

Анализ уровня цифровой грамотности выявил значительную гетерогенность среди безработной молодёжи. В таблице 1 представлено распределение респондентов по уровням цифровых компетенций в разрезе основных компонентов.

Таблица

Распределение безработной молодёжи по уровням цифровой грамотности (n=847):

№	Компонент цифровой грамотности	Базовый уровень (%)	Средний уровень (%)	Продвинутый уровень (%)
1	Работа с информацией и данными	42,3	38,6	19,1
2	Цифровая коммуникация и коллаборация	35,7	45,2	19,1
3	Создание цифрового контента	58,4	29,3	12,3
4	Цифровая безопасность	61,2	27,4	11,4
5	Решение технических проблем	54,8	32,1	13,1
6	Использование AI-инструментов	71,6	21,7	6,7

Данные таблицы демонстрируют, что наиболее проблемными областями являются создание цифрового контента, цифровая безопасность и особенно использование инструментов искусственного интеллекта, где более 70% респондентов обладают лишь базовыми навыками или не имеют релевантного опыта.

Это создаёт серьёзное препятствие для эффективного использования современных технологических возможностей в предпринимательских целях.

Корреляционный анализ выявил статистически значимую положительную связь между уровнем цифровой грамотности и предпринимательскими намерениями ($r=0,547$, $p<0,001$), а также между опытом использования онлайн-платформ для экономической активности и готовностью к запуску собственного бизнеса ($r=0,612$, $p<0,001$). Множественная регрессионная модель показала, что совокупность факторов, включающих уровень цифровой грамотности, доступ к высокоскоростному интернету, наличие опыта онлайн-заработка и участие в образовательных программах по цифровому предпринимательству, объясняет 64,3% дисперсии в уровне предпринимательской активности молодёжи.

На графике 1 представлена динамика использования различных категорий цифровых технологий безработной молодёжью для потенциальной или реальной предпринимательской деятельности.

График

График демонстрирует, что молодёжь активно использует доступные и привычные цифровые инструменты, такие как социальные сети и мессенджеры, в то время как более сложные и специализированные технологии, включая системы на базе искусственного интеллекта, остаются недостаточно освоенными. Это указывает на необходимость целенаправленных образовательных интервенций для расширения технологического инструментария молодых предпринимателей.

Качественные данные из интервью и фокус-групп выявили несколько ключевых барьеров на пути интеграции цифровых технологий и искусственного интеллекта в предпринимательскую практику безработной молодёжи. Первый барьер связан с ограниченной осведомлённостью о существующих технологических возможностях, когда потенциальные молодые предприниматели просто не знают о доступных инструментах и платформах, которые могли бы существенно облегчить запуск и развитие бизнеса. Как отметил один из респондентов, участник фокус-группы в Фергане: «Я знаю, что есть какие-то программы для автоматизации бизнеса, но не представляю, где их найти, как ими пользоваться и подходят ли они для моей ситуации».

Второй существенный барьер представляет собой языковая проблема, поскольку большинство передовых AI-инструментов и образовательных ресурсов доступны преимущественно на английском языке, в то время как уровень владения английским среди безработной молодёжи в регионах Узбекистана остаётся низким. Третий барьер связан с недостаточной адаптацией цифровых бизнес-инструментов к местному социокультурному и экономическому контексту, включая особенности потребительского поведения, специфику регулирования предпринимательской деятельности и традиционные формы делового взаимодействия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Проведённое исследование подтверждает ключевую роль цифровых технологий и искусственного интеллекта в формировании предпринимательской культуры безработной молодёжи Узбекистана, одновременно выявляя существенные барьеры и нереализованный потенциал в этой области. Результаты демонстрируют, что при наличии высоких предпринимательских намерений среди молодого поколения существует значительный разрыв между желанием заниматься предпринимательством и реальными действиями, обусловленный дефицитом необходимых цифровых компетенций, ограниченным доступом к технологической инфраструктуре и недостаточной осведомлённостью о возможностях современных цифровых инструментов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Друкер П.Ф. Инновации и предпринимательство. — М.: Вильямс, 2018. — С. 47–89.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. — М.: ГУ ВШЭ, 2020. — С. 156–234.
3. Коулман Дж. Социальный капитал в создании человеческого капитала // Экономическая социология. — 2019. — Т. 20, № 3. — С. 121–157.
4. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей: настольная книга стратега и новатора. — М.: Альпина Паблишер, 2021. — С. 34–112.
5. Райс Э. Бизнес с нуля: Lean Startup. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. — С. 67–145.
6. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта. — М.: Рефл-бук, 2021. — С. 89–167.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2017. — С. 198–276.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH DARSLARIDA ERTAKLARNI O‘RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Jumanova Nodira Gulimboyevna

**Urganch davlat pedagogika institut Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang‘ich ta’lim) 1-bosqich magistranti**

E mail: jumanovanodira76@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinif o‘qish darslarida ertaklarni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning o‘qish va tinglash qobiliyatlarini rivojlantirishda, shuningdek, ertaklar orqali axborot va bilimlarni samarali taqdim etishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ertaklarni taqdim etish uchun multimedia vositalari, interaktiv ta’lim platformalari, va mobil ilovalar kabi texnologiyalardan foydalanish, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ertaklar, raqamli texnologiyalar, interaktiv ta’lim, o‘qish va tinglash.

Аннотация.

В статье проанализирована эффективность использования цифровых технологий при обучении сказкам на уроках чтения в начальных классах. Цифровые технологии служат важным средством развития у учащихся навыков чтения и аудирования, а также эффективного представления информации и знаний посредством сказок. Использование таких технологий, как мультимедийные средства, интерактивные образовательные платформы и мобильные приложения, при представлении сказок повышает интерес учащихся к обучению и способствует развитию их творческого мышления.

Ключевые слова: начальное образование, сказки, цифровые технологии, интерактивное обучение, чтение и аудирование.

Abstract. The article analyzes the effectiveness of using digital technologies in teaching fairy tales in primary school reading lessons. Digital technologies serve as an important tool for developing students’ reading and listening skills, as well as for effectively presenting information and knowledge through fairy tales. The use of multimedia tools, interactive learning platforms, and mobile applications for presenting fairy tales increases students’ interest in learning and fosters their creative thinking.

Keywords: primary education, fairy tales, digital technologies, interactive learning, reading and listening.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta’lim tizimidagi o‘rni har qachongidan ham katta. Zamonaviy texnologiyalar o‘qituvchilarga o‘quvchilarning ta’lim jarayoniga qiziqishini oshirish, materiallarni yanada samarali va ta’sirchan tarzda taqdim etish imkonini beradi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda, o‘quvchilarning asosiy ko‘nikmalarini shakllantirishda, ertaklarni o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish juda samarali bo‘lishi mumkin. Ertaklar nafaqat o‘quvchilarga o‘zbek xalqining boy madaniy merosini taqdim etishda, balki ularning ma’naviy va axloqiy tarbiyasini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarni ertaklarni nafaqat eshitish, balki ko‘rish, interaktiv tarzda ishtirok etish va yaratish imkonini ham beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklar bilan birga maqol, topishmoq, afsona, rivoyat va doston kabi xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish o‘quvchilarning tafakkuri va o‘qishga qiziqishini rivojlantiradi. Bu jarayonni raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish esa dars samaradorligini oshiradi. Shu bois, ertaklarni o‘rgatishda eng maqbul metod, shakl va raqamli vositalarni to‘g‘ri tanlash muhim ahamiyat kasb etadi [1.B.- 16].

Shu nuqtai nazardan, o‘qish darslarini mazmunan boyitish va ularni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Xalq og‘zaki ijodi namunalari hamda raqamli texnologiyalarning uyg‘unligi dars jarayonini jonlantirib, o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi va ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltiradi.

Empirik tahlil – amaliy tajriba orqali o‘rganish bo‘lib, boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklarni o‘rgatishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda o‘quvchilar ertak mazmunini nafaqat tinglaydi yoki o‘qiydi, balki rolli o‘yinlar, sahnalashtirish, muhokama va raqamli vositalar orqali faol ishtirok etib, voqealarni o‘z hayotiy tajribasi bilan bog‘laydi [2. B.- 11]. Shu tariqa empirik yondashuv ertaklar orqali beriladigan axloqiy va tarbiyaviy g‘oyalarni o‘quvchilar ongida yanada chuqurroq shakllantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ko‘nikmalarni tizimli shakllantirishga qaratilgan yondashuv boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklarni o‘rgatishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli vositalardan foydalanish jarayonida o‘quvchilar nafaqat matn bilan ishlash, balki axborotni to‘g‘ri qabul qilish, media mahsulotlarni ongli tanlash va xavfsiz raqamli muhitda faoliyat yuritish ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Interaktiv platformalar, multimediali ertaklar, animatsiyalar va onlayn topshiriqlar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishini oshiradi, matn mazmunini chuqurroq anglashiga yordam beradi hamda ularning raqamli savodxonligini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi [3.B.- 796].

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklarni raqamli texnologiyalar orqali o‘rgatish o‘quvchilarning kommunikativ ekspressivligini rivojlantiradi. Interaktiv mashg‘ulotlar, rolli o‘yinlar va multimediali materiallar yordamida bolalar o‘z fikrini ifoda etish, obrazlarni talqin qilish va hikoya qahramonlari bilan emotsional aloqani mustahkamlash imkoniga ega bo‘ladi. Bu esa ularning nutqiy va ijodiy ko‘nikmalarini oshiradi hamda dars jarayonini yanada jonli qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklarni raqamli texnologiyalar yordamida o‘rgatish o‘quvchilarda kommunikativ ekspressivlikni shakllantiradi. Bu ularning shaxslararo munosabatlarda faol ishtirok etishi, muhokama mavzusi bo‘yicha o‘z fikrini aniq ifodalashi, ma’lumotlarni to‘g‘ri joylashtirishi va nutqini mantiqiy tuzishi, matn mazmunini sinchkovlik bilan tahlil qilishi hamda onlayn muloqot orqali samarali xabar yetkazish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi [4. B.- 15].

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida ertaklarni o‘rgatishda sinfdan tashqari o‘qishning muhim vazifalaridan biri — o‘quvchilarda mustaqil o‘qish va tafakkur malakalarini rivojlantirishdir. Buning uchun ularga mustaqil bajarish uchun topshiriqlar berish, qiziqarli interaktiv mashqlar va raqamli vositalardan foydalanish, eng yaxshi insholar va taqrizlarni muhokama qilish, yozuvchi va ertak qahramonlari haqida ma’lumotlar bilan ishlash zarur. Shuningdek, “Tez aytish”, “Topishmoqlar topish”, “Ifodali o‘qish”, “Maqollar aytish musobaqasi”, “Ertak to‘qish”, “Bilimdonlar anjumani” kabi interaktiv tanlovlar va o‘yinlar orqali o‘quvchilarning ijodiy va kommunikativ ko‘nikmalari mustahkamlanadi. O‘qilgan ertaklar

bo’yicha suhbatlar, “Kitob hafialigi” tadbirlari va kichik insholar yozish mashqlari esa dars mazmunini chuqurroq o’zlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi[5.B.-8].

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish uchun bir nechta vositalar mavjud bo’lib, ularni quyidagicha tasnifladik:

1. **Multimedia kontent** – video va audio ertaklar, o’quvchilarga ertaklarni ko’rish va tinglash imkonini beradi. Video formatdagi ertaklar o’quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularning tasavvurlarini kengaytirishga yordam beradi.
2. **Interaktiv ta’lim platformalari** – "Kahoot!" va "Quizlet" kabi ilovalar orqali ertaklar bilan bog’liq testlar, viktorinalar yoki bahs-munozaralar o’tkazish mumkin. Bu o’quvchilarga ertaklar mazmunini yanada chuqurroq tushunish imkonini beradi.
3. **Mobil ilovalar** – mobil ilovalar yordamida o’quvchilar ertaklarni o’z telefonlarida o’rganishlari mumkin. Interaktiv hikoyalar yoki o’rgatish ilovalari o’quvchilarni o’rgatish jarayoniga qiziqtiradi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.
4. **Virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR va AR)** – bu texnologiyalar o’quvchilarga ertaklar dunyosini haqiqatan ko’rish imkoniyatini taqdim etadi, bu esa ertakni o’rgatishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqotda o’quvchilarning ertaklarni o’rgatishda raqamli vositalardan qanday foydalanishlarini o’rganish uchun bir nechta boshlang’ich sinf o’qituvchilarining tajribalariga tayanilgan.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga kiritish o’quvchilarning diqqatini yanada jalb qilishga yordam beradi. Ertaklarni interaktiv tarzda taqdim etish ularning tasavvurini kengaytiradi va mavzuni o’zlashtirishni osonlashtiradi. Masalan, video va audio materiallar orqali ertaklar nafaqat tinglanadi, balki ular o’quvchilarga o’ylash, savollarni muhokama qilish va aktyorlik san’ati orqali turli obrazlarni ifodalash imkoniyatini yaratadi. Interaktiv ilovalar yordamida o’quvchilar o’zlari ertaklarning davomini tanlash yoki yangi qahramonlar yaratish orqali yaratuvchanlik ko’nikmalarini rivojlantiradilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, raqamli texnologiyalarni o’rgatishda foydalanish o’quvchilarning o’qish qobiliyatlarini yaxshilashga, ular uchun darslarni yanada qiziqarli va samarasiz qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o’quvchilarda mustaqil o’qish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga katta ta’sir ko’rsatadi. Ertaklarni multimedia va interaktiv usullar yordamida o’rgatish o’quvchilarning o’qish motivatsiyasini oshiradi va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Boshlang’ich sinf o’qish darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish, ayniqsa, ertaklarni o’rgatishda samarali metod hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar o’quvchilarning ta’lim jarayoniga bo’lgan qiziqishini oshiradi, ular uchun o’rgatish va o’rganish jarayonlarini ko’proq interaktiv va dinamik qiladi. Ertaklarni zamonaviy raqamli vositalar yordamida taqdim etish orqali o’quvchilarda bilimni o’zlashtirishda ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish ko’nikmalari rivojlanadi. Bu o’z navbatida, ta’lim sifatini yaxshilashga va o’quvchilarning ma’naviy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Omanov R. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik fikrlashni shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish: Pedagogika fan. bo‘yicha. falsafa dokt. (PhD) diss... avtoref. – Termiz, 2025. – B. 16.
2. Shonazarova S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida aksiologik yondashuv asosida falsafiy tushunchalarni shakllantirish metodikasi: Pedagogika fan. bo‘yicha. falsafa dokt. (PhD) diss... avtoref. – Termiz, 2025. – B. 11
3. Anorboyev A. Raqamli ko‘nikmalarni tizimli shakllantirish orqali kiberxavfni bartaraf etishning istiqboli // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 2022 №2 (2). – B. 790-796.
4. Begisheva N. Zamonaviy yondashuvlar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida raqamli ta’lim ko‘nikmalarini shakllantirish mexanizmi: Pedagogika fan. bo‘yicha. falsafa dokt. (PhD) diss... avtoref. – Guliston, 2025. – B. 15.
5. Xalilova M. Boshlang‘ich sinf sinfdan tashqari o‘qish darslarida ertaklar ustida ishlash: Boshlang‘ich ta’lim, sport - tarbiyaviy ish ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha bakalavr akademik darajasini olish uchun yozilgan bitiruv malakaviy ishi. – Andijon, 2018. – B. 8.

UMUMIY O‘RTA TA’LIM BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Eshchanova Gavhar Otajonovna

Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasi professori

Rajabova Go‘zal Norimon qizi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi, 4- bosqich talabasi

eshchanovagavhar@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilari kasbiy kompetentligining shakllanishi, rivojlanishi va bosqichlari tahlil qilingan

Аннотация: В данной статье проанализированы формирование, развитие и этапы профессиональной компетентности учителей начальных классов.

Annotation: This article analyzes the formation, development, and stages of professional competence of primary school teachers.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlilik, tushuncha, ko‘nikma, tafakkur.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, понятие, навык, мышление.

Keywords: professional competence, concept, skill, thinking.

Respublikamiz ta’lim tizimida o‘quv fanlari dasturlari va boshqa shu yo‘nalishdagi davlat ahamiyatiga molik bir qator pedagogik hujjatlar qanchalar mukammal bo‘lishidan qat’i nazar, o‘qituvchining saviyasi va bilimdonligi, savodi va ma’naviy sifatleri ko‘tarilmas ekan, qog‘ozlarda qolib ketaveradi. Zero, bularning barchasi, bevosita o‘qituvchi shaxsiga, uning kompetentligi[1.3.] darajasiga bog‘liq. O‘qituvchi saviyasining ko‘tarilishi millatning ko‘tarilishi esa mamlakatning kuchli bo‘lishi garovidir.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoev: “Biz qabul qilayotgan barcha-barcha qarorlarni

amalga oshiradigan, farzandlarimizga bilim asoslarini, eng zarur hayotiy tushuncha va ko‘nikmalarni o‘rgatadiganlar yuqori malakali o‘qituvchi va murabbiylardir”, [2.] deganida yuz karra haqlidir.

Boshlang‘ich sinflar o‘qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlashda ularning o‘quvchilar bilimini muammoli vaziyatlardagi ishtirokini to‘g‘ri tashkil eta bilish, o‘quvchilarni uzluksiz ravishda mustaqil fikrlash va mustaqil faoliyatga yo‘naltira borish, ayni zamonda, kichik o‘quvchilar tafakkuri, munosabati hamda faoliyatining mustaqillik darajasini aniqlab, munosib baholay bilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Muammoli vaziyatlarda o‘quvchilar tafakkuri va faoliyatining mustaqilligini nazorat qilish va shu asosda ularni baholash, bir qaraganda, pedagogik jihatdan ancha murakkab jarayondek tuyuladi. Lekin bu ham mutaxassislar tomonidan nisbiy tarzda belgilab berilgan.

Uzluksiz ta’lim tizimining o‘rta bosqichi adabiyot darslarida o‘quvchilarni mustaqil mulohaza yuritishga o‘rgatish ishlari bilan shug‘ullangan Q. Husanboeva o‘quvchilar tafakkuri mustaqilligi darajasini o‘lchashning taxminiy mezonini quyidagicha belgilagan: “Ma’lum vaqt oralig‘ida mustaqil ravishda bajarilgan aqliy ish ko‘lami va sifati (ishning pishiqligi, asoslarning kuchliligi) – tafakkur mustaqilligi darajasini o‘lchash mezonini bo‘lib xizmat qiladi”[3.59.] Bu mezon haqida shuni aytish mumkinki, o‘quvchilarning, bu ta’limning qaysi bosqichida bo‘lishidan qat’iy nazar, har qanday janrdagi badiiy asar tahlili asnosida aytgan fikrlaridagi o‘ziga xoslik, o‘zgalarning qarashlaridan xoli betakrorlik, sodda, qisqa bo‘lsada, ma’lum asoslarga ega bo‘lgan mukammal javobini munosabatining tanqidiyligi darajasidan kelib chiqib baholash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligi darajasi quyidagicha belgilash mumkin:

- murakkab vaziyatlar vujudga kelganda;
- favqulodda vazifalarni bajarishda;[4.32]
- bir-biriga zid ma’lumotlardan o‘rni bilan oqilona foydalanish kabi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

O‘z kasbiy kompetentligiga erishishga intilgan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari: o‘z bilimlarini izchil boyitib boradi; yangi axborotlarni o‘zlashtiradi; davr talablarini chuqur anglaydi; yangi bilimlarni izlab topadi; ularni qayta ishlaydi va o‘z amaliy faoliyatida samarali qo‘llaydi.

Umumiy o‘rta ta’limning dastlabki bo‘g‘inida faoliyat olib boradigan o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligiga xos bo‘lgan asosiy belgilarni boshqa soha mutaxassislariga qo‘yiladigan talablarga tayanilgan holda quyidagicha sanab ko‘rsatish mumkin:

1. Har xil (1 – 4-sinflar) yoshdagi o‘quvchilar bilan ularning yoshi va intellektual imkoniyatlariga tayangan holda ishlay olish.
2. O‘z sohasi bo‘yicha o‘quvchilarning yosh psixologiyasi, pedagogik imkoniyatlarini anglagan holda tadqiqot ishlarini olib borish.
3. Amaliy faoliyatida innovasion g‘oyalardan foydalanish, yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish.
4. Ta’lim-tarbiya jarayonida pedagogik qo‘llab-quvvatlashning har xil shakllaridan foydalana bilish.

5. O’qituvchilar faoliyati bilan bog’liq tashkil etilgan har xil tanlov, festival va musobaqalarda ishtirok etish.

6. Har qanday pedagogik shart-sharoitlarda o’zining o’qituvchilik mahoratini namoyish eta bilish.

7. Mamlakat davriy matbuotida hamkasblari bilan o’z tajribalarini o’rtoqlashish va hk.

Bu sifatlarning birortasi o’qituvchida o’z-o’zidan shakllanib qolmaydi. Buning uchun u kasbiy mahoratini oshirishga ehtiyoj sezishi, bunga intilishi lozim. Boshlang’ich sinflar o’qituvchisi kasbiy kompetensiyasining shakllanishi va rivojlanishi bosqichlarini quyidagicha ajratib ko’rsatish mumkin:

- kasbiy mahoratini oshirishning o’qituvchi tomonidan tahlil qilinishi va anglanishi;
- o’z-o’zini rivojlantirish (maqsad, vazifa va hal etish yo’llarini)ning rejalashtirilishi;
- o’z-o’zini namoyish qila bilish, faoliyatini tahlil va tahrir qila olishi va hk.[5.45]

Boshlang’ich sinflar o’qituvchisi kasbiy kompetentligining shakllanishi va rivojlanishi uzoq hamda uzluksiz tarzda amalga oshadigan jarayondir. Ya’ni o’qituvchi pedagogik faoliyatda tinimsiz ravishda o’z ustida ishlashi, soha yangiliklaridan xabardor bo’lishi, darsdan-darsga o’zida yangi sifatlarni shakllantira borishi lozim.

Xulosa shuki, boshlang’ich sinflar ta’limi, xususan, adabiy ta’limni uning maqsadiga muvofiq tashkil etishda quyi sinflar o’qituvchilarining kasbiy kompetentligi uning saviyasi, dunyoqarashi, bilimi, ko’nikma va malakalarini takomillashtirishini, ayni zamonda, o’zining ma’naviy sog’lomligi uchun qayg’urishini ham taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015.Б.- 3–5.
2. Электрон манба: <https://kun.uz/news/category/uzbekiston>
3. Husanboyeva Q. Adabiy ta’lim jarayonlarida o’qituvchilarni mustaqil fikrlashga o’rgatishning ilmiy – metodik asoslari. Ped. fan. doktori diss. – T., 2006. B.- 59 .
4. Raximova Intizor. Boshlang ‘ich sinf o’qish darslarida muammoli ta’limdan foydalanishning nazariy – amaliy xususiyatlari. Pedagogika fanlari bo ‘yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Avtoreferati T., 2020. B.32.
5. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015.Б.- 47.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SUN’IY INTELLEKT ASOSIDAGI TA’LIMY O‘YINLAR ORQALI SAVODXONLIKNI OSHIRISH

Sanobar Abdullayeva Ibadullayevna,

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

E-mail:abdullayevasanobar41@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ishda boshlang‘ich sinflarda sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy o‘yinlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning savodxonligini oshirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda sun’iy intellekt texnologiyalariga asoslangan o‘yinlarning o‘qish, yozish va tushunish ko‘nikmalarini shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’limiy o‘yinlar orqali o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish, individual yondashuvni ta’minlash hamda mustaqil fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib beriladi. Ishda boshlang‘ich ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni joriy etish, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish orqali ta’lim sifatini oshirish yo‘llari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sun’iy intellect, ta’limiy o‘yinlar, boshlang‘ich ta’lim, savodxonlik, raqamli texnologiyalar, innovatsion ta’lim metodlari, o‘quvchilarning kognitiv rivoji.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы повышения грамотности учащихся за счет использования обучающих игр на основе искусственного интеллекта в начальных классах. В данной статье рассматриваются вопросы повышения грамотности учащихся за счет использования обучающих игр на основе искусственного интеллекта. В данной статье рассматриваются вопросы повышения грамотности учащихся за счет использования обучающих игр на основе искусственного интеллекта в начальных классах. В исследовании анализируется педагогическое значение игр на основе технологий искусственного интеллекта в формировании навыков чтения, письма и понимания. Показаны также возможности повышения познавательного интереса учащихся посредством развивающих игр, обеспечения индивидуального подхода и развития компетенций самостоятельного мышления.

Ключевые слова: искусственный интеллект, развивающие игры, начальное образование, грамотность, цифровые технологии, инновационные методы обучения, когнитивное развитие учащихся.

Annotation. This article discusses the issues of improving students' literacy through the use of learning games based on artificial intelligence in primary schools. This article discusses the issues of improving students' literacy through the use of educational games based on artificial intelligence. This article discusses the issues of improving students' literacy through the use of learning games based on artificial intelligence in primary schools. The study analyzes the pedagogical significance of games based on artificial intelligence technologies in the formation of reading, writing and comprehension skills. The possibilities of increasing the cognitive interest of students through educational games, providing an individual approach and developing the competencies of independent thinking are also shown. The paper highlights ways to improve the quality of education through the introduction of innovative methods in the primary education process, the effective use of digital technologies and artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, educational games, primary education, literacy, digital technologies, innovative teaching methods, cognitive development of students.

Boshlang‘ich ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining muhim bo‘g‘ini bo‘lib, aynan ushbu bosqichda o‘quvchilarda savodxonlik, ya’ni o‘qish va yozish ko‘nikmalarining poydevori shakllantiriladi. Savodxonlik shaxsning intellektual rivoji, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishida muhim omil hisoblanadi. Shu bois boshlang‘ich sinflarda savodxonlikni rivojlantirish pedagogik jarayonning ustuvor vazifalaridan biri sanaladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion pedagogik metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish savodxonlikni samarali shakllantirish imkonini bermoqda. Ushbu mavzu boshlang‘ich ta’limda savodxonlikni rivojlantirishning pedagogik asoslarini ilmiy-nazariy jihatdan yoritishga qaratilgan. Boshlang‘ich ta’limda savodxonlikni rivojlantirish pedagogik jarayonning maqsad, mazmun, metod va vositalari bilan chambarchas bog‘liqdir. Savodxonlik tushunchasi nafaqat o‘qish va yozish malakalarini egallashni, balki o‘qilgan matnni tushunish, fikrni mantiqiy bayon etish hamda nutq madaniyatini rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu nuqtayi nazardan, savodxonlikni rivojlantirish jarayonida o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik asoslardan biri sifatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi alohida e’tiborga loyiq. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda savodxonlikni shakllantirishni nazarda tutadi. Dars jarayonida interaktiv metodlar, suhbat, muammoli vaziyatlar va ta’limiy o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi hamda bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv savodxonlikni rivojlantirishning muhim pedagogik asoslaridan biridir. Bu yondashuv o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish, bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O‘qish va yozish mashg‘ulotlarida real hayotga oid matnlar, topshiriqlar va muammoli savollar berish orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi va nutqiy faoliyati rivojlanadi. Boshlang‘ich ta’limda savodxonlikni rivojlantirishda ta’lim metodlarining xilma-xilligi ham muhim o‘rin tutadi. An’anaviy metodlar bilan bir qatorda innovatsion metodlar, jumladan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari va ta’limiy o‘yinlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirib, savodxonlikni shakllantirish jarayonini yanada samarali qiladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilimni egallash samaradorligini oshirishda sun’iy intellekt (SI) va ta’limiy o‘yinlar muhim innovatsion vositalar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Har ikkala yondashuv ham ta’lim jarayonini faollashtirish, o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Biroq ularning ta’limdagi o‘rni, imkoniyatlari va pedagogik ta’siri jihatidan ma’lum farqlar mavjud. Sun’iy intellekt ta’lim jarayonida asosan individual yondashuvni ta’minlash orqali muhim ahamiyat kasb etadi. SI asosidagi platformalar o‘quvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish tezligi va xatolarini tahlil qilib, ularga moslashtirilgan topshiriqlarni taklif etadi. Bu jarayon an’anaviy darslarda o‘qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan differensial yondashuvni avtomatlashtirishga imkon beradi. Natijada o‘quvchi o‘z imkoniyatiga mos sur’atda bilim oladi, bu esa savodxonlikni rivojlantirishda barqaror natijalarni ta’minlaydi. Ta’limiy o‘yinlar esa, asosan, o‘quvchilarning emotsional holati va motivatsiyasiga ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin elementlari

orqali tashkil etilgan dars jarayonida o‘quvchilar o‘rganish jarayonini majburiyat emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida qabul qiladilar. Bu holat ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun muhim bo‘lib, ularning yosh xususiyatlariga mos keladi. Ta’limiy o‘yinlar savodxonlikni rivojlantirishda takrorlash, mustahkamlash va amaliy mashqlarni samarali tashkil etish imkonini beradi. Qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt asosan ta’lim jarayonining intellektual va tahliliy tomonini kuchaytirsa, ta’limiy o‘yinlar motivatsion va emotsional jihatni rivojlantiradi. Sun’iy intellekt yordamida o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi aniqlanib, o‘qituvchi uchun aniq tahliliy ma’lumotlar taqdim etiladi. Ta’limiy o‘yinlarda esa bunday chuqur tahlil imkoniyati cheklangan bo‘lsa-da, ular o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Shu bilan birga, sun’iy intellekt va ta’limiy o‘yinlarning integratsiyasi ta’lim jarayonida yanada yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Sun’iy intellekt asosida ishlab chiqilgan ta’limiy o‘yinlar o‘quvchining bilim darajasiga moslashib, qiyinchilik darajasini avtomatik ravishda o‘zgartiradi. Bu esa o‘yin jarayonida ham individual yondashuvni amalga oshirish imkonini yaratadi. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning savodxonligini oshirishda ta’limiy o‘yinlardan foydalanish samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba jarayoni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etildi. Tadqiqotda o‘quvchilarning o‘qish tezligi, matnni tushunish darajasi, yozma nutqining to‘g‘riligi hamda darsga bo‘lgan qiziqishi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida belgilandi. Tajriba-sinov yakunida o‘tkazilgan nazorat ishlari natijalari ta’limiy o‘yinlar orqali ta’lim olgan o‘quvchilarda savodxonlik darajasi sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Xususan, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning o‘qish tezligi va matnni tushunish ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ldi. Shuningdek, yozma ishlarida imlo xatolarining kamaygani va fikrni izchil bayon etish ko‘nikmalari rivojlangani kuzatildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning savodxonligini oshirish bilan birga, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘yin jarayonida o‘quvchilar bilimni majburiy emas, balki qiziqarli faoliyat orqali egallaydilar, bu esa ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limiy o‘yinlar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich ta’limda savodxonlikni oshirishning samarali va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri. Bo‘lib, uni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining pedagogik va raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Zamonaviy ta’lim muhitida innovatsion metodlar va raqamli texnologiyalarni uyg‘unlashtirib qo‘llash orqali savodxonlikni rivojlantirish barqaror va yuqori natijalarga erishishni ta’minlaydi. Ta’limiy o‘yinlardan tizimli va maqsadli foydalanish o‘quvchilarning savodxonlik darajasini sezilarli ravishda yaxshilaydi, imlo xatolarining kamayishiga, matnni tushunish va fikrni izchil bayon etish ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, sun’iy intellekt asosidagi ta’limiy o‘yinlar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’limni tashkil etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ta’lim va ilm-fanni rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar to‘plami. – Toshkent.
2. Abdullayeva Q., Xoliqov A. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Karimova M. Boshlang‘ich sinflarda savodxonlikni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent, 2021.
5. Ismailov R. Ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanish. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
6. G‘ofurov B. Ta’limiy o‘yinlar va ularning pedagogik ahamiyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
7. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2019.

TA'LIM JARAYONIGA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRIS USULLARI.

Dusmetova Maksuda Matnazarovna.

UrDPI Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrası katta o‘qituvchisi.

Abdirimova Gulchexra Arslonovna.

UrDPI Pedagogika va psixologiya kafedrası magistranti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida sun'iy intellektni joriy qilish va ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan fikr va mulohazalar o'rin olgandir. Hozirgi davr shiddat bilan o'sayotgan zaminda har bir ta'lim olayotgan yosh, zamon bilan hamnafas bo'lishi kerak. Ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan fikrlar orasidan albatta sun'iy intellektga ham e'tibor beriladi. Shu bilan birga ta'lim sohasida sun'iy intellektni joriy qilinishi va ta'lim samadorligini oshirishga qaratilgan fikrlarimiz ushbu maqolada o'rin olgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, mahorat, axborot, jarayon, dastur, raqamli fan, yangi, texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье собраны мысли и мнения, направленные на внедрение искусственного интеллекта в образовательный процесс и повышение качества образования. В современном быстрорастущем мире каждый студент должен идти в ногу со временем. Конечно, среди идей, направленных на развитие сферы образования, внимание уделяется искусственному интеллекту. Также в этой статье изложены наши мысли по поводу внедрения искусственного интеллекта в сферу образования и повышения эффективности образования.

Ключевые слова: образование, навык, информация, процесс, программа, цифровая наука, новые, технологии.

Abstract: This article contains thoughts and opinions aimed at introducing artificial intelligence into the educational process and improving the quality of education. In today's rapidly growing world, every young person receiving education should keep up with the times. Among the ideas aimed at the development of the field of education, of course, attention should be paid to artificial intelligence. This article also contains our thoughts on the introduction of artificial intelligence in the field of education and increasing the effectiveness of education.

Key words: education, skills, information, process, program, digital science, new, technologies.

Kirish

Bugungi kunda yurtimizda ta'lim sohasiga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Bu tizimni isloh qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar ham salmoqlidir. Bu tizimda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini joriy qilish, ta'lim tizimini yuqori va zamon talablariga moslash bo'yicha amalga oshiralayotgan ishlardan ushbu fikrlarimizni isbotini topishimiz mumkin. O'rta va oliy ta'lim uchun sun'iy intellekt (AI) ilovalarini ishlab chiqish va joriy etish talabalarning fanlarni o'rganishi va o'qituvchilarning dars berish usullarini ijobiy tomonga o'zgartirish imkoniyatlariga ega. AI ilovalari talabalar uchun shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etishi va ta'lim sohasidagi muammolar uchun innovatsion yechimlarni taklif qilishi mumkin. Sun'iy intellektning ideal xususiyati - bu aniq maqsadga erishish uchun eng yaxshi imkoniyatga ega bo'lgan harakatlarni baholay olish va amalga oshirish qobiliyatidir. Hozirda sun'iy intellekt turli amallarni bajarishga mo'ljallangan algoritim hamda dasturiy tizimlardan iborat va u inson ongi bajarishi mumkin bo'lgan bir qancha vazifalarning uddasidan chiqa oladi. Sun'iy intellekt va kompyuter texnologiyalarni ta'lim sohasiga jorit etish zamonaviylashayotgan dunyoning talabiga aylanib bormoqda. Ta'limni raqamlarga ko'chirish albatta bu sohani rivojlantirishda ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda yurtimizda ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim sohasida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimini samaradorligini oshirish va bu sohada horijiy mamlakatlararo o'zaro hamkorliklar yo'lga qo'yilmoqda. Umuman olganda, bugungi kundagi ta'lim jarayonida interfaol usullar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Hozirgi kunda o'quv jarayonini takomillashtirish bu sohani zamon talablariga mos holda tizimlashtirish bo'yicha ko'pgina samarali ishlar olib borilmoqda. Bugungi zamonda ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishishda tatbiq qilish bo'yicha loyihalar ishlab chiqildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017 - 2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2016-yil 29-dekabrda PQ2707-sonli, "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 9-sentyabrda PQ-3261-son qarorlari, "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 30-sentyabrda PF-5198 sonli Farmoyishi shu jumladandir. Shu jihatlardan sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes modellar, mahsulotlar va xizmat ko'rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqul

ekotizm yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarida tezkorlik bilan joriy etish harakatlar ko'plab sohalarida boshlab yuborildi. Sababi, sun'iy intellekt texnologiyalari orqali biz zamonaviy qarashlarimiz orqali yuksak natijalarga erishishimiz mumkin. Bugungi shiddat bilan o'sayotgan zamonda kompyuter hamda boshqa zamonaviy texnologiyarning o'zni beqiyosdir. Hozirgi kunda har bir mamlakatda mana shu zamonaviy texnologiyar va sun'iy intellekt sohasini rivojlantirishga va aynan ushbu texnologiyalarni fan va ta'lim sohasiga joriy etilishiga katta ahamiyat qaratilmoqda. Bu sohalar rivojini ta'minlovchi yo'nalish ekanligini inkor etib bo'lmaydi. Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan joriy etilishi zamonaviy texnologiyalarning qo'llanish sohalarini kengaytiradi. Ayni paytda ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini rivojlanayotgan yo'nalishlarini alohida ta'kidlash mumkin. Ushbu jarayonlar orqali biz samarali natija va yutuqlarni qo'lga kiritishimiz mumkindir. Bugungi kunda mamlakatimizning barcha sohalarida bo'lgani singari ta'lim tizimida ham o'ziga hos yangiliklar qaror topmoqda. Ayniqsa ta'lim tizimini texnologlashtirish, ta'lim samaradorligini oshirish hamda ijtimoiy hayotimizga kirib kelayotgan yangi pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayonlariga qo'llash asosiy vazifalarimizdan biri bo'lib qolmoqda. Chunki yangi pedagogik va axborot texnologiyalarni tezda qabul qilish, ularni tahlil etib, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosa chiqarish hamda talabalarga yetkazib berish eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari uning nazariy asoslarini tanqidiy ravishda tahlil qilish, ta'lim jarayoniga nisbatan samarali yondoshuvning qaror topishi hisobiga ta'minlanadi. Ya'ni ma'lum bir vaqt oralig'ida pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini o'zgartirish bilan birga uning muammo maydonini ham o'zgartirishi mumkin bo'ladi. Ta'lim jarayonida texnologik yondoshuv asosida tashkil etish bir qator didaktik vazifalarni ijobiy hal etishni taqozo qiladi. Aynan bu usulni ta'lim tizimiga joriy qilish yaxshi natija berganini ham ko'rishimiz mumkin. Yangi inovatsiyalangan dasturda dars o'tish ham bugungi kunning asosiy strategiyalaridan biriga aylanmoqda desak hech ham hato bo'lmaydi.

1. O'quv maqsadlaridagi dasturiy vositalarning imkoniyatlarini o'qitish vositasi, o'rganish asosi va axborotlarni qayta ishlash vositasi sifatida joriy etish. O'quv-metodik majmualar yaratishda, o'quv-namoyish qurilmalari va kompyuter vositalari imkoniyatlarini integratsiyasi.

2. Bunday majmualardan foydalanish o'quvchiga o'rganilayotgan jarayon haqidagi axborotlarni jamlash, saqlash, jarayonlarning qonuniyatlarini va mohiyatlarini ochib berishga yordam beradi. Bu esa, o'quvchida intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish va mustaqil bilim olish imkoniyatini yaratadi.

3. Multimedia tizimlarini yaratishda kompyuterlar va audio-video axborotlarni uzatish vositalari imkoniyatlarining integratsiyasiga erishish. Bunday tizimlar o'zida dasturiy-apparat vositalar va qurilmalar majmuasini mujassamlashtirib, axborotning turli (matn, grafika, ovoz, tasvir) ko'rinishlarini birlashtiradi va fo ydalanuvchi bilan interfaol muloqotni tashkil etadi. Albatta bunda natijalar ham ko'zga ko'rinadi. Ko'pchilik olimlar bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalarni takomillashtirish orqali zamonaviylashuvning tarafdorlari bo'lib kelishmoqda.

"Sun'iy intellekt" bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasi bu miya ishini tushunishga intilish, inson ongining sirlarini ochish va inson aqlining ma'lum darajasiga ega mashinalar yaratish muammosi. Intellektual jarayonlarni modellashtirishning asosiy imkoniyati shundan kelib chiqadiki, miyaning har qanday funktsiyasi, cheklangan miqdordagi so'zlardan foydalangan

holda qat’iy bir ma’noli semantikaga ega tilda tasvirlangan har qanday aqliy faoliyat printsiplial ravishda elektron raqamli kompyuterga o’tkazilishi mumkin. Bu jarayonda inson bilan

texnologiya uyg’unlashadi va inson mehnatini kamaytirgan holda texnologiyalar ish bajaradi. Ana shu tizim insonga emas balki tafakkurning mahsuli bo’lgan sun’iy intellektga ko’chganini ko’rishimiz mumkindir. Hozirgi kunda bu sohani ta’lim tizimiga yo’naltirish bo’yicha amalga oshirilayotgan ishlar salmoqlidir.

1. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim: AI ilovalari o’quvchilar uchun. shaxsiylashtirilgan ta’lim tajribasini taqdim etish uchun ishlatilishi mumkin. Sinov ballari, uy vazifalari va o’rganish afzalliklari kabi talaba ma’lumotlarini tahlil qilish orqali AI o’quvchilarga o’z salohiyatlarini to’liq ro’yobga chiqarishga yordam berish uchun moslashtirilgan fikr-mulohazalar va o’quv materiallarini taqdim etishi mumkin.

2. Moslashuvchan ta’lim jarayonini amalga oshirish: AI ilovalari, shuningdek, o’quvchilarning individual ishlashi asosida qiyinchilik darajasi va o’rganish tezligini moslashtiradigan adaptiv ta’lim tizimlarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin. Bu o’quvchilarning faolligi va motivatsiyasini saqlab qolishga yordam beradi hamda ularning mahorat darajasiga mos keladigan darajada fanlarni o’rganishini ta’minlaydi. Bu ta’limda amalga tadbiq qilinayotgan ishlar rejali va tizimga asoslangan holda tashkil etiladi.

3. Talabalarni o’quv jarayonida har tomonlama qo’llab-quvvatlash: AI ilovalari o’quvchilarga repetitorlik va maslahat xizmatlari kabi turli usullar orqali yordam berishi mumkin. Misol uchun, sun’iy intellektga asoslangan chatbotlar kurs ishlarida yordamga muhtoj yoki ruhiy salomatlik muammolari bilan kurashayotgan talabalar uchun 24/7 rejimida yordam taklif qilishi mumkin. Bu tizimning ijobiy taraflari ham shunda. Har tomonlarni hisobga olgan holda ishlashidadir. Sun’iy intellektning afzaliklarini inkor etib bo’lmaydi bugungi kunda. Bu tizimni sohalarda rivojlantirish hamda amaliyotda keng qo’llash kerakdir.

4. Ma’muriy samaradorlik darajasini yaxshilash: AI, shuningdek, baholash va davomatni kuzatish kabi ma’muriy vazifalarni soddalashtirish uchun ham ishlatilishi mumkin. Bu o’qituvchilarga o’quvchilarni o’qitish va ularga maslahat berishga ketadigan vaqtni tejashi mumkin. Vaqt masalasi bugungi zamonning o’ylantiradigan masalasidir. Aynan sun’iy intellekt yordamida bu masalaning ham yechimi topilishi mumkindir. Aynan ta’limda sun’iy intellektlar bilan dars berish jarayonlari, yoki masofaviy texnologik ta’limni ham bugungi kunda inkor etish qiyindir. Bu texnologiyalar orqali tizimli ta’lim, sifatli, tez va natijali ta’lim tizimini qo’lga kirishimiz mumkindir.

5. Bashoratli tahlillarni amalga oshirish: AI ilovalari o’quvchilar natijalarini bashorat qilish va qo’shimcha yordamga muhtoj bo’lishi mumkin bo’lgan xavf ostidagi talabalarni aniqlashga yordam bera olishi mumkin. Talabalarining o’quv jarayoni va o’zlashtirishiga oid ma’lumotlarini tahlil qilish orqali AI talabaning muammolarinin aniqlay oladi va uning muvaffaqiyatga erishishi uchun kerakli bo’lgan choralarni amalga oshiradi . Albatta bu tizimda yuqori sanab o’tkan ishlarimiz bilan bir qatorda biz ma’lumotlarni ham bu tizimda saralash kerakligini ko’rib chiqishimiz mumkindir. Sun’iy intellektning bu sohadagi o’rni beqiyosligi yuqoridagi fikrlarimizda o’z isbotini topadi. Shu jumladan ta’lim tizimini takomillashtirish bizning ijobiy yutuqlarimizdan biri bo’ladi. Har bir yosh zamonaviy ta’lim olish bilan bir qatorda, shiddat bilan o’sib kelayotkan zamon bilan hamnafas bo’ladi. Bu sohani keng amaliyotga tabiq qilish yangi yutuqlar sari tashlangan eng samarali yutuqlardan biri bo’ladi deyishimiz

mumkindir. Mamlakatimizda oxirgi yillar davomida harakatlar strategiyasi va uning davomi hisoblanmish taraqqiyot strategiyasi doirasida ko'plab ishlar amalga oshirildi. Ta'lim sohasida tub burilishlar ko'zga tashlanganligini ko'rishimiz mumkin. Rivojlangan davlatlar kabi to'xtovsiz va samarali ta'lim tizimini muntazam takomillashtirib borish, ta'lim jarayonlariga texnologiyalar olib kirish sifatli ta'lim-tarbiya berish, malakali kadrlarni tayyorlash bo'yicha sezilarli islohotlar amalga oshirildi. Bu sohaning rivojlanishi uchun ko'plab samarali tashkil etilgan ishlar, islohotlar ham shular jumlasidandir. Shulardan biri zamonav ta'lim tizimini yaratish va bu sohaga texnologiyalarni yo'laltirishdir. Albattaki ta'lim tizimini zamonaviylashuvida sun'iy intellektning ham o'z o'rnini borligini ta'kidlab o'tishimiz joizdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim sohasiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etishimiz va ta'lim sohasini raqamli texnologiyalarga ko'chirishimiz kerak. Axborot texnologiyalarining barkamol shaxsni rivojlantirish, uning mustaqil kasb tanlashi va kasbiy jihatdan o'z-o'zini shakllantirish, kasbiy mahoratini o'stirishda tutayotgan o'rnini va ta'siri ortib borayotganligini inkor etib bo'lmaydi. Bugungi kunda yurtimizda ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratilmoqda. Yoshlarni ta'lim tizimiga jalb qilish, ularning vaqtini mazmunli tashkil etish borasida amalga oshirilayotgan ishlar ham shular jumlasidandir. Bugungi kunda ta'lim sohasida ko'plab ma'naviy-ma'rifiy ishlar tashkil etilmoqda. Yoshlar bilan davra suhbatlari ham o'tkazilmoqda. Sababi, bugungi kun yoshlarini tarbiya qilish jarayonlari nafaqat oila, maktab balki butun miqyosdagi kunlik masalalardan biriga aylangan. Hozir biz ilm-fan rivojlanayotgan jamiyatda yashamoqdamiz. Yoshlarimiz esa zamon bilan hamnafas. Ko'plab yoshlar o'z vaqtini mazmunli o'tkazish borasida turli hil bekorchi tarmoqlardan foydalanish bilan o'tkazmoqda. Bu esa o'z navbatida bugungi yoshlarni ta'lim-tarbiya sohalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir. Shu jihatlardan yoshlarni ta'lim jarayonlarga yo'naltirishimiz kerak. Bu sohani rivojlantirish hamda ta'lim sohasida sun'iy intellektni keng joriy etishimiz ta'lim sohasini davr talablariga moslashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sabirjonov R.A., Ayupov R.H. va boshqalar. Zamonaviy raqamli texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari. "Media" nashriyoti, 2022 yil. 202 bet.
2. Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti I.A. FILIPOVA "Sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish" (ma'ruza kursi) Samarqand-2022 b-7
3. Ya.X.G'afforov. Tarix o'qitish metodikasi. Darslik. -Toshkent:-211b
4. Russell SJ, Norvig P. Sun'iy intellekt: zamonaviy yondashuv. Prentice Hall. Englewood Cliffs, Nyu-Jersi. 1995 yil. 3-bet
5. G'afforov Ya "Mahsus fanlarni o'qitishda yangi pedagogic texnologiyalardan foydalanish usullari" Toshkent 'Shafoat Nur Fayz' nashriyoti, 2021-yil 4-bet
6. N.A. Shermuxamedova, Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi. T. "Fan va texnologiya" nash, 2014, 403-407 betlar
7. Камилова Р.Ш. Абдулатипова М.А. искусственный интеллект // Опубликовано в 2013, Выпуск Май 2013, Экономические науки
8. Ayupov R.H., Tursunov S.Q. Raqamli texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Toshkent: "Lesson Press" nashriyoti, 2023 yil. 464 bet.

9. "Ways Artificial Intelligence Is Revolutionizing Education" by Bernard Marr, published in Forbes: <https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2019/03/18/10-ways-artificial-intelligence-is-revolutionizing-education/?sh=4b8c6b4b6f95>

10. "AI in education: The future is here" by Omer Perchik, published in The Next Web: <https://thenextweb.com/podium/2019/03/01/ai-in-education-the-future-is-here/>.

11. "How AI is changing education" by Mark Anderson, published in Education Technology: [education/](https://www.edtechmagazine.com/education/article/2019/03/01/how-ai-is-changing-education).

SUN’IY INTELEKTGA ASOSLANGAN BAHOLASH TIZIMLARINING TA’LIM SIFATI VA AKADEMIK HALOLLIKKA TA’SIRI

Atayeva Guli Shuxratovna -

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o’qituvchisi
guli.atayeva1997@gmail.com

Raximov Jamshidbek Rashidbek o’g’li –
UrDPI 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun’iy intellektga asoslangan baholash tizimlarining ta’lim sifati va akademik halollikka ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy sun’iy intellekt texnologiyalarining baholash jarayonidagi o’rni, ularning obyektivlikni ta’minlash, baholash samaradorligini oshirish hamda individual yondashuvni kuchaytirishdagi imkoniyatlari ko’rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt; baholash tizimlari; ta’lim sifati; akademik halollik; avtomatlashtirilgan baholash; generativ sun’iy intellekt; raqamli ta’lim; pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В статье рассматривается влияние систем оценивания, основанных на искусственном интеллекте, на качество образования и академическую честность. Анализируется роль современных технологий искусственного интеллекта в процессе оценки знаний, а также их возможности по повышению объективности, эффективности и индивидуализации образовательных результатов. Системы оценивания на основе искусственного интеллекта обеспечивают автоматизированную проверку, адаптивное тестирование и аналитическую обратную связь, что способствует улучшению качества образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект; системы оценивания; качество образования; академическая честность; автоматизированное оценивание; генеративный искусственный интеллект; цифровое образование

Annotation. This article examines the impact of artificial intelligence-based assessment systems on the quality of education and academic integrity. The study analyzes the role of modern AI technologies in the assessment process, focusing on their potential to enhance objectivity, efficiency, and personalization of learning outcomes. AI-based assessment systems enable automated evaluation, adaptive testing, and data-driven feedback, which contribute to improving the overall quality of education.

Keywords: artificial intelligence; assessment systems; education quality; academic integrity; automated assessment; generative AI; digital education

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt asosida ishlovchi baholash tizimlarining joriy etilishi sezilarli darajada tezlashdi. Ushbu tizimlar ta’lim jarayonini avtomatlashtirish, baholashning obyektivligini oshirish va o‘quv jarayonining samaradorligini ta’minlashda muhim omil sifatida qaralmoqda. Shu bilan birga, sun’iy intellektga asoslangan baholash vositalarining akademik halollikka ta’siri ham ilmiy doiralarda dolzarb muammo sifatida muhokama qilinmoqda.

Sun’iy intellektga asoslangan baholash tizimlari talabalarning bilim va ko‘nikmalarini avtomatik tarzda tahlil qilish, natijalarni tezkor va aniq baholash imkonini beradi. An’anaviy baholash usullarida inson omili sababli yuzaga keladigan subyektivlik, xatolik va vaqt cheklovlari SI yordamida sezilarli darajada kamayadi. Masalan, testlarni avtomatik tekshirish, yozma ishlarni semantik tahlil qilish va talabalarning faoliyatini raqamli kuzatish orqali baholash jarayoni yanada aniqlashtiriladi. Bundan tashqari, SI tizimlari adaptiv baholash imkoniyatini ta’minlaydi. Ya’ni, talabaning bilim darajasiga mos topshiriqlarni shakllantirish orqali individual yondashuv amalga oshiriladi. Bu esa ta’lim sifatini oshirish, talabaning o‘zlashtirish darajasini chuqurroq aniqlash va o‘quv jarayonini shaxsiylashtirishga xizmat qiladi. Natijada o‘qituvchi faqat baholovchi emas, balki ta’lim jarayonini tahlil qiluvchi va yo‘naltiruvchi rolini bajaradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limga keng kirib kelishi akademik halollik bilan bog‘liq yangi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, generativ sun’iy intellekt (masalan, matn yaratish yoki masalalarni avtomatik yechish vositalari) talabalarga topshiriqlarni mustaqil bajarmasdan, texnologiya yordamida bajarish imkonini bermoqda. Bu holat akademik halollik tamoyillariga zid bo‘lib, baholash natijalarining ishonchliligini pasaytiradi.

Shu bilan birga, sun’iy intellektga asoslangan baholash tizimlari akademik halollikni mustahkamlash vositasi sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Plagiatni aniqlash dasturlari, matnlarning o‘xshashlik darajasini aniqlovchi algoritmlar va talabalar faoliyatini monitoring qiluvchi tizimlar akademik qoidabuzarliklarni aniqlashda samarali hisoblanadi. Demak, sun’iy intellekt akademik halollik uchun xavf emas, balki to‘g‘ri boshqarilgan taqdirda, uni ta’minlovchi mexanizm sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Sun’iy intellektning ta’limdagi keng qo‘llanilishi an’anaviy baholash usullarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Oddiy reproduktiv bilimlarni tekshiruvchi testlar o‘rniga, talabaning tanqidiy fikrlashi, muammoni hal qilish qobiliyati va ijodkorligini baholovchi topshiriqlar ishlab chiqilishi lozim. Bu holatda sun’iy intellekt yordamchi vosita sifatida xizmat qilib, akademik halollik tamoyillariga rioya etilgan holda ta’lim sifatini oshirishga imkon beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellektga asoslangan baholash tizimlari ta’lim sifatini oshirish, baholashning obyektivligi va samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Biroq, ushbu texnologiyalarning noto‘g‘ri qo‘llanilishi akademik halollikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun ta’lim muassasalarida sun’iy intellektidan foydalanish aniq me’yorlar, etik tamoyillar va pedagogik strategiyalar asosida amalga oshirilishi zarur. Faqat shundagina sun’iy intellekt ta’lim sifatini oshiruvchi va akademik halollikni mustahkamlovchi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. V.V.Abduazizova, M.A.Muxtoraliyeva “Sun’iy intellekt va ta’lim yutuqlarini baholash: Pedagogika yo‘nalishidagi talabalar misolida”. “Inter education & Global study” ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2024.
2. A.R.Ergashev “Sun’iy intellekt texnologiyalari orqali baholash tizimini takomillashtirish”. “SUN’IY INTELLEKTNI PEDAGOGIK TA’LIMGA INTEGRATSIYA QILISH:MUAMMO VA YECHIMLAR” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Andijon. 23-25 aprel 2025-yil.
3. A.X.Boymurodov “BILIMLARNI BAHOLASHDA SUN’IY INTELLEKT VA ULARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI”. International journal of scientific researchers. 2024.
4. Miguel Martínez - Comesaña, Xurxo Rigueira Díaz, Impact of artificial intelligence on assessment methods in primary and secondary education: Systematic literature review, *Revistade Psicodidáctica(Englised.)*, Volume28, Issue2, 2023, Pages 93 - 103,2.
5. Shute,V.J.,&Rahimi,S. The Power of Learning Analytics and Artificial Intelligence for Assessment. In*Educational Psychologist*,(2017).52(4),297-310.

GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH

Atayeva Guli Shuxratovna -

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi

guli.atayeva1997@gmail.com

Urganch Davlat Pedagogika instituti Pedagogika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Narimonova Nafosat

Annotatsiya: Mazkur maqolada global va milliy standartlar asosida ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati, asosiy yo‘nalishlari hamda samaradorligi yoritilgan. Maqolada raqamli ta’limni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilib, zamonaviy ta’lim muhitini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni asoslab berilgan.

Аннотация: В данной статье освещается важность, основные направления и эффективность внедрения цифровых технологий в систему образования на основе глобальных и национальных стандартов. В статье приводятся практические рекомендации по развитию цифрового образования и обосновывается роль цифровых технологий в формировании современной образовательной среды.

Abstract: This article highlights the importance, main directions and effectiveness of introducing digital technologies in the education system based on global and national standards. The article provides practical recommendations for the development of digital education and justifies the role of digital technologies in shaping a modern educational environment.

Kalit so‘zlar: globallashuv, AKT, raqamli texnologiya, platform, kompetensiya, texnologiya, standart, ta’lim, resurs, masofaviy ta’lim

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi jadal rivojlanib borayotgan raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq holda takomillashmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim omil bo‘lib

xizmat qilmoqda. Shu bois dunyo miqyosida ta’limni raqamlashtirish bo’yicha global standartlar ishlab chiqilmoqda va har bir davlat o’z milliy ta’lim tizimida ularni moslashtirib joriy etmoqda.

Xalqaro miqyosda UNESCO, OECD, Yevropa Ittifoqi kabi tashkilotlar tomonidan ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo’yicha turli standartlar va strategiyalar ishlab chiqilgan. Jumladan, UNESCOning “Raqamli kompetensiyalar ramkasi” o’qituvchi va o’quvchilarning axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko’nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

OECD tomonidan ishlab chiqilgan “Education 2030” konsepsiyasi esa kelajak ta’limi uchun zarur bo’lgan raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarni asosiy kompetensiyalar sifatida belgilaydi. Bu global hujjatlar ta’lim muassasalarida elektron ta’lim platformalari, masofaviy o’qitish, sun’iy intellektga asoslangan o’quv dasturlarini keng joriy etishni qo’llab-quvvatlaydi.

O’zbekistonda ham ta’lim tizimini raqamlashtirish davlat siyosatining muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi. “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida maktablar, kollejlarda va oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ishlari amalga oshirilmoqda.

Milliy ta’lim standartlarida o’quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyasi, kompyuter savodxonligi hamda onlayn resurslardan foydalanish ko’nikmalari alohida e’tiborga olingan. Elektron darsliklar, interaktiv taqdimotlar, masofaviy ta’lim platformalari (masalan, Ziyonet, EduMarket, Moodle) o’quv jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Global miqyosda ta’lim tizimi raqamli texnologiyalar ta’sirida tubdan o’zgarib bormoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilim olish jarayonini tezkor, qulay va samarali shaklga keltirib, an’anaviy ta’lim usullarini zamonaviy yondashuvlar bilan uyg’unlashtirmoqda. Bugungi kunda UNESCO, OECD, Jahon banki kabi xalqaro tashkilotlar ta’limni raqamlashtirish bo’yicha turli strategiyalar va standartlarni ishlab chiqib, davlatlarga tavsiya etmoqda. Ushbu global standartlar raqamli savodxonlikni asosiy kompetensiya sifatida belgilab, o’quvchilar va pedagoglarning texnologiyadan samarali foydalanishini ta’minlashga qaratilgan. Masalan, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan raqamli kompetensiyalar tizimi o’qituvchilarning axborot texnologiyalaridan foydalanish ko’nikmalarini rivojlantirish, ta’lim jarayoniga innovatsion vositalarni joriy etish va elektron ta’lim muhitini yaratishni ko’zda tutadi. Shuningdek, OECDning “Education 2030” konsepsiyasi kelajak ta’limida raqamli texnologiyalar asosiy o’rin tutishini ta’kidlab, o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish, kreativlik va raqamli kompetensiyalarni shakllantirish zarurligini ilgari suradi.

Ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning asosiy afzalliklaridan biri ta’lim jarayonining shaxsga yo’naltirilganligini ta’minlashdir. Har bir o’quvchi o’z qobiliyati va qiziqishiga mos ravishda bilim olishi, onlayn platformalar orqali qo’shimcha resurslardan foydalanishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o’qituvchilarga o’quv jarayonini samarali boshqarish, bilimlarni tezkor baholash va o’quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Masofaviy ta’lim tizimlari esa ayniqsa pandemiya davrida o’zining muhimligini ko’rsatib, kelgusida ham ta’limning muqobil shakli sifatida rivojlanib borishi kutilmoqda. Biroq raqamli texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Texnik vositalarning yetishmasligi, ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, pedagoglarning raqamli kompetensiyasining yetarli emasligi bu jarayonni sekinlashtiruvchi omillar hisoblanadi.

Shuningdek, o‘quvchilarning ortiqcha virtual muhitga bog‘lanib qolishi, axborot xavfsizligi masalalari ham muhim muammo sifatida qaralmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun ta’lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan to‘liq ta’minlash, o‘qituvchilar uchun muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini tashkil etish, internet infratuzilmasini rivojlantirish va milliy elektron ta’lim resurslarini kengaytirish zarur.

Global va milliy standartlar asosida ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etish zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ular ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish hamda xalqaro ta’lim talablariga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi. O‘zbekistonda olib borilayotgan raqamlashtirish siyosati ham ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan bo‘lib, kelgusida bu jarayon yanada takomillashib borishi kutilmoqda. Global va milliy standartlar asosida ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydaniqlanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. NamDU-ARM-7159-Pedagogik_tehnologiyalar_va_pedagogik_mahorat.pdf
- 3 “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi. – Toshkent, 2020.
4. Abdullayeva M.Sh. Raqamli ta’lim muhitini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent, 2021.

TA’LIMDA SUN’IY INTELEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH

Atayeva Guli Shuxratovna -

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi
guli.atayeva1997@gmail.com

Urganch Davlat Pedagogika instituti Pedagogika yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

O‘razdurdiyeva Ro‘zajon

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta’lim tizimida sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati, imkoniyatlari hamda ta’lim jarayoniga ko‘rsatayotgan ta’siri yoritilgan. Sun’iy intellekt asosida o‘quvchilar bilimni shaxsiylashtirish, masofaviy ta’limni rivojlantirish, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari hamda raqamli vositalarning interaktiv ta’limdagi o‘rni tahlil qilingan. Maqola zamonaviy ta’limni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning muhimligini ochib beradi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важность, возможности и влияние внедрения искусственного интеллекта и цифровых технологий в систему образования на образовательный процесс. Анализируются персонализация обучения студентов на основе искусственного интеллекта, развитие дистанционного обучения, автоматизированные системы оценки и роль цифровых инструментов в интерактивном образовании. В статье раскрывается важность инновационных подходов в развитии современного образования.

Abstract: This article discusses the importance, opportunities and impact of introducing artificial intelligence and digital technologies in the education system on the educational process. The personalization of student learning based on artificial intelligence, the development of distance learning, automated assessment systems and the role of digital tools in interactive

education are analyzed. The article reveals the importance of innovative approaches in the development of modern education.

Kalit soʻzlari: interaktiv, sun’iy intellekt, multimedia, virtual, darslik, onlayn, muloqot, an’anaviy, texnologiya.

Bugungi kunda ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’siri ostida tubdan oʻzgarib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda bilim olish jarayoni faqat an’anaviy darsliklar va oʻqituvchi tushuntirishlari bilan cheklanib qolmay, balki interaktiv platformalar, onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va aqlli tizimlar orqali amalga oshirilmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari oʻquvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, ularning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan oʻquv materiallarini taqdim etish imkonini bermoqda. Masalan, aqlli ta’lim dasturlari har bir oʻquvchining oʻzlashtirish tezligi va qiziqishlariga qarab mashqlarni moslashtirib beradi, bu esa bilimlarni samaraliroq egallashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar yordamida masofaviy ta’lim keng rivojlanib, geografik cheklovlar bartaraf etilmoqda.

Talabalar dunyoning istalgan nuqtasidan turib yetakchi universitetlar darslarida ishtirok etishlari, elektron kutubxonalardan foydalanishlari mumkin boʻlib qoldi. Sun’iy intellekt asosidagi baholash tizimlari esa bilimlarni adolatli va tezkor baholashga yordam bermoqda. Bu tizimlar test natijalarini avtomatik tahlil qilib, oʻquvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda oʻqituvchiga zarur tavsiyalar beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini qiziqarli va jonli qilishda muhim rol oʻynaydi. Multimediali darslar, animatsiyalar, vertual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari orqali murakkab tushunchalar oson va tushunarli tarzda yoritiladi. Masalan, biologiya fanida inson organizmini virtual koʻrinishda oʻrganish yoki tarix darslarida qadimgi shaharlarni 3D shaklda tomosha qilish oʻquvchilarning mavzuga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Sun’iy intellekt shuningdek oʻqituvchilarning ish yukini yengillashtirib, darslarni rejalashtirish, material tayyorlash va nazorat ishlarini tekshirish jarayonlarini avtomatlashtiradi. Bu esa pedagoglarga oʻquvchilar bilan koʻproq muloqot qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkonini beradi. Ammo raqamli texnologiyalarni ta’limga tatbiq etishda ayrim muammolar ham mavjud.

Texnik vositalarning yetishmasligi, internet tarmogʻiga cheklangan kirish, raqamli savodxonlikning pastligi kabi omillar jarayonni sekinlashtirishi mumkin. Shuningdek, oʻquvchilarning texnologiyalarga haddan tashqari bogʻlanib qolishi, jonli muloqotning kamayishi kabi xavflar ham mavjud. Shu sababli sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ta’limga joriy etishda muvozanatni saqlash, ularni an’anaviy ta’lim usullari bilan uygʻunlashtirish muhim hisoblanadi. Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini yanada samarali, qulay va innovatsion qilish imkonini bermoqda. Ular oʻquvchilarning bilim olish jarayonini shaxsiylashtirib, sifatli ta’limga erishishga xizmat qiladi. Kelajakda ushbu texnologiyalarning yanada rivojlanishi ta’lim sohasida yangi imkoniyatlar yaratib, jamiyat taraqqiyotiga katta hissa qoʻshishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abduqodirov A.A. Ta’limda raqamli texnologiyalarni qo’llash asoslari. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Karimov I., Xolmatova N. Sun’iy intellekt va zamonaviy ta’lim tizimi. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
3. Yo’ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi o’rni. – Toshkent: O’qituvchi, 2020.
4. Rustamov B. Raqamli ta’lim muhitini shakllantirish masalalari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
5. UNESCO. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish istiqbollari. – Parij, 2020.

AXBOROT KO’PLIGI VA TO’G’RI TANLOV MAS’ULIYATI

Atayeva Guli Shuxratovna -

Urganch davlat pedagogika instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o’qituvchisi

guli.atayeva1997@gmail.com

Sobirova Saodatjon Urdpi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy jamiyatda axborotning ko’pligi va shaxsning to’g’ri tanlov qilish mas’uliyati masalasini yoritadi. Axborot oqimi tez sur’atlar bilan oshib borayotgan bir paytda, insonlar qaror qabul qilish jarayonida ko’plab tanlovlar va imkoniyatlarga duch keladi. Mazkur maqolada mavzuga oid nazariy va amaliy jihatlar, shuningdek, muallifning shaxsiy fikrlari va tavsiyalari birlashtirildi.

Kalit so’zlar: Axborot, tanlov, mas’uliyat, zamonaviy jamiyat, qaror qabul qilish, axborot oqimi.

Bugungi kunda axborot oqimi avvalgiga nisbatan keskin oshgan. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, yangiliklar portallari va boshqa media resurslar inson hayotining ajralmas qismiga aylangan. Shu bilan birga, shaxslar uchun to’g’ri va foydali axborotni ajratib olish mas’uliyati tobora oshib bormoqda. Axborot ko’pligi insonni bilimli qilish bilan bir qatorda, qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi. Shu nuqtai nazardan har bir shaxs o’z tanlovining oqibatini anglab, mas’uliyat bilan yondashishi zarur. Masalan, o’rta statistik hisob-kitoblarga ko’ra, har bir kishi kuniga minglab axborot qismlariga duch keladi, ammo ularning faqat kichik qismi haqiqatga mos va foydali bo’ladi. Shu sababli, axborotni tanlash qobiliyati shaxsning shaxsiy va professional hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Noto’g’ri axborot asosida qilingan qarorlar nafaqat shaxsiy hayotga, balki jamiyatga ham salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan yolg’on yangiliklar tufayli yoshlar orasida noto’g’ri qarorlar qabul qilinishi kuzatilgan, bu esa shaxsiy va jamiyat darajasida salbiy oqibatlarga olib keladi⁴⁷.

Tanqidiy fikrlash va manbalarni tekshirish qobiliyati eng asosiy vositalardan biridir. Bu shaxsga axborotni tanlash va uni baholashda yordam beradi. Masalan, yoshlar yangiliklarni faqat sarlavhalar orqali baholash o’rniga, bir nechta ishonchli manbalarni solishtirish orqali yanada asosli qarorlar qabul qilishi mumkin. Shu tarzda shaxsiy qarorlar mustahkam bo’ladi va ijtimoiy

⁴⁷ Karimov, D. Axborot texnologiyalari va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Ma’naviyat, 2020

ta’sirlar kamayadi. Shu bilan birga, shaxsning axborot manbalarini tanlashdagi ehtiyotkorligi uning professional va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo’shadi.

Axborot ko’pligi shaxsning hayotidagi turli sohalarida qaror qabul qilish jarayonini yanada murakkablashtiradi. Masalan, ta’lim sohasida talabalar ko’plab onlayn kurslar, kitoblar va video darsliklarga duch keladi. Shu yerda to’g’ri tanlov qilish ularning bilim darajasi va kelajakdagi kasbiy imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko’rsatadi. O’rta hisobda, bir talaba haftasiga 20 dan ortiq onlayn manbalarni ko’rib chiqadi, lekin ularning faqat 5-6 tasi ishonchli va samarali bo’ladi. Shu sababli, talaba tanqidiy fikrlash va manbalarni tekshirish qobiliyatini rivojlantirmasa, vaqt va kuchi behuda ketadi, natijada bilim sifati pasayadi⁴⁸.

Shuningdek, sog’liqni saqlash sohasida ham axborot tanlovi muhimdir. Masalan, odamlar sog’liq bilan bog’liq turli tavsiyalar, maqolalar va ijtimoiy tarmoqlardagi postlar bilan tanishadi. Noto’g’ri tanlov insonning salomatligiga jiddiy ta’sir qilishi mumkin. Masalan, ovqatlanish yoki jismoniy mashqlar bo’yicha noto’g’ri tavsiyalarni qabul qilgan shaxs sog’ligida salbiy o’zgarishlarga duch kelishi mumkin. Shu bois, axborotni baholash va tanlash shaxsiy mas’uliyat bilan chambarchas bog’liq.

Bundan tashqari, ishbilarmonlik va moliya sohalarida ham axborot ko’pligi qaror qabul qilishni murakkablashtiradi. Masalan, investitsiya qilish yoki yangi biznes loyihasini boshlashda mavjud bo’lgan turli ma’lumotlar va tahlillar orasidan eng foydalisini tanlash kerak. Bu jarayonda noto’g’ri axborot asosida qilingan qaror moliyaviy yo’qotishlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, har bir shaxs axborot oqimini samarali boshqarish va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishi lozim.

Muallif nazarida, axborot bilan to’la dunyoda shaxsiy va ijtimoiy farovonlikni ta’minlash uchun shaxs o’z tanlovini ongli va mas’uliyatli qilishiga e’tibor qaratishi kerak. Har bir inson o’z qarorini qabul qilish jarayonida axborotning ishonchliligi, aniqligi va dolzarbligini hisobga olishi lozim. Shu bilan birga, axborot manbalarini tanlash va tahlil qilish qobiliyati shaxsning kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyatdagi roli uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Axborot mas’uliyati nafaqat shaxsiy qarorlar bilan cheklanmaydi, balki jamiyat oldidagi vazifalarni ham o’z ichiga oladi. Jamiyat rivoji, ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyot ko’plab insonlarning to’g’ri tanlovlari bilan bog’liq⁴⁹. Masalan, yoshlar o’z kasbiy faoliyati va ta’lim tanlovida axborot manbalarini ehtiyotkorlik bilan tanlashi orqali bilim darajasini oshiradi va jamiyatga foydali a’zo bo’lish imkoniyatiga ega bo’ladi. Zamonaviy hayotda noto’g’ri tanlov oqibatlari sezilarli bo’lishi mumkin. Internetda tarqatilgan yolg’on ma’lumotlar tufayli foydalanuvchilar noto’g’ri qarorlar qabul qiladi, bu esa ularning shaxsiy hayoti va jamiyatdagi roli uchun salbiy ta’sir ko’rsatadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, axborot oqimida yo’naltiruvchi vositalar — kutubxonalar, ilmiy manbalar va ishonchli yangilik portallari — tanlovni osonlashtiruvchi muhim omillardir. Shuningdek, axborot ko’pligi shaxsiy qaror qabul qilish jarayonida mas’uliyatni oshiradi. Har bir tanlov insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotiga ta’sir qiladi. Masalan, inson internetdan olingan noto’g’ri ma’lumot asosida moliyaviy qaror qilsa, nafaqat

⁴⁸ Azimov, I. Zamonaviy axborot jamiyati va shaxs mas’uliyati. Toshkent: Fan, 2018.

⁴⁹ O’zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi. *Axborot va yoshlar*. Toshkent, 2021.

o‘ziga, balki oilasiga ham zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli, axborot bilan ishlash qobiliyati har bir inson uchun zaruriy ko‘nikmaga aylanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ishonchli manbalarni tanlash va shaxsiy mas’uliyatni anglash zamonaviy sharoitda har bir inson uchun muhimdir. Shu tarzda axborot bilan to‘la dunyoda shaxsiy va ijtimoiy farovonlikni ta’minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Azimov, I. Zamonaviy axborot jamiyati va shaxs mas'uliyati. Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov, D. Axborot texnologiyalari va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Ma'naviyat, 2020
3. O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi. *Axborot va yoshlar*. Toshkent, 2021.

MUNDARIJA

1-SHO‘BA. TA’LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN’IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR	
Madraximova Feruza Ruzimbayevna RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGIK JARAYONNI BOSHQARISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	7
Naqif Həməzəyev SÜNI INTELLEKTDƏ MILLI MARAQLARIN QORUNMASI VƏ GƏNC NƏSLIN FORMALAŞMASINDA SÜNI INTELLEKTIN ROLU	11
Elnarə Əsgərova SÜNI INTELLEKT YUMŞAQ GÜC ALƏTI KIMI	16
Mehri Seyidbəyli SÜNI İNTELLEKT VƏ SMART-SENSORLAR VASİTƏSİLƏ EV SU QUŞLARINDA ANTİPARAZİTAR STRATEGİYALARIN AVTOMATLAŞDIRILMASI VƏ FƏRDİ MÜALİCƏ MODELLƏRİ	20
Ayşenur Ören DİJİTAL YORUM PLATFORMLARINDA RESTORAN HİZMET KALİTESİ ALGISI: SERVQUAL MODELİNE DAYALI NİTEL İÇERİK ANALİZİ	22
Ходжамурадов Умарджон Рустамович ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС: ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДУХОВНОСТИ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВА	31
Abdullayev Diyorjon Nodirjono‘g‘li RAQAMLI TA’LIM RESURLARIDAN FOYDALANISHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI	35
Raximov G‘ayrat Buvaxanovich ONLAYN TA’LIM PLATFORMALARINING O‘QUV NATIJALARIGA TA’SIRI	39
Musurmonov Sarvar Nuraliyevich RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA SIFAT MENEJMENTI TIZIMINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	42
Dilfuza Xajiyeva Adambayevna TA’LIM MUASSASALARINI RAQAMLI BOSHQARISH TIZIMINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI	47
Nafasov Doniyor Shernafasovich OLIY TA’LIMDA TURIZMNING TARBIYAVIY SALOHİYATINI RO‘YOBGA CHIQRISH ZARURIYATINING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI	52

Сарвар Худаярович Абдуллаев ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	56
Сапарбоев Мирзобек Шавкатович ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА В ЭПОХУ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ	61
Шахноза Эркинбаевна Якубова ИНТЕГРАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС: ФОРМИРОВАНИЕ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГА	65
Atajonova Anorgul Jumaniyazovna “BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGIKASI” FANIDA TALABALARNING KOGNITIV FAOLIYATINI MEDIATA’LIM ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI	69
Masharipova Nargiza Otaxonovna ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE	73
Allanazarov Bobur Maqsudovich IJTIMOIIY HIMOYAGA MUHTOJ AHOLINI UY-JOY BILAN TA’MINLASH LOYIHALARI TAHLILI	78
Kutlimuratova Nargiza Rustamovna. ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION METODLAR	82
Eshchanova Xolida Xudayarovna TALABALAR TURIZM FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	86
Казимова Лейла Тахировна ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ (В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ)	90
Ruzimova Intizor Xujamuratovna INKLYUZIV TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI	93
Karimova Nilufar Boltaboyevna RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA INKLYUZIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	99
Togonova Shoxida Alisher qizi. KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH	103
Yusupova Vasila Yangibayevna MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA KASBIY	106

STRESS MUAMMOSI	
Bayjanova Sadokat Ilxamovna TARBIYAVIY FANLARNI O‘QITISHDA INKLYUZIV YONDASHUVNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARINING AHAMIYATI	109
Allanazarova Zulayho Baxromqizi ERKIN SAMANDAR ASARLARIDAGI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYASH G‘OYALARINING PEDAGOGIK TAHLILI.	114
Атамуратова Мафтуна Музафаровна РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ УЗБЕКИСТАНА	116
Sapayev Azizbek Bahram o‘g‘li BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI.	121
Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING COMPETENCIES IN RESOLVING PEDAGOGICAL CONFLICTS	124
Sobirova NafisaYangiboyqizi PEDAGOGIK IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISH TA’LIM TEXNOLOGIYALARI	127
Abdullayeva Dilrabo Baxtiyorqizi, ZO‘RAVONLIK QURBONI BO‘LGAN O‘SMIRLARNING SHAXSIY SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK QO‘LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI	131
Raximbayeva Gulyora Ulugbekovna TALABALARDA MILLIY VA GLOBAL IJTIMOİY IDENTIFIKATSIYANI SHAKLLANTIRISHDAPSIXOLOGIK YONDASHUVLAR	139
Jumaniyozova Shahnoza Rajabboyqizi PEDAGOGIK FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KASBIY O‘ZINI ANGLASH MEXANIZMLARI	143
Ismoilova Gulnoza Olimboyqizi ICHKI TURIZMNING TA’LIMIY, TARBIYAVIY VA IJTIMOİY IMKONIYATLARI	150
Вострикова Татьяна Анатольевна ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ	156
Джангазиева Альбина Саламатовна, Коробкова Ольга Михайловна РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИИ ПЕРВИЧНОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ	160
Abdrimov Zarifboy Erkinovich MISKAVAYXNING RUHIY TARBIYA KONSEPSIYASI ASOSIDA RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA O‘QUVCHILARNING AXLOQIY	162

RIVOJLANISHINI QO‘LLAB-QUVVATLASH TEXNOLOGIYASI	
Shoira Rahimova Adilbekovna BOSHLANG‘ICH SINIF FANLARI 4K MODEL ASOSIDA DARS ISHLANMALARINI ISHLAB CHIQISH	166
Davletova Xosiyat Sapavoyqizi REFLECTIVE COMPETENCE AS A THEORETICAL MODEL OF A MODERN PEDAGOGICAL PERSONALITY	169
Атаджанова Залина Бахтияровна РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ТЕХНОЛОГИЙ, ОСНОВАННЫХ НА ИСКУССТВЕННОМ ИНТЕЛЛЕКТЕ	173
Рахманова Карина Баходировна ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	179
Hamroyev Murodullo “O‘ZBEKISTON TA‘LIM TIZIMIDA SUN‘IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AMALIYOT”	183
Barataliyeva Nasiba Maxmadaminovna KREDIT-MODUL ASOSIDAGI TA‘LIM TIZIMIDA TEXNOLOGIK FANLAR O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASH JARAYONIDA RAQAMLI AVTOMATLASHTIRILGAN O‘QUV MODULLARINI YARATISH VA JORIY ETISH IMKONIYATLARI	188
Matchanova DinoraYusupboyevna FIZIKA FANINI VIZUALIZATSIYA VA MODELLASHTIRISHDA QO‘LLANILADIGAN RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	191
Abdullayev Yetmishboy XORAZM BAXSHICHILIK MAKTABIDAGI G‘ARIB VA SHOXSANAM DASTONINING FARQI.	196
Matyakubova Nilufar Karimberganovna FIZIKA TA‘LIMI JARAYONIDA TAHLILIIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	199
Xabibullayeva Mavluda Adambayevna XORAZM XALFACHILIK SAN‘ATI ORQALI MUSIQIY-ESTETIK TARBIYANI AI VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH	204
Eshchanova Gulbahor Husanbayevna RAQAMLI TA‘LIM MUHITIDA O‘QITUVCHINING KASBIY ROLI TRANSFORMATSIYASI: SUN‘IY INTELLEKT TA‘SIRI	207
Radjapova Firuza Duschanovna, GENDER TENGLIK MASALASINING OILADAGI MULOQOT	210

JARAYONIDA IFODALANISHI	
Эргашева Хулкаррой Шукурилло кизи, Инояттов Шукурилло Тургунбоевич ПРОСТОЙ СПОСОБ ОБУЧЕНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКИМ ФИГУРАМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	213
Khujaeva Sayyora Sotimboyevna THE IMPORTANCE AND POTENTIAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRANSLATION AND LINGUISTIC STUDIES	218
Yusufzoda Shabnami Yunus, Matchanova Nasiba Hurmatovna BOSHLANG'ICH SINFDA LATIFA, ERTAK VA DOSTONLARNI O'QITISHDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	222
Yusufzoda Shabnami Yunus, Ozodova Zulfiya G'ayrat qizi BOSHLANG'ICH SINFLARDA ULUSH VA KASRLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR	225
Yusufzoda Shabnami Yunus, Aknazarova Zulfiya Shavkat qizi BOSHLANG'ICH SINFLARDA KICHIK EPIK ASARLARNI TAHLIL QILISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI (PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA)	231
Юсуфзода Шабнами Юнус, Абдуллаева Гулрух Комиловна ОБЗОР СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ, ОСНОВАННЫХ НА ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ, И ИХ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ	236
Rajabova Nilufar Egamberganovna, Kuranbayeva Moxigul Umurbek qizi XORAZM VOHASI ZIYORATGOH NOMLARI YOSHLARDA ODOB-AHLOQ QOIDALARINI SHAKLLANISHIDAGI O'RNI	242
Xodjaniyozova Ruxiya Allaquliyevna, TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR, INNOVATSION METODLAR VA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT HAMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYAT	247
Astanaqulova Mohigulxon Akmaljon qizi MAKTABLARDA TEXNOLOGIYA FANINI INNOVATSION METODLAR ORQALI KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT IMKONIYATLARI	250
N.O.Masharipova, Masharipova Amina Ismoil qizi RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISHNING INGLIZ TILI TA'LIMIDAGI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	253
Xasanova Surayyo Shonazarovna TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGNI INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI	257
Meyliyev Xusin SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI ADAPTIV TA'LIM TIZIMLARINING	260

O'QUVCHILARNING MUSTAQIL TA'LIM KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI	
Kalandarov Sharofiddin Sitmamatovich, Xaydarov Bexzod Bobirjon o'g'li JISMONIY MADANIYAT YO'NALISHIDA TA'LIM OLAYOTGAN ESHITISHIDA NUQSONI BOR TALABALARNING INDIVIDUAL VA ADAPTIV O'QITISH TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK MUAMMOLARI HAMDA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI	266
Masharipov Azamat Komuljonovich, Abdijabbarov Xamzabek Shonazarovich JISMONIY MADANIYAT TA'LIMIDA TA'LIMDA FOYDALANILADIGAN INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING TA'LIM JARAYONIDAGI ROLI	273
Osmonbekova Nurjamol Maksutkanova, Adambaev Jumanazar Xaitbayevich SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA TA'LIM JARAYONINI INDIVIDUALLASHTIRISH: IMKONIYATLAR VA PEDAGOGIK CHEKLOVLAR	277
Bekmanova Hurshida Shokirjonovna, Nizomiddinova Durdona Nizomaddin qizi RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	283
Pulatova Muyassar Baxramovna KELAJAK PEDAGOG SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING PSIXOLOGIK TA'SIRI.	289
Auezova Rano Kalknazarovna TALABALARNING BILIMINI BAHOLASHDARAQAMLI PLATFORMALARNING AHAMIYATI	293
Axmedova Inobat Baxodirovna TA'LIMNI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISH SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNITAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI	298
Atabayeva Nilufar Atamuratovna. Matrasulova Shodiya DEVELOPING ENGLISH LEARNERS' VOCABULARY KNOWLEDGE	302
Sa'dullayeva Ferangiz Sobirovna RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN TASVIRIY SAN'ATDA FOYDALANISHNING DIDAKTIK TAMOIYILLARI	306
Rasulov Jasur Sapparovich, Abduhatova Sojida Nurali qizi 4-5 YOSH BOLALARDA MANTIQUIY FIKRLASH TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI	310
U.B.Babadjanova, Otajonova Lolaxon Xamrobekqizi SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA CHET TILINI O'QITISHDA TALABALARNING KITOBXONLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI	313
Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA INGLIZ TILIDA O'QITISH	317

METODIKASINING TRANSFORMATSIYASI: SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI ASOSIDA	
Атаджанова Анна Шамуратовна ИИ-ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В УЗБЕКИСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ	321
Yo'ldoshev Sarvarbek Uktamboy o'g'li MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA ZAMONAVIY YONDASHUV ASOSIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI.	325
G.Xusainbekova, Baxtiyoro'va Umida TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH.	328
Rajabov Shakhzodbek Bakhrom ugli FORMATION OF ARTISTIC MASTERY OF FUTURE MUSIC TEACHERS THROUGH STAGE CULTURE IN THE PROCESS OF MUSIC EDUCATION	332
Matyoqubov Hikmatjon Shuhratovich, Xudoynazarova DurdonaUlug'bek qizi, Babadjanov Bekzod Farxodovich, Shonazarova O'g'iljonXurshid qizi ATOM VA YADRO FIZIKASIDAN MASALALAR YECHISHDA "GENAI SOCRATIC SCAFFOLDING" METODIKASINI QO'LLASH: "EDUAI PHYSICS" PLATFORMASI MISOLIDA	336
Muratov Sanjarbek Jumanazarovich, Jumanazarova Sevinchoy Sanjarbekovna BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARIDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI.	340
Jumaboyeva Adolat Davronbek qizi, Allaberganova Maxliyo'xon Otabek qizi PEDAGOGICAL APPROACHES, INNOVATIVE METHODS, AND PROFESSIONAL COMPETENCIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES.	344
Сапаев Рузмат Раджапович, Адилбеков Диёрбек Салимбой огли ДАКТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ (FLIPPEDCLASSROOM, BLENDEDLEARNING)	347
Matyoqubov Hikmatjon Shuhratovich, Xudoynazarova Durdona Ulug'bek qizi, Babadjanov Bekzod Farxodovich, Shonazarova O'g'iljon Xurshid qizi OLIY TA'LIMDA ATOM VA YADRO FIZIKASINI O'QITISHNING DIDAKTIK MUAMMOLARI VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI INTEGRATSIYASI	354
Maratova Oltinoy Anvarqizi, Farangiz Umidbek qizi Yusupboyeva THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN FORMING PEDAGOGICAL APPROACHES AND PROFESSIONAL COMPETENCIES IN THE EDUCATION SYSTEM	357
Allayarova Xosiyatxon Allayarbek qizi O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA MEHMONDO'STLIK TUSHUNCHASINING LINGVOMADANIY VA QIYOSIY MA'NOSI.	360

Машарипова Ойша Бахрамовна ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.	364
Qurbonbayeva Sojidadonu Muxtar qizi, Xajixanova Zubayda Sherzod qizi DEVELOPING LEARNERS' COGNITIVE AND ACADEMIC LANGUAGE PROFICIENCY THROUGH CLIL	368
Ruzmetova Shahnoza Maxmudovna IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION BASED ON GLOBAL AND NATIONAL STANDARDS: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING AI IN PEDAGOGICAL INSTITUTES	374
Masharibova Lobar Rayimberganovna THE ROLE OF MEDIA LITERACY IN TEACHING ENGLISH	378
Karimova Nilufar Boltaboyevna, Bekturdiyeva Mashhura Maqsudbek qizi TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA STEAM TOPSHIRIQLARINING MOHIYATI VA AFZALLIKLARI	381
G.H.Eshchanova, Gulimova Maftuna Ahmet qizi INGLIZ TILI TA'LIMIDA SUN'IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN ADAPTIV O'QITISH TIZIMLARINING INNOVATION METOD SIFATIDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI	385
Ibragimova Nilufar Quadrat qizi IJTIMOIIY TARMOQLARDA IJOBIY KONTENTNI TARG'IB ETISH METODLARI	390
Sapayeva Zuhra Rakhimberganovna, Nurmetov Shomurod Kadamovich THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING INNOVATIVE PEDAGOGICAL APPROACHES AND PROFESSIONAL COMPETENCIES	393
Masharibova Shaxrizoda Hamid qizi IQTIDORLI TALABALAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIIY RAQAMLI YONDASHUVLAR	397
Urazova Guli Uringaliyevna BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NOSIRIDDIN TUSIY AXLOQIIY G'OYALARINI SHAKLLANTRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	399
Yusupova Dilnoza To'liboy qizi. XALQ PEDAGOGIKASI ASOSIDA YOSHLARNI MEHNATSEVARLIK RUHIDA TARBIIYALASH TIZIMIDA MILLIIY QADRIYATLARNING O'RNI	403
Otajonova Mavluda, Ismoilova Sevinch TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING SAMARADORLIGI	406
Haytboyeva Mehriniso Nizomaddin qizi SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARI VOSITASIDA BO'LG'USI PEDAGOGLARDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	414

G.H.Eshchanova, Baxtiyorova Dilafroʻz Dilshod qizi RAQAMLI PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA SUNʼIY INTELLEKT IMKONIYATLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA INGLIZ TILINI OʻQITISHDA XXI ASR KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	417
N.O.Masharipova, Shermetova Anaxon Farxod qizi SUNʼIY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA REFLEKTIV TAʼLIMNI TASHKIL ETISH ORQALI BOʻLAJAK INGLIZ TILI OʻQITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	422
Sadoqat Yoʻldosheva Xamid qizi BOSHLANGʻICH SINFLARDA ALIFBENI OʻQITISHDA SUNʼIY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN INNOVATSION	428
Komilova Nafosat Erali qizi, Koshmuratova Nursulu Kudyarovna SUNʼIY INTELLEKTNING TINGLAB TUSHUNISH VA TALAFFUZ KOʻNIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI	433
Madraximova Muxlisa Shokir qizi TAʼLIM JARAYONIDA SUNʼIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI	437
Erkaboyev Inomjon Shavkatovich OʻQUVCHILARNING FAOLLIGINI OSHIRISHDA MOTIVATSION MUHITNING ROLI	443
J.Sh.Djumabayeva, Jumaniyazova Nilufar Bardiyeвна INGLIZ TILINI OʻQITISHDA SUNʼIY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA OʻQUVCHILARNING INTERAKTIV DIGITAL LITERACY KOʻNIKMALARINI OSHIRISH	447
Eshchanova Xolida Xudayarovna, Roʻzimboyeva Munisa Gʻayrat qizi TALABALARDA AXBOROT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH – RAQAMLI JAMIYAT TALABI	452
Eshchanova Xolida Xudayarovna, Saparbayerova Maqsuda Ravshanbek qizi VIRTUAL TAʼLIM MUHITIDA OʻQITUVCHI VA TALABA OʻRTASIDAGI PEDAGOGIK MULOQOT XUSUSIYATLARI	458
Raximbayerova Madina Murodjon qizi PEDAGOGIK NIZOLAR: MOHIYATI, SABABLARI VA BARTARAF ETISH STRATEGIYALARI	462
Allanazarova Zulayho Baxrom qizi, Ravshanbekova Dilnoza TAʼLIMNING AJRALMAS QISMI BOʻLGAN SUNʼIY INTELLEKTNING BUGUNGI KUNDAGI MAZMUNI, AHAMIYATI VA OʻRNI	465
Allanazarova Zulayho, Qoʻchqarova Marjona SUNʼIY INTELLEKTNING TAʼLIM TIZIMIDAGI IMKONIYATLARI VA MUAMMOLARI	467
Otanazarova Mehriniso Abdusharif qizi SUNʼIY INTELLEKT VA UNING TAʼLIMDAGI OʻRNI	471
Quronboyeva Shahnoza Ozodbekqizi PEDAGOGIK KASBI VA UNING KASBIY KOMPETENSIYALARI	474

Qo'ziyeva Shirinoy O'QUVCHI YOSHLAR O'RTASIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI OSHIRISHNING YO'LLARI	477
D.O. Durdiboyev TA'LIM JARAYONINI TASHKIL QILISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR. MAVZUNI YORITISHDA IDROK XARITASI METODINI QO'LLASH (DIQQAT MAVZUSINI YORITISH MISOLIDA).	480
Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna, Tojibayeva Madina TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING AHAMIYATI	486
Bahtiyorova Sevinch Hamdam qizi RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O'RNI	488
H.R.Shernafasova, M.Kurbandurdiyeva NEGA HAMMA BOLA BIR XIL O'RGANMAYDI? PEDAGOGIK YONDASHUVLAR TAHLILI	491
Raximbayeva Gulyora Ulugbekovna, Karimova Sevinchoy Uchqunbek qizi IJTIMOIIY TARMOQLARNING TALABALAR IJTIMOIIY IDENTIFIKATSIYASI SHAKLLANISHIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI	493
Raximboyeva Xosiyat San'at qizi, Atamuratova Maftuna Muzafarovna MILLIY PEDAGOGIK QADRIYATLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR UYG'UNLIGI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONI	497
Yuldasheva Maftuna Karimboy qizi, Atamuratova Maftuna Muzafarovna STEAM TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA AMALIY FANLAR INTEGRATSIYASI	499
Ismoilova Gulnoza Olimboyqizi, Atasheva Charos TA'LIM JARAYONIDA ICHKI TURIZM ORQALI IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH	503
Ruzimova Intizor Xujamuratovna, Egamberdiyeva Nasiba Farxod qizi TA'LIM JARAYONINI RAQAMLASHTIRISHNING PEDAGOGIK VA IJTIMOIIY AHAMIYATI	506
N.B.Karimovava , Fayzullayeva Guli RAQAMLI PEDAGOGIKA SHAROITIDA O'QITUVCHILARNING KASBIY RIVOJLANISHI	509
Latipova Gulsanam Azamat qizi ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITUVCHINING ICHKI TAHLILIIY STRUKTURASINI RIVOJLANTIRISH	512
Hamdamov Sarvar Hamdam o'g'li MILLIY PEDAGOGIK TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TA'LIM: MUNAVVAR QORI ABDURASHIDXONOV MEROSIDA TARBIYAVIIY G'OYALAR VA RAQAMLI PEDAGOGIKA UYG'UNLIGI	515
Ruzimova Intizor Xujamuratovna, Hamroyeva Feruza Xushnud qizi RAQAMLI TA'LIMDA TALABA MOTIVATSIYASINI OSHIRISH METODLARI	518

Ismailova Quvonchoy Bekzod qizi TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	522
Sh. R. Jumaniyozova, M. Komiljonova SINF RAHBARINING O'QUVCHI XARAKTERINI O'RGANISHDAGI ROLI	526
Sh. R. Jumaniyozova, Sh. Abdikarimova BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MUMMOLAR	528
Sh. R. Jumaniyozova, T. R. Erkinova MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANING SENSOR RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOSLIGI	532
Gulimova Lobar Jasurbek qizi RAQAMLI PEDAGOGIKA VA AN'ANAVIIY TA'LIM UYG'UNLIGI	535
N.B.Karimovava, Masharipova Sevinchov RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA INKLYUZIV TA'LIMDA TENG IMKONIYATLARNI TA'MINLASH	538
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi, Matyaqubova Yulduz KASBIY IDENTIFIKATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK STRATEGIYALARI.	542
Rozumova Mavluda Rashid qizi O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI	545
Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi, Jumadurdiyeva Asalxon Dilshod qizi, OILAVIIY ZO'RAVONLIK DAN JABRLANGAN O'SMIRLARNING RUHIY SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDA TA'LIM MUASSASALARINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI	547
Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi, Xudoyberganova Sarvinoz Sanjarbek qizi, OILAVIIY ZO'RAVONLIK SHAROITIDA O'SMIR SHAXSINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARNING ROLI	549
Eshchanova Gavhar Otajonovna, Ataniyazova Hulkarbonu Zafarbek qizi BOSHLANG'ICH SINF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ADABIY – NAZARIY TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTISHGA KOMPETENSIYAVIIY YONDASHUV XUSUSIDA	552
Raximova Fazilat Atabekovna BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART MASALALARNING O'RNI	554
Karimova Kunduz Ruzibayevna O'QITUVCHI KASBIY FAOLIYATIDA USLUBIIY MALAKANING AHAMIYATI	556
Madirimova Momajon Raximboyevna BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY MASALALARNI TUSHUNISHNING AHAMIYATI.	558
Qolandarova Dilafruz Karimovna "HUSNU DIL" DOSTONIDA ESTETIK TARBIYA: GO'ZALLIK, SAN'AT VA MA'NAVIIY YUKSALISHNING UYG'UNLIGI	561

Bobojonov Azamat Bekpo'latovich O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA SINF DAN TASHQARI ISHLARDAN FOYDALANISHNING METODIK IMKONIYATLARI	565
Otajanov Islom Amatovich JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDAN FOYDALANIB BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	568
Qurbanova Yulduzxon Ixamovna XALQ OG'ZAKI IJODINING TALABALAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	572
Сабиров Азизбек Азадович ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	575
N.Q.Ollaberganova BOSHLANG'ICH SINFLARDA EKOMADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.	577
Авезова Гулноз Камиловна, Мадаминова Машхура Кудрат кизи ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ЦИФРОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ	580
Quryozov Dostonbek Baxodirovich "UZLUKSIZ FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI" MAVZUSINI O'QITISHDA TALABALARNING MATN BILAN ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH	585
Jalilova Adolat To'xtasinovna O'QUVCHILARNING XALQ OG'ZAKI IJODI MATERIYALLARI ASOSIDA INSONIY FAZILATLARINI BOYITISH.	589
Indira Rahimova OLIY TA'LIMDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA'LIM ASOSIDA ILMIY YOZUVNI RIVOJLANTIRISH: INNOVATSION YONDASHUV VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR	600
2-SHO'BA. SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TARJIMA VA LINGVISTIK TADQIQOTLARDAGI O'RNI VA IMKONIYATLARI	
Radjapova Feruza Abdullayevna, Qalandarov Fozil Maxmudjon o'g'li SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING ESP TERMINOLOGIYASINI O'RGATISHDAGI LINGVISTIK IMKONIYATLARI	604
Qurbanov Botir Qo'zievich, Xamidov Vohid Sobirovich RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA OPTIKA LABORATORIYALARINING SAMARADORLIGINI TADQIQ ETISH	608
Jo'rakulov Tolib Toxirovich KOMPYUTER LINGVISTIKASI VA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI VA ISTIQBOLLARI	611
Якубов Бекзод Эркинбаевич	614

ЖИНОЙ СУД ИШЛАРИНИ ЮРИТИШДА ТЕЗКОР – ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ТАРИХИЙ ЖИХАТЛАРИ	
A.R.Kalandarov, V.A.Azizova SUN'YI INTELLEKT ASOSIDAGI LINGVISTIK TAHLIL ORQALI INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI TO'LIQSIZ GAPLARNING PRAGMATIK XUSUSIYATLARINI TADQIQ ETISH	620
Muratov Sanjarbek Jumanazarovich, Jumanazarova Sevinchoy Sanjarbekovna BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARIDA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING O'RNI.	625
Iskandarova Shaxodat Ravshanbekovna ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED SEMANTIC ANALYSIS OF WORDS: MODERN LINGUISTIC APPROACHES	629
Azamat Razzakov Habibullo o'g'li ONLAYN VA GIBRID TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK METODLAR SAMARADORLIGI	632
Qurbonbayeva Sojida bonu Muxtar qizi, Xudoyberganova Oysulov Otanazar qizi THE USAGE OF AI-POWERED TOOLS IN ENGLISH WRITING INSTRUCTION	636
Allanazarova Nigora Baxtiyarovna KOGNITIV LINGVISTIKADA KONSEPTOSFERA TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI	642
Abdullaeva Asalbonu Bakhtiyor kizi THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE SPREAD OF ENGLISH LOANWORDS: CORPUS EVIDENCE FROM UZBEK	645
Kuryazova Iroda Baxromovna INGLIZ TILI O'RGANUVCHILARINING O'QISH KO'NIKMALARINI SUN'YI INTELLEKT YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH	648
Abdisheripova Mahliyo, Nazarova Lobarxon SUN'YI INTELLEKT VA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNING TARJIMA TADQIQOTLARIDAGI O'RNI NEMIS YOZUVCHISI FRANZ KAFKA ASARLARI MISOLIDA	651
Каримбоев Огабек Кадамбоевич ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА И АВТОМАТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ АКАДЕМИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	654
Мадаминов Миржалол Полат огли, Юлдашов Жахонгир Зафарбек огли ЦИФРОВАЯ КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ	660
Якубов Арслон Махмудович, Махмудова Маржона Арслон кизи ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	667
Эгамберганава Гульмира Шавкатовна	672

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА: ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ УГРОЗЫ	
Yakubova Shahnoza Erkinbayevna, Maratova Sarvinoz Jasur qizi PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHINING KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARI VA SHAXSIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	676
Sapayev Azizbek Bahram o'g'li, Sobirova Gulshoda Ergash qizi THE PRACTICAL STATE OF DEVELOPING LOGICAL THINKING ABILITIES IN FUTURE TEACHERS OF THE "TARBIYA" SUBJECT BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH	679
Sapayev Azizbek Bahram ugli, Tojiyev Botirboy Maksudbek ugli A MODEL FOR DEVELOPING THE LOGICAL THINKING ABILITIES OF FUTURE TEACHERS OF THE "TARBIYA" SUBJECT	682
Do'schanova Asal Ilxomovna AL-BERUNIY QARASHLARIDA AXLOQ, BILIM VA JAMIYAT UYG'UNLIGINI ZAMONAVIY TA'LIM-TARBIYA JARAYONIGA TARG'IB ETISH	685
Abdirimova Gulchehra Arslonovna BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARINING AXLOQIY MUNOSABATLARINI TARKIB TOPTIRISHDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI	688
Axmedova Durjonoy Nematjon qizi SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MEROSI ASOSIDA TALABALARDA IJOBIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHAROITLARI	692
Yaqubova Donoxon Xo'janazar qizi BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING SHAKL USLUB TAMOIYILLARI	696
Болтаева Фатима Адилбековна СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	700
Atabayeva Gulasal Ne'matjonovna SHARQ TAFAKKURIDA ILMIY TAFAKKUR, AHLOQ VA MA'NAVIYAT UYG'UNLIGI TAMOIYILLARI (Abu Rayhon Beruniy ilmiy-ijodiy faoliyati misolida)	703
Qodirova Gulzira Murodboy qizi TALABALARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	706
Ibodullayeva Charosxon Muzaffar qizi PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TA'LIM JARAYONIGA INTEGRATSIYALASH MEZONLARI	710
Allanazarova Iqlima Adambayevna INTERAKTIV O'QITISH METODLARI ASOSIDA O'QUVCHILARDA O'QUV MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION	714

PEDAGOGIK TAHLILI	
Казимова Лейла Тахировна, Кенжаева Комила Улугбек кизи ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ МОНТЕССОРИ-СРЕДЫ: ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ IT-ТЕХНОЛОГИЙ НА СЕНСОРНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ	718
Казимова Лейла Тахировна, Каримова Дурдонагул Дилшадовна ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ, ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДАХ И ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	724
Qutlibayeva Madina IMOM AL-BUXORIY MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI O'RGANISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI	730
Ганжаева Мадина Анварбек кизи ТЕОРИТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ.	734
Жуманазарова Севинч Санжарбековна МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СРЕДСТВАМИ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	737
Murodova Dilafrō'z Matmurod qizi MAKTABGACHA TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI O'YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.	740
Sultanova Zeboxon G'ayrat qizi INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI	743
Bozorboyeva Durdona Bahodir qizi KAYKOVUSNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARINING PEDAGOGIK TAHLILI	748
Do'schanova Asal Ilxomovna SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQIY TARBIYA HAQIDAGI UMUMIY QARASHLARI.	752
Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna INTERFAOL TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH	756
Yangiboyeva Nazira Pulatovna TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARINI SHAKLLANTIRISH	760
Reyimboyeva Feruza Odilbekovna O'SMIRLAR TARBIYASIDA HUQUQIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYANI O'RNI	765
Yusupova Roza Amanbay qizi INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MEHNAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH	769

Boboxonova Shaxnoza Baxtiyor qizi TA'LIM PARADIGMALARI TAHLILIDA KASBIY KOMPETENSIYA YONDASHUVLARI	772
Bekmuratova Muhayyo Uralboyevna BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA RAQAMLI SAVODXONLIKNI BAHOLASH VA RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH (TAJRIBA-SINOV ASOSIDA)	774
Sattarova Bibijon Muzaffar qizi O'ZLASHTIRISHI QIYIN O'QUVCHILARNING TA'LIM NATIJALARINI YAXSHILASHDA INDIVIDUAL YONDASHUVNING IMKONIYATLARI ("Tarbiya" fani misolida)	778
Yusupbayeva Shohista Oybek qizi TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR, INNOVATSION METODLAR VA KASBIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING INTEGRATIV AHAMIYATI	781
Sharipov Sharipboy Maxsud o'g'li TALABALARDA IJODIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY-PEDAGOGIK ZARURATI	785
Yuldasheva Sadoqat Ilxomboy qizi "HIBAT UL-HAQOYIQ" ASARIDA AXLOQIYLIK KOMILLIK SIFATLARI TAHLILI ASOSIDA MA'NAVIY TARBIYA	788
Ибрагимова Сурайё Икром кизи ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ С ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫМ ПОДХОДОМ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ	793
Салоева Шайдо Ражаббой кизи ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ УРОКОВ ВОСПИТАНИЯ В 5–9 КЛАССАХ: РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ	800
Quziyeva Sug'diyona Ilxam qizi TARBIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK AHAMIYATI	806
Karribayeva Lobarxon Fayzulla qizi BO'LAJAK PEDAGOGLARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK ARTISTIZMDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI	810
Babadjanova Soboxat Arkadiyevna TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN'IY INTELLEKT HAMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	814
Jumaniyozova Donoxon Olimboyevna BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI	821

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, XUSUSAN SUN'YI INTELLEKT YORDAMIDA OSHIRISH	
Tosheva Naima Fatxullayevna TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK YONDASHUV, INNOVATSION METOD VA KASBIY KOMPETENSIYALARDA SUN'YI INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI	827
Kazimova Leyla Taxirovna, Umidbekova Mokhlaroym Umidbekovna THE DEVELOPMENT OF NARRATIVE PEDAGOGY WITH THE HELP OF IT-TECHNOLOGY	831
Xo'jayeva Nozima Qadamboyevna OLIY TA'LIMDA IQTIDORLI TALABALARNI PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	836
Yuldashova Zilola FAROBIIY TA'LIMOTIDAN FOYDALANISH ASOSIDA BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASH STRATEGIYASI	840
Rustamboyeva Gulyora Ortiq qizi TA'LIM JARAYONIDA YETAKCHILIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI	843
Юлдошова Хуснора Худайбергеновна ОРГАНИЗАЦИЯ ТРЕНИНГОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРЕПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ВНЕДРЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	848
Бекчанова Шахло Хусанбой кизи ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА "ВОСПИТАНИЕ" В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	854
Aminova Mahliyo Rashidbek qizi ALISHER NAVOIY ASARLARIDA PEDAGOGIK MAHORATNING SHAKLLANISHI VA TARBIYAVIIY AHAMIYATI	858
Zaribboyeva Dildora Dilmurod qizi YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING BO'SH VAQTINI MAZMUNLI O'TKAZISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	862
Rahmatullayeva Laylo Baxtiyorovna TALABALARDA SOG'LOM TURMUSH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	866
Ruzimova Intizor Xujamuratovna, Otaboyeva Asal Alisher qizi PEDAGOGIKA VA SUN'YI INTELLEKT INTEGRATSIYASI: INNOVATSION YONDASHUV	869
Ruzimova Intizor Xujamuratovna, Otabekova Munisa Rasul qizi RAQAMLI TA'LIMNING PEDAGOGIK JARAYONGA TA'SIRI VA IMKONIYATLARI	873
Eshchanova Xolida Xudayarovna, Matnazarova Parizod O'tkirbek qizi	877

TALABALARDA RAQAMLI ETIKANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI	
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi, Rajabova O'g'iljon Bahodir qizi TARBIYADA O'QUVCHI SHAXSINI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILI	881
N.B.Karimova, Rajapboyeva Nilufar RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA PEDAGOGIK JARAYONNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	884
H.R.Shernafasova, R.I.Berdiyeva VITAGEN TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI	888
Ro'zmatova Shoiraxongir qizi SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI VA ISTIQBOLLARI	891
N.B.Karimova, Saotboyeva Nargiza OLIY TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV	894
H.R.Shernafasova, S.D.Ochildiyeva SMART TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI	897
Togonova Shoxida Alisher qizi, Jumanazarova Farangiz Bahodir qizi TALABALARDA KOGNITIV KOMPETENSIYALAR VA SHAXSIY RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI	900
Togonova Shoxida Alisher qizi, Davlatboyeva Sarvinoz Ravshanbek qizi OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALAR INTELLEKTUAL FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI	906
N.B.Karimova, Sotimboyeva Oltinoy RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	908
Y.Kamiljanova OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI	912
Allanazarova Zulayxo, Baxodirova Sarvinoz ZAMONAVIY PEDAGOGIK NAZARIYALAR VA ULARNING TA'LIMDAGI O'RNI	914
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi, Tojiboyeva Ruxshona Xursand qizi O'QITUVCHINING KASBIY REFLEKSIYASINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI	917
Ismoilova Gulnoza Olimboy qizi, Xalillayeva Gullola BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY TAYYORGARLIGI VA IJTIMOY KOMPETENSIYALARINI TURIZM FAOLIYATI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH	920
V.Y.Yusupova, Otajonova Barno Xujanazarovna SHAXS VA UNING RIVOJLANISHI. SHAXS RIVOJLANISHIDA TA'LIM-TARBIYANING AHAMIYATI	924
Xasanboyev Javoxir Umid o'g'li	927

JADID PEDAGOGIKASINING ASOSIY TAMOYILLARI VA SUN'IIY INTELLEKT YORDAMIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM	
Eshchanova Xolida Xudayarovna, Sapayeva Hilola Odamboy qizi RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING O'QUV MOTIVATSIYASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK MEKANIZMLARI	930
Davletova Xosiyat Sapavoy qizi, Abdiyozov Sanjar G'ayrat o'g'li TALABALARDA REFLEKSIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI.	935
Davletova Xosiyat Sapavoy qizi, Ibragimov Abrorbek Rustam o'g'li BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA REFLEKSIYA TUSHUNCHASINING ILMIY-PEDAGOGIK TAHLILI	939
V.Y.Yusupova, Normetova Farangiz Hurmat qizi MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING IJTIMOIIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYACHI YONDASHUVLARI	942
Zafarova O'g'ilo'y O'QITISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION METODLAR VA SUN'IIY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	945
Gaipboyeva Zuhrajon Sardorbekovna RAQAMLI MUHITDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	949
Ражаббаева Руза ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ	953
Bekjonova Durdona Quvondiq qizi ZAMONAVIIY TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYANING O'RNI VA AHAMIYATI	956
Egambergenova Mashhura Davronbek qizi PEDAGOGNING KASBIY MADANIYATI PEDAGOGIK FAOLIYATINING ASOSI SIFATIDA	959
Kutlimuratova Nargiza Rustamovna, Ro'zibayeva Bonu Nizomjon qizi TA'LIM JARAYONIDA SUN'IIY INTELLEKT ASOSIDA PEDAGOGIK YONDASHUVLARNI TAKOMILLASHTIRISH	962
Kutlimuratova Nargiza Rustamovna, Yusupboyev Raxmatjon Qudrat o'g'li TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ORQALI TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	965
RadjapovaFeruzaAbdullayevna , Iskandarova Kamila Arslan qizi THE ROLE OF AUTHENTIC MATERIALS IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING	968
Каландаров Сардар Ибрагимович РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ БЕЗРАБОТНОЙ МОЛОДЁЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ	972

Jumanova Nodira Gulimboyevna BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA ERTAKLARNI O'RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	979
Eshchanova Gavhar Otajonovna, Rajabova Go'zal Norimon qizi UMUMIY O'RTA TA'LIM BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	982
Sanobar Abdullayeva Ibadullayevna BOSHLANG'ICH SINFLARDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TA'LIMiy O'YINLAR ORQALI SAVODXONLIKNI OSHIRISH	985
Dusmetova Maksuda Matnazarovna, Abdirimova Gulchexra Arslonovna TA'LIM JARAYONIGA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI OSHIRIS USULLARI.	988
Atayeva Guli Shuxratovna, Raximov Jamshidbek Rashidbek o'g'li SUN'IY INTELLEKTGA ASOSLANGAN BAHOLASH TIZIMLARINING TA'LIM SIFATI VA AKADEMIK HALOLLIKKA TA'SIRI	993
Atayeva Guli Shuxratovna, Narimonova Nafosat GLOBAL VA MILLIY STANDARTLAR ASOSIDA TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH	995
Atayeva Guli Shuxratovna, O'razdurdiyeva Ro'zajon TA'LIMDA SUN'IY INTELEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TADBIQ ETISH	997
Atayeva Guli Shuxratovna, Sobirova Saodatjon AXBOROT KO'PLIGI VA TO'G'RI TANLOV MAS'ULIYATI	999

A faint, light blue world map is visible in the background of the entire page. It shows the outlines of continents and a grid of latitude and longitude lines. The map is centered on the Atlantic Ocean, with North and South America on the left and Europe and Africa on the right.

CONTACT US

study_info@urspi.uz
www.urspi.uz